కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణము

వేదార్థదీపికా సహితము

ప్రథమ కాండము

నవమ సంపుటం

అనువాదకర్త, వ్యాఖ్యానకర్త, సంపాదకుడు

శిరోమణి, భాషాప్రవీణ, పూర్వోత్తర మీమాంసా విశారద

శ్రీ రామవరపు కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి

ప్రచురణ

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి.

2015

Krsna Yajurvediya Taittiriya Brahmanamu

With Telugu Commentary, Vedarthadipika

First Kanda - Ninth Volume

Translated, Commented and Edited by :

Sri Ramavarapu Krishnamoorthy Sastry

T.T.D. Religious Publications Series No : 918

© All Rights Reserved

First Edition : 2015

Copies : 2000

Price: Rs. 165

Published by :

Dr. D. Sambasiva Rao, I.A.S.,

Executive Officer,

Tirumala Tirupati Devasthanams,

Tirupati - 517 501.

Printed at :

Chennai Micro Print Pvt. Ltd.

Chennai - 600 029.

Phone: 044-23740099

ముందుమాట

ఎమ్.జి. గోపాల్, ఐ.ఏ.ఎస్.,

కార్యనిర్వహణాధికారి,

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు.

వేద వాఙ్మయం మానవ మనుగడకు మూలాధారమైనది. ఇది ప్రపంచానికే తొలి వాఙ్మయం. వేదాలు అతి పురాతనాలు, సనాతనాలు. అవి ఇహపరశ్రేయోదాయకాలు. భారతీయ సంస్కృతికి, వైభవానికి మూలస్తంభాలు.

యజుర్వేదానికి బ్రహ్మ సంప్రదాయం, ఆదిత్య సంప్రదాయమని రెండు సంప్రదాయా లున్నాయి. బ్రహ్మ సంప్రదాయం కృష్ణ యజుర్వేదం, ఆదిత్య సంప్రదాయం శుక్ల యజుర్వేదం. కృష్ణ యజుస్సంహితలో మంత్ర - అర్థవాద - బ్రాహ్మణ భాగాలు కలిసి ఉన్నాయి. ఇది యజ్ఞయాగాది క్రియాకలాపాన్ని వివరించే వేదం కాబట్టి దీన్ని యజుర్వేదమన్నారు.

అనంత విజ్ఞాన భాండాగారమైన వేద వాఙ్మయాన్ని తెలుగువారికి అందించే ప్రణాళికలో భాగంగా తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం కృష్ణయజుర్వేద అనువాద కార్యక్రమాన్ని చేపట్టింది. సుప్రసిద్ధ పండితులు, తర్క-వ్యాకరణ-పూర్వోత్తర మీమాంసాశాస్త్ర విశారదులు, రాజాలక్ష్మీ ఫౌండేషన్ అవార్డు గ్రహీత కీ.శే. బ్రహ్మశ్రీ రామవరపు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు దీనికి తెలుగులో ప్రతిపదార్థ, తాత్పర్య, మంత్ర వినియోగ, విశేషాంశాలతో విపులమైన వేదార్థదీపికా వ్యాఖ్యానాన్ని సమకూర్చారు. వారికి శతాధిక వందనములు సమర్పిస్తున్నాను.

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం కృష్ణ యజుర్వేదాన్ని స్వరసహితంగా, సవ్యాఖ్యానంగా ప్రచురిస్తున్నది. ఇప్పటికి ఎనిమిది సంపుటాలు వెలువడినాయి. ఇది తొమ్మిదవ సంపుటం, తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణం ప్రథమ కాండం. దీనిలో ఆధానము, వాజపేయము, రాజసూయము, కొన్ని ఇతరములైన కర్మశేషములు చెప్పబడినవి.

దీనిలో ఎనిమిది ప్రపాఠకాలున్నాయి. మొదటి ప్రపాఠకంలో అగ్న్యాధానవిధి, రెండవ ప్రపాఠకంలో గవామయన క్రతుశేషభాగం, మూడవ ప్రపాఠకంలో వాజపేయక్రతు బ్రాహ్మణం, నాలుగవ ప్రపాఠకంలో సోమాది బ్రాహ్మణం, ఐదవ ప్రపాఠకంలో నక్షత్రేష్టకా మంత్రములు, ఆరవ ప్రపాఠకంలో సార్థవాద బ్రాహ్మణము, ఏడవ ప్రపాఠకంలో శునాశీర్య - ఇంద్రతుర్య - ఇధ్మీయ - అపామార్గ హోమమంత్ర బ్రాహ్మణము, ఎనిమిదవ ప్రపాఠకంలో సంసృప హవిర్మంత్ర దశపేయాది మంత్ర బ్రాహ్మణము వివరించబడినవి.

ఈ సంపుటం వెలువడడానికి ఇతోధికంగా సహకరించిన తి.తి. దేవస్థానం ఎడిటర్-ఇన్-చీఫ్ ఆచార్య రవ్వా శ్రీహరిగారికి అభినందనలు. ఈ సంపుటానికి సంబంధించిన ప్రూఫులను సరిదిద్ది, విషయసూచిక మొదలైనవాటిని రూపొందించిన తి.తి. దేవస్థానం కో-ఆర్డినేటర్ పబ్లికేషన్స్ కార్యాలయంలోని పరిశోధక సహాయకులు డా॥ దిట్టకవి భారతి, డా॥ తులసి సావిత్రి, డా॥ విష్ణుభట్ల గోపాలకృష్ణమూర్తులకు శుభాకాంక్షలు. దీనిని సుందరంగా ముద్రింపజేసిన తి.తి.దేవస్థానం ముద్రణాలయ ఇన్‌చార్జి శ్రీ టి. రవిగారిని, వారి సిబ్బందిని అభినందిస్తున్నాను. త్వరలోనే మిగిలిన సంపుటాలు కూడా వెలువరించగలము. పాఠకులు ముందు సంపుటాలవలె దీనిని కూడా ఆదరిస్తారని ఆశిస్తున్నాను.

శ్రీనివాసుని సేవలో.....

తిరుపతి

(ఎమ్.జి. గోపాల్)

చైత్ర పూర్ణిమ

అంకితం

శ్రీవేంకటాద్రి వాసో య శ్శరణాగతవత్సలః
వేదార్థదీపికామేతాం మద్వ్యాఖ్యాం స్వీకరోతు సః.

ఏమి తపంబు సల్పితినొ! ఎట్టి వ్రతంబు లొనర్చినాఁడనో!
స్వామి! భవత్పదాబ్జములు ప్రత్యహమున్ మది నిల్పి తావక
శ్రీమహితోక్తి భూస్థలికి శ్రేయమొసంగు 'యజుస్సు' తెన్గులో
నేమమునన్ రచింపుపని నేటికి నాకు లభించె నీ కృపన్.

సకల స్థావర జంగమాత్మక జగత్సర్గ స్థితి ధ్వంస కా
రకుఁ డార్తావనుఁ డిందిరావరుఁడు ధర్మస్థాపకుండాగమ
ప్రకరస్తుత్యుఁడు శ్రీనివాసునకు శశ్వద్భక్తి వేదార్థ దీ
పిక నర్పించెద మమ్ముఁ బ్రోచుటకునై వేవేల దండమ్ములన్.

--రామవరపు కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి

విషయసూచిక

			పుట
ప్రథమ ప్రపాఠకము	-	అగ్న్యాధానవిధి	1
ప్రథమానువాకము	-	శుక్రామంథిగ్రహ ప్రచార మంత్రములు	1
ద్వితీయానువాకము	-	ఆధాన ప్రకరణం - కాలవిశేషము	7
తృతీయానువాకము	-	దేవయజన సంభారములు	14
చతుర్థానువాకము	-	అగ్న్యాధానము	24
పంచమానువాకము	-	పవమాన హవిస్సులు	31
షష్ఠానువాకము	-	హవిర్విశేషములు, దక్షిణలు	39
సప్తమానువాకము	-	ఆధానమంత్రములు	46
అష్టమానువాకము	-	ఆధానమంత్ర బ్రాహ్మణము	49
నవమానువాకము	-	బ్రహ్మౌదనము	55
దశమానువాకము	-	పంచాగ్న్యాధానము	63
ద్వితీయ ప్రపాఠకము	-	గవామయన క్రతు శేషభాగము	69
ప్రథమానువాకము	-	ఆధాన మంత్రములు	69
ద్వితీయానువాకము	-	నవాహస్సులు	95
తృతీయానువాకము	-	విషువదహస్సు విశేషములు	101
చతుర్థానువాకము	-	దివాకీర్త్యనామక సామములు	106
పంచమానువాకము	-	విషువత్తునందు పశువులు విధించుట	109
షష్ఠానువాకము	-	మహావ్రతము	112
తృతీయ ప్రపాఠకము	-	వాజపేయక్రతు బ్రాహ్మణము	119
ప్రథమానువాకము	-	పునరాధానము	119
ద్వితీయానువాకము	-	వాజపేయవిధి	126
తృతీయానువాకము	-	గ్రహవిశేషవిధి	132
చతుర్థానువాకము	-	వాజపేయక్రతువునందు పశువులను విధించుట	139
పంచమానువాకము	-	వాజపేయ రథమంత్ర బ్రాహ్మణము	144
షష్ఠానువాకము	-	వాజపేయ రథ ధావనము	150
సప్తమానువాకము	-	యూపారోహణము	160
అష్టమానువాకము	-	అన్నహోమములు	168
నవమానువాకము	-	అతిగ్రాహ్య మంత్ర బ్రాహ్మణము	174
దశమానువాకము	-	పిండ పితృ యజ్ఞము	177
చతుర్థ ప్రపాఠకము	-	సోమాది బ్రాహ్మణము	186
ప్రథమానువాకము	-	సోమవిశేష గ్రహవిధి	186
ద్వితీయానువాకము	-	సౌత్రామణీ విశేష మంత్రములు	191
తృతీయానువాకము	-	అగ్నిహోత్రవిషయ ప్రాయశ్చిత్తము	195
చతుర్థానువాకము	-	వహ్నివిషయ ప్రాయశ్చిత్తము	201
పంచమానువాకము	-	సోమవిషయ ప్రాయశ్చిత్తము	210
షష్ఠానువాకము	-	ఏకగ్రామవర్తి బహు సోమయాగ విషయ విశేషము	215
సప్తమానువాకము	-	యూపవిరోహణాది ప్రాయశ్చిత్తములు	222
అష్టమానువాకము	-	శుద్ధి హేతు మంత్రములు	228
నవమానువాకము	-	రాజసూయ గత చాతుర్మాస్య శేషము	233
దశమానువాకము	-	చాతుర్మాస్య విశేషము	237
పంచమ ప్రపాఠకము	-	నక్షత్రేష్టకామంత్రములు	245
ప్రథమానువాకము	-	వైకృతి నక్షత్రేష్టకామంత్రములు	245
ద్వితీయానువాకము	-	నక్షత్రాధార శుభకాల నిరూపణ	251
తృతీయానువాకము	-	దివస భాగాధార శుభకాల నిరూపణ	258
చతుర్థానువాకము	-	సోమ విషయ విశేషము	263
పంచమానువాకము	-	చాతుర్మాస్య యాజ వపన మంత్రములు	265
షష్ఠానువాకము	-	వపనవిధి	269
సప్తమానువాకము	-	అగ్నిచయన శేష ఇష్టకోపధాన మంత్రములు	274
అష్టమానువాకము	-	అథర్వ శిరోనామకేష్టక మంత్రములు	275
నవమానువాకము	-	సోమశేషేష్టులు	278
దశమానువాకము	-	త్రివృదాది స్తోమరూప సోమాంగములు	286
ఏకాదశానువాకము	-	సవనీయపశు పురోడాశములు	291
ద్వాదశానువాకము	-	సప్త ఛందస్సులు	295
షష్ఠ ప్రపాఠకము	-	సార్థవాద బ్రాహ్మణము (అనుబ్రాహ్మణము)	300
ప్రథమానువాకము	-	అనుమతాది యాగములు	300
ద్వితీయానువాకము	-	ఆగ్నేయాది హవిరష్టకము	311
తృతీయానువాకము	-	వైశ్వదేవపర్వ విశేషాంగములు	316
చతుర్థానువాకము	-	వరుణప్రఘాస యాగవిధి	324
పంచమానువాకము	-	హవిరాసాదనాది ప్రయోగములు	330

షష్ఠానువాకము	–	సాకమేధపర్వేష్టులు	336
సప్తమానువాకము	–	సాకమేధ ప్రధాన హవిస్సులు	341
అష్టమానువాకము	–	మహా పితృయజ్ఞము	346
నవమానువాకము	–	సామిధేన్యాది ఉత్తరభాగము	354
దశమానువాకము	–	సాకమేధశేష త్ర్యంబక పురోడాశములు	363
సప్తమ ప్రపాఠకము	–	శునాశీర్య, ఇంద్రతూర్య, ఇధ్మీయ, అపామార్గ హోమమంత్ర బ్రాహ్మణము	368
ప్రథమానువాకము	–	శునాశీర్యాది కర్మచతుష్టయము	368
ద్వితీయానువాకము	–	దేవికాది కర్మషట్కము	375
తృతీయానువాకము	–	రత్ని హవిస్సులు	379
చతుర్థానువాకము	–	దేవసూ హవిర్మంత్ర బ్రాహ్మణము	386
పంచమానువాకము	–	రాజసూయ విషయాభిషేకార్థ జలవిషయ మంత్ర బ్రాహ్మణము	389
షష్ఠానువాకము	–	అభిషేక జలమంత్ర అనుబ్రాహ్మణము	396
సప్తమానువాకము	–	రాజసూయవిషయ దిగ్వ్యాస్థాపనమంత్ర అనుబ్రాహ్మణము	404
అష్టమానువాకము	–	రాజ్యాభిషేక మంత్రబ్రాహ్మణము	409
నవమానువాకము	–	రథవిజయమంత్ర అనుబ్రాహ్మణము	415
దశమానువాకము	–	సర్వసేవృత్వ విషయమంత్ర అనుబ్రాహ్మణము	421
అష్టమ ప్రపాఠకము	–	సంసృప హవిర్మంత్ర దశపేయాది మంత్రబ్రాహ్మణము	428
ప్రథమానువాకము	–	సంసృప హవిర్మంత్ర అనుబ్రాహ్మణము	428
ద్వితీయానువాకము	–	దశపేయమంత్ర అనుబ్రాహ్మణము	431
తృతీయానువాకము	–	అవేష్ట్యాది హవిస్సులు	436
చతుర్థానువాకము	–	ప్రయుక్కుల హవిస్సులు	441
పంచమానువాకము	–	పశు హవిరాదుల ప్రశంస, విధులు	445
షష్ఠానువాకము	–	పశు హవిరాదుల ప్రశంస, విధులు	450
సప్తమానువాకము	–	రాజసూయ ప్రయోగము, ప్రశంస, విధులు	456
అష్టమానువాకము	–	రాజసూయ ప్రయోగము, ప్రశంస, విధులు	459
నవమానువాకము	–	రాజసూయ ప్రయోగ విశేష ప్రశంస	463
దశమానువాకము	–	రాజసూయ ప్రయోగ ప్రశంసలు, విధులు	465

✣ ✣ ✣

కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే

ప్రథమకాణ్డే ప్రథమః ప్రపాఠకః

ప్రథమోఽనువాకః

హరిః ఓమ్

1. మంత్రము : బ్రహ్మ సంధత్తం తన్మే జిన్వతమ్ । క్షత్రగ్ం సంధత్తం। తన్మే జిన్వతమ్। ఇషగ్ం సంధత్తం తాం మే జిన్వతమ్ । ఊర్జగ్ం సంధత్తం తాం మే జిన్వతమ్ । రయిగ్ం సంధత్తం తాం మే జిన్వతమ్ । పుష్టిగ్ం సంధత్తం తాం మే జిన్వతమ్ । ప్రజాగ్ం సంధత్తం తాం మే జిన్వతమ్ । పశూన్సంధత్తం తాన్మే జిన్వతమ్ ।

అవతారిక: తైత్తిరీయ సంహితయందు ప్రథమమున ''ఇషే త్వోర్జే త్వా'' ఇత్యాదులైన దర్శపూర్ణమాస మంత్రములు సమామ్నాతము లగుటవలన ఆ సంహితకు వ్యాఖ్యాన మనఁబడుచున్న బ్రాహ్మణమునందు పౌరోడాశిక కాండము ప్రథమమున పఠింపవలసియున్నది. అయినను దర్శపూర్ణమాసములు ఆహవనీయాదులైన అగ్నుల సాపేక్ష కలవగుటవలనను, ఆ ఆహవనీయాద్యగ్నులు అధాన సాధ్యము లగుటవలనను, ఈ ప్రథమ కాండముయొక్క ప్రథమప్రపాఠకమునందు అగ్న్యాధాన విధి చెప్పఁబడుచున్నది. ''కృత్తికాస్వగ్ని మాదధీత'' అనునదియే అధాన బ్రాహ్మణమునకు ఉపక్రమము. అయినను, సంహితయందలి గ్రహకాండమునందు 'శుక్రా మంథి గ్రహ' ప్రచారార్థములైన మంత్రములు చెప్పఁబడకపోవుట వలన ఇచ్చట చెప్పవలసియుండుట వలనను, ఆ మంత్రములు కోరఁదగిన ఫలములను ప్రతిపాదించుటచే మంగళ రూపము లగుట వలనను, ప్రథమానువాకము నందు పరిశిష్టములైన మంత్రములను చెప్పుచున్నదై వేదము తత్పూర్వకముగ ''బ్రహ్మ సంధత్తమ్'' ఇత్యాదికముచే, మంగళాచరణమును సంపాదించుచున్నది.

బ్రహ్మశబ్దము జగత్కారణమైన పరమాత్మయందు ముఖ్యముగ వేదమున ప్రయోగించఁబడుచున్నది. ఆ విధముగ ''ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠా ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ'' అని ఐతరేయోపనిషత్తునందు, ''సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మ'' అని తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు, ''విజ్ఞాన మానన్దం బ్రహ్మ'' అని వాజసనేయమునందును బ్రహ్మ శబ్దము అమ్నాతమైనది. ఈ విధముగ బ్రహ్మ శబ్దము తత్ప్రతిపాదక వర్ణ మాత్ర పరమైనను పరబ్రహ్మము శీఘ్రముగ బుద్ధి గోచర మగుటవలన అర్థాత్తు మంగళాచరణము సంపన్న మగుచున్నది. ఆ పరబ్రహ్మను ప్రతిపాదించుటచే వేదము కూడ బ్రహ్మ శబ్దార్థ మగుచున్నది. దానివలన గ్రంథాదియందు వేదపురుషుఁడు కూడ అనుస్మృతుఁ డగుచున్నాడు. అటువంటి వేదాధ్యయనాధ్యాపనములకు ముఖ్యాధికార సంపాదకమైన బ్రాహ్మణ జాతి కూడ బ్రహ్మ శబ్దార్థ మగును. ఉత్తర వాక్య గత క్షత్ర శబ్ద సాహచర్యమువలన అట్టి యీ అర్థమే ఈ మంత్రమునందు వివక్షితమైనది. బ్రాహ్మణులో జనము నిమిత్తము తీసికొనిరాఁబడుచున్న దధికుంభమును చూచుటచే గ్రామాంతరమునకు పోఁబోవుచున్నవారికి మంగళము కలుగువిధముగ ఇచట పరమాత్మ ప్రతిపాద్యుఁడుగా వివక్షితుఁడు కాకపోయినను, శీఘ్రముగ బుద్ధిగోచరుఁడై మంగళమును కలుగఁజేయుచున్నాఁడు. కనుక ఆద్యానువాకమునందు ''బ్రహ్మ సంధత్తమ్'' ఇత్యాది మంత్రముల అమ్నానము యుక్తతరము.

అర్థము : (హే గ్రహౌ! = ఓ శుక్ర మంథి గ్రహములారా!, యువామ్ = మీరు.) బ్రహ్మ=యజమాన సంబంధినియైన బ్రాహ్మణ జాతిని, సంధత్తమ్=స్వోచిత ధర్మ రాహిత్యము కలుగని విధముగ సంపాదించుఁడు. (కించ=మఱియు)

మే=మదీయమైన, తత్=ఆ బ్రాహ్మణ జాతిని, జిన్వతమ్=సంతోషపఱచుఁడు. క్షత్రమ్=క్షత్రియ జాతిని, సంధత్తమ్=స్వోచిత ధర్మ రాహిత్యము కలుగని విధముగ సంపాదించుఁడు. మే=మదీయమైన, తత్=క్షత్రియ జాతిని, జిన్వతమ్=సంతోషపఱచుఁడు. ఇషమ్=అన్నమును, సంధత్తమ్=సంపాదించుఁడు. మే=మదీయమైన, తామ్=ఆ అన్నమును, జిన్వతమ్=వృద్ధిపరచుఁడు. ఊర్జమ్=క్షీరాది రసమును, సంధత్తమ్. మే, తామ్, జిన్వతమ్=వృద్ధిపఱచుఁడు. రయిమ్=ధనమును, సంధత్తమ్. మే, తామ్, జిన్వతమ్. పుష్టిమ్=శరీర పుష్టిని, సంధత్తమ్. మే, తామ్, జిన్వతమ్. ప్రజామ్=పుత్రపౌత్రాది ప్రజను,సంధత్తమ్. మే, తామ్, జిన్వతమ్. పశూన్=గవాది పశువులను, సంధత్తమ్. మే, తాన్, జిన్వతమ్.

తాత్పర్యము : ఓ శుక్ర గ్రహ, మంథి గ్రహములారా! మీరు యజమాన సంబంధినియైన బ్రాహ్మణ జాతిని, క్షత్రియ జాతిని, అన్నాదులను సంపాదించుఁడు. మదీయమైన అట్టి యీ బ్రాహ్మణ జాతిని, క్షత్రియ జాతిని, స్వోచిత ధర్మరాహిత్యము లేనివిధముగ తృప్తిపఱచుడు. అన్నాదులను వృద్ధిపఱచుఁడు. అధ్వర్యుఁడు శుక్రగ్రహమును, ప్రతిప్రస్థాత మంథి గ్రహమును తీసికొని, ఉత్తరవేదికి పశ్చిమ భాగమునందు ఉండి, తమ హస్తములందలి పాత్రములను పరస్పరము తాఁకించుకొనవలెను, లేదా తమ అరత్నులను పరస్పరము తాఁకించుకొనవలెను. శుక్రగ్రహము=సోమరసమును నింపియుండునట్టి శుక్ర నామక పాత్రము. అరత్ని=చిటికెన వ్రేలు చాఁచిన పిడికిలి.

2. మంత్రము : స్తుతో౽సి జనధాః। దేవాస్త్వా శుక్రపాః ప్రణయన్తు (౧)

అర్థము : (హే శుక్రగ్రహ!=ఓ శుక్రగ్రహమా! త్వమ్=నీవు.) స్తుతః అసి=మాచే స్తుతింపఁబడినదాన వగుచున్నావు. హే జనధాః=జనులను ధారణము చేయునట్టి ఓ శుక్రగ్రహమా! శుక్రపాః=శుక్ర పాత్రమునందలి సోమరసమును త్రాగునట్టి దేవాః=దేవతలు, త్వా=నిన్ను, ప్రణయన్తు=ఆహవనీయ సమీపమునందు కొనిపోవుదురు గాక!

తాత్పర్యము : ఓ శుక్రగ్రహమా! నీవు మాచే స్తుతింపఁబడుచున్నావు. జనులను ధారణము చేయునట్టి ఓ శుక్రగ్రహమా! శుక్రగ్రహమునందలి సోమరసమును త్రాగునట్టి దేవతలు నిన్ను ఆహవనీయ ప్రదేశమునకు తీసికొనిపోవుదురు గాక! అధ్వర్యుఁడు ఈ మంత్ర భాగమును చదువుచు శుక్రపాత్రమును హస్తములోనికి తీసికొనవలెను.

3. మంత్రము : సువీరాః ప్రజాః ప్రజనయన్పరీహి। శుక్రః శుక్రశోచిషా।

అర్థము : (హే శుక్రగ్రహ!=ఓ శుక్రగ్రహమా! త్వమ్=నీవు) శుక్రః=శుక్ర నామక మగుచు, శుక్రశోచిషా=ప్రకాశమానమైన కాంతితో కూడినదానవై, సువీరాః=శోభన వీర భృత్య యుక్తులైన, ప్రజాః=పుత్ర పౌత్రాది ప్రజలను, ప్రజనయన్=ప్రకర్షముగ ఉత్పాదింపఁజేయుచు, పరీహి=ఉత్తరవేదినుండి అంతటను వెళ్లుము.

తాత్పర్యము : ఓ శుక్రగ్రహమా! నీవు శుక్ర నామక గ్రహమగుచు ప్రకాశించునట్టి కాంతితో కూడినదానవై శోభన వీర భృత్యయుక్తులైన పుత్రపౌత్రాది ప్రజలను ఉత్పాదింపఁజేయుచు ఉత్తరవేదినుండి అంతటను వెళ్లుము. అధ్వర్యుఁడీ మంత్రమును చదువుచు శుక్రపాత్రమును హస్తమునందు తీసికొని హవిర్ధానము యొక్క పూర్వద్వారమునందు బయలువెడలి ఉత్తరవేదికి దక్షిణ మార్గముచే తూర్పుదిక్కునందు వెళ్లవలయును.

4. మంత్రము : స్తుతో౽సి జనధాః। దేవాస్త్వా మన్థిపాః ప్రణయన్తు।

అర్థము : (హే మన్థిగ్రహ!=ఓ మంథిగ్రహమా! త్వమ్=నీవు, స్తుతః=మాచే స్తుతింపఁబడినదానవు. అసి=అగుచున్నావు. హే జనధాః!=జనులను ధారణము చేయునట్టి ఓ మంథిగ్రహమా!, మన్థిపాః=(ఇచట నున్న) మంథిగ్రహమునందలి సోమ రసమును త్రాగునట్టి, దేవాః=దేవతలు, త్వా=నిన్ను, ప్రణయన్తు=ప్రకర్షముగ ఆహవనీయ సమీపమునందు పొందింతురు గాక!

తాత్పర్యము : ఓ మంథిగ్రహమా! నీవు మాచే స్తుతింపఁబడినదాన వగుచున్నావు. జనులను ధారణము చేయునట్టి ఓ మంథిగ్రహమా! ఇచటనున్న మంథిగ్రహమునందలి సోమ రసమును త్రాగునట్టి దేవతలు నిన్ను ప్రకర్షముగ ఆహవనీయ సమీపమునకు తీసికొనిపోవుదురు గాక! ప్రతిప్రస్థాత ఈ మంత్రమును పఠించుచు మంథిగ్రహమును హస్తములోనికి తీసికొనవలెను.

5. మంత్రము : సుప్రజాః ప్రజాః ప్రజనయన్పరీహి। మన్థీ మన్థిశోచిషా।

అర్థము: హే గ్రహ!=ఓ పాత్రమా!, త్వమ్=నీవు, మన్థీ=మంథి నామక గ్రహము అయి, మన్థిశోచిషా=మంథి యనెడి నీ యొక్క తేజస్సుతో కూడినదానవై, సుప్రజాః=శోభనమైన అపత్యముతో కూడిన, ప్రజాః=భ్రాతృ బంధ్వాది ప్రజలను, ప్రజనయన్=ప్రకర్షముగ ఉత్పాదింపఁజేయుచు, పరీహి=ఉత్తరవేదికి ఉత్తర భాగమునందు అంతటను తిరిగి తూర్పు దిక్కునందు వెళ్లుము.

తాత్పర్యము : ఓ మంథిగ్రహమా! నీవు మంథినామకమై మంథియనెడి నీయొక్కతేజస్సుతో కూడినదానవగుచు శోభన సంతాన యుక్తులైన భ్రాతృ బంధ్వాది ప్రజలను ప్రకర్షముగ నుత్పాదింపఁజేయుచు ఉత్తరవేదికి ఉత్తరభాగమునందు అంతటను తిరిగి తూర్పు దిక్కునందు వెళ్లుము. ప్రతిప్రస్థాత ఈ మంత్రము చదువుచు మంథిగ్రహమును తీసికొని హవిర్ధానముయొక్క పూర్వద్వారమునందు బయలువెడలి ఉత్తరమార్గముచే తూర్పుదిక్కునందు వెళ్లవలెను.

6. మంత్రము : సంజగ్మానౌ దివ ఆ పృథివ్యా౽౽యుః। సంధత్తం తన్మే జిన్వతమ్। ప్రాణగ్ం సంధత్తం తం మే జిన్వతమ్। అపానగ్ం సంధత్తం తం మే జిన్వతమ్ (౨) వ్యానగ్ం సంధత్తం తం మే జిన్వతమ్। చక్షుః సంధత్తం తన్మే జిన్వతమ్। శ్రోత్రగ్ం సంధత్తం తన్మే జిన్వతమ్। మనః సంధత్తం తన్మే జిన్వతమ్। వాచగ్ం సంధత్తం తాం మే జిన్వతమ్।

అర్థము : హే శుక్రామన్థినౌ!=ఓ శుక్ర గ్రహ, మంథి గ్రహములారా!, యువామ్=మీరు, సంజగ్మానౌ!=బాగుగ ఐకమత్యమును పొందినవారై, ఆ దివః=ద్యులోకముతో కూడిన, పృథివ్యా=పృథివితోకూడ, సంగతౌ=కలసినవారునై, ఆయుః=మా ఆయువును, సంధత్తమ్=బాగుగ ధరింపఁజేయుఁడు. మే=మదీయమైన, తత్=ఆ ఆయువును జిన్వతమ్=వృద్ధిపఱచుఁడు, ప్రాణమ్=ఊర్ధ్వగామియైన ప్రాణవాయువును, సంధత్తమ్=ధరింపఁజేయుఁడు, మే=మదీయమైన, తమ్=ఆ ప్రాణమును, జిన్వతమ్=అభివృద్ధిపఱచుఁడు, అపానమ్=అధోగామియైన, వాయుపోషమును, సంధత్తమ్. మే తమ్ జిన్వతమ్. వ్యానమ్=మధ్యవాయువును, సంధత్తమ్. మే, తమ్, జిన్వతమ్. చక్షుః=చక్షురింద్రియమును, సంధత్తమ్. మే, తత్, జిన్వతమ్, శ్రోత్రమ్=శ్రోత్రేంద్రియమును, సంధత్తమ్. మే, తత్, జిన్వతమ్. మనః=మనస్సు అనెడి అంతరింద్రియమును, సంధత్తమ్. మే, తత్, జిన్వతమ్. వాచమ్=వాగింద్రియమును, సంధత్తమ్. మే, తామ్=ఆ వాక్కును,జిన్వతమ్=అభివృద్ధిపఱచుఁడు.

తాత్పర్యము : ఓ శుక్రా మంథి గ్రహములారా! మీరు పరస్పరము ఐకమత్యమును పొందినవారై, ద్యులోకముతోకూడిన పృథివితో కూడ కలసినవారగుచు మా ఆయురాదులను ధరింపఁజేసి అభివృద్ధిపఱచుఁడు. ఉత్తరవేదికి పురోభాగమున గ్రహములను (పాత్రములను)గాని, అరత్నులనుగాని సంధానము చేయవలెను. 'బ్రహ్మ సంధత్తమ్' అను చోట ఉత్తరవేదికి పశ్చాత్సంధానము. ఇచట ఉత్తరవేదికి పురస్తాత్సంధానమని గ్రహించవలెను.

7. మంత్రము : ఆయుః స్థ ఆయుర్మే ధత్తమ్ । ఆయు ర్యజ్ఞాయ ధత్తమ్ । ఆయు ర్యజ్ఞపతయే ధత్తమ్ । ప్రాణః స్థః ప్రాణం మే ధత్తమ్ । ప్రాణం యజ్ఞాయ ధత్తమ్ (౩) ప్రాణం యజ్ఞపతయే ధత్తమ్ । చక్షుః స్థ శ్చక్షుర్మే ధత్తమ్ । చక్షు ర్యజ్ఞాయ ధత్తమ్ । చక్షుః ర్యజ్ఞ పతయే ధత్తమ్ । శ్రోత్రగ్ం స్థః శ్రోత్రం మే ధత్తమ్ । శ్రోత్రం యజ్ఞాయ ధత్తమ్। శ్రోత్రం యజ్ఞపతయే ధత్తమ్ । తౌ దేవౌ శుక్రామన్థినౌ । కల్పయతం దైవీర్విశః । కల్పయతం మానుషీః (౪) ఇష మూర్జ మస్మాసు ధత్తమ్। ప్రాణా న్పశుషు । ప్రజాం మయి చ యజమానే చ ।

అర్థము : (హే శుక్రామన్థినౌ ! =ఓ శుక్రామంథి గ్రహములారా! యువామ్=మీరు,) ఆయుః స్థః=ఆయువునకు స్వామి లగుచున్నారు. (అతః=ఇందువలన) మే=అధ్వర్యుండనైన నాయొక్క, ఆయుః=ఆయువును, ధత్తమ్=అభివృద్ధి పఱచుండు. (తథా=ఆ విధముగ) యజ్ఞాయ=యజ్ఞము యొక్క, అయుః=అయువును, ధత్తమ్=అభివృద్ధిపఱచుండు. (సమాప్తియే యజ్ఞము యొక్క అయువు), తథా=ఆ విధముగ, యజ్ఞపతయే=యజమానునియొక్క, ఆయుః, ధత్తమ్. ప్రాణాదుల విషయమునంగూడ ఈ విధముగ అర్థము గ్రహించవలెను.

ప్రాణః స్థః=ప్రాణ స్వామి లగుచున్నారు. మే, ప్రాణమ్, ధత్తమ్. యజ్ఞాయ (స్య), ప్రాణమ్, ధత్తమ్. యజ్ఞపతయే (యజ్ఞపతేః), ప్రాణమ్, ధత్తమ్. చక్షుః స్థః=చక్షురింద్రియ స్వాములగుచున్నారు. మే, చక్షుః, ధత్తమ్. యజ్ఞాయ, చక్షుః, ధత్తమ్. యజ్ఞపతయే, చక్షుః, ధత్తమ్. శ్రోత్రం స్థః=శ్రోత్రేంద్రియ స్వాము లగుచున్నారు. మే, శ్రోత్రమ్, ధత్తమ్. యజ్ఞాయ, శ్రోత్రమ్ ధత్తమ్. యజ్ఞపతయే శ్రోత్రమ్, ధత్తమ్.

తౌ (యువామ్)=అటువంటి ప్రాణాది స్వాములైన మీరు, శుక్రామన్థినౌ దేవౌ=శుక్రా మంథిగ్రహ ద్వయాధిపతులైన దేవతలై, దైవీః విశః=దేవ సంబంధులైన ప్రజలను, కల్పయతమ్=మాకు అనుకూలురుగాఁ జేయుఁడు. మానుషీః=మనుష్య జాతియుక్తులైన ప్రజలను, కల్పయతమ్=మాకు అనుకూలురుగా జేయుఁడు. ఇషమ్=వ్రీహ్యాదికమైన అన్నమును, ఊర్జమ్=క్షీరాది రసమును, అస్మాసు=మాయందు, ధత్తమ్=స్థాపించుఁడు. పశుషు=గవాది పశువులందు, ప్రాణాన్=చిరజీవన హేతువులైన ప్రాణములను, ధత్తమ్=స్థాపించుఁడు. మయి=అధ్వర్యుండనైన నాయందు, యజమానే చ=యజమానునియందును, ప్రజామ్=పుత్ర పౌత్రాది రూప ప్రజను, ధత్తమ్=స్థాపించుఁడు.

తాత్పర్యము : ఓ శుక్రా మంథి గ్రహములారా! మీరు ఆయుః ప్రాణములకు, చక్షుః శ్రోత్రేంద్రియములకును స్వాము లగుచున్నారు. కనుక, అధ్వర్యుండనైన నాకు, యజ్ఞమునకును, యజ్ఞపతికిని ఆయుః ప్రాణములను, చక్షుః శ్రోత్రేంద్రియములను స్థాపించుఁడు. మఱియు ఆయురాదికములను వృద్ధిపఱచుఁడు. ఆయురాదికములకు స్వాములైన అటువంటి మీరు శుక్రా మంథి గ్రహ ద్వయాధిపతులైన దేవత లగుచు దేవసంబంధులైన ప్రజలను, మనుష్యజాతి యుక్తులైన ప్రజలను మాకు అనుకూలురినిగాఁజేయుఁడు. వ్రీహ్యాదికమైన అన్నమును, క్షీరాది రసమును మాకు కలుగఁజేయుఁడు. గవాది పశువులందు చిరజీవన హేతువులైన ప్రాణములను స్థాపించుఁడు. అధ్వర్యుండనైన నన్ను, యజమానుని కూడ పుత్రపౌత్రాది సంతాన వంతులనుగాఁ జేయుఁడు. అధ్వర్యుఁడు ఈ మంత్రమును చదువుచు శుక్రా మంథి గ్రహముల నభిమంత్రించవలెను.

8. మంత్రము : నిరస్తః శణ్డః . నిరస్తో మర్కః ।

అర్థము : శణ్డః=శండ నామకుఁడైన అసుర గురువు, నిరస్తః=ఉత్తరవేదినుండి వెలుపలకు తొలఁగించఁబడినవాఁడు. (ఆసీత్=అయెను), మర్కః=మర్క నామకుఁడైన అసుర గురువు, నిరస్తః=ఉత్తరవేదినుండి వెలుపలకు తొలఁగించఁబడినవాఁడు, (ఆసీత్=అయెను).

తాత్పర్యము : అసుర గురువులైన శండ మర్క నామధేయులు ఉత్తరవేదినుండి వెలుపలకు తొలఁగించఁబడినవారైరి. అధ్వర్యుఁడు ''నిరస్తః శణ్డః'' అను మంత్రభాగమును, ప్రతిప్రస్థాత ''నిరస్తో మర్కః'' అను మంత్ర భాగమును పఠించుచు రెండు కాష్ఠ శకలములను ప్రోక్షించకుండ ఉత్తరవేదికి బహిర్భాగమున ద్వేష్యుఁడైన శత్రువును మనస్సుచే ధ్యానించుచు పడవేయవలెను.

9. మంత్రము : అపనుత్తౌ శణ్డామర్కౌ సహామునా ।

అర్థము : శణ్డామర్కౌ=శండామర్కులనెడి అసుర గురువులు, అమునా సహ=అస్మద్వేష్యునితో కూడ, అపనుత్తౌ=నిరాకరించఁబడిరి.

తాత్పర్యము : శండుఁడు, మర్కుఁడు అను అసుర గురువులు మేము ద్వేషించు శత్రువుతో కూడ నిరాకరించఁబడిరి. ఈ మంత్రమును చదువుచు ప్రోక్షించఁబడిన రెండు కాష్ఠశకలములచే శుక్ర మంథి గ్రహముల కధోభాగమునఁ గల ధూళిని తొలఁగించవలెను. అర్థక్రమానుసారముగ ఈ మంత్రమును కాష్ఠశకల నిరసన మంత్రమునకు పూర్వము చూడవలెను.

10. మంత్రము : శుక్రస్య సమిదసి । మన్థినః సమిదసి ।

అర్థము : (హే శకల!=ఓ కాష్ఠ శకలమా ! త్వమ్=నీవు) శుక్రస్య=శుక్ర గ్రహమునకు (పాత్రమునకు), సమిత్ అసి=సమింధన హేతువగుచున్నావు. హే శకల!, త్వమ్, మన్థినః=మంథి గ్రహమునకు (పాత్రమునకు), సమిత్ అసి=సమింధన హేతువగుచున్నావు.

తాత్పర్యము : తాత్పర్యము స్పష్టము. అధ్వర్యుఁడు ''శుక్రస్య సమిదసి'' అను మంత్ర భాగమును, ప్రతిప్రస్థాత ''మన్థినః సమిదసి'' అను మంత్ర భాగమును పఠించుచు ప్రోక్షించబడని రెండు కాష్ఠశకలములను ఉత్తరవేదికి వెలుపల పడవైచి, ప్రోక్షితములైన రెండు శకలములను అగ్నియందు ఉంచవలెను.

11. మంత్రము : స ప్రథమః సంకృతిర్విశ్వకర్మా । స ప్రథమో మిత్రో వరుణో అగ్నిః । స ప్రథమో బృహస్పతి శ్చికిత్వాన్ । తస్మా ఇన్ద్రాయ సుత మాజుహోమి (౫) నయన్త్వపానగ్ం సంధత్తం తం మే జిన్వతం ప్రాణం యజ్ఞాయ ధత్తం మానుషీ రగ్నిర్దైవ్యే చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ప్రథమ ప్రపాఠకే ప్రథమోఽనువాకః ॥౧॥

అర్థము : సః=ఆ ఇంద్రుఁడు, ప్రథమః=దేవతలలో ముఖ్యుఁడు. సంకృతిః=జగద్రక్షణ రూపమైన సమీచీన వ్యాపారము కలవాఁడు. విశ్వకర్మా=జగద్రక్షణ హేతువులైన సమస్తములైన అసుర యుద్ధాది కర్మలు కలవాఁడు. సః ప్రథమః=ఆ ముఖ్యుఁడైన యింద్రుఁడే, మిత్రః=మిత్ర దేవ రూపుఁడు. వరుణః=వరుణ దేవ రూపుఁడు. అగ్నిః=అగ్ని దేవ రూపుఁడు. సః ప్రథమః=ఆ ముఖ్యుఁడైన యింద్రుఁడే, చికిత్వాన్=సర్వజ్ఞాన కుశలుఁడైన, బృహస్పతిః=బృహస్పతి రూపుఁడు. తస్మై ఇన్ద్రాయ=అటువంటి యింద్రునికొఱకు, సుతమ్=అభిషుతమైన ఈ సోమమును, ఆ జుహోమి=అంతటను హోమము చేయుచున్నాను.

తాత్పర్యము : ఆ ప్రసిద్ధుడైన యింద్రుడు దేవతలలో ముఖ్యుడు.అతడు జగద్రక్షణ రూప సమీచీన వ్యాపారములు కలవాడు. జగద్రక్షణ హేతుభూతములైన అసుర యుద్ధాదులు కలవాడును కూడ అతడే. ఆ ముఖ్యుడైన యింద్రుడే మూర్తి విశేషములను ధరించి మిత్ర వరుణాగ్ని రూపమున సంపన్నుడాయెను. మఱియు ఆ ముఖ్యుడైన యింద్రుడు సర్వజ్ఞాన కుశలుడైన బృహస్పతిగా కూడ సంపన్నుడాయెను. అట్టి యింద్రునకై అభిషుతమైన యీ సోమమును అంతటను హోమము చేయుచున్నాను. ఈ మంత్రమును పఠించుచు శుక్రా మంథి గ్రహములను విషయమున ప్రత్యేకముగ చెప్పుచు సోమరసమును హోమము చేయవలెను. అనగా ఇతర గ్రహముల విషయమున ఐనచో హోతృ ప్రయుక్త వషట్కారముచేతనే హోమము. అచట అధ్వర్యునియొక్క మంత్రపాఠము ఉండదు. ఇచట మాత్రము అధ్వర్యుడుప్రతి మంత్రమును ప్రత్యేకముగ పఠించుచు హోమమును చేయవలెను.

తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమున ప్రథమ కాండమున ప్రథమప్రపాఠకమునందు
ప్రథమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ప్రథమ ప్రపాఠకే

ద్వితీయోఽనువాకః

1\. మంత్రము: కృత్తికాస్వగ్ని మాదధీత। ఏతద్వా అగ్నేర్నక్షత్రమ్। యత్కృత్తికాః। స్వాయా మేవైనం దేవతాయా మాధాయ। బ్రహ్మవర్చసీ భవతి, ఇతి।

అవతారిక : ప్రథమానువాకమునందు సోమయాగశేషములైన శుక్రా మంథి గ్రహ ప్రచార మంత్రములు చెప్పఁబడినవి. ఇక ఆధాన ప్రకరణ మారంభించఁబడుచున్నది. అందు ఈ ద్వితీయానువాకమున కాల విశేషము విధించఁబడుచున్నది.

అర్థము : కృత్తికాసు=కృత్తికా నక్షత్రములందు (నందు), అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఆదధీత=ఆధానము చేయవలెను. కృత్తికాః యత్= కృత్తికా సంపాత రూపమేది కలదో, ఏతత్వై=ఇదియే, అగ్నేః నక్షత్రమ్=అగ్ని సంబంధి నక్షత్రము. (అతః=ఇందువలన,) స్వాయాం దేవతాయామేవ=స్వరూప భూత దేవతయందే, ఏనమ్=ఈ అగ్నిని, ఆధాయ=ఆధానము చేసి, బ్రహ్మవర్చసీ=శ్రుతాధ్యయన రూప బ్రహ్మవర్చస సంపన్నుడు, భవతి=అగుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : అగ్నిచయన కాండమునందు అంబ, దుల, నితత్ని ఇత్యాదులైన కృత్తికల నామములు చెప్పఁబడినవి. ఆ కృత్తికల సముదాయ రూపము అగ్ని సంబంధియైన నక్షత్రము. కనుక ''కృత్తికా నక్షత్ర మగ్ని ర్దేవతా'' శ్రుతి మఱియొక చోట చెప్పినది. పైని చెప్పఁబడిన కృత్తికలు చంద్రయోగమును పొందిన దినమునందు అగ్న్యాధానమును చేయవలెను. ఆధేయమైన అగ్నికి కృత్తికలందు ఆధానము జరుగఁగా స్వరూప భూత దేవతయందే ఆధానము చేయఁబడిన దగును. అగ్ని బ్రాహ్మణాభిమాని కనుక ఆ యనుగ్రహముచేత ఈ అగ్న్యాధాన కర్త శ్రుతాధ్యయన రూప బ్రహ్మవర్చస సంపన్నుడగును. ఇచట అగ్న్యాధానమునకు కాలవిశేషము విధించఁబడినది.

2\. మంత్రము : ముఖం వా ఏతన్నక్షత్రాణామ్। యత్కృత్తికాః। యః కృత్తికాస్వగ్ని మాధత్తే। ముఖ్య ఏవ భవతి, ఇతి।

అర్థము : కృత్తికాః యత్=కృత్తికా సంపాత రూపము ఏది కలదో, ఏతత్=ఈ కృత్తికల సముదాయము, నక్షత్రాణామ్=నక్షత్రములలో, ముఖం వై=ప్రథమ మైనదే. యః=ఏ పురుషుడు, కృత్తికాసు= కృత్తికలందు, అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఆధత్తే=ఆధానము చేయుచున్నాడో, సః=ఆ పురుషుడు, ముఖ్యః ఏవ=అందఱిలో ముఖ్యుడే భవతి=అగుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : కృత్తికల సంపాత రూపమైన నక్షత్రము నక్షత్రములలో ప్రథమ నక్షత్రము. కనుకనే నక్షత్ర ప్రతిపాదకమైన అనువాకమునందు కూడ ''కృత్తికా నక్షత్ర మగ్ని ర్దేవతా'', అని యొక చోట, ''అగ్నేః కృత్తికాః శుక్రం పరస్తాత్'' అని మఱియొక స్థలమునను, ''అగ్నిర్నః పాతు కృత్తికాః। నక్షత్రం దేవ మిన్ద్రియమ్'' అని వేఱొక చోటను ఆదియందే కృత్తికా నక్షత్రము పఠించఁబడినది. ఇష్టివిధాయకములైన మంత్రానువాకములందలి అనువాకమునందు కూడ ''అగ్నిర్వా అకామయత। అన్నాదో దేవానాగ్ం స్యామితి। స ఏత మగ్నయే కృత్తికాభ్యః పురోడాశ మష్టాకపాలం నిరవపత్'' అని ఏతదీయేష్టియే ఆదియందు ఆమ్నాత మైనది. కనుక ముఖభూతములైన కృత్తికలందు ఆధానము చేసిన పురుషుడు అందఱిలో తాను ముఖ్యుడగును. ఇచట ప్రకారాంతరముగ ప్రశంస చేయఁబడినది.

3\. మంత్రము : అథో ఖలు (౧) అగ్నినక్షత్ర మిత్యపచాయన్తి। గృహాన్హ దాహుకో భవతి, ఇతి।

అర్థము : అథో=ఇంకనేమనఁగా, ఖలు=అభిజ్ఞులైనచో, అగ్ని నక్షత్ర మితి=ఈ కృత్తికా నక్షత్రము అగ్ని నక్షత్రమని, అపచాయన్తి=నిందించుచున్నారు. సః=కృత్తికయందు ఆధానము చేయఁబడిన ఆ అగ్ని, గృహాన్=ఆధానము చేసిన యజమానునియొక్క గృహములను గూర్చి, దాహకః=దహన శీలుడు, భవతి హ=అగుచున్నాడు కదా!

తాత్పర్యము : పూర్వోక్త గుణ వైలక్షణ్యమును తెలియఁజేయుటకై ఈ మంత్రమున అదియందు అథో శబ్దము ఆమ్నాతమైనది. ఈ కృత్తికా నక్షత్రమును అగ్ని నక్షత్రమనియు, ఆ నక్షత్ర సమయమున అగ్న్యాధానము చేసిన యజమానుని గృహములను అగ్ని దహించుననియు అభిజ్ఞులు నిందించుచున్నారు. కృత్తికా నక్షత్రముయొక్క గుణములను పూర్వము చెప్పి శ్రుతి యిచట ఒకానొక దోషమును చూపించినది.

4. మంత్రము : ప్రజాపతీ రోహిణ్యా మగ్ని మసృజత । తం దేవా రోహిణ్యా మాదధత । తతో వై తే సర్వాన్రోహా నరోహన్ ।

తద్రోహిణ్యై రోహిణిత్వమ్ । యో రోహిణ్యా మగ్ని మాధత్తే । ఋధ్నోత్యేవ । సర్వాన్రోహా న్రోహతి, ఇతి ।

అర్థము : ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, రోహిణ్యామ్=రోహిణీ నక్షత్ర సమయమున, అగ్నిమ్=అగ్నిని, అసృజత=సృజించెను. దేవాః=దేవతలు, తమ్=ఆ అగ్నిని, అదధత=అధానము చేసిరి. తతః వై=ఆ అధానమువలననే, తే=ఆ దేవతలు, సర్వాన్ రోహాన్=సమస్తములైన కోరికలను, అరోహన్=పొందిరి. తత్=ఆ కారణమువలన, రోహిణ్యై (ణ్యాః)=రోహిణీ నక్షత్రమునకు, రోహిణిత్వమ్=రోహిణి అను పేరు సిద్ధించినది. యః=ఏ పురుషుఁడు, రోహిణ్యామ్=రోహిణీ నక్షత్ర కాలమున, అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఆధత్తే=అధానము చేయుచున్నాఁడో, సః=అతఁడు, ఋధ్నోత్యేవ=నిశ్చయముగ సమృద్ధుఁ డగుచున్నాఁడు. (ఆ సమృద్ధి సర్వాన్నిత్యాదికముచే వివరింపఁబడుచున్నది.) సర్వాన్ రోహాన్=సమస్తములైన కోరికలను, రోహతి=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ప్రజాపతి రోహిణీ నక్షత్ర కాలమున అగ్నిని సృజించెను. ఆ రోహిణీ నక్షత్ర సమయమున దేవతలు ఆ అగ్నిని అధానము చేసి ఆ అధానమువలన సర్వ కామములను పొందిరి. రుహ్యన్తే=ప్రాప్యన్తే, ఇతి రోహాః=కామాః. తే యస్యాం రుహ్యన్తే సా రోహిణీ. రోహము లనఁగా కామములు. అవి ఏ నక్షత్రమునందు ప్రాదుర్భవించునో, ఆ రోహిణీ యని ఆ నక్షత్రమునకు 'రోహిణీ' యను పేరు సిద్ధించినది. రోహిణీ నక్షత్ర సమయమున అగ్న్యాధానము చేసిన పురుషుఁడు తప్పక సమృద్ధుఁడగును. అనఁగా సర్వ కామములను పొందును. ఇచట అగ్న్యాధానమునకు దోష రహిత నక్షత్రము విధింపఁబడినది.

5. మంత్రము : దేవా వై భద్రాః సన్తో౽గ్ని మాధిత్సన్త (౨)। తేషా మనాహితో౽గ్ని రాసీత్ । అథైభ్యో వామం వస్వపాక్రామత్ ।

తే పునర్వస్వో రాదధత । తతో వై తాన్వామం వసూపావర్తత । యః పురా భద్రః సన్పాపీయాన్స్స్యాత్ । స పునర్వస్వో

రగ్ని మాదధీత । పునరేవైనం వామం వసూపావర్తతే । భద్రో భవతి, ఇతి ।

అర్థము : దేవాః వై=దేవతలే, భద్రాః సన్తః=ధన సంపన్ను లగుచు, అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఆధిత్సన్త=అధానము చేయ నిశ్చయించిరి. తేషామ్=వారికి, అగ్నిః=అగ్ని, అనాహితః=ఆహితుఁడు కానివాఁడు, ఆసీత్=ఆయెను. అథ=అనంతరము, ఏభ్యః=ఈ దేవతలనుండి, వామం వసు=కోరఁదగిన మణి ముక్తాది రూప ధనము, అపాక్రామత్=తొలఁగిపోయెను. తే=ఆ దేవతలు, పునర్వస్వోః=నక్షత్రావయవములైన తారకా విశేషములు చంద్రునితో యుక్తములైన కాలమందు, అదధత=అధానము చేసిరి. తతః వై=పునర్వసూ నక్షత్ర సమయమున చేసిన ఆ అగ్న్యాధానమువలననే, తాన్=ఆ దేవతలను, వామం వసు=కోరఁదగిన మణి ముక్తాది రూప ధనము, ఉపావర్తత=చేరెను. యః=ఏ పురుషుఁడు, పురా=పూర్వము, భద్రః సన్=ధన, సంపన్నుఁ డగుచు, (పశ్చాత్=అనంతరము,) పాపీయాన్=అత్యంత నిర్ధనుఁడు, స్యాత్=అగునో, సః=అతఁడు, పునర్వస్వోః=పునర్వసు నక్షత్ర సమయమున, అగ్నిమ్=అగ్నిని, అదధీత=అధానము చేయవలెను. పునః=మఱల, ఏనమేవ=ఈ అధానము చేసిన పురుషునే, వామం వసు=కోరఁదగిన మణి ముక్తాది రూప ధనము, ఉపావర్తతే=చేరుచున్నది. తతః=దానివలన, భద్రః=ధన సంపన్నుఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : దేవతలు ధన సంపన్నులై అగ్న్యాధానము చేయ నిశ్చయించిరి. కాని వారికి ధనగర్వముచేత శ్రద్ధ లేకుండుటవలన అగ్ని బాగుగ ఆహితుఁడు కాలేదు. అనంతరము వారి యనుష్ఠానము విఫల మగుటచే వారికిఁ గల మణి ముక్తాది రూప ధన మంతయు వారినుండి తొలఁగి పోయెను. అందువలన ఆ దేవతలు శ్రద్ధాళువులై పునర్వసూ అను నక్షత్రావయవములైన తారకా విశేషములు చంద్రునితో యుక్తములై యున్న దినమునందు అగ్నిని బాగుగ అధానము చేసి ఆ ధనమును మఱల పొందిరి. అందువలన ఇతరుఁడు కూడ పూర్వము ధనవంతుఁడై యుండియు కారణాంతరముచే అత్యంత నిర్ధనుఁ డైనచో అతఁడు పునర్వసు నక్షత్ర యుక్త కాలమునందు అగ్ని నాధానము చేసి పూర్వమువలె ధనమును పొంది అందఱిలో పూజ్యుఁ డగును. పునరపి వసు లభ్యతే యయోస్తౌ పునర్వసూ =పునర్వసూ నక్షత్రములవలన మఱల ధనము పొందఁబడుచున్నది కనుక పునర్వసూ నక్షత్రమని పేరు ఏర్పడినది. ఇచట నక్షత్రాంతరము విధింపఁబడినది.

6. మంత్రము : యః కామయేత దానకామా మే ప్రజాః స్యురితి । స పూర్వయోః ఫల్గున్యో రగ్ని మాదధీత (౩) । అర్యమ్ణో వా ఏ

తన్నక్షత్రమ్ । యత్పూర్వే ఫల్గునీ । అర్యమేతి తమాహు ర్యో దదాతి । దానకామా అస్మై ప్రజా భవన్తి, ఇతి ।

అర్థము : మే=నాకు, దానకామాః=ధన దానము చేయవలె ననెడి కోరికలు గల, ప్రజాః=ప్రజలు, స్యుః=ఉందురు గాక, ఇతి=అని, యః=ఏ పురుషుఁడు, కామయేత=కోరునో, సః=అతఁడు, పూర్వయోః ఫల్గున్యోః=పూర్వఫల్గునీ నక్షత్ర సమయమునందు, అగ్నిమ్=అగ్నిని, అదధీత=అధానము చేయవలెను. పూర్వే ఫల్గునీ యత్=పూర్వఫల్గుని ఏది కలదో, ఏతత్ నక్షత్రమ్=ఈ పూర్వ ఫల్గునీ నక్షత్రము, అర్యమ్ణః వై=అర్యమ దేవతాకమే. యః=ఏ దేవుఁడు, దదాతి=దానము చేయుచున్నాఁడో, తమ్=ఆ దేవుని, అర్యమేతి=అర్యముఁడని, ఆహుః=చెప్పుచున్నారు. అస్మై=పూర్వఫల్గునీ నక్షత్ర కాలమందు అగ్ని నాధానము చేసిన ఈ యజమానుని కొఱకు, దానకామాః=దానకాములైన, ప్రజాః=ప్రజలు, భవన్తి=ఉంటున్నారు.

తాత్పర్యము : సర్వప్రజలు నాకు ధనమును దానము చేయుట కిచ్చయింతురు గాక అని కోరునట్టి పురుషుఁడు పూర్వఫల్గునీ నక్షత్ర యుక్త దినమునందు అగ్ని నాధానము చేయవలెను. ఈ పూర్వఫల్గుని అర్యమ దేవతాక నక్షత్రము "ఫల్గునీ నక్షత్ర మర్యమా దేవతా" అను శ్రుతి పూర్వఫల్గునీ నక్షత్రము అర్యమ దేవతాకమని చెప్పుచున్నది. అరీన్ యమయతి=ధనదానేన వశీకరోతీతి అర్యమా=ధనస్య దాతా. శత్రువులను ధనదానముచే వశీకరించునని వ్యుత్పత్త్యర్థము. ధనమును దానముచేయు నా దేవుని అర్యముఁడని అభిజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. పూర్వఫల్గునీ నక్షత్ర యుక్త కాలమునందు అగ్ని నాధానము చేసిన యీ యజమానునకు దానకాములైన ప్రజలు ఉందురు. ఇచట నక్షత్రాంతరము విధింపఁబడినది.

7. మంత్రము : యః కామయేత భగీ స్యామితి । స ఉత్తరయోః ఫల్గున్యో రగ్ని మాదధీత । భగస్య వా ఏతన్నక్షత్రమ్ । యదుత్తరే

ఫల్గునీ । భగ్యేవ భవతి, ఇతి ।

అర్థము : భగీ=ఐశ్వర్యాదులు కలవాఁడును, స్యామ్ ఇతి=అగుదును గాక యని, యః=ఏ పురుషుఁడు, కామయేత=కోరుకొనునో, సః=అతఁడు, ఉత్తరయోః ఫల్గున్యోః=ఉత్తర ఫల్గునీ నక్షత్ర యుక్త దినమునందు, అగ్నిమ్=అగ్నిని, అదధీత=అధానము చేయవలెను. ఉత్తరే ఫల్గునీ యత్=ఉత్తరఫల్గునీ నక్షత్ర మేది కలదో, ఏతత్=ఇది, భగస్య నక్షత్రం వై=భగ దేవతాక నక్షత్రమే, భగ్యేవ భవతి=ఉత్తర ఫల్గునీ నక్షత్రమునందు అగ్న్యాధానము చేసిన యజమానుఁడు ఐశ్వర్యాదులు కలవాఁడే యగును.

తాత్పర్యము : భగి యనఁగా ఐశ్వర్యాది గుణ షట్కమును కోరువాఁడు. "ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య ధర్మస్య యశసః శ్రియః । జ్ఞాన వైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీరణా॥"='సమగ్రమైన ఐశ్వర్యము, ధర్మము, యశస్సు, శ్రీ, జ్ఞానము, వైరాగ్యము' అను ఆఱును భగ శబ్దార్థములని స్మృతి చెప్పుచున్నది. తాను ఐశ్వర్యాది గుణషట్కము కలవాఁడను కావలెనని కోరుకొను

నతఁడు ఉత్తర ఫల్గునీ నక్షత్ర యుక్త కాలమందు అగ్ని నాధానము చేయవలెను. ఈ ఉత్తర ఫల్గునీ నక్షత్రము భగ దేవతాకమే. కనుక ఈ యజమానుఁడు ఐశ్వర్యాదులు కలవాఁడగును. భగుఁడు=ద్వాదశాదిత్యులలో నొకఁడు. ఇచట నక్షత్రాంతరము విధింపఁబడినది.

8. మంత్రము : కాలకఞ్జా వై నామాసురా ఆసన్ (౪) తే సువర్గాయ లోకాయాగ్ని మచిన్వత। పురుష ఇష్టకా ముపాదధా త్పురుష ఇష్టకామ్। స ఇన్ద్రో బ్రాహ్మణో బ్రువాణ ఇష్టకా ముపాధత్త। ఏషా మే చిత్రా నామేతి। తే సువర్గం లోక మాప్రారోహన్। స ఇన్ద్ర ఇష్టకా మావృహత్। తే ఽవాకీర్యన్త। తే ఽర్ణావభయో ఽ భవన్। ద్వావుదపతతామ్ (౫)। తౌ దివ్యౌ శ్వానా వభవతామ్। యో భ్రాతృవ్యవా న్త్స్యాత్। స చిత్రాయా మగ్ని మాదధీత। అవకీర్యైవ భ్రాతృవ్యాన్। ఓజో బల మిన్ద్రియం వీర్య మాత్మన్ధత్తే, ఇతి।

అర్థము : కాలకఞ్జాః వై నామ=కాలకంజ అనెడి పేరు కలవారే అయిన, అసురాః=రాక్షసులు, ఆసన్=ఉండిరి. తే=ఆ కాలకంజులు, సువర్గాయ లోకాయ=స్వర్గలోక ప్రాప్తికై, అగ్నిమ్=అగ్నిని, అచిన్వత=చయనించిరి. పురుషః=పురుషుఁడు (అసురుఁడు), ఇష్టకామ్=ఒక ఇష్టకను, ఉపాదధాత్=ఉపధానము చేసెను. పురుషః, ఇష్టకామ్, ఉపాదధాత్. (అర్థము పూర్వోక్తమే) సః ఇన్ద్రః=ఆ యింద్రుఁడు, బ్రాహ్మణః బ్రువాణః=తనను బ్రాహ్మణుఁడుగా చెప్పుకొనినవాఁడై, ఇష్టకామ్=ఇష్టకను, ఉపాధత్త=ఉపధానము చేసెను. మే=నాయొక్క, ఏషా=ఈ యిష్టక, చిత్రా నామేతి=చిత్ర అను నామధేయముతో కూడినదని, (తదానీమ్=అప్పుడు, మనసి=మనస్సునందు, అమన్యత=తలఁచెను.)

తే=ఆ అసురులు, సువర్గం లోకమ్=స్వర్గ లోకమును, ఆప్రారోహన్=ఆరోహించుటకై ప్రారంభించిరి. సః ఇన్ద్రః=ఆ యింద్రుఁడు, ఇష్టకామ్=ఇష్టకను, ఆవృహత్=చితినుండి ఎత్తివైచెను. తే=ఆ అసురులు, అవాకీర్యన్త=(మార్గమధ్యమునందే) పడిపోయిరి. యే అవాకీర్యన్త=ఎవరు పడిపోయిరో, తే=వారు, ఊర్ణావభయః=ఊర్ణనాభి నామకములైన పురుగులు (సాలెపురుగులు) అభవన్=అయిరి. ద్వౌ=ఇద్దరు రాక్షసులు, ఉదపతతామ్=పైకి (స్వర్గమునకు) వెళ్లిరి. తౌ=వారిద్దఱు, దివ్యౌ శ్వానౌ=దేవ సంబంధులైన శ్వానములు (కుక్కలు), అభవతామ్=అయిరి.

యః=ఏ పురుషుఁడు, భ్రాతృవ్యవాన్=శత్రువులు కలవాఁడు, స్యాత్=అగునో, సః=అతఁడు, చిత్రాయామ్=చిత్రా నక్షత్రమునందు, అగ్నిమ్=అగ్నిని, అదధీత=ఆధానము చేయవలెను. భాతృవ్యాన్=శత్రువులను, అవకీర్యైవ=నశింపఁజేసియే, ఆత్మన్=తనయందు, ఓజః=బలహేతువైన అష్టమ ధాతువును, బలమ్=బలమును, ఇన్ద్రియమ్=చక్షురాదికమైన ఇంద్రియమును, వీర్యమ్=ఇంద్రియ పాటవమును, ధత్తే=స్థాపించుకొనుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : కాలకంజ శబ్దము అసుర విశేష వాచకము. కాలకంజ నామకులైన రాక్షసులు ఉండిరి. వారు స్వర్గమును పొందుటకై అగ్ని నాధానము చేయ నారంభించిరి. అప్పుడు ఒక్కొక్క అసురుఁడు ఒక్కొక్క ఇష్టకను ఉపధానము చేసెను. ఆ అసురులను జయింప నిచ్ఛ కలవాఁడై యింద్రుఁడు వేషాంతరమును ధరించి తాను బ్రాహ్మణుఁడనని చెప్పుచు ఆ అసురుల మధ్యమున ప్రవేశించి ఒకానొక యిష్టకను ఉపధానము చేసెను. ఆ యిష్టక అపేక్షితమైన విచిత్ర ఫలము నొసఁగునది యగుటవలన ఆ తన యిష్టక చిత్ర అను నామధేయముతో కూడినదని అతఁడు మనస్సున తలఁచెను.

ఆ అగ్నిచయనముచే రాక్షసులు స్వర్గము నారోహింప నారంభించిరి. ఆ సమయమున ఇంద్రుఁడు తన యిష్టకను చితినుండి ఎత్తివైచెను. చితి భ్రంశముచేత అసురులు మార్గమధ్యమందే భ్రష్టులై సాలెపురుగు లైరి. ఊర్ణా అభయః అను రెండు పదములు కలసి ఊర్ణావభయః అని ఒక నామధేయ మైనది. సాలెపురుగులు ఆధారములైన వృక్షముల మధ్యమునఁ గల ఆకాశమునందు తంతుజాలమును సృష్టించుకొని అచట నిర్భయముగ నుండునను విషయము లోక ప్రసిద్ధము. అపాం నపాత్ అను పదద్వయము ఒక అగ్నికి నామధేయమైన విధముగ ఊర్ణావభయః అను పద ద్వయము సాలెపురుగునకు పేరు. ఆ అసురులలో ఇద్దఱు శ్రద్ధాతిశయమువలన స్వర్గమును పొందిరి కాని, చితి భ్రంశమువలన దేవలోకమునందు శ్వానములుగా అయిరి.

ఇచట ఇంద్రుఁడు చిత్రేష్టకాపాతముచే ఆ అసురులను నశింపఁజేసెను కనుక శత్రుమంతుఁడైన యజమానుఁడు చిత్రా నక్షత్రమునందు అగ్ని నాధానము చేసి శత్రువులను నశింపఁజేసి తనయందు ఓజస్సును, బలమును, ఇంద్రియమును, ఇంద్రియ పాటవమును స్థాపించుకొనవలెను. ఇచట నక్షత్రాంతరము విధింపఁబడినది.

9. మంత్రము : వసన్తా బ్రాహ్మణో ఽగ్ని మాదధీత। వసన్తో వై బ్రాహ్మణస్యర్తుః। స్వ ఏవైన మృతా వాధాయ। బ్రహ్మవర్చసీ భవతి। ముఖం వా ఏతదృతూనామ్ (౬)। యద్వసన్తః। యో వసన్తా ఽగ్ని మాధత్తే। ముఖ్య ఏవ భవతి। అథో యోని మన్త మేవైనం ప్రజాత మాధత్తే। గ్రీష్మే రాజన్య ఆదధీత। గ్రీష్మో వై రాజన్యస్య ర్తుః। స్వ ఏవైనమృతా వాధాయ। ఇన్ద్రియావీ భవతి। శరది వైశ్య ఆదధీత శరద్వై వైశ్యస్యర్తుః (౭)। స్వ ఏవైనమృతా వాధాయ। పశుమా న్భవతి, ఇతి।

అర్థము : వసన్తా=వసంత ఋతువునందు, బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు, అగ్నిమ్=అగ్నిని, అదధీత=ఆధానము చేయవలెను. వసన్తః వై=వసంతర్తువే, బ్రాహ్మణస్య=బ్రాహ్మణునియొక్క, ఋతుః=ఋతువు. స్వే ఋతా ఏవ=తన ఋతువునందే, ఏనమ్=ఈ అగ్నిని, ఆధాయ=ఆధానముచేసి, బ్రహ్మవర్చసీ=బ్రహ్మవర్చసము కలవాఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు. వసన్తః యత్=వసంతర్తు వేది కలదో, ఏతత్=ఇది, ఋతూనామ్=ఋతువులలో, ముఖం వై=ప్రథమమే. యః=ఏ బ్రాహ్మణుఁడు, వసన్తా= వసంతర్తువునందు, అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఆధత్తే=ఆధానము చేయుచున్నాఁడో, ముఖ్యః ఏవ=ముఖ్యుఁడే, భవతి=అగుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, యోనిమన్తమ్=ప్రజనన సామర్థ్యము కలవాఁడుగా, ప్రజాతమ్=పుట్టిన, ఏనమేవ=ఈ అగ్నినే, ఆధత్తే=ఆధానము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

గ్రీష్మే=గ్రీష్మర్తువునందు, రాజన్యః=క్షత్రియుఁడు, అదధీత=అగ్ని నాధానము చేయవలెను. గ్రీష్మః వై=గ్రీష్మమే, రాజన్యస్య=క్షత్రియునియొక్క, ఋతుః=ఋతువు. స్వే ఋతా ఏవ=తన ఋతువునందే, ఆధాయ=అగ్న్యాధానము చేసి, ఇన్ద్రియావీ=ఇంద్రియ పాటవము కలవాఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు. శరది=శరదృతువునందు, వైశ్యః=వైశ్యుఁడు, అదధీత=అగ్ని నాధానము చేయవలెను. శరత్ వై=శరత్తే, వైశ్యస్య=వైశ్యుని యొక్క, ఋతుః=ఋతువు. స్వే ఋతా ఏవ=తన ఋతువునందే, ఆధాయ=అగ్న్యాధానము చేసి, పశుమాన్=పశుమంతుఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : వసంత ఋతువునకు, బ్రాహ్మణునకును ప్రాథమ్య సామ్యమువలన, స్వ స్వామిభావ సంబంధమువలనను, స్వకీయ ఋతువునందు అగ్న్యాధానము చేసిన బ్రాహ్మణునకు సోచితమైన బ్రహ్మవర్చసమే ఫలము కలుగును. మఱియు ''మధుశ్చ మాధవశ్చ వాసన్తికావృతూ'' ='చైత్ర వైశాఖ మాసములు వసంత ఋత్వవయవము'లని శ్రుతియందు ఆమ్నాత మగుటవలన ముఖత్వము, ప్రాథమ్యము వసంత ఋతువునకు కూడ కలదని గ్రహించవలెను. మఱియు

స్త్రీలకు ఋతు దోషమునందు ప్రవృత్తుండైన పురుషుఁడు ప్రజననన సమర్థుఁడగు విధముగ ఋతు దోషమునందు ప్రజనన సామర్థ్యవంతుఁడుగా ప్రాదుర్భవించిన అగ్ని నాధానము చేయవలెను. గ్రీష్మ శరదృతువుల విషయమునఁ గూడ అర్థమును గ్రహించవలెను. అనఁగా బ్రాహ్మణుఁడు వసంత ఋతువునందు, క్షత్రియుఁడు గ్రీష్మ ఋతువునందు, వైశ్యుఁడు శరదృతువునందును అగ్న్యాధానము చేయవలెనను విధి యిచట స్పష్ట మగుచున్నది. శేషము అర్థమునందే వివరించఁబడినది. ఈ విధముగ నక్షత్ర విధానానంతరము అధికారి దోషములైన ఋతువులు ఇచట విధించఁబడినవి.

10. మంత్రము : న పూర్వయోః ఫల్గున్యో రగ్ని మాదధీత । ఏషా వై జఘన్యా రాత్రిః సంవత్సరస్య । యత్పూర్వే ఫల్గునీ । పృష్టిత ఏవ సంవత్సరస్యాగ్ని మాధాయ । పాపీయా న్భవతి । ఉత్తరయో రాదధీత । ఏషా వై ప్రథమా రాత్రిః సంవత్సరస్య । యదుత్తరే ఫల్గునీ । ముఖత ఏవ సంవత్సరస్యాగ్ని మాధాయ । వసీయాన్భవతి ।

అర్థము : పూర్వయోః ఫల్గున్యోః=పూర్వఫల్గునీ నక్షత్ర కాలమందు, అగ్నిమ్=అగ్నిని, నాదధీత=అధానము చేయరాదు. పూర్వే ఫల్గునీ యత్=పూర్వఫల్గునీ నక్షత్ర మేది కలదో, ఏషా వై=ఇదియే, సంవత్సరస్య=పూర్వ సంవత్సరమునకు, జఘన్యా రాత్రిః=చివరి రాత్రి. సంవత్సరస్య=సంవత్సరముయొక్క, పృష్టితః ఏవ=పృష్ఠభాగమునందే, అగ్నిమ్ అధాయ=అగ్ని నాధానము చేసి, పాపీయాన్=దరిద్రుఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు, ఉత్తరయోః=ఉత్తర ఫల్గునీ నక్షత్రమందు, అదధీత=అగ్ని నాధానము చేయవలెను. ఉత్తరే ఫల్గునీ యత్=ఉత్తర ఫల్గునీ నక్షత్ర మేది కలదో, ఏషా వై=ఇదియే, సంవత్సరస్య=భావి సంవత్సరమునకు, ప్రథమా రాత్రిః=ప్రథమ రాత్రి, సంవత్సరస్య=భావి సంవత్సరముయొక్క, ముఖతః ఏవ=ఆదియందే, అగ్నిమ్ ఆధాయ=అగ్ని నాధానము చేసి, వసీయాన్=ధనికుఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఫాల్గున మాస పూర్ణిమయందలి పూర్వఫల్గునీ నక్షత్రముతో కూడియున్న రాత్రి పూర్వ సంవత్సరమునకు సమాప్తి స్థానీయము. కనుక అట్టి పూర్వఫల్గునీ నక్షత్రమందు అగ్న్యాధానము చేసిన యజమానుఁడు సంవత్సరముయొక్క పృష్ఠభాగమునందు అనుష్ఠానము చేసినవాఁ డగుటవలన అతఁడు దరిద్రుఁ డగును. ఉత్తర ఫల్గునీ నక్షత్రము భావి సంవత్సరమునకు ఆది కనుక ఆ ఉత్తర ఫల్గునీ నక్షత్రమునందు ఆధానము చేసిన యతఁడు సంవత్సరారంభమునందే అనుష్ఠానము చేసినవాఁ డగుటవలన అట్టి యజమానుఁడు అత్యంత ధనికుఁ డగును. పూర్వము కామ్యమైన ఆధానమునందు పూర్వోత్తర ఫల్గునీ నక్షత్ర ద్వయము విహితమైనది. ఇప్పుడు మాత్రము నిత్యమైన ఆధానమందు పూర్వఫల్గునీ నక్షత్రము నిషేధించఁబడినది. ఉత్తర ఫల్గునీ నక్షత్రము విహిత మైనది. శేషము స్పష్టము.

11. మంత్రము : అథో ఖలు । యదేవైనం యజ్ఞ ఉపనమేత్ । అథాఽఽదధీత। సైవాస్యర్ధిః (౮), ఇతి ।

ఖల్వధిత్సన్త ఫల్గున్యో రగ్ని మాదధీతాసన్నపతతా మృతూనాం వైశ్యస్యర్తు రుత్తరే ఫల్గునీ షట్ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ప్రథమ ప్రపాఠకే ద్వితీయోఽనువాకః ॥ ౨ ॥

అర్థము : అథో ఖలు=ఇతరులు అభిజ్ఞులు ఈ విధముగ చెప్పుచున్నారు కదా!, యదేవ=ఏ కాలమునందైతే, ఏనమ్=ఈ పురుషుని, యజ్ఞః=సోమ యజ్ఞము, ఉపనమేత్=పొందునో, అథ=అప్పుడు, అదధీత=అగ్న్యాధానము చేయవలెను. సైవ=ఆ సోమయాగ బుద్ధియే, అస్య=ఈ పురుషునకు, ఋద్ధిః=నక్షత్రాది కృత్స్న విహిత కాల సమృద్ధి.

తాత్పర్యము : అభిజ్ఞులు కొందఱు ఈ విధముగ చెప్పుచున్నా రంట కదా! - ఏ కాలమునందు ఇతనికి సోమయాగము చేయవలెననెడి బుద్ధి కలుగునో, అప్పుడు నక్షత్రాదికమును పరీక్షించ నవసరము లేదు. అప్పుడే అగ్న్యాధానము చేయవలెను. ఆ సోమయాగ బుద్ధియే ఇతనికి నక్షత్రాది కృత్స్న విహిత కాలసమృద్ధి "సోమేన యక్ష్యమాణో నర్తుం సూర్క్షే న్న నక్షత్రమ్" అని సూత్రకారులు కూడ ఈ విధముగనే చెప్పియున్నారు.

తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణ ప్రథమకాండమునందలి ప్రథమ ప్రపాఠకము నందు ద్వితీయానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ప్రథమ ప్రపాఠకే

తృతీయో௨నువాకః

1\. మంత్రము : **ఉద్ధన్తి । యదేవాస్యా అమేధ్యమ్ । తదపహన్తి, ఇతి ।**

అవతారిక : ద్వితీయానువాకమునందు ఆధానమునకై నక్షత్రాది కాలము అభిహిత మైనది. ఈ తృతీయానువాకమునందు దేవయజనమునకై అవసరములైన సంభారములు చెప్పఁబడుచున్నవి.

అర్థము : ఉద్ధన్తి=భూమియొక్క పైభాగమును ఖనిత్రాదికముచే త్రవ్వవలెను. అస్యాః=ఈ భూమియొక్క, యదేవ అమేధ్యమ్= అపవిత్రమే అయిన వస్తువు కలదో, తత్=ఆ అపవిత్ర వస్తువును, అపహన్తి=పోఁగొట్టినవాఁడగును.

తాత్పర్యము : అగ్న్యాధానార్థము దేవయజన ప్రదేశమును ఖనిత్రాదికముచే పైభాగమున త్రవ్వవలెను. ఆ త్రవ్వకము వలన భూమిపైన్ గల నిష్ఠీవనాది నిమిత్తమైన అపవిత్ర పదార్థము తొలఁగిపోవును. త్రవ్వునప్పుడు పఠింపవలసిన "ఉద్ధన్యమానమ్" ఇత్యాది మంత్రములు చతుర్థానువాకమున ఆమ్నాతము లైనవి. ఖనిత్రము=గడ్డపాఱ. ఇది ఉద్ధనన విధి.

2\. మంత్రము : **అపో వోక్షతి శాన్త్యై, ఇతి ।**

అర్థము : శాన్త్యై=శాంతికొఱకు, అపః=ఉదకములను, ప్రోక్షతి=చల్లవలెను.

తాత్పర్యము : త్రవ్విన ప్రదేశమున త్రవ్వుటవలన కలిగిన వేదన శాంతించుటకై ఉదకములను చల్లవలెను. "ఆపో వై శాన్తాః" అను శ్రుతి ఉదకములు ఉపశమ హేతువులుగా చెప్పఁబడినవి. ఉద్ధనన కృతమైన భూమియొక్క వేదన జలముచే శాంతించునని భావము. ఇచట ఉదకావోక్షణము విహిత మైనది.

3\. మంత్రము : **సికతా నివపతి । ఏతద్వా అగ్నే ర్వైశ్వానరస్య రూపమ్ । రూపేణైవ వైశ్వానర మవరున్ధే, ఇతి ।**

అర్థము : సికతాః=ఇసుకను (సికతలను), నివపతి=ఆ త్రవ్విన ప్రదేశమున చక్కఁగా విసరివేయవలెను. ఏతత్=ఇది, వైశ్వానరస్య అగ్నేః=వైశ్వానరాగ్నియొక్క, రూపం వై=రూపమే. రూపేణైవ=అగ్ని రూపము చేతనే, వైశ్వానరమ్=వైశ్వానరాగ్నిని, అవరున్ధే=పొందును.

తాత్పర్యము : త్రవ్విన భూమిపైని ఇసుకను ప్రక్షేపించవలెను (విసరివేయవలెను). ఈ యిసుక వైశ్వానరాగ్నియొక్క రూపమే. కనుక ఈ విధముగ చేసిన యజమానుఁడు వైశ్వానరాగ్ని రూపముతోనే వైశ్వానరాగ్నిని పొందును. అగ్ని నాధానము చేయుటకై దేవయజనార్థము అవసరములైన ఏడు పార్థివ సంభారములలో ఇసుక ఒక సంభారముగా ఇచట విధింపఁబడినది. అనఁగా ఇది ప్రథమ సంభారము.

4\. మంత్రము : **ఊషాన్నివపతి । పుష్టిర్వా ఏషా ప్రజననమ్ । యదూషాః(౧) । పుష్ట్యామేవ ప్రజననేఽగ్ని మాధత్తే । అథో సంజ్ఞాన ఏవ ।**

సంజ్ఞానగ్ం హ్యేతత్పశూనామ్ । యదూషాః, ఇతి ।

అర్థము : ఊషాన్=చవుడును, నివపతి=ప్రక్షేపించవలెను. ఊషాః యత్=చవుడు ఏది కలదో, ఏషా=ఈ చవుడు, పుష్టిః వై=పుష్టమే యగుచు, ప్రజననమ్ = సంతానోత్పాదక మగును. పుష్ట్యామ్=పుష్టికరమును, ప్రజననే ఏవ=సంతానోత్పాదకమునైన ప్రదేశమునందే, అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఆధత్తే=ఆధానము చేయవలెను. అథో=మఱియు,

సంజ్ఞానే ఏవ=సంజ్ఞాన ప్రదేశమునందే. (అగ్నిః ఆహితః భవతి=అగ్ని ఆధానము చేయఁబడినవాఁ డగుచున్నాఁడు. ఊషాః యత్=చవుడు ఏది కలదో, ఏతత్=ఇది, పశూనామ్=పశువులకు, సంజ్ఞానం హి=సంజ్ఞానము కదా! సంజ్ఞానము=గుర్తు.

తాత్పర్యము : త్రవ్విన ప్రదేశము పైని చవుడును విసరివేయవలెను (ప్రక్షేపించవలెను). చవిటినేల యందలి తృణాదికము రసాంతర యుక్త మగుటవలన పశువులు ఆ చవిటినేలయందలి తృణాదికమును భక్షించి పుష్టికలవై సంతానమును పుట్టించుచున్నవి. కనుక చవుడు పుష్టికరము, సంతానోత్పాదకము నగుచున్నది. అందువలన చవుడు ఉప్పునీటితో మిశ్రితమైన భూమియొక్క అవయవమని నిశ్చితార్థము. ఆ చవుడు పుష్టియు, ప్రజననము కనక ఊష నివాపముచేత పుష్టియు, సంతానమును ప్రాప్తించును. మఱియు ఊషమును ప్రక్షేపించిన (దేవయజన) ప్రదేశమునందు అగ్ని నాధానము చేయుటవలన సంజ్ఞాన ప్రదేశమునందే అగ్ని ఆహితుఁ డగుచున్నాఁడు. ఈ చవిటినేల పశువులకు సంజ్ఞానము. పశువులు వాసన (ఆఘ్రాణము) చేత ఆ సంజ్ఞానమును (గుర్తును) తెలిసికొనుచున్నవి. కావున ఆధాన స్థానమునందు ఊషము ప్రక్షేపణీయము. ఇచట ద్వితీయ సంభారము విధింపఁబడినది.

5\. మంత్రము : **ద్యావాపృథివీ సహాఽఽస్తామ్ । తే వియతీ అబ్రూతామ్ । అస్త్వేవ నౌ సహ యజ్ఞియమితి । యదముష్యా యజ్ఞియ మాసీత్ । తదస్యా మదధాత్ । త ఊషా అభవన్ (౨) । యదస్యా యజ్ఞియ మాసీత్ । తదముష్యా మదధాత్ । తదద శ్చన్ద్రమసి కృష్ణమ్ । ఊషాన్నివపన్నదో ధ్యాయేత్ । ద్యావాపృథివ్యోరేవ యజ్ఞియేఽగ్ని మాధత్తే, ఇతి ।**

అర్థము : ద్యావాపృథివీ=ద్యావాభూములు, సహ ఆస్తామ్=సృష్టికాలమున కలసి ఉండెను. తే=ఆ ద్యావాభూములు, వియతీ=వియుక్తము లగుచు (విడిపోవుచు). "నౌ=మనకు, యజ్ఞియమ్=యజ్ఞయోగ్యమైన సారము, నౌ=మనకు, సహైవ=కలసియే, అస్తు=ఉండుఁగాక, ఇతి=అని, అబ్రూతామ్=చెప్పుకొనినవి. (తతః=అందువలన.) అముష్యాః=ద్యులోక సంబంధియైన, యజ్ఞియం యత్=యజ్ఞ యోగ్యమైన సారమేది కలదో, తత్=దానిని, అస్యామ్=ఈ భూమియందు, సా=ఆ దివి, అదధాత్=స్థాపించెను. తే=ఆ ద్యులోక సారాంశములు, ఊషాః=ఈ కనఁబడుచున్న భూమ్యవయవములైన ఊషరూపములుగా అభవన్=అయినవి.

అస్యాః=ఈ భూమికి సంబంధించిన, యజ్ఞియం యత్=యజ్ఞ యోగ్యమైన సారమేది కలదో తత్=దానిని, అముష్యామ్=దివియందు, (భూమిః=భూమి,) అదధాత్=స్థాపించెను. తత్=ఆ స్థాపింపఁబడిన భూసారము, చన్ద్రమసి=చంద్రునియందు, అదః=ఈ కనఁబడుచున్న కళంక రూపమైన కృష్ణమ్=కృష్ణముగా (నలుపుగా) అభవత్=అయెను. తత్=ఆ కారణమువలన, ఊషాన్=ఊషములను (చవుడును), నివపన్=ప్రక్షేపించుచు, అదః=ఆ కృష్ణరూపమును, ధ్యాయేత్=ధ్యానించవలెను. తథా సతి=అట్లు కాఁగా, ద్యావా పృథివ్యోః=ద్యావాభూముల సంబంధియైన, యజ్ఞియే=యజ్ఞయోగ్యమైన సారమందు, అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఆధత్తే ఆధానము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : సృష్టికాలమున ద్యావాభూములు మధ్యమునఁ గల అంతరిక్షముతో వ్యవధానము లేనివై యుండెను. అప్పుడు ప్రాణులకు అవకాశమును కల్పించుటకై పరస్పరము వియుక్తము లగుచు, వియోగకాలమున స్నేహాతిశయమువలన పరస్పరము ఈ విధముగ మాటలాడుకొన్నవి - 'మనయందుఁ గల యజ్ఞయోగ్యమైన సారము మనతో కూడ ఉండవలెను. భూసారమునకు దివికి వియోగము కాని, ద్యులోక సారమునకు భూమికి వియోగము కాని కలుగఁగూడదని ఆ ద్యావాభూముల నిర్ణయము. అనంతరము ద్యు లోక సంబంధియైన యజ్ఞయోగ్య సారమును పృథివియందు ఆ దివి స్థాపించెను. ఆ ద్యులోక సారాంశములు ఈ కనఁబడుచున్న భూమ్యవయవములైన ఊషరూపములు (చవుడు) అయినవి. భూమియందుఁ గల యజ్ఞయోగ్య సారమును ఆ దివియందు పృథివి స్థాపించెను. ఆ స్థాపింపఁబడిన భూసారము ఈ

కనఁబడుచున్న చంద్రుని యందలి కళంక రూపమైన నలుపు. కనుక చవుడు భూసార మగుటవలన ప్రక్షేపన కాలమందు ఆ కృష్ణరూపము ఇచట ఉంటున్నదని ధ్యానించవలెను. అట్లు కాఁగా ద్యులోక సంబంధియైన ఊషమందు (చవుడునందు), భూలోక సంబంధియైన నలుపు (కృష్ణము) నందును అగ్ని ఆహితుఁడగుచున్నాఁడు. ఇచట ఊష నివాసన (ప్రక్షేపణ) కాలమందు చేయఁదగిన ధ్యాన విశేషము విధించఁబడినది.

6\. మంత్రము : అగ్నిర్దేవేభ్యో నిలాయత। ఆఖూరూపం కృత్వా। స పృథివీం ప్రావిశత్। స ఊతీః కుర్వాణః పృథివీ మనుసమచరత్। తదాఖుకరీష మభవత్ (౩)। యదాఖుకరీషగ్ం సంభారో భవతి। యదేవాస్య తత్ర న్యక్తమ్। తదేవావరున్ధే, ఇతి।

అర్థము : అగ్నిః=అగ్ని, దేవేభ్యః=దేవతలనుండి, నిలాయత=తొలఁగిపోయెను. సః=ఆ అగ్ని, ఆఖూరూపమ్=మూషక (ఎలుక) రూపమును, కృత్వా=చేసికొని (ధరించి), పృథివీమ్=భూమిని, ప్రావిశత్=ప్రవేశించెను. సః=మూషక రూపమైన ఆ యగ్ని, ఊతీః=రక్షణ హేతువులైన బిలములను, కుర్వాణః=చేయుచున్నవాఁడై, పృథివీమ్ అనుసమచరత్=అనుక్రమముగ భూమిలోపలనే సంచరించెను. తత్=బిల నిర్మాణ సమయమున వెలుపలకు నిస్సారితమైన పాంసు రూపము (దుమ్ము), ఆఖుకరీషమ్=ఆఖుకరీషము, అభవత్=అయినది. ఆఖుకరీషమ్=ఆఖుకరీషము, సంభారః=సంభారము, భవతి యత్=అయినదో, తత్ర=ఆ పాంసువునందు, అస్య=ఈ అగ్నియొక్క, యదేవ=ఏ తేజస్సు, న్యక్తమ్=నిగూఢమై ఉన్నదో, తదేవ=ఆ తేజస్సునే, అవరున్ధే=(యజమానుఁడు) పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఒకానొకప్పుడు అగ్ని దేవతలవలన అపరక్తుఁడై మూషక రూపమును ధరించి దేవతలకు కనఁబడకుండ దాఁగి భూమియందు ప్రవేశించి బిలములను చేయుచు భూమిలోపలనే ఉండెను. బిలమును చేయునపుడు వెలుపలకు త్రోయఁబడిన దుమ్ము ఆఖుకరీష మైనది. ఆ ఆఖుకరీషమును (ఎలుక త్రవ్వి తీసిన దుమ్మును) త్రవ్విన దేవయజన ప్రదేశముపైని ప్రక్షేపము చేయవలెను. అట్లు చేసిన యజమానుఁడు ఆ ఆఖుకరీషమునందు నిగూఢమైయున్న అగ్ని తేజస్సును పొందును. ఇచట దేవయజనమునకై ఆఖుకరీషము తృతీయ సంభారముగా విధించఁబడినది.

7\. మంత్రము : ఊర్జం వా ఏతగ్ం రసం పృథివ్యా ఉపదీకా ఉద్దిహన్తి। యద్వల్మీకమ్। యద్వల్మీకవపా సంభారో భవతి। ఊర్జమేవ రసం పృథివ్యా అవరున్ధే। అథో శ్రోత్రమేవ। శ్రోత్రగ్ం హ్యేత త్పృథివ్యాః। య ద్వల్మీకః (౪), ఇతి।

అర్థము : వల్మీకం యత్=పుట్ట యేది కలదో, ఉపదీకాః=చీమలవంటి జంతు విశేషములు, పృథివ్యాః=భూమియొక్క, ఊర్జం వై=ఊర్క్ శబ్దాభిధేయమేయైన, ఏతం రసమ్=ఈ రసమును, ఉద్దిహన్తి=పైని వృద్ధి పఱచుచున్నవి. వల్మీకవపా=పుట్టమట్టి, సంభారః భవతి యత్=దేవయజన ప్రదేశమునకు సంభార మైనచో, (యజమానః=యజమానుఁడు,) పృథివ్యాః=భూమియొక్క, ఊర్జం రసమేవ=ఊర్క్ శబ్దాభిధేయమైన రసమునే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, వల్మీకః యత్=పుట్ట ఏది కలదో, ఏతత్=ఈ పుట్ట, పృథివ్యాః=భూమికి, శ్రోత్రం హి=శ్రోత్రము కనుక, శ్రోత్రమేవ=శ్రోత్రేంద్రియ సామర్థ్యమును కూడ, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఉపదీకము లనఁగా - తడిసిన మట్టిని వృద్ధి చేయుటయందు సమర్థములైన చీమలవంటి జంతువిశేషములు. ఆ ఉపదీకములు భూమిరసమును భూమినుండి పైకి తీసికొనిపోయి వృద్ధి పఱచుచుండును. ఆ భూమిరసమే పుట్ట. ఆ అగ్న్యాధానకర్త ఆ పుట్టమట్టిని త్రవ్విన దేవయజన ప్రదేశముపైని ప్రక్షేపించవలెను. అప్పు డా యజమానుఁడు పృథివియొక్క రసమునే పొందును. మఱియు పుట్ట భూమికి శ్రోత్రమగుటవలన ఆ పుట్టమట్టిని దేవయజన సంభారముగా నుపయోగించిన యజమానుఁడు శ్రోత్రేంద్రియ సామర్థ్యమును కూడ పొందును. ఇచట పుట్టమట్టి చతుర్థ సంభారముగా విహిత మైనది.

8\. మంత్రము : అబధిరో భవతి। య ఏవం వేద, ఇతి।

అర్థము : యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏవమ్=ఈ పూర్వోక్త ప్రకారముగ, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః=అతఁడు, అబధిరః=చెవుడు (బాధిర్యము) లేనివాఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్త విధముగ తెలిసికొనిన వాఁడు బాధిర్యము లేనివాఁడగును.

9\. మంత్రము : ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజత। తాసామన్న ముపాక్షీయత। తాభ్యః సూద ముపప్రాభినత్। తతో వై తాసామన్నం నాక్షీయత। యస్య సూదః సంభారో భవతి। నాస్య గృహేఽన్నం క్షీయతే, ఇతి।

అర్థము : ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, ప్రజాః=ప్రజలను, అసృజత=సృజించెను. తాసామ్=ఆ ప్రజలకు, అన్నమ్=అన్నము, ఉపాక్షీయత=క్షీణించెను. తాభ్యః=ఆ ప్రజలకొఱకు, సూదమ్=ఎండని నీటి ప్రదేశమునందలి బురదను, ఉపప్రాభినత్=ఆ యా భూ ప్రదేశములందు వేఱు వేఱుగా ప్రసరింపఁజేసెను. తతః వై=దానివలననే, తాసామ్=ఆ ప్రజలకు, అన్నమ్=అన్నము, నాక్షీయత=క్షీణించలేదు. యస్య=ఏ అగ్న్యాధాన కర్తయొక్క దేవయజనమునకు, సూదః=బురద, సంభారః=సంభారముగ, భవతి=అగుచున్నదో, అస్య=ఈ అగ్న్యాధానకర్తయొక్క గృహే=గృహమునందు, అన్నమ్=అన్నము, న క్షీయతే=క్షీణించుట లేదు.

తాత్పర్యము : ప్రజాపతి ప్రజలను సృజించెను. సృజింపఁబడిన ఆ ప్రజలకు తినుచున్న అన్నము క్షీణించెను. అప్పుడు ప్రజాపతి నీరు ఎండని ప్రదేశమునందలి బురదను ఆ యా పృథివీ ప్రదేశములందు వ్యాపింపజేసెను. కనుక బురద ఉత్పన్న మగుచోట ప్రజలకు అన్నము క్షీణించదు. కనుక అగ్న్యాధానకర్త త్రవ్విన దేవయజన ప్రదేశముపైని బురదను ప్రక్షేపించవలెను. బురదను దేవయజన సంభారముగఁ జేసిన యజమానుని గృహమునందు అన్నము క్షీణించదు. ఇచట సూదము (బురద) దేవయజన ప్రదేశమునకు పంచమ సంభారముగ విధించఁబడెను.

10\. మంత్రము : ఆపో వా ఇదమగ్రే సలిల మాసీత్। తేన ప్రజాపతి రశ్రామ్యత్ (౫)। కథమిదగ్ం స్యాదితి। సో ఽపశ్య త్పుష్కర పర్ణం తిష్ఠత్। సో ఽమన్యత। అస్తి వై తత్। యస్మిన్నిద మధితిష్ఠతీతి। స వరాహోరూపం కృత్వోపన్యమజ్జత్। పృథివీమధ ఆర్ఛత్। తస్యా ఉపహత్యోదమజ్జత్। తత్పుష్కరపర్ణే ఽప్రథయత్। యదప్రథయత్ (౬)। తత్పృథివ్యై పృథివిత్వమ్। అభూద్వా ఇదమితి। తద్భూమ్యై భూమిత్వమ్। తాం దిశో ఽను వాతః సమవహత। తాగ్ం శర్కరాభి రదృగ్ంహత్। శం వై నో ఽభూదితి। తచ్ఛర్కరాణాగ్ం శర్కరత్వమ్। యద్వరాహ విహతగ్ం సంభారో భవతి। అస్యామేవాచ్ఛమ్బట్కార మగ్ని మాధత్తే। శర్కరా భవన్తి ధృత్యై (౭)। అథో శంత్వాయ, ఇతి।

అర్థము : ఇదమ్=ఈ కనఁబడుచున్న స్థావర జంగమాత్మకమైన జగత్తు, అగ్రే=సృష్టికి పూర్వము, సలిలమ్=ఉదకముగ, ఆసీత్=ఉండెను. తత్ర=అచట, ఆపః వై=ఉదకములే, రూపమ్=రూపము. తేన=తాను సృజించఁదలచిన జగత్తు నిమిత్తముగా, ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, అశ్రామ్యత్=పర్యాలోచన రూపమైన తపస్సు చేసెను. ఇదమ్=ఈ సర్వ జగత్తు,

కథమ్=ఏవిధముగ, స్యాత్ ఇతి=అగునో యని, (విచార్య=విచారించి,) సః=ఆ ప్రజాపతి, అప్సు=సలిల మధ్యమున దీర్ఘనాళాగ్రమునందు ఉంటున్న, పుష్కర పర్ణమ్=తామరాకును, అపశ్యత్=చూచెను. (దృష్ట్వా=చూచి.) సః=ఆ ప్రజాపతి, అమన్యత=ఈ విధముగ ఆలోచించెను. ''తత్=ఆ పుష్కర పర్ణము, అస్తి వై=ఉన్నది కదా!, ఇదమ్=ఈ పుష్కర పర్ణము, యస్మిన్=దేనియందు, అధితిష్ఠతి ఇతి=ఆశ్రయించి ఉంటున్నదని.'' సః=ఆ ప్రజాపతి, వరాహః=వరాహమై, రూపం కృత్వా=వరాహ రూపమును చేసికొని (ధరించి), ఉపన్యమజ్జత్=పద్మపత్ర నాళమునకు సమీపమునందు మునిగెను. సః=మునిగిన ఆ వరాహము, పృథివీమ్ అధ=క్రింది భూ భాగమును, ఆర్ఛత్=పొందెను.

తస్యాః=ఆ భూమినుండి, ఉపహృత్య=ఆర్ద్ర మృత్తును పెఱుచేసి, ఉదమజ్జత్=సలిలముపైకి లేచెను. తత్=ఆ ఆర్ద్ర మృత్తును, పుష్కరపర్ణే=తామరాకునందు, అప్రథయత్=ప్రసరింపజేసెను. అప్రథయత్ యత తత్=మృత్తికను ప్రసరింపజేయుటవలన, పృథివ్యై=భూమికి, పృథివిత్వమ్=పృథివి యనుపేరు, నిష్పన్నమ్=ఏర్పడినది. ఇదమ్ అభూత్ వై= ఈ స్థావర జంగమ రూప జగత్తే అయినది, ఇతి=అని, ఉవాచ=ప్రజాపతి పలికెను. తత్=అయినదనుటవలన, భూమ్యై=భూమికి, భూమిత్వమ్=భూమి యను పేరు, నిష్పన్నమ్=ఏర్పడినది. తామ్=ఆ ఆర్ద్రభూమి ననులక్షించి, దిశః అను=దిక్కుల ననుసరించి, వాతః=వాయువు, సమవహత=బాగుగ ప్రవర్తించెను. తామ్=ఆ వాయువుచే శోషించుచున్న భూమిని, సః=ఆ ప్రజాపతి, శర్కరాభిః=సన్నని జాలచే, అదృంహత=దృఢపఱచెను. నః=మాకు, శం వై=సుఖమే, అభూత్ ఇతి=అయినదని, ఉవాచ=పలికెను. తత్=ఆ కారణమువలన, శర్కరాణామ్=శర్కరలకు, శర్కరత్వమ్='శర్కర' అనుపేరు, సంపన్నమ్=ఏర్పడినది. వరాహవిహతమ్=వరాహముచే త్రవ్వఁబడిన భూమియందలి మృత్స్వరూపము, సంభారః భవతి యత్=దేవయజన ప్రదేశమునకు సంభార మైనదో, అస్యామేవ=ఈ భూమియందే, అచ్ఛమ్బట్కారమ్=వైయర్థ్యము లేకుండ, అగ్నిమ్ ఆధత్తే=అగ్ని నాధానము చేసినవాఁడగుచున్నాఁడు. శర్కరాః=సన్నని జాలు, ధృత్యై=దార్ఢ్యముకొఱకు, భవన్తి=ప్రక్షేపణీయములు కావలెను. అథో=మఱియు, శంత్వాయ=సుఖ సిద్ధికొఱకు, శర్కరాః కార్యాః=సన్నని జాలు ప్రక్షేపణీయములు.

తాత్పర్యము : ఈ కనఁబడుచున్న గిరి నదీ సముద్రాదికమైన స్థావరమును, మనుష్య గవాదికమును అయిన జగత్తు సృష్టికి పూర్వము ఇటువంటిదిగా లేదు. సలిలరూపముగ నుండెను. ''సల=గతౌ'' అను ధాతువునకు ఔణాదికమైన 'ఇలచ్' ప్రత్యయము చేయఁగా 'సలిల' శబ్దము ఏర్పడినది. ఈ దృశ్యమాన జగత్తు 'సలిలమ్=కారణేన సంగతమ్' కారణముతో సంగత మైనదని వ్యుత్పత్త్యర్థము. లేదా - ''ఇమే వై లోకాః సరిరమ్'' అను శ్రుతివలన సరిర శబ్దముచే లోకములు చెప్పఁబడుచున్నవి. ర లలకు అభేదము వలన సలిల రూప మేర్పడినది. అచట ఉదకములే కాని, భూమి స్వరూపము లేదు. అప్పుడు ప్రజాపతి తాను సృజింపఁదలఁచిన జగన్నిమిత్తముచే పర్యాలోచన రూప తపస్సు చేసెను. ఈ జగత్తు ఏవిధముగ అగునో కదా! అని ఆలోచించి ఆ ఉదకము యొక్క మధ్యమందు దీర్ఘనాళాగ్రమునఁ గల ఒక పద్మపత్రమును చూచెను. ఆ తామరాకును చూచి ఈ విధముగ మనస్సునందు తర్కించెను -

'ఏ ఆధారమందు కాడతో కూడియున్న ఈ తామరాకు ఆశ్రయమును పొంది ఉంటున్నదో, ఆ వస్తువు ఒకటి భూమి కధోభాగమునందు తప్పక ఉండునని' మనస్సున తర్కించెను. తర్కించియు ఆ ప్రజాపతి వరాహమై ఆ వరాహ రూపమును బాగుగ ధరించి ఆ పద్మపత్ర నాళ సమీపమున జలమధ్యమందు మునిగి భూమి క్రింది భాగమును చేరెను. చేరి భూమినుండి కొంత తడి మట్టిని తన దంష్ట్రచే పెఱుచేసి పైకి తెచ్చి ఆ తామరాకు మీఁద వ్యాపింపఁజేసెను. (ప్రథితము చేసెను). మృత్తిక ప్రథిత మగుటవలన పృథివి యను పేరు ఏర్పడినది. అందువలన సంతుష్టుఁడై ఈ స్థావర జంగమాధార భూతవస్తువు అయినదని పలికెను. అందువలన ''భవతీతి భూమిః'' అను వ్యుత్పత్తిచే భూమి శబ్దము సంపన్నమైనది.

ఆ ఆర్ద్రభూమి ఎండుటకై ప్రజాపతి సంకల్పమువలన వాయువు నాలుగు దిక్కులందు భూమిపైని ప్రవర్తించెను (సంచరించెను). తడియారిన ఆ భూమిని సన్నని జాలచే ప్రజాపతి దృఢముగాఁజేసెను. దృఢముగాఁ జేసి మనకు (శం=సుఖమ్, అభూత్) సుఖము అయినదని పలికెను. కనుక శమ్=సుఖమ్, కృతమ్, ఆభిః శర్కరాభిః ఇతి శర్కరాః. ఈ జాలచే సుఖము చేయఁబడినదను వ్యుత్పత్తిచే శర్కరా శబ్దము నిష్పన్నమైనది. వరాహము తెచ్చిన మృత్తునకు ఇంతటి మహిమ ఉన్నది కావున వరాహముచే భూమియందు త్రవ్వఁబడిన మృత్స్వరూపమును దేవయజన సంభారముగాఁ జేయవలెను. అట్లు చేయఁగా ఈ భూమియందే వైయర్థ్యము లేనివిధముగ అగ్ని నాధానము చేసినవాఁ డగును. శర్కరలచే భూమి దృఢముగాఁ జేయఁబడినది కనుక దార్ఢ్యమునకై దేవయజన ప్రదేశమునందు శర్కరలు (సన్నని జాలు) ప్రక్షేపణీయములు. మఱియు సుఖ సిద్ధికై కూడ శర్కరలు ప్రక్షేపణీయములు. ఇచట శర్కరలు షష్ఠ సంభారముగా విధింపఁబడినవి.

11. మంత్రము : సరేతా అగ్నిరాధేయ ఇత్యాహుః । ఆపో వరుణస్య పత్న్యయ ఆసన్ । తా అగ్ని రభ్యధ్యాయత్ । తాః సమభవన్ । తస్య రేతః పరా౽పతత్ । తద్ధిరణ్య మభవత్ । యద్ధిరణ్య ముపాస్యతి । సరేతస మేవాగ్ని మాధత్తే ఇతి ।

అర్థము : సరేతాః=రేతస్సుతో కూడిన అగ్ని, ఆధేయః=ఆధేయుఁడని, ఆహుః=అభిజ్ఞులు చెప్పిరి. ఆపః=అబ్దేవతలు, వరుణస్య=వరుణ దేవునకు, పత్న్యయః=భార్యలుగా, ఆసన్=ఉండిరి. తాః=ఆ అబ్దేవతలను, అగ్నిః=అగ్ని, అభ్యధ్యాయత్=అభిముఖముగ ధ్యానించెను. తాః=ఆ అబ్దేవతలు, సమభవన్=అగ్నిని కలసికొనిరి. తస్య=ఆ అగ్నియొక్క, రేతః=రేతస్సు, పరాపతత్=వేగిరపాటువలన పడెను. తత్=ఆ పడిన రేతస్సు, హిరణ్యమ్=బంగారము, అభవత్=ఆయెను. హిరణ్యమ్=బంగారమును, ఉపాస్యతి యత్=ప్రక్షేపము చేసినచో, సరేతసమేవ, అగ్నిమ్=రేతస్సహితుఁడే అయిన అగ్నిని, ఆధత్తే=ఆధాన కర్త ఆధానము చేసినవాఁ డగును.

తాత్పర్యము : వరుణుని భార్యలైన అబ్దేవతలను కాముకుఁడైన అగ్ని ధ్యానించి ఆ అబ్దేవతలను సంభోగించెను. అప్పుడు వేగిరపడిన ఆ అగ్నియొక్క రేతస్సు భూమియందు పడి హిరణ్య మైనది. కనుక ఈ దేవయజన ప్రదేశమునందు హిరణ్యమును సంభారముగా ప్రక్షేపించవలెను. హిరణ్య ప్రక్షేపముచే ఆధానకర్త రేతస్సహితుఁడైన అగ్నినే ఆధానము చేసినవాఁ డగును. ఇచట హిరణ్యము సప్తమ సంభారముగా విధింపఁబడినది.

12. మంత్రము : పురుష ఇన్నై స్వాద్రేతసో బీభత్సత ఇత్యాహుః (ర) । ఉత్తరత ఉపాస్యత్యబీభత్సాయై, ఇతి ।

అర్థము : పురుషః=పురుషుఁడు, స్వాత్ రేతసః=తన రేతస్సువలన, బీభత్సతే ఇన్నై=ఏవగించుకొనును కదా!, ఇతి=అని, ఆహుః=అభిజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. (తత్=ఆ కారణమువలన,) ఉత్తరతః=అగ్నిస్థాపన ప్రదేశమునకు ఉత్తర పార్శ్వమునందు, ఉపాస్యతి=హిరణ్యమును ప్రక్షేపించవలెను. ఏతత్=ఇది, అబీభత్సాయై=బీభత్స లేకుండుటకై, సంపద్యతే=సంపన్న మగుచున్నది.

తాత్పర్యము : 'ఇన్, ను, వై' అను మూఁడు నిపాతములు కలసి ప్రసిద్ధిని తెలియఁజేయుచున్నవి. లోకమునందు సర్వపురుషుఁడు తన రేతస్సునుండి ఏవగించుకొనుచుండును కదా! కనుక అగ్ని రేతస్సు అయిన హిరణ్యమును అగ్నిస్థాపన ప్రదేశమును విడిచి తదుత్తర పార్శ్వమున ప్రక్షేపము చేయవలెను. ఇట్లు చేయుటవలన అగ్నికి ఏవగింపు కలుగదు. పూర్వ విహితమైన హిరణ్యమునకు ప్రక్షేప స్థానము ఇచట విధింపఁబడినది.

13. మంత్రము : అతి ప్రయచ్ఛతి । అర్తిమేవాతిప్రయచ్ఛతి, ఇతి ।

అర్థము : అతి=దేవయజన ప్రదేశమునందు ప్రక్షిప్తమైన హిరణ్యము నతిక్రమించి, ప్రయచ్ఛతి=ద్వేష్యునకై, ఇతరమైన రజతము నొసంగవలెను. తథా సతి=అట్లు కాఁగా, అతి=తనను అతిక్రమించి, అర్తిమేవ ప్రయచ్ఛతి=ఇతరుఁడైన ద్వేష్యునకై తన యార్తినే (బాధనే) ఇచ్చినవాఁడగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : 'ద్వేష్యాయ రజతం ప్రయచ్ఛతి'=ద్వేష్యునకై వెండిని ఈయవలెనని కల్పసూత్రము చెప్పినది ఇచట విధింపఁబడుచున్నది. దేవయజన ప్రదేశమునందు ప్రక్షిప్తమైన సువర్ణము నతిక్రమించి ఇతరమైన రజతమును ద్వేష్యునకై ఈయవలెను. అట్లు చేయఁగా తనను అతిక్రమించి ఇతరుఁడైన ద్వేష్యునకు తన యార్తినే ఇచ్చినవాఁ డగును.

14. మంత్రము : అగ్నిర్దేవేభ్యో నిలాయత । అశ్వో రూపం కృత్వా । సో ఽశ్వత్థే సంవత్సర మతిష్ఠత్ । తదశ్వత్థస్యాశ్వత్థత్వమ్ । యదాశ్వత్థః సంభారో భవతి । యదేవాస్య తత్ర న్యక్తమ్ । తదేవావరున్ధే (౮), ఇతి ।

అర్థము : అగ్నిః=అగ్ని దేవుఁడు, దేవేభ్యః=దేవతలనుండి, నిలాయత=తొలఁగిపోయెను. అశ్వః=అశ్వమై, రూపం కృత్వా=తనకు అశ్వ రూపమును చేసికొని, సః=ఆ అగ్ని, అశ్వత్థే=రావిచెట్టునందు, సంవత్సరమ్=సంవత్సర కాలము, అతిష్ఠత్=ఉండెను. తత్=ఆ కారణమువలన, అశ్వత్థస్య=రావిచెట్టునకు, అశ్వత్థత్వమ్=(అశ్వః తిష్ఠతి అస్మిన్ ఇతి=దీనియందు అశ్వము ఉన్నదనెడి వ్యుత్పత్తిచే,) అశ్వత్థ నామము, సంపద్యతే=సంపన్న మగుచున్నది. ఆశ్వత్థః సంభారః=అశ్వత్థ వృక్ష సంబంధియైన సంభారము, భవతి యత్=దేవయజన ప్రదేశమునకు అయినచో, అస్య=ఈ యగ్నియొక్క, యదేవ=ఏ తేజస్సు, తత్ర=ఆ రావిచెట్టునందు, న్యక్తమ్=నిరూఢమైనదో, ఆధానకర్తా=ఆధాన కర్త, తదేవ=ఆ తేజస్సునే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఒకానొకప్పుడు అగ్ని దేవతలనుండి తొలఁగిపోయి, (అశ్వమై) అశ్వరూపమును ధరించి రావిచెట్టునందు సంవత్సర కాలము ఉండెను. అశ్వము ఉన్నది కనుక అశ్వత్థము అను నామము రావిచెట్టునకు కలిగినది. కనుక ఆధానకర్త అశ్వత్థ సంబంధి సంభారమును దేవయజన ప్రదేశమునందు ప్రక్షేపించవలెను. అట్లు చేసినచో ఆ ఆధానకర్త ఆ రావిచెట్టునందు నిరూఢమై యున్న అగ్నితేజస్సునే పొందును. పూర్వము దేవయజన ప్రదేశమునందు ప్రక్షేపణీయములైన సప్త సంభారములు విహితములైనవి. ఇక ప్రక్షేపణీయములైన సప్త వానస్పత్య సంభారములలో ప్రథమ సంభార మిచట విధింపఁబడినది.

15. మంత్రము : దేవా వా ఊర్జం వ్యభజన్త । తత ఉదుమ్బర ఉదతిష్ఠత్ । ఊర్గ్వా ఉదుమ్బరః । యదౌదుమ్బరః సంభారో భవతి । ఊర్జమేవావరున్ధే, ఇతి ।

అర్థము : దేవాః వై=దేవత లందఱు, ఊర్జమ్=అన్నరసమును, వ్యభజన్త=విభజించుకొనిరి. తతః=ఆ అన్నరసమునుండి, ఉదుమ్బరః=మేడిచెట్టు, ఉదతిష్ఠత్=ఉద్భవించెను. ఉదుమ్బరః=మేడిచెట్టు, ఊర్క్ వై=అన్నరస స్వరూపమే. ఔదుమ్బరః=ఉదుంబర సంబంధి, సంభారః భవతి యత్=సంభార మైనచో, ఆధానకర్తా=ఆధానకర్త, ఊర్జమేవ=అన్నరసమునే, అవరున్ధే=పొందును.

తాత్పర్యము : దేవత లందఱు ఒకచోట కూర్చుండి అన్నరసమును విభజించుకొనిరి. అప్పుడు ఆ స్థానమునందు పడిన అన్నరసమునుండి మేడిచెట్టు పుట్టెను. కనుక మేడి చెట్టు అన్నరస స్వరూపమే. అందువలన ఉదుంబర సంబంధియైన పదార్థమును (మేడిపుల్లను) దేవయజన ప్రదేశమునందు సంభారముగా ప్రక్షేపించవలెను. అట్లు చేసిన ఆధానకర్త అన్నరసమునే పొందును. ఇచట ద్వితీయ వానస్పత్య సంభారము విధింపఁబడినది.

16. మంత్రము : తృతీయస్యామితో దివి సోమ ఆసీత్ । తం గాయత్ర్యాహరత్ । తస్య పర్ణ మచ్ఛిద్యత । తత్పర్ణో ఽభవత్ । తత్పర్ణస్య పర్ణత్వమ్ (౧౦) । యస్య పర్ణమయః సంభారో భవతి । సోమపీథ మేవావరున్ధే, ఇతి ।

అర్థము : ఇతః తృతీయస్యామ్=ఈ భూ లోకమునుండి వరుసలో మూఁడవదియైన, దివి=ద్యులోకమునందు, సోమః=సోమవల్లి, ఆసీత్=ఉండెను. తమ్=ఆ సోమమును, గాయత్రీ=గాయత్రీ దేవత, ఆహరత్=తెచ్చెను. తస్య=ఆ సోమముయొక్క, పర్ణమ్=ఒక ఆకు, అచ్ఛిద్యత=తెగెను (తెగిపడెను). తత్=ఆ పర్ణము, పర్ణః=పలాశ (మోదుగు) వృక్షము, అభవత్=ఆయెను. తత్=పర్ణ జన్య మగుటవలన, పర్ణస్య=మోదుగు చెట్టునకు, పర్ణత్వమ్=పర్ణ మనెడి పేరు, సంపన్నమ్=సంపన్నమైనది. యస్య=ఏ యజమానునకు, సంభారః=సంభారము, పర్ణమయః=పలాశ వృక్ష సంబంధి, భవతి=అగుచున్నదో, సః=అతఁడు, సోమపీథమేవ=సోమపానమునే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఈ భూ లోకమునుండి వరుసలో మూఁడవదైన ద్యులోకమునందు సోమవల్లి ఉండెను. ఆ సోమవల్లిని గాయత్రీ దేవత ఆ సోమ రక్షకులతో యుద్ధము చేసి తెచ్చెను. (ఈ వృత్తాంతము "కద్రూశ్చ వై సుపర్ణీ చ" అను అనువాకమునందు విపులముగ చెప్పఁబడినది.) శీఘ్రముగ తీసికొనిరాఁబడుచున్న ఆ సోమవల్లియొక్క ఒక పర్ణము తెగి భూమియందు పడి, పలాశ వృక్షమైనది. పర్ణజన్య మగుటవలన మోదుగు చెట్టునకు పలాశ వృక్షమనెడి పేరు ఏర్పడినది. సోమజన్యమైన పలాశమును దేవయజనమునందు సంభారముగ ప్రక్షేపించవలెను. అట్లు చేసిన ఆధానకర్త సోమపానమును పొందును. ఇచట సోమజన్య పాలాశము తృతీయ సంభారముగ విధింపఁబడినది.

17. మంత్రము : దేవా వై బ్రహ్మ న్నవదన్త । తత్పర్ణ ఉపాశృణోత్ । సుశ్రవా వై నామ । యత్పర్ణమయః సంభారో భవతి । బ్రహ్మవర్చస మేవావరున్ధే, ఇతి ।

అర్థము : దేవాః వై=దేవత లందఱు, (కదాచిత్=ఒకానొకప్పుడు, ఏకాంతే=ఏకాంతమునందు, పలాశ వృక్ష చ్ఛాయాయామ్=మోదుగు చెట్టు నీడయందు, ఉపవిశ్య=కూర్చుండి,) బ్రహ్మన్=పరబ్రహ్మ విషయమై, అవదన్త=సంవాదమును చేసిరి. తత్=ఆ సంవాదము నంతయు, ఉప=సమీపమునందలి, పర్ణః=పలాశ వృక్షము, అశృణోత్=వినెను. సుశ్రవాః వై నామ='శోభన వస్తువును వినెను' అను వ్యుత్పత్తిచే, 'సుశ్రవ'నామము సంపన్నమైనది. పర్ణమయః సంభారః భవతి యత్=సంభారము పర్ణమయ మైనచో, ఆధానకర్తా=ఆధానకర్త, బ్రహ్మవర్చసమేవ=బ్రహ్మవర్చసమునే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఒకానొకప్పుడు దేవతలందఱు ఏకాంతమున పలాశ వృక్షముయొక్క నీడయందు కూర్చుండి పరబ్రహ్మ విషయమై సంవాదము చేసిరి. సమీపమున ఉన్న పలాశ వృక్షము అది యంతయు వినుటచే దానికి 'సుశ్రవ' నామము ఏర్పడినది. 'శోభనమైన వస్తువును వినినది' అను వ్యుత్పత్తిచే ఆ పేరు సిద్ధించెను. కనుక ఆధానకర్త దేవయజన ప్రదేశమునందు పర్ణమయ సంభారమును ప్రక్షేపించినచో తప్పక బ్రహ్మవర్చసమును పొందును. ఇచటఁ గూడ పూర్వోక్తమైన పర్ణమయ సంభారమే ప్రశంసింపఁబడినది.

18. మంత్రము : ప్రజాపతి రగ్ని మసృజత । సో ఽబిభేత్ప్ర మా ధక్ష్యతీతి । తగ్ం శమ్యా ఽశమయత్ (౧౧)। తచ్ఛమ్యై శమిత్వమ్ । తచ్ఛమీమయః సంభారో భవతి । శాన్త్యా అప్రదాహాయ, ఇతి ।

అర్థము : ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, అగ్నిమ్=అగ్నిని, అసృజత=సృజించెను. సః=ఆ ప్రజాపతి, (అగ్నిః=అగ్ని) మా=నన్ను (ప్రజాపతిని), ప్రధక్ష్యతీతి=ప్రకర్షముగ దహింపఁగలఁడని, అబిభేత్=భయపడెను. తమ్=ఆ అగ్నిని, శమ్యా=జమ్మికొమ్మచే, అశమయత్=శాంతింపఁజేసెను. తత్=శమీ శాఖచే శమింపఁజేయుటవలన, శమ్యై=జమ్మిచెట్టునకు, శమిత్వమ్='శమి' అను పేరు, సంపన్నమ్=సంపన్నమైనది. తత్=ఆ కారణమువలన, శమీమయః=జమ్మిచెట్టునకు సంబంధించిన, సంభారః=సంభారము, ప్రక్షిప్తవ్యః=ప్రక్షేపింపవలసినది. అయమ్=ఈ శమీమయ సంభార ప్రక్షేపము, శాన్త్యై=విద్యమాన దాహ శాంతికొఱకు, అప్రదాహాయ=ఇకపై దాహము లేకుండుటకొఱకును, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ప్రజాపతి అగ్నిని సృజించి తనను దహించునేమో యని భయపడి ఆ యగ్నిజ్వాలను శమీ శాఖచే శాంతింపఁజేసెను. 'శమయతి అనేనేతి శమీ'=ఈ జమ్మిచే శాంతింపఁజేయుచున్నాఁడు, అను వ్యుత్పత్తిచే జమ్మికి శమి యను నామము సిద్ధించెను. కనుక శమీమయ సంభారమును దేవయజన ప్రదేశమునందు ప్రక్షేపించవలెను. ఈ శమీమయ సంభార ప్రక్షేపము ఇప్పుడు ఉన్నట్టి దాహము శాంతించుటకు, ఇకపైని దాహము కలుగకుండుటకు సంపన్నమగును. ఇచట చతుర్థమైన శమీమయ సంభారము విధించఁబడినది.

19. మంత్రము : అగ్నేః సృష్టస్య యతః । వికఙ్కతం భా ఆర్చ్ఛత్ । యద్వైకఙ్కతః సంభారో భవతి । భా ఏవావరున్ధే, ఇతి ।

అర్థము : యతః=వెళ్లుచున్న, సృష్టస్య అగ్నేః=ప్రజాపతి సృష్టుఁడైన అగ్నియొక్క, భాః=తేజస్సు, వికఙ్కతమ్=వికంకత వృక్షమును (పుల్లవెలగ చెట్టును), ఆర్చ్ఛత్=పొందెను. వైకఙ్కతః సంభారః భవతి యత్=వికంకత వృక్ష సంబంధియైన సంభారము ప్రక్షిప్తమైనచో. (ప్రక్షిప్తము కావలెనని విధి.) భాః ఏవ=యజమానుఁడు తేజస్సునే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ప్రజాపతిచే సృష్టించఁబడిన అగ్ని శీఘ్రముగ వెళ్లుచు వికంకత వృక్షమును చూచెను. అప్పు డా యగ్ని తేజస్సు వికంకత వృక్షమును పొందెను. కనుక ఆధానకర్త వికంకత వృక్ష సంబంధియైన సంభారమును దేవయజన ప్రదేశమునందు ప్రక్షేపించవలెను. అట్లు చేసిన యజమానుఁడు తప్పక తేజస్సును పొందును. ఇచట పంచమమైన వైకంకత సంభారము విధించఁబడినది.

20. మంత్రము : సహృదయోఽగ్నిరాధేయ ఇత్యాహుః । మరుతోఽద్భి రగ్ని మతమయన్ । తస్య తాన్తస్య హృదయ మాచ్ఛిన్దన్ । సాఽశని రభవత్ । యదశని హతస్య వృక్షస్య సంభారో భవతి, సహృదయ మేవాగ్ని మాధత్తే (౧౨), ఇతి ।

ఉషా అభవ న్నభవ ద్వల్మీకో ఽశ్వత్థాయ్య ద్దప్రథయ ద్యజత్యై బీభత్సత ఇత్యాహురా రున్ధే పర్ణత్వ మశమయ దచ్ఛిన్దగ్ం స్త్రీణి చ ॥ ౩॥

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాణ్డే ప్రథమ ప్రపాఠకే తృతీయోఽనువాకః ॥ ౩॥

అర్థము : సహృదయః అగ్నిః=హృదయ సహితుఁడైన అగ్ని, ఆధేయః ఇతి=ఆధేయుఁడని, ఆహుః=అభిజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. మరుతః=వాయుదేవతలు, అద్భిః=ఉదకములచే, అగ్నిమ్=అగ్నిని, అతమయన్=దుర్బలునిగాఁ జేసిరి. తాన్తస్య=బడలిన (నిశ్శేషముగ తడిసిన), తస్య=ఆ అగ్నియొక్క, హృదయమ్=హృదయమును, అచ్ఛిన్దన్=ఛేదించిరి. సా=ఆ హృదయము, అశనిః=పిడుగుగా, అభవత్=అయినది. అశని హతస్య=పిడుగుచే హతమైన, వృక్షస్య=వృక్ష

సంబంధియగు, సంభారః యత్=సంభారము ప్రక్షిప్తమైనచో, (ప్రక్షిప్తము కావలెనని విధి.), సహృదయమేవ=హృదయ సహితుఁడే అయిన, అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఆధత్తే=ఆధానము చేసినవాఁడగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పూర్వము వాయు దేవతలు అగ్నితో విరోధము నొంది అగ్నిని ఉదకములచే తడిపి అతని హృదయమును ఛేదించిరి. అప్పు డా యగ్నియొక్క హృదయము అశని (పిడుగు) రూపమున అయినది. హృదయ సహితుఁడైన అగ్నిని ఆధానము చేయవలెనని అభిజ్ఞులు చెప్పిరి కనుక ఆధానకర్త అశని హతమైన వృక్షముయొక్క సంభారమును దేవయజన ప్రదేశమునందు ప్రక్షేపము చేయవలెను. ఆ విధముగ అశనిహత వృక్ష సంభారమును ప్రక్షేపము చేసిన యజమానుఁడు సహృదయాగ్నినే ఆధానము చేసినవాఁడగును. ఇచట షష్ఠమైన అశని హత వృక్ష సంభారము విధించఁబడినది.

తృతీయానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ప్రథమ ప్రపాఠకే

చతుర్థో உనువాకః

1. మంత్రము : ద్వాదశసు విక్రామేష్వగ్ని మాదధీత । ద్వాదశ మాసాః సంవత్సరః । సంవత్సరా దేవైన మవరుధ్యాऽऽధత్తే, ఇతి ।

అవతారిక : అగ్న్యాధానమునకై దేవయజన ప్రదేశమునందు ప్రక్షేప్తవ్యములైన సంభారములు తృతీయానువాకమునం దభిహితములైనవి. ఆ సంభారములతో కూడిన ఆయతనములందు అగ్న్యాధాన మీ చతుర్థానువాకమునందు చెప్పఁబడుచున్నది.

అర్థము : ద్వాదశసు విక్రామేషు=పండ్రెండు ప్రక్రమములందు, అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఆధత్తే=ఆధానము చేయవలెను. ద్వాదశ మాసాః=పండ్రెండు మాసములు, సంవత్సరః=సంవత్సరము. సంవత్సరా దేవ=సంవత్సర బలమునుండియే, ఏనమ్=ఈ అగ్నిని, అవరుధ్య=పొంది, ఆధత్తే=ఆధానము చేసినవాఁ డగును. ప్రక్రమము=రెండు లేక మూఁడు అడుగుల ప్రదేశము.

తాత్పర్యము : ''ప్రక్రమో ద్విపద త్రిపదో వా'' ద్విపదము కాని, త్రిపదము కాని ప్రక్రమ మనఁబడును. గార్హపత్య స్థానమునుండి పండ్రెండు ప్రక్రమములు (విక్రామములు) కాఁగా, అచట ఆహవనీయ స్థానమును చేసి అచట అగ్ని నాధానము చేయవలెను. పండ్రెండు మాసములు ఒక సంవత్సర మగును. ఈ విధముగ అధానము చేసిన యజమానుఁడు ద్వాదశ సంఖ్యా సామ్యముచే మాసముల ద్వారా సంవత్సర బలమువలననే ఈ అగ్ని నాధానము చేసినవాఁ డగును. ఇది యొక పక్షము.

2. మంత్రము : యద్ద్వాదశసు విక్రామేష్వాదధీత। పరిమిత మవరున్ధీత। చక్షుర్నిమిత ఆదధీత। ఇయ ద్ద్వాదశ విక్రామా ३ ఇతి ।
పరిమితం చైవాపరిమితం చావరున్ధే, ఇతి ।

అర్థము : ద్వాదశసు విక్రామేషు= పండ్రెండు పాదముల దూరమునందు, ఆదధీత యత్=అధానము చేసినచో, పరిమితమ్=పరిమితముగ ఫలములను పొందును. చక్షుర్నిమితే=చక్షువుచే పండ్రెండు విక్రామముల దూరమని నిశ్చయింపఁబడిన ప్రదేశమునందు, ఆదధీత=అగ్ని నాధానము చేయవలెను. ఇయత్=ఈ పరిమిత ప్రదేశము, ద్వాదశ విక్రామా ३ ఇతి=సాధారణముగ పండ్రెండు విక్రామములు ఉండునని చక్షువుచే చూచి, నిశ్చినుతాత్=నిశ్చయించవలెను. పరిమితం చ=పరిమితముగను, అపరిమితం చ=అపరిమితముగను, అవరున్ధే ఏవ=నిశ్చయముగ ఫలములను పొందును.

తాత్పర్యము : పండ్రెండు విక్రామములందు ఆధానము చేసినచో, ప్రదేశము పాదముచే పరిమిత మగుటవలన ఫలము కూడ పరిమితముగనే కలుగును. కనుక ప్రదేశమును పాదముచే కొలవరాదు. కంటితో చూచి తరముగా ఈ ప్రదేశము పండ్రెండు అడుగులు ఉండునని నిశ్చయించి అచట అగ్ని నాధానము చేయవలెను. ఇట్లు చేయుటవలన పాదముచే ప్రదేశము పరిమితము కాలేదు కనుక పరిమిత దోషము ఉండదు. చక్షువుచే పరిమిత మగుటవలన తదీయ గుణము కలుగును. చాక్షుష నిశ్చయ ద్యోతనార్థము ప్లుతి ఆమ్నాతమైనది. ఇచట పక్షాంతరము విహిత మైనది.

3. మంత్రము : అనృతం వై వాచా వదతి । అనృతం మనసా ధ్యాయతి (౧) । చక్షుర్వై సత్యమ్ । అద్రా౩గిత్యాహ। అదర్శమితి । తత్సత్యమ్।
యశ్చక్షుర్నిమితే ऽగ్ని మాధత్తే । సత్య ఏవైన మాధత్తే, ఇతి ।

అర్థము : అనృతమ్=అసత్యమును, వాచా వై=వాక్కుచేతనే, వదతి=చెప్పుచున్నాఁడు. అనృతమ్=అసత్యమును, మనసా=మనస్సుచే, ధ్యాయతి=ఆలోచించుచున్నాఁడు. చక్షుః=చక్షువు, సత్యం వై=సత్యమునే, అద్రాగితి=చూచెనని,

ఆహ=చెప్పెను. అదర్శమ్ ఇతి తత్=చూచితి ననుట, సత్యమ్=సత్యము. తత్=ఆ కారణమువలన, యః=ఏ యజమానుఁడు, చక్షుర్నిమితే=చక్షుఃపరిమితమైన ప్రదేశమునందు, అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఆధత్తే=అధానము చేయవలెను. సత్యే ఏవ=సత్యమునందే, ఏనమ్=ఈ యగ్నిని, ఆధత్తే=అధానము చేసినవాఁడగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : వాక్కు అనృతమును పలుకునని, మనస్సు అనృతము నాలోచించుననియు ప్రసిద్ధి కలదు. చక్షువు ఎదుటఁ గల వస్తువు యొక్క యథార్థ స్థితిని చూచును కనుక, అది సత్య స్వరూపము. కనుకనే లోకమునందు దూరదేశ వృత్తాంతమును ఒకని ముఖమువలన విని నీవే చూచితివా? లేక విన్నావా? అని యీ విధముగ సత్యతత్త్వ నిశ్చయమునకై అడుగుచుందురు. అతఁడు తానే చూచితినని చెప్పినప్పుడు అది సత్యమని నిశ్చయించుచున్నారు. కావున చక్షుఃపరిమితమైన ప్రదేశమునందు అగ్ని ఆధేయుఁడు కావలెను. చక్షువు శుక్తిని చూచి రజతమని భ్రమ చెందుట లేదా? అనినచో అది కాచకామలాది కృతదోషమే కాని చక్షువు ఎప్పుడును సత్యమును వ్యభిచరించదు. పూర్వోక్తమైన పక్షాంతరము ఇచట మరల ప్రశంసించఁబడినది.

4. మంత్రము : తస్మా దాహితాగ్ని ర్నానృతం వదేత్ । నాస్య బ్రాహ్మణో ऽనాశ్వాన్గృహే వసేత్ । సత్యే హ్యస్యాగ్ని రాహితః, ఇతి ।

అర్థము : సత్యే=చక్షుర్నిమిత మగుటచే సత్యమైన ప్రదేశమునందు, అస్య=ఈ ఆహితాగ్నియొక్క, అగ్నిః=అగ్ని, ఆహితః హి=అధానము చేయఁబడినవాఁడు కదా! తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, ఆహితాగ్నిః=అగ్న్యాధానము చేసిన యజమానుఁడు, అనృతమ్=అసత్యమును, న వదేత్=పలుకఁగూడదు. అస్య=ఈ ఆహితాగ్నియొక్క, గృహే=గృహమునందు, బ్రాహ్మణః=అతిథియైన బ్రాహ్మణుఁడు, అనాశ్వాన్=భుజించనివాఁడై, న వసేత్=నివసించరాదు.

తాత్పర్యము : చక్షుర్నిమిత ప్రదేశము సత్యస్వరూపము కనుకను, అట్టి సత్యమైన ప్రదేశమందు ఆధానకర్త అగ్ని నాధానము చేయుటవలన, ఆ ఆహితాగ్ని అనృతమును పలుకరాదు. గృహస్థుని గృహమందు బ్రాహ్మణుఁడు భుజించకుండ నివసించినచో ఆ నివాసము అనృత సమానము కనుక ఆహితాగ్ని గృహమందు అతిథియైన బ్రాహ్మణుఁడు భుజించకుండ నివసించరాదు. కనుక ఆ బ్రాహ్మణుని భుజింపఁజేయవలెను. ఇచట ప్రసంగ వశమున ఆహితాగ్నికి ఒకానొక ధర్మము విధించఁబడినది.

5. మంత్రము : ఆగ్నేయో వై రాత్రిః (౨) । ఆగ్నేయాః పశవః । ఐన్ద్రమహః । నక్తం గార్హపత్య మాదధాతి । పశూనేవావరున్ధే।
దివాऽऽహవనీయమ్ । ఇన్ద్రియ మేవావరున్ధే, ఇతి ।

అర్థము : రాత్రిః=రాత్రి, ఆగ్నేయీ వై=అగ్ని సంబంధినియే. పశవః=పశువులు, ఆగ్నేయాః=అగ్ని సంబంధులు. అహః=అహస్సు (పగలు), ఐన్ద్రమ్= ఇంద్ర సంబంధి. నక్తమ్=రాత్రియందు, గార్హపత్యమ్=గార్హపత్యాగ్నిని, ఆదధాతి=అధానము చేయవలెను. (సః=ఆ యజమానుఁడు,) పశూన్=పశువులను, అవరున్ధే ఏవ=నిశ్చయముగ పొందును. దివా=అహస్సునందు, ఆహవనీయమ్=ఆహవనీయాగ్నిని, ఆదధాతి=అధానము చేయవలెను. సః=ఆ యజమానుఁడు, ఇన్ద్రియమ్=ఇంద్రియ సామర్థ్యమును, అవరున్ధే ఏవ=నిశ్చయముగ పొందును.

తాత్పర్యము : రాత్రియందు అగ్ని ప్రకాశ మధికము కనుక రాత్రి ఆగ్నేయి (అగ్ని సంబంధిని) అగును. ''అగ్నిం వావాऽऽదిత్యః సాయం ప్రవిశతి । తస్మాదగ్ని ర్దూరాన్నక్తం దదృశే'' ఆదిత్యుఁడు సాయంసమయమున అగ్నినే ప్రవేశించుచున్నాఁడు. అందువలన అగ్ని రాత్రియందు దూరమునుండియే కనఁబడుచున్నాఁడని అగ్నిహోత్ర బ్రాహ్మణమునందు చెప్పఁబడినది. అగ్ని పశుప్రదుఁడు కనుక పశువులు ఆగ్నేయము లగును. ఈ విషయము అగ్న్యుపస్థాన బ్రాహ్మణమునందు దేవతలచే ''ఇమమేవాగ్నిగ్ం స్తవామ స నః స్తుతః పశూన్పున ర్దాస్యతీతి''='ఈ యగ్నినే స్తుతించుదము. స్తుతించఁబడిన ఆ యగ్ని మనకు మరల పశువుల నొసంగఁగలఁడని' చెప్పఁబడినది. అహస్సు ఇంద్ర సంబంధి. (ఈ విషయము బ్రాహ్మణాంతరమందు చూడఁదగినది.) కావున రాత్రియందు గార్హపత్యాగ్ని నాధానము చేయవలెను. ఈ అధానకర్త

నిశ్చయముగ పశువులను పొందును. అహస్సునందు ఆహవనీయాగ్ని నాధానము చేయవలెను. ఈ అధానమువలన ఇంద్రియ సామర్థ్యమును పొందును. పూర్వము ఆధానమునకు దేశవిశేషము చెప్పఁబడినది. ఇచట కాలవిశేషము చెప్పఁబడినది.

6. మంత్రము : అర్ధోదితే సూర్య ఆహవనీయ మాదధాతి । ఏతస్మిన్వై లోకే ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజత । ప్రజా ఏవ తద్యజమానః సృజతే। అథో భూతం చైవ భవిష్యచ్చావరున్ధే (౩), ఇతి ।

అర్థము : సూర్యే అర్ధోదితే సతి=సూర్యుఁడు అర్ధభాగము ఉదయించిన వాఁడగుచుండఁగా, ఆహవనీయమ్=ఆహవనీయాగ్నిని, అదధాతి=అధానము చేయవలెను. ఏతస్మిన్ లోకే వై=ఈ అర్ధోదయ కాలమందే, ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, ప్రజాః=ప్రజలను, అసృజత=సృజించెను. తత్=అ కారణమువలన, యజమానః=యజమానుఁడు, ప్రజాః=ప్రజలను (సంతానమును), సృజతే ఏవ=తప్పక సృజించును. అథో=మఱియు, భూతం చ=అతీతమైన రాత్రి రూపమును, భవిష్యత్ చ=ఆగామియైన అహస్సును, అవరున్ధే ఏవ=తప్పక పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : సూర్యుఁడు అర్ధ భాగము ఉదయించఁగా ఆహవనీయాగ్నిని అధానము చేయవలెను. ఈ అర్ధోదయ కాలమునందే ప్రజాపతి ప్రజలను సృజించెను. కనుక అర్ధోదయ కాలమందు ఆహవనీయాగ్నిని అధానము చేసిన యజమానుఁడు పుత్ర పౌత్రాది రూప ప్రజలను సృష్టించును. మఱియు అర్ధోదయ సమయమునకు రాత్రి సంపూర్ణము కాదు కనుక అతీతమైన రాత్రిరూపమును, ఆగామియైన అహస్సును కూడ పొందును. పూర్వమంత్రమున అహస్సునందు ఆహవనీయాగ్ని నాధానము చేయవలెనని చెప్పఁబడినది. అ అహస్సునందలి విశేషము ఇచట విధించఁబడినది.

7. మంత్రము : ఇడా వై మానవీ యజ్ఞానుకాశిన్యాసీత్ । సాఽశృణోత్ । అసురా అగ్ని మాదధత ఇతి । తదగచ్ఛత్ । త ఆహవనీయ మగ్ర ఆదధత । అథ గార్హపత్యమ్ । అథాన్వాహార్యపచనమ్ । సాఽబ్రవీత్ । ప్రతీచ్యేషాగ్ం శ్రీ రగాత్ । భద్రా భూత్వా పరాభవిష్యన్తీతి (౪) । యస్యైవ మగ్ని రాధీయతే । ప్రతీచ్యస్య శ్రీరేతి । భద్రో భూత్వా పరాభవతి, ఇతి ।

అర్థము : మానవీ=మనుసంబంధినియైన, ఇడా వై=గో రూపయైన ఇడా దేవతయే, యజ్ఞానుకాశినీ=యజ్ఞతత్త్వ ప్రకాశన సమర్థురాలు, ఆసీత్=అయెను. అసురాః=అసురులు, అగ్నిమ్=అగ్నిని, అదధత ఇతి=అధానము చేయుచున్నారని, సా=అ ఇడా దేవత, అశృణోత్=వినెను. తత్=అప్పుడు, అగచ్ఛత్=వెళ్లెను. తే=అ అసురులు, ఆహవనీయమ్=ఆహవనీయాగ్నిని, అగ్రే=ప్రథమమున, అదధత=అధానము చేసిరి. అథ=అనంతరము, గార్హపత్యమ్=గార్హపత్యాగ్నిని, అదధత=అధానము చేసిరి. అథ=పిమ్మట, అన్వాహార్యపచనమ్=అన్వాహార్యపచనమును (దక్షిణాగ్నిని), అదధత ఏషామ్=ఈ అసురులయొక్క, శ్రీః=సంపద, అగాత్=పోయెను. భద్రాః=ధనికులు, భూత్వా=అయి, పరాభవిష్యన్తీతి=పరాభూతులు కాగలరని, సా=అ ఇడా దేవత, అబ్రవీత్=పలికెను. యస్య=ఏ యజమానుని నిమిత్తము, ఏవమ్=ఈ అసురులు చేసిన విధముగ, అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఆధీయతే=అధానము చేయుచున్నారో, అస్య=ఇతనియొక్క, శ్రీః=ఐశ్వర్యము, ప్రతీచీ ఏతి=ప్రతికూలమై తొలఁగిపోవుచున్నది. భద్రః=ధనికుఁడు భూత్వా=అయి, పరాభవతి=పరాభూతుఁడగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇడ యను పేరు కల ఒకానొక మనుసంబంధినియగు గోరూప దేవత ఉండెను. "మానవీత్యాహ మనుర్హ్యేతా మపశ్యత్=మనువు ఈ గోరూపయైన ఇడా దేవతను ప్రథమమున చూచెనని ఇడోపాహ్వాన బ్రాహ్మణమునందు చెప్పఁబడియుండుటచే ఇడ మనుసంబంధిని యైనది. అ ఇడా దేవత యజ్ఞతత్త్వ ప్రకాశన సమర్థురాలు. అ ఇడా దేవత

ఒకానొకప్పుడు అసురులు అగ్న్యాధానమును చేయుచున్నారను వార్తను విని చూచుటకై వెళ్లెను. చూచి మనువు దగ్గఱకు వచ్చి యీ విధముగ చెప్పెను- 'అసురులు ప్రథమమున తూర్పు దిక్కున నున్న ఆహవనీయాగ్నిని అధానము చేసి, అనంతరము పశ్చిమ దిక్కునఁ గల గార్హపత్యాగ్నిని ఆధానము చేసి, పిమ్మట దక్షిణ దిక్కునఁ గల అన్వాహార్యపచనమును (దక్షిణాగ్నిని) ఆధానము చేసినారు. అ అధాన సుకృతముచే వారు కొంత కాలము ధనికులుగానుండి, అనంతరము వినాశమును పొందఁగలరు. ఈ రాక్షసులు పశ్చిమ దిగభిముఖులుగా ప్రవృత్తు లగుటవలన వారి సిరి కూడ ప్రతికూల గమనయై వారినుండి తొలఁగి పోఁగలదు', అని ఇడా దేవత మనువునకు చెప్పినది. కావున అసురులు చేసిన విధముగ అగ్న్యాధానము చేయు నాహితాగ్నికి కూడ అంతమున పరాభవము కలుగును.

8. మంత్రము : సాఽశృణోత్ । దేవా అగ్ని మాదధత ఇతి । తదగచ్ఛత్ । తేఽన్వాహార్యపచన మగ్ర ఆదధత । అథ గార్హపత్యమ్ । అథాఽఽహవనీయమ్ । సాఽబ్రవీత్ (౫) । ప్రాచ్యేషాగ్ం శ్రీ రగాత్ । భద్రా భూత్వా సువర్గం లోక మేష్యన్తి । ప్రజాం తు న వేత్స్యన్త ఇతి । యస్యైవమగ్ని రాధీయతే । ప్రాచ్యస్య శ్రీ రేతి । భద్రో భూత్వా సువర్గం లోక మేతి । ప్రజాం తు న విన్దతే, ఇతి ।

అర్థము : దేవాః, అగ్నిమ్, ఆదధత ఇతి, సా, అశృణోత్, తత్, అగచ్ఛత్. తే=అ దేవతలు, అన్వాహార్యపచనమ్, అగ్రే, ఆదధత అథ, గార్హపత్యమ్, అథ, అన్వాహార్యమ్. ఏషామ్=ఈ దేవతలయొక్క, శ్రీః=సిరి, ప్రాచీ=(పర్యవసానమైన స్వర్గమును గూర్చి వెళ్లుచున్నదై) ప్రాచీనయై, అగాత్=వెళ్లెను. భద్రాః, భూత్వా, సువర్గం లోకమ్, ఏష్యన్తి, తు=కాని, ప్రజామ్=పుత్ర పౌత్రాది రూప ప్రజను, న వేత్స్యన్తే=పొందరు, ఇతి=అని, సా=అ ఇడా దేవత, అబ్రవీత్. యస్య, అగ్నిః, ఏవమ్, ఆధీయతే, అస్య, శ్రీః, ప్రాచీ, ఏతి. భద్రః, భూత్వా, సువర్గం లోకమ్, ఏతి. తు=కాని, ప్రజామ్, న విన్దతే=పొందుట లేదు. (పూర్వమంత్రమువలెనే ప్రతిపదార్థమును గ్రహించవలెను.)

తాత్పర్యము : దేవతలు అగ్న్యాధానము చేసినారని విని అ ఇడా దేవత అచటకు వెళ్లి చూచి వచ్చి మనువుతో ఈ విధముగ పలికెను- 'దేవతలు ప్రథమమున అన్వాహార్యపచనము నాధానము చేసిరి. అనంతరము గార్హపత్యమును, పిమ్మట అన్వాహార్యమును అధానము చేసినారు. అధాన సుకృతముచే అ దేవతల సిరి పూర్వదిక్కునఁగల స్వర్గమును గూర్చి వెళ్లినది. వారు ధనికులై, పిమ్మట స్వర్గలోకమును పొందఁగలరు. కాని ప్రజాహేతువైన గార్హపత్యమును ప్రథమమున అధానము చేయనందున సంతానమును పొందరు. ఈ దేవతలవలె అగ్న్యాధానము చేసిన యజమానుని యొక్క సిరి ప్రాచియై పోవును. ధనికుఁడై యుండి, స్వర్గలోకమును పొందును. సంతానమును మాత్రము పొందరు. ఇచట అన్వాహార్యపచనమునకు ప్రాథమ్యము నిరాకరించఁబడినది.'

9. మంత్రము : సాఽబ్రవీదిడా మనుమ్ । తథా వా అహం తవాగ్ని మాధాస్యామి । యథా ప్ర ప్రజయా పశుభి ర్మిథునై ర్జనిష్యసే (౬) । ప్రత్యస్మిల్లోకే స్థాస్యసి । అభి సువర్గం లోకం జేష్యసీతి । గార్హపత్య మగ్ర ఆదధాత్ । గార్హపత్యం వా అను ప్రజాః పశవః ప్రజాయన్తే । గార్హపత్యేనైవాస్మై ప్రజాం పశూన్ప్రాజనయత్ । అథాన్వాహార్యపచనమ్ । తిర్యఙ్ఙివ వా అయం లోకః ।

అస్మిన్నేవ తేన లోకే ప్రత్యతిష్ఠత్ । అథాఽఽహవనీయమ్ । తేనైవ సువర్గం లోక మభ్యజయత్ (౭) । యస్యైవ మగ్ని

రాధీయతే । ప్ర ప్రజయా పశుభి ర్మిథునై ర్జాయతే । ప్రత్యస్మిల్లోకే తిష్ఠతి । అభి సువర్గం లోకం జయతి, ఇతి ।

అర్థము : సా ఇడా=ఆ ఇడా దేవత, మనుమ్=మనువును గూర్చి, అబ్రవీత్=పలికెను. 'యథా=ఏ విధముగ, (త్వమ్=నీవు,) ప్రజయా=పుత్ర పౌత్రాది ప్రజలతోను, పశుభిః=పశువులతోను, మిథునైః=మిథునములతోను, ప్రజనిష్యసే=ప్రకృష్టముగ జనింపఁగలవో, అస్మిన్ లోకే=ఈ భూలోకమునందు, ప్ర స్థాస్యసి=ప్రకృష్టముగ ఉండఁగలవో, సువర్గం లోకమ్=స్వర్గ లోకమును, అభిజేష్యసి=అభిముఖముగ పొందఁగలవో, తథా వై=ఆ విధముగనే, అహమ్=నేను, తవ=నీ నిమిత్తము, అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఆధాస్యామి=ఆధానము చేయఁగలను'.

అగ్రే=ప్రథమమున, గార్హపత్యమ్=గార్హపత్యాగ్నిని, ఆదధాత్=ఆధానము చేసెను. గార్హపత్యమ్ అను వై=గార్హపత్యాగ్ని ననుసరించియే, ప్రజాః=ప్రజలు, పశవః=పశువులు, ప్రజాయన్తే=ప్రకర్షముగ పుట్టుచున్నారు. గార్హపత్యేనైవ=గార్హపత్యాగ్ని చేతనే, అస్మై=ఈ మనువుకొఱకు, ప్రజామ్=పుత్ర పౌత్రాది ప్రజను, పశూన్=పశువులను, ప్రాజనయత్=ప్రకర్షముగ పుట్టించెను. అథ=అనంతరము, అన్వాహార్యపచనమ్=అన్వాహార్యపచనమును (దక్షిణాగ్నిని), ఆదధాత్=ఆధానము చేసెను. అయం లోకః=ఈ భూ లోకము, తిర్యఙ్ఇవ వై=అడ్డముగానే, అస్తి=కలదు. తేన=ఆ అన్వాహార్యపచనముచేత, అస్మిన్ లోకే ఏవ=ఈ భూలోకమునందే, ప్రత్యతిష్ఠత్=ప్రతిష్ఠించెను. అథ=అనంతరము, ఆహవనీయమ్=ఆహవనీయాగ్నిని, ఆదధాత్=ఆధానము చేసెను. తేనైవ=ఆ ఆహవనీయము చేతనే, సువర్గం లోకమ్=స్వర్గలోకమును, అభ్యజయత్=అభిముఖముగ పొందెను.

యస్య=ఎవని నిమిత్తము, ఏవమ్=ఈ పూర్వోక్త విధముగ, ఆధీయతే అగ్ని ఆధానము చేయఁబడుచున్నాఁడో, సః=అతఁడు, ప్రజయా=పుత్ర పౌత్రాది ప్రజలతోను, పశుభిః=పశువులతోను, మిథునైః=మిథునములతోను, ప్రజాయతే=ప్రకర్షముగ పుట్టుచున్నాఁడు. అస్మిన్ లోకే=ఈ భూ లోకమునందు, ప్రతి తిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుఁ డగుచున్నాఁడు. సువర్గం లోకమ్=స్వర్గ లోకమును, అభిజయతి=అభిముఖముగ పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : గార్హపత్యాగ్ని ప్రజలకు, పశువులకు స్వామి యగుటవలన ఆ గార్హపత్యాగ్నిని ప్రథమమున ఆధానము చేయుటవలన ప్రజా పశు ప్రాప్తి కలుగును. గార్హపత్యమునకు దక్షిణ భాగమున ఉన్న అన్వాహార్యపచనము (దాక్షిణాగ్ని) అడ్డముగా నుండుటచే ఆ అగ్నికి ఊర్ధ్వ గమనము లేనందువలన మనుష్య లోక సదృశ మగుటచే ఆ అన్వాహార్యపచనాధానముచే మనుష్య లోకమునందు ప్రతిష్ఠ యేర్పడును. తదనంతరము ఆహవనీయాధానముకొఱకు ఆధానకర్త ప్రాఙ్ముఖముగ ప్రవృత్తుఁ డగుటవలనను, స్వర్గ లోకము కూడ ప్రాగ్వర్తి యగుటవలనను స్వర్గప్రాప్తి కలుగును. ఇచట గార్హపత్యమునకు ప్రాథమ్యము విధించఁబడినది.

10. మంత్రము : యస్య వా అయథాదేవత మగ్ని రాధీయతే । ఆ దేవతాభ్యో వృశ్చ్యతే । పాపీయా న్భవతి । యస్య యథాదేవతమ్ ।

న దేవతాభ్య ఆ వృశ్చ్యతే । వసీయా న్భవతి । భృగూణాం త్వాఽఙ్గిరసాం వ్రతపతే వ్రతేనాఽఽదధామీతి । భృగ్వఙ్గిరసా

మాదధ్యాత్ । ఆదిత్యానాం త్వా దేవానాం వ్రతపతే వ్రతేనాఽఽదధామీత్యన్యాసాం బ్రాహ్మణీనాం ప్రజానామ్ । వరుణస్య

త్వా రాజ్ఞో వ్రతపతే వ్రతేనాఽఽదధామీతి రాజ్ఞః । ఇన్ద్రస్య త్వేన్ద్రియేణ వ్రతపతే వ్రతేనాఽఽదధామీతి రాజన్యస్య ।

మనోస్త్వా గ్రామణ్యో వ్రతపతే వ్రతేనాఽఽదధామీతి వైశ్యస్య । ఋభూణాం త్వా దేవానాం వ్రతపతే వ్రతేనాఽఽదధామీతి

రథకారస్య । యథాదేవత మగ్ని రాధీయతే । న దేవతాభ్య ఆవృశ్చ్యతే । వసీయా న్భవతి (౮) ఇతి ।

ధ్యాయతి రాత్రిశ్చావరున్ధే భవిష్యన్తి త్యబ్రవీ జ్జనిష్యసే ఽజయ ద్వసీయా న్భవతి నవ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ప్రథమప్రపాఠకే చతుర్థోఽనువాకః ॥ ౪ ॥

అర్థము : యస్య వై=ఏ పురుషున కైనచో, అయథాదేవతమ్=స్వీయ దేవత నతిక్రమించి, అగ్నిః=అగ్ని, ఆధీయతే=ఆధానము చేయఁబడుచున్నాఁడో, సః=ఆ పురుషుఁడు (స్వీయ దేవత నతిక్రమించి అగ్న్యాధానము చేసిన పురుషుఁడు), దేవతాభ్యః=దేవతలనుండి, ఆవృశ్చ్యతే=అంతటను తొలఁగించఁబడుచున్నాఁడు (దేవతలకు ద్రోహము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు), పాపీయాన్=దరిద్రుఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు. యస్య=ఏ పురుషునకు, యథాదేవతమ్=స్వీయ దేవత ననుసరించి, అగ్నిః ఆధీయతే=అగ్ని ఆధానము చేయఁబడుచున్నాఁడో, సః=అతఁడు, దేవతాభ్యః=దేవతలనుండి, న ఆ వృశ్చ్యతే=తొలఁగిపోవుట లేదు. వసీయాన్=ధనవంతుఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు. భృగ్వఙ్గిరసామ్=భృగు గోత్రోత్పన్నులకు, అంగిరో గోత్రోత్పన్నులకును, ''భృగూణాం త్వాఽఙ్గిరసాం వ్రతపతే వ్రతేనాఽఽదధామి'' ఇతి='వ్రతపతివైన (కర్మస్వామివైన) ఓ అగ్నీ! భృగువులకు, అంగిరసులకును సంబంధించిన వ్రతము (కర్మపోషము) నిమిత్తముగ, నిన్ను ఈ స్థానమునందు స్థాపించుచున్నాను' అను మంత్రముచే, ఆదధ్యాత్=ఆధానము చేయవలెను.

అన్యాసాం బ్రాహ్మణీనాం ప్రజానామ్=ఇతర గోత్రోత్పన్నులైన బ్రాహ్మణులకు, ''ఆదిత్యానాం త్వా దేవానాం వ్రతపతే వ్రతేనాఽఽదధామి'' ఇతి='ఓ వ్రతపతివైన అగ్నీ! ఆదిత్య దేవతలకు సంబంధించిన కర్మపోషము నిమిత్తముగ నిన్ను ఈ స్థానమునందు స్థాపించుచున్నాను' అను మంత్రముచే, ఆదధ్యాత్=ఆధానము చేయవలెను. రాజ్ఞః=పట్టాభిషిక్తుఁడైన రాజునకు, ''వరుణస్య త్వా రాజ్ఞో వ్రతపతే వ్రతేనాదధామి'' ఇతి='వ్రతపతివైన ఓ అగ్నీ! వరుణ రాజునకు సంబంధించిన కర్మపోషము నిమిత్తముగ నిన్ను ఈ స్థానమునందు స్థాపించుచున్నాను' అను మంత్రముచే, ఆదధ్యాత్=ఆధానము చేయవలెను. రాజన్యస్య=పట్టాభిషిక్తుఁడు కాని క్షత్రియునకు, ''ఇన్ద్రస్య త్వేన్ద్రియేణ వ్రతపతే వ్రతేనాఽఽదధామి'' ఇతి='వ్రతపతివైన ఓ అగ్నీ! ఇంద్రునకు సంబంధించిన ఇంద్రియాభివృద్ధి హేతువగు కర్మపోషము నిమిత్తముగ నిన్ను ఈ స్థానమునందు స్థాపించుచున్నాను' అను మంత్రముచే, ఆదధ్యాత్=ఆధానము చేయవలెను.

వైశ్యస్య=వైశ్యునకు, ''మనోస్త్వా గ్రామణ్యో వ్రతపతే వ్రతేనాఽఽదధామి'' ఇతి='వ్రతపతివైన ఓ అగ్నీ! గ్రామ నిర్వాహకుఁడైన మనువునకు సంబంధించిన కర్మపోషము నిమిత్తముగ నిన్ను ఈ స్థానమునందు స్థాపించుచున్నాను' అను మంత్రముచే, ఆదధ్యాత్=ఆధానము చేయవలెను. రథకారస్య=(సంకీర్ణ జాతీయుఁడైన అనులోమజుఁడైన) రథకారునకు, ''ఋభూణాం త్వా దేవానాం వ్రతపతే వ్రతేనాఽఽదధామి'' ఇతి='వ్రతపతివైన ఓ అగ్నీ! ఋభు దేవతలకు సంబంధించిన కర్మపోషము నిమిత్తముగ నిన్ను ఈ స్థానమునందు స్థాపించుచున్నాను' అను మంత్రముచే, ఆదధ్యాత్=ఆధానము చేయవలెను. యథాదేవతమ్=వారి వారి దేవతల కనుగుణముగ, అగ్నిః=అగ్ని, ఆధీయతే=ఆధానము చేయఁబడవలెను. సః=స్వీయ దేవతానుసారముగ అగ్న్యాధానము చేసిన యతఁడు, దేవతాభ్యః=దేవతలనుండి, న ఆవృశ్చ్యతే=తొలఁగఁబడుట లేదు. వసీయాన్=ధనవంతుఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఏ పురుషునకు ఏ దేవత అభిమానినియో, ఆ దేవత నతిక్రమించక చేయు నాధానము యథా దేవతమని చెప్పఁబడుచున్నది. ఆ దేవత నతిక్రమించినచో దేవతా ద్రోహము, దారిద్ర్యము సంభవించును. అతిక్రమించనిచో దేవతానుగ్రహము, ధనసంపత్తియు కలుగును. ఏ మనుష్యులు భృగు గోత్రమునందు పుట్టిరో, ఏ మనుష్యులు అంగిరో గోత్రమునందు

జనించిరో, ఆ ఉభయులకు ''భృగూణాం త్వాఽఙ్గిరసాం వ్రతపతే వ్రతేనాఽఽదధామి'' అను తత్ప్రతిపాదక మంత్రముచే ఆధానము చేయవలెను. ఈ విధముగ ఇతర గోత్రోత్పన్నులైన బ్రాహ్మణులకు, రాజునకు, రాజన్యునకు, వైశ్యునకు, రథకారునకు వేఱు వేఱు మంత్రములు చెప్పఁబడినవి. ఆ మంత్రముల కర్థము అర్థమునందు చెప్పఁబడినది. గోత్రాంతరమునకు చెందిన బ్రాహ్మణులకు ఆదిత్యులే దేవతలు. పట్టాభిషిక్తుఁడైన రాజునకు వరుణుఁడు దేవత. ఇతర క్షత్రియునకు ఇంద్రుఁడు దేవత. వైశ్యునకు గ్రామనిర్వాహకుఁడైన మనువు దేవత. రథకారునకు ఋభువులు దేవతలు. ఈ మంత్రములచే యథాదేవతము ఆధానము సంపన్నమగును. ఇచట అధికారి భేదముచే ఆధాన మంత్ర విశేషములు విధించఁబడినవి.

ప్రథమ ప్రపాఠకమునందు చతుర్థానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ప్రథమ ప్రపాఠకే

పంచమోఽనువాకః

1. మంత్రము : ప్రజాపతి ర్వాచః సత్య మపశ్యత్ । తేనాగ్ని మాధత్త । తేన వై స ఆర్ధ్నోత్ । భూర్భువః సువరిత్యాహ । ఏతద్వై వాచః సత్యమ్ । య ఏతేనాగ్ని మాధత్తే । ఋధ్నోత్యేవ । అథో సత్యప్రాశూరేవ భవతి । అథో య ఏవం విద్వానభిచరతి । స్తృణుత ఏవైనమ్ (3), ఇతి ।

అవతారిక : మూఁడు ఆహవనీయాద్యగ్నులకు ఆధానము చతుర్థానువాకమునందు చెప్పఁబడినది. ఆ ఆధానమునందే ఒకానొక విశేషము, పవమాన హవిస్సులును ఈ పంచమానువాకమున చెప్పఁబడుచున్నవి. ప్రథమమున వ్యాహృతి మంత్రములు విధించఁబడుచున్నవి.

అర్థము : ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, వాచః=వాక్కునకు సంబంధించిన, సత్యమ్=అవశ్యంభావి ఫలసాధనమైన మంత్రరూపమును, అపశ్యత్=చూచెను. తేన=ఆ మంత్రముచే, అగ్నిమ్=అగ్నిని, అధత్త=ఆధానము చేసెను. తేన వై=ఆ మంత్రముచేతనే, సః=ఆ ప్రజాపతి, ఆర్ధ్నోత్=సమృద్ధుఁ డాయెను. 'భూర్భువః సువః' ఇతి ఆహ='భూర్భువః సువః' అనునది ఆ మంత్రరూపమని చెప్పెను. ఏతత్ వై=ఈ మంత్ర రూపమే, వాచః=వాక్కునకు సంబంధించిన, సత్యమ్=సత్యము. యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏతేన=ఈ మంత్రముచే, అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఆధత్తే=ఆధానము చేయుచున్నాఁడో, ఋధ్నోతి ఏవ=అతఁడు తప్పక సమృద్ధుఁడగుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, సత్యప్రాశూః ఏవ=సత్యపరాక్రముఁడే, భవతి=అగుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏవమ్=ఈ విధముగ వ్యాహృతి మహిమను, విద్వాన్=తెలిసికొనినవాఁడై, అభిచరతి=అభిచరించుచున్నాఁడో, సః=అతఁడు, ఏనమ్=ఈ శత్రువును, స్తృణుతే ఏవ=తప్పక సంహరించును.

తాత్పర్యము : ప్రజాపతి వాక్కునకు సంబంధించిన అవశ్యంభావి ఫలసాధనమైన మంత్రరూపమును చూచెను. ఆ మంత్రముచే అగ్ని నాధానము చేసెను. ఆ అధానముచేతనే సమృద్ధుఁడాయెను. ''భూర్భువః సువః'' అనునది ఆ మంత్రము. ఇదియే వాక్కునకు సంబంధించిన అవశ్యంభావి ఫలసాధన మంత్రము. ఈ మంత్రముచే అగ్న్యాధానము చేసిన యతఁడు తప్పక సమృద్ధుఁ డగును. సత్యపరాక్రముఁడును తప్పక అగును. ఈ వ్యాహృతి మంత్రముయొక్క మహిమను ఈ విధముగ తెలిసికొని అభిచార హోమము చేయు నతఁడు నిశ్చయముగ శత్రువును నశింపజేయును. ''భూః, భువః సువః'' అను మూఁడు వ్యాహృతులు మూఁడు మంత్రములుగా ఇచట విహితములైనవి.

2. మంత్రము : భూరిత్యాహ । ప్రజా ఏవ తద్యజమానః సృజతే । భువ ఇత్యాహ । అస్మిన్నేవ లోకే ప్రతితిష్ఠతి । సువరిత్యాహ । సువర్గ ఏవ లోకే ప్రతితిష్ఠతి, ఇతి ।

అర్థము : యః=ఏ యజమానుఁడు, భూః ఇతి ఆహ='భూ' అని ఉచ్చరించుచున్నాఁడో, అసౌ యజమానః=ఈ యజమానుఁడు, తత్=ఆ మంత్ర సామర్థ్యముచే, ప్రజాః ఏవ=పుత్ర పౌత్రాది ప్రజలనే, సృజతే=పుట్టించుచున్నాఁడు. యః భువః ఇతి, ఆహ=ఎవఁడు 'భువః' అని ఉచ్చరించుచున్నాఁడో, అసౌ=ఈ యజమానుఁడు, అస్మిన్ లోకే ఏవ=ఈ లోకమునందే, ప్రతితిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుఁ డగుచున్నాఁడు, యః సువః ఇతి ఆహ=ఎవఁడు 'సువః' అని ఉచ్చరించుచున్నాఁడో, అసౌ=ఈ యజమానుఁడు, సువర్గే లోకే ఏవ=స్వర్గ లోకమునందే, ప్రతితిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : యజమానుడు భూః, అని ఉచ్చరించుటచే పుత్ర పౌత్రాది రూప ప్రజలనే పుట్టించును. భువః అని ఉచ్చరించుటచే ఈ లోకమునందే ప్రతిష్ఠితుఁడగును. సువః అని ఉచ్చరించుటచే స్వర్గలోకమునందే ప్రతిష్ఠితుఁడగును. ఇచట సామర్థ్య ప్రదర్శనముచే వ్యాహృతి త్రయము ప్రశంసించఁబడినది.

3. మంత్రము : త్రిభిరక్షరై ర్గార్హపత్య మాదధాతి । త్రయ ఇమే లోకాః । ఏష్వేవైనం లోకేషు ప్రతిష్ఠిత మాధత్తే । సర్వైః పఞ్చభి రాహవనీయమ్ (౨) । సువర్గాయ వా ఏష లోకాయాఽఽధీయతే । యదాహవనీయః । సువర్గ ఏవాస్మై లోకే వాచః సత్యగ్ం సర్వ మాప్నోతి, ఇతి ।

అర్థము : త్రిభిః అక్షరైః= 'భూర్భువః' అను మూఁడు అక్షరములచే, గార్హపత్యమ్= గార్హపత్యాగ్నిని, ఆదధాతి=ఆధానము చేయవలెను. ఇమే లోకాః= ఈ భూరాది లోకములు, త్రయః= త్రిసంఖ్యాకములు. ఏషు లోకేష్వేవ= ఈ మూఁడు లోకములందే, ప్రతిష్ఠితమ్ ఏనమ్= ప్రతిష్ఠితుఁడైన ఈ యగ్నిని, ఆధత్తే= ఆధానము చేసినవాఁడగుచున్నాఁడు. ఆహవనీయః యత్= ఏ ఆహవనీయాగ్ని కలఁడో, ఏషః= ఈ యగ్ని, సువర్గాయ లోకాయ వై= స్వర్గ లోకముకొఱకే, ఆధీయతే= ఆధానము చేయఁబడుచున్నాఁడు. అస్మై= ఈ యజమానునికొఱకు, సువర్గే లోకే= స్వర్గలోకమునందు, వాచః సత్యం సర్వమేవ= వాక్సంబంధి సత్యము సర్వమే, ఆప్నోతి= లభించుచున్నది.

తాత్పర్యము : ''భూర్భువః'' అను మూఁడు అక్షరములచే గార్హపత్యాగ్ని నాధానము చేయవలెను. ఈ భూరాది లోకములు త్రిసంఖ్యాకములు. త్రిత్వ సంఖ్యా సాదృశ్యమువలన 'భూర్భువః' అను మూఁడు అక్షరములచే గార్హపత్యాగ్న్యాధానము చేసిన యజమానుఁడు ముల్లోకములందు ప్రతిష్ఠితుఁడగును. ఆహవనీయాగ్ని స్వర్గప్రాప్తికై ఆధానము చేయఁబడుచుండుటవలన, ఆహవనీయము స్వర్గాశ్రయ మగుటవలనను స్వర్గమునందు వాక్సంబంధియైన సర్వము ఈ యజమానుని పొందును. పూర్వము సామాన్యముగ విహితమైన వ్యాహృతి త్రయము మఱల ఇచట విశేషాకారమున విధించఁబడినది.

4. మంత్రము : త్రిభిర్గార్హపత్య మాదధాతి । పఞ్చభి రాహవనీయమ్ । అష్టౌ సంపద్యన్తే । అష్టాక్షరా గాయత్రీ । గాయత్రోఽగ్నిః । యావానేవాగ్నిః తమాధత్తే (౩), ఇతి ।

అర్థము : త్రిభిః=''భూర్భువః''అను మూఁ డక్షరములచే, గార్హపత్యమ్=గార్హపత్యాగ్నిని, ఆదధాతి=ఆధానము చేయవలెను. పఞ్చభిః=''భూర్భువః సువః'' అను అయి దక్షరములచే, ఆహవనీయమ్=ఆహవనీయాగ్నిని, ఆదధాతి. అష్టౌ=మొత్తము ఎనిమి దక్షరములు, సంపద్యన్తే=సంపన్నము లగుచున్నవి. గాయత్రీ=గాయత్రి, అష్టాక్షరా=ఎనిమి దక్షరములు కలది. అగ్నిః=అగ్ని, గాయత్రః=గాయత్రి సంబంధి. అగ్నిః=అగ్ని, యావానేవ=ఆహవనీయ, గార్హపత్య రూపమున ఎంత పరిమితియే కలవాఁడో, తమ్=ఆ సర్వాగ్నిని, ఆధత్తే=ఆధానము చేసిన వాఁడగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఆధానకర్త ''భూర్భువః'' అను మూఁడక్షరములచే గార్హపత్యాగ్నిని, ''భూర్భువః సువః'' అను అయిదక్షరములచే ఆహవనీయమును ఆధానము చేయవలెను. ''భూర్భువః సువః'' అని మొత్తము ఎనిమి దక్షరము లగును. గాయత్రి ఎనిమి దక్షరములు కలది. గాయత్రి అగ్నియు ప్రజాపతినుండి పుట్టుటచే అగ్ని గాయత్రి సంబంధి యగుచున్నాఁడు. కనుక ''భూర్భువః సువః'' అను ఎనిమిదక్షరములచే అగ్న్యాధానము చేసిన యజమానుఁడు మొత్తము గార్హపత్యాహవనీయ రూపములనున్న అగ్నిని ఆధానము చేసినవాఁ డగును. ఇచట వ్యాహృతి త్రయము, వ్యాహృతి పంచకమును కలసి మొత్తము ప్రశంసించఁబడినది.

5. మంత్రము : ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజత । తా అస్మాత్సృష్టాః పరాచీ రాయన్ । తాభ్యో జ్యోతి రుదగృహ్ణాత్ । తం జ్యోతిః పశ్యన్తీః ప్రజా అభిసమావర్తన్త । ఉపరీవాగ్ని ముద్గృహ్ణీయా దుద్ధరన్ । జ్యోతిరేవ పశ్యన్తీః ప్రజా యజమాన మభిసమావర్తన్తే, ఇతి ।

అర్థము : ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, ప్రజాః=ప్రజలను, అసృజత=సృజించెను. అస్మాత్=ఈ ప్రజాపతినుండి, సృష్టాః=సృజించఁబడిన, తాః=ఆ ప్రజలు, పరాచీ రాయన్=తిరిగి రానివారై వెళ్లిరి. తాభ్యః=ఆ ప్రజలకొఱకు, జ్యోతిః=ఒకానొక దీపమును, ఉదగృహ్ణాత్=ఎత్తి పట్టుకొనెను. తం జ్యోతిః=ఆ దీపమును, పశ్యన్తీః=చూచుచున్నవారై, ప్రజాః=ప్రజలు, అభిసమావర్తన్త=అభిలక్షించి వచ్చిరి. (అతః=ఈ కారణమువలన, గార్హపత్యాత్=గార్హపత్యమునుండి,) అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఉద్ధరన్=పైకి తీయుచు, ఉపరీవ=పైభాగముననే, ఉద్గృహ్ణీయాత్=ఆహవనీయమును గూర్చి తీసికొనిరావలెను. ప్రజాః=ప్రజలు, జ్యోతిరేవ=జ్యోతిస్సునే, పశ్యన్తీః=చూచుచున్నవారై, యజమానమ్ అభిసమావర్తన్తే=యజమానుని గూర్చి వచ్చుచుందురు.

తాత్పర్యము : ప్రజాపతి ప్రజలను సృష్టించెను. సృష్టించఁబడిన ఆ ప్రజలు తిరిగిరానివారై వెళ్లిరి. అప్పుడు ప్రజాపతి ఆ ప్రజల దర్శనమునకై ఒక దీపమును ఎత్తిపట్టుకొనఁగా అంధకారమునందు పారిపోవుచున్న ప్రజలు ఆ దీపమును చూచి ఆ ప్రజాపతి నభిలక్షించి తిరిగివచ్చిరి. కావున గార్హపత్యమునుండి అగ్నిని పైకి తీసి ఆ అగ్నిని పైభాగముననే ఆహవనీయమునకు తేవలెను. దానిచే సర్వ ప్రజలు జ్యోతిని చూచుచు యజమానుని యొద్దకు వచ్చుచుందురు. ఈ మంత్రమును పఠించుచు గార్హపత్యమునందు ఉంచిన రావి సమిధను పైకి తీసి ఆహవనీయమునకు తీసికొనిరావలెను.

6. మంత్రము : ప్రజాపతే రక్ష్యశ్వయత్ । తత్పరాపతత్ । తదశ్వోఽభవత్ । తదశ్వస్యాశ్వత్వమ్ (౪) । ఏష వై ప్రజాపతిః । యదగ్నిః । ప్రాజాపత్యోఽశ్వః । యదశ్వం పురస్తా న్నయతి । స్వమేవ చక్షుః పశ్యన్ప్రజాపతి రనూదేతి, ఇతి ।

అర్థము : ప్రజాపతేః=ప్రజాపతినుండి, అక్షి=అక్షిగోళము, అశ్వయత్=కదలెను. తత్=ఆ అక్షిగోళము, పరాపతత్=పడిపోయెను. తత్=అది, అశ్వః=అశ్వము (గుఱ్ఱము), అభవత్=అయెను, తత్=కదలిక చెంది పడుటవలన, అశ్వస్య=గుఱ్ఱమునకు, అశ్వత్వమ్='అశ్వము' అను పేరు కలిగినది. అగ్నిః యత్=ఏ యగ్ని కలఁడో, ఏషః=ఈ యగ్ని, ప్రజాపతిః వై=ప్రజాపతియే. అశ్వః=గుఱ్ఱము, ప్రాజాపత్యః=ప్రజాపతి సంబంధి. అశ్వమ్=అశ్వమును, పురస్తాత్=పురోభాగమున, నయతి యత్=కొనిపోవుచో, ప్రజాపతిః=అగ్ని రూప ప్రజాపతి, స్వమేవ చక్షుః=స్వీయ చక్షూరూపమే అయిన అశ్వమును, పశ్యన్=చూచుచు, అనూదేతి=అనుసరించి పోవును.

తాత్పర్యము : ప్రజాపతియొక్క అక్షిగోళము ఒకానొక వ్యాధిచే కదలినదై భూమియందు పడిన దగుచు అశ్వ మాయెను. అశ్వయత్ అయమ్ ఇతి అశ్వః=ఇది కదలిక చెందినది కనుక అశ్వము అని వ్యుత్పత్త్యర్థము. ప్రజాపతిచే సృష్టించఁబడుటవలన అగ్ని ప్రజాపతి రూపుఁడే అగుచున్నాఁడు. ప్రజాపతియొక్క అక్షిగోళమే అశ్వమైనది కనుక అశ్వము ప్రజాపతి సంబంధి యగుచున్నది. గార్హమునుండి అగ్నిని ఆహవనీయమునకు తీసికొనిపోవునపుడు అశ్వమును పురోభాగమున పోనీయవలెను. అట్లు చేసినచో ప్రజాపతి రూపుఁడైన అగ్ని తన చక్షువునే చూచుచు అనుసరించి పోవు నట్లగును. ''ప్రాఞ్చోఽశ్వప్రథమా అభిప్రవ్రజన్తి'' అని కల్పసూత్రము చెప్పినవిధముగ అశ్వమును అగ్నికి పురోభాగమున నడిపించుట ఇచట విధించఁబడినది.

7. మంత్రము : వజ్రీ వా ఏషః । యదశ్వః । యదశ్వం పురస్తా న్నయతి । జాతానేవ భ్రాతృవ్యా న్ప్రణుదతే, ఇతి ।

అర్థము : అశ్వః యత్=అశ్వ మనునది ఏది కలదో, ఏషః=ఇది, వజ్రీ వై=వజ్రాయుధము కలదియే; అశ్వమ్=అశ్వమును, పురస్తాత్=అగ్నికి పురో భాగమున, నయతి యత్=కొనిపోవుచో, జాతాన్ ఏవ=ఇదివఱకే పుట్టియున్న భ్రాతృవ్యాన్=శత్రువులను, ప్రణుదతే=ప్రకర్షముగ నశింపఁజేయును.

తాత్పర్యము : యుద్ధమునందు వజ్రివలె శత్రు వినాశహేతు వగుటవలన అశ్వము వజ్రియే యగును. లేదా, - వజ్రములవంటి దంతములు కలదగుటచే వజ్రి యగును. ఈ యర్థమే అగ్నిబ్రాహ్మణమునందు "వజ్రీ వా ఏష యదశ్వో దద్భి రన్యతో దద్భ్యో భూయాన్"='ఈ యశ్వము వజ్రియే. ఇది దంతములచే అన్యతో దంతములు కల జంతువులకంటె గొప్పది' అని చెప్పఁబడినది. అశ్వమును అగ్నికి పురో భాగమున తీసికొనిపోవుచో పూర్వమే యున్నట్టి యజమానుని యొక్క శత్రువులను ప్రకర్షముగ నశింపఁజేయును. ఇచట అశ్వమునకు పురోగమనము ప్రశంసింపఁబడినది.

8. మంత్రము : పునరావర్తయతి (౫) । జనిష్యమాణానేవ ప్రతినుదతే, ఇతి ।

అర్థము : పునః ఆవర్తయతి=ఆహవనీయమునుండి అశ్వమును తిరిగి గార్హపత్యము వఱకు తీసికొనిరావలెను. (సః=పునరావృత్తమైన ఆ యశ్వము.) జనిష్యమాణానేవ=యజమానునకు కలుగఁబోవు శత్రువులనే, ప్రతినుదతే=నశింపఁజేయును.

తాత్పర్యము : గార్హపత్య సమీపమునుండి ఆహవనీయమువఱకు అగ్నికి పురో భాగమున తీసికొనిపోఁబడిన అశ్వమును ఆ మార్గమునందే తిరిగి తిరిగి తీసికొనిరావలెను. అట్లు తీసికొనిరాఁబడిన అశ్వము యజమానునకు కలుగఁబోవు శత్రువులను నశింపఁజేయును. ఇచట అశ్వమునకు పునరాగమనము విధింపఁబడినది.

9. మంత్రము : న్యాహవనీయో గార్హపత్య మకామయత । ని గార్హపత్య ఆహవనీయమ్ । తౌ విభాజం నాశక్నోత్ । సో ఽశ్వః పూర్వవాడ్భూత్వా । ప్రాఞ్చం పూర్వ ముదవహత్ । తత్పూర్వవాహః పూర్వవాట్త్వమ్ । యదశ్వం పురస్తా న్నయతి । విభక్తి రేవైనయోః సా । అథో నానావీర్యా వేవైనౌ కురుతే (౬), ఇతి ।

అర్థము : ఆహవనీయః=ఆహవనీయాగ్ని, గార్హపత్యమ్=గార్హపత్య ధర్మమును, న్యకామయత=గట్టిగా కాంక్షించెను. తథా=ఆవిధముగ, గార్హపత్యః=గార్హపత్యాగ్ని, ఆహవనీయమ్=ఆహవనీయ ధర్మమును, న్యకామయత=గట్టిగా కాంక్షించెను. తౌ=పరస్పరము సంకీర్ణ ధర్మములు కల ఆ ఉభయాగ్నులను, విభాజమ్=విభజించుటకై, ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, న అశక్నోత్=సమర్థుఁడు కాఁజాలకపోయెను. సః=ఆ ప్రజాపతి, పూర్వవాట్=పూర్వవాట్ అను అశ్వముగా, భూత్వా=అయి, ప్రాఞ్చమ్=ప్రాగ్దేశ నివాస యోగ్యుఁడైన ఆహవనీయాగ్నిని, పూర్వమ్ ఉదవహత్=పూర్వదేశమును గూర్చి ఉద్ధరించి కొనిపోయెను. తత్=ఆ కారణమువలన, పూర్వవాహః=అశ్వమునకు, పూర్వవాట్త్వమ్=పూర్వవాట్ అను పేరు ఏర్పడినది. అశ్వమ్=అశ్వమును, పురస్తాత్ నయతి యత్=అగ్నికి పురో భాగమున కొనిపోయినచో, (కొనిపోవలెనని విధి.) ఏనయోః=ఈ ఉభయాగ్నులకు, సైవ విభక్తిః=ఆ విభాగమే, సంపద్యతే=సంపన్న మగును. అథో=మఱియు, ఏనౌ=ఈ అగ్నులను, నానావీర్యావేవ=విభిన్న వీర్యములు కలవారినిగానే, కరోతి=చేయుచున్నవాఁ డగును.

తాత్పర్యము : పూర్వ మొకప్పుడు ఆహవనీయాగ్ని గార్హపత్య ధర్మమును గట్టిగా కాంక్షించెను. ఆవిధముగనే గార్హపత్యాగ్ని ఆహవనీయ ధర్మమును కాంక్షించెను. కనుక ఆ ఉభయాగ్నులు సంకీర్ణ ధర్మములు కలవారగుటచే ఆ ఉభయాగ్నులను ప్రజాపతి విభజింప నశక్తుఁడాయెను. అప్పుడు ప్రజాపతి స్వయముగ 'పూర్వవాట్' అను అశ్వముగా అయి ధర్మసాంకర్యమును

పరిహరించి ప్రాగ్దేశ నివాస యోగ్యుఁడైన ఆహవనీయాగ్నిని ఉద్ధరించి పూర్వదేశమునకుఁ గొనిపోయెను. అందువలన ఆ యశ్వమునకు 'పూర్వవాట్' అను పేరు ఏర్పడినది. పూర్వవాట్ అనునది అశ్వవిశేషము. సేనా మధ్యమున గల ఇతరాశ్వములకంటె పూర్వము వహించునను వ్యుత్పత్తివలనఁగాని, పూర్వవయస్సునందే (బాల్యమునందే) వహించునను వ్యుత్పత్తివలనఁ గాని పూర్వవాట్ అను సార్థక నామము ఆ అశ్వమునకు సిద్ధించినది. ఇందువలన అటువంటి పూర్వవాట్ అను అశ్వమును అగ్నికి పురో భాగమునందు కొనిపోవలెను. ఆ అశ్వము విభాగ క్షమ మగుటవలన ఈ అగ్నులకు ఆ విభాగము సంపన్న మగును. పూర్వదేశమునందు అవస్థితుఁడు ఆహవనీయాగ్ని, పశ్చిమ దేశమునందు అవస్థితుఁడు గార్హపత్యాగ్ని అనియు విభాగము.

మఱియు ధర్మ సాంకర్య పరిహారమువలన ఈ ఉభయాగ్నులు విభిన్న వీర్యవంతులగుచున్నారు. అనఁగా పత్నీసంయాజ హోమాధారత్వ లక్షణమైన వీర్యము గార్హపత్యాగ్నికే యని, ఆగ్నేయాది హవిరాధారత్వ లక్షణమైన వీర్యము గార్హపత్యాగ్నికే యనియు అర్థము. "పూర్వవాడశ్వో భవతి"=పూర్వవాట్ అను అశ్వమును అగ్నికి పురో భాగమునఁ గొనిపోవలసిన అశ్వమై యుండవలెనని కల్పసూత్రము చెప్పినవిధముగ ఇచట పురోవాదశ్వము విధింపఁబడినది.

10. మంత్రము : యదుపర్యుపరి శిరో హరేత్ । ప్రాణా న్విచ్ఛిన్ద్యాత్ । అథో ఽధః శిరో హరతి । ప్రాణానాం గోపీథాయ, ఇతి ।

అర్థము : శిరః ఉపరి ఉపరి హరేత్ యత్=శిరస్సునకు సమీపవర్తియైన ఊర్ధ్వ భాగమున అగ్నిని పట్టుకొని ఆహవనీయమునకుఁ గొనిపోవుచో, ప్రాణాన్=ప్రాణములను, విచ్ఛిన్ద్యాత్=విచ్ఛిన్నములుగా చేసినవాఁ డగును. ప్రాణానామ్=ప్రాణముల యొక్క, గోపీథాయ=రక్షణమునకై, శిరః అధః అధః=శిరస్సమీపవర్తియైన అధఃప్రదేశమునందు, ధృత్వా=పట్టుకొని, హరేత్=అగ్నిని తీసికొనిపోవలెను.

తాత్పర్యము : గార్హపత్యమునుండి అగ్నిని ఆహవనీయమునకు తీసికొనిపోవునపుడు ఆ అగ్నిని శిరస్సమీపవర్తియైన ఊర్ధ్వ ప్రదేశమునందు పట్టుకొని తీసికొనిపోవుచో యజమానుఁడు ప్రాణములను విచ్ఛిన్నములు చేసినవాఁ డగును. అందువలన ప్రాణముల రక్షణమునకై శిరస్సమీప వర్తియైన అధఃప్రదేశమునందు అగ్నిని పట్టుకొని తీసికొనివెళ్లవలెను. "న కర్ణదఘ్నమత్యుద్భృహ్ణాతి"=కర్ణముల వఱకుఁ గల ప్రదేశము నతిక్రమించి ఊర్ధ్వ ప్రదేశమునందు పట్టుకొని అగ్నిని తీసికొనిపోరాదు - అను కల్పసూత్రోక్తము ఇచట విధింపఁబడినది.

11. మంత్రము : ఇయత్యగ్రే హరతి । అథేయత్యథేయతి । త్రయ ఇమే లోకాః । ఏష్వేవైనం లోకేషు ప్రతిష్ఠిత మాధత్తే, ఇతి ।

అర్థము : ఇయతి=ఇంత పరిమాణము గల ఎత్తున (మోఁకాటి ఎత్తున), హరతి=అగ్నిని కొనిపోవలెను. అథ=అనంతరము, ఇయతి=ఈ మాత్రము ఎత్తున (నాభి ఎత్తున), హరతి. అథ=అనంతరము, ఇయతి=ఈ మాత్రము ఎత్తున (ముఖ పరిమాణము ఎత్తున,) హరతి. ఇమే లోకాః=ఈ భూరాది లోకములు, త్రయః=మూఁడు. ఏషు లోకేషు ఏవ=ఈ మూఁడు లోకములందే, ప్రతిష్ఠితమ్=ప్రతిష్ఠితుఁడైన అగ్నిని, ఆధత్తే=ఆధానము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : యజమానుఁడు గార్హపత్యమునుండి అగ్నిని ఆహవనీయమునకు తీసికొనిపోవునపుడు ప్రథమమున కొంతదూరము వఱకు తనకు మోఁకాటి ఎత్తున అగ్నిని పట్టుకొనిపోవలెను. అనంతరము మఱికొంతదూరమువఱకు తనకు నాభివఱకుఁ తనకు గల ఎత్తున పట్టుకొని తీసికొనిపోవలెను. పిమ్మట గమ్యమువఱకు తనకు ముఖపరిమాణము గల ఎత్తున అగ్నిని తీసికొనిపోవలెను. ఈ విధముగ మూఁడు అంచెలుగా అగ్నిని తీసికొనిపోవుట సిద్ధించినది. ఈ భూరాది లోకములు మూఁడు. త్రిత్వ సంఖ్యా సామ్యముచే ఈ మూఁడు లోకములందే ప్రతిష్ఠితుఁడైన అగ్నిని యజమానుఁడు ఆధానము చేసినవాఁడగుచున్నాఁడు. జానుదఘ్నాది పరిమాణముల ఎత్తున అగ్నిని తీసికొనిపోవలెనని 'ఇయతి' అను పదముచే అభినయ పూర్వకముగ ఇచట విధింపఁబడినది. ఈ విషయము "జానుదఘ్నే ధారయమాణః" ఇత్యాది కల్పసూత్రమున వివరింపఁబడినది.

12. మంత్రము : ప్రజాపతి రగ్నిమసృజత । సోऽబిభేత్ప్ర మా ధక్ష్యతీతి (౭) । తస్య త్రేధా మహిమానం వ్యౌహత్ । శాన్త్యా అప్రదాహాయ। యత్త్రేధాऽగ్ని రాధీయతే । మహిమాన మేవాస్య తద్వ్యూహతి । శాన్త్యా అప్రతిదాహాయ, ఇతి ।

అర్థము : ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, అగ్నిమ్=అగ్నిని, అసృజత=సృజించెను. సః=ఆ అగ్ని, మా=నన్ను (ప్రజాపతిని), ధక్ష్యతీతి=దహించగలఁడని, సః=ఆ ప్రజాపతి, అబిభేత్=భయపడెను. తస్య=ఆ అగ్నియొక్క, మహిమానమ్=సామర్థ్యమును, త్రేధా=మూఁడు విధములుగా, వ్యౌహత్=విభజించెను. సః=ఆ విభాగము, శాన్త్యై=జ్వాలయొక్క శాంతికొఱకు, అప్రతిదాహాయ=స్వవిషయమున దాహము లేకుండుటకొఱకును, సంపన్నః=సంపన్న మైనది. అగ్నిః=అగ్ని, త్రేధా=మూఁడు విధములుగా, ఆధీయతే యత్=ఆధానము చేయబడినవాఁ డైనచో, (ఆధానము చేయఁబడవలెనని విధి.) తత్=అప్పుడు, అస్య=ఈ అగ్నియొక్క, మహిమానమేవ=సామర్థ్యమునే, శాన్త్యై=శాంతికొఱకు, అప్రతిదాహాయ=దాహము లేకుండుటకొఱకును, వ్యూహతి=విభజించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ప్రజాపతి అగ్నిని సృజించి ఆ అగ్నిదాహమువలన భయపడి అగ్ని సామర్థ్యమును మూఁడు విధములుగ విభజించెను. ఆ విభాగము శాంతికి, ప్రజాపతికి అగ్నిదాహము లేకుండుటకు కారణమైనది. ఈ విధముగ ఇచట ఆధానకర్త కూడ గార్హపత్యమునుండి ఒక భాగమును, ఆహవనీయముకొఱకు, మఱియొక భాగమును దక్షిణాగ్నికొఱకును విభజించి శాంతికొఱకు, అగ్నిదాహము కలుగకుండుటకొఱకును మూఁడుగాఁ జేయవలెను. ఇచట గార్హపత్యమునుండి అగ్నిని ఆహవనీయమునకు తీసికొనిపోవుటకు పూర్వము అగ్నివిభాగము విధింపఁబడినది.

13. మంత్రము : పునరావర్తయతి । మహిమాన మేవాస్య సందధాతి, ఇతి ।

అర్థము : పునః ఆవర్తయతి=విభక్తమైన అగ్నిని, మఱల ఆహవనీయమునకు తీసికొనిరావలెను. తథా సతి=అట్లు కాఁగా, అస్య=ఈ అగ్నియొక్క, మహిమానమేవ=సామర్థ్యమునే, సందధాతి=ఆహవనీయమునందు సంధానము చేసినవాఁ డగును.

తాత్పర్యము : విభాగముచే శాంతమైన అగ్నియొక్క సామర్థ్యమును మఱల సంధానము చేయుటకై విభక్తాగ్నిని ఆహవనీయ స్థానమునందు స్థాపించవలెను. ఆహవనీయార్థమైన అగ్నిని ఆహవనీయ స్థానమునకు తీసికొనివచ్చుట యిచట విధింపఁబడినది.

14. మంత్రము : పశుర్వా ఏషః । యదశ్వః (౮) । ఏష రుద్రః । యదగ్నిః । యదశ్వస్య పదేऽగ్ని మాదధ్యాత్ । రుద్రాయ పశూనపిదధ్యాత్ । అపశు ర్యజమానః స్యాత్ । యన్నాऽऽక్రమయేత్ । అనవరుద్ధా అస్య పశవః స్యుః । పార్శ్వత ఆక్రమయేత్ । యథాऽऽహితస్యాగ్నే రఙ్గారా అభ్యవవర్తేరన్ । అవరుద్ధా అస్య పశవో భవన్తి । న రుద్రాయాపిదధాతి (౯), ఇతి ।

అర్థము : అశ్వః యత్=అశ్వము ఏది కలదో, ఏషః=ఈ యశ్వము, పశుః వై=పశువే. అగ్నిః యత్=ఏ యగ్ని కలఁడో, ఏషః=ఈ యగ్ని, రుద్రః=రుద్రుఁడు (క్రూర దేవుఁడు). అశ్వస్య=అశ్వముయొక్క, పదే=పద లాంఛిత ప్రదేశమునందు, అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఆదధ్యాత్ యత్=ఆధానము (స్థాపనము) చేయుచో, రుద్రాయ=క్రూర దేవునికొఱకు, పశూన్=పశువులను, అపిదధ్యాత్=సమర్పించినవాఁ డగును. (తదా=అప్పుడు.) యజమానః=యజమానుఁడు, అపశుః=పశు రహితుఁడు, స్యాత్=అగును. న ఆక్రమయేత్ యత్=ఆహవనీయ స్థానమును అశ్వపదముచే ఆక్రమింపఁజేయనిచో, అస్య=ఈ యజమానునకు, పశవః=పశువులు, అనవరుద్ధాః స్యుః=సంభవింపని వగును. పార్శ్వతః=ఆహవనీయ స్థానముయొక్క పార్శ్వమున, ఆక్రమయేత్=అశ్వపాదములచే ఆక్రమింపఁజేయవలెను. ఆహితస్య అగ్నేః=ఆహవనీయ స్థానము నందు స్థాపింపఁబడిన అగ్నియొక్క, అఙ్గారాః=అంగారములు (మండుచున్న బొగ్గులు,) యథా=ఏ విధముగ, అభ్యవవర్తేరన్=అంతటను ప్రవృత్తము లగునో, (ఆవిధముగ సమీపవర్తి ప్రదేశమును అశ్వముచే ఆక్రమింపఁజేయవలెను.) అస్య=ఈ యజమానునకు, పశవః=పశువులు, అవరుద్ధాః భవన్తి=లభ్యము లగుచున్నవి. రుద్రాయ=ఉగ్రదేవునికొఱకు, నాపిదధాతి=పశువులను సమర్పించిన వాఁడగుట లేదు.

తాత్పర్యము : ఆహవనీయ స్థానమునందు విభక్తాగ్నిని స్థాపించు విషయమున ఒక విశేషము ఇచట విధింపఁబడుచున్నది. ఇచట ఈ విషయము విచారింపఁబడుచున్నది. అగ్నికి పురోభాగమున తీసికొని రాఁబడిన అశ్వముచే ఆహవనీయ స్థానము నాక్రమింపఁ జేయవలయునా? లేదా? రెండు పద్ధతులును అనుపపన్నములే యగును. అశ్వము పశువు. అగ్ని క్రూరదేవుఁడు. కనుక అశ్వపద లాంఛిత ప్రదేశమందు అగ్నిని స్థాపించుచో, ఆ యజమానుఁడు క్రూరదేవునకు పశువులను సమర్పించినవాఁ డగును. అశ్వమును ఆహవనీయ స్థానమును ఆక్రమింపఁజేయనిచో యజమానునకు పశువులు సంభవింపవు. కావున ఉభయ విధ దోష పరిహారమునకై ఆహవనీయ స్థానమునకు ఒక పార్శ్వమునందు ఆ యశ్వము నాక్రమింపఁజేయవలెను. తన ఆయతనమునందు స్థాపింపఁబడి ప్రజ్వలించుచున్న అగ్నియొక్క అంగారము తదశ్వపదము నభిలక్షించి స్వయముగనే ప్రవృత్తము లగువిధముగ సమీప వర్తి ప్రదేశము నాక్రమింపఁజేయవలెను. ఇట్లు చేయుటవలన అంగారములు అశ్వపద లాంఛిత ప్రదేశమునందు ప్రవేశించుటవలన యజమానునకు పశువులును లభ్యము లగును. స్వయముగ బుద్ధి పూర్వకముగ అశ్వపద లాంఛిత ప్రదేశమునందు అగ్నిని ప్రతిష్ఠింపలేదు కనుక ఉగ్రదేవునకు పశువులు సమర్పితములును కావు.

15. మంత్రము : త్రీణి హవీగ్ంషి నిర్వపతి । విరాజ ఏవ విక్రాన్తం యజమానోऽను విక్రమతే, ఇతి ।

అర్థము : త్రీణి హవీంషి=మూఁడు హవిస్సులను, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. విరాజే=విశేషముగ రాజిల్లుచున్న అగ్ని యందలి, విక్రాన్తమ్ ఏవ అను=సామర్థ్యమునే అనుసరించి, యజమానః=యజమానుఁడు, విక్రమతే=సమర్థుఁడగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : అగ్నియందు మూఁడు హవిస్సులను ఉంచవలెను. ఇట్టి యజమానుఁడు అగ్నియందలి సామర్థ్యమునే అనుసరించి సమర్థుఁ డగును. పూర్వము ఆధాన గత విశేషము నిరూపింపఁబడినది. ఇక పవమాన హవిస్సులు విధింపఁబడుచున్నవి. ఇచట మూఁడు హవిస్సులు విధింపఁబడినవి.

16. మంత్రము : అగ్నయే పవమానాయ । అగ్నయే పావకాయ । అగ్నయే శుచయే । యదగ్నయే పవమానాయ నిర్వపతి । పునాత్యేవైనమ్ । యదగ్నయే పావకాయ । పూత ఏవాస్మి న్నన్నాద్యం దధాతి యదగ్నయే శుచయే । బ్రహ్మవర్చసమేవాస్మి న్నుపరిష్టా ద్దధాతి (౧౦), ఇతి।

ఏన మాహవనీయం ధత్తేऽశ్వత్వం వర్తయతి కురుత ఇతి రుద్రో దధాతి యదగ్నయే శుచయ ఏకం చ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమాష్టకే ప్రథమ ప్రపాఠకే పఞ్చమోऽనువాకః ॥ 5 ॥

అర్థము : పవమానాయ=స్వయంశుద్ధుడైన, అగ్నయే=అగ్నికొఱకు, (ఏకం హవిః=ఒక హవిస్సును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను.) పావకాయ=అన్య శోధకుఁడైన, అగ్నయే=అగ్నికొఱకు, ద్వితీయం హవిః=రెండవ హవిస్సును, నిర్వపతి=

నిర్వాపము చేయవలెను. శుచయే=దీప్యమానుడైన, అగ్నయే=అగ్నికొఱకు, తృతీయం హవిః=మూడవ హవిస్సును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. పవమానాయ అగ్నయే నిర్వపతి యత్=స్వయంశుద్ధుడైన అగ్నికొఱకు హవిస్సును నిర్వాపము చేయుచున్నచో, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, పునాత్యేవ=స్వయంశుద్ధాగ్ని తప్పక పవిత్రునిగా జేయును. పావకాయ అగ్నయే యత్=శోధకుడైన అగ్నికొఱకు నిర్వాపము చేయుచున్నచో, పూతః ఏవ=శోధకుడే అయిన అగ్ని, అస్మిన్=ఈ యజమానునియందు, అన్నాద్యమ్=శ్రేష్ఠమైన అన్నమును, దధాతి=స్థాపించును. శుచయే అగ్నయే యత్=దీప్యమానాగ్నికొఱకు హవిర్నిర్వాపము చేయుచున్నచో, ఉపరిష్టాత్=ఫలద్వయమున కనంతరము, అస్మిన్=ఈ యజమానునియందు, బ్రహ్మవర్చసమేవ=బ్రహ్మవర్చసమునే, దధాతి=స్థాపించును.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. పవమానః=స్వయంశుద్ధుడు. పావకః=ఇతరుని శుద్ధునిగా జేయువాడు. శుచిః=దీపించుచున్నవాడు. పూర్వమంత్రమున విధించబడిన హవిస్సులకు ఆ యా దేవతలు ఇచట విధించబడిరి.

ప్రథమ ప్రపాఠకమునందు పంచమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ప్రథమ ప్రపాఠకే

షష్ఠోఽనువాకః

1\. మంత్రము : దేవాసురాః సంయత్తా ఆసన్ । తే దేవా విజయ ముపయన్తః । అగ్నౌ వామం వసు సంన్యదధత । ఇదము నో

భవిష్యతి. యది నో జేష్యన్తీతి। తదగ్నిర్నోత్సహ మశక్నోత్। తత్త్రేధా విన్యదధాత్।పశుషు తృతీయమ్। అప్సు తృతీయమ్.

ఆదిత్యే తృతీయమ్ (౧) । తద్దేవా విజిత్య । పున రవారురుత్సన్త । తే ऽగ్నయే పవమానాయ పురోడాశ మష్టాకపాలం

నిరవపన్ । పశవో వా అగ్నిః పవమానః । యదేవ పశుష్వాసీత్ । తత్తేనావారున్ధత । తే ऽగ్నయే పావకాయ । ఆపో వా

అగ్నిః పావకః । యదేవాప్స్వాసీత్ । తత్తేనావారున్ధత (౨) । తే ऽగ్నయే శుచయే । అసౌ వా ఆదిత్యో ऽగ్నిః శుచిః ।

యదేవాదిత్య ఆసీత్ । తత్తేనావారున్ధత, ఇతి ।

అవతారిక : పంచమానువాకమునందు పవమాన హవిస్సులు సంక్షేపముగ చెప్పబడినవి. ఇక షష్ఠానువాకమునందు ఆ పవమాన హవిస్సుల విస్తారము ఇతర హవిస్సులు, దక్షిణలు కూడ చెప్పబడుచున్నవి. అందు ప్రథమమున పవమాన హవిస్సులకు ఆ యా దేవతలు పూర్వము చెప్పబడుటవలన ఆ దేవతల ననువదించి హవిర్విశేషము విధించబడుచున్నది.

అర్థము : దేవాసురాః=దేవతలు అసురులు, సంయత్తాః=యుద్ధ సన్నద్ధులు, ఆసన్=అయిరి. తే దేవాః=ఆ దేవతలు, విజయమ్=విజయమును, ఉపయన్తః=అపేక్షించినవారై, అగ్నౌ=అగ్నియందు, వామమ్=వననీయమైన, వసు=ధనమును, సంన్యదధత=బాగుగ స్థాపించిరి. నః=మమ్ము, జేష్యన్తి యది =అసురులు జయించగలుగుచో, ఇదమ్ ఉ=ఈ ధనమే, నః=మాకు, భవిష్యతీతి=జీవనమునకై కాగలదని, (తదభిప్రాయః=ఆ దేవతల అభిప్రాయము.) తత్=ఆ ధనమును, ఉత్సహమ్=ఎత్తి భరించుటకు, అగ్నిః=అగ్ని, నాశక్నోత్=సమర్థుడు కాలేదు. తత్=ఆ ధనమును, త్రేధా=మూడు భాగములుగా, విన్యదధాత్=విభజించి పశ్వాదులందు స్థాపించెను. పశుషు=పశువులందు, తృతీయమ్=మొత్తము ధనములో మూడవ భాగమును, అప్సు=ఉదకములందు, తృతీయమ్=మూడవ భాగమును, ఆదిత్యే=ఆదిత్యునియందు, తృతీయమ్=మూడవ భాగమును, అదధాత్=స్థాపించెను.

తత్=అప్పుడు, దేవాః=దేవతలు, విజిత్య=అసురులను జయించి, పునః=మఱల, అవారురుత్సన్త=పొందుటకిచ్ఛయించిరి. తే=ఆ దేవతలు, పవమానాయ అగ్నయే=స్వయంశుద్ధుడైన అగ్నికొఱకు, అష్టాకపాలం పురోడాశమ్=ఎనిమిది కపాలములందు (పాత్రములందు) సంస్కృతమైన పురోడాశహవిస్సును, నిరవపన్=నిర్వాపము చేసిరి (ఉంచిరి). పశవః=పశువులు, పవమానః అగ్నిః వై =పవమానాగ్ని స్వరూపములే. పశుషు=పశువులందు, యదేవ=ఏ స్వీయ ధనమే, ఆసీత్=ఉండెనో, తేన=ఆ పురోడాశ హవిస్సుచే, తత్=ఆ స్వీయ ధనమును, అవారున్ధత=పొందిరి. తే=ఆ దేవతలు, పావకాయ అగ్నయే=శోధకుడైన అగ్నికొఱకు, అష్టాకపాలం పురోడాశమ్, నిరవపన్. ఆపః=ఉదకములు, పావకః అగ్నిః వై=పావకాగ్ని స్వరూపములే. అప్సు=ఉదకములందు, యదేవ, ఆసీత్, తేన తత్, అవారున్ధత. తే=ఆ దేవతలు, శుచయే అగ్నయే=దీప్యమానాగ్నికొఱకు, అష్టాకపాలం పురోడాశమ్ నిరవపన్. అసౌ ఆదిత్యః=ఈ ఆదిత్యుడు, శుచిః అగ్నిః వై=దీప్యమానాగ్ని స్వరూపుడే, ఆదిత్యే యదేవ ఆసీత్ తత్, తేన, అవారున్ధత.

తాత్పర్యము : దేవాసురులు పరస్పరము యుద్ధోద్యుక్తులైన సమయమున విజయము నపేక్షించుచున్నవారై దేవతలు తమ ధనమును అగ్నియందు బాగుగ నుంచిరి. ఒకవేళ అసురులు విజయు లగుచో ఆపత్కాలమున తమకు ఈ ధనమే జీవనమునకై ఉపయోగపడఁగలదని వారి యభిప్రాయము. అగ్ని ఆ ధనభార మధిక మగుటచే ఆ ధనము నెత్తి సహించుట కశక్తుఁడయ్యెను. ఆ ధనమును మూఁడు భాగములు చేసి, ఒక మూఁడవ భాగమును పశువులందును, ఇంకొక మూఁడవ భాగమును ఉదకములందును, మఱియొక మూఁడవ భాగమును ఆదిత్యుని యందును ఉంచెను. అనంతరము దేవతలు అసురులను జయించి మఱల తమ ధనమును తీసికొనఁదలఁచి పశ్వాద్యభిమాని దేవతలందు స్థాపితమైన ధనమును బలవంతముగ తీసికొనుట కశక్తులగుచు ఉత్కోచముగ (లంచముగ) పవమానాగ్నికి అష్టాదశ కపాల సంస్కృత పురోడాశము నొసఁగిరి.

పశువులు పవమానాగ్ని కఠినము లగుటవలన అవి పవమానాగ్ని స్వరూపములు కనుక, ఆ పురోడాశ హవిస్సుచే పవమానాగ్నిని తృప్తిపఱచి పశువులందు ఉన్నటువంటి ధనమును తీసికొనిరి. ఈ విధముగ ఆ దేవతలు పావకాగ్నికి అష్టాదశ కపాల సంస్కృత పురోడాశము నొసగిరి. ఉదకములు పావకాగ్ని కఠినము లగుటవలన అవి పావకాగ్ని స్వరూపములు, కనుక, ఆ పురోడాశ హవిస్సుచే పావకాగ్నిని తృప్తిపఱచి పావకాగ్ని ముఖముగ ఉదకములందుగల ధనమును తీసికొనిరి. ఈ విధముగనే ఆ దేవతలు శుచిగుణకాగ్నికి అష్టాదశ కపాల సంస్కృత పురోడాశము నొసంగి ఆ యగ్ని ఆదిత్య రూపుఁడే కనుక, ఆ పురోడాశ హవిస్సుచే శుచి గుణకాగ్నిని తృప్తిపఱచి ఆదిత్యుని యందు స్థాపితమైన ధనమును తీసికొనిరి. కనుక ఈ దేవతలకు ప్రత్యేకముగ అష్టాదశ కపాల పురోడాశమును నిర్వాపము చేయవలె ననెడి ద్రవ్యవిధి ఇచట ఊహింపఁదగినది. అవతారికయందు నిర్దేశింపఁబడిన హవిర్విశేషము ఈ అష్టాదశ కపాల పురోడాశమే.

2\. మంత్రము : బ్రహ్మవాదినో వదన్తి। తనువో వావైతా అగ్న్యాధేయస్య। ఆగ్నేయో వా అష్టాకపాలో ఽగ్న్యాధేయమితి। యత్తం నిర్వపేత్। నైతాని। యథా ఽఽత్మా స్యాత్ (౨)। నాఙ్గాని। తాదృగేవ తత్। యదేతాని నిర్వపేత్। న తమ్। యథా ఽఙ్గాని స్యుః। నా ఽఽత్మా। తాదృగేవ తత్। ఉభయాని సహ నిరుప్యాణి। యజ్ఞస్య సాత్మత్వాయ, ఇతి।

అర్థము : ఏతాః=పూర్వము చెప్పఁబడిన పవమానాగ్న్యాది దేవతలు, అగ్న్యాధేయస్య=అగ్న్యాధేయ మనెడి దేవతా విశేషముయొక్క, తనువః వావ=శరీరములే. ఆగ్నేయః=అగ్ని దేవతాకమైన, అష్టాకపాలః వై=అష్టాకపాల పురోడాశమే, అగ్న్యాధేయమ్ ఇతి= అగ్న్యాధేయ దేవ విశేషము యొక్క స్వరూపభూత శరీరావయవ స్వామి. తం నిర్వపేత్ యత్=ఆ ఆగ్నేయమైన అష్టాకపాల పురోడాశమును నిర్వాపము చేయుచో, ఏతాని న నిర్వపేత్=ఈ పవమాన హవిస్సులను నిర్వాపము చేయనిచో, యథా ఆత్మా స్యాత్=ఏవిధముగ ఆత్మ యుండునో, అఙ్గాని న స్యుః=అవయవములు ఉండవో, తత్=అది, తాదృగేవ=అటువంటిదే.

ఏతాని=ఈ పవమాన హవిస్సులు, నిర్వపేత్ యత్=నిర్వాపము చేయుచో, తమ్=ఆ ఆగ్నేయమైన అష్టాకపాల పురోడాశమును, న నిర్వపేత్=నిర్వాపము చేయనిచో, యథా=ఏ విధముగ, అఙ్గాని స్యుః=అవయవము లుండునో, ఆత్మా=ఆత్మ, న స్యాత్=ఉండదో, తత్=అది, తాదృగేవ=అటువంటిదే. సహ=కూడ, ఉభయాని=పవమాన హవిస్సులు, ఆగ్నేయమైన అష్టాకపాల పురోడాశము అను ఉభయములు, నిరుప్యాణి=నిర్వాపము చేయఁదగినవి. అయమ్=ఈ నిర్వాపము, యజ్ఞస్య=యజ్ఞమునకు, సాత్మత్వాయ=ఆత్మ సహితత్వము కొఱకు, భవతి=అగుచున్నది. ఇతి=అని, బ్రహ్మవాదిన=మంత్రజ్ఞులు, వదన్తి=చెప్పుచున్నారు.

తాత్పర్యము: బ్రహ్మజ్ఞులు ఈ విధముగఁ జెప్పుచున్నారు - పవమానాగ్న్యాది దేవతలు అగ్న్యాధేయ మనెడి దేవ విశేషమునకు శరీరములు. ఆగ్నేయమైన అష్టాకపాల పురోడాశము అగ్న్యాధేయ దేవ విశేషము యొక్క స్వామి. అనఁగా పూర్వోక్తములైన

అవయవములకు స్వామి. ఇది యిట్లుండఁగా ఆగ్నేయమైన అష్టాకపాల పురోడాశమును నిర్వాపము చేసి పవమాన హవిస్సులను నిర్వాపము చేయనిచో అవయవ రహితమైన ఆత్మ మాత్రమే యుండును. లేక, ఆ పవమాన హవిస్సులను నిర్వాపము చేసి ఆగ్నేయ పురోడాశమును నిర్వాపము చేయనిచో ఆత్మరహితములైన అవయవములు మాత్రము ఉండును. అందువలన ఆగ్నేయ హవిస్సుతోఁ గూడ పూర్వోక్తములైన మూఁడు పవమాన హవిస్సులను నిర్వాపము చేయవలెను. ఇట్లు చేయుటవలన యజ్ఞమునకు సావయవత్వము, సాత్మకత్వమును, సంపన్నము లగును. ఇచట ఆగ్నేయమైన హవిరంతరముతోఁ గూడ పవమాన హవిస్సుల నిర్వాపము విధింపఁబడినది.

3\. మంత్రము : ధేన్వై వా ఏతద్రేతః (౫)। యదాజ్యమ్। అనడుహ స్తణ్డులాః। మిథున మేవావరున్ధే। ఘృతే భవతి। యజ్ఞస్యాలూక్ష త్వాయ, ఇతి।

అర్థము : ఆజ్యం యత్=నేయి యేది కలదో, ఏతత్=ఇది, ధేన్వై=ధేనువుయొక్క, రేతః వై=రేతస్సే. తణ్డులాః=తండులములు (బియ్యము), అనడుహః=ఎద్దుయొక్క, రేతః=రేతస్స్వరూపములు. (ఉభయ మేళనే=రెండింటియొక్క మేళనము కలుగఁగా,) మిథునమేవ=మిథునమే, అవరున్ధే=సంపన్న మగుచున్నది. ఘృతే=ఆజ్యమునందు, భవతి=తండుల ప్రక్షేపము కావలెను. (అయమ్=ఈ , తండుల ప్రక్షేపము,) యజ్ఞస్య=యజ్ఞమునకు, అలూక్షత్వాయ=అలూక్షత్వముకొఱకు, సంపద్యతే=సంపన్న మగుచున్నది. (లూక్షః=రూక్షః, స్నేహరహితః పరుషః. తద్విపరీతాచ్చ అలూక్షః. తాదృశో ఽన్తః సమీపవర్తి ద్రవ్యవిశేషః యజ్ఞస్య సో ఽయమ్ అలూక్షాన్తః. తస్య భావః అలూక్షాన్తత్వమ్. తస్య సిద్ధయే ఘృతస్వీకారః ఇతి విద్యారణ్యమ్. పారుష్యము లేని ద్రవ్యవిశేషము సమీపమున కల యజ్ఞముయొక్క ధర్మమని భావము.)

తాత్పర్యము : ఆజ్యము ధేను నిష్పాద్య మగుటవలన ధేనువు యొక్క రేతస్సుగాను, తండులములు ఎద్దు దున్నిన భూమియందు నిష్పాద్యము లగుటవలన అనడుహము యొక్క రేతస్సుగాను వర్ణింపఁబడినవి. ఆ రెండింటియొక్క మేళనము కలుగుటచే మిథునము సంపన్న మగుచున్నది. అందువలన చరువు (హవిర్విశేషము) నిష్పన్న మగుటకై ఘృతమునందు తండులములను ఉంచవలెను. ఇట్లు చేయుటవలన ఘృతముచే యజ్ఞమునకు అలూక్షాంతత్వము సంపన్న మగుచున్నది. ఇచట చరువునకు సహకారి ద్రవ్యమైన ఘృతము విహిత మైనది.

4\. మంత్రము : చత్వార ఆర్షేయాః ప్రాశ్నన్తి। దిశామేవ జ్యోతిషి జుహోతి, ఇతి।

అర్థము : ఆర్షేయాః=శ్రుతాధ్యయన సంపన్నులు, చత్వారః=నలుగురు, ప్రాశ్నన్తి=చరు హవిస్సును ప్రాశనము చేయవలెను. దిశామ్=దిక్కుల సంబంధియగు, జ్యోతిషి ఏవ=జ్యోతిస్సునందే, జుహోతి=(యజమానుఁడు) హోమము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : అదిత్య దేవతాకమైన ఈ చరుహవిస్సును నాలుగు భాగములుగా చేయుట లేదు. మఱేమనఁగా - ఋత్విజులలో నొకడైన బ్రహ్మయొక్క హస్తమునందు సర్వము నుంచి నలుగురు ఋత్విజులు భుజింతురు. ఆ నలుగురు ఋత్విజులు శ్రుతాధ్యయన సంపన్ను లగుటవలన వారు ఆర్షేయు లగుచున్నారు. ''ఆర్షేయో యః శుశ్రువాన్'' అని యీ విషయమే శ్రుతియందు మఱియొకచోట ఆమ్నాతమైనది. ఇట్లు చేయుటవలన దిక్కులు నాలుగు కావున చతుస్సంఖ్యా సామ్యముచే నాలుగు దిక్కులకు సంబంధించిన జ్యోతిస్సునందు హుత మగును. ''చతుర్ధాకరణకాల ఆదిత్యం బ్రహ్మణే పరిహరతి। తం చత్వార. ఆర్షేయాః ప్రాశ్నన్తి''అను కల్పసూత్రమునందు చెప్పఁబడినది యిచట విధింపఁబడినది.

5. మంత్రము : పశవో వా ఏతాని హవీగ్ంషి । ఏష రుద్రః యదగ్నిః (౬) । యత్సద్య ఏతాని హవీగ్ంషి నిర్వపేత్ । రుద్రాయ పశూనపి దధ్యాత్ । అపశు ర్యజమానః స్యాత్ । యన్నానునిర్వపేత్ । అనవరుద్ధా అస్య పశవః స్యుః । ద్వాదశసు రాత్రీష్వనునిర్వపేత్ । సంవత్సరప్రతిమా వై ద్వాదశ రాత్రయః । సంవత్సరేణైవాస్మై రుద్రగ్ం శమయిత్వా । పశూ నవరున్ధే, ఇతి ।

అర్థము : ఏతాని హవీంషి=ఈ పూర్వోక్త హవిస్సులు, పశవః వై=పశు సాధనము అగుటచే పశురూపములే, అగ్నిః యత్=ఏ అగ్ని కలఁడో, ఏషః రుద్రః=ఈ యగ్ని క్రూర దేవుఁడు. సద్యః=ఆధానము చేయఁబడిన వెంటనే, ఏతాని హవీంషి=ఈ హవిస్సులను, నిర్వపేత్ యత్=నిర్వాపము చేయుచో, రుద్రాయ=క్రూర దేవునికొఱకు, పశూన్=పశువులను, అపిదధ్యాత్=సమర్పించినవాఁ డగును. తదా=అప్పుడు, యజమానః=యజమానుఁడు, అపశుః స్యాత్=పశు రహితుఁ డగును. నానునిర్వపేత్ యత్=ఆధానానంతరమే హవిస్సులను నిర్వాపము చేయనిచో, అస్య=ఈ యజమానునకు, పశవః=పశువులు, అనవరుద్ధాః స్యుః=సంపాదితములు కానివి యగును. ద్వాదశసు రాత్రీషు=పండ్రెండు రాత్రులు, గతాసు=గడచిన పగుచుండగా, అనునిర్వపేత్=అనునిర్వాపము చేయవలెను. ద్వాదశ రాత్రయః=పండ్రెండు రాత్రులు, సంవత్సర ప్రతిమాః వై=మాసము ద్వారా సంవత్సర సదృశములే. సంవత్సరేణైవ=సంవత్సర కాలముచేతనే, రుద్రం శమయిత్వా=క్రూరదేవుని శాంతింపఁజేసి, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు, పశూన్=పశువులను, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము: అగ్నుల నాధానము చేసిన నాడే ఆ అగ్నులకు హవిస్సులను నిర్వాపము చేయవలెనా? లేదా? అను ప్రశ్న ఉదయించుచున్నది. ఈ హవిస్సులు పశు సాధనము అగుటచే పశురూపము లగుటవలనను, ఆధానము చేయఁబడిన అగ్ని క్రూరదేవుఁ డగుటవలనను, ఆ క్రూరదేవునకు హవిర్నిర్వాపము చేయుచో యజమానుఁడు పశువులనే సమర్పించినట్లగును కనుక యజమానుఁడు పశు హీనుఁ డగును. కనుక హవిర్నిర్వాపము యుక్తము కాదు. నిర్వాపము చేయనిచో యజమానునకు పశువులు సంపాదితములు (సంప్రాప్తములు) కావు. ఈ విధముగ ఉభయ పక్షములందును దోషము కలుగుచున్నది. కనుక దోషద్వయ పరిహారమునకై అగ్న్యాధానానంతరము పండ్రెండు రాత్రులు గడచిన పిమ్మట హవిస్సులను నిర్వాపము చేయవలెను. ద్వాదశ సంఖ్యవలన మాసముల ద్వారా ఆ ద్వాదశ రాత్రులు సంవత్సర సదృశ మగుటవలన అధ్వర్యుఁడు ఈ యజమానునికొఱకు సంవత్సరకాలముచే అగ్నిని శాంతునిఁ జేసి పశువులను పొందును. ఇచట పూర్వోక్తహవిస్సులకు కాలవిశేషము విధింపఁబడినది.

6. మంత్రము : యదేకమేక మేతాని హవీగ్ంషి నిర్వపేత్ (౭) । యథా త్రీణ్యావపనాని పూరయేత్ । తాదృక్తత్ । న ప్రజనన ముచ్ఛిగ్ంషేత్ । ఏకం నిరుప్య ఉత్తరే సమస్యేత్ । తృతీయ మేవాస్మై లోక ముచ్ఛిగ్ంషతి ప్రజననాయ తం ప్రజయా పశుభి రనుప్రజాయతే । అథో యజ్ఞస్యైవైషా ౽భిక్రాన్తిః ।

అర్థము : ఏకమ్ ఏకమ్=ఒక్కొక్కటిగా, ఏతాని హవీంషి=ఈ హవిస్సులను, నిర్వపేత్ యత్=నిర్వాపము చేయుచో, యథా=ఏ విధముగ, త్రీణి ఆవపనాని=మూఁడు బీజావాప స్థానములైన క్షేత్రములను, పూరయేత్=బీజములచే పూరించునో, తత్=ఒక్కొక్క హవిస్సును వేరు వేరుగా నిర్వాపము చేయుట, తాదృగేవ=ఆ బీజావాపస్థాన పూరణము వంటిదే, భవతి=అగుచున్నది. ప్రజననమ్=యజమానునకు స్వతంత్రముగ ప్రజోత్పత్తి స్థానము, నోచ్ఛింషేత్=మిగులదు(శేషించదు). ఏకమ్=ఒక హవిస్సును, నిరుప్య=నిర్వాపము చేసి, ఉత్తరే=మిగిలిన రెండు హవిస్సులను, సమస్యేత్=సమష్టిగ (కలిపి) నిర్వాపము చేయవలెను. అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు,

ప్రజననాయ=ప్రజోత్పాదనమునకై, తృతీయం లోకమేవ=మూఁడవ లోకము, ఉచ్ఛింషతి=శేషించినదగును. తమ్ అను=ఆ లోకము ననుసరించి, (యజమానః=యజమానుఁడు,) ప్రజయా=పుత్రాది ప్రజతోడను, పశుభిః=గవాది పశువులతోడను, ప్రజాయతే=ప్రకర్షముగ పుట్టుచున్నాఁడు (సమృద్ధుఁ డగుచున్నాఁడు). అథో=మఱియు, ఏషా=ఈ తృతీయ లోకావశేషణము, యజ్ఞస్యైవ=యజ్ఞమునకే, అభిక్రాన్తిః=అంతటను వ్యాప్తి.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్తములైన మూఁడు పవమాన హవిస్సులను వేఱు వేఱుగానే నిర్వాపము చేయవలెనని కొందఱి పక్షము. వారి పక్షము ననుసరించి మూఁడు హవిస్సులను వేఱు వేఱుగా నిర్వాపము చేయవలసి యుండును. ఆ పక్షమున లోకమునందు బీజావాప స్థానములైన మూఁడు క్షేత్రములు బీజములచే పూరింపబడిన విధముగ లోకత్రయము కూడ మూఁడు హవిస్సులచే పూరితము లగుటవలన, యజమానునకు స్వతంత్రముగ ప్రజోత్పత్తి స్థాన మొక్కటియు మిగులకపోవును. అందువలన ప్రథమమున ఒక హవిస్సును నిర్వాపము చేసి ద్వితీయ తృతీయ హవిస్సులను కలిపి ఒక్కటిగా నిర్వాపము చేయవలెను. ఆ విధముగ నిర్వాపము చేయుటవలన నిర్వాప ద్వయముచే లోక ద్వయమే పూరిత మగుటవలన తృతీయ లోకము యజమానునకై మిగిలిన దగును. అందువలన ఆ లోకము ననుసరించి యజమానుఁడు ప్రజా పశు సమృద్ధుఁ డగును. మఱియు ప్రజా పశు రూపమైన తత్ఫలము నిష్పన్న మగుటవలన తృతీయ లోకావశేషణము యజ్ఞమునకే అంతటను వ్యాప్తి. హవిర్నిర్వాపమునందు ఒకానొక విశేషము ఇచట విధింపఁబడినది.

7. మంత్రము : రథచక్రం ప్రవర్తయతి । మనుష్య రథేనైవ దేవరథం ప్రత్యవరోహతి (౮), ఇతి ।

అర్థము : రథచక్రమ్=రథచక్రమును, ప్రవర్తయతి=ప్రవర్తింపఁజేయవలెను. మనుష్య రథేనైవ=మనుష్య రథము చేతనే, దేవరథమ్=దేవరథమును, ప్రత్యవరోహతి=ప్రవర్తిత మగుచున్నది.

తాత్పర్యము : గార్హపత్యమునుండి ఆహవనీయమునకు అగ్నిని తీసికొనిపోవునపుడు అగ్నికి ముందుభాగమున రథచక్రమును ప్రవర్తింపఁజేయవలెను. ఈ మనుష్య రథ ప్రవర్తనముచేత తీసికొనిపోఁబడుచున్న అగ్నికొఱకు దేవచక్రమే ప్రవర్తిత మగును. నీయమానాగ్నికి పురోభాగమున రథచక్రమును తీసికొనిపోవుట యుచిత విధింపఁబడినది. ''ప్రాఞ్చో౽నేకస్య ప్రథమాః''అను కల్పసూత్రమునందు ఇది విపులీకరింపఁబడినది.

8. మంత్రము : బ్రహ్మవాదినో వదన్తి । హోతవ్య మగ్నిహోత్రా౩ం న హోతవ్యా౩ మితి । యద్యజుషా జుహుయాత్ । అయథాపూర్వ మాహుతీ ర్జుహుయాత్ । యన్న జుహుయాత్ । అగ్నిః పరాభవేత్ । తూష్ణీమేవ హోతవ్యమ్ । యథాపూర్వ మాహుతీ ర్జుహోతి । నాగ్నిః పరాభవతి, ఇతి ।

అర్థము : అగ్నిహోత్రమ్=అగ్నిహోత్రమును గూర్చి, హోతవ్యమ్?=హోమము చేయవలెనా? న హోతవ్యమ్?=హోమము చేయరాదా?, ఇతి=అని, బ్రహ్మవాదినః=మంత్రజ్ఞులు, వదన్తి=పరస్పరము మాటలాడుకొనుచున్నారు. యజుషా=''సూర్యో జ్యోతిః'' ఇత్యాది మంత్రముచే, జుహుయాత్ యత్=హోమము చేయుచో, అయథాపూర్వమ్=అయథాపూర్వముగ, ఆహుతీః=ఆహుతులను, జుహుయాత్=హోమము చేయవలెను. న జుహుయాత్ యత్=హోమము చేయనిచో, అగ్నిః=అగ్ని, పరాభవేత్=పరాభూతుఁ డగును. (అతః=ఇందువలన,) తూష్ణీమేవ=మంత్ర రహితముగానే, హోతవ్యమ్=హోమము చేయఁదగినది. తదా=అప్పుడు, యథాపూర్వమ్=యథాపూర్వముగ, ఆహుతీః=ఆహుతులను, జుహోతి=హోమము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. అగ్నిః=అగ్ని, న పరాభవతి=పరాభూతుఁ డగుట లేదు.

తాత్పర్యము : నిత్యాగ్నిహోత్రము పవమానేష్టులకంటె అనంతరము ప్రవర్తింపఁబడును కనుక ఇది నిత్యాగ్నిహోత్ర విషయమైన మీమాంస కాదు. పూర్ణాహుతికి పూర్వము ప్రవర్తింపఁబడుటవలన ఇది ఆధానాంగమైన ఒక కర్మ విశేషము. "పూర్ణాహుత్యంత మగ్న్యాధేయమ్" పూర్ణాహుత్యంతము వఱకు అగ్న్యాధేయ కర్మమే యని ఆశ్వలాయన సూత్రము చెప్పినది. ఈ ఆధానాంగమైన అగ్నిహోత్రమునకు హోమము జరిగినచో అయథాపూర్వత్వము ప్రసక్త మగును. ఎట్లనఁగా - "సూర్యో జ్యోతి ర్జ్యోతిః సూర్యః స్వాహా" అను అహస్సునందు పఠిత మైన హోమమంత్రము ఇచట ప్రసక్త మైనది. ఈ మంత్రముచే అహస్సునందే హోమము చేయఁబడును. ప్రకృతియైన అగ్నిహోత్ర కర్మమందు రాత్రియందే ఉపక్రమించఁబడును కనుక, "అగ్ని ర్జ్యోతి ర్జ్యోతి రగ్నిః స్వాహా" అను మంత్రము రాత్రిహోమాంగ మగుటవలన ఆ మంత్రముచే ప్రథమమున అనుష్ఠించి అనంతరము ప్రాతఃకాలమున "సూర్యో జ్యోతిః" అను మంత్రముచే అనుష్ఠాన మనునది క్రమము. ఇచట ఆదియందే "సూర్యో జ్యోతిః" అను మంత్రముచే అనుష్ఠానము జరుగఁగా ప్రకృతి వైలక్షణ్యమువలన అయథాపూర్వత్వము సంభవించుచున్నది. హోమమే చేయనిచో ఆధానముచే ఉత్పన్నుఁడైన అగ్ని అహారాభావముచే పరాభూతుఁ డగును. అందువలన దోష ద్వయమును పరిహరించుటకై మంత్రమును పరిత్యజించి మంత్ర రహితముగనే హోమము చేయవలెను. అట్లు చేయుటవలన మంత్రవైపరీత్యము లేకుండుటచే అయథాపూర్వత్వ దోషము ఏర్పడుట లేదు. హోమము అనుష్ఠించఁబడుటవలన అగ్నికి పరాభవము ఉండదు. ఇచట మీమాంసా ముఖమున హోమ నిర్ణయము చేయఁబడినది.

9. మంత్రము : అగ్నీధే దదాతి (౯) । అగ్నిముఖానేవర్తూ న్ప్రీణాతి । ఉపబర్హణం దదాతి । రూపాణా మవరుద్ధ్యై । అశ్వం బ్రహ్మణే ।

ఇన్ద్రియ మేవావరున్ధే ధేనుగ్ం హోత్రే । ఆశిష ఏవావరున్ధే । అనడ్వాహ మధ్వర్యవే । వహ్నిర్వా అనడ్వాన్ । వహ్ని రధ్వర్యుః

(౧౦) । వహ్నినైవ వహ్నియజ్ఞస్యావరున్ధే । మిథునౌ గావౌ దదాతి । మిథునస్యావరుద్ధ్యై । వాసో దదాతి । సర్వదేవత్యం వై

వాసః । సర్వా ఏవ దేవతాః ప్రీణాతి । ఆ ద్వాదశభ్యో దదాతి । ద్వాదశ మాసాః సంవత్సరః । సంవత్సర ఏవ ప్రతితిష్ఠతి ।

కామ మూర్ధ్వం దేయమ్ । అపరిమితస్యావరుద్ధ్యై (౧౧), ఇతి ।

ఆదిత్యే తృతీయ మప్సాసీ త్తత్తేనావారున్ధత స్యాదాపస్యతే రేతోఽగ్ని రేక మేక మేతాని హవీగ్ంషి

నిర్వపే త్తృత్యవరోహతి దదాత్యధ్వర్యు ర్దేయ మేకం చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ప్రథమప్రపాఠకే షష్ఠోఽనువాకః ॥ ౬ ॥

అర్థము : అగ్నీధే=అగ్నీధ్రునికొఱకు, దదాతి=దక్షిణ నీయవలెను. (తేన=ఆ దానముచేత, యజమానః=యజమానుఁడు.) అగ్నిముఖాన్ ఋతూన్ ఏవ=అగ్ని సహితములైన ఋతువులనే, ప్రీణాతి=సంతోషపఱచుచున్నాఁడు. రూపాణామ్ అవరుద్ధ్యై=శుక్ల నీల పీతాది వర్ణముల ప్రాప్తికొఱకు, ఉపబర్హణమ్=తలగడను, దదాతి=దానము చేయవలెను. బ్రహ్మణే=బ్రహ్మకొఱకు, అశ్వమ్=అశ్వమును, దదాతి=దానము చేయవలెను. ఇన్ద్రియమ్ ఏవ=ఇంద్రియ సామర్థ్యమునే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు. హోత్రే=హోతకొఱకు, ధేనుమ్=ధేనువును, దదాతి ఆశిషః ఏవ=ఆశిస్సులనే, అవరున్ధే. అధ్వర్యవే=అధ్వర్యునికొఱకు, అనడ్వాహమ్=ఎద్దును, దదాతి. అనడ్వాన్=ఎద్దు, వహ్నిః

వై=అగ్నిరూపమే. అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు, వహ్నిః=అగ్ని స్వరూపుఁడు. వహ్నినైవ=బలీవర్ద రూపుఁడును, అధ్వర్యు రూపుఁడునైన అగ్నిచేతనే, వహ్నియజ్ఞస్య=యజ్ఞ సంబంధియైన హవిస్సును వహించునట్టి అగ్నిని, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు. మిథునౌ గావౌ=గో మిథునములను, దదాతి. ఏతత్=ఈ దానము, మిథునస్య అవరుద్ధ్యై=మనుష్య మిథున ప్రాప్తికై, భవతి=అగుచున్నది.

వాసః=వస్త్రమును, దదాతి. వాసః=వస్త్రము, సర్వదేవత్యం వై=సర్వదేవ దేవతాకమే. అతః=ఇందువలన, సర్వాః ఏవ దేవతాః=సర్వ దేవతలనే, ప్రీణాతి=సంతోషపఱచుచున్నాఁడు. ఆ ద్వాదశభ్యః=ద్వాదశ గోవులవఱకు, దదాతి=ఈయవలెను. ద్వాదశ మాసాః=పండ్రెండు మాసములు, సంవత్సరః=సంవత్సరము, భవతి=అగుచున్నది. సంవత్సరే ఏవ=సంవత్సరమునందే, ప్రతితిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుఁ డగుచున్నాఁడు. ఊర్ధ్వమ్=ఉక్త దక్షిణల కనంతరము, కామమ్=స్వాభిమతానుసారముగ, దేయమ్=దక్షిణ ఈయఁదగినది. ఏతత్=ఇది, అపరిమితస్య=అపరిమిత ఫలముయొక్క, అవరుద్ధ్యై=ప్రాప్తికై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : అగ్నీధ్రుడు ఆ యా ఋతువులందు అగ్న్యాధానము చేయుటవలన అగ్నీధ్రున కొసఁగిన ద్రవ్యముచే అగ్నిసహితములైన ఋతువులకు ప్రీతి కలుగును. ఉపబర్హణ మనఁగా తలగడ. అది శిరస్సునకుఁగాని, పృష్ఠమునకుఁగాని ఆధార మైనది. అది కార్పాస శాణోర్ణాది మయములైన శుక్ల నీల పీతాది సర్వవర్ణములచే నిష్పన్న మగుటవలన దాని నొసఁగుటచే సర్వవర్ణముల ప్రాప్తి కలుగును. అశ్వము ప్రజాపతి చక్షువునుండి పుట్టుటవలన దాని నొసఁగుటచే ఇంద్రియ ప్రాప్తి కలుగును. దాతవ్యమైన ధేనువు కామధేను రూప మగుటవలన తద్దానముచే ఆశిష ప్రాప్తి కలుగును. ఎద్దు బండిని వహించుచున్నది. అగ్ని హవిర్ద్రవ్యమును వహించుచున్నాఁడు. అధ్వర్యుఁడు అనుష్ఠానమును వహించుచున్నాఁడు. వహన సమానత్వమువలన బలీవర్ద రూపుఁడు, అధ్వర్యు రూపుఁడునైన వహ్నిచేతనే యజ్ఞ సంబంధి హవిర్వాహనమైన అగ్నిని యజమానుఁడు పొందును. గో మిథున దానము వలన మనుష్య మిథున ప్రాప్తి కలుగును. వస్త్రమునకుఁ గల సర్వదేవత్యత్వము దీక్షాప్రకరణమునందు "అగ్నేస్తూషాధానమ్" ఇత్యాదికముచే ప్రతిపాదించఁబడినది. పండ్రెండు గోవుల వఱకు దానము చేయవలెను. ఉక్తదక్షిణల కంటె అనంతరము "షడ్ దేయా ద్వాదశ దేయాః" ఇత్యాది శాఖాంతరమునందు చెప్పఁబడిన విధముగ విభవానుసారముగ తన అభిమతము ననుసరించి దానము చేయవలెను. దానిచే అపరిమిత ఫల ప్రాప్తి కలుగును. మిగిలిన తాత్పర్యము స్పష్టము. కార్పాసము-ప్రత్తి, ఊర్ణము-గొఱ్ఱెబొచ్చు.

ప్రథమ ప్రపాఠకమునందు షష్ఠానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ప్రథమ ప్రపాఠకే

సప్తమోఽనువాకః

1. మంత్రము : ఘర్మః శిరస్తదయ మగ్నిః । సంప్రియః పశుభి ర్భువత్ । ఛర్దిస్తోకాయ తనయాయ యచ్ఛ, ఇతి ।

అవతారిక : షష్ఠానువాకమునందు హవిర్విశేషములు, దక్షిణలును విధింపఁబడినవి. ఈ సప్తమానువాకమునందు ఆధాన మంత్రములు చెప్పఁబడుచున్నవి. వానిలో గార్హపత్య విషయ మంత్రము ప్రథమమున చెప్పఁబడినది.

అర్థము : ఘర్మః=దీప్తి (జ్వాల), శిరః=అగ్ని శరీరమునకు శిర స్థానీయమైనది. తత్=ఆ శిరస్సు, అయమ్ అగ్నిః=ఈ పురోవర్తియైన అగ్ని. తాదృశహే గార్హపత్యాగ్నే!=అటువంటి ఓ గార్హపత్యాగ్నీ!, పశుభిః సహ=పశువులతోఁ గూడ, సంప్రియః=బాగుగ ప్రీతియుక్తుఁడవు, భువత్=అగుము. తతః=అనంతరము, తోకాయ=మా సంతానముకొఱకు, తనయాయ=తదీయ సంతానము కొఱకును, ఛర్దిః=తేజస్సును, యచ్ఛ=ఒసఁగుము.

తాత్పర్యము: దీప్తి లేదా, జ్వాల అగ్నియొక్క శరీరమునకు శిరస్థానీయము. ఆ శిరస్సు ఈ పురోభాగమున ఉన్న గార్హపత్యాగ్ని. అటువంటి ఓ గార్హపత్యాగ్నీ! నీవు పశువులతోఁగూడ బాగుగ ప్రీతి యుక్తుఁడవు కమ్ము. అనంతరము మా సంతానమునకు, మా సంతానముయొక్క సంతానమునకును తేజస్సు నొసఁగుము. ఇది గార్హపత్య విషయ మంత్రము.

2. మంత్రము : వాతః ప్రాణ స్తదయమగ్నిః । సంప్రియః పశుభి ర్భువత్ । స్వదితం తోకాయ తనయాయ పితుం పచ, ఇతి ।

అర్థము : వాతః=అగ్నిసఖుఁడైన వాయువు, ప్రాణః=అగ్నికి ప్రాణము. తత్=ఆ ప్రాణరూపము, అయమ్ అగ్నిః=ఆధానము చేయఁబడుచున్న యీ అన్వాహార్యపచనాగ్ని. హే అన్వాహార్యపచన!=ఓ అన్వాహార్యపచనాగ్నీ!, త్వమ్=నీవు, పశుభిః=పశువులతోఁ గూడ, సంప్రియః భువత్=బాగుగ ప్రీతియుక్తుఁడవు కమ్ము. తోకాయ=మా పుత్రునికొఱకు, తనయాయ=ఆ పుత్రునియొక్క పుత్రునికొఱకును, స్వదితమ్=స్వాదువైన, పితుమ్=అన్నమును, పచ=పక్వము చేయుము.

తాత్పర్యము: అగ్నిసఖుఁడైన వాయువు, అగ్నికి ప్రాణము. ఆ ప్రాణరూపము ఈ అన్వాహార్యపచనాగ్ని (దాక్షిణాగ్ని) ఓ అన్వాహార్యపచనాగ్నీ! నీవు పశువులతోఁగూడ బాగుగ ప్రీతియుక్తుఁడవు కమ్ము. మా పుత్రునకు, తత్పుత్రునకును స్వాదువైన అన్నమును పక్వము చేయుము. ఇది అన్వాహార్యపచన విషయమైన మంత్రము.

3. మంత్రము : ప్రాచీ మనుప్రదిశం ప్రేహి విద్వాన్ । అగ్నేరగ్నే పురో అగ్ని ర్భవేహ । విశ్వా ఆశా దీద్యానో విభాహి । ఊర్జం నో ధేహి ద్విపదే చతుష్పదే, ఇతి ।

అర్థము : హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, త్వమ్=నీవు, విద్వాన్=మార్గమును తెలిసికొను చున్నవాఁడవై, ప్రాచీం దిశమ్ అను=ప్రకృష్టమైన ప్రాగ్దిక్కు ననులక్షించి, ప్రేహి=ప్రకర్షముగ వెళ్లుము. (గత్వా చ=వెళ్లియు,) ఇహ=ఈ స్థానమునందు, అగ్నేః=ప్రథమమున ఆధానించఁబడిన గార్హపత్యాగ్నికి, పురః అగ్నిః=పురోవర్తియైన అగ్నివిగా, భవ=అగుము. తతః=అనంతరము, దీద్యానః=ప్రకాశించుచున్నవాఁడవై, విశ్వాః ఆశాః=సర్వదిక్కులను, విభాహి=ప్రకాశింపఁజేయుము. నః=మాయొక్క, ద్విపదే=మనుష్యునికొఱకు, చతుష్పదే=పశువుకొఱకును, ఊర్జమ్=అన్నరసమును, ధేహి=సంపాదించుము.

తాత్పర్యము: ఓ అగ్నీ! నీవు మార్గమును తెలిసికొనుచు ప్రకృష్టమైన ప్రాగ్దిక్కు ననులక్షించి ప్రకర్షముగ వెళ్లుము. వెళ్లియు ఈ స్థానము నందు ప్రథమమున ఆహితుఁడైన గార్హపత్యాగ్నికి పురోవర్తియైన వహ్ని వగుము. అనంతరము ప్రకాశించుచున్నవాఁడవై

సర్వదిక్కులను ప్రకాశింపఁజేయుము. మా మనుష్యునకు, పశువునకును అన్నరసమును సంపాదించుము. ఇచట ఆహవనీయ దేశమును గూర్చి గమన మంత్రము చెప్పఁబడినది.

4. మంత్రము : అర్కశ్చక్షు స్తదసౌ సూర్యస్తదయ మగ్నిః । సంప్రియః పశుభి ర్భువత్ । యత్తే శుక్ర శుక్రం వర్చః శుక్రా తనూః । శుక్రం జ్యోతి రజస్రమ్ । తేన మే దీదిహి తేన త్వాఽదధే । అగ్నినాఽగ్నే బ్రహ్మణా, ఇతి ।

అర్థము : అర్కః=అర్చమానుఁడైన మండలాత్మ, చక్షుః=చక్షుస్థానీయుఁడు; తత్=ఆ చక్షుస్స్వరూపము, అసౌ=ఈ దివియందు కనఁబడుచున్న, సూర్యః=సూర్యుఁడు, తత్=ఆ సూర్యరూపము, అయమ్ అగ్నిః=ఈ ఆధానము చేయఁబడుచున్న ఆహవనీయాగ్ని. హే ఆహవనీయ!=ఓ ఆహవనీయాగ్నీ!, పశుభిః=మా పశువులతోఁ గూడ, సంప్రియః=బాగుగ ప్రీతియుక్తుఁడవు, భువత్=అగుము. హే శుక్ర!=ఓ దీపించుచున్న ఆహవనీయాగ్నీ!, తే=నీయొక్క, శుక్రం వర్చః=వెలుపల ప్రసరించిన దీప్తిరూప తేజస్సు, శుక్రా తనూః=జ్వాలారూప శరీరము, అజస్రమ్=ఎల్లప్పుడు ఉంటున్న, శుక్రం జ్యోతిః=భా రూప శరీర గత ప్రకాశము, యత్=ఏది కలదో, తేన=ఆ సర్వము చేత, మే దీదిహి=నన్ను ప్రకాశింపఁజేయుము. హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, బ్రహ్మణా=పరివృఢమైన ''అర్కశ్చక్షుః'' అను మంత్రముచేత, తేనఅగ్నినా=పూర్వోక్త గుణ యుక్తమైన ఆహవనీయాగ్ని రూపముతో, త్వా=నిన్ను, ఇహ=ఇచట, ఆదధే=ఆధానము చేయుచున్నాను.

తాత్పర్యము: అర్చమానుఁడైన మండలాత్మ వహ్ని శరీరమునకు చక్షుస్థానీయుఁడు. ఆ చక్షుస్స్వరూపము ఈ దివియందు ప్రకాశించు చున్న సూర్యరూపము. ఆ సూర్యుఁడు ఆధానము చేయఁబడుచున్న ఆహవనీయాగ్ని. ఓ ఆహవనీయాగ్నీ! మా పశువులతోఁగూడ బాగుగ ప్రీతియుక్తుఁడవు కమ్ము. ఓ దీపించుచున్న ఆహవనీయాగ్నీ! నీకుఁగల వెలుపల ప్రసరించుచున్న దీప్తి రూప తేజస్సుచేతను, జ్వాలారూప శరీరముచేతను, సర్వదా ఉంటున్న భా రూప శరీర గత ప్రకాశముచేతను నన్ను ప్రకాశింపఁజేయుము. ఓ అగ్నీ! ''అర్కశ్చక్షుః'' అను ఈ మంత్రముచేత పూర్వోక్త గుణయుక్తమైన ఆహవనీయాగ్ని రూపముతో నిన్ను ఇచట ఆధానము చేయుచున్నాను. ఇది ఆహవనీయ విషయ మంత్రము.

5. మంత్రము : అనశే వ్యానశే సర్వ మాయు ర్వ్యానశే, ఇతి ।

అర్థము : అయమ్=ఈ యగ్ని, అనశే=జాఠరాగ్ని రూపమున భోక్తృ శరీరమును వ్యాపించెను. వ్యానశే=వివిధ భోగ్య జాతమును వ్యాపించెను. సర్వమ్ ఆయుః వ్యానశే=అపమృత్యు పరిహారముచే సంపూర్ణమైన ఆయువును సంపాదించెను.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది ఆధానము చేయఁబడిన అగ్నికి అభిమంత్రణ మంత్రము.

6. మంత్రము : యే తే అగ్నే శివే తనువౌ । విరాట్ చ స్వరాట్ చ । తే మా విశతాం తే మా జిన్వతామ్ (౨) । యే తే అగ్నే శివే తనువౌ । సమ్రాట్ చాభిభూశ్చ । తే మా విశతాం తే మా జిన్వతామ్ । యే తే అగ్నే శివే తనువౌ విభూశ్చ పరిభూశ్చ । తే మా విశతాం తే మా జిన్వతామ్ । యే తే అగ్నే శివే తనువౌ । ప్రభ్వీ చ ప్రభూతిశ్చ । తే మా విశతాం తే మా జిన్వతామ్ । యాస్తే అగ్నే శివాస్తనువః । తాభిస్త్వాఽదధే, (ఇతి) ।

అర్థము : హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ! తే=నీకు, విరాట్ చ=వివిధముగ ప్రకాశించునట్టి విరాట్ నామకమును, స్వరాట్ చ=స్వయముగనే ప్రకాశించునట్టి స్వరాట్ నామకమునగు, శివా=శాంతములైన, యే తనువౌ=ఏ శరీరములు, స్తః=కలవో, తే=ఆ శరీరములు, మా=నన్ను, విశతామ్=ప్రవేశించుఁగాక, తే=ఆ శరీరములు, మా=నన్ను, జిన్వతామ్=సంతోషుఁజేయుఁగాక. హే అగ్నే! సమ్రాట్ చ = బాగుగ ప్రకాశించునట్టి సమ్రాట్ నామకమును అభిభూశ్చ=శత్రువులను పరిభవించునట్టి పరిభూ నామకమునగు, శివే=శాంతములైన, తనువౌ=శరీరములు, యే=ఏవి, తే=నీకు, స్తః=కలవో, తే=ఆ శరీరములు, మా, విశతామ్. తే, మా, జిన్వతామ్. హే అగ్నే!, తే, విభూః చ=విశిష్ట రూపముతో ఉండునట్టి విభూ నామకమును, పరిభూః చ=అంతటను ఉండునట్టి పరిభూ నామకమునగు, శివే, తనువౌ, స్తః, తే, మా, విశతామ్. తే, మా, జిన్వతామ్.

హే అగ్నే, తే ప్రభ్వీ చ=ఆజ్ఞా లక్షణమైన ప్రభుత్వముతోఁ గూడిన ప్రభ్వీ నామకమును, ప్రభూతిః చ=ప్రకృష్టమైన ఐశ్వర్యముతోఁ గూడిన ప్రభూతి నామకమునగు, శివే, తనువౌ, యే, స్తః తే, మా, విశతామ్. తే, మా జిన్వతామ్. హే అగ్నే!, యాః=ఏః, తే=నీయొక్క, శివాః తనువః=శాంతములైన శరీరములు, సన్తి=కలవో, తాభిః యుక్తమ్=ఆ శరీరములతో కూడిన, త్వా=నిన్ను, అదధే=అధానము చేయుచున్నాను.

తాత్పర్యము: ఓ అగ్నీ! నీకుఁగల శాంతములైన విరాడాది శరీరములు నాయందు ప్రవేశించి నన్ను సంతోషుఁజేయుఁగాక. ఓ అగ్నీ! ఈ శాంతములైన శరీరములతో కూడియున్న నిన్ను అధానము చేయుచున్నాను. యజమానుఁడు ఈ మంత్రమును జపించవలెను.

7\. మంత్రము : యాస్తే అగ్నే ఘోరాస్తనువః । తాభిరముం గచ్ఛ (౩), ఇతి । చతుష్పదే జిన్వతాం తనువ స్త్రీణి చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ప్రథమప్రపాఠకే సప్తమోఽనువాకః ॥ ౭ ॥

అర్థము : హే అగ్నే !=ఓ అగ్నీ!, తే=నీకు, యాః ఘోరాః తనువః=ఘోరములైన క్షుత్, తృష్ణ ఇత్యాది శరీరములు ఏవి కలవో, తాభిః=ఆ శరీరములతో, అముమ్=ఈ శత్రువును గూర్చి, గచ్ఛ=వెళ్లుము.

తాత్పర్యము: ''యాస్తే అగ్నే ఘోరా స్తనువః క్షుచ్చ తృష్ణా చ'' అను అరణ్య కాండమందు అగ్నికి క్షుత్, తృష్ణ ఇత్యాదులైన ఘోర తనువు లున్నవని చెప్పఁబడినది. ఓ అగ్నీ! నీవు నీ ఘోర తనువులతో శత్రువును పొందుము. ఈ మంత్రము చదువుచు యజమానుఁడు ఘోర తనూ విశిష్టుడైన అగ్నిని శత్రువు నొద్దకు పంపవలెను. అనఁగా పంపుచున్నట్లుగా భావన చేయవలెను.

ప్రథమ ప్రపాఠకమునందు సప్తమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ప్రథమ ప్రపాఠకే

అష్టమోఽనువాకః

1\. మంత్రము : ఇమే వా ఏతే లోకా అగ్నయః । తే యదవ్యావృత్తా ఆధీయేరన్ । శోచయేయు ర్యజమానమ్ । ఘర్మః శిర ఇతి గార్హపత్య మాదధాతి । వాతః ప్రాణ ఇత్యన్వాహార్యపచనమ్ । అర్కశ్చక్షు రిత్యాహవనీయమ్ । తేనైవైనాన్వ్యావర్తయతి । తథా న శోచయన్తి యజమానమ్, ఇతి ।

అవతారిక : సప్తమానువాకమునందు అధాన మంత్రము లభిహితము లైనవి. ఈ అష్టమానువాకమునందు ఆ మంత్రములకు బ్రాహ్మణము చెప్పఁబడుచున్నది. అందు ప్రథమమున మూఁడు అధాన మంత్రముల వినియోగము చెప్పఁబడుచున్నది.

అర్థము : ఏతే అగ్నయః=ఈ గార్హపత్యాదులైన అగ్నులు, ఇమే లోకాః వై=ఈ మూఁడు లోకములే, భవన్తి=అగుచున్నవి. తే=ఆ గార్హపత్యాద్యగ్నులు, అవ్యావృత్తాః=వ్యావృత్తములు కానివై (సముదితములై), ఆధీయేరన్ యత్=అధానము చేయఁబడుచో, యజమానమ్=యజమానుని, శోచయేయుః=సంతాపము కలవానినిగాఁ జేయును. అతః=ఈ కారణమువలన, 'ఘర్మః శిరః' ఇతి=ఘర్మః శిరః ఇత్యాది మంత్రముచే, గార్హపత్యమ్=గార్హపత్యాగ్నిని, అదధాతి=అధానము చేయవలెను. 'వాతః ప్రాణః' ఇతి=వాతః ప్రాణః అను మంత్రముచే, అన్వాహార్యపచనమ్=అన్వాహార్య పచనాగ్నిని (దక్షిణాగ్నిని), అదధాతి=అధానము చేయవలెను. 'అర్కశ్చక్షుః' ఇతి=అర్కశ్చక్షుః అను మంత్రముచే, ఆహవనీయమ్=ఆహవనీయాగ్నిని, అదధీత=అధానము చేయవలెను. తేనైవ=ఆ అధానముచేతనే, (యజమానః= యజమానుఁడు,) ఏనాన్=ఈ గార్హపత్యాద్యగ్నులను, వ్యావర్తయతి=వ్యావర్తింపఁజేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.తథా=ఆ విధముగ, యజమానమ్=యజమానుని, న శోచయన్తి=సంతప్తుని చేయవు.

తాత్పర్యము: ఈ గార్హపత్యాద్యగ్నులు మూఁడును త్రిత్వ సామ్యముచే ఈ మూఁడు లోకములే యగుచున్నవి.ఆ మూఁడు అగ్నులు వేఱు చేయఁబడనివై సముదాయముగ అధానము చేయఁబడినచో దాహాధిక్యముచే యజమానునకు సంతాపమును కలుగఁజేయును. అందువలన మూఁడు అగ్నులను మూఁడు మంత్రములచే వేఱు వేఱుగ అధానము చేయవలెను. అనఁగా, 'ఘర్మః శిరః' ఇత్యాది మంత్రముచే గార్హపత్యాగ్నిని, 'వాతః ప్రాణః' ఇత్యాది మంత్రముచే అన్వాహార్యపచనాగ్నిని, 'అర్కశ్చక్షుః' ఇత్యాది మంత్రముచే ఆహవనీయాగ్నిని అధానము చేయవలెను. ఆ అధానముచేతనే యజమానుఁడు ఈ యగ్నులను వేఱు చేసినవాఁడగుచున్నాఁడు. అప్పుడు ఈ అగ్నులు దాహాధిక్యము ఉండదు కనుక యజమానుని సంతపింపఁజేయవు. ఇచట ''ఘర్మః శిరః'' ఇత్యాదులైన అధాన మంత్రముల వినియోగము చెప్పబడినది. ఆ మంత్రములు సప్తమానువాకమునందు వ్యాఖ్యానింపఁబడినవి.

2\. మంత్రము : రథంతర మభిగాయతే గార్హపత్య ఆధీయమానే । రాథంతరో వా అయం లోకః (౧) । అస్మిన్నేవైనం లోకే ప్రతిష్ఠిత మాధత్తే । వామదేవ్య మభిగాయత ఉద్ధ్రియమాణే । అన్తరిక్షం వై వామదేవ్యమ్ । అన్తరిక్ష ఏవైనం ప్రతిష్ఠిత మాధత్తే । అథో శాన్తిర్వై వామదేవ్యమ్ । శాన్త మేవైనం పశవ్య ముద్ధరతే । బృహ దభిగాయత ఆహవనీయ ఆధీయమానే । బార్హతో వా అసౌ లోకః । అముష్మిన్నేవైనం లోకే ప్రతిష్ఠిత మాధత్తే, ఇతి ।

అర్థము : గార్హపత్యే అధీయమానే సతి=గార్హపత్యాగ్ని ఆధానము చేయఁబడుచుండఁగా రథంతరమ్=రథంతర సామము, అభిగాయతే=అభిముఖముగ గానము చేయఁబడవలెను. అయం లోకః=ఈ భూ లోకము, రథంతరః వై=రథంతర స్వరూపమే. (ఏవం కృతే సతి=ఇట్లు చేయఁబడఁగా,) అస్మిన్ లోకే ఏవ=ఈ లోకమునందే, ప్రతిష్ఠితమ్=ప్రతిష్ఠితుఁడైన, ఏనమ్=ఈ అగ్నిని, ఆధత్తే=ఆధానము చేసినవాఁ డగును. ఉద్ధ్రియమాణే సతి=అగ్ని పైని ధరించఁబడినవాఁ డగుచుండఁగా, వామదేవ్యమ్=వామదేవ్య సామము, అభిగాయతే=అభిముఖముగ గానము చేయఁబడవలెను. వామదేవ్యమ్=వామదేవ్య సామము, అన్తరిక్షం వై=అంతరిక్ష స్వరూపమే. తథా సతి=అట్లు కాఁగా, అన్తరిక్షే ఏవ=అంతరిక్షమునందే, ప్రతిష్ఠితమ్=ప్రతిష్ఠితుఁడైన, ఏనమ్=ఈ యగ్నిని, ఆధత్తే=ఆధానము చేసినవాఁ డగును. అథో=మఱియు, వామదేవ్యమ్=వామదేవ్య సామము, శాన్తిః వై=ఉపద్రవమును శాంతింపఁజేయునదియే. అతః=ఇందువలన, శాన్తమ్=శాంతికరుఁడును, పశవ్యమ్=పశుప్రాప్తిహేతువునైన, ఏనమ్ ఏవ=ఈ యగ్నినే, ఉద్ధరతే=పైకి ఎత్తినవాఁ డగును.

ఆహవనీయే అధీయమానే సతి=ఆహవనీయాగ్ని ఆధానము చేయఁబడుచుండఁగా, బృహత్=బృహత్ సామము, అభిగాయతే=అభిముఖముగ గానము చేయవలెను. అసౌ లోకః=ద్యులోకము, బార్హతః వై=బృహత్సామ స్వరూపమే. అతః=ఇందువలన, అముష్మిన్ లోకే ఏవ=ద్యులోకమునందే, ప్రతిష్ఠితమ్=ప్రతిష్ఠితుఁడైన, ఏనమ్=ఈ యగ్నిని, ఆధత్తే=ఆధానము చేసినవాఁ డగును.

తాత్పర్యము: రథంతర సామము ''అభి త్వా శూర నోనుమః'' అను ఋక్కునందు పుట్టినది. ''కయా నశ్చిత్ర ఆభువత్'' అను ఋక్కునందు వామదేవ్య సామము ఉత్పన్నమైనది. ''త్వామిద్ధి హవామహే'' అను ఋక్కునందు బృహత్సామము ఉద్భవించినది. ఈ రథంతరాది సామములు భూరాది లోక భోగ హేతువు లగుటవలన తత్తల్లోక రూపము లగుచున్నవి. కావున ఈ సామముల గానము జరుగఁగా ఆ యా లోకమునందు అగ్ని ప్రతిష్ఠితుఁడగుచున్నాఁడు. మఱియు వామదేవ్యము ఉపద్రవ శాంతికరము, పశుప్రాప్తి హేతువు నగుటవలన ఉద్ధ్రియమాణుఁడైన అగ్నిని శాంతునిగాను, పశుసాధనముగాను చేసి ఉద్ధరించినట్లగును. ఇచట ఆధానకాలమందు సామగానము విధించఁబడినది.

3. మంత్రము : ప్రజాపతి రగ్ని మసృజత (౨) । సోఽశ్వో వారో భూత్వా పరాజైత్ । తం వారవన్తీయేనావారయత । తద్వారవన్తీయస్య వారవన్తీయత్వమ్ । శ్యైతేన శ్యేతీ అకురుత । తచ్ఛ్యైతస్య శ్యై తత్వమ్ యద్వారవన్తీయ మభిగాయతే । వారయిత్వైవైనం ప్రతిష్ఠిత మాధత్తే । శ్యైతేన శ్యేతీ కురుతే, ఇతి ।

అర్థము : ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, అగ్నిమ్=అగ్నిని, అసృజత=సృజించెను. సః=ప్రజాపతిచే సృజించఁబడిన ఆ అగ్ని, వారః అశ్వః=వారణీయమైన అశ్వముగా, భూత్వా=అయి, పరాజైత్=పారిపోయెను. తమ్=పారిపోవుచున్న ఆ అశ్వమును, వారవన్తీయేన=వారవంతీయ నామకమైన సామముచే, అవారయత=ప్రజాపతి నివారించెను. తత్=ఆ కారణమువలన (నివారణ హేతు వగుటవలన), వారవన్తీయస్య=వారవన్తీయ సామమునకు, వారవన్తీయత్వమ్=వారవంతీయ మనెడి నామము ఏర్పడినది. శ్యైతేన=శ్యైత నామక సామముచే, శ్యేతీ=అశ్వమును స్వాధీనముగా, అకురుత=ప్రజాపతి చేసికొనెను. తత్=ఆ కారణమువలన (స్వాధీన కరణ హేతు వగుటవలన), శ్యైతస్య=శ్యైత సామమునకు, శ్యైతత్వమ్=శ్యైత నామము సిద్ధించినది. వారవన్తీయమ్=వారవంతీయ సామమును, అభిగాయతే యత్=అభిముఖముగ గానము చేయుచో, వారయిత్వా=పలాయనమును నివారించి, ప్రతిష్ఠితమ్ ఏనమ్=ప్రతిష్ఠితుఁడైన ఈ యగ్నిని, ఆధత్తే=ఆధానము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. శ్యైతేన=శ్యైత సామముచే, శ్యేతీ=స్వాధీనుఁడుగా, కురుతే=చేసికొనుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము: ప్రజాపతి సృష్టించిన అగ్ని వారణీయమైన (నివారింపఁదగిన)అశ్వముగా అయి పారిపోయెను. అప్పుడు ప్రజాపతి వారవంతీయ సామముచే పరుగిడుచున్న అశ్వమును నివారించెను. ''అశ్వం నత్వా వారవన్తమ్'' అను ఋక్కునందు

ఈ వారవంతీయ సామము పుట్టినది. నివారణ హేతు వగుటవలన ఈ సామమునకు వారవంతీయ నామమేర్పడినది. నివారించఁబడిన ఆ యశ్వమును ప్రజాపతి శ్యైతనామకమైన సామముచే స్వాధీనము చేసికొనెను. స్వాధీన కరణ హేతు వగుటవలన ఈ సామమునకు శ్యైత నామ మేర్పడినది. కనుక వారవంతీయ సామమును గానము చేయుచో వారవంతీయ సామముచే పలాయనమును నివారించి యజమానుఁడు ప్రతిష్ఠితుఁడైన అగ్నిని ఆధానము చేసి శ్యైత సామ గానముచే స్వాధీనునిగాఁ జేసికొనినవాఁడగును. ఇచట మఱల రెండు సామములు విధించఁబడినవి. హస్తద్వయముచే కళ్లెమును పట్టుకొని బలవంతముగ నివారణీయమైన అశ్వము వారము అనఁబడును.

4. మంత్రము : ఘర్మః శిర ఇతి గార్హపత్య మాదధాతి । సశీర్షాణ మేవైన మాధత్తే (౩) । ఉపైన ముత్తరో యజ్ఞో నమతి, ఇతి ।

అర్థము : ఘర్మః శిరః ఇతి='ఘర్మః శిరః' ఇత్యాది మంత్రముచే, గార్హపత్యమ్=గార్హపత్యాగ్నిని, ఆదధాతి=ఆధానము చేయవలెను. (సః=అవిధముగ ఆధానము చేసిన యజమానుఁడు,) ఏనమ్=ఈ గార్హపత్యాగ్నిని, సశీర్షాణమేవ=శిరస్సహితునిగానే, ఆధత్తే=ఆధానము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. ఏనమ్=ఈ యజమానుని, ఉత్తరః యజ్ఞః=ఆధానమునకు ఉత్తరమైన దర్శపూర్ణమాస సోమాది యజ్ఞము, ఉపనమతి=పొందును.

తాత్పర్యము: 'ఘర్మః శిరః' అను మంత్రముచే గార్హపత్యాగ్ని నాధానము చేయవలెను. ఆ మంత్రముచే నాధానము చేసిన యజమానుఁడీ యగ్నిని శిరస్సహితునిగానే ఆధానము చేసినవాఁడగును. ఈ యజమానుఁడు ఉత్తరపుదైన దర్శపూర్ణమాస, సోమాది యజ్ఞమును పొందును. ఇచట ఆధానమంత్రమునందలి శిరశ్శబ్ద తాత్పర్యము చూపఁబడినది.

5. మంత్రము : రుద్రో వా ఏషః । యదగ్నిః । స ఆధీయమాన ఈశ్వరో యజమానస్య పశూన్హిగ్ంసితోః । సంప్రియః పశుభి ర్భువ దిత్యాహ । పశుభి రేవైనగ్ం సంప్రియం కరోతి । పశూనా మహిగ్ంసాయై, ఇతి ।

అర్థము : అగ్నిః యత్=ఏ యగ్ని కలఁడో, ఏషః=ఈ అగ్ని, రుద్రః వై=రుద్రుఁడే (క్రూర దేవుఁడే). సః=ఆ యగ్ని, ఆధీయమానః=ఆధానము చేయఁబడినవాఁడై, యజమానస్య=యజమానునియొక్క, పశూన్=పశువులను హింసితోః=హింసించుటకు, ఈశ్వరః=సమర్థుఁడు. (అతః=ఇందువలన,) 'సంప్రియః పశుభి ర్భువత్' ఇతి ఆహ=ఓ యగ్నీ! పశువులతోఁ గూడ బాగుగ ప్రీతియుక్తుఁడ వగుమని మంత్రము చెప్పెను. (అనేన=ఈ చెప్పుటచే, ఏషః=ఈ యజమానుఁడు,) పశుభిః ఏవ=పశువులతో కూడనే, ఏనమ్=ఈ యగ్నిని, సంప్రియమ్=బాగుగ ప్రీతియుక్తునిగా, కరోతి=చేయుచున్నాఁడు. (ఏతత్=ఈ చేయుట,) పశూనామ్=పశువులకు అహింసాయై=హింస లేకుండుటకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము: ఆధానము చేయఁబడిన అగ్ని క్రూరుఁడు కనుక యజమానుని యొక్క పశువులను హింసించుటకు సమర్థుఁడగును. అట్టి యగ్నిని పశువులతోఁగూడ సంప్రీతుని జేయుటకై ఆధాన మంత్రమునందు ''సంప్రియః పశుభి ర్భువత్'' అని చెప్పఁబడినది. యజమానుఁడు ఈ మంత్రముచే పశువులతోఁగూడ ప్రీతియుక్తునిఁజేసినవాఁడగును. దాని వలన పశుహింస జరుగదు. ఆధాన మంత్రమునందలి సంప్రియ శబ్దముయొక్క తాత్పర్యము ఇచట చూపఁబడినది.

6. మంత్రము : భర్తిస్తోకాయ తనయాయ యచ్ఛేత్యాహ । ఆశిష మేవైతా మాశాస్తే ఇతి ।

అర్థము : 'భర్తిస్తోకాయ తనయాయ యచ్ఛ' ఇతి ఆహ=ఓ గార్హపత్యాగ్నీ! మా అపత్యముకొఱకు, తదీయాపత్యముకొఱకును తేజస్సు నొసఁగుమని 'భర్తి' రిత్యాది మంత్రము చెప్పినది. ఏతామ్=దీనిని, ఆశిషమేవ=ఆశీస్సును గానే, ఆశాస్తే=యజమానుఁడు కోరుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము: అధాన మంత్రమునందలి భర్తి శబ్దముయొక్క తాత్పర్యము ఇచట చూపఁబడినది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

7. మంత్రము : వాతః ప్రాణ ఇత్యన్వాహార్యపచనమ్ (౪) । సప్రాణమేవైన మాధత్తే ఇతి ।

అర్థము : 'వాతః ప్రాణః' ఇతి అన్వాహార్యపచనమ్='వాతః ప్రాణః' అను మంత్రముచే అన్వాహార్యపచనాగ్నిని, ఆదధాతి=అధానము చేయవలెను. ఏనమ్=ఈ యగ్నిని, సప్రాణమేవ=ప్రాణసహితునిగానే, ఆధత్తే=అధానము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము: అధానకర్త "వాతః ప్రాణః" ఇత్యాది మంత్రముచే (దాక్షిణాగ్నిని) అన్వాహార్యపచనాగ్ని నాధానము చేయుటచే ఈ యగ్నిని ప్రాణ సహితునిగానే అధానము చేసినవాఁడగును. అధాన మంత్రమునందలి ప్రాణ శబ్దముయొక్క తాత్పర్యము ఇచట చూపఁబడినది.

8. మంత్రము : స్వదితం తోకాయ తనయాయ పితుం పచేత్యాహ । అన్నమేవాస్మై స్వదయతి, ఇతి ।

అర్థము : 'స్వదితం తోకాయ తనయాయ పితుం పచ' ఇతి ఆహ=ఓ అన్వాహార్యపచనాగ్నీ! నీవు మా పుత్రునకు, తదీయ పుత్రునకును స్వాదుయుక్తమైన అన్నమును పక్వము చేయుమని 'స్వదిత' మిత్యాది మంత్రము చెప్పినది. అస్మై= ఈ యజమానునికొఱకు, అన్నమ్ ఏవ=అన్నమునే, స్వదయతి=అన్వాహార్యపచనాగ్ని స్వాదు యుక్తముగాఁ జేయును.

తాత్పర్యము: ఓ అన్వాహార్యపచనాగ్నీ! మా పుత్రునకు, తదీయ పుత్రునకును అన్నమును స్వాదు యుక్తముగాఁ జేయుమని మంత్రము చెప్పుటచే అన్వాహార్యపచనాగ్ని ఈ యజమానునకై అన్నమునే స్వాదుయుక్తముగాఁ జేయును. అధాన మంత్రమునందలి స్వదిత పితు శబ్దముల యొక్క తాత్పర్యము ఇచట చూపఁబడినది.

9. మంత్రము : ప్రాచీమను ప్రదిశం ప్రేహి విద్వానిత్యాహ । విభక్తి రేవైనయోః సా । అథో నానావీర్యా వేవైనౌ కురుతే, ఇతి ।

అర్థము : 'ప్రాచీమను ప్రదిశం ప్రేహి విద్వాన్' ఇతి ఆహ=ఓ అగ్నీ! నీవు మార్గమును తెలిసికొనినవాఁ డవగుచు ప్రశస్తమైన ప్రాగ్దిక్కు ననులక్షించి ప్రకర్షముగ వెళ్లుమని ప్రాచీమన్విత్యాది మంత్రము చెప్పినది. సా=ప్రాగ్దిక్కునందు ఆ గమనము, ఏనయోః ఏవ=ఈ ఆహవనీయ గార్హపత్యములకే, విభక్తిః=విభాగము. అథో=మఱియు, (విభాగే సతి=విభాగము అగుచుండఁగా అయమ్=ఈ యజమానుఁడు.) ఏనౌ=ఈ ఆహవనీయ గార్హపత్యాగ్నులను, నానావీర్యౌ ఏవ= పృథ క్సామర్థ్యము కలవారినిగానే, కరోతి=చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఓ అగ్నీ! మార్గమును తెలిసికొనినవాఁడ వగుచు ప్రశస్తమైన ప్రాగ్దిక్కు ననులక్షించి ప్రకర్షముగ వెళ్లుమని చెప్పుటచే ఆ గమనము ఈ ఆహవనీయ గార్హపత్యములకే విభాగ మగుచున్నది. మఱియు యజమానుఁడు ఈ విభాగము అగుచుండఁగా ఈ ఆహవనీయ గార్హపత్యాగ్నులను పృథక్సామర్థ్యము కలవారినిగానే చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. మంత్రమునందలి 'ప్రాచీమ్, ప్రేహి' అను పదములయొక్క తాత్పర్య మిచట చూపఁబడినది.

10. మంత్రము : ఊర్జం నో ధేహి ద్విపదే చతుష్పద ఇత్యాహ । ఆశిష మేవైతా మాశాస్తే, ఇతి ।

అర్థము : 'ఊర్జం నో ధేహి ద్విపదే చతుష్పదే' ఇతి ఆహ=ఓ అగ్నీ! మా మనుష్యునకు, పశువునకును అన్నరసమును సంపాదించుమని యజమానుని ప్రార్థనగా మంత్రము చెప్పినది. ఏతామ్=దీనిని, ఆశిషమేవ=ఆశీస్సునుగానే, ఆశాస్తే=యజమానుఁడు ఆశించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. మంత్రమునందలి 'ధేహి' అను పదము ఆశీరర్థకమని ఇచట చెప్పఁబడినది.

11. మంత్రము : అర్కశ్చక్షుః ఇతి రిత్యాహవనీయమ్ । అర్కో వై దేవానా మన్నమ్ (౫) । అన్నమేవావరున్ధే, ఇతి ।

అర్థము : 'అర్కశ్చక్షుః' ఇతి ఆహవనీయమ్='అర్కశ్చక్షుః' ఇత్యాది మంత్రముచే ఆహవనీయాగ్నిని, ఆదధాతి=అధానము చేయవలెను. అర్కః వై=సూర్యుఁడే, దేవానామ్=దేవతలకు, అన్నమ్=(అన్నకారి యగుటచే) అన్నము. అన్నమేవ= అన్నమునే, అవరున్ధే=(యజమానుఁడు) పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము: 'అర్క శ్చక్షుః' ఇత్యాది మంత్రముచే ఆహవనీయాగ్నిని అధానము చేయవలెను. అర్కుఁడు అర్చనీయుఁడను వ్యుత్పత్తిచే దేవతలకు అన్నకారి యగుటవలన అన్నప్రాప్తి కలుగుచున్నది. దీనివలన అధానకర్త నిశ్చయముగ అన్నమును పొందును. మంత్రమునందలి అర్క శబ్దమునకు తాత్పర్య మిచట చూపఁబడినది.

12. మంత్రము : తేన మే దీదిహీత్యాహ । సమిన్ధ ఏవైనమ్, ఇతి ।

అర్థము : తేన మే దీదిహి ఇతి ఆహ=దీప్యమానుఁడవైన ఓ యగ్నీ! ఐహిః ప్రస్తుతమైన దీప్తి రూప తేజస్సు, జ్వాలా రూప శరీరము, సదా ఉంటున్న భా రూప శరీర గత ప్రకాశము మున్నగునట్టి ఆ సమస్తముచే నన్ను ప్రకాశింపఁజేయుమని యజమాన ప్రార్థనగా మంత్రము చెప్పుటచే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, సమిన్ధే ఏవ=ఆహవనీయాగ్ని తప్పక ప్రకాశింపఁజేయును.

తాత్పర్యము: స్పష్టము. మంత్రము నందలి దీదిహి పదము సమింధనార్థమని ఇచట చెప్పఁబడినది.

13. మంత్రము : అనశే వ్యానశ ఇతి త్రిరుదిఙ్గయతి । త్రయ ఇమే లోకాః । ఏష్వేవైనం లోకేషు ప్రతిష్ఠిత మాధత్తే, ఇతి ।

అర్థము : "అనశే వ్యానశే" ఇతి త్రిః ఉదిఙ్గయతి="అనశే వ్యానశే" అను అగ్న్యభిమంత్రణముచే మూఁడు మారులు అగ్నిని పైకి కదలింపఁజేయవలెను. ఇమే లోకాః=ఈ భూరాది లోకములు, త్రయః=మూఁడు. ఏష్వేవ=ఈ ముల్లోకములందే, ప్రతిష్ఠితమ్=ప్రతిష్ఠితుఁడైన, ఏనమ్=ఈ యగ్నిని, ఆధత్తే=యజమానుఁడు అధానము చేసినవాఁ డగును.

తాత్పర్యము: "అనశే వ్యానశే సర్వమాయు ర్వ్యానశే" ఇది అగ్నిని అభిమంత్రించు మంత్రము. ఈ మంత్రముచే అగ్నిని మూఁడు మారులు పైకి కదలింపఁజేయవలెను. ఈ భూరాది లోకములు మూఁడు. త్రిత్వ సంఖ్యా సామ్యముచే యజమానుఁడు మూఁడు లోకములందే ప్రతిష్ఠితుఁడైన అగ్నిని అధానము చేసిన వాఁడగును. ఈ మంత్రమునకు పూర్వపక్ష హేతువుగా ఒకానొక వినియోగము ఇచట చెప్పఁబడినది.

14. మంత్రము : తత్తథా న కార్యమ్ । వీఙ్గిత మప్రతిష్ఠిత మాదధీత । ఉద్యత్యైవాఽఽధాయాభిమన్త్ర్యః । అవీఙ్గిత మేవైనం ప్రతిష్ఠిత మాధత్తే, ఇతి ।

అర్థము : తథా=ఆ విధముగ, న కార్యమ్=చేయఁదగినది కాదు. తథా కృతం చేత్ =అట్లు చేయఁబడినచో, వీఙ్గితమ్= వివిధముగ చలింపఁజేయఁబడినవాఁడును, అప్రతిష్ఠితమ్=కనుక ప్రతిష్ఠితుఁడు కానివాఁడునునగు అగ్నిని, ఆదధీత= అధానము చేసినవాఁ డగును. ఉద్యత్యైవ=హస్తమునందు పైకి ఒకమారు ఎత్తియే, ఆధాయ=ఆయతనమునం దా యగ్ని నాధానము చేసి, అభిమన్త్ర్యః=అభిమంత్రించఁదగినవాఁడు. తథా సతి=అట్లు కాఁగా, అవీఙ్గితమేవ ఏనమ్=వివిధ చలన రహితుఁడే అయినవాఁడును, ప్రతిష్ఠితమ్=స్థిరముగ ప్రతిష్ఠితుఁడు నైన, ఏనమ్=ఈ యగ్నిని, ఆధత్తే=అధానము చేసినవాఁ డగును.

తాత్పర్యము: అగ్నిని మూఁడు మారులు పైకి కదలింపఁజేయరాదు. అట్లు చేసినచో వివిధముగ చలితుఁడగుటవలన స్థిరముగ ప్రతిష్ఠితుఁడు కాని అగ్నిని అధానము చేసినట్లగును. కనుక హస్తమునందు ఒకమారు పైకి ఎత్తి ఆయతనమునందు అధానము చేసి

పిమ్మట '' అనో వ్యానో'' అను మంత్రముచే ఈ యగ్నిని అభిమంత్రించవలెను. అట్లు చేయుటవలన చలన రహితుండగుటచే స్థిరముగ ప్రతిష్ఠితుండైన అగ్నినే యజమానుండు ఆధానము చేసినవాండగును. ఇచట పూర్వపక్షము ను దూషించి వినియోగాంతరము చెప్పఁబడినది.

15. మంత్రము : విరాట్ చ స్వరాట్ చ యాస్తే అగ్నే శివాస్తనువ స్తాభిస్త్వాऽऽదధ ఇత్యాహ। ఏతా వా అగ్నేః శివాస్తనువః। తాభిరేవైనగ్ం సమర్ధయతి।

అర్థము : ''విరాట్ చ స్వరాట్ చ యాస్తే అగ్నే శివాస్తనువ స్తాభిస్త్వాऽऽదధే'' ఇతి ఆహ=ఓ అగ్నీ! నీకు శాంతములైన విరాడాది శరీరములు ఏవి కలవో ఆ తనువులతో కూడియున్న నిన్ను ఆధానము చేయుచున్నానని యజమాన ప్రార్థనగా మంత్రము చెప్పినది. ఏతాః వై=ఈ విరాడాదులే, అగ్నేః=అగ్నియొక్క, శివాః తనువః=శాంతములైన శరీరములు. తాభిరేవ=ఆ శరీరములచేతనే, ఏనమ్=ఈ యగ్నిని, సమర్ధయతి=యజమానుండు సమృద్ధునిగాఁ జేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము: విరాడిత్యాది మంత్రము సప్తమానువాకమునందు వ్యాఖ్యానించఁబడినది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

17. మంత్రము : యాస్తే అగ్నే ఘోరాస్తనువ స్తాభిరముం గచ్ఛేతి బ్రూయాద్యం ద్విష్యాత్. తాభిరేవైనం పరాభావయతి (౮), ఇతి। లోకో౽స్యజత్తైన మాధత్తే౽న్వాహార్యపచనం దేవానా మన్నామేనం ప్రతిష్ఠిత మాధత్తే పఞ్చ చ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాణ్డే ప్రథమప్రపాఠకే౽ష్టమో౽నువాకః ॥ ౮ ॥

అర్థము : (యజమానః=యజమానుండు) యమ్=ఏ శత్రువును, ద్విష్యాత్=ద్వేషించునో, తం ప్రతి=ఆ శత్రువును గూర్చి, ''యాస్తే అగ్నే ఘోరాస్తనువ స్తాభిరముం గచ్ఛ'' ఇతి=యాస్తే ఇత్యాది మంత్రమును, (ఇది సప్తమానువాకమున వ్యాఖ్యాతము.) బ్రూయాత్=పలుకవలెను. (తథా సతి=అట్లు కాఁగా, అయమ్=ఈ యజమానుండు,) తాభిరేవ=ఆ ఘోర శరీరములచేతనే, ఏనమ్=ఈ శత్రువును, పరాభావయతి=నశింపఁజేయును.

తాత్పర్యము: స్పష్టము. ఇచట ''యాస్తే అగ్నే ఘోరాః'' అను మంత్రమునకు వినియోగము చెప్పఁబడినది.

ప్రథమ ప్రపాఠకమునందు అష్టమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ప్రథమ ప్రపాఠకే

నవమో౽నువాకః

1. మంత్రము : శమీగర్భాదగ్నిం మన్థతి। ఏషా వా అగ్నే ర్యజ్ఞియా తనూః। తామేవాస్మై జనయతి, ఇతి।

అవతారిక : అష్టమానువాకమునందు ఆధాన మంత్ర వ్యాఖ్యానమైన బ్రాహ్మణము చెప్పఁబడినది. ఈ నవమానువాకమునందు బ్రహ్మౌదనము చెప్పఁబడుచున్నది. అందు ప్రథమమున బ్రహ్మౌదనము కంటె పరాచీనమును, ఆధానముకంటె ప్రాచీనమునైన అగ్నిమథనము చెప్పఁబడుచున్నది.

అర్థము : శమీగర్భాత్=జమ్మిచెట్టుయొక్క మధ్యమమునుండి ఏర్పడిన అరణినుండి, అగ్నిమ్=అగ్నిని, మన్థతి=మథించవలెను. ఏషా వై=ఇదియే, అగ్నేః=అగ్ని యొక్కయజ్ఞియా=యజ్ఞార్హమైన, తనూః=శరీరము. తామేవ=ఆ శరీరమునే, అస్మై = ఈ యగ్నికొఱకు, జనయతి= పుట్టించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము: ఆధాన దినమునకు పూర్వదినమునందు బ్రహ్మౌదనమును పక్వము చేసి(వండి), మఱునాటి ఉదయమునకు పూర్వము బ్రహ్మౌదనికమైన అగ్నినుండి భస్మమును తొలఁగించి, ఆ స్థానమునందు శమీ వృక్షము యొక్క లోపల నుండెడి జమ్మికొమ్మచే నిష్పన్నము చేయఁబడిన అరణినుండి అగ్నిని మథించవలెను. ఆ శమీ గర్భమునుండి పుట్టిన అగ్నియొక్కశరీరము యజ్ఞార్హ మైనది. ఇట్లు చేసిన యజమానుండు ఆ శరీరమునే పుట్టించినవాఁడగుచున్నాఁడు. ఇచట అగ్ని మథనము విధించఁబడినది.

2. మంత్రము : అదితిః పుత్రకామా। సాధ్యేభ్యో దేవేభ్యో బ్రహ్మౌదన మపచత్। తస్యా ఉచ్ఛేషణ మదదుః। తత్ప్రా౽౽శ్నాత్। సా రేతో౽ధత్త। తస్యై ధాతా చార్యమా చాజాయేతామ్। సా ద్వితీయ మపచత్ (౧)। తస్యా ఉచ్ఛేషణ మదదుః। తత్ప్రా౽౽శ్నాత్। సా రేతో౽ధత్త। తస్యై మిత్రశ్చ వరుణశ్చాజాయేతామ్। సా తృతీయ మపచత్। తస్యా ఉచ్ఛేషణ మదదుః। తత్ప్రా౽౽శ్నాత్। సా రేతో౽ధత్త। తస్యా అగ్ంశశ్చ భగశ్చాజాయేతామ్। సా చతుర్థ మపచత్ (౨)। తస్యా ఉచ్ఛేషణ మదదుః। తత్ప్రా౽౽శ్నాత్। సా రేతో౽ధత్త। తస్యా ఇన్ద్రశ్చ వివస్వాగ్ంశ్చాజాయేతామ్। బ్రహ్మౌదనం పచతి। రేత ఏవ తద్దధాతి, ఇతి।

అర్థము : అదితిః=అదితి దేవి, పుత్రకామా=పుత్రులు కావలెనను కోరిక కలదగుచు, సాధ్యేభ్యః=ఉత్పాదనీయులైన, దేవేభ్యః=ధాత్రాది దేవతలకొఱకు, బ్రహ్మౌదనమ్=బ్రహ్మౌదనమును, అపచత్=వండెను. తస్యై=ఆ అదితికొఱకు, ఉచ్ఛేషణమ్=హోమమును ప్రాశనమును చేయఁగా మిగిలిన ఆ బ్రహ్మౌదనమును, అదదుః=ఋత్విజులు ఇచ్చిరి. తత్=ఆ ఉచ్ఛేషణమును, ప్రా౽౽శ్నాత్=అదితి భుజించెను. సా=ఆ అదితి, రేతః=రేతస్సును, అధత్త=ధరించెను. తస్యై=ఆ అదితినుండి, ధాతా చ, అర్యమా చ=ద్వాదశాదిత్యులలో మొదటివారైన ధాతయు, అర్యముఁడును, అజాయేతామ్=పుట్టిరి.

సా=ఆ అదితి, ద్వితీయమ్=రెండవ పర్యాయము, అపచత్=బ్రహ్మౌదనమును వండెను. తస్యై=ఆ అదితికై, ఉచ్ఛేషణమ్, అదదుః. తత్, ప్రాऽऽశ్నాత్. సా, రేతః అధత్త. (అర్థము పైని చెప్పఁబడినది.) తస్యై=ఆ అదితినుండి, మిత్రః చ=మిత్ర దేవుఁడును, వరుణః చ=వరుణ దేవుఁడును, అజాయేతామ్=పుట్టిరి. సా, తృతీయమ్=మూఁడవ పర్యాయము, అపచత్=బ్రహ్మౌదనమును వండెను. తస్యై, ఉచ్ఛేషణమ్, అదదుః. తత్, ప్రాऽऽశ్నాత్. సా, రేతః అధత్త. తస్యై, అంశః చ=అంశ దేవుఁడు, భగః చ=భగ దేవుఁడును, అజాయేతామ్.

సా, చతుర్థమ్=నాల్గవ పర్యాయము, అపచత్. తస్యై, ఉచ్ఛేషణమ్, అదదుః. తత్, ప్రాऽऽశ్నాత్. సా, రేతః అధత్త. తస్యై, ఇన్ద్రః చ=ఇంద్రుఁడు, వివస్వాన్ చ=వివస్వంతుఁడును, అజాయేతామ్. (తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, ఆధిత్సుః=ఆధానము చేయ నిచ్ఛయించు నతఁడు,) బ్రహ్మౌదనమ్=బ్రహ్మౌదనమును, పచతి=వండవలెను. (తేన=ఆ బ్రహ్మౌదన పచనముచేత,) రేతః ఏవ=రేతస్సునే, తత్=ఆ బ్రహ్మౌదనము, దధాతి=సంపాదించును (ధరించును).

తాత్పర్యము: బ్రహ్మదేవు నుద్దేశించి హోమము కొఱకు, బ్రాహ్మణులైన ఋత్విజులు భుజించుట కొఱకును పచనము చేయఁబడు ఓదనము అన్నము బ్రహ్మౌదన మనఁబడుచున్నది. ఒకానొకప్పుడు అదితి దేవి పుత్రకామయై ఉత్పాదనీయులైన దేవతలకొఱకు బ్రహ్మౌదనము వండెను. అప్పుడు ఋత్విజులు ఆ బ్రహ్మౌదనమున కొంతభాగమును హోమము చేసి, మఱికొంత భాగమును ప్రాశనము చేసి (భుజించి) మిగిలిన భాగమును అదితి కొసఁగిరి. ఆమె దానిని ప్రాశనము చేసి గర్భము ధరించెను. అప్పుడు ఆమెకు ద్వాదశాదిత్యులలో ప్రథములైన ధాత, అర్యముఁడును పుట్టిరి. ఈ విధముగ ఆమె రెండవ పర్యాయము, నాల్గవ పర్యాయమును బ్రహ్మౌదనము వండఁగా, ఋత్విజులు పూర్వమువలె హోమము, ప్రాశనమును చేసి శేష భాగము నామెకిచ్చిరి. ఆమె రెండవ మాఱు, మూఁడవ మాఱు, నాల్గవ మాఱును ఆ శేషమును ప్రాశనము చేసి గర్భము ధరించెను. అప్పుడామెకు వరుసగా, మిత్ర వరుణ దేవతలు, అంశ భగ దేవతలు, ఇంద్ర వివస్వద్దేవతలును పుట్టిరి. కావున ఆధానము చేయఁగోరు నతఁడు బ్రహ్మౌదనమును పచనము చేయవలెను. ఆ పచనము చేయుటచే, ఆ బ్రహ్మౌదనము రేతస్సునే పోషించును. ఇచట బ్రహ్మౌదనము విధింపఁబడినది.

3. మంత్రము : ప్రాశ్నన్తి బ్రాహ్మణా ఓదనమ్, ఇతి ।

అర్థము : బ్రాహ్మణాః=ఋత్విజులు, ఓదనమ్=బ్రహ్మౌదనమును, ప్రాశ్నన్తి=ప్రాశనము చేయవలెను.

తాత్పర్యము: ఋత్విజులు బ్రహ్మౌదనమును ప్రాశనము (భోజనము) చేయవలెను. ఇచట ఋత్విజులకు బ్రహ్మౌదన ప్రాశనము విధింపఁబడినది.

4. మంత్రము : యదాజ్య ముచ్ఛిష్యతే । తేన సమిధోఽభ్యజ్యాऽऽదధాతి। ఉచ్ఛేషణాద్వా అదితీ రేతోఽధత్త (౩) । ఉచ్ఛేషణాదేవ తద్రేతో ధత్తే, ఇతి ।

అర్థము : ఆజ్యమ్=ఆజ్యము, ఉచ్ఛిష్యతే యత్=శేషించునెడల, తేన=ఆ ఆజ్యముచే, సమిధః=సమిధలను, అభ్యజ్య=అంతటను తడిపి, ఆదధాతి=ఆధానము చేయవలెను. ఉచ్ఛేషణాత్ వై=బ్రహ్మౌదనముయొక్క శేషమువలననే, అదితిః=అదితి దేవి, రేతః=రేతస్సును, అధత్త=ధరించెను. ఉచ్ఛేషణాదేవ=శేషించిన భాగమువలననే, తత్ రేతః=ఆ రేతస్సును, ధత్తే=ధరించుచున్నది.

తాత్పర్యము: హోమము చేయఁగా ఆజ్యము మిగిలినచో ఆ ఆజ్యముతో సమిధలను తడిపి ఆధానము చేయవలెను. అదితి దేవి బ్రహ్మౌదనము యొక్క శేషభాగమువలననే గర్భమును ధరించినది. కావున లోకమునందు స్త్రీ రేతస్సుయొక్క శేషభాగమువలననే గర్భమును ధరించుచున్నది. ఇచట సమిదాధానము విధింపఁబడినది.

5. మంత్రము : అస్థి వా ఏతత్ । యత్సమిధః । ఏతద్రేతః । యదాజ్యమ్ । యదాజ్యేన సమిధోఽభ్యజ్యాऽऽదధాతి । అస్థ్న్యేవ తద్రేతసి దధాతి, ఇతి ।

అర్థము : సమిధః యత్=సమిధలు ఏవి కలవో, ఏతత్=ఇది, అస్థి వై=ఎముకయే. ఆజ్యం యత్=ఆజ్య మేది కలదో, ఏతత్, రేతః=రేతస్సు, ఆజ్యేన=ఆజ్యముతో, సమిధః=సమిధలను, అభ్యజ్య=అంతటను తడిపి, ఆదధాతి యత్=ఆధానము చేయుచో, అస్థ్న్యేవ=అస్థినే, తద్రేతసి=ఆ రేతస్సునందు, దధాతి=ఉంచినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము: సమిధలు అస్థి స్వరూపమే. ఆజ్యము రేతస్సు సమిధలను శేషించిన ఆజ్యముతో అంతటను తడిపి ఆధానము చేయుచో అస్థినే ఆ రేతస్సునందు ఉంచినట్లగును. హోమోచ్ఛిష్టమును, సమిదంజన సాధనమునైన ఆజ్యమును ప్రశంసించి ఆ ఆజ్యముతో తడిపిన సమిధలను ఇచట శ్రుతి ప్రశంసించినది. కాఠిన్య సామ్యమువలన సమిధలకు అస్థిత్వము చెప్పఁబడినది.

6. మంత్రము : తిస్ర ఆదధాతి మిథునత్వాయ, ఇతి ।

అర్థము : మిథునత్వాయ=మిథునత్వ సిద్ధికై, తిస్రః=మూఁడు సమిధలను, ఆదధాతి=ఆధానము చేయవలెను.

తాత్పర్యము: మిథునత్వము సిద్ధించుటకై మూఁడు సమిధలను శిష్టమైన ఆజ్యముతో తడిపి ఆధానము చేయవలెను. కుమారునితోఁ గూడిన తల్లిదండ్రులు మిథున రూపము కలవారు. అట్టి వారికి త్రిత్వ సామ్యము లభించుచున్నది. ఇచట సమిధల సంఖ్య విధింపఁబడినది.

7. మంత్రము : ఇయతీర్భవన్తి । ప్రజాపతినా యజ్ఞముఖేన సంమితాః (౪) । ఇయతీర్భవన్తి । యజ్ఞపరుషా సంమితాః । ఇయతీర్భవన్తి। ఏతావద్వై పురుషే వీర్యమ్ । వీర్య సంమితాః, ఇతి ।

అర్థము : ఇయతీః = ఈ సమిధలు మాత్రము (ప్రాదేశ మాత్రము) ప్రమాణము కలవిగా, భవన్తి=ఉండవలెను. ప్రజాపతినా=ప్రజాపత్యవతారమైన, యజ్ఞముఖేన=యజ్ఞపురుషుని ముఖముతో, సంమితాః=సమానములు, ఇయతీః భవన్తి=ప్రాదేశ పరిమాణము కలవి అగుచున్నవి. యజ్ఞపరుషా సంమితాః = యజ్ఞపర్వముతో సమానములు, ఇయతీః భవన్తి=ప్రాదేశ పరిమాణము కలవి అగుచున్నవి. పురుషే=పురుషునియందు, వీర్యమ్=చక్షుశ్శ్రోత్రాది జ్ఞానేంద్రియ సామర్థ్యము, ఏతావత్ వై=ఈ మాత్రమే (ప్రాదేశ పరిమాణము కలదియే). అతః=ఇందువలన, వీర్యసంమితాః=ఆ సామర్థ్యముతో సమానములు, భవన్తి=అగుచున్నవి.

తాత్పర్యము: ఆధేయములైన మూఁడు సమిధలు ప్రాదేశ పరిమాణము కలవియై ఉండవలెను. ప్రజాపత్యవతారమైన యజ్ఞపురుషుని ముఖము శిరస్సునుండి చుబుకము వఱకు ప్రాదేశ పరిమితము. కావున ప్రాదేశ పరిమిత సమిధలు యజ్ఞపురుషుని ముఖముతో సమానము లగును. యజ్ఞము యొక్క పర్వావయవ విశేషము పవిత్ర మైనది. అది ప్రాదేశ పరిమితము. దానికి ప్రాదేశప్రమాణము ''త్రివృత్పలాశే దర్భ ఇయాన్ప్రాదేశ సంమితః'' అను ఆ మంత్రమందే ఆమ్నాత మైనది. కనుక పవిత్రమైన యజ్ఞపర్వముతో ఈ సమిధలకు తుల్యత్వము సిద్ధించినది. ఒకానొక పురుషునియందు ఆ చక్షుశ్శ్రోత్రాది జ్ఞానేంద్రియ సామర్థ్యము ప్రాదేశ పరిమిత ముఖమునందు ఉంటున్నది. ఇందువలన ఆ సమిధలకుఆ సామర్థ్యముతో తుల్యత్వము లభించినది. ఇచట 'ఇయతీః' అని ప్రాదేశాభినయముచే సమిధలకు పరిమాణము విధింపఁబడినది. యజ్ఞపర్వము=దర్భ మొదలగునది.

8. మంత్రము : ఆర్ద్రాః భవన్తి । ఆర్ద్రమివ హి రేతః సిచ్యతే , ఇతి ।

అర్థము : ఆర్ద్రాః భవన్తి=పూర్వోక్తములైన సమిధలు ఆర్ద్రములై యుండవలెను. ఆర్ద్రం రేతః ఇవ=ఆర్ద్రమైన రేతస్సే, సిచ్యతే హి=చల్లఁబడుచున్నది కదా!

తాత్పర్యము: పూర్వ విహితములైన సమిధలు ఆర్ద్రములై యుండవలెను. ఆర్ద్రమైన రేతస్సే చల్లఁబడుచున్నది కదా! ఇవ శబ్దము ఇచట ఏవార్థకము. ఆ సమిధలకు శుష్కత్వమును వారించుటకై ఇచట ఆర్ద్రత్వము విధించఁబడినది.

9. మంత్రము : చిత్రియస్యాశ్వత్థస్యాఽఽదధాతి । చిత్రమేవ భవతి, ఇతి ।

అర్థము : చిత్రియస్య=ఒక గ్రామమునకు చిహ్నము అయినటువంటి, అశ్వత్థస్య=రావిచెట్టుయొక్క, సమిధః=సమిధలను, ఆదధాతి=ఆధానము చేయవలెను. తేన=దానిచే, చిత్రమేవ=విచిత్రమే అయిన ఐశ్వర్యము, భవతి=అగును.

తాత్పర్యము: ఒక గ్రామమునకు చిహ్నముగా ఉన్న రావిచెట్టుయొక్క సమిధల నాధానము చేయవలెను. దానిచే విచిత్రమే అయిన ఐశ్వర్యము కలుగును. ఇచట సమిధలకు వృక్షవిశేషము విధించఁబడినది.

10. మంత్రము : ఘృతవతీభి రాదధాతి (౫) । ఏతద్వా అగ్నేః ప్రియం ధామ । యద్ఘృతమ్ । ప్రియేణైవైనం ధామ్నా సమర్ధయతి ।

అథో తేజసా, ఇతి ।

అర్థము : ఘృతవతీభిః=ఘృత శబ్ద యుక్తములైన ఋక్కులచే, ఆదధాతి=సమిధల నాధానము చేయవలెను. ఘృతం యత్=ఘృతము ఏది కలదో, ఏతత్ వై=ఇదియే, అగ్నేః=అగ్నికి, ప్రియం ధామ=ప్రియమైన స్థానము. ఏవం సతి=ఇట్లు కాఁగా, ఏనమ్=ఈ యగ్నిని, ప్రియేణ ధామ్నైవ=ప్రియమైన స్థానముచేతనే, సమర్ధయతి=ఆధానకర్త సమృద్ధునిగాఁ జేసినవాఁడగుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, తేజసా=తేజస్సుచే, సమర్ధయతి.

తాత్పర్యము: ''ఘృతైర్బోధయతాతిథిమ్'' ఇత్యాదులైన ఋక్కులు, ఘృత శబ్దముతో కూడియున్నవి. ఆధానకర్త అట్టి ఋక్కులను పఠించుచు పైని చెప్పఁబడిన సమిధలను ఆధానము చేయవలెను. ఘృతముచే జ్వాలలు అభివృద్ధము అగును కావున ఘృతము అగ్నికి ప్రియమైన స్థానము. ఘృత శబ్ద ఘటిత ఋక్కులచే సమిధల నాధానము చేయుట వలన అగ్నిని ప్రియమైన స్థానముచేతనే సమృద్ధునిగాఁ జేసినవాఁడగును. మఱియు తేజస్సుచే సమృద్ధుని జేసినవాఁడగును. ఇచట సమిదాధానార్థములైన ఋగ్విశేషములు విధించఁబడినవి.

11. మంత్రము : గాయత్రీభి ర్బ్రాహ్మణస్యాఽఽదధ్యాత్ । గాయత్రచ్ఛన్దా వై బ్రాహ్మణః । స్వస్య ఛన్దసః ప్రత్యయనస్త్వాయ । త్రిష్టుభీ రాజన్యస్య । త్రిష్టుప్ఛన్దా వై రాజన్యః । స్వస్య ఛన్దసః ప్రత్యయనస్త్వాయ (౬) । జగతీభి ర్వైశ్యస్య । జగతీఛన్దా వై వైశ్యః । స్వస్య ఛన్దసః ప్రత్యయనస్త్వాయ, ఇతి ।

అర్థము : గాయత్రీభిః=గాయత్రీ చ్ఛందో యుక్తములైన ఋక్కులచే, బ్రాహ్మణస్య=బ్రాహ్మణుని నిమిత్తము, ఆదధ్యాత్=సమిధల నాధానము చేయవలెను. బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు, గాయత్రచ్ఛన్దాః వై=గాయత్రీ ఛందస్సంబంధియే. స్వస్య ఛన్దసః=స్వీయ ఛందస్సుయొక్క, ప్రత్యయనస్త్వాయ=పునఃప్రాప్తికై, గాయత్రీభిః బ్రాహ్మణస్య ఆదధ్యాత్. రాజన్యః=క్షత్రియుఁడు, త్రిష్టుప్ఛన్దాః వై=త్రిష్టుప్ఛంద స్సంబంధియే. స్వస్య ఛన్దసః=స్వీయ ఛందస్సుయొక్క,

ప్రత్యయనస్త్వాయ=పునః ప్రాప్తికొఱకు, త్రిష్టుభిః=త్రిష్టుప్ఛందో యుక్తములైన ఋక్కులచే, ఆదధ్యాత్. వైశ్యః=వైశ్యుఁడు, జగతీఛన్దాః వై= జగతీ ఛందస్సంబంధియే. స్వస్య ఛన్దసః=స్వీయ ఛందస్సు యొక్క ప్రత్యయనస్త్వాయ=పునఃప్రాప్తికై, వైశ్యస్య=వైశ్యుని నిమిత్తము, జగతీభిః= జగతీ ఛందో యుక్తములైన ఋక్కులచే, ఆదధ్యాత్.

తాత్పర్యము: ''సమిధాఽగ్నిం దువస్యత'' ఇత్యాదులు గాయత్రీ ఋక్కులు. ''సమిధ్యమానః ప్రథమోఽనుధర్మా'' ఇత్యాదులు త్రిష్టుప్ ఋక్కులు. ''త్వామగ్నే సమిధానమ్'' ఇత్యాదులు జగతీ ఋక్కులు. గాయత్రీ ఛందస్సు, బ్రాహ్మణుఁడు విరాట్పురుషుని ముఖము నుండి పుట్టుటచే ఉభయులకు ఏక ముఖత్వము సంబంధము. త్రిష్టుప్ ఛందస్సు, క్షత్రియుఁడు విరాట్పురుషుని బాహువులనుండి పుట్టుటచే ఉభయులకు ఏక బాహుత్వము సంబంధము. జగతీచ్ఛందస్సు, వైశ్యుఁడు విరాట్పురుషుని ఊరువులనుండి పుట్టుటచే ఉభయులకు ఏకోరుత్వము సంబంధము. గాయత్ర్యాది ఋక్కులు ఉపరితన ప్రపాఠకమునందు ఆమ్నాతము అగును. తాత్పర్యము స్పష్టము. ఇచట అధికారి భేదము ననుసరించి ఋగ్వ్యవస్థ విధించఁబడినది.

12. మంత్రము : తగ్ం సంవత్సరం గోపాయేత్ । సంవత్సరగ్ం హి రేతో హితం వర్ధతే, ఇతి ।

అర్థము : తమ్=ఆ అగ్ని రూపమైన గర్భమును, సంవత్సరమ్=సంవత్సర కాలము, గోపాయేత్=రక్షించవలెను. హితం రేతః=గర్భాశయమునందు స్థాపించఁబడిన రేతస్సు, సంవత్సరమ్=సంవత్సర కాలము, వర్ధతే హి=వృద్ధి నొందుచున్నది కదా!

తాత్పర్యము: లోకమునందు గర్భాశయమునందు ఉంచఁబడిన రేతస్సు సంవత్సర కాలము వృద్ధి నొందుచున్నది కనుక, అగ్నిరూప గర్భము యొక్క వృద్ధి కొఱకు సంవత్సరము అంతటను రక్షించవలెను. ఇచట సమిద్ధమైన బ్రహ్మౌదనికాగ్నికి చిరావస్థానము విధించఁబడినది.

13. మంత్రము : యద్యేనగ్ం సంవత్సరే నోపనమేత్ । సమిధః పునరాదధ్యాత్ । రేత ఏవ తద్ధితం వర్ధమాన మేతి, ఇతి ।

అర్థము : ఏనమ్= ఈ అగ్న్యాధేయమును, సంవత్సరే=సంవత్సర కాలమందు, నోపనమేత్ యత్=యజమానుఁడు పొందనిచో, సమిధః=సమిధలను, పునః ఆదధ్యాత్=మఱల ఆధానము చేయవలెను. తత్=ఆ పునరాధానముచేత, హితమ్=గర్భాశయమందు స్థాపితమై, వర్ధమానమ్=సంవత్సరము వృద్ధి నొందుచున్న, రేతః ఏవ=రేతస్సునే, ఏతి=యజమానుఁడు పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము: ఏదియేని ద్రవ్య రాహిత్యాది కారణముచే ఈ యజమానునకు అగ్న్యాధేయ ప్రాప్తి కలుగనిచో, అప్పుడు సంవత్సర కాలము రక్షితమైన బ్రహ్మౌదనికాగ్నియందు సమిధల నాధానము చేసి తత్సిద్ధి పర్యంతము రక్షించవలెను. ఆ రక్షణముచే గర్భాశయమందు స్థాపితమైన రేతస్సు సంవత్సరము వృద్ధి నొందును. ఆ కారణమువలన అగ్నిరూపమైన గర్భముయొక్క వృద్ధికై సంవత్సర మంతటను రక్షించవలెను. ఆ రక్షణముచే గర్భాశయమునందు స్థాపితమై, వృద్ధి నొందుచున్న రేతస్సును యజమానుఁడు పొందును. ఇచట కల్పసూత్రోక్త ప్రకారముగ సంవత్సర కాలము బ్రహ్మౌదనికాగ్ని రక్షణము, పునరాధానము విధించఁబడినవి.

14. మంత్రము : న మాగ్ంస మశ్నీయాత్ । న స్త్రియ ముపేయాత్ (౭), ఇతి ।

అర్థము : మాంసమ్=మాంసమును, నాశ్నీయాత్=బ్రహ్మౌదనికాగ్ని రక్షణకర్త భుజించరాదు. స్త్రియమ్=స్త్రీని, నోపేయాత్=పొందరాదు.

తాత్పర్యము: బ్రహ్మౌదనికాగ్ని రక్షణకర్త మాంసమును భుజించరాదు. స్త్రీని పొందరాదు. ఇచట బ్రహ్మౌదనికాగ్ని రక్షణకర్తకు నియమ విశేషము విధించఁబడినది.

15. మంత్రము : యన్మాగ్ంస మశ్నీయాత్ । యత్స్త్రియ ముపేయాత్ । నిర్వీర్యః స్యాత్ । నైనమగ్ని రుపనమేత్, ఇతి ।

అర్థము : మాంసమ్=మాంసమును, అశ్నీయాత్ యత్=భుజించినచో, స్త్రియమ్=స్త్రీని, ఉపేయాత్ యత్=పొందుచో, నిర్వీర్యః స్యాత్=అతడు నిర్వీర్యుఁ డగును. ఏనమ్=ఈ యజమానుని, అగ్నిః=అగ్న్యాధేయము, నోపనమేత్=పొందదు.

తాత్పర్యము: మాంసమును భుజించినను, స్త్రీని పొందినను ఈ నియమము నతిక్రమించిన యతఁడు నిర్వీర్యుఁడగును. అతనిని అగ్న్యాధేయము పొందదు. ఇచట వ్యతిరేకముఖముగ నియమము ప్రశంసించఁబడినది.

16. మంత్రము : శ్వ ఆధాస్యమానో బ్రహ్మౌదనం పచతి । ఆదిత్యా వా ఇత ఉత్తమాః సువర్గం లోకమాయన్ । తే వా ఇతో యన్తం ప్రతినుదన్తే । ఏతే ఖలు వావాఽదిత్యాః । యద్బ్రాహ్మణాః । తైరేవ సత్వ్యం గచ్ఛతి (౮) । నైనం ప్రతినుదన్తే, ఇతి ।

అర్థము : శ్వః=మఱునాఁడు, ఆధాస్యమానః=ఆధానము చేయఁబోవు యజమానుఁడు, బ్రహ్మౌదనమ్=బ్రహ్మౌదనమును, పచతి=వండవలెను. ఆదిత్యాః వై=ఆదిత్యులే, ఇతః=ఈ భూ లోకమునుండి, ఉత్తమాః=ఉద్గతతములై, సువర్గం లోకమ్=స్వర్గ లోకమును, అయన్=పొందిరి. తే వై=ఆ ఆదిత్యులే, ఇతః=ఈ భూ లోకమునుండి, యన్తమ్=స్వర్గమునందు పోవుచున్న పురుషుని, ప్రతినుదన్తే=ప్రతిబంధించుచున్నారు. బ్రాహ్మణాః యత్=బ్రాహ్మణులు ఎవరు కలరో, ఏతే వావ=ఈ బ్రాహ్మణులే, ఆదిత్యాః ఖలు=అదితి సంబంధముచే ఆదిత్యులు కదా! తైః ఏవ=బ్రహ్మౌదనముచే తుష్టులైన ఆ బ్రాహ్మణులైన ఆదిత్యులతోఁగూడనే, సత్వ్యమ్=సమత్వమును, గచ్ఛతి=పొందుచున్నది. ఏనమ్=స్వర్గమునందు పోవుచున్న పురుషుని, న ప్రతినుదన్తే=ప్రతిబంధించరు.

తాత్పర్యము: మఱునాఁడు ఆధానము చేయఁబోవు యజమానుఁడు పూర్వ దినమున బ్రహ్మౌదనమును పక్వము చేయవలెను. పూర్వము ఒకానొకప్పుడు ఆదిత్యులు ఈ భూ లోకమునుండి బయలుదేరినవారై స్వర్గమును పొందిరి. వారు స్వర్గమునందు వెళ్లుచున్న మఱియొక పురుషుఁడు భూలోకవర్తి యగుటవలన అతనిని ప్రతిబంధించిరి. బ్రాహ్మణులే అదితి సంబంధమువలన ఆదిత్యులైరి. ఈ బ్రహ్మౌదనముచే సంతుష్టులైన బ్రాహ్మణులైన ఆదిత్యులతో కూడ స్వర్గప్రాప్తియందు సమతత్వము పొందుచున్నది. కనుక ఈ భూలోకవర్తిని ప్రతిబంధించరు. ఇచట ఆధాన దినమునకు పూర్వదినమునందు బ్రహ్మౌదనము విధించఁబడినది.

17. మంత్రము : బ్రహ్మవాదినో వదన్తి । క్వ సః । అగ్నిః కార్యః । యో కస్మై ప్రజాం పశూన్ప్రజనయతీతి । శల్కైస్తాగ్ం రాత్రి మగ్ని మిన్ధీత । తస్మిన్నుపవ్యుషమరణీ నిష్టపేత్ । యథర్షభాయ వాశితాన్యావిచ్ఛాయతి । తాదృగేవ తత్, ఇతి ।

అర్థము : యః అగ్నిః=ఏ యగ్ని, అస్మై=ఈ ఆహితాగ్నికొఱకు, ప్రజామ్=పుత్ర పౌత్రాది ప్రజను, పశూన్=గవాది పశువులను, ప్రజనయతి=సంపాదింపఁజేయుచున్నాఁడో, సః=ఆ అగ్ని, క్వ (క్వ)=ఎచ్చట, కార్యః=సంపాదనీయుఁడు?, ఇతి=అని, బ్రహ్మవాదినః=మంత్రజ్ఞులు, వదన్తి=చెప్పుచున్నారు (ప్రశ్నించుచున్నారు). తాం రాత్రిమ్=ఆ రాత్రిని (రాత్రియందు), శల్కైః=కాష్ఠలేశములచేత, అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఇన్ధీత=ప్రజ్వలింపఁజేయవలెను. తస్మిన్=ఆ జ్వలించుచున్న అగ్నియందు, ఉపవ్యుషమ్=ఉషఃకాల సమీపమునందు, అరణీ=మంథన సాధనములైన రెండు అరణులను, నిష్టపేత్=నిశ్శేషముగ తపింపఁజేయవలెను. ఋషభాయ=వృషభముకొఱకు, వాశితాని=ప్రియములైన కిక్కిశాది శబ్ద సముదాయములను, ఆవిచ్ఛాయతి=తదాగమనమునకై విశేషముగ సంపాదింపఁజేయునో, తత్=ఆ అరణి తాపనము, తాదృగేవ=అటువంటిదే.

తాత్పర్యము : ఆహితాగ్నికై పుత్ర పౌత్రాది ప్రజను, గవాది పశువులను సంపాదింపఁజేయు నగ్ని నెచట సంపాదించవలెను? బ్రహ్మవాదుల ప్రశ్న. ఆ ప్రశ్న కిది సమాధానము : ఆధాన దినమునకు పూర్వ దినమునందు బ్రహ్మౌదనమును వండవలెనని పూర్వము చెప్పఁబడినది. ఆ రాత్రియందు బ్రహ్మౌదనికాగ్నిని కాష్ఠలేశములచే నిరంతరము ప్రజ్వలింపఁజేసి ఆ అగ్ని ప్రజ్వలించుచుండఁగా ఉషఃకాల సమీపమునందు అరణులను రెండింటిని సంపూర్ణముగ వెచ్చఁజేయవలెను. అప్పుడు ఆ బ్రహ్మౌదనికాగ్ని ఆ అరణులందు ప్రవేశించును. అట్టి అరణులను మథించఁగా అగ్ని పుట్టును. అనఁగా ఆ అరణులనుండి ఆధానాగ్నిని సంపాదించవలెనని యర్థము. ఒకానొక వృషభము వచ్చుటకై ప్రియములైన కిక్కిశాది శబ్ద సముదాయములను విశేషముగ ఉపయోగించుటవంటిదియే ఆ అరణి తాపనము కూడ. ఇచట బ్రహ్మౌదనికాగ్నియొక్క సమింధనము, ఆ అగ్నియందు అరణి తాపనము విధించఁబడినవి. బ్రహ్మౌదనికాగ్ని=బ్రహ్మౌదనమును వండుటయందు సాధనమైన అగ్ని.

18. మంత్రము : అపోదూహ్య భస్మాగ్నిం మన్థతి (౯) । సైవ సాఽగ్నేః సన్తతిః, ఇతి ।

అర్థము : భస్మ=బ్రహ్మౌదనికాగ్ని సంబంధియైన భస్మమును, అపోహ్య=తొలఁగించి, (తస్మిన్ స్థానే=ఆ స్థానమునందు, తప్తాభ్యామ్ అరణీభ్యామ్=తప్తములైన రెండు అరణులనుండి,) అగ్నిమ్=అగ్నిని, మన్థతి=మథించవలెను. సైవ=ఆ మంథన క్రియయే, అగ్నేః=బ్రహ్మౌదనికాగ్నికి, సా సన్తతిః=జనింపఁబోవు అగ్నితోఁ గూడ సంతతి (విచ్ఛేదాభావము).

తాత్పర్యము : బ్రహ్మౌదనికాగ్నికి పైని ఏర్పడిన బూడిదను తొలఁగించి ఆ స్థానమునందు తప్తములైన అరణులనుండి అగ్నిని మథించవలెను. ఆ స్థానమునందు చేయఁబడిన మంథనక్రియయే బ్రహ్మౌదనికాగ్నికి జనింపఁబోవు అగ్నితోఁగూడ ఆ సంతతి. సంతతి=విచ్ఛేదాభావము. ఇచట ప్రదేశ విశేషమందు మంథనము విధించఁబడినది.

19. మంత్రము : తం మన్థిత్వా ప్రాఞ్చ ముద్ధరతి । సంవత్సరమేవ తద్రేతో హితం ప్రజనయతి, ఇతి ।

అర్థము : తమ్=ఆ అగ్నిని, మన్థిత్వా=మథించి, ప్రాఞ్చమ్=ప్రాఙ్ముఖముగ, ఉద్ధరతి=పైకి తీసికొనవలెను. సంవత్సరమ్=సంవత్సర కాలము, హితమ్=గర్భమునందు. ధరించఁబడిన, రేతః=రేతస్సు, యథా=ఏ విధముగ, ప్రజనయతి=సంతానమును పుట్టింపఁజేయునో, తత్=అది, (తద్వత్=ఆ విధముగ, భవతి=అగుచున్నది.)

తాత్పర్యము : అరణియందు మథితమైన అగ్నిని ఒకానొక పాత్రమునందు తూర్పుముఖముగ తీసికొనవలెను. సంవత్సర కాలము గర్భమునందు ధరించఁబడిన రేతస్సు సంతానము నుత్పాదింపఁజేయువిధముగ అదితి యగును. ఇచట గార్హపత్యాధానము నిమిత్తము మథితాగ్నియొక్క ఉద్ధరణము విధించఁబడినది.

20. మంత్రము : అనాహిత స్తస్యాగ్ని రిత్యాహుః । యః సమిధో ఽనాధాయాగ్ని మాధత్త ఇతి । తాః సంవత్సరే పురస్తా దాదధ్యాత్ । సంవత్సరాదేవైన మవరుధ్యాఽఽధత్తే, ఇతి ।

అర్థము : యః=ఏ యజమానుఁడు, సమిధః=సమిధలను, అనాధాయ=ఉంచక, అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఆధత్తే=ఆధానము చేయుచున్నాఁడో, తస్య=ఆ యజమానునియొక్క, అగ్నిః=అగ్ని, అనాహితః ఇతి=ఆధానము చేయఁబడనిదని, ఆహుః=అభిజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. తాః=ఆ సమిధలను, సంవత్సరే పురస్తాత్=సంవత్సర కాలమునందు ముందుగా, ఆదధ్యాత్=ఆధానము చేయవలెను. (తదా=అప్పుడు, సః=ఆ యజమానుఁడు,)

సంవత్సరాదేవ=సంవత్సరమునుండియే, ఏనమ్=ఈ అగ్నిని, అవరుధ్య=పొంది, అధత్తే=ఆధానము చేసినవాఁడగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పాత్రమునందు తీసికొనఁబడిన అగ్నియందు సమిదాధానము చేయక గార్హపత్యమందు చేసిన ఆధానము చేయఁబడనిదే యగునని (అది ఆధానమే కాదని)అభిజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. కనుక ఆధానమునకు పూర్వము సంవత్సర పరిమిత కాలమునందు సమిదాధానము చేయవలెను. ఇది ముఖ్యపక్షము. ఆ విధముగ చేసిన యజమానుఁడు సంవత్సర కాలము అగ్నిని పొంది ఆధానము చేసినవాఁడగును. బ్రాహ్మౌదనికాగ్నియందు గాయత్ర్యాదులచే సమిదాధాన విధియందు చెప్పఁబడిన విధియే యిచట పక్షాంతర విధిశై పరామర్శించఁబడినది.

21\. మంత్రము : యదీ సంవత్సరే నాఽఽదధ్యాత్ । ద్వాదశ్యాం పురస్తా దాదధ్యాత్ । సంవత్సరప్రతిమా వై ద్వాదశ రాత్రయః । సంవత్సర మేవాఽఽస్యాహితా భవన్తి, ఇతి ।

అర్థము : సంవత్సరే=సంవత్సర కాలమందు, నాఽఽదధ్యాత్ యది=సమిదాధానము చేయనిచో, పురస్తాత్=అగ్న్యాధాన దినమునకు ముందు, ద్వాదశ్యామ్=ద్వాదశ సంఖ్యా పూరణియైన తిథియందు, ఆదధ్యాత్=సమిదాధానము చేయవలెను. ద్వాదశ రాత్రయః=ద్వాదశ రాత్రులు, సంవత్సర ప్రతిమాః వై =మాస స్థానీయములుగ కలసి సంవత్సర సదృశములే, భవన్తి=అగుచున్నవి. తదా=అప్పుడు, అస్య=ఈ ఆహితాగ్నికి, సంవత్సరమేవ=సంవత్సర కాలమే, ఆహితాః భవన్తి=సమిధ లాధానము చేయఁబడిన వగుచున్నవి.

తాత్పర్యము : సంవత్సర కాలము సమిదాధానము చేయనిచో ఆధాన దినమునకు పూర్వ తిథులను లెక్కించఁగా ద్వాదశ సంఖ్యను పూరించునట్టి తిథియందు ఆసమిధల నాధానము చేయవలెను. ద్వాదశరాత్రులను ద్వాదశ మాసములనుగా కలుపుకొని, సంవత్సర సదృశము లగుచున్నవి. అప్పుడు ఈ ఆహితాగ్నికి సమిధలు సంవత్సర కాలమే ఆహితము లగును. ఇచట ముఖ్యపక్షమును అనువదించి తదసంభవమునందు తత్సదృశమైన పక్షము విధించఁబడినది.

22\. మంత్రము : యది ద్వాదశ్యాం నాఽఽదధ్యాత్ త్ర్యహే పురస్తా దాదధ్యాత్ । ఆహితా ఏవాస్య భవన్తి (౧౦), ఇతి ।

ద్వితీయ మపచ చతుర్థ మపచదదితీ రేతోఽధత్త సంమితా ప్లుతవతీభి రాదధాతి రాజన్యః స్వస్య ఛన్దసః ప్రత్యయవ స్త్రైథేయా ద్ధచ్ఛతి మన్థతి రాత్రయ శ్చత్వారి చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ప్రథమ ప్రపాఠకే నవమోఽనువాకః ॥౯॥

అర్థము : ద్వాదశ్యామ్=అగ్న్యాధాన దినమునుండి పూర్వతిథులను లెక్కించుటయందు ద్వాదశ సంఖ్యా పూరణియైన తిథియందు, నాఽఽదధ్యాత్ యది=సమిదాధానము చేయనిచో, పురస్తాత్=అగ్న్యాధాన దినమునకు పూర్వము, త్ర్యహే=మూఁడవ దినమునందు, ఆదధ్యాత్=సమిదాధానము చేయవలెను. తదా=అప్పుడు, అస్య=ఈ ఆహితాగ్నికి ఆహితాః ఏవ భవన్తి=సమిధలు ఆధానము చేయఁబడినవే యగుచున్నవి.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్త విధముగ ద్వాదశ సంఖ్యా పూరణియైన తిథియందు సమిదాధానము చేయనిచో అగ్న్యాధాన దినమునకు పూర్వము మూఁడవ దినమందు సమిదాధానము చేయవలెను. ఈ విధముగఁ జేసిన యజమానునకు సమిధలు ఆధానము చేయఁబడినవే యగును. ఇచట ఇంకను సమిదాధానము అసంభవమైనచో మఱియొక పక్షము విధించఁబడినది.

ప్రథమ ప్రపాఠకమందు నవమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ప్రథమ ప్రపాఠకే

దశమోఽనువాకః

1\. మంత్రము : ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజత । స రిరిచానోఽమన్యత । స తపోఽతప్యత । స ఆత్మన్వీర్య మపశ్యత్ । తదవర్ధత । తదస్మా త్సహసోర్ధ్వ మసృజ్యత । సా విరాడభవత్ । తాం దేవాసురా వ్యగృహ్ణత (న్త) । సోఽబ్రవీ త్ప్రజాపతిః మమ వా ఏషా (౧) । దోహ ఏవ యుష్మాక మితి, ఇతి ।

అవతారిక : నవమానువాకమునందు బ్రహ్మౌదన మభిహితమైనది. ఇక దశమానువాకమునందు పంచాగ్న్యాధానము చెప్పఁబడుచున్నది. పూర్వము పంచమానువాకమునందు "యత్త్రేధాఽగ్ని రాధీయతే" అని అగ్నిత్రయాధాన పక్షమే అభిహిత మైనది. ఇచట పంచాగ్న్యాధానమును విధించుటకై ప్రథమమున ఒక ఆఖ్యాయిక చెప్పఁబడుచున్నది.

అర్థము : ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, ప్రజాః=ప్రజలను, అసృజత=సృజించెను. సః=అతఁడు, రిరిచానః=వీర్య క్షయ మగుటచే తాను శూన్యుఁడుగా, అమన్యత =తలంచెను. సః=అతఁడు, తపః అతప్యత =తపస్సు చేసెను. సః=ఆ ప్రజాపతి, ఆత్మన్=తనయందు, వీర్యమ్=కొంచెము వీర్యమును చూచెను. తత్=ఆ వీర్యము, అవర్ధత =కాలక్రమమున వృద్ధి నొందెను. తత్=ఆ వీర్యము, అస్మాత్=ఈ ప్రజాపతినుండి, సహసా =శీఘ్రముగ, ఊర్ధ్వమ్=ఊర్ధ్వభాగమున అసృజ్యత=సృజింపఁబడెను. సా =అది, విరాట్=వివిధముగ ప్రకాశించుచున్నదై ఒకానొక గోవు, అభవత్=ఆయెను. తామ్=ఆ గోవును, దేవాసురాః=దేవతలు, అసురులును, వ్యగృహ్ణత(న్త)=కలహించుకొనుచు పట్టుకొనిరి. సః ప్రజాపతిః=ఆ ప్రజాపతి, అబ్రవీత్=పలికెను. - ఏషా,=ఈ గోవు, మమ వై=నాకే. యుష్మాకమ్=మీకు, దోహః ఏవ=క్షీరములే, ఇతి=అని, అబ్రవీత్= పలికెను.

తాత్పర్యము : పూర్వము ప్రజాపతి ప్రజలను సృష్టించి తన వీర్యము క్షీణించుటచే తాను రిక్తుఁడ(శూన్యుఁడ)నని తలఁచి వీర్య లాభముకొఱకు తపస్సు నాచరించి తనయందు కొంచెము వీర్యమును కనుఁగొనెను. ఆ వీర్యము కాలక్రమమున వృద్ధి నొందెను. ఆ ప్రవృద్ధమైన వీర్యము నివారింప సాధ్యము కానిదై శీఘ్రముగానే ఈ ప్రజాపతినుండి ఊర్ధ్వమునకు వెడలి ప్రకాశించుచున్న గోవు అయెను. ఆ గోవు నుద్దేశించి 'మేమే దీనిని తీసికొందు'మని పరస్పరము కలహించుకొనిరి. అప్పుడు ప్రజాపతి 'ఈ గోవు నాకే యుండును. దీని పాలు మాత్రము మీకు' అని పలికెను. ఈ ఆఖ్యాయిక పంచాగ్న్యాధానమును విధించుటకై చెప్పఁబడినది.

2\. మంత్రము : సా తతః ప్రాచ్యుదక్రామత్ । తత్ప్రజాపతిః పర్యగృహ్ణాత్ । అథర్వ పితుం మే గోపాయేతి । సా ద్వితీయ ముదక్రామత్ । తత్ప్రజాపతిః పర్యగృహ్ణాత్ । నర్య ప్రజాం మే గోపాయేతి । సా తృతీయ ముదక్రామత్ । తత్ప్రజాపతిః పర్యగృహ్ణాత్ । శగంస్య పశూన్మే గోపాయేతి (౨) । సా చతుర్థ ముదక్రామత్ । తత్ప్రజాపతిః పర్యగృహ్ణాత్ । సప్రథ సభాం మే గోపాయేతి । సా పఞ్చమ ముదక్రామత్ । తత్ప్రజాపతిః పర్యగృహ్ణాత్ । అహే బుధ్నియ మన్త్రం మే గోపాయేతి । అగ్నీన్వావ సా తాన్వ్యక్రమత । తాన్ప్రజాపతిః పర్యగృహ్ణాత్ । అథో పఙ్క్తిమేవ, ఇతి ।

అర్థము : సా=ప్రజాపతిచే స్వార్థమే స్వీకరింపఁబడిన ఆ గోవు (విరాట్), తతః=ఆ ప్రజాపతి సమీపమునుండి, ప్రాచీ=ప్రాఙ్ముఖియై, వ్యుదక్రామత్=వేఱుపడివెళ్లెను. తత్=అప్పుడు, ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, ''అథర్వ పితుం మే గోపాయ'' ఇతి=అథర్వ (చతుర్థ) వేద ప్రవర్తకుఁడవు, ''ఆచార్య రూపుఁడవునైన ఓ దక్షిణాగ్నీ! నా అన్నమును రక్షింపుము'' అను నర్థము అథర్వేత్యాది మంత్రముచే పర్యగృహ్ణాత్=ఆ గోవును అంతటను నిరోధించెను. సా=ఆ గోవు, ద్వితీయమ్=రెండవ పర్యాయము, ఉదక్రామత్=ఉల్లంఘించి వెళ్లెను. తత్=అప్పుడు, ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, ''నర్య ప్రజాం మే గోపాయ'' ఇతి=మనుష్యులకు హితుఁడవైన ఓ గార్హపత్యాగ్నీ!, నా ప్రజను రక్షింపుము'' అను నర్థము కల 'నర్య ప్రజామ్' ఇత్యాది మంత్రముచే, పర్యగృహ్ణాత్=ఆ గోవు నంతటను నిరోధించెను.

సా, తృతీయమ్ ఉదక్రామత్ తత్, ప్రజాపతిః, ''శంస్య పశూన్మే గోపాయ'' ఇతి=ఋత్విజులచే ప్రశంసనీయమైన రూపము గల ఓ ఆహవనీయాగ్నీ! నా పశువులను రక్షింపుము - అను నర్థము గల శంస్యేత్యాది మంత్రముచే, పర్యగృహ్ణాత్. (ఈ పదముల కర్థము పైని వ్రాయఁబడినది.) సా, చతుర్థమ్, ఉదక్రామత్. తత్, ప్రజాపతిః, ''సప్రథ సభాం మే గోపాయ'' ఇతి='కీర్తితో కూడియుండిన ఓ సభ్యాగ్నీ! నా సభను రక్షింపుము' అను నర్థము కల ''సప్రథేత్యాది మంత్రముచే, ఉదక్రామత్. సా, పఞ్చమమ్, ఉదక్రామత్. తత్, ప్రజాపతిః, ''అహే బుధ్నియ మన్త్రంమే గోపాయ''ఇతి='జగదాదియందు పుట్టిన ఓ ఆవసథ్యాగ్నీ! నాయొక్క ఋగాది మంత్రమును రక్షింపుము' అను నర్థము గల ''అహే బుధ్నియే''త్యాది మంత్రముచే, పర్యగృహ్ణాత్.

సా వావ=ఆ విరాట్టైన గోవే, తాన్ అగ్నీన్=ఆ అగ్నులను, వ్యక్రమత=ఐదు మారులు వివేకించుటకై ఐదు మారులు విడివడి వెళ్లెను. తాన్=ఆ పంచాగ్నులను, ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, పర్యగృహ్ణాత్=స్వీకరించెను. అథో=మఱియు, పఙ్క్తిమేవ=పంచ సంఖ్యా విషయముగానే, పర్యగృహ్ణాత్=గ్రహించెను. అథర్వః=చతుర్థమైన అథర్వ వేదమునకు ప్రవర్తకుఁడు, ఆచార్య రూపుఁడునైన దక్షిణాగ్ని. పితుమ్=అన్నమును. గోపాయ=రక్షింపుము. నర్యః=నరులకు హితుఁడైన గార్హపత్యాగ్ని. శంస్యః=ఋత్విజులచే ప్రశంసనీయమైన రూపము కల ఆహవనీయాగ్ని. సప్రథః=ప్రథయా=కీర్త్యా సహ వర్తమానత్వాత్ సప్రథః సభ్యః= కీర్తితో కూడ ఉండుటవలన సప్రథుఁ డని విగ్రహ వాక్యార్థము. సభ్యాగ్నియని యర్థము. అహే బుధ్నియః=అహింసకత్వాత్, బుధ్నే=మూలే జగదాదౌ ఉత్పన్నత్వాచ్చ అహిర్బుధ్నియః=ఆవసథ్యః. జగదాదియందు చెట్టు వేరునందు పుట్టుటవలనను అహిబుధ్నియుఁ డనఁగా ఆవసథ్యాగ్ని యని అర్థము.

తాత్పర్యము : ప్రజాపతిచే స్వార్థమునకై స్వీకరింపఁబడిన విరాడ్రూప గోవు ప్రజాపతి సమీపమునుండి విడివడి వెళ్లఁగా ప్రజాపతి ''అథర్వ పితుం మే గోపాయ''అను మంత్రముచే వారించెను. అది రెండవ పర్యాయము వెడలఁగా ''నర్య ప్రజాం మే గోపాయ'' అను మంత్రముచే దానిని వారించెను. మూఁడవ పర్యాయము వెడలిన ఆ గోవును ''శంస్య పశూన్మే గోపాయ'' అను మంత్రముచే వారించెను. నాల్గవ పర్యాయము వెడలిన ఆ గోరూప ధారిణిని ''సప్రథ సభాం మే గోపాయ'' అను మంత్రముచే వారించెను. ఐదవ పర్యాయము వెడలిన ఆ గోవును (విరాట్టును) ''అహే బుధ్నియ మన్త్రం మే గోపాయ'' అను మంత్రముచే వారించెను. ఈ విధముగ ఆ గోవే ఆ అగ్నులను అయిదు విధములుగ వివేచన చేయుటకై ఐదు మారులు వెడలిపోయెను. ప్రజాపతి అయిదు మారులు గోవును వారించి అథర్వేత్యాది మంత్రములందు చెప్పఁబడిన అయిదు అగ్నులను (పంచాగ్నులను) స్వీకరించెను. మఱియు పంచత్వ సంఖ్యను అగ్నుల విషయముగానే ప్రజాపతి గ్రహించెను. ఇచట పంచాగ్నుల ఉత్పత్తి ప్రకారము చూపఁబడినది.

3. మంత్రము : పఙ్క్త్యా ఏషా బ్రాహ్మణే ప్రవిష్టా (౩) । తానాత్మనో ఽధి నిర్మిమీతే । యదగ్ని రాధీయతే । తస్మాదేతావన్తో ఽగ్నయ ఆధీయన్తే । పాఙ్క్తం వా ఇదగ్ం సర్వమ్ । పాఙ్క్తేనైవ పాఙ్క్తగ్ం స్పృణోతి, ఇతి ।

అర్థము : ఏషా పఙ్క్త్యై వై=ఈ పంక్తియే, బ్రాహ్మణే=బ్రాహ్మణునియందు, ప్రవిష్టా=ప్రవిష్ట మైనది. అగ్నిః=అగ్ని, ఆధీయతే యత్=ఆధానము చేయఁబడినచో, తాన్=ఆ అగ్నులను, ఆత్మనః=తననుండి, అధినిర్మిమీతే=ఉత్పాదింపఁజేయుచున్నాఁడు. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, ఏతావన్తః అగ్నయః=ఈ పంచాగ్నులు, ఆధీయన్తే=ఆధానము చేయఁబడవలెను. ఇదం సర్వమ్=మనుష్య పశ్వాది రూపమైన ఈ జగత్తు అంతయు, పాఙ్క్తం వై=పంచసంఖ్యోపేత మగుటచే పాంక్తమే, భవతి=అగుచున్నది. తథా సతి=అట్లు కాఁగా, పాఙ్క్తేనైవ=పంచ సంఖ్యా యుక్తమైన అగ్నిచేతనే, పాఙ్క్తమ్=పంచ సంఖ్యా యుక్తమైన జగత్తును, స్పృణోతి=సంతోషపెట్టుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్తములైన అథర్వేత్యాది మంత్రములు బ్రాహ్మణునిచే అధ్యయనము చేయఁబడుటవలనఁగాని, ప్రజాపతి ప్రతిపాద్యము లగుటవలనగాని పంక్తి విప్రునియందు ప్రవిష్టమైనది. అట్లు కాఁగా అగ్న్యాధానముచే పంక్తిని ఆ బ్రాహ్మణునినుండి పుట్టించుచున్నాఁడు. అందువలన పంచాగ్నులను ఆధానము చేయవలెను. మనుష్యులకు శిరస్సు, రెండు హస్తములు, రెండు పాదములు కలసి పంచావయవము లున్నవి. పశువులకు శిరస్సుతోఁ గాని, తోఁకతోఁ గాని నాలుగు పాదములు కలసి పంచావయవము లున్నవి. ఈ విధముగ సర్వ జగత్తు పంచ సంఖ్యోపేత మగుటవలన పాంక్త మగుచున్నది. కనుక పంచాగ్నుల నాధానము చేసిన ఆహితాగ్ని పంచ సంఖ్యా యుక్తమైన అగ్నిచే పంచ సంఖ్యా యుక్తమైన జగత్తును సంతోషపఱచుచున్నాఁడు. ఇచట పంచాగ్న్యాధానము విధింపఁబడినది.

4. మంత్రము : అథర్వ పితుం మే గోపాయేత్యాహ । అన్నమేవైతేన స్పృణోతి । నర్య ప్రజాం మే గోపాయేత్యాహ । ప్రజామేవైతేన స్పృణోతి । శగ్ంస్య పశూన్మే గోపాయేత్యాహ(౪) । పశూనేవైతేన స్పృణోతి । సప్రథ సభాం మే గోపాయేత్యాహ । సభామేవైతేనేన్ద్రియగ్ం స్పృణోతి । అహే బుధ్నియ మన్త్రం మే గోపాయేత్యాహ । మన్త్రమేవైతేన శ్రియగ్ం స్పృణోతి, ఇతి ।

అర్థము : ''అథర్వ పితుం మే గోపాయ''ఇతి ఆహ=అథర్వ వేద ప్రవర్తకుఁడవైన ఓ దక్షిణాగ్నీ! నా యన్నమును రక్షింపుమని మంత్రము చెప్పినది. ఏతేన=ఈ చెప్పుటచే, యజమానః=యజమానుఁడు, అన్నమేవ=అన్నమునే, స్పృణోతి=సంతోషపఱచుచున్నాఁడు. ''నర్య ప్రజాం మే గోపాయ'' ఇతి ఆహ=మనుష్యులకు హితుఁడవైన ఓ గార్హపత్యాగ్నీ! నా ప్రజను రక్షింపుమని మంత్రము చెప్పినది. ఏతేన=ఈ చెప్పుటచే, ప్రజామేవ=ప్రజనే, స్పృణోతి=యజమానుఁడు సంతోషపఱచుచున్నాఁడు. ''శగ్ంస్య పశూన్మే గోపాయ'' ఇతి ఆహ=ఋత్విజులచే ప్రశంసింపఁబడుచున్న ఓ ఆహవనీయాగ్నీ! నా పశువులను రక్షింపుమని మంత్రము చెప్పినది. ఏతేన=ఈ చెప్పుటచే, పశూనేవ=పశువులనే, స్పృణోతి=యజమానుఁడు సంతోషపఱచుచున్నాఁడు. ''సప్రథ సభాం మే గోపాయ'' ఇతి ఆహ=కీర్తితో కూడియున్న ఓ సభ్యాగ్నీ! నా సభను రక్షింపుమని మంత్రము చెప్పినది. ఏతేన=ఈ చెప్పుటచే, సభామ్=సభను, ఇన్ద్రియమ్=ఇంద్రియమును, స్పృణోతి=సంతోషపఱచుచున్నాఁడు. ''అహే బుధ్నియ మన్త్రం మే గోపాయ'' ఇతి ఆహ=జగదాది వృక్షమూలమందు పుట్టిన ఓ ఆవసథ్యాగ్నీ! నా ఋగాది మంత్రమును రక్షింపుమని మంత్రము చెప్పినది. ఏతేన=ఈ చెప్పుటచే, మన్త్రమ్=ఋగాది మంత్రమును, శ్రియమ్=శ్రీని, స్పృణోతి=సంతోషపఱచుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. మంత్రమునందు ''తానిన్ద్రియావతః''అని అభిహితమగుటవలన ఇంద్రియప్రీతి కలుగుచున్నది. ''సా హి శ్రీః'' అని అభిహిత మగుటవలన శ్రీకి ప్రీతి కలుగుచున్నది. ఇచట ''అథర్వ పితు'' మిత్యాది మంత్రముల తాత్పర్యము క్రమముగ చూపఁబడినది.

5. మంత్రము : యదన్వాహార్యపచనే౽న్వాహార్యం పచన్తి । తేన సో౽స్యాభీష్టః ప్రీతః । యద్గార్హపత్య ఆజ్య మధిశ్రయన్తి సంపత్నీ ర్యాజయన్తి । తేన సో౽స్యాభీష్టః ప్రీతః । యదాహవనీయే జుహ్వతి (౫) । తేన సో౽స్యాభీష్టః ప్రీతః । యత్సభాయాం విజయన్తే । తేన సో౽స్యాభీష్టః ప్రీతః । యదావసథే౽న్నగ్ం హరన్తి । తేన సో౽స్యాభీష్టః ప్రీతః । తథా౽స్య సర్వే ప్రీతా అభీష్టా ఆధీయన్తే, ఇతి ।

అర్థము : అన్వాహార్యపచనే=దక్షిణాగ్నియందు, అన్వాహార్యమ్=అను దక్షిణకై ఆహరించఁబడునట్టి ఓదనమును (అన్నము), పచన్తి యత్=పచనము చేయుచున్నచో, తేన=ఆ ఓదన పాకముచే, సః=ఆ దక్షిణాగ్ని, అస్య=ఈ యజమానునకు, అభీష్టః=అభీష్టుఁడు, ప్రీతః=సంతుష్టుఁడును, భవతి=అగుచున్నాఁడు. గార్హపత్యే=గార్హపత్యాగ్నియందు, ఆజ్యమ్=ఘృతమును, అధిశ్రయన్తి యత్=పెచ్చఁబెట్టినను, పత్నీః=దేవపత్నులను, సంయాజయన్తి యత్=బాగుగ యజింపఁజేసినను, తేన=ఆ ఆజ్య విలాపముచేతను, దేవపత్నులను, బాగుగ యజింపఁజేయుటచేతను, సః=ఆ గార్హపత్యాగ్ని, అస్య=ఈ యజమానునకు, అభీష్టః, ప్రీతః, భవతి.

ఆహవనీయే=ఆహవనీయాగ్నియందు, జుహ్వతి యత్=ఆజ్యమును హోమము చేయుచున్నచో, తేన=ఆ హోమముచే, సః=ఆ ఆహవనీయాగ్ని, అస్య=ఈ యజమానునకు అభీష్టః, ప్రీతః, భవతి. సభాయామ్=ద్యూత సభయందు, విజయన్తే యత్=విజయమును పొందుచున్నచో, తేన=ఆ విజయముచే, సః=ఆ సభ్యాగ్ని, అస్య=ఈ యజమానునకు, అభీష్టః, ప్రీతః, భవతి. ఆవసథే=ఆవసథాగ్నియందు, అన్నమ్=అన్నమును, హరన్తి యత్=తీసికొనుచున్నచో, తేన=ఆ అన్నహరణముచే, సః=ఆ ఆవసథాగ్ని, అస్య, అభీష్టః, ప్రీతః, భవతి. తథా=ఆ విధముగ, అస్య=ఈ యజమానునకు, సర్వే=సర్వాగ్నులు, ప్రీతాః=సంతుష్టులు, అభీష్టాః=అభీష్టులు నై, ఆధీయన్తే=ఆధానము చేయఁబడినవా రగుచున్నారు.

తాత్పర్యము : దర్శపూర్ణమాస కర్మయందు ఋత్విజులకు అనుదక్షిణకై తీసికొని రాఁబడు (ఆహరించఁబడు) ఓదనము (అన్నము) అన్వాహార్య మనఁబడుచున్నది. ఆ అన్వాహార్యము ఏ యగ్నియందు పచనము చేయఁబడునో, ఆ అగ్ని అన్వాహార్యపచనమనఁబడును. ఆ అన్వాహార్య పచనాగ్నియే దక్షిణాగ్ని. ఆ ఓదన పాకముచే ఉపయుక్తుఁ డగుటవలన ఆ దక్షిణాగ్ని ఈ యజమానునకు అభీష్టుఁడు నగును. ఈ యజమానుని పరిచర్యచే సంతుష్టుఁడు కూడ నగును. గార్హపత్యాగ్నియందు ఆజ్యము పెచ్చఁబెట్టఁబడును. దేవపత్నులు యజింపఁబడుదురు. పత్నీ సంబంధమువలన, గృహపతితోఁ గూడియుండుటచే ఈ యగ్ని గార్హపత్యాగ్ని యనఁబడుచున్నాఁడు. ఆహవనీయాగ్నియందు ప్రధానాహుతి హోమము చేయఁబడును కనుక ఆ యగ్ని ఆహవనీయాగ్ని యనఁబడుచున్నాఁడు. సభయందు ద్యూత విజయమువలన అభీష్టుఁడు, ప్రీతుఁడునగు అగ్ని సభ్యాగ్ని యనఁబడుచున్నాఁడు. ఆవసథాగ్నియందు అన్నమును సంస్కరించి సభాసదులకై తీసికొనివత్తురు కనుక ఆ యగ్ని ఆవసథ్యాగ్ని యనఁబడుచున్నాఁడు. పూర్వోక్త ప్రకారముగ సర్వాగ్నులు ఈ యజమానునకు ప్రీతిపూర్వకముగ అభీష్టమును సంపాదించుచు ఆధానము చేయఁబడుచున్నారు. ఇవట పంచాగ్నులకు పృథగుపయోగమును చూపుచు, తత్ప్రశంస చేయఁబడినది.

6. మంత్రము : ప్రవసథ మేష్యన్నేవ ముపతిష్ఠేతైకమేకమ్ । యథా బ్రాహ్మణాయ గృహేవాసినే పరిదాయ గృహానేతి । తాదృగేవ తత్, ఇతి ।

అర్థము : (ఆహితాగ్నిః=ఆహితాగ్ని,) ప్రవసథమ్=ప్రవాసమును, ఏష్యన్=పోఁబోవుచు, ఏవమ్=ఈ పూర్వోక్త విధముగ, ఏకమ్ ఏకమ్=ఒక్కొక్క అగ్నిని, ఉపతిష్ఠేత=''అథర్వ పితుం మే గోపాయ'' ఇత్యాది మంత్రములచే ఉపస్థానము (ప్రార్థన) చేయవలెను. యథా=ఏ విధముగ, గృహవాసినే=గృహమునందు ఉండునట్టి, బ్రాహ్మణాయ=బ్రాహ్మణునికొఱకు, గృహాన్=గృహములను, పరిదాయ=అప్పగించి (అధీనము చేసి), ఏతి=గ్రామాంతరమునకు వెళ్లుచున్నాఁడో, తత్=ఆ ఉపస్థానము, తాదృగేవ=అటువంటిదియే.

తాత్పర్యము : ఆహితాగ్ని గ్రామాంతరమునకు పోవునపుడు పూర్వమువలె ''అథర్వ పితుమ్'' ఇత్యాది మంత్రములచే ఒక్కొక్క అగ్నిని ఉపస్థానము చేయవలెను. పూర్వమువలె ననఁగా ఆధాన కాలమునందు ఉపస్థానము చేసిన విధముగనని యర్థము. లోకమునందు కూడ గృహస్వామి యొకఁడు మఱియొక బ్రాహ్మణుని గృహ రక్షణమునకైతన గృహమునందు నివసింపఁజేసి, ఆ బ్రాహ్మణునకు గృహము నధీనము చేసి, నీవే దీనిని రక్షింపుమని వేడుకొని గ్రామాంతరమునకు పోవుట యెటువంటిదో, ఆ ఉపస్థానము అటువంటిదే యని గ్రహించవలెను. పూర్వము 'ప్రజాపతి ర్విరాజః క్రమేణాథర్వ పితు మిత్యాది మన్త్రై ర్విరాజం పరిగృహీతవాన్' అను అర్థవాదము రెండవ మంత్రమున చెప్పఁబడినది. ఆ అర్థవాదముచే ఆధాన కాలీనమైన ఉపస్థానముయొక్క విధిని ఊహించుకొనవలెను. ఇవట పూర్వోక్తములైన ''అథర్వ పితుమ్'' ఇత్యాది మంత్రములచే ఉపస్థానము చేయవలె ననెడి విధి చెప్పఁబడినది.

7. మంత్రము : పునరాగత్యోపతిష్ఠతే । సా౽భాగేయ మేవైషాం తత్ । సా తత ఊర్ధ్వా౽రోహత్ । సా రోహిణ్యభవత్ । తద్రోహిణ్యై రోహిణిత్వమ్ । రోహిణ్యా మగ్ని మాదధీత । స్వ ఏవైనం యోనౌ ప్రతిష్ఠిత మాధత్తే । ఋధ్నోత్యేనేవ (౬), ఇతి ।

ఏషా పశూన్మే గోపాయేతి ప్రవిశ్వ పశూన్మే గోపాయేత్యాహ జుహ్వతి తిష్ఠతే సప్త చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ప్రథమప్రపాఠకే దశమో౽నువాకః ॥ ౧౦ ॥

8. మంత్రము : బ్రహ్మ సంధత్తం కృత్తికాసూర్ధన్తి ద్వాదశసు ప్రజాపతి ర్వాచో దేవాసురా ఘర్మః శిర ఇమే వై శమీగర్భా త్ప్రజాపతిః స రిరిచానః స తపః స ఆత్మన్వీర్యం దశ ॥

బ్రహ్మ సంధత్తం తౌ దివ్యావథో ఖల్వాయ ప్రాచ్యేషాం యదుపర్యుపరి యత్పద్యః సో౽శ్వో వారో భూత్వా జగతీభి రశీతిః॥

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ప్రథమప్రపాఠకః ॥ ౧ ॥

అర్థము : పునః=మరల, ఆగత్య=వచ్చి, ఉపతిష్ఠతే='అథర్వ పితుమ్' ఇత్యాది మంత్రములచే అగ్న్యుపస్థానము చేయవలెను. సా ఇయమ్=ఆ యీ విరాడ్రూపమైన గోవు, ఏషామ్=ఈ పంచాగ్నులకు, అభాగా=భాగరహిత (ఉపయోగ రహిత), అభూత్=ఆయెను. తత్=ఆ కారణమువలన, సా=ఆ విరాట్టు, తతః=ఆ ప్రదేశమునుండి, ఊర్ధ్వా=ఊర్ధ్వ అయి, అరోహత్=దివిని ఆరోహించెను. సా=దివి నారోహించిన ఆ విరాట్టు, రోహిణీ=రోహిణీ నక్షత్రము, అభవత్=ఆయెను. తత్=దివి నారోహించుటవలన, రోహిణ్యై=రోహిణీ నక్షత్రమునకు, రోహిణిత్వమ్=రోహిణి అను పేరు, సంపన్నమ్= సంపన్నమైనది. రోహిణ్యామ్=రోహిణీ నక్షత్ర యుక్త కాలమందు, అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఆదధీత=ఆధానము చేయవలెను. స్వే యోనౌ ఏవ=స్వీయ కారణమునందే, ఏనమ్=ఈ అగ్నిని,

ప్రతిష్ఠితమ్=ప్రతిష్ఠితునిగా, ఆధత్తే=అహితాగ్ని అధానము చేసినవాఁడగుచున్నాఁడు. ఏనేన=ఈ ఆధానముచే. ఋధ్నోతి=సమృద్ధుఁ డగుచున్నాఁడు. (విరాట్టు సమృద్ధిని పొందుచున్నది.)

తాత్పర్యము : గ్రామాంతరమునుండి వచ్చి అహితాగ్ని అధానము చేయఁబడిన అగ్నులను మఱల కూడ ''అథర్వ పితుమ్'' ఇత్యాది మంత్రములచే సేవించవలెను (ఉపస్థానము చేయవలెను). ''అథర్వ పితుమ్'' ఇత్యాదులు ప్రత్యేకముగ ఉపస్థాన మంత్రములు. సంధ్యోపస్థాన మంత్రము మాత్రము ద్వితీయ ప్రపాఠకమునందు ''పఞ్చధాఽగ్నీ న్వ్యక్రామత్ విరాట్ సృష్టా ప్రజాపతేః ఊర్ధ్వాఽఽరోహ ద్రోహిణీ । యోని రగ్నేః ప్రతిష్ఠితిః'' అని అమ్నాతమైనది. ఆ సంధ్యోపస్థాన మంత్ర తాత్పర్యము ఈ మంత్రమునందు 'సాఽభాగేయమ్' ఇత్యాదికముచే చెప్పఁబడినది.

ప్రజాపతి సృష్ట యైన గోరూపధారిణియగు విరాట్టు అప్పుడు అగ్నులకు భాగరహిత యైనది. అనఁగా-అన్వాహార్యం పచన్త్యాజ్య మధిశ్రయ న్తీత్యాద్యుపయోగము (అన్వాహార్యపచనము దక్షిణాగ్నికి, అజ్యవిలాపము గార్హపత్యాగ్నికి అని) అగ్నులకు చెప్పఁబడిన విధముగ విరాజమానయైన గోరూప ధారిణికి ఏ ఒక ఉపయోగము కూడ చెప్పఁబడలేదు. అందువలన ఆ విరాట్టు భాగ రహితయై ఊర్ధ్వాభిముఖియగుచు దివి నారోహించి రోహిణీ నక్షత్ర మైనది. 'రోహతీతి' రోహిణి అను వ్యుత్పత్తిచే రోహిణి అను పేరు నిష్పన్న మైనది. ఇట్లు కాఁగా రోహిణీ నక్షత్రమందు అగ్న్యాధానము చేయుటచే రోహిణి విరాడ్రూపమున అగ్నికారణ మగుటవలన స్వకారణ మందే అగ్ని ప్రతిష్ఠితుఁడై అహితుఁ డగుచున్నాఁడు. ఈ విధముగ ఉపయుక్త మగుటచే విరాట్టు సభాగ యగుచున్నది. అధానము చేసినయతఁడును సమృద్ధిని పొందుచున్నాఁడు. కనుకనే ''యో రోహిణ్యా మగ్ని మాధత్తే । ఋధ్నోత్యేవ ।'' అని ద్వితీయానువాకము నందు విహితమైనది. ఇచట తద్విధ్యనువాదముచే విరాణ్మంత్రము ప్రశంసించఁబడినది.

దశమానువాకము సమాప్తము.

ప్రథమ ప్రపాఠకము పరిసమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ద్వితీయః ప్రపాఠకః

ప్రథమోఽనువాకః

1. మంత్రము : ఉద్ధన్యమాన మస్యా అమేధ్యమ్ । అప పాప్మానం యజమానస్య హన్తు । శివా నః సన్తు ప్రదిశ శ్చతస్రః । శం నో మాతా పృథివీ తోకసాతా ।

అవతారిక : ప్రథమ ప్రపాఠకమునందు అధానవిధి సర్వము అభిహితమైనది. గవామయన మనెడి క్రతువుయొక్క శేష భాగము ఈ ద్వితీయ ప్రపాఠకమునందు చెప్పఁబడుచున్నది. ప్రథమ ప్రపాఠకమందలి అద్యానువాకమునందు చెప్పఁబడని అధాన మంత్రము లన్నియు ఈ అనువాకమునందు చెప్పఁబడుచున్నవి కనుక ఇది పూర్వశేష మగును.

అర్థము : అస్యాః=ఈ దేవయజన భూమికి సంబంధించిన, అమేధ్యమ్=యజ్ఞానర్హమైన నిష్ఠీవనాది దూషితమగు స్థానము, ఉద్ధన్యమానమ్=పైని త్రవ్వఁబడిన దగుచు,యజమానస్య=యజమానునియొక్క, పాప్మానమ్=పాపమును, అపహన్తు=నశింపఁజేయుఁగాక. చతస్రః ప్రదిశః=ప్రకృష్టములైన ప్రాచ్యాది దిక్కులు నాలుగు, నః=మమ్ముఁగూర్చి, శివాః=సుఖప్రదములు, సన్తు=అగుఁగాక. తోకసాతా (సాతయే)=సంతాన లాభమునకై, పృథివీ మాతా=భూమాత, శమ్=సుఖమును, (కరోతు=చేయుఁగాక).

తాత్పర్యము : దేవయజన భూమిని త్రవ్వి అందలి అమేధ్యమును తీసివేయవలెనెడి విధి ప్రథమ ప్రపాఠకమునందలి తృతీయానువాకమున చెప్పఁబడినది. ఆ భూమిపైని గల స్థానము నిష్ఠీవనాదులచే దూషితమగుటచే యజ్ఞాయోగ్యమైనది. ఆ విధముగ త్రవ్వితీయఁబడిన భాగము యజమానునియొక్క పాపమును నశింపఁజేయుఁగాక. ప్రకృష్టములైన ప్రాచ్యాది దిక్కులు నాలుగు మాకు సుఖప్రదము లగుఁగాక. సంతానలాభమునకై భూమాత సుఖమును కలుగఁజేయుఁగాక. భూమిని త్రవ్వునపుడు ఈ మంత్రమును పఠించవలెను.

2. మంత్రము : శం నో దేవీ రభిష్టయే । ఆపో భవన్తు పీతయే । శం యోరభిస్రవన్తు నః ।

అర్థము : ఆపః దేవీః (దేవ్యః)=జలదేవతలు, నః=మాకు, అభిష్టయే=అభీష్ట ప్రాప్తికొఱకు, పీతయే=పానముకొఱకును, శం భవన్తు=సుఖప్రదు లగుదురు గాక. నః=మాకు, శమ్=సుఖమును, (సంపాదయితుమ్=సంపాదించుటకొఱకు,) యోః=దుఃఖమును వేఱుచేయుటకును, అభిస్రవన్తు=అంతటను ప్రవర్తింతురు గాక.

తాత్పర్యము : ఈ జలదేవతలు మాకు అభీష్ట ప్రాప్తికొఱకు, పానముకొఱకును సుఖప్రదులగుదురు గాక. మఱియు మాకు సుఖమును సంపాదించుటకును, దుఃఖమును వేఱుచేయుటకును అంతటను ప్రవర్తింతురు గాక. ఈ మంత్రము చదువుచు ఆ త్రవ్విన ప్రదేశమునందు ఉదకములచే ప్రోక్షించవలెను. ఉదకావోక్షణము ''అపో వోక్షతి శాన్త్యై '' అను మంత్రముచే ద్వితీయానువాకమున విధించఁబడినది.

3. మంత్రము : వైశ్వానరస్య రూపమ్ । పృథివ్యాం పరిస్రసా । స్యోన మావిశన్తు నః (౧) ।

అర్థము : వైశ్వానరస్య=వైశ్వానరాగ్నియొక్క, రూపమ్=స్వరూపమును, పృథివ్యామ్=భూమియందు, పరిస్రసా=అంతటను ప్రసరింపఁజేయునట్టి సికతలు (ఇసుక), స్యోనమ్=సుఖకరముగా, నః=మాయొక్క, దేవయజనమ్=దేవయజన ప్రదేశమును, అవిశన్తు=ప్రవేశింపుఁగాక.

తాత్పర్యము: విశ్వానరులకు హితకారియైన అగ్ని వైశ్వానరాగ్ని. అట్టి వైశ్వానరాగ్ని యొక్క స్వరూపమును భూమియందంతటను ప్రసరింపజేయునట్టి యిసుక సుఖకరముగ మా దేవయజన ప్రదేశమును ప్రవేశించుఁగాక. దేవయజన ప్రదేశమును పైభాగమున త్రవ్వి అచట ఉదకములను ప్రోక్షించవలెనని ప్రథమ ద్వితీయ మంత్రములందు చెప్పఁబడినది. ఖనన విధి, ఉదకావోక్షణ విధులు తృతీయానువాకమునందు అభిహితము లైనవి. పిమ్మట ఆ దేవయజనము నిమిత్తము ఏడు పార్థివ సంభారములు, అయిదు వానస్పత్య సంభారములు సంపాదించవలెనని '' సప్త పార్థివాన్సంభారా'' నిత్యాది కల్పసూత్రము చెప్పినది. ఆ విధముగనే తృతీయానువాకమునందు ఆ సంభారముల విధులు చెప్పఁబడినవి. ఆ సంభారముల నుపయోగించునపుడు పఠించవలసిన మంత్రములు ఈ యనువాకమునందు చెప్పఁబడినది. ఈ మంత్రము చదువుచు దేవయజన ప్రదేశముపైని ఇసుకను చల్లవలెను. పార్థివ సంభారములలో ఇది మొదటిది. పార్థివములనఁగా -పృథివికి సంబంధించినవి.

4. మంత్రము : యదిదం దివో యదదః పృథివ్యాః । సంజజ్ఞానే రోదసీ సంబభూవతుః । ఊషాన్కృష్ణ మవతు కృష్ణమూషాః । ఇహోభయో ర్యజ్ఞియ మాగమిష్ఠాః ।

అర్థము : దివః=ద్యులోక సంబంధియగు, యత్ ఇదమ్=ఏ యీ ఊషర రూపము, (పృథివ్యామ్=పృథివియందు, స్థాపితమ్=స్థాపించఁబడినదో,) పృథివ్యాః=పృథివి సంబంధియగు, యత్ అదః=ఏ యీ కృష్ణ రూపము, (చన్ద్రమసి=చంద్రునియందు, స్థాపితమ్=స్థాపించఁబడినదో, తత్=ఆ రూపద్వయమును,) సంజజ్ఞానే=బాగుగ తెలిసికొనుచున్నవై, రోదసీ=ద్యావాభూములు, సంబభూవతుః=పరస్పరము సంగతము లైనవి. కృష్ణమ్=ద్యావాభూముల కృష్ణరూపము, ఊషాన్=ద్యులోక స్వరూప భూతములైన, ఊషములను, అవతు=రక్షించుఁగాక, ఊషాః=ఊషములు, కృష్ణమ్=కృష్ణరూపమును, అవన్తు=రక్షించుఁగాక, ఉభయోః=ద్యావాభూముల సంబంధియగు, యజ్ఞియమ్=యజ్ఞయోగ్యమైన అంశద్వయము, ఇహ=ఈ దేవయజనమునందు, ఆగమిష్ఠాః=వచ్చుఁగాక. ఊషాః=చవుడు. ఊషరమ్=చవుటినేల.

తాత్పర్యము: ద్యులోక సంబంధియగు చవుడు పృథివియందు స్థాపించఁబడి ఆ ప్రదేశము చవుటినేల అయినది. పృథివిసంబంధియగు కృష్ణ (నలుపు) రూపము చంద్రునియందు స్థాపించఁబడినది. ఆ అంశద్వయమును బాగుగ తెలిసికొనినవగుచు ద్యావాభూములు పరస్పరము సంగతము లైనవి. ద్యావాభూముల కృష్ణరూపము ద్యులోక స్వరూపభూతములైన ఊషములను రక్షించుఁగాక. ఊషములు కృష్ణరూపమును రక్షించుఁగాక. ఉభయముల సంబంధియైన అంశద్వయము యజ్ఞయోగ్య మైనది. ఆ యజ్ఞయోగ్యమైన అంశద్వయము ఇచట దేవయజనమునందు వచ్చుఁగాక. ఈ మంత్రము చదువుచు దేవయజన ప్రదేశమునందు చవుడును పోయవలెను.

5. మంత్రము : ఊతీః కుర్వాణో యత్పృథివీ మచరః । గుహాకార మాఖురూపం ప్రతీత్య । తత్తే న్యక్తమిహ సంభరన్తః । శతం జీవేమ శరదః సవీరాః ।

అర్థము : హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, త్వమ్=నీవు, ఆఖురూపమ్=మూషక రూపమును, ప్రతీత్య=పొంది (స్వీకరించి), గుహాకారమ్=పర్వత గుహాకారముగా, ఊతీః= బిలములను, కుర్వాణః=చేయుచున్నవాఁడవై, పృథివీమ్=భూమిని (భూమియందు), అచరః యత్=సంచరించితి వనుట యేది కలదో, తత్=అచట, న్యక్తమ్=నిగూఢమైన, తే=నీయొక్క, (సారమ్=సారమును), ఇహ=ఈ దేవయజనమునందు, సంభరన్తః=సంపాదించుచున్నవారమై, (వయమ్=మేము,) శతం శరదః=శత సంఖ్యాక సంవత్సరము(లను)లు, జీవేమ=జీవింతుము.

తాత్పర్యము: ఓ అగ్నీ! నీవు మూషక రూపమును ధరించి పర్వత గుహయొక్క ఆకార మేర్పడునట్లుగా బిలములను చేయుచు భూమియందు సంచరించితివి కనుక ఆ బిలమునందు నిగూఢమైయున్న నీ సారమును సంపాదించుచున్నవారమై మేము శత సంవత్సరములు జీవింతుము గాక. ఈ మంత్రము చదువుచు ఎలుక కన్నములోని మట్టిని దేవయజన ప్రదేశమునందు పోయవలెను.

6. మంత్రము : ఊర్జం పృథివ్యా రస మాభరన్తః । శతం జీవేమ శరదః పురూచీః (౨) । వమ్రీభి రనువిత్తం గుహాసు । శ్రోత్రం త ఉర్వ్యబధిరా భవామః ।

అర్థము : గుహాసు=భూఛిద్రములందు, వమ్రీభిః=చీమలవంటి జంతువులచే, అనువిత్తమ్=అనుక్రమమున పొందఁబడినదియు, ఊర్జమ్=క్షీరాది సమానమునైన, పృథివ్యాః=భూమియొక్క, రసమ్=సారమైన వపా రూపమును, సంభరన్తః=సంపాదించుచున్నవారమై, వయమ్=మేము, పురూచీః=బహు భోగములను సంపాదించునట్టి, శతం శరదః=శత సంఖ్యాక సంవత్సరములు, జీవేమ=జీవింతుము గాక. హే ఉర్వి!=ఓ భూమీ!, తే=నీకు, శ్రోత్రమ్=శ్రోత్ర స్థానీయమైన వల్మీక వపను, ఆహృత్య=తెచ్చి, వయమ్=మేము, అబధిరాః=అనుపహత శ్రోత్రేంద్రియము కలవారము, భవామః=అగుచున్నాము. వల్మీకవప=పుట్టమట్టి.

తాత్పర్యము : భూ సారమైన వల్మీకవపను సంపాదించుచున్నవారమై మేము శతసంవత్సరములు జీవింతుము గాక. భూ సారమైన వల్మీక వప క్షీరాది సమానము. చీమలవంటి అల్పజంతువులచే క్రమముగ కూడఁబెట్టఁబడినది. శత సంవత్సరములు అనేక భోగ్యములను సంపాదించునట్టివి. ఓ భూమీ! నీకు శ్రోత్ర స్థానీయమైన వల్మీక వపను తెచ్చి మేము నిరుపహత శ్రోత్రేంద్రియము కలవార మగుచున్నాము. ఈ మంత్రము చదువుచు వల్మీక వపను దేవయజన ప్రదేశమునందు పోయవలెను.

7. మంత్రము : ప్రజాపతి సృష్టానాం ప్రజానామ్ । క్షుధోపహత్యై సువితం నో అస్తు । ఉపప్రభిన్న మిష మూర్జం ప్రజాభ్యః । సూదం గృహేభ్యో రస మాభరామి ।

అర్థము : ప్రజాపతిసృష్టానామ్=ప్రజాపతిచే సృజించఁబడిన, ప్రజానామ్=ప్రజలకు, క్షుధోపహత్యై=ఆకలి తీరుటకై, నః=మాకు సంబంధించిన, ఇదమ్=ఈ బురద, సువితమ్ అస్తు=సుష్ఠుగ ప్రాప్త మగుఁగాక. ఇషమ్=అన్నము, ఊర్జమ్=రసమును, ప్రజాభ్యః=ప్రజలకొఱకు, ఉపప్రభిన్నమ్=అత్యంత సామీప్యముగా అయిన, సూదం రసమ్=పంకరూప సూదరసమును (బురదను), గృహేభ్యః=గృహములకొఱకు, ఆభరామి=ఇచటకు తీసికొనివచ్చుచున్నాను.

తాత్పర్యము: ప్రజాపతి సృజించిన ప్రజల ఆకలి తీరుటకై మాకు సంధించిన కర్దమము (బురద) సుష్ఠుగ ప్రాప్త మగుఁగాక. అన్నము, రసములను ఈ ఉభయము ప్రజలకొఱకు అత్యంతము ఏకీభూత పంకరూపమైనది. అట్టి బురదను అగ్నులకు ఆయతనములైన గృహములకొఱకు తెచ్చుచున్నాను. ఈ మంత్రము చదువుచు బురదను దేవయజన ప్రదేశమునందు పోయవలెను.

8. మంత్రము : యస్య రూపం బిభ్రదిమా మవిన్దత్ । గుహా ప్రవిష్టాగ్ం సరిరస్య మధ్యే । తస్యేదం విహత మాభరన్తః । అచ్ఛమ్బట్కార మస్యాం విధేమ (౩) ।

అర్థము : (పురా=పూర్వము, ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి,) యస్య=ఏ వరాహమునియొక్క, రూపమ్=రూపమును, బిభ్రత్=ధరించినవాఁడై, సరిరస్య=ప్రళయ కాలీన జలముయొక్క, మధ్యే=అంతర్భాగమునందు, గుహా=గోప్యమైన

పాతాళరూప స్థానమును, ప్రవిష్టామ్=ప్రవేశించిన, ఇమామ్=ఈ భూమిని, అవిన్దత=పొందెను. తస్య=ఆ వరాహముయొక్క, విహతమ్=మూతిచే త్రవ్వఁబడిన, ఇదమ్=ఈ మట్టిని ఆభరన్తః=తెచ్చుచున్నవారమై, వయమ్=మేము, అస్యామ్=ఈ పృథివియందు, అచ్ఛమ్బట్కారమ్=వైయర్థ్యము లేనివిధముగ, విధేమ=కర్మల నాచరింతుము.

తాత్పర్యము: పూర్వము ప్రజాపతి వరాహరూపమును ధరించి ప్రళయ కాలీన జలముయొక్క అంతర్భాగమున ఉన్నట్టి ఈ భూమిని పొందెను. ఈ యర్థము త్రిరాత్ర బ్రాహ్మణమునందు ఆ విధముగ స్పష్టముగ ప్రతిపాదించఁబడినది:- " ఆపో వా ఇదమగ్రే సలిల మాసీ త్తస్మిన్ప్రజాపతి ర్వాయుర్భూత్వాఽచరత్స ఇమా మపశ్యత్తాం వరాహో భూత్వాఽహరత్ ". పూర్వ మిది యంతయు సలిలమయముగా నుండెను. ప్రజాపతి ఆ సలిలమునందు వాయురూపమున సంచరించి ఈ భూమిని తెలిసికొని వరాహ రూపమును ధరించి ఆ భూమిని తెచ్చెను' అట్టి వరాహము తన మూతిచే పైకి పెల్లగించిన ఈ మృద్ద్రవ్యమును (మట్టిని) తెచ్చుచున్నవారమై మేము ఈ భూమియందు వైయర్థ్యము లేనివిధముగ కర్మల నాచరింతుము.

9. మంత్రము : యత్పర్యపశ్య త్సరిరస్య మధ్యే । ఉర్వీ మపశ్య జ్జగతః ప్రతిష్ఠామ్ । తత్పుష్కరస్యాఽయతనాద్ధి జాతమ్ । పర్ణం పృథివ్యాః ప్రథనగ్ం హరామి ।

అర్థము : జగతః=స్థావర జంగమాత్మక జగత్తునకు, ప్రతిష్ఠామ్=ఆధారమైన, ఉర్వీమ్=భూమిని, (లబ్ధకామః=పొంద నిచ్ఛ కలవాఁడై, ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి,) సరిరస్య మధ్యే=ప్రళయ కాలీన జలముయొక్క అంతర్భాగమున, యత్=ఏ పుష్కర పర్ణమును (తామరాకును), అపశ్యత్=చూచెనో, ఆయతనాత్ హి=జలమధ్యమున మునిగియున్న ఆధారమునుండి, జాతమ్=పుట్టినదియు, పృథివ్యాః=ప్రథమ భూమికి, ప్రథనమ్=విస్తార స్థానమైనదియునగు, తత్ పుష్కరస్య పర్ణమ్=ఆ తామరాకును, హరామి=దేవయజన ప్రదేశమునందు పొందించుచున్నాను. హి శబ్దము ప్రసిద్ధిని సూచించునది.

తాత్పర్యము: ప్రజాపతి స్థావర జంగమాత్మక జగత్తునకు ఆధారమైన భూమిని పొంద నిచ్ఛ కలవాఁడై ప్రళయకాలీన జలాంతర్భాగమున పుష్కర పర్ణమును (తామరాకును) చూచెను. ఆ తామరాకు జలమధ్యమున నిమగ్నమైయున్న ఆధారమునుండినది కదా! మఱియు ప్రథమ భూమికి విస్తార స్థానమైనది. అట్టి తామరాకును దేవయజన ప్రదేశమునకు తెచ్చుచున్నాను. ఈ మంత్రము చదువుచు తామరాకును దేవయజన ప్రదేశమునకు తీసికొనిరావలెను.

10. మంత్రము : యాభి రదృగ్ంహ జ్జగతః ప్రతిష్ఠామ్ । ఉర్వీ మిమాం విశ్వజనస్య భర్త్రీమ్ । తా నః శివాః శర్కరాః సన్తు సర్వాః ।

అర్థము : జగతః=స్థావరాది జగత్తునకు, ప్రతిష్ఠామ్=ఆశ్రయ మైనదియు, విశ్వజనస్య=సర్వజనమునకు, భర్త్రీమ్=పోషకమునైన, ఇమామ్ ఉర్వీమ్=ఈ భూమిని, యాభిః=ఏ సన్నని ఱాలచే, (ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి,) అదృంహత్=దృఢముఁజేసెనో, తాః=అటువంటి, శర్కరాః=క్షుద్ర పాషాణములు (సన్నని ఱాలు), సర్వాః=అన్నియు, నః=మాకొఱకు, శివాః=సుఖప్రదములు, సన్తు=అగుఁగాక.

తాత్పర్యము: ప్రజాపతి స్థావర జంగమాత్మక జగత్తున కాశ్రయమైన ఈ భూమిని సన్నని ఱాలచే దృఢముగాఁ జేసెను. ఈ భూమి సస్యాది ద్వారా సర్వజనులను పోషించునట్టిది. అట్టి క్షుద్ర పాషాణములు (సన్నని ఱాలు) మాకు సుఖ ప్రదములగుఁగాక. ఈ మంత్రమును చదువుచు సన్నని ఱాలను దేవయజన ప్రదేశమునందు పోయవలెను.

11. మంత్రము : అగ్నేరేత శ్చన్ద్రగ్ం హిరణ్యమ్ । అద్భ్యః సంభూత మమృతం ప్రజాసు । తత్సంభర న్నుత్తరతో నిధాయ (౪) । అతిప్రయచ్ఛన్దురితిం తరేయమ్ ।

అర్థము : అగ్నేః=అగ్నియొక్క, రేతః=రేతస్సు, చన్ద్రమ్=వెండిగాను, హిరణ్యమ్=బంగారుగాను, అభూత్=అయినది. అద్భ్యః=ఉదకములనుండి, సంభూతమ్=పుట్టినది. ప్రజాసు=ప్రజలయందు, అమృతమ్=అమృత మైనది. తత్=ఆ హిరణ్యమును,

సంభరన్=సంపాదించుచు, ఉత్తరతః=అగ్నికి, ఉత్తరతః=ఉత్తర పార్శ్వమునందు, నిధాయ=ఉంచి, అతి ప్రయచ్ఛన్=హిరణ్యము నతిక్రమించి, వెండిని ద్వేష్యున కొసఁగుచు, అహమ్=నేను, దురితిమ్=దుర్గతిని, తరేయమ్=తరింతును.

తాత్పర్యము : హిరణ్యము అగ్నియొక్క రేతస్సు. అది అగ్నివలన అబ్దేవతలనుండి పుట్టినది. ప్రజలయందు అమృత మైనది (నాశనము లేనిది). నేను ఆ హిరణ్యమును సంపాదించుచు అగ్నికి ఉత్తర పార్శ్వమునందు ఉంచి ఆ హిరణ్య ప్రక్షేప స్థానము నతిక్రమించి ద్వేష్యునకై ఒసఁగుచు దుర్గతిని తరింతును. అగ్నిరేతస్సు హిరణ్యమైన విషయము తృతీయానువాకమునందలి 2 వ మంత్ర వ్యాఖ్యానమున వివరించఁబడినది. ఈ మంత్రము చదువుచు అగ్నికి ఉత్తర పార్శ్వమున హిరణ్యము నుంచవలెను. దీనితో ఏడు పార్థివ సంభారముల ప్రక్షేపము పూర్తి అయినది. ప్రథమ ప్రపాఠకమందలి తృతీయానువాకమునందలి వీతత్సంభార విధాయకములు.

12. మంత్రము : అశ్వో రూపం కృత్వా యదశ్వత్థే ఽతిష్ఠః । సంవత్సరం దేవేభ్యో నిలాయ । తత్తే న్యక్తమిహ సంభరన్తః । శతం జీవేమ శరదః సవీరాః ।

అర్థము : హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ! త్వమ్=నీవు, యత్=ఎప్పుడు, అశ్వః సన్=అశ్వమగుచు, రూపం కృత్వా=అశ్వ రూపమును చేసికొని, దేవేభ్యః=దేవతలనుండి, నిలాయ=గూఢముగ బయలువెడలి, సంవత్సరం=సంవత్సర కాలము, అశ్వత్థే=రావిచెట్టునందు, అతిష్ఠః=ఉంటివో, తత్=అప్పుడు, తే=నీకు సంబంధించినదైన, న్యక్తమ్=రావిచెట్టునందు నిగూఢమై యున్న తేజస్సును, ఇహ=ఈ యజ్ఞభూమియందు, సంభరన్తః=సంపాదించుచున్నవారమై, సవీరాః=పుత్ర పౌత్రాది వీరులతో కూడినవార మగుచు, శతం శరదః=శత సంవత్సరములు, జీవింతుము.

తాత్పర్యము : ఓ యగ్నీ! నీవు నిగూఢముగ అశ్వరూపమును ధరించి దేవతలనుండి తొలఁగిపోయి రావిచెట్టునందు సంవత్సర కాలము నిరంతరముగ ఉన్నప్పుడు ఆ రావిచెట్టునందు నిగూఢమైయున్న నీ తేజస్సును సంపాదించినవారమై పుత్ర పౌత్రాదులతో కూడి శత సంవత్సరములు జీవింతుము. ఈ మంత్రమును చదువుచు వానస్పత్యములలో ఒకటియైన అశ్వత్థ సమిధను దేవయజన ప్రదేశమునం దుంచవలెను. ప్రథమ ప్రపాఠకమునందలి తృతీయానువాకములోని మంత్రములు వానస్పత్య సంభార విధాయకములు. ఈ యనువాకమందలి మంత్రములు ఆ సంభారములను ప్రక్షేపించునపుడు పఠించవలసినవి.

13. మంత్రము : ఊర్జః పృథివ్యా అధ్యుత్థితో ఽసి । వనస్పతే శతవల్శో విరోహ । త్వయా వయ మిష మూర్జం మదన్తః । రాయస్పోషేణ సమిషా మదేమ ।

అర్థము : హే వనస్పతే!=ఓ ఉదుంబర వృక్షమా? ఊర్జః=రస నిమిత్తమువలన, పృథివ్యాః అధి=భూమికి పైని, ఉత్థితః అసి=మొలచినదాన వగుచున్నావు. శతవల్శః=శత శాఖా యుక్తమై, విరోహ=మఱల విశేషముగ ప్రాదుర్భవించుము. త్వయా=నీచే, (ఉపకృతాః=ఉపకృతులమైన,) వయమ్=మేము, ఇషమ్=అన్నమును, ఊర్జమ్=రసమును, మదన్తః=హర్ష పురస్సరముగ పొందినవారమై, రాయస్పోషేణ=ధన పుష్టిచేతను, సమిషా=సమీచీనమైన అన్నముచేతను, మదేమ=మఱల సంతుష్టుల మగుదుము. ఉదుంబరము=మేడిచెట్టు.

తాత్పర్యము : ఓ ఉదుంబర వృక్షమా! నీవు రసము నిమిత్తమువలన రస సిద్ధికై భూమిపైని మొలచితివి. కనుక మాచే ఛేదించఁబడినదాన వైనను మఱల శత శాఖా యుక్తమై విశేషముగ ప్రాదుర్భవింపుము. నీచే ఉపకారము పొందిన మేము అన్నమును, రసమును హర్షపురస్సరముగ పొందినవారమై ధనపుష్టితోడను, సమీచీనమైన అన్నముతోడను కూడినవారమై మఱల హృష్టుల మగుదుము. ఈ మంత్రము చదువుచు ఉదుంబర సమిధను దేవయజన ప్రదేశమునం దుంచవలెను.

14. మంత్రము : గాయత్రియా హ్రియమాణస్య యత్తే (గ)। పర్ణమపత త్తృతీయస్యై దివో ఽధి। సో ఽయం పర్ణః సోమపర్ణాద్ధి జాతః। తతో హరామి సోమపీథస్యావరుద్ధ్యై। దేవానాం బ్రహ్మవాదం వదతాం యత్। ఉపాశృణోః సుశ్రవా వై శ్రుతోసి। తతో మామావిశతు బ్రహ్మవర్చసమ్। తత్సంభరగ్ం స్తదవరున్ధీయ సాక్షాత్।

అర్థము : హే సోమ!=ఓ సోమమా!, తృతీయస్యై దివః అధి=మూఁడవదైన దివియొక్క ఉపరిభాగమున, గాయత్రియా=గాయత్రీ దేవతచే, హ్రియమాణస్య=బలవంతముగ తీసికొనిరాఁబడిన, తే=నీయొక్క, యత్ పర్ణమ్=ఏ పర్ణము (ఆకు), అపతత్=భూమియందు పడెనో, సః అయం పర్ణః=ఆ యీ పలాశ వృక్షము, సోమపర్ణాత్ జాతః హి=సోమపర్ణమునుండి పుట్టినదని 'పర్ణ' అను నామధేయము చేతనే ప్రసిద్ధమైనది. తతః=ఆ కారణమువలన, సోమపీథస్య=సోమపానముయొక్క అవరుద్ధ్యై=సిద్ధికై, హరామి=నిన్ను ఇచ్చటకు తెచ్చుచున్నాను. కించ=మఱియు, బ్రహ్మవాదమ్=ఆత్మవిషయ సంవాదమును, వదతామ్=చేయుచున్న, దేవానామ్=దేవతల సంబంధమైన బ్రహ్మవాదమును, ఉపాశృణోః యత్=సమీపమున వినియుంటివి కావున, సుశ్రవాః వై=సుశ్రవ అను నామముచేతనే, శ్రుతః అసి=ప్రసిద్ధ మగుచున్నావు. తతః=ఆ కారణమువలన, మామ్=నన్ను, బ్రహ్మవర్చసమ్=బ్రహ్మవర్చసము, ఆవిశతు=ప్రవేశించుఁగాక. తత్=అటువంటి పర్ణ నామకమైన సంభారమును, సంభరన్=సంపాదించుచున్న నేను, సాక్షాత్=విలంబము లేకుండ, అవరున్ధీయ=పొందుదును.

తాత్పర్యము : ఓ సోమమా! భూలోకమునుండి వరుసలో మూఁడవదైన దివిపైని గాయత్రి దేవతచే బలాత్కారముగ తీసికొని రాఁబడుచున్న నీయొక్క ఆకు (పర్ణము) భూమియందు పడి పలాశ వృక్షమైనది. ఆ యీ పలాశ వృక్షము సోమపర్ణమునుండి పుట్టినదను విషయము పలాశ వృక్షమునకుఁ గల 'పర్ణ' అను నామధేయముచేతనే ప్రసిద్ధ మైనది. మఱియు మోదుగు చెట్టు నీడయందు కూర్చుండి ఆత్మవిషయ సంవాదము చేయుచున్న దేవతలయొక్క బ్రహ్మవాదమును నీవు వినుటవలన నీకుఁ గల 'సుశ్రవ' నామధేయముచేతనే నీవు ప్రసిద్ధమైతివి. అందువలన అటువంటి నిన్ను తెచ్చుటయందు ప్రవృత్తుఁడనైన నాయందు బ్రహ్మవర్చసము ప్రవేశించుఁగాక. అటువంటి పర్ణ మనెడి సంభారమును తెచ్చుచున్న నేను ఆలస్యము లేకుండనే బ్రహ్మవర్చసమును పొందుదును. ఈ మంత్రము చదువుచు పలాశ సమిధను దేవయజన ప్రదేశమునం దుంచవలెను.

15. మంత్రము : యయా తే సృష్టస్యాగ్నేః। హేతి మశమయ త్ప్రజాపతిః। తా మిమా మప్రదాహాయ (ఽ)। శమీగ్ం శాన్త్యై హరామ్యహమ్।

అర్థము : హే శమీవృక్ష!=ఓ శమీవృక్షమా!, తే=నీయొక్క యయా=ఏ శాఖచే (కొమ్మచే), ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, సృష్టస్య=తనచే సృజించఁబడిన, అగ్నేః=అగ్నియొక్క, హేతిమ్=ప్రదాహ రూపమైన ఆయుధమును, అశమయత్=శాంతింపఁజేసెనో, తామ్ ఇమామ్ శమీమ్=ఆ యీ శమీ శాఖను, అప్రదాహాయ=పూర్వ దాహముయొక్క శాంతికొఱకు, శాన్త్యై=ఇఁక

పిమ్మట దాహము లేకుండుటకొఱకును, అహమ్=నేను, హరామి=యజ్ఞభూమియందు తెచ్చుచున్నాను. శమీ వృక్షము=జమ్మిచెట్టు.

తాత్పర్యము : ఓ శమీవృక్షమా! నీ కొమ్మచే ప్రజాపతి తాను సృష్టించిన అగ్నియొక్క ప్రదాహ మనెడి ఆయుధమును శాంతింపఁజేసెను. ఆ యీ జమ్మికొమ్మను పూర్వపు అగ్ని దాహము శాంతించుటకు, ఏతదనంతరము అగ్నిదాహము శాంతించుటకును యజ్ఞభూమియందు తీసికొనివచ్చుచున్నాను. ఈ మంత్రము చదువుచు యజ్ఞభూమియందు జమ్మికొమ్మను ఉంచవలెను.

16. మంత్రము : యత్తే సృష్టస్య యతః। వికఙ్కతం భా ఆర్చ్ఛజ్జాతవేదః। తయా భాసా సంమితః। ఉరుం నో లోక మనుప్రభాహి।

అర్థము : హే జాతవేదః!=ఓ అగ్నీ!, సృష్టస్య=ప్రజాపతిచే సృష్టించఁబడినవాఁడవును, యతః=శీఘ్రముగ పోవుచున్నవాఁడవునగు, తే=నీయొక్క, భాః=దీప్తి, వికఙ్కతమ్=వికంకత వృక్షమును (పుల్లవెలఁగ చెట్టును), ఆర్చ్ఛత్=పొందెనో, తయా భాసా=ఆ దీప్తిచే, సంమితః=కూడినవాఁడవగుచు, నః=మాకొఱకు, ఉరుమ్=విస్తీర్ణమైన, లోకమ్=స్థానమును, అనుప్రభాహి=అనుక్రమమున ప్రకాశింపఁజేయుము.

తాత్పర్యము : ఓ అగ్నీ! ప్రజాపతిచే సృష్టించఁబడి శీఘ్రముగ పోవుచున్న నీ దీప్తి పుల్లవెలఁగ చెట్టునందు ప్రవేశించినది. ఆ దీప్తితో కూడినవాఁడ వగుచు మాకొఱకు విస్తీర్ణమైన స్థానమును ప్రకాశింపఁజేయుము. ఈ మంత్రము చదువుచు పుల్లవెలఁగ చెట్టు కొమ్మను యజ్ఞభూమియందు ఉంచవలెను.

17. మంత్రము : యత్తే తాన్తస్య హృదయ మాచ్ఛిన్ద జ్జాతవేదః। మరుతో ఽద్భిస్తమయిత్వా। ఏతత్తే తదశనేః సంభరామి। సాత్మా అగ్నే సహృదయో భవేహ।

అర్థము : హే జాతవేదః!=ఓ అగ్నీ!, (పురా కదాచిత్=పూర్వ మొకప్పుడు,) మరుతః=దేవతలు, అద్భిః=ఉదకములచే, తే=నీయొక్క, తామ్=ఆ జ్వాలను, తమయిత్వా=శమింపఁజేసి, తాన్తస్య=గ్లానిని పొందిన, తే=నీయొక్క, యత్ హృదయమ్=ఏ హృదయమును, ఆచ్ఛిన్దన్=అంతటను ఛేదించిరో, తత్ ఏతత్ తే=ఆ యీ నీ హృదయమును, అశనేః=పిడుగునుండి, అహమ్=నేను, సంభరామి=సంపాదించుచున్నాను. హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, ఇహ=ఈ దేవయజనమునందు, త్వమ్=నీవు, సాత్మా=సత్స్వరూపుఁడవు, సహృదయః=హృదయ సహితుఁడవును, భవ=అగుము.

తాత్పర్యము : ఓ అగ్నీ! పూర్వ మొకప్పుడు దేవతలు విద్వేషమువలన ఉదకములచే నీ జ్వాలను శమింపఁజేసి గ్లానిని పొందిన నీ హృదయమును ఛేదించిరి. అప్పుడు ఆ హృదయము పిడుగును ప్రవేశించినది. ''సాఽశనిరభవత్''='ఆ జ్వాల పిడుగు ఆయెను' అని పూర్వము (కాం. 1. ప్ర. 1 అను. 3.) బ్రాహ్మణమునఁ జెప్పఁబడినది. నేను ఆ నీ హృదయమును పిడుగునుండి తెచ్చుచున్నాను. కనుక ఓ యగ్నీ! నీవు ఈ యజనమునందు సత్స్వరూపుఁడవు, హృదయ సహితుఁడవును కమ్ము. ఈ మంత్రము చదువుచు పిడుగుపాటు పొందిన చెట్టుయొక్క కొమ్మను దేవయజన ప్రదేశమునందుంచవలెను. పిడుగుపాటు పొందిన చెట్టుయొక్క కొమ్మను తెచ్చుటవలన అగ్నియొక్క హృదయమును తెచ్చినట్లు అగును. కనుక ఆ అగ్నిని ఈ దేవయజనమునందు హృదయ సహితుని కమ్మని ప్రార్థించుట యుక్తము. ఈ చెప్పఁబడిన మంత్రములం దన్నిటియందును ప్రథమ ప్రపాఠకమునందలి తృతీయానువాకమునందు చెప్పఁబడిన బ్రాహ్మణమును అనుసంధానము చేసికొనవలెను.

18. మంత్రము : చిత్రియా దశ్వత్థా త్సంభృతా బృహత్యః (ఽ)। శరీర మభిసగ్ంస్కృతాః స్థ। ప్రజాపతినా యజ్ఞముఖేన సంమితాః। తిస్ర స్త్రివృద్భి ర్మిథునాః ప్రజాత్యై।

అర్థము : (హే సమిధః! =ఓ సమిధలారా!, యూయమ్=మీరు,) చిత్రియాత్=చిత్రియమైన, అశ్వత్థాత్=రావిచెట్టునుండి, సంభృతాః=నాచే సంపాదించఁబడినవారు, (అతః ఏవ=కనుకనే,) బృహత్యః=పూజింపఁదగినవారును, శరీరమ్=మీ శరీరమును, అభిసంస్కృతాః=చరుగతమైన ఆజ్యమునందు త్రిప్పుటచే అంతటను సంస్కార యుక్తులును, స్థ=అగుచున్నారు. కించ=మఱియు, ప్రజాపతినా=ప్రజాపతి రూపమైన, యజ్ఞముఖేన=ప్రాదేశమాత్ర యజ్ఞపురుష ముఖముతో, సంమితాః=సమానములైన, తిస్రః=మూఁడు సమిధలు, త్రేధా ప్రవృద్ధః=భవిష్య దాహవనీయాది రూపముచే, త్రిగుణులైన అగ్నులతో కూడ, ప్రజాత్యై=ప్రజోత్పత్తికై, మిథునాః=మిథునము లైనవి. చిత్రియాశ్వత్థము=గ్రామ తటాకాదులకు చిహ్నముగా ప్రసిద్ధమైన రావిచెట్టు చిత్రియ నామకమైన అశ్వత్థము.

తాత్పర్యము : ఓ సమిధలారా! మీరు చిత్రియాశ్వత్థమునుండి నాచే సంపాదించఁబడినవారు, కనుకనే పూజ్యులు, మీ శరీరమును చరుహవిస్సునందలి ఆజ్యమునందు త్రిప్పుటచే అంతటను సంస్కార యుక్తులు నగుచున్నారు. మఱియు ప్రజాపతి రూపమైన (ప్రాదేశమాత్రమైన) యజ్ఞపురుష ముఖముతో సమానములైన మూఁడు సమిధలు రాఁబోవునట్టి ఆహవనీయాద్యగ్నుల రూపముచే త్రిగుణులైన అగ్నులతో కూడ ప్రజోత్పత్తికై మిథునము లైనవి. అనంతరము బ్రహ్మౌదన శేషమును సంస్కరించి దానియందు ఆజ్యశేషమును పోసి ఆ ఆజ్యమునందు పలాశ సహితములైన మూఁడు అశ్వత్థ సమిధములను ముంచి ఆర్ద్రము లగునట్లుగా త్రిప్పవలెను.

19. మంత్రము : అశ్వత్థా ద్ధవ్యవాహాద్ధి జాతామ్। అగ్నేస్తనూం యజ్ఞియాగ్ం సంభరామి। శాన్తయోనిగ్ం శమీగర్భమ్। అగ్నయే ప్రజనయితవే।

అర్థము : హవ్యవాహాత్=అగ్నిరూపమైన, అశ్వత్థాత్=రావిచెట్టునుండి, జాతామ్=పుట్టినదియు, శాన్తయోనిమ్=శాంతమును, అగ్నికి కారణమును, శమీగర్భమ్=శమీవృక్షముచే చుట్టుకొనఁబడిన అశ్వత్థమునుండి పుట్టుటచే శమీగర్భమును, యజ్ఞియామ్=యజ్ఞార్థమును, అగ్నేః తనూమ్=అగ్నికి శరీరమునైన అరణిని, ప్రజనయితవే అగ్నయే=ప్రజోత్పాదనముకొఱకు, సంభరామి=సంపాదించుచున్నాను.

తాత్పర్యము : అగ్నిరూపమైన అశ్వత్థమునుండి పుట్టిన అరణిని అగ్న్యుత్పాదనమునకై సంపాదించుచున్నాను. అగ్ని అశ్వరూపమును ధరించి సంవత్సర కాలము అశ్వత్థమునం దుండుటవలన అశ్వత్థము అగ్నిరూపముగా వర్ణించఁబడినది. యజ్ఞార్థమైన అగ్ని శరీరము లౌకిక దాహ పాకాదులకు హేతు వగును. అరణి రూప యజ్ఞార్థ తనువు మాత్రము దాహ పాకాదు లభివ్యక్తములు కాకపోవుటచే శాంత మైనది. అగ్న్యుత్పాదక మగుటచే యోని యైనది. శమీ వృక్షముతో పెనవేసికొనిన అశ్వత్థమునుండి పుట్టుటచే శమీగర్భ మైనది. ఇటువంటి అరణిని అగ్న్యుత్పాదనమునకై సంపాదించుచున్నాను. ''అయుర్మయి ధేహ్యాయు ర్యజమానే'' అను కల్పసూత్రోక్త మంత్రమును పఠించుచు అరణులను అభిమంత్రించవలెను.

20. మంత్రము : యో అశ్వత్థః శమీగర్భః। ఆరురోహ త్వే స చా। తం తే హరామి బ్రహ్మణా (౮)। యజ్ఞియైః కేతుభిః సహ।

అర్థము : హే అరణే!=ఓ అరణీ!, త్వే=నీవు నిమిత్త మగుచుండఁగా, శమీగర్భః=శమి లోపలఁగలిగిన, యః అశ్వత్థః=ఏ అశ్వత్థ వృక్షము, అస్తి=కలదో, సః చా (చ)=అదియు, ఆరురోహ=ప్రవృద్ధ మైనదో, తమ్=అటువంటి అశ్వత్థమును, తే=నీ కొఱకు, బ్రహ్మణా=మంత్రముచే, యజ్ఞియైః కేతుభిః సహ=యజ్ఞార్థములైన లాంఛనములతోడను, అభిమంత్రణాది వక్ష్యమాణ సంస్కారములతోడను కూడ, హరామి=యజ్ఞభూమియందు తెచ్చుచున్నాను.

తాత్పర్యము : ఓ అరణీ! నీ కారణమున ప్రవృద్ధమైన శమీగర్భమగు అశ్వత్థమును నీకొఱకు మంత్రముచే యజ్ఞార్థములైన లాంఛనములతో కూడను, అభిమంత్రణాది వక్ష్యమాణ సంస్కారములతో కూడను యజ్ఞభూమియందు తెచ్చుచున్నాను. అరణిని తీసికొని రాకుండ అభిమంత్రించుట సాధ్యము కాదు కనుక, అర్థక్రమము ననుసరించి యీ మంత్రము ''అశ్వత్థా

ద్ధవ్యవాహాద్ధి'' అను మంత్రముకంటె పూర్వభావి యని గ్రహించవలెను. ఈ మంత్రము పఠించుచు అరణిని యజ్ఞభూమియందు తేవలెను.

21. మంత్రము : యం త్వా సమభర జ్జాతవేదః। యథాశరీరం భూతేషు న్యక్తమ్। స సంభృతః సీద శివః ప్రజాభ్యః। ఉరుం నో లోక మనునేషి విద్వాన్।

అర్థము : హే జాతవేదః=ఓ అగ్నీ!, భూతేషు=ప్రాణులయందు, యథాశరీరమ్=ఆ యా శరీరముల నతిక్రమించక, న్యక్తమ్=ఔదర్యాగ్ని రూపముచే నిగూఢుఁడ వైన, యం త్వా=ఏ నిన్ను, ఋత్విజః=ఋత్విక్కులు, సమభరన్=సంభార యుక్తునిగాఁ జేసిరో, సః=అటువంటి నీవు, సంభృతః=సంభారములతో కూడినవాఁడవు, ప్రజాభ్యః=ప్రజలకొఱకు, శివః=సుఖప్రదుఁడవునై, ఇహ=ఈ దేవయజన స్థానమునందు, సీద=కూర్చుండుము, విద్వాన్=సర్వ లోకాభిజ్ఞుఁడవైన, త్వమ్=నీవు నః=మాకొఱకు, ఉరుమ్=విస్తీర్ణమైన, లోకమ్=స్థానమును, అనునేషి=అనుక్రమముగ సంపాదించుము.

తాత్పర్యము : ఓ అగ్నీ! నీవు ప్రాణులందు ఆ యా శరీరముల ననుసరించి జాఠరాగ్ని రూపమున నిగూఢముగ ఉన్నవాఁడవు. అటువంటి నిన్ను ఋత్విజులు సంభార యుక్తునిగాఁ జేసిరి. అటువంటి నీవు సంభారములతోఁ గూడిన వాఁడవును, ప్రజలకు సుఖప్రదుఁడవు నగుచు ఈ దేవయజన స్థానమునందు కూర్చుండుము. సర్వలోకజ్ఞుఁడవైన నీవు మాకొఱకు విస్తీర్ణమైన స్థానమును (లోకమును) చేయుము. ఈ మంత్రము చదువుచు అరణినుండి అగ్నిని సంపాదించి దేవయజనమునం దుంచవలెను.

22. మంత్రము : ప్ర వేధసే కవయే మేధ్యాయ। వచో వన్దారు వృషభాయ వృష్ణే। యతో భయ మభయం తన్నో అస్తు। అవ దేవాన్యజే హేడ్యాన్।

అర్థము : వేధసే=కర్మద్వారా జగత్తును ధరించువాఁడును, కవయే=విద్వాంసుఁడును (సర్వజ్ఞుఁడును), మేధ్యాయ=యజ్ఞయోగ్యుఁడును, వృషభాయ=దేవశ్రేష్ఠుఁడును, వృష్ణే=కోరికలను వర్షించువాఁడునగు, (వహ్నయే=అగ్నికొఱకు,) వన్దారు=నమస్కార శీలమైన, వచః=వాక్కు, ప్రారబ్ధమ్=ప్రారంభించఁబడినది. ప్రాణినామ్=ప్రాణులకు, యతః=ఏ నరకమువలన, భయమ్=భయము, అస్తి=కలదో, తస్మాత్=ఆ నరకమువలన, నః=మాకు, అభయమ్=అభయము, అస్తు=అగుఁగాక. హేడ్యాన్=క్రోధయోగ్యులైన, దేవాన్=మాకు విరోధులైన దేవతలను, అవయజే=నశింపజేయుచున్నాను.

తాత్పర్యము : అగ్నికి నమస్కారమును ప్రారంభించినాము. ఆ అగ్ని కర్మద్వారా జగత్తును ధరించువాఁడు. విద్వాంసుఁడు (సర్వజ్ఞుఁడు), యజ్ఞయోగ్యుఁడు. దేవతలలో శ్రేష్ఠుఁడు. కోరికల నొసఁగువాఁడు. ప్రాణులకు భయమును కలుగఁజేయునట్టి నరకమువలన మాకు భయము లేకుండుఁగాక. క్రోధయోగ్యులైన అస్మద్విరోధి దేవతలను నశింపఁజేయుదును. ఈ మంత్రమును చదువుచు బ్రహ్మౌదనమునుండి దర్విలోనికి కొంత భాగమును తీసికొని అగ్నియందు హోమము చేయవలెను. దర్వి= హోమ సాధన విశేషము.

23. మంత్రము : సమిధాగ్నిం దువస్యత (౯)। ఘృతై ర్బోధయతాతిథిమ్। ఆ స్మిన్హవ్యా జుహోతన ఇతి।

అర్థము : హే ఋత్విజః!=ఓ ఋత్విజులారా!, సమిధా=ఈ ఉంచఁబడుచున్న సమిధచే, అగ్నిమ్=అగ్నిని, దువస్యత=తృప్తిపఱచుఁడు. అతిథిమ్=వైశ్వదేవాంతమునందు వచ్చిన బ్రాహ్మణునివలె పూజనీయుఁడైన ఈ అగ్నిని,

ఘృతైః=ఆజ్యములచే. బోధయత=దీపింపజేయుఁడు. అస్మిన్=ఈ అగ్నియందు హవ్యా (ని)=హవిస్సులను, ఆజుహోతన=అంతటను హోమము చేయుఁడు.

తాత్పర్యము : ఓ ఋత్విజులారా! ఈ ప్రక్షిప్యమాణ సమిధచే అగ్నిని సంతోషపఱచుఁడు. వైశ్వదేవాంతమందు వచ్చిన బ్రాహ్మణునివలె పూజనీయుఁడైన ఈ యగ్నిని ఆజ్యములచే దీపింపజేయుఁడు. ఈ యగ్నియందు హవిస్సులను అంతటను హోమము చేయుఁడు. ''గాయత్రీభి ర్బ్రాహ్మణస్యాదధ్యాత్''=బ్రాహ్మణుని నిమిత్తము గాయత్రీ ఋక్కులచే సమిధల నగ్నియం దాధానము చేయవలెనని పూర్వము బ్రాహ్మణమునందు చెప్పఁబడినది. అందు ఇది ప్రథమ ఋక్కు.

24. మంత్రము : ఉప త్వాఽగ్నే హవిష్మతీః । ఘృతాచీర్యన్తు హర్యత । జుషస్వ సమిధో మమ, ఇతి ।

అర్థము : హే హర్యత అగ్నే!=ఓ సేవింపఁదగిన అగ్నీ!, హవిష్మతీః=బ్రహ్మౌదన మనెడి హవిస్సు కలవియు, ఘృతాచీః=ఘృతముతో కూడినవియునగు ఈ సమిధలు, త్వా=నిన్ను, ఉపయన్తు=పొందుఁగాక. మమ=నా యొక్క, సమిధః=సమిధలను, జుషస్వ=ప్రీతితో సేవింపుము.

తాత్పర్యము : సేవింపఁదగిన ఓ అగ్నీ! ఈ సమిధలు నిన్ను పొందుఁగాక. ఈ సమిధలు బ్రహ్మౌదన మనెడి హవిస్సు కలవి. ఘృతముచే తడిసినవి. నా సమిధలను ప్రీతితో సేవింపుము. ఇది ద్వితీయ గాయత్రీ ఋక్కు.

25. మంత్రము : తం త్వా సమిద్భి రఙ్గిరః । ఘృతేన వర్ధయామసి । బృహచ్ఛోచా యవిష్ఠ్య, ఇతి ।

అర్థము : హే అఙ్గిరః!=అంగ సౌష్ఠవము కలిగిన ఓ అగ్నీ! తమ్=సర్వకర్మలందు ప్రసిద్ధుఁడవైన అటువంటి, త్వా=నిన్ను, సమిద్భిః=సమిధలచేతను, ఘృతేన=ఘృతముచేతను, వర్ధయామసి=వృద్ధి నొందించుచున్నాము. హే యవిష్ఠ్య!=యువతముఁడవైన ఓ అగ్నీ!, బృహత్=గొప్పగా, శోచా (చ)=దీపింపుము.

తాత్పర్యము : అంగ సౌష్ఠవ యుక్తుఁడవైన ఓ అగ్నీ! నీవు సర్వకర్మలందు ప్రసిద్ధుఁడవు. అటువంటి నిన్ను సమిధలచేతను, ఆజ్యము (ధార)లచేతను మేము వృద్ధిపొందించుచున్నాము. యువతముఁడవైన ఓ యగ్నీ! గొప్పగా దీపింపుము. ఇది తృతీయ గాయత్రీ ఋక్కు.

26. మంత్రము : సమిధ్యమానః ప్రథమో ను ధర్మః । సమక్తుభి రజ్యతే విశ్వవారః (౧౦) । శోచిష్కేశో ఘృతనిర్ణిక్పావకః । సుయజ్ఞో అగ్ని ర్యజథాయ దేవాన్, ఇతి ।

అర్థము : సమిధ్యమానః=సర్వ యజమానులచే అంతటను బాగుగ దీపింపజేయఁబడుచున్నవాఁడును, ప్రథమః ను=సర్వదేవతలలో అవశ్యముగ ప్రథమమున ఉండువాఁడును, ధర్మః=విశ్వమును ధరింపఁజేయువాఁడును, విశ్వవారః=అనిష్టమును సర్వమును నివారింప సమర్థుఁడును, శోచిష్కేశః=జ్వాలలుకేశస్థానీయములుగాఁ గలవాఁడును, ఘృతనిర్ణిక్=ఘృతముచే నైర్మల్యముగ తెలియఁబడువాఁడును, పావకః=శోధకుఁడును, సుయజ్ఞః=శోభనములైన జ్యోతిష్టోమాది యజ్ఞములకు హేతువునగు, అగ్నిః=ఈ అగ్ని, దేవాన్=దేవతలను, యజథాయ=యజించుటకై (పూజించుటకై), అక్తుభిః=ఘృతముచే తడిసిన సమిధలచే, సమజ్యతే=బాగుగ అభివ్యక్తుఁడగుచున్నాఁడు, దీపింపఁబడుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : సమిధ్యమానేత్యాది విశేషణ విశిష్టుఁడైన ఈ యగ్ని దేవతలను యజించుటకై ఘృతముచే తడిసిన సమిధలచే దీపింపజేయఁబడుచున్నాఁడు. లేదా అభివ్యక్తుఁ డగుచున్నాఁడు. ''త్రిష్టుగ్భీ రాజన్యస్య''=త్రిష్టుగృక్కులచే రాజనిమిత్తము సమిధల నగ్నియం దాధానము చేయవలెనని బ్రాహ్మణమునందు చెప్పఁబడినది. అందు ఇది ప్రథమ త్రిష్టుక్ ఋక్కు.

27. మంత్రము : ఘృతప్రతీకో ఘృతయోని రగ్నిః । ఘృతైః సమిద్ధో ఘృత మస్యాన్నమ్ । ఘృతప్రుషస్త్వా సరితో వహన్తి । ఘృతం పిబన్సుయజా యక్షి దేవాన్, ఇతి ।

అర్థము : అగ్నిః=ఈ యగ్ని, ఘృతప్రతీకః=ఘృతము ముఖముగాఁ గలవాఁడు. ఆ యా ఆహుతులందు ఘృతమును త్రాగునని యర్థము. ఘృతయోనిః=ఘృతమే జ్వాలోత్పత్తి కారణముగాఁ గలవాఁడు. ఘృతైః=ఆజ్యములచే, సమిద్ధః=బాగుగ జ్వలింపజేయఁబడినవాఁడు. అస్య=ఈ యగ్నికి, అన్నమ్ (అపి)=అన్నము కూడ, ఘృతమ్ (ఏవ)=ఆజ్యమే. హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, ఘృతప్రుషః=ఆజ్యబిందు యుక్తములైన, సరితః=నదులు, త్వా=నిన్ను, వహన్తి=వహించుచున్నవి. ఘృతమును స్రవించునట్టి నదులయందు వాయువుచే ఘృత బిందువులు తీరమునందు ప్రసరించుచుండును. అటువంటి నదులందు మునిగిన వాఁడవై నీవు విహరించుమని యర్థము. (తథావిధః త్వమ్=అటువంటి నీవు.) ఘృతమ్=మేమొసఁగిన ఘృతమును, పిబన్=త్రాగుచు, సుయజా=శోభన యజ్ఞముచే, దేవాన్=దేవతలను, యక్షి=పూజించుము.

తాత్పర్యము : తాత్పర్యము అర్థమునందు వివరించఁబడినది. ఇది ద్వితీయ త్రిష్టుగృక్కు.

28. మంత్రము : ఆయుర్దా అగ్నే హవిషో జుషాణః । ఘృతప్రతీకో ఘృతయోని రేధి । ఘృతం పీత్వా మధు చారుగవ్యమ్ । పితేవ పుత్ర మభిరక్షతా దిమమ్ (౧౧), ఇతి ।

అర్థము : హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, హవిషః జుషాణః=హవిస్సులను సేవించుచున్నవాఁడవును, ఘృతప్రతీకః=ఘృతము ముఖముగాఁ గలవాఁడవును, ఘృతయోనిః= ఘృతము జ్వాలోత్పత్తి కారణముగాఁ గలవాఁడవు నగుచు, ఆయుర్దాః=ఆయుఃప్రదుఁడవు, ఏధి=అగుము. (తథా=ఆ విధముగ,) మధు=మధురమును, చారుగవ్యమ్=రమణీయ గో సంబంధి రసమునైన, ఘృతమ్=ఘృతమును, పీత్వా=త్రాగి, పుత్రమ్=పుత్రుని, పితేవ=తండ్రివలె, ఇమమ్=ఈ యజమానుని, అభిరక్షతాత్=అంతటను రక్షింపుము. ఏధి. ''అస=భువి''అను ధాతువునకు లోట్టునందు మధ్యమ పురుషైకవచనము.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది తృతీయ త్రిష్టుగృక్కు.

29. మంత్రము : త్వామగ్నే సమిధానం యవిష్ఠ । దేవా దూతం చక్రిరే హవ్యవాహమ్ । ఉరుజ్రయసం ఘృతయోని మాహుతమ్ । త్వేషం చక్షు ర్దధిరే చోదయన్మతి, ఇతి ।

అర్థము : హే యవిష్ఠ! అగ్నే!=యువతముఁడవైన ఓ యగ్నీ!, సమిధానమ్=ప్రకాశించుచున్న, త్వామ్=నిన్ను, దేవాః=దేవతలు, హవ్యవాహమ్=హవిస్సును వహించునట్టి, దూతమ్=దూతనుగా, చక్రిరే=చేసిరి. ఉరుజ్రయసమ్=గొప్పవైన శత్రువులను పరిభవించుటలు కలవాఁడవును, ఘృతయోనిమ్=ఘృతముచే ఉత్పన్నమైన జ్వాలలు కలవాఁడవును, ఆహుతమ్=ఆహుతులచే ఆరాధించఁబడినవాఁడవును, త్వేషమ్=దీపించుచున్నవాఁడవునగు, త్వామ్=నిన్ను, చోదయన్మతి=విధాయక వాక్య యుక్తమైన కర్మయందు, చక్షుః=చక్షుస్థానీయునిగా, దధిరే=స్థాపించిరి (చేసిరి).

తాత్పర్యము : యువతముఁడవైన ఓ యగ్నీ! దేవత లందఱు ప్రకాశించుచున్న నిన్ను హవిస్సును వహించునట్టి దూతనుగాఁ జేసిరి. నీవు శత్రువులను గొప్పగా పరిభవించువాఁడవు. నీ జ్వాలలు ఘృతముచే ఉత్పన్నము లగును. ఆహుతులచే

ఆరాధించఁబడువాఁడవు. దీప్యమానుఁడవు. అట్టి నిన్ను విధాయక వాక్య యుక్తమైన కర్మయందు చక్షుస్థానీయునిగాఁ జేసిరి. లోకమునందు చక్షువుచే రూపము ప్రకాశింపఁబడువిధముగ నీచే విధివాక్యోక్తములైన కర్మలు సంపాదింపఁబడు చున్నవని యర్థము. ''జగతీభి ర్వైశ్యస్య'' అను బ్రాహ్మణమునందు వైశ్యుని నిమిత్తము జగతీ ఋక్కులచే సమిధల నగ్నియం దాధానము చేయవలెనని చెప్పఁబడినది. అందు ఇది ప్రథమ జగతీ ఋక్కు.

30. మంత్రము : త్వామగ్నే ప్రదివ ఆహుతం ఘృతేన సుమ్నాయవః సుసమిధా సమీధిరే । స వావృధాన ఓషధీభి రుక్షితః । ఉరు జ్రయాగ్ంసి పార్థివా వితిష్ఠసే, ఇతి ।

అర్థము : సుమ్నాయవః=తమకు సుఖమును కోరునట్టి ఋత్విజులు, ప్రదివే=ప్రకృష్టమైన స్వర్గముకొఱకు (ప్రకృష్ట స్వర్గ నిమిత్తముగ), హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, త్వామ్=నిన్ను, ఘృతేన=ఘృతముచే, ఆహుతమ్=అంత టను ఆరాధితునిగా, సుసమిధా=శోభనమైన సమిధచే, సమీధిరే=బాగుగ దీపింపఁజేసిరి. సః=అటువంటి నీవు, ఓషధీభిః=ఓషధ్యుపలక్షితములైన ఘృతాదులచే, వావృధానః=అత్యంతము వృద్ధినొందుచున్నవాడవు, ఉక్షితః=ఘృతముచే తడుపఁబడినవాఁడవునై, పార్థివా (ని)=పార్థివములైన, జ్రయాంసి=బాధకములను, ఉరు=అత్యంత విశ్లిష్టములనుగా, వితిష్ఠసే=స్థాపించుము.

తాత్పర్యము : ఓ అగ్నీ!, ఋత్విజులు తమకు సుఖమును కోరుకొనుచున్నవారై ప్రకృష్టమైన స్వర్గముకొఱకు (స్వర్గము నిమిత్తము గాని) నిన్ను ఘృతముచే ఆరాధితునిగా శోభనమైన సమిధచే బాగుగ దీపింపఁజేసిరి. అటువంటి నీవు ఓషధ్యాదులచే అత్యంతము వృద్ధినొందుచున్నవాఁడవును, ఘృతముచే తడుపఁబడినవాఁడవై పార్థివములైన బాధకములను అత్యంత విశ్లిష్టములనుగా స్థాపించుము. ఇది ద్వితీయ జగతీ ఋక్కు.

31. మంత్రము : ఘృతప్రతీకం చ ఋతస్య ధూర్షదమ్ । అగ్నిం మిత్రం న సమిధాన ఋఞ్జతే (౧౨) । ఇన్ధానో అక్రో విదథేషు దీద్యత్। శుక్రవర్ణాముదు నో యగ్ంసతే ధియమ్, ఇతి ।

అర్థము : హే ఋత్విగ్యజమానాః!=ఓ ఋత్విగ్యజమానులారా! ఋతస్య=(మీకు సంబంధించిన) యజ్ఞముయొక్క, ధూర్షదమ్=భారమునందు ఉంటున్న (యజ్ఞ నిర్వాహకుఁడైన), ఘృతప్రతీకమ్ అగ్నిమ్=ఘృతము ముఖముగాఁ గల, అగ్నిమ్=అగ్నిని, సమిధానః=దీపింపఁజేయుచు, (అయమ్ అధ్వర్యుః=ఈ అధ్వర్యుఁడు,) మిత్రం న=మిత్రునివలె, ఋఞ్జతే=అలంకరించుచున్నాఁడు. ఇన్ధానః=స్వయముగ దీపించుచున్నవాఁడు, అక్రః=ఎవనిచేతను ఆక్రమించఁబడనివాఁడునగు, అయమ్=ఈ యగ్ని, విదథేషు=కర్మలయందు, దీద్యత్=మమ్ము ప్రకాశింపఁజేయుచు, నః=మాయొక్క, శుక్రవర్ణామ్=నిర్మల రూపమైన, ధియమ్=ప్రజ్ఞను, ఉదుయంసతే=అత్యంతము అభివృద్ధిచేయు చున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఓ ఋత్విగ్యజమానులారా! మీ యజ్ఞముయొక్క భారమును వహించుచున్నవాఁడును, ఘృతము ముఖముగాఁగల వాఁడునగు అగ్నిని దీపింపఁజేయుచు ఈ అధ్వర్యుఁడు మిత్రునివలె అలంకరించుచున్నాఁడు. ఈ యగ్ని స్వయముగ దీపించుచున్నవాఁడు. ఒకనిచేతను ఆక్రమించఁబడనివాఁడు. అటువంటి యీ అగ్ని కర్మలయందు మమ్ము ప్రకాశింపఁజేయుచు నిర్మల రూపమైన మా ప్రజ్ఞను అత్యంతము వృద్ధిచేయుచున్నాఁడు. ఇది తృతీయ జగతీ ఋక్కు.

32. మంత్రము : ప్రజా అగ్నే సంవాసయ । ఆశాశ్చ పశుభిః సహ। రాష్ట్రాణ్యస్మా ఆధేహి। యాన్యాస న్సవితుః సవే ।

అర్థము : హే అగ్నే!=ఓ అజమా! (మేఁకా!), ప్రజాః=మా ప్రజలను, పశుభిః సహ=మా పశువులతోఁ గూడ, ఆశాశ్చ=దిక్కులందు ఉంటున్న ప్రాణులను కూడ, సంవాసయ=సంవాసనముచే పాలించుము. యాని రాష్ట్రాణి=ఏ రాష్ట్రములు, సవితుః సవే=పరమేశ్వరునియొక్క ఆజ్ఞయందు, ఆసన్=ఉన్నవో, తాని=ఆ రాష్ట్రములను, అస్మై=ఈ యజమానుని కొఱకు, ఆధేహి=అంతటను సంపాదించుము.

తాత్పర్యము : ఓ మేఁకా! మా ప్రజలను, దిక్కులందు ఉంటున్న ప్రాణులను మా పశువులతోఁ గూడ బాగుగ నివసింపఁజేయుటచే పాలించుము. పూర్వము పరమేశ్వరుని ఆజ్ఞయందు ఉన్న రాష్ట్రములను ఈ యజమానునికొఱకు అంతటను సంపాదించుము. ''ఆగ్నేయీ వా ఏషా యదజా'' 'ఈ మేఁక అగ్ని సంబంధిని'యని శ్రుత్యంతరమునందు చెప్పఁబడుటవలన, మేఁక అగ్నితో కూడ ప్రజాపతి ముఖమునుండి పుట్టుటవలనను ఇచట అగ్ని శబ్దముచే అజము సంబోధించఁబడుచున్నది. ఈ మంత్రము చదువుచు నల్ల మేఁకను బంధించవలెను.

33. మంత్రము : మహీ విశ్పత్నీ సదనే ఋతస్య । అర్వాచీ ఏతం ధరుణే రయీణామ్ । అన్తర్వత్నీ జన్యం జాతవేదసమ్ । అధ్వరాణాం జనయథః పురోగామ్ (౧౩) ।

అర్థము : రయీణాం ధరుణే=ధనములను సంపాదించునట్టి, హే అరణీ!=ఓ అరణులారా!, మహీ=పూజనీయులు, విశ్పత్నీ=ప్రజలను పాలించువారును, అర్వాచీ=అభిముఖులు నగుచు, ఋతస్య=యజ్ఞముయొక్క, సదనే=స్థానమునందు, ఏతమ్=రండు. అన్తర్వత్నీ=గర్భిణులైన మీరు, జన్యమ్=జనయితయగు నగ్నిని, జాతవేదసమ్=పుట్టినవారిని తెలిసికొనువానినిగాను, అధ్వరాణామ్=యజ్ఞములకు, పురోగామ్=పురోగామినిగాను, జనయథః=పుట్టించుఁడు. (లోడర్థమున లట్ ప్రయుక్త మైనది. ఏతమ్ ఆఙ్ పూర్వక 'ఇణ్=గతౌ' ఇతి ధాతోః లోటి మధ్యమ పురుష ద్వివచనమ్.)

తాత్పర్యము : ధనములను సంపాదించునట్టి ఓ అరణులారా! మీరు పూజనీయులు, ప్రజలను పాలించువారు, అభిముఖులు నగుచు యజ్ఞముయొక్క స్థానమునందు రండు. గర్భిణులైన మీరు పుట్టునటువంటి అగ్నిని పుట్టినవారిని తెలిసికొనువానినిగాను, యజ్ఞములకు అగ్రగామినిగా పుట్టించుఁడు. ఈ మంత్రమును చదువుచు యజమానుఁడు యజ్ఞస్థానమునందు తీసికొనిరాఁబడుచున్న అరణులను ప్రతీక్షించవలెను.

34. మంత్రము : ఆరోహతం దశతగ్ం శక్వరీ ర్మమ । ఋతేనాగ్న ఆయుషా వర్చసా సహ। జ్యోగ్జీవన్త ఉత్తరా ముత్తరాగ్ం సమామ్ । దర్శమహం పూర్ణమాసం యజ్ఞం యథా యజై ।

అర్థము : హే అరణీ!=ఓ అరణులారా!, మమ=నాయొక్క, శక్వరీః దశతమ్=శక్తియుక్తములైన అంగుళుల యొక్క దశసంఖ్యాయుత మైన వర్గమును, ఆరోహతమ్=ఆరోహించుఁడు. హే అగ్నే!=అరణి గర్భమునందలి అగ్నీ!, త్వమపి=నీవు కూడ, ఋతేన=యజ్ఞముతోను, ఆయుషా=నాయొక్క ఆయువుతోను, వర్చసా సహ=బలముతోను కూడ, ఆరోహ=ఆరోహించుము, వయమ్ = మేము, జ్యోక్=దీర్ఘకాలము, జీవన్తః=జీవించుచున్నవారమై, ఉత్తరామ్ ఉత్తరాం సమామ్=ఉత్తరోత్తర సంవత్సర కాలమును సంపూర్ణముగా, అహమ్=నేను, యథా=ఏ విధముగ, దర్శం పూర్ణమాసం యజ్ఞమ్=దర్శ యాగమును, పూర్ణమాస యజ్ఞమును, యథా=ఏ విధముగ, యజై=యాగము చేయుదునో, తథా ఆరోహ=ఆ విధముగ ఆరోహించుము.

తాత్పర్యము : ఓ అరణులారా! శక్తిమంతములైన నాపది వ్రేళ్ల సమూహము నెక్కుఁడు. అరణి గర్భస్థుఁడవైన ఓ అగ్నీ! మేము దీర్ఘకాలము జీవించుచున్నవారమై ఉత్తరోత్తర సంవత్సరమునందు విచ్ఛేదము లేనివిధముగ దర్శ పూర్ణమాస యాగముల నేవిధముగ

ననుష్ఠింతునో, ఆ విధముగ నీవు కూడ యజ్ఞముతోను, నా దీర్ఘాయువుతోను, బలముతోను కూడ అంగుళీ దానము నారోహించుము. ఈ మంత్రమును పఠించుచు అరణులను హస్తములతో పట్టుకొనవలెను.

35. మంత్రము : ఋత్వియవతీ స్థో అగ్నిరేతసౌ । గర్భం దధాథాం తే వామహం దదే । తత్సత్యం యద్వీరం బిభృథః । వీరం జనయిష్యథః । తే మత్ప్రాతః ప్రజనిష్యేథే । తే మా ప్రజాతే ప్రజనయిష్యథః (౧౪) । ప్రజయా పశుభి ర్బ్రహ్మవర్చసేన సువర్గే లోకే ।

అర్థము : హే అరణీ!=ఓ అరణులారా!, యువామ్=మీరు, ఋత్వియవతీ=ప్రజననాభిముఖ గర్భము కలవారును, అగ్నిరేతసౌ=అగ్నియే రేతో రూపమున గర్భముగాఁ గలవారును, స్థః=అగుచున్నారు. తాదృశౌ యువామ్=అటువంటి మీరు, గర్భమ్=గర్భమును, దధాథామ్=పోషించుఁడు. తే వామ్=అటువంటి మిమ్ము, అహమ్=నేను, (ఆ) దదే=తీసికొనుచున్నవాఁడ నగుచున్నాను. వీరమ్=కర్మలందు శూరుఁడైన పుత్రుని, బిభృథః=ధరించుచున్నారు. (అతః=ఈ కారణమువలన,) వీరం జనయిష్యథః యత్=శూరుని పుట్టించఁగల రనుట యేది కలదో, తత్=ఆ మాట, సత్యమ్=యథార్థము. తే=అటువంటి మీరు, మత్=నిమిత్త మాత్రుఁడనైన నావలన, ప్రాతః=మఱునాటి ప్రాతఃకాలమునందు, ప్రజనిష్యేథే=వహ్నిని ఉత్పాదింపఁజేయఁగలరు. ప్రజాతే=వహ్నినుత్పాదింపఁజేసిన వారైన, తే=ఆ మీరు కూడ, ప్రజనిష్యథః=ప్రకృష్టముగ జనింపఁజేయువానిని చేయఁగలరు. అతః=ఈ కారణమువలన, అహమ్=నేను, స్వర్గే లోకే=స్వర్గలోకమునందు, ప్రజయా=పుత్ర పౌత్రాది సంతానముతోను, పశుభిః=పశువులతోను, బ్రహ్మవర్చసేన=బ్రహ్మవర్చసముతోను, (యుక్తః=కూడినవాఁడను, భవిష్యామి=కాఁగలను).

తాత్పర్యము : ఓ అరణులారా! మీరు ప్రకృష్ట జననమునకు అభిముఖమైన గర్భము కలవారును, అగ్నియే రేతో రూపమున గర్భముగాఁ గలవారును అగుచున్నారు. అటువంటి మీరు గర్భమును పోషించుఁడు. అటువంటి మిమ్ము నేను తీసికొనినవాఁడ నగుచున్నాను. మీరు కర్మలందు శూరుఁడైన పుత్రుని ధరించుచున్నారు కనుక వీరుని ఉత్పాదింపఁజేయగల రనుట సత్యము. మిథ్య కాదు. నేను నిమిత్త మాత్రముగ ఉండఁగా మఱునాటి ప్రాతఃకాలమునందు అన్నివిధములచేతను వహ్నిని పుట్టించఁగలరు. వహ్నిని కలుగఁజేసిన మీరు కూడ ప్రకృష్ట జనయితను చేయఁగలరు. కావున నేను స్వర్గలోకమునందు ప్రజా పశు బ్రహ్మవర్చసములతో కూడినవాఁడను కాఁగలను. ఈ మంత్రమును చదువుచు యజమానుఁడు తాను స్వీకరించిన అరణులను అభిమంత్రించవలెను.

36. మంత్రము : అనృతా త్సత్య ముపైమి । మానుషా ద్దైవ్య ముపైమి । దైవీం వాచం యచ్ఛామి ।

అర్థము : అనృతాత్=అగ్నిరాహిత్య లక్షణమైన అనృతమునుండి, సత్యమ్=అగ్నిమత్త్వ లక్షణమైన సత్యమును, ఉపైమి=పొందుచున్నాను. మానుషాత్=మనుష్యాచరణమునుండి, దైవ్యమ్=దేవయోగ్యమైన ఆచరణమును, ఉపైమి=పొందుచున్నాను. దైవీమ్=దేవసంబంధినియైన, వాచమ్=వాక్కును, యచ్ఛామి=నియతముగ చేయుచున్నాను.

తాత్పర్యము : ఇప్పుడు నేను 'అగ్ని లేనివాఁడను'అను అనృతమునుండి 'అగ్ని కలవాఁడను' అను సత్యమును పొందుచున్నాను. మనుష్యాచరణమువలన దేవయోగ్యమైన ఆచరణమును పొందుచున్నాను. దేవసంబంధినియైన వాక్కును నియతముగఁ జేయుచున్నాను. సంస్కృత భాషచేతనే వ్యవహరించుచున్నానని అర్థము. ఈ మంత్రము చదివి వాఙ్నియమ మనెడి వ్రతమును స్వీకరించవలెను. సంస్కృత భాషనే మాట్లాడవలెనని యర్థము.

37. మంత్రము : శల్కైరగ్ని మిన్ధానః । ఉభౌ లోకౌ సనేమహమ్ । ఉభయో ర్లోకయో ర్ఋద్ధ్వా । అతి మృత్యుం తరామ్యహమ్ ।

అర్థము : అహమ్=నేను, శల్కైః=కాష్ఠలేశములచే, అగ్నిమ్=అగ్నిని, ఇన్ధానః=ప్రజ్వలింపఁజేయుచు, ఉభౌ లోకౌ=ఇహలోక పరలోకములను, సనేమ్=బాగుగ జయింతును. ఉభయోః లోకయోః=ఆ రెండు లోకములందు, ఋద్ధ్వా=సమృద్ధిని పొంది, అహమ్=నేను, మృత్యుమ్=మృత్యువును, అతితరామి=అతిశయముగ తరించుచున్నాను.

తాత్పర్యము : నేను కాష్ఠలేశములచే అగ్నిని ప్రజ్వలింపఁజేయుచు ఇహలోక పరలోకములను రెండింటిని బాగుగ జయింతును. ఆ ఉభయ లోకములందు సమృద్ధుఁడనై మృత్యువు నతిశయముగ తరింతును. ఈ మంత్రము చదువుచు యజమానుఁడు రాత్రి యంతయు అగ్నిని సమిథలచే (చిదుగులచే) జ్వలింపఁజేయుచు నుండవలెను.

38. మంత్రము : జాతవేదో భువనస్య రేతః । ఇహ సిఞ్చ తపసో యజ్జనిష్యతే (౧౫) । అగ్ని మశ్వత్థాదధి హవ్యవాహమ్ । శమీగర్భా జ్జన యన్యో మయోభూః ।

అర్థము : యః=ఏ ఆధానము చేయఁదగిన అగ్నిమయోభూః=సుఖమును కలుగఁజేయువాఁడై, హవ్యవాహమ్=హవిస్సును వహించునట్టి, అగ్నిమ్=అగ్నిని, శమీగర్భాత్=అరణీ రూపమైన శమీగర్భమునుండి, జనయన్=పుట్టింప నిచ్చ కలవాఁడో, హే జాతవేదః!=బ్రహ్మౌదనమునకు సంబంధించిన అటువంటి ఓ యగ్నీ! యత్=ఏ రేతస్సు, తపసః=ఈ సంతాపనమువలన, జనిష్యతే=పుట్టగలదో, భువనస్య=సర్వలోకమునకు, రేతః=కారణమైన ఆ ఆధాతవ్యాగ్ని రూప రేతస్సును, ఇహ=ఈ అరణులందు, సిఞ్చ=సేచనము చేయుము.

తాత్పర్యము : ఓ బ్రాహ్మౌదనికాగ్నీ! సర్వలోకమునకు కారణ భూతమును, ఆధానము చేయఁదగిన అగ్నియొక్క రూపమునైన రేతస్సును ఈ అరణులందు సేచనము చేయుము (చల్లుము). ఆ రేతస్సు అరణులను తాపనము చేయుటవలన పుట్టగలదు. ఆధానము చేయఁదగిన అగ్ని సుఖమును కలుగఁజేయువాఁడు. బ్రహ్మౌదనమునకు సంబంధించిన అగ్ని హవిస్సును వహించునట్టి అగ్నిని పుట్టింప నిచ్ఛ కలవాఁడు. ఈ మంత్రమును ఏతదనంతర మంత్రమును పఠించుచు ఉషఃకాల సమీప సమయమునందు అరణులను బ్రాహ్మౌదనికాగ్నియందు వెచ్చఁబెట్టవలెను. తాపనము=వెచ్చఁబెట్టుట. అరణులు జమ్మి చెట్టునకు సంబంధించినవి కనుక, అరణీ రూప శమీగర్భమని అర్థము.

39. మంత్రము : అయం తే యోనిర్ఋత్వియః । యతో జాతో అరోచథాః । తం జానన్నగ్న ఆరోహ । అథా నో వర్ధయా రయిమ్, ఇతి ।

అర్థము : (హే అగ్నే!=పుట్టింపవలసియున్న ఓ అగ్నీ!, త్వమ్=నీవు,) యతః=ఏ ఉత్పత్తి స్థానమునుండి, జాతః=పుట్టినవాఁడవై, అరోచథాః=ప్రకాశించితివో, అయమ్=ఈ అరణీ ద్వయ సంఘము, తే=నీకు (ఉత్పత్తికొఱకు), ఋత్వియః యోనిః=ఋతు యుక్తమైన ఉత్పత్తి స్థానము. తమ్=ఆ అరణీ రూప యోనిని, జానన్=తెలిసికొనుచు, ఆరోహ=ఆరోహించుము. అథా=అనంతరము, నః=మాకు, రయిమ్=ధనమును, వర్ధయా=వృద్ధిచేయుము.

తాత్పర్యము : పుట్టింపవలసియున్న ఓ అగ్నీ! నీవు ఏ స్థానమునుండి పుట్టి ప్రకాశించితివో, ఆ అరణీ ద్వయ సంఘము నీయొక్క ఉత్పత్తికొఱకు ఋతు యుక్తమైన స్థానము. ఆ అరణీ ద్వయ సంఘమును తెలిసికొనుచు అధిష్ఠించుము. అనంతరము మాకు ధనమును వృద్ధిచేయుము. ఈ మంత్రమునకు కూడ పూర్వము చెప్పఁబడిన వినియోగమే.

40. మంత్రము : అపేత వీత వి చ సర్పతాతః । యే౽త్ర స్థ పురాణా యే చ నూతనాః । అదాదిదం యమో౽వసానం పృథివ్యాః । అక్రన్నిమం పితరో లోక మస్మై (౧౬), ఇతి ।

అర్థము : (హే యమపురుషాః!=ఓ యమపురుషులారా!,) అత్ర=ఈ ప్రదేశమునందు, యే=ఏ, పురాణాః=ప్రాచీనులైన, (యూయమ్=మీరు,) స్థ=ఉంటున్నారో, చ=మఱియు, నూతనాః=నవీనులైన మీరు, స్థ=ఉంటున్నారో, (తే సర్వేఽపి యూయమ్=ఆ మీరందఱు, అతః=ఈ ప్రదేశమునుండి,) అపేత=తొలఁగిపొండు. వీత=పరస్పరము విడివడి వెళ్లుడు. చ=మఱియు, విసర్పత=దూరముగ వెళ్లుడు. యమః=యమ రాజు, పృథివ్యాః=భూమియొక్క, ఇదం వసానమ్=ఈ అవస్థానమును, అదాత్=యజమానునికొఱకిచ్చెను. పితరః=పితృదేవతలు, ఇమం లోకమ్=ఈ స్థానమును, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, అక్రన్=చేసిరి.

తాత్పర్యము : ఓ యమ పురుషులారా! ఇచట ఉంటున్న ప్రాచీనులు, నవీనులునైన మీరందఱు ఈ ప్రదేశమునుండి తొలఁగి పరస్పరము వేఱుపడి వెళ్లుడు. యమరాజు ఈ భూ ప్రదేశమును యజమానున కొసంగెను. పితృదేవతలు కూడ ఈ స్థానమును ఈ యజమానుని కొఱకు చేసిరి. ఈ మంత్రమును పఠించుచు గార్హపత్య స్థానమును పెల్లగించవలెను.

41. మంత్రము : అగ్నేర్భస్మాస్యగ్నేః పురీషమసి, ఇతి ।

అర్థము : (హే సికతే!=ఓ ఇసుకా!, త్వమ్=నీవు,) అగ్నేః=అగ్నికి, భస్మ=భాసమాన హేతువవు, అసి=అగుచున్నావు. అగ్నేః=అగ్నికి, పురీషమ్=పూరకము, అసి=అగుచున్నావు.

తాత్పర్యము : ఓ ఇసుకా! నీవు అగ్ని ప్రకాశించుటకు హేతు వగుచున్నావు. మఱియు అగ్నిని పూరించుదాన వగుచున్నావు. ఈ మంత్రమును చదువుచు ఇసుకలోని అర్ధభాగమును రెండుగా విభజించి, ఒక అర్ధభాగమును గార్హపత్య స్థానమునందు ఉంచి, దక్షిణాగ్నియొక్క అర్ధభాగమును మూఁడుగా విభజించి అన్నిటిని అన్ని అగ్నిస్థానములందు ఉంచవలెను.

42. మంత్రము : సంజ్ఞానమసి కామధరణమ్ । మయి తే కామధరణం భూయాత్, ఇతి ।

అర్థము : (హే ఊష!=ఓ ఊషమా! త్వమ్=నీవు,) సంజ్ఞానమ్=సమ్యగ్జ్ఞాన హేతువవు, కామధరణమ్=కామధారణ హేతువవును, అసి=అగుచున్నావు. తే=నీయొక్క, కామధరణమ్=కామధారణ సామర్థ్యము, మయి=నాయందు, భూయాత్=ఉండుఁగాక. ఊషము=చవుడు.

తాత్పర్యము : ఓ ఊషమా! నీవు సమ్యక్ జ్ఞానహేతువవు, కామధారణ హేతువవు నగుచున్నావు. నీకు సంబంధించిన కామధారణ సామర్థ్యము నాయందు కూడ ఉండుఁగాక. ఈ మంత్రమును పఠించుచు చవుడును గార్హపత్యాది స్థానములందు చల్లుచు, "యదదశ్చన్ద్రమసి కృష్ణం తదిహాస్తు" అని మనస్సుచే ధ్యానము చేయవలెను. (ఈ మంత్రార్థమును ఈ యనువాకమందలి 4 వ మంత్ర వ్యాఖ్యానమునందు చూడవలెను.)

43. మంత్రము : సం వః సృజామి హృదయాని । సగ్ంసృష్టం మనో అస్తు వః । సగ్ంసృష్టః ప్రాణో అస్తు వః ।

అర్థము : (హే వానస్పత్య సంభారాః!=వనస్పతులకు సంబంధించిన ఓ సంభారములారా!) వః=మీయొక్క, హృదయాని=హృదయములను, సంసృజామి=పరస్పరము అనురక్తములనుగాఁ జేయుచున్నాను. వః=మీయొక్క, మనః=మనస్సు, సంసృష్టమ్=పరస్పరము అనురక్తము, అస్తు=అగుఁగాక. వః, ప్రాణః=ప్రాణము, సంసృష్టః, అస్తు.

తాత్పర్యము : ఓ వానస్పత్య సంభారములారా! మీ హృదయములను పరస్పరము అనురక్తములనుగాఁ జేయుచున్నాను. ఆ విధముగ మీ మనో వాక్ప్రాణములు పరస్పరము అనురక్తము లగుఁగాక. ఈ 44, 45 మంత్రములను పఠించుచు వానస్పత్య సంభారములను కలిపి పూర్వము చెప్పఁబడిన ఇసుకవలె విభజించి గార్హపత్యాది స్థానములందు ఉంచవలెను. ఈ వానస్పత్య సంభారములు పూర్వము వివరించఁబడినవి.

44. మంత్రము : సం యా వః ప్రియాస్తనువః । సం ప్రియా హృదయాని వః । ఆత్మా వో అస్తు సం ప్రియః సం ప్రియాస్తనువో మమ (౧౭), ఇతి ।

అర్థము : (హే వానస్పత్య సంభారాః!=ఓ వానస్పత్య సంభారములారా!,) వః=మీకు, యాః ప్రియాః తనువః=ఏ ప్రియములైన శరీరములు, (సన్తి=కలవో, తాః=అవి) సంస్పృజ్యన్తామ్=ఒకే కార్యమునందు ప్రవర్తించుఁగాక. వః=మీయొక్క, ప్రియా (ణి)=ప్రియములైన, హృదయాని=హృదయములు కూడ, సంస్పృజ్యన్తామ్ వః=మీయొక్క, ప్రియః ఆత్మా=ప్రీతిపాత్రుఁడైన జీవుఁడును, సంస్పృజ్యతామ్.తథా=ఆ విధముగ, మమ=నాయొక్క, ప్రియాః=ప్రియములైన, తనువః అపి=శరీరములు కూడ, సంస్పృజ్యన్తామ్=ఒక కార్యమందు ప్రవర్తించుఁగాక, ఇచట యజమానునకు ఋత్విక్కులతోఁ గూడ శరీర ఐకాత్మ్యము చెప్పఁబడినది.

తాత్పర్యము : ఓ వానస్పత్య సంభారములారా! మీకుఁగల ప్రియములైన తనువులు ఒకే కార్యమునందు ప్రవర్తించుఁగాక. ఆ విధముగ మీ ప్రియ హృదయములు, జీవుఁడును ఒకే కార్యమందు ప్రవర్తించుఁగాక. ప్రియములైన నా శరీరములు కూడ ఒక కార్యమునందు ప్రవర్తించుఁగాక. వినియోగము పూర్వ మంత్రమునకు వలెనే గ్రాహ్యము.

45. మంత్రము : కల్పేతాం ద్యావాపృథివీ । కల్పన్తామాప ఓషధీః । కల్పన్తా మగ్నయః పృథక్ । మమ జ్యైష్ఠ్యాయ సవ్రతాః, ఇతి ।

అర్థము : ద్యావాపృథివీ=ద్యావాభూములు, సవ్రతే=కర్మతో కూడినవై, మమ=నాకు, జ్యైష్ఠ్యాయ=ఉత్తమ ఫలసిద్ధికై, కల్పేతామ్=స్వ స్వ వ్యాపార సమర్థము లగుఁగాక. ఆపః=ఉదకములు, ఓషధీః=ఓషధులు, సవ్రతాః, మమ, జ్యైష్ఠ్యాయ, కల్పన్తామ్. అగ్నయః=అగ్నులు, మమ, జ్యైష్ఠ్యాయ, సవ్రతాః, పృథక్=వేఱుగా, కల్పన్తామ్.

తాత్పర్యము : ద్యావాపృథివ్యాదు లన్నియు నాకు ఉత్తమ ఫలము సిద్ధించుటకై కర్మ సహితములై స్వ స్వ వ్యాపార సమర్థము లగుఁగాక. యజమానుఁడు సామర్థ్యాభిధాయికమైన ఈ ఋక్కును పఠించుచు గార్హపత్యాదులైన అగ్నులను ఉపస్థానము (ప్రార్థన) చేయవలెను.

46. మంత్రము : యే ఽగ్నయః సమనసః । అన్తరా ద్యావాపృథివీ । వాసన్తికావృతూ అభికల్పమానాః । ఇన్ద్రమివ దేవా అభిసంవిశన్తు, ఇతి ।

అర్థము : హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, ద్యావాపృథివీ అన్తరా=ద్యావాభూముల మధ్యమున, త్వయా సహ=నీతోఁ గూడ, సమనసః=సమాన మనస్సు కల, యే అగ్నయః సన్తి=ఏ అగ్నులు కలరో, తే సర్వేఽపి=ఆ అగ్నులందఱు, వాసన్తికౌ ఋతూ=ఋత్వవయవములైన వాసంతిక మాసములను (చైత్ర వైశాఖములను), అభికల్పమానాః=అంతటను సంపాదించుచున్నవారై, దేవాః ఇన్ద్రమివ=దేవతలు ఇంద్రునివలె, అభిసంవిశన్తు=ఆ ద్యావాభూముల అంతరము నంతటను ప్రవేశించుఁగాక.

తాత్పర్యము : ఓ అగ్నీ! ద్యావాభూముల మధ్యమున నీతోఁ గూడ సమాన మనస్సు కలిగియున్న అగ్ను లందఱు వసంత ఋత్వవయవములైన చైత్ర వైశాఖ మాసములను అంతటను సంపాదించుచున్నవారై దేవతలు ఇంద్రుని చేరిన విధముగ ఆ ద్యావాభూముల అంతరమును చేరుదురు గాక. యజమానుఁడు పూర్వమువలెనే సామనసియమైన యీ ఋక్కును పఠించుచు గార్హపత్యాద్యగ్నులను ప్రార్థించవలెను. సామనసీ=సమాన మనస్కత్వమును తెలియఁజేయునది.

47. మంత్రము : దివస్త్వా వీర్యేణ । పృథివ్యై మహిమ్నా (౧౮) । అన్తరిక్షస్య పోషేణ । సర్వపశు మాదధే, ఇతి ।

అర్థము : (హే గార్హపత్య!=ఓ గార్హపత్యాగ్నీ!.) దివః=ద్యులోకముయొక్క, వీర్యేణ,=సామర్థ్యముచేతను, పృథివ్యై (వ్యాః)=పృథివియొక్క, మహిమ్నా=మహిమచేతను, అన్తరిక్షస్య=అంతరిక్షముయొక్క, పోషేణ=సామర్థ్యముచేతను, సర్వపశుమ్=సర్వ పశు ప్రధాన సమర్థుఁడవైన, త్వా=నిన్ను, అదధే=ఈ ఆయతనమందు (స్థానమునందు), అదధే=అధానము చేయుచున్నాను (స్థాపించుచున్నాను).

తాత్పర్యము : ఓ గార్హపత్యాగ్నీ! ద్యులోకాదుల సామర్థ్యములచే పశు ప్రధాన సమర్థుఁడవైన నిన్ను ఈ ఆయతనమునం దాధానము చేయుచున్నాను. ఈ మంత్రమును చదువుచు గార్హపత్యాగ్నిని గార్హపత్య స్థానమునందు అధానము చేయవలెను.

48. మంత్రము : అజీజనన్నమృతం మర్త్యాసః । అస్రేమాణం తరణిం వీడుజమ్భమ్ । దశ స్వసారో అగ్రువః సమీచీః । పుమాగ్ంసం జాత మభిసగ్ంరభన్తామ్ ।

అర్థము : మర్త్యాసః=మనుష్య ఋత్విజులు, అస్రేమాణమ్=అగమ్యుఁడును, తరణిమ్=దుఃఖములనుండి తరింపఁజేయువాఁడును, వీడుజమ్భమ్=దృఢములైన దంత మూలములు కలవాఁడును, అమృతమ్=మరణ రహితుఁడునగు అగ్ని దేవుని, అజీజనన్=ఉత్పాదింపఁజేసిరి. స్వసారః=భగినీ సమానములైన, దశ అగ్రువః=దశ సంఖ్యాకములైన అంగుళులు, సమీచీః=అనుకూలములై, జాతమ్=అభిరూపుఁడైన, పుమాంసమ్=పురుషుని, అభిసంరభన్తామ్=అంత టను బాగుగ గ్రహించుఁగాక.

తాత్పర్యము : మనుష్య ఋత్విక్కులు అగ్ని దేవుని పుట్టించిరి. ఆ అగ్ని దేవుఁడు మరణ రహితుఁడు, అగమ్యుఁడు, దుఃఖములనుండి తరింపఁజేయువాఁడు, దృఢములైన దంత మూలములు కలవాఁడు కూడ. శరీరముతో కూడ పుట్టుటవలన అంగుళులు భగినీ సమానములు. అట్టి వ్రేళులు పదియు అనుకూలములై అభిరూపుఁడైన పురుషుని అంత టను బాగుగపట్టుకొనుఁగాక. ఈ మంత్రము చదువుచు అగ్నిదేవుని దోసిలితో పట్టుకొనవలెను.

49. మంత్రము : ప్రజాపతేస్త్వా ప్రాణేనాభిప్రాణిమి । పూష్ణః పోషేణ మహ్యమ్ । దీర్ఘాయుత్వాయ శతశారదాయ । శతగ్ం శరద్భ్య ఆయుషే వర్చసే (౧౯) । జీవాత్వై పుణ్యాయ ।

అర్థము : హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, మహ్యమ్=నాకొఱకు (నాకు), శతశారదాయ దీర్ఘాయుత్వాయ=శత సంవత్సర పరిమితమైన దీర్ఘాయువు కొఱకు, శతం శరద్భ్యః (ఊర్ధ్వమ్)=శత సంవత్సరముల అనంతరము, ఆయుషే=ఆయువుకొఱకు, వర్చసే=బలముకొఱకు, జీవాత్వై=జీవనౌషధమైన, పుణ్యాయ=పుణ్యముకొఱకును, ప్రజాపతేః=ప్రజాపతియొక్క, ప్రాణేన=ప్రాణ వాయువుచేతను, పూష్ణః=పూష దేవునియొక్క, పోషేణ=సామర్థ్యముచేతను,త్వా=నిన్ను, అభిప్రాణిమి=అభిలక్షించి శ్వాసను చేయుచున్నాను.

తాత్పర్యము : ఓ అగ్నీ! నాకు శత సంవత్సర పరిమితమైన ఆయువు సిద్ధించుటకొఱకు, శత సంవత్సరములకు పైని కూడ ఆయువు, బలము, జీవనౌషధమైన పుణ్యము సిద్ధించుటకొఱకును ప్రజాపతియొక్క ప్రాణవాయువుచేత, పూషదేవునియొక్క సామర్థ్యముతో నిన్ను అభిలక్షించి శ్వాసను చేయుచున్నాను. యజమానుఁడు ఈ మంత్రము చదువుచు పుట్టిన అగ్నినే నభిలక్షించి శ్వాసను చేయవలెను.

50. మంత్రము : అహం త్వదస్మి మదసి త్వమేతత్ । మమాసి యోనిస్తవ యోనిరస్మి । మమైవ సన్వహ హవ్యాన్యగ్నే । పుత్రః పిత్రే లోకకృజ్జాతవేదః ।

అర్థము : హే ఆహవనీయాగ్నే!=ఓ ఆహవనీయాగ్నీ!, అహమ్=నేను, త్వత్=నీవలన, అస్మి=ఉంటున్నాను. త్వమ్=నీవు, మత్=నావలన, అసి=ఉంటున్నావు. ఏతత్=ఇది, ప్రత్యక్షమ్=ప్రత్యక్షమైనది. మమ=నాకు, త్వమ్=నీవు యోనిః=కారణము, అసి=అగుచున్నావు. తవ=నీకు, అహమ్=నేను, యోనిః=కారణము, అస్మి=అగుచున్నాను. తత్=ఆ కారణమువలన, మమైవ=నాకే, సన్=బంధు వగుచు, హవ్యాని=నా హవిస్సులను, వహ=వహించుము. హే జాతవేదః=ఓ అగ్నీ!, పిత్రే=తండ్రికొఱకు, లోకకృత్=పుణ్యలోక సంపాదకుఁడైన, పుత్రః ఇవ=పుత్రునివలె, (మమ=నాకు, లోకకృత్= పుణ్యలోక సంపాదకుఁడవు, భవ=అగుము).

తాత్పర్యము : ఓ ఆహవనీయాగ్నీ! నీవు ఉన్నపుడు నేను ఉంటున్నాను. నీవు లేనపుడు నేను లేను కనుక, నీ వలన నేను ఉంటున్నాను. నావలన నీవు ఉంటున్నావు. ఇది ప్రత్యక్షమైన విషయము. ఈ విధముగ నాకు నీవు కారణ మగుచున్నావు. నీకు నేను కారణ మగుచున్నాను. అందువలన నీవు నాకే బంధు వగుచు నా హవిస్సులను వహించుము. లోకమునందు పుత్రుఁడు తండ్రికొఱకు పుణ్యలోకసంపాదకుఁడగుచున్న విధముగ అతిస్నేహముచేత నీవు నాకు పుణ్యలోకసంపాదకుఁడవగుము. ఈ మంత్రము చదువుచు ఆధానము చేయఁబడుచున్న అగ్నిని అనుమంత్రించవలెను.

51. మంత్రము : ప్రాణే త్వామృత మాదధామి । అన్నాద మన్నాద్యాయ । గోప్తారం గుప్త్యై, ఇతి ।

అర్థము : హే గార్హపత్యాగ్నే!=ఓ గార్హపత్యాగ్నీ!, ప్రాణే=నా ప్రాణము, నిమిత్తభూతే సతి=నిమిత్త మగుచుండఁగా, (తద్రక్షార్థమ్=అ ప్రాణమును రక్షించుకొనుటకై,) అమృతమ్=మరణ రహితుఁడవైన, త్వా=నిన్ను, ఆదధామి=ఆధానము చేయుచున్నాను. అన్నాద్యాయ=శ్రేష్ఠమైన అన్నము సిద్ధించుటకై, అన్నాదమ్=అన్నాదుఁడవైన, త్వా, ఆదధామి. గుప్త్యై=రక్షణ సిద్ధికై, గోప్తారమ్=రక్షకుఁడవైన, త్వా, ఆదధామి.

తాత్పర్యము : ఓ గార్హపత్యాగ్నీ! నా ప్రాణము నిమిత్తము తద్రక్షణమునకై మరణ రహితుఁడవైన నిన్ను ఆధానము చేయుచున్నాను. శ్రేష్ఠమైన అన్నము సిద్ధించుటకై అన్నాదుఁడవైన నిన్ను అధానము చేయుచున్నాను. రక్షణ సిద్ధికై రక్షకుఁడవైన నిన్ను అధానము చేయుచున్నాను. ఈ మంత్రము చదువుచు గార్హపత్యాగ్నిని ఆధానము చేయవలెను.

52. మంత్రము : సుగార్హపత్యో విదహన్నరాతీః । ఉషసః శ్రేయసీః శ్రేయసీ ర్దధత్ (౨౦) । అగ్నే సపత్నాగ్ం అపబాధమానః । రాయస్పోష మిష మూర్జ మస్మాసు ధేహి ।

అర్థము : సుగార్హపత్యః=శోభనుఁడైన ఈ గార్హపత్యాగ్ని, అరాతీః=శత్రువులను, విదహన్=విశేషముగ దహించుచు, ఉషసః=దినములను, శ్రేయసీః శ్రేయసీః=ఉత్తరోత్తర శ్రేష్ఠములనుగా, దధత్=చేయుచు, వర్తతే=ఉంటున్నాఁడు. హే అగ్నే!=ఓ గార్హపత్యాగ్నీ!, సపత్నాన్=శత్రువులను, అపబాధమానః=పీడించుచు, రాయస్పోషమ్=ధనపుష్టిని, ఇషమ్ ఊర్జమ్=అన్నరసమును, అస్మాసు=మాయందు, ధేహి=సంపాదించుము (స్థాపించుము).

తాత్పర్యము : శోభనుఁడైన ఈ గార్హపత్యాగ్ని శత్రువులను విశేషముగ దహించుచు దినములను ఉత్తరోత్తర శ్రేష్ఠములనుగాఁ జేయుచు నుంటున్నాఁడు. ఓ గార్హపత్యాగ్నీ! శత్రువులను పీడించుచు ధనపుష్టిని, అన్నరసమును మాయందు (స్థాపించుము) సంపాదించుము. యజమానుఁడు ఈ మంత్రమును పఠించుచు ఆధానము చేయఁబడుచున్న గార్హపత్యాగ్ని నభిమంత్రించవలెను.

53. మంత్రము : ఇమా ఉ మాముపతిష్ఠన్తు రాయః । అభిః ప్రజాభిరిహ సంవసేయ । ఇహో ఇడా తిష్ఠతు విశ్వరూపీ । మధ్యే వసో ర్దీదిహి జాతవేదః ।

అర్థము : ఇమాః రాయః ఉ=ఈ దృశ్యమాన ధనము లన్నియు, మామ్=నన్ను, ఉపతిష్ఠన్తు=పొందుగాక. అభిః ప్రజాభిః సహ=ఈ పుత్ర పౌత్రాది ప్రజలతో కూడ, ఇహ=ఈ జన్మమందు, సంవసేయ=బాగుగ నుందును. కించ=మఱియు, ఇహ ఉ (ఇహో)=ఈ జన్మమందే, విశ్వరూపీ=మహిష్యజాద్యనేక పశురూప యుక్తమైన, ఇడా=గోవు, తిష్ఠతు=ఉండుగాక, హే జాతవేదః!=ఓ అగ్నీ!, త్వమ్=నీవు, వసోః=మా ధనముయొక్క, మధ్యే=మధ్యమందు, (స్థిత్వా=ఉండి,) దీదిహి=దీపించుము.

తాత్పర్యము : ఈ కనబడుచున్న ధనము లన్నియు నన్ను పొందుగాక. ఈ పుత్ర పౌత్రాది ప్రజలతోఁ గూడ ఈ జన్మమందు బాగుగ నుందును. మఱియు ఈ జన్మమందే మహిష్యజాద్యనేక రూపములతో కూడియున్న గోవు ఉండుగాక. ఓ అగ్నీ! నీవు మా ధనముయొక్క మధ్యమందు ఉండి ప్రకాశించుము. ఋత్విజులు అశ్వమును పురోభాగమున ఉంచుకొని గార్హపత్యాగ్ని కభిముఖముగ వెళ్లవలెను.

54. మంత్రము : ఓజసే బలాయ త్వోద్యచ్ఛే । వృషణే శుష్మాయా ఽఽయుషే వర్చసే । సపత్నతూరసి వృత్రతూః । యస్తే దేవేషు మహిమా సువర్గః (౨౧) । యస్త ఆత్మా పశుషు ప్రవిష్టః । పుష్టిర్యా తే మనుష్యేషు పప్రథే తయా । నో అగ్నే జుషమాణ ఏహి ।

అర్థము : హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, త్వా=నిన్ను, ఓజసే=బలహేతువైన అష్టమ ధాతువుకొఱకు, బలాయ=శరీర సామర్థ్యముకొఱకు, వృషణే=సేచన సామర్థ్యము కొఱకు శుష్మాయ=శక్తికొఱకు ఆయుషే=ఆయువుకొఱకు, వర్చసే=కాంతికొఱకును, ఉద్యచ్ఛే=ఎత్తుచున్నాను. హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, త్వమ్=నీవు, సపత్నతూః=వైరిహింసకుఁడవు, వృత్రతూః=పాప హంతకుఁడవును, అసి=అగుచున్నావు. (ఇంతవఱకు ఒక మంత్రము.)

హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, దేవేషు=దేవతలయందు, తే=నీకు, యః సువర్గః మహిమా=కర్మఫల భూత స్వర్గరూపమైన యే మహిమ, పప్రథే=ప్రసిద్ధమై ఉంటున్నదో, తే=నీకు, పశుషు=పశువులందు, ప్రవిష్టః=క్షీరాది హవిస్స్వరూపముచే ప్రవేశించిన, యః ఆత్మా=అత్యంత ప్రియమైన యే పదార్థము, పప్రథే=ప్రసిద్ధమై ఉంటున్నదో, మనుష్యేషు=మనుష్యులందు, తే=నీయొక్క, యా పుష్టిః=ఉదరాగ్ని జనితమైన యే పుష్టి, పప్రథే=ప్రసిద్ధమై ఉంటున్నదో, తయా=ఆ పుష్టిచేతను, తదుపలక్షిత స్వర్గ క్షీరముల చేతను, నః=మమ్ము, జుషమాణః=తృప్తిపఱచుచున్నవాఁడవై ఏహి=రమ్ము.

తాత్పర్యము : ఓ అగ్నీ!, నిన్ను ఓజఃప్రభృతులు సిద్ధించుటకై ఎత్తుచున్నాను. ఓ అగ్నీ! నీవు వైరి హింసకుఁడవు. ధర్మబుద్ధికి అవరకములైన పాపములకు కూడ హింసకుఁడవు. ఓ అగ్నీ! దేవతలలో కర్మఫలభూత స్వర్గ రూప మహిమ నీది. పశువులందు క్షీరాది హవిస్స్వరూపముచే ప్రవేశించిన అత్యంత ప్రియమైన పదార్థము నీది. మనుష్యులందు ఉదరాగ్ని జనితమైన పుష్టి ప్రసిద్ధమై ఉంటున్నది. అది నీది. ఆ పుష్టిచేతను, ఆ స్వర్గ క్షీరములచేతను మమ్ము తృప్తిపఱచుచు రమ్ము. యజమానుడు ఈ మంత్రమును చదువుచు అశ్వత్థ సమిధను (రావిపుల్లను) గార్హపత్యాగ్నియందు ఉంచి అంతటను దీపింపఁజేసి ఎత్తవలెను.

55. మంత్రము : దివః పృథివ్యాః పర్యన్తరిక్షాత్ । వాతాత్పశుభ్యో అధ్యోషధీభ్యః । యత్ర యత్ర జాతవేదః సంబభూథ । తతో నో అగ్నే జుషమాణ ఏహి ।

అర్థము : దివః=దివికంటెను, పృథివ్యాః=భూమికంటెను, అన్తరిక్షాత్=అంతరిక్షము కంటెను, పరి=ఉపరిభాగమున, వాతాత్=వాయువు కంటెను, పశుభ్యః=పశువులకంటెను, ఓషధీభ్యః=ఓషధులకంటెను, పరి=ఉపరిభాగమున, యత్ర యత్ర=ఏ యే దేశవిశేషమునందు, హే జాతవేదః!=ఓ యగ్నీ!, సంబభూథ (బభూవిథ)=ఉత్పన్నుఁడ వైతివో, హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ, తతః=ఆ సర్వ స్థానమునుండి, నః=మమ్ము, జుషమాణః=సంతోషపఱచుచున్నవాఁడవై, ఏహి=రమ్ము.

తాత్పర్యము : ఓ అగ్నీ! దివ్యాదులకంటె ఉపరిభాగమున ఏ యే దేశవిశేషమునందు పుట్టితివో, ఆ యా స్థానమునుండి మమ్ము సంతోషపఱచుచు రమ్ము. వినియోగము పూర్వోక్తమే.

56. మంత్రము : ప్రాచీమను ప్రదిశం ప్రేహి విద్వాన్ । అగ్నేరగ్నే పురో అగ్ని ర్భవేహ । విశ్వా ఆశా దీద్యానో విభాహి (౨౨) । ఊర్జం నో ధేహి ద్విపదే చతుష్పదే, ఇతి ।

అర్థము : హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, ప్రాచీం ప్రదిశమ్ అను=ప్రకృష్టమైన పూర్వదిక్కు ననులక్షించి, విద్వాన్=మార్గమును తెలిసికొనినవాఁడవై, ప్రేహి=ప్రకర్షముగ వెళ్లుము. అగ్నేః=గార్హపత్యాగ్నికి, ఇహ=ఈ దేవయజనమునందు, పురః అగ్నిః భవ=పూర్వ దిగ్వర్తివైన అగ్ని వగుము. దీద్యానః=స్వయముగ ప్రకాశించుచున్నవాఁడవై, విశ్వాః ఆశాః=సర్వ దిక్కులను, విభాహి=ప్రకాశింపఁజేయుము. నః=మాయొక్క, ద్విపదే=మనుష్యునికొఱకు, చతుష్పదే=పశువుకొఱకును, ఊర్జమ్=రసమును, ధేహి=సంపాదించుము.

తాత్పర్యము : ఓ అగ్నీ! ప్రకృష్టమైన పూర్వ దిక్కు ననులక్షించి మార్గమును తెలిసికొనినవాఁడవై ప్రకర్షముగ వెళ్లుము. ఈ దేవయజనమునందు గార్హపత్యాగ్నికి పూర్వ దిగ్వర్తివైన అగ్నివి కమ్ము. నీవు స్వయముగ ప్రకాశించుచు సర్వదిక్కులను ప్రకాశింపఁజేయుము. మా మనుష్యునకు, పశువునకును రసమును సంపాదించుము. ఈ మంత్రముతో కూడ మూఁడు మంత్రములు ప్రణయన కాలమందు గమనార్థములు. ఇది ప్రథమ మంత్రము.

57. మంత్రము : అన్వగ్ని రుషసా మగ్ర మఖ్యత్ । అన్వహాని ప్రథమో జాతవేదాః । అను సూర్యస్య పురుత్రా చ రశ్మీన్ । అను ద్యావాపృథివీ ఆతతాన, ఇతి ।

అర్థము : అయమ్ అగ్నిః=ఈ యగ్ని, ఉషసామ్=ఉషస్సులయొక్క, అగ్రమ్=అగ్రమును, (ప్రాప్తః=పొందినవాఁడై,) అన్వఖ్యత్=అనుక్రమమున ప్రకాశింపఁజేసెను. (దేవేషు=దేవతలందు,) ప్రథమః=ముఖ్యుఁడైన, జాతవేదాః=(ఈ) యగ్ని, అహాని=దినములను, అన్వఖ్యత్ చ=మఱియు, సూర్యస్య పురుత్రా=సూర్యునియొక్క సర్వ రశ్ములను, అన్వఖ్యత్ (తథా=ఆ విధముగ,) ద్యావాపృథివీ=ద్యావాభూములను, అను ఆతతాన=అంతటను వ్యాపించెను.

తాత్పర్యము : ఈ యగ్ని ఉషస్సుల అగ్రమును పొందినవాఁడై అనుక్రమమున ప్రకాశింపఁజేసెను. దేవతలలో ముఖ్యుఁడైన ఈ యగ్ని దివసములను అనుక్రమమున ప్రకాశింపఁజేసెను. మఱియు సూర్యునియొక్కసర్వరశ్ములను అనుక్రమమున ప్రకాశింపఁజేసెను. ఆ విధముగ ద్యావాభూములం దంతటను వ్యాపించెను. ఇది ద్వితీయ మంత్రము.

58. మంత్రము : విక్రమస్వ మహాగ్ం అసి । వేదిషన్మానుషేభ్యః । త్రిషు లోకేషు జాగృహి, ఇతి ।

అర్థము : హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, విక్రమస్వ=పరాక్రమించుము. (త్వమ్=నీవు,) మహాన్=అధిక శక్తి యుక్తుఁడవు, అసి=అగుచున్నావు. మానుషేభ్యః=మనుష్యులకొఱకు, వేదిషత్=వేదియందు ఉపవిష్టుఁడ వగుచు, త్రిషు లోకేషు=మూఁడు లోకములందు, జాగృహి=యజమానుని పొందించుటకై సావధానుఁడ వగుము.

తాత్పర్యము : ఓ అగ్నీ! పరాక్రమించుము. నీవు అధిక శక్తిమంతుండవు. మనుష్యులకొఱకు వేదియందు ఉపవిష్టుండ వగుచు ముల్లోకములందు యజమానుని పొందించుటకై సావధానుండ వగుము. ఇది తృతీయ మంత్రము.

59. మంత్రము : యదిదం దివో యదదః పృథివ్యాః । సంవిదానే రోదసీ సంబభూవతుః (౨౩) । తయోః పృష్ఠే సదితు జాతవేదాః ।

శంభూః ప్రజాభ్య స్తనువే స్యోనః ।

అర్థము : దివః=దివికి సంబంధించిన, యత్ ఇదమ్=ఏ యీ ఊషర రూపమైన యజ్ఞ సంభారము, (పృథివ్యామ్=పృథివియందు, వర్తతే=ఉంటున్నదో.) యత్ అదః పృథివ్యాః=పృథివి సంబంధియైన ఏ కృష్ణరూపము (దివి చన్ద్రమసి=దివియందలి చంద్రునియందు, వర్తతే=ఉంటున్నదో. తేన ఉభయేన=ఆ ఉభయముచే, వయమ్=మేము, ఏనమ్=ఈ అగ్నినిగా, మన్యామహే=తలంచుచున్నాము.) రోదసీ=ద్యావాభూములు, సంవిదానే=ఐకమత్యమును పొందినవై, సంబభూవతుః=బాగుగ ఉన్నవి. తయోః=పూర్వము ఒకటిగా ఉన్నటువంటి ఆ ద్యావాభూములయొక్క, పృష్ఠే=ఉపరిభాగమునందు, ప్రజాభ్యః=ప్రజలకొఱకు, శంభూః=సుఖమును కలుగఁజేయువాఁడును, తనువే=స్వ శరీరముకొఱకు, స్యోనః=సుఖకరుఁడునగు, జాతవేదాః=ఈ అగ్ని, సదితు=కూర్చుండుఁగాక.

తాత్పర్యము : దివికి సంబంధించిన ఊషర రూపమైన యజ్ఞసంభారము పృథివియందు ఉంటున్నది. పృథివికి సంబంధించిన కృష్ణ రూపము దివియందలి చంద్రునియందు ఉంటున్నది. ఆ ఉభయముచే ఈ యగ్నినిగా మేము భావించుచున్నాము. ఈ యగ్ని ప్రజలకు సుఖమును కలుగఁజేయువాఁడు మఱియు తన శరీరమునకు సుఖమును చేసికొనువాఁడు. అట్టి ఈ అగ్ని పూర్వము ఒకటిగా ఉన్నటువంటి ఆ ద్యావాభూముల ఉపరిభాగమునందు కూర్చుండుఁగాక. ఈ మంత్రమును చదువుచు అగ్నిని అభిమంత్రించవలెను.

60. మంత్రము : ప్రాణం త్వాఽమృత ఆదధామి । అన్నాద మన్నాద్యాయ । గోప్తారం గుప్త్యై । యత్తే శుక్ర శుక్రం వర్చః శుక్రా తనూః ।

శుక్రం జ్యోతి రజస్రమ్ । తేన మే దీదిహి తేన త్వాఽఽదధే । అగ్నినాఽగ్నే బ్రహ్మణా । ఆనశే వ్యానశే సర్వమాయు

ర్వ్యానశే (౨౪), ఇతి ।

అర్థము : (హే ఆహవనీయ!=ఓ ఆహవనీయాగ్నీ!,) ప్రాణమ్=ప్రాణ రూపుఁడవైన, త్వా=నిన్ను, అమృతే=వినాశ రహితమైన స్థానమునందు, ఆదధామి=ఆధానము చేయుచున్నాను. అన్నాద్యాయ=మాకు అన్నము సిద్ధించుటకై, అన్నాదమ్=అన్నము నొసఁగు నట్టి నిన్ను, ఆదధామి=ఆధానము చేయుచున్నాను (ఉంచుచున్నాను). గుప్త్యై=రక్షణముకొఱకు, గోప్తారమ్=రక్షకుఁడవైన నిన్ను, ఆదధామి. (ఇది ఒక మంత్రము.) 2 హే శుక్ర!=దీపించుచున్న ఓ అగ్నీ!. తే=నీకు, యత్ శుక్రం వర్చః=ఏ నిర్మలమైన కాంతి, శుక్రా తనూః=నిర్మలమైన దేహము, అజస్రమ్=నిరంతరము, శుక్రం జ్యోతిః=నిర్మలమైన ఇతర భాసకత్వము, (సన్తి=కలవో.) తేన=ఆ సమస్తముచేత, (యుక్తః=కూడినవాఁడవై.) మే=నాకొఱకు, దీదిహి=ప్రకాశించుము. తేన=ఆ కారణముచే, హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, అగ్నినా=అగ్నిప్రకాశక మంత్రముచే, త్వా=నిన్ను, ఆదధే=ఆధానము చేయుచున్నాను. (ఇది ద్వితీయ మంత్రము.) 3 అయమ్=ఈ అగ్ని, ఆనశే=భోక్తృదేహమును వ్యాపించినవాఁడు. వ్యానశే=వివిధమైన భోగ్య జాతమును వ్యాపించినవాఁడు. సర్వమ్ ఆయుః=సమస్తమైన ఆయువును, వ్యానశే=అపమృత్యు పరిహారముచే వ్యాపించినవాఁడు. (ఇది తృతీయ మంత్రము).

తాత్పర్యము : ఈ అనంతర మంత్రములు ఆహవనీయాధానమునందు సూత్రకారునిచే ఉదాహరించఁబడినవి. ఓ ఆహవనీయాగ్నీ! ప్రాణ రూపుఁడవైన నిన్ను వినాశరహితమైన స్థానమునందు ఆధానము చేయుచున్నాను (ఉంచుచున్నాను). మాకు అన్నము సిద్ధించుటకై అన్నము నొసఁగునట్టి నిన్ను ఆధానము చేయుచున్నాను. రక్షణమునకై రక్షకుఁడవైన నిన్ను ఆధానము చేయుచున్నాను. ఇది ఒక మంత్రము. దీపించుచున్న ఓ అగ్నీ! నీకుఁగల నిర్మల కాంతియు, నిర్మల దేహము, నిర్మలమైన ఇతర భాసకత్వములతో కూడినవాఁడవై నా కొఱకు ప్రకాశించుము. ఓ అగ్నీ! ఆ కారణముచే అగ్నిప్రకాశక మంత్రముచే నిన్ను ఆధానము చేయుచున్నాను. ఇది ద్వితీయ మంత్రము, ఈ అగ్ని భోక్తృ దేహమును వ్యాపించినవాఁడు. ఆ విధముగనే వివిధ భోగ్యజాతమును వ్యాపించినవాఁడు. అపమృత్యువును పోఁగొట్టుటచే సమస్తమైన ఆయువును వ్యాపించినవాఁడు.

61. మంత్రము : సర్వ ప్రజాం మే గోపాయ । అమృతత్వాయ జీవసే । జాతాం జనిష్యమాణాం చ । అమృతే సత్యే ప్రతిష్ఠితామ్, ఇతి ।

అర్థము : హే నర్య!=మనుష్యులకు హితుఁడవైన ఓ గార్హపత్యాగ్నీ!, జాతామ్=పూర్వము పుట్టినదియు, జనిష్యమాణాం చ=ఇఁక పుట్టఁబోవునదియు, అమృతే=అమృతత్వ హేతువైన, సత్యే=సత్యమునందు, ప్రతిష్ఠితామ్=ప్రతిష్ఠించఁబడినదియు నగు, మే ప్రజామ్=నాయొక్క ప్రజను, అమృతత్వాయ జీవసే=అపమృత్యు రహిత జీవనము కొఱకు, గోపాయ=రక్షించుము.

తాత్పర్యము : మనుష్యులకు హితుఁడవైన ఓ గార్హపత్యాగ్నీ! పుట్టినదియు, పుట్టఁబోవునదియునగు నా ప్రజను అపమృత్యు రహితమైన జీవనము కొఱకు రక్షించుము, నా ప్రజ సర్వదా సత్యమును పలుకునట్టిది. యజమానుఁడు విరాట్టువలె వరుసగా ఐదు అడుగులు వేయుచు గార్హపత్యాగ్నిని సేవించవలెను (ప్రార్థించవలెను). ఇది ప్రథమ విరాట్ క్రమ మంత్రము.

62. మంత్రము : అథర్వ పితుం మే గోపాయ । రసమన్న మిహాఽఽయుషే । అదబ్ధాయోఽశీతతనో । అవిషం నః పితుం కృణు, ఇతి ।

అర్థము : హే అథర్వ! అథర్వ మహర్షిచే మథించఁబడిన ఓ దక్షిణాగ్నీ!, మే=నాయొక్క, పితుమ్=అన్నమును, గోపాయ=రక్షించుము. రసమ్=క్షీరాది రసమును, అన్నమ్=వ్రీహి యవాదికమును, ఇహ=ఈ శరీరమునందు, ఆయుషే=ఆయువుకొఱకు, (స్థాపయ=స్థాపించుము). హే అదబ్ధాయో!=హింసించఁబడని, ఆగమనము కల ఓ యగ్నీ!, అశీతతనో!= ఉష్ణశరీరుఁడవైన ఓ అగ్నీ!, నః=మాయొక్క, పితుమ్=అన్నమును, అవిషమ్=విష రహితమునుగా, కృణు=చేయుము.

తాత్పర్యము : పూర్వము అథర్వ మహర్షిచే అగ్ని మథించఁబడుటవలన అగ్నికి అథర్వ రూపత్వము ఇచట చెప్పఁబడినది. అటువంటి ఓ దక్షిణాగ్నీ! నా అన్నమును రక్షించుము. క్షీరాది రసమును, వ్రీహి యవాది రూపమైన అన్నమును ఆయువుకొఱకు ఈ శరీరమునందు స్థాపించుము, నీ ఆగమనము ఎవ్వనిచేతను నివారింప శక్యము కానిది. నీవు ఉష్ణశరీరుఁడవు, అట్టి ఓ యగ్నీ! నా యన్నమును విష రహితమునుగఁ జేయుము. ఇది ద్వితీయ విరాట్క్రమ మంత్రము.

63. మంత్రము : శగ్ంస్య పశూన్మే గోపాయ । ద్విపాదో యే చతుష్పదః (౨౫) । అష్టాశఫాశ్చ య ఇహాగ్నే । యే చైకశఫా ఆశుగాః, ఇతి ।

అర్థము : హే శంస్య!=ఋత్విజులచే ప్రశంసించఁబడుచున్న ఓ ఆహవనీయాగ్నీ!, యే=ఏ పశువులు (ప్రాణులు), ద్విపాదః=రెండు పాదములు గల మనుష్య రూపులో, చతుష్పదః=నాలుగు పాదములు గల గవాది రూపములో, అష్టాశఫాః=ఎనిమిది గొరిజలు కల గో మహిష్యాదులో, చ=మఱియు, యే=ఏవి, ఏకశఫాః=ఒక గొరిజ కల, ఆశుగాః=శీఘ్రగాములైన అశ్వాదులో. (తాన్ సర్వాన్=ఆ సర్వ ప్రాణులను,) హే అగ్నే!=ఓ యగ్నీ!, ఇహ=ఈ లోకమునందు, గోపాయ=రక్షించుము.

తాత్పర్యము : ఋత్విజులచే ప్రశంసించఁబడుచున్న ఓ ఆహవనీయాగ్నీ! ద్విపాదాది సర్వప్రాణులను ఈ లోకమునందు రక్షించుము. ఇది తృతీయ విరాట్క్రమ మంత్రము.

64. మంత్రము : సప్రథ సభాం మే గోపాయ । యే చ సభ్యాః సభాసదః । తానిన్ద్రియావతః కురు । సర్వమాయు రుపాసతామ్, ఇతి ।

అర్థము : హే సప్రథ! = ఖ్యాతి యుక్తుండవైన, ఓ సభ్యాగ్నీ!, మే = నాయొక్క, సభామ్ = అధిదేవన స్థానమును, గోపాయ=రక్షింపుము. చ=మఱియు, యే=ఏ, సభ్యాః=సభాయోగ్యులు, సభాసదః=సభాసదులై, (సభయందు ఉపవిష్టులై, సన్తి=కలరో.) తాన్=వారిని, ఇన్ద్రియావతః=ఇంద్రియ పాటవ యుక్తులనుగా, కురు=చేయుము. తే చ=వారును, సర్వమ్ ఆయుః=సంపూర్ణమైన ఆయువును, ఉపాసతామ్ (ఉపాసన్తామ్)=సేవింతురు గాక.

తాత్పర్యము: ఖ్యాతి యుక్తుండవును, సభ్యుండవునగు ఓ అగ్నీ! నాయొక్క అధిదేవన స్థానమును రక్షింపుము. సభయందు ఉపవిష్టులైయున్న సభాయోగ్యుల నందఱిని చక్షురాదీంద్రియ పాటవ యుక్తులనుగాఁ జేయుము. వారును శతసంవత్సరమైన సంపూర్ణాయువును సేవింతురు గాక. ఇది చతుర్థ విరాట్క్రమ మంత్రము.

65. మంత్రము : అహే బుధ్నియ మన్త్రం మే గోపాయ । యమృషయ స్త్రైవిదా విదుః । ఋచః సామాని యజూగ్ంషి । సా హి శ్రీ రమృతా సతామ్, (౨౮) ఇతి ।

అర్థము : హే అహే!=హింసితవ్యుండవు కానట్టి, హే బుధ్నియ!=జగదాదియందు ఉత్పన్నుండవైన ఓ ఆవసథ్యాగ్నీ!, ఋచః=ఋక్కులు, యజూంషి=యజుస్సులు, సామాని=సామములు అను, యమ్=ఏ మంత్రమును, త్రయివిదాః=వేదత్రయాభిజ్ఞులైన, ఋషయః=అతీంద్రియ ద్రష్టలు, విదుః=తెలిసికొనిరో, మే=నాదియైన, తం మన్త్రమ్=ఆ ఋగాది రూపమైన మంత్రమును, గోపాయ=రక్షింపుము. సతామ్=సన్మార్గవర్తులకు, సా హి=ఆ ఋగాది రూపమే కదా!, అమృతా=వినాశ రహితమైన, శ్రీః=సంపద.

తాత్పర్యము: ఓ ఆవసథ్యాగ్నీ! నీవు హింసితవ్యుండవు కానివాఁడవు. జగదాదియందు ఉత్పన్నుండవు. అటువంటి నీవు మదీయ ఋగాది రూప మంత్రమును పాలింపుము. ఋక్కులు, యజుస్సులు, సామములు వేదత్రయోక్తములైన మంత్రములు. ఆ మంత్రములను వేదత్రయాభిజ్ఞులైన అతీంద్రియ ద్రష్టలు తెలిసికొనిరి. సన్మార్గవర్తులకు ఆ ఋగాది రూపసంపద కదా! వినాశ రహితమైనది. ధనాది రూప సంపదకు అనేక విధములుగ వినాశము కలుగును. ఋగాది రూప సంపదకు అభ్యాసావృత్తిచేత అభివృద్ధియే కలుగును కాని ఉపక్షయము కలుగదు. కనుకనే ఇచట గృహ క్షేత్రాది పాలనమును ప్రార్థించక, మంత్రపాలనము ప్రార్థించఁబడినది, ఇది పంచమ విరాట్క్రమ మంత్రము.

66. మంత్రము : చతుఃశిఖణ్డా యువతిః సుపేశాః । ఘృతప్రతీకా భువనస్య మధ్యే । మర్మృజ్యమానా మహతే సౌభగాయ । మహ్యం ధుక్ష్వ యజమానాయ కామాన్ ।

అర్థము : చతుఃశిఖణ్డా=బాలుర పిల్లజుట్టువలె నాలుగు ఉన్నత ప్రదేశములు కలదియు, యువతిః=హవిస్సులను మిశ్రీభవింపఁజేయునదియు, సుపేశాః=పాలపిట్ట (సపర్ణము) వలె శోభనమైన రూపము కలదియు, ఘృతప్రతీకా=ఘృతమే ముఖమునందు కలదియు నగు వేది, భువనస్య=భువనముయొక్క, మధ్యే=మధ్యమందు, మహతే సౌభగాయ=మాయొక్క గొప్ప సౌఖ్యము (క్షేమము) కొఱకు, మర్మృజ్యమానా=అతిశయముగ శోభింపఁబడిన దగుచు, (వర్తతే=ఉంటున్నది. హే వేదే!=ఓ వేదీ!, త్వమ్=నీవు,) యజమానాయ=యజమానుఁడనైన, మహ్యమ్=నాకొఱకు, కామాన్=కోరికలను, ధుక్ష్వ=సంపాదింపుము.

తాత్పర్యము: వేది భువన మధ్యమమున మా క్షేమముకొఱకు శోభింపఁబడుచున్నదై ఉంటున్నది. ఆ వేదియొక్క శ్రోణి ద్వయ ప్రదేశము, అంస ద్వయ ప్రదేశము ఉన్నతముగా నుండును. సర్వ హవిస్సులు వేదియందు ఉంచుటవలన అవటి మిశ్రీభవించును. అది పాలపిట్టవలె శోభనమైన రూపము కలది. ప్రారంభమున ఆజ్యమే వేదియందు ఉంచఁబడును. ఓ వేదీ! నీవు యజమానుఁడనైన నాకు కోరిన ఫలముల నొసగుము. ఈ మంత్రమును పఠించుచు శోధింపఁబడుచున్న వేదిని అనుమంత్రించవలెను.

67. మంత్రము : ఇహైవ సన్తత్ర సతో వో అగ్నయః । ప్రాణేన వాచా మనసా బిభర్మి । తిరో మా సన్తమాయుర్మా ప్రహాసీత్ । జ్యోతిషా వో వైశ్వానరేణోపతిష్ఠే ।

అర్థము : హే అగ్నయః!=ఓ అగ్నులారా!, ఇహైవ=ఈ ప్రదేశమునందే, సన్=ఉంటున్నవాఁడనై, అహమ్=నేను, తత్ర=అచటచట గృహవిశేషమునందు, సతః=ఉంటున్న, వః=మిమ్ము, ప్రాణేన=ప్రాణముచేతను, వాచా=వాక్కుచేతను, మనసా=మనస్సుచేతను, బిభర్మి=ధరించుచున్నాను. తిరః సన్తమ్=మఱుగుపడియుంటున్న, మా=నన్ను, ఆయుః=ఆయువు, మా ప్రహాసీత్=విడువకుండుఁగాక. వైశ్వానరేణ=సర్వమనుష్య హితమైన, జ్యోతిషా=తేజస్సుతో, (యుక్తాన్=కూడియున్న,) వః=మిమ్ము, ఉపతిష్ఠే=సేవించుచున్నాను.

తాత్పర్యము: ఓ అగ్నులారా! నేను ఈ ప్రదేశమునందు ఉంటున్నవాఁడనై అచటచట గృహవిశేషమునందు ఉంటున్న మిమ్ము ప్రాణముచేతను, వాఙ్మనస్సులచేతను ధరించుచున్నాను. గ్రామాంతరమునకు వెళ్లినను నా ప్రాణ వాఙ్మనస్సులు నీ విషయమున ఉండుటచేత మఱుగుపడియున్న నన్ను ఆయువు విడువకుండుఁగాక, సర్వమనుష్య హితమైన జ్యోతిస్సుతో కూడియున్న మిమ్ము సేవించుచున్నాను. అగ్నిహోత్రి గ్రామాంతరమునకు వెళ్లవలసివచ్చినప్పుడు అగ్న్యుపస్థానము చేసి వెళ్లవలెను. ఒకానొకప్పుడు సంపూర్ణముగ అగ్న్యుపస్థానమునకు అవసరము లేనిచో ఈ ఒక్క ఋక్కుచేతనే అగ్న్యుపస్థానము చేసి అగ్నిహోత్రి గ్రామాంతరమునకు వెళ్లవలెను.

68. మంత్రము : పఞ్చధాఽగ్నీన్వ్యక్రామత్ । విరాట్సృష్టా ప్రజాపతేః । ఊర్ధ్వాఽఽరోహద్రోహిణీ । యోని రగ్నేః ప్రతిష్ఠితిః (౨౯) ।

విశస్తు మా పురూచీ ర్యథేమ నిధాయ యత్తేఽప్రదాహాయ బృహత్యై బ్రహ్మణా దుపస్యత విశ్వవార ఇమ మృష్టాతే పురోగా ప్రజనయిష్యథో జనిష్యతే కస్మై మమ మహిమ్నా వర్సే దధత్సువర్గో యాహి సంబభూవతు రాయుర్యా ్యనో చతుష్పదః సతాం ప్రజాపతే ర్ద్వే చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే ద్వితీయ ప్రపాఠకే ప్రథమోఽనువాకః ॥౧॥

అర్థము : ప్రజాపతేః=ప్రజాపతి సంబంధినియు, సృష్టా=సృజింపఁబడినదియు, విరాట్=విశేషముగ రాజిల్లుచున్నదియునగు గోరూప ధారిణి, అగ్నీన్=సర్వాగ్నులను, పఞ్చధా=అయిదు విధములుగా, వ్యక్రామత్=విభజించి ఆక్రమించినది. సా=ఆ గోరూపధారిణి, ఊర్ధ్వా=ఊర్ధ్వాభిముఖియై, ఆరోహత్=ద్యులోకమును ఆరోహించెను. (ఆరుహ్య చ=ఆరోహించియు,) రోహిణీ=రోహిణి నక్షత్రముగా, అభూత్=ఆయెను. (సా=ఆ రోహిణి,) అగ్నేః=అగ్నికి, యోనిః=కారణభూత, ప్రతిష్ఠితిః=ప్రతిష్ఠా హేతువును.

తాత్పర్యము: ప్రజాపతిచే సృజించఁబడిన గోరూప ధారిణి విశేషముగ రాజిల్లుచున్నదియై ' ఈ ప్రదేశమునందు ఆహవనీయము, ఈ ప్రదేశమందు గార్హపత్యము' అని ఈ విధముగ తన పాదముచే ఆక్రమించి చూపించినదియై అనంతరము ఊర్ధ్వాభిముఖముగ ద్యులోకము నారోహించి రోహిణీ నక్షత్ర మాయెను. రోహిణీ నక్షత్రమునందు అగ్న్యాధానము చేయఁబడును కనుక ఆ రోహిణి అగ్నికి కారణభూతము, ప్రతిష్ఠా హేతువునైనది. యజమానుఁడు ఈ మంత్రము చదువుచు సర్వాగ్నులను సేవించవలెను (ప్రార్థించవలెను).

ప్రథమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ద్వితీయ ప్రపాఠకే

ద్వితీయోఽనువాకః

1. మంత్రము : నవైతాన్యహాని భవన్తి । నవ వై సువర్గా లోకాః । యదేతాన్యహాన్యుపయన్తి । నవస్వేవ తత్సువర్గేషు లోకేషు సత్త్రిణః ప్రతితిష్ఠన్తో యన్తి, ఇతి ।

అవతారిక : ప్రథమానువాకమునందు అధానమంత్రము లామ్నాతము లైనవి. అంతటితో ఆధానము సమాప్తము. ఇక అయిదు అనువాకములందు గవామయన మందలి విశేషములు కొన్ని చెప్పఁబడుచున్నవి. ప్రథమమున ఈ యనువాకమునందు విషువన్నామకమైన ముఖ్యాహస్సు, దానికి ఉభయ పార్శ్వములందు ఉండునట్టి నాలుగు అహస్సులును చెప్పఁబడుచున్నవి.

అర్థము : ఏతాని నవ అహాని=ఈ తొమ్మిది అహస్సులు, భవన్తి=అనుష్ఠేయములు కావలెను. సువర్గాః లోకాః=స్వర్గ లోకములు, నవ వై=తొమ్మిదియే. ఏతాని అహాని=ఈ అహస్సులు, ఉపయన్తి యత్=అనుష్ఠించఁబడిన వైనచో, తత్=అప్పుడు, సత్త్రిణః=గవామయన యాగ కర్తలు, నవసు సువర్గేషు లోకేషు ఏవ=నవ సంఖ్యాకములైన స్వర్గ లోకములందే, ప్రతితిష్ఠన్తః=ప్రతిష్ఠితులై, యన్తి=పోవుచుందురు.

తాత్పర్యము : గవామయన మనునది సంవత్సరకాలము అనుష్ఠేయమైన యాగము, ఆ యాగము ఆరంభించిన తరువాత ఆఱవ మాసమునందు ఇరువది యాఱు అహస్సులు కడచిన యనంతరము మిగిలిన నాలుగు అహస్సులు, అటుపైని ' విషువత్ అను ఒక ముఖ్యమైన అహస్సు, తదనంతరము ఉత్తర మాస షట్కముయొక్క ఆదియందలి నాలుగు అహస్సులును కలిసి తొమ్మిది అహస్సులు అగును. ఈ తొమ్మిది అహస్సులు అనుష్ఠేయములు. అష్ట దిక్పాలకులచే పరిపాలితములైన ఎనిమిది స్వర్గము లనెడి లోకములు, వానిలో ఊర్ధ్వ దిగ్వర్తియైన స్వర్గ మొకటియుఁ గలిసి మొత్తము తొమ్మిది స్వర్గము లగుచున్నవి. పూర్వోక్తములైన తొమ్మిది అహస్సుల ననుష్ఠించిన గవామయన యాగకర్తలు ఆ తొమ్మిది స్వర్గలోకములందును ప్రతిష్ఠను పొందుచున్నవారై పోవుచుందురు. ఇచట విషువదహస్సును, తదుభయ పార్శ్వవర్తులైన నాలుగు నాలుగు అహస్సులును అనుష్ఠించవలెనని విధించఁబడినది.

2. మంత్రము : అగ్నిష్టోమాః పరఃసామానః కార్యా ఇత్యాహుః । అగ్నిష్టోమసంమితః సువర్గో లోక ఇతి । ద్వాదశాగ్నిష్టోమస్య స్తోత్రాణి । ద్వాదశ మాసాః సంవత్సరః, ఇతి ।

అర్థము : సువర్గః లోకః=స్వర్గలోకము, అగ్నిష్టోమ సంమితః ఇతి=అగ్నిష్టోమముతో సమాన మను కారణములవలన, పరః సామానః=అత్యుత్కృష్టతరములైన సామములు కల, అగ్నిష్టోమములు, కార్యాః ఇతి=విషువదహస్సునకు పూర్వ పరాహస్సులందు అనుష్ఠేయములని, ఆహుః=శాఖంతరాధ్యాయులు చెప్పిరి. అగ్నిష్టోమస్య=అగ్నిష్టోమమునకు, స్తోత్రాణి=స్తోత్రములు, ద్వాదశ=ద్వాదశ సంఖ్యాకములు. ద్వాదశ మాసాః=పండ్రెండు మాసములు, సంవత్సరః=ఒక సంవత్సరము, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : అగ్నిష్టోమమునకు పండ్రెండు స్తోత్రములు కలవు. ఎట్లనఁగా ప్రాతః సవనమునందు బహిష్పవమాన స్తోత్రము-ఒకటియు, ఆజ్యస్తోత్రములు నాలుగును కలవు. మాధ్యందిన సవనమునందు మాధ్యందిన పవమాన స్తోత్రమొకటియు పృష్ఠస్తోత్రములు నాలుగును కలవు. తృతీయ సవనమందు ఆర్భవ పవమాన స్తోత్రము ఒకటి, యజ్ఞాయజ్ఞీయ స్తోత్రము

ఒకటియు కలవు. ఇవి మొత్తం పండ్రెండు స్తోత్రములైనవి. సంఖ్యాసామ్యమువలన ద్వాదశమాస ద్వారా సంవత్సర సంపత్తి ఏర్పడుచుండఁగా స్వర్గవాసియైన సంవత్సర దేవునితో అగ్నిష్టోమము సమాన మగుచున్నది. కనుక ఉక్థ్యస్తో త్రములైన సామములు కల అహర్విశేషములలో ముఖ్యమైన విషువదహస్సునకు పూర్వము నందు పరమునందును మూఁడు మూఁడు చొప్పున ఆఱును అగ్నిష్టోమాత్మకములైన అహస్సులు అనుష్ఠేయములని శాఖాంతరము నధ్యయనము చేయువారు చెప్పుచున్నారు. ఇచట ఒక శాఖాంతరీయ పక్షము ఉపన్యసించఁబడినది.

3. మంత్రము : **తత్తన్న సూర్క్ష్యమ్ । ఉక్థ్యా ఏవ సప్తదశాః పరఃసామానః కార్యాః (౧) । పశవో వా ఉక్థాని । పశూనా మవరుద్ధ్యై, ఇతి ।**

అర్థము : తత్=పరఃసామములైన అహర్విశేషములు అగ్నిష్టోమ రూపములని శాఖాంతరీయులు చెప్పినది, తత్ (తథా)=ఆ విధముగ, న సూర్క్ష్యమ్=చూడఁదగినది కాదు. ఉక్థ్యాః ఏవ=ఉక్థ్య రూపములే అయిన, సప్తదశాః పరఃసామానః=సప్తదశ స్తోమ యుక్తములైన పరఃసామాఖ్యములగు అహర్విశేషములు, కార్యాః=కర్తవ్యములు. ఉక్థాని=మూఁడు ఉక్థ్యస్తోత్రములు (పశుప్రాప్తి హేతువు లగుటవలన), పశవః వై=పశువులే. (ఏతత్=ఈ ఉక్థ్యానుష్ఠానము,) పశూనామ్=పశువులయొక్క, అవరుద్ధ్యై=ప్రాప్తికై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము: పరః సామాఖ్యములైన అహర్విశేషములు అగ్నిష్టోమ రూపములని శాఖాంతరీయులచే చెప్పఁబడిన పక్షము ఆ విధముగ చూడరాదు. ఎందువలన ననఁగా ద్వాదశ స్తోత్రముల కంటె ఉపరితనములైన మూఁడు స్తోత్రములు కల క్రతువు ఉక్థ్య మనఁబడును. అటువంటివే అయిన సప్తదశ స్తోమ యుక్తములైన పరఃసామాఖ్యములగు అహర్విశేషములు కర్తవ్యములు. ఇందలి మూఁడు ఉక్థ్య స్తోత్రములు పశుప్రాప్తి హేతువు లగుటవలన అవి పశువులే అనఁబడుచున్నవి. కావున ఉక్థ్యానుష్ఠానము పశుప్రాప్తి కగుచున్నది. ఇచట శాఖాంతర పక్షమును దూషించి స్వ పక్షము విధించఁబడినది. '' సూర్క్ష - దర్శనే '' అను ధాతువునుండి ' సూర్క్ష ' శబ్ద ముత్పన్న మైనది.

4. మంత్రము : **విశ్వజిదభిజితా వగ్నిష్టోమౌ, ఇతి ।**

అర్థము : విశ్వజిదభిజితౌ='విశ్వజిత్' అను ఏకాహము, 'అభిజిత్' అను ఏకాహమును, అగ్నిష్టోమౌ=ద్వాదశ స్తోత్ర యుక్తములైన అగ్నిష్టోమములుగానే, కార్యౌ=చేయఁదగినవి.

తాత్పర్యము: 'విశ్వజిత్' అను ఏకాహమును ఉక్థ్యములకంటె పూర్వము అనుష్ఠించవలెను. అది షష్ఠమాసమందలి సప్తవింశ దినమునందు ప్రాప్త మగుచున్నది 'అభిజిత్' అను ఏకాహమును పరః సామములకంటె ఉపరిభాగమున అనుష్ఠించవలెను. అట్లు చేయఁగా విషువత్తునకు ఉపరితన మాసమునందు చతుర్థ దినమందు ప్రాప్త మగుచున్నది. ఆ యీ అగ్నిష్టోమములు ద్వాదశ స్తోత్ర యుక్తములుగానే కర్తవ్యములు. ఇచట ఉభయ పార్శ్వములందు ఉన్నట్టి పరఃసామము లనెడి అహర్విశేషము పూర్వమునందు, ఉపరిభాగమునందును రెండు అహస్సులు విధించఁబడినవి.

5. మంత్రము : **ఉక్థ్యాః సప్తదశాః పరఃసామానః । తే సగ్ంస్తుతా విరాజ మభిసంపద్యన్తే । ద్వే చర్చావతిరిచ్యేతే । ఏకయా గౌ రతిరిక్తః ।**

ఏకయా ఽఽయురూనః । సువర్గో వై లోకో జ్యోతిః । ఊర్గ్విరాట్ (౨) । సువర్గమేవ తేన లోక మభిజయన్తి, ఇతి ।

అర్థము : ఉక్థ్యాః=ఉక్థ్యరూపములును, సప్తదశాః=సప్తదశ స్తోమయుక్తములునగు, పరఃసామానః=పరఃసామాఖ్యములైన అహర్విశేషములు, యే పూర్వం విహితాః=ఏవి పూర్వము విహితము లైనవో, తే=వానియందుఁ గల స్తోత్రవిశేషములు, సంస్తుతాః=బాగుగ స్తుతింపఁబడినవై, విరాజమ్=దశసంఖ్యను, అభిసంపద్యన్తే=పొందుచున్నవి. చ=మఱియు, ద్వే ఋచౌ=రెండు ఋక్కులు, అతిరిచ్యేతే=అతిరిక్తము లగుచున్నవి. ఏకయా=ఒక ఋక్కుచే, గౌః=గోష్టోమము, అతిరిక్తః=అధికమైనది. ఏకయా=ఒక ఋక్కుచే, ఆయుః=ఆయుష్టోమము, ఊనః=అల్ప మైనది. జ్యోతిః=జ్యోతిష్టోమము,

సువర్గః లోకః వై=స్వర్గప్రకాశక మగుటచే స్వర్గమే. విరాట్=విరాడ్రూపమైన లక్షణ భూత దశసంఖ్య, ఊర్క్=రసస్వరూపము. తేన=ఆ పరఃసామానుష్ఠానముచే, సువర్గం లోకమేవ=స్వర్గ లోకమునే, అభిజయన్తి=అంతటను పొందుచున్నారు.

తాత్పర్యము: విషువదహస్సునకు పూర్వభాగమునందు, ఉపరిభాగమునందును సప్తదశ స్తోమ యుక్తములైన పరఃసామము లనెడి ఉక్థ్య రూపములైన అహర్విశేషములు పూర్వము విహితములైనవి. వానియందుఁ గల స్తోత్రవిశేషములు బాగుగ స్తుతించఁబడినవై దశసంఖ్యను పొందుచున్నవి. ఆ ప్రకారము సామవేదోక్త ప్రకారముగ లెక్కించి చూడదగినది. ఆ పరః సామాహస్సులు జ్యోతిష్టోమము, గోష్టోమము, ఆయుష్టోమము అను క్రమమున చేయఁదగినవి. ఉత్తర పక్షమునందు ఆయుష్టోమము, గోష్టోమము, జ్యోతిష్టోమము అను క్రమమున వ్యుత్క్రమముగ చేయఁదగినవి. అప్పటప్పటి సామవేదోక్త ప్రకారముగ గోనామకమైన క్రతువు ఒక ఋక్కుచే దశసంఖ్యకంటె అతిరిక్త మగుచున్నది. ఆయుర్నామక క్రతువు ఒక స్తోత్రియ ఋక్కుచే దశసంఖ్యకంటె ఊనము (తక్కువ) అగుచున్నది. ఆ రెండింటి మేళనముచే మరల షట్సంఖ్య సంపన్న మగుచున్నదీ.

మఱియు వీనిలో జ్యోతిర్నామకమైన అహర్విశేషము స్వర్గప్రకాశక మగుటవలన స్వర్గమే యగుచున్నది. విరాడ్రూపమైన లక్షణభూత దశసంఖ్య రసస్వరూపము. అటువంటి పరఃసామానుష్ఠానముచే స్వర్గలోకమును పొందుచున్నారు. ఇచట పూర్వోక్తములైన అహస్సులు ప్రశంసించఁబడినవి.

6. మంత్రము : **యత్పరగ్ం రాథంతరమ్ । తత్ప్రథమే ఽహన్కార్యమ్ । బృహద్ద్వితీయే । వైరూపం తృతీయే । వైరాజం చతుర్థే । శాక్వరం పఞ్చమే । రైవతగ్ం షష్ఠే । తదు పృష్ఠేభ్యో నయన్తి, ఇతి ।**

అర్థము : పరం రాథంతరం యత్ = జ్యోతిర్నామకమైన పరఃసామాహస్సునందు రథంతర సామముచే నిష్పాద్యమైన పృష్ఠ స్తోత్రము ఏది కలదో, తత్=ఆ పృష్ఠస్తోత్రము, ప్రథమే అహన్=విషువదహస్సునకు పూర్వపక్ష వర్తియైన జ్యోతిర్నామకాహస్సు నందు, కార్యమ్=చేయఁదగినది. ద్వితీయే=ద్వితీయమైన గోనామకాహస్సునందు, బృహత్=బృహత్సామమందు నిష్పాద్యమైన పృష్ఠస్తోత్రము, కార్యమ్. తృతీయే=ఆయుర్నామకమైన తృతీయాహస్సునందు, వైరూపమ్=వైరూప సామ యుక్తమైన పృష్ఠస్తోత్రము, కార్యమ్. విషువతః ఊర్ధ్వభావిని=విషువదహస్సునకు ఊర్ధ్వభావియైన, చతుర్థే=ఆయుర్నామకమైన నాల్గవదియగు పరఃసామాహస్సునందు, వైరాజమ్=వైరాజ సామయుక్తమైన పృష్ఠస్తోత్రము, కార్యమ్. పఞ్చమే=పంచమమైన గో నామకాహస్సునందు, శాక్వరమ్=శాక్వర సామయుక్తమైన పృష్ఠస్తోత్రము, కార్యమ్. షష్ఠే=ఆఱవదియైన జ్యోతిర్నామకాహస్సునందు, రైవతమ్=రైవత సామయుక్తమైన పృష్ఠస్తోత్రము, కార్యమ్. తదు=ఆ ప్రకారముగ, అనుతిష్ఠన్తః=అనుష్ఠించుచున్నవారు, (ఏతాని=ఈ అహస్సులను,) పృష్ఠేభ్యః=పృష్ఠ్య షడహ గతములైన అహస్సులకంటె, ఉపరి=ఉపరిభాగమునందు, నయన్తి=పొందించుచున్నారు.

తాత్పర్యము: అనుక్రమముగ జ్యోతిరాద్యహస్సుల ననుష్ఠించునపుడు విషువదహస్సునకు పూర్వము వరుసగా పరఃసామమైన జ్యోతిరహస్సునందు రథంతర సామ యుక్తమైన పృష్ఠస్తోత్రమును రెండవ అహస్సునందలి గోష్టోమమందు బృహత్సామ యుక్తమైన పృష్ఠస్తోత్రమును, తృతీయాహస్సునందలి ఆయుష్టోమమందు వైరూప సామ యుక్త పృష్ఠస్తోత్రమును చేయవలెను. ఇఁక విషువదహస్సునకు ఉత్తరభాగమున వ్యుత్క్రమముగ నాల్గవదియైన ఆయుష్టోమాహస్సునందు వైరాజ సామ యుక్తమైన పృష్ఠస్తోత్రమును, పంచమమైన గో ష్టోమమందు శాక్వర సామ యుక్తమైన పృష్ఠస్తోత్రమును, షష్ఠమైన జ్యోతిష్టోమాహస్సునందు రైవత సామ యుక్తమైన పృష్ఠస్తోత్రమును చేయవలెను. ఆ ప్రకారముగ అనుష్ఠించుచున్నవారు

ఈ అహస్సులను పృష్ఠ్య షడహ గతములైన అహస్సులకంటె ఉపరిభాగమునందు పొందించినవా రగుచున్నారు. సహజముగ ఈ జ్యోతిరాదులైన అహస్సులు అభిప్లవ షడహ గతములైన అహస్సులు. అయినను రథంతరాది పృష్ఠస్తోత్ర యోగమువలన పృష్ఠ్య షడహ గతములుగానే సంపన్నము లగుచున్నవని యర్థము. ఇచట పరః సామములైన అట్టి అహస్సులందు పృష్ఠస్తోత్రగతములైన అహస్సులు విధించబడినవి.

7. మంత్రము : సంతనయ ఏతే గ్రహా గృహ్యన్తే (౩) । అతిగ్రాహ్యాః పరఃసామసు । ఇమానేవైతై ర్లోకా న్సంతన్వన్తి, ఇతి ।

అర్థము : పరఃసామసు=పరః సామాహస్సులందు, ఏతే అతిగ్రాహ్యాః గ్రహాః=ఈ అతిగ్రాహ్య నామకములైన గ్రహములు, సంతనయః=సంతతములుగా, గృహ్యన్తే=గ్రహించవలెను. ఏతైః=సంతత గృహీతములైన ఈ గ్రహములచేత, ఇమాన్ లోకానేవ=ఈ భూరాది లోకములనే, సంతన్వన్తి=సంతతములుగా చేయువా రగుచున్నారు.

తాత్పర్యము: సంహితయందు తృతీయ కాండము నందలి తృతీయ ప్రపాఠకమున ''దేవా వై యద్యజ్ఞేన నావారున్ధత'' అను అనువాకము నందు పరః శబ్దాభిధేయములైన మూడు అతిగ్రాహ్య గ్రహములు విహితములైనవి. వానిలో '' అద్భ్యస్త్వౌషధీభ్యో గృహ్ణామి'' అనునది ప్రథమ గ్రహగ్రహణమునకు మంత్రము. '' ఓషధీభ్యస్త్వా ప్రజాభ్యో గృహ్ణామి'' అనునది ద్వితీయ గ్రహ గ్రహణమునకు మంత్రము. '' ప్రజాభ్యస్త్వా ప్రజాపతయే గృహ్ణామి'' అనునది తృతీయ గ్రహ గ్రహణమునకు మంత్రము. ఈమంత్రములచే పరః సామములైన జ్యోతిర్గౌరాయువులనెడి అహస్సులందు అతిగ్రాహ్య నామకములైన గ్రహములను సంతతములుగా గ్రహించవలెను. అనగా - ప్రథమాహస్సునందు ప్రథమ గ్రహమును, ద్వితీయాహస్సునందు ద్వితీయగ్రహమును తృతీయాహస్సునందు తృతీయ గ్రహమును గ్రహించవలెను. ఇదియే సాంతత్యము సంతతము గ్రహించబడిన ఈ గ్రహములచే ఈ భూరాది లోకములను మూడింటిని సంతతములుగా చేసినవా రగుచున్నారు. ఇచట ఈ జ్యోతిరాద్యహస్సులందు అతిగ్రాహ్య విశేషములు విధించబడినవి.

8. మంత్రము : మిథునా ఏతే గ్రహా గృహ్యన్తే । అతిగ్రాహ్యాః పరఃసామసు । మిథునమేవ తైర్యజమానా అవరున్ధతే, ఇతి ।

అర్థము : పరఃసామసు=పరఃసామములైన జ్యోతిరాద్యహస్సులందు, ఏతే అతిగ్రాహ్యాః గ్రహాః=ఈ అతిగ్రాహ్య గ్రహములు, మిథునాః=మిథునములుగా (జంటలుగా), గృహ్యన్తే=గ్రహింపబడుచున్నవి. (గ్రహింపబడవలెను). తైః=ఆ మిథునములచే, యజమానాః=యజమానులు, మిథునమేవ=మిథునమునే, అవరున్ధతే=పొందుచున్నారు.

తాత్పర్యము: ఈ అతిగ్రాహ్య గ్రహములు విషువదహస్సునకు పూర్వాహస్సులందు అనుక్రమ గతములు, ఉత్తరాహస్సులందు వ్యుత్క్రమ గతములని సంహితయందే ఈవిధముగ స్పష్టముగ ఆమ్నాత మైనది! '' పూర్వేష్వహస్వితః పరాఞ్చో గృహ్యన్త - ఉత్తరేష్వహస్వముతో ఽర్వాఞ్చో గృహ్యన్తే'' ఉత్తర గతములైన అహస్సులకూడ ' ఆయుర్గౌర్జ్యోతిః ' అని ఈ విధములుగ వ్యుత్క్రమ గతములు, అనగా ప్రథమ షష్ఠములైన జ్యోతిర్నామకాహస్సులందు ' అద్భ్యః ' ఇత్యాది మంత్రగతమైన అతిగ్రాహ్య గ్రహము ద్విరావృత్తమైనది. గో నామకములైన ద్వితీయ పంచమాహస్సులందు ' ఓషధీభ్యః ' ఇత్యాది మంత్రగతమైన అతిగ్రాహ్య గ్రహము ద్విరావృత్త మైనది. ఆయుర్నామకములైన తృతీయ చతుర్థాహస్సులందు ' ప్రజాభ్యః ' ఇత్యాది మంత్రగతమైన అతిగ్రాహ్య గ్రహము ద్విరావృత్తమైనది. ఈవిధముగ అగుటవలన ఈ గ్రహములు మిథునరూపములుగసంపన్నము లగుచున్నవి. ఆ మిథునములచే యజమానులు మిథునములను పొందుచున్నారు.

ఉదాహరణము: అనుక్రమమున 1. విషువత్తుకు పూర్వము జ్యోతిష్టోమాహస్సు 2.గోష్టోమాహస్సు, 3. ఆయుష్టోమాహస్సు, వ్యుత్క్రమమున విషువత్తుకు పరమున 4. ఆయుష్టోమాహస్సు, 5. గోష్టోమాహస్సు, 6.జ్యోతిష్టోమాహస్సు. పైని చెప్పినవిధముగ ప్రథమ షష్ఠములు జ్యోతిష్టోమాహస్సులుగాను, ద్వితీయ, పంచమములు గోష్టోమాహస్సులుగాను, తృతీయ చతుర్థములు ఆయుష్టోమములుగాను అయినవని గ్రహించవలెను.

9. మంత్రము : బృహత్పృష్ఠం భవతి । బృహద్వై సువర్గో లోకః । బృహతైవ సువర్గం లోకం యన్తి, ఇతి ।

అర్థము : బృహత్ పృష్ఠం భవతి=విషువద్దినమునందు పృష్ఠస్తోత్రగతమైన బృహత్సామము, అనుష్ఠేయము కావలెను. బృహత్=బృహత్సామము, సువర్గః లోకః వై=స్వర్గ ప్రాప్తి హేతు వగుటచే స్వర్గలోక రూపమే. బృహతైవ=బృహత్సామముచేతనే, (యజమానాః=యజమానులు,) సువర్గం లోకమ్=స్వర్గ లోకమును పొందుచున్నారు.

తాత్పర్యము: స్పష్టము. ఇచట విషువద్దినమునందు పృష్ఠస్తోత్ర గత బృహత్సామము విధించబడినది. బృహత్సామము స్వర్గ ప్రాప్తి హేతువగుటచే స్వర్గ రూపముగా వర్ణించబడినది.

10. మంత్రము : త్రయస్త్రిగ్ంశ నామ సామ । మాధ్యందినే పవమానే భవతి(౪) । త్రయస్త్రిగ్ంశద్వై దేవతాః । దేవతా ఏవావరున్ధతే, ఇతి ।

అర్థము : త్రయస్త్రింశ నామ=త్రయస్త్రింశ అను పేరు గల, సామ=సామము, మాధ్యందినే=మాధ్యందిన సవనమునందు, పవమానే=పవమాన నామక స్తోత్రమందు, భవతి=గానము చేయదగినది కావలెను. దేవతాః=దేవతలు, త్రయస్త్రింశత్ వై=ముప్పదిమువ్వురే. దేవతాః ఏవ=దేవతలనే, అవరున్ధతే=పొందుచున్నారు.

తాత్పర్యము: మాధ్యందిన సవనమునందు పవమానాఖ్య స్తోత్రమందు త్రయస్త్రింశ నామకమైన సామమును గానము చేయవలెను. దేవతలు ముప్పదిమువ్వురే కనుక త్రయస్త్రింశ సామమును గానము చేసిన యజమానులు దేవతలనే పొందుదురు. పూర్వ మంత్రముచే పృష్ఠస్తోత్రమందు బృహత్సామమును విధించి శ్రుతి యిచట పవమాన స్తోత్రమునందు త్రయస్త్రింశ సామమును విధించినది.

11. మంత్రము : యే వా ఇతః పరాఞ్చగ్ం సంవత్సర ముపయన్తి । న హైనం తే స్వస్తి సమశ్నువతే । అథ యే ఽముతో ఽర్వాఞ్చ ముపయన్తి । తే హైనగ్ం స్వస్తి సమశ్నువతే । ఏతద్వా అముతో ఽర్వాఞ్చ ముపయన్తి । యదేవమ్ । యో హ ఖలు వావ ప్రజాపతిః । స ఉ దేవేన్ద్రః । తదు దేవేభ్యో నయన్తి (౫), ఇతి ।

కార్యా విరాట్ గృహ్యన్తే పవమానే భవతీన్ద్ర ఏకం చ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే ద్వితీయ ప్రపాఠకే ద్వితీయోఽనువాకః ॥ ౨ ॥

అర్థము : యే=ఏ యజమానులు, ఇతః=భూలోక రూపమైన ''అద్భ్యః'' ఇత్యాది మంత్రయుక్తమైన అతిగ్రాహ్య గ్రహమునుండి, (ఆరభ్య=ఆరంభించి), పరాఞ్చమ్=అనుక్రమ గతమైన, సంవత్సరమ్=సంవత్సర క్రతువును, ఉపయన్తి=అనుష్ఠించుచున్నారో, తే=ఆ యజమానులు, ఏనమ్=ఈ క్రతువును, స్వస్తి=క్షేమముగ, న సమశ్నువతే=బాగుగ పొందుటలేదు. అథ=ఇక, యే=ఏ యజమానులు, అముతః=విషువత్తునకు ఊర్ధ్వము ద్యులోక రూపమును, ''ప్రజాభ్యస్త్వా'' ఇత్యాది మంత్రయుక్తమునైన తృతీయాతిగ్రాహ్యమునుండి, (ఆరభ్య=ఆరంభించి,) అర్వాఞ్చమ్=వ్యుత్క్రమ గతమైన సంవత్సర క్రతువును, ఉపయన్తి=అనుష్ఠించుచున్నారో, తే=ఆ యజమానులు, ఏనమ్=ఈ క్రతువును, స్వస్తి=క్షేమముగ, సమశ్నువతే హ=సమాప్తి చేయుచున్నారు.

ఏవమ్=ఈ విధముగ అతిగ్రాహ్యములకు వ్యుత్క్రమానుష్ఠానము, యత్=ఏది, అస్తి=కలదో, ఏతత్ వై=ఈ ప్రకారముగనే, అముతః=అంతమునుండి, ఆరభ్య=ఆరంభించి, అర్వాఞ్చమ్=వ్యుత్క్రమ గతమైన సంవత్సర క్రతువును, ఉపయన్తి=అనుష్ఠించుచున్నారు. (తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, ఏవమ్=ఈ విధముగ, అనుతిష్ఠేత్=అనుష్ఠించవలెను.)

యః=ప్రజాపతిః హ వావ ఖలు=ఏ సంవత్సర సత్రాత్మక ప్రజాపతి ప్రసిద్ధుండో, సః ఉ=అతఁడే, దేవేన్ద్రః=దేవతల కధిపతి. తదు=ఆ కారణమువలననే, దేవేభ్యః=దేవతలకొఱకు, నయన్తి=ఈ క్రతువును పొందించుచున్నారు.

తాత్పర్యము : భూలోక రూపమును, 'అద్భ్యః' ఇత్యాది మంత్రయుక్తమునైన అతిగ్రాహ్యమునుండి ఆరంభించి అనుక్రమ గతమైన సంవత్సర క్రతువు ననుష్ఠించువారు ఆ క్రతువును క్షేమముగ సమాప్తము చేయలేరు. విషువత్తునకు ఊర్ధ్వమున ద్యులోక రూపమును, 'ప్రజాభ్యస్త్వా' ఇత్యాది మంత్రయుక్తమునగు తృతీయమైన అతిగ్రాహ్యమునుండి ప్రారంభించి వ్యుత్క్రమ గతమైన సంవత్సర క్రతువు ననుష్ఠించు యజమానులు ఆ క్రతువును క్షేమముగ సమాప్తము చేయుచున్నారు. ఈ విధముగ అతిగ్రాహ్యములయొక్క వ్యుత్క్రమానుష్ఠాన ప్రకారముగనే అంతమునుండి ఆరంభించి వ్యుత్క్రమ గతమైన సంవత్సర క్రతువు ననుష్ఠించినవా రగుచున్నారు. కనుక ఈ విధముగ అనుష్ఠించవలెనని యర్థము. సంవత్సర సత్రాత్మకుండైన ప్రజాపతియే దేవతల కధిపతి. ఆ కారణమువలన దేవతలకొఱకే ఈ క్రతువు ననుష్ఠించినవా రగుచున్నారు.

తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమునందు ద్వితీయ ప్రపాఠకమునందు ద్వితీయానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ద్వితీయప్రపాఠకే

తృతీయోఽనువాకః

1. మంత్రము : సంతతిర్వా ఏతే గ్రహాః । యత్పరఃసామానః । విషూవాన్దివాకీర్త్యమ్ । యథా శాలాయై పక్షసీ । ఏవగ్ం సంవత్సరస్య పక్షసీ । యదేతే న గృహ్యేరన్ । విషూచీ సంవత్సరస్య పక్షసీ వ్యవస్రగ్ంసేయాతామ్ । ఆర్తిమార్ఛేయుః యదేతే గృహ్యన్తే । యథా శాలాయై పక్షసీ మధ్యమం వగ్ంశ మభిసమాయచ్ఛతి (౧) । ఏవగ్ం సంవత్సరస్య పక్షసీ దివాకీర్త్య మభిసంతన్వన్తి । నార్తి మార్ఛన్తి, ఇతి ।

అవతారిక : ద్వితీయానువాకమునందు నవాహస్సులు విధింపఁబడినవి. ఇఁక తృతీయానువాకమందు ఆ నవాహస్సులలో మధ్యమమైన విషువదహస్సునందు కొన్ని విశేషములు చెప్పఁబడుచున్నవి. పూర్వపు షడ్దినములందు విహితములైన పరాంచములు, అర్వాంచములునైన ఉభయవిధములగు అతిగ్రాహ్యములు ఈ విషువదహస్సునందు విధింపఁబడుచున్నవి.

అర్థము : పరఃసామానః యత్=పరఃసామాహస్సులందలి పరాంచములు, అర్వాంచములునైన అతిగ్రాహ్య గ్రహములు ఏవియో, ఏతే గ్రహాః=ఈ అతిగ్రాహ్య గ్రహములు, సంతతిః వై=సంతతి రూపములే. శాలాయై=శాలయొక్క, పక్షసీ=పక్షములు (రెండు భాగములు), యథా=ఏవిధముగనో, ఏవమ్=ఈ విధముగ, సంవత్సరస్య=సంవత్సరముయొక్క, పక్షసీ=మాస షట్క ద్వయ రూపములైన పక్షములు, స్తః=ఉంటున్నవి. ఏతే=ఈ అతిగ్రాహ్య గ్రహములు, న గృహ్యేరన్ యత్=పరఃసామాహస్సులందు, విషువదహస్సునందును గ్రహింపఁబడనిచో, సంవత్సరస్య=సంవత్సరముయొక్క, పక్షసీ=పార్శ్వవర్తులైన మాస షట్క ద్వయరూప పక్షములు, విషూచీ=విష్వగ్గతు లగుచు, వ్యవస్రంసేయాతామ్=వినష్టము లగును. (తదా=అప్పుడు, యజమానాః=యజమానులు,) ఆర్తిమ్=నాశమును, ఆర్ఛేయుః=పొందుదురు.

ఏతే=ఈ అతిగ్రాహ్య గ్రహములు, గృహ్యన్తే యత్=పరఃసామాహస్సులందు, విషువదహస్సునందును గ్రహింపఁబడుచున్నచో, శాలాయై=శాలయొక్క, పక్షసీ=పక్షములు (భాగములు) రెండును, యథా=ఏ విధముగ, మధ్యమం వంశమ్ అభి=మధ్యమమైన వెదురు నాశ్రయించి, సమాయచ్ఛతి=కలయుచున్నవో, ఏవమ్=ఈ విధముగ, సంవత్సరస్య=సంవత్సరముయొక్క, పక్షసీ=మాస షట్కములను రెండింటిని, దివాకీర్త్యమ్=దివాకీర్త్యాహస్సును, అభిసంతన్వన్తి=అంతటను అవిచ్ఛిన్నముగఁ జేయుచున్నవి. (తదా=అప్పుడు, యజమానాః=యజమానులు,) ఆర్తిమ్=నాశమును, నార్ఛన్తి=పొందుటలేదు.

తాత్పర్యము: ఇచట పరఃసామ శబ్దముచే పరఃసామాహస్సులందుఁగల పూర్వోక్తములైన పరాంచములు, అర్వాంచములునైన, అతిగ్రాహ్యములు లక్షణచే చెప్పఁబడుచున్నవి. అవి సంతతి రూపములు. అనఁగా అవిచ్ఛేదక రజ్జుస్థానీయములు. దివాకీర్త్య మనునది ఒక అహస్సు, దివైవ కీర్త్యమ్-సర్వమ్ అనుష్ఠేయం న తు రాత్రావితి దివాకీర్త్యమ్. సర్వము పగటియందే అనుష్ఠేయము, రాత్రియందు అనుష్ఠేయము కానిదని దివాకీర్త్య పదమునకు అర్థము. అది విషూవత్తు. విష్వక్- పరస్పర విపరీతత్వేన వర్తమానౌ ఉభౌ పక్షౌ యస్య అహర్విశేషస్య,సోఽయం విషూవాన్. ఆ విషువదహస్సునందు రెండు పక్షములు పరస్పర విపరీతములుగా నుండునని వ్యుత్పత్త్యర్థము. ఆ విషువదహస్సు ఇచట లౌకిక దృష్టాంతముచే స్పష్టీకరింపఁబడుచున్నది. ఈ విషువదహస్సు సంవత్సర క్రతువుయొక్క మధ్యమునఁ గలదు. అది దివాకీర్త్యము.

లోకమునందు ఒక శాలను నిర్మించువారు మధ్యమున ఉన్నతములైన స్తంభములను స్థాపించి వానియొక్క అగ్రభాగము
పొడవైన వెదురును అడ్డముగా ప్రతిష్ఠించి దాని యాధారముతో శాలయొక్క ఉభయ పక్షములను నిర్మించుచున్నా
ఆ విధముగనే యిచట సంవత్సర క్రతు రూప శాల కూడ. ఈ సంవత్సర సత్రాత్మక శాలకు విషువదహస్సు స్తంభా
గత వంశ స్థానీయ మైనది. పూర్వోక్త మాసషట్క ద్వయము పక్షద్వయ స్థానీయము. ఆ విషువదహస్సున
పూర్వోత్తరములైన ఆఱు పరఃసామాహస్సులందు, మధ్యమమైన విషువదహస్సునందును గ్రహింపఁబడు
అతిగ్రాహ్యములు పృష్ఠవంశ పక్షద్వయ బంధన రజ్జు స్థానీయములు. అనఁగా బంధన సాధనములైన రజ్జువుల వంటి
ఇట్లు కాఁగా, ఈ అతిగ్రాహ్యములు పరః సామాహస్సులందు, విషువదహస్సునందును గ్రహింపఁబడనిచో, సంవ
క్రతువునకు ఉభయ పార్శ్వ వర్తులైన పక్షములు విపరీత గతులై వినష్టము లగును. దాని వలన యజమానులు ఆ
పొందుదురు. అతిగ్రాహ్యములు గ్రహింపఁబడినచో, అప్పుడు లోకమునందు ఏ విధముగ శాలయొక్క పక్షద్వయము
మధ్యమమైన వెదురుతో కూడ పురుషుఁడు రజ్జువుతో దృఢముగ బంధించుచున్నాఁడో, ఆ విధముగ ఈ సంవ
క్రతువుయొక్క పక్షద్వయ స్థానీయమైన మాసషట్క ద్వయమును వంశ (వెదురు) స్థానీయమైన దివాకీర్త్యము యొక్క
(విషువదహస్సు యొక్క) ఉభయ పార్శ్వములందు ఆ దివాకీర్త్యముతో కూడ దృఢముగ రజ్జుస్థానీయములై
అతిగ్రాహ్యములు కలుపుచున్నవి (బంధించుచున్నవి). ఆ సాంతత్యము ఉండఁగా యజమానులు ఆర్తిని పొందరు
కనుక పరః సామాహస్సులందువలె విషువదహస్సునందుఁ గూడ సాంతత్యమునకై అతిగ్రాహ్యములు కర్తవ్యము
తాత్పర్యార్థము. రజ్జువు=త్రాడు.

2. మంత్రము : ఏకవిగ్ంశ మహర్భవతి । శుక్రాగ్రా గ్రహా గృహ్యన్తే । ప్రత్యుత్తబ్ధ్యై సయత్వాయ, ఇతి ।

అర్థము : అహః=విషువదహస్సు, ఏకవింశమ్=ఏకవింశ స్తోమము కలదిగా, భవతి=ఉండవలెను. గ్రహాః=అతిగ్రాహ్య
గ్రహములు, శుక్రాగ్రాః=శుక్ర గ్రహాగ్రములుగా, గృహ్యన్తే=గ్రహించఁబడవలెను. (ఏతత్=ఈ ఉభయము,)
ప్రత్యుత్తబ్ధ్యై=ప్రాతిస్వికమైన, సయత్వాయ=ఉత్తమ బంధనముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము: త్రివృత్, పంచదశ, సప్తదశ స్తోమములకంటె ఏకవింశ ఉన్నతమైనది కనుక విషువదహస్సునందు ఏకవింశ స్తోమము
ననుష్ఠించవలెను. ఈ ఏకవింశ స్తోమానుష్ఠానము వంశస్థానీయమైన విషువదహస్సునకు ప్రాతిస్వికమైన ఉన్నత బంధనము
కొఱకు అగును. విషువదహస్సునందు అతిగ్రాహ్య గ్రహములకు ఐంద్ర వాయవ్యాగ్నేయత్వమును పరిత్యజించి శుక్రాగ్ర
గ్రహానుష్ఠానము చేయవలెను. ఈ యనుష్ఠానముచే సయత్వము కలుగును. ''షిఞ్ - బన్ధనే'' అను ధాతువునుండి
సయ శబ్దము ఉత్పన్నమైనది. శుక్రాగ్ర గ్రహ సామర్థ్యముచే దృఢ బంధనము కలుగునని భావము. ఇచట
విషువదహస్సునందు స్తోమ విశేషము, గ్రహ క్రమ విశేషమును విధించఁబడినవి.

3. మంత్రము : సౌర్య ఏతదహః పశురాలభ్యతే । సౌర్యోఽతిగ్రాహ్యో గృహ్యతే । అహరేవ రూపేణ సమర్ధయన్తి । అథో అహ్న ఏవైష
బలిర్క్రియతే, ఇతి ।

అర్థము : ఏతదహః=ఈ విషువదహస్సునందు, (సప్తమ్యర్థే షష్ఠీ.) సౌర్యః=సూర్యదేవతాకమైన, పశుః=పశువు, ఆలభ్యతే=
ఆలంభనము చేయఁబడవలెను. సౌర్యః అతిగ్రాహ్యః=సూర్యదేవతాకమైన అతిగ్రాహ్య గ్రహము, గృహ్యతే=
గ్రహించఁబడవలెను. (తథా సతి=అట్లు కాఁగా,) అహరేవ=దివాకీర్త్యాహస్సునే, రూపేణ=రూపముచే,
సమర్ధయన్తి=సమృద్ధముగా చేసినవా రగుచున్నారు. అథో=మఱియు, అహ్నః ఏవ=దివాకీర్త్యాహస్సునకే, ఏషః బలిః=ఈ
పూజ, క్రియతే=చేయఁబడిన దగుచున్నది.

తాత్పర్యము: ఈ విషువదహస్సునందు సూర్య దేవతాకమైన పశువు నాలంభనము చేయవలెను. ఆ విధముగనే అతిగ్రాహ్యము కూడ
సూర్యదేవతాకమే గ్రహింపఁబడవలెను. ఆవిధముగ చేయుటవలన దివాకీర్త్యాహస్సునకు సూర్యసంబంధముచే రూపము
సమృద్ధ మగును. మఱియు ఈ విషువదహస్సునకు సూర్యసంబంధ రూపమైన పూజ చేయఁబడిన దగును. ఇక ఆ
విషువదహస్సునందు పశువిశేషము, అతిగ్రాహ్య విశేషమును ఇచట విధించఁబడినవి.

4. మంత్రము : సప్తైతదహ రతిగ్రాహ్యా గృహ్యన్తే (౨) । సప్త వై శీర్షణ్యాః ప్రాణాః । అసావాదిత్యః శిరః ప్రజానామ్ । శీర్షన్నేవ ప్రజానాం
ప్రాణా న్దధాతి । తస్మాత్సప్త శీర్షన్ప్రాణాః, ఇతి ।

అర్థము : ఏతదహః=ఈ విషువదహస్సునందు, సప్త అతిగ్రాహ్యాః=ఏడు అతిగ్రాహ్య గ్రహములు, గృహ్యన్తే=
గ్రహించఁబడుచున్నవి. శీర్షణ్యాః ప్రాణాః=శిరోగత ఛిద్రములందు ఉంటున్న ప్రాణములు, సప్తవై=సప్తసంఖ్యాకములే.
అసౌ ఆదిత్యః=ఈ సూర్యుఁడు, ప్రజానామ్=ప్రజలకు, శిరః=శిరస్స్థానీయుఁడు. (తథా సతి=అట్లు కాఁగా,)
ప్రజానామ్=ప్రజలయొక్క, శీర్షన్నేవ=శిరస్సునందే, ప్రాణాన్=ప్రాణములను, దధాతి=(యజమానుఁడు) స్థాపించినవాఁ
డగుచున్నాఁడు. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, (లోకే=లోకమునందు, సర్వత్ర=అంతటను,) శీర్షన్=శిరస్సునందు,
సప్త ప్రాణాః=ఏడు ప్రాణములు, దృశ్యన్తే=చూడఁబడుచున్నవి.

తాత్పర్యము: పరఃసామ సంబంధులును 'అద్భ్యస్త్వౌషధీభ్యః' ఇత్యాది మంత్ర సాధ్యములును పరాంచములు అపరాంచములునైన
అతిగ్రాహ్య గ్రహములు ఆఱు విషువదహస్సునందు విహితము లైనవి. వానిలో సూర్యదేవతాకమైన ఒక అతిగ్రాహ్యము
పూర్వమంత్రమున విధించఁబడినది. మొత్తము అతిగ్రాహ్యములు సప్తసంఖ్యాకము లైనవి. శిరోగత ఛిద్రవర్తులైన
ప్రాణములు సప్తసంఖ్యాకములు. మధ్యాతిగ్రాహ్యమునకు దేవుఁడైన ఆదిత్యుఁడు ఊర్ధ్వమున నుండును కనుక, ప్రజలకు
శిరస్స్థానీయుఁడు. అట్లగుటవలన ప్రజల శిరస్సులందే ప్రాణములు స్థాపితము లగుచున్నవి. ఆ కారణమువలన లోకమునం
దంతటను శిరస్సునందు సప్తసంఖ్యాక ప్రాణములు కనఁబడుచున్నవి. ఇచట విషువద్దిన గతములైన అతిగ్రాహ్యముల
సంఖ్య ప్రశంసించఁబడినది.

5. మంత్రము : ఇన్ద్రో వృత్రగ్ం హత్వా । అసురా న్పరాభావ్యం స ఇమాంల్లోకా నభ్యజయత్ । తస్యాసౌ లోకోఽనభిజిత ఆసీత్ । తం
విశ్వకర్మా భూత్వాఽభ్యజయత్ । యద్వైశ్వకర్మణో గృహ్యతే (౩) । సువర్గస్య లోకస్యాభిజిత్యై, ఇతి ।

అర్థము : ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, వృత్రమ్=వృత్రాసురుని, హత్వా=సంహరించి, అసురాన్=అసురులను, పరాభావ్య=తిరస్కరించి,
సః=ఆ యింద్రుఁడు, ఇమాన్=ఈ భూరాది లోకములను, అభ్యజయత్=అంతటను జయించెను. తస్య=ఆ
యింద్రునకు, అసౌ లోకః=స్వర్గ లోకము, అనభిజితః=జయింపఁబడనిది, ఆసీత్=ఆయెను. విశ్వకర్మా
భూత్వా=విశ్వకర్మ అయి, తమ్=ఆ స్వర్గ లోకమును, అభ్యజయత్=అంతటను జయించెను. వైశ్వకర్మణః=వైశ్వకర్మ
నామకమైన అతిగ్రాహ్య గ్రహము, గృహ్యతే యత్=గ్రహింపఁబడినచో, ఏతత్=ఈ వైశ్వకర్మాతిగ్రాహ్య గ్రహణము,
సువర్గస్య లోకస్య=స్వర్గ లోకముయొక్క, అభిజిత్యై=విజయమునకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము: పూర్వము ఒకప్పుడు ఇంద్రుఁడు వృత్రాసురుని సంహరించి, అతని అనుచరులైన అసురులను తిరస్కరించి ఈ భూరాది
లోకములను వశపఱచుకొనెను. కాని అతనికి స్వర్గలోకము స్వాధీనము కాలేదు. అప్పుడా యింద్రుఁడు విశ్వకర్మ అయి
ఆ స్వర్గమును స్వాధీనము చేసికొనెను. కనుక వైశ్వకర్మాఖ్యమైన అతిగ్రాహ్య గ్రహమును గ్రహించవలెను. ఆ
అతిగ్రాహ్యమును గ్రహించినచో ఆ అతిగ్రాహ్యముచే స్వర్గాభిజయము కలుగును. ఇచట అష్టమమైన అతిగ్రాహ్యము
విధించబడినది.

6. మంత్రము : ప్ర వా ఏతే ఽస్మాల్లోకా చ్చ్యవన్తే । యే వైశ్వకర్మణం గృహ్ణతే । అదిత్యః శ్వో గృహ్యతే । ఇయం వా అదితిః । అస్యామేవ ప్రతితిష్ఠన్తి, ఇతి ।

అర్థము : యే=ఏ యజ్ఞకర్తలు, వైశ్వకర్మణమ్=వైశ్వకర్మ నామకమైన అతి గ్రాహ్యమును, గృహ్ణతే=గ్రహించుచున్నారో, ఏతే=ఈ యజ్ఞకర్తలు, అస్మాత్ లోకాత్=ఈ లోకమునుండి, ప్ర చ్యవన్తే వై=బాగుగ చ్యుతు లగుచున్నారు. అదిత్యః=అదితి దేవతాకమైన అతిగ్రాహ్యము, శ్వః=మఱునాఁడు, గృహ్యతే=గ్రహించఁబడవలెను. ఇయం వై=ఈ భూమియే, అదితిః=అదితి. అస్యామేవ=ఈ భూమియందే, ప్రతితిష్ఠన్తి=ప్రతిష్ఠితు లగుచున్నారు.

తాత్పర్యము: వైశ్వకర్మాతిగ్రాహ్యము స్వర్గహేతు వగుటవలన ఆ వైశ్వదేవాతిగ్రాహ్యమును గ్రహించిన యజ్ఞకర్తలు ఈ భూ లోకమునుండి జారిపోవుదురు. ఆ దోషము పోవుటకై వారు అదితి దేవతాకమైన అతిగ్రాహ్యమును మఱుసటి దినమున గ్రహించవలెను. ఈ భూమియే అదితి కావున అదితి దేవతాకమైన అతిగ్రాహ్యమును గ్రహించిన యజ్ఞకర్తలు ఈ భూలోకమునందు ప్రతిష్ఠితు లగుదురు. ఇచట వైశ్వదేవకర్మణాతిగ్రాహ్య గ్రహణ దినమునకు మఱుసటిదినమున అదితి దేవతాకమైన అతిగ్రాహ్యము విధించఁబడినది.

7. మంత్రము : అన్యో ఽన్యో గృహ్యతే । విశ్వాన్యేవాన్యేన కర్మాణి కుర్వాణా యన్తి । అస్యామన్యేన ప్రతితిష్ఠన్తి, ఇతి ।

అర్థము : అన్యః అన్యః=ఇతరము, ఇతరమునైన అతిగ్రాహ్యములు, గృహ్యతే=వేఱు వేఱు దినములందు గ్రహించఁబడుచున్నవి. అన్యేన =విషువ దహస్సునందు గ్రహించఁబడిన వైశ్వకర్మణ నామకమైన అతిగ్రాహ్యముచేత, విశ్వాని కర్మాణి=సర్వ కర్మలను, కుర్వాణాః=చేయుచున్న యజమానులు, యన్తి=సమాప్తిని పొందుచున్నారు. అన్యేన=మఱుసటి దినమున అనుష్ఠితమైన అతిగ్రాహ్యముచేత, అస్యామ్=ఈ భూమియందు, ప్రతితిష్ఠన్తి=ప్రతిష్ఠితు లగుచున్నారు.

తాత్పర్యము: విషువదహస్సునందు వైశ్వకర్మణాఖ్యమైన అతిగ్రాహ్యము అనుష్ఠించఁబడుచున్నది. విషువదహస్సునకు మఱుసటి దినమునందు అదితి దేవతాకమైన అతిగ్రాహ్యము అనుష్ఠించఁబడుచున్నది. ఒక్కొక్కటి వేఱు వేఱుగా గ్రహించవలెను. విషువదహస్సునందు అనుష్ఠితమైన వైశ్వకర్మణాతిగ్రాహ్యముచేత యజమానులు సర్వకర్మలను చేయుచున్నవారై సమాప్తిని పొందుచున్నారు. విషువత్తునకు మఱుసటి దినమునందు అనుష్ఠితమైన అదితి దేవతాకమైన ఆదిత్యాతిగ్రాహ్యముచే ఈ భూమియందు ప్రతిష్ఠితు లగుచున్నారు. విషువత్తునందలి వైశ్వకర్మణాతి గ్రాహ్యము, తత్పర దినమునందలి ఆదిత్యాతిగ్రాహ్యమును ఇచట ప్రశంసించఁబడినవి.

8. మంత్రము : తావాపరార్ధా త్సంవత్సరస్యాన్యో ఽన్యో గృహ్యేతే, ఇతి ।

అర్థము : సంవత్సరస్య=సంవత్సర క్రతువుయొక్క, అపరార్ధాత్=ఉత్తర షణ్మాసాత్మక పరార్ధ సమాప్తి పర్యంతము, అన్యః అన్యః=ఒక దినమునందు ఇతరమైన వైశ్వకర్మణాతిగ్రాహ్యము, తత్పర దినమునందు ఆదిత్యాతిగ్రాహ్యము అని యీ విధముగ, తౌ=ఆ అతిగ్రాహ్యములు, గృహ్యేతే=అనుష్ఠించఁబడఁదగినవి.

తాత్పర్యము: సంవత్సరసత్రమునకు రెండు అర్ధ భాగములు కలవు. అందు ఉత్తర షణ్మాసాత్మకమైన పరార్ధ సమాప్తి పర్యంతము విషువత్తునందు ఒక వైశ్వకర్మణాతిగ్రాహ్యము, తత్పర దినమునందు ఒక ఆదిత్యాతిగ్రాహ్యము అని యీ విధముగ ఆ అతిగ్రాహ్యముల ననుష్ఠించవలెను. సంవత్సరక్రతువుయొక్క ఉత్తర దినములందుఁ గూడ పర్యాయముగ ఈ పూర్వోక్త గ్రహద్వయము ఇచట విధించఁబడినది.

9. మంత్రము : తావుభౌ సహ మహావ్రతే గృహ్యేతే । యజ్ఞస్యైవాన్తం గత్వా । ఉభయోర్లోకయోః ప్రతితిష్ఠన్తి, ఇతి ।

అర్థము : తౌ ఉభౌ=ఆ వైశ్వకర్మణాదితి నామకములైన రెండు అతిగ్రాహ్యములు, మహావ్రతే=యజ్ఞముయొక్క అంతమునందు, గృహ్యేతే=గ్రహింపఁబడవలెను. (తథా సతి=అట్లు కాఁగా,) యజ్ఞస్య అన్తం గత్వైవ=యజ్ఞ సమాప్తిని పొందియే, ఉభయోః లోకయోః=ఉభయ లోకములందు, ప్రతితిష్ఠన్తి=యజమానులు ప్రతిష్ఠితు లగుచున్నారు.

తాత్పర్యము : మహావ్రత దివస మనఁగా యజ్ఞముయొక్క అంతము. యజ్ఞసమాప్తి దినమునందు ఆ రెండు అతిగ్రాహ్యములను గ్రహించవలెను. అప్పుడు యజమానులు యజ్ఞసమాప్తిని పొందియే లోక ద్వయమునందు ప్రతిష్ఠితు లగుదురు. అనఁగా -యజ్ఞసమాప్తివఱకు వేఱు వేఱు దినములందు వైశ్వకర్మణాతిగ్రాహ్యమును ఆదిత్యాతిగ్రాహ్యమును గ్రహించవలెను. సమాప్తి దినమునందు ఆ రెండు అతిగ్రాహ్యములను గ్రహించవలెనని గ్రహ గ్రహణ ప్రకారము ''తానూర్ధ్వా నావృత్తాంశ్చ'' అను కల్ప సూత్రమునందు స్పష్టముగ అభిహిత మైనది. ఉత్తరమాస షట్కముయొక్క ఉపాంత్య దినమునందు ఆ రెండు అతిగ్రాహ్యముల ప్రయోగము ఇచట విధించఁబడినది.

10. మంత్రము : అర్క్యముక్థం భవతి । అన్నాద్యస్యావరుద్ధ్యై, (౪) ఇతి । సమాయచ్చత్యతిగ్రాహ్యా గృహ్ణన్తే గృహ్యతే సంవత్సరస్యాన్యో ఽన్యో గృహ్యేతే పఞ్చ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే ద్వితీయ ప్రపాఠకే తృతీయో ఽనువాకః ॥3॥

అర్థము : అర్క్యమ్=అర్క సంబద్ధమైన, ఉక్థమ్=శస్త్రము, భవతి=విషువదహస్సునందు అనుష్ఠేయము కావలెను. (ఏతత్=ఈ శస్త్రానుష్ఠానము,) అన్నాద్యస్య=శ్రేష్ఠమైన అన్నముయొక్క, అవరుద్ధ్యై=ప్రాప్తికొఱకు, (భవతి=అగుచున్నది).

తాత్పర్యము: అర్చనీయుఁడైన దేవుఁడు అర్కుఁడు (సూర్యుఁడు) అర్కసంబద్ధమైన శస్త్రమును విషువదహస్సునందు అనుష్ఠించవలెను. ఈ శస్త్రము ననుష్ఠించుటచేత అన్నప్రాప్తి కలుగును. ''అర్కో వై దేవానా మన్నమ్'' అను శ్రుత్యంతరము ననుసరించి అర్కసంబంధమైన శస్త్రము ననుష్ఠించుట యుక్తము. విషువత్తునందు శస్త్ర విశేషము ఇచట విధించఁబడినది.

తృతీయానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ద్వితీయప్రపాఠకే

చతుర్థోఽనువాకః

1. మంత్రము : ఏకవిగ్ంశ ఏష భవతి । ఏతేన వై దేవా ఏకవిగ్ంశేన । ఆదిత్యమిత ఉత్తమగ్ం సువర్గం లోక మారోహయన్ । స వా ఏష ఇత ఏకవిగ్ంశః । తస్య దశావస్తా దహాని । దశ పరస్తాత్ । స వా. ఏష విరాజ్యుభయతః ప్రతిష్ఠితః । విరాజి హి వా ఏష ఉభయతః ప్రతిష్ఠితః । తస్మాదన్తరేమా లోకా యన్ । సర్వేషు సువర్గేషు లోకేష్వభితపన్నేతి (౧), ఇతి ।

అవతారిక: తృతీయానువాకమునందు విషువద్దినమునందు అతిగ్రాహ్య గ్రహవిశేషములు చెప్పఁబడినవి. ఇక ఈ చతుర్థానువాకమునందు ఆ విషువద్దినమునందే దివాకీర్త్య నామకములైన సామములు చెప్పఁబడుచున్నవి. తృతీయానువాకమునందు ''ఏకవిగ్ంశమహర్భవతి''='విషువదహస్సు ఏకవింశ స్తోమము కలదియై ఉండవలె' నని చెప్పఁబడినది. ప్రథమమున ఇచట ఆ విషయము ప్రశంసించఁబడుచున్నది.

అర్థము : ఏషః=ఈ విషువదహస్సు, ఏకవింశః=ఏకవింశ స్తోమము కలది, భవతి=అగుచున్నది. దేవాః=దేవతలు, ఏతేన ఏకవింశేన వై=ఈ ఏకవింశ స్తోమముచేతనే, ఆదిత్యమ్=సూర్యుని, ఇతః=ఈ భూలోకముకంటె, ఉత్తమమ్=ఉత్కృష్టతమమైన, సువర్గం లోకమ్=స్వర్గ లోకమును, ఆరోహయన్=ఆరోహింపఁజేసిరి. సః ఏషః=అ యీ విషువదహ ర్విశేషము, ఇతః=ఈ కారణమువలన, ఏకవింశః వై=ఏకవింశము, భవతి=అగుచున్నది. కథమితి చేత్?=ఎట్లనఁగా? - తస్య=ఆ విషువత్తునకు, అవస్తాత్=అధోభాగమున, దశ అహాని=అభిప్లవ షడహ వ్యతిరిక్తములైన పది అహస్సులు, (విద్యన్తే=ఉంటున్నవి.) పరస్తాత్ ఊర్ధ్వమునను, దశ=పది అహస్సులు విద్యన్తే. సః ఏషః=అ యీ విషువదహర్విశేషము, విరాజి=విరాడ్రూపమైన అహస్సంఘమునందు, ప్రతిష్ఠితః వై=ప్రతిష్ఠితమే, భవతి=అగుచున్నది.

ఏషః వై=ఈ ఆదిత్యుఁడు కూడ, ఉభయతః=అధోభాగోర్ధ్వభాగముల రెండింటియందును, విరాజి=సంఘరూపమైన విరాట్టునందు, ప్రతిష్ఠితః హి=ప్రతిష్ఠితుఁడు కదా!. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, ఇమా లోకా అన్తః=ఈ ఉభయ లోకముల మధ్యమందు, అయన్=సంచరించెను. సర్వేషు సువర్గేషు లోకేషు=సమస్తములైన స్వర్గలోకమునందు, అభితపన్=తన రశ్మలచే అంతటను తపింపఁజేయుచు, ఏతి=సంచరించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము: ఈ విషువదహస్సు ఏకవింశ స్తోమము కలది. పూర్వము దేవతలు ఈ ఏకవింశ స్తోమముచేతనే ఆదిత్యుని ఈ భూలోకముకంటె ఉత్కృష్టతమమైన స్వర్గ లోకము నారోహింపఁజేసిరి. కేవలము ఏకవింశ స్తోమ యోగముచేతనే విషువదహస్సునకు ఏకవింశత్వము సంభవించలేదు. ఈ కారణమువలనఁ గూడ ఆ యీ విషువదహస్సు ఏకవింశ మగుచున్నది. ఆ కారణ మేమనఁగా:- ఆ విషువత్తున కధోభాగమునందు అభిప్లవ షడహ వ్యతిరిక్తములైన దశాహస్సులు ఉన్నవి. పృష్ఠస్తోత్రములుగల అహస్సులు ఆఱు. అభిజిదేకాహము. పరః సామాహస్సులు మూడు. ఈ విధముగ ఇవి దశాహస్సులైనవి. ఆ విధముగ విషువత్తున కూర్ధ్వమునఁ గూడ ఆవృత్తిచే మూఁడు పరః సామాహస్సులు, అభిజిదేకాహము, పృష్ఠస్తోత్రములు గల అహస్సులు ఆఱు అని యీ విధముగ దశాహస్సులు ఉన్నవి.

ఈ విధముగ ఆ యీ విషువదహస్సు ఉభయ భాగములందును దశ సంఖ్యతో కూడియుండుటచే విరాడ్రూపమైన అహస్సంఘమునందు ప్రతిష్ఠితమై యుండుటవలన తత్సంబంధియైన ఏకవింశ స్తోమముచే స్వర్గము నారోహించిన ఆదిత్యుఁడు కూడ ఉభయ భాగములందును ఈ అహస్సంఘరూప విరాట్టునందు ప్రతిష్ఠితుఁ డాయెను. ఆదిత్యుని కధోభాగమునను ఊర్ధ్వభాగమునను పదేసి ప్రధాన రశ్మలు కలవు. ఆ కారణముచే విరాట్టునందు ప్రతిష్ఠితుఁడగుట

వలన ఈ ఉభయ లోకముల మధ్యమున సంచరించుచు ఆదిత్యుఁడు ఊర్ధ్వ స్థితములైన ద్యులోకాది స్వర్గములందును, అధస్థితములైన భౌమములు, పాతాల వర్తులునైన స్వర్గములందును తన రశ్మలచే అంతట తపింపఁజేయుచు సంచరించుచున్నాఁడు. ఈ విధముగ ఆదిత్య సదృశ మగుటవలన ఈ విషువత్తు ప్రశస్త మైనది.

2. మంత్రము : దేవా వై ఆదిత్యస్య సువర్గస్య లోకస్య । పరాచో ఽతిపాదాదభిభయుః । తం ఛన్దోభి రదృగ్ంహన్ధృత్యై । దేవా వా ఆదిత్యస్య సువర్గస్య లోకస్య । అవాచో ఽవపాదా దభిభయుః । తం పఞ్చభీ రశ్మిభి రుదవయన్ । తస్మాదేకవిగ్ంశే ఽహన్పఞ్చ దివాకీర్త్యాని క్రియన్తే । రశ్మయో వై దివాకీర్త్యాని, ఇతి ।

అర్థము : దేవాః=దేవతలు, సువర్గస్య లోకస్య=స్వర్గలోక గతుఁడైన, ఆదిత్యస్య=ఆదిత్యునియొక్క, పరాచః=పునరావృత్తి రహితమైన, అతి పాదాత్ వై=అతిగమనమువలననే, అభిభయుః=భయపడిరి. తమ్=ఆ ఆదిత్యుని, ఛన్దోభిః=సవనమునందలి గాయత్ర్యాది ఛందస్సులచే, అదృహన్=స్తంభింపఁజేసిరి. (తస్మాత్=ఆ కారణమువలననే, ఛన్దాంసి=గాయత్ర్యాది ఛ్ఛందస్సులు,) ధృత్యై=దార్ఢ్యముకొఱకు, (భవన్తి=అగుచున్నవి.) దేవాః=దేవతలు, సువర్గస్య లోకస్య=స్వర్గలోక గతుఁడైన, ఆదిత్యస్య=ఆదిత్యునియొక్క, అవాచః, అవపాదాత్ వై=అధఃపతనమువలననే, అభిభయుః=భయపడిరి. తమ్=ఆ ఆదిత్యుని, పఞ్చభిః రశ్మిభిః=అయిదు రశ్మలచే, ఉదవయన్=పైని స్తంభింపఁజేసిరి. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, ఏకవింశే అహన్=ఏకవింశ స్తోమ యుక్తమైన విషువదహస్సునందు, పఞ్చ దివాకీర్త్యాని=దివాకీర్త్య నామకములైన అయిదు సామములు, క్రియన్తే=అనుష్ఠేయములు కావలెను. దివాకీర్త్యాని=దివాకీర్త్య నామక సామములు, రశ్మయః వై=రశ్మిస్థానములే, భవన్తి=అగుచున్నవి.

తాత్పర్యము: స్వర్గలోకమును పొందిన ఆదిత్యుఁడు నిరవధికముగ ఊర్ధ్వభాగముననే సంచరించుచున్నాఁడు, స్వర్గమునందు ఉండఁడని దేవతలు భయపడి తత్పరిహారమునకై సవనమునందలి గాయత్ర్యాది ఛ్ఛందస్సులచే స్తంభింపఁజేసిరి. రజ్జువులచే బద్ధుని వలెఁజేసిరని యర్థము. అందువలన ఛందస్సులు స్థిరత్వముకొఱకగుచున్నవి. అనంతరము దేవతలు ఆదిత్యునియొక్క అధఃపతనమువలన భయపడి తత్పరిహారమునకై ప్రధానములైన అయిదు రశ్మలచే ఊర్ధ్వమున స్తంభింపఁజేసిరి. ఆ కారణమువలన ఏకవింశ స్తోమ యుక్తమైన విషువదహస్సునందు దివాకీర్త్య నామక సామముల నైదింటిని అనుష్ఠించవలెను (గానము చేయవలెను). ఆ సామములు పంచ రశ్మి స్థానములే. ఇచట విషువదహస్సునందు దివాకీర్త్య నామక సామములు విధించఁబడినవి.

3. మంత్రము : యే గాయత్రే । తే గాయత్రీషూత్తరయోః పవమానయోః (౨) । మహాదివాకీర్త్యగ్ం హోతుః పృష్ఠమ్ । వికర్ణం బ్రహ్మసామ । భాసో ఽగ్నిష్టోమః, ఇతి ।

అర్థము : యే=ఏ దివాకీర్త్యనామక సామములు, గాయత్రే=గాయత్రీ ఛ్ఛందో యుక్తమైన ప్రాతస్సవనమునందు, (గీయేతే=గానము చేయఁబడుచున్నవో,) తే=దివాకీర్త్య నామకములైన ఆ సామములే, ఉత్తరయోః=ఊర్ధ్వములైన, పవమానయోః=మాధ్యందినార్భవ పవమానములందు, గాయత్రీషు=గాయత్రీ ఛ్ఛందస్కములైన ఋక్కులందు, (గాతవ్యే=గానము చేయఁదగినవి.) మహాదివాకీర్త్యమ్= మహాదివాకీర్త్య నామక సామము, హోతుః=హోతృ సంబంధియగు, పృష్ఠమ్=పృష్ఠస్తోత్రముగా, (కార్యమ్=చేయఁదగినది.) వికర్ణమ్=వికర్ణ నామక సామము, బ్రహ్మసామ=బ్రహ్మసామముగా, కార్యమ్=చేయఁదగినది. భాసః=భాసాఖ్యమైన సామము, అగ్నిష్టోమః=అగ్నిష్టోమ సామముగా, కార్యః=చేయఁదగినది.

తాత్పర్యము : గాయత్రీ ఛందో యుక్తమైన ప్రాతస్సవనమునందు దివాభాగమునందే కీర్తనీయములైన భ్రాజభాసాఖ్యములైన రెం సామములనే ఉత్తరములైన మాధ్యందినార్భవ పవమానములందు గాయత్రీ ఛందస్కములైన ఋక్కులందు గాన చేయవలెను. మహాదివాకీర్త్య నామక సామమును హోతృ సంబంధి పృష్ఠస్తోత్రముగా జేయవలెను. వికర్ణ నామ సామమును బ్రహ్మసామముగాఁ జేయవలెను. భాసాఖ్య సామమును అగ్నిష్టోమముగాఁ జేయవలెను. ఈ భాస సామ అగ్నిష్టోమము పరిసమాప్తి చేయఁబడును. పూర్వ మంత్రమునందు సామాన్యాకారముగ విధింపఁబడిన పంచ సామము ఇచట విశేషాకారముగ విధింపఁబడినవి.

4. మంత్రము : అర్థైతాని పరాణి । పరైర్వై దేవా ఆదిత్యగ్ం సువర్గం లోక మపారయన్ । యదపారయన్ । తత్పరాణాం పరత్వమ్ ।

పారయన్త్యేనం పరాణి । య ఏవం వేద । అర్థైతాని స్పరాణి । స్పరైర్వై దేవా ఆదిత్యగ్ం సువర్గం లోక మస్పారయన్ ।

యదస్పారయన్ । తత్ స్పరాణాగ్ం స్పరత్వమ్ । స్పారయన్త్యేనగ్ం స్పరాణి । య ఏవం వేద (౩), ఇతి । ఏతే

పవమానయోః స్పరాణి పఞ్చ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే ద్వితీయ ప్రపాఠకే చతుర్థోఽనువాకః ॥ ౪ ॥

అర్థము : అథ=ఇక, ఏతాని=విషువ దహస్సునకు పూర్వమందు, పరమందును చేయఁదగిన పరః=సామములనెడి ఈ అహస్సు పరాణి=పర శబ్దాభిధేయములు. (తత్ కథమ్ ఇతి చేత్=అది యెట్లనఁగా : పురా=పూర్వము,) దేవాః=దేవతలు, పరై =పరాఖ్యవములైన అహస్సులచేతనే, ఆదిత్యమ్=సూర్యుని, సువర్గం లోకమ్=స్వర్గ లోకమును అపారయన్=పొందించిరి. అపారయన్ యత్ తత్=స్వర్గమును పొందించిరి కనుక, పరాణామ్=పరశబ్దాభిధేయము అహస్సులకు, పరత్వమ్=పరనామము, (సిధ్యతి=సిద్ధించుచున్నది.) యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏవమ్=ఈ విధముగ వేద=పరత్వమును తెలిసికొనుచున్నాఁడో, ఏనమ్=ఈ పురుషుని, పరాణి=పరాహస్సులు, పారయన్తి=అభీష్ట ఫల ప్రాప్తి పొందించుచున్నవి.

అథ=ఇక, ఏతాని=ఈ పూర్వోక్తములైన పరఃసామాహస్సులు, స్పరాణి=స్పర శబ్దాభిధేయములు. దేవాః=దేవత స్పరైః వై=స్పర నామకాహస్సులచేతనే, ఆదిత్యమ్=సూర్యుని, సువర్గం లోకమ్=స్వర్గలోకమును గూర్చి, అస్పారయన్ ప్రీతునిఁ జేసిరి. అస్పారయన్ యత్ తత్=ప్రీతునిగాఁ జేసిరి కనుక, స్పరాణామ్=స్పర నామకాహస్సులకు, స్పరత్వమ్ స్పర నామము, సిధ్యతి=సిద్ధించుచున్నది. యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏవమ్=ఈ విధముగ, వేద=స్పరత్వము తెలిసికొనుచున్నాఁడో, ఏనమ్=ఈ పురుషుని, స్పారయన్తి=దేవతలు ఈ అహస్సులచే ప్రీతునిగాఁ జేయుచున్నారు.

తాత్పర్యము : మంత్రమునందలి అథ శబ్దము పూర్వోక్త విధి వ్యవచ్ఛేదార్థకము. విషువదహస్సునకు పూర్వమందు, పరమందు చేయఁదగిన పరఃసామాహస్సులు పరశబ్దాభిధేయములు. పూర్వము దేవతలు పర నామకములైన అహస్సులచేత ఆదిత్యు స్వర్గలోకమునకు పంపిరి. దేవతలు ఈ అహస్సులచే ఆదిత్యుని స్వర్గలోకమునకు పంపిరి. (పారయన్తి ఏభిః అ వ్యుత్పత్తిచే) పరాహస్సులకు పర నామము సిద్ధించినది. ఈ విధముగ పరత్వమును తెలిసికొనిన పురుషుని నామకాహస్సులు అభీష్ట ఫల ప్రాప్తి కలవానినిగాఁ జేయును. ఇక ఈ పరఃసామాహస్సులు స్పర శబ్దాభిధేయము కూడ నగుచున్నవి. పూర్వము దేవతలు ఈ పరఃసామాహస్సులచే ఆదిత్యుని స్వర్గలోకమును గూర్చి సంప్రీతునిగా జేసిరి కనుక స్పారయతి=ప్రీణయతి ఏభిః అను వ్యుత్పత్తిచే ఈ అహస్సులకు స్పర నామము ఏర్పడినది. ఈ విధము స్పరత్వమును తెలిసికొనిన పురుషుని ఈ అహస్సులు స్వర్గమును గూర్చి సంప్రీతునిఁ జేయును. ఈ విధముగ ప్రథమమున విషువదహస్సునందు సామములను విధించి ఆ విషువత్తునకు ఉభయ పార్శ్వవర్తులైన పరఃసామాహస్సు యొక్క స్తుతి చేసినది.

చతుర్థానువాకము సమాప్తము

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ద్వితీయప్రపాఠకే

పఞ్చమోఽనువాకః

1. మంత్రము : అప్రతిష్ఠాం వా ఏతే గచ్ఛన్తి । యేషాగ్ం సంవత్సరే ఽనాప్తే ఽథ । ఏకాదశిన్యాప్యతే, ఇతి ।

అవతారిక : చతుర్థానువాకమునందు దివాకీర్త్య నామకములైన సామములు విధింపఁబడినవి. ఈ పంచమానువాకమునందు విషువత్తునందు పశువులు విధింపఁబడుచున్నవి. "అథ పశుక్లప్తి రాగ్నేయం ప్రాయణీయ ఆలభన్తో శ్వోభూతే సారస్వతీం మేషీమ్" ఇత్యాది సూత్రోక్తములైన విష్ణుదేవతాక పశువులను విధించుటకై ప్రథమమున ఇచట ప్రస్తావము చేయఁబడుచున్నది.

అర్థము : యేషామ్=ఏ యజమానులయొక్క, సంవత్సరే=సంవత్సరక్రతువు, అనాప్తే=సమాప్తము కానిదగుచుండఁగా, అథ=అనంతరము (తత్సమాప్తికి పూర్వమే), ఏకాదశినీ=ఏకాదశ పశువుల సమష్టి, ఆప్యతే=సమాప్తి చేయఁబడుచున్నదో, ఏతే=ఈ యజమానులు, అప్రతిష్ఠాం వై=అప్రతిష్ఠనే గచ్ఛన్తి =పొందుచున్నారు.

తాత్పర్యము : సంవత్సర సత్రము సమాప్తము కాకపూర్వమే ఏకాదశ పశువుల సమష్టిని సమాప్తము చేసిన యజమానులు అప్రతిష్ఠను పొందుదురు. సంవత్సర సంపూర్తి పర్యంతము పశువులు లేవు కావున వారు ప్రతిష్ఠితులు కారని యర్థము. పంచమ కాండ గత పంచమ ప్రపాఠకమునందలి "ఆగ్నేయః కృష్ణగ్రీవః సారస్వతీ మేషీ బభ్రుః సౌమ్యః" అను ద్వావింశానువాకమునందు ఐక్యేకాదశిని (పదునొకండు పశువుల సమష్టి) ఆమ్నాత మైనది. ఆ ఐక్యేకాదశిని సంవత్సర గతములైన దినములందు ప్రతిదినము ఒక్కొక్క పశువు చొప్పున మఱల మఱల ఆవృత్తి చేయఁబడవలెను అట్లు ఆవృత్తి చేయఁబడఁగా మూఁడు వందల యేఁబదిరెండు దినములందు ముప్పదిరెండు ఏకాదశినులు సమాప్తి చేయఁబడును. ఇక పైని మఱల ఏకాదశిని చేయుటకు సాధ్యము కాదు. తొమ్మిది అహస్సులే మిగులుటవలన సంవత్సర పూరణమునకై అవశిష్టములైన యెనిమిది అహస్సులు, వాని మధ్యమున ఒక విషువదహస్సును కలిసి నవాహస్సులు శేషించును.

2. మంత్రము : వైష్ణవం వామన మాలభన్తే । యజ్ఞో వై విష్ణుః । యజ్ఞమేవా ఽఽలభన్తే ప్రతిష్ఠిత్యై । ఐన్ద్రాగ్న మాలభన్తే । ఇన్ద్రాగ్నీ వై దేవానా

మయాతయామానౌ । యే ఏవ దేవతే అయాతయామ్నీ । తే ఏవా ఽఽలభన్తే (౧) । వైశ్వదేవ మాలభన్తే । దేవతా

ఏవావరున్ధతే । ద్యావాపృథివ్యాం ధేను మాలభన్తే । ద్యావాపృథివ్యోరేవ ప్రతితిష్ఠన్తి । వాయవ్యం వత్స మాలభన్తే । వాయు

రేవైభ్యో యథా ఽఽయతనా ద్దేవతా అవరున్ధే । ఆదిత్యామవిం వశామాలభన్తే । ఇయం వా అదితిః । అస్యామేవ

ప్రతితిష్ఠన్తి । మైత్రావరుణీ మాలభన్తే (౨) । మిత్రేణైవ యజ్ఞస్య స్విష్టగ్ం శమయన్తి । వరుణేన దురిష్టమ్ । ప్రాజాపత్యం

తూపరం మహావ్రత ఆలభన్తే । ప్రాజాపత్యో ఽతిగ్రాహ్యో గృహ్యతే । అహరేవ రూపేణ సమర్ధయన్తి । అథో అహ

ఏవైష బలిర్హ్రియతే । ఆగ్నేయ మాలభన్తే ప్రతిప్రజ్ఞాత్యై, ఇతి ।

అర్థము : వైష్ణవమ్=విష్ణు దేవతాకమైన, వామనమ్=పొట్టిదియైన పశువును, ఆలభన్తే=పూర్వోక్తములైన నవాహస్సులలో ఆలంభనము చేయవలెను. విష్ణుః=విష్ణువు, యజ్ఞః వై=యజ్ఞ స్వరూపుడే. ప్రతిష్ఠిత్యై=ప్రతిష్ఠకొఱకు, యజ్ఞమేవ=యజ్ఞమునే, ఆలభన్తే=ఆలంభన కర్తలు అంతటను పొందుచున్నారు. ఐన్ద్రాగ్నమ్=ఇంద్రాగ్నులు దేవతలుగా గల వామన పశువును, ఆలభన్తే=ఆలంభనము చేయవలెను. ఇన్ద్రాగ్నీ వై=ఇంద్రాగ్నులే, దేవానామ్=దేవతలలో, అయాతయామానౌ=సామర్థ్యము నశించనివారు. యే దేవతే ఏవ=ఏ దేవతలే, అయాతయామానౌ=సామర్థ్యము నశించనివారో, తే ఏవ=ఆ దేవతలనే, ఆలభన్తే=అంతటను పొందుచున్నారు. వైశ్వదేవమ్=సర్వదేవ దేవతాకమైన వామన పశువును, ఆలభన్తే=ఆలంభనము చేయవలెను. దేవతాః ఏవ=దేవతలనే, ఆలభన్తే=అంతటను పొందుచున్నారు. ద్యావాపృథివ్యామ్=ద్యావాభూములు దేవతలుగాఁ గల, ధేనుమ్=లేగటియావును, ఆలభన్తే=ఆలంభనము చేయవలెను. ద్యావాపృథివ్యోః ఏవ=ద్యావాభూములందే, ప్రతితిష్ఠన్తి=ప్రతిష్ఠితు లగుచున్నారు.

వాయవ్యమ్=వాయు దేవతాకమైన, వత్సమ్=దూడను, ఆలభన్తే=ఆలంభనము చేయవలెను. వాయుః ఏవ=వాయువే, ఏభ్యః=ఈ ఆలంభన కర్తలకొఱకు, యథాఽఽయతనాత్=యథాస్థానమునుండి, దేవతా=దేవతలను, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు. ఆదిత్యామ్=అదితి దేవతాకమైన, వశామ్ అవిమ్=వంధ్యయైన గొఱ్ఱెను, ఆలభన్తే=ఆలంభనము చేయవలెను. ఇయం వై=ఈ భూమియే, అదితిః=అదితి. అస్యామేవ=ఈ భూమియందే, ప్రతితిష్ఠన్తి=ప్రతిష్ఠితు లగుచున్నారు. మైత్రావరుణీమ్=మిత్ర వరుణులు దేవతలుగాఁ గల వశయైన అవిని, ఆలభన్తే=ఆలంభనము చేయవలెను. మిత్రేణైవ=మిత్రదేవుని చేతనే, యజ్ఞస్య=యజ్ఞసంబంధియైన, స్విష్టమ్=అగ్నిహోమమును, శమయన్తి= శాంతింపఁ జేయుచున్నారు. వరుణేన=వరుణ దేవునిచేత, దురిష్టమ్=దుష్ట ఫలమును, శమయన్తి=పోఁగొట్టుచున్నారు. మహావ్రతే=మహావ్రత నామకమైన అహస్సునందు, ప్రాజాపత్యమ్=ప్రజాపతి దేవతాకమైన, తూపరమ్=కొమ్ములు లేని మృగమును, ఆలభన్తే=ఆలంభనము చేయవలెను. ప్రాజాపత్యః=ప్రజాపతి దేవతాకమైన, అతిగ్రాహ్యః=అతిగ్రాహ్య గ్రహము, గృహ్యతే=గ్రహింపఁబడవలెను, అహః ఏవ=మహావ్రతాహస్సునే, రూపేణ=స్వానుకూలమైన రూపముచే, సమర్ధయన్తి=సమృద్ధమునుగాఁ జేసినవా రగుచున్నారు. అథో=మఱియు, అహ్నః ఏవ=మహావ్రతాహస్సునకే, ఏష బలిః=ఈ పూజ, క్రియతే=సంపన్న మగుచున్నది. ప్రతిప్రజ్ఞాత్యై=బుద్ధివికాస రూప ప్రజ్ఞానముకొఱకు, ఆగ్నేయమ్=అగ్ని దేవతాకమైన తూపరమును, ఆలభన్తే=ఆలంభనము చేయవలెను.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్తములైన నవాహస్సులందు పశ్వభావముచే ప్రాప్తమైన అప్రతిష్ఠను నివారించుటకై ఇచట క్రమముగ తొమ్మిది పశువులు విధింపఁబడినవి. అప్రతిష్ఠను పోఁగొట్టుకొనుటకై సంవత్సర సత్ర కర్తలు ఆ నవాహస్సులందు క్రమముగా విష్ణ్వాది దేవతాకములైన వామనాది పశువులను ఆలంభనము చేయవలెను. (ఆలంభనము-విశసనము). ఆ ఆలంభనము వలన ఆ సత్రకర్తలు ప్రతిష్ఠాదులను పొందుదురు. ప్రజాపతి దేవతాకములైన పశ్వతిగ్రాహ్యములచేత మహావ్రత మనెడి అహస్సు ప్రజాపతి సంబంధమువలన స్వానుకూల రూపముచే సమృద్ధమగును, మఱియు ఈ మహావ్రతాహస్సునకు ప్రజాపతి సంబంధము కలదనెడి పూజ(గౌరవము) సంపన్నమగును. ఆగ్నేయ పశువుచే అగ్నిప్రసాదముచే బుద్ధి ప్రకాశరూపమైన ప్రజ్ఞానము సంపన్నమగును. శేషము స్పష్టము.

3. మంత్రము : అజపేత్వాన్వా ఏతే పూర్వైర్మాసై రవరున్ధతే । యదేతే గవ్యాః పశవ ఆలభ్యన్తే । ఉభయేషాం పశూనా మవరుద్ధ్యై, ఇతి।

అర్థము : అజపేత్వాన్ వై=అజ జాతీయములైన పశువులనే, ఏతే=ఈ యజమానులు, పూర్వైః మాసైః=ఈ నవాహస్సులకు పూర్వములైన మాసములచేత, అవరున్ధతే=పొందుచున్నారు. (ఇదానీమ్=ఇప్పుడు,) ఏతే గవ్యాః పశవః=ఈ గోజాతీయములైన పశువులు, ఆలభ్యన్తే యత్=ఆలంభింపఁబడుచున్నవో, (ఏతత్=ఈ గోజాతీయ పశ్వాలంభనము,) ఉభయేషాం పశూనామ్=ఉభయవిధ పశువులయొక్క, అవరుద్ధ్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము: "ఆగ్నేయః కృష్ణగ్రీవః" ఇత్యాది మంత్రముచే విధింపఁబడిన పశువులు అజ జాతీయములు. ఈ నవాహస్సులకు పూర్వ మాసములందు సంవత్సర సత్ర కర్తలు ఆ అజ జాతీయములైన పశువుల నాలంభనము చేయుటవలన ఆ

పూర్వమాసములచే ఆ అజ జాతీయములైన పశువులనే పొందుదురు. ఈ నవాహస్సులందు విధింపఁబడిన పశువులలో గో జాతీయములైన ధేన్వాదు లున్నవి. వాని నాలంభించుటవలన పూర్వము ఆలంభింపఁబడిన అజ జాతీయ పశువులయొక్కయు, ఇప్పుడు ఆలంభింపఁబడుచున్న గో జాతీయ పశువులయొక్క ప్రాప్తియు యజమానులకు కలుగును. పూర్వము విధింపఁబడిన పశువులను "వైష్ణవమ్ ఐన్ద్రాగ్నీ" ఇత్యాది విధముగ దేవతాద్వారా ప్రత్యేకముగ ప్రశంసించి శ్రుతి యిచట జాతిద్వారా మఱల ప్రశంసించినది.

4. మంత్రము : యదతిరిక్తా మేకాదశినీ మాలభేరన్ । అప్రియం భ్రాతృవ్య మభ్యతిరిచ్యేత। యద్ద్వే ద్వే పశూ సమస్యేయుః । కనీయ

ఆయుః కుర్వీరన్ । యదేతే బ్రాహ్మణవన్తః పశవ ఆలభ్యన్తే । ఇతి । నాప్రియం భ్రాతృవ్య మభ్యతిరిచ్యతే । న కనీయ

ఆయుః కుర్వతే (౩), ఇతి ।

తే ఏవాఽఽలభన్తే మైత్రావరుణీ మాలభన్తే ఽవరుద్ధ్యై సప్త చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమాష్టకే ద్వితీయ ప్రపాఠకే పఞ్చమోఽనువాకః ॥౫॥

అర్థము : అతిరిక్తామ్=సంవత్సరముకంటె ఊర్ధ్వ దినద్వయముచే అతిరిక్తమైన, ఏకాదశినీమ్=పదునొకండు పశువుల సమష్టిని, ఆలభేరన్ యది=సంవత్సర సత్ర కర్తలు ఆలంభనము చేయునెడల, అప్రియమ్=ప్రియము కాని, భ్రాతృవ్యమ్=శత్రువును, అతిరిచ్యేత=అభివృద్ధి పఱచినట్లగును. ద్వౌ ద్వౌ పశూ=రెండు రెండు పశువులను, సమస్యేయుః యత్=సమష్టిగ ఆలంభనము చేయుచో, ఆయుః=ఆయువును, కనీయః=అల్పమైనదిగా, కుర్వీరన్=చేసినవా రగుదురు. ఏతే బ్రాహ్మణవన్తః పశవః=బ్రాహ్మణముచే (ద్వితీయ మంత్రముచే) చెప్పఁబడిన ఈ పశువులు, ఆలభ్యన్తే యత్=ఆలంభింపఁబడుచున్నవో, అప్రియం భ్రాతృవ్యమ్=ప్రియము కాని శత్రువును, న అభ్యతిరిచ్యతే=అంతటను వృద్ధి చేయఁబడుట లేదు. ఆయుః=ఆయువును, కనీయః=అల్పముగా, న కుర్వతే=చేయుట లేదు.

తాత్పర్యము : సంవత్సరముకంటె ఊర్ధ్వమైన దినద్వయముచే అతిరిక్తమైన ఏకాదశిని ఆలంభించిన సంవత్సర సత్ర కర్తలు శత్రువు నభివృద్ధిని చేయువా రగుదురు. చరమ దిన ద్వయమందు రెండు రెండు పశువుల నాలంభనము చేసినచో ఏకాదశిని దినసంపూర్తి కలుగదు. కనుక ఆయుఃక్షయ మగును. కావున దోష ద్వయ పరిహారమునకై ఈ పూర్వ బ్రాహ్మణముచే (ద్వితీయ మంత్రముచే) చెప్పఁబడిన పశువు లాలంభనీయములు. ఇట్లు చేయుటవలన భ్రాతృవ్యాభివృద్ధియు, ఆయుఃక్షయమును కలుగవు. ఇచట మఱల వ్యతిరేకముఖమున ఆ పశువులే ప్రశంసింపఁబడినవి.

ద్వితీయ ప్రపాఠమునందు పంచమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాణ్డే ద్వితీయ ప్రపాఠకే

షష్ఠోఽనువాకః

1. మంత్రము : ప్రజాపతిః ప్రజాః సృష్ట్వా వృత్తో౽శయత్ । తం దేవా భూతానాగ్ం రసం తేజః సంభృత్య తేనైన మభిషజ్యన్ । మహా నవవర్తీతి । తన్మహావ్రతస్య మహావ్రతత్వమ్ । మహద్వ్రతమితి । తన్మహావ్రతస్య మహావ్రతత్వమ్ । మహతో వ్రతమితి । తన్మహావ్రతస్య మహావ్రతత్వమ్, ఇతి ।

అవతారిక: పంచమానువాకమునందు తొమ్మిది పశువు లభిహితము లైనవి. ఈ షష్ఠానువాకమునందు మహావ్రత... చెప్పఁబడుచున్నది. ప్రథమమున మహావ్రత శబ్ద వ్యుత్పత్తి ద్వారా మహావ్రత ప్రశంస చేయఁబడుచున్నది.

అర్థము : ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, ప్రజాః=ప్రజలను, సృష్ట్వా=సృష్టించి, వృత్తః=శ్రాంతుఁడై, అశయత్=శయనించెను. దేవాః= దేవతలు, భూతానామ్=ప్రాణులలో, రసమ్=సారమైన, తేజః=తేజస్సును, సంభృత్య=సంపాదించి, తేన=ఆ తేజస్సుచే, తమ్ ఏనమ్=ఆ యీ ప్రజాపతిని, అభిషజ్యన్=చికిత్స చేసిరి. మహానవవర్తీతి తత్=మహానవర్తి యగుటవలన, మహా వ్రతస్య=మహావ్రతమునకు, మహావ్రతత్వమ్=మహావ్రత నామము, సిద్ధ్యతి=సిద్ధించుచున్నది. మహత్ వ్రతమ్ ఇతి= గొప్ప వ్రతము కనుక, మహావ్రతస్య=మహావ్రతమునకు, తత్ మహావ్రతత్వమ్=ఆ మహావ్రతము అను నామము, సిద్ధ్యతి. మహతః వ్రతమ్ ఇతి=ప్రజాపతి ఔషధ రూపుఁడగుట వలన మహనీయుఁడైన ప్రజాపతియొక్క వ్రతము కనుక, మహా వ్రతస్య తత్ మహావ్రతత్వమ్=మహావ్రతమునకు ఆ మహావ్రత నామము సిద్ధ్యతి.

తాత్పర్యము: ప్రజాపతి ప్రజలను సృష్టించి అలసటచెంది శయనించెను. అప్పుడు దేవతలు ప్రాణులలో సారమైన తేజస్సు సంపాదించి ఆ తేజస్సుచే ఆ ప్రజాపతికి చికిత్స చేసిరి. అందువలన ఈ ప్రజాపతి గొప్పవాఁడు అయెనని దేవతలు చెప్పిరి. ఈ రసరూప తేజస్సు మహావ్రత నామక కర్మయందు హవిస్సు. అట్లు కాఁగా మహానవవర్తిష్ఠాన కర్మచేత అను వ్యుత్పత్తిచే మహావ్రత నామ మేర్పడినది. లేదా ఈ మహావ్రత కర్మ మహాఫల హేతువగుటచే దీనికి మహావ్రత నామ మేర్పడినది. లేదా, గొప్పవాఁడైన ప్రజాపతి ఔషధ రూపుఁడగుటవలన మహతః వ్రతమ్ అను వ్యుత్పత్తిచే మహావ్రత నామము సిద్ధించినది.

2. మంత్రము : పఞ్చవిగ్ంశః స్తోమో భవతి (౧) । చతుర్విగ్ంశత్యర్ధ మాసః సంవత్సరః । యద్వా ఏతస్మి న్సంవత్సరే కధిప్రాజాయత । తదన్నం పఞ్చవిగ్ంశ మభవత్, ఇతి ।

అర్థము : పఞ్చవింశః స్తోమః=పంచవింశ స్తోమము, భవతి=అనుష్ఠేయము కావలెను. సంవత్సరః=సంవత్సరము, చతుర్వింశత్యర్ధమాసః=ఇరువది నాలుగు అర్ధమాసములతో కూడియున్నది. యద్వా=లేదా, ఏతస్మిన్ సంవత్సరే=ఈ సంవత్సరము నందు, అధి ప్రాజాయత=ఏ అన్నము అధికముగ ఉత్పన్నమైనదో, తత్ అన్నమ్=ఆ అన్నము, పఞ్చవింశమ్=పంచ వింశతి సంఖ్యా పూరకము, అభవత్=అయెను.

తాత్పర్యము: ఒక సూక్తమునందుఁగల మూఁడు ఋక్కులను ఆవృత్తి విశేషముచే సంపాద్యమైన పంచవింశతి సంఖ్యా యుక్తమైన స్తోమమును మహావ్రతాహస్సునందు అనుష్ఠించవలెను. అందలి చతుర్వింశతి (ఇరువదినాలుగు) సంఖ్యచే అర్ధమాసముల ద్వారా సంవత్సర సంపత్తి యగుచున్నది. లేదా, ఈ సంవత్సరమునందు అధికముగ ఉత్పన్నమైన అన్న మేది కలదో, ఆ

అన్నము పంచవింశతి సంఖ్యాపూరకమైనది. ఇచట ఆ మహావ్రతాఖ్యమైన అహస్సునందు ప్రధానమైన స్తోమము విధించఁబడినది.

3. మంత్రము : మధ్యతః క్రియతే । మధ్యతో హ్యన్నమశితం ధినోతి । అథో మధ్యత ఏవ ప్రజానా మూర్జ్ధీయతే, ఇతి ।

అర్థము : మధ్యతః=సంవత్సర మధ్యమమున, క్రియతే=మహావ్రతాహస్సు చేయఁబడవలెను. మధ్యతః=మధ్యమ ప్రమాణమున, అశితమ్ అన్నమ్=భుజింపఁబడిన అన్నము, ధినోతి హి=భోక్తను తృప్తిపఱచుచున్నది కదా! అథో=మఱియు, ఊర్క్= అతిగ భుక్తమైన రసము, ప్రజానామ్=ప్రజలయొక్క, మధ్యతః ఏవ=శరీర మధ్యమందే, ధీయతే=స్థాపింపఁబడుచున్నది.

తాత్పర్యము: సంవత్సర క్రతు సమాప్తి హేతువైన అతిరాత్ర రూపమగు అంతిమాహస్సునకు పూర్వభావిగా సంవత్సర మధ్యమున మహావ్రతానుష్ఠానమును చేయవలెను. లోకమునందుఁ గూడ అనధికముగను, అనల్పముగను (మధ్యమ ప్రమాణమున) భుజింపఁబడిన అన్నము ఆ భోక్తను తృప్తిపఱచుచున్నది కదా! మఱియు అధికముగ భుక్తమైన రసము ప్రజల శరీర మధ్యమందే స్థాపితమై యుంటున్నది. ఈ పూర్వోక్త విధముగ ప్రశస్తమైన పంచవింశతి స్తోమముతో కూడిన మహావ్రతాహస్సునకు స్థానవిశేషము ఈ మంత్రమందు విధించఁబడినది.

4. మంత్రము : అథ యద్వా ఇదమన్తతః క్రియతే । తస్మాదుదన్తే ప్రజాః సమేధన్తే । అన్తతః క్రియతే ప్రజననాయైవ, ఇతి ।

అర్థము : అథ=మఱియు, యత్=ఏకారణమువలన, ఇదమ్=ఈ మహావ్రతాహస్సు, అన్తతః వై=అతిరాత్రమునకు పూర్వాహస్సుల యొక్క అంతమునందే, క్రియతే=చేయఁబడుచున్నదో, తస్మాత్ ఉ=ఆ కారణమువలన నే, అన్తే=కృష్యాది వ్యాపారము యొక్క అంతమందు (ఫలదశయందు), ప్రజాః=ప్రజలు, సమేధన్తే=బాగుగ వృద్ధి నొందుచున్నారు. ప్రజననాయ= ప్రజోత్పత్తికొఱకు, అన్తతః ఏవ=అతిరాత్రమునకు పూర్వాహస్సుల అంతమందే, క్రియతే=ఈ మహావ్రతాహస్సు చేయఁబడవలెను.

తాత్పర్యము: మఱియు అంతిమమైన అతిరాత్రముకంటె పూర్వములైన అహస్సులలో అంతమైన సంవత్సరముయొక్క ఉపాంత రూప దేశమునందు ఈ మహావ్రతమనెడి అహస్సు ననుష్ఠించవలెను. అందువలననే ప్రజలు కృష్యాది వ్యాపారము యొక్క అంతిమమైన ఫలదశయందు బాగుగ వృద్ధినొందుచున్నారు. కనుక ప్రజావృద్ధికై మహావ్రతాహస్సును అతిరాత్రమునకు పూర్వములైన అహస్సులలో అంతమునందు చేయవలెను. పూర్వోక్తమైన మధ్యమందుకూడ మఱల విశేషముగ మహావ్రతమునకు స్థానము ఇచట చెప్పఁబడినది.

5. మంత్రము : త్రివృచ్ఛిరో భవతి (౨) । త్రేధా విహితగ్ం హి శిరః । లోమ ఛవీరస్థి, ఇతి ।

అర్థము : త్రివృత్=మూఁడు అవయవములు గల త్రివృత్ స్తోమము, శిరః భవతి=పక్ష్యాకారమైన మహావ్రతాహస్సునకు శిరస్థానీయము కావలెను. శిరః=శిరస్సు, లోమ ఛవిః అస్థి=కేశములు, చర్మము, ఎముక అను భాగములు కలిగి, త్రేధా= మూఁడు భాగములు కలదిగా, విహితం హి=నిర్మింపఁబడినది కదా!

తాత్పర్యము: మూఁడేసి ఋక్కులు గల మూఁడు సూక్తములు త్రివృత్ స్తోమమునం దుండును, అట్టి త్రివృత్ స్తోమము పక్షిరూపమున పరికల్పితమైన మహావ్రతాహస్సునకు శిరస్థానీయముగ ఉండవలెను. లోకమునందు శిరస్సు కేశములు, చర్మము, ఎముక అను మూఁడు అవయవములతో నిర్మింపఁబడి యుండును కదా! కనుక పక్ష్యాకారముగ కల్పింపఁబడిన మహావ్రతమునకు మూఁడు అవయవములు గల త్రివృత్ స్తోమము శిరస్థానీయముగ నుండవలెనని యర్థము. ఇచట మహావ్రతాహస్సునకు పక్షిరూపత్వమును కల్పించి తదవయవ రూపమున స్తోమము విధించఁబడినది.

6. మంత్రము : **పరాచా స్తువన్తి। తస్మాత్తత్సదృగేవ। న మేద్యతో కనుమేద్యతి। న కృశ్యతో కనుకృశ్యతి, ఇతి।**

అర్థము : పరాచా=అవృత్తి రహితమైన త్రివృత్ స్తోమముచే, స్తువన్తి=స్తోత్రము చేయవలెను. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, తత్=త్రివృత్స్థానీయమైన ఆ శిరస్సు, సదృగేవ=ఏకరూపముగానే, మేద్యతః అను=స్థౌల్యమును పొందుచున్న శరీరమునకు సంబంధి అయి, న మేద్యతి=స్వయముగ స్థూల మగుట లేదు. కృశ్యతః అను=కృశించుచున్న శరీరమునకు సంబంధి అయి, న కృశ్యతి=కృశించుట లేదు.

తాత్పర్యము: మహావ్రతాహస్సునందు త్రివృత్ స్తోమము నావృత్తి చేయకుండ (గానము) చేయవలెను. ఆ కారణమువలన త్రివృత్స్థానీయమైన ఆ శిరస్సు ఒకవిధమైన రూపము కలదిగానే ఉండి, స్థూలమగుచున్న శరీరమునకు సంబంధి అయి కూడ తాను స్థూలమగుట లేదు. కృశించుచున్న శరీరమునకు సంబంధి అయి తాను కృశించుట లేదు. పూర్వ మంత్రమున విహితమైన త్రివృత్ స్తోమమునకు పంచదశాది స్తోమములకువలె ఆవృత్తి గాన శంకను వారించుటకై ఉక్థ్యగానము ఇచట విధించఁబడినది.

7. మంత్రము : **పఞ్చదశో౽న్యః పక్షో భవతి। సప్తదశో౽న్యః। తస్మాద్వయాగ్ం స్యన్యతర మర్ధ మభిపర్యావర్తన్తే। అన్యతరతో హి తద్గరీయః క్రియతే (౩), ఇతి।**

అర్థము : పఞ్చదశః=పంచదశ స్తోమము, అన్యః పక్షః భవతి=పక్ష్యాకారముగ కల్పించఁబడిన మహావ్రతాహస్సునకు, దేహస్య పక్ష స్థానీయము కావలెను. సప్తదశః=సప్తదశ స్తోమము, అన్యః=మఱియొక పక్ష స్థానీయము, భవతి=కావలెను. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, వయాంసి=పక్షులు, అన్యతరమ్=అన్యతరమైన, అర్ధమ్=అర్ధభాగమును, అభిపర్యావర్తన్తే=అంతటను చుట్టి తిరుగుచున్నవి. అన్యతరతః=ఒక భాగముకంటె, తత్=ఆ రెండవది, గరీయః=ప్రవృద్ధముగా, క్రియతే హి=చేయఁబడుచున్నది కదా!

తాత్పర్యము: లోకమునందు పక్షులు ఆకాశమున చుట్టి తిరుగుచున్నవియై దక్షిణార్ధ భాగమునుగాని, వామార్ధ భాగమునుగాని అభిలక్షించి వృద్ధినొందిన దానినివలె చేసి తిరుగుచుండును. పక్ష్యాకారముగ కల్పించఁబడిన మహావ్రతాహస్సునకు పంచ దశ సప్తదశ స్తోమములు పక్ష (ఱెక్కల) స్థానీయములుగా నుండవలెను (అనుష్ఠించవలెను). ఆ స్తోమములలో సప్తదశ స్తోమమునందలి స్తోత్రము అధికావృత్తి రూపమైనది. పక్షిచుట్టు తిరుగునప్పుడు దాని రెండు ఱెక్కలలో ఒకటి పెద్దదిగా అగువిధముగ రెండు స్తోమములలోని సప్తదశ స్తోమములోని స్తోత్రము ఆవృత్తిచే అధికమైనదిగా నుండునని యర్థము. ఇచట పక్షద్వయ స్థానీయమైన స్తోమద్వయము విధించఁబడినది.

8. మంత్రము : **పఞ్చవిగ్ంశ ఆత్మా భవతి। తస్మాన్మధ్యతః పశవో వరిష్ఠాః, ఇతి।**

అర్థము : పఞ్చవింశః=పంచవింశ స్తోమము, ఆత్మా భవతి=పక్ష్యాకారముగ కల్పితమైన మహావ్రతమునకు మధ్యశరీర స్థానీయము కావలెను. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, పశవః=పశువులు, మధ్యతః=మధ్య శరీర భాగమునందు, వరిష్ఠాః=స్థౌల్య యుక్తములు.

తాత్పర్యము : పంచవింశ స్తోమము పక్ష్యాకార మహావ్రతమునకు మధ్య శరీర స్థానీయముగా నుండవలెను. పూర్వము మహావ్రతాహస్సునందు విహితమైన పంచవింశ స్తోమము త్రివృదాది స్తోమములకంటె అధికమైనది. అందువలననే పశుల మధ్యశరీర భాగమందు స్థూలములుగా కనఁబడుచున్నవి. పూర్వ విహితమైన పంచవింశ స్తోమము ఇచట మధ్యశరీరత్వ కల్పనచే ప్రశంసించఁ బడినది.

9. మంత్రము : **ఏకవిగ్ంశం పుచ్ఛమ్। ద్విపదాసు స్తువన్తి ప్రతిష్ఠిత్యై, ఇతి।**

అర్థము : ఏకవింశమ్=ఏకవింశ స్తోమము, పుచ్ఛమ్=ఆ పక్షిరూపమైన మహావ్రతమునకు, పుచ్ఛమ్=పుచ్ఛ స్థానీయ మైనదిగా, భవతి=కావలెను. (తమ్=ఆ ఏకవింశ స్తోమమును,) ద్విపదాసు=రెండు పాదములు గల ఋక్కులందు, స్తువన్తి=స్తోత్రము చేయుచున్నారు. ఏతత్=ఇది, ప్రతిష్ఠిత్యై=ప్రతిష్ఠకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : మూఁడు ఆవృత్తులు కలిగియుండు ఏకవింశ స్తోమము ఆ పక్షిరూపమైన మహావ్రతమునకు పుచ్ఛస్థానీయముగా నుండవలెను. త్ర్యావృత్తి రూపమైన ఏకవింశ స్తోమమును ఋత్విజులు రెండు పాదములు గల ఋక్కులందు స్తోత్రము చేయుచున్నారు. మనుష్యులు రెండు పాదములచే ప్రతిష్ఠితులగుచున్నారు కదా! కనుక ఇది ప్రతిష్ఠకొఱకగుచున్నది. పుచ్ఛము=తోఁక. ఇచట పుచ్ఛస్థానీయమైన స్తోమాంతరము విహితమైనది.

10. మంత్రము : **సర్వేణ సహ స్తువన్తి। సర్వేణ హ్యాత్మనా౽౽త్మన్వీ। సహోత్పతన్తి, ఇతి।**

అర్థము : సర్వేణ=సర్వ స్తోమముల సంఘముచేత, సహ=కూడ (ఋత్విజు లందఱు కలసి), స్తువన్తి=స్తుతిని చేయవలెను. సర్వేణ=పక్ష పుచ్ఛాది సర్వావయవ సంఘముచేత, ఆత్మన్వీ హి=పక్షి అవయవి కదా! సహ ఉత్పతన్తి=పక్షులు అన్నియు కలసి పైకి ఎగురుచున్నవి.

తాత్పర్యము : ఋత్విజు లందఱు త్రివృదాదికము, పంచవింశాత్మకమునైన సర్వ స్తోమసంఘముచేతఁగూడ కలసి స్తుతిని చేయవలెను. పక్షులు పక్ష పుచ్ఛాది సర్వావయవ సంఘము చేత అవయవి యగుచున్నది కదా! ఆ విధముగనే పక్షులన్నియు కలసి పైకి ఎగురుచుండును. ఇచట త్రివృదాది స్తోమముల యొక్కయు, ఋత్విజులయొక్కయు సముచ్చయము విధించబడినది.

11. మంత్రము : **ఏకైకా ముచ్ఛిగ్ంషన్తి। ఆత్మన్యఙ్గాని బద్ధాని, ఇతి।**

అర్థము : ఏకైకామ్=ఒక్కొక్క స్తోత్రియమైన ఋక్కును, ఉచ్ఛింషన్తి=శేషింపఁజేయ (మిగల్ప) వలెను. ఆత్మని=మధ్య శరీరమునందు, అఙ్గాని=సర్వావయవములు, బద్ధాని హి=బద్ధము లైనవి కదా!

తాత్పర్యము : అధ్వర్యు ప్రభృతులైన ఋత్విజులు తమ తమ స్తోత్రములచే గానము చేయుచున్నవారై స్వకీయమైన అంతిమ స్తోత్రియ ఋక్కును గానము చేయకుండ మిగల్పవలెను. లోకమునందు ఒకానొక మధ్యశరీరమునందు అవయవాంతరము లన్నియు బద్ధములై యుండువిధముగ మధ్యశరీర స్థానీయమైన ఒక్కొక్క స్తోత్రియ ఋక్కును అవశేషింపఁజేయఁగా అంగాంతరముల నచట ఆపాదింపఁజేయుటకు శక్యము అగును. లేనిచో ఆ అంగాంతరములు నిరాధారము అగును. అవశిష్టమైన ఆ స్తోత్రియ ఋక్కును ఉద్గాత గానము చేయవలెను. పూర్వమంత్రమునందు విహితమైన విషయమున ఒక విశేషము ఇచట విధించబడినది.

12. మంత్రము : **న వా ఏతేన సర్వః పురుషః (౪)। యదిత ఇతో లోమాని దతో నఖాన్। పరిమాదః క్రియన్తే। తాన్యేవ తేన ప్రత్యుప్యన్తే, ఇతి।**

అర్థము : (అయం పురుషః=ఈ పురుషుఁడు,) లోమాని=లోమములను, దతః=దంతములను నఖాన్=నఖములను, ఇతః ఇతః=ఈ యీ అంగములనుండి, ప్రాప్తవానితి యత్=పొందినవాఁడనుట యేది కలదో, ఏతేన=ఈ లోమ దంతాది ప్రాప్తి మాత్రముచేత, పురుషః=పురుషుఁడు, సర్వః=భోగ సంపూర్ణుఁడు, న వై=అగుటయే లేదు. పరిమాదః=అంతటను

హర్షహేతువులైన వినోద వ్యాపారములు, క్రియన్తే=చేయఁబడవలెను, తేనైవ=ఆ భోగవ్యాపారముచేతనే, తాని=ఆ అంగములు, ప్రత్యుప్యన్తే=భోగ పరిపూర్ణములుగా స్థాపించఁబడుచున్నవి.

తాత్పర్యము : ఏకైక స్తోత్రియోచ్ఛేషణముచేత సర్వాంగములు మధ్యశరీరమునందు బద్ధములగునని పూర్వము చెప్పఁబడినది. అందు ఈ పురుషుఁడు ఈ యీఅంగములనుండి లోమములను,దంతములను,నఖములను పొందెననుట మాత్రముచే పురుషుఁడు భోగపరిపూర్ణుఁడు కాఁడు. కనుక అంతటను హర్షహేతువులైన వినోద వ్యాపారములు చేయఁబడవలెను. దానిచేతనే సర్వాంగములు భోగపరిపూర్ణములుగా స్థాపించఁబడుచున్నవి. ఇచట హర్షహేతు వ్యాపార విశేషములు విధించఁబడినవి.

13. మంత్రము : ఔదుమ్బరస్తల్పో భవతి ఊర్గ్వా అన్నముదుమ్బరః । ఊర్జ ఏవాన్నాద్యస్యావరుద్ధ్యై, ఇతి ।

అర్థము : ఔదుమ్బరః=ఉదుంబర (మేడి) సంబంధియైన, తల్పః=తల్పము, భవతి=చేయఁదగినదై ఉండవలెను, ఉదుమ్బరః=ఉదుంబరము, అన్నమ్ ఊర్క్ వై=అన్నరస రూపమే. అయమ్=ఈ ఔదుంబర తల్పవిధి, అన్నాద్యస్య ఊర్జః=అన్నరసముయొక్క, అవరుద్ధ్యై ఏవ=ప్రాప్తికొఱకే, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ''ఆసన్దీ ముద్గాతాఽఽరోహతి సామ్రాజ్యమేవ గచ్ఛన్తి''-'సామగానము చేయు నుద్గాత ఆసందిని (చిన్నకుర్చీని) అధిష్ఠించవలెనని' సంహితయందు చెప్పబడిన విధముగ పూర్వము విహితములైన సామములను గానము చేయు ఉద్గాత అధిష్ఠించుటకై ఉదుంబర సంబంధియైన ఆసందిని సమకూర్చవలెను. ఉదుంబరము అన్నరస రూపము కనుక ఔదుంబర తల్పము అన్నరస ప్రాప్తి కగును. పూర్వ మంత్రమున వినోద వ్యాపార విశేషములు సామాన్యాకారముగ చెప్పఁబడినవి. ఇచట విశేషాకారముగ ఒక వినోద సాధనము చెప్పఁబడినది.

14. మంత్రము : యస్య తల్పసద్య మనభిజితగ్ం స్యాత్ । స దేవానాగ్ం సామ్యక్షే । తల్పసద్య మభిజయానీతి తల్ప మారుహ్యోద్గాయేత్। తల్పసద్యమేవాభిజయతి (౫) యస్య తల్పసద్య మభిజితగ్ం స్యాత్ । స దేవానాగ్ం సామ్యక్షే । తల్పసద్యం మా పరాజేషీతి తల్ప మారుహ్యోద్గాయేత్ న తల్పసద్యం పరాజయతే, ఇతి ।

అర్థము : యస్య=ఏ ఉద్గాతకు, తల్పసద్యమ్=తల్పావస్థానము, అనభిజితం స్యాత్=ప్రాప్తము కాదో, సః=ఆ ఉద్గాత, దేవానామ్=దేవతలయొక్క, సామ్యక్షే=(యజ్ఞభూమియందు) సమక్షమునందు ''తల్పసద్య మభిజయాని'' ఇతి='ధనికుఁడనై తల్పావస్థానమును పొందుదును గాక' అను నర్థము కల యీ మంత్రమును తల్పమ్=తల్పమును, ఆరుహ్య= అధిష్ఠించి, ఉద్గాయేత్=ఉచ్చైస్స్వరముతో గానము చేయవలెను. (తదా=అప్పుడు, సః=ఆ ఉద్గాత), తల్పసద్యమ్=తల్పావస్థానమును, అభిజయత్యేవ=నిశ్చయముగ పొందును.

యస్య=ఏ ఉద్గాతకు, తల్పసద్యమ్=తల్పావస్థానము, అభిజితం స్యాత్=ప్రాప్తమై యుండునో, సః=అతఁడు, దేవానాం సామ్యక్షే=యజ్ఞభూమియందు దేవతల సమక్షమునందు, ''తల్పసద్యం మా పరాజేషీతి'' 'తల్పావస్థానమును గూర్చి పరాజితుఁడను కాకుందును గాక' అను నర్థము కల యీ మంత్రమును, తల్పమ్ ఆరుహ్య=తల్పము నెక్కి, ఉద్గాయేత్ = ఉద్గానము చేయవలెను. (తదా= అప్పుడు సః=ఆ ఉద్గాత.) తల్పసద్యమ్=తల్పావస్థానమును గూర్చి, న పరాజయతే=పరాజయమును పొందఁడు. తల్పసద్యము=తల్పమునందు కూర్చుండుట.

తాత్పర్యము : ఉద్గాత పూర్వము దరిద్రుఁడై యుండినపుడు రాజాదియోగ్యమైన తల్పమునందు అవస్థానము అతనికి ప్రాప్తము కాదు. అటువంటి ఉద్గాత అట్టి తల్పము నెక్కి. ''తల్పసద్య మభిజయాని'' 'ధనికుఁడనై తల్పమునందు అవస్థానమును సర్వదా పొందుదును గాక' అను మంత్రమును ఉచ్చైస్స్వరముతో గానము చేయవలెను. అప్పు డతఁడు ఆ విధముగనే పొందును. ఉద్గాత పూర్వము ధనికుఁడై తల్పావస్థానమును పొందినవాఁడైనచో అట్టి ఉద్గాత తల్పము నెక్కి ''తల్పసద్యం మా పరాజేషీ'' తల్పావస్థానము విషయమున ఒకప్పుడును నాకు పరాజయము కలుగకుండుఁగాక, 'ఒకప్పుడును నా ధనికత్వము నశింపకుండుఁగాక' అను మంత్రమును ఉద్గానము చేయవలెను. అప్పుడతఁడు తల్పావస్థానమున పరాజయమును పొందఁడు. ఇచట తల్పమునందు కర్తవ్యము విధించఁబడినది.

15. మంత్రము : ప్లేఙ్ఖే శగ్ంసతి । మహో వై ప్లేఙ్ఖః మహస ఏవాన్నాద్యస్యావరుద్ధ్యై, ఇతి ।

అర్థము : ప్లేఙ్ఖే=అందలమందు, శంసతి=హోత సామములచే స్తుతించవలెను. ప్లేఙ్ఖః=అందలము, మహః వై=తేజో రూపమైనది. (అతః=ఈ కారణమువలన, ఏతత్=ఇది) మహసః=తేజస్సు యొక్కయు, అన్నాద్యస్య=అన్నము యొక్కయు, అవరుద్ధ్యై=ప్రాప్తి కొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : హోత (డోలవంటి) ఉయ్యాలవంటి అందలము నెక్కి సామములచే స్తుతించవలెను. డోల తేజో హేతు వగుటవలన తేజోరూపమే యగుచున్నది. ఈ విధముగ డోలారోహణముచేసి స్తుతించుటవలన తేజః ప్రాప్తి, అన్నప్రాప్తియు యజమానునకు కలుగును. ఇచట హోతకు డోల(డోల) విధించఁబడినది.

16. మంత్రము : దేవాసురాః సంయత్తా ఆసన్ । త ఆదిత్యే వ్యాయచ్ఛన్త । తం దేవాః సమజయన్ (౬) బ్రాహ్మణశ్చ శూద్రశ్చ చర్మకర్తే వ్యాయచ్ఛేతే । దైవ్యో వై వర్ణో బ్రాహ్మణః । అసుర్యః శూద్రః । ఇమేఽరాత్సురిమే సుభూత మక్రన్నిత్యన్యతరో బ్రూయాత్। ఇమ ఉద్వాసీకారిణ ఇమే దుర్భూత మక్రన్నిత్యన్యతరః యదేవైషాగ్ం సుకృతం యా రాద్ధిః । తదన్యతరోఽభిశ్రీణాతి యదేవైషాం దుష్కృతం యా రాద్ధిః తదన్యతరోఽపహన్తి । బ్రాహ్మణః సంజయతి । అముమేవాఽఽదిత్యం భ్రాతృవ్యస్య సంవిదన్తే (౭), ఇతి ।

భవతి భవతి క్రియతే పురుషో జయత్యజయజ్జాయత్యేకం చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే ద్వితీయ ప్రపాఠకే షష్ఠోఽనువాకః ॥౬॥

అర్థము : దేవాసురాః=దేవతలు, రాక్షసులు, సంయత్తాః=యుద్ధసన్నద్ధులు, ఆసన్=అయిరి. తే= ఆ దేవతలు, ఆదిత్యే=ఆదిత్యుని విషయమై, వ్యాయచ్ఛన్త=పోరాటము సలిపిరి. తమ్=ఆ ఆదిత్యుని, దేవాః=దేవతలు, సమజయన్=గెలుచుకొనిరి (పొందిరి). బ్రాహ్మణశ్చ=బ్రాహ్మణుఁడును, శూద్రశ్చ=శూద్రుఁడును, చర్మకర్తే=పరిమండలాకారమైన చర్మము విషయమున, వ్యాయచ్ఛేతే=కలహమును చేయవలెను. బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు, దైవ్యః వర్ణః వై=దేవ స్వరూపుఁడే. శూద్రః=శూద్రుఁడు, అసుర్యః=అసుర స్వరూపుఁడు. ''ఇమేఽరాత్సు'' రిమే సుభూత మక్రన్=''ఈ యజమానులు సత్రము (క్రతువు) నందు సమృద్ధిని పొందినవారై మంచి కర్మను చేసిరి'' అను నర్థము గల యీ మంత్రమును అన్యతరః=బ్రాహ్మణ శూద్రులలో అన్యతరుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడు, బ్రూయాత్=పలుకవలెను. ''ఇమ ఉద్వాసీకారిణ ఇమే దుర్భూత మక్రన్'' ఇతి='ఈ యజమానులు కర్మవ్యాజముచే ధనహానిని చేసి ఈ దేశమును నివాస శూన్యమునుగాఁ జేయుచున్నారు. కనుక వీరు దుర్వ్యాపారమును చేసిరి' అను నర్థము గల యీ మంత్రమును, అన్యతరః=ఆ ఉభయులలో అన్యతరుఁడైన శూద్రుఁడు, బ్రూయాత్=పలుకవలెను.

ఏవం సతి=ఇట్లు కాఁగా, ఏషామ్=ఈ యజమానులకు, యదేవ సుకృతమ్=పరలోక హితమైన ఏ సుకృతము, యా రాద్ధిః=ఈ లోకమునందు ఏ సమృద్ధియు, స్తః=కలవో, తత్=ఆ ఉభయమును, అన్యతరః=ఆ బ్రాహ్మణ శూద్రులలో అన్యతరుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడు, అభిశ్రీణాతి=సంపాదించుచున్నాఁడు. ఏషామ్=ఈ యజమానులకు, యదేవ దుష్కృతమ్= ఏదియేని ప్రమాదకృతమైన ఏ కొంచెమో దుష్కృతము, యా రాద్ధిః=దారిద్ర్య రూపమైన యే అసమృద్ధియు, స్తః=కలవో, తత్=ఆ ఉభయమును, అన్యతరః=ఆ ఉభయులలో అన్యతరుఁడైన శూద్రుఁడు, అపహన్తి=నశింపఁజేయుచున్నాఁడు, బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు. సంజయతి=బాగుగ జయించును. భ్రాతృవ్యస్య=శత్రువునకు సంబంధించిన, అముమ్ ఆదిత్యమ్=ఈ ఆదిత్యుని, సంవిదన్తే=ఈ యజమానులు పొందుదురు.

తాత్పర్యము : దేవతలు అసురులును 'ఈ ఆదిత్యుఁడు మాకే ఉండుఁగాక' యని పరస్పరము కలహించుకొనిరి. అందు దేవతలకు జయము కలిగెను. కనుక ఇపటిఁ గూడ వేదిమధ్యమందు బ్రాహ్మణుఁడు, వేదికి వెలుపల శూద్రుఁడును ఉండి కొంచెము తడిసిన చర్మమును మండలాకారముగఁజేసి దానివిషయమును కలహమును చేయవలెను. వారిలో బ్రాహ్మణుఁడు దేవ స్వరూపుఁడు. శూద్రుఁడు అసుర స్వరూపుఁడు. ఆ కలహ సమయమున బ్రాహ్మణుఁడు ''ఇమేఽరాత్సురిమే సుభూతమక్రన్'' అను మంత్రమును ఉచ్చరించవలెను. 'ఈ యజమానులు సత్రము (క్రతువు) నందు సమృద్ధిని పొందిరి. మంచి కర్మను చేసిరి' అని ఆ మంత్రముయొక్క అర్థము. శూద్రుఁడు ''ఇమ ఉద్వాసీకారిణ ఇమే దుర్భూత మక్రన్'' అను మంత్రమును ఉచ్చరించవలెను. 'ఈ యజమానులు కర్మవ్యాజముతో (నెపముతో) ధనహానిని చేసి యీ దేశమును నివాస శూన్యమునుగాఁ జేసిరి' అని యీ మంత్రముయొక్క అర్థము.

ఇట్లు కాఁగా, ఈ యజమానులకుఁగల పరలోక హితమైన సుకృతము, ఇహలోకమునందలి సమృద్ధియు అను ఉభయమును వారిలో అన్యతరుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడు సంపాదించుచున్నాఁడు. ఆ విధముగనే ఈ యజమానులకుఁగల ప్రమాదకృతమైన యే కొంచెమో దుష్కృతము, దారిద్ర్య రూపమైన అసమృద్ధియు అను ఉభయమును వారిలో అన్యతరుఁడైన శూద్రుఁడు నశింపఁజేయుచున్నాఁడు. నిందాజనితమైన క్లేశముచే పాపఫలము సర్వము అనుభవించఁబడినదని యర్థము. ఆ కలహము నందు బ్రాహ్మణుఁడు బాగుగ జయించుచున్నాఁడు. ఆ జయముచే శత్రువునకు సంబంధించిన ఆ ఆదిత్యుని ఈ యజమానులు బాగుగ పొందుచున్నారు. ఇచట వ్యాపారాంతరము విధించఁబడినది.

షష్ఠానువాకము సమాప్తము.

ద్వితీయ ప్రపాఠకము పరిసమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే తృతీయః ప్రపాఠకః

ప్రథమోఽనువాకః

దేవాసురాః సంయత్తా ఆసన్ । తే దేవా విజయ ముపయన్తః । అగ్నీషోమయో స్తేజస్వినీస్తనూః సంన్యదధత । ఇదము నో భవిష్యతి । యది నో జేష్యన్తీతి । తేనాగ్నీషోమా వపాక్రామతామ్ । తే దేవా విజిత్య । అగ్నీషోమా వన్వైచ్ఛన్ । తే ऽగ్ని మన్వవిన్ద న్నృతుమాత్పన్నమ్ । తస్య విభక్తీభి స్తేజస్వినీస్తనూ రవారున్ధత (౧) తే సోమ మన్వవిన్దన్ తమఘ్నన్ । తస్య యథాభిజ్ఞాయం తనూ ర్వ్యగృహ్ణత । తే గ్రహా అభవన్ । తద్గ్రహాణాం గ్రహత్వమ్ । యస్యైవంవిదుషో గ్రహా గృహ్యన్తే । తస్య త్వేవ గృహీతాః, ఇతి ।

ద్వితీయ ప్రపాఠకమునందు గవామయన మనెడి సంవత్సర సత్రము (క్రతువు) చెప్పఁబడినది. ఆ గవామయనమునకు సంబంధించిన విశేషములు సంహితయందు చెప్పఁబడని వన్నియు ద్వితీయప్రపాఠకమందు చెప్పఁబడినవి. ఇక ఈ తృతీయ ప్రపాఠకమందు వాజపేయ క్రతువునకు బ్రాహ్మణము చెప్పఁబడుచున్నది. ఇందు పది అనువాకములు కలవు. అందు ప్రథమమున పునరాధానము అంతమున పిండపితృయజ్ఞము, మధ్యమమున వాజపేయమును చెప్పఁబడుచున్నవి. సంహితయందు చెప్పఁబడిన పునరాధానము ననువదించుచు ఆ పునరాధానమునకు సంబంధించిన ఒకానొక విశేషము ఇచట వర్ణించఁబడుచున్నది. వాజపేయ మంత్రములు సంహితయందు అమ్నాతము లైనవి. ఆ వాజపేయ మంత్రములకు బ్రాహ్మణము ఈ ప్రపాఠకమందలి మధ్యానువాకములందు చెప్పఁబడుచున్నది. ద్వితీయానువాకమునందు వాజపేయ విధి, తృతీయానువాకమందు ఇతర గ్రహములు, చతుర్థమందు పశువులు చెప్పఁబడినవి. పంచమమందు రథయోజనము, షష్ఠమందు మర్యాదా ధావనము, సప్తమమందు యూపారోహణము, అష్టమమందు అభిషేకము, నవమమందు అతిగ్రాహ్యములు చెప్పఁబడినవి. ద్వితీయాది నవమాంతములైన అనువాకములు వాజపేయావబోధకములు. దశమమందు పిండపితృ యజ్ఞము స్పష్టముగ అభిహిత మైనది.

దేవాసురాః=దేవతలు అసురులు, సంయత్తాః=యుద్ధ సన్నద్ధులు, ఆసన్=అయిరి. తే దేవాః=ఆ దేవతలు, విజయమ్=విజయమును, ఉపయన్తః=పొంద నిచ్ఛ కలవారై, అగ్నీషోమయోః=అగ్నియందు, సోమునియందును, తేజస్వినీః=తేజస్వంతములైన, తనూః=శరీరమువలె ప్రియములైన ధనములను, 'నః=మమ్ము, జేష్యన్తి యది=అసురులు జయింపఁగలుగుచో, ఇదమ్ ఉ=ఈ ధనమ్, నః=మాకు, భవిష్యతీతి=ఉండఁగలదని' సంన్యదధత=బాగుగ నుంచిరి. తేన=ఆ ధనముతో, అగ్నీషోమౌ=అగ్ని సోములు, అపాక్రామతామ్=పారిపోయిరి. తే దేవాః=ఆ దేవతలు, విజిత్య=జయించి, అగ్నీషోమౌ=అగ్నిని, సోముని, అన్వైచ్ఛన్=అంతటను వెదకిరి. ఋతుషు=ఋతువులందు, ఉత్పన్నమ్=దాఁగియున్న, అగ్నిమ్=అగ్నిని, తే=ఆ దేవతలు, అన్వవిన్దన్=పొందిరి. తస్య=ఆ అగ్నికి, విభక్తీభిః=(ఉత్కోచ రూపమున) విభక్తులచే, (విభక్తుల నిచ్చి) తేజస్వినీః=తేజస్వంతములైన, తనూః=తనువులవలె ప్రియములైన ధనములను, అవారున్ధత=స్వీకరించిరి.

తే=ఆ దేవతలు, సోమమ్=సోముని, అన్వవిన్దన్=పొందిరి, తమ్=ఆ సోముని, అఘ్నన్=కొట్టిరి. తస్య=ఆ సోమునియొక్క (సకాశాత్=సమీపమునుండి,) తనూః=ధనములను, యథాభిజ్ఞాయమ్=యథాయథముగ గుర్తించి, వ్యగృహ్ణత=విశేషముగ గ్రహించిరి. తే=తను సమానములైన ఆ ద్రవ్య విశేషములు, గ్రహాః=ఐంద్ర వాయవాది

గ్రహములుగా, అభవన్=అయినవి. తత్=దేవతలచే గ్రహించఁబడుటవలన, గ్రహాణామ్= గ్రహములకు, గ్రహత్వమ్=గ్రహ నామము, అభవత్=అయెను. ఏవం విదుషః=ఈ విధముగ తెలిసికొనిన, యస్య=ఏ యజమానుని నిమిత్తము, గ్రహాః=గ్రహములు, గృహ్యన్తే=గ్రహించఁబడుచున్నవో, తస్య త్వేవ=ఆ యజమానునకే, గృహీతాః=యథాశాస్త్రము గ్రహించఁబడినవి. భవేయుః=అగును. ఇచట తను శబ్దము శరీరమువలె ప్రియమైన ధనమును చెప్పుచున్నది.

తాత్పర్యము : దేవతలు అసురులు యుద్ధసన్నద్ధులై యుండఁగా దేవతలు తేజస్వంతమైన తమ ధనమును అగ్నీషోములందు ఉంచి యుద్ధమునకై వెళ్లిరి. యుద్ధమున అసురులు జయించుచో ఆ ధనము తమ జీవనమున కుపయోగఁబడఁగలదని వారి అభిప్రాయము. అదృష్టవశమున దేవతలు యుద్ధమున విజయులైరి. దేవతలు తమయొద్ద నుంచిన ధనమును అగ్నీషోములు తీసికొని పారిపోయిరి. విజయులైన దేవతలు అగ్నీషోములను వెదుకుచుండఁగా ఋతువులందు మారువేషముతో దాఁగి యున్న అగ్నిని చూచిరి కాని, ఆ యగ్ని ఋతువుల బలము నాధారము చేసికొని ఉండుటవలన దేవతలకు స్వాధీనుఁడు కాలేదు. అప్పుడు దేవతలు ఉత్కోచ రూపమున (ధనములకు బదులుగ) అగ్నికి నాలుగు విభక్తుల నొసఁగి అతని నుండి ధనరూపములైన తమ తనువులను తీసికొనిరి.

ఆ విభక్తులు కల్పసూత్రమునందు ఈ విధముగ స్పష్టముగ ఉదాహరించఁబడినవి. -''అగ్నేఽగ్నేఽగ్నావగ్నేఽగ్నినాఽగ్నేఽగ్నిమగ్నే'' అని నాలుగు ప్రయాజలందు నాలుగు విభక్తుల నుంచవలెను. ''సమిధోఽగ్న ఆజ్యస్య వియన్తు తనూనపాదగ్న ఆజ్యస్య వేతు'' ఇత్యాదులైన ప్రయాజ యాజ్యలందు సంబుద్ధ్యంతములైన అగ్ని శబ్దములు ఆమ్నాతము లైనవి. ఆ శ్రుతియందు కర్మ వాచక పదమునకు పూర్వభాగమున సంబుద్ధి సప్తమీ తృతీయా ద్వితీయా విభక్త్యంతములైన అగ్ని శబ్దములు ప్రయుక్తము లైనవి. దానిచే అగ్ని తృప్తుఁడై ఆ దేవతల ధనరూప తనువులను దేవతల కొసఁగెను.

అనంతరము ఆ దేవతలు సోముని వెదికి పట్టుకొని కొట్టి అతనియొద్ద ఉన్న ధనములను తమవిగా తెలిసికొని ఆ సోమునినుండి యథాయథముగ గ్రహించిరి. తను సమానములైన ఆ ద్రవ్యవిశేషములు ఐంద్ర వాయవాది గ్రహములుగ అయినవి. గృహ్యన్తే ఇతి గ్రహాః అను వ్యుత్పత్తిచే (దేవతలచే గ్రహించఁబడినవి కనుక) వానికి గ్రహ నామము సంపన్నమైనది. అటువంటి మహిమను తెలిసికొని గ్రహములను గ్రహించిన యజమానునకే గ్రహములు యథాశాస్త్రము గ్రహించఁబడినవగును.

2. మంత్రము : నానాగ్నేయం పునరాధేయే కుర్యాత్ । యదనాగ్నేయం పునరాధేయే కుర్యాత్ । వ్యృద్ధమేవ తత్ (౨)। అనాగ్నేయం

వా ఏతత్క్రియతే । యత్సమిధ స్తనూనపాతమిడో బర్హిర్యజతి, ఇతి ।

అర్థము : పునరాధేయ=పునరాధేయ కర్మయందు, అనాగ్నేయమ్=ఆగ్నేయ రహితముగ, న కుర్యాత్=చేయరాదు, పునరాధేయే=పునరాధేయమునందు, అనాగ్నేయమ్=ఆగ్నేయ రహితముగ, కుర్యాత్ యత్=చేయునెడల, తత్=ఆ పునరాధేయ కర్మ, వ్యృద్ధమేవ స్యాత్=సమృద్ధి హేతువే కాదు. సమిధ స్తనూనపాత మిడో బర్హి ర్యజతి యత్='సమిధో యజతి', 'తనూనపాతం యజతి' 'ఇడో యజతి' 'బర్హిర్యజతి' అను మంత్రములందు సమిదాది దేవతాంతరములు శ్రూయమాణము లగుటవలన, ఏతత్=ఈ పునరాధేయము, అనాగ్నేయం వై=ఆగ్నేయ రహితముగనే, క్రియతే=చేయఁబడుచున్నది. అనాగ్నేయమ్=అగ్నిదేవతా సంబంధము లేనిది.

తాత్పర్యము : ప్రథమ మంత్రమందు విభక్తి విధిని మనస్సునందు ఉంచుకొని ఆ విభక్తి విధిని వ్యక్తము చేయుటకై ఇచట ఉపోద్ఘాతము చెప్పఁబడినది. పునరాధేయ కర్మను అగ్నిదేవతా సంబంధము లేనిదిగా చేయరాదు. అగ్నిదేవతా సంబంధ రహితముగ చేయఁబడిన పునరాధేయము సమృద్ధి హేతువుకాదు. కాని పునరాధేయ కర్మయందలి 'సమిధో యజతి', 'తనూనపాతం

యజతి', 'ఇడో యజతి', 'బర్హిర్యజతి' అను మంత్రములందు సమిదాది దేవతాంతరముల నామధేయములు వినఁబడుచుండుటవలన ఈ పునరాధేయ కర్మ అగ్నిదేవతా సంబంధరహితముగనే చేయఁబడుచున్నదని ఆక్షేపము యొక్క ఉపోద్ఘాతము. కావున నాలుగు ప్రయాజలకు ఆగ్నేయత్వమును (అగ్నిదేవతా సంబంధమును) సంపాదించుటకై పూర్వమంత్రమున విభక్తులను నాల్గింటిని చేయవలెననెడి విధి ఇచట ఉన్నేయ మగుచున్నది. అనఁగా 'సమిధోఽగ్న ఆజ్యస్య వియన్తు తనూనపాదగ్న ఆజ్యస్య వేతు' ఇత్యాది ప్రయాజ యాజ్యలందు సంబుద్ధ్యంతములైన అగ్నిశబ్దములు ఆమ్నాతములైనవి.

3. మంత్రము : ఉభా వాగ్నేయా వాజ్యభాగౌ స్యాతామ్, ఇతి ।

అర్థము : ఉభౌ ఆగ్నేయౌ ఆజ్యభాగౌ=రెండు ఆగ్నేయములైన ఆజ్యభాగములు, స్యాతామ్=పునరాధేయము నందు ఉండవలెను.

తాత్పర్యము : ప్రకృతియందు ఆద్యమైన ఆజ్యభాగము ఆగ్నేయముగాను, ద్వితీయమైన ఆజ్యభాగము సౌమ్యము (సోమదేవతాకము) గాను చేయఁబడుచున్నవి. ఈ పునరాధేయమందు మాత్రము రెండు ఆజ్యభాగములును ఆగ్నేయములు (అగ్నిదేవతాకములు) గానే చేయవలెను. ఇప్పుడిచట ఆజ్యభాగములందు విశేషము విధించఁబడినది.

4. మంత్రము : అనాజ్యభాగౌ భవత ఇత్యాహుః । యదుభా వాగ్నేయా వన్వఞ్చావితి । అగ్నయే పవమానాయోత్తరః స్యాత్ ।

యత్పవమానాయ । తేనా ऽऽజ్యభాగః । తేన సౌమ్యః, ఇతి ।

అర్థము : ఉభౌ ఆజ్యభాగౌ=ఆజ్యభాగములను రెండింటిని, అన్వఞ్చౌ ఇతి యత్=అవ్యవహితములై ఆగ్నేయములుగా చేయుచో, అనాజ్యభాగౌ న భవతః ఇతి ఆహుః=ఇవి ఆజ్యభాగములే కావని కొందఱనుచున్నారు. అగ్నయే పవమానాయ=ఆయువును శోధించునట్టి అగ్నిదేవతకొఱకు, ఉత్తరః=ఉత్తరమైన ఆజ్యభాగము, స్యాత్=చేయఁబడినది కావలెను. పవమానాయ యత్=పవమాన విశేషణముచే ఏది కలదో, తేన=దానిచే, ఆజ్యభాగః=ఆజ్యభాగము, సిధ్యతి=సిద్ధించుచున్నది. తేన=దానిచే, సౌమ్యః=సోమదేవతాకమైన ఆజ్యభాగము, ఉపచరణీయః=ఉపచరణీయము, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : తృతీయ మంత్రమునందు చెప్పఁబడిన విధముగ ఆజ్యభాగములను రెండింటిని అగ్నిదేవతాకములుగను అవ్యవహితములుగను చేయుచో అందు సౌమ్యము అనుష్ఠించఁబడనందున అవి ఆజ్యభాగములే కావని కొందఱు ఆక్షేపించుచున్నారు. ప్రకృతియందు సోమదేవతాకమైన ఆజ్యభాగము సోపపత్తికముగ ఈ విధముగ విధించఁబడినది:- ''దేవలోకం వాఽగ్నినా యజమానోఽనుపశ్యతి పితృలోకగ్ం, సోమేనోత్తరార్ధేఽగ్నయే జుహోతి దక్షిణార్ధే సోమాయైవేతి తస్మాదుత్తరః సౌమ్యః కర్తవ్యః'' ఇతి- 'యజమానుఁడు అగ్నిచే దేవలోకమును, సోమునిచే పితృలోకమును చూచుచున్నాఁడు కనుక, ఉత్తరార్ధమునందు అగ్నికొఱకు, దక్షిణార్ధమునందు సోముని కొఱకును హోమము చేయవలెనని ప్రకృతియందు విహితమైనది. ఈ పక్షమునందు అభిజ్ఞుఁడు ఈ విధముగ సమాధానము చెప్పుచున్నాఁడు.

అనాగ్నేయత్వము, అసౌమ్యత్వము అను దోషములను రెండింటిని వారించుటకై ''అగ్నయే పవమానాయోత్తరః ఆజ్యభాగః కర్తవ్యః'' అనఁగా:- పవమాన విశేషణ విశిష్టుఁడైన అగ్నిదేవునికొఱకు ఉత్తరాజ్యభాగము కర్తవ్యము. ఇచట అగ్ని శబ్దము ప్రత్యక్షముగనే వినఁబడుచున్నది. పవమానము విశేషణముచే కేవలాగ్నేయత్వ దోషము వారించఁబడుటవలన ఆజ్యభాగత్వము సిద్ధించుచున్నది. తావన్మాత్రముచే సౌమ్యత్వము ఉపచరణీయము. ''అగ్న ఆయూగ్ంషి పవసే'' అను పురోనువాక్య చేయఁబడుచుండఁగా, 'అగ్నయే పవమానాయాయ ముత్తర ఆజ్యభాగః స్యాత్' అని తాత్పర్యార్థము.

5. మంత్రము : బుధన్వత్యాగ్నేయస్యా ఽ ఽజ్యభాగస్య పురోనువాక్యా భవతి (౩) । యథా సుప్తం బోధయతి । తాదృగేవ తత్, ఇతి ।

అర్థము : ఆగ్నేయస్య ఆజ్యభాగస్య=అగ్నిదేవతాకమైన ఆజ్యభాగమునకు, బుధన్వతీ='బుధి'ధాతుయుక్తమైన ఋక్కు పురోనువాక్యా భవతి=పురోనువాక్య కావలెను. సుప్తమ్=నిద్రించుచున్నవానిని, యథా బోధయతి=ఏ విధముగ బోధించుచుండునో, తత్=అది, తాదృగేవ=అటువంటిదియే, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ప్రథమాజ్యభాగమునకు ప్రకృతి యాగ సంబంధినియైన పురోనువాక్యను బాధించుటకై యిచట ఇతర పురోనువాక్య విధించఁబడుచున్నది. 'బుధి' ధాతు యుక్తమైన ఋక్కు ఆగ్నేయాజ్యభాగమునకు పురోనువాక్య కావలెను. ఈ పురోనువాక్య నిద్రించుచున్నవానిని బోధించునట్టి దగును. ఈ విషయమునే కల్పసూత్రము ఈ విధముగ తెలియఁజేయుచున్నది. ''అగ్నిగ్ం స్తోమేన బోధయత్యాగ్నేయస్యాఽఽజ్యభాగస్య పురోనువాక్యా భవతి అయాగ్ంషి పవస ఇతి సౌమ్యస్య'' ఇతి!

6. మంత్రము : అగ్నిన్యక్తాః పత్నీసంయాజానా మృచః స్యుః । తేనాగ్నేయగ్ం సర్వం భవతి, ఇతి ।

అర్థము : పత్నీసంయాజానామ్=పత్నీసంయాజములయొక్క, ఋచః=ఋక్కులు, అగ్నిన్యక్తాః=అగ్ని పద యుక్తములు, స్యుః రావలెను. తేన=ఆ అగ్నిపద యోగముచే, సర్వమ్=సమస్తము, ఆగ్నేయమ్=అగ్నిదేవతాకము, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట పత్నీసంయాజ మంత్రములకు విశేషము విధించఁబడినది. అగ్నిపదముతో కూడినవి అగ్నిపదన్యక్తములు ''ఆప్యాయస్వ సమేతు తే విశ్వతః సోమవృష్ణియమ్'' అను ఋక్కు ప్రథమ పత్నీ సంయాజమునకు పురోనువాక్య అచట ''సోమాగ్నే వృష్ణియమ్'' అని అగ్నిపద ప్రక్షేపము అగ్నియుక్తత్వము. సమిదాది ప్రయాజములందు అగ్ని శబ్దగత విభక్తి ప్రయోగముచే ఆగ్నేయత్వము సంభవించిన విధముగ పత్నీసంయాజములకు కూడ ఆగ్నేయత్వము సంభవ మగుచున్నది.

7. మంత్రము : ఏకధా తేజస్వినీం దేవతా ముపైతీత్యాహుః । సైన మీశ్వరా ప్రదహ ఇతి, ఇతి ।

అర్థము : తేజస్వినీమ్=తేజోధికయైన, దేవతామ్=దేవతను, (యః=ఏ పురుషుఁడు,) ఏకధా=నిరంతరము, ఉపైతి=సేవించు చున్నాఁడో, ఏనమ్=ఈ పురుషుని, సా=ఆ దేవత, ప్రదహ=ప్రకర్షముగ దహించుటకై, ఈశ్వరా=సమర్థము, ఇతి=అని ఆహుః=కొందఱు చెప్పుచున్నారు.

తాత్పర్యము : చోద్యవాదుల ఆక్షేప మిచట చూపఁబడుచున్నది. తేజోధికయైన దేవతను నిరంతరము సేవించుచున్న పురుషుని ఆ దేవత ప్రకర్షముగ దహించుటకు సమర్థ మగునని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. కనుక పూర్వోక్తమైన అగ్నిన్యక్తత్వము చేయఁదగినది కాదని ఆక్షేపము.

8. మంత్రము : నేతి బ్రూయాత్ । ప్రజననం వా అగ్నిః । ప్రజనన మేవోపైతీతి, ఇతి ।

అర్థము : నేతి బ్రూయాత్=ప్రదాహము లేదని సమాధానము చెప్పవలెను. అగ్నిః=అగ్ని, ప్రజననం వై=ప్రజోత్పత్తిచే అనుగ్రాహకుఁడే. ఇతి=కనుక, ప్రజననమేవ=ప్రజోత్పత్తినే, ఉపైతి=నిరంతరము అగ్నిని సేవించు నతఁడు పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పూర్వపు ఆక్షేపమునకు ఇచట సమాధానము చెప్పఁబడుచున్నది. అగ్ని విరోధి దాహకుఁడైనను తనను ఆరాధించువానిని గుఱించి ప్రజోత్పత్తినే అనుగ్రాహకుఁడగుటవలన నిరంతరము అగ్నిని సేవించువాఁడు ప్రజోత్పత్తినే పొందును కనుక ప్రదాహము లేదని సమాధానము చెప్పవలెను.

9. మంత్రము : కృతయజుః సంభృతసంభార ఇత్యాహుః (౪), న సంభృత్యాః సంభారాః । న యజుః కార్యమితి, ఇతి ।

అర్థము : పునరాధేయః=పునరాధేయము, కృతయజుః=''ఘర్మః శిరః'' ఇత్యాదులైన ఆధాన మంత్రములు కలదియు, సంభృత సంభారః=సంపాదించఁబడిన సికతాది సప్త మృద్విశేషములు, అశ్వత్థోదుంబరాది సప్త వానస్పత్య విశేషములును కల దియు, ఇతి=అగుటచే, సంభారాః=సికతాది సంభారములు, న సంభృత్యాః=సంపాదించఁదగినవి కావు. యజుః=''ఘర్మః శిరః'' ఇత్యాద్యాధాన మంత్ర సముదాయము, న కార్యమ్=చేయఁదగినది కాదు, ఇతి=అని, ఆహుః= కొందఱు చెప్పుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ఇచట చోదక ప్రాప్తములైన సంభారములను, ఆధాన మంత్రములను శ్రుతి పూర్వపక్ష రూపమున నిరాకరించుచున్నది. ఇచట యజుశ్శబ్దముచే ''ఘర్మః శిరః'' ఇత్యాద్యాధాన మంత్రములు వివక్షితములు. సంభార శబ్దముచే సికతాది సప్తమృ ద్విశేషములు, అశ్వత్థోదుంబరాది సప్త వానస్పత్య విశేషములును వివక్షితములు. ప్రథమాధానమందు యజుస్సులు ఉచ్చరించఁబడుటవలనను, సంభారములు కూడ సంపాదింపఁబడిన వగుటవలనను, పునరాధేయమునకు ఆధానము కంటె అత్యంత భేదము లేనందునను యజుస్సంభారములు సిద్ధము లగుటవలన ఆ ఉభయము మఱల చేయనవసరము లేదని పూర్వ పక్షము.

10. మంత్రము : అథో ఖలు । సంభృత్యా ఏవ సంభారాః । కార్యం యజుః । పునరాధేయస్య సమృద్ధ్యై, ఇతి ।

అర్థము : సంభారాః=అశ్వత్థోదుంబరాది వానస్పత్య విశేషములు, సికతాది సప్తమృద్విశేషములును, పునరాధేయస్య=పునరాధేయము యొక్క, సమృద్ధ్యై=సమృద్ధికై, సంభృత్యాః ఏవ=సంపాదించఁదగినవియే. యజుః=''ఘర్మః శిరః'' ఇత్యాద్యాధాన మంత్ర సమూహము, కార్యమ్=చేయఁదగినది. అథో ఖలు=పూర్వపక్షము నిరాకరించఁబడినది కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట సిద్ధాంతము చెప్పఁబడుచున్నది. 'అథో' శబ్దముచే పూర్వపక్షము నిరాకరించఁబడుచున్నది. పునరాధేయముయొక్క సమృద్ధికై సంభారములు సంపాదింపఁదగినవియే. యజుస్సు చేయఁదగినది.

11. మంత్రము : తేనోపాగ్ంశు ప్రచరతి । ఏష్య ఇవ వా ఏషః । యత్పునరాధేయః । యథోపాగ్ంశు నష్టమిచ్ఛతి (౫) । తాదృగేవ తత్, ఇతి ।

అర్థము : ఉపాంశు=అవ్యక్త శబ్దముగ (నిశ్శబ్దముగ), తేన ప్రచరతి=ఆ పునరాధేయమును అనుష్ఠించవలెను. పునరాధేయః యత్ =పునరాధేయము ఏది కలదో, ఏషః=ఇది, ఏష్యః ఇవ వై=అన్వేషింపఁదగినదానివంటిదియే. యథా=ఏ విధముగ, నష్టమ్=నష్టమైన (అదృష్టమైన) దానిని, ఉపాంశు=నిశ్శబ్దముగ, ఇచ్ఛతి=పొందవలెనని కోరుచున్నాఁడో, తత్=ఆ పునరాధేయాచరణము, తాదృగేవ=అటువంటిదియే.

తాత్పర్యము : ఇచట మఱియొక విశేషము విధించఁబడుచున్నది. పునరాధేయమును నిశ్శబ్దముగ అనుష్ఠించవలెను. కారణ మేమనఁగా:- ఆధానముచే సంపాదించఁబడిన అగ్నికి ఉద్వాసనముచే వినాశము కలుగుచుండఁగా మఱల ఆ యగ్నిని సంపాదించుటకై ప్రవర్తించుట వలన పునరాధేయమనునది మఱల అన్వేషింపఁదగినదివలె అగుచున్నది. కనుకనే పునరాధేయవిధి ''ఉద్వాస్య పునరాదధీత'' అని ఆమ్నాతమైనది. ఇచట అన్వేషణమందు దృష్టాంతము ఈవిధముగఁ జెప్పఁబడినది:- ఏవిధముగ లోకమునందు చోరులచే అపహరించఁబడి కనఁబడని వస్తువును చోరుల గృహమందు వెదకుచున్న పురుషుఁడు హస్తపాదాది శబ్దము కలుగకుండ వెదకుచుండునో, ఈ పునరాధేయానుష్ఠానము కూడ అటువంటిదియే.

12. మంత్రము : ఉచ్చైః స్విష్టకృత ముత్సృజతి । యథా నష్టం విత్త్వా ప్రాహయమితి । తాదృగేవ తత్, ఇతి ।

అర్థము : స్విష్టకృతమ్=స్విష్టకృదగ్ని విషయ మంత్రమును, ఉచ్చైః=ఉచ్చైస్స్వరమున, ఉత్సృజతి=ఉచ్చరించవలెను. యథా=ఏ విధముగ, నష్టమ్=కనఁబడని వస్తువును, విత్త్వా=పొంది, అయం (మదీయః) ఇతి=ఈ పదార్థము నాదియని, ప్రా...ప్రకర్షముగ పలుకునో, తత్=ఆ ఉచ్చైర్మంత్రోచ్చారణము, తాదృగేవ=అటువంటిదియే.

తాత్పర్యము : ఇచట విశేషాంతరము విధించఁబడుచున్నది.స్విష్టకృదగ్ని విషయ మంత్రము నుచ్చైస్స్వరముతో నుచ్చరించవలెను. ... విధముగ లోకమునందు కనఁబడని (నష్టమైన) వస్తువును ప్రచ్ఛన్నవేషముతో అన్వేషించి అతికష్టముగ పొంది అందరి యెదుట ఈ పదార్థము నాదియని ప్రకాశింపఁజేయునో, ఆ ఉచ్చైర్మంత్రోచ్చారణము అటువంటిదియే. ఈ విషయము... సూత్రకారుండిట్లు చెప్పెను. ''సామిధేనీప్రభృత్యుపాగ్ంశు యజత్యోపాత్తమాదనూయాజాదుచ్చైః స్విష్టకృతమ్'' ఇతి.

13\. మంత్రము : ఏకధా తేజస్వినీం దేవతా ముపైతీత్యాహుః । సైన మీశ్వరా ప్రదహ ఇతి । తత్తథా నోపైతి । ప్రయాజానూయాజేష్వేవ విభక్తీః కుర్యాత్। యథాపూర్వ మాజ్యభాగౌ స్యాతామ్ । ఏవం పత్నీసంయాజాః । తద్వైశ్వానరవ త్ప్రజననవత్తర ముపైతీతి, ఇతి ।

అర్థము : తేజస్వినీం దేవతామ్=తేజోధికయైన దేవతను, ఏకధా=నిరంతరము, యః=ఏ పురుషుఁడు, ఉపైతి=సేవించుచున్నాఁడో, ఏనమ్=ఈ పురుషుని, సా=ఆ తేజోధిక దేవత, ప్రదహే=ప్రకర్షముగ దహించుటయందు, ఈశ్వరా=సమర్థము, ఇతి=అని, ఆహుః=చెప్పుచున్నారు. తత్=ఆ కారణమువలన, తథా=ఆ విధముగ, నోపైతి=సేవించరాదు. ప్రయాజానూయాజేష్వేవ=ప్రయాజానూయాజ మంత్రములందే, విభక్తీః=అగ్నివిషయ విభక్తులను, కుర్యాత్=చేయవలెను. ఆజ్యభాగౌ=ఆజ్యభాగ మంత్రములు, యథాపూర్వమ్=ప్రకృతివలె, స్యాతామ్=అనుష్ఠేయములు కావలెను. ఏవమ్=ఈ విధముగ, పత్నీ సంయాజాః=పత్నీసంయాజ మంత్రములు, స్యుః=అనుష్ఠేయములు కావలెను. తత్=ఆ పునరాధేయ కర్మ, వైశ్వానరవత్=వైశ్వానరాగ్నివలె, ప్రజననవత్తరమ్=అతిశయముగ ప్రజోత్పత్తిని, ఉపైతి ఇతి=పొందుచున్నదని, ఆహుః=పూర్వపక్ష వాదులు చెప్పుచున్నారు.

తాత్పర్యము : సర్వాగ్నేయత్వ సిద్ధాంత పక్షమును దూషించుచున్న పూర్వపక్షవాదులు తమ మతమును పూర్వపక్షముగ ఉపన్యసించి పరులచే నిరాకరించఁబడినవారై మరల తమ మతమును దృఢముగఁ జేసికొని సర్వాగ్నేయత్వ పక్షమును దూషించుచున్నారు. వారి మత మిచట చెప్పఁబడుచున్నది.

అగ్ని దాహకుఁ డగుటవలన సమస్తమైన ఆగ్నేయ కర్మ ప్రకృష్ట దాహముకొఱకే యగును. అందువలన ఆ పునరాధేయ కర్మను సర్వాగ్నేయముగఁ జేయరాదు. ఇక ప్రయాజానూయాజ మంత్రములందే అగ్నివిషయ విభక్తులను చేయవలెను. అందు ప్రయాజ విభక్తులు ఆపస్తంబోక్తములు పూర్వము ''సమిధోఽగ్న ఆజ్యస్య వియన్తు'', ''తనూనపాదగ్న ఆజ్యస్య వేతు'' అని ద్వితీయ మంత్ర వ్యాఖ్యానమునందు చూపఁబడినవి. అనూయాజ విభక్తి ద్వయము ఆశ్వలాయనునిచే ఈ విధముగ చెప్పఁబడినది - ''దేవం బర్హిరగ్నే ర్వసువనే వసుధేయస్య వేతు దేవో నరాశంసోఽగ్నౌ వసువనే వసుధేయస్య వేతు'' ఈ విధముగ ఉభయములందు అగ్నివిభక్తులను చేసి ఆజ్యభాగ మంత్రములను, పత్నీసంయాజ మంత్రములను ప్రకృతియందువలె అనుష్ఠించవలెను. కాని అచట ఆగ్నేయత్వముకొఱకు ప్రయత్నించరాదు. ఇట్లు చేయగా ఆ పునరాధేయకర్మ అగ్నివిషయ విభక్తులు కలదగుటవలన వైశ్వానరాగ్నివలె అగ్నియుక్తగతమే అయి అతిశయముగ ప్రజోత్పత్తి కలదిగ చేయఁబడిన దగుచున్నదని యీ విధముగ వారు స్వ మత దార్ఢ్యమును సంపాదించిరి.

14\. మంత్రము : తదాహుః । వ్యృద్ధం వా ఏతత్ । అనాగ్నేయం వా ఏతత్క్రియత ఇతి, ఇతి ।

అర్థము : ఏతత్=ఈ పునరాధేయకర్మ, అనాగ్నేయం వై=అనాగ్నేయముగానే, క్రియతే ఇతి=చేయఁబడుచున్నఁదగుటవలన, ఏతత్=ఈ పునరాధేయకర్మ, వ్యృద్ధం వై=సమృద్ధి హేతు రహితమే, స్యాత్=అగును. తత్=ఆ కారణమువలన, ఆహుః=సర్వాగ్నేయత్వమును చెప్పుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ద్వితీయాజ్యభాగమునకు ఆగ్నేయత్వము, పత్నీసంయాజములకు అగ్నిస్వరూపత్వమును చేయఁబడనిచో ఈ పునరాధేయము అనాగ్నేయ మగును. అందువలన సర్వాగ్నేయత్వమును చెప్పుచున్నారు. ఇచట సర్వాగ్నేయత్వ వాదులయొక్క చోద్యమును శ్రుతి ధ్వనింపఁజేయుచున్నది.

15\. మంత్రము : నేతి బ్రూయాత్ । అగ్నిం ప్రథమం విభక్తీనాం యజతి । అగ్ని ముత్తమం పత్నీసంయాజానామ్ । తేనాఽఽగ్నేయమ్ । తేన సమృద్ధం క్రియత ఇతి (౬), ఇతి ।

అరుస్తైవ తద్భవతి సంభృతసంభార ఇత్యాహు రిచ్ఛతి పత్నీసంయాజా నవ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే తృతీయ ప్రపాఠకే ప్రథమోఽనువాకః ॥ ౧ ॥

అర్థము : నేతి బ్రూయాత్=పూర్వోక్త ప్రకారముగ ఆజ్యభాగములు, పత్నీసంయాజములును యథాపూర్వముగ అనుష్ఠించఁబడినను ఈ పునరాధేయము సమృద్ధి హీనము కాదని చెప్పవలెను. ఎట్లనఁగా:- ప్రథమమ్=యాగాదియందు, విభక్తీనామ్=ప్రయాజగత విభక్తులయొక్క, (సంబంధిత్వాత్=సంబంధము ఉండుటవలన,) అగ్నిం యజతి=అగ్నిని యజించవలెను. పత్నీసంయాజానామ్=పత్నీసంయాజములలో, ఉత్తమమ్=అంత్యమున, అగ్నిమ్=అగ్నిని, యజతి=యజించ (పూజించ) వలెను. తేన=ఆద్యంతములు ఆగ్నేయము లగుటచేత, ఆగ్నేయమ్=మధ్యపతితమైన సర్వము ఆగ్నేయము, భవతి=అగుచున్నది. తేన=దానిచే, సమృద్ధం క్రియతే=పునరాధేయము సమృద్ధముగాఁ జేయఁబడుచున్నది.

తాత్పర్యము : పునరాధేయము సమృద్ధిహీన మగునని చెప్పువారి చోద్యమునకు ఇచట సమాధానము చెప్పఁబడుచున్నది. మేము చెప్పినవిధముగ ఆజ్యభాగములు, పత్నీసంయాజములును యథాపూర్వము అనుష్ఠించఁబడినను ఈ పునరాధేయము సమృద్ధిహీనము కాదని సమాధానము చెప్పవలెను. ఎట్లనగా:- యాగాదియందు ప్రయాజగత విభక్తుల సంబంధముండుట వలన యజమానుడు అగ్నిని పూజించవలెను. అవసానమున పత్నీసంయాజములందు చివర అగ్నిని పూజించవలెను. అచట ''అగ్నిర్హోతా గృహపతిః'' అని ఆగ్నేయ మంత్రము ఆమ్నాతమైనది. ఇచట ఆద్యంతములు ఆగ్నేయములగుటచే తన్మధ్య పతితమైన సర్వము ఆగ్నేయ మగును. దానిచే పునరాధేయము సమృద్ధముగఁ జేయఁబడుచున్నది.

తృతీయ ప్రపాఠకమునందు ప్రథమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే తృతీయప్రపాఠకే

ద్వితీయో௨నువాకః

1. మంత్రము : దేవా వై యథాదర్శం యజ్ఞానాహరన్త । యో௨గ్నిష్టోమమ్ । య ఉక్థ్యమ్ । యో௨తిరాత్రమ్ । తే సహైవ సర్వే వాజపేయమపశ్యన్ । తే అన్యోన్యస్మై నాతిష్ఠన్త । అహ మనేన యజా ఇతి । తే௨బ్రువన్ । ఆజిమస్య ధావామేతి (౧) । తస్మిన్నాజిమధావన్ । తం బృహస్పతి రుదజయత్ । తేనాయజత । స స్వారాజ్య మగచ్ఛత్ । తమిన్ద్రో௨బ్రవీత్ । మామనేన యాజయేతి । తేనేన్ద్ర మయాజయత్ । సో௨గ్రం దేవతానాం పర్యైత్ । అగచ్ఛత్స్వారాజ్యమ్ । అతిష్ఠన్తాస్మై జ్యైష్ఠ్యాయ (౨), ఇతి ।

అవతారిక: ప్రథమానువాకమునందు పునరాధేయశేష మభిహితమైనది. ఇచట వాజపేయమును విధించుటకై తత్స్తుతి చేయఁబడుచున్నది.

అర్థము : దేవాః=దేవతలు, యథాదర్శమ్=తమ తమ దర్శనము నతిక్రమింపక, యజ్ఞాన్=యజ్ఞములను, ఆహరన్త వై=సంపాదించిరి. యః=ఏ దేవత, అగ్నిష్టోమమ్=అగ్నిష్టోమమును, దదర్శ=చూచెనో, యః=ఏ దేవత, ఉక్థ్యమ్=ఉక్థ్య యాగమును, దదర్శ=చూచెనో, యః=ఏ దేవత, అతిరాత్రమ్=అతిరాత్ర యాగమును, దదర్శ=చూచెనో, తే సర్వే=వా రందఱు, సహైవ=ఒక్కసారిగానే, వాజపేయమ్=వాజపేయ యాగమును, అపశ్యన్=చూచిరి. తే=వారు, అహమ్=నేను, అనేన యజై ఇతి=ఈ వాజపేయమును ననుష్ఠింతునని, అన్యోన్యస్మై=ఒండొరుల జ్యేష్ఠత్వముకొఱకు, నాతిష్ఠన్త=వేచియుండలేదు. అస్య=ఈ వాజపేయమునకు సంబంధించిన ధావన ప్రదేశముయొక్క, ఆజిమ్=అవధి రూపమైన భూ విశేషమును గూర్చి, ధావామ ఇతి=పరుగెత్తుదమని, తే=ఆ దేవతలు, అబ్రువన్=పలికిరి.

తస్మిన్= వాజపేయమునందు, ఆజిమ్=అవధి ప్రదేశమును గూర్చి, నా ధావన్=పరుగెత్తలేకపోయిరి. తమ్=ఆ అవధి ప్రదేశమును, బృహస్పతిః=బృహస్పతి, ఉదయజత్=ధావనముచే ఉత్కర్షముగ జయించెను. తేన అయజత=ఆ వాజపేయమును అనుష్ఠించెను. సః=ఆ బృహస్పతి, స్వారాజ్యమ్=స్వర్గ రాజ్యమును, అగచ్ఛత్=పొందెను. మామ్=నన్ను, అనేన యాజయేతి=ఈ వాజపేయముచే యజింపఁజేయుమని, ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, తమ్=ఆ బృహస్పతిని గూర్చి, అబ్రవీత్=పలికెను. తమ్=ఆ యింద్రుని, తేన అయాజయత్=ఆ వాజపేయము ననుష్ఠింపఁజేసెను. సః=ఆ యింద్రుఁడు, దేవానామ్=దేవతలలో, అగ్రమ్=ముందుగా (ప్రథమముగా), పర్యైత్=పరుగెత్తెను. స్వారాజ్యమ్=స్వర్గరాజ్యమును, అగచ్ఛత్=పొందెను. అస్మై జ్యైష్ఠ్యాయ=ఈ యింద్రుని జ్యేష్ఠత్వము కొఱకు, అతిష్ఠన్త= ఉండిరి (అంగీకరించిరి).

తాత్పర్యము : దేవతలు తమ తమ దృష్టుల నతిక్రమింపక యజ్ఞములను సంపాదించిరి. వారిలో ఒకఁడు అగ్నిష్టోమమును, ఇంకొకఁడు ఉక్థ్యమును, మఱియొకఁడు అతిరాత్రమును కనుఁగొనిరి. వారందఱు ఒక్కసారిగా వాజపేయమును కనుఁగొనిరి. నేనే ప్రథమమున వాజపేయము ననుష్ఠింతునని వారిలో వారు వాదించుకొనువారై పరస్పరము ప్రథమానుష్ఠాతృత్వ లక్షణమైన జ్యేష్ఠత్వము కొఱకు ఉండరైరి. అనఁగా ఇతరుని జ్యేష్ఠత్వము నంగీకరింపరైరి. తమలో ఎవఁడు ధావన ప్రదేశము యొక్క అవధియైన భూవిశేషమును ధావనముచే జయించునో, అతఁడు జ్యేష్ఠుఁ డగుఁగాక యని సమయమును చేసికొనిరి. ఈ విధముగ ఒప్పందమును చేసికొని ఆ వాజపేయ విషయమున విజయముకొఱకు ఆజిని గూర్చి పరుగిడిరి. కాని ఎవరును విజయమును పొందలేక పోయిరి.

అప్పుడు బృహస్పతి వాజపేయమును గూర్చి పరుగిడుచు ఉత్కర్షముగ విజయమును పొందెను. అనఁగా ఇతరులకంటె ముందుగా అవధిని తాఁకెను. అందువలన ప్రథమమున ఆ బృహస్పతియే వాజపేయము ననుష్ఠించి తత్ఫలితముగ స్వర్గ రాజ్యమును పొందెను. అనఁగా -అపారతంత్ర్య రూప మహారాజ్యమును పొందెను. అనంతరము ఇంద్రుఁడు ఆ బృహస్పతిని ప్రార్థించి అతని సాహాయ్యమున వాజపేయము నాచరించి దేవతలలో జ్యేష్ఠత్వమును, పారతంత్ర్యము లేనివిధముగ స్వర్గాధిపత్య లక్షణ స్వారాజ్యమును పొందెను. ఈ యింద్రుని జ్యేష్ఠత్వమును ఇతర దేవత లందఱు మాత్సర్యమును పరిత్యజించి అంగీకరించిరి.

2. మంత్రము : య ఏవం విద్వాన్వాజపేయేన యజతే । గచ్ఛతి స్వారాజ్యమ్ । అగ్రగ్ం సమానానాం పర్యేతి । తిష్ఠన్తే௨స్మై జ్యైష్ఠ్యాయ, ఇతి ।

అర్థము : యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏవమ్=ఈ పూర్వోక్త విధముగ, విద్వాన్=తెలిసికొనినవాఁడై, వాజపేయేన యజతే=వాజపేయము ననుష్ఠించునో, (అనుష్ఠించవలెనని విధి.) సః=అతఁడు, స్వారాజ్యమ్=స్వర్గాధిపత్య లక్షణ స్వారాజ్యమును, గచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు. సమానానామ్=సమానులలో, అగ్రమ్=ముందుగా, పర్యేతి=పోవుచున్నాఁడు. అస్మై జ్యైష్ఠ్యాయ=ఇతని జ్యేష్ఠత్వముకొఱకు, తిష్ఠన్తే=ఉందురు (అంగీకరింతురు).

తాత్పర్యము : ఇచట స్వారాజ్యాది కామికి వాజపేయము విధించఁబడుచున్నది. ఈ పూర్వోక్త విధముగ తెలిసికొనినవాఁడై వాజపేయము ననుష్ఠించిన (అనుష్ఠించవలెను) పురుషుఁడు స్వర్గాధిపత్య లక్షణ స్వారాజ్యమును పొందును. సమానులలో అగ్రగామి యగును. ఇతని జ్యేష్ఠత్వము నితరు లంగీకరింతురు. ఇది వాజపేయవిధి.

3. మంత్రము : స వా ఏష బ్రాహ్మణస్య చైవ రాజన్యస్య చ యజ్ఞః, ఇతి ।

అర్థము : సః=ఆ బృహస్పతిచే అనుష్ఠితమును, ఏషః=ఈ ఇంద్రునిచే అనుష్ఠితమునగు, యజ్ఞః వై=వాజపేయ యజ్ఞమే, బ్రాహ్మణస్య=బ్రాహ్మణునకును, రాజన్యస్య చైవ=క్షత్రియునకును మాత్రమే సంబంధించినది.

తాత్పర్యము : ఇచట అధికార విశేషవిధి ఉన్నేయమైనది. దేవతలలో బృహస్పతి బ్రాహ్మణ జాత్యభిమాని. ఇంద్రుఁడు క్షత్రియ జాత్యభిమాని. ఆ యుభయులచేతనే అనుష్ఠించఁబడుటచే ఈ వాజపేయము ననుష్ఠించుటకై మనుష్యులందు కూడ బ్రాహ్మణ రాజన్యులకు మాత్రమే అధికారము కలదు. వైశ్యున కధికారము లేదు. కనుకనే "శరది వాజపేయేన యజేత బ్రాహ్మణో రాజన్యో వర్ధికామః" అని ఆపస్తంబమహర్షి చెప్పియుండెను.

4. మంత్రము : తం వా ఏతం వాజపేయ ఇత్యాహుః । వాజాప్యో వా ఏషః । వాజగ్ం హ్యేతేన దేవా ఐప్సన్, ఇతి ।

అర్థము : తం ఏతం వై=ఆ యీ యజ్ఞమునే, వాజపేయః ఇతి=వాజపేయమని, ఆహుః=చెప్పుచున్నారు. ఏషః=వాజపేయ మను యజ్ఞము, వాజాప్యః వై=దేవాన్న రూప సోమముచే పొందఁదగినదియే. ఏతేన=ఈ యజ్ఞముచే, దేవాః=దేవతలు, వాజమ్=అన్నరూపమైన సోమమును, ఐప్సన్ హి=పొందిరి కదా!

తాత్పర్యము : వాజః-దేవాన్నరూపః సోమః పేయో యస్మిన్ యాగే, సః వాజపేయః.దేవాన్నరూప సోమమనెడి వాజపదార్థము ఈ యాగమునందు త్రాగఁదగినదని ఇది యొక వాజపేయ పద నిర్వచనము. యస్మాత్, ఏతేన యాగేన వాజం=ఫలరూపమ్ అన్నమ్ ఆప్తుమ్ ఐచ్ఛన్ దేవాః తస్మాత్ అన్నరూపో వాజః పేయః=ప్రాప్యః యేన సః వాజపేయః. ఏ కారణమువలన ఈ యజ్ఞముచే వాజమును (ఫలరూపమైన అన్నమును) దేవతలు ఇచ్ఛయించిరో, ఆ కారణమువలన ఏ యాగముచే

అన్న రూప వాజము (సోమము) పొందఁదగినదో, ఆ యాగము వాజపేయమని మఱియొక నిర్వచనము. ఇచట నా... నిర్వచనము చూపఁబడినది.

5. మంత్రము : **సోమో వై వాజపేయః । యో వై సోమం వాజపేయం వేద (౩) । వాజ్యేవైనం పీత్వా భవతి । ఆ కస్య వాజీ జాయతే, ఇతి ।**

అర్థము : సోమః వై=సోమమే, వాజపేయః=వాజపేయము. యః వై=ఏ పురుషుఁడైతే, సోమమ్=సోమమును, వాజపేయమ్=వాజపేయమునుగా, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః=అతఁడు, ఏనమ్=ఈ సోమమును, పీత్వా=త్రాగి, వాజీ=వాజి (అన్నము కలవాఁడు), భవతి=అగుచున్నాఁడు. అస్య=ఇతనికి, వాజీ=అన్నము కలవాఁడు, ఆ జాయతే=అంతటను పుట్టుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : సోమము వాజపేయ యాగ సాధన మగుటవలన వాజపేయ మిచట సోమాభేదముగా స్తుతించఁబడుచున్నది. ఆ విధముగ తద్వేదనము కూడ స్తుతించఁబడుచున్నది. సోమము వాజపేయ సాధన మగుటవలన సోమమే వాజపేయము. సోమము వాజపేయమునుగా తెలిసికొనిన పురుషుఁడు ఈ సోమమును (వాజపేయ యాగమునందు) త్రాగి అన్నవంతుఁడగును. ఇతనికి అన్నవంతుఁడు పుట్టును.

6. మంత్రము : **అన్నం వై వాజపేయః । య ఏవం వేద । అత్త్యన్నమ్ । ఆ కస్యాన్నాదో జాయతే, ఇతి ।**

అర్థము : అన్నం వై=అన్నమే, వాజపేయః=వాజపేయము. యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏవమ్=ఈ విధముగ, వేద=తెలిసికొను చున్నాఁడో, సః=అతఁడు, అన్నమ్=అన్నమును, అత్తి=తినుచున్నాఁడు. అస్య=ఇతనికి, అన్నాదః=అన్నమును తినునట్టివాఁడు, ఆజాయతే=అంతటను పుట్టుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట వాజపేయ గతమైన సోమమును ఫలభూతమైన అన్నముతో అభేదోపచారముచే శ్రుతి స్తుతించుచున్నది. అన్నమే వాజపేయము. ఈవిధముగ తెలిసికొనినవాఁడు అన్నమును భక్షించును. అన్నసమృద్ధి కలవాఁడగునని యర్థము. ఇతనికి అన్నాదుఁడు పుట్టును.

7. మంత్రము : **బ్రహ్మ వై వాజపేయః । య ఏవం వేద । అత్తి బ్రహ్మణా కన్నమ్ । ఆ కస్య బ్రహ్మ జాయతే (౪), ఇతి ।**

అర్థము : బ్రహ్మ వై=వేదమే, వాజపేయః=వాజపేయము. యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏవమ్=ఈ విధముగ, వేద=తెలిసికొను చున్నాఁడో, సః=అతఁడు, బ్రహ్మణా=వేదాధ్యయన సంపాదిత గురుదక్షిణచే, అన్నమ్=అన్నమును, అత్తి=తినుచున్నాఁడు, అస్య=ఇతనికి, బ్రహ్మ=వేదాధ్యాపకుఁడు, ఆజాయతే=అంతటను పుట్టుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట యాగప్రతిపాదక వేదాభేదోపచారముచే వాజపేయము స్తుతించఁబడుచున్నది. యాగప్రతిపాదక మగుటచే వేదమే వాజపేయము. ఈ విధముగ తెలిసికొనిన పురుషుఁడు వేదాధ్యయన సంపాదితమైన గురుదక్షిణచే అన్నమును తినును. అన్నసమృద్ధి కలవాఁడగునని యర్థము. ఇతనికి వేదాధ్యాపకుఁడు జనించును.

8. మంత్రము : **వాగ్వై వాజస్య ప్రసవః । య ఏవం వేద । కరోతి వాచా వీర్యమ్ । ఐనం వాచా గచ్ఛతి । అపీవతీం వాచం వదతి, ఇతి ।**

అర్థము : వాక్ వై=''దేవ సవితః ప్రసువ'' ఇత్యాది మంత్ర రూప వాక్కే, వాజస్య=వాజపేయమునకు, ప్రసవః=ఉత్పత్తి హేతువు. యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏవమ్=ఈ విధముగ, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః=అతఁడు, వాచా=పాండిత్య రూప వాక్కుచే, వీర్యమ్=అతిశయమును, కరోతి=చేయుచున్నాఁడు. ఏనమ్=ఇతనిని, వాచా=స్తుతిరూప వాక్కుచేత, ఆగచ్ఛతి=విద్వత్సంఘము బహుధా ప్రశంసించుచున్నది. అపీవతీమ్=పునరపి అను అపిశబ్దోపేతమైన, వాచమ్=వాక్కును, వదతి=సర్వదా చెప్పుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట మంత్రోచ్చారణ సాధనభూత వాగభేదముచే వాజపేయము స్తుతించఁబడుచున్నది. ''దేవ సవితః ప్రసువ'' ఇత్యాది మంత్ర రూప వాక్కే వాజపేయమునకు ఉత్పత్తి హేతువు. ఈ విధముగ తెలిసికొనిన పురుషుఁడు సభయందు పాండిత్య రూప వాక్కుచే అతిశయమును చేయును. సభయందలి విద్వత్సంఘము స్తుతిరూప వాక్కుతో కూడిన యితనిని గూర్చి వచ్చును. బహుధా ప్రశంసించునని యర్థము. 'మఱల (పునరపి) వాజపేయ వాక్యమును వినఁగలను, దానియర్థమును తెలిసికొనఁగలను, దానిని అనుష్ఠింతును', ఇటువంటి 'పునరపి' అను శబ్దముతోఁ గూడిన వాక్కును సర్వదా పలుకును. శ్రద్ధాలు వగునని యర్థము.

9. మంత్రము : **ప్రజాపతి ర్దేవేభ్యో యజ్ఞాన్వ్యా దిశత్ । స ఆత్మన్వాజపేయ మధత్త । తం దేవా అబ్రువన్ । ఏష వావ యజ్ఞః । యద్వాజపేయః (౫) । అప్యేవ నో కత్రాస్త్వితి । తేభ్య ఏతానుజ్జితీః ప్రాయచ్ఛత్, ఇతి ।**

అర్థము : ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, దేవేభ్యః=దేవతలకొఱకు, యజ్ఞాన్=అగ్నిష్టోమాది యజ్ఞములను, వ్యాదిశత్=విభజించి యిచ్చెను. సః=ఆ ప్రజాపతి, ఆత్మన్=తనయందు, వాజపేయమ్=వాజపేయ యజ్ఞమును, అధత్త=స్థాపించుకొనెను. వాజపేయః యత్=వాజపేయము ఏది కలదో, ఏషః వావ=ఇదియే, యజ్ఞః=ముఖ్య యజ్ఞము. నః అపి=మాకు కూడ, అత్రైవ=ఈ వాజపేయమునందే, అస్తు ఇతి=భాగము ఉండుఁగాక యని, దేవాః=దేవతలు, తమ్=ఆ ప్రజాపతిని గూర్చి, అబ్రువన్=పలికిరి. తేభ్యః=ఆ దేవతలకొఱకు, ఏతాన్ ఉజ్జితీః=ఈ వాజపేయమునకు సంబంధించిన ఉజ్జితి మంత్రములను, ప్రాయచ్ఛత్=ఒసఁగెను.

తాత్పర్యము : ఇచట, ఏకాదశానువాక గతములైన మంత్రముల పాఠమును విధించుటకై శ్రుతి స్తుతించుచున్నది. ప్రజాపతి ఇతరులైన దేవతలకు అగ్నిష్టోమాది యజ్ఞములను విభజించి యిచ్చి వాజపేయమును తనయందే స్థాపించుకొనెను. వాజపేయమే ముఖ్య యజ్ఞమనియు, ఆ వాజపేయమందు తమకు కూడ భాగము ఉండవలెననియు దేవతలు ఆ ప్రజాపతితో పలికిరి. ప్రజాపతి ఆ దేవతలకు వాజపేయమునకు సంబంధించిన ఉజ్జితి మంత్రముల నొసఁగెను. ఈ ఉజ్జితి మంత్రములు సంహితయందలి సప్తమ ప్రపాఠకమునఁ గల ఏకాదశానువాకమునందు ఆమ్నాతము లైనవి. ఆ ఉజ్జితి మంత్రములు రథధావన కాలమందు పఠించఁదగినవి.

10. మంత్రము : **తా వా ఏతా ఉజ్జితయో వ్యాఖ్యాయన్తే । యజ్ఞస్య సర్వత్వాయ । దేవతానా మనిర్భాగాయ, ఇతి ।**

అర్థము : తాః ఏతాః ఉజ్జితయః వై=ఆ వాజపేయమునకు సంబంధించిన యా ఉజ్జితి మంత్రములే, వ్యాఖ్యాయన్తే=వ్యాఖ్యానించఁబడును (పఠనీయములు). (ఏతత్=ఈ ఉజ్జితి మంత్ర పఠనము,) యజ్ఞస్య=వాజపేయ యజ్ఞముయొక్క, సర్వత్వాయ=సర్వత్వము (ఐకమత్యము) కొఱకు, దేవతానామ్=దేవతలయొక్క, అనిర్భాగాయ=భాగముకొఱకును, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట ఉజ్జితి మంత్రముల పఠనము విధించఁబడుచున్నది. ఆ వాజపేయమునకు సంబంధించిన ఉజ్జితి మంత్రములను పఠించవలెను. (అవి ''అగ్నిరేకాక్షరేణ'' ఇత్యాది మంత్రములు. ఆ మంత్రములు సంహితలోని ప్రథమ కాండ గత సప్తమ ప్రపాఠకమునందలి యేకాదశానువాకమునందు వ్యాఖ్యానించఁబడినవి. అవి రథధావన కాలమున పఠనీయములు కనుక ఈ విధిని ఇచట ఉత్కర్షించఁజేసికొనవలెను.) ఆ మంత్రముల పాఠముచేత యజ్ఞమునకు సర్వత్వము (ఐకము) కలుగును. దేవతలు భాగయుక్తు లగుదురు. ఆ మంత్రములందు అగ్ని, అశ్వినులు, విష్ణువు, సోముఁడు అని యీ విధముగ తద్భాగభాక్కులైన దేవతలు ఆమ్నాతులైరి. ''అగ్నిరేకాక్షరేణేతి ధావత్స్వాజ్జితీ ర్యజమానం వాచయతి''=''అగ్నిరేకాక్షరేణ'' ఇత్యాదులైన ఉజ్జితి మంత్రములను రథధావన కాలమందు యజమానునిచే పఠింపఁజేయవలెనని ఆపస్తంబ మహర్షిచే ఈ విధి స్పష్టముగఁ జూపఁబడినది.

11. మంత్రము : దేవా వై బ్రహ్మణ శ్చాన్నస్య చ శమల మపాఘ్నన్ । యద్బ్రహ్మణః శమల మాసీత్ । సా గాథా నారాశగ్ంస్యభవత్ । యదన్నస్య । సా సురా (౮), ఇతి ।

అర్థము : బ్రహ్మణః=వేదమునకు, శమలం యత్=మలినము ఏది, ఆసీత్=ఉండెనో, దేవాః=దేవతలు, బ్రహ్మణ చ=వేదముయొక్కయు, అన్నస్య చ=అన్నముయొక్కయు, తత్ శమలం వై=ఆ మలినమునే, అపాఘ్నన్=పోఁగొట్టిరి. సా గాథా=ఆ గాథ, నారాశంసీ=రాజామాత్యాది నరుల కంఠమును ప్రశంసా విషయ వాక్య, ఆసీత్=అయెను. అన్నస్య= అన్నమునకు, యత్=ఏ మలినము (అస్తి=కలదో), సా=అది, సురా=సుర.

తాత్పర్యము : పైని చెప్పఁబడిన విధియొక్క ఉత్కర్ష ప్రసంగముచే క్రతుప్రకరణమునుండి తొలఁగించఁదగిన బుద్ధిస్థమైన ఒకా... ప్రతిగ్రహ నిషేధమును విధించఁబోవుచు శ్రుతి దానిని ఇచట ప్రశంసించుచున్నది. అది పురుషార్థము. దేవతలు వేదముయొక్కయు, అన్నముయొక్కయు మలినమును పోఁగొట్టిరి. వేదముయొక్క మలినము రాజామాత్యాదుల కంఠమును ప్రశంసా విషయమైన వాక్య అయినది. అన్నముయొక్క సుర.

12. మంత్రము : తస్మాద్గాయతశ్చ మత్తస్య చ న ప్రతిగృహ్యమ్ । యత్ప్రతిగృహ్ణీయాత్ । శమలం ప్రతిగృహ్ణీయాత్, ఇతి ।

అర్థము : తస్మాత్=లౌకిక మనుష్య విషయ గాన సురలు మలరూపము లగుటవలన, గాయతశ్చ=గానము చేయువానినుండియు, మత్తస్య చ =సురాపాన మత్తునినుండియు, న ప్రతిగృహ్యమ్=ప్రతిగ్రహింపరాదు. ప్రతిగృహ్ణీయాత్ యత్=ప్రతిగ్రహించుచో, శమలమ్=మలమును, ప్రతిగృహ్ణీయాత్=ప్రతిగ్రహించినవాఁడగును.

తాత్పర్యము : ఇచట ప్రతిగ్రహ నిషేధము విధింపఁబడుచున్నది. లౌకిక మనుష్య విషయ గానము, సురయు మలరూపములు కనుక అటువంటి గానపరునియొక్కయు, సురాపాన మత్తునియొక్కయు ధనమును ప్రతిగ్రహించరాదు (స్వీకరించరాదు) ప్రతిగ్రహించినచో మలమును ప్రతిగ్రహించిన ట్లగును. ఇచట గానపరుఁ డనఁగాన -లౌకికులైన రాజామాత్యాదుల ప్రశంసించుచు గానము చేయువాఁడని గ్రహించవలెను.

13. మంత్రము : సర్వా వా ఏతస్య వాచో ఽవరుద్ధాః । యో వాజపేయయాజీ । యా పృథివ్యాం యా ఽగ్నౌ యా రథంతరే । యా ఽన్తరిక్షే యా వాయౌ యా వామదేవ్యే । యా దివి యా ఽఽదిత్యే యా బృహతి । యా ఽప్సు యౌషధీషు యా వనస్పతిషు, ఇతి ।

అర్థము : యః=ఏ పురుషుఁడు, వాజపేయయాజీ=వాజపేయ యాగమును చేసినవాఁడో, ఏతస్య=ఈ వాజపేయయాజికి, సర్వాః వాచః=పృథివ్యాది లోకాభిమాని దేవతాదుల సంబంధులగు వాక్యలన్నియు, అవరుద్ధాః వై=సంపన్నములే. యా=ఏ మంత్ర రూప వాక్య, పృథివ్యామ్=పృథివీ లోకాభిమాని దేవతయందు, అస్తి=కలదో, యా=ఏ వాక్య, అగ్నౌ=అగ్ని దేవునియందు, అస్తి. యా రథంతరే=రథంతర సామమునందు, అస్తి; యా అన్తరిక్షే=అంతరిక్షాభిమాని దేవతయందు, అస్తి. యా, వాయౌ=వాయు దేవునియందు, అస్తి. యా, వామదేవ్యే=వామదేవ్య సామమునందు, అస్తి. యా, దివి=ద్యులోకాభిమాని దేవతయందు, అస్తి. యా, ఆదిత్యే=ఆదిత్యునియందు, అస్తి. యా, బృహతి=బృహత్సామమునందు, అస్తి. యా, అప్సు=అబ్దేవతలందు, అస్తి. యా, ఓషధీషు=ఓషధి దేవతలందు, అస్తి. యా, వనస్పతిషు =వనస్పతి దేవతలందు, అస్తి=కలదో, తాః సర్వాః వాచః=ఆ వాక్యలన్నియు, ఏతస్య అవరుద్ధాః వై=ఈ వాజపేయయాజికి సంపన్నములే అని అన్వయము.

తాత్పర్యము : ఇచట ప్రకారాంతరమున వాజపేయము స్తుతింపఁబడుచున్నది. పృథివ్యంతరిక్ష ద్యురూప లోకత్రయాభిమాని దేవతాత్రయమునకు రథంతర వామదేవ్య బృహత్సామ త్రయము ప్రియమైనది. ఆ దేవతా త్రయమునకును, ఆ

సామత్రయమునకును, అగ్న్యాదిత్య వాయు దేవతలకును, అప్ ఓషధి వనస్పతి దేవతలకును సంబంధించిన వాక్య అన్నియు వాజపేయయాజికి సంపన్నములే. సామములకు సంబంధించిన వాక్యలు ఆ సామముల కాశ్రయములైన ఋక్కులే. ''పృథివ్యై త్వాన్తరిక్షాయ త్వా దివే త్వా''అను మంత్రము యూప ప్రోక్షణ మంత్రము. ఆ మంత్ర రూప వాక్యలు పృథివ్యాది విషయములు. ''అగ్న ఆయూగ్ంషి'' ఇత్యాదికము ఆగ్నేయాతిగ్రాహ్య మంత్రము. అది అగ్నివిషయ వాక్య. ''ఆ వాయో భూష'' అను గ్రహాంతర మంత్రము వాయు విషయమైన వాక్య. ''తురీయాదిత్య సవనం త ఇన్ద్రియమ్'' ఇత్యాది గ్రహాంతర మంత్రము ఆదిత్య విషయమైన వాక్య. ''అప ఉన్దన్తు'' ఇత్యాదికము అబ్విషయమైన వాక్య. ''ఓషధే త్రాయస్వైనమ్'' అను మంత్రము ఓషధి విషయమైన వాక్య. 'సూపస్థో దేవో వనస్పతిః' ఇత్యాదికము వనస్పతి విషయమైన వాక్య. 'ఈ విధముగ ''పృథివీ దీక్షా'' ఇత్యాదు లనేకములు ఉదాహరింపఁదగినవి కలవు. ఈ విధముగ సర్వవాగవరోధమువలన వాజపేయము ప్రశస్త మైనది.

14. మంత్రము : తస్మా ద్వాజపేయయాజ్యార్త్విజీనః । సర్వా హ్యస్య వాచో ఽవరుద్ధాః (౯), ఇతి ।

ధావామేతి జ్యైష్ఠ్యయ వేద బ్రహ్మ జాయతే వాజపేయః సురా ఽఽర్త్విజీన ఏకం చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాండే తృతీయ ప్రపాఠకే ద్వితీయో ఽనువాకః ॥ ౨ ॥

అర్థము : తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, వాజపేయయాజీ=వాజపేయయాజి, ఆర్త్విజీనః=వాజపేయ యాగమును చేయుటకై ప్రశస్తులైన ఋత్విజులను గూర్చి అర్హుఁడగుచున్నాఁడు. వాజపేయము ననుష్ఠించి ఇతరులకై ఆర్త్విజ్యమును పొందుట కర్హుఁడు నగుచున్నాఁడు. అస్య=ఈ వాజపేయయాజికి, సర్వాః వాచః=పూర్వోక్తములైన సర్వ వాక్యలు, అవరుద్ధాః హి=సంపన్నములు కదా!

తాత్పర్యము : పూర్వోక్త వాజపేయ ప్రశంస ఇచట ఉపసంహరింపఁబడుచున్నది. పూర్వము చెప్పఁబడిన కారణమువలన వాజపేయయాజి ఆర్త్విజీనుఁ డగుచున్నాఁడు. సర్వవాక్యలు అతనికి సంపన్నములు కదా!

ద్వితీయానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే తృతీయ ప్రపాఠకే

తృతీయోఽనువాకః

1. మంత్రము : దేవా వై యదన్యైర్గ్రహైర్యజ్ఞస్య నావారున్ధత । తదతిగ్రాహ్యై రతిగ్రాహ్యావారున్ధత । తదతిగ్రాహ్యాణా మతిగ్రాహ్యత్వమ్,

ఇతి ।

అవతారిక : ఈ పూర్వోక్త విధముగ ఒక అనువాకముచేత (ద్వితీయానువాకము చేత) వాజపేయము విహితమైనది. ఈ తృతీయానువాకము చేత గ్రహ విశేషములు విధించఁబడుచున్నవి. అందు ప్రథమమున అతిగ్రాహ్య గ్రహములను విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది.

అర్థము : దేవాః=దేవతలు, అన్యైః గ్రహైః=ఇతరములైన ఐంద్రవాయవాది గ్రహములచే యజ్ఞస్య=యజ్ఞమునకు, యత్=ఏ ఫలమును, నావారున్ధత వై=పొందనేలేదో, తత్=ఆ ఫలమును, అతిగ్రాహ్యైః=అతిగ్రాహ్య నామక గ్రహములచే, అతిగ్రాహ్య=అతిశయముగ గ్రహించి, అవారున్ధత=స్వాధీనముగఁ జేసికొనిరి. తత్=ఇతర గ్రహముల నతిక్రమించి దుష్ప్రాపమైన ఫలము వీనిచే గ్రహించఁబడుచుండుటవలన, అతిగ్రాహ్యాణామ్=అతిగ్రాహ్య గ్రహములకు, అతిగ్రాహ్యత్వమ్=అతిగ్రాహ్య నామము, సిధ్యతి=సిద్ధించుచున్నది. 'అతిక్రమ్య దుష్ప్రాపం ఫలం గృహ్యతే ఏభిరితి అతిగ్రాహ్యాః' అని వ్యుత్పత్త్యర్థము.

తాత్పర్యము : దేవతలు ఇతరములైన ఐంద్రవాయవాది గ్రహములచే పొందలేని ఫలమును అతిగ్రాహ్య నామక గ్రహములచే పొందిరి. అందువలన ఆ గ్రహములకు అతిగ్రాహ్య నామము ఏర్పడినది. ఇతి అతిగ్రాహ్య గ్రహ ప్రస్తుతి.

2. మంత్రము : యదతిగ్రాహ్యా గృహ్యన్తే । యదేవాన్యైర్గ్రహైర్యజ్ఞస్య నావరున్ధే । తదేవ తైరతిగృహ్యావరున్ధే, ఇతి ।

అర్థము : అతిగ్రాహ్యాః=అతిగ్రాహ్య గ్రహములు, గృహ్యన్తే యత్=గ్రహింపఁబడుచున్నవో, (గ్రహించఁబడవలెనని విధి.) యజ్ఞస్య=యజ్ఞమునకు, యదేవ=ఏ ఫలమైతే, అన్యైః గ్రహైః=ఇతరములైన ఐంద్రవాయవాది గ్రహములచే, (యజమానః=యజమానుఁడు) నావరున్ధే=పొందుటలేదో, తదేవ=ఆ ఫలమునే, తైః=ఆ అతిగ్రాహ్య గ్రహములచే, అతిగృహ్య=అతిశయముగ గ్రహించి, అవరున్ధే=స్వాధీనము చేసికొనుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట అతిగ్రాహ్య గ్రహములు విధించఁబడుచున్నవి. అతిగ్రాహ్య గ్రహములు గ్రహించఁబడుచో, ఇతర గ్రహములచే యజ్ఞమునకు పొందఁబడని ఫలమునే యజమానుఁడు అతిగ్రాహ్య గ్రహములచే పొందును.

3. మంత్రము : పఞ్చ గృహ్యన్తే । పాఙ్క్తో యజ్ఞః । యావానేవ యజ్ఞః । తమాప్త్వాఽవరున్ధే (౧), ఇతి ।

అర్థము : పఞ్చ=అయిదు అతిగ్రాహ్య గ్రహములు, గృహ్యన్తే=గ్రహింపఁబడవలెను. యజ్ఞః=యజ్ఞము, పాఙ్క్తః=పంచత్వ సంఖ్యోపేత మైనది. యజ్ఞః=యజ్ఞము, యావానేవ=ఎంత పరిమితి కలదో, తమ్=ఆ మాత్రపు ఫలమును, ఆప్త్వా=పొంది, అవరున్ధే=స్వాధీనము చేసికొనుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ప్రకృతి గతములైన ఆగ్నేయైంద్ర సౌర్యములైన అతిగ్రాహ్యములు చోదక ప్రాప్తములగుటవలన తద్విధిత్వ భ్రాంతిని తొలఁగించుటకై ఇచట అతిగ్రాహ్యముల సంఖ్య విధించఁబడుచున్నది. అయిదు అతిగ్రాహ్య గ్రహములను గ్రహించవలెను. యజ్ఞము కూడ ధాన కరంభాదులైన అయిదు ద్రవ్యములు కలదగుటచే పాంక్త (పంచత్వ సంఖ్యోపేత)

మగును. యజ్ఞము ఎంత పరిమితి కలదో, అయిదు అతిగ్రాహ్యములను గ్రహించిన యజ్ఞకర్త తావన్మాత్ర ఫలమును పొంది దానిని స్వాధీనము చేసికొనును.

4. మంత్రము : సర్వ ఐన్ద్రా భవన్తి । ఏకధైవ యజమాన ఇన్ద్రియం దధతి, ఇతి ।

అర్థము : సర్వే=అతిగ్రాహ్యము లన్నియు, ఐన్ద్రాః=ఇంద్ర దేవతాకములు, భవన్తి=అగుచున్నవి (కావలెను). యజమానే=యజమానునియందు, ఏకధైవ=ఒకవిధముగనే, ఇన్ద్రియమ్=ఇంద్రియ సామర్థ్యమును, దధతి=స్థాపించుచున్నవి.

తాత్పర్యము : "ఇన్ద్రాయ జుష్టం గృహ్ణామి" ఇత్యాదులైన ఇంద్ర లింగక వక్ష్యమాణ మంత్రములచేతనే ఆ గ్రహములను గ్రహించవలెనని తద్గ్రహణము ఇచట విధించఁబడుచున్నది. గ్రాహ్యములైన అతిగ్రాహ్య గ్రహములన్నియు ఇంద్రదేవతాకములే అయి యుండవలెను. అన్నియు ఏకదేవతాకము లగుటచే అవి యజమానునియందు ఏకవిధమైన ఇంద్రియమును స్థాపించును.

5. మంత్రము : సప్తదశ ప్రాజాపత్యా గ్రహా గృహ్యన్తే । సప్తదశః ప్రజాపతిః । ప్రజాపతేరాప్త్యై, ఇతి ।

అర్థము : ప్రాజాపత్యాః=ప్రజాపతి దేవతాకములైన, సప్తదశ గ్రహాః=పదునేడు గ్రహములు, గృహ్యన్తే=గ్రహించఁబడవలెను. ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, సప్తదశః=సప్తదశ నామకుఁడు. ఏతత్=ఈ సప్తదశ ప్రాజాపత్య గ్రహ గ్రహణము, ప్రజాపతేః=ప్రజాపతియొక్క, ఆప్త్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ప్రజాపతి దేవతాకములైన పదునేడు గ్రహాంతరములను గ్రహించవలెను. ప్రజాపతి సప్తదశ నామకుఁడు. ఈ సప్తదశ ప్రాజాపత్య గ్రహ గ్రహణమువలన యజ్ఞకర్త ప్రజాపతిని పొందును. ప్రజాపతికి సప్తదశత్వము ఏర్పడినవిధము "యో వై సప్తదశం ప్రజాపతిమ్"(కాం. 1, ప్ర.6, అను.11.) అను మంత్రముయొక్క వ్యాఖ్యానమున వివరించఁబడినది. ఇచట గ్రహాంతరములు విధించఁబడినవి.

6. మంత్రము : ఏకయర్చా గృహ్ణాతి । ఏకధైవ యజమానే వీర్యం దధాతి, ఇతి ।

అర్థము : ఏకయా ఋచా=ఒక ఋక్కుచేత, గృహ్ణాతి=సప్తదశ ప్రాజాపత్య గ్రహములను గ్రహించవలెను. ఏకధైవ=ఒకవిధముగనే, యజమానే=యజమానునియందు, వీర్యమ్=సామర్థ్యమును, దధాతి = ఋక్కు స్థాపించుచున్నది.

తాత్పర్యము : వక్ష్యమాణమైన "అయావిష్ఠా జనయ న్కర్వరాణి" అను ఋక్కును, 'కువిదఙ్గ' త్యాదికమైన ఋక్కును విషయ విశేషముచే వ్యవస్థితముచేసి శ్రుతి ఋక్కును విధించుచున్నది. "అయావిష్ఠా జనయన్" ఇత్యాదికమైన ఒక ఋక్కు చేసి సప్తదశ ప్రాజాపత్య గ్రహములను గ్రహించవలెను. ఒక ఋక్కుచేతనే గ్రహించఁబడుటవలన ఆ ఋక్కు యజమానునియందు ఒకవిధమైన సామర్థ్యమునే స్థాపించును. అతిగ్రాహ్య గ్రహ గ్రహణమంత్రములు సంహితయందు ప్రథమకాండ గత సప్తమ ప్రపాఠకమునందలి ద్వాదశానువాకమునం దామ్నాతము లైనవి.

7. మంత్రము : సోమగ్రహాగ్ంశ్చ సురాగ్రహాగ్ంశ్చ గృహ్ణాతి । ఏతద్వై దేవానాం పరమ మన్నమ్ । యత్సోమః (౨) । ఏతన్మనుష్యాణామ్।

యత్సురా । పరమేణైవాస్మా అన్నాద్యేనావర మన్నాద్య మవరున్ధే, ఇతి ।

అర్థము : సోమగ్రహాన్ చ=సోమగ్రహములను, సురాగ్రహాన్ చ=సురాగ్రహములను, గృహ్ణాతి=గ్రహించవలెను. సోమః యత్=సోమము ఏది కలదో, ఏతత్ వై=ఈ సోమమే, దేవానామ్=దేవతలకు, పరమమ్ అన్నమ్=పరమమైన (ఉత్కృష్టమైన) అన్నము. సురా యత్=సుర యేది కలదో, ఏతత్=ఇది, మనుష్యాణామ్=(అధమ జాతీయులైన) మనుష్యులకు

పరమమ్ అన్నమ్=ఉత్కృష్టాన్నము. అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, పరమేణ=ఉత్కృష్టమైన అన్నాద్యేనైవ=శాలిముద్గాద్యన్నముచేత, అవరమ్=అవరమైన, అన్నాద్యమ్=యవాద్యన్నము అవరున్దే=పొందుచున్నాను (సంపాదించుచున్నాను).

తాత్పర్యము : పైని చెప్పఁబడిన గ్రహములందు ద్రవ్యద్వయము ఇచట విధింపఁబడుచున్నది. వాజపేయ యాగ కర్త సోమ గ్రహములను సురా గ్రహములను గ్రహించవలెను. అనఁగా సోమరసపూరిత గ్రహములను, సురాపూరిత గ్రహములను గ్రహించవలెనని చెప్పుటచే సోమము, సుర అను రెండు ద్రవ్యములు విధింపఁబడినవని యర్థము. దేవతలకు సోమము పరమమైన అన్నము. శాలి ముద్గాది రూపమైన పరమాన్నము వంటిదని భావము. అధమ జాతీయులైన మనుష్యులకు సుర పరమమైన అన్నము. పరమమైన శాలి ముద్గాద్యన్నముచేత (అన్నాద్యము చేత) యవాగ్వాది రూపమైన అవరాన్నమును యజమానుని కొఱకు సంపాదించుననని అధ్వర్యుఁడనుచున్నాఁడు.

8. మంత్రము : సోమగ్రహా న్గృహ్ణాతి । బ్రహ్మణో వా ఏతత్తేజః । యత్సోమః । బ్రహ్మణ ఏవ తేజసా తేజో యజమానే దధాతి । సురాగ్రహా న్గృహ్ణాతి । అన్నస్య వా ఏతచ్ఛమలమ్ । యత్సురా (౩) । అన్నస్యైవ శమలేన శమలం యజమానా దపహన్తి, ఇతి ।

అర్థము : సోమగ్రహాన్=సోమగ్రహములను, గృహ్ణాతి=గ్రహించవలెను. సోమః యత్=సోమము ఏది కలదో, ఏతత్=ఇది బ్రహ్మణః తేజః వై=బ్రాహ్మణునకు ఉచితమైన తేజస్సే. బ్రహ్మణః=బ్రాహ్మణునియొక్క, తేజసా ఏవ=తేజస్సుచేతనే, తేజః=తేజస్సునం, యజమానే=యజమానునియందు, దధాతి=అధ్వర్యుఁడు స్థాపించుచున్నాఁడు. సురాగ్రహాన్=సురాగ్రహములను, గృహ్ణాతి=గ్రహించవలెను. సురా యత్=సుర యేది కలదో, ఏతత్=ఇది అన్నస్య=అన్నముయొక్క, శమలం వై=మలినమే. అన్నస్య=అన్నముయొక్క, శమలేనైవ=మలినముచేతనే, యజమానాత్=యజమానునినుండి, శమలమ్=మలినమును, అపహన్తి=అధ్వర్యుఁడు తొలఁగించినవాఁడగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి పూర్వోక్త ద్వివిధ గ్రహవిధి ననువదించి ప్రశంసించుచున్నది. అధ్వర్యుఁడు యజమానునకై వాజపేయమునందు సోమపూరిత గ్రహములను (పాత్రములను) గ్రహించవలెను. సోమము బ్రాహ్మణుని యొక్క తేజస్సు. కనుక తత్సోమగ్రహ గ్రహణముచే అధ్వర్యుఁడు బ్రాహ్మణుని తేజస్సునే యజమానుని యందు స్థాపించినవాఁడగుచున్నాఁడు. అధ్వర్యుఁడు యజమానుని సురాపూరిత గ్రహములను గ్రహించవలెను. సుర అన్నముయొక్క మలినమే. అధ్వర్యుఁడు సురా గ్రహములను గ్రహించుటచే అన్నముయొక్క మలినముచేతనే యజమానుని నుండి మలినమును తొలఁగించినవాఁడగుచున్నాఁడు

9. మంత్రము : సోమగ్రహాగ్ంశ్చ సురాగ్రహాగ్ంశ్చ గృహ్ణాతి । పుమాన్వై సోమః । స్త్రీ సురా । తన్మిథునమ్ । మిథునమేవాస్య తద్యజ్ఞే కరోతి ప్రజననాయ । ఆత్మానమేవ సోమగ్రహైః స్పృణోతి । జాయాగ్ం సురాగ్రహైః । తస్మా ద్వాజపేయయాజ్యముష్మిన్లోకే స్త్రియగ్ం సంభవతి । వాజపేయాభిజితగ్ం హ్యస్య (౪) ఇతి ।

అర్థము : సోమగ్రహాన్ చ=సోమ గ్రహములను, సురాగ్రహాన్ చ=సురా గ్రహములను, గృహ్ణాతి=గ్రహించవలెను. సోమః=సోమము, పుమాన్ వై=పురుషుఁడే. సురా=సుర, స్త్రీ=స్త్రీ. తత్=ఆ స్త్రీపురుషుల ద్వయము మిథునమ్=మిథునము, భవతి=అగుచున్నది. అస్య=ఈ యజమానునకు, ప్రజననాయ=సంతానోత్పత్తికొఱకు, తద్యజ్ఞే=ఆ వాజపేయ యజ్ఞమునందు, మిథునమేవ=స్త్రీ పురుషుల మిథునమునే, కరోతి=(అధ్వర్యుఁడు) చేయుచున్నాఁడు. సోమగ్రహైః=సోమ గ్రహములచేత, ఆత్మానమేవ=తననే, స్పృణోతి=తృప్తిపఱచుచున్నాఁడు.

సురాగ్రహైః=సురాగ్రహములచేత, జాయామ్=జాయాభిమాని దేవతను, స్పృణోతి=తృప్తిపఱచుచున్నాఁడు. తస్మాత్=సురాగ్రహములచే జాయాభిమాని దేవతను తృప్తిపఱచుటవలన, అముష్మిన్ లోకే=స్వర్గలోకమునందు, స్త్రియమ్=స్వాపేక్షితయైన (రంభాది) స్త్రీని, సంభవతి=అనుభవించుచున్నాఁడు. వాజపేయ జితం హి=వాజపేయముచే సంపాదింపఁబడుటవలన, అస్య=ఈ యజమానునకు, ఏతత్=ఈ సామర్థ్యము, (యుక్తమ్=యుక్తమైనది).

తాత్పర్యము : ఇచట మఱియొక విధముగ పూర్వోక్త విధిద్వయము ప్రశంసింపఁబడుచున్నది. అధ్వర్యుఁడు యజమానునకై వాజపేయమునందు సోమగ్రహములను, సురాగ్రహములను గ్రహించవలెను. సోమము పురుషుఁడు, సుర స్త్రీ. కనుక ఆ స్త్రీ పురుషుల ద్వయము మిథున మగును. గ్రహద్వయమును గ్రహించిన అధ్వర్యుఁడు ఈ యజమానునకు సంతానోత్పత్తికొఱకు వాజపేయమునందు ఆ మిథునమును చేసినవాఁడగుచున్నాఁడు. సోమ గ్రహములచే తనను, సురా గ్రహములచేత జాయాభిమానిదేవతను తృప్తిపఱచినవాఁ డగును. వాజపేయయాగ కర్త జాయాభిమాని దేవతను తృప్తిపఱచుటవలన స్వర్గలోకమునందు తా నపేక్షించిన రంభాది స్త్రీల ననుభవించును. ఇతనికి ఈ సామర్థ్యము వాజపేయముచే సంపాదింపఁబడుట వలన యుక్తమే.

10. మంత్రము : పూర్వే సోమగ్రహా గృహ్యన్తే । అపరే సురాగ్రహాః । పురోక్షగ్ం సోమగ్రహా న్సాదయతి । పశ్చాదక్షగ్ం సురాగ్రహాన్ । పాపవస్యసస్య విధృత్యై, ఇతి ।

అర్థము : సోమగ్రహాః=సోమ గ్రహములు, పూర్వే=పూర్వములుగా (ప్రథమములుగా) గృహ్యన్తే=గ్రహింపఁబడవలెను. సురాగ్రహాః=సురా గ్రహములు, అపరే=అపరములుగా (ద్వితీయములుగా), గృహ్యన్తే=గ్రహింపఁబడవలెను. సోమగ్రహాన్=సోమ గ్రహములను, పురోక్షమ్=శకటమున కధోభాగమున అక్షమున కెదుర, సాదయతి=ఉంచవలెను. సురాగ్రహాన్=సురా గ్రహములను, పశ్చాత్ అక్షమ్=అక్షమునకు పశ్చాద్భాగమున (వెనుక వైపున). సాదయతి=ఉంచవలెను. ఏతత్=ఇది, పాపవస్యసస్య=పాప పుణ్య కర్మలయొక్క, విధృత్యై=విభాగ ధారణముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట వర్గద్వయమునకు పూర్వోత్తర కాలదోషమును, స్థానదోషమును శ్రుతి విధించుచున్నది. ప్రథమమున సోమ గ్రహములను, పిమ్మట సురా గ్రహములను గ్రహించవలెను. సోమగ్రహములను హవిస్సును వహించునట్టి శకటమున కధోభాగమున అక్షమున కెదుర ఉంచవలెను. సురాగ్రహములను అక్షమునకు పశ్చాద్భాగమున ఉంచవలెను. పాప మనఁగా సురాగ్రహ రూప నిందితకర్మ. వస్యస మనఁగా వసుమత్తరమైన సోమగ్రహ రూప పుణ్యకర్మ. ఇది ఆ రెండింటి యొక్క విభాగ ధారణము కొఱకు అగును.

11. మంత్రము : ఏష వై యజమానః । యత్సోమః । అన్నగ్ం సురా । సోమగ్రహాగ్ంశ్చ సురాగ్రహాగ్ంశ్చ వ్యతిషజతి । అన్నాద్యేనైవైనం వ్యతిషజతి (౫), ఇతి ।

అర్థము : సోమః యత్=సోమమేది కలదో, ఏష వై=ఈ సోమమే, యజమానః=యజమానుఁడు. సురా=సుర, అన్నమ్=అన్నము. సోమగ్రహాన్ చ=సోమ గ్రహములను, సురాగ్రహాన్ చ=సురాగ్రహములను, వ్యతిషజతి=అధ్వర్యు ప్రతిప్రస్థాతలు వ్యతిషంగముగ గ్రహించవలెను. అన్నాద్యే నైవ=శ్రేష్ఠమైన అన్నము చేతనే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, వ్యతిషజతి=వ్యతిషంగము చేసినవాఁ డగును.

తాత్పర్యము : ఇచట వ్యతిషంగము విధింపఁబడుచున్నది. ''వ్యతిషజ్గం సోమగ్రహా సురాగ్రహా న్గృహ్ణాతి పూర్వోఽధ్వర్యుర్గృహ్ణాతి జఘన్యః ప్రతిప్రస్థాతా'' అని ఆపస్తంబులు వ్యతిషంగ ప్రకారమును చూపినారు. 'వ్యతిషజ్గం=వ్యతిషజ్య' అని

విద్యారణ్యము. అనఁగా :- అధ్వర్యుఁడు ప్రథమమున సోమగ్రహమును గ్రహించిన పిమ్మట ప్రతిప్రస్థాత ప్రథమముగ సురాగ్రహమును గ్రహించవలెను. అనంతరము ద్వితీయ సోమ గ్రహమును అధ్వర్యుఁడు గ్రహించఁగా, అనంతరము సురా గ్రహమును ప్రతిప్రస్థాత గ్రహించవలెను. ఇది వ్యతిషంగము. ఇట్లు చేయుటవలన అధ్వర్యుఁడు శ్రేష్ఠమైన అన్నముతో యజమానుని వ్యతిషంగము చేయుచున్నాఁడు. శేషము స్పష్టము.

12. మంత్రము : సంపృచః స్థ సం మా భద్రేణ పృఙ్క్తేత్యాహ। అన్నం వై భద్రమ్ । అన్నాద్యేనైవైనగ్ం సంసృజతి, ఇతి ।

అర్థము : హే సోమగ్రహాః=ఓ సోమగ్రహములారా!, యూయమ్=మీరు, సంపృచః స్థ =సంపర్క యోగ్యములు కండు. అన్నం వై=అన్నమే, భద్రమ్=శ్రేయస్సు, (అతః=ఇందువలన,) మా=నన్ను, భద్రేణ=శ్రేయస్సుతో (శ్రేష్ఠమైన అన్నముతో), సంపృఙ్క్త=చేర్పుఁడు. ఇతి=అని, ఆహ=శ్రుతి చెప్పినది. (అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు,) అన్నాద్యేనైవ=అన్నాద్యముతోనే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, సంసృజతి=బాగుగ చేర్చుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట అధ్వర్యునకు విధించఁబడఁబోవు ఉద్రవణమునకు మంత్రము నుత్పాదించి దానిని శ్రుతి వ్యాఖ్యానించుచున్నది. 'ఓ సోమ గ్రహములారా! మీరు సంపర్క యోగ్యములు కండు' అని శ్రుతి చెప్పినది. అన్నమే శ్రేయస్సు. కావున అధ్వర్యుఁడు శ్రేయోరూపమైన అన్నముతో ఈ యజమానుని చేర్చుచున్నాఁడు. అన్నాద్యవంతునిగాఁ జేయుచున్నాఁడని యర్థము.

13. మంత్రము : అన్నస్య వా ఏతచ్ఛమలమ్ । యత్సురా । పాప్మేవ ఖలు వై శమలమ్ । పాప్మనా వా ఏన మేతచ్ఛమలేన వ్యతిషజతి । యత్సోమగ్రహాగ్ంశ్చ సురాగ్రహాగ్ంశ్చ వ్యతిషజతి, ఇతి ।

అర్థము : సురా యత్=సుర యేది కలదో, ఏతత్=ఇది, అన్నస్య=అన్నముయొక్క, శమలం వై=మలినమే. శమలం వై=మలినమైతే, పాప్మేవ ఖలు=పాపరూపమే కదా! సోమగ్రహాన్ చ=సోమ గ్రహములను, సురాగ్రహాన్ చ=సురా గ్రహములను, వ్యతిషజతి యత్=వ్యతిషంగము చేయుచో, పాప్మనా=పాపరూపమైన, ఏతచ్ఛమలేన వై=ఈ మలినముతోనే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, వ్యతిషజతి=వ్యతిషంగము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట ప్రతిప్రస్థాతకు విధించఁబడబోవు ఉద్రవణమునకు సాధనమైన మంత్రము నుత్పాదించి శ్రుతి వ్యాఖ్యానించుచున్నది. సుర అన్నముయొక్క మలినమే. మలినము పాపరూపమే కదా! ప్రతిప్రస్థాత సోమ గ్రహములను, సురా గ్రహములను వ్యతిషంగము చేయుచో ఈ యజమానుని పాపరూపమైన మలినముతోనే వ్యతిషంగము చేసినవాఁడగును.

14. మంత్రము : విపృచః స్థ వి మా పాప్మనా పృఙ్క్తేత్యాహ। పాప్మనైవైనగ్ం శమలేన వ్యావర్తయతి (౬) । తస్మాద్వాజపేయయాజీ పూతో మేధ్యో దక్షిణ్యః, ఇతి ।

అర్థము : (హే సురాగ్రహాః!=ఓ సురాగ్రహములారా!, యూయమ్=మీరు,) విపృచః స్థ=విభాగ యోగ్యములు కండు. (అతః=ఇందువలన,) మా=నన్ను, పాప్మనా=పాపముచే (పాపమునుండి), విపృఙ్క్త=వియోగింపఁజేయుఁడు. ఇతి=అని, ఆహ=శ్రుతి చెప్పినది. పాప్మనా=పాపరూపమైన, శమలేనైవ=మలినముచేతనే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, వ్యావర్తయతి=ప్రతిప్రస్థాత నివర్తింపఁజేయుచున్నాఁడు. తస్మాత్=పాపవ్యావృత్తుఁ డగుటవలన, వాజపేయయాజీ=వాజపేయ యాగ కర్త, పూతః=శుద్ధుఁడు; మేధ్యః=యాగము చేయుట కర్హుఁడు, దక్షిణ్యః=దక్షిణ నొసఁగుట కర్హుఁడును, భవతి=అగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతిమంత్రము నుత్పాదించి వ్యాఖ్యానించుచున్నది. ఓ సురాగ్రహములారా! మీరు విభాగ యోగ్యములు కండు. కావున నన్ను పాపముచే (పాపమునుండి) నివర్తింపఁజేయుఁడు, అని శ్రుతి చెప్పినది. ఇట్లు చెప్పుటచే శ్రుతి ఈ యజమానుని పాపరూపమే అయిన మలినముచే (మలినమునుండి) నివర్తింపఁజేయుచున్నది. పాపమునుండి నివృత్తుఁడగుటవలన వాజపేయ యాగకర్త శుద్ధుఁడు, యాగముచేయుటకును, దక్షిణ నొసఁగుటకును యోగ్యుఁడు నగును.

15. మంత్రము : ప్రాఙ్ద్రవతి సోమగ్రహైః । అముమేవ తైర్లోక మభిజయతి । ప్రత్యఙ్ సురాగ్రహైః । ఇమమేవ తైర్లోక మభిజయతి, ఇతి ।

అర్థము : (అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు,) సోమగ్రహైః=సోమగ్రహములతో, ప్రాఙ్ద్రవతి=తూర్పు దిక్కున నడవవలెను. తైః=ఆ సోమగ్రహములచే, అముం లోకమేవ=స్వర్గలోకమునే, అభిజయతి=అంతటను జయించుచున్నాఁడు. (ప్రతిప్రస్థాతా=ప్రతిప్రస్థాత,) సురాగ్రహైః=సురాగ్రహములతో, ప్రత్యఙ్=పశ్చిమముగ, ద్రవతి=నడవవలెను. తైః=ఆ సురా గ్రహములచే, ఇమం లోకమేవ=ఈ భూలోకమునే, అభిజయతి=అంతటను జయించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట అధ్వర్యు ప్రతిప్రస్థాతలకు ఉద్రవణము విధించబడుచున్నది. అధ్వర్యుఁడు సోమగ్రహములతో తూర్పు దిక్కునందు నడవవలెను. అప్పుడతఁడు ఆ సోమగ్రహములచే స్వర్గలోకమునే అంతటను జయించును. ప్రతిప్రస్థాత సురాగ్రహములతో పశ్చిమ దిక్కునందు నడవవలెను. అప్పు డతఁడు ఆ సురాగ్రహములచే ఈ భూలోకమునే అంతటను జయించును.

16. మంత్రము : ప్రతిష్ఠన్తి సోమగ్రహైః । యావదేవ సత్యమ్ । తేన సూయతే, ఇతి ।

అర్థము : సోమగ్రహైః=సోమగ్రహములచేత, ప్రతిష్ఠన్తి=ప్రచరించవలెను (హోమము చేయవలెను). సత్యమ్=అవశ్యంభావియైన ఫలము, యావదేవ అస్తి=ఎంతమాత్రమే కలదో, తేన=ఆ సర్వము చేత, సూయతే=ఈ యజమానుఁడు ప్రేరించఁబడుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : సోమగ్రహములచే ప్రచరించవలెను(హోమము చేయవలెను). అవశ్యంభావియైన ఫలము ఎంతమాత్ర ముండునో, ఆ సర్వముచేత ఈ యజమానుఁడు ప్రేరించఁబడుచుండును. సమస్త ఫలము నుద్దేశించి సోమగ్రహములచే హోమము చేసినవాఁడగునని యర్థము. ఇచట ప్రచారము విధించఁబడినది.

17. మంత్రము : వాజసృద్భ్యః । సురాగ్రహాన్హరన్తి । అనృతేనైవ విశగ్ం సగ్ంసృజతి, ఇతి ।

అర్థము : వాజసృద్భ్యః=అన్నము నార్జించునట్టి వైశ్యులకొఱకు, సురాగ్రహాన్=సురాగ్రహములను, హరన్తి=ఈయవలెను. విశమ్=అధమ జాతిని, అనృతేనైవ=అనృతముతోనే, సంసృజతి=సంయోజన చేసినవాఁ డగును.

తాత్పర్యము : ఇచట సురాగ్రహ దానము విధించఁబడుచున్నది. అన్నము నార్జించునట్టి వైశ్యులకు సోమ రహితములైన సురా గ్రహముల నీయవలెను. సుర శమల (మలిన) మగుటచే అనృత సదృశ మగుటవలన అధమజాతిని అనృతముతోనే కలిపినవాఁడగును.

18. మంత్రము : హిరణ్యపాత్రం మధోః పూర్ణం దదాతి । మధవ్యో౽సానీతి, ఇతి ।

అర్థము : మధోః పూర్ణమ్=మధువువలన (మధువుతో) పూర్ణమైన, హిరణ్యపాత్రమ్=సువర్ణ పాత్రమును, మధవ్యః అసాని ఇతి=మధ్వాది భోగ్య ద్రవ్య యుక్తుఁడ నగుదునని అభిప్రాయముతో, దదాతి=దక్షిణగా నొసఁగవలెను.

తాత్పర్యము : ఇచట దక్షిణా విశేషము విధించఁబడుచున్నది. వాజపేయయాగకర్త తాను మధ్వాది భోగ్య ద్రవ్య యుక్తుఁడ నగుదునని అభిప్రాయముతో మధువుతో (తేనెతో) నిండిన స్వర్ణపాత్రమును దక్షిణగా నొసంగవలెను. ఇచట మధువనఁగా తైలమునకు కల తేనెయని యర్థము.

19. మంత్రము : ఏకధా బ్రహ్మణ ఉపహరతి । ఏకధైవ యజమాన ఆయుస్తేజో దధాతి (౽), ఇతి ।

అప్త్యై కవరున్ధే సోమః శమలం యత్సురా హ్యస్యైనం వ్యతిషజతి వ్యావర్తయతి సృజతి చత్వారి చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాండే తృతీయ ప్రపాఠకే తృతీయోఽనువాకః ॥ 3 ॥

అర్థము : ఏకధా=గురివెంద గింజలోఁ గూడ ఒక్కసారిగా, బ్రహ్మణే=బ్రహ్మకొఱకు, ఉపహరతి=స్వర్ణపాత్రమును దక్షిణగా నొసంగవలెను. ఏకధైవ=ఒక్కమారే, యజమానే=యజ్ఞకర్తయందు, ఆయుః=ఆయువును, తేజః=తేజస్సును, దధాతి=స్థాపించినవాఁడగును.

తాత్పర్యము : ఇచట పూర్వోక్త స్వర్ణపాత్ర దానమునకు కృష్ణల దాన సాహిత్యము విధించఁబడుచున్నది. కృష్ణలము=గురివెంద గింజ, స్వర్ణపాత్రముతోఁగూడ కృష్ణలమును బ్రహ్మయను ఋత్విజునికొఱకు దక్షిణగా నొసంగవలెను. ఆ దానముచే ఒక్కసారిగా యజ్ఞకర్తయందు ఆయువును, తేజస్సును స్థాపించినవాఁడగును. ఈ విషయమును ఆపస్తంబులు వివరించినారు.

తృతీయానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే తృతీయప్రపాఠకే

చతుర్థోఽనువాకః

1. మంత్రము : బ్రహ్మవాదినో వదన్తి । నాగ్నిష్టోమో నోక్థ్యః । న షోడశీ నాతిరాత్రః । అథ కస్మాద్వాజపేయే సర్వే యజ్ఞక్రతవో ఽవరుధ్యన్త ఇతి । పశుభిరితి బ్రూయాత్, ఇతి ।

భావము : తృతీయానువాకముచే గ్రహవిధిని సమాప్తి చేసి చతుర్థానువాకముచే వాజపేయ క్రతువునందు పశువులను విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది.

అర్థము : వాజపేయః=వాజపేయము, అగ్నిష్టోమః న=అగ్నిష్టోమము కాదు. ఉక్థ్యః న=ఉక్థ్యము కాదు. షోడశీ న=షోడశి క్రతువు కాదు. అతిరాత్రః న=అతిరాత్ర క్రతువు కాదు. అథ=ఇక, కస్మాత్=ఏ కారణమువలన (దేనివలన), వాజపేయే=వాజపేయమునందు, సర్వే యజ్ఞక్రతవః=సమస్తములైన యజ్ఞరూప క్రతువులు, అవరుధ్యన్తే? ఇతి=అంతర్భూతము అగుచున్నవి?, ఇతి=అని, బ్రహ్మవాదినః=వేదవాదులు, వదన్తి=సంభాషించుచున్నారు. పశుభిః ఇతి=పశువులచేత అని, బ్రూయాత్=సమాధానము పలుకవలెను.

తాత్పర్యము : యజ్ఞశబ్దముచే ఉద్దేశత్యాగరూపములైన ప్రయాజాదులు ప్రత్యేకముగ అభిహితము లగుచున్నవి. తత్సమూహ రూపమే అయిన ఫలసాధన రూప కర్మవిశేషము క్రతు వనఁబడును. వేదవాదు లొకచోట కూడియుండి పరస్పరము ఈ విధముగ ఆలోచించుచున్నారు. యజ్ఞములు క్రతువులును అన్నియు వాజపేయమునందు అంతర్భూతములని ప్రసిద్ధి కలదు. అది ఎట్లు సంభవించును? ప్రయాజాదులు దీక్షణీయాది ద్వారా అందు అంతర్భూతము లైనను, అగ్నిష్టోమము, ఉక్థ్యము, షోడశి, అతిరాత్రము అనునవి వాజపేయమునందు అంతర్భూతములు కావు కదా! అని ఆ వేదవాదుల సమాలోచన. అగ్నిష్టోమాది గతములైన ఆగ్నేయాది సవనీయ పశువులచే క్రతువులు వాజపేయమునం దంతర్భూతములని వారిలో ఒక బుద్ధిమంతుఁడు సమాధానము చెప్పవలెను.

2. మంత్రము : ఆగ్నేయం పశుమాలభతే । అగ్నిష్టోమమేవ తేనావరున్ధే । ఐన్ద్రాగ్నేనోక్థ్యమ్ । ఐన్ద్రేణ షోడశినః స్తోత్రమ్ । సారస్వత్యాఽతిరాత్రమ్ (౧) । మారుత్యా బృహతః స్తోత్రమ్ । ఏతావన్తో వై యజ్ఞక్రతవః । తాన్పశుభి రేవావరున్ధే, ఇతి ।

అర్థము : ఆగ్నేయం పశుమ్=అగ్నిదేవతాక పశువును, ఆలభతే=ఆలంభనము చేయవలెను. తేన=ఆ ఆగ్నేయ పశ్వాలంభనముచే, అగ్నిష్టోమమేవ=అగ్నిష్టోమమునే, అవరున్ధే=వాజపేయయాజి పొందుచున్నాఁడు. ఐన్ద్రాగ్నినా=ఇంద్రాగ్నులు దేవతలుగాఁ గల పశువుచేత (పశ్వాలంభనము చేత), ఉక్థ్యమ్=ఉక్థ్య క్రతువును, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు. ఐన్ద్రేణ=ఇంద్ర దేవతాక పశువుచేత (పశ్వాలంభనము చేత), షోడశినః స్తోత్రమ్=షోడశి క్రతువును, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు. సారస్వత్యా=సరస్వతీ దేవతాకమైన ఆఁడు మేకచేత (ఆఁడు మేక నాలంభించుట చేత), అతిరాత్రమ్=అతిరాత్ర క్రతువును, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు. మారుత్యా=మరుద్దేవతాకమైన వశయను పశువు నాలంభనము చేయుటచే, బృహతః స్తోత్రమ్=బృహత్సామ సంబంధి స్తోత్రమును (వాజపేయమును), అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు. ఏతావన్తః వై=ఇవియే, యజ్ఞక్రతవః=యజ్ఞక్రతువులు. తాన్=ఆ యజ్ఞక్రతువులను, పశుభిరేవ=పైని విధించఁబడిన ఆగ్నేయాది పశువుల చేతనే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట వాజపేయ క్రతువునందు ఆలంభనము చేయవలసిన పశువులు విధించఁబడుచున్నవి. వాజపేయమున అగ్నేయాదిపశువుల నాలంభనము చేయవలెను. తత్పశ్వాలంభనముచే వాజపేయయాజి అగ్నిష్టోమాదులను పొందును. మంత్రమునందలి ''షోడశినః స్తోత్రమ్'' అను దానిచే షోడశి నామక క్రతువు ఉపలక్షింపబడుచున్నది. 'బృహతః స్తోత్రమ్' అను దానిచే బృహత్సామ సంబంధి స్తోత్రమని వాచ్యార్థము. అది అసాధారణము కనుక ఆ స్తోత్రముచే వాజపేయము ఉపలక్షించఁబడుచున్నది. ఈ పశువిధులను బౌధాయనుఁడు ఒకవిధముగను, ఆపస్తంబుఁడు మఱియొక విధముగను ఉదాహరించిరి. ఆ విధము నచటనే చూడవలెను.

3. మంత్రము : ఆత్మానమేవ స్పృణోత్యగ్నిష్టోమేన । ప్రాణాపానా వుక్థ్యేన । వీర్యగ్ం షోడశినః స్తోత్రేణ । వాచ మతిరాత్రేణ । ప్రజాం బృహతః స్తోత్రేణ । ఇమమేవ లోక మభిజయత్యగ్నిష్టోమేన । అన్తరిక్ష ముక్థ్యేన (౨) । సువర్గం లోకగ్ం షోడశినః స్తోత్రేణ । దేవయానానేవ పథ ఆరోహత్యతిరాత్రేణ । నాకగ్ం రోహతి బృహతః స్తోత్రేణ । తేజ ఏవాఽఽత్మన్ధత్త ఆగ్నేయేన పశునా । ఓజో బల మైన్ద్రాగ్నేయేన । ఇన్ద్రియ మైన్ద్రేణ । వాచగ్ం సారస్వత్యా । ఉభావేవ దేవలోకం చ మనుష్యలోకం చాభిజయతి మారుత్యా వశయా, ఇతి ।

అర్థము : పశువిధి ప్రస్తుతించఁబడుటవలనను, అంతిమ పర్యాయమున 'ఆగ్నేయేన పశునా' అని విధించుటచేతను, ఇచట అగ్నిష్టోమేనేత్యాది శబ్దములచే తన్నిష్పాదకములైన ఆగ్నేయాది పశువులు వివక్షితములు.

అగ్నిష్టోమేన=అగ్నిష్టోమ నిష్పాదకమైన అగ్నిదేవతాక పశువుచేత, (యజమానః=యజమానుఁడు,) ఆత్మానమేవ=ఆత్మనే, స్పృణోతి=సంతోషపఱచుచున్నాఁడు. ఉక్థ్యేన=ఉక్థ్య క్రతు నిష్పాదకమైన ఐంద్రాగ్న పశువుచే, ప్రాణాపానౌ=ప్రాణాపానములను, స్పృణోతి=సంతోషపఱచుచున్నాఁడు. షోడశినః స్తోత్రేణ=షోడశి క్రతు నిష్పాదకమైన ఐంద్ర పశువుచే, వీర్యమ్=వీర్యమును, స్పృణోతి. అతిరాత్రేణ=అతిరాత్ర క్రతు నిష్పాదకమైన సరస్వతీ దేవతాక పశువుచేత (ఆఁడు మేఁకచే), వాచమ్=వాక్కును, స్పృణోతి. బృహతః స్తోత్రేణ=వాజపేయక్రతు నిష్పాదకమైన మరుద్దేవతాక వశా పశువుచేత, ప్రజామ్=సంతానమును, స్పృణోతి.

అగ్నిష్టోమేన=అగ్నిష్టోమ క్రతు నిష్పాదకమైన ఆగ్నేయ పశువు చేత, (యజమానః=యజమానుఁడు), ఇమం లోకమేవ=ఈ భూ లోకమునే, అభిజయతి=అంతటను జయించుచున్నాఁడు. ఉక్థ్యేన=ఉక్థ్య క్రతు నిష్పాదకమైన ఐంద్రాగ్న పశువుచేత, అన్తరిక్షమ్=అంతరిక్ష లోకమును, అభిజయతి=అంతటను జయించుచున్నాఁడు. షోడశినః స్తోత్రేణ=షోడశి క్రతు నిష్పాదకమైన ఇంద్ర దేవతాక పశువుచేత, సువర్గం లోకమ్=స్వర్గలోకమును, అభిజయతి=అంతటను జయించుచున్నాఁడు. అతిరాత్రేణ=అతిరాత్ర క్రతు నిష్పాదకమైన సరస్వతీ దేవతాక పశువుచే (ఆఁడు మేఁకచే), దేవయానానేవ పథః=దేవతలు సంచరించునట్టి మార్గములనే, ఆరోహతి=ఆరోహించుచున్నాఁడు (ఎక్కుచున్నాఁడు). బృహతః స్తోత్రేణ=వాజపేయ క్రతు నిష్పాదకమైన మరుద్దేవతాక వశా పశువుచేత, నాకమ్=స్వర్గ లోకమును, రోహతి=ఎక్కుచున్నాఁడు.

ఆగ్నేయేన పశునా=అగ్నిదేవతాక పశువుచే, (యజమానః=యజమానుఁడు,) ఆత్మన్=తనయందు, తేజ ఏవ=తేజస్సునే, ధత్తే=ధరించుచున్నాఁడు. ఐన్ద్రాగ్నేయేన=ఇంద్రాగ్నులు దేవతలుగాఁ గల పశువుచే, ఓజః=తేజమును, బలమ్=బలమును, ఆత్మన్=తనయందు, ధత్తే=ధరించుచున్నాఁడు. ఐన్ద్రేణ=ఇంద్ర దేవతాక పశువుచేత, ఇన్ద్రియమ్=ఇంద్రియ సామర్థ్యమును, ఆత్మన్, ధత్తే. సారస్వత్యా=సరస్వతీ దేవతాకమైన పశువుచే, వాచమ్=వాక్కును, ఆత్మన్, ధత్తే.

మారుత్యా వశయా=మరుద్దేవతాకమైన వశా పశువుచే, దేవలోకం చ మనుష్యలోకం చ=దేవలోక మనుష్యలోకములను, ఉభౌ ఏవ=రెండింటినే, ఆత్మన్ ధత్తే=తనయందు ధరించుచున్నాఁడు (పొందుచున్నాఁడు).

తాత్పర్యము : ఆత్మాది ప్రీతిహేతువులుగాను, భూమ్యాది లోక జయ హేతువులు గాను, తేజఃప్రభృతి ధారణ హేతువులుగాను ఇచట క్రతుపశువులు ప్రశంసించఁబడినవి. తాత్పర్యము స్పష్టము. 'షోడశినః స్తోత్రేణ' 'బృహతః స్తోత్రేణ' అను చోట క్రమముగ పూర్వము వలె షోడశి, వాజపేయ క్రతువులు ఉపలక్షించఁబడినవి.

4. మంత్రము : సప్తదశ ప్రాజాపత్యా న్పశూ నాలభతే । సప్తదశః ప్రజాపతిః (౩) । ప్రజాపతే రాప్త్యై, ఇతి ।

అర్థము : సప్తదశ=పదునేడు, ప్రాజాపత్యాన్=ప్రజాపతి దేవతాకములైన, పశూన్=పశువులను, ఆలభతే=ఆలంభనము చేయవలెను. ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, సప్తదశః=సప్తదశ నామకుఁడు. ఏతత్=ఈ ప్రాజాపత్య పశ్వాలంభనము, ప్రజాపతేః=ప్రజాపతియొక్క, ఆప్త్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట ప్రాజపాత్య పశు విధి చెప్పఁబడుచున్నది. సప్తదశ సంఖ్యాకములైన ప్రజాపతి దేవతాక పశువుల నాలంభనము చేయవలెను. ప్రజాపతి సప్తదశ నామకుఁడు. ఈ సప్తదశ ప్రాజాపత్యాలంభనము ప్రజాపతిని పొందుట కగును. ప్రజాపతికి సప్తదశత్వము ఏర్పడిన విధము ''యో వై సప్తదశం ప్రజాపతిమ్'' (కాం. 1, ప్ర.6.అను.11) అను మంత్రము యొక్క వ్యాఖ్యానమున వివరించఁబడినది.

5. మంత్రము : శ్యామా ఏకరూపా భవన్తి । ఏవమివ హి ప్రజాపతిః సమృద్ధ్యై, ఇతి ।

అర్థము : (పశవః=పశువులు,) శ్యామాః=నలుపు రంగు కలవియు, ఏకరూపాః=ఏకరూపము కలవియు, భవన్తి=కావలెను. ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, ఏకమివ హి=సృష్టికి పూర్వము ఏకరూపుఁడే కదా!. (పశూనాం జగదీశ్వరేణ సామ్యమ్=పశువులకు జగదీశ్వరునితో సామ్యము,) సమృద్ధ్యై=సమృద్ధికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్తములైన ప్రాజాపత్య పశువులందు గుణద్వయము వాక్యభేదము నంగీకరించి ఇచట విధించఁబడుచున్నది. ప్రాజాపత్య పశువులు శ్యామములుగాను, ఏకరూపములుగాను ఉండవలెను. ఈశ్వరునకు హిరణ్యగర్భ శరీరాద్యభివ్యక్తికి ప్రాగవస్థ (పూర్వపు అవస్థ) శ్యామమైనది. ''తమ ఆసీ త్తమసా గూఢమ్'' అను శ్రుతి ఈ యర్థమునే చెప్పుచున్నది. జగద్రూపమైన నానాత్వముయొక్క ఉత్పత్తికిపూర్వము ''ఏకమేవాద్వితీయమ్'' అను శ్రుతి ననుసరించి ప్రజాపతి ఏకరూపుఁడే కదా! పశువులకు జగదీశ్వరునితో సామ్యము ఉండుటవలన సమృద్ధియగును.

6. మంత్రము : తాన్పర్యగ్నికృతా నుత్సృజతి, ఇతి ।

అర్థము : పర్యగ్నికృతాన్=పర్యగ్నికృతములైన, తాన్=ఆ ఆలంభనీయ పశువులను, ఉత్సృజతి=ఆలంభమునుండి విడువవలెను.

తాత్పర్యము : ప్రకృతియందలి అగ్నిషోమీయ పశువునందు పర్యగ్నికరణానంతరము అవిలంబముగ ఆలంభము విహిత మగుటవలన, ఇచటఁ గూడ చోదక పరంపరచే ఆ ఆలంభము ప్రాప్తమగుచుండఁగా శీఘ్రముగ ఆ పశువులను ఆలంభము చేయరాదని ఇచట నిషేధము విధించఁబడినది. అప్పుడు ఆలంభము చేయరాదని అర్థము.

7. మంత్రము : మరుతో యజ్ఞ మజిఘాగ్ంస న్ప్రజాపతేః । తేభ్య ఏతాం మారుతీం వశా మాలభత । తయైవైనా నశమయత్, ఇతి ।

అర్థము : మరుతః=మరుత్తులు, ప్రజాపతేః=సప్తదశ నామక ప్రజాపతియొక్క, యజ్ఞమ్=యజ్ఞమును, అజిఘాంసన్=నశింపఁజేయ నిశ్చయించిరి. ప్రజాపతిః=సప్తదశ ప్రజాపతి, తేభ్యః=ఆ మరుత్తులకొఱకు, ఏతాం వశామ్=ఈ పూర్వోక్తమైన

వశాపశువును, ఆలభత=ఆలంభనము చేసెను. తయైవ=ఆ వశాపశువుచేతనే, ఏనాన్=ఈ మరుత్తుల అశమయత్=శమింపఁజేసెను.

తాత్పర్యము : ఇచట ఆలంభముయొక్క వ్యవధానమునందు కారణము చెప్పఁబడుచున్నది. సప్తదశ ప్రజాపతియొక్క యజ్ఞము మరుత్తులు పర్యగ్నికరణానంతరము నశింపఁజేయ నుద్యమించిరి. అప్పుడు ప్రజాపతి మరుత్తులకై ఉక్ష్ణోచ రూప (అంచము రూపమున) వశాపశువు నాలంభము చేసెను. కృద్ధులైన మరుత్తుల నా విధముగ శాంతింపజేసె వశ-గొడ్డుటావు.

8. మంత్రము : మారుత్యా ప్రచర్య । ఏతాన్సంజ్ఞపయేత్ । మరుత ఏవ శమయిత్వా (౮) । ఏతైః ప్రచరతి । యజ్ఞస్యాఘాతాయ, ఇతి ।

అర్థము : మారుత్యాః=మరుద్దేవతాకమైన వశయొక్క, ప్రచర్య=వపను హోమము చేసి, ఏతాన్=ఈ ప్రాజాపత్య పశువుల సంజ్ఞపయేత్=ఆలంభము చేయవలెను. (తదా=అప్పుడు, యజమానః=యజమానుఁడు,) మరుతః ఏవ=మరుద్దేవత శమయిత్వా=శాంతింపజేసి, ఏతైః ప్రచరతి=ఈ ప్రాజాపత్య పశువులతో ఆలంభ ప్రక్రియను చేసినవాఁ డగుచున్నా ఏతత్=ఇది, యజ్ఞస్య=యజ్ఞముయొక్క, అఘాతాయ=అవినాశముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట ప్రాజాపత్య పశు సంజ్ఞపన కాలము విధింపఁబడుచున్నది. యజమానుఁడు ప్రథమమున మరుద్దేవతాకమైన వశయొక్క వపను హోమముచేసి అనంతరము ఈ ప్రాజాపత్య పశువులను ఆలంభము చేయవలెను. అప్పుడు మరుద్దేవత శాంతింపఁజేసి ఈ ప్రాజాపత్యపశువులతో యజ్ఞప్రక్రియ నాచరించినవాఁడగును. ఈ విధముగ చేయుటవలన యజ్ఞము వినాశము జరుగదు.

9. మంత్రము : ఏకధా వపాం జుహోతి । ఏకదేవత్యా హి । ఏతే । అథో ఏకధైవ యజమానే వీర్యం దధాతి, ఇతి ।

అర్థము : ఏకధా=ఒక్కమాఱు, వపామ్=సప్తదశ ప్రాజాపత్య పశువుల వపను, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. ఏతే=ఈ సప్తదశ ప్రాజాపత్య పశువులు, ఏకదేవత్యాః హి=ఒక్క దేవతయే కలవి కదా! అథో=అందువలన, ఏకధైవ=ఒక్కమాఱే యజమానే=యజమానునియందు, వీర్యమ్=తేజమును, దధాతి=స్థాపించుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట సప్తదశ వపలకు ఒకమాఱు ప్రచారము (హోమము) విధింపఁబడుచున్నది. ఈ సప్తదశ ప్రాజాపత్య పశువులు ఒక్కదేవత కలవి (ఏకదేవత్యములు) కనుక అధ్వర్యుఁడు సప్తదశ వపలను ఒక్కమాఱు హోమము చేయవలెను. అట్లు చేసిన అధ్వర్యుఁడు ఒక్కమాఱు యజమానునియందు వీర్యమును స్థాపించినవాఁ డగును.

10. మంత్రము : నైవారేణ సప్తదశ శరావేణైతర్హి ప్రచరతి । ఏతత్పురోడాశా హ్యేతే । అథో పశూనామేవ ఛిద్రమపిదధాతి, ఇతి ।

అర్థము : నైవారేణ=నీవార ధాన్య సంబంధమైన, సప్తదశ శరావేణ=సప్తదశ శరావములందు నిరుప్తమైన (ఉంచఁబడిన) చరువుచేత ఏతర్హి=ఈ ప్రాజాపత్య వపా హోమానంతరమే, ప్రచరతి=ప్రచరింపవలెను. (హోమము చేయవలెను.). ఏతే=ఈ ప్రాజాపత్య పశువులు, ఏతత్పురోడాశాః హి=ఈ చరువే పురోడాశ స్థానీయముగాఁ గలవి కదా! అథో=మఱియు, పశూనామేవ=ప్రాజాపత్య పశువులయొక్కయే, ఛిద్రమ్=ఛిద్రమును (వపోచ్ఛేదమువలననైన కర్మవైఫల్యమును) అపిదధాతి=కప్పుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట చరుపురోడాశము విధింపఁబడుచున్నది. ఈ ప్రాజాపత్య వపా హోమానంతరమే సప్తదశ శరావములందు నిర్వాపము చేయఁబడి నీవారధాన్య పురోడాశముచే ప్రచరింపవలెను. (హోమము చేయవలెను). ఈ ప్రాజాపత్య పశువులు ఈ చరువే పురోడాశ స్థానీయముగాఁ గలవి కదా! మఱియు ఈ చరువు పశువపోచ్ఛేదమువలన కలిగిన కర్మవైఫల్య రూప ఛిద్రమును కప్పుచున్నది. నీవారము=విత్తకయే పండెడి దూసరు మొదలగు తృణధాన్యము. శరావము-మూకుడు.

11. మంత్రము : సారస్వత్యోత్తమయా ప్రచరతి । వాగ్వై సరస్వతీ । తస్మాత్ప్రాణానాం వాగుత్తమా । అథో ప్రజాపతావేవ యజ్ఞం ప్రతిష్ఠాపయతి। ప్రజాపతిర్హి వాక్, ఇతి ।

అర్థము : ఉత్తమయా=చివరిదైన (ఉత్తమమైన), సారస్వత్యా=సరస్వతీ దేవతాకమైన మేషి (ఆఁడుమేఁక) చేత, ప్రచరతి=ప్రచరింపవలెను. సరస్వతీ=సరస్వతి, వాక్ వై=వాగ్రూపమే. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, ప్రాణానామ్=ప్రాణాపాన చక్షుః శ్రోత్రాదులలో, వాక్=వాక్కు, ఉత్తమా=ఉత్తమమైనది. అథో=మఱియు, ప్రజాపతౌ ఏవ=ప్రజాపతియందే, యజ్ఞమ్=యజ్ఞమును, ప్రతిష్ఠాపయతి=ప్రతిష్ఠింపఁజేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. వాక్=వాక్కు, ప్రజాపతిః హి=ప్రజాపతి రూపము కదా!.

తాత్పర్యము : సరస్వతీ దేవతాకమైన మేషియొక్క అంగప్రచారమునకు (వపా హోమమునకు) కాలవిశేష మిచట విధింపఁబడుచున్నది. సరస్వతీ దేవతాకమైన మేషియొక్క వపా హోమము అంత్యమున జరుగువిధముగ ప్రచరింపవలెను. సప్తదశ పశ్వంగ ప్రచారానంతరము మేష్యంగ ప్రచారము (మేషియొక్క వపా హోమము) చేయవలెనని యర్థము. ఉత్తమ మనఁగా చరమము. సారస్వతికి ఉత్తమత్వము ఉండుటవలననే లోకమునందు సరస్వతీ రూపమైన వాక్కు ప్రాణాపాన చక్షుః శ్రోత్రాదులలో ఉత్తమమైనది. సభామధ్యమందు విద్వదమాత్యాది వాగ్మియొక్క ప్రాగల్భ్యము సభలో ప్రదర్శింపఁబడుచుండును. మఱియు ప్రజాపతి సరస్వతీపతి యగుటవలన తదభేదోపచారముచే ప్రజాపతికి వాగ్రూపత్వము కలుగఁగా సారస్వతియైన మేషితో సమాప్తిచేయుటచే ప్రజాపతియందే యజ్ఞము సమాపిత మగును.

12. మంత్రము : అపన్నదతీ భవతి । తస్మాన్మనుష్యాః సర్వాం వాచం వదన్తి (౫), ఇతి ।

అతిరాత్ర మన్తరిక్ష ముక్ష్ణ్యైన ప్రజాపతిః శమయిత్వోత్తమయా ప్రచరతి షట్ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాండే తృతీయప్రపాఠకే చతుర్థోఽనువాకః ॥౪॥

అర్థము : అపన్నదతీ భవతి=సారస్వతియైన మేషి దంతములు ఊడనిదిగా ఉండవలెను. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, మనుష్యాః=దంతములు ఊడని మనుష్యులు, సర్వాం వాచమ్=సర్వ వాక్కును (సర్వాక్షరములను), వదన్తి=పలుకుచున్నారు.

తాత్పర్యము : సరస్వతీ దేవతాకమైన మేషి దంతములు ఊడనిదై యుండవలెను. లోకమునందుఁ గూడ దంతములు ఊడని మనుష్యులు సర్వాక్షరములను యథోక్త స్థాన ప్రయత్నోపేతములనుగా ఉచ్చరించుచున్నారు. ఇచట సారస్వతియైన మేషికి ఒకానొక గుణవిశేషము విధింపఁబడినది.

చతుర్థానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే తృతీయప్రపాఠకే

పఞ్చమోఽనువాకః

1. మంత్రము : సావిత్రం జుహోతి కర్మణః కర్మణః పురస్తాత్, ఇతి ।

అవతారిక : ఈ పూర్వోక్త విధముగ బ్రాహ్మణమునందలి అనువాక త్రయము చేత (2,3,4 అనువాకంచేత) వాజపేయ క్రతువునందలి విధులు నిరూపించఁబడినవి. అనంతరము మంత్రవ్యాఖ్యాన రూపములైన బ్రాహ్మణానువాకములు వ్యాఖ్యానించఁబడుచున్నవి. ఆ బ్రాహ్మణమునకు సంబంధించిన ''దేవ సవితః ప్రసువ'', ''ఇన్ద్రస్య వజ్రోఽసి వార్త్రఘ్నస్'' ఇత్యాది మంత్రములు (వీనిలో కొన్ని వాజపేయ రథ మంత్రములు, కొన్ని రథ విజయ మంత్రములు కలవు) తైత్తిరీయ సంహితయొక్క ప్రథమకాండమునందలి సప్తమ ప్రపాఠకమునఁ గల సప్తమానువాకమునందును, అష్టమ ప్రపాఠకమునఁ గల పంచదశానువాకమునందును వ్యాఖ్యానించఁబడినవి.

అర్థము : కర్మణః కర్మణః=ప్రతికర్మకు, పురస్తాత్=పూర్వము, సావిత్రమ్=సవితృదేవతాక హవిస్సును, జుహోతి=హోమము చేయవలెను.

తాత్పర్యము : ''దేవ సవితః ప్రసువ'' ఇత్యాది మంత్రము సవితృ దేవతాకము. ప్రతికర్మను చేయుటకు ముందుగా ఈ సవితృ దేవతా మంత్రమును పఠించుచు హవిస్సును హోమము చేయవలెను. ''ఓ ప్రేరకుండవైన దేవా! యజ్ఞమును, అనుగ్రహ రూపమైన ఐశ్వర్యముకొఱకు యజ్ఞపతిని ప్రవర్తింపఁజేయుము. సవితృదేవుని అనుగ్రహమువలన ప్రాణుల విజ్ఞానమును శోధన చేయునట్టి ద్యులోకవాసియగు గంధర్వుఁడు మా విజ్ఞానములను శోధన చేయుఁగాక. వాచస్పతియు సవితృ దేవునిచే అనుజ్ఞాతుఁడై మాచే వాజపేయ మంత్రములను ఈ కర్మయందు యథావిధిగ పఠింపఁజేయుఁగాక. అధ్వర్యుఁడు ఈ మంత్రమును పఠించుచు సావిత్ర హోమమును చేయవలెను. బౌధాయన మహర్షి 'దేవ సవితః ప్రసువ' అను మంత్రముయొక్క వినియోగమును ''దీక్షణీయా నిర్వప్స్యన్ సావిత్రం జుహోతి - స్వాహేతి, దీక్షాహుతీర్హోష్యన్ సావిత్రం జుహోతి, ప్రాయణీయా నిర్వప్స్యన్ సావిత్రం జుహోతి'' అని యీ విధముగనే చెప్పియుండెను. ప్రతికర్మ యనఁగా - దీక్షాహుతులు ప్రాయణీయాహుతులు మొదలగునవి యని యర్థము.

2. మంత్రము : కస్తద్వేదేత్యాహుః । యద్వాజపేయస్య పూర్వం యదపరమితి । సవితృప్రసూత ఏవ యథాపూర్వం కర్మాణి కరోతి, ఇతి ।

అర్థము : వాజపేయస్య=వాజపేయ క్రతువునకు, పూర్వం యత్=పూర్వకర్మ యేదియో, అపరం యత్=అపర కర్మ యేదియో, తత్=ఆ కర్మను, కః వేద?=ఏ పురుషుఁడు తెలిసికొనెను? ఇతి=అని, ఆహుః=బుద్ధిమంతులు చెప్పుచున్నారు. సవితృ ప్రసూతః ఏవ=సవితృ దేవునిచే ప్రేరితుఁడైన పురుషుఁడే, యథాపూర్వమ్=క్రమము నతిక్రమింపక, కర్మాణి=కర్మలను, కరోతి=చేయుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట ఆ యా కర్మకు ఆదియందు హోమము ఉపపాదింపఁబడుచున్నది. వాజపేయమునకు పూర్వ కర్మయు, అపర కర్మయు ఏవియో, ఆ కర్మలను ఏ పురుషుఁడు తెలిసికొనెను? అని బుద్ధిమంతులు అనుచున్నారు. సావిత్ర హోమము చేయఁబడఁగానే సవితృ ప్రేరితుఁడే యగుచు పురుషుఁడు క్రమము నుల్లంఘింపక ప్రతికర్మను చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

3. మంత్రము : సవనే సవనే జుహోతి । ఆక్రమణమేవ తత్సేతుం యజమానః కురుతే । సువర్గస్య లోకస్య సమష్ట్యై, ఇతి ।

అర్థము : సవనే సవనే=ప్రతిసవనమునందు, జుహోతి=సావిత్ర హోమమును చేయవలెను. సువర్గస్య లోకస్య=స్వర్గలోకముయొక్క, సమష్ట్యై=ప్రాప్తికొఱకు, యజమానః=యజమానుఁడు, తత్=దానిని, సేతుమ్=సేతు స్థానీయమైన, ఆక్రమణమేవ=ఆక్రమణముగానే, కరోతి=చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్తమైన హోమమును చేయుట కశక్తుఁడైన పురుషుని గూర్చి యిచట పక్షాంతరము విధించఁబడుచున్నది. ప్రాతఃసవన, మాధ్యందిన సవన, సాయంసవనములందు సావిత్ర హోమము చేయవలెను. స్వర్గప్రాప్తికై యజమానుఁడు ఆ హోమముచే సేతు స్థానీయమైన ఆక్రమణమునుగానే చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

4. మంత్రము : వాచస్పతి ర్వాచమద్య స్వదాతి న ఇత్యాహ । వాగ్వై దేవానాం పురాఽన్న మాసీత్ । వాచమేవాస్మా అన్నగ్ం స్వదయతి(౧), ఇతి ।

అర్థము : వాచస్పతిః=వాచస్పతి, అద్య=ఈ కర్మయందు, నః=మమ్ము, వాచమ్=వాజపేయ మంత్ర రూప వాక్కును, స్వదాతు=పఠింపఁజేయుఁగాక, ఇతి=అని, ఆహ=శ్రుతి చెప్పెను. వాక్ వై=వాక్కే, దేవానామ్=దేవతలకు, పురా=పూర్వము, అన్నమ్=అన్నముగా, ఆసీత్=ఉండెను. (అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు,) అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, వాచమేవ అన్నమ్=వాగ్రూపమైన అన్నమునే, స్వదయతి=కల్పింపఁజేయుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ''దేవ సవితః ప్రసువ'' అను మంత్రముయొక్క చతుర్థపాదమందు అన్నవిషయమైన స్వదనమునకు వాగ్విషయత్వ మయుక్తమైనదను శంకను వారించుటకై శ్రుతి ఆ చతుర్థపాదము నిచట వ్యాఖ్యానించుచున్నది. వాచస్పతి ఈ కర్మయందు మమ్ము వాజపేయ మంత్ర రూప వాక్కును పఠింపఁజేయుఁగాక అని ఆ మంత్ర చతుర్థపాదము చెప్పినది. ఇది అధ్వర్యుని ప్రార్థన. స్తుతిచే దేవతలు తృప్తు లగుటవలన పూర్వము దేవతలకు వాక్కే అన్నమై యుండెను. అధ్వర్యుఁడు ఈ విధముగ ప్రార్థించుటవలన ఈ యజమానునకై వాక్కునే అన్నముగా కల్పించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

5. మంత్రము : ఇన్ద్రస్య వజ్రోఽసి వార్త్రఘ్న ఇతి రథ ముపావహరతి విజిత్యై, ఇతి ।

అర్థము : ''(హే రథ!=ఓ రథమా! త్వమ్=నీవు,) వార్త్రఘ్నః=శత్రుఘాతియగు, వజ్రః=వజ్రాయుధము, అసి=అగుచున్నావు,'' ఇతి=అను మంత్రముచే, రథమ్=రథమును, ఉపావరోహతి=దిగవలెను. (ఏతత్=ఇది,) విజిత్యై=విజయమునకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : 'ఓ రథమా! నీవు శత్రుఘాతియగు వజ్రాయుధ మగుచున్నావు. సహాయార్థమైన నీతోఁ గూడిన యీ యజమానుఁడు శత్రువును వధించుఁగాక,' (ఇది మంత్రశేష తాత్పర్యము) అను మంత్రమును చదువుచు గమనమునకై సిద్ధపఱచుట నిమిత్తము రథమునందలి కాష్ఠకోశమునుండి యజమానుఁడు దిగవలెను. 'ఇన్ద్రస్య' ఇత్యాది మంత్రము వాజపేయ రథ మంత్రములలోనిది.

6. మంత్రము : వాజస్యేమ ప్రసవే మాతరం మహీ మిత్యాహ । యచ్చైవేయమ్ । యచ్చాస్యామధి । తదేవావరున్ధే । అథో తస్మిన్నేవాభ యే వర్షిష్యతే, ఇతి ।

అర్థము : వాజస్య ను=అన్నము(నకే) యొక్కయే, ప్రసవే=ఉత్పత్తి నిమిత్తము, మాతరమ్=అన్నమునకు నిర్మాత్రియగు, మహీమ్=పెద్దదగు భూమిని, (అదితిం నామ=అఖండమైనదిగానే, వచసా=స్తుతిచే, కరామహే=చేయుచున్నాము. యస్యామ్=

ఏ వేదిరూప భూమియందు, ఇదమ్=ఈ, విశ్వం భువనమ్=సమస్తమైన భూతజాతము, ఆవివేశ=ప్రవేశించియున్న తస్యామ్=ఆ వేదిరూప పృథివియందు, సవితా దేవః=ప్రేరకుఁడైన అంతర్యామి, నః=మాయొక్క, ధర్మ=ధార (ఉనికిని), సావిషత్=ఆమోదించుఁగాక.) ఇతి=అని, ఆహ=''వాజస్య ను ప్రసవే'' అను మంత్రము చెప్పినది. ఏవ ఇయమ్=ఈ భూమి యేది కలదో, అస్యామ్=ఈ భూమియందు, యచ్చ అధి=ఏది ఆశ్రయించి యున్న (యజమానః=యజమానుఁడు,) తదేవ=దానినే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, తస్మిన్ ఏవ=ఆ భూమియందు, తదాశ్రితుఁడైన జనునియందును, అభిషిచ్యతే=రాజుగా అభిషిక్తుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ''వాజస్య ను ప్రసవే'' ఇత్యాదికమైన వాజపేయ రథమంత్రములలోని మంత్రమును ఈ బ్రాహ్మణము వ్యాఖ్యా చున్నది. అన్నమునయొక్క ఉత్పత్తి నిమిత్తము అన్న నిర్మాత్రియగు వేదిరూప భూమిని అఖండ స్తుతిచేయుచున్నాము. సమస్త భూతజాతము ఉండుటకు నిలయమైన యీ వేదిరూప భూమియందు మేము ఉం సవితృ దేవుఁ డనుజ్ఞ యిచ్చుఁగాక. ఈ మంత్రపాఠముచే భూమిని, తదాశ్రిత జగత్తును యజమానుఁడు స్వా సంపాదింపఁబోనుచున్నాఁ డనియు, మఱియు ఆ ఉభయమునందును రాజుగా అభిషిక్తుఁ డగుననియు ''వాజస్య అను మంత్రమును ఈ బ్రాహ్మణము వ్యాఖ్యానించినది.

7. మంత్రము : అప్స్వన్తరమృత మప్సు భేషజ మిత్యశ్వా న్పల్పూలయతి । అప్సు వా అశ్వస్య తృతీయం ప్రవిష్టమ్ । తదనువే నన్న

యదప్సు పల్పూలయతి (౮) । యదేవాస్యాప్సు ప్రవిష్టమ్ । తదేవావరున్ధే, ఇతి ।

అర్థము : వాజినః=అన్నము కలిగిన, హే అశ్వాః=ఓ అశ్వములారా! అప్సు=ఉదకములందు, అన్తః=లోపల, అమృతము, (అస్తి=కలదు). అప్సు=ఉదకములందు, భేషజమ్=ఔషధము, అస్తి=కలదు. (అనెడి,) అపామ్= సంబంధమైనవియు, ఉత ప్రశస్తిషు=తత్సదృశవము లైనవియునగు ప్రశంసలందు, (యూయమ్= సంబద్ధాః=సంబంధము కలవారు,) భవథ=అగుఁడు. ఇతి=అను నర్థము కల 'అప్స్వన్తః' ఇత్యాది మం అశ్వాన్=అశ్వములను, పల్పూలయతి=స్నానము చేయించవలెను (శరీరమును ప్రక్షాలనము చేయవలెను). అప్సు ఉదకములందే, అశ్వస్య=అశ్వముయొక్క, తృతీయమ్=మూఁడవ అంశజాతము, ప్రవిష్టం వై=ప్రవిష్టమై తత్=ఆ తృతీయాంశ జాతమును, అనువేన్=కోరుచున్నదియై, అను అవప్లవతే=తఱచుగ మునుగుచు లేచు అప్సు=ఉదకములందు, పల్పూలయతి యత్=అధ్వర్యుఁడు అశ్వమును స్నానముచేయించినచో (స్నా చేయించవలెను.) అప్సు=ఉదకములందు, అస్య=ఈ యశ్వముయొక్క, యదేవ=ఏ మూఁడవ అంశజాతమే, ప్రవేశించినదియో, (అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు,) తదేవ=దానినే, అవరున్ధే=సంపాదించినవాఁ డగుచున్నాఁ

తాత్పర్యము : ఇక వాజపేయాశ్వ ప్రక్షాలనము విధించఁబడుచున్నది. ''అపాముత ప్రశస్తి ష్వశ్వా భవథ వాజినః'' మంత్రము యొక్క శేషభాగము. (నీటి మధ్యమునందు అపమృత్యు నివారకము, రోగ నివారకమునైన సారము ప్రసిద్ధి.) అన్నవంతములైన ఓ అశ్వములారా! ఉదకములలో అపమృత్యు నివారకమైన అమృతము, రోగ ని ఔషధము కలదనెడి ప్రశంసలందుఁ గాని, తత్సదృశములైన గుణవత్వ ప్రశంసలందుఁ గాని మీరు సం కలవారైయుండుఁ డనెడి ఈ మంత్రమును పఠించుచు అధ్వర్యుఁడు వాజపేయాశ్వముల శరీరములను నీ ప్రక్షాళనము చేయవలెను. (ఈ మంత్రము వాజపేయ రథ మంత్రములలోనిది.) స్నానము చేయి ప్రవేశపెట్టఁబడినదైనను అశ్వము స్వేచ్ఛగా విహరించుచు జలముపైని లేఁచుచుండును. ఆ విషయ ఉత్ప్రేక్షించఁబడుచున్నది-

''అప్సుయోనిర్వా అశ్వః'' అను శ్రుతి ననుసరించి అశ్వముయొక్క జన్మకాలమందు గర్భసంబంధియైన అంశజాతము జలమునందు అవస్థితమై యున్నది. మనుష్యగర్భము నందుఁగూడ ఆ విధముగనే ఉండును. మనుష్యులు నవప్రసూతయైన స్త్రీయొక్క గర్భస్థానమును చక్కఁబఱచుటకై అనేకములైన ఔషధముల

చేయుచుండురు. ఈ విధముగ ఉండఁగా ఈ అశ్వము కూడ ఆ అంశజాతమును కోరుచున్నదై విశిష్టమైన ద్రవ్యమును వెదకుచు పురుషుఁడు జలమునందు మాటిమాటికి మునుగుచు లేచుచున్నవిధముగ తఱచుగా నీటియందు మునుగుచు లేచుచున్నది. ఇట్లు కాఁగా అధ్వర్యుఁడు అశ్వమును జలమునందు నిమజ్జనము చేయించుచున్నాఁడనుటచే జలమునందు పడియుండిన అశ్వావయవ జాతమును సర్వమును సంపాదించుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు.

8. మంత్రము : బహు వా అశ్వః కమేధ్య ముపగచ్ఛతి । యదప్సు పల్పూలయతి । మేధ్యానేవైనా న్కరోతి, ఇతి ।

అర్థము : అశ్వః=అశ్వము, బహు అమేధ్యమ్=బహువిధమును, యజ్ఞానర్హమునైన ఉచ్ఛిష్టమును, ఉపగచ్ఛతి వై=పొందుచున్నది కదా! (అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు.) అప్సు=ఉదకములందు, పల్పూలయతి యత్=స్నానము చేయించుచున్నచో, ఏనాన్=ఈ అశ్వములను, మేధ్యానేవ=యజ్ఞయోగ్యములనుగానే, కరోతి=చేయుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట ప్రకారాంతరమున ప్లావనవిధి స్తుతించఁబడుచున్నది. అశ్వము భూమియందు ఏదియో ఒక ప్రదేశమునందు పొర్లుచు బహువిధమును యజ్ఞానర్హమునైన ఉచ్ఛిష్టమును పొందుచుండును కదా! కనుక అధ్వర్యుఁడు ప్రక్షాళనముచేత అశ్వములను యజ్ఞయోగ్యములనుగానే చేసినవాఁ డగును.

9. మంత్రము : వాయుర్వా త్వా మనుర్వా త్వేత్యాహ । ఏతా వా ఏతం దేవతా అగ్రే అశ్వ మయుఞ్జన్ । తాభిరేవైనా న్యునక్తి । సవస్యోజ్జిత్యై ।

ఇతి ।

అర్థము : (వాయుర్వా త్వా మనుర్వా త్వా గన్ధర్వాః సప్తవిగ్ంశతిః । తే అగ్రే అశ్వ మాయుఞ్జన్తే అస్మిఞ్జవ మాదధుః ॥ అని మంత్రముయొక్క సంపూర్ణపాఠము) హే అశ్వ!=ఓ అశ్వమా!, వాయుర్వా=వాయువును, మనుర్వా=మనువును, గన్ధర్వాః=పంచవింశతి గంధర్వులు, (ఆహత్య=కలసి=మొత్తము,) సప్తవింశతి=ఆ యిరువదియేడుగురు, అగ్రే=(నాకంటె) ముందుగానే, త్వా=నిన్ను, అయుఞ్జన్=రథమునకు కట్టిరి. తే=వారు, అస్మిన్=ఈ అశ్వమునందు, జవమ్=(పృష్ఠ సమ్మార్జనాద్యుపచారములచేత) వేగమును, అదధుః=సంపాదించిరి. ఏతాః దేవతాః= వాయ్వాది దేవతలు, ఏతమ్ అశ్వమ్= ఈ యశ్వమును, అగ్రే=ప్రథమమున, అయుఞ్జన్ వై=రథమునకుఁ గట్టిరి కదా!. తాభిరేవ=ఆ దేవతలచేతనే, ఏనాన్=ఈ అశ్వములను, యునక్తి=కట్టినవాఁ డగుచున్నాఁడు. ఏతత్=ఇది, సవస్య=యజ్ఞముయొక్క, ఉజ్జిత్యై=ఉత్కర్ష యుతమైన జయముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఓ అశ్వమా! వాయువు, మనువు, పంచవింశతి గంధర్వులు మొత్తము ఆ యిరువదియేడుగురును నాకంటె ముందుగనే నిన్ను రథమునకు కట్టిరి. వారు ఈ యశ్వమునందు పృష్ఠ సమ్మార్జనాద్యుపచారములచేత వేగమును కలుగఁజేసిరి. ఈ వాయ్వాది దేవతలు నాకంటె ముందుగ అశ్వమును కట్టిరని చెప్పుటచే అధ్వర్యుఁడు ఆ దేవతలచేతనే ఈ యశ్వములను కట్టినవాఁ డగుచున్నాఁడు. 'అహం యునజ్మి'=నేను కట్టివేయుచున్నాను అని చెప్పవలసిన పాఠమును పరిత్యజించి 'వాయుర్వా త్వా మనుర్వా త్వా గన్ధర్వాః సప్తవింశతిః అయుఞ్జన్' అని చెప్పుటచే యోజయితలైన దేవతల అనుగ్రహము వలన యజ్ఞమునకు ఉత్కర్షముగ జయము కలుగునని భావము. ఈ ''వాయుర్వా త్వా'' ఇత్యాది మంత్రమును పఠించుచు అధ్వర్యుఁడు వాజపేయ రథమునకు దక్షిణపు టశ్వమును కట్టవలెను.

10. మంత్రము : యజుషా యునక్తి వ్యావృత్త్యై (౯), ఇతి ।

అర్థము : వ్యావృత్త్యై=లౌకికమైన అశ్వయోజనముయొక్క వ్యావృత్తికై, యజుషా='వాయుర్వా' ఇత్యాది యజుస్సు (మంత్రము) చేత, యునక్తి=వాజపేయ సంబంధియగు రథమునకు అశ్వమును కట్టవలెను.

తాత్పర్యము : లోకమునందు రథమునకు అశ్వమును మంత్రరహిత లౌకికముగ కట్టుచుందురు. ఇచట వాజపేయమునకు సంబంధించిన రథమునకు దక్షిణపు టశ్వమును 'వాయుర్వా' అను మంత్రమును పఠించుచు కట్టవలెను. ఈ విధివలన లౌకిక వ్యాపార వ్యావృత్తి అగుచున్నది.

11. మంత్రము : అపాంనపాదాశుహేమన్నితి సంమార్ష్టి । మేధ్యానేవైనా న్కరోతి । అథో స్తోత్యేవైనానాజిగ్ం సరిష్యతః, ఇతి ।

అర్థము : ''అపాంనపాదాశుహేమన్య ఊర్మిః కకుద్మాన్ప్రతూర్తిర్వాజ, సాతమ స్తేనాయం వాజగ్ం సేత్'' అని సంపూర్ణ మంత్రము. అపాంనపాత్=నీటిని నశింపజేయనిదానవును, ఆశుహేమన్=శీఘ్రముగ పోవుదానవు (దుముకుదానవు) నగు, (హే అశ్వ!=ఓ అశ్వమా!, జలే=నీటియందు,) యః ఊర్మిః=ఏ అల (తరంగము), మూపురమువలె ఎత్తైనదియు, ప్రతూర్తిః=మునుగుటచే ఏర్పడిన ఉపద్రవమును పోగొట్టునదియు, వాజసాతమః=(సర్వోపకారి యగుటచే) అధిక అన్నము నిచ్చునదియు, (భవతి=అగుచున్నదో), తేన=ఆ ఊర్మిచేత, అయం (త్వమ్)=ఈ నీవు, (అస్మాకమ్=మాకు,) వాజమ్=అన్నమును, సేత్=సాధించుము. ఇతి=ఈ మంత్రముచే, సంమార్ష్టి =అధ్వర్యుండు అశ్వపృష్ఠమును బాగుగ ప్రక్షాళనము చేయవలెను. (అనేన=ఈ పృష్ఠప్రక్షాళనముచే, అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుండు,) ఏనాన్=ఈ యశ్వములను, మేధ్యానేవ=యాగ యోగ్యములుగానే, కరోతి=చేయుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, ఆజిమ్=గుఱ్ఱపు శరపాత పరిమిత భూమియొక్క అవధి రూపమైన ఆజినిఁ గూర్చి, సరిష్యతః=పోవునట్టి, ఏనాన్=ఈ యశ్వములను, స్తౌత్యేవ=పృష్ఠమార్జన రూపమైన ఉపలాలనముచే ప్రోత్సహించుచున్నవాఁడే యగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట పృష్ఠ సంమార్జనము విధించఁబడుచున్నది. ఓ యశ్వమా! నీవు జలముచే శుభ్రము చేయఁబడునపుడు నీటిని నశింపజేయనిదానవు (కలుషితము చేయనిదానవు), శీఘ్రముగ దుముకుదానవు. అట్టి నీవు మూఁపురమువలె ఎత్తైనదియు, మునుగుటచే ఏర్పడిన ఉపద్రవమును బాగుగ పోఁగొట్టునదియు, సర్వోపకారి యగుటచే అన్నప్రదమునగు శ్రేష్ఠమగు లగ్నమైన ఊర్మిచే మాకు అన్నమును సాధించుము. ఈ మంత్రమును పఠించుచు అధ్వర్యుండు అశ్వ పృష్ఠమును బాగుగ (మాటిమాటికి) ప్రక్షాళనము చేయవలెను. పృష్ఠ సంమార్జనముచేత శోధితమగుటవలన అశ్వము యాగ యోగ్యమగును. మఱియు ఆజినిఁ గూర్చి పోవునట్టి అశ్వములను పృష్ఠసంమార్జన రూపమైన ఉపలాలనముచేత ప్రోత్సహించినవాఁడగును.

12. మంత్రము : విష్ణుక్రమా న్క్రమతే । విష్ణురేవ భూత్వేమాంల్లోకా నభిజయతి, ఇతి ।

అర్థము : (యజమానః=యజమానుండు,) విష్ణుక్రమాన్ క్రమతి=విష్ణువుయొక్క అడుగులవలె అడుగులు వేయుచు నడవవలెను. విష్ణురేవ భూత్వా=విష్ణువే అయి, ఇమాన్ లోకాన్=ఈ భూరాది లోకములను, అభిజయతి=అంతటను జయించును.

తాత్పర్యము : యజమానుండు 'విష్ణోః క్రమోఽసి' అను మంత్రమును పఠించుచు త్రివిక్రమావతారమునందలి విష్ణువుయొక్క అడుగులవలె అడుగులను వేయుచు రథము దగ్గఱకు నడవవలెను. ఇచట రథముదగ్గఱకు యజమానుండు నడవవలెనను విధి చెప్పబడెను. ''విష్ణోః క్రమోఽసి'' అను మంత్రము సంహితయందు వాజపేయ రథ మంత్రముల ప్రకరణమున వ్యాఖ్యానించఁబడెను.

13. మంత్రము : వైశ్వదేవో వై రథః । అజ్మా న్యజ్మానభితో రథం యావిత్యాహ । యా ఏవ దేవతా రథే ప్రవిష్టాః । తాభ్య ఏవ నమస్కరోతి ।

ఆత్మనో ఽనార్త్యై, ఇతి ।

అర్థము : రథః=రథము, వైశ్వదేవః వై=దూరేహేతి నామకులైన అగ్నులనెడి విశ్వేదేవ దేవతలు దేవతలుగాఁ గలదియే. ''అజ్మా న్యజ్మా వభితో రథం యౌ ధ్వాన్తం వాతాగ్రమను సంచరన్తౌ దూరేహేతి రిన్ద్రియావా న్పతత్రీ తే నోఽగ్నయః పప్రయః

పారయన్తు''=ధ్వనితోఁ గూడిన వాయ్వగ్రభాగము నతిక్రమించి సంచరించుచున్నట్టియు, రథమున కంతటను లక్షణములైన పార్శ్వ ఘోషములచేత, అత్యంత లక్షణములైన చక్రఘోషములచే తను అగ్నులు మమ్ము ధావనావధిని (నడవవలసిన హద్దును) అంతము నొందించుఁగాక. దూరేహేతి, ఇంద్రియావంతము, పతత్రియను పేర్లు కల ఆ అగ్నులు అపేక్షితార్థము నొసంగునవి. ఇతి=అని, ఆహ=శ్రుతి చెప్పినది. యాః దేవతాః ఏవ=ఏ దేవతలే, రథే=రథమునందు, ప్రవిష్టాః=ప్రవేశించిరో, తాభ్యః ఏవ=వారికొఱకే, నమస్కరోతి=ప్రార్థనా రూప నమస్కారము చేయుచున్నాఁడు. (అయమ్=ఈ నమస్కారము,) ఆత్మనః=రథము నారోహించిన యజమానునకు, అనార్త్యై=ఆర్తి లేకుండుటకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ''అజ్మా న్యజ్మావభితః'' అను మంత్రమునందలి అగ్ని పదమును రథావస్థిత దేవతా పరముగా యీ బ్రాహ్మణము వ్యాఖ్యానించుచున్నది. యజమానుండు ఎక్కునట్టి రథము విశ్వేదేవుల వాహనము. ఆ విశ్వేదేవులు 'దూరేహేతి' ఇత్యాదులైన పేర్లు గల అగ్నులు. ఆ రథమునందు ఉంటున్నవారు అగ్నిదేవతలని యర్థము. ''అజ్మా న్యజ్మావభితః'' అను మంత్రమునకు అర్థమునందే తాత్పర్యము వ్రాయఁబడినది. ఆ రథమునందుఁ గల దేవతలకు యజమానుండు పై మంత్రముచే ప్రార్థన చేయవలెను. ఆ ప్రార్థనయే ఆ దేవతలకు చేయు నమస్కారము. ఆ నమస్కారముచేత రథము నారోహించునట్టి యజమానునకు ఆర్తి కలుగదు.

14. మంత్రము : అశమరథం భావుకో ఽస్య రథో భవతి । య ఏవం వేద (౮), ఇతి । స్వదయతి పల్పూలయతి వ్యావృత్త్యై అనార్త్యై ద్వే ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే తృతీయ ప్రపాఠకే పఞ్చమోఽనువాకః ॥ ౫ ॥

అర్థము : యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏవమ్=ఈ పూర్వోక్తవిధముగ, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, అస్య=ఇతనియొక్క, రథః=రథము, అశమ రథంభావుకః=శీఘ్రగతి కల శీలము కలది, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఈ పూర్వోక్త విధముగ తెలిసికొనినవానియొక్క రథము శీఘ్రగతి కల భావము కలది యగును. శమయుక్తః రథః శమరథః=మన్దగతిః అశమరథః=శీఘ్రగతి రథః తచ్ఛీలః అస్య వేదితుః రథో భవతి.

పంచమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే తృతీయప్రపాఠకే

షష్ఠో౾నువాకః

1\. మంత్రము : దేవస్యాహగ్ం సవితుః ప్రసవే బృహస్పతినా వాజజితా వాజం జేష మిత్యాహ। సవితృప్రసూత ఏవ బ్రహ్మణా వా

ముజ్జయతి, ఇతి।

అవతారిక : తైత్తిరీయ సంహితలోని ప్రథమకాండ గత సప్తమ ప్రపాఠకమునందలి సప్తమానువాకమందలి వాజపేయ రథ మంత్రములకు గత పంచమానువాకమునందు బ్రాహ్మణము చెప్పఁబడినది. తదనంతరమైన అష్టమానువాకము వాజపేయ రథ ధావన మంత్రములకు ఈ షష్ఠానువాకమునందు బ్రాహ్మణము చెప్పఁబడుచున్నది. ఈ బ్రాహ్మణ వాక్యములందలి 'ఇత్యాహ' అను భాగమువఱకుంగల మంత్రైకదేశ భాగములు పైని చెప్పఁబడిన వాజపేయ రథ ధావన మంత్రములలోనివి. ఆ మంత్రము లన్నియు అచటనే (కాం.1, ప్ర.7; అను.8;) సంపూర్ణముగ వ్యాఖ్యానించఁబడినవి కనుక ఆ మంత్రములను, వాని అర్థ తాత్పర్యములను అచటనే చూడవలెను.

అర్థము : ''దేవస్యాహగ్ం సవితుః ప్రసవే బృహస్పతినా వాజజితా వాజం జేషమ్'' ఇతి ఆహ='సవితయగు పరమేశ్వరుని అనుజ్ఞ కలుగుచుండఁగా నేను అన్నజయకారియగు బృహస్పతిచే అన్నమును పొందఁగలను' అని శ్రుతి చెప్పినది. సవితృ ప్రసూతః ఏవ=సవితృ దేవునిచే ప్రేరితుఁడే అయినవాఁడై యజమానుఁడు, బ్రహ్మణా=బ్రాహ్మణ జాత్యభిమాని దేవత (బృహస్పతిచే), వాజమ్=అన్నమును, ఉజ్జయతి=ఉత్కర్షముగ జయించు (పొందు)చున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : 'దేవస్యాహమ్' అను మంత్రమునందలి బృహస్పతి పదమును ఈ బ్రాహ్మణము బ్రాహ్మణ జాత్యభిమాని దేవత పరముగ వ్యాఖ్యానించినది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

2\. మంత్రము : దేవస్యాహగ్ం సవితుః ప్రసవే బృహస్పతినా వాజజితా వర్షిష్ఠం నాకగ్ం రుహేయ మిత్యాహ। సవితృప్రసూత ఏవ

బ్రహ్మణా వర్షిష్ఠం నాకగ్ం రోహతి, ఇతి।

అర్థము : ''దేవస్యాహగ్ం సవితుః........రుహేయమ్'' ఇతి ఆహ='అతిశయముగ వృద్ధినొందిన స్వర్గము నధిరోహింతును' (శేషము పూర్వోక్తము.) అని శ్రుతి చెప్పినది. సవితృప్రసూతః ఏవ=సవితృ దేవునిచే ప్రేరితుఁడే అయినవాఁడై బ్రహ్మణా=బ్రాహ్మణ జాత్యభిమాని దేవతచే (బృహస్పతిచే), వర్షిష్ఠమ్=అతిశయముగ వృద్ధి నొందిన నాకమ్=స్వర్గమును, రోహతి=అధిరోహించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : 'దేవస్యాహమ్' అను మంత్రముయొక్క తాత్పర్యము అర్థమునందే వ్రాయఁబడినది. ఆ మంత్రము అట్లు చెప్పచు బ్రహ్మ యను ఋత్విజుఁడు సవితృ దేవునిచే ప్రేరితుఁడే అయి బ్రాహ్మణ జాత్యభిమానియైన దేవతచే అతిశయముగ వృద్ధి నొందిన స్వర్గము నధిరోహించును. ఈ మంత్రమును పఠించుచు బ్రహ్మ యను ఋత్విజుఁడు చాత్వాలమందు నిమితమైన రథచక్రము నధిరోహించవలెను. నిమితము=భూమియందు స్థాపితమైన కాష్ఠముయొక్క అగ్రభాగమున స్థాపించఁబడినది. ఆ రథచక్రము ననుమంత్రించవలెను.

3\. మంత్రము : చాత్వాలే రథచక్రం నిమితగ్ం రోహతి। అతో వా అఙ్గిరస ఉత్తమాః సువర్గం లోకమాయన్। సాక్షాదేవ యజమానః

సువర్గం లోకమేతి, ఇతి।

అర్థము : చాత్వాలే=చాత్వాలమందు, నిమితమ్=నిమితమైన, రథచక్రమ్=రథచక్రమును, రోహతి=బ్రహ్మ ఎక్కవలెను. అతః వై=ఈ ఉపరితలమైన రథచక్రమునుండియే, అఙ్గిరసః=అంగిరో మహర్షులు, ఉత్తమాః=మిక్కిలి పైకి లేచినవారై, సువర్గం లోకమ్=స్వర్గ లోకమును, ఆయన్=పొందిరి. యజమానః=యజమానుఁడు, సాక్షాదేవ=వ్యవధానము లేకుండనే, సువర్గం లోకమ్=స్వర్గ లోకమును, ఏతి=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట రథచక్రారోహణము విధించఁబడుచున్నది. చాత్వాలమందు నిమితమైన రథచక్రమును బ్రహ్మ అధిరోహించవలెను. పూర్వము అంగిరసులు (మహర్షులు) ఈ ఉపరితలమైన రథచక్రమునుండియే మిక్కిలి పైకి లేచినవారై స్వర్గ లోకమును పొందిరి. దీనివలన యజమానుఁడు వ్యవధానము లేకుండనే స్వర్గమును పొందును.

4\. మంత్రము : ఆవేష్టయతి। వజ్రో వై రథః। వజ్రేణైవ దిశో౾భిజయతి (౧), ఇతి।

అర్థము : ఆవేష్టయతి=ఊర్ధ్వకాష్ఠాగ్రమందు స్థాపితమైనదియు, బ్రహ్మ యెక్కినదియునగు రథచక్రమును మూఁడు మాఱులు ప్రదక్షిణముగ త్రిప్పవలెను. రథః=రథము, వజ్రః వై=వజ్రమే. వజ్రేణైవ=వజ్రముచేతనే, దిశః=దిక్కులను, అభిజయతి=అంతటను జయించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : చాత్వాలమందు భూమియందు స్థాపితమైన కాష్ఠముయొక్క అగ్రభాగమున ఉంచఁబడిన రథచక్రమును బ్రహ్మ ఎక్కవలెనని పూర్వము చెప్పఁబడినది. బ్రహ్మ ఆరోహించిన ఆ రథచక్రమును మూఁడు మాఱులు ప్రదక్షిణముగ త్రిప్పవలెను. రథము వజ్రాంశ మగుటవలన వజ్రాయుధ రూపమే. ఇందువలన తిరుగుచున్న వజ్రరూప రథచక్రముచే సర్వదిక్కుల జయము కలుగును. ఇచట రథచక్రముయొక్క ఆవేష్టనము విధించఁబడినది.

5\. మంత్రము : వాజినాగ్ం సామ గాయతే। అన్నం వై వాజః। అన్నమేవావరున్ధే, ఇతి।

అర్థము : వాజినామ్=అన్నార్థుల సంబంధియైన, సామ=సామమును, గాయతే=గానము చేయవలెను. అన్నం వై=అన్నమే, వాజః=వాజ శబ్దార్థము. అన్నమేవ=అన్నమునే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : అన్నార్థులకు సంబంధించిన సామవిశేషమును బ్రహ్మ గానముచేయవలెను. అన్నమే వాజ శబ్దార్థము. కనుక దీనిచే యజమానుఁడు అన్నమును తప్పక పొందును. ఇచట సామగానము విధించఁబడినది.

6\. మంత్రము : వాచో వర్ష్మ దేవేభ్యో౾పాక్రామత్। తద్వనస్పతీ న్ప్రావిశత్। సైషా వాగ్వనస్పతిషు వదతి। యా దున్దుభౌ। తస్మాద్దున్దుభిః

సర్వా వాచో౾తివదతి, ఇతి।

అర్థము : వాచః=వాగ్దేవతయొక్క, వర్ష్మ=నాదాత్మకమైన ప్రధాన శరీరము, దేవేభ్యః=దేవతలనుండి, అపాక్రామత్=తొలఁగిపోయెను. తత్=అది, వనస్పతీన్=వనస్పతులను, ప్రావిశత్=ప్రవేశించెను. యా=ఏ వాక్కు, దున్దుభౌ=దుందుభియందు, వదతి=ధ్వనించుచున్నదో, సా ఏషా వాక్=ఆ యీ వాక్కు, వనస్పతిషు=వనస్పతులందు, వదతి=ధ్వనించుచున్నది. తస్మాత్=ఆ ప్రదేశమునుండి, దున్దుభిః=దుందుభి, సర్వాః వాచః=సర్వ మనుష్య వాక్కులను, అతివదతి=అతిక్రమించి ధ్వనిని చేయుచున్నది. దుందుభి=భేరి యను వాద్య విశేషము.

తాత్పర్యము : దుందుభిఘాతమును విధించుటకై ముందుగా ఇచట ఆ దుందుభి ధ్వని ప్రస్తుతించఁబడుచున్నది. వాగ్దేవతయొక్క నాదాత్మకమైన ప్రధాన శరీరము దేవతలనుండి తొలఁగి పోయి వనస్పతుల (చెట్ల)యందు ప్రవేశించెను. చెట్లయందు ధ్వనించుచున్న ఆ వాక్కే దుందుభి. ఆ ప్రదేశమునుండి దుందుభి సర్వమనుష్యుల వాక్కుల నతిక్రమించి ధ్వనిని చేయుచున్నది.

7\. మంత్రము : దున్దుభీన్త్సమాఘ్నన్తి । పరమా వా ఏషా వాక్ (౨) । యా దున్దుభౌ । పరమయైవ వాచావరాం వాచ మవరున్ధే । అథో

వాచ ఏవ వర్ష్మ యజమానోఽవరున్ధే, ఇతి ।

అర్థము : దున్దుభీన్=దుందుభులను, సమాఘ్నన్తి=బాగుగ అంతటను మ్రోయించవలెను. దున్దుభౌ=దుందుభియందు, యా వాక్కు (ధ్వని), అస్తి=కలదో, ఏషా=ఇది, పరమా వాక్ వై=ఉత్తమమైన వాక్కు కదా!. పరమయైవ వాచా=ఉత్తమ వాక్కుచేతనే, అవరాం వాచమ్=అవర వాక్కును, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, యజమానుఁడు, వాచః=వాగ్దేవతయొక్క, వర్ష్మైవ=నాదాత్మకమైన ప్రధాన శరీరమునే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట దుందుభియొక్క అఘాతము (మ్రోయించుట) విధించఁబడుచున్నది. దుందుభులను (భేరులను) బాగుగ అంతటను మ్రోయించవలెను. ''ఇన్ద్రాయ వాచం వదతేన్ద్రం వాజం జాపయతేన్ద్రో వాజ మజయిత్''='ఓ బ్రాహ్మణులారా! యజమానునకై ఆశీర్వాద రూపమైన వాక్కు నుచ్చరింపుఁడు. అన్నము విషయమున యజమానునకు జయమును కలుగఁజే యుఁడు.' అను వాజపేయ రథధావన మంత్రములలోని యీ మంత్రమునకు ఆపస్తంబులు ఇచట వినియోగము చెప్పియుండిరి. అనఁగా ఈ మంత్రముచే దుందుభి ననుమంత్రించుచుండఁగా సభ్యులైన బ్రాహ్మణులు దుందుభిని మ్రోయించవలెనని యర్థము. దుందుభి వాక్కు ఉత్కృష్ట మైనది. పరమ వాక్కుచేతనే అవర వాక్కును పొందును. మఱియు యజమానుఁడు వాగ్దేవియొక్క నాదాత్మకమైన ప్రధాన శరీరమును పొందును.

8\. మంత్రము : ఇన్ద్రాయ వాచం వదతేన్ద్రం వాజం జాపయతేన్ద్రో వాజ మజయి దిత్యాహ । ఏష వా ఏతర్హీన్ద్రః । యో యజతే । యజమాన ఏవ వాజ ముజ్జయతి, ఇతి ।

అర్థము : ''ఇన్ద్రాయ వాచం......వాజ మజయిత్'' ఇతి ఆహ='సభ్యులైన ఓ బ్రాహ్మణులారా! యజమానునకై ఆశీర్వాద వాక్కునుచ్చరింపుఁడు. అన్నము విషయమున యజమానునకు జయమును కలుగఁజేయుఁడు' అని శ్రుతి చెప్పినది. యః=ఏ పురుషుఁడు, యజతే=యాగము చేయుచున్నాఁడో, ఏతర్హి=ఈ యాగ లక్షణ పరమైశ్వర్య యోగమువలన, ఏషః వై=ఈ యాగకర్తయే, ఇన్ద్రః=ఇంద్ర శబ్ద వాచ్యుఁడు. యజమానః ఏవ=యజమానుఁడే, వాజమ్=అన్నమును, ఉజ్జయతి=ఉత్కృష్టముగ జయించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : 'ఇన్ద్రాయ వాచమ్' అను మంత్రమునందలి 'ఇంద్ర' పదమును, 'వాజ మజయిత్' అను పదములను ఈ బ్రాహ్మణము వ్యాఖ్యానించుచున్నది. (మంత్ర తాత్పర్యము అర్థమునందే వివరించఁబడినది.) ''ఇది=పరమైశ్వర్యే'' అను ధాతువు నుండి ఇంద్ర శబ్దము పుట్టినది. పరమైశ్వర్యవంతుఁడు ఇంద్ర శబ్దార్థము యాగము చేయుచున్న యజమానునకు యాగ లక్షణమైన పరమైశ్వర్యము కలదు కనుక మంత్రమునందలి ఇంద్ర శబ్దమునకు యాగకర్తయైన యజమానుఁడని ఈ బ్రాహ్మణము వ్యాఖ్యానించినది. మఱియు 'వాజమ్ అజయిత్' అను పదములకు యజమానుఁడే అన్నమును ఉత్కృష్టముగ జయించునని వ్యాఖ్యానించినది.

9\. మంత్రము : సప్తదశ ప్రవ్యాధానాజిం ధావన్తి । సప్తదశగ్ం స్తోత్రం భవతి । సప్తదశ సప్తదశ దీయన్తే (౩) । సప్తదశః ప్రజాపతిః । ప్రజాపతేరాప్త్యై, ఇతి ।

అర్థము : సప్తదశ=పదునేడు, ప్రవ్యాధాన్=ప్రవ్యాధములను ఆజిమ్=అవధి ప్రదేశమును గూర్చి, ధావన్తి=రథారూఢులు పరుగెత్తవలెను. సప్తదశం స్తోత్రమ్=సప్తదశ నామకమైన స్తోత్రము, భవతి=అనుష్ఠేయము కావలెను. సప్తదశ సప్తదశ దీయన్తే=రథాదులు పదునేడు పదునేడు చొప్పున దక్షిణగా ఈయఁదగినవి. ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, సప్తదశః=సప్తదశ నామకుఁడు

తాత్పర్యము : ఇచట రథారూఢుల ధావనము, సప్తదశస్తోత్రము, దక్షిణ అను మూఁడు విధేయములు విధించఁబడుచున్నవి. 1) సప్తదశ ప్రవ్యాధముల ప్రదేశములయొక్క అంతమున స్థాపించఁబడిన ఔదుంబరి శాఖతోఁ గూడిన అవధి రూపమైన ఆజి వఱకు రథారూఢులు పరుగెత్తవలెను. 2) ఈ వాజపేయమునందు సామవేద ప్రసిద్ధమైన స్తోత్రము సప్తదశ సంఖ్యావృత్తి యుక్తము కావలెను. 3) పదునేడేసి రథాదుల దక్షిణల నీయవలెను. ప్రజాపతి సప్తదశ నామకుఁడు కనుక ఇతి ప్రజాపతియొక్క ప్రాప్తి కలుగును. 'రథములు, అనస్సులు (బండ్లు) అశ్వములు, ఏనుఁగులు, నిష్కములు, మాడలు (బంగారము లేక వెండి నాణెములు), దాసీజనులు, మేకలు, గొఱ్ఱెలు, వస్త్రములు, గో శతములు' అనునవి రథాది ద్రవ్యములు. వీనిలో ఒక్కొక్క ద్రవ్యమును పదునేడేసి చొప్పున దక్షిణగా నీయవలెను. ప్రకర్షేణ=బలాధిక్యేన విధ్యన్తే=ముచ్యన్తే బాణాః యావత్పరిమాణేషు దేశవిశేషేషు తావత్పరిమాణా దేశాః ప్రవ్యాధాః । తే చ సప్తదశ సంఖ్యాకాః । తేషా మన్తేఽవధిత్వ ద్యోతనాయ కాచి దౌంబరీ శాఖా నిఖన్యతే, తత్కాష్ఠయుక్తోఽవధిః ఆజిః । తత్పర్యన్తం రథారూఢా ధావేయురితి విద్యారణ్య భాష్యమ్.

10\. మంత్రము : అర్వాఽసి సప్తిరసి వాజ్యసీత్యాహ । అగ్నిర్వా అర్వా । వాయుః సప్తిః । ఆదిత్యో వాజీ । ఏతాభిరేవాస్మై దేవతాభి ర్దేవరథం యునక్తి, ఇతి ।

అర్థము : ''అర్వాఽసి సప్తిరసి వాజ్యసి'' ఇతి ఆహ='ఓ దక్షిణపు వైపున ఉన్న అశ్వమా! నీవు అర్వన్ జాతికి చెందినదాన వగుచున్నావు. మధ్యమమున ఉన్న ఓ అశ్వమా! నీవు సప్తి జాతికి చెందిన దాన వగుచున్నావు. ఓ ఉత్తరపు వైపున ఉన్న అశ్వమా! నీవు వాజి జాతికి చెందినదాన వగుచున్నావు' అని రథ ధావన మంత్రములలోని మంత్రము చెప్పినది. అర్వా=అర్వన్ జాతీయమైన అశ్వము, అగ్నిః వై=అగ్నిదేవతా స్వరూపమే, సప్తిః=సప్తి జాతీయమైన అశ్వము, వాయుః=వాయు దేవతా స్వరూపము. వాజీ =వాజి జాతీయమైన అశ్వము, ఆదిత్యః=ఆదిత్య దేవతా స్వరూపము. (అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు,) అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, ఏతాభిః దేవతాభిః ఏవ=ఈ అగ్న్యాది దేవతలతోనే, యునక్తి = రథమును పూన్చినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : అర్వన్ సప్తి వాజి జాతీయములైన మూఁడు అశ్వములు ఇచట అగ్న్యాది దేవతా త్రయ రూపమున స్తుతింపఁబడినవి. అటువంటి అశ్వములతో పూన్చిన రథమును అధ్వర్యుఁడు ఈ యజమానునికొఱకు అగ్ని వాయ్వాదిత్య దేవతలతోనే రథమును పూన్చినవాఁ డగుచున్నాఁడు. పంచమానువాకమునందు 'యజుషా యునక్తి' అనుచోట ''వాయుర్వా త్వా'' అను యజుస్సు (మంత్రము) విహితమైనది.

11\. మంత్రము : ప్రష్టివాహినం యునక్తి । ప్రష్టివాహీ వై దేవరథః । దేవరథ మేవాస్మై యునక్తి (౪), ఇతి ।

అర్థము : ప్రష్టివాహినమ్=మూఁడు పాదములతోఁ గూడిన భోజన పాత్రము వంటి అశ్వత్రయముతో వహించునట్టి రథమును, యునక్తి=మూఁడు అశ్వములతో పూన్చవలెను. దేవరథః=దేవరథము, ప్రష్టివాహీ వై=ప్రష్టివాహియే. దేవరథమేవ=దేవరథమునే, అస్మై=ఈ యజమానుని కొఱకు, యునక్తి=పూన్చినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట రథయోగము విధించఁబడుచున్నది. మూఁడు కాళ్లతో కూడిన భోజన పాత్రముయొక్క ఆధారము ప్రష్టి యనఁబడును. అట్టి ప్రష్టివలె మూఁడు అశ్వములచే వహించియుండు రథమును పూర్వము స్తుతించఁబడిన అర్వ సప్తి వాజులనెడి మూఁడు అశ్వములతో అధ్వర్యుఁడు పూన్చవలెను. వామ దక్షిణాశ్వముల మధ్యమున రెండు కాఁడులను చాఁచి ఆ రెండింటియొక్క మధ్యమున సప్తిజాతీయమైన అశ్వమును పూన్చవలెనని విద్యారణ్యమున వివరించఁబడినది. దేవరథము ప్రష్టవాహియే. కావున ప్రష్టవాహియైన రథమును పూన్చిన అధ్వర్యుఁడు ఈ యజమానునికొఱకు దేవరథమునే పూన్చినవాఁ డగును.

12. మంత్రము : వాజినో వాజం ధావత కాష్ఠాం గచ్ఛతేత్యాహ। సువర్గో వై లోకః కాష్ఠా। సువర్గమేవ లోకం యన్తి, ఇతి।

అర్థము : ''వాజినో వాజం ధావత కాష్ఠాం గచ్ఛత'' ఇతి ఆహ. ''వాజినో వాజం ధావత మరుతాం ప్రసవే జయత వియోజనా మిమీధ్వ మధ్వనః స్కభ్నీత కాష్ఠాం గచ్ఛత'' అను రథ ధావన మంత్రములలోని మంత్రమునకు ఈ బ్రాహ్మణము దామ్నాతమైన 'వాజినో వాజం......గచ్ఛత' అను భాగము ప్రతీకము. 'ఓ అశ్వములారా! అన్నమును సంపాదించుటకై శీఘ్రముగ పరుగిడుఁడు. దేవతల యనుజ్ఞచే అన్నమును సంపాదింపుఁడు. బహుయోజనముల దూరమును సైతము శీఘ్రముగ పరుగిడుటచే అల్పయోజన దూరమునుగఁ జేయుఁడు. మార్గాంతమును పొందుఁడు' అని ఆ మంత్రము చెప్పినది. కాష్ఠా=మార్గ సమాప్తి. సువర్గః లోకః వై=స్వర్గ లోకమే. సువర్గమేవ లోకమ్=స్వర్గ లోకమునే, యన్తి=పొందు చున్నారు.

తాత్పర్యము : ఈ బ్రాహ్మణము 'వాజినో వాజమ్' అను మంత్రముయొక్క ప్రథమ భాగమును ప్రతీకముగా గ్రహించి చతుర్థ భాగ మందలి కాష్ఠా శబ్దమును వ్యాఖ్యానించుచున్నది. అర్థమునందు మంత్ర తాత్పర్యము వివరింపఁబడినది. కాష్ఠ యనఁగా దేవలోకమునకుఁబోవు మార్గముయొక్క సమాప్తి. మార్గ సమాప్తి స్వర్గలోకమే. 'మార్గసమాప్తిని పొందుఁడు' అని రథముపైని ఉన్న అధ్వర్యుఁడు అశ్వములను హెచ్చరించుటవలన ఆ యశ్వములు స్వర్గలోకమునే పొందుచున్నవని యర్థము.

13. మంత్రము : సువర్గం వా ఏతే లోకం యన్తి। య ఆజిం ధావన్తి, ఇతి।

అర్థము : యే=ఏ అశ్వములు, ఆజిమ్=ఆజిని, యన్తి=పొందుచున్నవో, ఏతే=ఈ యశ్వములు, సువర్గం లోకం వై=స్వర్గ లోకమునే, యన్తి=పొందుచున్నవి.

తాత్పర్యము : ఏ యశ్వములు (ఎవరు) ఆజిని పొందుచున్నవో (ఆజిని గూర్చి పోవుచున్నారో,) ఈ యశ్వములు (వీరు) స్వర్గ లోకమునే పొందుచున్నవి. స్వర్గ లోకమును గూర్చియే పోవుచున్నారు. ఇచట దిగ్విశేషమును విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది.

14. మంత్రము : ప్రాఞ్చో ధావన్తి। ప్రాఙివ హి సువర్గో లోకః, ఇతి।

అర్థము : ప్రాఞ్చః=పూర్వాభిముఖములై, ధావన్తి=పరుగిడవలెను. సువర్గః లోకః=స్వర్గలోకము, ప్రాఙివ హి=పూర్వదిగ్వర్తియే కదా!

తాత్పర్యము : రథాశ్వములు తూర్పు దిక్కున కభిముఖముగ పరుగిడవలెను. స్వర్గము ఐంద్రము (ఇంద్రపాలితము) కనుక ఇంద్రుఁడు తూర్పు దిక్కున కధిపతి కనుకను స్వర్గ లోకము తూర్పు దిక్కునందే యున్నది. ఇచట దిగ్విశేషము విహిత మైనది.

15. మంత్రము : చతసృభి రనుమన్త్రయతే। చత్వారి చ్ఛన్దాగ్ంసి। ఛన్దోభి రేవైనా సువర్గం లోకం గమయతి (౫), ఇతి।

అర్థము : చతసృభిః=నాలుగు ఋక్కులచే, అనుమన్త్రయతే=పరుగిడునట్టి రథములను అనుమంత్రించవలెను. ఛన్దాంసి=గాయత్ర్యాది చ్ఛందస్సులు, చత్వారి=నాలుగు. ఛందోభిరేవ=ఛందస్సులచేతనే, ఏనా (న)=ఈ రథములను, సువర్గం లోకమ్=స్వర్గ లోకమును, గమయతి=పొందించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట పరుగిడునట్టి రథములకు అనుమంత్రణము విధింపఁబడుచున్నది. 1)''వాజే వాజేऽవత'',2)''శం నో భవన్తు వాజినో హవేషు'', 3)''మిత్రద్రవః సహస్రసా'', 4)''దేవతాతా మిత్రద్రవః'' అను నాలుగు ఋక్కులచే అధ్వర్యుఁడు

పరుగిడునట్టి రథములను అనుమంత్రించవలెను. బౌధాయన మహర్షి వీనిలో రెండవ ఋక్కును, మూఁడవ ఋక్కును ఒక్కటిగాఁ జేసి ''ఏష స్య వాజీ క్షిపణిమ్'' అను ఋక్కును నాల్గవ ఋక్కునుగా సమన్వయించియుండెను. ఈ ఋక్కులు వాజపేయ రథ ధావన మంత్రములలోనివి. ఈ నాలుగును సంహితయందు ఆ ప్రకరణమునందే వ్యాఖ్యానింపఁబడినవి. గాయత్ర్యాది చ్ఛందస్సులు నాలుగు. అనుమంత్రించిన అధ్వర్యుఁడు చతుష్ట్వ సంఖ్యా సామ్యముచే ఛందస్సులచేతనే ఈ రథములను స్వర్గమును పొందించినవాఁ డగును. గాయత్రి, త్రిష్టుప్పు, జగతి, అనుష్టుప్పు అనునవి ఆ నాలుగు ఛందస్సులు.

16. మంత్రము : ప్ర వా ఏతే ऽస్మాల్లోకాచ్చ్యవన్తే (న్తే)। య ఆజిం ధావన్తి। ఉదఙ్ఙా ఆవర్తన్తే। అస్మాదేవ తేన లోకాన్నయన్తి, ఇతి।

అర్థము : యే=ఏ రథములు, ఆజిమ్=ఆజిని గూర్చి, ధావన్తి=పరుగిడుచున్నవో, ఏతే=ఇవి, అస్మాత్ లోకాత్=ఈ లోకమునుండి, ప్రచ్యవన్తే వై=ప్రకర్షముగ జారిపోవుచున్నవి కదా! ఉదఙ్ఙా=ఉత్తరాభిముఖముగ, ఆవర్తన్తే=తిరుగవలెను. తేన=ఆ ఆవర్తనముచే, అస్మాత్ లోకాదేవ=ఈ భూలోకమునుండియే, నయన్తి=పొందించుచున్నవా రగుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ఆజిని గూర్చి పరుగిడుచున్న యీ రథములు ఈ భూ లోకమునుండి జారిపోవుచున్నవే యగుచున్నవి. ఈ రథములు ఉత్తరాభిముఖముగ తిరుగవలెను. ఆ ఆవర్తనముచే రథారూఢులు రథములను ఈ భూ లోకమునుండియే తీసికొని పోవువారగుదురు. ఇచట ఉత్తరాభిముఖముగ ఆవృత్తి విధింపఁబడినది.

17. మంత్రము : రథవిమోచనీయం జుహోతి ప్రతిష్ఠిత్యై, ఇతి।

అర్థము : ప్రతిష్ఠిత్యై=అశ్వముల ప్రతిష్ఠకై, రథవిమోచనీయమ్=రథమును విడుచుటకు సంబంధించిన హవిస్సును, జుహోతి=హోమము చేయవలెను.

తాత్పర్యము : ఇచట రథవిమోచనీయ హవిర్హోమము విధింపఁబడుచున్నది. ఆ హోమము చేయునపుడు ''ఆ మా వాజస్య ప్రసవో జగమ్యాదా ద్యావాపృథివీ విశ్వశంభూ। ఆ మా ऽగన్తా పితరా మాతరా చా ऽऽమా సోమో అమృతత్వాయ గమ్యాత్''='అన్నోత్పత్తి నా దగ్గఱకు వచ్చుఁగాక. ద్యావా పృథివులు జగత్తునకు సుఖము కలుగవలెనని భావించుచున్నవై నాయొద్దకు వచ్చుఁగాక. నా తండ్రియు, తల్లియు చిరకాలముండుటకై నాయొద్దకు వత్తురుగాక. మఱియు సోమదేవత నాకు దేవతా జన్మ నిమిత్తమై నా దగ్గఱకు వచ్చుఁగాక.' అను మంత్రమును పఠించవలెను. రథవిమోకముచే అశ్వములకు ఆయాసమును పోఁగొట్టి స్వయముగ యజమానుఁడు ప్రతిష్ఠితుఁ డగును.

18. మంత్రము : ఆ మా వాజస్య ప్రసవో జగమ్యా దిత్యాహ। అన్నం వై వాజః। అన్నమేవావరున్ధే, ఇతి।

అర్థము : 'ఆ మా వాజస్య ప్రసవో జగమ్యాత్' ఇతి ఆహ='అన్నోత్పత్తి నా దగ్గఱకు వచ్చుఁగాక' అని రథవిమోచనీయ హోమ మంత్ర ప్రథమ పాదము చెప్పినది. అన్నం వై=అన్నమే, వాజః=వాజ శబ్దార్థము. తేన=ఆ కారణముచే, యజమానః=యజమానుఁడు, అన్నమ్=అన్నమును, అవరున్ధే ఏవ=నిశ్చయముగ పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట రథవిమోచనీయ హోమ మంత్రమునందలి వాజప్రసవోక్తికి అభిప్రాయమును శ్రుతి వివరించుచున్నది. 'వాజస్య ప్రసవః మా ఆ జగమ్యాత్'='అన్నముయొక్క ఉత్పత్తి నన్నుఁ గూర్చి వచ్చుఁగాక' అని మంత్ర భాగము చెప్పినది. అన్నమే వాజ శబ్దార్థము కనుక యజమానుఁడు నిశ్చయముగ అన్నమును పొందును.

19. మంత్రము : యథాలోకం వా ఏత ఉజ్జయన్తి। య ఆజిం ధావన్తి (౬), ఇతి।

అర్థము : యే=ఏ రథారూఢులు, ఆజిమ్=ఆజిని గూర్చి, ధావన్తి=పరుగిడుచున్నారో, ఏతే=వీరు, యథాలోకం వై=యథాస్థానమునే, ఉజ్జయన్తి=ఉత్కర్షముగ జయించుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ఇతరములైన పదునాఱు రథములతో పరుగిడుచున్నవారికి కృష్ణల దానమును విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది. ఆజిని గూర్చి పరుగిడుచున్న ఇతర రథములలో ఉన్నవారు తాము ఏ యే స్థానమునందు పరుగిడుచున్నారో, ఆ [illegible] స్థానములను ఉత్కృష్టముగ జయింతురు.

20. మంత్రము : కృష్ణలం కృష్ణలం వాజసృద్భ్యః ప్రయచ్ఛతి । యమేవ తే వాజం లోక ముజ్జయన్తి । తం పరిక్రీయావరున్ధే, ఇతి ।

అర్థము : వాజసృద్భ్యః=అన్నము నుద్దేశించి పరుగిడునట్టి రథాంతర వర్తులైనవారికొఱకు, కృష్ణలమ్=ఒక్కొక్క కృష్ణలమును (యవత్రయ పరిమిత సువర్ణమును), ప్రయచ్ఛతి=యజమానుఁడు ఒసఁగవలెను. తే=ఆ రథాంతరములందు ఉన్నవారు, యం వాజం లోకమేవ=ఏ అన్నమును, స్థానమునే, ఉజ్జయన్తి=ఉత్కృష్టముగ జయించుచున్నారో, తమ్=ఆ సంపాదితమైన అన్నమును, స్థానమును, పరిక్రీయ అవరున్ధే=స్వాధీనము చేసికొనుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట కృష్ణల దానము విధింపఁబడుచున్నది. కృష్ణల మనఁగా మూఁడు యవగింజల పరిమాణము గల బంగారము. యజమానుఁడు మంత్రయుక్తమైన రథము నారోహించవలెనని, వాజసృతులు పదునాఱుగురు పదునాఱు రథముల నారోహించవలెననియు "యజుర్యుక్తం యజమాన ఆరోహతి" అను సూత్రము తెలియఁజేయుచున్నది. వాజసృతు లనఁగా అన్నము నుద్దేశించి పరుగిడువారు. యజమానుఁడు అట్టి వాజసృతులకు ఒక్కొక్కనికి ఒక్కొక్క కృష్ణలము చొప్పున బంగారము నీయవలెను. కృష్ణల దానముచేత యజమానుఁడు ఆ వాజసృతులు (రథాంతర వర్తులు) సంపాదించుకొనిన అన్నమును, నివాస స్థానమును స్వాధీనము చేసికొనును.

21. మంత్రము : ఏకధా బ్రహ్మణ ఉపహరతి । ఏకధైవ యజమానే వీర్యం దధాతి, ఇతి ।

అర్థము : ఏకధా=ఆ కృష్ణలముల నన్నిటిని ఒక్కటిగా, బ్రహ్మణే=బ్రహ్మ యను ఋత్విజునికొఱకు, ఉపహరతి=దానము చేయవలెను. (బ్రహ్మ=బ్రహ్మ.) యజమానే=యజమానునియందు, ఏకధైవ=ఒక్కటిగానే, వీర్యమ్=తేజమును, దధాతి=స్థాపించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్తములైన పదునాఱు కృష్ణలములను మఱల తీసుకొని ఒక్కటిగాఁ జేసి యజమానుఁడు ఆ బంగారమును బ్రహ్మ యను ఋత్విజునకు దానము చేయవలెను. ఆ దానమును గ్రహించిన బ్రహ్మ యజమానునియందు ఒక్కమాఱే తేజమును స్థాపించినవాఁ డగును.

22. మంత్రము : దేవా వా ఓషధీష్వాజిమయుః । తా బృహస్పతి రుదజయత్ । స నీవారా న్నిరవృణీత । తన్నీవారాణాం నీవారత్వమ్, ఇతి ।

అర్థము : దేవాః=దేవతలు, ఓషధీషు=ఓషధుల విషయమై, ఆజిమ్=ఆజినిఁ గూర్చి, అయుః వై=వెళ్లిరి కదా! తాః=ఆ ఓషధులను, బృహస్పతిః=బృహస్పతి, ఉదజయత్=ఉత్కృష్టముగ జయించెను. సః=ఆ బృహస్పతి, నీవారాన్=నీవార ధాన్యములను, నిరవృణీత=ఇతరములైన ఓషధులనుండి నిష్కర్షించి వరించెను, తత్=నిష్కర్షించి వరించుటవలన, నీవారాణామ్=తనంతనే పండెడి వరిధాన్యమునకు, నీవారత్వమ్=నీవార మనెడి పేరు, అభవత్=అయినది. నీవారము=విత్తక పండెడు దూసర్లు మొదలగు తృణధాన్యము (తనంతనే పండెడి వరిధాన్యము).

తాత్పర్యము : పూర్వము ప్రథమమున వాజపేయ యాగమునకై ఆజినిఁ గూర్చి పరుగిడిన బృహస్పతికి జయము కలిగిన విధముగనే ఇప్పుడు కూడ ఓషధులందు సారమును స్వీకరించుటకై దేవతలు ఆజినిఁ గూర్చి పరుగిడిన దేవతలలో బృహస్పతి జయమును పొంది ఓషధులలో నీవార ధాన్యమును ఇతరములైన ఓషధులకంటె సారమైనదిగా నిశ్చయించి (నిష్కర్షించి) వరించెను. బృహస్పతి నిష్కర్షించి వరించుటవలన ఆ ధాన్యమునకు నీవార మనెడి నామ మేర్పడినది. చరువును విధించుటకై యిచట శ్రుతి ప్రస్తుతించినది.

[illegible] మంత్రము : నైవార శ్చరు ర్భవతి (౭) । ఏతద్వై దేవానాం పరమ మన్నమ్ । యన్నీవారాః । పరమేణైవాస్మా అన్నాద్యేనావర మన్నాద్య మవరున్ధే, ఇతి ।

అర్థము : నైవారః=నీవార ధాన్య సంబంధియైన, చరుః=చరువు, భవతి=వాజపేయమునందు కావలెను. నీవారాః యత్=నీవార ధాన్యము ఏది కలదో, ఏతత్ వై=ఇదియే, దేవానామ్=దేవతలకు, పరమమ్=ఉత్కృష్టమైన, అన్నమ్=అన్నము. పరమేణ అన్నాద్యేనైవ=పరమమైన అన్నాద్యముచేతనే, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, అవరమ్=వెనుకటిదైన, అన్నాద్యమ్=అన్నమును, అవరున్ధే=(అధ్వర్యుఁడు) సంపాదించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట చరువు విధింపఁబడుచున్నది. వాజపేయమునందు నీవార ధాన్య సంబంధియైన చరువు హవ్యముగా నుండవలెను. నీవార ధాన్యము దేవతలకు పరమమైన అన్నము. శాల్యాదులకంటె నీవారములు అత్యంత పవిత్రములు కనుక ఆ నీవారములకు దేవాన్నత్వము సంభవించినదని అర్థము. వాజపేయమునందు నైవార చరువును హవ్యముగా హోమము చేసిన అధ్వర్యుఁడు ఈ వాజపేయ కర్తకొఱకు పరమమైన దేవాన్నముచేతనే అంతకంటె తక్కువదియు, ఇతరములకంటె ఉత్కృష్టమును, రాజామాత్యాదులు భుజించునదియునగు శ్రేష్ఠాన్నమును సంపాదించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

[illegible] మంత్రము : సప్తదశశరావో భవతి । సప్తదశః ప్రజాపతిః । ప్రజాపతేరాప్త్యై, ఇతి ।

అర్థము : సప్తదశశరావః=చరువు పదునేడు శరావముల పరిమాణము కలదియై, భవతి=ఉండవలెను. ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, సప్తదశః=సప్తదశ నామకుఁడు, ఏతత్=ఇది, ప్రజాపతేః=ప్రజాపతియొక్క, ఆప్త్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది. శరావము=మూఁకుడు.

తాత్పర్యము : ఇచట చరువునకు పరిమాణము విధింపఁబడుచున్నది. వాజపేయమునందలి చరువు పదునేడు శరావముల పరిమాణము కలదిగా ఉండవలెను. ప్రజాపతి సప్తదశ నామకుఁడు. (ఈ విషయము పూర్వము వివరింపఁబడినది.) సప్తదశ శరావ పరిమితమైన చరువు ప్రజాపతి ప్రాప్తికి కారణమగును.

[illegible] మంత్రము : క్షీరే భవతి । రుచమేవాస్మి న్దధాతి, ఇతి ।

అర్థము : (అయం చరుః=ఈ పూర్వోక్తమైన చరువు,) క్షీరే=క్షీరమునందు, భవతి=నిష్పన్నమై యుండవలెను. అస్మిన్=ఈ చరువునందు, రుచమేవ=స్వాదుత్వమునే, దధాతి=స్థాపించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట చరు నిష్పాదనోపయుక్తమైన ద్రవ్య విశేషము విధింపఁబడుచున్నది. పైని చెప్పఁబడిన చరువు క్షీరమునందు నిష్పన్నమై యుండవలెను. అనఁగా అధ్వర్యుఁడు చరువును క్షీరముతో వండవలెనని యర్థము. ఆ విధముగ చరువును క్షీరమునందు పక్వము చేసిన అధ్వర్యుఁడు ఈ చరువునందు స్వాదుత్వమును స్థాపించినవాఁ డగును.

[illegible] మంత్రము : సర్పిష్వా న్భవతి మేధ్యత్వాయ, ఇతి ।

అర్థము : మేధ్యత్వాయ=యజ్ఞార్హతకొఱకు (పవిత్రతకొఱకు), సర్పిష్వాన్ భవతి=చరువు ఘృతవంతము కావలెను.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్తమైన చరువు ఘృతవంతము కావలెను. నేతిని దానిపైని పోసినచో అది పవిత్రమై యజ్ఞార్హ మగును. నిష్పన్నమైన చరువునందు ఇచట ఘృతప్లావనము (నేతిలో ముంచుట) విధింపఁబడినది. ఈ అభిప్రాయముతోనే అశ్వదేవతల నుద్దేశించి "అస్య మధ్వః పిబత మాదయధ్వమ్" అను మంత్రముయొక్క అర్థము వ్యాఖ్యానింపఁబడినది.

27. మంత్రము : బార్హస్పత్యో వా ఏష దేవతయా (ఠ) । యో వాజపేయేన యజతే । బార్హస్పత్య ఏష చరుః, ఇతి ।

అర్థము : యః=ఏ పురుషుఁడు, వాజపేయేన యజతే=వాజపేయ క్రతువు ననుష్ఠించుచున్నాఁడో, ఏషః=ఈ వాజపేయ యా దేవతయా=దేవతచే, బార్హస్పత్యః వై=బృహస్పతి సంబంధియే. (అతః=ఇందువలన), ఏషః చరుః=ఈ చరు బార్హస్పత్యః=బృహస్పతి దేవతాకముగా, (కర్తవ్యః=చేయఁదగినది).

తాత్పర్యము : ఇచట చరువునకు దేవత విధింపఁబడుచున్నది. వాజపేయయాజికి బృహస్పతి దేవత కనుక వాజపేయమునందు హవ్య చరువును బృహస్పతి దేవతాకముగాఁ జేయవలెను. ఈ వాజపేయమునందలి బృహస్పతి దేవతాకమైన చరువు యజుర్యుక్తములైన అశ్వములు ఆఘ్రాణించవలెననియు, ఆ చరువు బృహస్పతి భాగ మనియు, ఆజిధావనము పూర్వము, అనంతరము కూడ ఆఘ్రాణింపఁజేసి ఆ అశ్వముల శీర్షాగ్రమునందు అంటిన చర్వంశమును తుడువవలెనని "వాజినో వాజజితః" ఇత్యాదికములైన రెండు మంత్రములు (వాజపేయ రథమంత్రములలోనివి) చెప్పినవి. మంత్రముల వ్యాఖ్యానము నచటనే చూడవలెను.

28. మంత్రము : అశ్వాన్పరిస్మృతః సస్సృషశ్చావఘ్రాపయతి । యమేవ తే వాజం లోక ముజ్జయన్తి । తమేవావరున్ధే, ఇతి ।

అర్థము : పరిస్మృతః=ఆజినిఁ గూర్చి పోఁబోవునవియు, సస్సృషః చ=ఆజినిఁ గూర్చి వెళ్లినవియునగు, అశ్వాన్=అశ్వము అవఘ్రాపయతి=చరువు నాఘ్రాణింపఁజేయవలెను. తే=ఆ అశ్వములు, యం వాజమేవ=ఏ అన్నమునే, యం లో ఏ స్థానమునే, ఉజ్జయన్తి=ఉత్కర్షముగ జయించుచున్నవో, తమేవ=ఆ అన్నమును, స్థానమునే, అవరున్ధే=యజమా పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఆజినిఁ గూర్చి పోఁబోవునవియు, పోయినవియునైన అశ్వములచే వాజపేయ చరువును ఆఘ్రాణింపఁజేయవలెను య్యశ్వములు ఉత్కర్షముగ జయించిన అన్నమును, స్థానమును యజమానుఁడు పొందును. ఆజిధావనమునకు పూ పరములందు అవఘ్రాపణము ఇచట విధింపఁబడినది. ఏతదనంతరము అశ్వములనుండి విడఁదీసిన రథ ననుమంత్రించుటకై "ఇయం వః సా సత్యా" అను మంత్రము రథధావన మంత్రములలో అమ్నాత మైనది. ' రథములారా! మీరు ఇంద్రుని అనుగ్రహముచే బాగుగ అనుష్ఠించిన ఈ ఆజి ధావన ప్రతిజ్ఞ సత్యమైనది' అని మంత్రముయొక్క అర్థము.

29. మంత్రము : అజీజిపత వనస్పతయ ఇన్ద్రం వాజం విముచ్యధ్వమితి దున్దుభీ న్విముఞ్చతి । యమేవ తే వాజం లోక మిన్ద్రియం దున్దుభయ ఉజ్జయన్తి । తమేవావరున్ధే (ఢ), ఇతి ।

అభిజయతి వా ఏషా వాగ్దీయన్తే కస్మై యునక్తి గమయతి య ఆజిం ధావన్తి భవతి దేవతయా కస్మై చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే తృతీయ ప్రపాఠకే షష్ఠోఽనువాకః ॥ ౬ ॥

అర్థము : "అజీజపత వనస్పతయ ఇన్ద్రం వాజం విముచ్యధ్వమ్" ఇతి='ఓ వనస్పతులనుండి పుట్టిన దుందుభులారా! యాగస్వామిచే అన్నమును సంపాదింపఁజేసిరి. కనుక మీరు మీ బంధనములనుండి విముక్తులు కండు' అను మంత్ర దున్దుభీన్=దక్షిణ వేది శ్రోణియందు (అంచునందు) బంధించి యుంచిన సప్తదశ దుందుభుల విముఞ్చతి=విడఁదీయవలెను. తే దున్దుభయః=ఆ దుందుభులు, యం వాజమేవ=ఏ అన్నమునే, యం లోకమ్

స్థానమును, యమ్ ఇన్ద్రియమ్=ఏ తేజమును, ఉజ్జయన్తి=ఉత్కర్షముగ జయించుచున్నవో (జయించెనో), తమేవ=ఆ అన్నాదికమునే, అవరున్ధే=యజమానుఁడు పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : అధ్వర్యుఁడు "అజీజపత వనస్పతయః" అను మంత్రమును పఠించుచు దక్షిణ వేది శ్రోణియందు బంధించి యుంచిన సప్తదశ దుందుభులను బంధనములనుండి విడఁదీయవలెను. దుందుభులు ఉత్కర్షముగ జయించిన అన్నాదికమునే అధ్వర్యుఁడు యజమానునకై సంపాదించినవాఁ డగును. "దక్షిణస్యాం వేదిశ్రోణ్యాం సప్తదశ దున్దుభీ న్ప్రబధ్నాతి" అని ఆపస్తంబ మహర్షి బంధన ప్రదేశమును తెలియఁజేసెను.

షష్ఠానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాణ్డే తృతీయ ప్రపాఠకే

సప్తమో ఽనువాకః

1. మంత్రము : తార్ప్యం యజమానం పరిధాపయతి । యజ్ఞో వై తార్ప్యమ్ । యజ్ఞేనైవైనగ్ం సమర్ధయతి । దర్భమయం పరిధాపయతి । పవిత్రం వై దర్భాః । పునాత్యేవైనమ్ । వాజం వా ఏషో ఽవరురుత్సతే । యో వాజపేయేన యజతే । ఓషధయః ఖలు వై వాజః । యద్దర్భమయం పరిధాపయతి (౧) । వాజస్యావరుద్ధ్యై, ఇతి ।

అవతారిక : షష్ఠానువాకమునందు రథధావన మంత్రములను వ్యాఖ్యానించుచు రథధావనమును విధించినది. ఈ సప్తమానువాకమునందు యూపారోహణ మంత్రములకు బ్రాహ్మణము చెప్పఁబడుచున్నది. ఇందు యూపారోహణము విధింపఁబడుచున్నది.

అర్థము : యజమానమ్=వాజపేయ యాగ కర్తను, తార్ప్యమ్=నేతితో తడిసిన వస్త్రమును, పరిధాపయతి=ధరింపఁజేయుచున్నాఁడు. తార్ప్యమ్=ఘృతార్ద్ర వస్త్రము, యజ్ఞో వై=యజ్ఞ సాధన మగుటచే యజ్ఞమే. (అధ్వర్యుః=ఘృతార్ద్ర వస్త్రమును ధరింపఁజేయు అధ్వర్యుఁడు.) ఏనమ్=ఈ యజమానుని, యజ్ఞేనైవ=యజ్ఞముచేతనే, సమర్ధయతి=సమృద్ధునిగాఁ జేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. దర్భమయమ్=దర్భమయమైన వస్త్రమును, పరిధాపయతి=యజమాన పత్నీదేహమును ధరింపఁజేయుచున్నాఁడు. దర్భాః=దర్భలు, పవిత్రం వై=పవిత్రము లైనవి కదా!, ఏనమ్=ఈ యజమాన పత్నీ దేహమును, పునాత్యేవ=దర్భమయ వస్త్రము పవిత్రముగానే చేయుచున్నది. యః=ఏ పురుషుఁడు, వాజపేయేన యజతే=వాజపేయ క్రతువు ననుష్ఠించుచున్నాఁడో, ఏషః=ఈ వాజపేయయాజి, వాజం వై=అన్నమునే, అవరురుత్సతే=పొంద నిచ్ఛయించుచున్నాఁడు. వాజః=అన్నము, ఓషధయః ఖలు వై=ఓషధి జన్య మగుటచే ఓషధుల రూపమే కదా! దర్భమయమ్=దర్భమయ వస్త్రమును, పరిధాపయతి యత్=ధరింపఁజేయుచున్నచో, ఏతత్=ఈ దర్భమయ వస్త్ర ధారణము, వాజస్య=అన్నముయొక్క, అవరుద్ధ్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట యజమానునకు, యజమాన పత్నికి పరిధాన ద్వయము విధింపఁబడుచున్నది. ''అథ యజమానం తార్ప్యం పరిధాపయతి - క్షత్రస్యోల్బమసి ఇతి । క్షత్రస్య యోనిరసి ఇతి దర్భమయం పత్నీమ్'' అని కల్పసూత్రము. అందుచే రాజస్థానీయుఁడైన యజమానునిచే ''క్షత్రస్యోల్బమసి''='ఓ నేతితో తడుపఁబడిన వస్త్రమా! నీవు రాజస్థానీయుఁడైన యజమానునకు ఆవరణ మగుచున్నావు' అను మంత్రమును పఠింపఁజేయుచు అధ్వర్యుఁడు యజమానునకు తార్ప్యవస్త్రమును ధరింపఁజేయవలెను. ఆ విధముగనే ''క్షత్రస్య యోనిరసి''='ఓ దర్భమయ వస్త్రమా! నీవు రాజస్థానీయ పత్నీ శరీరమునకు శీత నివారణ మగుచున్నావు' అను మంత్రమును పఠింపఁజేయుచు యజమాన పత్నికి దర్భమయ వస్త్రమును ధరింపఁజేయవలెను.

యజ్ఞ సాధన మగుటచే యజ్ఞరూపమే యగును. కనుక అధ్వర్యుఁడు ఈ యజమానుని యజ్ఞముచేతనే సమృద్ధునిగాఁ జేసినవాఁ డగును. దర్భలు పవిత్రములు కనుక దర్భమయ వస్త్రము యజమాన పత్నీ శరీరమును పవిత్రముగాఁ జేయును. అన్నము ఓషధులనుండి యేర్పడుటచే ఓషధులే యగును. దర్భలు ఓషధులలో అంతర్భూతములు. కనుక అన్నప్రాప్తిని కోరునట్టి వాజపేయ యాజికి పత్ని ధరించిన దర్భమయ వస్త్రమువలన అన్నప్రాప్తి కలుగును.

2. మంత్రము : జాయ ఏహి సువో రోహావేత్యాహ । పత్నియా ఏవైష యజ్ఞస్యాన్వారమ్భో ఽనవచ్ఛిత్త్యై, ఇతి ।

అర్థము : ''జాయ ఏహి సువో రోహావ'' ఇతి ఆహ='ఓ పత్నీ! స్వర్గము నధిరోహింతుదము. రమ్ము' అని యజమానుఁడు పత్నిని ఆహ్వానించినట్లుగా మంత్రము చెప్పినది. పత్నియాః ఏవ ఏషః యజ్ఞస్య అన్వారమ్భః=యజమానునియొక్క యజ్ఞారంభము ననుసరించి పత్నియొక్క యజ్ఞారంభము, అనవచ్ఛిత్త్యై భవతి=యజ్ఞము విచ్ఛిన్నము కాకుండుటకై అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ''జాయ ఏహి'' ఇత్యాది మంత్రము లన్నియు సంహితయందలి యూపారోహణ ప్రకరణములోనివి. ఆ మంత్రమునందలి 'ఏహి' అను ఆహ్వానమునకు తాత్పర్యమును బ్రాహ్మణము వివరించినది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

3. మంత్రము : సప్తదశారత్ని ర్యూపో భవతి । సప్తదశః ప్రజాపతిః । ప్రజాపతే రాప్త్యై, ఇతి ।

అర్థము : యూపః=యూపస్తంభము, సప్తదశారత్నిః=పదునేడు అరత్నుల పరిమాణము కలదియై, భవతి=ఉండవలెను. ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, సప్తదశః=సప్తదశ నామకుఁడు. (ఏతత్=ఈ యూపము సప్తదశారత్ని ప్రమాణము కలిగియుండుట.) ప్రజాపతేః=ప్రజాపతియొక్క, ఆప్త్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : పూర్వమంత్రములచే స్వర్గముగా నిరూపితమైన ఆరోహణీయ యూపమునకు చోదక ప్రాప్తమైన పరిమాణము నపవదించుటకై ఇచట పరిమాణాంతరము విధింపఁబడుచున్నది. వాజపేయమునందు ఆరోహింపఁదగిన యూపస్తంభము పదునేడు అరత్నుల పరిమాణము కలిగియుండవలెను. ప్రజాపతి సప్తదశ నామకుఁడు. సప్తదశ సంఖ్యాసామ్యముచే యూపమునకు సప్తదశారత్ని పరిమాణత్వము ప్రజాపతి ప్రాప్తికి సాధన మగును. అరత్ని యనఁగా ఇరువదినాలుగు అంగుళుల పరిమాణము.

4. మంత్రము : తూపర శ్చతురశ్రి ర్భవతి, ఇతి ।

అర్థము : (యూపః=యూప స్తంభము,) తూపరః=తూపరము కలదిగాను, చతురశ్రిః=నాలుగు అంచులు కలదిగాను, భవతి=ఉండవలెను.

తాత్పర్యము : ఇచట యూపమునకు ఇతర గుణద్వయము విధింపఁబడుచున్నది. ఇతర యూపముల కగ్రభాగమున శృంగ స్థానీయమైన కాష్ఠశేషము చషాలమును దూర్చుటకై శేషముగా అవశిష్టమై యుండును. అది దీనికి లేదు కనుక ఈ యూపమునకు తూపరత్వము చతురశ్రిత్వమును ఉండవలెను. అష్టాశ్రిత్వము నపవదించుటకై యిచట చతురశ్రిత్వము విధింపఁబడినది.

5. మంత్రము : గౌధూమం చషాలమ్ । న వా ఏతే వ్రీహయో న యవాః । యద్గోధూమాః (౨) । ఏవమివ హి ప్రజాపతిః సమృద్ధ్యై । అథో అముమేవాస్మై లోక మన్నవన్తం కరోతి, ఇతి ।

అర్థము : చషాలమ్=యూపకటకము, గౌధూమమ్=గోధూమ సంబంధిగా, కుర్యాత్=చేయవలెను. గోధూమాః యత్=గోధూమములు ఏవి కలవో, ఏతే=ఇవి, వ్రీహయః=వ్రీహులు, న=కావు. వా=లేదా, యవాః=యవ ధాన్యములు, న=కావు. ఏవమివ=ఈ విధముగ, ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, సమృద్ధ్యై హి=సమృద్ధికొఱకు అగుచున్నాఁడు కదా!, అథో=మఱియు, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, అముం లోకమేవ=స్వర్గ లోకమునే, అన్నవన్తమ్=అన్నసమృద్ధి కలదిగా, కరోతి=అధ్వర్యుఁడు చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట చషాల నామకమైన యూప కటకమునకు దారుమయత్వము నపవదించుటకై గౌధూమత్వము విధింపఁబడుచున్నది.

ఆరోహణీయమైన యూపమునకు సంబంధించిన చషాలము (యూపకటకము) గోధూమ సంబంధియై యుండవలెను. గోధూమములు వ్రీహులు కాని, యవలు కాని కావు. గోధూమములు వ్రీహులకంటెను, యవలకంటెను శ్రేష్ఠములైనవి. ఈ విధముగానే ప్రజాపతి ఇతరదేవతలకంటె శ్రేష్ఠుఁడు కదా! మఱియు చషాలమును గోధూమముగఁ జేయుటచే అధ్వర్యుఁడు గోధూమ సంపత్తిచే ఈ యజమానునికొఱకు అన్నసమృద్ధి కలదిగాఁ జేసినవాఁ డగును. గోధూమములు=గోధుమలు, వ్రీహులు=వడ్లు. యవలు=ధాన్యవిశేషము. చషాలము=యూపస్తంభమందలి కొయ్య కడియము.

6\. మంత్రము : **వాసోభి ర్వేష్టయతి । ఏష వై యజమానః । యద్యూపః । సర్వదేవత్యం వాసః । సర్వాభిరేవైనం దేవతాభిః సమర్ధయతి ।**

అథో ఆక్రమణమేవ తత్సేతుం యజమానః కురుతే । సువర్గస్య లోకస్య సమష్ట్యై, ఇతి ।

అర్థము : వాసోభిః=వస్త్రములచేత, వేష్టయతి=యూపమును చుట్టవలెను. యూపః యత్=యూపము ఏది కలదో, యజమానః=యజమానుఁడు ఏషః వై=ఈ యూపమే. వాసః=వస్త్రము, సర్వదేవత్యమ్=సర్వదేవ దేవతాకము. (అధ్వర్యుః=వస్త్రవేష్టనము చేసిన అధ్వర్యుఁడు,) ఏనమ్=ఈ యూపమును (లేదా-యజమానుని), సర్వాభిః దేవతాభిః ఏవ=సర్వదేవతలచేతనే, సమర్ధయతి=సమృద్ధమునుగా (సమృద్ధునిగా) చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, యజమానః=యజమానుఁడు, తత్సేతుమ్=ఆ వస్త్రవేష్టనము అను సేతువును, ఆక్రమణమేవ=స్వర్గారోహణముగా (సోపాన సదృశముగా), కురుతే=చేసికొనుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు. (ఏతత్=ఈ వస్త్రవేష్టనము.) సువర్గస్య లోకస్య=స్వర్గ లోకముయొక్క, సమష్ట్యై=ప్రాప్తికొఱకు. భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట యూపమునకు వేష్టనము విధింపఁబడుచున్నది. ఆరోహణీయమైన యూపమును (పదునేడు) వస్త్రములచే జుట్టవలెను. యూపము ఈ యజమానుఁడే. వస్త్రము సర్వదేవ దేవతాకము. కనుక వస్త్రవేష్టనము చేసిన అధ్వర్యుఁడు ఈ యూపమును సర్వదేవతలచేతనే సమృద్ధమునుగాఁ జేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. యూపము యజమానుఁడుగా వర్ణింపఁబడుటవలన ఈ యజమానుని సర్వదేవతలచేతనే సమృద్ధునిగాఁ జేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. మఱియు యజమానుఁడు వస్త్రవేష్టనమనెడి ఆ సేతువును స్వర్గారోహణముగా (సోపాన సదృశముగా) చేసికొనుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు. ఈ వేష్టనము స్వర్గప్రాప్తికి సాధనమగును.

7\. మంత్రము : **ద్వాదశ వాజప్రసవీయాని జుహోతి (౩) । ద్వాదశ మాసాః సంవత్సరః । సంవత్సరమేవ ప్రీణాతి । అథో సంవత్సరమేవాస్మా**

ఉపదధాతి । సువర్గస్య లోకస్య సమష్ట్యై, ఇతి ।

అర్థము : ద్వాదశ=పండ్రెండు, వాజప్రసవీయాని=వాజప్రసవీయాహుతులను, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. ద్వాదశ మాసాః=పండ్రెండు మాసములు, సంవత్సరః=ఒక సంవత్సరము. (అనేన=ఈ ద్వాదశాహుతుల హోమముచే,) సంవత్సరమేవ=సంవత్సర దేవతను, ప్రీణాతి=అధ్వర్యుఁడు సంతోషపఱచుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, సంవత్సరమేవ=సంవత్సరదేవతనే, ఉపదధాతి=ఉపధానము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. (అనేన=ఈ హోమము,) సువర్గస్య లోకస్య=స్వర్గలోకముయొక్క, సమష్ట్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ''ఆహవనీయే జుహోత్యన్వారబ్ధే యజమానే వాజస్య ప్రసవశ్చేతి ద్వాదశ స్రువాహుతీః''=యజమానుఁడు అన్వారంభము చేయుచుండఁగా ఆహవనీయాగ్నియందు 'వాజస్య ప్రసవః' అను మంత్రమును పఠించుచు స్రువముతో పండ్రెండు ఆహుతులను హోమము చేయవలెనని కల్పసూత్రము చెప్పినది. ఆ హోమమునే ఈ బ్రాహ్మణము విధించుచున్నది. 'వాజస్య' అను మంత్రము యూపారోహణ ప్రకరణమున వ్యాఖ్యానింపఁబడినది.

పండ్రెండు వాజప్రసవీయాహుతులను హోమము చేయవలెను. ఆహుతులు పండ్రెండు. పండ్రెండు మాసములు ఒక సంవత్సరమగును. కనుక ద్వాదశ సంఖ్యా సామ్యముచే అధ్వర్యుఁడు సంవత్సర దేవతనే సంతోషపఱచినవాఁ డగును. కేవలము ఈ హోమముచేతనే సంవత్సర దేవతకు ప్రీతి కలుగదు. మఱియు సంవత్సర దేవతనే ఈ యజమానునకు స్వర్గప్రాప్తికై ఉపధానము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

8\. మంత్రము : **దశభిః కల్పై రోహతి । నవ వై పురుషప్రాణాః । నాభిర్దశమీ । ప్రాణానేవ యథాస్థానం కల్పయిత్వా । సువర్గం లోకమేతి ।**

ఏతావద్వై పురుషస్య స్వమ్ (౪) । యావత్ప్రాణాః । యావదేవాస్యాస్తి । తేన సహ సువర్గం లోకమేతి, ఇతి ।

అర్థము : దశభిః కల్పైః=దశ సంఖ్యాక కల్ప శబ్దములతోఁ గూడియున్న మంత్రములచే, రోహతి=యజమానుఁడు ఆ యూపము నారోహించవలెను. పురుషప్రాణాః=పురుషునియొక్క ప్రాణములు, నవ వై=తొమ్మిదే. నాభిః=నాభి, దశమీ=పదవది. (అనేన=ఈ దశ సంఖ్యాక కల్పశబ్ద ఘటిత మంత్రపఠన పూర్వకముగ యూపము నారోహించుటచే, యజమానః=యజమానుఁడు,) ప్రాణాన్=ప్రాణములను, యథాస్థానమ్=ఆ యా ప్రాణముల స్థానములందు, కల్పయిత్వైవ=కల్పించియే (ఉంచియే), సువర్గం లోకమ్=స్వర్గ లోకమును, ఏతి=పొందుచున్నాఁడు. ప్రాణాః యావత్=ప్రాణము లెన్నియో, ఏతావత్ వై=ఈ మాత్రమే, పురుషస్య=పురుషునియొక్క, స్వమ్=స్వము (ధనము). అస్య=ఈ యజమానునకు, యావదేవ=ఎంతమాత్రమే, అస్తి=కలదో, తేన సహ=ఆ స్వముతో కూడ, సువర్గం లోకమ్=స్వర్గ లోకమును, ఏతి=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ''తం దశభిః కల్పై రోహత్యాయు ర్యజ్ఞేన కల్పతామ్''='ఆ యూపమును దశ సంఖ్యాక కల్ప శబ్దములతోఁ గూడిన ''ఆయుర్యజ్ఞేన కల్పతామ్'' అను మంత్రమును పఠించుచు యజమానుఁడు ఆ యూపము నధిరోహించవలెనని కల్పసూత్రము చెప్పినది. తన్మంత్ర పఠన పూర్వక యూపారోహణమును ఈ బ్రాహ్మణము విధించుచున్నది. 'ఆయుర్యజ్ఞేన' అను మంత్రము యూపారోహణ ప్రకరణమందు వ్యాఖ్యానింపఁబడినది. ఆ మంత్రమునందు 'కల్పతామ్' అను శబ్దములు పది కలవు. మానవునియందు ప్రాణములు తొమ్మిది కలవు. నాభి పదవది. యజమానుఁడు పైని చెప్పినవిధముగ దశసంఖ్యాక కల్ప శబ్దోపేత మంత్రమును పఠించుచు యూపారోహణము చేయుటచేత ప్రాణములను వాని వాని స్థానములందు స్థాపించియే స్వర్గ లోకమును పొందును. మానవునకు ఆ ప్రాణములే ధనము (స్వము). ఆ ధనముతోఁ గూడ యజమానుఁడు స్వర్గమును పొందును.

9\. మంత్రము : **సువర్దేవాగ్‌ం అగన్మేత్యాహ । సువర్గమేవ లోక మేతి । అమృతా అభూమేత్యాహ । అమృతమివ హి సువర్గో లోకః ।**

ప్రజాపతేః ప్రజా అభూమేత్యాహ । ప్రాజాపత్యో వా అయం లోకః । అస్మాదేవ తేన లోకాన్నైతి (౫), ఇతి ।

అర్థము : ''సువర్దేవాగ్‌ం అగన్మామృతా అభూమ ప్రజాపతేః ప్రజా అభూమ''=(1) మేము స్వర్గస్థితులైన దేవతలను పొందితిమి. (2) పొంది దేవతల మైతిమి. (3) కనుకనే ప్రజాపతికి ప్రీతివిషయ ప్రజలమైన మేము ఈ భూ లోకమందు యజ్ఞానుష్ఠాన పరుల మైతిమి' అను ఈ మంత్రమునందు మూఁడు భాగములు కలవు. (యజమానుఁడు రెండు బాహువులను పైకెత్తి స్వర్గప్రాప్తి నభినయించుచు ఈ మంత్రమును పఠించవలెను.) 'సువర్దేవాగ్‌ం అగన్మ' ఇతి ఆహ=మేము స్వర్గస్థితులైన దేవతలను పొందితిమని చెప్పుటచే, (యజమానః=యజమానుఁడు,) సువర్గం లోకమేవ=స్వర్గ లోకమునే, ఏతి=పొందుచున్నాఁడు. ''అమృతా అభూమ''=దేవతల మైతిమని మంత్రములోని రెండవ భాగము చెప్పినది. సువర్గః లోకః=స్వర్గ లోకము, అమృతమివ హి=అమృతము వంటిది కదా!. మరణ రహిత మని యర్థము కావున మరణము లేని దేవతల మైతిమను అర్థము స్పష్ట మగుచున్నది.

''ప్రజాపతేః ప్రజా అభూమ'' ఇతి ఆహ='ప్రజాపతికి ప్రీతివిషయులైన ప్రజలమైన మేము ఈ భూలోకమందు యజ్ఞానుష్ఠాన పరులమైతిమని మంత్ర తృతీయ భాగము చెప్పినది. అయం లోకః=ఈ భూలోకము, ప్రాజాపత్యో వై=ప్రజాపతి సంబంధియే. తేన=ఆ తృతీయ భాగ పాఠముచే, (యజమానః=యజమానుడు,) అస్మాత్ లోకాదేవ= ఈ భూలోకమునుండియే, న ఏతి=సంపూర్ణముగ నిర్గతుఁ డగుట లేదు.

తాత్పర్యము : పై మంత్రముయొక్క మూఁడు భాగములను ఈ బ్రాహ్మణము వ్యాఖ్యానించినది. తాత్పర్యము అర్థముగనే వివరింపఁబడినది. ఆ మంత్రము యూపారోహణ ప్రకరణములోనిది.

10. మంత్రము : సమహం ప్రజయా సం మయా ప్రజేత్యాహ। ఆశిష మేవైతా మాశాస్తే, ఇతి।

అర్థము : ''సమహం ప్రజయా సం మయా ప్రజా'' ఇతి ఆహ='నేను సంతానముతో కలసికొంటిని. నాతో సంతానము కలయుఁగాక' అని శ్రుతి చెప్పినది. ఏతామ్=దీనిని, ఆశిషమేవ=ఆశీస్సుగానే, ఆశాస్తే=యజమానుడు కోరుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : ''సమహం ప్రజయా'' అను మంత్రమును ఈ బ్రాహ్మణము ఆశీపరముగా వ్యాఖ్యానించినది. ఆ మంత్రము యూపారోహణ ప్రకరణములోనిది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

11. మంత్రము : ఆసపుటైర్ఘ్నన్తి। అన్నం వా ఇయమ్। అన్నాద్యేనైవైనగ్ం సమర్ధయన్తి। ఊషైర్ఘ్నన్తి। ఏతే హి సాక్షాదన్నమ్। యదూషాః। సాక్షాదేవైన మన్నాద్యేన సమర్ధయన్తి, ఇతి।

అర్థము : ఆసపుటైః=చవిటి దుమ్ముతో నిండియున్న రావి ఆకుల దొప్పలతో, ఘ్నన్తి=యూపమునుండి దిగుచున్న యజమానుని కొట్టవలెను. ఇయమ్=ఈ చవిటి దుమ్ము, అన్నం వై=అన్నమే. అన్నాద్యేనైవ=అన్నాద్యముచేతనే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, సమర్ధయన్తి=సమృద్ధునిగాఁ జేసినవా రగుచున్నారు. ఊషైః=చవుడుతో, ఘ్నన్తి=యజమానుని కొట్టవలెను. ఊషాః యత్=ఊషము అనునవి (చవుడు) ఏవి కలవో, ఏతే=ఇవి, సాక్షాత్=సాక్షాత్తుగా, అన్నం హి=అన్నము కదా! సాక్షాదేవ=సాక్షాత్తుగానే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, అన్నాద్యేన=శ్రేష్ఠమైన అన్నముచే, సమర్ధయన్తి=సమృద్ధునిగా జేసినవా రగుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ''తమేవ మాసపుటైర్ఘ్నన్తి - అన్నాయ త్వా, ఇతి పురస్తా దధ్వర్యుః, అన్నాద్యాయ త్వా, ఇతి దక్షిణతో బ్రహ్మా, వాజాయ త్వా, ఇతి పశ్చాద్ధోతా, వాజజిత్యాయై త్వా ఇత్యుత్తరత ఉద్గాతా''='ఓ యజమానుడా! అన్నముకొఱకు నిన్ను కొట్టుచున్నానని చెప్పి అధ్వర్యుఁడు తూర్పుదిక్కునుండియు, అన్నాద్యముకొఱకు నిన్ను కొట్టుచున్నానని చెప్పి బ్రహ్మ దక్షిణ దిక్కునుండియు, వాజముకొఱకు నిన్ను కొట్టుచున్నానని చెప్పి హోత పశ్చిమ దిక్కునుండియు, వాజజిత్యకొఱకు నిన్ను కొట్టుచున్నానని చెప్పి ఉద్గాత ఉత్తర దిక్కునుండియు యజమానుని ఆసపుటములతో కొట్టవలెనని కల్ప సూత్రము చెప్పినది.' ''అన్నాయ త్వా'' ఇత్యాదికము యూపారోహణ ప్రకరణములోని మంత్రము. ఆ అధ్వర్వ్యాదులైన నలుగురును ప్రాచ్యాది చతుర్దిక్కులనుండి కొట్టవలెనని యర్థము. చవిటి నేలను త్రవ్వఁగా వచ్చిన ధూళిని రావియాకులందు సంపుటీకరించవలెను. వానికే ఆసపుటములని పేరు. సామాన్యముగ ప్రాణులు భుజించునది అన్నము. రాజామాత్యాదులు భుజించునది అన్నాద్యము. అందునను అపూపాది విశేషము వాజము. ఆ సమస్తమైన అన్నమును సంపాదించుట వాజజిత్య. ఈ ద్వివిధ హననము క్రమముగ ఈ బ్రాహ్మణము విధించుచున్నది.

చవుడు అధానాది కర్మలకు సాధన మగుటచేతను, పారలౌకికాన్నమును గూర్చి సాక్షాత్సాధన మగుటచేతను అన్నముగాను, అన్నాద్యముగాను చెప్పఁబడినది. కనుక పైని చెప్పినవిధముగ యూపమునుండి దిగుచున్న యజమానుని ఆసపుటములచేతను, ఊషముల (చవుడు) చేతను కొట్టిన అధ్వర్వ్యాదులు ఈ యజమానుని సాక్షాత్తుగనే అన్నాద్యముచేత సమృద్ధుని చేసినవారగుదురు. ద్వివిధ హననము=1) ఆసపుటములచేత కొట్టుట, 2) ఊషములచేత కొట్టుట.

ఊషములు=చవిటినేలను త్రవ్వఁగా వచ్చిన ధూళి. ఊషములు=చవుడు. ''తమాశ్వత్థై రాసపుటై రూషపుటై రుభయైర్వా'' అని ఆపస్తంబులు చెప్పియుండిరి.

12. మంత్రము : పురస్తా త్ప్రత్యఞ్చం ఘ్నన్తి (౮)। పురస్తాద్ధి ప్రతీచీన మన్నమద్యతే, ఇతి।

అర్థము : పురస్తాత్=కొట్టఁబడుచున్న యజమానునకు తూర్పున ఉన్నటువంటి హంత (అధ్వర్యుఁడు), ప్రత్యఞ్చమ్=తన కభిముఖముగ, ఘ్నన్తి=కొట్టవలెను. (లోకే=లోకమునందు,) పురస్తాత్=పురోభాగమునఁ గల పాత్రమునుండి అన్నమును తీసికొని, ప్రతీచీనమ్=ఆ అన్నము స్వాభిముఖముగ, అద్యతే హి=తినఁబడుచున్నది కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట హననమునందు ప్రకార విశేషము విధింపఁబడుచున్నది. యజమానునకు పురోభాగమునఁ గల హంత స్వాభిముఖముగ కొట్టవలెను. లోకమునందు భోక్త తనకుఁ బురోభాగమునఁ గల పాత్రమునుండి అన్నమును తీసికొని స్వాభిముఖముగ తినుచున్నాఁడు కదా! ఇచట దృష్టాంతము కూడ చూపఁబడినది.

13. మంత్రము : శీర్షతో ఘ్నన్తి। శీర్షతో హ్యన్న మద్యతే, ఇతి।

అర్థము : శీర్షతః=తలపైని, ఘ్నన్తి=కొట్టవలెను. అన్నమ్=అన్నము, శీర్షతః=శీర్షమునుండి, అద్యతే హి=తినఁబడుచున్నది కదా!

తాత్పర్యము : తాడ్యమాన ప్రదేశ మిచట విధింపఁబడుచున్నది. శీర్షము పైని కొట్టవలెను. అన్నము శీర్షమునుండి తినఁబడుచున్నది. కదా! (హననమునకు అన్నప్రాప్తి ఫలముగా పూర్వము చెప్పఁబడినది.)

14. మంత్రము : దిగ్భ్యో ఘ్నన్తి। దిగ్భ్య ఏవాస్మా అన్నాద్య మవరున్ధతే, ఇతి।

అర్థము : దిగ్భ్యః=నాలుగు దిక్కులనుండి, ఘ్నన్తి=కొట్టవలెను. దిగ్భ్య ఏవ=దిక్కులనుండియే, అస్మై=ఈ యజమానుని కొఱకు, అన్నాద్యమ్=శ్రేష్ఠమైన అన్నమును, అవరున్ధతే=అధ్వర్వ్యాదులు సంపాదించుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ఈ బ్రాహ్మణము నాలుగు దిక్కులందు హననమును విధించుచున్నది. నాలుగు దిక్కులనుండి కొట్టవలెను. కొట్టునట్టి అధ్వర్వ్యాదులు దిక్కులనుండియే ఈ యజమానునికొఱకు శ్రేష్ఠమైన అన్నమును సంపాదించుచున్నారు.

15. మంత్రము : ఈశ్వరో వా ఏష పరాఙ్ప్రదఘః। యో యూపగ్ం రోహతి; ఇతి।

అర్థము : యః=ఏ యజమానుఁడు, యూపమ్=యూపమును, రోహతి=ఎక్కుచున్నాఁడో, ఏషః=ఇతఁడు, పరాఙ్=పరలోకము నుండి విముఖుఁడై, ప్రదఘః=స్వాత్మను నశింపఁజేయుటకై, ఈశ్వరః వై=సమర్థుఁడే. లేదా - ప్రదఘః=ప్రకర్షముగ పోవుటకై, ఈశ్వరః=సమర్థుఁడు. స్వర్గలోకమునుండి తిరిగి రాఁడని యర్థము.

తాత్పర్యము : యజమానుఁడు యూపమునుండి దిగుచు క్రింద ఉంచఁబడిన ఆసందియందు పఱచఁబడిన బస్తాజినమునందుఁ గల శతమాన ప్రమాణమైన హిరణ్యమునందు దక్షిణ పాదము నుంచుచు దిగవలెనని ''అత్రాస్మై ప్రత్యవరోహత ఆసన్దీమ్'' అను కల్ప సూత్రము చెప్పినది. ఆ హిరణ్యమును విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది. యూపము నెక్కుచున్న యజమానుఁడు పరలోకమునుండి విముఖుఁడై స్వాత్మను నశింపఁజేయుటకు సమర్థుఁ డగును. లేదా - ప్రకర్షముగ పోవుటకు సమర్థుఁడు. తిరిగి ఆవృత్తుఁ డగుట లేదని యర్థము. యజమానుఁడు దిగుచు బస్తాజినమునందు పాదము నుంచునపుడు ''అమృతమసి పుష్టిరసి ప్రజననమసి''='ఓ హిరణ్యమా! నీవు నాశము లేనిదానవు. ఓ బస్తాజినమా! నీవు పుష్టి కలదానవు. కనుకనే బహుసంతానమును కలిగించుచున్నావు.' అను మంత్రమును పఠించవలెను. ఈ మంత్రము యూపారోహణ ప్రకరణము నందలిది. బస్తాజినము=మేఁకపోతు చర్మము.

16. మంత్రము : హిరణ్య మధ్యవరోహతి। అమృతం వై హిరణ్యమ్। అమృతగ్ం సువర్గో లోకః। అమృత ఏవ సువర్గే లోకే ప్రతితిష్ఠతి, ఇతి।

అర్థము : హిరణ్యమ్ అధి=హిరణ్యమునందు దిగవలెను. హిరణ్యమ్=బంగారము, అమృతం వై=నాశము లేనిది కదా!. [illegible] లోకః=స్వర్గ లోకము, అమృతమ్=నాశము లేనిది. (అతః=ఈ కారణమువలన, అయమ్=బంగారము [illegible] అవరోహించిన యీ యజమానుడు,) అమృతే ఏవ=నాశము లేనిదియేయైన, సువర్గే లోకే=స్వర్గ లోకము [illegible] ప్రతితిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఈ బ్రాహ్మణము హిరణ్యాధ్యవరోహమును విధించుచున్నది. హిరణ్యమందు దిగవలెను. హిరణ్యము నాశ[illegible] కదా! స్వర్గ లోకము నాశము లేనిది. కావున యూపమునుండి హిరణ్యమునందు అవరోహించిన (దిగిన) యజమా[illegible] నాశ రహితమే అయిన స్వర్గ లోకమునందు ప్రతిష్ఠితుఁ డగును.

17. మంత్రము : శతమానం భవతి । శతాయుః పురుషః శతేన్ద్రియః । ఆయుష్యేవేన్ద్రియే ప్రతితిష్ఠతి ; ఇతి ।

అర్థము : (హిరణ్యమ్=పైని చెప్పఁబడిన హిరణ్యము,) శతమానమ్=శతమాన పరిమితము, భవతి=అయియుండ[illegible] పురుషః=పురుషుఁడు, శతాయుః=శత సంవత్సరముల ఆయువు కలవాఁడు. శతేన్ద్రియః=శతసంఖ్యాక[illegible] ఇంద్రియములు కలవాఁడు. (అయమ్=ఈ శతమాన పరిమిత హిరణ్యమునందు అవరోహించిన యజమా[illegible]) ఆయుషి=శతసంవత్సరముల ఆయువునందు, ఇన్ద్రియే=శతేంద్రియులందు, ప్రతితిష్ఠత్యేవ=నిశ్చయముగ ప్రతిష్ఠి[illegible] డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పూర్వము చెప్పఁబడిన హిరణ్యమునకు పరిమాణమును ఈ బ్రాహ్మణము విధించుచున్నది. ఆ హిరణ్యము శత[illegible] అయి యుండవలెను. పురుషుఁడు శత సంవత్సరముల ఆయువు కలవాఁడు. శతేంద్రియుఁడు. కనుక [illegible] హిరణ్యమునందు దిగిన యజమానుఁడు నిశ్చయముగ శతాయువునందు, శతేంద్రియములందు ప్రతిష్ఠితుఁ [illegible] మాన మనఁగా గవ్వ యెత్తుసరిలో ఇరువదవ భాగము. హిరణ్యము అటువంటి నూఱు భాగముల పరిమిత [illegible] యుండవలెను. జ్ఞానేంద్రియములు అయిదు. కర్మేంద్రియములు అయిదు. ఈ పది యింద్రియములును ([illegible]) పది నాడులందు సంచరించుటచే (దశ నాడులందలి వృత్తి భేదముచే) శతేంద్రియములని చెప్పఁబడినది. పరిపూర్ణ[illegible] కలవాఁ డగునని యర్థము.

18. మంత్రము : పుష్ట్యై వా ఏతద్రూపమ్ । యదజా । త్రిః సంవత్సరస్యాన్యా న్పశూ న్పరిప్రజాయతే, ఇతి ।

అర్థము : అజా యత్=మేక యేది కలదో, ఏతద్రూపమ్=ఈ మేకయొక్క రూపము, పుష్ట్యై వై=పుష్టికొఱకే, భవతి=అగు[illegible] సంవత్సరస్య=సంవత్సరమునకు, త్రిః=మూఁడు మాఱులు, అన్యాన్ పశూన్=ఇతరములైన గవాది పశు[illegible] పరి=పరిత్యజించి, ప్రజాయతే=ప్రకర్షముగ పుట్టుచున్నది.

తాత్పర్యము : బస్తాజినమునందు వామ పాద ప్రక్షేపమును విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది. మేకరూపము పుష్టికొఱకే అగు[illegible] మేక పుష్టి కలదని యర్థము. సంవత్సరమునందు ఒక్క పర్యాయము ప్రసవించునట్టి గవాదికములైన ఇతర పశు[illegible] పరిత్యజించి మేక సంవత్సరమునందు మూఁడు అపత్యములను ప్రసవించుచున్నది. అందువలన [illegible] పుష్టిరూపత్వమని యర్థము.

19. మంత్రము : బస్తాజిన మధ్యవరోహతి । పుష్ట్యామేవ ప్రజననే ప్రతితిష్ఠతి (౭), ఇతి ।

పరిధావయతి గోధూమా జుహోతి త్వం నైతి ప్రత్యఞ్చం ఘ్నన్తి లోకో నవ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాణ్డే తృతీయ ప్రపాఠకే సప్తమోఽనువాకః ॥ ౭ ॥

అర్థము : బస్తాజినమ్ అధి=మేఁకపోతు చర్మమునందు, అవరోహతి=దిగవలెను, ప్రజననే=ప్రకృష్టమైన జననమందు, పుష్ట్యామేవ= పుష్టియందే, ప్రతితిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : బస్తాజినమునందు వామపాద ప్రక్షేపమును ఈ బ్రాహ్మణము విధించుచున్నది. యూపమునుండి దిగుచున్న యజమానుఁడు ప్రథమమున దక్షిణ పాదమును బస్తాజినమునందలి హిరణ్యమునందు ఉంచిన పిమ్మట వామ పాదమును బస్తాజినమునందు ఉంచవలెను. బస్తాజినము పుష్టము, బహు సంతానోత్పాదకమునని "పుష్టిరసి ప్రజననమసి" అను శ్రుతి చెప్పియుండుట వలన బస్తాజినమందు పాదము నుంచిన యజమానుఁడు పుష్టియందు, బహు సంతానోత్పాదనమునందును ప్రతిష్ఠితుఁ డగును.

సప్తమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే తృతీయ ప్రపాఠకే

అష్టమో౽నువాకః

1. మంత్రము : సప్తాన్నహోమాఞ్జుహోతి । సప్త వా అన్నాని । యావన్త్యేవాన్నాని । తాన్యేవావరున్ధే । సప్త గ్రామ్యా ఓషధయః । సప్తాఽఽరణ్యా ఉభయీషా మవరుద్ధ్యై, ఇతి ।

అవతారిక: సప్తమానువాకమునందు యూపారోహణాదులు విధించబడినవి. ఈ యష్టమానువాకమునందు అన్నహోమములు విధించ బడుచున్నవి. ఈ యన్నహోమములు చేయునపుడు పఠించవలసిన ''వాజస్యేమం ప్రసవః'' ఇత్యాది మంత్రములు సంహితయందలి ప్రథమకాండస్థ సప్తమప్రపాఠకమునఁ గల దశమానువాకమునందు ఆమ్నాతములైనవి. ఈ అన్న హోమములు సప్త సంఖ్యాకములు. ఆ అన్నహోమ మంత్రములు కూడ సప్త సంఖ్యాకములే. ఆ దశమానువాకమందలి అష్టమ మంత్రము యజమానునకు అధ్వర్యుఁడు సువర్ణాభిషేకము చేయుచు పఠించవలసినది. ఆ మంత్రము లన్నియు అచటనే వ్యాఖ్యానించబడినవి.

అర్థము : సప్త అన్నహోమాన్ జుహోతి=ఏడు అన్నహోమములను చేయవలెను (ఏడు అన్నాహుతులను హోమము చేయవలెను). అన్నాని=అన్నములు, సప్త వై=సప్త సంఖ్యాకములే. అన్నాని=అన్నములు, యావన్తి ఏవ=ఎన్నియే కలవో, తాన్యేవ=ఆ అన్నములనే, అవరున్ధే=యజమానుఁడు పొందుచున్నాఁడు. గ్రామ్యాః ఓషధయః=గ్రామములందుఁ గల ఓషధులు, సప్త=సప్త సంఖ్యాకములు. ఆరణ్యాః=అరణ్యములందలి ఓషధులు, సప్త=సప్త సంఖ్యాకములు. ఏతే=ఈ సప్తాన్నహోమములు, ఉభయీషామ్=గ్రామ్యములు, ఆరణ్యములునైన ఉభయ విధాన్నములయొక్క, అవరుద్ధ్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవన్తి=అగుచున్నవి.

తాత్పర్యము : ఈ బ్రాహ్మణము సప్తాన్నహోమములను విధించుచున్నది. ఏడు అన్నాహుతులను వాజపేయయాజి హోమము చేయవలెను. అన్నములు ఏడు రకములే. అన్నములు ఎన్ని రకములు కలవో, అన్నిరకములైన అన్నములనే యజమానుఁడు పొందును. గ్రామములందు ఏడు రకములైన ఓషధులు కలవు. అవి గ్రామ్యము లనఁబడును. అరణ్యములందు ఏడు రకములైన ఓషధులు కలవు. అవి అరణ్యము లనఁబడును. ఈ సప్తాన్నహోమములు రెండు రకములైన అన్నములయొక్క ప్రాప్తికి సాధనములగును. అన్నహేతువులైన ఓషధులు సప్తసంఖ్యాకములు కనుక ఓషధికార్యములైన అన్నములకు గూడ సప్తత్వము సిద్ధించుచున్నది. అగ్నిచయన ప్రకరణమందు ఓషధులకు సప్తత్వము నీవిధముగ ఆపస్తంబులు చెప్పియుండిరి. ''తిల మాష వ్రీహి యవాః ప్రియఙ్గ్వణవో గోధూమా వేణుః శ్యామాకా నీవారా జర్తిలాశ్చ గవీధుకా అరణ్యజా మర్కటకా విజ్ఞేయా గార్ముత సప్తమా కులత్థ సప్తమా వా సప్త గ్రామ్యాః కృష్టే సప్తాఽఽరణ్యా అకృష్టే''. గ్రామ్యములు దున్నిన భూమియందు పండునవి. అరణ్యములు దున్నకయే పండునవి.

2. మంత్రము : అన్నస్యాన్నస్య జుహోతి । అన్నస్యాన్నస్యావరుద్ధ్యై, ఇతి ।

అర్థము : అన్నస్య అన్నస్య=ఒక్కొక్క అన్నమును, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. (అయమ్=ఈ హోమము,) అన్నస్య అన్నస్య=ప్రతియొక అన్నముయొక్క, అవరుద్ధ్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : సప్త విధములైన అన్నములలో ఒక్కొక్క అన్నమును హోమము చేయవలెను. ఈ హోమముచే యజమానుఁడు సప్త విధములైన అన్నములలో ప్రతియొక అన్నమును పొందును. ఇచట ఏకైకాన్నమునకు వేఱు వేఱుగా హోమము విధించఁబడినది. ఈ పక్షము నవలంబించి ఆపస్తంబ మహర్షి ''వాజప్రసవీయం జుహోతి సప్తగ్రామ్యా ఓషధయః సప్తాఽఽరణ్యాః పృథగన్నాని ద్రవీకృత్యౌదుమ్బరేణ స్రువేణ వాజస్యేమం ప్రసవః సుషువ ఇతి గ్రామ్యాణి

హుత్వాఽఽరణ్యాని జుహోతి''='వాజప్రసవీయ హోమమును చేయవలెను. గ్రామ్యములైన ఓషధులు ఏడు. అరణ్యములైన ఓషధులు ఏడు. వీనిని వేఱు వేఱుగా ద్రవముగాఁ జేసి ఔదుంబర స్రువముతో ''వాజస్యేమం ప్రసవః'' ఇత్యాది మంత్రములను పఠించుచు ప్రథమమున గ్రామ్యములను హోమము చేసి, అనంతరము ఆరణ్యములను హోమము చేయవలెనని చెప్పియుండెను.

3. మంత్రము : యద్వాజపేయయాజ్యనవరుద్ధస్యాశ్నీయాత్ (౧) । అవరుద్ధేన వ్యృధ్యేత । సర్వస్య సమవదాయ జుహోతి । అనవరుద్ధస్యావరుద్ధ్యై, ఇతి ।

అర్థము : వాజపేయయాజీ=వాజపేయ యాగకర్త. అనవరుద్ధస్య=హోమకాలమందు గ్రహించఁబడని అన్నమును, (కర్మణి షష్ఠీ.) అశ్నీయాత్ యత్=భుజించునో, (తదా=అప్పుడు,) అవరుద్ధేన=హోమకాలమందు స్వీకరించఁబడిన అన్నముతో, వ్యృధ్యేత=వియుక్తుఁ డగును. (అతః=ఇందువలన,) సర్వస్య సమవదాయ=సర్వాన్నమును ఏకముగాఁ జేసి, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. (అయమ్=ఈ హోమము,) అనవరుద్ధస్య=స్వీకృతము కాని అన్నముయొక్క, అవరుద్ధ్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఆపస్తంబ బోధాయనుల కథితమైన అన్ని అన్నములను ఏకముగాఁ జేసి చేయు హోమమును ఈ బ్రాహ్మణము విధించుచున్నది. హోమకాలమందు స్వీకరించఁబడిన అన్నమును ఉపేక్షించి స్వీకరించఁబడని అన్నమును వాజపేయయాజి కాలాంతరమందు భుజించునో, అప్పుడు ఉపేక్షితమును, యాగకాలీనమునైన అన్నముతో అతఁడు వియుక్తుఁ డగును. ఇందువలన సర్వాన్నమును ఏకముగాఁ జేసి హోమము చేయఁగా, సర్వము యాగకాలమందు స్వీకరించఁబడుటచే దోషము ఉండదు కావున స్వీకరించఁబడనిది కొంచెము కూడ ఉండదు. ఇందువలన స్వీకరించఁబడిన సర్వాన్నమును యాగకాలమందు స్వీకరించుటకై ఏకము చేసి హోమమని యర్థము.

4. మంత్రము : ఔదుమ్బరేణ స్రువేణ జుహోతి । ఊర్గ్వా అన్న ముదుమ్బరః । ఊర్జ ఏవాన్నాద్యస్యావరుద్ధ్యై, ఇతి ।

అర్థము : ఔదుమ్బరేణ స్రువేణ=మేడిచెట్టుకు సంబంధించిన స్రువముతో, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. ఉదుమ్బరః=ఉదుంబరమే అయిన, అన్నమ్=అన్నము, ఊర్క్ వై=బలప్రదమే. (అయమ్=ఈ ఔదుంబరముతో హోమము,) ఊర్జః ఏవ అన్నాద్యస్య=బలప్రదమే అయిన శ్రేష్ఠాన్నముయొక్క, అవరుద్ధ్యై=ప్రాప్తికై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఈ బ్రాహ్మణము హోమమునందు సాధన విశేషమును విధించుచున్నది. మేడి కఱ్ఱతో చేయఁబడిన స్రువముతో హోమము చేయవలెను. ఉదుంబరము అన్నహోమ సాధన మగుటచే అన్నము ఉదుంబర సదృశము. కనుక అన్నము బలప్రదమే. కనుకనే కొన్ని దేశములందలి ప్రజలు, అన్నము నధికముగ తినుచుందురు. ఔదుంబర స్రువముతో హోమము చేయుటవలన బలప్రదమైన అన్నాద్యము యజమానునకు లభించును. అన్నాద్యము=శ్రేష్ఠమైన అన్నము.

5. మంత్రము : దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవ ఇత్యాహ । సవితృప్రసవ ఏవైనం బ్రహ్మణా దేవతాభి రభిషిఞ్చతి, ఇతి ।

అర్థము : దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవే ఇతి ఆహ='ఓ యజమానుఁడా! ప్రేరకుఁడైన సవితృ దేవునియొక్క అనుజ్ఞ కలుగుచుండఁగా నిన్ను అధ్వర్యుఁడనైన నేను సువర్ణ రజతములతో అభిషేకము చేయుచున్నాను' అని ఆ మంత్రము చెప్పినది. సవితృ ప్రసవే ఏవ=సవితృ దేవుని అనుజ్ఞ ఉండఁగానే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, బ్రహ్మణా=మంత్రముచే, ప్రతిపాద్యాభిః=ప్రతిపాదించఁబడిన సరస్వత్యాది దేవతలచే, అభిషిఞ్చతి=అధ్వర్యుఁడు సువర్ణముతో అభిషేకము చేయుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : వాజపేయయాజికి అధ్వర్యుఁడు స్వర్ణాభిషేకము చేయుచు "దేవస్య త్వా సవితుః" ఇత్యాది మంత్రమును అధ్వ పఠించును. ఈ సప్తవిధాన్న హోమ మంత్రములందు చివర ఆమ్నాత మైనది. 'ఓ యజమానుఁడా! ప్రేరక దేవునియొక్క అనుజ్ఞ కలుగుచుండఁగా అశ్వినీదేవతలయొక్క బాహువులచేతను, పూషదేవుని హస్తములచే సూనృత వాగభిమాని దేవతయొక్కయు, వాక్ప్రమాణాభిమాని దేవతయొక్కయు, అంతర్యామి, అగ్ని, ఇంద్ర, హస్పతులయొక్కయు అనుజ్ఞచేత సామ్రాజ్యము నిమిత్తము నిన్ను బంగారముతో అభిషేకము చేయుచున్నాను' "దేవస్య త్వా సవితుః" ఇత్యాది మంత్రముయొక్క అర్థము. ఆ మంత్రమునందలి ప్రసవ పదాభిప్రాయము బ్రాహ్మణము చెప్పుచున్నది. సవిత్రాజ్ఞయందే అధ్వర్యుఁడు తన్మంత్ర ప్రతిపాద్యులైన దేవతలచే యజమా సువర్ణాభిషేకము చేయుచున్నాఁడని ఈ బ్రాహ్మణము వ్యాఖ్యానించినది.

6. మంత్రము : **అన్నస్యాన్నస్యాభిషిఞ్చతి । అన్నస్యాన్నస్యావరుద్ధ్యై (౨), ఇతి ।**

అర్థము : అన్నస్య అన్నస్య=ఓషధి రసమైన ప్రతియన్నమును, అభిషిఞ్చతి=అభిషేకము చేయవలెను. (అయమ్=ఈ అభిషే అన్నస్య అన్నస్య=సర్వవిధమైన అన్నముయొక్క, అవరుద్ధ్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఈ బ్రాహ్మణము సర్వౌషధి రసమును అభిషేక ద్రవ్యముగా విధించుచున్నది. సర్వౌషధి రసమైన సర్వాన్నమును అభిషే చేయవలెను. ఈ అన్నాభిషేకముచే యజమానునకు సర్వాన్న ప్రాప్తి కలుగును.

7. మంత్రము : **పురస్తాత్ప్రత్యఞ్చ మభిషిఞ్చతి । పురస్తాద్ధి ప్రతీచీన మన్న మద్యతే । శీర్షతో ఽభిషిఞ్చతి । శీర్షతో హ్యన్నమద్యతే, ఇతి**

అర్థ తాత్పర్యములు : ఈ మంత్రమునకు సప్తమానువాకమునందలి (ఆసపుట ఘాత విషయ వాక్యమునకు వలె) 12 వ మంత్రము వలె అర్థ సమన్వయము చేసికొనవలెను. అభిషిఞ్చతి=అభిషేకము చేయవలెను.

8. మంత్రము : **ఆముఖా దన్వవస్రావయతి । ముఖత ఏవాస్మా అన్నాద్యం దధాతి; ఇతి ।**

అర్థము : ఆముఖాత్=శిరస్సునుండి ముఖమువఱకు, అన్వవస్రావయతి=క్రమముగ అన్నరసమును స్రవింపఁజేయవలెను. (ఈ విధముగ స్రవింపఁజేసిన అధ్వర్యుఁడు,) అస్మై=ఈ యజమానునియొక్క, (షష్ఠ్యర్థే చతుర్థీ.) ముఖత ఏవ=ముఖమునందే, అన్నాద్యమ్=శ్రేష్ఠమైన అన్నమును, దధాతి=స్థాపించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట గుణాంతరము విధింపఁబడుచున్నది. శిరస్సునుండి ముఖమువఱకు అన్నమును అనుక్రమముగ స్రవింపఁజేయవలెను. ఆ విధముగ స్రవింపఁజేసిన అధ్వర్యుఁడు ఈ యజమానునియొక్క ముఖమునందే అన్నాద్యమును స్థాపించిన (ఉంచిన) వాఁ డగును. ముఖ పర్యంతమే స్రవింపఁజేయవలెను. కాని ముఖమున క్రిందిభాగముల స్రవింపఁజేయరాదని యర్థము.

9. మంత్రము : **అగ్నేస్త్వా సామ్రాజ్యేనాభిషిఞ్చామీత్యాహ । ఏష వా అగ్నేః సవః । తేనైవైన మభిషిఞ్చతి । ఇన్ద్రస్య త్వా సామ్రాజ్యేనాభిషిఞ్చా మీత్యాహ(౩) । ఇన్ద్రియ మేవాస్మిన్నేతేన దధాతి । బృహస్పతేస్త్వా సామ్రాజ్యేనాభిషిఞ్చామీత్యాహ । బ్రహ్మ వై దేవానాం బృహస్పతిః । బ్రహ్మణైవైన మభిషిఞ్చతి, ఇతి ।**

అర్థము : అగ్నేస్త్వా సామ్రాజ్యేనాభిషిఞ్చామి ఇతి ఆహ='ఓ యజమానుఁడా! అగ్నియొక్క అనుజ్ఞచే నిన్ను సామ్రాజ్యము నిమిత్తము సువర్ణముతో అభిషేకించుచున్నాను' అని శ్రుతి చెప్పినది. ఏషః=ఈ ఓషధి రసము, అగ్నేః సవః వై=అగ్ని

ప్రేరితమే. (అతః=ఈ కారణమువలన, అగ్నిశబ్దమ్ ఉచ్చారయన్=యజమానునిచే అగ్నిశబ్దము నుచ్చరింపఁజేయుచు,) తేనైవ=ఆ అగ్నిసంబంధముచే ఆ ఓషధి రసముచేతనే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, అభిషిఞ్చతి=అధ్వర్యుఁడు అభిషేకించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. ఇన్ద్రస్య త్వా సామ్రాజ్యేనాభిషిఞ్చామి ఇతి ఆహ='ఓ యజమానుఁడా! ఇంద్రునియొక్క అనుజ్ఞచే నిన్ను సామ్రాజ్యము నిమిత్తము అభిషేకించుచున్నాను' అని శ్రుతి చెప్పినది. ఏతేన=యజమానునిచే ఇంద్ర శబ్దము నుచ్చరింపఁజేయుచు జేసిన సువర్ణాభిషేకముచేత, అస్మిన్=ఈ యజమానునియందు, ఇన్ద్రియమేవ=ఇంద్రియ సామర్థ్యమునే, దధాతి=అధ్వర్యుఁడు స్థాపించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

బృహస్పతేస్త్వా సామ్రాజ్యేనాభిషిఞ్చామి ఇతి ఆహ='ఓ యజమానుఁడా! బృహస్పతియొక్క అనుజ్ఞచే నిన్ను సామ్రాజ్యము నిమిత్తము సువర్ణముతో అభిషేకించుచున్నాను' అని శ్రుతి చెప్పినది. దేవానామ్=దేవతలకు, బృహస్పతిః=బృహస్పతి, బ్రహ్మ వై=బ్రహ్మయే. (అతః=ఇందువలన,) బ్రహ్మణైవ=బ్రహ్మచేతనే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, అభిషిఞ్చతి=అభిషేకింపఁజేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. 'అగ్నేస్త్వా సామ్రాజ్యేనాభిషిఞ్చామి' ఇత్యాది మంత్రభాగములు "దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవే" అను మంత్రములోనివి. ఆ మంత్రము వాజపేయోపయుక్తాన్నహోమ మంత్రములలోనిది. (కాం.1, ప్ర.7, అను.10).

తాత్పర్యము : పూర్వోక్త మంత్రభాగములందుఁ గల అగ్నీంద్ర బృహస్పతి శబ్దములయొక్క తాత్పర్యమును ఈ బ్రాహ్మణము వివరించినది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

10. మంత్రము : **సోమగ్రహాంశ్చావదానీయాని చర్త్విగ్భ్య ఉపహరన్తి । అముమేవ తైర్లోక మన్నవన్తం కరోతి । సురాగ్రహాంశ్చానవదానీయాని చ వాజసృద్భ్యః । ఇమమేవ తైర్లోక మన్నవన్తం కరోతి । అథో ఉభయీష్వేవాభిషిచ్యతే, ఇతి ।**

అర్థము : సోమగ్రహాన్ చ=సోమగ్రహములను, అవదానీయాని చ=యజ్ఞపశువుయొక్క అవదానీయములైన హృదయాదులందలి భాగములను, ఋత్విగ్భ్యః=ఋత్విజులకొఱకు, (యజమానః=యజమానుఁడు,) ఉపహరన్తి=ఈయవలెను. తైః=ఆ ఈయఁబడిన సోమగ్రహాదులచే, అముం లోకమేవ=స్వర్గ లోకమునే, అన్నవన్తమ్=అన్నము కలదానినిగా, కరోతి=చేయుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు. సురాగ్రహాన్ చ=సురాగ్రహములను, అనవదానీయాని చ=అవదానము చేయఁదగని యజ్ఞపశువుయొక్క శిరస్సునకు, అంసములకు సంబంధించిన భాగములను, వాజసృద్భ్యః=అన్నము నిమిత్తము ఆజినిఁ గూర్చి రథాంతరములతోఁ బోవునట్టి వైశ్యులకొఱకును, ఉపహరన్తి=ఈయవలెను. తైః=ఈయఁబడిన ఆ సురాగ్రహాదులచే, ఇమం లోకమేవ=ఈ భూలోకమునే, అన్నవన్తమ్=అన్నము కలదానినిగా, కరోతి=చేయుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, యజమానః=యజమానుఁడు, ఉభయీష్వేవ=దైవ మానుష ప్రజలందు, అభిషిచ్యతే=అభిషేకించఁబడినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఈ బ్రాహ్మణము సోమగ్రహాదుల దానమును విధించుచున్నది. "హృదయస్యాగ్రేఽవద్యతి" అను శ్రుతి యజ్ఞపశువుయొక్క హృదయమునుండి వపను అవదానము చేయవలెనని చెప్పుచున్నది. కనుక అవదానీయములైన ఆ హృదయ భాగములను సోమగ్రహములను యజమానుఁడు ఋత్విజులకొఱ కీయవలెను. "న శీర్ష్ణోఽవద్యతి నాంసయోః" అను శ్రుతి యజ్ఞపశువుయొక్క శిరోభాగమునుండి, అంసములనుండియు అవదానము చేయరాదని చెప్పుచున్నది. కనుక అవదానము చేయఁదగని శిర ఆదులను, సురాగ్రహములను వాజపేయమునందు అన్నము నిమిత్తము ఆజినిఁ గూర్చి రథాంతరములతోఁ బోవునట్టి వైశ్యులకును ఈయవలెను. సురాగ్రహాదుల నొసఁగుటచే యజమానుఁడు స్వర్గ లోకమునే అన్నవంతముగాఁ జేసినవాఁ డగును. సురాగ్రహాదులను వాజసృత్తుల కిచ్చుటచే ఈ భూ లోకమునే అన్నవంతముగాఁ జేసినవాఁ డగును. మఱియు యజమానుఁడు దైవ మానుష ప్రజలయందు ఉభయులయందును అభిషిక్తుఁ డగును.

11. మంత్రము : విమాథం కుర్వతే వాజసృతః (౮) । ఇన్ద్రియస్యావరుద్ధ్యై, ఇతి ।

అర్థము : వాజసృతః=వాజసృత్తులు, వివాథమ్=కలహమును, కుర్వతే=చేయవలెను. (ఏషః=ఈ కలహము) ఇన్ద్రియస్య=ఇంద్రియ సామర్థ్యముయొక్క, అవరుద్ధ్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : వాజపేయమునందు అన్నము నిమిత్తము ఆజిని గూర్చి రథాంతరములతోఁ బోవునట్టి వైశ్యులు (వాజసృత్తులు) [illegible] ఆలోడనము (కలహము) చేయవలెను. ఈ కలహము ఇంద్రియ సామర్థ్య ప్రాప్తికి సాధన మగును. ఇచట కలహము విధింపఁబడినది.

12. మంత్రము : అనిరుక్తాభిః ప్రాతఃసవనే స్తువతే । అనిరుక్తః ప్రజాపతిః । ప్రజాపతేరాప్త్యై । వాజవతీభి ర్మాధ్యందినే అన్నం వై వాజః । అన్నమేవావరున్ధే । శిపివిష్టవతీభి స్తృతీయసవనే । యజ్ఞో వై విష్ణుః । పశవః శిపిః । యజ్ఞ ఏవ పశుషు ప్రతితిష్ఠతి, ఇతి ।

అర్థము : అనిరుక్తాభిః=అవ్యక్త దేవతాకములైన ఋక్కులచే, ప్రాతఃసవనే=ప్రాతఃసవనమునందు, స్తువతే=స్తోత్రము చేయవలెను. ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, అనిరుక్తః=అనిరుక్తుఁడు. (ఏతత్=ఈ స్తోత్రము,) ప్రజాపతేః=ప్రజాపతియొక్క ఆప్త్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది. వాజవతీభిః=వాజశబ్దోపేతములైన ఋక్కులచే, మాధ్యందినే=మాధ్యందినమునందు, స్తువతే=స్తోత్రము చేయవలెను. అన్నం వై=అన్నమే, వాజః=వాజ శబ్దార్థము. (అనేన=ఈ స్తోత్రముచే,) అన్నమేవ=అన్నమునే, అవరున్ధే=యజమానుఁడు పొందుచున్నాఁడు. శిపివిష్టవతీభిః=శిపివిష్ట శబ్దోపేతములైన ఋక్కులచే, తృతీయ సవనే=తృతీయసవనమందు, స్తువతే=స్తోత్రము చేయవలెను. యజ్ఞో వై=యజ్ఞమే, విష్ణుః=విష్ణు శబ్దార్థము. పశవః=పశువులు, శిపిః=శిపి శబ్దార్థములు. (అతః=ఈ కారణమువలన, శిపివిష్ట శబ్ద) ఋగ్భిః=శిపివిష్ట శబ్దోపేతములైన ఋక్కులచే, యజమానః=యజమానుఁడు, యజ్ఞే=యజ్ఞమునందు, పశుషు=పశువులందు, ప్రతితిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : సవనత్రయమందు స్తోత్రములందు ఋగ్విశేషము నీ బ్రాహ్మణము విధించుచున్నది. ప్రాతఃసవనమందు అవ్యక్త దేవతాకములైన ఋక్కులతో స్తోత్రము చేయవలెను. అవ్యక్తదేవతాకము లనఁగా దేవతా మహిమను సాకల్యముగ చెప్ప శక్యములని యర్థము. ఋక్కులచే సంపూర్ణముగ తెలియఁజేయఁ బడలేని మహిమ కలవాఁడు ప్రజాపతి. అట్టి ఋక్కులచే స్తోత్రము చేయుటవలన యజమానునకు ప్రజాపతి ప్రాప్తి కలుగును. మాధ్యందిన సవనమందు వాజ శబ్దోపేతములైన ఋక్కులచే స్తోత్రము చేయవలెను. అన్నమే వాజ శబ్దార్థము కనుక అట్టి వాజ శబ్దోపేత ఋక్కులచే స్తోత్రము చేయుటవలన యజమానునకు అన్నప్రాప్తి కలుగును. శిపివిష్ట శబ్దోపేతములైన ఋక్కులచే సాయంసవనమందు స్తోత్రము చేయవలెను. విష్ణు వనఁగా సర్వవ్యాపకుఁడు. విష్ణు శబ్దము విష్ణు పర్యాయ మగుచు ఇచట ఫలవ్యాపియైన యజ్ఞమును చెప్పుచున్నది. శిపి శబ్దము పశువాచకము. కనుక శిపివిష్ట శబ్దోపేతములైన ఋక్కులచే స్తోత్రము చేయుటవలన యజమానుడు యజ్ఞమునందు పశువులందును నిశ్చయముగ ప్రతిష్ఠితుఁ డగును.

13. మంత్రము : బృహదన్త్యం భవతి । అన్తమేవైనగ్ం శ్రియై గమయతి (౯), ఇతి ।

అశ్నీయా దన్నస్యాన్నస్యావరుద్ధ్యై ఇన్ద్రస్య త్వా సామ్రాజ్యేనాభిషిఞ్చామీత్యాహ వాజసృతః శిపిస్త్రీణి చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే తృతీయ ప్రపాఠకే ష్టమో ఽనువాకః ॥౮॥

అర్థము : అన్త్యమ్=అంతిమ స్తోత్రముయొక్క అంత్య సామము, బృహత్=బృహత్సామము, భవతి=కావలెను. (తేన బృహత్సామముచేత, అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు,) ఏనమ్=ఈ యజమానుని, శ్రియై=సంపత్సిద్ధికొఱకు, అన్తమేవ యజ్ఞముయొక్క సమాప్తినే, గమయతి=పొందించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట సామవిశేషము విధింపఁబడుచున్నది. అంతిమ స్తోత్రముయొక్క అంతిమ సామము బృహత్సామము కావలెను. అధ్వర్యుఁడు అంతిమమైన ఆ బృహత్సామముచే ఈ యజమానునకు సంపద సిద్ధించుటకై యజ్ఞసమాప్తిని పొందించినవాఁ డగును.

అష్టమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాణ్డే తృతీయ ప్రపాఠకే

నవమో౽నువాకః

1. మంత్రము : నృషదం త్వేత్యాహ। ప్రజా వై నృన్। ప్రజానామేవైతేన సూయతే। ద్రుషద మిత్యాహ। వనస్పతయో వై ద్రు। వనస్పతీ-

నామేవైతేన సూయతే। భువనసద మిత్యాహ। యదా వై వసీయా న్భవతి। భువన మగన్నితి వై తమాహుః। భువన-

మేవైతేన గచ్ఛతి, (౧) ఇతి।

అవతారిక : అష్టమానువాకమునందు అన్నహోమములు విధించఁబడినవి. ఈ నవమానువాకమునందలి బ్రాహ్మణము అతిగ్రాహ్య మంత్రములను వ్యాఖ్యానించుచున్నది. అతిగ్రాహ్య మంత్రములు సంహితయందు ప్రథమకాండస్థ సప్తమ ప్రపాఠక-నందలి ద్వాదశానువాకమునందామ్నాతము లైనవి. "ఉపయామగృహీతో౽సి నృషదం త్వా" ఇత్యాదులు అతిగ్రాహ్య మంత్రములు. ఏకాదశానువాకమునందు ఉజ్జితి మంత్రములు ఆమ్నాతము లైనవి. ఆజినిఁ గూర్చి రథములు పరుగెత్తు-చుండఁగా అధ్వర్యుఁడు యజమానునిచేత ఆ ఉజ్జితి మంత్రములను పఠింపఁజేయును. ఆ మంత్రములు ఏకాదశానువాకమునందే వ్యాఖ్యానించఁబడినవి.

అర్థము : నృషదం త్వా ఇతి ఆహ='ఓ ప్రథమాతిగ్రాహ్య పాత్రమా! మనుష్యులందు స్వామివిగా ఉన్నటువంటి నిన్ను గ్రహించుచున్నాను' అని ఆ మంత్రభాగము చెప్పినది. నృన్=నరులు, (ప్రథమార్థే ద్వితీయా విభక్తిః.) ప్రజాః వై=ప్రజలే ఏతేన=ఈ యజుష్పాఠము (మంత్రపాఠము) చేత, ప్రజానామ్=ప్రజలలో, సూయతే=యజమానుఁడు స్వామిగా అభిషేకించఁబడుచున్నాఁడు. ద్రుషదమ్ ఇతి ఆహ=ఓ ప్రథమాతిగ్రాహ్యమా! వనస్పతులందు స్వామివిగా ఉంటున్న నిన్ను గ్రహించుచున్నాను' అని ఆ మంత్రభాగము చెప్పినది. వనస్పతయః వై=వనస్పతులే, ద్రు=ద్రు శబ్దార్థము. ఏతేన= యజుష్పాఠముచేత, వనస్పతీనామ్=వనస్పతులలో, సూయతే=స్వామిగా అభిషేకించఁబడుచున్నాఁడు. భువనసదమ్ ఇతి ఆహ='ఓ ప్రథమాతిగ్రాహ్యమా! భువనములలో స్వామివిగా ఉంటున్న నిన్ను గ్రహించుచున్నాను' అని మంత్రభాగము చెప్పినది. యదా వై=ఎప్పుడైతే, వసీయాన్ భవతి=లోకమునందు పురుషుఁడు ధనాఢ్యుఁ డగుచున్నాఁడో, తమ్=ఆ పురుషుని, భువనమ్ అగన్ ఇతి వై=స్వామిగా సర్వ జగత్తును పొందెననియే, ఆహుః=జనులు చెప్పుచున్నారు. ఏతేన=ఈ యజుష్పాఠముచే, భువనమేవ=సర్వ జగత్తునే, గచ్ఛతి=యజమానుఁడు పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : "ఉపయామగృహీతో౽సి నృషదం త్వా ద్రుషదం భువనసద మిన్ద్రాయ జుష్టం గృహ్ణామ్యేష తే యోని రిన్ద్రాయ త్వా" అను ప్రథమాతిగ్రాహ్య మంత్రమునందలి 'నృషదమ్' ఇత్యాది పదముల తాత్పర్యమును ఈ బ్రాహ్మణము తెలియఁజేయుచున్నది. ఇంద్రదేవతాకము లయిన అతిగ్రాహ్యము లనెడి పేరు గల అయిదు పాత్రములను సోమరసముతో నింపి యజ్ఞమునం దుపయోగింతురు. ఆ సందర్భమున ఈ మంత్రమునందు మొదటి అతిగ్రాహ్య గ్రహమును గూర్చి చెప్పఁబడినది. "ఓ ప్రథమాతిగ్రాహ్యమా! నీవు దారుపాత్రముచే గ్రహించఁబడినదాన వగుచున్నావు. నీవు మనుష్యులలోను, వృక్షములలోను, భువనములలోను స్వామివిగా ఉన్నావు. ఇంద్రునకు ప్రియమైన దానవు. ఖరప్రదేశము నీకు స్థానము. కావున ఇంద్రునకై నిన్ను ఈ ఖర ప్రదేశమునందు ఉంచుచున్నాను." అని ఆ మంత్రముయొక్క తాత్పర్యము. అయిదు అతిగ్రాహ్యములలో మొదటిదానిని తీసికొని ఆ మంత్రమును పఠించుచు ఖరప్రదేశమునందు ఉంచవలెను. ఈ బ్రాహ్మణము వివరించిన ఆ మంత్రమునందలి 'నృషదమ్' ఇత్యాది పదముల తాత్పర్యము స్పష్టము.

2. మంత్రము : అప్సుషదం త్వా ఘృతసద మిత్యాహ। అపామేవైతేన ఘృతస్య సూయతే। వ్యోమసద మిత్యాహ। యదా వై వసీయా-

న్భవతి। వ్యోమాగన్నితి వై తమాహుః। వ్యోమైవైతేన గచ్ఛతి, ఇతి।

అర్థము : అప్సుషదం త్వా ఘృతసదమ్ ఇతి ఆహ='ఓ ద్వితీయాతిగ్రాహ్యమా! ఉదకములందు ఉన్నదానవును, ఆజ్యమునందు ఉన్నదానవునగు నిన్ను గ్రహించుచున్నాను' అని రెండవ అతిగ్రాహ్య మంత్ర భాగము చెప్పినది. ఏతేన=ఈ యజుష్పాఠముచేత, అపామ్=ఉదకములకు, ఘృతస్య=ఘృతమునకును, యజమానః=యజమానుఁడు, సూయతే ఏవ=నిశ్చయముగ స్వామిగ అభిషిక్తుఁ డగుచున్నాఁడు. వ్యోమసదమ్ ఇతి ఆహ='ఓ ద్వితీయాతిగ్రాహ్యమా! ఆకాశమునందు ఉంటున్న నిన్ను గ్రహించుచున్నాను' అని ద్వితీయాతిగ్రాహ్య మంత్ర భాగము చెప్పినది. యదా వై=ఎప్పుడైతే, వసీయాన్ భవతి=పురుషుఁడు ధనాఢ్యుఁడగుచున్నాఁడో, తమ్=ఆ పురుషుని, వ్యోమ అగన్నితి=ఆకాశమును పొందెనని (గజాశ్వముల నారోహించినవాఁడని), ఆహుః=జనులు చెప్పుచుందురు.

తాత్పర్యము : అప్సుషదమ్, ఘృతసదమ్, వ్యోమసదమ్ అను పదములు రెండవ అతిగ్రాహ్య మంత్రములోనివి. ఆ పదముల తాత్పర్యమును ఈ బ్రాహ్మణము వివరించుచున్నది. "ఓ ద్వితీయాతిగ్రాహ్యమా! ఉదకములందు ఉన్నదానవును, ఆజ్యమునందు ఉన్నదానవును, ఆకాశమునందు ఉన్నదానవును, ఇంద్రునికై ప్రియమైనదానవునగు నిన్ను గ్రహించుచున్నాను." అని ఆ ద్వితీయ మంత్రముయొక్క తాత్పర్యము. ఈ బ్రాహ్మణముయొక్క తాత్పర్యము అర్థమునందే వివరించఁబడినది. ధనాఢ్యునకు వ్యోమగామిత్వ మనఁగా గజాశ్వారోహణము.

3. మంత్రము : పృథివిషదం త్వాన్తరిక్షసద మిత్యాహ। ఏషామేవైతేన లోకానాగ్ం సూయతే। తస్మా ద్వాజపేయయాజీ న కంచన

ప్రత్యవరోహతి। అపీవ హి దేవతానాగ్ం సూయతే। నాకసద మిత్యాహ। యదా వై వసీయా న్భవతి। నాక మగన్నితి వై

తమాహుః। నాకమేవైతేన గచ్ఛతి, ఇతి।

అర్థము : పృథివిషదం త్వాన్తరిక్షసదమ్ ఇతి ఆహ='ఓ తృతీయాతిగ్రాహ్యమా! పృథివియందు ఉన్నదానవును, అంతరిక్షమునందు ఉన్నదానవునగు నిన్ను గ్రహించుచున్నాను' అని తృతీయాతిగ్రాహ్య మంత్రభాగము చెప్పినది. ఏతేన=ఈ యజుష్పాఠముచేత, (యజమానః=యజమానుఁడు,) ఏషాం లోకానామ్ ఏవ=ఈ పృథివ్యంతరిక్ష లోకములకే, సూయతే=స్వామిగా అభిషిక్తుఁ డగుచున్నాఁడు.అపీవ=మఱియు, దేవతానాం సూయతే హి=దేవతల మధ్యమందు అభిషిక్తుఁ డగుచున్నాఁడు కదా!, తస్మాత్="అగ్నేస్త్వా సామ్రాజ్యేనాభిషిఞ్చామి" ఇత్యాది మంత్రములందు అగ్న్యాది దేవతల సామ్రాజ్యము నిమిత్తముగ అభిషేకము చెప్పఁబడుటవలన, వాజపేయయాజీ=వాజపేయయాజి, కంచన ప్రతి=ఒక మనుష్యునిఁ గూర్చియు, నావరోహతి=గజాది వాహనమునుండి దిగరాదు.(విధి.)

నాకసదమ్ ఇతి ఆహ='ఓ తృతీయాతిగ్రాహ్యమా! స్వర్గ లోకమునందు ఉంటున్న నిన్ను గ్రహించుచున్నాను' అని తృతీయాతిగ్రాహ్య మంత్రభాగము చెప్పినది. యదా వై=ఎప్పుడైతే, వసీయాన్ భవతి=పురుషుఁడు ధనాఢ్యుఁ డగుచున్నాఁడో, తమ్=ఆ పురుషుని, నాకమ్ అగన్నితి వై=స్వర్గ లోకమును పొందెననియే, ఆహుః=జనులు చెప్పుచున్నారు. ఏతేన=ఈ యజుష్పాఠముచేత, (యజమానః=యజమానుఁడు,) నాకమేవ=స్వర్గలోకమునే, గచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : మూఁడవ అతిగ్రాహ్యమునందలి పృథివిషదమ్, అన్తరిక్షసదమ్, నాకసదమ్ అను పదముల తాత్పర్యమును ఈ బ్రాహ్మణము వివరించినది. ఆ తృతీయాతిగ్రాహ్య మంత్రముయొక్క అర్థ తాత్పర్యములను ప్రథమాతిగ్రాహ్య మంత్రముయొక్క అర్థతాత్పర్యములవలెనే గ్రహించవలెను. పృథివిషద మిత్యాది యజుష్పాఠముచేత యజమానుఁడు పృథివ్యంతరిక్ష లోకములకే స్వామిగా అభిషిక్తుఁ డగుచున్నాఁడు. "అగ్నేస్త్వా సామ్రాజ్యేనాభిషిఞ్చామి" ఇత్యాది

మంత్రములందు అగ్న్యాదుల సామ్రాజ్యము నిమిత్తమున అభిషేకము చెప్పఁబడుటవలన, మఱియు అగ్న్యా
మధ్యమున అభిషిక్తుఁ డగుటవలనను ఈ వాజపేయయాజి ఏ ఒక మనుష్యునిఁ గూర్చియు గజాది వాహనము
క్రిందకు దిగరాదు. స్వర్గలోకమునందు ఉంటున్న అతిగ్రాహ్యమును గ్రహించుచున్నానని తృతీయాతిగ్రాహ్య
మంత్రభాగము చెప్పినది. లోకమునందు పురుషుఁడు ధనాఢ్యు డగునపుడు అతనిని 'స్వర్గమును పొందెన'నియు,
చెప్పుచుందురు. 'నాకసదమ్' ఇత్యాది యజుష్పాఠముచేత యజమానుఁడు స్వర్గలోకమునే పొందును.

4. మంత్రము : యే గ్రహాః పఞ్చజనీనా ఇత్యాహ। పఞ్చజనానా మేవైతేన సూయతే, ఇతి ।

అర్థము : యే గ్రహాః పఞ్చజనీనాః ఇతి ఆహ='ఏ అతిగ్రాహ్య పాత్రములు దేవ మనుష్యాసుర రక్షో గంధర్వులకు,
నిషాదవర్గముతో కలసి పంచవర్ణస్థులైన మనుష్యులకు హితము లైనవో, (ఆ అతిగ్రాహ్యములకు అగ్న్యేంద్ర
సౌర్యాఖ్యములైన అతిగ్రాహ్యములు ప్రకృతులు.') అని నాల్గవ అతిగ్రాహ్య మంత్రభాగము చెప్పినది. ఏతేన
మంత్రపాఠముచే, (యజమానః=యజమానుఁడు,) పఞ్చజనానామేవ=దేవ మనుష్యాసుర రక్షో గంధర్వులకు,
నిషాదవర్గముతో కలసి పంచవర్ణస్థులైన మనుష్యులకే, సూయతే=స్వామిగా అభిషిక్తుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : 'యే గ్రహాః పఞ్చజనీనాః' అనునది నాల్గవ అతిగ్రాహ్య మంత్రములోని భాగము. ఆ యజుష్పాఠముచే యజమానుఁడు
పంచజనీనులకే స్వామిగా అభిషిక్తుఁ డగును. ఆ నాల్గవ అతిగ్రాహ్య మంత్రపాఠమును, దాని వ్యాఖ్యానము
సంహితయందు అతిగ్రాహ్య మంత్ర ప్రకరణమునందు చూడవలెను.

5. మంత్రము : అపాగ్‌ం రస ముద్వయస మిత్యాహ। అపామేవైతేన రసస్య సూయతే। సూర్యరశ్మిగ్‌ం సమాభృత మిత్యాహ సశుక్రత్వాయ

(౨), ఇతి । గచ్ఛతి సూయతే నవ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే తృతీయ ప్రపాఠకే నవమోఽనువాకః ॥౯॥

అర్థము : "అపాగ్‌ం రస ముద్వయసగ్‌ం సూర్యరశ్మిగ్‌ం సమాభృతమ్ । అపాగ్‌ం రసస్య యో రసస్తం వో గృహ్ణామ్యుత్తమ
యోని రిన్ద్రాయ త్వా" ఇది అయిదవ అతిగ్రాహ్య మంత్రము.='ఓ అతిగ్రాహ్యములారా! మీలో చరమమైన
పూర్ణమైన గ్రహమును గ్రహించుచున్నాను. ఓ చరమగ్రహమా! నీ కీ ఖరప్రదేశము స్థానము. ఇంద్రునకై
ఖరప్రదేశమునందుంచుచున్నాను. ఉదక రసమే సోమరసముగా పరిణతి చెందినది. అన్నమైనది. లేక,
సూర్యరశ్మిచే పరిపక్వ మగునది. గాయత్రిచే ద్యులోకమునుండి యీ లోకమునకు తీసికొనిరాఁబడినది.
పరిణతి చెందిన ఉదక రసమునకుఁ గూడ సార మైనది' అని యీ పంచమ మంత్రముయొక్క తాత్పర్యము.
అపాగ్‌ం రస ముద్వయసమ్ ఇతి ఆహ='ఉదకముల రసము సోమరసముగా పరిణతి చెంది అన్న మైనది' అని
మంత్ర భాగము చెప్పినది. ఏతేన=ఈ మంత్రపాఠముచే, అపాంరసస్యైవ=ఉదకముల రసము
(యజమానః=యజమానుఁడు,) సూయతే=స్వామిగా అభిషిక్తుఁ డగుచున్నాఁడు. సూర్యరశ్మిగ్‌ం సమాభృతమ్
ఆహ="సూర్యుఁడు పరిపాక హేతువుగాఁ గలదియు. (వృష్టిచే దెబ్బతిన్న సస్యములు సూర్యరశ్మిచే పక్వము
యర్థము.) ద్యులోకమునుండి గాయత్రిచే తీసికొనిరాఁబడినదియు' అని యీ మంత్రభాగము చెప్పినది.
యజుష్పాఠము, సశుక్రత్వాయ=తేజోయుక్తత్వముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : అయిదవ అతిగ్రాహ్య మంత్రములోని "అపాగ్‌ం రస ముద్వయసమ్", "సూర్యరశ్మిగ్‌ం సమాభృతమ్"
భాగద్వయముచేతను వరుసగా యజమానునకు స్వామిత్వము, తేజోయుక్తత్వము కలుగునని యీ బ్రాహ్మణము చెప్పినది.

నవమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే తృతీయ ప్రపాఠకే

దశమోఽనువాకః

1. మంత్రము : ఇన్ద్రో వృత్రగ్‌ం హత్వా । అసురా న్పరాభావ్య । సో ఽమావాస్యాం ప్రత్యాగచ్ఛత్ । తే పితరః పూర్వేద్యు రాగచ్ఛన్ । పితౄ

న్యజ్ఞో ఽగచ్ఛత్ । తం దేవాః పున రయాచన్త । తమేభ్యో న పున రదదుః । తే ఽబ్రువన్వరం వృణామహై । అథ వః పునర్దాస్యామః ।

అస్మభ్యమేవ పూర్వేద్యుః క్రియాతా ఇతి (౧) । తమేభ్యః పున రదదుః । తస్మాత్పితృభ్యః పూర్వేద్యుః క్రియతే ।

యత్పితృభ్యః పూర్వేద్యుః కరోతి । పితృభ్య ఏవ తద్యజ్ఞం నిష్క్రీయ యజమానః ప్రతనుతే, ఇతి ।

[illegible] : నవమానువాకమునందు అతిగ్రాహ్య మంత్రములకు బ్రాహ్మణము చెప్పఁబడినది. ఈ దశమానువాకమునందు పిండపితృ
యజ్ఞము చెప్పఁబడుచున్నది. అందు ప్రథమమున ఇచట కాల విశేషము విధించఁబడుచున్నది.

అర్థము : ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, వృత్రమ్=వృత్రుని, హత్వా=సంహరించి, అసురాన్=అసురులను, పరాభావ్య=పరాభవించి,
సః=ఆ యింద్రుఁడు, అమావాస్యాం ప్రతి=అమావాస్యా యాగదినమును గూర్చి, ఆగచ్ఛత్=స్వగృహమునకు వచ్చెను.
తే పితరః=ఆ పితృదేవతలు, పూర్వేద్యుః=పూర్వదినమున, ఆగచ్ఛన్=వచ్చిరి. పితౄన్=పితృదేవతలను గూర్చి (పితృ
దేవతలతోఁ గూడ), యజ్ఞః=యజ్ఞము, అచ్ఛత్=వెళ్లెను. దేవాః=దేవతలు, తం పునః=మఱల ఆ యజ్ఞమునే
(తమకొఱకు,) అయాచన్త=యాచించిరి. తమ్=ఆ యజ్ఞమును ఏభ్యః=ఈ దేవతలకొఱకు, పునః న అదదుః=మఱల
పితృదేవతలు ఒసఁగరైరి.

'వరం వృణామహై=వరమును కోరుకొందుము. అథ=అనంతరము, వః=మీకొఱకు, పునః దాస్యామః=మఱల
ఒసఁగుదుము. అస్మభ్యమేవ=మాకొఱకే, పూర్వేద్యుః=పూర్వదినమున (దర్శ దినమున), క్రియాతై=కర్మను చేయుఁడు',
ఇతి=అని, తే=ఆ పితృదేవతలు, అబ్రువన్=పలికిరి. తమ్=ఆ యజ్ఞమును, ఏభ్యః=ఈ దేవతలకొఱకే, పునః అదదుః=
మఱల పితృదేవత లొసఁగిరి. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, పితృభ్యః=పితృదేవతలకొఱకు, పూర్వేద్యుః=శుక్ల ప్రతిపత్తునకు
పూర్వదినమున (అమావాస్యా దినమున), క్రియతే=కర్మ చేయఁబడుచున్నది. పితృభ్యః=పితృదేవతలకొఱకు,
పూర్వేద్యుః=పూర్వదినమున, కరోతి యత్=దర్శయాగ కర్త కర్మను చేయునెడల, పితృభ్యః ఏవ=పితృదేవతలనుండియే,
తద్యజ్ఞమ్=ఆ యజ్ఞమును, నిష్క్రీయ=వెలయిచ్చి కొని, యజమానః=యజమానుఁడు, ప్రతనుతే=దానిని అనుష్ఠించుటకై
ప్రవర్తించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పూర్వము ఇంద్రుఁడు యుద్ధమునందు వృత్రుని సంహరించి అసురులను పరాభూతులను చేసి అనంతరము
అమావాస్యాదినమును గూర్చి స్వగృహమునకు వచ్చెను. ప్రతిపత్తునందు దర్శపూర్ణమాస యాగమును చేయవలెను.
ఆ ప్రతిపత్తునకు పూర్వదినమున (అమావాస్యనాడు) పితృదేవతలు వచ్చిరి. వారితోఁ గూడ ఆ యాగము కూడ వెళ్లినది.
"పూర్వము మాదియైన యాగము ఇప్పుడు మీయొద్దకు వచ్చినది. ఆ యజ్ఞమును మఱల మాకే ఈయవలసినదని'
దేవతలు పితృదేవతలను యాచించిరి. అనంతరము పితృదేవతలు ఆ యాగము నొసఁగక ఆ యాగము నొసఁగుటకై
ఉత్కోచమును (లంచమును) అపేక్షించినవారై "పూర్వదినమున (దర్శ దినమున) మాకొఱకు కర్మను చేయవలెను.
అనంతరము ప్రతిపత్తునందు అనుష్ఠేయమైన దర్శపూర్ణమాస నామక యజ్ఞమును మీ కీయఁగలము' అని వరమును
కోరుకొనిరి (తెలియఁబఱచిరి). అనంతరము దేవతలు 'ఆ విధముగనే చేయుదుమని' అంగీకరించగా, వా రా యజ్ఞమును
దేవతల కిచ్చిరి. అందువలన ప్రతిపత్తునకు పూర్వ దినమునందు పితృదేవతలకొఱకు కర్మను చేయవలెను.

ఆ విధముగఁ జేసిన యనంతరము ఆ మూల్యముతో పితృదేవతలనుండి యజ్ఞమును కొని యజమానుఁడు ఆ యజ్ఞము ననుష్ఠించుటకై ప్రవర్తించును. ఇచట పిండపితృయజ్ఞకాలము విధించఁబడినది.

2. మంత్రము : **సోమాయ పితృపీతాయ స్వధా నమ ఇత్యాహ। పితురేవాధి సోమపీథ మవరున్ధే। న హి పితా ప్రమీయమాణ ఆహైష సోమపీథ ఇతి। ఇన్ద్రియం వై సోమపీథః। ఇన్ద్రియమేవ సోమపీథ మవరున్ధే। తేనేన్ద్రియేణ ద్వితీయాం జాయా మభ్యశ్నుతే (౨), ఇతి।**

అర్థము : సోమాయ పితృపీతాయ స్వధా నమః ఇతి ఆహ='పితృదేవతలచే త్రాగఁబడినదియై అమృతముగ పరిణమించిన సోమమునకొఱకు స్వధ ఈయఁబడినది. ఈ నమస్కారము కూడ చేయఁబడినదను ఈ మంత్రమును హోమకాలమునందు పలుకవలెను. (అనేన=ఈ హోమముచేత,) పితుః=తన తండ్రికి, అధి=పైని కల, సోమపీథమ్ ఏవ=సోమపానమును గూడ, అవరున్ధే=యజమానుఁడు పొందుచున్నాఁడు. ప్రమీయమాణః పితా=నిరూపించఁబడుచున్న తండ్రి, ఏష సోమపీథః ఇతి=ఈ సోమపానము నీకని, న హి ఆహ=పుత్రునితోఁ జెప్పలేదు కదా!, సోమపీథః=సోమపానము ఇన్ద్రియం వై=ఇంద్రియ సామర్థ్య రూపమే. (అనేన=ఈ సోమముచేత, యజమానః=యజమానుఁడు) ఇన్ద్రియమ్=ఇంద్రియ సామర్థ్య రూపమైన, సోమపీథమేవ=సోమపానమునే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు. తేన ఇన్ద్రియేణ=ఆ ఇంద్రియ సామర్థ్యముచే, ద్వితీయాం జాయామభి=రెండవ భార్యను గూడ, అశ్నుతే=అనుభవించుటకు సమర్థుఁ డగుచున్నాఁడు.'

తాత్పర్యము : పిండపితృయజ్ఞము చేయు యజమానుఁడు ''సోమాయ పితృపీతాయ స్వధా నమః'' అను మంత్రమును హోమకాలమందు పఠించవలెను. ఈ హోమముచేత యజమానుఁడు తనతండ్రికి పైని పూర్వము ప్రవృత్తమైన ఆ సోమపానమును స్వయముగ పొందును. అనఁగా తనతండ్రికి పూర్వము ఉండెడి పితామహాదులు పొందిన సోమపానమును ఈ హోమసామర్థ్యముచే తాను స్వయముగ పొందునని యర్థము. పితృసంబంధియైన గృహక్షేత్రాదుల హోమము లేకుండనే తనకు లభించిన విధముగ ఈ సోమపానముకూడ హోమములేకుండ లభ్యమగును కదా! అని అనరాదు. గృహక్షేత్రాదులవలె తండ్రి కుమారుని ఆహ్వానించి ఈ సోమపానము నీకు కుమారుని హస్తమునందు సమర్పించలేదు కదా! కనుక హోమముచేతనే సోమపాన ఫలమును సంపాదించవలెను. ప్రయాస సాధ్యమైన ఆ సోమపాన మవసరమే లేదని యనరాదు. సోమపానము ఇంద్రియ వృద్ధికరము కనుక అవశ్యముగ సంపాదించఁదగినది. పూర్వము తనకుఁ గల ఇంద్రియసామర్థ్యముచే ఒకభార్యను అనుభవించుటకు సమర్థుఁడగును. పితృప్రసాద లబ్ధమైన ఇంద్రియ సామర్థ్యముచేత రెండవభార్యను కూడ అనుభవించుటకు సమర్థుఁ డగును. ఇచట హోమమంత్రము విధించఁబడినది.

3. మంత్రము : **ఏతద్వై బ్రాహ్మణం పురా వాజశ్రవసా విదామక్రన్। తస్మాత్తే ద్వే ద్వే జాయే అభ్యాక్షత। య ఏవం వేద। అభి ద్వితీయాం జాయా మశ్నుతే, ఇతి।**

అర్థము : వాజశ్రవసాః=వాజశ్రవసు లనెడి మహర్షులు, పురా=పూర్వము, ఏతత్ బ్రాహ్మణం వై=''సోమాయ పితృపీతాయ'' అను మంత్రమునకు వ్యాఖ్యాన రూపమైన ఈ పూర్వోక్త బ్రాహ్మణమునే, విదామక్రన్=తెలిసికొనిరి. తస్మాత్=ఆ వేదనము (తెలిసికొనుట)వలన, తే=ఆ మహర్షులు, ద్వే ద్వే జాయే=ప్రత్యేకముగ ఇద్దఱు భార్యలను, అభ్యాక్షత=అంతరించి పొందిరి. యః ఏవం వేద=ఏపురుషుఁడు ఈ విధముగతెలిసికొనునో, సోఽపి=అతఁడు కూడ, ద్వితీయాం జాయామ్=రెండవ

భార్యను, అభ్యశ్నుతే=పొందును. వాజః=అన్నమ్. తద్దాన నిమిత్తం శ్రవః=కీర్తిః యస్య సః వాజశ్రవాః. తస్య పుత్రాః వాజశ్రవసః.

తాత్పర్యము : పూర్వము చెప్పఁబడిన హోమమంత్ర బ్రాహ్మణముయొక్క వేదనము ఇచట ప్రశంసించఁబడుచున్నది. వాజశ్రవస నామక మహర్షులు పూర్వము ''సోమాయ పితృపీతాయ'' అను మంత్రమునకు వ్యాఖ్యాన రూపమైన బ్రాహ్మణమును తెలిసికొని ఆ వేదనమువలన ఒక్కొక్కరు ప్రత్యేకముగ ఇద్దఱేసి భార్యలను పొందిరి. కావున ఈ విధముగ తెలిసికొనిన యితరుఁడు కూడ ఇద్దఱు భార్యలను పొందును.

4. మంత్రము : **అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వధా నమ ఇత్యాహ। య ఏవ పితృణామగ్నిః। తం ప్రీణాతి, ఇతి।**

అర్థము : కవ్యవాహనాయ అగ్నయే స్వధా నమః ఇతి ఆహ='కవ్య నామకమైన పిత్ర్య హవిస్సును వహించునట్టి అగ్నికొఱకు ఈ స్వధ ఈయఁబడినది. నమస్కారము కూడ చేయఁబడినది' అను ఈ మంత్రమును హోమకాలమందు పలుకవలెను. పితృణామ్=పితృదేవతలకు, అగ్నిః యః ఏవ=అగ్ని ఎవరో, తమ్=ఆ అగ్నిని, ప్రీణాతి=సంతోషపఱచుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఈ బ్రాహ్మణము ఇచట ద్వితీయ హోమమంత్రమును విధించుచున్నది. ''అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వధా నమః'' అను మంత్రమును పిండపితృ యజ్ఞకర్త రెండవ హోమము చేయునపుడు పలుకవలెను. దీనిచే యజమానుఁడు పితృదేవతలకు సంబంధించిన అగ్నినే సంతోషపఱచినవాఁ డగును. ''త్రయో వా అగ్నయో హవ్యవాహనో దేవానాం కవ్యవాహనః పితృణాగ్ం సహ రక్షా అసురాణామ్'' 'అగ్నులు ముగ్గురు. వారిలో హవ్యవాహనుఁడు దేవతలకు అగ్ని. కవ్యవాహనుఁడు పితృదేవతలకు అగ్ని. అసురులకు సహరక్షోనామకుఁడైన అగ్ని' అని శ్రుతియందు మఱియొక చోట ఆమ్నాత మైనది. కవ్యమ్=పిత్ర్యం హవిః. కవ్యం వహతీతి కవ్యవాహనః. హవ్యమ్=దైవం హవిః. హవ్యం వహతీతి హవ్యవాహనః.

5. మంత్రము : **తిస్ర ఆహుతీ ర్జుహోతి, ఇతి।**

అర్థము : తిస్రః ఆహుతీః=మూఁడు ఆహుతులను, జుహోతి=హోమము చేయవలెను.

తాత్పర్యము : ''యమాయాఙ్గిరస్వతే పితృమతే స్వధా నమః'' అను మంత్రముతో కలసి మొత్తము మూఁడు ఆహుతులను హోమము చేయవలెనని యీ బ్రాహ్మణము ఆహుతులకు త్రిత్వమును విధించినది. ఈ విషయమునే వివరించుచు సూత్రకారుఁడు ఈ విధముగఁ జెప్పెను- ''సోమాయ పితృపీతాయ స్వధా నమ ఇతి ప్రథమాం దక్షిణాగ్నౌ జుహోతి యమాయాఙ్గిరస్వతే పితృమతే స్వధా నమ ఇతి ద్వితీయా మగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వధా నమ ఇతి తృతీయామ్ ।'' 'సోమాయ పితృపీతాయ' అను మంత్రమును పఠించుచు మొదటి ఆహుతిని, 'యమాయాఙ్గిరస్వతే' అను మంత్రమును పఠించుచు రెండవ ఆహుతిని 'అగ్నయే కవ్యవాహనాయ' అను మంత్రమును పఠించుచు మూఁడవ ఆహుతిని దక్షిణాగ్నియందు హోమము చేయవలెనని సూత్రకారుఁడు వివరించియుండెను.

6. మంత్రము : **త్రిర్నిదధాతి, ఇతి।**

అర్థము : త్రిః=మూఁడు పిండములను, నిదధాతి=బర్హిస్సునందు ఉంచవలెను.

తాత్పర్యము : ''సవ్యం జాన్వాచ్యావాచీనపాణిః సకృదాచ్ఛిన్నే బర్హిషి దక్షిణాపవర్గాన్పిణ్డాన్నదధాతి'' అని సూత్రకారుఁడు ఈ బ్రాహ్మణమును వివరించెను. మూఁడు పిండములను బర్హిస్సునందు ఉంచవలెను. ఆ బర్హిస్సు ఒక ప్రయత్నముచే ఛిన్నమై యుండవలెను.

7. మంత్రము : **షట్ సంపద్యన్తే (౩)। షడ్వా ఋతవః। ఋతూనేవ ప్రీణాతి, ఇతి।**

అర్థము : షట్ సంపద్యన్తే=ఆహుతులు పిండములు కలిసి షట్సంఖ్యాకములుగా ఏర్పడుచున్నవి. ఋతవః=వసంతాది ఋతువులు, షట్ వై=ఆఱు కదా! (అనేన=ఈ ఆహుతుల హోమముచేత, పిండ ప్రదానముచేతను, అయమ్=ఈ యజమానుడు,) ఋతూనేవ=షట్సంఖ్యా సాదృశ్యముచే ఋతువులనే, ప్రీణాతి=సంతోషపఱచుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇచట శ్రుతి ఆహుతి త్రయమును, పిండత్రయమును కలిపి ప్రశంసించినది.

8. మంత్రము : తూష్ణీం మేక్షణ మాదధాతి । అస్తి వా హి షష్ఠ ఋతుర్న వా, ఇతి ।

అర్థము : మేక్షణమ్=ప్రాదేశ మాత్ర పరిమితమును, హవిరవదాన సాధనమునగు సమిధను, తూష్ణీమ్=మంత్ర రహితముగ, ఆదధాతి=అగ్నియందు ఉంచవలెను. షష్ఠః ఋతుః=ఆఱవ ఋతువు, అస్తి వా హి=ఉన్నదా? న వా=లేదా?

తాత్పర్యము : ప్రాదేశమాత్ర పరిమితమైన సమిధ మేక్షణ మనఁబడును. అది హవిరవదానమునందు సాధనము. దానిని మంత్రోచ్చారణ రహితముగ అగ్నియందు ఉంచవలెను. మంత్ర రహితముగ మేక్షణము నగ్నియందు పడవేయుటకు కారణ మేమనగా - "షడ్వా ఋతవః" అను శ్రుతి ననుసరించి ఋతువులు ఆఱని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. ఇది యొక పక్షము. "పఞ్చర్తవో హేమన్త శిశిరయోః సమాసేన"="హేమంత శిశిరము లొకటి యగుటచే ఋతువులు అయిదని" చెప్పుచున్న శ్రుతి ననుసరించి ఋతువులు ఆఱు కాదనునది మఱియొక పక్షము. కనుక మంత్ర రహితముగ మేక్షణమును (సమిధను) అగ్నియందు ఆధానము చేసినచో ఈ పద్ధతి పక్షద్వయము ననుసరించిన దగును. అందు సమిధను ప్రక్షేపించుటవలన అస్తిత్వ పక్షము అంగీకృత మగును. మంత్ర రాహిత్యమువలన అభావ పక్షము అంగీకృత మగును. ఈ కారణమువలన మంత్ర రహితముగ మేక్షణము నగ్నియందు ఉంచుట ఇచట విధించఁబడినది.

9. మంత్రము : దేవాన్వై పితౄన్ప్రీతాన్ । మనుష్యాః పితరోఽను ప్రపిపతే । తిస్ర ఆహుతీ ర్జుహోతి । త్రీన్పిణ్డాన్నిదధాతి । షట్ సంపద్యన్తే ।

షడ్వా ఋతవః (౮) । ఋతవః ఖలు వై దేవాః పితరః । ఋతూనేవ దేవాన్పితౄన్ప్రీణాతి । తాన్ప్రీతాన్ । మనుష్యాః

పితరోఽను ప్రపితే, ఇతి ।

అర్థము : ప్రీతాన్=సంతుష్టులైన, దేవాన్ పితౄన్ అను=దేవాత్మక పితరుల ననుసరించి, మనుష్యాః పితరః=మనుష్యాత్మక పితరులు, ప్రపిపతే=సంతోషించుచున్నారు. తిస్రః ఆహుతీః=మూఁడు ఆహుతులను, జుహోతి=హోమము చేయుచున్నాడు. త్రీన్=మూఁడు పిండములను, నిదధాతి=ప్రదానము చేయుచున్నాఁడు. షట్ సంపద్యన్తే=ఆఱు సంపన్నము లగుచున్నవి. ఋతవః=వసంతాది ఋతువులు, షట్ వై=ఆఱే. దేవాః పితరః=దేవాత్మక పితరులు, ఋతవః ఖలు వై=ఋత్వభిమానులే కదా! (అనేన=ఈ సంఖ్యా సామ్యముచే, యజమానః=యజమానుఁడు,) ఋతూన్ దేవాన్ పితౄన్=ఋత్వభిమానులైన దేవాత్మక పితరులనే, ప్రీణాతి=సంతోషపఱచుచున్నాఁడు. ప్రీతాన్ తాన్ అను=సంతోషించిన వారి ననుసరించి, మనుష్యాః పితరః=మనుష్యాత్మక పితరులు, ప్రపిపతే=ప్రకర్షముగ సంతోషించుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఆహుతి త్రయమును, పిండత్రయమును ప్రకారాంతరమున ప్రశంసించుచున్నది. దేవాత్మకులు, మనుష్యాత్మకులును అని పితృదేవతలు రెండు విధములుగ ఉన్నారు. పితృలోక స్వాములు దేవాత్మక పితరులు. మనుష్యులు మృతు లగుచు భోగమునకై పితృలోకమును పొందుదురు. వారు మనుష్యాత్మక పితరులు. వారిలో దేవాత్మక పితరులు సంతుష్టులు కాఁగా, వారి ననుసరించి మనుష్యాత్మక పితరులు సంతుష్టి నొందుదురు. అందుకై ప్రథమమున ఆహుతిత్రయ హోమము, అనంతరము పిండత్రయ ప్రదానము చేయుటవలన ఉభయ మేళనముచే షట్సంపత్తిచేత తత్సంఖ్యాకములైన ఋతువులు సంపన్నము లగును. మఱియు, దేవాత్మక పితరులు ఋత్వభిమానులు. అందువలన సంఖ్యా మాత్రముచే దేవాత్మక పితరులు సంతుష్టు లగుచుండఁగా, అనంతరము వారి ననుసరించి మనుష్యాత్మక పితరులు సంతుష్టు లగుదురు.

10. మంత్రము : సకృదాచ్ఛిన్నం బర్హిర్భవతి । సకృదేవ హి పితరః, ఇతి ।

అర్థము : బర్హిః=(పిండముల క్రింది భాగమున పఱచఁబడునట్టి) బర్హిస్సు, సకృత్=ఒక్కమాఱు (ఒక ప్రయత్నముచే), ఆచ్ఛిన్నమ్=ఛేదనీయము, భవతి=కావలెను. పితరః=పితరులు, సకృదేవ=సకృన్మరణముచేతనే, హి=పితృత్వమును పొందుచున్నారు కదా!

తాత్పర్యము : పిండముల క్రింద పఱచఁబడు బర్హిస్సు ఒక ప్రయత్నముచేతనే ఛేదనీయము కావలెను. ఒక్క కత్తిపేటుచే ఎంత బర్హిస్సు ఛిన్న మగునో, అంత బర్హిస్సునే తేవలెను. పితరులు ఒక్కమాఱు మరణముచేతనే పితృత్వమును పొందుచున్నారు కాని, పితృత్వమును పొందుటకై మఱల మఱల మరణించుటలేదు కదా! ఇచట సకృదాచ్ఛిన్న బర్హిస్సు విధించఁబడినది.

11. మంత్రము : త్రీన్పిణ్డాన్నిదధాతి । తృతీయే వా ఇతో లోకే పితరః । తానేవ ప్రీణాతి, ఇతి ।

అర్థము : త్రీన్ నిదధాతి=యజమానుఁడు మూఁడు పిండములను ఉంచుచున్నాఁడు (ప్రదానము చేయుచున్నాఁడు). ఇతః=ఈ భూ లోకమునుండి, తృతీయే లోకే వై=మూఁడవదియే అయిన లోకమునందు, పితరః=పితృదేవతలు, సన్తి=ఉంటున్నారు. తానేవ=ఆ పితృదేవతలనే, ప్రీణాతి=సంతోషపఱచుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పితృదేవతలు ఈ భూ లోకమునుండి మూఁడవదియే అయిన లోకమునందు ఉంటున్నారు. కనుక మూఁడు పిండములను ప్రదానముచేయుటచే ఆ పితరులనే సంతోషపఱచును. ఇచట పిండదానముయొక్క త్రిత్వము ప్రశంసించఁబడినది.

12. మంత్రము : పరాఙావర్తతే (౯) । హ్రీకా హి పితరః, ఇతి ।

అర్థము : పరాఙ్ ఆవర్తతే=(దక్షిణాభిముఖుఁడై పిండ ప్రదానము చేసిన యజమానుఁడు) పరాఙ్ముఖుఁడు కావలెను. పితరః=పితృదేవతలు, హ్రీకాః హి=లజ్జాశీలులు కదా!

తాత్పర్యము : దక్షిణాభిముఖుఁడై పిండ ప్రదానము చేసి యజమానుఁడు పిండ నిరీక్షణమును పరిత్యజించి పరాఙ్ముఖుఁడు కావలెను. పితృదేవతలు లజ్జాశీలులు కనుక పిండ నిరీక్షణము చేయరాదని యర్థము. లోకమునందు కూడ భుజించుచున్న ప్రభువులను ఇతరులు వీక్షించరు. ఇచట పరాఙావర్తనము విధించఁబడినది.

13. మంత్రము : ఓష్మణో వ్యావృత ఉపాస్తే । ఊష్మభాగ హి పితరః, ఇతి ।

అర్థము : ఓష్మణః=పిండముల ఊష్మము (పొగ) పర్యంతము, వ్యావృతః=వ్యావృత్తుఁడై, ఉపాస్తే=పిండములను సేవించవలెను. పితరః=పితృదేవతలు, ఊష్మభాగాః హి=ఊష్మమును పొందినవారు కదా!

తాత్పర్యము : పితృదేవతలు ఊష్మమును పొందినవారు కనుక ఆ ఊష్మము శాంతించువఱకు వారిభోజన మగుటవలన పిండముల ఊష్మము శమించువఱకు అట్లే ఉండి యజమానుఁడు వ్యావృత్తుఁడై సేవించవలెను. ఇచట పిండోపాస్తి విధించఁబడినది.

14. మంత్రము : బ్రహ్మవాదినో వదన్తి । ప్రాశ్యాం న ప్రాశ్యామితి । యత్ప్రాశ్నీయాత్ । జన్యమన్న మద్యాత్ । ప్రమాయుకః స్యాత్ । యన్న

ప్రాశ్నీయాత్ । అహవి స్స్యాత్ (౧౦) । పితృభ్య ఆవృశ్చ్యేత । అవఘ్రేయమేవ । తన్నైవ ప్రాశితం నైవాప్రాశితమ్, ఇతి ।

అర్థము : ప్రాశ్యామ్=పిండ శేషమును భుజించవలెనా? న ప్రాశ్యామ్=భుజించరాదా?, బ్రహ్మవాదినః వదన్తి=అని మంత్రజ్ఞులు అనుచున్నారు. ప్రాశ్నీయాత్ యత్=భుజించుచో, జన్యమ్ అన్నమ్ అద్యాత్=జన్యమైన అన్నమును తినినవాఁ డగును. ప్రమాయుకః=మరణశీలుఁడు, స్యాత్=అగును. న ప్రాశ్నీయాత్ యత్=భుజించనిచో, అహవి స్స్యాత్=పిండ శేషము

హవిస్సు కానిదగును. (అతః అయమ్=ఇందువలన ఈ యజమానుఁడు,) పితృభ్యః అవ్యచ్ఛేత్త=పితృదేవత
విచ్ఛిన్నుఁ డగును. అవఘ్రేయమేవ=పిండ శేషము, అవఘ్రేయమేవ=ఆఘ్రాణించఁదగినదియే. తత్=ఆ ఆఘ్రా
న ప్రాశితమివ=ప్రాశితమువంటిది కాదు. న అప్రాశితమివ=అప్రాశితమువంటిదియు కాదు.

తాత్పర్యము : '3' అను ప్లుతి విచారార్థకము. యజమానుఁడు పిండప్రదానానంతరము పిండశేషమును భక్షించవలెనా? భక్షించరా
ప్రాశనపక్షమున వీజభక్షణమువలె అదనీయము లేనందువలన యజమానుఁడు క్షుధితుఁడై మరణించును. అప్రా
పక్షమున సర్వ కర్మలందు హవిశ్శేషము భక్షింపఁబడుచున్నదిగా కనఁబడుచుండుటవలన ఇది హవిస్సు కానిదగు
అందువలన ఈ యజమానుఁడు పితృదేవతలనుండి విచ్ఛిన్నుఁ డగును. ఇందువలన దోషద్వయ పరిహారము
పిండశేషమును ఆఘ్రాణించవలెను (వాసన చూడవలెను). ఆ ఆఘ్రాతమైన పిండశేషము నిగరణము (భో
చేయఁబడలేదు కనుక ప్రాశితమువంటిది కాదు. ఆ పిండశేషముయొక్క గంధము (వాసన) లోనికి పోవు
అప్రాశితమువంటిదియు కాదు. ఇచట విచార పూర్వకముగ పాత్రగతమైన పిండ శేషమునకు ఆఘ్రా
విధించఁబడినది.

15. మంత్రము : వీరం వా వై పితరః ప్రయన్తో హరన్తి । వీరం వా దదతి । దశాం ఛినత్తి । హరణభాగా హి పితరః । పితౄనేవ నిరవ
ఇతి ।

అర్థము : పితరః=పిండ రూపమైన అన్నమును భుజించిన పితృదేవతలు, ప్రయన్తః=స్వస్థానమునకు పోవుచున్నవారై, వీరం
హరన్తి వై=ఉన్నటువంటి పుత్రునైనను అపహరింతురు. వా=లేదా, వీరం దదతి=లేని పుత్రుని
దశామ్=వస్త్రముయొక్క అంచును. ఛినత్తి=ఛేదించవలెను. పితరః=పితృదేవతలు, హరణభాగాః హి=
భజింపువారు కదా! (తత్=ఆ కారణమువలన,) పితౄనేవ=పితృదేవతలనే, నిరవదయతే=నిశ్శేష భాగ దా
విసర్జించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పితరులు పిండరూపమైన అన్నమును భుజించి స్వస్థానమునకు పోవునపుడు ఈ యజమానునియొక్క
అపహరించుట కాని, లేని కుమారుని ఇచ్చుట కాని చేయుదురు. పక్షద్వయము కూడ సంభావ్యమే. కర్మ వైకల్య
జరిగినచో యజమాన పుత్రుని పితరులు చంపుదురు. కర్మ సాకల్యము ఉన్నచో యజమానునకు లేని పుత్రుని
ఇచట వైకల్యము దుష్పరిహారము కనుక వస్త్రాగ్రమును కొంచెము చించి పిండములందు ఉంచవలెను. పిత
అపహరణమునే భజింతురు కనుక యజమానుఁడు పితరులను నిశ్శేషభాగ దానముచేత విసర్జించును. ''వాసనో
ఛిత్వా నిదధాతి'' అని సూత్రకారుఁడు చెప్పియుండెను. అదియే యిచట విధించఁబడినది.

16. మంత్రము : ఉత్తర ఆయుషి లోమ ఛిన్దీత । పితౄణాగ్ం హ్యేతర్హి నేదీయః (౭), ఇతి ।

అర్థము : ఉత్తరే ఆయుషి=ఉత్తరమైన ఆయువునందు (వయస్సునందు), లోమ=తన రోమమును, ఛిన్దీత=తెంపవలెను (
పిండములందు ఉంచవలెను).ఏతర్హి=ఈ ఉత్తర వయస్కుఁడైన యజమానుఁడే, పితౄణామ్=పితరులకు,
హి=సమీపవర్తి కదా!

తాత్పర్యము : మానవుని ఆయుః పరిమితి నూఱు సంవత్సరములు. దానిలో మొదటి ఏఁబది సంవత్సరముల వయస్సు పూర్వా
మిగిలిన ఆయువు ఉత్తరాయువు. ఉత్తరాయువు నందుఁగల యజమానుఁడు వస్త్రాగ్రమును ఛేదించరా
ప్రత్యామ్నాయముగ తన రోమమును తెంచి పిండములందు ఉంచవలెను. ఉత్తరాయువులో ఉన్నటువంటి య
ఆసన్న మరణుఁడు (సమీపమున మరణము కలవాఁడు) కనుక పితరులకు కూడ సమీపవర్తి యగును. అంద
రోమమును తెంచి పిండములం దుంచుట యుక్తము. ఇచట పూర్వోక్త విధిలో కొంచెము దోషము విధించఁబడి

17. మంత్రము : నమస్కరోతి । నమస్కారో హి పితౄణామ్, ఇతి ।

అర్థము : నమస్కరోతి=యజమానుఁడు పిండములను నమస్కరించవలెను. పితౄణామ్=పితరులకు, నమస్కారః=నమస్కారము, (అత్యంతం ప్రియః) హి=మిక్కిలి యిష్టము కదా!

తాత్పర్యము : యజమానుఁడు పిండములందు వస్త్రాగ్రమును చించి ఉంచిన పిమ్మట ఆ పిండములకు నమస్కారము చేయవలెను. పితృదేవతలకు నమస్కారము అత్యంత ప్రియ మైనది కదా! ఇచట నమస్కారము విధించఁబడినది.

18. మంత్రము : నమో వః పితరో రసాయ । నమో వః పితరః శుష్మాయ । నమో వః పితరో జీవాయ । నమో వః పితరః స్వధాయై । నమో వః పితరో మన్యవే । నమో వః పితరో ఘోరాయ । పితరో నమో వః । య ఏతస్మిఀల్లోకే స్థ (౮) । యుష్మాగ్ంస్తేఽను । యేఽస్మిఀల్లోకే । మాం తేఽను । య ఏతస్మిఀల్లోకే స్థ । యూయం తేషాం వసిష్ఠా భూయాస్త । యేఽస్మిఀల్లోకే । అహం తేషాం వసిష్ఠో భూయాస మిత్యాహ । వసిష్ఠః సమానానాం భవతి । య ఏవం విద్వాన్పితృభ్యః కరోతి, ఇతి ।

అర్థము : హే పితరః!=ఓ పితృదేవతలారా!, వః=మీయొక్క రసాయ=భుజించఁబడుచున్న క్షీరాది రసముకొఱకు, నమః=నమస్కారము, అస్తు=అగుఁగాక, హే పితరః!, వః=మీయొక్క, శుష్మాయ=బలముకొఱకు, నమః, అస్తు. హే పితరః!, వః=మీయొక్క, జీవాయ=దేహాధ్యక్షునికొఱకు, నమః, అస్తు. హే పితరః!, వః=మీయొక్క, స్వధాయై=అ దేహాధ్యక్షుని శ్రీకొఱకు, నమః, అస్తు. హే పితరః!, వః=మీయొక్క, మన్యవే=కోపము కొఱకు, నమః, అస్తు, హే పితరః! వః=మీ యొక్క ఘోరాయ=మారణాది వ్యాపారముకొఱకు, నమః, అస్తు. హే పితరః!, యే=ఏ మీరు, ఏతస్మిన్ లోకే=ఈ భూ లోకమునందు, స్థ=ఉంటున్నారో, (తేభ్యః) వః=ఆ మీకొఱకు, నమః, అస్తు.

అస్మిన్ లోకే=ఈ లోకమునందు, యే=మీకంటె ఇతరులైన పరకీయ పితరులు, స్థ=ఉంటున్నారో తే=ఆ పరకీయ పితరులు, యుష్మాన్=మిమ్ము, అను వర్తన్తామ్=అనుసరింతురు గాక. యే=ఏ మనుష్యులు, ఏతస్మిన్ లోకే, స్థ, తే=ఆ మనుష్యులు, మామ్=నన్ను, అను వర్తన్తామ్=అనుసరింతురు గాక. యే=ఏ మీరు, అస్మిన్ లోకే=ఈ లోకమునందు, (పరకీయైః పితృభిః సహ=పరకీయ పితరులతోఁ గూడ), స్థ=ఉంటున్నారో, యూయమ్=మీరు, తేషామ్=ఆ పరకీయ పితరులకు, వసిష్ఠాః=అతిశయముగ నివాస హేతువులు, భూయాస్త=కండు. యే=ఏ మనుష్యులు, అస్మిన్ లోకే=ఈ లోకమునందు, స్థ=ఉంటున్నారో, తేషామ్=వారికి, అహమ్=నేను, వసిష్ఠః భూయాసమ్=(మీ అనుగ్రహమువలన) అతిశయముగ నివాస హేతువు నగుదును. ఇతి=ఈ మంత్రమును, ఆహ=పిండములను నమస్కరించుచు పఠించవలెను. యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏవం విద్వాన్=ఈ విధముగ నమస్కార మంత్రమును తెలిసికొనినవాఁడై, పితృభ్యః=పితృదేవతలకొఱకు, కరోతి= పిండప్రదానమును చేయుచున్నాఁడో, సః=అతఁడు, సమానానామ్=సజాతీయ మనుష్యులకు, వసిష్ఠః=అతిశయముగ నివాసహేతువు, భవతి=అగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట నమస్కార మంత్రము వినియోగించఁబడుచున్నది. ''నమో వః పితరో రసాయ. . . అహం తేషాం వసిష్ఠో భూయాసమ్'' అనునది నమస్కార మంత్రము. ఓ పితృదేవతలారా! మీయొక్క రసాదులకు నమస్కారము. ఈ లోకమునందు ఉంటున్న మీకు నమస్కారము. ఈ లోకమునందు ఉంటున్న పరకీయ పితరులు అందఱు మిమ్ము అనుసరింతురు గాక. ఈ లోకమునఁ గల మనుష్యులు నన్ను అనుసరింతురు గాక. ఈ లోకమునందు మీకంటె ఇతరులైన పరకీయ పితరుతోఁ గూడ ఉంటున్న మీరు ఆ పరకీయ పితరులకు అతిశయముగ నివాస హేతువులు కండు. ఈ లోకమునందలి మనుష్యులకు నేను మీ యనుగ్రహమువలన అతిశయముగ నివాస హేతువు నగుదును గాక.

యజమానుఁడు పిండములను నమస్కరించుచు ఈ మంత్రమును పఠించవలెను. ఈ విధముగ నమస్కార మంత్ర[illegible] తెలిసికొని పితరులకు పిండ ప్రదానము చేయు నతఁడు సజాతీయ మనుష్యులకు అతిశయముగ నివాసహేతు వగు[illegible]

19. మంత్రము : ఏష వై మనుష్యాణాం యజ్ఞః (౮) ।దేవానాం వా ఇతరే యజ్ఞాః ।తేన వా ఏతత్పిత్పలోకే చరతి, ఇతి ।

అర్థము : మనుష్యాణాం వై=మనుష్యాత్మక పితరులకే, ఏషః యజ్ఞః=ఈ పిండపితృయజ్ఞము, ఇతరే యజ్ఞాః=దర్శపూర్ణమాసా[illegible] ఇతర యజ్ఞములు, దేవానాం వై=దేవతలకే. తేన=ఆ కారణముచేత, ఏతత్ వై=ఈ పిండపితృయజ్ఞముచే[illegible] పురుషః=పురుషుఁడు, పితృలోకమునందు, చరతి=సంచరించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : రెండు విధములుగా ఉన్న పితరులలో మనుష్యాత్మక పితృదేవతలకే ఈ పిండపితృయజ్ఞము. దర్శపూర్ణమాసా[illegible] ఇతర యజ్ఞములు దేవతలకే. ఆ కారణముచే ఈ పిండపితృయజ్ఞముచేతనే పురుషుఁడు పితృలోకమున[illegible] సంచరించుచున్నాఁడు. ఇచట శ్రుతి పిండపితృయజ్ఞమును ప్రశంసించినది.

20. మంత్రము : యః పితృభ్యః కరోతి ।స ఈశ్వరః ప్రమేతోః ।ప్రాజాపత్యయర్చా పునరైతి ।యజ్ఞో వై ప్రజాపతిః ।యజ్ఞేనైవ సహ[illegible] పునరైతి ।న ప్రమాయుకో భవతి, ఇతి ।

అర్థము : యః=ఏ పురుషుఁడు, పితృభ్యః=పితృదేవతలకొఱకు, కరోతి=పూర్వోక్తమైన పితృమేధ కర్మ[illegible] కరోతి=చేయుచున్నాఁడో, సః=ఆ పురుషుఁడు, ప్రమేతోః=శీఘ్రముగ మరణించుటకు, ఈశ్వరః భవతి=సమర్థుఁ[illegible] డగుచున్నాఁడు. (తత్పరిహారాయ=ఆ దోషము పోవుటకై,) ప్రాజాపత్యయా ఋచా=ప్రజాపతి దేవతాకమైన మంత్ర[illegible] చేత, పునః ఐతి=గార్హపత్య ప్రదేశమును గూర్చి మఱల రావలెను. ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, యజ్ఞః వై=యజ్ఞస్వరూపుఁ[illegible] (తథా సతి=అట్లుకాఁగా,) యజ్ఞేన సహైవ=యజ్ఞముతో కూడనే, పునః ఐతి=మఱల వచ్చినవాఁ డగుచున్నాఁ[illegible] (తదా=అప్పుడు) సః=ఆ యజ్ఞకర్త, ప్రమాయుకః న భవతి=మరణించువాఁ డగుటలేదు.

తాత్పర్యము : "ప్రజాపతే న త్వదేతాని" అను మంత్ర పఠనముతో గార్హపత్య ప్రదేశమును గూర్చి ఆగమనము ఇచట విధించఁబడు[illegible] పితృదేవతల నిమిత్తము పితృమేధ యజ్ఞమును చేసిన యజమానుఁడు పితృదేవతలకు ప్రియుఁడు కనుక శీఘ్ర[illegible] మరణించును. ఆ దోషము పోవుటకై ప్రాజాపత్య మంత్రముచే ఆ యజ్ఞకర్త గార్హపత్య ప్రదేశమునకు మఱల రా[illegible] ప్రజాపతి యజ్ఞస్రష్ట కావున యజ్ఞరూపుఁడే అగును. ప్రాజాపత్య మంత్రముతో గార్హపత్య ప్రదేశమునకు వచ్చు[illegible] యజ్ఞముతో కూడనే వచ్చినవాఁ డగును. అందువలన యజ్ఞకర్త మరణించఁడు.

21. మంత్రము : పితృలోకే వా ఏతద్యజమాన శ్చరతి ।యత్పితృభ్యః కరోతి ।స ఈశ్వర ఆర్తిమార్తోః ।ప్రజాపతిస్త్వై వైనం తత ఉన్నే[illegible] మర్హతీత్యాహుః ।యత్ప్రాజాపత్యయర్చా పునరైతి ।ప్రజాపతిరేవైనం తత ఉన్నయతి ।నాఽఽర్తి మార్ఛతి యజమాన[illegible] (౧౦) ఇతి ।

ఇత్యమ్నుతే పద్యన్తే పద్యన్తే షడ్వా ఋతవో వర్తతే కూవి స్యాన్నేదీయః స్థ యజ్ఞో యజమాన శ్చరతి యత్పితృభ్యః కరో[illegible] పఞ్చ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే తృతీయ ప్రపాఠకే దశమోఽనువాకః ॥౧౦॥

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమాష్టకే తృతీయాధ్యాయే దశమోఽనువాకః ॥ ౧౦ ॥

దేవాసురా అగ్నీషోమయోర్దేవా వై యశ్చాదర్శీ దేవా వై యదన్యైర్హవిర్భి ర్బ్రహ్మవాదినో నాగ్నీషోమో న సావిత్రం దేవస్యాహం తాప్యగ్ంం సప్తాన్సహోమాన్పృషదం త్వేష్ట్రో వృత్రగ్ంం హత్వా దశ ।దేవాసురా వాఽఽజ్యేవైనం తస్మాద్వాజపేయయాజీ దేవస్యాహం వాజస్యావరుద్ధ్యై ఇన్ద్రియమేవాస్మిన్ హ్లీకా హి పితరః పఞ్చాషష్టిః ॥

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమాష్టకే తృతీయోఽధ్యాయః ॥ 3 ॥

అర్థము : పితృభ్యః కరోతి యత్=పితృదేవతలకొఱకు పిండపితృయజ్ఞమును చేయుచున్నాఁ డనుట యేది కలదో, ఏతేన=దీనిచే, యజమానః=యజమానుఁడు, పితృలోకే వై=పితృలోకమునందే, చరతి=సంచరించుచున్నాఁడు. (అతః=ఇందువలన,) సః=ఆ యజమానుఁడు, ఆర్తిమ్=పీడను, ఆర్తోః=పొందుటకు, ఈశ్వరః భవతి=సమర్థుఁడగుచున్నాఁడు. తమ్ ఏనమ్=ఆ ఆర్తిని పొందిన ఈ యజమానుని, ప్రజాపతిః వై=ప్రజాపతియే, తతః=ఆ ఆర్తి నుండి, ఉన్నేతుమ్=ఉద్ధరించుటకై, అర్హతి=యోగ్యుఁ డగుచున్నాఁడని, ఆహుః=అభిజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. ప్రాజాపత్యా ఋచా=ప్రాజాపత్య మంత్రముచే, పునః ఐతి యతి=గార్హపత్య దేశమును గూర్చి మఱల వచ్చినచో, ప్రజాపతిరేవ=ప్రజాపతియే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, తతః=ఆ ఆర్తినుండి, ఉన్నయతి=ఉద్ధరించును. యజమానః=యజమానుఁడు, ఆర్తిమ్=పీడను, నార్ఛతి=పొందఁడు.

తాత్పర్యము : ఈ మంత్రక పునరాగమనమును ఈ శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. పితృదేవతలకై పిండపితృయజ్ఞము ననుష్ఠించిన యజమానుఁడు పితృలోకమునందే సంచరించును. అందువలన ఆ యజమానుఁడు మనుష్యలోకమునందు నిస్పృహుఁ డగుటవలన ఈ లోకమున పీడను పొందును. అట్టి యీ యజమానుని ప్రజాపతియే ఆ ఆర్తినుండి ఉద్ధరించుటకు యోగ్యుడని అభిజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. అందువలన ప్రాజాపత్య మంత్రమును పఠించుచు మఱల గార్హపత్య ప్రదేశమునకు వచ్చుచున్న ఈ యజమానుని ప్రజాపతియే ఉద్ధరించును. ఆ యజమానుఁడును ఆర్తిని పొందఁడు.

దశమానువాకము సమాప్తము.

తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమందు ప్రథమకాండమందు తృతీయాధ్యాయము పరిసమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే చతుర్థః ప్రపాఠకః

ప్రథమోఽనువాకః

1. మంత్రము : ఉభయే వా ఏతే ప్రజాపతే రధ్యసృజ్యన్త । దేవాశ్చాసురాశ్చ । తాన్న వ్యజానాత్ । ఇమే౽న్య ఇమే౽న్య ఇతి । స దేవానగ్ంశూ నకరోత్ । తానభ్యషుణోత్ । తాన్పవిత్రేణాపునాత్ । తాన్పరస్తా త్పవిత్రస్య వ్యగృహ్ణాత్ । తే గ్రహా అభవన్ । తద్గ్రహాణాం గ్రహత్వమ్ (౧) । దేవతా వా ఏతా యజమానస్య గృహే గృహ్యన్తే । యద్గ్రహాః । విదురేనం దేవాః । యస్యైవం విదుష ఏతే గ్రహా గృహ్యన్తే, ఇతి ।

అవతారిక : తృతీయ ప్రపాఠకమునందు ప్రధానముగ వాజపేయ క్రతువు వర్ణించఁబడినది. పునరాధేయము, పిండపితృయజ్ఞము కూడ అందే వర్ణించఁబడినవి. సోమాది బ్రాహ్మణమునందు పూర్వము చెప్పఁబడనిది ఈ చతుర్థ ప్రపాఠకమునందు చెప్పఁబడును. ఈ ప్రథమానువాకమునందు గ్రహములు చెప్పఁబడుచున్నవి.

అర్థము : దేవాశ్చ అసురాశ్చ=దేవతలును, అసురులునగు, ఏతే ఉభయే=ఈ ఉభయులు, ప్రజాపతేః వై=ప్రజాపతినుండియే, అధ్యసృజ్యన్త=అధికముగ సృజింపఁబడిరి. 'ఇమే అన్యే ఇమే అన్యే ఇమే అన్యే' ఇతి='వీరు ఇతరులైన దేవతలు, వీరు ఇతరులైన అసురులు' అని, తాన్=ఆ దేవాసురులను, న వ్యజానాత్=ప్రజాపతి విశేషముగ తెలిసికొనలేకపోయెను. సః=ఆ ప్రజాపతి, దేవాన్=దేవతలను, అంశూన్=సోమ లతావయవ రూప శరీరములు కలవారినిగా, అకరోత్=చేసెను. తాన్=ఆ లతావయవ రూప శరీరములను, అభ్యషుణోత్=అభిషవము చేసెను. తాన్=ఆ లతాశరీరములను, అభ్యషుణోత్=అభిషవము చేసెను. తాన్=ఆ లతాశరీరములను, పవిత్రేణ=దశాపవిత్ర నామక వస్త్రఖండముచేత, అపునాత్=శోధించెను. పవిత్రస్య=దశాపవిత్రముయొక్క, పరస్తాత్=పరభాగమునఁ (ఊర్ధ్వమునఁ) గల, తాన్=ఆ రసములను, వ్యగృహ్ణాత్=ఇంద్ర వాయ్వాది దేవతలకై వివిధముగ గ్రహించెను. తే=ఆ రసములు, గ్రహాః=గ్రహములుగా, అభవన్=అయినవి. తత్= అందువలన, గ్రహాణామ్=గ్రహములకు, గ్రహత్వమ్=గ్రహ నామకత్వము, సంపన్నమ్=సంపన్నమైనది. గ్రహాః యత్=ఈ గ్రహములు ఏవి కలవో, ఏతాః దేవతాః వై=ఈ గ్రహములు దేవతలే అయి, యజమానస్య=యజమానునియొక్క, గృహే=గృహమునందు, గృహ్యన్తే=గ్రహించఁబడుచున్నవి. ఏవం విదుషః=ఈ విధముగ తెలిసికొనిన, యస్య=ఏ యజమానునియొక్క, గృహే=గృహమునందు, ఏతే గ్రహాః=ఈ గ్రహములు, గృహ్యన్తే=గ్రహించఁబడుచున్నవో, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, దేవాః=దేవతలు, విదుః=తెలిసికొందురు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి గ్రహముల గ్రహణమును విధించుచున్నది. ప్రజాపతికి అపత్యవిశేషములైన దేవతలు, అసురులు, ఉభయులును ప్రజాపతినుండి అధికముగ సృజించఁబడుటవలన, అనఁగా వారు బహుళముగ నుండుటచే సంకీర్ణులుగా నుండుటవలన 'వీరు దేవతలు, వీరు అసురులు' అని, ప్రజాపతి వారిని ప్రత్యేకముగ గుర్తింపలేకపోయెను. అందువలన విభాగ జ్ఞానమునకై ప్రజాపతి దేవతల శరీరములను సోమలతావయవ రూపములుగాఁ జేసెను. దేవతలు ఆ లతాశరీరములను తమకు చిహ్నములనుగా ధరించి అసురులకంటె వేఱుగా ప్రజాపతిచే తెలిసికొనఁబడిరి. ప్రజాపతి ఆ లతాదేహములను అభిషవము చేసి దశాపవిత్ర రూప వస్త్రఖండముచే రసమును శోధించి దశాపవిత్రమున కథోభాగమునఁగల వివిధ రసమును ఇంద్రవాయ్వాది దేవతలకై గ్రహించెను. ఆ రసములు గ్రహములైనవి. 'గృహ్యన్తే ఇతి గ్రహాః = గ్రహించఁబడుచున్నవి కనుక గ్రహములు'అను వ్యుత్పత్తిచే ఆ రసములకు గ్రహత్వము సంపన్నమైనది.

ఈ గ్రహములు దేవతలుగా అయి యజమానునియొక్క గృహము నందు హవిర్ధానమందు గ్రహించఁబడుచున్నవి. కనుక ఈ గ్రహములు గ్రహీతవ్యములని విధి. ఈ విధముగ మహిమను తెలిసికొని గ్రహములను గ్రహించిన యజమానుని దేవతలు తెలిసికొందురు. ఈ యజమానుడు బాగుగ ననుష్ఠించినవాఁడని దేవలోకమునందు ప్రసిద్ధిని పొందునని యర్థము. సౌమిక మంత్ర వ్యాఖ్యాన రూపమైన షష్ఠకాండమునందు ఐంద్ర వాయ్వాది గ్రహవిశేషములే విహితములైనవి. గ్రహ సామర్థ్యము విధించఁబడలేదు. ఇచట ఆ సామర్థ్యము విహిత మైనది కనుక ఈ యనువాకము ఆ షష్ఠకాండమునకు శేష మగుచున్నది.

2. మంత్రము : ఏషా వై సోమస్యాఽఽహుతిః । యదుపాగ్ంశుః । సోమేన దేవాగ్ం స్తర్పయాణీతి ఖలు వై సోమేన యజతే । యదుపాగ్ంశుం జుహోతి । సోమేనైవ తద్దేవాగ్ం స్తర్పయతి, ఇతి ।

అర్థము : ఉపాంశుః యత్=ఉపాంశు గ్రహము ఏది కలదో, ఏషా వై=''వాచస్పతయే పవస్వ వాజిన్'' అను అనువాకముచే సిద్ధమైన ఈ ఉపాంశుగ్రహమే, సోమస్య=సోమమునకు, ఆహుతిః=అంతటను హుతి. సోమేన=సోమరసముచే, దేవాన్=దేవతలను, తర్పయాణి ఇతి=తృప్తిపఱచుదునని, (యజమానః=యజమానుఁడు,) సోమేన యజతే ఖలు వై=సోమయాగమునే చేయుచున్నాఁడు కదా! ఉపాంశుమ్=ఉపాంశుగ్రహమును, జుహోతి యత్=హోమము చేయుచున్నచో, (హోమము చేయవలెను.) తత్ సోమేనైవ=ఆ సంపూర్ణ సోమముచేతనే, దేవాన్=దేవతలను, తర్పయతి= తృప్తిపఱచుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : గ్రహ గ్రహణమును విధించి శ్రుతి యిచట ఉపాంశు గ్రహ హోమమును విధించుచున్నది. ''వాచస్పతయే పవస్వ వాజిన్'' అను అనువాకముచే సిద్ధమైన ఈ ఉపాంశుగ్రహమే సోమమునకు అంతటను హుతి. ఇచట పాత్రమునందుఁ గల సోమరస మంతయు హోమము చేయఁబడుచున్నది. గ్రహాంతరమునందు వలె కొంచెమైనను ఇచట శేషము ఉండదు. యజమానుఁడు కూడ సోమముచే దేవతలను తృప్తులను చేయుదునను అభిప్రాయముతో సోమయాగమునందు ప్రవృత్తుఁ డయ్యెను. అందువలన ఉపాంశుగ్రహమును హోమము చేయవలెను. ఆ సంపూర్ణహోమముచేతనే యజమానుఁడు దేవతలను తృప్తులను చేయును.

3. మంత్రము : యద్గ్రహాఞ్జుహోతి (౨) । దేవా ఏవ తద్దేవా న్గచ్ఛతి, ఇతి ।

అర్థము : గ్రహాన్=గ్రహములను, జుహోతి యత్=హోమము చేయుచున్నచో, (హోమము చేయవలెనని విధి.) దేవాః ఏవ= లతాశరీర ధారులైన దేవతలే, తత్=ఆ గ్రహ హోమముచే, దేవాన్=దివ్య విగ్రహ ధారులైన ఇంద్రవాయ్వాది దేవతలను, గచ్ఛన్తి=పొందుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఇతర గ్రహ హోమమును విధించుచున్నది. గ్రహములను హోమము చేయవలెను. ఆ గ్రహ హోమముచే లతాశరీర ధారులైన దేవతలే దివ్య విగ్రహ ధారులైన దేవతలను పొందుదురు.

4. మంత్రము : యచ్చమసా ఞ్జుహోతి । తేనైవానురూపేణ యజమానః సువర్గం లోకమేతి, ఇతి ।

అర్థము : చమసాన్=చమస పాత్రములను, జుహోతి యత్=హోమము చేయుచున్నచో, (హోమము చేయవలెనని విధి.) అనురూపేణ=అనురూపమైన, తేనైవ=ఆ చమస హోమముచేతనే, యజమానః=యజమానుఁడు, సువర్గం లోకమ్=స్వర్గ లోకమును, ఏతి=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఊర్ధ్వ పాత్రస్థములైన సోమరసాత్మక చమసములయొక్క హోమమును విధించి శ్రుతి ఊర్ధ్వమున లేని చతురస్ర పాత్ర స్థితములైన సోమరసాత్మక చమసములయొక్క హోమము నిచట విధించుచున్నది. దేవతలు గ్రహములచేతనే తుష్టు

లగుటవలన, యజమానుడు స్వర్గార్థి యగుటచే చమసహోమము అనురూప మైనది. అందువలన అనురూప
ఆ చమసహోమముచేతనే యజమానుడు స్వర్గమును పొందును.

5. మంత్రము : కిం న్వేతదగ్ర ఆసీదిత్యాహుః । యత్పాత్రాణీతి । ఇయం వా ఏతదగ్ర ఆసీత్ । మృన్మయాని వా ఏతాన్యాసన్ । తైర్దేవా
న వ్యావృత మగచ్ఛన్ । త ఏతాని దారుమయాణి పాత్రాణ్యపశ్యన్ । తాన్యకుర్వత(౩) । తైర్వై తే వ్యావృత మగచ్ఛన్ ।
యద్దారుమయాణి పాత్రాణి భవన్తి । వ్యావృతమేవ తైర్యజమానో గచ్ఛతి, ఇతి ।

అర్థము : పాత్రాణీతి యత్=యజ్ఞశాలయందు కనఁబడుచున్న పాత్రములు ఏవి కలవో, ఏతదగ్రే=ఈ పాత్రముల నిర్మాణ మునకు పూర్వ
ము, కిం ను ఆసీత్ ఇతి=ఏ వస్తువు ఉండెనో అని, ఆహుః=కొందఱు అనుచున్నారు. ఏతదగ్రే=ఈ పాత్రముల నిర్మాణమునకు
కి పూర్వము, ఇయం వై=ఈ భూమియే, ఆసీత్=ఉండెను. ఏతాని=ఈ పాత్రములు, మృన్మయాని వై=మృణ్మయ
ములుగానే, ఆసన్=ఉండెను. (ఇది సమాధానము.) తైః=ఆ మృన్మయ పాత్రములచే, దేవాః=దేవతలు, వ్యావృతమ్
=మనుష్యులకంటె వ్యావృత్తిని (వేఱుచేయుటను), న అగచ్ఛన్=పొందరైరి. (ఇది ప్రశ్న.) తే=ఆ దేవతలు, ఏతాని
దారుమయాణి పాత్రాణి=ఒకచోట ఉన్నటువంటి దారుమయములైన పాత్రములను, అపశ్యన్=చూచిరి. తాని=ఆ దారు
మయ పాత్రములను, అకుర్వత=చేసిరి. తైః వై=ఆ దారుపాత్రములచేతనే, తే=ఆ దేవతలు, వ్యావృతమ్=వ్యావృత్తిని
అగచ్ఛన్=పొందిరి. దారుమయాణి పాత్రాణి=దారుమయ పాత్రములు, భవన్తి యత్=అగుచున్నవో, తైః=ఆ పాత్ర
ములచే, యజమానః=యజమానుడు, వ్యావృతమ్=వ్యావృత్తిని, గచ్ఛత్యేవ=నిశ్చయముగ పొందును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ప్రశ్నోత్తరములచే రసగ్రహణాధార రూపములైన పాత్రములను విధించుచున్నది. యజ్ఞశాలయందు కనఁ
బడుచున్న పాత్రములు తదుత్పత్తికి పూర్వము ఏ వస్తువుగా ఉండెను? అనఁగా ఆ పాత్రములకు ఉపాదాన కారణ
వస్తువు ఏది? అని కొందఱు ప్రశ్నించుచున్నారు. ఈ పాత్రములు మృన్మయములుగానే కనఁబడుచున్నవి కావున తదు
త్పత్తికి పూర్వము ఆ పాత్రములకు ఉపాదానముగ ఈ భూమియే ఉన్నదని సమాధానము. మనుష్యులకొఱకై యజ్ఞశా
లయందు కూడ మృన్మయ పాత్రములే ఉండును కనుక ఆ మృన్మయ పాత్రములచేత మనుష్యులకంటె దేవతలు వ్యావృ
త్తిని (వేఱగుటను) పొందరైరని మఱల ప్రశ్నవాదులనుచున్నారు. ఆ దేవతలు ఒకచోట ఉన్నటువంటి దారుమయ పాత్ర
ములనే చూచి ఆ పాత్రములను తమకొఱకు స్వీకరించి ఆ దారుమయ పాత్రములచే మనుష్యులకంటె వ్యావృత్తిని (వి
శిష్ట్వమును) పొందుచున్నారని ఉత్తరవాదు లనుచున్నారు. కావున దారుమయ పాత్రములను చేయవలెను. ఆ పాత్ర
ములచే యజమానుడు ఇతరులకంటె వ్యావృత్తిని పొందును.

6. మంత్రము : యాని దారుమయాణి పాత్రాణి భవన్తి । అముమేవ తైర్లోక మభిజయతి । యాని మృన్మయాని । ఇమమేవ తైర్లోక
మభిజయతి, ఇతి ।

అర్థము : యాని దారుమయాణి పాత్రాణి భవన్తి=ఏ దారుమయ పాత్రములు కలవో, తైః=ఆ పాత్రములచే, యజమానః=
యజమానుడు, అముం లోకమేవ=స్వర్గలోకమునే, అభిజయతి=అంతటను పొందుచున్నాఁడు (జయించుచున్నాఁడు).
యాని మృన్మయాని=ఏ మృన్మయ పాత్రములు, భవన్తి=కలవో, తైః=ఆ పాత్రములచే, ఇమం లోకమేవ=ఈ భూ
లోకమునే, అభిజయతి=అంతటను జయించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : దేవతల నిమిత్తము ఉన్నటువంటి దారుమయ పాత్రములు, అన్యద్రవ్య సంహార్యము ఉన్నటువంటి మృన్మయ
పాత్రములును ఇచట ప్రశంసించఁబడుచున్నవి. యజమానుడు దారుమయ పాత్రములచే స్వర్గ లోకమును,
మృన్మయ పాత్రములచే భూ లోకమును జయించును.

1. మంత్రము : బ్రహ్మవాదినో వదన్తి । కస్మాత్సత్యాత్ స్థాలీర్వాయవ్యాః సోమగ్రహణీరితి । దేవా వై పృశ్నిం మదుహ్రన్ (౪) । తస్యా ఏతే స్తనా
ఆసన్ । ఇయం వై పృశ్నిః । తామాదిత్యా ఆదిత్యస్థాల్యా చతుష్పదః పశూ నదుహ్రన్ । యదాదిత్యస్థాలీ భవతి । చతుష్పద
ఏవ తయా పశూన్యజమాన ఇమాం దుహే । తామిన్ద్ర ఉక్థ్యస్థాల్యేన్ద్రియ మదుహత్ । యదుక్థ్యస్థాలీ భవతి । ఇన్ద్రియమేవ
తయా యజమాన ఇమాం దుహే । తాం విశ్వే దేవా ఆగ్రయణ స్థాల్యోర్జ మదుహ్రన్ । యదాగ్రయణ స్థాలీ భవతి ।
ఊర్జమేవ తయా యజమాన ఇమాం దుహే । తాం మనుష్యా ధ్రువస్థాల్యాయు రదుహ్రన్ । యద్ధ్రువస్థాలీ భవతి ।
ఆయురేవ తయా యజమాన ఇమాం దుహే । స్థాల్యా గృహ్ణాతి । వాయవ్యేన జుహోతి । తస్మా దన్యేన పాత్రేణ
పశూన్దుహన్తి । అన్యేన ప్రతిగృహ్ణన్తి । అథో వ్యావృతమేవ తద్యజమానో గచ్ఛతి (౫), ఇతి ।
గ్రహత్వం గ్రహా ఇజ్జుహోత్యకుర్వతాదుహ న్నాగ్రయణ స్థాలీ భవతి నవ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాండే చతుర్థ ప్రపాఠకే ప్రథమోఽనువాకః ॥ ౧ ॥

అర్థము : వాయవ్యాః=వాయ్వాది దేవతాకములును, సోమగ్రహణీః=సోమరసమును గ్రహించునవియునగు, చతస్రః స్థాలీః
(స్థాల్యః)=ఆ నాలుగు పాత్రములు, కాః=ఎటువంటివి?, ఇతి=అని, బ్రహ్మవాదినః=మంత్రజ్ఞులు, వదన్తి=
అనుచున్నారు (ప్రశ్నించుచున్నారు). దేవాః=దేవతలు, పృశ్నిమ్=గోరూప భూమిని, అదుహ్రన్వై=పాలు పితికిరి కదా!
తస్యాః=ఆ గోరూప భూమికి, ఏతే=ఈ నాలుగు స్థాలులు, స్తనాః=స్తనములుగా, ఆసన్=అయినవి. ఇయం వై=ఈ
భూమియే, పృశ్నిః=పృశ్ని శబ్దార్థము. ఆదిత్యాః=ఆదిత్యులు, తామ్=ఆ పృశ్నిని, ఆదిత్యస్థాల్యా=ఆదిత్యస్థాలిచే,
చతుష్పదః పశూన్=నాలుగు పాదములు కల పశువులను అదుహ్రన్=పితికిరి. ఆదిత్యస్థాలీ భవతి యత్=ఆదిత్యస్థాలి
యేది కలదో, తయా=ఆ ఆదిత్యస్థాలిచే, యజమానః=యజమానుడు, ఇమామ్=ఈ పృశ్నిని, చతుష్పదః పశూ
నేవ=నాలుగు పాదములు గల పశువులనే, దుహే=పితుకుచున్నాఁడు.

ఇన్ద్రః=ఇంద్రుడు, తామ్=ఆ పృశ్నిని, ఉక్థ్యస్థాల్యా=ఉక్థ్యస్థాలిచేత, ఇన్ద్రియమ్=ఇంద్రియ సామర్థ్యమును, అదు
హత్=పితికెను. ఉక్థ్యస్థాలీ భవతి యత్=ఉక్థ్యస్థాలి యేది కలదో, తయా=ఆ ఉక్థ్యస్థాలిచేత, యజమానః= యజమానుడు,
ఇమామ్=ఈ గోరూప భూమిని, ఇన్ద్రియమేవ=ఇంద్రియ సామర్థ్యమునే, దుహే=పితుకుచున్నాడు. తామ్=ఆ
గోరూపభూమిని విశ్వే దేవాః=విశ్వేదేవ దేవతలు, ఆగ్రయణస్థాల్యా=ఆగ్రయణ స్థాలిచేత, ఊర్జమ్ =ఊర్జమును (శరీ
ర బలమును), అదుహ్రన్=పితికిరి. ఆగ్రయణస్థాలీ భవతి యత్=ఆగ్రయణస్థాలి యేది కలదో, తయా=దానిచే,
యజమానః=యజమానుడు, ఇమామ్=ఈ పృశ్నిని, ఊర్జమేవ=ఊర్జమునే, దుహే=పితుకుచున్నాఁడు.

మనుష్యాః=మనుష్యులు, తామ్=ఆ పృశ్నిని, ధ్రువస్థాల్యా=ధ్రువస్థాలిచేత, ఆయుః=ఆయువును, అదుహ్రన్=పితికిరి.
ధ్రువస్థాలీ భవతి యత్=ధ్రువస్థాలి యేది కలదో, తయా=దానిచే, యజమానః=యజమానుడు, ఇమామ్=ఈ

గోరూప భూమిని, అయురేవ=అయువునే, దుహే=పితుకుచున్నాడు. స్థాల్యా=మృన్మయస్థాలితో, గృహ్ణాతి=సో... సమును గ్రహించవలెను. వాయవ్యేన=తత్తద్దేవతాకమైన దారుమయ పాత్రముచే, జుహోతి=హోమము చేయవలె... తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, (లోకే=లోకమునందు,) అన్యేన పాత్రేణ=మఱియొక పాత్రముచేత, పశూన్=పశువు... దుహన్తి=పాలుపితుకుచున్నారు. అన్యేన=ఇంకొక పాత్రముచే, ప్రతిగృహ్ణన్తి=ప్రతిగ్రహించుచున్నారు. అథో=మఱి... తద్యజమానః=ఆ విధముగఁ జేయుచున్న యజమానుడు, వ్యావృతమేవ=ఇతరులకంటె వ్యావృత్తినే, గచ్ఛతి=పొం... చున్నాడు.

తాత్పర్యము : శ్రుతి యిచట ప్రశ్నోత్తరములచే స్థాలిని నిరూపించి, మృన్మయ పాత్రములకు, దారుమయ పాత్రములకు య... క్రమముగ గ్రహణ హోమముల వ్యవస్థను విధించుచున్నది. వాయుః స్వామీ యేషాం దారుమయాణాం పా... విశేషాణాం తే వాయవ్యాః. వాయువు దేవతగాఁ గల దారుమయ పాత్రములు వాయవ్యములని అర్థము. ఒక్కొ... పాత్రమునకు ఒక్కొక్క దేవుఁడు స్వామిగా నుండును. కాని వాయువు వరమును కోరియుండుటచే వాయవ్య... చేతనే తత్తద్దేవతాక దారుమయ పాత్రములకు వ్యవహార మేర్పడినది. ఈ విషయము ఐన్ద్రవాయవ గ్రహ బ్రాహ్మణ... నందు "తే వాయు మబ్రువన్నిమం నః స్వదయేతి । సో౽బ్రవీద్వరం వృణై మద్దేవత్యాన్యేవ వః పాత్రాణ్యుచ్యన్తా ఇతి । తస్మాన్నానాదేవత్యాని సన్తి వాయవ్యాన్యుచ్యన్తే" అని ఆమ్నాత మైనది. 'ఐన్ద్రవాయవం గృహ్ణాతి మైత్రావరుణం గృహ్ణాతి' అని శ్రుతి చెప్పుటవలన ఆ వాయవ్యములైన పాత్రవిశేషములు సోమగ్రహణార్థములని స్పష్ట మగుచున్నది. ఆ విధముగనే, నాలుగు మృన్మయ స్థాలులు (పాత్రములు) కూడ సోమగ్రహణములని యిచట ప్రసిద్ధి కలదు. ఆ స్థాలు... ఎటువంటివని మంత్రజ్ఞుల ప్రశ్న. ఆ ప్రశ్నకు సమాధానము ఈ విధముగా చెప్పఁబడుచున్నది. పూర్వము ఒక... భూమి (పృశ్ని) శ్వేత గోరూపముగ అయినది. భూ వికారములైన ఆదిత్యస్థాలి, ఉక్థ్యస్థాలి, ఆగ్రయణస్థాలి, ధ్రువ... స్థాలి అను నాలుగు స్థాలీవిశేషములు శ్వేతగోరూపయైన భూమికి (పృశ్నికి) స్తనములుగా అయినవి. ఆ స్తనము... పితికి, ఆదిత్యాదులు పశ్వాది ఫలములను పొందిరి. ఈ విధముగ యజమానుడు కూడ ఆ ఫలములను పొందుటకై స్థాలీచతుష్టయమును చేయవలెను. చేసి, తత్తద్దేవతా సంబంధినియైన స్థాలియందు ఆయా దేవతలకొఱకు సోమ... మును గ్రహించవలెను. ఆ సోమరసమును హోమకాలమున, దారుమయ వాయవ్య పాత్రమందు పోసి ఆ దారు... పాత్రముతో హోమము చేయవలెను. ఈ విధముగ యజ్ఞములందు ఉండుటవలననే లోకమునందుఁ గూడ దోహ... పాత్రము ఒకటిగాను, క్షీరగ్రహణ పాత్రము ఇంకొకటిగాను ఉండును. మఱియు ఈ విధముగ చేయుచున్న యజమానుడు ఇతరులకంటె వ్యావృత్తిని (పృథక్త్వమును) పొందుచున్నాడు.

ప్రథమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే చతుర్థ ప్రపాఠకే

ద్వితీయో౽నువాకః

[illegible] యువఙ్గం సురామ మశ్వినా । నముచావాసురే సచా । విపిపానా శుభస్పతీ । ఇన్ద్రం కర్మస్వావతమ్, ఇతి ।

[illegible] ప్రథమానువాకమున సోమవిశేషమందు గ్రహవిధి చెప్పఁబడినది. ద్వితీయానువాకమందు సౌత్రామణి శేషములైన మంత్రములు చెప్పఁబడుచున్నవి. అందు ఆశ్విన సారస్వతైంద్ర గ్రహములందు మూఁడింటియందును సాధారణమైన యాజ్యానువాక్యా యుగళము చెప్పఁబడుచున్నది. అందు ఇది పురోనువాక్య.

[illegible] హే అశ్వినా! (అశ్వినౌ!)=ఓ అశ్వినీ దేవతలారా!, నముచౌ ఆసురే=నముచి నామకుఁడైన ఒకానొక అసురునియందు, సచా=సంబద్ధమైనదియు, సురామమ్=సురచే సంపాదితమునైన, ఇమమ్=ఈ పాత్రస్థమైన ద్రవ్యశేషమును, విపిపానా=విశేషముగ త్రాగుచున్నవారును, శుభస్పతీ=శోభన కర్మకు పాలకులునైన, యువమ్(యువామ్)=మీరు, కర్మసు=ఈ కర్మలందు, ఇన్ద్రమ్=ఇంద్రుని, ఆవతమ్=సహపానముచే పాలించుఁడు.

[illegible] నముచి నామకుఁడైన అసురునియందు సంబద్ధమైన ఈ పాత్రమునందుఁగల ద్రవ్య శేషమును విశేషముగ త్రాగుచున్న మీరు కర్మలందు ఇంద్రుని సహపానముచేత పాలించుఁడు. మీరు శోభన కర్మను పాలించువారు. ఇది పురోనువాక్య.

[illegible] పుత్రమివ పితరా వశ్వినోభా । ఇన్ద్రావతం కర్మణా దగ్ంసనాభిః । యత్సురామం వ్యపిబః శచీభిః । సరస్వతీ త్వా మఘ

వన్నభీష్ణాత్, ఇతి ।

[illegible] హే అశ్వినా!=ఓ అశ్వినీ దేవతలారా!, ఉభా=మీ రుభయులు, పితరౌ పుత్రమివ=తల్లిదండ్రులు పుత్రునివలె, కర్మణా=ఈ కర్మచేత, అవతమ్=యజమానుని రక్షించుఁడు. హే ఇన్ద్ర!=ఓ ఇంద్రుఁడా!, దంసనాభిః=కర్మవిశేషములచేత, శచీభిః సహశక్తులతోఁ గూడ, త్వమ్=నీవు, సురామమ్=సురచే సంపాదితమైన ఈ రస విశేషమును, వ్యపిబః యత్=విశేషముగ త్రాగితివి కనుక, (యజమానం రక్ష=యజమానుని రక్షించుము). హే మఘవన్!=ఓ యింద్రా!, సరస్వతీ=ఈ సరస్వతి, త్వా=నిన్ను, అభీష్ణాత్=అంతటను సంతోషపఱచుఁగాక.

[illegible] ఓ అశ్వినీ దేవతలారా! లోకమునందు తల్లిదండ్రులు కుమారుని పాలించువిధముగ యజమానుని ఈ కర్మచే రక్షించుఁడు. ఓ యింద్రా! కర్మవిశేషముచేత శక్తులతోఁ గూడ నీవు సురచే సంపాదితమైన ఈ రసవిశేషమును విశేషముగ త్రాగితివి కనుక యజమానుని రక్షించుము. ఓ యింద్రా! ఈ సరస్వతి నిన్ను అంతటను సంతోషింపఁజేయుఁగాక. ఇది యాజ్య.

[illegible] అహావ్యగ్నే హవిరాస్యే తే । స్రుచీవ ఘృతం చమూ ఇవ సోమః (౧) । వాజసనిగ్ం రయిమస్మే సువీరమ్ । ప్రశస్తం ధేహి

యశసం బృహన్తమ్, ఇతి ।

[illegible] హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, స్రుచి ఘృతమివ=జుహువు మొదలగు దానియందు అజ్యమువలె, చమూ సోమః ఇవ=చమస పాత్రములందు సోమమువలెను, తే=నీయొక్క, ఆస్యే=ముఖమునందు, హవిః=ఈ హవిస్సు, అహావి=హుతమైనది. అస్మే=మాయందు, వాజసనిమ్=అన్నదాతయు, రయిమ్=ధనవంతుఁడును, ప్రశస్తమ్=విద్యాది గుణములచే ప్రశస్తుఁడును, యశసమ్=యశస్వియు, బృహన్తమ్=గొప్పవాఁడునగు (సర్వకార్య సమర్థుఁడునగు) సువీరమ్=శోభన కర్మ కారుఁడైన పుత్రుని, ధేహి=సంపాదించుము.

తాత్పర్యము : ఇక మంత్రద్వయముచే హవీరూపమైన సురకు అనుమంత్రణము చెప్పఁబడుచున్నది. అందు ఇది ప్రథమ మంత్రము. ఓ అగ్నీ! జుహ్వాది రూపమైన హోమసాధనమందు ఆజ్యమువలెను, చమస పాత్రములందు సోమమువలెను ముఖమునందు ఈ హవిస్సు (ద్రవ్యము) హుత మైనది. అందువలన మాయందు వాజసనీత్యాది గుణ విశిష్ట శోభన కర్మ కారుఁడునగు పుత్రుని ఉంచుము (సంపాదించుము).

4. మంత్రము : యస్మిన్నశ్వాస ఋషభాస ఉక్షణః । వశా మేషా అవసృష్టాస ఆహుతాః । కీలాలపే సోమపృష్ఠాయ వేధసే । హృదా మతిం జనయ చారు మగ్నయే, ఇతి ।

అర్థము : యస్మిన్=ఏ అగ్నియందు, ఆహుతాః=ఆహుతములైన, అశ్వాసః=అశ్వములు, ఋషభాః=ఋషభములు (ఎద్దులు) ఉక్ష(ణా)ణః=వీర్య సేచన సమర్థములైన ఎద్దులు, వశాః=గొడ్డుటావులు, మేషాః=పొట్టేళ్లు, అవసృష్టాసః=యజమానునిచే సమర్పించఁబడినవో, కీలాలపే=అన్నరసమును త్రాగువాఁడును, సోమపృష్ఠాయ=సోమయాగమునందలి పృష్ఠస్తోత్రములు కలవాఁడును, వేధసే=విధాతయునగు, అగ్నయే=ఆ అగ్నికొఱకు, హృదా=అంతఃకరణముచే, చారుం మతిం= కర్మానుష్ఠాన విషయమున సమీచీన బుద్ధిని, జనయామ్=సంపాదించుచున్నాను.

తాత్పర్యము : అశ్వమేధ యాగమున అగ్నియందు అశ్వములు హుతము లగును. ''ఐన్ద్ర వృషభమ్'' ఇత్యాది విహిత కర్మలందు ఋషభములు అగ్నియందు హుతము లైనవి. ''ఐన్ద్రముక్షాణమ్'' ఇత్యాది విహిత కర్మలందు వీర్య సేచన సమర్థములైన ఎద్దులు అగ్నియందు హుతము లైనవి. ''మైత్రావరుణీం వశా మాలభేత'' ఇత్యాది విహిత కర్మలందు గొడ్డుటావులు అగ్నియందు హుతము లైనవి. ''సారస్వతం మేషమ్'' ఇత్యాది విహిత కర్మలందు పొట్టేళ్లు అగ్నియందు హుతము లైనవి. ఇవి యన్నియు యజ్ఞకర్తచే అగ్నియందు సమర్పించఁబడినవి. అటువంటి అగ్నికొఱకు అంతఃకరణముచే కర్మానుష్ఠాన విషయమున సమీచీన బుద్ధిని సంపాదించుచున్నాను. ఆ అగ్ని అన్నరసమును త్రాగువాఁడు. సోమయాగమునందలి పృష్ఠస్తోత్రములు కలవాఁడు. మఱియు విధాత. ఇది రెండవ అనుమంత్రణ మంత్రము.

5. మంత్రము : నానా హి వాం దేవహితగ్ం సదో మితమ్ । మా సగ్ంసృక్షాథాం పరమే వ్యోమన్ । సురా త్వమసి శుష్మిణీ సోమ ఏషః । మా మా హిగ్ంసీః స్వాం యోని మావిశన్ (౨) । యదత్ర శిష్టగ్ం రసినః సుతస్య । యదిన్ద్రో అపిబచ్ఛచీభిః । అహం తదస్య మనసా శివేన । సోమగ్ం రాజానమిహ భక్షయామి ।

అర్థము : (హే సోమగ్రహ సురాగ్రహౌ!=ఓ సోమగ్రహ సురాగ్రహములారా!,) వామ్=మీకు, దేవహితమ్=దేవతలకు హితమైన సదః=నివాస స్థానము, నానా మితమ్=వేఱుగానే సంపాదించఁబడినది. (అతః=ఈ కారణమువలన,) పరమే వ్యోమన్= ప్రకృష్టమైన ఆకాశమునందు (భక్షణ స్థానమందు), మా సంసృక్షాథామ్=పరస్పరము సంస్పృష్టులు కావలదు. (హే పాత్రస్థ ద్రవ్య!=ఓ పాత్రమునందలి ద్రవ్యమా! త్వమ్=నీవు,) శుష్మిణీ=బలము కల, సురా=సురవు అసి=అగుచున్నావు. ఏషః సోమః=ఈ సోమము, (సుప్రసిద్ధవిభవః=సుప్రసిద్ధ వైభవము కలది). త్వమ్=నీవు, స్వాం యోనిమ్=స్వకీయస్థానమును, ఆవిశన్=అంతటను ప్రవేశించుచు, మామ్=నన్ను, మా హింసీః=హింసింపకుము. అత్ర=ఈ పాత్రమునందు, రసినః=రసవంతమును, సుతస్య=అభిషుతమునైన సోమముయొక్క, శిష్టం యత్= అస్తి=అవశేషము ఏది కలదో, ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, శచీభిః=స్వశక్తులతోఁగూడ, యత్ అపిబత్=ఏ సోమ శేషమును త్రాగెనో, అస్య=ఈ పాత్రస్థ ద్రవ్యముయొక్క, తదేశమ్=ఏకదేశమైన, సోమం రాజానమ్=ఓషధిరాజైన సోమమును, అహమ్=నేను, శివేన మనసా=భక్తియుక్తమైన మనస్సుతో, ఇహ=ఈ కర్మయందు, భక్షయామి=భక్షించుచున్నాను.

తాత్పర్యము : ఓ సోమగ్రహ సురాగ్రహములారా! మీయొక్క నివాసస్థానము వేఱుగానే సంపాదించఁబడినది. కనుక ప్రకృష్టమైన ఆకాశమున (భక్షణస్థానమందు) పరస్పరము సంస్పృష్టులు కావలదు. ఓ పాత్రమందలి ద్రవ్యమా! నీవు బలము కలిగిన సురవు అగుచున్నావు. ఈ సోమము సుప్రసిద్ధ వైభవము కలది. నీవు ఉదర రూపమైన స్వకీయ స్థానమును ప్రవేశించుచు నన్ను హింసింపకుము. ఈ పాత్రమునందుఁ గల అభిషుతమైన ఓషధిరాజైన సోమముయొక్క శేషమును భక్తియుక్త మనస్సుతో నేను ఈ కర్మయందు త్రాగుదును. ఇంద్రుఁడు దీనిని స్వశక్తులతోఁ గూడ త్రాగెను. ఇచట రెండు మంత్రములు కలవు. ''నానా హి వాం దేవహితమ్'' ఇత్యాదికము ఒక మంత్రము. వీనిలో ఏదియేని ఒక మంత్రమును పఠించుచు యజమానుఁడు పాత్రమునఁ గల సోమరస శేషమును త్రాగవలెను.

6. మంత్రము : ద్వే స్రుతీ అశృణవం పితృణామ్ । అహం దేవానాముత మర్త్యానామ్ । తాభ్యామిదం విశ్వం భువనగ్ం సమేతి । అన్తరా పూర్వమపరం చ కేతుమ్ ।

అర్థము : పితృణామ్=మా పూర్వపురుషులకు, ద్వే స్రుతీ ఇతి=రెండు మార్గములని, అహమ్=నేను, అశృణవమ్=శాస్త్రముఖమున వినియుంటిని. దేవానామ్=దేవతలకు, ఏకః మార్గః=ఒక మార్గము. ఉత=మఱియు, మర్త్యానామ్=మనుజులకు, ఏకః మార్గః=ఒక మార్గము. తాభ్యామ్=ఆ రెండు మార్గములచే, ఇదం విశ్వం భువనమ్=ఈ సర్వ భువనమును, సమేతి= శాస్త్రార్థానుష్ఠాన పరమైన సర్వ ప్రాణిజాతము బాగుగ పొందుచున్నది. పూర్వం కేతుమ్=పూర్వ చిహ్నమైన పృథివిని, చ=మఱియు, అపరం కేతుమ్=అపర చిహ్నమైన దివిని, అన్తరా=మధ్యమమున, ద్వే స్రుతీ వర్తేతే ఇత్యర్థః=రెండు మార్గములు ఉన్నవని యర్థము.

తాత్పర్యము : మా పూర్వపురుషులకు రెండు మార్గములని నేను శాస్త్రముఖమున వినియుంటిని. ఆ మార్గములలో ఒకటి దేవతలకు, ఇంకొకటి మర్త్యులకుఁ గలవు. మర్త్యులు దేవమార్గమున బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్లి అచట దేవతలై తిరిగి భూ లోకమునకు రారు. మర్త్యుల మార్గమున మానవులు స్వర్గమునకు వెళ్లి అచట స్వర్గసుఖము ననుభవించి తిరిగి భూ లోకమునకు వత్తురు. ఆ రెండు మార్గములచే ఈ సమస్త భువనమును శాస్త్రార్థానుష్ఠాన పరమైన సర్వ ప్రాణిజాతము బాగుగ పొందును. ఈ మంత్రమును చదువుచు పూర్వమంత్రమునందు చెప్పఁబడిన పాత్రస్థద్రవ్యైకదేశమును వల్మీకవపయందైనను పోయవచ్చునని ''ద్వేస్రుతీ...కేతుమితి వా వల్మీకవపాయా మవనయేత్'' అను కల్పసూత్రము చెప్పుచున్నది.

7. మంత్రము : యస్తే దేవ వరుణ గాయత్రచ్ఛన్దాః పాశః । తం త ఏతేనావయజే, ఇతి ।

అర్థము : హే వరుణ దేవ!=ఓ వరుణ దేవా!, తే=నీకు, గాయత్రచ్ఛన్దాః=గాయత్రీ ఛందస్సుతోఁ గూడినదైన, యః పాశః=ఏ పాశము, అస్తి=కలదో, తే=నీయొక్క, తం పాశమ్=ఆ పాశమును, ఏతేన=ఈ పాత్రముచే, అవయజే=నశింపఁజేయుచున్నాను.

తాత్పర్యము : ఓ వరుణ దేవా! గాయత్రీ ఛందస్సుతోఁ గూడిన నీ పాశమును ఈ పాత్రముచే నశింపఁజేయుచున్నాను. ఈ మంత్రమును చదువుచు అశ్విన పాత్రమును స్వాహా అని అవభృథమునందు పడవేయవలెనని ''యస్తే దేవ..... ఆశ్వినపాత్ర మవభృథే ప్రవిధ్యన్తి'' అను కల్పసూత్రము చెప్పుచున్నది.

8. మంత్రము : యస్తే దేవ వరుణ త్రిష్టుప్ఛన్దాః పాశః తం త ఏతేనావయజే । యస్తే దేవ వరుణ జగతీ ఛన్దాః పాశః । తం త ఏతేనావయజే, ఇతి ।

అర్థము : హే వరుణ దేవ!, తే, త్రిష్టుప్ఛన్దాః యః పాశః అస్తి=త్రిష్టుప్ఛందస్సుతోఁ గూడిన పాశ మేది కలదో, తం ... ఏతేన=ఈ పాత్రముచే, అవయజే=నశింపఁజేయుచున్నాను. హే వరుణ దేవ!, తే, యః జగతీఛన్దాః పాశః అస్తి ... ఏతేన, అవయజే.

తాత్పర్యము : ఓ వరుణ దేవా! త్రిష్టుప్ఛందస్సుతోఁగూడిన నీ పాశమును ఈ సారస్వత పాత్రముచే నశింపఁజేయుచున్నాను. ఓ ... దేవా! జగతిచ్ఛందస్సుతోఁగూడిన నీ పాశమును ఈ ఐంద్రపాత్రముచే నశింపఁజేయుచున్నాను. పూర్వమువలె ... మంత్రములను పఠించుచు 'స్వాహా' అని చెప్పి సారస్వతపాత్రమును, ఐంద్రపాత్రమును అవభృథ ... పడవేయవలెను. అనుక్తార్థ పదముల అర్థమును పూర్వమువలెనే గ్రహించవలెను. దీనితో సౌత్రామణి శేష మంత్రము ... సమాప్తములు.

9. మంత్రము : సోమో వా ఏతస్య రాజ్య మాదత్తే । యో రాజా సన్రాజ్యో వా సోమేన యజతే । దేవసువామేతాని హవీగ్ంషి భవన్తి । ...

వన్త్యే వై దేవానాగ్ం సవాః । త ఏవాస్మై సవాన్ప్రయచ్ఛన్తి । త ఏనం పునః సువన్తే రాజ్యాయ । దేవసూ రాజా భవతి, ...

సోమ అవిశస్యజే రాజ్యాయైకం చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే చతుర్థ ప్రపాఠకే ద్వితీయోఽనువాకః ॥ ౨ ॥

అర్థము : యః=ఏ పురుషుఁడు, రాజా సన్=రాజు అగుచును, వా=లేదా, రాజ్యః సన్=రాజత్వ యోగ్యుఁడగుచు, ... యజతే=సోమయాగమును చేయుచున్నాఁడో, సోమః వై=సోమ దేవుఁడే, ఏతస్య=ఇతనియొక్క, రాజ్యమ్=రాజ్యము ... ఆదత్తే=తీసికొనుచున్నాఁడు. (అతః తన్నివారణాయ=ఇందువలన దానిని నివారించు ... దేవసువామ్=రాజ్యముకొఱకు ప్రేరణ చేయునట్టి అగ్న్యాది దేవతలయొక్క, ఏతాని హవీంషి='అగ్నయే గృహ ... పురోడాశ మష్టాకపాలమ్' అను అనువాకమునందు చెప్పఁబడిన హవిస్సులు, భవన్తి=నిర్వాపము చేయ ... యుండవలెను. దేవానాం సవాః=అగ్న్యాది దేవతలయొక్క ఐశ్వర్య విశేషములు, ఏతావన్తః వై=''అగ్నిరే ... గృహపతీనాగ్ం సువతే'' ఇత్యాదికముచేఁ జెప్పఁబడినవియే. తే ఏవ=ఆ హవిస్సులచే తుష్టులైన ఆ అగ్న్యాది ... అస్మై=హవిర్నిర్వాపము చేసిన ఈ యజమానునికొఱకు, సవాన్=ఆ గృహపతిత్వాద్యైశ్వర్య విశేషములను, ... ఒసఁగుచున్నారు. తే=ఆ దేవతలు, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, పునః=మఱల, రాజ్యాయ=రాజ్యముకొఱకు, ... ప్రేరణ చేయుచున్నారు.

తాత్పర్యము : రాజు కాని, రాజత్వ యోగ్యుఁడు కాని సోమ యాగము చేయుచున్నచో, అతని రాజ్యమును సోమ దేవుఁడు తీసికొ... కావున తన్నివారణమునకై ''అగ్నయే గృహపతయే పురోడాశ మష్టాకపాలమ్'' అను అనువాకమునందు చెప్పఁబడిన ... హవిస్సులను నిర్వాపము చేయవలెను (అగ్న్యాది దేవతలకై ఉంచవలెను.) ''అగ్నిరేవైనం గృహపతీనాగ్ం ... సోమో వనస్పతీనామ్'' ఇత్యాదికముచే చెప్పఁబడిన గృహపతిత్వాద్యైశ్వర్యములు యజమానాపేక్షితములు ... సంబంధించినవి. ఆ హవిర్నిర్వాపముచే సంతుష్టులైన ఆ అగ్న్యాది దేవతలు ఈ హవిర్నిర్వాపము చేసిన యజమాను ... కొసఁగుదురు. మఱియు ఆ దేవతలు ఈ యజమానుని మఱల రాజ్యమునకై ప్రేరణ చేయుదురు. ఇఁక ఇచట సోమ ... విధి ఒకటి ఇచట చెప్పఁబడినది

ద్వితీయానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే చతుర్థ ప్రపాఠకే

తృతీయోఽనువాకః

1. మంత్రము : ఉదస్థా ద్దేవ్యదితి ర్విశ్వరూపీ । ఆయుర్యజ్ఞపతావధాత్ । ఇన్ద్రాయ కృణ్వతీ భాగమ్ । మిత్రాయ వరుణాయ చ, ఇతి ।

సందర్భము : ద్వితీయానువాకమునందు సౌత్రామణి మంత్రములు చెప్పఁబడినవి. తృతీయ చతుర్థానువాకములందు అగ్నిహోత్ర విషయ ప్రాయశ్చిత్తము చెప్పఁబడుచున్నది. అందును ఈ యనువాకమునందు దోహవిషయ ప్రాయశ్చిత్త మభిహిత మగుచున్నది. ఆ ప్రాయశ్చిత్త సందర్భమున ఈ ఉదస్థాత్ ఇత్యాది మంత్రమును యజమానుఁడు పఠించవలెను.

అర్థము : దేవీ=దేవతా రూపయు, అదితిః=భూమిరూపయు, విశ్వరూపీ=కృష్ణశుక్లాది నానారూప యుక్తయునగు అగ్నిహోత్ర హవిర్దోహనార్థమైన ధేనువు, ఉదస్థాత్=లేచుఁగాక! ఇన్ద్రాయ=ఇంద్రునికొఱకు, మిత్రాయ=మిత్రదేవునికొఱకు, వరుణాయ చ=వరుణ దేవునికొఱకును, భాగమ్=హవిర్భాగమును, కృణ్వతీ=సంపాదించుచు, యజ్ఞపతౌ=యజ్ఞకర్తయందు, ఆయుః=ఆయువును, అధాత్=స్థాపించుఁగాక. (లోడర్థమున లఙ్ప్రయోగము ఛాందసము.)

తాత్పర్యము : అగ్నిహోత్ర హవిర్దోహనమునకై ఉన్నటువంటి ఈ ధేనువు దేవీత్యాది విశేషణ విశిష్ట యైనది. అట్టి యీ ధేనువు కూర్చుండినచోటునుండి లేచి ఇంద్రాది దేవతలకు హవిర్భాగమును సంపాదించుచు యజ్ఞకర్తయందు ఆయువును స్థాపించుఁగాక.

2. మంత్రము : ఇయం వా అగ్నిహోత్రీ । ఇయం వా ఏతస్య నిషీదతి యస్యాగ్నిహోత్రీ నిషీదతి । తా ముత్థాపయేత్ । ఉదస్థాద్దేవ్యదితిరితి ।

ఇయం వై దేవ్యదితిః (౧) । ఇమామేవాస్మా ఉత్థాపయతి, ఇతి ।

అర్థము : యస్య=అగ్నిహోత్ర హవిర్దోహనమునకై ప్రవర్తించిన ఏ పురుషునియొక్క, అగ్నిహోత్రీ=ధేనువు, నిషీదతి=కూర్చున్నదో, ఏతస్య=ఈ పురుషునకు, అగ్నిహోత్రీ=ధేనువు, ఇయం వై=ఈ భూమిరూపయే అని, ఇయం వై=ఈ భూమి దేవతయే, నిషీదతి=దోహమును ప్రతిబంధించుచున్నదై కూర్చున్నది. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, 'ఉదస్థాద్దేవ్యదితిః' ఇతి='ఉదస్థాద్దేవ్యదితిః' ఇత్యాది మంత్రముచే, తామ్=ఆ ధేనువును, ఉత్థాపయేత్=లేపవలెను. ఇయం వై=ఈ భూమియే, అదితిః దేవీ=మంత్రగతమైన అదితి శబ్దార్థమైన దేవి. (అతః=ఇందువలన.) ఇమామేవ=ఈ భూమినే, అస్మై=ఈ యజమానునకై, ఉత్థాపయతి=లేపినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : అగ్నిహోత్ర హవిర్దోహనమునకై ప్రవృత్తుఁడైన యజ్ఞకర్తయొక్క ధేనువు కూర్చున్నది. అగ్నిహోత్ర హవిర్దోహనమునకై ఉన్న ధేనువు భూమిరూపయే అని భూమిదేవతయే దోహమును ప్రతిబంధించుచున్నదై కూర్చున్నది. అందువలన అధ్వర్యుఁడు ''ఉదస్థాద్దేవ్యదితిః'' అను మంత్రమును పఠించుచు ఆ ధేనువును లేపవలెను. మంత్రమునందలి అదితిదేవ్యర్థము ఈ భూమియే కనుక, అధ్వర్యుఁడు ఈ భూమినే ఈ యజమానునకై లేపినవాఁ డగును. శ్రుతి యిచట ''ఉదస్థాద్దేవ్యదితిః'' అను మంత్రముయొక్క వినియోగమును చెప్పినది. హవిర్దోహనము=పయోరూప హవిస్సును పిదుకుట. దోహనము=పాలు పిదుకుట.

3. మంత్రము : ఆయుర్యజ్ఞపతావధా దిత్యాహ। ఆయురేవాస్మి న్దధాతి, ఇతి।

అర్థము : ''ఆయుః యజ్ఞపతౌ అధాత్'' ఇతి ఆహ='అగ్నిహోత్ర దోహనార్థమైన ధేనువు యజ్ఞపతియందు ఆయువును స్థాపించుఁగాక' ''ఉదస్థాత్'' ఇత్యాది ప్రథమ మంత్ర ద్వితీయ పాదము చెప్పుటచే, అస్మిన్=ఈ యజ్ఞకర్తయందు ఆయురేవ=ఆయువునే, దధాతి=స్థాపించుచున్నదనియర్థము.

తాత్పర్యము : హవిర్దోహనార్థమైన ధేనువు యజ్ఞకర్తయందు ఆయువును స్థాపించుఁగాక యని ప్రథమ మంత్ర ద్వితీయ పాదము చెప్పుటచే ఆ ధేనువు ఈ యజమానునియందు ఆయువునే స్థాపించునని ఈ బ్రాహ్మణము ఆ మంత్రభాగముయొక్క తాత్పర్యమును చెప్పినది. ఇచట ప్రథమ మంత్ర ద్వితీయ పాద తాత్పర్యము నీ శ్రుతి చూపించినది.

4. మంత్రము : ఇన్ద్రాయ కృణ్వతీ భాగం మిత్రాయ వరుణాయ చేత్యాహ। యథాయజురేవైతత్।

అర్థము : ''ఇన్ద్రాయ కృణ్వతీ భాగం మిత్రాయ వరుణాయ చ'' ఇతి ఆహ='హవిర్దోహనార్థమైన ధేనువు ఇంద్రునికొఱకు వరుణునికొఱకును హవిర్భాగమును సంపాదించుచు' (యజమానునియందు ఆయువును స్థాపించుఁగాక) అని ప్రథమ మంత్రముయొక్క ఉత్తరార్థము చెప్పినది. ఏతత్=ఇది, యథాయజురేవ=యథార్థమే.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఈ బ్రాహ్మణము ప్రథమ మంత్రముయొక్క ఉత్తరార్థముయొక్క యథార్థతను చూపినది.

5. మంత్రము : అవర్తిం వా ఏషైతస్య పాప్మానం ప్రతిఖ్యాయ నిషీదతి యస్యాగ్నిహోత్ర్యుపసృష్టా నిషీదతి। తాం దుగ్ధ్వా బ్రాహ్మణాయ దద్యాత్। యస్యాన్నం నాద్యాత్। అవర్తిమేవాస్మి న్పాప్మానం ప్రతిముఞ్చతి (౨), ఇతి।

అర్థము : యస్య=ఏ యజ్ఞకర్త నిమిత్తము, అగ్నిహోత్రీ=అగ్నిహోత్ర హవిర్దోహనార్థమైన ధేనువు, ఉపసృష్టా=దోహనమునకై వత్సముతో కూడ కలుపఁబడినదో, ఏతస్య=ఈ యజ్ఞకర్తయొక్క, అవర్తిమ్=దారిద్ర్య హేతువైన, పాప్మానమ్=పాపమును, ఏషా=ఈ ధేనువు, ప్రతిఖ్యాయ=అంతటను తెలియపఱచి, నిషీదతి=కూర్చొనుచున్నది. (అతః ఈ కారణమువలన యజమానః=యజమానుఁడు,) యస్య=ఏ బ్రాహ్మణునియొక్క, అన్నమ్=అన్నమును, న అద్యాత్=ఏతదనంతరము భుజించఁడో, తామ్=ఆ ధేనువును, దుగ్ధ్వా=పాలు పిదికి, బ్రాహ్మణాయ=అటువంటి బ్రాహ్మణునికొఱకు, దద్యాత్=ఈయవలెను. (అనేన=ఈ దానముచేత, యజమానః=యజమానుఁడు,) అవర్తిమ్=దారిద్ర్యహేతువైన, పాప్మానమేవ=తన పాపమునే, అస్మిన్=ఈ బ్రాహ్మణునియందు, ప్రతిముఞ్చతి=విడుచుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : యజ్ఞకర్త నిమిత్తము దోహనమునకై దూడతో కలుపఁబడిన అగ్నిహోత్ర హవిర్దోహనార్థమైన ధేనువు కూర్చుండినచో ఆ ధేనువు యజమానునియొక్క దారిద్ర్య హేతువైన పాపమును అంతటను ప్రకటముగ తెలియపఱచి కూర్చుండినది కావున యజమానుఁడు ఏ బ్రాహ్మణుని యన్నమును ఏతదనంతరము భుజింపఁడో, ఆ ధేనువును పాలు పిదికి ఆ బ్రాహ్మణున కీయవలెను. ఈ దానముచేత యజమానుఁడు దారిద్ర్య హేతువైన పాపమునే ఆ బ్రాహ్మణునియందు విడుచును. వర్తిః=వర్తనమ్. జీవనోపాయః ఇత్యర్థః. అవర్తిః=దారిద్ర్యమ్. ఇచట ప్రాయశ్చిత్తాంతరము విధించఁబడినది.

6. మంత్రము : దుగ్ధ్వా దదాతి। న హ్యదృష్టా దక్షిణా దీయతే, ఇతి।

అర్థము : దుగ్ధ్వా=పాలు పిదికి, దదాతి=ఆ ధేనువును దానము చేయవలెను. అదృష్టా=కనఁబడని, దక్షిణా=దక్షిణ, న దీయతే హి=ఈయఁబడుట లేదు కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట దోహన పూర్వక గో దానము ప్రశంసించఁబడుచున్నది. ప్రతి గ్రహీతచే (దానమును స్వీకరించినవానిచే) చూడఁబడని దక్షిణ దానయోగ్యము కాదు కనుక, పాలు పిదుకకుండ గోవును దానము చేయరాదు. లోకమునందు కూడ పాలు పిదికి చూపించి గవాదులను విక్రయించుచుందురు. అందువలన గోవును పాలు పిదికి చూపించి నీవు ఈ విధముగ పాలు పిదికి భుజించుమని యీవిధముగ బ్రాహ్మణునకు గోవును దక్షిణగా నీయవలెను.

7. మంత్రము : పృథివీం వా ఏతస్య పయః ప్రవిశతి। యస్యాగ్నిహోత్రం దుహ్యమానగ్ం స్కన్దతి, ఇతి।

అర్థము : యస్య=ఏ యజమానునియొక్క, అగ్నిహోత్రమ్=అగ్నిహోత్రముకొఱకు, దుహ్యమానమ్=పిదుకఁబడిన క్షీరము, స్కన్దతి=భూమిపైని పడునో, ఏతస్య=ఈ యజమానునియొక్క, పయః=క్షీరము, పృథివీం వై=భూమినే, ప్రవిశతి=ప్రవేశించును.

తాత్పర్యము : యజమానునియొక్క అగ్నిహోత్రము నిమిత్తము పిదుకఁబడిన క్షీరము కొంచెము నేలమీఁద పడినను అతనియొక్క క్షీరమంతయు పృథివినే ప్రవేశించును. ఇచట ప్రాయశ్చిత్తాంతరమును విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించినది.

8. మంత్రము : యదద్య దుగ్ధం పృథివీ మసక్త। యదోషధీ రత్యసర ద్యదాపః। పయో గృహేషు పయో అఘ్నియాసు, పయో వత్సేషు పయో అస్తు తన్మయీత్యాహ। పయ ఏవాఽఽత్మన్గృహేషు పశుషు ధత్తే, ఇతి।

అర్థము : అద్య=ఈ దినమునందు, యత్ దుగ్ధమ్=ఏ క్షీరము, పృథివీమ్=భూమిని, అసక్త=తగిలెనో, యత్=ఏ క్షీరము, ఓషధీః=ఓషధులను, అసక్త. యత్=ఏ క్షీరము, ఆపః అపి=ఉదకములను కాని, అసక్త. తత్ పయః=ఆ క్షీరము, గృహేషు=నా గృహములందు, అస్తు=ఉండుఁగాక. తత్ పయః అఘ్నియాసు=నా గోవులందు అస్తు. తత్ పయః, వత్సేషు=నా వత్సములందు, అస్తు. తత్ పయః, మయి=నాయందు, అస్తు=ఉండుఁగాక; ఇతి=అనెడి ఈ మంత్రమును, ఆహ=పఠించవలెను. (ఏతేన=ఈ మంత్ర పాఠముచే,) పయః ఏవ=నేలమీఁద పడిన పయస్సునే, ఆత్మన్=తనయందు, గృహేషు=గృహములందు, పశుషు=పశువులందును, ధత్తే=స్థాపించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ప్రాయశ్చిత్త రూప మంత్రపాఠము నిచట శ్రుతి విధించుచున్నది. ''ఈ దినమున నేల మీఁదఁగాని, ఓషధులందుఁగాని, ఉదకములందుఁ గాని పడిన క్షీరబిందువు నా గృహములందు, నా గోవులందు నా వత్సములందు, నాయందును ఉండుఁగాక'' అను ఈ మంత్రమును యజమానుఁడు పఠించవలెను. ఈ మంత్రపాఠముచే పాలు పిదుకునప్పుడు క్రింద పడిన పయస్సు యజమానునియందు, గృహములందు, పశువులందును స్థాపిత మగును.

9. మంత్రము : అప ఉపసృజతి (౩)। అద్భిరేవైన దాప్నోతి, ఇతి।

అర్థము : అపః=ఉదకములను, ఉపసృజతి=విడువవలెను. అద్భిరేవ=ఉపసృష్టములైన ఉదకములచేతనే, (యజమానః=యజమానుఁడు,) ఏతత్=స్కన్నమైన ఈ పయస్సును, ఆప్నోతి=మఱల పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : క్రింద పడిన క్షీరము పైని ఉదకములను విడువవలెను. ఆ ఉపసృష్టములైన ఉదకములచేతనే యజమానుఁడు స్కన్నమైన ఈ పయస్సును మఱల పొందును. ఇచట ఉదక స్పర్శము విధించఁబడినది.

10. మంత్రము : యో వై యజ్ఞస్యాఽఽర్తేనార్తగ్ం సగ్ం సృజతి। ఉభే వై తే తర్హ్యార్ఛతః। ఆర్ఛతి ఖలు వా ఏతదగ్నిహోత్రమ్। యద్దుహ్యమానగ్ం స్కన్దతి। యదభిదుహ్యాత్। ఆర్తేనార్తం యజ్ఞస్య సగ్ంసృజేత్। తదేవ యాదృక్కీదృక్ చ హోతవ్యమ్। అథాన్యాం దుగ్ధ్వా పునర్హోతవ్యమ్। అనార్తేనైవాఽఽర్తం యజ్ఞస్య నిష్కరోతి (౪) ఇతి।

అర్థము : యః వై=ఏ యజమానుఁడైతే, యజ్ఞస్య=యజ్ఞ సంబంధియైన, ఆర్తమ్=ఆర్త హవిస్సును, అనార్తేన=అనార్త హవిస్సుతో సంసృజతి=సంసృష్టము చేయుచున్నాఁడో, తర్హి=అప్పుడు (అట్లైనచో), తే ఉభే=ఆ రెండును, ఆర్తిః వై=ఆర్తినే పొందుచున్నవి. దుహ్యమానమ్=పిదుకఁబడుచున్న పయస్సు, స్కన్దతి యత్=పడినచో, ఏతత్ వై=ఈ అగ్నిహోత్రమ్=అగ్నిహోత్రము, ఆర్తిమ్ ఖలు=పొందును కదా! అభిదుహ్యాత్ యత్=ఆ పయః పాత్రము నిండునట్లు పాలు పిదుకుచో, యజ్ఞస్య=యజ్ఞసంబంధియైన, అనార్తమ్=అనార్త హవిస్సును, ఆర్తేన=ఆర్త హవిస్సుతో, సంసృజేత్=సంసృష్టము చేసినవాఁడగును. తదేవ యావద్యక్=ఆ ఆర్తమే ఎటువంటిదో, తావద్యక్ చ=ఆ మాత్రమే అనార్త హవిస్సు హోతవ్యమ్=హోమము చేయఁదగినది. అథ=అప్పుడు, అన్యామ్=మఱియొక గోవును, దుగ్ధ్వా=పాలు పిదికి పునః=మఱల, హోతవ్యమ్=హోమము చేయఁదగినది. (తేన=ఆ పునర్హోమముచేత,) యజ్ఞస్య=యజ్ఞ సంబంధియైన ఆర్తహవిస్సును, అనార్తేనైవ=అనార్తహవిస్సుచేతనే, నిష్కరోతి=నిష్క్రయము చేసినవాఁ డగును. నిష్క్రయము=[illegible] విడిపించుట.

తాత్పర్యము : శ్రుతి యిచట ప్రాయశ్చిత్తాంతరమును విధించుచున్నది. ఆర్తము, అనార్తము అని యజ్ఞ సంబంధియైన హవిస్సు [illegible] విధములుగా ఉన్నది. పాలు పిదుకుచుండఁగా క్రింద పడినది ఆర్త మనఁబడును. ఉత్తరోత్తర కాలమున పిదుకఁబడిన పాలు అనార్త హవిస్సు అనఁబడును. యజమానుఁడు ఆర్తహవిస్సుతో అనార్త హవిస్సును కలిపినచో ఆ [illegible] హవిస్సులును ఆర్త హవిస్సులే యగును. పాలు పిదుకుచుండఁగా స్కందమైనచో దానినే అగ్నిహోత్రము [illegible] కదా! ఆర్తహవిస్సుకు సంబంధించిన పాత్రములో అనార్తమైన పాలను పిండినచో అది ఆర్తమే యగును. ఆర్త హవిస్సు ఎంత ఉండునో అంత అనార్త హవిస్సును హోమము చేయవలెను. అప్పుడు మఱియొక గోవునుండి పాలు పిదికి మఱల హోమము చేయవలెను. ఆ పునర్హోమముచే యజమానుఁడు యజ్ఞము యొక్క పూర్వపు ఆర్త హవిస్సును నిష్క్రయము చేసినవాఁ డగును.

11. మంత్రము : యదుద్ధృతస్య స్కన్దేత్ । యత్తతో హుత్వా పునరేయాత్ । యజ్ఞం విచ్ఛిన్ద్యాత్ । యత్ర స్కన్దేత్ । తన్నిషద్య పునర్గృ

హ్ణీయాత్ । యత్రైవ స్కన్దతి । తత ఏవైన త్పునర్గృహ్ణాతి । తదేవ యావద్యక్తావద్యక్ హోతవ్యమ్ । అథాన్యాం దుగ్ధ్వా పునర్హోతవ్యమ్ ।

అనార్తేనైవాఽఽర్తం యజ్ఞస్య నిష్కరోతి (౫), ఇతి ।

అర్థము : ఉద్ధృతస్య=ఆహవనీయమును గూర్చి తీసికొనిరాఁబడిన క్షీరముయొక్క, (లేశః=లేశము,) స్కన్దేత్ యది=[illegible] పడినచో, (తదా=అప్పుడు,) అహుత్వా=హోమము చేయక, తతః=ఆ ప్రదేశమునుండి, పునః=మఱల, [illegible] యత్=వచ్చునెడల, యజ్ఞమ్=యజ్ఞమును, విచ్ఛిన్ద్యాత్=విచ్ఛిన్నము చేసినవాఁ డగును. యత్ర=ఏ ప్రదేశమునందు స్కన్దేత్=పయస్సు పతన మగునో, తత్=ఆ ప్రదేశమునందు, నిషద్య=కూర్చుండి, పునః=మఱల, గృహ్ణీయాత్=[illegible] పయస్సును పాత్రములోనికి గ్రహించవలెను. యత్రైవ=ఏ ప్రదేశమునందే, స్కన్దతి = పయస్సు పడుచున్నదో, తతః [illegible] ఆ ప్రదేశమునందే పునః గృహ్ణాతి=మఱల గ్రహించుటవలన, తదేవ=ఆ పతిత మైనదే, యావద్యక్ చ=ఎట్టిదియో, [illegible] క్ చ=అట్టిదియు, హోతవ్యమ్=హోమము చేయఁదగినది. అథ=అనంతరము, అన్యామ్= మఱియొక గోవును దుగ్ధ్వా=పాలుపిదికి, పునః=మఱల హోతవ్యమ్ = హోమముచేయదగినది. (అనేన=ఈ పునర్హోమముచే,) యజ్ఞస్య= యజ్ఞసంబంధియైన, ఆర్తమ్=ఆర్త హవిస్సును, అనార్తేనైవ=అనార్త హవిస్సు చేతనే, నిష్కరోతి=నిష్క్రయము చేసినవాఁ డగును.

తాత్పర్యము : పాలు పిదికిన పిమ్మట ఆహవనీయమునకు తీసికొనిరాఁబడిన క్షీరముయొక్క బిందువు ఏ ప్రదేశమునందు [illegible] అప్పుడు హోమము చేయక యజమానుఁడు ఆహవనీయమునుండి తిరిగి వచ్చినచో యజ్ఞము విచ్ఛిన్నమగును. [illegible] వలన ఆ దోషము లేకుండుటకై క్షీరబిందువు పడిన ప్రదేశమందే యజమానుఁడు కూర్చుండి ఆ పడిన క్షీరమును [illegible]

ములోనికి తీసికొనవలెను. అట్లు చేయుటవలన క్షీరము పడిన ప్రదేశమందే మఱల తీసికొనుటవలన అది మఱియొక క్షీరము కాదు. పునర్గృహీతమైన క్షీరముతోఁ గూడ పాత్రమునందుఁగల క్షీరమును నిత్యముకొఱకు హోమము చేసి ప్రాయశ్చిత్తముకొఱకు మఱియొక ఆవునుండి పాలు పిదికి హోమము చేయవలెను. ఈ పునర్హోమముచేత యజ్ఞ సంబంధియైన ఆర్త హవిస్సును అనార్త హవిస్సుచే నిష్క్రయము చేసినవాఁ డగును. ఇచట మఱియొక ప్రాయశ్చిత్తము విధించఁబడినది.

12. మంత్రము : వి వా ఏతస్య యజ్ఞ శ్ఛిద్యతే । యస్యాగ్నిహోత్రే ఽధిశ్రితే శ్వాఽన్తరా ధావతి । రుద్రః ఖలు వా ఏషః । యదగ్నిః ।

యద్గామన్వవర్తయేత్ । రుద్రాయ పశూనపిదధ్యాత్ । అపశు ర్యజమానః స్యాత్ । యదపో ఽన్వతిషిఞ్చేత్ । అనాద్య

మగ్నేరాపః । అనాద్య మాభ్యామపిదధ్యాత్ । గార్హపత్యా ద్భస్మాఽఽదాయ । ఇదం విష్ణు ర్విచక్రమ ఇతి వైష్ణవ్యర్చాఽఽహ

వనీయా ద్ధ్వగ్ంసయన్నుద్ద్రవేత్ । యజ్ఞో వై విష్ణుః । యజ్ఞేనైవ యజ్ఞగ్ం సంతనోతి । భస్మనా పదమపి వపతి శాన్త్యై

(౬), ఇతి ।

వై దేవ్యదితి ర్ముఞ్చతి సృజతి కరోతి కరోత్యాభ్యామపి దధ్యా త్పఞ్చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే చతుర్థ ప్రపాఠకే తృతీయోఽనువాకః ॥ 3 ॥

అర్థము : యస్య=ఏ యజమానునియొక్క, అగ్నిహోత్రే=అగ్నిహోత్ర హవిస్సు, అధిశ్రితే=(గార్హపత్యాగ్నియందు) పాకము చేయఁబడుచుండఁగా, అన్తరా=ఆహవనీయ గార్హపత్యముల మధ్యమందు, శ్వా=కుక్కము, ధావతి=పరుగిడునో, ఏతస్య=ఈ యజమానునియొక్క, యజ్ఞః=యజ్ఞము, విచ్ఛిద్యతే వై=తప్పక విచ్ఛిన్నమగును. అగ్నిః యత్=అగ్ని ఎవరో, ఏషః వై=ఈ యగ్నియే, రుద్రః ఖలు=క్రూరుఁడు కదా!. గామ్=గోవును, అను ఆవర్తయేత్ యత్=కుక్క మార్గము ననుసరించి ఆవర్తింపఁజేయుచో, రుద్రాయ=రుద్రునికొఱకు, పశూన్=పశువులను, అపిదధ్యాత్=సమర్పించినవాఁ డగును. యజమానః=యజమానుఁడు, అపశుః=పశుహీనుఁడు, స్యాత్=అగును. అపః=ఉదకములను, అను=కుక్క మార్గము ననుసరించి, అతిషిఞ్చేత్ యత్=చెల్లునెడల, అగ్నేః=అగ్నికి, ఆపః=ఉదకములు, అనాద్యమ్=అనాద్యములు. (అద్యములు కానివి.) అనాద్యమ్=అనాద్య వస్తువును, ఆభ్యామ్=ఈ ఆహవనీయ గార్హపత్యాగ్నులకొఱకు, అపిదధ్యాత్=సమర్పించినవాఁ డగును.

గార్హపత్యాత్=గార్హపత్యమునుండి, భస్మ=బూడిదను, ఆదాయ=తీసికొని, ''ఇదం విష్ణుర్విచక్రమే''ఇతి='ఇదం విష్ణుర్విచక్రమే' అనెడి, వైష్ణవ్యర్చా=విష్ణుదేవతాకమైన మంత్రముచే, ఆహవనీయాత్=ఆహవనీయము పర్యంతము, ధ్వంసయన్=ప్రసరింపఁజేయుచు, ఉద్ద్రవేత్=ఆ భస్మముపైని పోవలెను. యజ్ఞః=యజ్ఞము, విష్ణుః వై=విష్ణు రూపమే. యజ్ఞేనైవ=విష్ణురూప యజ్ఞముతోనే, యజ్ఞమ్=వర్తమాన యజ్ఞమును, సంతనోతి=సంతతముగా (ఎడతెగనిదిగా) చేసినవాఁ డగును. భస్మనా=భస్మముచే, పదమపి=కుక్కముయొక్క అడుగుగుర్తును, వపతి=ఆచ్ఛాదించవలెను. (ఏతత్=ఈ భస్మముచే ఆచ్ఛాదించుట.) శాన్త్యై=శాంతికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇంకను మఱియొక ప్రాయశ్చిత్తమును ఈ బ్రాహ్మణము విధించుచున్నది. యజమానునియొక్క అగ్నిహోత్ర హవిస్సు గార్హపత్యాగ్నియందు పాకము చేయఁబడుచుండఁగా, ఆహవనీయ గార్హపత్యముల మధ్యమున శునకము పరుగిడునో యజమానుని యజ్ఞము విచ్ఛిన్న మగును. ఇందువలన తత్పరిహారమునకై ఆ శునక మార్గముచే గోవును ఆవర్తింపజేయుచో అగ్ని క్రూర రుద్ర రూపుఁడు కనుక యజమానుఁడు ఆ రుద్రునికొఱకు పశువులను సమర్పించువాఁ డగును. అందువలన యజమానుఁడు పశురహితుఁ డగును. శునకముయొక్క అడుగు గుర్తునందు అనుక్రమముగ జలము నధిముగ చెల్లునో, ఉదకములు అగ్నికి ఆద్యములు కావు కనుక అనాద్యమైన వస్తువును (జలమును) ఆహవనీయ గార్హపత్యాగ్నులకు సమర్పించువాఁ డగును. అందువలన పూర్వోక్త దోషపరిహారమునకై గోనయనమును, ఉదక సేచనమును చేయరాదు.

ఇక దోష పరిహారమునకై ''ఇదం విష్ణుర్విచక్రమే'' అను విష్ణు దేవతాక (విష్ణు శబ్ద ఘటిత) మంత్రమును పఠించుచు గార్హపత్యమునుండి కొంచెము భస్మము తీసికొని ఆహవనీయ పర్యంతము ప్రసరింపఁజేయుచు యజమానుఁడు ఆ భస్మముపైని నడవవలెను. యజ్ఞము విష్ణు రూప మగుటవలన విష్ణురూపమే అయిన యజ్ఞముతో వర్తమాన యజ్ఞమును అవిచ్ఛిన్నమునుగా (ఎడతెగనిదిగా) చేసినవాఁ డగును. ఆ భస్మముచే శునకముయొక్క అడుగుగుర్తును అచ్ఛాదించవలెను. అది దోషముయొక్క శాంతి కగును.

చతుర్థ ప్రపాఠకమునందు తృతీయానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే చతుర్థ ప్రపాఠకే

చతుర్థో౽నువాకః

మూలము : వి వా ఏతస్యాऽऽహవనీయో గార్హపత్యం కామయతే । వి గార్హపత్య ఆహవనీయమ్ । యస్యాగ్నిమనుద్ధృతగ్ం సూర్యో౽భి నిమ్రోచతి । దర్భేణ హిరణ్యం ప్రబధ్య పురస్తాద్ధరేత్ । అథాగ్నిమ్ । అథాగ్నిహోత్రమ్ । యద్ధిరణ్యం పురస్తాద్ధరతి । జ్యోతిర్వై హిరణ్యమ్ । జ్యోతిరేవైనం పశ్యన్నుద్ధరతి । యదగ్నిం పూర్వగ్ం హరత్యథాగ్నిహోత్రమ్ (౧) । భాగధేయేనైవైనం ప్రణయతి, ఇతి ।

అవతారిక : తృతీయానువాకమునందు దోహ విషయ ప్రాయశ్చిత్త మభిహిత మైనది. ఈ చతుర్థానువాకమునందు వహ్ని విషయ ప్రాయశ్చిత్తము చెప్పఁబడుచున్నది.

పదార్థము : యస్య=ఏ పురుషునియొక్క, అనుద్ధృతమ్ అగ్నిమ్=ఆహవనీయమునకు తీసికొనిరాఁబడని అగ్ని నుపలక్షించి, సూర్యః=సూర్యుఁడు, అభినిమ్రోచతి=అస్తమించుచున్నాఁడో, ఏతస్య=ఈ పురుషునియొక్క, ఆహవనీయః=ఆహవనీయాగ్ని, గార్హపత్యమ్=గార్హపత్యాగ్నిని, నికామయతే వై=నిశ్చయముగ తిరస్కరింప నిచ్ఛయించును. గార్హపత్యః=గార్హపత్యాగ్ని, ఆహవనీయమ్=ఆహవనీయాగ్నిని, నికామయతే=తిరస్కరింప నిచ్ఛయించును. దర్భేణ=దర్భతో, హిరణ్యమ్=బంగారమును, ప్రబధ్య=దృఢముగ కట్టి, పురస్తాత్=అగ్నికి ముందుభాగమున, హరేత్=తీసికొనిపోవలెను. అథ=అనంతరము, అగ్నిమ్=అగ్నిని, హరేత్=తీసికొనిపోవలెను. అథ=పిమ్మట, అగ్నిహోత్రమ్=అగ్నిహోత్ర హవిస్సును, హరేత్=తీసికొనిపోవలెను.

పురస్తాత్=ముందు భాగమున, హిరణ్యమ్=బంగారమును, హరతి యత్=తీసికొనిపోవుచో, హిరణ్యమ్=బంగారము, జ్యోతిః వై=జ్యోతీరూపము కదా!. జ్యోతిరేవ=జ్యోతిస్సునే, పశ్యన్=చూచుచు, ఏనమ్=ఈ యగ్నిని, ఉద్ధరతి=ఎత్తి తీసికొనిపోవువాఁ డగును. అగ్నిమ్=అగ్నిని, పూర్వమ్=హవిస్సునకు ముందుభాగమున, అథ=అనంతరము, అగ్నిహోత్రమ్=అగ్నిహోత్రార్థ హవిస్సును, హరతి యత్=తీసికొనిపోవుచో, భాగధేయేనైవ=అగ్నిభాగమైన హవిస్సుతోనే, ఏనమ్=ఈ యగ్నిని, ప్రణయతి=తీసికొనిపోవువాఁ డగును.

తాత్పర్యము : ఇచట అగ్నివిషయ ప్రాయశ్చిత్త మొకటి విధింపఁబడుచున్నది. సాయంకాలీనమైన అగ్నిహోత్రార్థ హవిస్సుకంటె ఆహవనీయమునకు అగ్నిని తీసికొనిపోవుటకు పూర్వమే సూర్యుఁ డస్తమించినచో, యజమానునియొక్క ఆహవనీయాగ్ని గార్హపత్యాగ్నిని తిరస్కరింప నిచ్ఛయించును. గార్హపత్యాగ్నియు ఆహవనీయాగ్నిని తిరస్కరింప నిచ్ఛయించును. అందువలన అగ్నిద్వయము కూడ ఫలప్రదము కాదు. కావున సూర్యాస్తమయానంతరము అగ్నిని తీసికొనిపోవునట్టి పురుషుఁడు ఒకానొక దర్భతో హిరణ్యమును గట్టిగా కట్టి ముందుగా ఆహవనీయమునకు తీసికొనిపోవలెను. ఆ హిరణ్యమునకు వెనుక అగ్నిని తీసికొనిపోవలెను. ఆ అగ్నికి వెనుక అగ్నిహోత్రార్థ హవిస్సును తీసికొనిపోవలెను. హిరణ్యము జ్యోతీరూపమే కనుక పురోభాగమున హిరణ్యమును తీసికొనిపోవుటచేత జ్యోతీరూప హిరణ్యమును పురోభాగమునఁ జూచుచు ఆ హిరణ్యమునకు వెనుక అగ్నిని తీసికొనిపోవుటవలన సూర్యాస్తమయ దోషము కలుగదు. హవిస్సునకు పురోభాగముగ అగ్నిని, అగ్నికి వెనుక హవిస్సును తీసికొనిపోవుటవలన యజమానుఁడు ఈ యగ్నిని అగ్నిభాగమైన హవిస్సుతోనే తీసికొనివెళ్లినవాఁ డగును.

2. మంత్రము : బ్రాహ్మణ ఆర్షేయ ఉద్ధరేత్ । బ్రాహ్మణో వై సర్వా దేవతాః । సర్వాభి రేవైనం దేవతాభి రుద్ధరతి, ఇతి ।

అర్థము : ఆర్షేయః=స్వకీయ ఋషులను తెలిసినవాఁడగు, బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు, ఉద్ధరేత్=అగ్నిని తీసికొనిపోవలెను. బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు, సర్వాః దేవతాః వై=సర్వ దేవతా స్వరూపుఁడు కదా! సర్వాభిః దేవతాభిః ఏవ=సర్వదేవతలచేతనే, ఏనమ్=ఈ అగ్నిని, ఉద్ధరతి=తీసికొనిపోవువాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఈ అగ్నిని ఉద్ధరించుటయందు ఇచట కొంచెము విశేషము విధింపఁబడుచున్నది. 'స్వకీయాన్ ఋషీన్ యో వేత్తి స ఆర్షేయః=ప్రవరాభిజ్ఞ ఇత్యర్థః' అని విద్యారణ్యము వివరించినది. తన గోత్రమునకు సంబంధించిన ఋషులను తెలిసిన వాఁడు ఆర్షేయుఁడు. ప్రవరను తెలిసినవాఁడని యర్థము. దర్భతో దృఢముగ కట్టఁబడిన హిరణ్యమునకు వెనుక ఆర్షేయ బ్రాహ్మణుఁడు అగ్నిని ఆహవనీయమునకు తీసికొనిపోవలెను. బ్రాహ్మణుఁడు సర్వదేవతా స్వరూపుఁడే కనుక యజమానుఁడు సర్వదేవతలచేతనే ఈ యగ్నిని ఆహవనీయమునకు తీసికొనిపోయినవాఁ డగును.

3. మంత్రము : అగ్నిహోత్ర ముపసాద్యాతమితో రాసీత । వ్రతమేవ హతమను మ్రియతే, ఇతి ।

అర్థము : అగ్నిహోత్రమ్=అగ్నిహోత్ర హవిస్సును, ఉపసాద్య=ఆ అగ్ని సమీపమున ఉంచి, అతమితోః=గ్లాని కలుగునంతవఱకు శ్వాసమును నిరోధించి, ఆసీత=కూర్చుండవలెను. (ఏవంసతి=ఇట్లురాఁగా,) హతం వ్రతమ్ అను=సూర్యాస్తమయముచే వినాశితమైన వ్రతము ననుసరించి, మ్రియతే=మరణించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట మఱియొక విశేషము విధింపఁబడుచున్నది. ఆర్షేయ బ్రాహ్మణునకు వెనుక అగ్నిహోత్ర హవిస్సును తీసికొనిపోయి అగ్ని సమీపమున యజమానుఁడు శ్వాసమును నిరోధించి గ్లాని కలుగువఱకు కూర్చుండవలెను. ఇట్లు చేయుటవలన సూర్యాస్తమయముచే వినాశితమైన వ్రతము ననుసరించియే యజమానుఁడు కూడ మరణోపచారమును చేసినవాఁ డగును. లోకమునందు కూడ మరణించిన స్నిగ్ధు ననుసరించి మరణించుమందుట ప్రసిద్ధమే. స్నిగ్ధుఁడు=స్నేహము కలవాఁడు.

4. మంత్రము : అన్తం వా ఏష ఆత్మనో గచ్ఛతి । యస్తామ్యతి । అన్తమేష యజ్ఞస్య గచ్ఛతి । యస్యాగ్ని మనుద్ధృతగ్ం సూర్యో ఽభినిమ్రోచతి (౨) । పునః సమన్య జుహోతి । అన్తేనైవాన్తం యజ్ఞస్య నిష్కరోతి, ఇతి ।

అర్థము : యః=ఏ పురుషుఁడు, తామ్యతి=గ్లానిని పొందుచున్నాఁడో, ఏషః=ఇతఁడు, ఆత్మనః=తనయొక్క, అన్తం వై=వినాశమువంటిదానిని, గచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు. యస్య=ఏ పురుషునియొక్క, అనుద్ధృతమ్ అగ్నిమ్=ఉద్ధరింపఁబడని అగ్ని నుపలక్షించి, సూర్యః=సూర్యుఁడు, అభినిమ్రోచతి=అస్తమించుచున్నాఁడో, ఏషః=ఇతఁడు, యజ్ఞస్య=యజ్ఞముయొక్క, అన్తమ్=నాశమును, గచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు. (అతః=ఇందువలన, దోషద్వయ నివృత్త్యర్థమ్=దోషద్వయ నివృత్తికొఱకు,) పునః=మఱల, సమన్య=శ్వాసను చేసి, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. (తథా సతి=అట్లు కాఁగా,) అన్తేనైవ=స్వకీయ వినాశముతోఁ గూడ, యజ్ఞస్య=యజ్ఞముయొక్క, అన్తమ్=వినాశమును, నిష్కరోతి=నిష్క్రయము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : శ్వాసను నిరోధించి గ్లానిని పొందిన యతఁడు వినాశమును పొందినవానివలె నుండును. అగ్ని నుద్ధరించుటకు పూర్వము సూర్యుఁడస్తమించుటవలన ఆ యజమానుని యజ్ఞము వినాశము నొందును. కావున ఈ దోషద్వయము పోవుటకై మఱల యజమానుఁడు శ్వాసను వదలి హోమము చేయవలెను. అట్లు చేయుటవలన తన వినాశముతోఁగూడ యజ్ఞవినాశమును నిష్క్రయము చేసినవాఁ డగును. మఱల ఇచట విశేషాంతరము విధింపఁబడినది.

5. మంత్రము : వరుణో వా ఏతస్య యజ్ఞం గృహ్ణాతి । యస్యాగ్ని మనుద్ధృతగ్ం సూర్యో ఽభినిమ్రోచతి । వారుణం చరుం నిర్వపేత్। తేనైవ యజ్ఞం నిష్క్రీణీతే, ఇతి ।

అర్థము : యస్య=ఏ యజమానునియొక్క, అనుద్ధృతమ్ అగ్నిమ్=ఉద్ధరింపఁబడని అగ్నినుపలక్షించి, సూర్యః=సూర్యుఁడు, అభినిమ్రోచతి=అస్తమించుచున్నాఁడో, ఏతస్య=ఈ యజమానునియొక్క, యజ్ఞమ్=యజ్ఞమును, వరుణః=వరుణ దేవుఁడు, గృహ్ణాతి వై=గ్రహించుచున్నాఁడు కదా!, వారుణం చరుమ్=వరుణ దేవతాకమైన చరువును, నిర్వపేత్=నిర్వాపము చేయవలెను (ఉంచవలెను). తేనైవ=ఆ చరు నిర్వాపముచేతనే, యజ్ఞమ్=యజ్ఞమును, నిష్క్రీణీతే=మఱల కొనినవాఁ డగును.

తాత్పర్యము : ఇంకను మఱియొక విశేషమును ఈ శ్రుతి విధించుచున్నది. అగ్న్యుద్ధరణమునకు పూర్వము సూర్యుఁ డస్తమించినచో, ఆ యజమానుని యజ్ఞమును వరుణ దేవుఁ డపహరించును. ఆ దోషము నివర్తించుటకై వరుణ దేవతాక చరువును నిర్వాపము చేయవలెను. ఈ విధముగఁ జేసిన యజమానుఁడు వరుణాపహృతమైన యజ్ఞమును చరు రూప మూల్యముచే మఱల కొనినవాఁ డగును. హిరణ్య బంధనమునుండి చరుపర్యంతము కల యీ ప్రాయశ్చిత్త మొక్కటియే.

6. మంత్రము : ని వా ఏతస్యా ఽఽహవనీయో గార్హపత్యం కామయతే । ని గార్హపత్య ఆహవనీయమ్ । యస్యాగ్ని మనుద్ధృతగ్ం సూర్యో ఽభ్యుదేతి । చతుర్గృహీత మాజ్యం పురస్తా ద్ధరేత్ (౩) అథాగ్నిమ్ । అథాగ్నిహోత్రమ్ । యదాజ్యం పురస్తా ద్ధరతి। ఏతద్వా అగ్నేః ప్రియం ధామ । యదాజ్యమ్ । ప్రియేణైవైనం ధామ్నా సమర్ధయతి । యదగ్నిం పూర్వగ్ం హరత్యథాగ్నిహోత్రమ్ । భాగధేయేనైవైనం ప్రణయతి । బ్రాహ్మణ ఆర్షేయ ఉద్ధరేత్ । బ్రాహ్మణో వై సర్వా దేవతాః (౪) । సర్వాభి రేవైనం దేవతాభి రుద్ధరతి, ఇతి ।

అర్థము : యస్య, అనుద్ధృతమ్ అగ్నిమ్, సూర్యః, అభ్యుదేతి=అంతట నుదయించుచున్నాఁడో, ఏతస్య, ఆహవనీయః, గార్హపత్యమ్, నికామయతే వై. గార్హపత్యః, ఆహవనీయమ్, నికామయతే. అతః, చతుర్గృహీతమ్=నాలుగు మారులు గ్రహించి, ఆజ్యమ్=ఆజ్యమును, పురస్తాత్=అగ్నికి పురోభాగమున, హరేత్=తీసికొనిపోవలెను. అథ, అగ్నిమ్, హరేత్. అథ, అగ్నిహోత్రమ్=అగ్నిహోత్ర హవిస్సును, హరేత్. ఆజ్యం యత్=ఆజ్యమేది కలదో, ఏతత్ వై=ఈ ఆజ్యమే, అగ్నేః=అగ్నికి, ప్రియం ధామ=ఇష్టమైన స్థానము (లేదా - శరీరము). ప్రియేణ ధామ్నైవ=ప్రియమైన ధామముచేతనే, ఏనమ్=ఈ అగ్నిని, సమర్ధయతి=సమృద్ధునిగాఁ జేయుచున్నాఁడు. అగ్నిమ్=అగ్నిని, పూర్వమ్=అగ్నిహోత్ర హవిస్సునకు పురోభాగమున, అథ=అనంతరము, అగ్నిహోత్రమ్=అగ్నిహోత్ర హవిస్సును, హరతి యత్=తీసికొనిపోవుచున్నచో, ఏనమ్=ఈ యగ్నిని, భాగధేయేనైవ=అగ్నిభాగముతోనే, ప్రణయతి=తీసికొనిపోవుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు. ''బ్రాహ్మణః ఆర్షేయః ఉద్ధరేత్'' ఇత్యాదికము ద్వితీయ మంత్రవ్యాఖ్యానమున గతార్థము. అర్థము వ్రాయని మిగిలిన పదములకు అర్థమును ప్రథమ మంత్ర వ్యాఖ్యానమున చూడుఁడు.

తాత్పర్యము : ఇంతవఱకు సూర్యాస్తమయ నిమిత్తమైన ప్రాయశ్చిత్తము విధింపఁబడినది. ఇచట సూర్యోదయ నిమిత్తమైన ప్రాయశ్చిత్తము విధింపఁబడుచున్నది. సూర్యోదయమునకు పూర్వము యజమాన సంబంధియైన అగ్నిని ఆహవనీయమునకు తీసికొనిపోయినచో ఆ యజమానునియొక్క ఆహవనీయాగ్ని గార్హపత్యాగ్నిని తిరస్కరింప నిచ్ఛయించును. ఆ

విధముగనే గార్హపత్యాగ్ని ఆహవనీయాగ్నిని తిరస్కరింప నిచ్ఛయించును. అందువలన అగ్నిద్వయము కూడ ఫలప్రదము కాదు. కావున ఈ దోషము నివర్తించుటకై అగ్నిని ఆహవనీయమునకు తీసికొనుటకు పూర్వము పాత్రములో నిది నాలుగు మారులు ఆజ్యమును గ్రహించి ఆ ఆజ్యమును తీసికొనిపోవలెను. ఆ ఆజ్యమునకు వెనుక అగ్నిని అగ్నికి వెనుక అగ్నిహోత్ర హవిస్సును తీసికొనిపోవలెను.

ఆజ్యము అగ్నికి ప్రియమైన స్థానము. లేదా - ప్రియమైన శరీరము. అగ్నిప్రణయనమునకు ముందు ఆజ్యమును తీసికొనిపోయినచో యజమానుడు ఈ యగ్నిని ప్రియమైన ధామముచేతనే సమృద్ధునిగాఁ జేసినవాఁ డగును. ఆ ఆజ్యానయనమునకు వెనుక అగ్నిని, అగ్ని ప్రణయనమునకు వెనుక అగ్నిహోత్ర హవిస్సును తీసికొనిపోయినచో అగ్నిభాగమైన హవిస్సుతోనే ఈ యగ్నిని తీసికొనిపోయినవాఁ డగును. ఆర్షేయుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడు అగ్నిని ఆహవనీయమునకుఁ గొనిపోవలెను. బ్రాహ్మణుఁడు సర్వదేవతా స్వరూపుఁడు కనుక యజమానుఁడు సర్వదేవతలచేత ఈ యగ్ని నుద్ధరించినవాఁ డగును.

7\. మంత్రము : **పరాచీ వా ఏతస్మై వ్యుచ్ఛన్తీ వ్యుచ్ఛతి । యస్యాగ్ని మనుద్ధృతగ్ం సూర్యో ఽభ్యుదేతి । ఉషాః కేతునా జుషతామ్ । యజ్ఞం దేవేభి రిన్వితమ్ । దేవేభ్యో మధుమత్తమగ్ం స్వాహేతి ప్రత్యఙ్నిషద్యా ఽఽజ్యేన జుహుయాత్ । ప్రతీచీ మేవాస్మై వివాసయతి, ఇతి ।**

అర్థము : యస్య=ఏ యజమానునియొక్క, అనుద్ధృతమ్ అగ్నిమ్=ఉద్ధరింపఁబడని అగ్ని నుపలక్షించి, సూర్యః=సూర్యుఁడు అభ్యుదేతి=అంతట నుదయించుచున్నాఁడో, ఏతస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, ఉషాః=ఉషఃకాల దేవత వ్యుచ్ఛన్తీ=ప్రభాతమును చేయుచు, పరాచీ వై=పునరావృత్తి రహితయేయై, వ్యుచ్ఛతి=ప్రభాతమును చేయుచున్నది (చేయును). (ఏతద్దోష పరిహారాయ=ఈ దోషముయొక్క పరిహారమునకై, యజమానః=యజమానుఁడు,) ప్రత్యఙ్=పశ్చిమాభిముఖముగ, నిషద్య=కూర్చుండి, ''ఉషాః కేతునా....స్వాహా'' ఇతి='ఉషాః కేతునా' అను మంత్రము నుచ్చరించి, ఆజ్యేన=ఆజ్యముతో, జుహుయాత్=హోమము చేయవలెను. మంత్రార్థము-

''ఇయమ్=ఈ ఉషఃకాల దేవత, కేతునా=దివస చిహ్నమైన సూర్యునితోఁ గూడ, దేవేభిః=ఇతర దేవతలచే, ఇన్వితమ్=ప్రీతిపూర్వకముగ స్వీకరింపఁబడిన ఈ యజ్ఞమును, జుషతామ్=సేవించుఁగాక. దేవేభ్యః=దేవతలకొఱకు, మధుమత్తమమ్=అత్యంత మాధుర్యోపేతమైన ఆజ్యము, స్వాహా=సుష్ఠుగ హుత మగుఁగాక.'' (తతః=అందువలన, ఇయమ్=ఈ ఉషోదేవత,) అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, ప్రతీచీమేవ=పునరావృత్తి యుక్తముగానే, స్వాత్మానం కృత్వా=తన ఆకృతిని చేసి, వివాసయతి=దైనందిన ప్రభాతమును సంభావన చేయును.

తాత్పర్యము : పూర్వముకంటె కొంచెము అధికమైన దోషమును శ్రుతి యిచట విధించుచున్నది. ఆహవనీయమునకు అగ్నిని తీసికొనిపోవుటకు ముందుగానే సూర్యోదయ మైనచో ఈ యజమానునికొఱకు ఉషఃకాల దేవత ప్రభాతమును చేయుచు పునరావృత్తి రహితయేయై ప్రభాతమును చేయును. అనఁగా - ఒక దినమున ప్రభాతమును చేసి నశించును. ఇతర దినములందు ప్రభాతమును చేయుటకై ఉండదని యర్థము. ఈ దోషము పోవుటకై యజమానుఁడు ప్రత్యఙ్ముఖుఁడై కూర్చుండి ''ఉషాః కేతునా.....స్వాహా'' అను మంత్రము నుచ్చరించి ఆజ్యముతో హోమము చేయవలెను. ఈ విధముగ హోమము చేయుటవలన ఉషఃకాల దేవత ఈ యజమానునికొఱకు పునరావృత్తి యుక్తమైన స్వాకృతిని చేసి దైనందిన ప్రభాతమును సంభావన చేయును. 'ఈ ఉషఃకాల దేవత దివస చిహ్నమైన ఆదిత్యునితోఁ గూడ [illegible]

దేవతలచే ప్రీతిపూర్వకముగ స్వీకరింపఁబడిన ఈ యజ్ఞమును సేవించుఁగాక. దేవతలకొఱకు అత్యంత మాధుర్యోపేతమైన ఆజ్యము బాగుగ హుత మగుఁగాక'అని మంత్రార్థము.

8\. మంత్రము : **అగ్నిహోత్ర ముపసాద్యాతమితో రాసీత । వ్రతమేవ హుత మనుమ్రియతే । అన్తం వా ఏష ఆత్మనో గచ్ఛతి (౫) । యస్తామ్యతి। అన్తమేష యజ్ఞస్య గచ్ఛతి । యస్యాగ్ని మనుద్ధృతగ్ం సూర్యో ఽభ్యుదేతి । పునః సమన్య జుహోతి । అన్తేనైవాన్తం యజ్ఞస్య నిష్కరోతి । మిత్రో వా ఏతస్య యజ్ఞం గృహ్ణాతి । యస్యాగ్ని మనుద్ధృతగ్ం సూర్యో ఽభ్యుదేతి । మైత్రం చరుం నిర్వపేత్। తేనైవ యజ్ఞం నిష్క్రీణీతే, ఇతి ।**

వివరణము : సూర్యాస్తమయ నిమిత్త ప్రాయశ్చిత్తమునకు సంబంధించిన మంత్రములలోని (3,4,5) మూఁడు, నాలుగు, అయిదు మంత్రములే ఇచట ఒక మంత్రముగా అమ్నాతము లైనవి. ఆ మంత్రములలోని 'అభినిమ్రోచతి, వరుణః, వారుణమ్' అను పదముల స్థానమున ఈ మంత్రములలో 'అభ్యుదేతి, మిత్రః, మైత్రమ్' అను పదములు ప్రయుక్తము లైనవి. అభ్యుదేతి=అంతట నుదయించుచున్నాఁడు. మిత్రః=మిత్ర దేవుఁడు (ద్వాదశాదిత్యులలో ఒక దేవత), మైత్రమ్=మిత్ర దేవతాకమైన. అర్థ తాత్పర్యములను ఆ మంత్రముల అర్థ తాత్పర్యములవలెనే గ్రహించవలెను. ఆజ్యోద్ధరణమునుండి మైత్ర చరు పర్యంతము కల ప్రాయశ్చిత్త మొకటియే.

9\. మంత్రము : **యస్యా ఽఽహవనీయే ఽనుద్వాతే గార్హపత్య ఉద్వాయేత్ (౬) । యదాహవనీయ మనుద్వాప్య గార్హపత్యం మన్థేత్ । విచ్ఛిన్ద్యాత్। భ్రాతృవ్య మస్మై జనయేత్ । యద్వై యజ్ఞస్య వాస్తవ్యం క్రియతే। తదను రుద్రో ఽవచరతి । యత్పూర్వ మన్వవస్యేత్ । వాస్తవ్య మగ్ని ముపాసీత । రుద్రో ఽస్య పశూన్ఘాతుకః స్యాత్ । ఆహవనీయ ముద్వాప్య । గార్హపత్యం మన్థేత్ (౭), ఇతి ।**

అర్థము : యస్య=ఏ యజమానునియొక్క, ఆహవనీయే=ఆహవనీయాగ్ని, అనుద్వాతే సతి=నశించని దగుచుండఁగా, గార్హపత్యః=గార్హపత్యాగ్ని, ఉద్వాయేత్=నశించునో, తదా=అప్పుడు, ఆహవనీయమ్=ఆహవనీయాగ్నిని, అనుద్వాప్య=నశింపఁజేయక, గార్హపత్యమ్=గార్హపత్యాగ్నిని, మన్థేత్ యత్=మథించునో, విచ్ఛిన్ద్యాత్=యజ్ఞము విచ్ఛిన్న మగును. అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, భ్రాతృవ్యమ్=శత్రువును, జనయేత్=ఉత్పాదింపఁజేసినవాఁ డగును. యజ్ఞస్య=యజ్ఞమునకు, వాస్తవ్యం వై=లౌకికాగ్నిహోత్రమే, క్రియతే యత్=చేయఁబడుచున్నచో, తత్ అను=ఆ లౌకికాంగము ననుసరించి, రుద్రః=క్రూర దేవుఁడు, అవచరతి=యజ్ఞశాలయందు ప్రవేశించును. పూర్వమ్ అను=పూర్వము ఉన్నటువంటి ఆహవనీయము ననుసరించి, అవస్యేత్ యత్=కర్మను సమాప్తము చేయుచో, వాస్తవ్యమ్ అగ్నిమ్=లౌకికాగ్నిని, ఉపాసీత=యజమానుఁడు ఉపాసించినవాఁ డగును. అస్య=ఈ యజమానునియొక్క, పశూన్=పశువులను, రుద్రః=క్రూరదేవుఁడు, ఘాతుకః=చంపువాఁడు, స్యాత్=అగును. తత్=ఆ కారణమువలన, ఆహవనీయమ్=ఆహవనీయాగ్నిని, ఉద్వాప్య=నశింపఁజేసి, గార్హపత్యమ్= గార్హపత్యాగ్నిని, మన్థేత్=మథింపవలెను.

తాత్పర్యము : ఇచట అగ్న్యుద్వాస నిమిత్తమైన ప్రాయశ్చిత్తము విధించఁబడుచున్నది. (ఉద్వాసనము=వినాశము.) యజమానునియొక్క ఆహవనీయాగ్ని ఉండఁగా గార్హపత్యాగ్ని నశించినప్పుడు ఆహవనీయాగ్నిని నశింపఁజేయక గార్హపత్యాగ్ని నిమిత్తము మంథనము చేయుచో, అప్పుడు ఆహవనీయ జనకుఁడైన గార్హపత్యాగ్ని లేదు కనుక యజ్ఞము నశించును. ఆహవనీయ జనకుఁడైన పూర్వ గార్హపత్యాగ్ని నశించెను. ఇటు పిమ్మట మంథనీయుఁడైన అగ్ని ఈ విద్యమానాహవనీయాగ్నికి జనకుఁడు కాఁడు. మఱియు మంథనీయుఁడైన అగ్ని పూర్వాహవనీయాగ్నికి విరోధి కనుక, ఆ అగ్నిమంథనము చేత మంథన కర్త యజమానునకు శత్రువును పుట్టించినవాఁ డగును.

అట్లైనచో 'శాస్త్రీయ గార్హపత్యాహవనీయాగ్నులు లేకుందురు గాక. లౌకికమైన అగ్నిహోత్రమునే చేయుఁగాక' అని యనినచో, అదియు ఉపపన్నము కాదు. యజ్ఞసంబంధి అంగమైన అగ్నిహోత్రమును లౌకికమును చేయుచో క్రూరదేవుఁడు యజ్ఞశాలయందు ప్రవేశించును. ఇట్లు కాఁగా పూర్వము ఉన్నటువంటి ఆహవనీయము ననుసరించి యజ్ఞకర్మను సమాప్తము చేయుచో యజమానుఁడు లౌకికాగ్నినే ఉపాసించినవాఁ డగును. అందువలన రుద్రుఁడు (క్రూరదేవుఁడు) ఈ యజమానునియొక్క పశువులను నశింపఁజేయును. ఆ కారణమువలన పూర్వము ఉన్నటువంటి ఆహవనీయాగ్నిని నశింపఁజేసి గార్హపత్యాగ్నిని మథించవలెను.

10. మంత్రము : ఇతః ప్రథమం జజ్ఞే అగ్నిః । స్వాద్యోనేరధి జాతవేదాః । స గాయత్రియా త్రిష్టుభా జగత్యా । దేవేభ్యో హవ్యం వహతు ప్రజానన్నితి । ఛన్దోభిరేవైనగ్ం స్వాద్యోనేః ప్రజనయతి, ఇతి ।

అర్థము : జాతవేదాః=ఉత్పన్నమైన సర్వ జగత్తును తెలిసిన, అగ్నిః=అగ్ని, స్వాత్ యోనేః=స్వకీయ కారణమైన, ఇతః=ఈ అరణినుండి, ప్రథమమ్=ప్రథమమున, అధిజజ్ఞే=పుట్టెను. సః=ఆ యగ్ని, గాయత్రియా=గాయత్రీ ఛ్ఛందస్సుచేతను, త్రిష్టుభా=త్రిష్టుప్ ఛందస్సుచేతను, జగత్యా=జగతీ ఛ్ఛందస్సుచేతను, ప్రజానన్=దేవతలను, హవిస్సును ప్రకర్షముగ తెలిసికొనుచు, హవ్యమ్=మదీయ హవిస్సును, దేవేభ్యః=దేవతలకొఱకు, వహతు=వహించుఁగాక, ఇతి=అనెడి మంత్రముచేత, మన్థనం కుర్యాత్=మంథనమును చేయుఁగాక. తథా సతి=అట్లు కాఁగా, ఛన్దోభిః ఏవ=ఛందస్సులచేతనే, (అనుగృహీతః=అనుగ్రహించఁబడినవాఁడై, అయమ్=ఈ యజమానుఁడు,) ఏనమ్=ఈ యగ్నిని, స్వాత్ యోనేః=స్వకీయ కారణమైన అరణినుండి, ప్రజనయతి=ప్రకర్షముగ పుట్టించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : 'ఉత్పన్నమైన సర్వ జగత్తు నెఱిఁగిన అగ్ని తనకు కారణమైన ఈ అరణినుండి ప్రథమమున పుట్టెను. ఆ యగ్ని గాయత్రీ త్రిష్టుప్ జగతీ ఛ్ఛందస్సుల సహకారముతో దేవతలను, హవిస్సును ప్రకర్షముగ తెలిసికొనుచు నా హవిస్సును దేవతలకొఱకు వహించుఁగాక' అనునట్టి యీ మంత్రమును పఠించుచు మంథనము చేయవలెను. ఈ విధముగ చేయఁగా గాయత్ర్యాది ఛ్ఛందస్సులచే అనుగ్రహింపఁబడినవాఁడై యజమానుఁడు ఈ యగ్నిని స్వకీయ కారణమైన అరణినుండి పుట్టించినవాఁడగును. ఇచట మంథన మంత్రము విధించఁబడినది.

11. మంత్రము : గార్హపత్యం మన్థతి । గార్హపత్యం వా అన్వాహితాగ్నేః పశవ ఉపతిష్ఠన్తే । స యదుద్వాయతి । తదను పశవో ప్రక్రామన్తి । ఇషే రయ్యై రమస్వ (ర) । సహసే ద్యుమ్నాయ । ఊర్జే పత్యాయేత్యాహ । పశవో వై రయిః । పశూనేవాస్మై రమయతి, ఇతి ।

అర్థము : గార్హపత్యమ్=గార్హపత్యాగ్నిని, మన్థతి=మథించవలెను. గార్హపత్యమ్ అను వై=మంథనముచే నిష్పన్నుఁడైన అగ్ని ననుసరించియే, ఆహితాగ్నేః=ఆహితాగ్నియైన యజమానునకు, పశవః=పశువులు, ఉపతిష్ఠన్తే=సంపన్నము లగుచున్నవి.

సః=ఆ గార్హపత్యాగ్ని, ఉద్వాయతి యత్=నశించుచో, తదను=ఆ గార్హపత్యాగ్ని ననుసరించి, పశవః=పశువులు, అపక్రామన్తి=తొలఁగిపోవు (నశించు) చున్నవి. (అతః=ఈ కారణమువలన, తదుద్వాసనం వారయితుమ్=ఆ గార్హపత్యాగ్నియొక్క ఉద్వాసనమును వారించుటకై,) హే అగ్నే!=ఓ యగ్నీ!, ''ఇషే=అన్నముకొఱకు, రయ్యై=ధనముకొఱకు, సహసే=బలముకొఱకు, ద్యుమ్నాయ=యశస్సుకొఱకు, ఊర్జే=క్షీరాది రసముకొఱకు, పత్యాయ=స్వామిత్వముకొఱకును, (త్వమ్=నీవు, అత్ర=ఇచట,) రమస్వ=క్రీడించుము, ఇతి ఆహ=అనునట్టి మంత్రముచే, అభిమన్త్రయేత్=అభిమంత్రించవలెను. పశవః వై=పశువులే, రయిః=రయి శబ్దార్థమైన ధనము. అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, పశూనేవ=పశువులనే, రమయతి=క్రీడింపఁజేయును.''

తాత్పర్యము : యథోక్తమైన మంథన విధి ననువదించుచు శ్రుతి యచట అనుమంత్రణమును విధించుచున్నది. మంథనముచే నిష్పన్నుఁడైన అగ్ని ననుసరించి ఆహితాగ్నియైన యజమానునకు పశువులు సంపన్నము లగును. ఆ గార్హపత్యాగ్ని నశించుచో ఆ గార్హపత్యాగ్ని నాశము ననుసరించి పశువులు నశించును. ఇందువలన తదుద్వాసనమును వారించుటకై ''ఇషే రయ్యై --- పత్యాయ'' అను మంత్రముచే గార్హపత్యాగ్ని నభిమంత్రించవలెను. 'ఓ యగ్నీ! అన్నముకొఱకు, ధనముకొఱకు, బలముకొఱకు, యశస్సుకొఱకు, క్షీరాది రసముకొఱకు, స్వామిత్వముకొఱకును నీవు ఇచట క్రీడించుము' అని ఈ మంత్రమున కర్థము. ఈ మంత్రమునందలి ధనవాచియైన రయి శబ్దముచే పశువులు కూడ అభిమతము లగుటవలన గార్హపత్యాగ్ని ఈ యజమానునికొఱకు పశువులను సంపాదించును.

12. మంత్రము : సారస్వతౌ త్వోత్సౌ సమిన్ధాతా మిత్యాహ । ఋక్సామే వై సారస్వతావుత్సౌ । ఋక్సామాభ్యా మేవైనగ్ం సమిన్ధే, ఇతి ।

అర్థము : హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ! ఉత్సౌ=ఉత్సుకములును, సారస్వతౌ=సరస్వతి సంబంధులునైన ఋగ్వేద సామవేదములు, త్వా=నిన్ను, సమిన్ధాతామ్=బాగుగ దీపింపఁజేయుఁగాక. ఋక్సామే వై=ఋగ్వేద సామవేదములే, సారస్వతౌ=సరస్వతి సంబంధులు, ఉత్సౌ=ఉత్సుకములును. (అనేన=మంత్ర పఠన పూర్వకమైన ఈ సమింధనముచే, అయమ్=ఈ యజమానుఁడు,) ఋక్సామాభ్యామేవ= ఋగ్వేద సామవేదములచేతనే, ఏనమ్=ఈ గార్హపత్యాగ్నిని, సమిన్ధే=బాగుగ దీపింపఁజేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి మంత్రముచే సమింధనవిధి నభిలషించి ఆ మంత్రముయొక్క ఒక భాగము ననువదించి వ్యాఖ్యానించుచున్నది. ''సారస్వతౌ త్వోత్సౌ సమిన్ధాతామ్'' అనునది సమింధన మంత్రము. 'ఓ యగ్నీ! సరస్వతి సంబంధులును, కౌతూహలము కలవియునగు ఋగ్వేద సామవేదములు నిన్ను బాగుగ దీపింపఁజేయుఁగాక' అని మంత్రార్థము. ఋగ్వేద సామవేదములే సారస్వతములు, ఉత్సుకములును. యజమానుఁడు ఈ మంత్రమును పఠించుచు గార్హపత్యాగ్నిని ప్రజ్వలింపఁజేయుటచే ఋగ్వేద సామవేదములచేతనే ఈ యగ్నిని బాగుగ దీపింపఁజేసినవాఁ డగును.

13. మంత్రము : సమ్రాడసి విరాడసీత్యాహ । రథన్తరం వై సమ్రాట్ । బృహద్విరాట్ (ళ) । తాభ్యామేవైనగ్ం సమిన్ధే, ఇతి ।

అర్థము : (హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, త్వమ్=నీవు,) సమ్రాట్=సమ్రాట్స్వరూపము, అసి=అగుచున్నావు. విరాట్=విరాట్స్వరూపము, అసి=అగుచున్నావు. ఇతి ఆహ=అను మంత్రమును పఠించవలెను. రథన్తరం వై=రథంతర సామమే, సమ్రాట్=సమ్రాట్టు. బృహత్=బృహత్సామము, విరాట్=విరాట్టు. తాభ్యామేవ=ఆ బృహద్రథంతర సామములచేతనే, ఏనమ్=ఈ గార్హపత్యాగ్నిని, సమిన్ధే=బాగుగ దీపింపఁజేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి సమింధన మంత్రముయొక్క రెండవ భాగమును వ్యాఖ్యానించుచున్నది. యజమానుఁడు ''సమ్రాడసి విరాడసి'' 'ఓ యగ్నీ! నీవు సమ్రాట్స్వరూపము, విరాట్స్వరూపము నగుచున్నావు' అను మంత్రమును పఠించి అగ్నిని జ్వలింపఁజేయవలెను. రథంతర సామమే సమ్రాట్టు, బృహత్సామము విరాట్టును కనుక ఈ మంత్రమును పఠించుచు అగ్నిని ప్రజ్వలింపఁజేసిన యజమానుఁడు ఆ బృహద్రథంతర సామములచేతనే అగ్నిని బాగుగ దీపింపఁజేసినవాఁ డగును. సమ్యక్ రాజతే ఇతి సమ్రాట్=బాగుగ రాజిల్లువాఁడు, వివిధం రాజతే ఇతి విరాట్=వివిధముగ రాజిల్లువాఁడు.

14. మంత్రము : వజ్రో వై చక్రమ్ । వజ్రో వా ఏతస్య యజ్ఞం విచ్ఛినత్తి । యస్యానో వా రథో వా న్తరాగ్నీ యాతి । ఆహవనీయ ముద్వాప్య । గార్హపత్యా దుద్ధరేత్ । యదగ్నే పూర్వం ప్రభృతం పదగ్ం హి తే । సూర్యస్య రశ్మీనన్వాతతాన । తత్ర రయిష్టా మను సంభరైతమ్ । సం నః సృజ సుమత్యా వాజవత్యేతి । పూర్వేణైవాస్య యజ్ఞేన యజ్ఞ మనుసంతనోతి, ఇతి ।

అర్థము : చక్రమ్=చక్రము, వజ్రః వై=వజ్ర స్వరూపమే. యస్య=ఏ యజమానునియొక్క, అగ్నీ అన్తరా=ఆహవనీయ గార్హపత్యాగ్నుల మధ్యమున, అనః వా=శకటము కాని, రథః వా=రథము కాని, యాతి=వెళ్లునో, వజ్రః వై=వజ్రమే, ఏతస్య=ఈ యజమానునియొక్క, యజ్ఞమ్=యజ్ఞమును, విచ్ఛినత్తి=నశింపఁజేయును. ఆహవనీయమ్=ఆహవనీయాగ్నిని, ఉద్వాప్య=నశింపఁజేసి, ''యదగ్నే.... వాజవత్యా'' ఇతి='యదగ్నే' ఇత్యాది మంత్రముచే, గార్హపత్యాత్=గార్హపత్యమునుండి, ఉద్ధరేత్=మఱల ఉద్ధరించవలెను.

''హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, తే=నీయొక్క, ప్రభృతమ్=ప్రకర్షముగ, పుష్టమ్=పుష్టి కలిగిన, యత్ పదమ్=ఏ స్వరూపము, పూర్వమ్=పూర్వము, సూర్యస్య=సూర్యునియొక్క, రశ్మీన్=రశ్ములను, అను=అనుక్రమముగ, ఆతతాన=అంతటను ప్రసరింపఁజేసెనో, తత్ర=అచట, రయిష్టామ్=ధనసమృద్ధియందు, (అవస్థితమ్=ఉన్నటువంటి,) ఏతమ్=ఈ ఆహవనీయమును, అను=అనుక్రమమున, సంభర=బాగుగ పోషించుము. నః=మమ్ము,వాజవత్యా=అన్నముతోఁ గూడిన, సుమత్యా=శోభనబుద్ధితో, సంసృజ=కలుపుము.'' (అనేన=ఈ మంత్రముచేత, ఆహవనీయోద్ధరణే సతి=ఆహవనీయాగ్నియొక్క ఉద్ధరణము కలుగుచుండఁగా,) పూర్వేణైవ యజ్ఞేన=పూర్వ సిద్ధమే అయిన యజ్ఞముతో, అస్య=ఈ యజమానునియొక్క, యజ్ఞమ్=చేయఁబడఁబోవు యజ్ఞమును,అను సంతనోతి=అనుక్రమముగ అవిచ్ఛిన్నముగఁ జేయును.

తాత్పర్యము : ''రథశ్చతీయమ్'' అను వజ్రాంశత్వ శ్రుతి ననుసరించి, ఈ శ్రుతిననుసరించియు శకట చక్రము కాని, రథ చక్రము కాని వజ్ర రూప మగును. యజ్ఞకర్తయొక్క ఆహవనీయ గార్హపత్యముల మధ్యమందు శకటము కాని, రథము కాని వెళ్లినచో ఆ యజ్ఞకర్తయొక్క యజ్ఞము విచ్ఛిన్న మగును. అందువలన ఆ దోషము పోవుటకై యజమానుఁడు ఆహవనీయాగ్నిని నశింపఁజేసి ''యదగ్నే పూర్వమ్'' ఇత్యాది మంత్రమును పఠించుచు గార్హపత్యాగ్నినుండి ఆహవనీయాగ్నిని మఱల ఉద్ధరించవలెను.

''ఓ అగ్నీ! పూర్వము ప్రకర్షముగ పుష్టి నొందియున్న నీ స్వరూపము అనుక్రమమున సూర్యరశ్ముల నంతటను ప్రసరింపఁజేసినది. అట్టి నీవు ధనసమృద్ధితోఁ గూడియున్న ఈ ఆహవనీయమును అన్నముతోఁగూడిన శోభనబుద్ధితో కలుపుము'' అని మంత్రార్థము. ఈ మంత్రముచే ఆహవనీయాగ్ని ఉద్ధరించఁబడఁగా పూర్వము సిద్ధమే అయియున్న యజ్ఞముతో ఈ యజమానునియొక్క కరిష్యమాణ యజ్ఞమును అగ్ని అనుక్రమముగ అవిచ్ఛిన్నముగఁ జేయును. ఇట్టి నిమిత్తాంతర కృతమైన ప్రాయశ్చిత్తము విధించఁబడినది.

15. మంత్రము : త్వమగ్నే సప్రథా అసీత్యాహ। అగ్నిః సర్వా దేవతాః । దేవతాభిరేవ యజ్ఞగ్ం సంతనోతి, ఇతి ।

అర్థము : ''హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ! త్వమ్=నీవు, సప్రథాః=కీర్తియుక్తుఁడవు, అసి=అగుచున్నావు.'' ఇతి ఆహ=అని శ్రుతి చెప్పినది. అగ్నిః=ఈ మంత్ర భాగమున ప్రశంసించఁబడిన అగ్ని, సర్వాః దేవతాః=సర్వదేవతలు, భవతి=అగుచున్నాఁడు. (అతః=ఈ కారణమువలన, అగ్నిః=అగ్ని,) దేవతాభిః ఏవ=సహాయభూత దేవతలచేతనే, యజ్ఞమ్=యజ్ఞమును, సంతనోతి=సంతతముగ (అవిచ్ఛిన్నముగ)చేయును.

తాత్పర్యము : ఈ ఆహవనీయోద్ధరణమునందే ఇచట మంత్రాంతరము విధింపఁబడుచున్నది. ''ఓ అగ్నీ! నీవు కీర్తియుక్తుఁడవగుచున్నావు'' అను నర్థము కల ''త్వమగ్నే సప్రథా అసి'' అను మంత్రభాగమును పఠించుచు ఆహవనీయాగ్నిని గార్హపత్యాగ్నినుండి ఉద్ధరించవలెను. (ఈ మంత్రముయొక్క ఉత్తర భాగము ఉపహోమకాండమునందు సమామ్నాతమైనది.) ఈ మంత్రభాగమునందు ప్రశంసించఁబడిన అగ్ని సర్వదేవతాత్మకుఁడు. ''తే దేవా బిభ్యతోఽగ్నిం ప్రావిశంస్తస్మాదాహు రగ్నిః సర్వా దేవతాః''= 'ఆ దేవతలు భయపడినవారై అగ్నిని ప్రవేశించిరి. ఆ కారణమువలన అగ్ని సర్వదేవతా స్వరూపుఁడు' అని వేదమున మఱియొకచోట చెప్పఁబడినది.కనుక సర్వదేవతాత్మకుఁడైన అగ్ని సర్వదేవతల సహాయముతో ఈ యజ్ఞమును అవిచ్ఛిన్నముగఁ జేయును.

16. మంత్రము : అగ్నయే పథికృతే పురోడాశ మష్టాకపాలం నిర్వపేత్ । అగ్నిమేవ పథికృతగ్ం స్వేన భాగధేయేనోపధావతి । స ఏవైనం యజ్ఞియం పన్థామపి నయతి । అనడ్వాన్ దక్షిణా । వహీ హ్యేష సమృద్ధ్యై (౧౦), ఇతి ।

హరత్యథాగ్నిహోత్రం నిర్మోచతి హరే ద్దేవతా గచ్ఛత్యుద్వాయే నక్షత్రమస్య బృహద్విరాడేతి నవ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాండే చతుర్థ ప్రపాఠకే చతుర్థోఽనువాకః ॥ ౪ ॥

ని వై పూర్వం త్రీణి నిమోచతి దర్భేణ యద్ధిరణ్య మగ్నిహోత్రమ్ । పునర్వరుణో వారుణం ని వా ఏతస్యాఖ్యదేతి చతుర్గృహీత మాజ్యం యదాజ్యం యదగ్నిం పరామృషాః । పునర్మైత్రో మైత్రం యస్యాఽనుహవనీయ కానుద్వాతే గార్హపత్యే యద్వై మన్వేదుద్ధరేత్ ॥

అర్థము : పథికృతే=మార్గకర్తయైన, అగ్నయే=అగ్నికొఱకు, అష్టాకపాలమ్=ఎనిమిది మూఁకుళ్లయందు సంస్కరింపఁబడిన, పురోడాశమ్=పురోడాశమును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. పథికృతమ్=పథికృత్తైన, అగ్నిమ్=అగ్నిని, స్వేన భాగధేయేన=నిరుప్తమైన స్వకీయపురోడాశ భాగముచే, ఉపధావతి=సేవించవలెను. సః ఏవ=సేవించఁబడిన ఆ అగ్నియే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, యజ్ఞియమ్=యజ్ఞయోగ్యమైన, పన్థామపి (పన్థానమపి) మార్గమును కూడ, నయతి=పొందించును. అనడ్వాన్=ఎద్దు, దక్షిణా=దక్షిణగా ఈయఁదగినది. వహీ ఏషః=భారవాహియైన ఈ ఎద్దు, సమృద్ధ్యై=సమృద్ధికొఱకు, భవతి హి=అగుచున్నది కదా! పన్థానం కరోతీతి పథికృత్ తస్మై పథికృతే.

తాత్పర్యము : ఇచటనే కర్తవ్య శేషము విధించఁబడుచున్నది. యజ్ఞకర్త మార్గకర్తయైన అగ్నికి అష్టాకపాల సంస్కృత పురోడాశమును నిర్వాపము చేయవలెను. అట్టి అగ్నికి నిరుప్తమైన స్వకీయ పురోడాశ భాగముచే సేవించవలెను. అటువంటి పథికృత్తైన అగ్ని స్వకీయ భాగముచే సేవితుఁడై ఈ యజమానుని యజ్ఞయోగ్యమైన మార్గమును పొందించును. భారవాహియైన ఎద్దును దక్షిణగా నీయవలెను. ఆ యెద్దు భారవాహి యగుటవలన సమృద్ధికొఱకు కగును.

చతుర్థానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే చతుర్థ ప్రపాఠకే

పఞ్చమోఽనువాకః

1. మంత్రము : యస్య ప్రాతఃసవనే సోమో ఽతిరిచ్యతే । మాధ్యందినగ్ం సవనం కామయమానో ఽభ్యతిరిచ్యతే । గౌర్ధయతి మరుతామితి ధయద్వతీషు కుర్వన్తి । హినస్తి వై సంధ్యధీతమ్ । సంధీవ ఖలు వా ఏతత్ । యత్సవనస్యాతిరిచ్యతే । యద్ధయద్వతీషు కుర్వన్తి । సన్ధేః శాన్త్యై, ఇతి ।

అవతారిక: చతుర్థానువాకమునందు అగ్నివిషయ ప్రాయశ్చిత్తము చెప్పఁబడినది. ఈ పంచమానువాకమున సోమవిషయ ప్రాయశ్చిత్తము చెప్పఁబడుచున్నది. అందు ఇచట శ్రుతి ప్రాతఃసవన విషయ ప్రాయశ్చిత్తమును విధించుచున్నది.

అర్థము : యస్య=ఏ యజమానునియొక్క, ప్రాతఃసవనే=ప్రాతఃసవనమందు, సోమః=అభిషుతమైన సోమము, అతిరిచ్యతే=అతిరిక్త మగునో, మాధ్యందినమ్=మాధ్యందిన సవనమును, కామయమానః=కోరుచున్నదై, అభ్యతిరిచ్యతే=అతిరిక్త మగును. ''గౌర్ధయతి మరుతామ్'' ఇతి=''గౌర్ధయతి మరుతామ్'' అనెడి, ధయద్వతీషు=ధయచ్ఛందోపేతములైన ఋక్కులందు, కుర్వన్తి=స్తోత్రము చేయవలెను. సంధ్యధీతమ్=అహోరాత్రముల సంధికాలమున అధ్యయనము చేయఁబడిన వేదవాక్యము, హినస్తి వై=అధ్యేతను హింసించును కదా! సవనస్య యత్ అతిరిచ్యతే=ప్రాతః సవన సంబంధియైన ఏ సోమము, అతిరిక్తమగునో, ఏతత్=ఈ సోమాతిరేకము, సంధీవ ఖలు వై=సంధికాలమందలి అధ్యయనమువంటిదియే కదా!. ధయద్వతీషు=ధయచ్ఛందోపేతములైన ఋక్కులందు, కుర్వన్తి యత్=అతిరిక్త సోమమును స్తోత్రము చేయుచో, ఏతత్=ఈ స్తోత్రము, శాన్త్యై=సోమాతిరేక దోష శాంతికై, భవేత్=అగును.

తాత్పర్యము : యజమానుఁడు ప్రాతఃసవనము ననుష్ఠించుచుండఁగా అభిషుతమైన సోమము ఏ కొంచెమైనను మిగిలినచో ఆ సోమము మాధ్యందినమందు తన ఉపయోగమునకు మించినదగును. ఆ అతిరేక దోష పరిహారమునకై ధయచ్ఛందోపేతములైన ''గౌర్ధయతి మరుతామ్'' ఇత్యాది ఋక్కులందు అతిరిక్త సోమమును స్తోత్రము చేయవలెను. అహోరాత్రముల సంధిసమయమున అధ్యయనము చేయఁబడిన వేదవాక్యము అధ్యేతను హింసించును. ఈ సోమాతిరేకము అహోరాత్ర సంధి సమయమున అధీతమైన వేదవాక్యమువంటిదే యగును. ఎట్లనఁగా-సంధికాలము అహోరాత్రములను రెండింటిని స్పృశించును. ఆ విధముగనే అతిరిక్త సోమము కూడ ప్రాతఃసవన మాధ్యందిన సవనములను రెండింటిని స్పృశించును. కనుక సంధ్యాకాలాధ్యయన సమాన దోషము ప్రాప్తించును. అప్పుడు ధయచ్ఛందోపేతములైన ఋక్కులందు స్తోత్రమును చేయఁగా, అతిరిక్త సోమము కూడ ప్రాతఃసవనమునందు చేరినదగును. అప్పుడు సంధిత్వము శాంత మగును. ఇచట ప్రాతఃసవన విషయ ప్రాయశ్చిత్తము విధింపఁబడినది.

2. మంత్రము : గాయత్రగ్ం సామ భవతి పఞ్చదశః స్తోమః । తేనైవ ప్రాతఃసవనాన్నయన్తి (౧), ఇతి ।

అర్థము : గాయత్రం సామ=గాయత్ర సామము, భవతి=ఉపయుక్తము కావలెను. పఞ్చదశః స్తోమః=పంచదశ స్తోమము, భవతి=ఉపయుక్తము కావలెను. తేనైవ=దానిచేతనే, ప్రాతఃసవనాత్=ప్రాతఃసవనమునుండి, న యన్తి=అతిరిక్త సోమము ననుష్ఠించువారు తొలఁగిపోరు.

తాత్పర్యము : అతిరిక్త సోమముయొక్క స్తోమమునకై ధయచ్ఛందోపేతములైన ఋక్కులందు చేయఁబడు స్తోత్రమునందు సామ స్తోమ విశేషము ఇచట విధింపఁబడుచున్నది. ప్రాతఃసవనమందు బహిష్పవమాన స్తోత్రము గాయత్ర సామముచే నిష్పన్నమైనది. ఆజ్యస్తోత్రములు పంచదశ స్తోమముచే నిష్పన్నములైనవి. ఆ ఉభయమును అతిరిక్త సోమమును స్తోత్రము చేయునపుడు అనుష్ఠింపవలెను. దానిచే ప్రాతఃసవన లక్షణము ఏర్పడుటవలన అతిరిక్త సోమానుష్ఠాతలు ప్రాతఃసవనమునుండి తొలఁగిపోరు.

3. మంత్రము : మరుత్వతీషు కుర్వన్తి । తేనైవ మాధ్యందినాత్సవనాన్నయన్తి, ఇతి ।

అర్థము : మరుత్వతీషు=మరుచ్ఛబ్దోపేతములైన ''గౌర్ధయతి మరుతామ్'' ఇత్యాది ఋక్కులందు, కుర్వన్తి=అతిరిక్త సోమమును స్తోత్రము చేయవలెను. తేనైవ=దానిచేతనే, మాధ్యందినాత్ సవనాత్=మాధ్యందిన సవనమునుండి, న యన్తి=తొలఁగిపోరు.

తాత్పర్యము : ధయచ్ఛందోపేతములైన ''గౌర్ధయతి మరుత్వతామ్'' ఇత్యాది ఋక్కులందు మరుచ్ఛబ్దము ఉండుటవలన మరుత్ప్రయుక్తమైన గుణము ఇచట చూపఁబడుచున్నది. మాధ్యందిన సవనమునందు మరుత్వతీయ గ్రహములు గ్రహింపఁబడుటవలన మరుత్తులు మాధ్యందిన సవన సంబంధు లగుదురు. ''మాధ్యందినే సవనే మరుత్వతీయా గృహ్యన్తే '' అని శ్రుతి. మరుత్వతులైన ఋక్కులందు స్తోత్రము చేయుటచే మాధ్యందిన లక్షణము ఉండుటవలన అతిరిక్త సోమముచే కామితమైన మాధ్యందిన సవనమునుండి అతిరిక్త సోమానుష్ఠాతలు తొలఁగిపోరు.

4. మంత్రము : హోతుశ్చమస మనూన్నయన్తే । హోతా ఽనుశగ్ంసతి । మధ్యత ఏవ యజ్ఞగ్ం సమాదధాతి, ఇతి ।

అర్థము : హోతుః=హోతయొక్క, చమసమ్=చమస పాత్రమును, అను=అనుసరించి, ఉన్నయన్తే=అన్య చమసములను సోమముచే పూరించవలెను. హోతా=హోత, అను శంసతి=అనుక్రమముగ శస్త్రమును పఠించవలెను. మధ్యతః ఏవ=మధ్యమందే, యజ్ఞమ్=యజ్ఞమును, సమాదధాతి=సవనద్వయమును అన్యూనాతిరిక్తముగ సమీకరించినవాఁ డగును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అతిరిక్త సోమానుష్ఠాన ప్రకారమును విధించుచున్నది. పదునైదు చమసములలో మధ్యమమగు చమసము హోతృచమసము. అదియందు ఆ హోతృ చమసమును అతిరిక్త సోమరసముచే పూరించవలెను. పిమ్మట ఇతర చమసములను పూరించవలెను. ఇచట హోతయే శస్త్రమును పఠించవలెను. కనుకనే ''ఐన్ద్రావైష్ణవం హోతా ఽనుశంసతి'' అని కల్పసూత్రము చెప్పుచున్నది. ఈ విధముగఁ జేయుచు యజ్ఞమును మధ్యమందే సమాధాన పఱచుచున్నాఁడు. సంధిదోషము కలుగని విధముగ సవనద్వయమును అన్యూనాతిరిక్తముగ చేసినవాఁ డగును.

5. మంత్రము : యస్య మాధ్యందినే సవనే సోమో ఽతిరిచ్యతే । ఆదిత్యం తృతీయసవనం కామయమానో ఽభ్యతిరిచ్యతే । గౌరివీతగ్ం సామ భవతి । అతిరిక్తం వై గౌరివీతమ్ । అతిరిక్తం యత్సవనస్యాతిరిచ్యతే (౨) । అతిరిక్తస్య శాన్త్యై, ఇతి ।

అర్థము : యస్య=ఏ యజమానునియొక్క, మాధ్యందినే సవనే=మాధ్యందిన సవనమునందు, సోమః=అభిషుతమైన సోమము, అతిరిచ్యతే=మిగులునో, ఆదిత్యం తృతీయ సవనమ్=ఆదిత్య దేవతాక తృతీయ సవనమును, కామయమానః=అపేక్షించుచున్న సోమము, అభ్యతిరిచ్యతే=అతిరిక్త మగుచున్నది. గౌరివీతం సామ=గౌరివీత నామక సామము, భవతి=అనుష్ఠితము కావలెను. గౌరివీతమ్=గౌరివీత సామము, అతిరిక్తం వై=అక్షరాతిరేకము కలదియే. సవనస్య=సవనమునకు, యత్ అతిరిచ్యతే=ఏది తన ఉపయోగమునకంటె అతిరిక్త మగుచున్నదో, తత్=అది, అతిరిక్తమ్=

అతిరిక్తము, భవతి=అగుచున్నది. ఏతత్=ఇది, అతిరిక్తస్య=సోమాతిరేక దోషముయొక్క, శాన్త్యై=శాంతికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి మాధ్యందిన సవన విషయ ప్రాయశ్చిత్తమును విధించుచున్నది. యజమానునియొక్క మాధ్యందిన సవనమందు అభిషుతమైన సోమము తన ఉపయోగముకంటె మిగిలియున్నచో, అది ఆదిత్య దేవతాకమైన తృతీయ సవనము నపేక్షించినదై అచటను అతిరిక్త మగును. అప్పుడు గౌరివీత నామకమైన సామమును గానము చేయవలెను. ఆ సామము అకరాతిరేకము కలది. సామమును గానము చేయుటవలన మాధ్యందిన సవన సోమాతిరేక దోషము పరిహృత మగును.

6. మంత్రము : బణ్మహాగ్ం అసి సూర్యేతి కుర్వన్తి । యస్మైవావాऽదిత్యస్య సవనస్య కామేనాతిరిచ్యతే । తేనైవైనం కామేన సమర్ధయన్తి, ఇతి ।

అర్థము : 'బణ్మహాగ్ం అసి సూర్యేతి' కుర్వన్తి=గౌరివీత నామక సామమునకు ఆధారమైన ''బణ్మహాగ్ం అసి సూర్య'' అను ఋక్కునందు అతిరిక్త సోమమును స్తోత్రము చేయవలెను. యస్య ఆదిత్యస్య సవనస్య కామేనైవ=ఆదిత్య సంబంధియైన ఏ తృతీయ సవనముయొక్క కామముచే, అతిరిచ్యతే=సోమము అతిరిక్త మగుచున్నదో, తేనైవ కామేన=ఆ కామముచేతనే, ఏనమ్=ఈ మాధ్యందిన సవనమును, సమర్ధయన్తి=అతిరిక్త సోమానుష్ఠాతలు సమృద్ధమునుగాఁ జేయుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి సామాధార ఋగ్విశేషమును విధించుచున్నది. బడిత్యాదికము ఋక్ప్రతీకము, ''బణ్మహాగ్ం అసి సూర్య'' అను ఋక్కునందు ఆదిత్య వాచక సూర్య శబ్ద మామ్నాత మైనది. తృతీయ సవనము ఆదిత్య సంబంధి. ''ఆదిత్యారమ్భణం తృతీయ సవనమ్''. అని సూత్రకారుఁడు చెప్పుటచే ఆదిత్యగ్రహముతోనే తృతీయ సవన మారంభమగును. మాధ్యందిన సవనమందలి అతిరిక్త సోమము తృతీయ సవనము నపేక్షించును. ఈ విధముగ నుండఁగా అతిరిక్త సోమముచే కామ్యమానమైన ఆదిత్య సంబంధి తృతీయ సవనము సూర్య శబ్ద ఘటిత మంత్రముచే లబ్ధ మగుటవలన ఆ కామముచే యజమానుఁడు అతిరిక్త సోమమును సమృద్ధమునుగాఁ జేసినవాఁ డగును.

7. మంత్రము : గౌరివీతగ్ం సామ భవతి । తేనైవ మాధ్యందినా త్సవనా న్నయన్తి, ఇతి ।

అర్థము : గౌరివీతం సామ=గౌరివీత నామక సామము, భవతి=మాధ్యందినమునందు అనుష్ఠితము కావలెను. తేనైవ=ఆ సామముచేతనే, మాధ్యందినాత్ సవనాత్=మాధ్యందిన సవనమునుండి, న యన్తి=అతిరిక్త సోమానుష్ఠాతలు తొలఁగిపోరు.

తాత్పర్యము : పూర్వ మంత్రమున ఋక్కును విధించి శ్రుతి యిచట సామవిశేషమును విధించుచున్నది. మాధ్యందిన సవనమందు గౌరివీత సామము పృష్ఠస్తోత్రమందు వికల్పముగ విహిత మగుటవలన ఆ సామము మాధ్యందిన సవన లక్షణ మగును. కనుక ఆ గౌరివీత సామముచేతనే అతిరిక్త సోమానుష్ఠాతలు మాధ్యందిన సవనమునుండి తొలఁగిపోరు.

8. మంత్రము : సప్తదశః స్తోమః । తేనైవ తృతీయ సవనా న్నయన్తి, ఇతి ।

అర్థము : సప్తదశః స్తోమః=సప్తదశ స్తోమము, భవతి=అనుష్ఠితము కావలెను. తేనైవ=ఆ సప్తదశ స్తోమముచేతనే, తృతీయ సవనాత్=తృతీయ సవనమునుండి, న యన్తి=అతిరిక్త సోమానుష్ఠాతలు తొలఁగిపోరు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి స్తోమ విశేషమును విధించుచున్నది. సప్తదశ స్తోమమును అనుష్ఠించవలెను. తృతీయ సవన గతమైన ఆర్భవపవమాన స్తోత్రము సప్తదశ స్తోమ యుక్త మగుటవలన ఈ సప్తదశ స్తోమము ఆ సవనమునకు లక్షణ మగును. ఆ స్తోమముచేతనే అతిరిక్త సోమానుష్ఠాతలు తృతీయ సవనమునుండి తొలఁగిపోరు.

9. మంత్రము : హోతుశ్చమస మనూన్నయన్తే । హోతా కమశగ్ంసతి (౩) । మధ్యత ఏవ యజ్ఞగ్ం సమాదధాతి, ఇతి ।

వివరణము : శ్రుతి యిచట అతిరిక్త సోమానుష్ఠాన ప్రకారమును విధించుచున్నది. దీని అర్థతాత్పర్యాదులను నాల్గవ మంత్ర వ్యాఖ్యానమున చూడవలసినది.

10. మంత్రము : యస్య తృతీయసవనే సోమోऽతిరిచ్యేత । ఉక్థ్యం కుర్వీత । యస్యోక్థ్యేऽతిరిచ్యేత । అతిరాత్రం కుర్వీత । యస్యాతిరాత్రేऽతిరిచ్యేత । తత్త్వై దుష్ప్రజ్ఞానమ్ । యజమానం వా ఏతత్పశవ ఆసాహ్య యన్తి । బృహత్సామ భవతి । బృహద్వా ఇమాల్లోకాన్దాధార । బార్హతాః పశవః । బృహతైవాస్మై పశూన్దాధార, ఇతి ।

అర్థము : యస్య=ఏ యజమానునియొక్క, తృతీయ సవనే=తృతీయ సవనమందు, సోమః=అభిషుతమైన సోమము, అతిరిచ్యేత=అతిరిక్త మగునో, (తస్య ఉపయోగాయ=ఆ అతిరిక్త సోమముయొక్క ఉపయోగమునకై,) ఉక్థ్యమ్=స్తోత్ర త్రయోపేతమైన ఉక్థ్యమును, కుర్వీత=అనుష్ఠించవలెను. యస్య=ఏ యజమానునియొక్క, ఉక్థ్యే=ఉక్థ్యమునందు, అతిరిచ్యేత=సోమము అతిరిక్త మగునో, తస్య ఉపయోగాయ=ఆ అతిరిక్త సోమముయొక్క ఉపయోగమునకై, అతిరాత్రమ్=ఏకోనవింశ స్తోత్ర యుక్తమైన అతిరాత్రమును, కుర్వీత=అనుష్ఠించవలెను. యస్య=ఏ యజమానునియొక్క, అతిరాత్రే=అతిరాత్రమందు, అతిరిచ్యేత=సోమము అతిరిక్త మగునో, తత్త్వై=ఆ అతిరాత్రముకంటె, దుష్ప్రజ్ఞానమ్=అతిరేక సమాధానమును తెలిసికొనుట దుస్సాధ్యము. (మా భూత్ సమాధానమ్ ఇతి చేత్=ఆ అతిరేక సమాధానము ఉండనిచో), ఏతత్=ఈ సోమాతిరేకముచే, పశవః=పశువులు, యజమానం వై=యజమానునే, ఆసాహ్య=పరిభవించి, యన్తి=తొలఁగిపోవును.

బృహత్ సామ=బృహత్ అను సామము, భవతి=అనుష్ఠితము కావలెను. బృహత్=బృహత్సామము, ఇమాన్ లోకాన్ వై=ఈ లోకములనే, దాధార=ధరించెను. పశవః=పశువులు, బార్హతాః=బృహత్సామమునకు సంబంధించినవి. బృహతైవ= బృహత్సామముచేతనే, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, పశూన్=పశువులను, దాధార=ధరింపఁజేసినవాఁ డగును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి తృతీయ సవనమునందు ప్రాయశ్చిత్త విశేషమును విధించుచున్నది. ద్వాదశ స్తోత్ర యుక్తమైన అగ్నిష్టోమము యజమానుఁడు అనుష్ఠించుచుండఁగా తృతీయ సవనమునందు అభిషుతమైన సోమము స్వోపయోగముకంటె అవశిష్ట మైనచో, ఆ అతిరిక్త సోమమునకై ద్వాదశ స్తోత్రముల పైని స్తోత్రత్రయ యుక్తమైన ఉక్థ్య క్రతువు ననుష్ఠించవలెను. ఆ ఉక్థ్యమునందును సోమము అతిరిక్త మగుచో ఏకోనవింశ స్తోత్రయుక్తమైన అతిరాత్ర క్రతువు ననుష్ఠించవలెను. ఆ అతిరాత్రమునందును సోమము అతిరిక్త మగుచో అతిరాత్రముకంటెను అధిక స్తోత్రయుక్తమైన క్రతువు లేనందువలన సోమాతిరేక సమాధానమును తెలిసికొనుటకు సాధ్యము కాదు. సోమాతిరేక సమాధానమే అవసరము లేదనినచో పశుహాని కలుగును. అనఁగా ఈ సోమాతిరేకముచే పశువులు యజమానుని పరాభవించి పాఱిపోవును.

అందువలన సోమాతిరేక సమాధానము చేయవలెను. బృహత్సామ గానముచేత ఆ సోమాతిరేకము సమాహిత మగును. బృహత్సామము సర్వ లోక ధారణ సమర్థము అగుటవలనను, పశువులు ఆ సామగానముచే ఆకర్షింపఁబడుటచే పలాయమానములైన పశువులను యజమానునకై సామ గానము చేసిన యతఁడు ఆ సామముచేతనే ధరింపఁజేయును.

11. మంత్రము : శిపివిష్టవతీను కుర్వన్తి । శిపివిష్టో వై దేవానాం పుష్టమ్ । పుష్ట్యైవైనగ్ం సమర్ధయన్తి, ఇతి ।

అర్థము : శిపివిష్టవతీను=శిపివిష్ట శబ్ద ఘటితములైన ఋక్కులందు, కుర్వన్తి=అతిరిక్త సోమ స్తోత్రమును చేయవలెను. శిపివిష్టో వై=శిపివిష్ట శబ్ద వాచ్యుండైన విష్ణువే, దేవానామ్=దేవతలకు, పుష్టమ్=పుష్టిహేతువు. పుష్ట్యైవ=పుష్టిచేతనే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, సమర్ధయన్తి=సమృద్ధునిగాఁ జేయుచున్నవా రగుదురు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి బృహత్సామమున కాధారములైన ఋక్కులను విధించుచున్నది. శిపివిష్ట శబ్దము కల ఋక్కులు శిపివిష్టవతులు. శిపివిష్ట శబ్దము విష్ణువాచి. "యా హరోర్భామా యా పుష్టిస్తద్విష్ణుః శిపివిష్టః" అను శ్రుతి ఈ విషయమును చెప్పుచున్నది. ఆ విష్ణువు దేవతలకు పుష్టిహేతువు. అందువలన శిపివిష్టవతులైన ఋక్కులు గానము చేయఁబడుచుండగా పుష్టిచేతనే యజమానుని సమృద్ధునిగాఁ జేయువా రగుదురు.

12. మంత్రము : హోతుశ్చమస మనూన్నయన్తే । హోతా కనుశగ్ంసతి । మధ్యత ఏవ యజ్ఞగ్ం సమాదధాతి, ఇతి ।

యన్తి సవనస్యాతిరిచ్యతే శగ్ంసతి దాధారాష్మ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాండే చతుర్థ ప్రపాఠకే పఞ్చమోఽనువాకః ॥ ౫ ॥

వివరణము : ఇచట అనుష్ఠాన ప్రకారమును శ్రుతి విధించినది. దీని అర్థ తాత్పర్యాదులను చతుర్థ మంత్రవ్యాఖ్యానమున చూడవలసినది.

పంచమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే చతుర్థ ప్రపాఠకే

షష్ఠోఽనువాకః

1. మంత్రము : ఏకైకో జనతాయా మిన్ద్రః । ఏకం వా ఏతావిన్ద్ర మభిసగ్ంసునుతః । యౌ ద్వౌ సగ్ంసునుతః । ప్రజాపతిర్వా ఏష వితాయతే । యద్యజ్ఞః । తస్య గ్రావాణో దన్తాః । అన్యతరం వా ఏతే సగ్ంసున్వతో ర్నిర్భర్ప్సతి । పూర్వేణోపసృత్యా దేవతా ఇత్యాహుః । పూర్వోపస్సృతస్య వై శ్రేయాన్భవతి । ఏతివన్త్యాజ్యాని భవన్త్యభిజిత్యై (౧), ఇతి ।

అవతారిక : పంచమానువాకమునందు సోమాతిరేక ప్రాయశ్చిత్తము చెప్పఁబడినది. ఈ షష్ఠానువాకమునందు ఏక గ్రామవర్తి బహుసోమయాగ విషయ విశేష మభిహిత మగుచున్నది. అనఁగా ఒక గ్రామమునందు అనేక సోమయాగములు అనుష్ఠించఁబడుచుండు సమయమున ఉన్నటువంటి విశేషములు చెప్పఁబడుచున్నవని అర్థము.

అర్థము : జనతాయామ్=ఒక్కొక్క జనసమూహమునందు, ఏకైకః=ఒక్కొక్కఁడు, ఇన్ద్రః=స్వామి, (ఇంద్రుఁడు) కదా!. యౌ ద్వౌ=ఏ యిద్దరు యజమానులు, సంసునుతః=కలిసి సోమయాగము ననుష్ఠించుచున్నారో, ఏతౌ=ఈ యిద్దఱు యజమానులు, ఏకమ్ ఇన్ద్రమ్=ఒక యింద్రునే, అభిసంసునుతః=అభిలషించి కలిసి ఒక కాలమునందు అనుష్ఠించుచున్నారు. యజ్ఞః యత్=యజ్ఞమేది కలదో, ఏషః=ఈ యజ్ఞము, ప్రజాపతిః వై=ప్రజాపతియేయై, వితాయతే=విస్తరించఁబడుచున్నది. తస్య=ఆ ప్రజాపతి రూప యజ్ఞమునకు, గ్రావాణః=ఉపాంశు సవనాదులు, దన్తాః=దంత స్థానీయములు. ఏతే=ఈ ఉపాంశు సవనాదులు, సంసున్వతోః=కలిసి సోమము నభిషవము చేయుచున్న ఉభయులలో, అన్యతరం వై=ఒకడైన యజమానుని, నిర్భర్ప్సతి=నిశ్శేషముగ భర్త్సనము చేయుచున్నవి. పూర్వేణ=ప్రథమ ప్రవృత్తుఁడైన యజమానునిచేత, దేవతాః=దేవతలు, ఉపసృత్యాః ఇతి=ప్రాప్యులని, (పొందఁదగినవారని), ఆహుః=చెప్పుచున్నారు. (లోకేపి=లోకమునందును) పూర్వోపస్సృతస్య=ప్రథమమున ప్రవృత్తుఁడైనవానికి, శ్రేయాన్=శ్రేయస్సు, భవతి వై=కలుగుచున్నది కదా! అభిజిత్యై=అభిజయముకొఱకు, ఏతివన్తి=ఏతివంతులైన, ఆజ్యాని=ఆజ్యస్తోత్రములు, భవన్తి=చేయఁదగినవి కావలెను.

తాత్పర్యము : ఇచట ఒక విశేషము విధించఁబడుచున్నది. జనానాం సమూహః జనతా. ఒక్కొక్క జన సమూహమునందు ఒక్కొక్కఁడే స్వామిగా నుండును. ఆ జనసమూహమును యోగక్షేమ సంపాదనముచే పరిపాలించుచుండునని యర్థము. ఇట్లుండఁగా, ఒక గ్రామమునందలి జనసమూహములో ఇద్దఱు యజమానులు కలిసి సోమయాగమును ఒక సమయమున చేయుచున్నారు. ఆ యజమాను లుభయులు ఒక్క యింద్రు నభిలషించియే కలిసి ఏకకాలమందు అనుష్ఠానము చేయుచున్నారు. అప్పుడు 'నాకే ఈ యింద్రుఁడు ఉండుఁ గాక' అని యీవిధముగ వారికి విప్రతిపత్తి కలుగును. అచట ఏది యజ్ఞమో, ఆ యజ్ఞమే ప్రజాపతిరూపమై విస్తరింపఁజేయఁబడును. ఆ ప్రజాపతి రూప యజ్ఞమునకు ఉపాంశుసవనాదులు దంతస్థానీయములు. ఈ ఉపాంశుసవనాదులు కలిసి సోమాభిషవము చేయుచున్న ఉభయ యజమానులలో ఒక యజమానుని నిశ్శేషముగ భర్త్సనము చేయును.

ఒక యజమానునిచే ఇంద్రుఁడు పరిగ్రహించఁబడుటవలన రెండవ యజమానునకు ఇంద్రుఁడు లేకుండుటచే యాగాభావ మగును. ఆ యాగాభావమే భర్త్సన మనఁబడును. కనుకనే ప్రథమప్రవృత్తుఁడైన యజమానునిచే దేవతలు పొందఁదగినవారని అభిజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. లోకమునందుఁ గూడ ప్రథమమున సేవించుచున్న సేవకునియందు స్వామి (యజమానుఁడు) పక్షపాతమును చేయుచుండును కదా! ఆ కారణమువలన అనంతర ప్రవృత్తుఁడైన దేవతా రహితుఁడైన యజమానుని దంతస్థానీయములైన ఉపాంశుసవనాదులు కఱచును. ఈ దోషము పరిహరింపఁబడుటకై ఏతివంతములైన

ఆజ్యస్తోత్రములను చేయవలెను. 'ఇణ్=గతౌ' అను ధాతువునకు 'క్తిన్' ప్రత్యయమును, 'ఆఙ్' అను ఉపసర్గమును చేయఁగా ఏతి శబ్దము ఏర్పడినది. ఈ ఏతి శబ్దము 'ఇణ్' ధాత్వర్థమునే చెప్పుచున్నది. అట్టి ఏతి శబ్దము కల ఆజ్యస్తోత్రములను ప్రాతఃసవనమునందు చేయవలెను. ఆవిధముగ చేయుటవలన ఇంద్రాభావ దోషము పరిహృతమై ఈ యజమునకు అభిజయ మగును.

2. మంత్రము : మరుత్వతీః ప్రతిపదః । మరుతో వై దేవానా మపరాజిత మాయతనమ్ । దేవానా మేవాపరాజిత ఆయతనే యతతే, ఇతి।

అర్థము : మరుత్వతీః= మరుచ్ఛబ్దము కలిగియుండు ఋక్కులను, ప్రతిపదః=ఆజ్యస్తోత్రమునందు ప్రథమమున ఉండునవిగాఁ (కుర్యాత్=చేయవలెను.), దేవానామ్=దేవతలలో, మరుతః=మరుత్తులు, అపరాజితమ్=పరాజయ రహితమైన, ఆయతనం వై= స్థానము కదా! (తదా=అప్పుడు, యజమానః=యజమానుఁడు,) దేవానామ్=దేవతల సంబంధియైన, అపరాజితే ఆయతనే ఏవ=పరాజయ రహిత స్థానమునందే, యతతే=ప్రయత్నము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట మఱియొక విశేషము విధింపఁబడుచున్నది. మరుచ్ఛబ్దము కలిగియున్న ఋక్కులు మరుత్వతులు. ఆజ్యస్తోత్రమునందు ఆ మరుత్వతులైన ఋక్కులను ప్రథమముననే చేర్చి ఆ స్తోత్రములను చేయవలెను. దేవతలలో మరుత్తులు బలవంతు లగుటచే వారు పరాజయ రహిత స్థాన మగుచున్నారు కనుక, ఈ విధముగఁ జేసిన యజమానుఁడు దేవతల సంబంధియైన అపరాజిత స్థానమునందే ప్రయత్నము చేసినవాఁడగును.

3. మంత్రము : ఉభే బృహద్రథంతరే భవతః । ఇయం వావ రథంతరమ్ । అసౌ బృహత్ । ఆభ్యామేవైన మన్తరేతి । వాచశ్చ మనసశ్చ । ప్రాణాచ్చాపానాచ్చ । దివశ్చ పృథివ్యాశ్చ (౨) । సర్వస్మా ద్విత్తాద్వేద్యాత్, ఇతి ।

అర్థము : ఉభే బృహద్రథంతరే=బృహత్ రథంతర సామములు రెండు, భవతః=నాలుగు ఆజ్యస్తోత్రములందు అనుష్ఠితములు కావలెను. రథంతరమ్=రథంతర సామము, ఇయం వావ=ఈ భూమియే. బృహత్=బృహత్సామము, అసౌ=ద్యులోక స్వరూపము. ఆభ్యామేవ=భూలోక ద్యులోక రూపములైన ఈ సామములచేతనే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, అన్తరేతి=సంస్రవ దోషమునుండి వ్యవహితునిగాఁ జేయుచున్నాఁడు. వాచశ్చ=వాక్కునుండియు, మనసశ్చ=మనస్సునుండియు, ప్రాణాచ్చ=ప్రాణమునుండియు, అపానాచ్చ=అపానమునుండియు, దివశ్చ=ద్యులోకమునుండియు, పృథివ్యాశ్చ=భూలోకమునుండియు, సర్వస్మాత్=సమస్తమైన, విత్తాత్=విత్తమునుండి, వేద్యాత్=వేద్యమునుండి, అన్తరేతి=వ్యవధానమును చేయుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : శ్రుతి పూర్వము ఋగ్విశేషమును విధించి యిచట సామవిశేషమును విధించుచున్నది. ఒక స్తోత్రమునందు బృహత్సామము, మఱియొక స్తోత్రమునందు రథంతర సామము, అను విధముగ నాలుగు ఆజ్యస్తోత్రములందు పర్యాయముగ ఈ సామ ద్వయమును గానము చేయవలెను. రథంతర సామము ఈ భూలోకస్వరూపము. బృహత్సామము ద్యులోకస్వరూపము. ఆవిధముగనే వాఙ్మనస్సుల యుగ్మము, ప్రాణాపానముల యుగ్మము, దివి పృథువుల యుగ్మము, సమస్త విత్త వేద్యముల యుగ్మము రథంతర బృహత్సామముల స్వరూప మగుటవలన ఉద్గాత ఆ రథంతర బృహత్సామములను ఆజ్యస్తోత్రములందు గానము చేయుటవలన ఆ వాగాదులచేతఁ గూడ వ్యవధానము చేయును. విత్తము=పూర్వము లబ్ధమైనది. వేద్యము=పిదపనంతరము పొందఁదగినది.

4. మంత్రము : అభివర్తో బ్రహ్మసామం భవతి । సువర్గస్య లోకస్యాభివృత్త్యై, ఇతి ।

అర్థము : బ్రహ్మసామమ్=బ్రహ్మసామమైన, అభివర్తః=అభివర్త నామక సామము, భవతి=గానము చేయఁదగినది కావలెను. ఏతత్=ఈ గానము, సువర్గస్య లోకస్య=స్వర్గలోకముయొక్క, అభివృత్త్యై=అభిముఖస్థితికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : శ్రుతి ఆజ్యస్తోత్రములందు సామవిశేషమును విధించి యిచట మూఁడవదైన పృష్ఠస్తోత్రమునందు సామవిశేషమును విధించుచున్నది. ఉద్గాత బ్రహ్మ శంసించునట్టి ఋక్కునందు ఉద్గాత గానము చేయునట్టి సామమైన అభివర్త నామక సామమును గానము చేయవలెను. ఈ అభివర్త సామ గానముచే యజమానునకు స్వర్గము అభిముఖముగ నుండును.

5. మంత్రము : అభిజిద్భవతి । సువర్గస్య లోకస్యాభిజిత్యై । విశ్వజిద్భవతి విశ్వస్య జిత్యై, ఇతి ।

అర్థము : అభిజిత్=అభిజిత్ అను ఏకాహము, భవతి=అనుష్ఠితము కావలెను. ఏతత్=ఈ అభిజి దనుష్ఠానము, సువర్గస్య లోకస్య=స్వర్గలోకముయొక్క, అభిజిత్యై=అభిజయము కొఱకు, భవతి=అగుచున్నది. విశ్వజిత్=విశ్వజిత్ అను ఏకాహము, భవతి=అనుష్ఠితము కావలెను. ఏతత్=ఈ విశ్వజి దనుష్ఠానము, విశ్వస్య=సర్వముయొక్క, జిత్యై=జయముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అహర్విశేషమును విధించుచున్నది. అభిజిత్ అను యాగము, విశ్వజిత్ అను యాగము ఒక అహస్సునందు అనుష్ఠింపఁదగినవి. అందువలన అవి ఏకాహము లనఁబడుచున్నవి. యజమానుఁడు అభిజిత్ యాగమును గాని, విశ్వజిత్ యాగమును గాని అనుష్ఠింపవలెను. ఈ యనుష్ఠానముచే యజమానునకు జయము కలుగును.

6. మంత్రము : యస్య భూయాగ్ంసో యజ్ఞక్రతవ ఇత్యాహుః । స దేవతా వృఙ్క్త ఇతి । యద్యగ్నిష్టోమః సోమః పరస్తాత్స్యాత్ (౩) । ఉక్థ్యం కుర్వీత । యదుక్థ్యః స్యాత్ । అతిరాత్రం కుర్వీత । యజ్ఞక్రతుభిరేవాస్య దేవతా వృఙ్క్తే, ఇతి ।

అర్థము : యస్య=ఏ యజమానునియొక్క, యజ్ఞక్రతవః=యజ్ఞక్రతువులు, భూయాంసః=అంగభూత బహు యజ్ఞములు కలవియో, సః=ఆ యజమానుఁడు, దేవతాః=ఇతర యజమానునియొక్క దేవతలను, వృఙ్క్తే=నశింపఁజేయుచున్నాఁడని, ఆహుః=అభిజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. (అతః=ఈ కారణమువలన,) పరస్తాత్=ఇతర యజమానునియొక్క గృహమునందు, అగ్నిష్టోమః సోమః=అగ్నిష్టోమ నామక సోమయాగము, స్యాద్యది=అనుష్ఠింపఁబడున దగుచో, ఉక్థ్యమ్=ఉక్థ్యక్రతువును, కుర్వీత=చేయవలెను. ఉక్థ్యః=ఉక్థ్యక్రతువు, స్యాద్యది=ఇతర యజమాన గృహమునందు అగునెడల, అతిరాత్రమ్= అతిరాత్ర క్రతువును, కుర్వీత=అనుష్ఠింపవలెను. యజ్ఞక్రతుభిః ఏవ=స్వకీయములైన అధిక యజ్ఞక్రతువులచేతనే, అస్య=ఈ యితర యజమానునియొక్క, దేవతాః=దేవతలను, వృఙ్క్తే=నాశము చేయుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి మఱియొక విశేషమును విధించుచున్నది. ఇద్దఱు యజమానులలో అనుష్ఠేయ ధర్మ బాహుల్యము కలిగిన ప్రధాన క్రతువులు కల యజమానుఁడు అల్పధర్మానుష్ఠాతయైన ఇతర యజమానునియొక్క దేవతలను నశింపఁజేయును. కనుక అల్పధర్మానుష్ఠాతయైన ఇతర యజమానునియొక్క గృహమునందు అగ్నిష్టోమ నామక సోమయాగము జరుగునెడల అనుష్ఠేయ ధర్మబహుల ప్రధాన క్రతువులు కల యజమానుఁడు అంతకంటె నధికమైన ఉక్థ్య క్రతువును చేయవలెను. ఇతర యజమాన గృహమునందు ఉక్థ్యము ప్రవర్తించునెడల తాను అతిరాత్రము ననుష్ఠింపవలెను. ఈ విధముగ తనవియైన అధిక యజ్ఞక్రతువులచేతనే ఇతరుని దేవతలను నశింపఁజేయును. ఫలాధిక్యాభావమే నాశమని చెప్పఁబడుచున్నది.

7. మంత్రము : యో వై ఛన్దోభి రభిభవతి । స సగ్ంసువ్యతో రభిభవతి । సంవేశాయ త్వోపవేశాయ త్వేత్యాహ । ఛన్దాగ్ంసి వై సంవేశ ఉపవేశః । ఛన్దోభిరేవాస్య ఛన్దాగ్ంస్యభిభవతి, ఇతి ।

అర్థము : యః=ఏ యజమానుఁడు, ఛన్దోభిః=స్వకీయములైన ఛందస్సులచే, అభిభవతి=ఇతర యజమానుని ఛందస్సులను, అభిభవతి=అభిభవించుటకై ఉద్యుక్తుఁడగుచున్నాఁడో, సః వై=ఆ యజమానుఁడే, సంసువ్యతోః=మాత్సర్యముతో సోమము నభిషవము చేయువారిలో, పరకీయాణి ఛన్దాంసి=ఇతరుని ఛందస్సులను, అభిభవతి=అభిభవించుటకై సమర్థుఁ

దగుచున్నాఁడు. (తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, తత్సామర్థ్యాయ=ఆ సామర్థ్యమునకై, సంవేశాది మంత్ర హోమమ్=సంవేశాది మంత్రములచే హోమమును, కుర్యాత్=చేయవలెను.) ''సంవేశాయ త్వోపవేశాయ త్వా'' ఇతి ఆహ='ఓ దేవా! నాయొక్క సంవేశముకొఱకు, త్వా=నిన్ను, భజే=సేవించుచున్నాను. ఉపవేశాయ=ఉపవేశముకొఱకు, త్వా=నిన్ను, భజే=సేవించుచున్నాను.' ఇతి=అను మంత్రమును, ఆహ=హోమకాలమందు పలుకవలెను. ఛన్దాంసి వై=స్వకీయ ఛందస్సులే, సంవేశః ఉపవేశః=సంవేశోపవేశములు. ఛన్దోభిరేవ=హోమతుష్టములైన స్వకీయ ఛందస్సులచేతనే, అస్య=ఈ యితరునియొక్క, ఛన్దాంసి=ఛందస్సులను, అభిభవతి=అభిభవించును. సంవేశము=సంప్రాప్త్యవస్థితి, ఉపవేశము=అచటి ఆసనము. ఈ సంవేశ హోమ మంత్ర శేషము సంహితయందలి తృతీయకాండమునందు వ్యాఖ్యానించఁబడినది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి విశేషాంతరమును విధించుచున్నది. యజమానుఁడు తన ఛందస్సులచే ఇతరుని ఛందస్సులను తిరస్కరించుటకై ఉద్యుక్తుఁ డగునెడల మాత్సర్యముతో సోమము నభిషవము చేయుచున్న యుద్ధతిలో ఒకఁడు మఱియొకని ఛందస్సులను తిరస్కరించుటకు సమర్థుఁ డగును. ఆ విధముగ ఉద్యుక్తుఁడైన యజమానుఁడు హోమకాలమందు ''సంవేశాయ త్వోపవేశాయ త్వా'' అను మంత్రమును పఠించవలెను. 'ఓ దేవా! సంవేశముకొఱకు, ఉపవేశముకొఱకు నిన్ను సేవించుచున్నాను' అని ఆ మంత్రముయొక్క అర్థము. స్వకీయములైన ఛందస్సులే సంవేశోపవేశములు. ఈ యజమానుఁడు తనవియైన ఛందస్సులచేతనే ఇతరుని ఛందస్సులను తిరస్కరించును.

8\. మంత్రము : ఇష్టర్గో వా ఋత్విజా మధ్వర్యుః (౪) । ఇష్టర్గః ఖలు వై పూర్వో౽ర్తుః క్షీయతే । ప్రాణాపానౌ మృత్యోర్మా పాతమిత్యాహ ।

ప్రాణాపానయోరేవ శ్రయతే । ప్రాణాపానౌ మా మా హాసిష్టమిత్యాహ । నైనం పురా౽౽యుషః ప్రాణాపానౌ జహితః, ఇతి ।

అర్థము : అధ్వర్యుః వై=అధ్వర్యుఁడే, ఋత్విజామ్=ఋత్విజులయొక్క, ఇష్టర్గః=యజ్ఞకర్మమును నశింపఁజేయువాఁడు. అర్తుః=అర్తిని పొందునట్టి ఋత్విక్సంఘముకంటె, పూర్వః=ముందు ఉండువాఁ డగుచు (ప్రథమభావి యగుచు), ఇష్టర్గః వై=అధ్వర్యుఁడే, క్షీయతే ఖలు=క్షీణించుచున్నాఁడు కదా!. (తతః=అందువలన, తయవ్యావృత్తయే=క్షీణత్వ నివృత్తికై.) ''ప్రాణాపానౌ మృత్యోః మా పాతమ్'' ఇతి ఆహ='ఓ ప్రాణాపాన వాయువులారా! మృత్యువునుండి నన్ను రక్షింపుడు' అను మంత్ర పూర్వభాగమును హోమకాలమందు పఠించవలెను. (అనేన=ఈ మంత్ర పూర్వ భాగముచే, అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు,) ప్రాణాపానయోరేవ=ప్రాణాపానములందే, శ్రయతే=ఆశ్రితుఁ డగుచున్నాఁడు. ''ప్రాణాపానౌ మా మా హాసిష్టమ్'' ఇతి ఆహ='ఓ ప్రాణాపాన వాయువులారా! నన్ను పరిత్యజింపకుఁడు' అను మంత్రోత్తర భాగమును పఠించవలెను. (అనేన=ఈ మంత్రోత్తర భాగముచే,) ప్రాణాపానౌ=ప్రాణాపానములు, ఆయుషః పురా=శతసంవత్సరాయువుకంటె పూర్వము, ఏనమ్=ఈ అధ్వర్యుని, నజహీతః=పరిత్యజించవు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి మఱల మఱియొక విశేషమును విధించుచున్నది. అనుష్ఠాన బాహుళ్యమువలన ప్రమాదము సంభవించవచ్చును కనుక అధ్వర్యుఁడే ఋత్విజుల యజ్ఞకర్మమును నశింపఁజేయును. అర్తిని పొందునట్టి ఋత్విక్సంఘమునకు ముందు ఉన్నవాఁడై యజ్ఞకర్మమును నశింపఁజేయునట్టి అధ్వర్యుఁడే క్షీణించును కనుక, ఆ అధ్వర్యుఁడు క్షీణత్వ నివృత్తికై ''ప్రాణాపానౌ మృత్యోర్మా పాతమ్''='ఓ ప్రాణాపానములారా! మీరు నన్ను మృత్యువునుండి రక్షింపుఁడు' అను మంత్ర పూర్వభాగమును హోమకాలమందు పఠించవలెను. ఈ మంత్ర పూర్వ భాగముచే అధ్వర్యుఁడు ప్రాణాపానములందే ఆశ్రితుఁడగును. అనంతరము ''ప్రాణాపానౌ మా మా హిఁగ్ంసిః''='ఓ ప్రాణాపానములారా! మీరు నను ఒకప్పుడు కూడ పరిత్యజింపకుఁడు' అను మంత్రోత్తర భాగమును హోమకాలమందు పఠించవలెను. ఈ మంత్రోత్తర భాగముచే శతసంవత్సరాయువుకంటె ముందు ప్రాణాపానము లీ యధ్వర్యుని పరిత్యజించవు.

9\. మంత్రము : ఆర్తిం వా ఏతే నియన్తి । యేషాం దీక్షితానాం ప్రమీయతే । తం యదవవర్జేయుః । క్రూరకృతామివైషాం లోకః స్యాత్ ।

ఆహర దహేతి బ్రూయాత్ (౫) । తం దక్షిణతో వేద్యై నిధాయ । సర్పరాజ్ఞియా ఋగ్భిః స్తుయుః । ఇయం వై సర్పతో

రాజ్ఞీ । అస్యా ఏవైనం పరిదదతి, ఇతి ।

అర్థము : యేషాం దీక్షితానామ్=సత్రయాగముకొఱకు దీక్ష వహించిన ఏ యజమానులలో, ప్రమీయతే=ఒక దీక్షితుఁడు మరణించునో, ఏతే=ఈ సత్రకర్తలు, ఆర్తిం వై=బాధనే, నియన్తి=నిరంతరము పొందుదురు. తమ్=ఆ మృతుని, అవవర్జేయుః యత్=అవమానించి దూరముగ వర్జించినచో, ఏషామ్=ఈ వర్జించిన దీక్షితులకు, క్రూరకృతామివ=బ్రహ్మహత్యాది రూప పాపమును చేసినవారికివలె, లోకః=నరక లోకము, స్యాత్=అగును. 'ఆహర=ఆ మృతుని ఇచటకు తెమ్ము. దహ=దహనాది సంస్కారమును చేయుము' ఇతి=అని, బ్రూయాత్=తదీయ పుత్రాదులను గూర్చి ఆదరముగ పలుకవలెను. తమ్=ఆ ప్రేతమును (శవమును) వేద్యై=వేదియొక్క, దక్షిణతః=దక్షిణ భాగమున, నిధాయ=ఉంచి, సర్పరాజ్ఞియై=సర్పరాజ్ఞియొక్క, ఋగ్భిః=ఋక్కులచేత, స్తుయుః=స్తోత్రము చేయవలెను. ఇయం వై=ఈ భూమియే, సర్పతః=సంచరించు ప్రాణి జాతమునకు, రాజ్ఞీ=రాజ్ఞి. అతః=ఇందువలన, అస్యాః ఏవ=ఈ భూమికే, ఏనమ్=ఈ మృతుని, పరిదదతి=సమర్పించుచున్నవా రగుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ఇచట యాగ (సత్ర) విషయమున ఒకానొక విశేషమును శ్రుతి విధించుచున్నది. యాగమునకై దీక్ష వహించినవారిలో ఒకఁడు మరణించినచో మిగిలిన యాగకర్తలు యజ్ఞవినాశ రూపమైన బాధను పొందుదురు. ఆ మృతుని ఇతర దీక్షితులు తిరస్కరించి దూరమున విసర్జించినచో వారికి బ్రహ్మహత్యాది పాపమును చేసిన వారికి వలె నరకము ప్రాప్త మగును. ఇందువలన అవజ్ఞను చేయక ఆ మృతుని ఇచటకు తెచ్చి దహనాది సంస్కారములను చేయుమని ఆ మృతునియొక్క పుత్రునితో ఆదరముగ పలుకవలెను. ఆ మృతుని (ప్రేతమును) వేదికి దక్షిణ భాగమున ఉంచి సర్పరాజ్ఞీదేవతాకములైన ''భూమిర్భూమ్నా'' ఇత్యాది మంత్రములచే స్తోత్రము చేయవలెను. ఈ భూమియే సంచరించు ప్రాణి జాతమునకు రాజ్ఞి. ఇందువలన ఈ భూమికే ఈ మృతుని సమర్పించినవా రగుదురు.

10\. మంత్రము : వ్యృద్ధం తదిత్యాహుః । యత్స్తుత మననుశస్తమితి । హోతా ప్రథమః ప్రాచీనావీతీ మార్జాలీయం పరీయాత్ ।

యామీరనుబ్రువన్ । సర్పరాజ్ఞీనాం కీర్తయేత్ । ఉభయోరేవైనం లోకయోః పరిదదతి (౬) । అథో ధువన్త్యేవైనమ్ ।

అథో న్యే వా అస్మై హ్నువతే, ఇతి ।

అర్థము : యత్=ఏ దేవతా రూపము, స్తుతమ్=స్తుతించఁబడినదై, అననుశస్తమ్=శస్త్రముచే ప్రశంసింపఁబడనిదో, తత్=ఆ దేవతా రూపము, వ్యృద్ధమితి=సమృద్ధి హీన మగునని, ఆహుః=అభిజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. అతః=ఇందువలన, హోతా=హోత, ప్రథమః=పురోగామియై, ప్రాచీనావీతీ=ప్రాచీనావీతియై. (యజ్ఞోపవీతమును ప్రాచీనావీతముగఁ జేసికొని), యామీః=''యో౽స్య కౌష్ఠ్య'' ఇత్యాది యామీ ఋక్కులను, అనుబ్రువన్=అనుక్రమముగ పఠించుచు, మార్జాలీయం పరీయాత్=మార్జాలీయ నామక ధిష్ణ్యమున (స్థానమున) కంతకును వెళ్లవలెను. తతః=అనంతరము, సర్పరాజ్ఞీనాం కీర్తయేత్=''భూమి ర్భూమ్నా'' ఇత్యాది సర్పరాజ్ఞి ఋక్కులను పఠించవలెను. (తథా సతి=అట్లు కాఁగా,) ఏనమ్=ఈ మృతుని, ఉభయోః లోకయోః ఏవ=రెండు లోకములందును, పరిదదతి=ప్రతిష్ఠితుని చేయుచున్నారు. అథో=మఱియు, ఏనమ్=ఈ మృతుని, ధువన్త్యేవ=వస్త్ర ధూననాది వ్యాపారములచే ఉపచారము చేయుచున్నవారే యగుచున్నారు. అథో=మఱియు, అన్యే=ఇతరులు, అస్మై=ఈ మృతయజమానునకై, హ్నువతే వై=వియోగాసహిష్ణుతః ప్రలాపాదులచే అపలాపము చేయుచున్నవారే యగుచున్నారు. అపలాపము=మఱుఁగుమాట.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి స్తుతి కనంతరము శంసనమును విధించుచున్నది. దేవతా రూపమును స్తుతించిన యనంతరము శస్త్రమునే శంసించనిచో ఆ దేవతా రూపము సమృద్ధి హీన మగునని అభిజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. అందువలన ''భూమిర్మాతా'' ఇత్యాది ఋక్కులచే దేవతా రూపమును స్తోత్రము చేయఁగానే హోత పురోగామియై ప్రాచీనావీతియై ''యా [illegible] శాష్ఠ్య'' ఇత్యాది యామినీ ఋక్కులను పఠించుచు మార్జాలీయ నామక ధిష్ణియమున అంతటను వెళ్ళవలెను. తదనంతరము ''భూమిర్మాతా'' ఇత్యాది సర్పరాజ్ఞీ దేవతాక ఋక్కులను పఠించవలెను. ఆ విధముగ చేయుటవలన యమవిషయ ఋక్కులచేతను, భూమివిషయ ఋక్కులచేతను రెండు లోకములందును ఈ మృతుని ప్రతిష్ఠింపఁజేసినవా రగుదురు. మఱియు ఈ మృత సత్రిని (యజ్వను) వస్త్ర ధూననాదులచే ఉపచారము చేసినవారగుదురు. ఇంకను ఆ మృత యజమానునికొఱకు వియోగాసహిష్ణుత్వ ప్రలాపములచే అపలాపము చేసినవా రగుదురు.

11. మంత్రము : త్రిః పరియన్తి । త్రయ ఇమే లోకాః । ఏభ్య ఏవేనం లోకేభ్యో ధువతే । త్రిః పునః పరియన్తి । షట్ సంపద్యన్తే । షడ్వా

ఋతవః । ఋతుభి రేవైనం ధువతే, ఇతి ।

అర్థము : త్రిః=మూఁడు మారులు, పరియన్తి=మార్జాలీయ ధిష్ణియమును ప్రదక్షిణము చేయవలెను. ఇమే లోకాః=ఈ భూరాది లోకములు, త్రయః=త్రిసంఖ్యాకములు. ఏభ్యః లోకేభ్యః ఏవ=ఈ లోకములకొఱకే, ఏనమ్=ఈ మృత యజమానుని, ధువతే=ఉపచారము చేయుచున్నారు. పునః=మఱల, త్రిః=మూఁడు మారులు, పరియన్తి=మార్జాలీయ స్థానమును, పరియన్తి=ప్రదక్షిణము చేయవలెను. షట్ సంపద్యన్తే=ఆఱు ప్రదక్షిణము లగుచున్నవి. ఋతవః=ఋతువులు, షట్ వై=ఆఱు కదా! ఋతుభిః ఏవ=ఋతువులచేతనే, ఏనమ్=ఈ మృతయజ్వను, ధువతే=ఉపచరించుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి మార్జాలీయ భ్రమణముయొక్క ఆవృత్తిని విధించుచున్నది. మూఁడు మారులు మార్జాలీయ ధిష్ణియమును పరిభ్రమించవలెను. ఈ భూరాది లోకములు మూఁడే. కనుక త్రిత్వ సంఖ్యా సామ్యముచే మూఁడు లోకముల ప్రాప్తికొఱకే ఈ మృత యజమానుని ఉపచరించినవా రగుదురు. మఱల మూఁడు మారులు మార్జాలీయమును పరిభ్రమించవలెను. దీనితో మొత్తము ఆఱు పరిభ్రమణములు ఏర్పడుచున్నవి. ఋతువులు ఆఱు కదా! కనుక షట్త్వ సంఖ్యా సామ్యముచే ఋతువులచేతనే ఈ మృత యజ్వను ఉపచరించినవా రగుదురు. ఉపచరించుట=సేవించుట.

12. మంత్రము : అగ్న ఆయూగ్ంషి పవస ఇతి ప్రతిపదం కుర్వీరన్ । రథంతరసామైషాగ్ం సోమః స్యాత్ । ఆయురేవాఽఽత్మ న్దధతే ।

అథో పాప్మానమేవ విజహతో యన్తి (౭), ఇతి ।

అభిజిత్యై పృథివ్యాశ్చ స్యాదధ్వర్యు ర్ద్వాయా ల్లోకయోః పరిదదతి కుర్వీరగ్ంస్త్రీణి చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే చతుర్థ ప్రపాఠకే షష్ఠోఽనువాకః ॥ ౬ ॥

అర్థము : ''అగ్న ఆయూగ్ంషి పవసే'' ఇతి =''అగ్న ఆయూగ్ంషి'' అను ఋక్కును, ప్రతిపదమ్=ప్రతిపదమును, కుర్వీరన్=చేయవలెను (పఠించవలెను). ఏషామ్=ఈ దీక్షితులకు, రథంతర సామ=రథంతర సామము కల, సోమః=సోమ యాగము, స్యాత్=అనుష్ఠితము కావలెను. (ప్రతిపత్సాకేన=ప్రతిపత్సాకముచేత,) ఆత్మన్=ఆత్మయందు, ఆయురేవ=ఆయువునే, దధతే=ధరించుచున్నారు. అథో=మఱియు, (రథంతర సామ్నా=రథంతర సామముచే,) పాప్మానమేవ=క్రూరకృత్యమాన లోక ప్రాప్తి రూపమైన పాపమునే, విజహతః=త్యజించినవారై, యన్తి=పుణ్యలోకమును పొందుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ఇచట బహిష్పవమాన స్తోత్రమునకై శ్రుతి ఋగ్విశేషమును, సామ విశేషమును విధించుచున్నది. బహిష్పవమాన స్తోత్రమునకు ఆదియందు పూర్వప్రాప్తమైన ఋక్కును బాధించి ''అగ్న ఆయూగ్ంషి పవసే'' అను ఋక్కును పఠించవలెను. ఆ విధముగ గాయత్ర సామమును బాధించి రథంతర సామమును గానము చేయవలెను. ఆ విధముగ ప్రతిపత్సాకముచే, ఆత్మయందు ఆయువునే ధరించుదురు. దీక్షితులు రథంతర సామ గానముచే క్రూరకృత్యమాన లోక ప్రాప్తి రూప పాపమునే త్యజించినవారై పుణ్యలోకమును పొందుదురు.

షష్ఠానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే చతుర్థ ప్రపాఠకే

సప్తమోఽనువాకః

1. మంత్రము : అసుర్యం వా ఏతస్మాద్వర్ణం కృత్వా । పశవో వీర్య మపక్రామన్తి । యస్య యూపో విరోహతి । త్వాష్ట్రం । బహురూప మాలభేత । త్వష్టా వై రూపాణా మీశే । య ఏవ రూపాణా మీశే । సో కస్మిన్పశూన్వీర్యం యచ్ఛతి । నాస్మాత్పశవో వీర్య మపక్రామన్తి, ఇతి ।

అవతారిక : షష్ఠానువాకమునందు సవన నిమిత్త ప్రాయశ్చిత్త మభిహిత మైనది. ఈ సప్తమానువాకమునందు యూపవిరోహణాది ప్రాయశ్చిత్తములు చెప్పఁబడుచున్నవి. అందు ప్రథమమున ఈ శ్రుతి యూపవిరోహణ ప్రాయశ్చిత్తమును విధించుచున్నది. యూపవిరోహణము=యూపాంకురము.

అర్థము : యస్య=ఏ యజమానునియొక్క, యూపః=యూపస్తంభము, విరోహతి=అంకురించుచున్నదో, ఏతస్మాత్=ఈ యజమానునినుండి, పశవః=పశువులు, వీర్యమ్=సామర్థ్యమును, అసుర్యం వర్ణమేవ=అసురులకొఱకైన హితమునే, కృత్వా=చేసి, అపక్రామన్తి=తొలఁగిపోవుచున్నవి. త్వాష్ట్రమ్=త్వష్టృ దేవతాకమైన, బహురూపమ్=బహువర్ణోపేత పశువును, ఆలభేత=ఆలంభనము చేయవలెను. త్వష్టా=త్వష్టృ దేవుఁడు, రూపాణామ్=రూపములకు, ఈశే వై=స్వామి యగుచున్నాఁడు కదా!. యః ఏవ=ఏ త్వష్టయే, రూపాణామ్=రూపములకు, ఈశే=స్వామి యగుచున్నాఁడో, సః=ఆ త్వష్ట, అస్మిన్=ఈ యజమానునియందు, పశూన్=పశువులను, వీర్యమ్=సామర్థ్యమును, యచ్ఛతి=ఇచ్చుచున్నాఁడు. అస్మాత్=ఈ యజమానునినుండి, పశవః=పశువులు, వీర్యమ్=సామర్థ్యము, నాపక్రామన్తి=తొలఁగిపోవుట లేదు.

తాత్పర్యము : యజ్ఞకర్త యజ్ఞమునందు యజ్ఞపశు బంధనమునకై ఉపయోగించునట్టి యూపస్తంభము అంకురించినచో ఆ యజమానునియొక్క పశువులు, సామర్థ్యము అసురులకై హితమును చేసి అతనినుండి తొలఁగిపోవును. ఆ అపక్రమణమును నివారించుటకై త్వష్టృదేవతాక పశువు నాలంభనము చేయవలెను. ''త్వష్టా వై పశూనాం మిథునానాగ్ం రూపకృత్'' = 'త్వష్టృ దేవుఁడు పశుమిథునములకు రూపకర్త' యని శ్రుతి చెప్పుటవలన ఆ త్వష్ట రూపములకు స్వామి యగుచున్నాఁడు. త్వష్టకై బహువర్ణోపేత పశ్వాలంభనము చేయుటవలన ఆ త్వష్ట ఈ యజమానునకు పశువులను, సామర్థ్యము నొసఁగును. కావున ఈ యజమానునినుండి పశువులు, సామర్థ్యమును తొలఁగిపోవు.

2. మంత్రము : ఆర్తిం వా ఏతే నియన్తి । యేషాం దీక్షితానా మగ్ని రుద్వాయతి (౧) । యదాహవనీయ ఉద్వాయేత్ । యత్తం మన్థేత్ । విచ్ఛిన్నాత్ । భ్రాతృవ్యమస్మై జనయేత్ । యదాహవనీయ ఉద్వాయేత్ । ఆగ్నీధ్రా దుద్ధరేత్ । యదాగ్నీధ్ర ఉద్వాయేత్ । గార్హపత్యా దుద్ధరేత్ । యద్గార్హపత్య ఉద్వాయేత్ అత ఏవ పునర్మన్థేత్ (౨) । అత్ర వావ స నిలయతే । యత్ర ఖలు వై నిలీన ముత్తమం పశ్యన్తి । తదేన మిచ్ఛన్తి, ఇతి ।

అర్థము : యేషాం దీక్షితానామ్=ఏ సత్రదీక్షను పొందినవారియొక్క, అగ్నిః=అగ్ని, ఉద్వాయేత్=నశించునో, ఏతే=ఈ దీక్షితులు, ఆర్తిమ్=బాధను (నాశమును), నియన్తి వై=తప్పక పొందుదురు. ఆహవనీయః=ఆహవనీయాగ్ని, ఉద్వాయేత్ యత్=నశించుచో, తమ్=ఆ ఆహవనీయాగ్నిని, మన్థేత్ యత్=మథించుచో, విచ్ఛిన్నాత్=యజ్ఞము విచ్ఛిన్న మగును. అస్మై=

ఈ యజమానునికొఱకు, భ్రాతృవ్యమ్=శత్రువును, జనయేత్=పుట్టించును. ఆహవనీయః ఉద్వాయేత్ యత్=ఆహవనీయాగ్ని నశించుచో, ఆగ్నీధ్రాత్=ఆగ్నీధ్ర ధిష్ణియము (స్థానము) నుండి, ఉద్ధరేత్=అగ్నిని ఉద్ధరించవలెను. ఆగ్నీధ్రః=ఆగ్నీధ్ర ధిష్ణియాగ్ని, ఉద్వాయేత్ యత్=నశించుచో, గార్హపత్యాత్=గార్హపత్యాగ్నినుండి, ఉద్ధరేత్=ఉద్ధరించవలెను. గార్హపత్యః=గార్హపత్యాగ్ని, ఉద్వాయేత్ యత్=నశించుచో, అతః ఏవ=ఈ గార్హపత్యమునుండియే, పునః=మఱల, మన్థేత్=మథించవలెను.

అత్ర వావ=ఈ గార్హపత్యమునందే, సః=ఆ అగ్ని, నిలయతే=అంతర్హిత మగుచున్నది. యత్ర=ఎచ్చట, ఉత్తమమ్=మణి ముక్తాదికమైన ఉత్తమ వస్తువు, నిలీనమ్=అంతర్హితముగా, పశ్యన్తి=చూచుచున్నారో, తత్ర వై=అచ్చటనే, తత్=ఆ వస్తువును, అన్విష్య=వెదకి, ఇచ్ఛన్తి ఖలు=పొందుటకై యిచ్ఛయించుచున్నారు కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అగ్నివినాశ ప్రాయశ్చిత్తమును విధించుచున్నది. సత్ర దీక్షను పొందినవారియొక్క ఆహవనీయాద్యగ్నులలో ఏ యగ్ని నశించినను ఆ దీక్షితులు వినాశమును పొందుదురు. తత్పరిహారమునకై ఆహవనీయాగ్ని నశించినచో ఆహవనీయముకొఱకు అగ్నిని మథించవలెనని ఒకానొక భ్రాంతుఁడు సమాధానము చెప్పెను. అది సరియైనది కాదు. ఆహవనీయము కొఱకే మంథనము చేసినచో, ఆ మథితమైన ఆహవనీయాగ్ని గార్హపత్య జన్యము కాదుకనుక, ఆ ఉభయాగ్నులకు ఐకమత్యము లేకుండుటచే యజ్ఞము విచ్ఛిన్న మగును. మథితాగ్నికి గార్హపత్యముతో విరోధ ముండుట వలన ఆ మథితాగ్ని యజమానునకు శత్రువును పుట్టించును. అందువలన ఆహవనీయాగ్ని నష్టమైన సమయమున ఆగ్నీధ్ర ధిష్ణియమునుండి అగ్నిని తెచ్చి ఆహవనీయమునందు ఉంచవలెను. మంథనము మాత్రము చేయరాదు.

ఆగ్నీధ్రాగ్ని నశించినచో, గార్హపత్యమునుండి అగ్నిని తెచ్చి ఆగ్నీధ్ర ధిష్ణియమునందు ఉంచవలెను. ఆ గార్హపత్య స్థానమందలి అగ్ని నశించినచో, ఆ గార్హపత్య స్థానమునుండియే అర్ధభాగము కాలిన కాష్ఠమునుండి మఱల అగ్నిని మథించవలెను. ఈ గార్హపత్యమునందే అగ్ని విలీన మైనది కనుక, అచ్చటనే మంథనము చేయుట యుక్తము. లోకమునందు కూడ మణి ముక్తాది రూపమైన ఉత్తమ వస్తువు ఏ భూ ప్రదేశమందు పడి అంతర్హిత మగునో, అచ్చటనే ఆ వస్తువు నన్వేషించి పొందుటకై ఇచ్ఛయించుచున్నారు కదా! కావున గార్హపత్య స్థిత కాష్ఠమునందే మంథనము చేయవలెను.

3. మంత్రము : యస్మాద్దారో రుద్వాయేత్ । తస్యారణీ కుర్యాత్ । క్రముకమపి కుర్యాత్ । ఏషా వా అగ్నేః ప్రియా తనూః । యత్క్రముకః । ప్రియయైవైనం తనువా సమర్ధయన్తి, ఇతి ।

అర్థము : యస్మాత్ దారోః=ఏ కాష్ఠమునుండి, ఉద్వాయేత్=అగ్ని నశించునో, తస్య=ఆ కాష్ఠముయొక్క, అరణీ=అరణులను, కుర్యాత్=చేయవలెను. క్రముకమపి=క్రముకమును కూడ, కుర్యాత్=చేయవలెను. క్రముకః యత్=క్రముకము ఏది కలదో, ఏషా వై=ఇదియే, అగ్నేః=అగ్నికి, ప్రియా తనూః=ఇష్టమైన శరీరము. (అతః=ఈ కారణమువలన,) ప్రియయైవ తనువా=ఇష్టమైన శరీరముచేతనే, ఏనమ్=ఈ యగ్నిని, సమర్ధయన్తి=సమృద్ధముగా చేయుచున్నారు.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్త మంథనమందు ఒకానొక విశేష మిచట విధించఁబడుచున్నది. గార్హపత్యమునందు అర్ధదగ్ధ కాష్ఠములలో ఏ కాష్ఠమందు చిట్టచివర అగ్ని నశించునో, ఆ అర్ధ దగ్ధ కాష్ఠమునే అరణులుగా చేయవలెను. ఆ కాష్ఠమును అరణులుగా చెక్కునపుడు ఏర్పడిన అతిలఘువైన శకలమును కూడ చేయవలెను. ఈ సన్నని కాష్ఠశకలమే క్రముక మనఁబడుచున్నది. క్రముకమునందు అగ్ని శీఘ్రముగా జ్వలించును కనుక, ఆ క్రముకము అగ్నికి ప్రియమైన శరీరము. ఇట్లు చేయుటవలన ప్రియమైన శరీరముచేతనే అగ్నిని సమృద్ధముగాఁ జేసినవా రగుదురు.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే చతుర్థ ప్రపాఠకే

సప్తమోఽనువాకః

1. మంత్రము : అసుర్యం వా ఏతస్మాద్వర్ణం కృత్వా । పశవో వీర్య మపక్రామన్తి । యస్య యూపో విరోహతి । త్వాష్ట్రం । బహురూప మాలభేత । త్వష్టా వై రూపాణా మీశే । య ఏవ రూపాణా మీశే । సో కస్మిన్పశూన్వీర్యం యచ్ఛతి । నాస్మాత్పశవో వీర్య మపక్రామన్తి, ఇతి ।

అవతారిక : షష్ఠానువాకమునందు సవన నిమిత్త ప్రాయశ్చిత్త మభిహిత మైనది. ఈ సప్తమానువాకమునందు యూపవిరోహణాది ప్రాయశ్చిత్తములు చెప్పఁబడుచున్నవి. అందు ప్రథమమున ఈ శ్రుతి యూపవిరోహణ ప్రాయశ్చిత్తమును విధించుచున్నది. యూపవిరోహణము=యూపాంకురము.

అర్థము : యస్య=ఏ యజమానునియొక్క, యూపః=యూపస్తంభము,విరోహతి=అంకురించుచున్నదో, ఏతస్మాత్=ఈ యజమానునినుండి, పశవః=పశువులు, వీర్యమ్=సామర్థ్యమును, అసుర్యం వర్ణమేవ=అసురులకొఱకైన హితమునే, కృత్వా=చేసి, అపక్రామన్తి=తొలఁగిపోవుచున్నవి. త్వాష్ట్రమ్=త్వష్టృ దేవతాకమైన, బహురూపమ్=బహువర్ణోపేత పశువును, ఆలభేత=ఆలంభనము చేయవలెను. త్వష్టా=త్వష్టృ దేవుఁడు, రూపాణామ్=రూపములకు, ఈశే వై=స్వామి యగుచున్నాఁడో, సః=అ యగుచున్నాఁడు కదా!. యః ఏవ=ఏ త్వష్టయే, రూపాణామ్=రూపములకు, ఈశే=స్వామి యగుచున్నాఁడో, సః=అ త్వష్ట, అస్మిన్=ఈ యజమానునియందు, పశూన్=పశువులను, వీర్యమ్=సామర్థ్యమును, యచ్ఛతి=ఇచ్చుచున్నాఁడు. అస్మాత్=ఈ యజమానునినుండి, పశవః=పశువులు, వీర్యమ్=సామర్థ్యము, నాపక్రామన్తి=తొలఁగిపోవుట లేదు.

తాత్పర్యము : యజ్ఞకర్త యజ్ఞమునందు యజ్ఞపశు బంధనమునకై ఉపయోగించునట్టి యూపస్తంభము అంకురించినచో ఆ యజమానునియొక్క పశువులు, సామర్థ్యము అసురులకై హితమును చేసి అతనినుండి తొలఁగిపోవును. ఆ అపక్రమణమును నివారించుటకై త్వష్టృదేవతాక పశువు నాలంభనము చేయవలెను. ''త్వష్టా వై పశూనాం మిథునానాగ్ం రూపకృత్'' ='త్వష్టృ దేవుఁడు పశుమిథునములకు రూపకర్త' యని శ్రుతి చెప్పుటవలన ఆ త్వష్ట రూపములకు స్వామి యగుచున్నాఁడు. త్వష్టకై బహువర్ణోపేత పశ్వాలంభనము చేయుటవలన ఆ త్వష్ట ఈ యజమానునకు పశువులను, సామర్థ్యము నొసఁగును. కావున ఈ యజమానునినుండి పశువులు, సామర్థ్యమును తొలఁగిపోవు.

2. మంత్రము : ఆర్తిం వా ఏతే నియన్తి । యేషాం దీక్షితానా మగ్ని రుద్వాయతి (౧) । యదాహవనీయ ఉద్వాయేత్ । యత్తం మన్థేత్ । విచ్ఛిన్ద్యాత్ । భ్రాతృవ్యమస్మై జనయేత్ । యదాహవనీయ ఉద్వాయేత్ । ఆగ్నీధ్రా దుద్ధరేత్ । యదాగ్నీధ్ర ఉద్వాయేత్ । గార్హపత్యా దుద్ధరేత్ । యద్గార్హపత్య ఉద్వాయేత్ అత ఏవ పునర్మన్థేత్ (౨) । అత్ర వావ స నిలయతే । యత్ర ఖలు వై నిలీన ముత్తమం పశ్యన్తి । తదేన మిచ్ఛన్తి, ఇతి ।

అర్థము : యేషాం దీక్షితానామ్=ఏ సత్రదీక్షను పొందినవారియొక్క, అగ్నిః=అగ్ని, ఉద్వాయేత్=నశించునో, ఏతే=ఈ దీక్షితులు, ఆర్తిమ్=బాధను (నాశమును), నియన్తి వై=తప్పక పొందుదురు. ఆహవనీయః=ఆహవనీయాగ్ని, ఉద్వాయేత్ యత్=నశించుచో, తమ్=ఆ ఆహవనీయాగ్నిని, మన్థేత్ యత్=మథించుచో, విచ్ఛిన్ద్యాత్=యజ్ఞము విచ్ఛిన్న మగును. అస్మై=

ఈ యజమానునికొఱకు, భ్రాతృవ్యమ్=శత్రువును, జనయేత్=పుట్టించును. ఆహవనీయః ఉద్వాయేత్ యత్=ఆహవనీయాగ్ని నశించుచో, ఆగ్నీధ్రాత్=ఆగ్నీధ్ర ధిష్ణియము (స్థానము) నుండి, ఉద్ధరేత్=అగ్నిని ఉద్ధరించవలెను. ఆగ్నీధ్రః=ఆగ్నీధ్ర ధిష్ణియాగ్ని, ఉద్వాయేత్ యత్=నశించుచో, గార్హపత్యాత్=గార్హపత్యాగ్నినుండి, ఉద్ధరేత్=ఉద్ధరించవలెను. గార్హపత్యః=గార్హపత్యాగ్ని, ఉద్వాయేత్ యత్=నశించుచో, అతః ఏవ=ఈ గార్హపత్యమునుండియే, పునః=మఱల, మన్థేత్=మథించవలెను.

అత్ర వావ=ఈ గార్హపత్యమునందే, సః=ఆ అగ్ని, నిలయతే=అంతర్హిత మగుచున్నది. యత్ర=ఎప్పుడు, ఉత్తమమ్=మణి ముక్తాదికమైన ఉత్తమ వస్తువు, నిలీనమ్=అంతర్హితముగా, పశ్యన్తి=చూచుచున్నారో, తత్ర వై=అప్పుడనే, తత్=ఆ వస్తువును, అన్విష్య=వెదకి, ఇచ్ఛన్తి ఖలు=పొందుటకై యిచ్ఛయించుచున్నారు కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అగ్నివినాశ ప్రాయశ్చిత్తమును విధించుచున్నది. సత్ర దీక్షను పొందినవారియొక్క ఆహవనీయాద్యగ్నులలో ఏ యగ్ని నశించినను ఆ దీక్షితులు వినాశమును పొందుదురు. తత్పరిహారమునకై ఆహవనీయాగ్ని నశించినచో ఆహవనీయముకొఱకు అగ్నిని మథించవలెనని ఒకానొక భ్రాంతుఁడు సమాధానము చెప్పెను. అది సరియైనది కాదు. ఆహవనీయము కొఱకే మంథనము చేసినచో, ఆ మథితమైన ఆహవనీయాగ్ని గార్హపత్య జన్యము కాదుకనుక, ఆ ఉభయాగ్నులకు ఐకమత్యము లేకుండుటచే యజ్ఞము విచ్ఛిన్న మగును. మథితాగ్నికి గార్హపత్యముతో విరోధ ముండుట వలన ఆ మథితాగ్ని యజమానునకు శత్రువును పుట్టించును. అందువలన ఆహవనీయాగ్ని నష్టమైన సమయమున ఆగ్నీధ్ర ధిష్ణియమునుండి అగ్నిని తెచ్చి ఆహవనీయమునందు ఉంచవలెను. మంథనము మాత్రము చేయరాదు.

ఆగ్నీధ్రాగ్ని నశించినచో, గార్హపత్యమునుండి అగ్నిని తెచ్చి ఆగ్నీధ్ర ధిష్ణియమునందు ఉంచవలెను. ఆ గార్హపత్య స్థానమందలి అగ్ని నశించినచో, ఆ గార్హపత్య స్థానమునుండియే అర్ధభాగము కాలిన కాష్ఠమునుండి మఱల అగ్నిని మథించవలెను. ఈ గార్హపత్యమునందే అగ్ని విలీన మైనది కనుక, అచ్చటనే మంథనము చేయుట యుక్తము. లోకమునందు కూడ మణి ముక్తాది రూపమైన ఉత్తమ వస్తువు ఏ భూ ప్రదేశమందు పడి అంతర్హిత మగునో, అచ్చటనే ఆ వస్తువు నన్వేషించి పొందుటకై ఇచ్ఛయించుచున్నారు కదా! కావున గార్హపత్య స్థిత కాష్ఠమునందే మంథనము చేయవలెను.

3. మంత్రము : యస్మాద్దారో రుద్వాయేత్ । తస్యారణీ కుర్యాత్ । క్రుముకమపి కుర్యాత్ । ఏషా వా అగ్నేః ప్రియా తనూః । యత్క్రుముకః । ప్రియయైవైనం తనువా సమర్ధయన్తి, ఇతి ।

అర్థము : యస్మాత్ దారోః=ఏ కాష్ఠమునుండి, ఉద్వాయేత్=అగ్ని నశించునో, తస్య=ఆ కాష్ఠముయొక్క, అరణీ=అరణులను, కుర్యాత్=చేయవలెను. క్రుముకమపి=క్రుముకమును కూడ, కుర్యాత్=చేయవలెను. క్రుముకః యత్=క్రుముకము ఏది కలదో, ఏషా వై=ఇదియే, అగ్నేః=అగ్నికి, ప్రియా తనూః=ఇష్టమైన శరీరము. (అతః=ఈ కారణమువలన,) ప్రియయైవ తనువా=ఇష్టమైన శరీరముచేతనే, ఏనమ్=ఈ యగ్నిని, సమర్ధయన్తి=సమృద్ధముగా చేయుచున్నారు.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్త మంథనమందు ఒకానొక విశేష మిచట విధించఁబడుచున్నది. గార్హపత్యమునందు అర్ధదగ్ధ కాష్ఠములలో ఏ కాష్ఠమందు చిట్టచివర అగ్ని నశించునో, ఆ అర్ధ దగ్ధ కాష్ఠమునే అరణులుగా చేయవలెను. ఆ కాష్ఠమును అరణులుగా చెక్కునపుడు ఏర్పడిన అతిలఘువైన శకలమును కూడ చేయవలెను. ఈ సన్నని కాష్ఠశకలమే క్రుముక మనఁబడుచున్నది. క్రుముకమునందు అగ్ని శీఘ్రముగా జ్వలించును కనుక, ఆ క్రుముకము అగ్నికి ప్రియమైన శరీరము. ఇట్లు చేయుటవలన ప్రియమైన శరీరముచేతనే అగ్నిని సమృద్ధముగాఁ జేసినవా రగుదురు.

4. మంత్రము : గార్హపత్యం మన్థతి (౩) । గార్హపత్యో వా అగ్నేర్యోనిః । స్వాదేవైనం యోనే ర్జనయతి । నాస్మై భ్రాతృవ్యం జనయతి, ఇతి।

అర్థము : గార్హపత్యమ్=గార్హపత్యాగ్నిని, మన్థతి=మథించవలెను. గార్హపత్యః వై=గార్హపత్యాగ్నియే, అగ్నేః=ఇతర సర్వాగ్నికి, యోనిః= కారణము (జన్మస్థానము). స్వాత్ యోనేరేవ=స్వీయ యోనినుండియే, ఏనమ్=ఈ ఆహవనీయాగ్నిని, జనయతి=పుట్టించుచున్నాఁడు. అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, భ్రాతృవ్యమ్=శత్రువును, న జనయతి=పుట్టించుట లేదు.

తాత్పర్యము : ఆహవనీయ మంథనమునందు పూర్వము చూపఁబడిన దోషము గార్హపత్య మంథనమందు కనఁబడనందున గార్హపత్య మంథనమును శ్రుతి యిచట ప్రశంసించుచున్నది. ఆధాన కాలమందు గార్హపత్యమే ఇతరాగ్నికి యోని యని చూడఁ బడినది. ఇందువలన ఇచటఁ గూడ గార్హపత్య మంథనము చేయఁగా స్వకీయ యోని నుండియే అధ్వర్యుఁడు ఉత్తర భావియైన ఆహవనీయాద్యగ్నిని పుట్టించుచున్నాఁడు. ఇందువలన విరోధము లేదు కనుక, యజమానునకు శత్రువును పుట్టించుట లేదు.

5. మంత్రము : యస్య సోమ ఉపదస్యేత్। సువర్ణగ్ం హిరణ్యం ద్వేధా విచ్ఛిద్య । ఋజీషే౽న్యదా ధూనుయాత్ । జుహుయా దన్యత్ । సోమమేవాభిషుణోతి । సోమం జుహోతి, ఇతి ।

అర్థము : యస్య=ఏ యజమానునియొక్క, సోమః=అభిషుతమైన సోమము, ఉపదస్యేత్=క్షీణించునో, సః=ఆ యజమానుఁడు, సువర్ణమ్=మంచి వర్ణము గల, హిరణ్యమ్=హిరణ్యమును, ద్వేధా=రెండుగా, విభజ్య=శకలములు చేసి, అన్యత్=ఆ రెండు శకలములలో అన్యతరమును, ఋజీషే=సోమలతకు సంబంధించిన బాణలియందు, ఆధూనుయాత్= మిశ్రమముచేసి మఱల అభిషవము చేయవలెను. అన్యత్=ఇతర శకలమును, జుహుయాత్=ముఖ్య చమస పాత్రమందలి రసముతో కూడ హోమము చేయవలెను. (తథా కృతే సతి=ఆ విధముగ చేయఁబడఁగా,) సోమమేవ=సోమమునే, అభిషుణోతి=అభిషవము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. సోమమ్=సోమరసమును, జుహోతి=హోమము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : అభిషుతమైన యజమానుని సోమరసము సంపూర్ణానుష్ఠానమునకు చాలనిచో, అతఁడు మంచి వర్ణము గల బంగారమును రెండు శకలములుగా విభజించి అందు ఒక శకలమును బాణలియందలి సోమలతతో మిశ్రమము చేసి మఱల అభిషవము చేయవలెను. రెండవ హిరణ్య శకలమును ముఖ్య చమసమునందు ఉంచి ఆ రసముతోఁ గూడ హోమము చేయవలెను. ఆ విధముగ చేయుటవలన సోమమే అభిషుత మగును. అభిషుత సోమము హుతము కూడ నగును. పూర్వము "యస్య ప్రాతఃసవనే" అను అనువాకమునందు సోమాతిరేక ప్రాయశ్చిత్త మభిహిత మైనది. ఇచట సోమోపక్షయ నిమిత్తమైన ప్రాయశ్చిత్తము విధించఁబడినది.

6. మంత్రము : సోమస్య వా అభిషూయమాణస్య ప్రియా తనూ రుదక్రామత్ (౪) । తత్సువర్ణగ్ం హిరణ్య మభవత్ । యత్సువర్ణగ్ం హిరణ్యం కుర్వన్తి । ప్రియయైవైనం తనువా సమర్ధయన్తి, ఇతి ।

అర్థము : అభిషూయమాణస్య=అభిషవము చేయఁబడుచున్న, సోమస్య=సోమముయొక్క, ప్రియా తనూః=ప్రియమైన తనువు, ఉదక్రామత్ వై=పైకి పోయినదఁట! తత్=అది, సువర్ణం హిరణ్యమ్=మంచి వర్ణము గల బంగారము, అభవత్=అయినది. సువర్ణం హిరణ్యమ్=మంచి వర్ణము గల బంగారమును, కుర్వన్తి యత్=చేయుచున్నచో, ప్రియయైవ తనువా=ప్రియమైన శరీరముతోడనే, ఏనమ్=ఈ సోమమును, సమర్ధయన్తి=సమృద్ధముగాఁ జేయుచున్నారు.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్తమైన సువర్ణమును శ్రుతి యిచట ప్రశంసించుచున్నది. సోమము నభిషవము చేయుచుండఁగా ఆ సోమముయొక్క ప్రియమైన తనువు (సోమలతయొక్క అంశము) పైకి పోయి అది మంచి వర్ణము గల బంగార మైనది. పంచమ మంత్రము చెప్పిన విధముగ సోమమునందు బంగారమును మిశ్రమము చేసి అభిషవమును, హోమమును చేసినచో ఆ సోమమును ప్రియమైన తనువుచేతనే సమృద్ధముగఁ జేసిన ట్లగును.

7. మంత్రము : యస్యాక్రీతగ్ం సోమ మపహరేయుః । క్రీణీయాదేవ । సైవ తతః ప్రాయశ్చిత్తిః, ఇతి ।

అర్థము : యస్య=ఏ యజ్వయొక్క, అక్రీతం సోమమ్=క్రయము చేయఁబడని సోమమును, అపహరేయుః=ఇతరు లపహరింతురో, (తదానీమ్=అప్పుడు, సః=ఆ యజమానుఁడు, కంచిత్ సోమం సంపాద్య=కొంత సోమమును సంపాదించి, తమ్=దానిని,) క్రీణీయాత్=క్రయము చేయవలెను (కొనవలెను). తతః=ఆ సోమాపహార దోషమునుండి, సైవ=ఆ క్రయానుష్ఠితియే, ప్రాయశ్చిత్తి=విముక్తి హేతువు.

తాత్పర్యము : సోమోపక్షయ ప్రాయశ్చిత్తమును చెప్పి శ్రుతి యిచట సోమాపహార ప్రాయశ్చిత్తమును విధించుచున్నది. దీక్షణీయాగ్నికి పూర్వమే సోమమును సంపాదించి యజమానుఁడు దానిని కొనువఱకు ఒకచోట ఉంచి పరిచర్య చేయవలెనని "అత్ర రాజాన మాహృత్య పయసోదనేన పరివేషయన్త్యా క్రయాత్" అని సూత్రకారుఁడు చెప్పియుండెను. ఇచట క్రయమునకు పూర్వము దీక్షాదినములందు పరిచర్య చేయఁబడుచున్న సోమమును కొంద ఱపహరించినచో, ఇతర సోమమును కొంత సముదాయమును సంపాదించి దానిని క్రయము చేయవలెను. ఆ క్రయానుష్ఠానమే ఆ అపహార దోషమునుండి విముక్తి హేతువు.

8. మంత్రము : యస్య క్రీత మపహరేయుః ఆదారాగ్ంశ్చ ఫాల్గునాని చాభిషుణుయాత్ । గాయత్రీ యగ్ం సోమ మాహరత్ । తస్య యో౽గ్ంశః పరా౽పతత్(౫)। త ఆదారా అభవన్ । ఇన్ద్రో వృత్ర మహన్ । తస్య వల్కః పరా౽పతత్ । తాని ఫాల్గునాన్యభవన్। పశవో వై ఫాల్గునాని పశవః సోమో రాజా । యదాదారాగ్ంశ్చ ఫాల్గునాని చాభిషుణోతి । సోమమేవ రాజాన మభిషుణోతి, ఇతి ।

అర్థము : యస్య=ఏ యజమానునియొక్క, క్రీతమ్=క్రయము చేయఁబడిన సోమమును, అపహరేయుః=ఇతరు లపహరింతురో, సః=ఆ యజమానుఁడు, ఆదారాన్ చ=పాలతోఁ గూడిన లతావిశేషములను, ఫాల్గునాని చ=గఱిక మొలకలు మొదలగు తృణములను, అభిషుణుయాత్=అభిషవము చేయవలెను. గాయత్రీ=గాయత్రీ చ్ఛందో దేవత, సోమమ్=సోమమును, ఆహరత్=తెచ్చెనో, తస్య=ఆ సోమముయొక్క, యః అంశః=అంశము, పరా౽పతత్=భూమియందు పడెనో, తే=అవి, ఆదారాః=ఆదారములు (పాలకూర లేదా-పాలతీఁగలు), అభవన్=అయినవి.

ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, వృత్రమ్=వృత్రాసురుని, అహన్=సంహరించెను. తస్య=ఆ వృత్రునియొక్క, వల్కః=ఒకానొక అవయవము, పరా౽పతత్=భూమియందు పడెను. తాని=అవి, ఫల్గునాని=గఱిక మొలకలు మొదలగు తృణములుగా, అభవన్=అయినవి. ఫాల్గునాని=ఫాల్గునములు, పశవః వై=పశువులే. సోమః రాజా=లతలకు రాజైన సోమము, పశవః=పశువులే. ఆదారాన్ చ=ఆదారములను, ఫాల్గునాని చ=ఫాల్గునములను, అభిషుణోతి యత్=అభిషవము చేయుచున్నచో, రాజానం సోమమేవ=లతారాజైన సోమమునే, అభిషుణోతి=అభిషవము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : క్రయము చేయఁబడిన సోమమునకు అపహారము కలిగినప్పుడు చేయవలసిన ప్రాయశ్చిత్త మిచట విధించఁబడుచున్నది. యజమానుఁడు కొనియుంచిన సోమమును ఇతరు లపహరించినచో, ఆ యజమానుఁడు సోమమునకు ప్రతినిధులుగా

పాలాకును లేదా - పాలకాండలను, గణిక మొలకలు మొదలగు తృణములను అభిషవము చేయవలెను. పూర్వము గాయత్రీ ఛ్ఛందో దేవత దివినుండి సోమలతను తెచ్చునపుడు ఆ సోమముయొక్క అంశమొకటి భూమిపైని పడి సోమ పైనిటి. పూర్వము ఇంద్రుండు వృత్రాసురుని సంహరించినపుడు ఆ వృత్రుని అవయవ మొకటి భూమిపైని పడి దూర్వాంకురా తృణము లాయెను. ఫాల్గునములు పశువిషయములు కనుక పశురూపములనఁబడినవి. సోమము పశుప్రాప్తి హేతువు కనుక పశురూప మనఁబడినది. సోమ ప్రతినిధులుగా ఆ రెండింటిని అభిషవము చేసిన యజమానుఁడు సోమమునే అభిషవము చేసినవాఁడగును.

9. మంత్రము : శృతేన ప్రాతఃసవనే శ్రీణీయాత్ । దధ్నా మధ్యందినే (౬) । నీతమిశ్రేణ తృతీయసవనే । అగ్నిష్టోమః సోమః

స్యాద్రథంతరసామ । య ఏవర్త్విజో వృతాః స్యుః । త ఏనం యాజయేయుః । ఏకాం గాం దక్షిణాం దద్యాత్తేభ్య ఏవ ।

పునఃసోమం క్రీణీయాత్ । యజ్ఞేనైవ తద్యజ్ఞ మిచ్ఛతి । సైషా తతః ప్రాయశ్చిత్తిః, ఇతి ।

అర్థము : ప్రాతఃసవనే=ప్రాతఃసవనమందు, శృతేన=పక్వమైన క్షీరముతో, శ్రీణీయాత్=అభిషుతమైన అదార ఫాల్గున రసము మిశ్రమము చేయవలెను. మధ్యందినే=మధ్యందిన సవనమునందు, దధ్నా=దధితో, శ్రీణీయాత్. తృతీయసవనే=తృతీయసవనమందు, నీతమిశ్రేణ=నీతమిశ్రముముతో, శ్రీణీయాత్. రథంతర సామ=రథంతర సామపృష్ఠమైన, అగ్నిష్టోమః సోమః=అగ్నిష్టోమ రూప సోమయాగము, స్యాత్=అనుష్ఠితము కావలెను. యే ఋత్విజః ఏవ=ఏ ఋత్విజులే, వృతాః=వరించఁబడినవారు, స్యుః=అగుదురో, తే=ఆ ఋత్విజులు, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, యాజయేయుః=యజింపఁజేయవలెను. తేభ్యః=ఆ అందఱికి, ఏకాం గామ్=ఒక గోవును, దక్షిణామ్=దక్షిణగా, దద్యాత్=ఈయవలెను. పునః=మఱల, సోమమ్=సోమమును, క్రీణీయాత్=కొనవలెను. యజ్ఞేనైవ=నైమిత్తిక ప్రయోగ రూప యజ్ఞముచేతనే, యజ్ఞమ్=నిత్యప్రయోగ రూప యజ్ఞమును, తత్=అప్పుడు, ఇచ్ఛతి=ఇచ్ఛయించును. తతః=క్రీత సోమాపహార దోషమునుండి, సా ఏషా=ఆ యీ ప్రయోగానుష్ఠానము, ప్రాయశ్చిత్తిః=విముక్తి హేతువు.

తాత్పర్యము : ప్రాతఃసవనమునందు అభిషుతమైన అదారమును, ఫాల్గున రసమును పక్వమైన క్షీరముతోను, మధ్యందిన సవనమునందు దధితోను, సాయంసవనమునందు నీత మిశ్రమముతోను మిశ్రమము చేయవలెను. ప్రాయశ్చిత్త రూపమైన ఈ ప్రయోగమునందు రథంతర పృష్ఠమైన అగ్నిష్టోమ రూప సోమయాగమును చేయవలెను. పూర్వము అచట వరించఁబడిన ఋత్విజులే ఈ యజమానుని యజింపఁజేయవలెను. ఆ సర్వ ఋత్విజులకు ఒక గోవును దక్షిణగా నీయవలెను.

ఆ విధముగ నైమిత్తిక ప్రయోగము ననుష్ఠించి మఱల నిత్యప్రయోగమునకై సోమమును కొనవలెను. ఈ విధముగ చేయుట నైమిత్తిక ప్రయోగ రూప యజ్ఞముచేతనే నిత్యప్రయోగ రూప యజ్ఞమును పొందుట కిచ్ఛయించవలెను. ఈ విధమైన అనుష్ఠానమే ఆ క్రీత సోమాపహార దోషమునుండి విముక్తి హేతువు. ఇచట శ్రుతి కర్తవ్య విశేషములను విధించినది.

10. మంత్రము : సర్వాభ్యో వా ఏష దేవతాభ్యః సర్వేభ్యః పృష్ఠేభ్య ఆత్మాన మాగురతే । యః సత్రాయా ऽ ऽగురతే । ఏతావాన్ఖలు పురుషః ।

యావదస్య విత్తమ్ । సర్వవేదసేన యజేత । సర్వపృష్ఠో ऽస్య సోమః స్యాత్ । సర్వాభ్య ఏవ దేవతాభ్యః సర్వేభ్యః

పృష్ఠేభ్య ఆత్మానం నిష్క్రీణీతే (౭), ఇతి ।

ఉద్వాయతి మన్థేన్సక్తత్యకామ త్సరాపత న్మధ్యందిన ఆగురతే పఞ్చ చ ॥

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే చతుర్థ ప్రపాఠకే సప్తమోऽనువాకః ॥ ౭ ॥

అర్థము : యః=ఏ యజమానుఁడు, సత్రాయ=సత్రయాగముకొఱకు, ఆగురతే=సంకల్పించుచున్నాఁడో, ఏషః వై=ఈ యజమానుఁడే, సర్వాభ్యః దేవతాభ్యః=సర్వదేవతలకొఱకు, సర్వేభ్యః పృష్ఠేభ్యః=తత్ప్రతిపాదక సర్వ పృష్ఠస్తోత్రములకొఱకును, ఆత్మానమ్=స్వాత్మను, ఆగురతే=సంకల్పించవలెను. అస్య=ఈ యజమానునకు, యావత్ విత్తమ్ అస్తి=ఎంత ధనము కలదో, పురుషః=పురుషుఁడు, ఏతావాన్ వై ఖలు=ఇంతమాత్రపు సర్వకర్మ నిర్వాహక సారభూత స్వరూపుఁడే కదా! సః=ఆ పురుషుఁడు, సర్వవేదసేన=సమస్త ధనముతో, యజేత=యాగము చేయవలెను. అస్య=ఈ యజమానునకు, సర్వపృష్ఠః సోమః=సర్వపృష్ఠస్తోత్ర యుక్త సోమయాగము, స్యాత్=అనుష్ఠితము కావలెను. (తేన=స్వ ప్రతినిధిభూత తాదృశ యాగకర్మచే, సః=ఆ యజమానుఁడు,) సర్వాభ్యః దేవతాభ్యః ఏవ=సర్వ దేవతలకొఱకే, సర్వేభ్యః పృష్ఠేభ్యః=తద్దేవతా ప్రతిపాదకములైన సర్వ పృష్ఠస్తోత్రముల కొఱకు, ఆత్మానమ్=స్వాత్మను, నిష్క్రీణీతే=నిష్క్రయము చేసికొనువాఁ డగుచున్నాఁడు. నిష్క్రయము=దక్షిణిచ్చి విడిపించుట.

తాత్పర్యము : సత్రయాగమును సంకల్పించి దానిని (చేయక) విరమించుకొనునపుడు చేయవలసిన ప్రాయశ్చిత్తమును శ్రుతి యిచట విధించుచున్నది. సత్రయాగముకొఱకు సంకల్పము చేసి సర్వదేవతలకు, ఆ దేవతలను ప్రతిపాదించునట్టి సర్వ పృష్ఠస్తోత్రములకును స్వాత్మను సంకల్పించునట్టి పురుషుఁడు స్వరూప సారభూత సర్వవేదసదక్షిణాకమును, సర్వ పృష్ఠస్తోత్ర యుక్తమును, స్వ సంకల్పిత దోష ప్రాయశ్చిత్త భూతమునగు సోమయాగమును చేయవలెను. అందువలన స్వ ప్రతినిధిభూత తాదృశ యాగకర్మచే సర్వదేవతలకొఱకు, తత్ప్రతిపాదక సర్వపృష్ఠస్తోత్రములకొఱకును సంకల్పితమైన స్వాత్మను నిష్క్రయము చేసికొనువాఁ డగును. వేదః శబ్దము ధనవాచకము. 'సర్వవేదః=సర్వధనం దక్షిణా యస్మిన్ యజ్ఞే' అను వ్యుత్పత్తిచే యజ్ఞమునకు సర్వవేదసత్వము సిద్ధించుచున్నది. ఇది సత్రయాగములందు సంకల్పభ్రష్టునకు ప్రాయశ్చిత్తము. ఈ సోమ ప్రతినిధి రూపమైన ప్రాయశ్చిత్తము ''సోమాభావే.... సర్వవేదస దక్షిణేన యజేత'' అను కల్పసూత్రమునందు స్పష్టీకరించఁబడినది.

సప్తమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే చతుర్థ ప్రపాఠకే

అష్టమో உనువాకః

1. మంత్రము : పవమానః సువర్జనః । పవిత్రేణ విచర్షణిః । యః పోతా స పునాతు మా, ఇతి ।

అవతారిక : సప్తమానువాకమునందు విరోహణాది ప్రాయశ్చిత్తము చెప్పఁబడినది. ఇఁక ఈ అష్టమానువాకమునందు శుద్ధి హేతువులైన మంత్రములు చెప్పఁబడుచున్నవి. ఆ మంత్రములు ''అనారభ్యాధీతం ప్రకృతిగామి'' అను న్యాయముచే ప్రకృతి యాగమునందు వినియోగింపఁదగినవి. ఆ ప్రకృతియందుఁ గూడ శుద్ధిలింగముచే ఇవి శోధనక్రియా సంబంధు లగుచున్నవి. ఆ శోధనక్రియ సోమప్రకరణమునందు దీక్షిత సంస్కారములందు ''దర్భపిఞ్జూలైః పవయతి'' అని ఆమ్నాతమైనది. అందు అధ్వర్యుని సంబంధములైన ''చిత్పతిస్త్వా పునాతు'' ఇత్యాది మంత్రములు ఆ ప్రకరణమునందే ఆమ్నాతములైనవి. ఇందువలన పరిశేష న్యాయము ననుసరించియు, 'పునీమహే' అను ఉత్తమపురుష లింగమువలనను పావ్యమానుఁడైన యజమానునియొక్క జపమని గమ్య మగుచున్నది. ఈ విషయమునే సూత్రకారులు ''పావ్యమానో జపతి తస్య తే పవిత్రయతే'' అను సూత్రమున విశదీకరించినారు.

అర్థము : యః=ఏ దేవుఁడు, పోతా=అందఱకు శోధకుఁడో, పవమానః=శోధన కుశలుఁడును, సువర్జనః=స్వర్గ లోకమునందే పుట్టినవాఁడును, విచర్షణిః=వివిధ శోధన ప్రకారములను తెలిసినవాఁడునగు, సః=ఆ దేవుఁడు, పవిత్రేణ=శుద్ధి సాధనమైన మాయొక్క జప ధ్యానాదికముచే, మా=నన్ను, పునాతు=శోధించుఁగాక.

తాత్పర్యము : అందఱకు శోధకుఁడును, పవమానాది విశేషణ విశిష్టుఁడునగు దేవుఁడు మాయొక్క శుద్ధి సాధనమైన జప ధ్యానాదికముచే నన్ను శోధించుఁగాక (శుద్ధునిఁ జేయుఁగాక). యజమానుఁడు జపించవలసిన ఋక్కులలో ఇది ప్రథమ ఋక్కు.

2. మంత్రము : పునన్తు మా దేవజనాః । పునన్తు మనవో ధియా । పునన్తు విశ్వ ఆయవః, ఇతి ।

అర్థము : దేవ జనాః=దేవరూప జనులు, ధియా=అనుగ్రహ బుద్ధితో, మా=నన్ను, పునన్తు=శోధింతురు గాక, మనవః=స్వాయంభువ మను ప్రభృతులు, మా, ధియా, పునన్తు. ఆయవః=మనుష్యులు, సర్వే=అందఱు, మా, ధియా, పునన్తు.

తాత్పర్యము : కల్పాదియందు స్వర్గలోకములందు పుట్టినవారు దేవజనులు. స్వాయంభువ మను ప్రభృతులు ఋషులు. స్వకర్మ వశమున మనుష్య లోకమునకు వచ్చినవారు మనుష్యులు. ఆ దేవజనులు, స్వాయంభువ మనుప్రభృతులైన ఋషులు, సదాచార సంపన్నులు, విద్వాంసులునగు మనుష్యులు, అందఱును నన్ను అనుగ్రహ బుద్ధితో శోధింతురు గాక. ఆయాస్తి మనుష్య లోకమితి ఆయవః=మనుష్యాః । ఇది జపించవలసిన ద్వితీయ ఋక్కు.

3. మంత్రము : జాతవేదః పవిత్రవత్ । పవిత్రేణ పునాహి మా । శుక్రేణ దేవ దీద్యత్ । అగ్నే క్రత్వా క్రతూగ్ం రను (౧), ఇతి ।

అర్థము : హే జాతవేదః దేవ!=ఉత్పన్న సర్వ జగత్తును తెలిసిన ఓ అగ్నిదేవా!, శుక్రేణ దీద్యత్=భాసమాన దీప్తిచే భాసించుచున్న త్వమ్=నీవు, క్రతూన్ రను=మేము అనుష్ఠించఁదగిన కర్మల ననుసరించి, పవిత్రేణ క్రత్వా=శోధకమైన నీ సంకల్పముచే, పవిత్రవత్=మే మనుష్ఠించిన కర్మ శుద్ధియుక్త మగునట్లు, మా=నన్ను, పునాహి=శోధించుము.

తాత్పర్యము : ఉత్పన్న సర్వజగ దభిజ్ఞుఁడవైన ఓ అగ్నిదేవా! ప్రకాశించుచున్న దీప్తిచే భాసమానుఁడవైన నీవు మే మనుష్ఠించఁదగిన కర్మల ననుసరించి శోధకమైన నీ సంకల్పముచే మే మనుష్ఠించిన కర్మ శుద్ధియుక్త మగునట్లు నన్ను శోధింతువుగాక. యజమానుఁడు జపించవలసిన ఋక్కులలో ఇది తృతీయ ఋక్కు.

4. మంత్రము : యత్తే పవిత్ర మర్చిషి । అగ్నే వితత మన్తరా । బ్రహ్మ తేన పునీమహే, ఇతి ।

అర్థము : హే అగ్నే!=ఓ అగ్నీ!, తే=నీయొక్క, అర్చిషి=జ్వాలయందు, అన్తరా=మధ్యమున, వితతమ్=విస్తృతమైన, యత్ పవిత్రమ్=ఏ శుద్ధి సాధనము, బ్రహ్మ=ప్రవృద్ధమై, అస్తి=కలదో, తేన=ఆ శుద్ధి సాధనముచేత, (వయమ్=మేము,) పునీమహే=పవిత్రుల మగుచున్నాము.

తాత్పర్యము : ఓ యగ్నీ! నీ జ్వాలయొక్క మధ్యమున విస్తరించి ప్రవృద్ధమైయున్న శుద్ధిసాధనముచే మేము శుద్ధుల మగుచున్నాము. ఇది జప్యమైన చతుర్థ ఋక్కు.

5. మంత్రము : ఉభాభ్యాం దేవ సవితః । పవిత్రేణ సవేన చ । ఇదం బ్రహ్మ పునీమహే, ఇతి ।

అర్థము : హే సవితః దేవ!=ప్రేరకుఁడవైన ఓ దేవా!, తే=నీయొక్క, పవిత్రేణ=శుద్ధిసాధనముచేత, సవేన చ=ప్రేరణముచేతను, ఉభాభ్యామ్=ఆ రెండింటిచేతను, బ్రహ్మ=పరివృద్ధమైన, ఇదమ్=ఈ కర్మను, పునీమహే=శోధించుచున్నాము.

తాత్పర్యము : ఓ సవితృదేవా! నీయొక్క శుద్ధిసాధన ప్రేరణముల రెండింటిచేతను పరివృద్ధమైన ఈ కర్మను శోధించుచున్నాము. ఇది జప్యమైన పంచమ ఋక్కు.

6. మంత్రము : వైశ్వదేవీ పునతీ దేవ్యాగాత్ । యస్యై బహ్వీస్తనువో వీతపృష్ఠాః । తయా మదన్తః సధ మాద్యేషు । వయగ్ం స్యామ పతయో రయీణామ్ (౨), ఇతి ।

అర్థము : వైశ్వదేవీ=సర్వదేవ సంబంధినియైన, దేవీ=దేవి, పునతీ=మమ్ము శోధించుచున్నదై, ఆగాత్=మాయొద్దకు వచ్చుఁగాక. యస్యై=ఏ దేవియొక్క, బహ్వీః=అనేకములైన, తనువః=శుద్ధి హేతువులైన దేహవిశేషములు, వీతపృష్ఠాః=కాంతమైన స్తుతి కలవో, తయా=ఆ దేవిచేత, (అనుగృహీతాః=అనుగ్రహింపఁబడిన వారమును,) సధమాద్యేషు=ఋత్విక్కులతోఁ గూడ హర్షయోగ్యములైన కర్మలందు, మదన్తః=సంతోషించుచున్నవారమునగు, వయమ్=మేము, రయీణామ్=ధనములకు, పతయః=పతులము, స్యామ=అగుదుముగాక.

తాత్పర్యము : సర్వదేవ సంబంధినియు, శోధన కుశలయునగు దేవి మా యొద్దకు వచ్చుఁగాక. ఆ దేవియొక్క అనేకములైన శుద్ధి హేతువులైన దేహవిశేషములచే అనుగ్రహింపఁబడినవారము, ఋత్విక్కులతోఁ గూడ హర్షయోగ్యములైన కర్మలయందు సంతోషించుచున్నవారమునగు మేము ధనపతుల మగుదుము గాక. ఇది జప్యమైన షష్ఠ ఋక్కు.

7. మంత్రము : వైశ్వానరో రశ్మిభిర్మా పునాతు । వాతః ప్రాణేనేషిరో మయోభూః । ద్యావాపృథివీ పయసా పయోభిః । ఋతావరీ యజ్ఞియే మా పునీతామ్, ఇతి ।

అర్థము : వైశ్వానరః=సర్వనరులకు హితుఁడైన అగ్నిదేవుఁడు, లేదా - ఆదిత్యదేవుఁడు, రశ్మిభిః=స్వీయ రశ్ములచే, మా=నన్ను, పునాతు=శోధించుఁగాక. వాతః=వాయుదేవుఁడు, ప్రాణేనేషిరః=ప్రాణరూపమున శరీరములందు వెళ్లుచు, మయోభూః=సుఖమును భావన చేయువాఁడు, భవతు=అగుఁగాక. ద్యావాపృథివీ=ద్యావాపృథువులు, ఋతావరీ=సత్యవతులును, యజ్ఞియే=యజ్ఞమునకై హితములునై, పయసా=జలముచేత, పయోభిః=క్షీరాది రసములచేతను, మా=నన్ను, పునీతామ్=శుద్ధునిఁ జేయుఁగాక.

తాత్పర్యము : సర్వనరులకు హితుఁడైన అగ్నిదేవుఁడు, లేదా-ఆదిత్య దేవుఁడు తన రశ్ములచేత నన్ను శోధించుఁగాక. వాయు దేవుఁడు ప్రాణ రూపమున శరీరములందు వెళ్లుచు సుఖమును భావన చేయువాఁ డగుఁగాక. ద్యావాపృథువులు సత్యము కలవియు,

యజ్ఞమునకు హితమును చేయునవియు నగుచు జలముచేత, క్షీరాది రసములచేతను నన్ను శోధించుఁగాక. ఇది జప్యమైన సప్తమ ఋక్కు.

8. మంత్రము : బృహద్భిః సవితస్తృభిః । వర్షిష్ఠై ర్దేవమన్మభిః । అగ్నే దక్షైః పునాహి మా, ఇతి ।

అర్థము : హే సవితః అగ్నే!=కర్మలందు ప్రేరకుండవైన ఓ అగ్నీ!, బృహద్భిః=గొప్పవియు, తృభిః=పాపతరణ సాధనములును, వర్షిష్ఠైః=చిరకాలానువృత్తిచే వృద్ధతమములును, దక్షైః=శోధన కుశలములునగు, మన్మభిః=అస్మదనుగ్రహవిషయములైన మననములచే, మా=నన్ను, పునాహి (పునీహి)=శుద్ధునిఁ జేయుము. ''కశ=గతౌ'' అను ధాతువునుండి సకారాంతమైన కశ్శబ్దము పుట్టినది. గతివాచకము.

తాత్పర్యము : కర్మలందు ప్రేరణ చేయునట్టి ఓ అగ్నిదేవా! మమ్ము అనుగ్రహించవలెననెడి బృహద్భి రిత్యాది విశేషణ విశిష్టములైన మననములచే (చింతనలచే) నన్ను శుద్ధునిఁ జేయుము. ఇది జపించవలసిన ఋక్కులలో అష్టమ ఋక్కు.

9. మంత్రము : యేన దేవా అపునత । యేనాऽऽపో దివ్యం కశః । తేన దివ్యేన బ్రహ్మణా (౩) । ఇదం బ్రహ్మ పునీమహే, ఇతి ।

అర్థము : యేన=ఏ శుద్ధి సాధనముచే, దేవాః=దేవతలు, అపునత=పూర్వ యజమానులను శుద్ధులను చేసిరో, యేన=ఏ శుద్ధి సాధనముచే, ఆపః=అబ్దేవతలు, దివ్యం కశః=దివ్యలోక విషయమైన గతిని, అపునత=శోధించిరో, దివ్యేన=ద్యులోక యోగ్యమును, బ్రహ్మణా=పరివృఢమునగు, తేన=ఆ శుద్ధి సాధనముచే, ఇదం బ్రహ్మ=అనుష్ఠించఁబడుచున్నదియు, పరివృఢమునైన ఈ కర్మను, పునీమహే=శోధించుచున్నాము.

తాత్పర్యము : ద్యులోక యోగ్యమును, దృఢమునైన శుద్ధి సాధనముచే ఈ అనుష్ఠించఁబడుచున్న దృఢమైన కర్మను మేము శోధించుచున్నాము. దేవతలు ఆ శుద్ధిసాధనముచే పూర్వ యజమానులను శోధించిరి. అబ్దేవతలు ఆ శుద్ధి సాధనముచే ద్యులోక విషయమైన గతిని శోధించిరి. ఇది జప్యమైన నవమ ఋక్కు.

10. మంత్రము : యః పావమానీ రధ్యేతి । ఋషిభిః సంభృతగ్ం రసమ్ । సర్వగ్ం స పూత మశ్నాతి । స్వదితం మాతరిశ్వనా, ఇతి ।

అర్థము : యః=ఏ పురుషుఁడు, పావమానీః=శోధక దేవతా సంబంధులైన ఈ ఋక్కులను, అధ్యేతి=పఠించుచున్నాఁడో, లేదా అర్థయుక్తముగ స్మరించుచున్నాఁడో, సః=ఆ పురుషుఁడు, ఋషిభిః=మంత్రములచేతను, తదభిజ్ఞులైన మునులచేతను, సంభృతమ్=సంపాదించఁబడినదియు, (అతః ఏవ=కనుకనే,) పూతమ్=శుద్ధ మైనదియు, మాతరిశ్వనా=వాయువుచే, స్వదితమ్=స్వాదువుగాఁ జేయఁబడినదియునగు, సర్వం రసమ్=సమస్తమైన సారభూత ఫలమును, అశ్నాతి=భుజించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : శోధక దేవతా సంబంధులైన ఈ ఋక్కులను పఠించుచున్న, లేదా -అర్థతః స్మరించుచున్న పురుషుఁడు సారభూత ఫలము ననుభవించుచున్నాఁడు. ఆ సారభూత ఫలము మంత్రములచేతను, మంత్రాభిజ్ఞులైన మునులచేతను సంపాదించఁబడినది కనుకనే శుద్ధ మైనది. వాయువుచే స్వాదువుగాఁ జేయఁబడినది. ఇది జప్యమైన దశమ ఋక్కు.

11. మంత్రము : పావమానీర్యో అధ్యేతి । ఋషిభిః సంభృతగ్ం రసమ్ । తస్మై సరస్వతీ దుహే । క్షీరగ్ం సర్పిర్మధూదకమ్, ఇతి ।

అర్థము : యః=ఏ పురుషుఁడు, పావమానీః=శోధక దేవతా సంబంధులైన ఈ ఋక్కులను, అధ్యేతి=పఠించుచున్నాఁడో, తస్మై=ఆ పురుషునికొఱకు, ఋషిభిః=మంత్రములచేతను, తదభిజ్ఞులైన మునులచేతను, సంభృతమ్=సంపాదించఁబడినదియు, క్షీరమ్=క్షీర రూపమును, సర్పిః=ఆజ్య రూపమును, మధు=మధు రూపమును, ఉదకమ్=ఉదక రూపమునగు, రసమ్=సారభూత ఫలమును, సరస్వతీ=సరస్వతీ దేవి, దుహే=పిదుకుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఈ పావమానీ ఋక్కుల నధ్యయనము చేసిన పురుషునికొఱకు సరస్వతీ దేవి క్షీరాది రూపమైన రసమును పిదుకును. ఆ సారభూత ఫలము మంత్రములచేతను, మంత్రాభిజ్ఞులైన మునులచేతను సంపాదించఁబడినది. ఇది జప్యమైన ఏకాదశ ఋక్కు.

12. మంత్రము : పావమానీః స్వస్త్యయనీః (౪) । సుదుఘా హి పయస్వతీః । ఋషిభిః సంభృతో రసః । బ్రాహ్మణేష్వమృతగ్ం హితమ్, ఇతి ।

అర్థము : స్వస్త్యయనీః=క్షేమమును పొందించునవియు, సుదుఘాః=బాగుగ ఫలమును పిదుకునవియు, పయస్వతీః=క్షీరాది రస హేతువులును, హి=ప్రసిద్ధములునగు, పావమానీః=పావమానీ ఋక్కులు, అస్మాన్=మమ్ము, అనుగృహ్ణన్తు=అనుగ్రహించుఁగాక. ఋషిభిః=మంత్రదర్శులైన మునులచే, రసః=ఫలసారము, సంభృతః=మాయందు సంపాదించఁబడినదగుఁగాక. బ్రాహ్మణేషు=మంత్రపాఠకులమైన మాయందు, అమృతమ్=వినాశరహితమైన ఫలము, హితమ్=సంపాదించఁబడినది, అస్తు=అగుఁగాక.

తాత్పర్యము : పావమానీ ఋక్కులు క్షేమమును కలుగఁజేయునవి, బాగుగ ఫలము నొసఁగునవి, క్షీరాది రస హేతువులు, ప్రసిద్ధములును అయినవి. అట్టి పావమానీ ఋక్కులు మమ్ము అనుగ్రహింతురుగాక. మంత్రద్రష్టలైన మునులచే ఫలసారము మాయందు సంపాదిత మగుఁగాక. మంత్ర పాఠకులమైన మాయందు వినాశము లేని ఫలము సంపాదిత మగుఁగాక. బ్రహ్మ=మంత్రః. తత్పాఠకాః బ్రాహ్మణాః. ఇది జప్యమైన ద్వాదశ ఋక్కు.

13. మంత్రము : పావమానీ ర్దిశన్తు నః । ఇమం లోకమథో అముమ్ । కామాన్సమర్ధయన్తు నః । దేవీర్దేవైః సమాభృతాః, ఇతి ।

అర్థము : దేవైః=ఇంద్రాది దేవతలచే, సమాభృతాః=సంపాదించఁబడిన, పావమానీః దేవీః=పవమాన మంత్రాభిమాని దేవతలు, నః=మాకు, ఇమం లోకమ్=ఈ భూలోకమును, అథో=మఱియు, అముం లోకమ్=ద్యులోకమును, దిశన్తు=ఒసఁగుదురు గాక. కామాన్=అచటి ఉన్న కామములను, నః=మాకొఱకు, సమర్ధయన్తు=సమృద్ధములనుగా చేయుదురు గాక.

తాత్పర్యము : ఇంద్రాది దేవతలు సంపాదించిన పవమాన మంత్రాభిమాని దేవతలు మాకు లోక ద్వయము నిచ్చుఁగాక. అచటి కోరికలను సమృద్ధములనుగాఁ జేయుదురు గాక. ఇది జప్యమైన త్రయోదశ ఋక్కు.

14. మంత్రము : పావమానీః స్వస్త్యయనీః । సుదుఘా హి ఘృతశ్చుతః । ఋషిభిః సంభృతో రసః (౫) । బ్రాహ్మణేష్వమృతగ్ం హితమ్, ఇతి ।

అర్థము : ఘృతమ్=ఆజ్యమ్, శ్చోతన్తి=క్షారయన్తీతి ఘృతశ్చుతః=పావమానీ ఋక్కులు ఆజ్యమును స్రవింపఁజేయునవి. శేషము 12 వ మంత్రమునకువలె గ్రాహ్యము. ఇది జప్యమైన చతుర్దశ ఋక్కు.

15. మంత్రము : యేన దేవాః పవిత్రేణ । ఆత్మానం పునతే సదా । తేన సహస్రధారేణ । పావమాన్యః పునన్తు మా, ఇతి ।

అర్థము : దేవాః=ఇంద్రాది దేవతలు, యేన పవిత్రేణ=ఏ శుద్ధి సాధనముచే, సదా=ఎల్లప్పుడు, ఆత్మానమ్=స్వదేహమును, పునతే=శోధించుచున్నారో, సహస్రధారేణ=సహస్ర సంఖ్యాకములైన అవాంతర భేదములతో కూడిన, తేన=ఆ సాధనముచేత, పావమానః=పావమానీ ఋక్కులు, మా=నన్ను, పునన్తు=శుద్ధునిఁ జేయుఁగాక.

తాత్పర్యము : ఇంద్రాది దేవతలు శుద్ధి సాధనముచే సర్వదా స్వ దేహమును శోధించుకొనుచుందురు. ఆ సాధనము సహస్ర సంఖ్యాకములైన అవాంతర భేదములతో గూడినది. అట్టి శుద్ధి సాధనముచే పావమానీ ఋక్కులు నన్ను శుద్ధునిఁ జేయుఁగాక. (''దర్భపిఞ్జూలైః పవయతి''='దర్భపింజూలములచే శుద్ధి చేయవలెనని కల్ప సూత్రకారుఁడు చెప్పియుండెను.' దర్భపింజూలములనఁగా దర్భల కొనలనియర్థము. ఆ దర్భల కొనల సముదాయమే శుద్ధి సాధనమగును. అది అనేకములైన అవాంతర భేదములు కలిగియున్నది. ఇది జష్యమైన పంచదశ ఋక్కు.

16. మంత్రము : ప్రాజాపత్యం పవిత్రమ్ । శతోద్యామగ్ం హిరణ్మయమ్ । తేన బ్రహ్మవిదో వయమ్ । పూతం బ్రహ్మ పునీమహే, ఇతి ।

అర్థము : పవిత్రమ్=శుద్ధి సాధనము, ప్రాజాపత్యమ్=ప్రజాపతి సంబంధి. శతోద్యామమ్=దర్భలతో నిర్మిత మగుటవలన శత సంఖ్యాకములైన నాడులతో కూడినది. హిరణ్మయమ్=పాప హరణ సాధన ద్రవ్యముచే నిర్మితము. తేన=అటువంటి పవిత్రముచే, బ్రహ్మవిదః=వేదార్థవిదులమైన, వయమ్=మేము, పూతమ్=పూర్వము కూడ శుద్ధమును, బ్రహ్మ=పరివృఢమునైన కర్మను, పునీమహే=మఱలఁ గూడ శోధించుచున్నాము.

తాత్పర్యము : వేదార్థ విదులమైన మేము ఆ శుద్ధి సాధనముచే పూర్వము కూడ శుద్ధమును, పరివృఢమును అయిన కర్మను మఱల గూడ శోధించుచున్నాము. ఆ శుద్ధి సాధనము ప్రాజాపత్యాది విశేషణ విశిష్టము. ఇది షోడశి ఋక్కు.

17. మంత్రము : ఇన్ద్రః సునీతీ సహ మా పునాతు । సోమః స్వస్త్యా వరుణః సమీచ్యా । యమో రాజా ప్రమృణాభిః పునాతు మా । జాతవేదా మోర్జయన్త్యా పునాతు (౮), ఇతి ।

అను రయీణాం బ్రహ్మణా స్వస్త్యయనీః సుదుఘా హి । ఘృతశ్చుత ఋషిభిః సంభృతో రసః పునాతు త్రీణి చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే చతుర్థ ప్రపాఠకే అష్టమో౽నువాకః ॥౮॥

అర్థము : ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, సునీతి (సునీత్యా) సహ=శోభన ఫలమును పొందించునట్టి దేవితోఁ గూడ, మా=నన్ను, పునాతు=శోధించుఁగాక. సోమః=సోముఁడు, స్వస్త్యా=క్షేమమును పొందించునట్టి దేవితోఁ గూడ, మా, పునాతు, వరుణః=వరుణుఁడు, సమీచ్యా=అనుకూలయైన దేవితోఁ గూడ, మా, పునాతు. యమః రాజా=రాజైన యముఁడు, ప్రమృణాభిః=ప్రకర్షముగ మారికలైన దేవులతోఁ గూడ, మా, పునాతు. జాతవేదాః=అగ్ని, ఊర్జయన్త్యా=క్షీరాది రసములను పొందించునట్టి దేవితోఁ గూడ, మా, పునాతు.

తాత్పర్యము : సులభము. ఇది సప్తదశ ఋక్కు.

అష్టమానువాకము సమాప్తము

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే చతుర్థ ప్రపాఠకే
నవమో౽నువాకః

1. మంత్రము : ప్రజా వై సత్రమాసత తపస్తప్యమానా అజుహ్వతీః । దేవా అపశ్యం చమసం ఘృతస్య పూర్ణగ్ం స్వధామ్ । తముపోదతిష్ఠన్త మజుహవుః । తేనార్ధమాసే ఊర్జ మవారున్ధత । తస్మాదర్ధమాసే దేవా ఇజ్యన్తే, ఇతి ।

అవతారిక : అష్టమానువాకమునందు శుద్ధ్యర్థములైన మంత్రములు చెప్పఁబడినవి. దానితో సోమశేషమును అశేషముగఁ జేసి శ్రుతిః నవమానువాకమునందు రాజసూయ గత చాతుర్మాస్య శేషము చెప్పఁబడుచున్నది. ఆ చాతుర్మాస్యములను విధించుటకై ఆదియందు ఆఖ్యాయికను చెప్పుచున్నది.

అర్థము : ప్రజాః=దేవ పితృ మనుష్య పశ్వసురు లనెడి ప్రజలు, తపః=ఉపవాసాది రూపమైన తపస్సును, తప్యమానాః=అనుష్ఠించుచున్నవారును, అజుహ్వతీః=హోమము చేయనివారు నగుచు, సత్రమ్ ఆసత వై=సత్రయాగము ననుష్ఠించిరఁట!, సత్ర సదృశమైన సుకృతమును సంపాదించిరని యర్థము. దేవాః=దేవతలు, ఘృతస్య పూర్ణమ్=ఘృత పూరితమును, స్వధామ్=స్వోచితాన్న ధారకమునగు, చమసమ్=చమస పాత్రమును, అపశ్యమ్ (అపశ్యన్)=చూచిరి. తమ్ ఉప ఉదతిష్ఠన్=దానిని (పొంది) సమీపమున లేచి నిలుచుండిరి. తమ్=ఆ చమసమును, అజుహవుః=హోమము చేసిరి. తేన=ఆ హోమముచేత, అర్ధమాసే=ఒక్కొక్క అర్ధమాసమందు, ఊర్జమ్=రస విశేషమును, అవారున్ధత=పొందిరి. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, అర్ధమాసే=పౌర్ణమాసీ రూపము, అమావాస్యా రూపమునైన అర్ధమాసమందు, దేవాః=దేవతలు, ఇజ్యన్తే=యజింపఁబడుచున్నారు.

తాత్పర్యము: పూర్వము ఒకప్పుడు దేవ పితృ మనుష్య పశ్వసురులనెడి ప్రజలు ఉపవాసాది రూపమైన తపస్సు నాచరించుచు కొంచెమైనను హోమమును చేయక సత్రయాగము ననుష్ఠించిరి. అనగా సత్ర సదృశమైన సుకృతమును సంపాదించిరి. వారిలో దేవతలు కొంచెము కాలము తపస్సు చేసి ఘృతపూరితమును, స్వోచితాన్నధారకమునగు ఒకానొక చమస పాత్రమును చూచి, దానిని పొంది, దాని సమీపమున లేచి నిలుచుండి ఆ చమసమును హోమము చేసిరి. ఆ హోమముచేత ఒక్కొక్క అర్ధమాసమందు స్వభోజ్యమైన రసవిశేషమును పొందిరి. ఆ కారణమువలన పౌర్ణమాసీ రూపమును అమావాస్యా రూపమునైన అర్ధమాసమందు దేవతలు యజింపఁబడుచున్నారు.

2. మంత్రము : పితరో౽పశ్యం చమసం ఘృతస్య పూర్ణగ్ం స్వధామ్ । తముపోదతిష్ఠన్త మజుహవుః । తేన మాస్యూర్జ మవారున్ధత । తస్మాన్మాసి పితృభ్యః క్రియతే । మనుష్యా అపశ్యం చమసం ఘృతస్య పూర్ణగ్ం స్వధామ్ (౧) । తముపోదతిష్ఠన్త మజుహవుః । తేన ద్వయీ మూర్జ మవారున్ధత । తస్మాద్ద్విరహ్నో మనుష్యేభ్య ఉపహ్రియతే । ప్రాతశ్చ సాయం చ । పశవో౽పశ్యం చమసం ఘృతస్య పూర్ణగ్ం స్వధామ్ । తముపోదతిష్ఠన్త మజుహవుః । తేన త్రయీ మూర్జ మవారున్ధత । తస్మాత్త్రిరహ్నః పశవః ప్రేరతే । ప్రాతః సఙ్గవే సాయమ్ । అసురా అపశ్యం చమసం ఘృతస్య పూర్ణగ్ం స్వధామ్ (౨)। తముపోదతిష్ఠన్త మజుహవుః । తేన సంవత్సర ఊర్జ మవారున్ధత, ఇతి ।

అర్థము : పితరః, ఘృతస్య, పూర్ణమ్, స్వధామ్, చమసమ్, అపశ్యమ్ (అపశ్యన్). తమ్, ఉప, ఉదతిష్ఠన్. తమ్, అజుహవుః. (అర్థము పూర్వోక్తమే.) తేన=ఆ హోమముచే, మాసి=ఒక్కొక్క మాసమందు, ఊర్జమ్=(అన్నమును) రసవిశేషమును, అవారున్ధత=పొందిరి. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, మాసి=ప్రతిమాసమందు (అమావాస్యయందు) పితృభ్యః=పితృదేవతలకొఱకు, క్రియతే=పిండపితృయజ్ఞము చేయఁబడుచున్నది. [2]మనుష్యాః, ఘృతస్య, పూర్ణమ్, స్వధామ్, చమసమ్, అపశ్యమ్ (అపశ్యన్). (అర్థము పూర్వోక్తమే.) తమ్, ఉప, ఉదతిష్ఠన్. తమ్, అజుహవుః. తేన=ఆ హోమముచే, ద్వయీమ్=కాలద్వయమునకు సంబంధించిన, ఊర్జమ్=రసవిశేషమును (అన్నమును), అవారున్ధత=పొందిరి. తస్మాత్, అహ్నః=అహస్సునకు, ద్విః=రెండు మారులు, ప్రాతశ్చ=ప్రాతఃకాలమందును, సాయం చ=సాయంకాలమందును, మనుష్యేభ్యః=మనుష్యులచే (తృతీయార్థే చతుర్థీ.) ఉపహ్రియతే=స్వీకరించఁబడుచున్నది (భుజింపఁబడుచున్నది).

[3]పశవః=పశ్వభిమాని దేవతలు, ఘృతస్య, పూర్ణమ్, స్వధామ్, చమసమ్, అపశ్యమ్ (అపశ్యన్). తమ్, ఉప, ఉదతిష్ఠన్. తమ్, అజుహవుః. తేన=ఆ హోమముచే, త్రయీమ్=కాలత్రయమునకు పరిమితమైన, ఊర్జమ్, అవారున్ధత. తస్మాత్, పశవః=పశువులు, అహ్నః=అహస్సునకు, త్రిః=మూఁడు మారులు, ప్రాతః=ప్రాతఃకాలమందు, సఙ్గవే=మధ్యకాలమందు, సాయమ్=సాయంకాలమందును, ప్రేరతే=తృణభక్షణమునకై సంచరించుచున్నవి. [4]అసురాః=అసురులు, ఘృతస్య, పూర్ణమ్, స్వధామ్, చమసమ్, అపశ్యమ్ (అపశ్యన్). తమ్, ఉప, ఉదతిష్ఠన్. తమ్, అజుహవుః. తేన=ఆ హోమముచేత, సంవత్సరే=ఒక సంవత్సరమందు, ఊర్జమ్=స్వభోజ్యమైన రసవిశేషమును (అన్నమును) అవారున్ధత=పొందిరి. (ఇందు అనుక్తార్థములైన పదములకు ప్రథమ మంత్ర వ్యాఖ్యానమున అర్థము వ్రాయఁబడినది.)

తాత్పర్యము : [1]ఇచట శ్రుతి పిత్రాదుల ఆ తపఃఫలమునే చూపుచున్నది. పితృదేవతలు కొంతకాలము ఉపవాసాది రూపమైన తపస్సు చేసి ఘృతపూరితమును, స్వోచితాన్న ధారకమునగు చమసమును చూచి దాని సమీపమున నిలుచుండి ఆ చమసమును హోమము చేసిరి. ఆ హోమముచే ఆ పితృదేవతలు ఒక మాసమందు స్వభోజ్యమైన అన్నమును పొందిరి. ఆ కారణమువలన ప్రతిమాసము అమావాస్యయందు పితృదేవతలకొఱకు పిండపితృయజ్ఞము చేయఁబడుచున్నది. [2]మనుష్యులు కొంత కాలము ఉపవాసాది రూపమైన తపస్సుచేసి ఘృతపూరితమును, స్వోచితాన్న ధారకమునగు చమసమును చూచి, దానిని పొంది దాని సమీపమున నిలుచుండి ఆ చమసమును హోమము చేసిరి. ఆ హోమముచే మనుష్యులు ఒక అహస్సునందు కాలద్వయవర్తియైన అన్నమును పొందిరి. ఆ కారణమువలన మనుష్యులు అహస్సునందు ప్రాతఃకాలమందు, సాయంకాలమందును మొత్తము రెండు మారులు అన్నమును భుజించుచున్నారు.

[3]పశ్వభిమాని దేవతలు కొంతకాలము తపస్సు చేసి ఘృతపూరితమును, స్వోచితాన్న ధారకమునగు చమసమును చూచి, దానిని పొంది, దాని సమీపమున నిలుచుండి ఆ చమసమును హోమము చేసిరి. ఆ హోమముచే ఆ పశ్వభిమాని దేవతలు ఒక అహస్సునందే కాలత్రయమునందు భోజ్యమైన అన్నమును పొందిరి. ఆ కారణమువలన అహస్సున మూఁడు కాలములందు పశువులు తృణ భక్షణమునకై సంచరించుచున్నవి. ఆ యా మధ్యకాలమందు రోమంథమును చేయుచు వర్తించుచున్నవి. [4]అసురులు కొంతకాలము తపస్సు చేసి ఘృతపూరితమును, స్వోచితాన్న ధారకమునగు చమసమును చూచి, దానిని పొంది, దాని సమీపమున నిలుచుండి, ఆ చమసమును హోమము చేసిరి. ఆ హోమముచే అసురులు ఒక సంవత్సరమందు స్వ భోజ్యమైన అన్నమును పొందిరి.

3. మంత్రము : తే దేవా అమన్యన్త । అమీ వా ఇదమభూవన్ । యద్వయగ్ం స్మ ఇతి । త ఏతాని చాతుర్మాస్యాన్యపశ్యన్ । తాని నిరవపన్ । తైరేవైషాం తామూర్జ మవృఞ్జత । తతో దేవా అభవన్ । పరాఽసురాః (౩), ఇతి ।

అర్థము : తే దేవాః=ఆ దేవతలు, అమన్యన్త=ఆలోచించిరి. 'వయమ్=మనము, యత్=ఏ ఐశ్వర్యమును, (ప్రాప్య=పొంది,) స్మ=ఉన్నామో, అమీ వై=ఈ అసురులే, ఇదం=ఈ ఐశ్వర్యమును, (ప్రాప్య=పొంది,) అభూవన్=ఉండిరి. ఇతి=అని, (అమన్యన్త=తలఁచిరి). తాని ఏతాని చాతుర్మాస్యాని=ఆ ఈ వక్ష్యమాణములైన వైశ్వదేవాది చాతుర్మాస్య వ్రతములను,

అపశ్యన్=చూచిరి. తాని=ఆ చాతుర్మాస్యములను, నిరవపన్=నిర్వాపము చేసిరి (అనుష్ఠించిరి). తైరేవ=ఆ చాతుర్మాస్యములచేతనే, ఏషామ్=ఈ అసురులయొక్క, తామ్ ఊర్జమ్=సంవత్సర పర్యాప్తమైన భోజ్యమును, అవృఞ్జత= నశింపఁజేసిరి. తతః=అందువలన, దేవాః=దేవతలు, అభవన్=విజయులైరి. అసురాః=అసురులు, పరాఽభవన్= పరాభూతులైరి.'

తాత్పర్యము : అనంతర మిచట శ్రుతి దేవత లాచరించిన వ్యాపారమును చూపుచున్నది. దేవత లందఱు ఒకచోట కలసి ఈ విధముగ ఆలోచించిరి, ''మనము ఏ ఐశ్వర్యము నిప్పుడు పొంది ఉంటున్నామో, ఆ ఐశ్వర్యమును ఈ అసురులే పొందిరి. అందువలన సంవత్సరమున ఒక్క పర్యాయము భుజించి తృప్తు లగుచు, అసురులు మఱల సంవత్సర సమాప్తి పర్యంతము స్వ భోజన వ్యాపారము లేనందువలన, నిరంతరము యుద్ధము చేయుచు మమ్ము క్లేశపెట్టుచున్నారు'' అని ఆలోచించి ఆ దేవతలు అసుర వినాశ హేతువులుగా ఈ వక్ష్యమాణములైన చాతుర్మాస్యములను చూచిరి. ఆ చాతుర్మాస్యములను నిర్వాపము చేసి ఆ దేవతలు ఆ నిరుప్తములైన చాతుర్మాస్యములచేతనే సంవత్సర పర్యాప్తమైన వారి భోజ్యమును నశింపఁజేసిరి. ఆ విధముగ అసురుల భోజ్యమును నశింపఁజేయుటవలన దేవతలు విజయులైరి. అసురులు పరాజయము నొందిరి.

4. మంత్రము : యద్యజతే । యామేవ దేవా ఊర్జ మవారున్ధత । తాం తేనావరున్ధే । యత్పితృభ్యః కరోతి । యామేవ పితర ఊర్జ మవారున్ధత । తాం తేనావరున్ధే । యదావసథేఽన్నగ్ం హరన్తి । యామేవ మనుష్యా ఊర్జ మవారున్ధత । తాం తేనావరున్ధే । యద్దక్షిణాం దదాతి (౪) । యామేవ పశవ ఊర్జ మవారున్ధత । తాం తేనావరున్ధే । యచ్చాతుర్మాస్యై ర్యజతే । యామేవాసురా ఊర్జ మవారున్ధత । తాం తేనావరున్ధే । భవత్యాత్మనా । పరాఽస్య భ్రాతృవ్యో భవతి, ఇతి ।

అర్థము : (యజమానః=యజమానుఁడు,) యజతే యత్=దర్శ పూర్ణమాస యాగముల ననుష్ఠించునో, దేవాః=దేవతలు, యామ్ ఊర్జమేవ=ఏ అన్నరూప రసవిశేషమునే, అవారున్ధత=పొందిరో, తామ్=ఆ అన్నరూప రసమును, తేన=ఆ దర్శపూర్ణమాసానుష్ఠానముచే, అవరున్ధే=దర్శపూర్ణమాస యాగకర్త, పొందుచున్నాఁడు. పితృభ్యః=పితృదేవతలకొఱకు, కరోతి యత్=పిండపితృయజ్ఞమును చేయునో (చేయవలెను), పితరః=పితృదేవతలు, యామ్ ఊర్జమేవ=ఏ అన్నరూప రసమునే, అవారున్ధత=పొందిరో, (అయమ్=ఈ పిండపితృయజ్ఞకర్త,) తేన=ఆ పిండపితృయజ్ఞముచే, తామేవ=ఆ అన్నరూప రసవిశేషమునే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు.

ఆవసథే=వైశ్వదేవాంతమైన ఆవసథమందు, అన్నమ్=అన్నమును, హరన్తి యత్=ఒసఁగినచో, (అన్నము నతిథుల కొసఁగవలెను). మనుష్యాః=మనుష్యులు, యామ్ ఊర్జమేవ=ఏ అన్నరూప రసమునే, అవారున్ధత=పొందిరో, అయమ్=ఆవసథమునందు అన్నదానముచే అతిథులను పూజించిన ఈ యజమానుఁడు, తేన=ఆ ఆవసథముచే, తామ్=ఆ అన్నరూప రసమును, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు. దక్షిణామ్=(అన్వాహార్యమును) గవాది దక్షిణను, దదాతి యత్=ఇచ్చినచో, పశవః=పశువులు, యామ్ ఊర్జమేవ=ఏ రస విశేషమునే, అవారున్ధత=పొందినవో, తామ్=దానిని, తేన=ఆ అన్వాహార్యముచే, అవరున్ధే=యజమానుఁడు పొందుచున్నాఁడు.

చాతుర్మాస్యాన్ యజతి యత్=యజమానుఁడు చాతుర్మాస్య యాగముల ననుష్ఠించినచో, (అనుష్ఠించవలెనని విధి.) అసురాః=అసురులు, యామ్ ఊర్జమేవ=సంవత్సర పర్యాప్తమైన అన్నరూప రసమునే, అవారున్ధత=పొందిరో, అయమ్=ఈ చాతుర్మాస్య కర్త, తేన=ఆ చాతుర్మాస్య యాగానుష్ఠానముచే, తామ్=ఆ ఫలమును, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు. (తతః=అందువలన, అయమ్=ఈ చాతుర్మాస్య కర్త,) ఆత్మనా=స్వయముగ,

భవతి=విజయవంతుఁ డగుచున్నాఁడు. అస్య=ఈ యజమానునియొక్క, భ్రాతృవ్యః=శత్రువు, పరా భవతి=పరా భూతుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఈ విధముగ ఆఖ్యాయికచే చాతుర్మాస్యలయొక్క ప్రాశస్త్యమును చూపుటకై దర్శపూర్ణమాసాది ప్రశంసా పూర్వకముగ తత్తత్ప్రశంసను ప్రస్తావించి, శ్రుతి దర్శాది విధ్యనువాద పురస్సరముగ ఇచట చాతుర్మాస్యలను విధించుచున్నది.

యజమానుఁడు దర్శపూర్ణమాస యాగములను, పిండపితృ యజ్ఞమును అనుష్ఠించవలెను. వైశ్వదేవాంతమందు అన్నముచే అతిథులను పూజించవలెను. అన్వాహార్య గవాది రూప దక్షిణ నీయవలెను. ఆ యా కర్మలచే ఆ యా ఫలములను పొందుటకై దర్శపూర్ణమాసాదులు అనుష్ఠేయము లైనవిధముగనే, ఇచటఁ గూడ యజమానుఁడు ఫలప్రాప్తికై చాతుర్మాస్య యాగముల ననుష్ఠించవలెను. దానివలన యజమానుఁడు స్వయముగనే విజయవంతుఁ డగును. ఇతని శత్రువు పరాభూతుఁ డగును.

5. మంత్రము : విరాజో వా ఏష విక్రాన్తిః । యచ్చాతుర్మాస్యాని । వైశ్వదేవేనాస్మిల్లోకే ప్రత్యతిష్ఠత్ । వరుణప్రఘాసై రన్తరిక్షే । సాకమేధై

రముష్మిల్లోకే । ఏష హృత్వా వై తత్సర్వం భవతి । య ఏవం విద్వాగ్ం శ్చాతుర్మాస్యై ర్యజతే (౫), ఇతి ।

మనుష్యా అపశ్యం చమసం ఘృతస్య పూర్ణగ్ం స్వధామసురా అపశ్యం చమసం ఘృతస్య పూర్ణగ్ం స్వధామసురా

దదాత్యతిష్ఠ చ్చత్వారి చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే చతుర్థ ప్రపాఠకే నవమోఽనువాకః ॥౯॥

అర్థము : చాతుర్మాస్యాని యత్=చాతుర్మాస్యములనునవి యేవి కలవో, ఏషా=ఇది, విరాజః=ప్రజాపతియొక్క, విక్రాన్తి వై=లోకత్రయా క్రమణ సాధనముల విక్రాంతియే. (సః=ఆ ప్రజాపతి,) వైశ్వదేవేన=వైశ్వదేవ పర్వముచే, అస్మిన్ లోకే=ఈ భూలోకమునందు, ప్రత్యతిష్ఠత్=ప్రతిష్ఠించెను. వరుణప్రఘాసైః=వరుణప్రఘాసము లనెడి పర్వముచే, అన్తరిక్షే=అంతరిక్ష లోకమునందు, ప్రత్యతిష్ఠత్=ప్రతిష్ఠించెను. సాకమేధైః=సాకమేధ పర్వముచే, అముష్మిన్ లోకే=ద్యులోకమునందు, ప్రత్యతిష్ఠత్=ప్రతిష్ఠించెను. యః=ఏ యజమానుఁడు, ఏవమ్=ఈ విధముగ, విద్వాన్=తెలిసికొనినవాఁడై, చాతుర్మాస్యైః యజతే=చాతుర్మాస్య యాగము చేయునో, ఏషః=ఇతఁడు, హృత్వా వై=చాతుర్మాస్యముల నాచరించియే, తత్సర్వమ్=ఆ సమస్తమును, భవతి=పొందినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : చాతుర్మాస్యవిధియందు తాత్పర్యమును చూపుటకై శ్రుతి మఱల ప్రశంసించుచున్నది. ప్రజాపతి చాతుర్మాస్యముల ననుష్ఠించియే పృథివ్యంతరిక్ష ద్యులోకములందు ప్రతిష్ఠ నొందెను. చాతుర్మాస్యములలో వైశ్వదేవ, వరుణప్రఘాస, సాకమేధము లనెడి మూఁడు పర్వములు కలవు. ప్రజాపతి అందు వైశ్వదేవ పర్వముచే భూ లోకమునందును, వరుణప్రఘాస పర్వముచే అంతరిక్షమందును, సాకమేధపర్వముచే ద్యులోకమందును ప్రతిష్ఠించెను. ఈ విధముగ దెలిసికొని చాతుర్మాస్యముల ననుష్ఠించిన యజమానుఁడు ప్రజాపతివలె ఆ సర్వమును పొందును.

నవమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే చతుర్థ ప్రపాఠకే

దశమోఽనువాకః

1. మంత్రము : అగ్నిర్వావ సంవత్సరః । ఆదిత్యః పరివత్సరః । చన్ద్రమా ఇదావత్సరః । వాయు రనువత్సరః, ఇతి ।

అవతారిక : నవమానువాకమునందు చాతుర్మాస్యములు విహితము లైనవి. ఈ దశమానువాకమునందు అందలి విశేషమును విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది.

అర్థము : అగ్నిః వావ=అగ్నియే, సంవత్సరః=సంవత్సర రూపుఁడు. ఆదిత్యః=ఆదిత్యుఁడు, పరివత్సరః= పరివత్సర రూపుఁడు. చన్ద్రమాః=చంద్రుఁడు, ఇదావత్సరః=ఇదావత్సర రూపుఁడు. వాయుః=వాయువు, అనువత్సరః=అనువత్సర రూపుఁడు.

తాత్పర్యము : ప్రభవాది షష్టి సంవత్సరములలో ఒక్కొక్క సంవత్సర పంచకము ఒక్కొక్క యుగము. ఆ యుగమునందు ఉంటున్న ఐదేసి సంవత్సరములకు క్రమముగ సంవత్సరము, పరివత్సరము, ఇదావత్సరము, అనువత్సరము, ఇద్వత్సరము అనునవి నామధేయములు. అగ్న్యాదులు సంవత్సరాది రూపులు. అనఁగా సంవత్సరాదుల నాలుగింటిని అభిమానించుటచే అగ్న్యాదులు క్రమముగ సంవత్సరాది రూపులని యర్థము. ఇచట అగ్న్యాదులను సంవత్సరాది స్వరూపులుగ శ్రుతి ప్రస్తుతించినది.

2. మంత్రము : యద్వైశ్వదేవేన యజతే । అగ్నిమేవ తత్సంవత్సర మాప్నోతి । తస్మాద్వైశ్వదేవేన యజమానః । సంవత్సరీణాగ్ం స్వస్తి

మాశాస్త ఇత్యాశాసీత; ఇతి ।

అర్థము : వైశ్వదేవేన యజతే యత్=చాతుర్మాస్యములందలి ప్రథమ పర్వమైన వైశ్వదేవ యాగమును చేయుచో, (చేయవలెను.) తత్=ఆ వైశ్వదేవమువలన, సంవత్సరమ్ అగ్నిమేవ=సంవత్సర రూపుఁడైన అగ్నినే, ఆప్నోతి=వైశ్వదేవ కర్త పొందును. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, యజమానః=యజమానుఁడు, వైశ్వదేవేన=వైశ్వదేవముచే, ''సంవత్సరీణాగ్ం స్వస్తి మాశాస్తే''=''సంవత్సరీణాం స్వస్తి మాశాస్తే'' అను మంత్రభాగమును ఆశాసీత=పఠించవలెను.

తాత్పర్యము : యజమానుఁడు చాతుర్మాస్యములందలి వైశ్వదేవ పర్వము ననుష్ఠించవలెను. ఆ వైశ్వదేవానుష్ఠానముచే నతఁడు సంవత్సర రూపుఁడైన అగ్నినే పొందును. ఆ కారణమువలన యజమానుఁడు వైశ్వదేవానుష్ఠాన సమయమున ''సంవత్సరీణాగ్ం స్వస్తి మాశాస్తే దివ్యం ధామాఽఽశాస్తే'' అను సూక్తవాకమునందలి ''సంవత్సరీణాగ్ం స్వస్తి మాశాస్తే'' అను వాక్యమును పఠించవలెను. ఇచట వైశ్వదేవ రూప కర్మమందు సంవత్సర స్వరూపాగ్ని ప్రతిపాదన పురస్సరముగ ఒకానొక మంత్రవిశేషము విధించఁబడినది.

3. మంత్రము : యద్వరుణప్రఘాసై ర్యజతే । ఆదిత్యమేవ తత్పరివత్సర మాప్నోతి (౧) । తస్మాద్వరుణప్రఘాసై ర్యజమానః ।

పరివత్సరీణాగ్ం స్వస్తి మాశాస్త ఇత్యాశాసీత । యత్సాకమేధై ర్యజతే । చన్ద్రమసమేవ తదిదావత్సర మాప్నోతి ।

తస్మాత్సాకమేధై ర్యజమానః । ఇదావత్సరీణాగ్ం స్వస్తి మాశాస్త ఇత్యాశాసీత, ఇతి ।

అర్థము : వరుణప్రఘాసైః యజతే యత్=వరుణప్రఘాస పర్వానుష్ఠానము చేసినచో, (చేయవలెనని విధి.) తత్=ఆ వరుణప్రఘాసానుష్ఠానముచే, పరివత్సరమ్ ఆదిత్యమేవ=పరివత్సర స్వరూపుఁడైన ఆదిత్యునే, (సః=ఆ వరుణప్రఘాస యాగ కర్త,)

అప్నోతి=పొందుచున్నాడు. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, యజమానః=యజమానుడు, వరుణప్రఘాసైః=వరుణ ప్రఘాసములచే, ''పరివత్సరీణాగ్ం స్వస్తి మాశాస్తే'' ఇతి='పరివత్సరీణాగ్ం స్వస్తి మాశాస్తే' అను మంత్ర భాగమును, అశాసీత=పఠించవలెను. సాకమేధైః యజతే యత్=సాకమేధ పర్వానుష్ఠానము చేసినచో, (చేయవలెనని విధి) తత్=ఆ సాకమేధానుష్ఠానమువలన, (సః=ఆ యజమానుడు,) ఇదావత్సరం చన్ద్రమసమేవ=ఇదావత్సర స్వరూప చంద్రుని, అప్నోతి=పొందుచున్నాడు. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, యజమానః=యజమానుడు, సాకమేధైః=సాకమేధము లచే, ''ఇదావత్సరీణాగ్ం స్వస్తి మాశాస్తే'' ఇతి=''ఇదావత్సరీణాం స్వస్తి మాశాస్తే'' అను మంత్రభాగమును, ఆశా సీత=పఠించవలెను.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ద్వితీయ తృతీయ పర్వములైన పరివత్సరేదావత్సర స్వరూపులైన ఆదిత్య చంద్రమసులయొక్క ప్రతిపాదనము చేయుచు యథాక్రమముగ మంత్రవిశేషములను విధించినది. తాత్పర్యము సులభము.

4. మంత్రము : యత్పిత్రయజ్ఞేన యజతే । దేవానేవ తదన్వవస్యతి, ఇతి ।

అర్థము : పిత్ర్యయజ్ఞేన యజతే యత్=పిత్ర్యయజ్ఞము ననుష్ఠించుచో, (అనుష్ఠించవలెనని విధి.) తత్=ఆ పిత్ర్యయజ్ఞముచేత, (సః=ఆ పిత్ర్యయజ్ఞకర్త,) దేవానేవ=పితృమద్విశేషణ యుక్త సోమాది దేవతలనే, అన్వవస్యతి=అనుక్రమముగ సంతోషపరచినవా డగును.

తాత్పర్యము : ఇంతవఱకు శ్రుతి చాతుర్మాస్యావయవ రూపములైన వైశ్వదేవాదులగు పర్వములను మూడింటిని, తదీయ మంత్ర విశేషములను విధించి, తదవయవ రూపమైన మహాపితృయజ్ఞమును విధించుచున్నది. వైశ్వదేవాది పర్వముల ననుష్ఠించిన యజమానుడు తదవయవరూపమైన మహాపితృయజ్ఞము ననుష్ఠించవలెను. అతడు ఆ మహాపితృయజ్ఞమునే పితృ మద్విశేషణ యుక్తులైన సోమాది దేవతలనే అనుక్రమముగ సంతోషపఱచినవా డగును.

5. మంత్రము : అథ వా అస్య వాయుశ్చానువత్సరశ్చాప్రీతా వుచ్ఛిష్యేతే । యచ్ఛునాసీరీయేణ యజతే (౨) । వాయుమేవ తదనువత్సర మాప్నోతి । తస్మాచ్ఛునాసీరీయేణ యజమానః । అనువత్సరీణాగ్ం స్వస్తి మాశాస్త ఇత్యాశాసీత, ఇతి ।

అర్థము : అథ=అప్పుడు, అస్య=ఈ యజమానునియొక్క, అనువత్సరః=అనువత్సర కాలము, వాయుశ్చ=తదభిమానియైన వాయువును, అప్రీతౌ=తృప్తులు కానివారై, ఉచ్ఛిష్యేతే=అవశిష్టు లగుచున్నారు. శునాశీరీయేణ యజతే యత్=శునాశీరీ య మనెడి నాల్గవ పర్వము ననుష్ఠించుచో, (అనుష్ఠించవలెనని విధి.) తత్=ఆ శునాసీరీయముచేత, అనువత్సరం వాయు మేవ=అనువత్సర స్వరూపుడైన వాయువునే, (సః=ఆ శునాసీరీయ పర్వకర్త,) అప్నోతి=పొందుచున్నాడు. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, యజమానః=యజమానుడు, శునాసీరీయేణ=శునాసీరీయ పర్వముచే, ''అనువత్సరీ ణాగ్ం స్వస్తి మాశాస్తే'' ఇతి='అనువత్సరీణాగ్ం స్వస్తి మాశాస్తే' అను మంత్రభాగమును, ఆశాస్తే=పఠించవలెను.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి చతుర్థ పర్వమునందు అనువత్సర రూప వాయు ప్రాప్తి ప్రతిపాదన పురస్సరముగ మంత్రవిశేషమును విధించుచున్నది. పూర్వోక్తములైన వైశ్వదేవాది పర్వముల ననుష్ఠించినప్పుడు అనువత్సర కాలము, తదభిమానియగు వాయువును మాత్రమే అతృప్తులై మిగులుచున్నారు. అందుకై యజమానుడు చాతుర్మాస్యావయవమైన శునాసీరీయ మనెడి నాల్గవ పర్వము ననుష్ఠించవలెను. ఆ శునాసీరీయముచే తదనుష్ఠాత అనువత్సర రూప వాయువునే పొందును. ఆ కారణమువలన యజమానుడు శునాసీరీయ పర్వమునందు 'అనువత్సరీణాగ్ం స్వస్తి మాశాస్తే' అను మంత్రభాగమును పఠించవలెను.

6. మంత్రము : సంవత్సరం వా ఏష ఈప్సతీత్యాహుః । యశ్చాతుర్మాస్యై ర్యజత ఇతి । ఏష హ త్వై సంవత్సర మాప్నోతి । య ఏవం విద్వాగ్ం శ్చాతుర్మాస్యై ర్యజతే, ఇతి ।

అర్థము : యః=ఏ పురుషుడు, చాతుర్మాస్యైః యజతే=చాతుర్మాస్య యాగము ననుష్ఠించుచున్నాడో, ఏషః=ఈ పురుషుడు, సంవత్సరం వై=సంవత్సరాభిమానియైన ప్రజాపతినే, ఈప్సతీతి=పొందగోరుచున్నాడని, ఇతి=ఈ విధముగ, ఆహుః= అభిజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. యః=ఏ పురుషుడు, ఏవమ్=ఈ విధముగ, విద్వాన్=తెలిసికొనినవాడై, చాతుర్మాస్యైః యజతే=చాతుర్మాస్య యాగము ననుష్ఠించుచున్నాడో, ఏషః=ఇతడు, సంవత్సరం త్వై=సంవత్సరాభిమానియైన ప్రజాపతినే, అప్నోతి హ=పొందుచున్నాడు కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట పర్వచతుష్టయాత్మకమైన చాతుర్మాస్య యాగమును శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. పర్వచతుష్టయోపేతమైన చాతుర్మాస్య యాగము ననుష్ఠించునట్టి పురుషుడు సంవత్సరాభిమానియైన ప్రజాపతినే పొందగోరుచున్నాడని అభిజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. ఈవిధముగా దెలిసికొని పర్వచతుష్టయోపేతమైన చాతుర్మాస్యయాగము ననుష్ఠించునట్టి పురుషుడు సంవత్సరాభిమాని యగు ప్రజాపతినే పొందుచున్నాడు కదా! అందువలన ఆ చాతుర్మాస్యయాజి సంవత్సరాభిమానిత్వమును పొందును.

7. మంత్రము : విశ్వే దేవాః సమయజన్త । తే ఽగ్నిమేవాయజన్త । త ఏతం లోక మజయన్ (౩) । యస్మిన్నగ్నిః । యద్వైశ్వదేవేన యజతే । ఏతమేవ లోకం జయతి । యస్మిన్నగ్నిః । అగ్నేరేవ సాయుజ్య ముపైతి, ఇతి ।

అర్థము : విశ్వే దేవాః=విశ్వేదేవత లనెడి గణదేవతలు, సమయజన్త=బాగుగ యజించుటకై ఉద్యుక్తులైరి. తే=ఆ విశ్వేదేవతలు, అగ్నిమేవ=అగ్నినే, అయజన్త=యజించిరి. యస్మిన్=ఏ లోకమునందు, అగ్నిః=అగ్ని, అస్తి=కలడో, తే=ఆ విశ్వే దేవతలు, తం లోకమ్=ఆ లోకమును, అజయన్=జయించిరి (పొందిరి). వైశ్వదేవేన యజతే యత్=వైశ్వదేవ యాగము ననుష్ఠించుచో, యస్మిన్=ఏ లోకమందు, అగ్నిః=అగ్ని, అస్తి=కలడో, ఏతం లోకమేవ=ఈ అగ్ని యుండు లోక మునే, జయతి=జయించుచున్నాడు (పొందుచున్నాడు). అగ్నేః=అగ్నియొక్క, సాయుజ్యమ్=సహావస్థానమును, ఉపైతి=పొందుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : శ్రుతి యిచట వైశ్వదేవ కర్మను ప్రశంసించుచున్నది. విశ్వేదేవత లనువారు దేవగణమునకు చెందినవారు. ఆ విశ్వేదేవతలు అగ్నినే యజించి, ఆ అగ్ని యుండునట్టి లోకమును పొందిరి. కనుక వైశ్వదేవ యాగము ననుష్ఠించునట్టి పురుషుడు అగ్ని ఉండునట్టి లోకమును పొంది ఆ అగ్నియొక్క సాయుజ్యమును సహావస్థానమును పొందును.

8. మంత్రము : యదా వైశ్వదేవేన యజతే । అథ సంవత్సరస్య గృహపతి మాప్నోతి । యదా సంవత్సరస్య గృహపతి మాప్నోతి । అథ సహస్రయాజిన మాప్నోతి । యదా సహస్రయాజిన మాప్నోతి (౪) । అథ గృహమేధిన మాప్నోతి । యదా గృహమేధిన మాప్నోతి । అథాగ్ని ర్భవతి । యదా ఽగ్ని ర్భవతి । అథ గౌర్భవతి । ఏషా వై వైశ్వదేవస్య మాత్రా । ఏతద్వా ఏతేషా మవమమ్ । అతో ఽతో వా ఉత్తరాణి శ్రేయాగ్ంసి భవన్తి । యద్విశ్వే దేవాః సమయజన్త । తద్వైశ్వదేవస్య వైశ్వదేవత్వమ్ (౫), ఇతి ।

అర్థము : యదా=ఎప్పుడు, వైశ్వదేవేన యజతే=వైశ్వదేవ యాగము చేయుచున్నాడో, అథ=అప్పుడు, (సః=ఆ వైశ్వదేవ కర్త,) సంవత్సరస్య=సంవత్సర నామకమైన గవామయన సత్ర (యాగ)మునకు యజమానుడైన, గృహపతిమ్=గృహపతిని, అప్నోతి=పొందుచున్నాడు. యదా=ఎప్పుడు, సంవత్సరస్య=సంవత్సర యాగముయొక్క, గృహపతిమ్=గృహపతిని, అప్నోతి=పొందుచున్నాడో, అథ=అప్పుడు, సహస్రయాజినమ్=సహస్ర దక్షిణా యుక్తమైన అప్తోర్యామాదికముచే యజమానుడైన సహస్రయాజిని, అప్నోతి=పొందుచున్నాడు. యదా=ఎప్పుడు, సహస్రయాజినమ్=సహస్రయాజిని,

ఆప్నోతి=పొందుచున్నాడో, అథ=అప్పుడు, గృహమేధినమ్=శ్రుతి స్మృత్యుదిత గార్హస్థ్యము ననుష్ఠించుచున్న గృహమేధిని, ఆప్నోతి=పొందుచున్నాడు.

యదా=ఎప్పుడు, గృహమేధినమ్=గృహమేధిని, ఆప్నోతి=పొందుచున్నాడో, అథ=అప్పుడు, అగ్నిః=అగ్నిదేవుడు భవతి=అగుచున్నాడు. యదా=ఎప్పుడు, అగ్నిః=అగ్నిదేవుడు, భవతి=అగుచున్నాడో, అథ=అప్పుడు, గవాభిమానియగు ఒకానొకదేవుడు, భవతి=అగుచున్నాడు. ఏషా వై=ఇదియే, వైశ్వదేవస్య=వైశ్వదేవ పర్వముయొక్క మాత్రా=ఫలక్లప్తి. (ఫలముయొక్క ఏర్పాటు. ఇదియే ఫలమని యర్థము.) ఏతత్ వై=ఈ వైశ్వదేవ పర్వ ఫలము ఏతేషామ్=ఈ ఇతర పర్వ ఫలములలో, అవమమ్=అత్యల్పము. అతః అతః=ఈ ఒక్కొక్క పర్వఫలముకంటె, ఉత్తరాణి వై=ఉత్తరోత్తర పర్వఫలములే, శ్రేయాంసి=అత్యంత ప్రశస్తములు, భవన్తి=అగుచున్నవి. తత్=విశ్వేదేవతలు దీని దీని బాగుగ అనుష్ఠించుటవలన, వైశ్వదేవస్య=వైశ్వదేవ పర్వమునకు, వైశ్వదేవత్వమ్=వైశ్వదేవ నామము సంపన్నమైన ది.

తాత్పర్యము : మరల ఇచట శ్రుతి వైశ్వదేవమును ప్రకారాంతరమున ప్రశంసించుచున్నది. సంవత్సరాఖ్యమైన గవామయన సత్రయాగము ననుష్ఠించిన యజమానుడు యజమానులలో ముఖ్య గృహపతి. సహస్ర దక్షిణా యుక్త అప్తోర్యామాదికముచే యజ్వ సహస్రయాజి యగును. అతః డొకడు శ్రుతి స్మృత్యుదిత గార్హస్థ్యానుష్ఠాయి గృహమేధి యగును. ఈ గృహపత్యాదులు మనుష్యులలో శ్రేష్ఠులు. వైశ్వదేవము ననుష్ఠించిననాడు ఆ యజ్వ గృహపతి, సహస్రయాజి, గృహమేధి, అగ్నిదేవ, గవాభిమాని దేవతల మహిమచే యోగ్యుడగును. ఈ ఫలక్లప్తి వైశ్వదేవ పర్వమునకు ... మైనది. అనగా వైశ్వదేవ పర్వమున కీమాత్రమే ఫలమని యర్థము. ఈ వైశ్వదేవ పర్వముయొక్క ఫలము ఇతర పర్వ ఫలములలో అత్యల్ప మైనది. ఇందు పూర్వ పర్వముల ఫలములకంటె ఉత్తరోత్తర పర్వముల ఫలములు అత్యంత ప్రశస్తములు. విశ్వేదేవతలు ఈ సర్వమును బాగుగ అనుష్ఠించుటవలన దీనికి వైశ్వదేవ మనెడి నామధేయ మేర్పడినది.

9. మంత్రము : అథాఽఽదిత్యో వరుణగ్‍ం రాజానం వరుణప్రఘాసై రయజత । స ఏతం లోక మజయత్ । యస్మిన్నాదిత్యః । య ... ప్రఘాసై ర్యజతే । ఏతమేవ లోకం జయతి । యస్మిన్నాదిత్యః । ఆదిత్యస్యైవ సాయుజ్య ముపైతి । యదాదిత్యో వరుణగ్‍ం రాజానం వరుణప్రఘాసై రయజత । తద్వరుణప్రఘాసానాం వరుణప్రఘాసత్వమ్, ఇతి ।

అర్థము : అథ=అనంతరము, ఆదిత్యః=ఆదిత్యుడు, వరుణం రాజానమ్=వరుణరాజును, వరుణప్రఘాసైః=వరుణప్రఘాసము లనెడి హవిర్విశేషములచే, అయజత=యజించెను (పూజించెను). యస్మిన్=ఏ లోకమునందు, ఆదిత్యః=ఆదిత్యుడు అస్తి=కలడో, ఏతం లోకమేవ=ఈ ఆదిత్య లోకమునే, సః=ఆ ఆదిత్యుడు, అజయత్=జయించెను (పొందెను) ... వరుణప్రఘాసైః=వరుణప్రఘాస హవిస్సులచే, యజతే యత్=యజించుచో, ఆదిత్యః=ఆదిత్యుడు, యస్మిన్=ఏ లోకమునందు, అస్తి=కలడో, సః=ఆ వరుణప్రఘాసములచే యజించిన యజమానుడు, ఏతం లోకమేవ=ఈ ఆదిత్య లోకమునే, జయతి=జయించును (పొందును). ఆదిత్యస్య=ఆదిత్యునియొక్క, సాయుజ్యమేవ=సహావస్థానము నే, ఉపైతి=పొందును. యత్=ఏ కారణమువలన, ఆదిత్యః=ఆదిత్యుడు, వరుణం రాజానమ్=వరుణ రాజును, వరుణప్రఘాసైః=వరుణప్రఘాస హవిర్విశేషములచే, అయజత=యజించెనో తత్=ఆ కారణమువలన, వరుణప్రఘాసానామ్= వరుణప్రఘాస హవిస్సులకు, వరుణప్రఘాస నామము, నిష్పన్నమ్=నిష్పన్నమైనది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ద్వితీయమైన వరుణప్రఘాస పర్వమును ప్రశంసించుచున్నది. ప్రకృష్టః ఘాసః - భక్ష్యవిశేషః యేషు హవిర్విశేషేషు, తే ప్రఘాసాః, వరుణస్య ప్రఘాసాః, వరుణప్రఘాసాః- ప్రకృష్టమైన పోషకములగు ... ఘాసము కల హవిర్విశేషములు ప్రఘాసములు. అవి వరుణపాశ విమోకమునకై అనుష్ఠీయమానములగుటచే వరుణప్రఘాసము లనబడుచున్నవి. విశ్వేదేవతలకు పిమ్మట ఆదిత్యుడు వరుణప్రఘాసములనెడి హవిస్సులచే

వరుణరాజును యజించి తాను ఇప్పుడు ఉంటున్న లోకమును పొందెను. ఈ విధముగ ఇతర పురుషుడు కూడ వరుణప్రఘాసములచే వరుణుని యజించినో ఆదిత్య లోకమును పొంది ఆ ఆదిత్యునియొక్క సహావస్థానమును (సాయుజ్యమును) పొందును. ఆదిత్యుడు వరుణు నుద్దేశించి యజింపబడుటవలన వరుణప్రఘాస నామము సిద్ధించినది.

10. మంత్రము : అథ సోమో రాజా ఛన్దాగ్‍ంసి సాకమేధై రయజత (౬) । స ఏతం లోక మజయత్ । యస్మిగ్‍ంశ్చన్ద్రమా విభాతి । యత్సాకమేధై ర్యజతే । ఏతమేవ లోకం జయతి । యస్మిగ్‍ంశ్చన్ద్రమా విభాతి । చన్ద్రమస ఏవ సాయుజ్య ముపైతి । సోమో వై చన్ద్రమాః । ఏష హ త్వై సాక్షాత్సోమం భక్షయతి । య ఏవం విద్వాన్త్సాకమేధై ర్యజతే । యత్సోమశ్చ రాజా ఛన్దాగ్‍ంసి చ సమైధన్త (౭) । తత్సాకమేధానాగ్‍ం సాకమేధత్వమ్, ఇతి ।

అర్థము : అథ=అనంతరము, సోమః రాజా=సోమరాజు (ఓషధిరాజైన సోమలతావిశేషము), సాకమేధైః=సాకమేధ నామక హవిర్విశేషములచే, ఛన్దాంసి=ఛందోదేవతలను, అయజత=యజించెను (పూజించెను). యస్మిన్=ఏ లోకమందు, చన్ద్రమాః=చంద్రుడు, విభాతి=ప్రకాశించుచుండెనో, ఏతం లోకమ్=ఈ చంద్రలోకమును, సః=ఆ సోమరాజు, అజయత్=జయించెను (పొందెను). సాకమేధైః=సాకమేధ హవిస్సులచే, యజతే యత్=యజించుచో, యస్మిన్=ఏ లోకమందు, చన్ద్రమాః=చంద్రుడు, విభాతి=ప్రకాశించుచున్నాడో, సః=ఆ సాకమేధయాజి, ఏతం లోకమేవ=ఈ చంద్రలోకమునే, జయతి=పొందును. చన్ద్రమసః=చంద్రునియొక్క, సాయుజ్యమేవ=సహావస్థానమునే, ఉపైతి=పొందును. సోమః వై=సోమరాజే, చన్ద్రమాః=చంద్రుడు.

యః=ఏ పురుషుడు, ఏవమ్=ఈ విధముగ, విద్వాన్=తెలిసికొనినవాడై, సాకమేధైః=సాకమేధ హవిస్సులచే, యజతే=యజించుచున్నాడో, ఏషః త్వై=ఈ సాకమేధ యాజియే, సాక్షాత్=కాలవ్యవధానము లేకుండ, సోమమ్=సోమరాజును (సోమమును), భక్షయతి హ=సోమయాగము చేసి భక్షించుచున్నాడు కదా! యత్=ఏ కారణమువలన, ఛన్దాంసి చ=ఛందోదేవతలును, సోమః రాజా చ=సోమరాజును, సమైధన్త=పూజ్యపూజక భావముచే కలసి వృద్ధి నొందిరో, తత్=ఆ కారణమువలన, సాకమేధానామ్=సాకమేధ హవిస్సులకు, సాకమేధ నామము సంపన్నమైనది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి తృతీయమైన సాకమేధ పర్వమును ప్రశంసించుచున్నది. ఆదిత్యునకు పిమ్మట సోమరాజు ఛందోదేవతలను సాకమేధ నామకములైన హవిర్విశేషములచే పూజించి ఇప్పుడు చంద్రుడు ప్రకాశించుచు ఉన్నట్టి చంద్ర లోకమును పొందెను. ఈ విధముగ ఇతరుడు కూడ సాకమేధ హవిస్సులచే ఛందోదేవతలను పూజించినచో, చంద్ర లోకమును జయించి చంద్రునియొక్క సాయుజ్యమును పొందును. చంద్రుడు ఏతదభిమానియగుటవలన ఈ సోమరాజే చంద్రుడు. కావున చంద్రుని యనుగ్రహమువలననే కాలవ్యవధానము లేకుండ సాకమేధయాజి సోమయాగమును చేసి సోమమును భక్షించుచున్నాడు కదా! ఈ యజ్ఞమునందు పూజ్యపూజక భావముచే ఛందోదేవతలును సోమరాజును కలసి వృద్ధి నొందిరి కనుక "సాకమేధన్తే- వర్ధన్తే హవిర్విశేషైః" అను వ్యుత్పత్తిచే ఆ హవిస్సులకు సాకమేధ నామము సంపన్న మైనది.

11. మంత్రము : అథర్తవః పితరః ప్రజాపతిం పితరం పితృయజ్ఞేనాయజన్త । త ఏతం లోక మజయన్ । యస్మిన్నృతవః । యత్పితృ యజ్ఞేన యజతే । ఏతమేవ లోకం జయతి । యస్మిన్నృతవః । ఋతూనామేవ సాయుజ్య ముపైతి । యదృతవః । పితరః ప్రజాపతిం పితరం పితృయజ్ఞేనాయజన్త । తత్పితృయజ్ఞస్య పితృయజ్ఞత్వమ్ (౮), ఇతి ।

అర్థము : అథ=అనంతరము, పితరః=ప్రాణులకు పితరులైన, ఋతవః=ఋతుదేవతలు, పితరమ్=ఋతువులకు పితయైన ప్రజాపతిమ్=ప్రజాపతిని, పిత్ర్యయజ్ఞేన=పిత్ర్యయజ్ఞముచే, అయజన్త=పూజించిరి. యస్మిన్=ఏ లోకమున ఋతవః=ఋతుదేవతలు, సన్తి=కలరో, తే=ఆ ఋతుదేవతలు, ఏతం లోకమ్=ఈ ఋతులోకమును అజయన్=జయించిరి (పొందిరి). పిత్ర్యయజ్ఞేన=పిత్ర్యయజ్ఞముచే, యజతే యత్=ప్రజాపతిని పూజించునో, యస్మిన్ ఋతవః, సన్తి. సః=ఆ పిత్ర్యయజ్ఞకర్త, ఏతం లోకమేవ=ఈ ఋతు లోకమునే, జయతి=పొందును. ఋతూనామ్=ఋతు దేవతలయొక్క, సాయుజ్యమేవ=సహావస్థానమునే, ఉపైతి=పొందును. యత్=ఏ కారణమువలన, పితరః=ప్రాణులకు పితరులైన, ఋతవః=ఋతుదేవతలు, పితరమ్=ఋతువులకు పితయైన, ప్రజాపతిమ్=ప్రజాపతిని అయజన్త=పూజించిరో, తత=ఆ కారణమువలన, పిత్ర్యయజ్ఞస్య=పిత్ర్యయజ్ఞమునకు, పిత్ర్యయజ్ఞత్వమ్=పిత్ర్యయజ్ఞ [illegible] సంపన్న మైనది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి పిత్ర్యయజ్ఞమును ప్రశంసించుచున్నది. సాకమేధ పర్వానంతరము ప్రాణులకు పితరులైన [illegible] ఋతుదేవతలు ఋతువులకు పితయైన ప్రజాపతిని పిత్ర్యయజ్ఞముచే పూజించిరి. ప్రాణ్యుత్పత్తి కాలాధీన [illegible] ఋతువులు ప్రాణులకు పితరు లగుచున్నారు. ఆ ఋతుదేవతలు ఇప్పుడు ఉంటున్న లోకమునే పిత్ర్యయజ్ఞముచే పొందిరి. ఇతరుడు కూడ పిత్ర్యయజ్ఞముచే ప్రజాపతిని యజించినచో, అతడు ఆ పిత్ర్యయజ్ఞముచే ఋతులోకమును పొంది ఋతుదేవతల సాయుజ్యమును పొందును. ప్రాణులకు పితరులైన ఋతుదేవతలు తమకు పితయైన ప్రజాపతిని పిత్ర్య యజ్ఞముచే యజించుటవలన ఆ యజ్ఞమునకు పిత్ర్యయజ్ఞమనెడి నామము సంపన్న మైనది. లేదా - ప్రజాపత్యాత్మ [illegible] పిత ఈ యజ్ఞముచే యజింపబడుటవలన పిత్ర్యయజ్ఞమనెడి నామము ఏర్పడినది. పిత్ర్కర్తృక మగుటచేతగాని, పిత్ర్ కర్మక మగు టచేగాని పిత్రుసంబంధియైన యజ్ఞమని అర్థము.

12. మంత్రము : అథౌషధయ ఇమం దేవం త్ర్యమ్బకై రయజన్త ప్రథేమహీతి । తతో వై తా అప్రథన్త । య ఏవం విద్వాగ్ంస్త్ర్యమ్బకై ర్యజతే । ప్రథతే ప్రజయా పశుభిః, ఇతి ।

అర్థము : అథ=అనంతరము, ఓషధయః=ఓషధి దేవతలు, (వయం) ''ప్రథేమహి'' ఇతి='మేము విస్తరింతుము గాక' [illegible] త్ర్యమ్బకైః=త్ర్యంబక నామక హవిర్విశేషములచే, ఇమం దేవమ్=ఈ రుద్రదేవుని, అయజన్త=పూజించిరి. తతః వై [illegible] యజ్ఞమువలననే, తాః=ఆ ఓషధి దేవతలు, అప్రథన్త=విస్తరించిరి. యః=ఏ పురుషుడు, ఏవమ్=ఈ విధముగ విద్వాన్=తెలిసికొనినవాడై, త్ర్యమ్బకైః=త్ర్యంబక హవిస్సులచే, యజతే=రుద్ర దేవుని యజించునో, సః=అతడు ప్రజయా=సంతానముచేత, పశుభిః=పశువులచేతను, ప్రథతే=విస్తరించును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి త్ర్యంబక హవిస్సులను ప్రశంసించుచున్నది. పిత్ర్యయజ్ఞానంతరము ఓషధి దేవతలు తాము విస్తరించవలెనని భావించి త్ర్యంబక నామకములైన హవిస్సులచే ఈ రుద్రదేవుని యజించిరి. ఆ ఓషధి దేవతలు ఆ యాగమువలన విస్తరించిరి. ఈ విధముగ తెలిసికొని త్ర్యంబక హవిస్సులచే రుద్రదేవుని పూజించిన యతడు సంతానముచేత, పశువులచేతను విస్తరిల్లును.

13. మంత్రము : అథ వాయుః పరమేష్ఠినగ్ం శునాసీరీయేణాయజత । స ఏతం లోక మజయత్ । యస్మిన్వాయుః । యచ్ఛునాసీరీయేణ యజతే । ఏతమేవ లోకం జయతి । యస్మిన్వాయుః (౮) । వాయోరేవ సాయుజ్య ముపైతి, ఇతి ।

అర్థము : అథ=అనంతరము, వాయుః=వాయు దేవుడు, పరమేష్ఠినమ్=బ్రహ్మను, శునాసీరీయేణ=శునాసీరీయ మనెడి పర్వముచే, అయజత=యజించెను. యస్మిన్=ఏ లోకమునందు, వాయుః=వాయువు, అస్తి(ఇప్పుడు) కలడో, [illegible] వాయువు, ఏతం లోకమ్=ఈ వాయులోకమును, అజయత్=జయించెను. శునాసీరీయేణ=శునాసీరీయ పర్వముచే

యజతే యత్=యజించుచో, యస్మిన్, వాయుః, అస్తి. (సః=ఆ శునాసీరీయ యాజి,) ఏతం లోకమేవ=ఈ వాయు లోకమునే, జయతి=జయించును. వాయోః=వాయువుయొక్క, సాయుజ్యమేవ=సహావస్థానమునే, ఉపైతి=పొందును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి చతుర్థమైన శునాసీరీయ పర్వమును ప్రశంసించుచున్నది. వాయువు నాల్గవదైన శునాసీరీయ పర్వముచే పరమేష్ఠి నారాధించి ఇప్పుడు తాను ఉన్నటువంటి (వాయు) లోకమును పొందెను. ఈ విధముగ ఇతరుడు కూడ శునాసీరీయ పర్వముచే పరమేష్ఠి నారాధించినచో, అతడు వాయు లోకమును పొంది వాయువుయొక్క సాయుజ్యమునే పొందును. ''ఇన్ద్రాయ శునాసీరయ పురోడాశ మష్టాకపాలమ్'' అను శ్రుతి శునాసీర సంబంధమును చెప్పుటవలన ఈ చతుర్థ పర్వమునకు శునాసీరీయత్వము సంపన్న మైనది.

వైశ్వదేవము ''ఆగ్నేయ మష్టాకపాలమ్'' అను అనువాకముచే నిరూపితము. వరుణప్రఘాస హవిస్సులు ''ఐన్ద్రాగ్న మేకాదశకపాలం మారుతీ మామిక్షామ్'' అను అనువాకముచే నిరూపితములు. సాకమేధ హవిస్సులు ''అగ్నయేఽనీకవతే పురోడాశ మష్టాకపాలం నిర్వపతి'' అను అనువాకముచే నిరూపితములు. పిత్ర్యయజ్ఞము ''సోమాయ పిత్ర్మతే పురోడాశగ్ం షట్కపాలమ్'' అను అనువాకముచే నిరూపితము. త్ర్యంబక హవిస్సులు ''ప్రతిపూరుష మేక కపాలాన్నిర్వపతి'' అను అనువాకముచే నిరూపితములు. శునాసీరీయము ''ఐన్ద్రాగ్నం ద్వాదశకపాలం వైశ్వదేవం చరుమ్'' అను అనువాకముచే నిరూపితము. ఈ శునాసీరీయముతోఁ గూడ నాలుగు పర్వములు నాలుగు నాలుగు మాసములందు నిష్పాద్యము లగుటవలన చాతుర్మాస్యములని చెప్పఁబడుచున్నవి.

14. మంత్రము : బ్రహ్మవాదినో వదన్తి । ప్ర చాతుర్మాస్యయాజీ మీయతా3 న ప్రమీయతా3 ఇతి । జీవన్వా ఏష ఋతూ నప్యేతి యది వసన్తా ప్రమీయతే । వసన్తో భవతి । యది గ్రీష్మే గ్రీష్మః । యది వర్షాసు వర్షాః । యది శరది శరత్ । యది హేమన్తే హేమన్తః । ఋతుర్భూత్వా సంవత్సర మప్యేతి । సంవత్సరః ప్రజాపతిః । ప్రజాపతి ర్వావైషః (౧౦), ఇతి ।

పరివత్సర మాప్నోతి శునాసీరీయేణ యజతే ఽ జయన్సహస్రయాజిన మాప్నోతి వైశ్వదేవత్వగ్ం సాకమేధై రయజత సమైధన్త పిత్ర్యయజ్ఞత్వం జయతి యస్మిన్వాయు ర్ద్వేమన్త స్త్రీణి చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే చతుర్థ ప్రపాఠకే దశమోఽనువాకః ॥ ౧౦ ॥

ఉభయే యువగ్ం సురా మముదస్వాస్వై యస్య ప్రాతస్సవన ఏకైకోఽసుర్యం పవమానః ప్రజా వై సత్రమాసతాగ్నిర్వావ సంవత్సరో దశ । ఉభయే వా ఉదస్వా త్సర్వాభి ర్ఋధ్యతోఽత్ర వావ బ్రాహ్మణోష్వథ గృహమేధినగ్ం షడ్వింశతిః ।

ఉభయే వా వైషః ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే చతుర్థోఽనువాకః ॥ ౪ ॥

అర్థము : చాతుర్మాస్యయాజీ=చాతుర్మాస్య యాగ కర్త, ప్రమీయతా 3!=ఫలావస్థనుండి, ప్రమీయతా3 ?=మరణించునా!, న ప్రమీయతా 3 ?=మరణించఁడా?, ఇతి=అని, బ్రహ్మవాదినః=మంత్రజ్ఞులు, వదన్తి=ప్రశ్నించుచున్నారు. ఏషః=చాతుర్మాస్యయాజీ, జీవన్వై=జీవించుచునే, ఋతూన్=ఋతు దేవతలను, అప్యేతి=పొందుచున్నాడు. వసన్తా=వసంత ఋతుదేవతా దేహము, ప్రమీయతే యది=పతన మగుచో, వసన్తః=వసంత ఋతుదేవతా దేహము,

భవతి=అంకురితమై ఉండును. గ్రీష్మే యది=గ్రీష్మ ఋతువునందైనచో, గ్రీష్మః=గ్రీష్మర్తు దేవతా దేహము, భవతి=అంకురితమై యుండును. వర్షాసు యది=వర్షర్తువునందైనచో, వర్షాః భవతి=వర్షర్తు దేవతా దేహము అంకురిత మగును. శరది యది=శరదృతువునందైనచో, శరత్ భవతి. హేమన్ యది=హేమంతర్తువునందైనచో, హేమన్తః, భవతి. ఋతుః భూత్వా=ఋతు దేవతయై, అథ=ఆ భోగముల ననుభవించినపిమ్మట, సంవత్సరమ్=సంవత్సర దేవతా దేహమును, అప్యేతి=పొందును. సంవత్సరః=సంవత్సర దేవుఁడు, ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి స్వరూపుఁడు. ప్రజాపతిః=ఆ ప్రజాపతి, ఏష వై=ఇప్పుడు, శాస్త్రములచే వర్ణింపఁబడుచున్న ఈ ప్రజాపతియే.

తాత్పర్యము : చాతుర్మాస్యయాజులకు పునరావృత్తి రహితమైన ఫలమును విచార పూర్వకముగ శ్రుతి ఇచట చూపించుచున్నది. దర్శపూర్ణమాసయాజులు ఆ దర్శపూర్ణమాస యాగ ఫలమును పొంది ఆ ఫలము అనిత్యము కావున ఫలభోగానంతరము ఆ ఫలమునుండి పతితులై పునరావృత్తు లగుచున్నారు. ఆ విధముగనే చాతుర్మాస్యయాజి కూడ ఆ చాతుర్మాస్య ఫలావస్థనుండి చ్యుతుఁ డగునా? కాఁడా? అని బ్రహ్మవాదులు ప్రశ్నించుచున్నారు. చాతుర్మాస్యయాజి ఆ ఫలావస్థనుండి చ్యుతుఁడు కాఁడని అభిజ్ఞులు ఈ విధముగ సమాధానము చెప్పుచున్నారు.

చాతుర్మాస్య యాగము ననుష్ఠించిన యజ్వ అనుష్ఠానానంతరమే ఋతు దేవతలను పొందును. దేవతా రూపము ఇతరులకు దృశ్యము కానిదైనను అంతర్బీజ రూపమున అంకురితమై యుండును. కనుకనే దేవతా జన్మము లేకుండ జన్మాంతరము సంభవించదు. ఏ ఋతువునందు ఈ చాతుర్మాస్యయాజికి వర్తమాన దేహపాతము జరుగునో, ఆ ఋతుదేవతా దేహము పూర్వము అంకురితమై విస్పష్ట మగును. ఈ విధముగ ఋతుదేవతా దేహముచే తత్ఫలభోగముల ననుభవించియు సంవత్సర దేవతా దేహమును ప్రవేశించును. ఆ సంవత్సర దేవుఁడు ప్రజాపతి రూపుఁడు. ఆ ప్రజాపతి ఇప్పుడు శాస్త్రములచే వర్ణింపఁబడుచున్న ప్రజాపతియే. కనుక ఈ చాతుర్మాస్యయాజి ఫలానంతరము మరణించఁడు''

దశమానువాకము సమాప్తము.

తైత్తిరీయబ్రాహ్మణమునందలి ప్రథమకాండమందు చతుర్థ ప్రపాఠకము పరిసమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే పఞ్చమః ప్రపాఠకః

ప్రథమో ఽనువాకః

1. మంత్రము : **అగ్నేః కృత్తికాః । శుక్రం పరస్తాజ్జ్యోతి రవస్తాత్, ఇతి ।**

అవతారిక : చతుర్థ ప్రపాఠకమునందు సోమగ్రహాదులు విహితములైనవి. నక్షత్ర నామకములైన ఇష్టకలు మంత్రసహితముగ ఈ పంచమ ప్రపాఠకమునందు శ్రుతములైనవి. ఈ నక్షత్రేష్టకా మంత్రములు కొన్నిచోట్ల వికృతిరూపమైన చయనమునందు చూడఁదగినవి. సామిధేనీ సాప్తదశ్యము ప్రత్యక్ష శ్రుతమైన పాంచదశ్యముచే ప్రకృతి అవరుద్ధము కాఁగా, అచట అవకాశము లేక వికృతియందు నివిష్టమైన విధముగ ఈ నక్షత్రేష్టకా మంత్రములు కూడ ప్రత్యక్ష శ్రుతములైన ''కృత్తికా నక్షత్ర మగ్నిర్దేవతా'' ఇత్యాది మంత్రములచే అవరుద్ధమైన ప్రకృతియందు అవకాశము లేనందువలన వికృతియందు వినియుక్తము లగుచున్నవి.

అర్థము : అగ్నేః=అగ్నికి, కృత్తికాః=స్వకీయములైన ''అంబ, దుల'' ఇత్యాది సప్తకృత్తికా నక్షత్రాభిమాని దేవతలు, మధ్యే=మధ్యభాగమున, వర్తన్తే=ఉంటున్నారు. శుక్రమ్=తేజస్సు, (దీప్తిసాధన కాష్ఠము కాని), పరస్తాత్=పరపార్శ్వమునందు, వర్తతే=ఉంటున్నారు. అవస్తాత్=అపర పార్శ్వమునందు, జ్యోతిః=జ్వాల, వర్తతే= ఉంటున్నది.

తాత్పర్యము : అగ్ని నక్షత్రమునకు స్వామి. ఆ అగ్నికి స్వకీయులైన 'అంబ, దుల' ఇత్యాది కృత్తికా నక్షత్ర దేవతలు మధ్యమున ఉంటున్నారు. ఆ కృత్తికా నక్షత్ర దేవతలకు పరపార్శ్వమున తేజోభిమాని దేవతయు, అపర పార్శ్వమున జ్వాలా దేవతయు అధికముగ దీపింపఁజేయుచున్నవారై ఉంటున్నారు. నక్షత్రేష్టకా మంత్రములలో అది ప్రథమ మంత్రము.

2. మంత్రము : **ప్రజాపతే రోహిణీ । ఆపః పరస్తా దోషధయో ऽవస్తాత్, ఇతి ।**

అర్థము : ప్రజాపతేః=ప్రజాపతికి, రోహిణీ=స్వకీయమైన రోహిణీ నక్షత్ర దేవత, మధ్యే=మధ్యమున, వర్తతే=ఉంటున్నది. ఆపః= అప్ దేవతలు, పరస్తాత్=పరపార్శ్వమున, ఓషధయః=ఓషధి దేవతలు, అవస్తాత్=అపర పార్శ్వమున, వర్తన్తే= ఉంటున్నారు.

తాత్పర్యము : ప్రజాపతి నక్షత్ర స్వామి. ఆ ప్రజాపతికి స్వకీయమైన రోహిణీ నక్షత్ర దేవత మధ్యమునను, అబ్దేవతలు పరపార్శ్వమునను, ఓషధి దేవతలు అపర పార్శ్వమునను ఉంటున్నారు. ఇది ద్వితీయ మంత్రము.

3. మంత్రము : **సోమస్యేన్వకా । వితతాని పరస్తా ద్వయన్తో ऽవస్తాత్, ఇతి ।**

అర్థము : సోమస్య=సోమదేవునకు, ఇన్వకాః=మృగశీర్ష సంఘగతలైన తారకలు, మధ్యే=మధ్యమందు, వితతాని=విస్తీర్ణములైన తంతువుల అభిమాని దేవతలు, పరస్తాత్=పరపార్శ్వమున, వయన్తః=వస్త్ర నిర్మాతలైన దేవతలు, అవస్తాత్=అపర పార్శ్వమునను, వర్తన్తే=ఉంటున్నారు.

తాత్పర్యము : సోమదేవునకు స్వకీయలైన మృగశీర్ష సంఘగత తారకా దేవతలు మధ్యమునను, విస్తీర్ణములైన తంతువుల అభిమాని దేవతలు పరపార్శ్వమునను, వస్త్రనిర్మాతలైన దేవతలు అపర పార్శ్వమునను ఉంటున్నారు. ఇది తృతీయ మంత్రము.

4. మంత్రము : **రుద్రస్య బాహూ । మృగయవః పరస్తా ద్విక్షారో ऽవస్తాత్, ఇతి ।**

అర్థము : రుద్రస్య=రుద్ర దేవునకు, బాహూ =స్వకీయమైన ఆర్ద్రా నక్షత్ర దేవత, మధ్యే=మధ్యమందు, వర్తతే=ఉంటున్నది.

మృగయవః=వ్యాధవిశేష దేవతలు, పరస్తాత్=పర పార్శ్వమునందు, వికారః=విశిష్ట లక్ష్యవేధ దేవత, అవస్తాత్=అపర పార్శ్వమునందును, వర్తన్తే=ఉంటున్నారు.

తాత్పర్యము : ఇచట ద్వివచనాంతమైన బాహు శబ్దముచేత ఆర్ద్రా నక్షత్రము ఉపలక్షించఁబడుచున్నది. బాహువువలె ఆర్ద్రా నక్షత్రము ప్రయత్న హేతువగును. రుద్ర దేవునకు స్వకీయమైన ఆర్ద్రా నక్షత్ర దేవత మధ్యమందును, వ్యాధ విశేష దేవతలు పర పార్శ్వమందును, విశిష్ట లక్ష్యవేధ దేవత అపర పార్శ్వమందును ఉంటున్నారు. ఇది చతుర్థ మంత్రము.

5. మంత్రము : అదిత్యై పునర్వసూ । వాతః పరస్తా దార్ద్ర మవస్తాత్ (౧), ఇతి ।

అర్థము : అదిత్యై=అదితి దేవతకు స్వకీయమైన, పునర్వసూ=పునర్వసూ నక్షత్ర దేవత, మధ్యే=మధ్యమందు, వాతః=వృష్టి పూర్వభావియైన వాయు దేవత, పరస్తాత్=పర పార్శ్వమందు, ఆర్ద్రమ్=వృష్టి జన్య ద్రవత్వాభిమాని దేవత, అవస్తాత్=అపర పార్శ్వమునందును, వర్తన్తే=ఉంటున్నారు.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది పంచమ మంత్రము.

6. మంత్రము : బృహస్పతే స్తిష్యః । జుహ్వతః పరస్తా ద్యజమానా అవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : బృహస్పతేః=బృహస్పతికి, తిష్యః=స్వకీయమైన పుష్యమీ నక్షత్ర దేవత, మధ్యే=మధ్యమందు, వర్తతే=ఉంటున్నది. జుహ్వతః=హోమము చేయుచున్న ఋత్విజులు, పరస్తాత్=పరపార్శ్వమునందు, యజమానాః=యజమానులు, అవస్తాత్=అపర పార్శ్వమునందును, వర్తన్తే=ఉంటున్నారు.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది షష్ఠ మంత్రము.

7. మంత్రము : సర్పాణా మాశ్రేషాః । అభ్యాగచ్ఛన్తః పరస్తా దభ్యానృత్యన్తో ఽవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : సర్పాణామ్=సర్పదేవతలకు, ఆశ్రేషాః=స్వకీయమైన ఆశ్రేషా నక్షత్ర దేవత, మధ్యే=మధ్యమందు, వర్తతే=ఉంటున్నది. అభ్యాగచ్ఛన్తః=సర్ప నృత్త దర్శనమునకై అభిముఖముగ వచ్చుచున్న పురుషులు, పరస్తాత్=పరపార్శ్వమునందు, అభ్యానృత్యన్తః=పడగల (ఫణముల) ప్రసరణనముల కభిముఖముగ నృత్తము చేయుచున్న సర్పములు, అవస్తాత్=అపర పార్శ్వమునందును, వర్తన్తే=ఉంటున్నారు.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది సప్తమ మంత్రము.

8. మంత్రము : పితృణాం మఘాః । రుదన్తః పరస్తా దపభ్రగ్ంశో ఽవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : పితృణామ్=పితృదేవతలకు, మఘాః=స్వకీయలైన మఘా నక్షత్ర దేవత, మధ్యే=మధ్యమందు, వర్తతే=ఉంటున్నది. రుదన్తః=ఏడ్చుచున్న బంధువులు, పరస్తాత్=పర పార్శ్వమందు, అపభ్రంశః=దేహపాతము, అవస్తాత్=అపర పార్శ్వమునందు, వర్తన్తే=ఉంటున్నారు.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది అష్టమ మంత్రము.

9. మంత్రము : అర్యమ్ణః పూర్వే ఫల్గునీ । జాయా పరస్తా దృషభో ఽవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : అర్యమ్ణః=అర్యమ దేవునకు, పూర్వేఫల్గునీ=స్వకీయమైన పూర్వ ఫల్గునీ నక్షత్ర దేవత, మధ్యే=మధ్యమందు, వర్తతే=ఉంటున్నది. జాయా=భార్య, పరస్తాత్=పర పార్శ్వమందు, ఋషభః=భర్త, అవస్తాత్=అపర పార్శ్వమునందు, వర్తేతే=ఉంటున్నారు.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది నవమ మంత్రము.

10. మంత్రము : భగస్యోత్తరే । వహతవః పరస్తా ద్వహమానా అవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : భగస్య=సూర్యునకు, ఉత్తరే ఫల్గునీ=స్వకీయమైన ఉత్తర ఫల్గునీ నక్షత్ర దేవత, మధ్యే=మధ్యమందు, వర్తతే=ఉంటున్నది. వహతవః=పితృగృహమునుండి కన్యతో కూడ తీసికొనిరాఁబడిన ధనవిశేషములు, పరస్తాత్=పరపార్శ్వమునందు, వహమానాః=ఆ ధనవిశేషములను వహించుచున్నవారు, అవస్తాత్=అపర పార్శ్వమునందును, వర్తన్తే=ఉంటున్నారు.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది దశమ మంత్రము.

11. మంత్రము : దేవస్య సవితు ర్హస్తః । ప్రసవః పరస్తా త్సనిరవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : సవితుః దేవస్య=సవితృ దేవునకు, హస్తః=స్వకీయమైన హస్తా నక్షత్ర దేవత, మధ్యే, వర్తతే ప్రసవః=కార్యములందు ప్రేరణ రూప దేవత, పరస్తాత్=పరపార్శ్వమునందు, సనిః=ధన దాన దేవత, అవస్తాత్=అపర పార్శ్వమునందును, వర్తేతే=ఉంటున్నారు.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది ఏకాదశ మంత్రము.

12. మంత్రము : ఇన్ద్రస్య చిత్రా ఋతం పరస్తాత్సత్య మవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : ఇన్ద్రస్య=త్వష్టకు, చిత్రా=స్వకీయమైన చిత్తా నక్షత్ర దేవత, మధ్యే, వర్తతే. ఋతమ్=చింత్యమాన వస్తుతత్త్వము, పరస్తాత్=పర పార్శ్వమునందు, సత్యమ్=వాచ్యమాన వస్తు తత్త్వము, అవస్తాత్=అపర పార్శ్వమునందు, వర్తేతే=ఉంటున్నారు. ఇచట ఇన్ద్ర శబ్దము. ఇది=పరమైశ్వర్యే అను ధాతువునుండి పుట్టినది. పరమైశ్వర్య యుక్త త్వష్ట దేవుఁడని యర్థము.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది ద్వాదశ మంత్రము.

13. మంత్రము : వాయోర్నిష్ట్యా । వ్రతతిః పరస్తా దసిద్ధి రవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : వాయోః=వాయు దేవునకు, నిష్ట్యా=స్వీయ స్వాతి నక్షత్ర దేవత, మధ్యే, వర్తతే. వ్రతతిః=వాయువుచే చలింపఁజేయుటకై శక్యమైన వల్లీ దేవత, పరస్తాత్ అసిద్ధిః=వల్లియొక్క అధఃపాతము, అవస్తాత్=అపర పార్శ్వమునందు, వర్తేతే=ఉంటున్నారు.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది త్రయోదశ మంత్రము.

14. మంత్రము : ఇన్ద్రాగ్నియో ర్విశాఖే । యుగాని పరస్తా త్కృషమాణా అవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : ఇన్ద్రాగ్నియోః=ఇంద్రాగ్నులకు, విశాఖే=స్వకీయమైన విశాఖా నక్షత్ర దేవత, మధ్యే, వర్తతే. యుగాని=కర్షకులచే ఎద్దుల మెడలయందు స్థాపించఁబడిన కాష్ఠములు, పరస్తాత్, కృషమాణాః=కర్షకులు, అవస్తాత్, వర్తేతే.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది చతుర్దశ మంత్రము.

15. మంత్రము : మిత్రస్యానూరాధాః । అభ్యారోహత్పరస్తా దభ్యారూఢ మవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : మిత్రస్య=మిత్ర దేవునకు, అనూరాధాః=స్వీయమైన అనూరాధా నక్షత్ర దేవత, మధ్యే, వర్తతే. అభ్యారోహత్=అభిముఖముననుగల ఉన్నత దేశము నెక్కుటకై ఉద్యతమైన పదము, పరస్తాత్, అభ్యారూఢమ్=ఆ ఉన్నత దేశము నారోహించిన పదము (పాదము), అవస్తాత్, వర్తేతే=ఉంటున్నవి.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది పంచదశ మంత్రము.

16. మంత్రము : ఇన్ద్రస్య రోహిణీ । శృణత్పరస్తా త్ప్రతిశృణ దవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : ఇన్ద్రస్య=దేవేంద్రుండుగ ప్రసిద్ధుండైన ఇంద్రునకు, రోహిణీ=స్వకీయమైన జ్యేష్ఠా నక్షత్ర దేవత, మధ్యే, వర్తతే. శృణత్=హింసనోద్యుక్తమైన స్వకీయ బలము, పరస్తాత్, ప్రతిశృణత్=హింసనోద్యుక్తమైన పరకీయ బలము, అవస్తాత్, వర్తేతే. సంగ్రామారోహణ హేతు వగుటచే రోహిణీ పద మిచట జ్యేష్ఠానక్షత్ర వాచకము.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది షోడశ మంత్రము.

17. మంత్రము : నిరృత్యై మూలబర్హణీ । ప్రతిభఞ్జన్తః పరస్తా త్ప్రతిశృణన్తో ఽవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : నిరృత్యై=నిరృతి దేవునకు, మూలబర్హణీ=విరోధి పదార్థమును నశింపఁజేయు సమర్థమైన మూల నక్షత్ర దేవత, మధ్యే, వర్తతే. ప్రతిభఞ్జన్తః=ప్రతికూల సేనను భగ్నము చేయునట్టి పురుషులు, పరస్తాత్, ప్రతిశృణన్తః=స్వాత్మను ప్రతికూలముగ హింసించునట్టి పురుషులు, అవస్తాత్, వర్తన్తే. ప్రతికూలాం సేనాం భగ్నాం కుర్వన్తః పురుషాః ప్రతిభఞ్జన్తః.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది సప్తదశ మంత్రము.

18. మంత్రము : అపాం పూర్వా అషాఢాః । వర్చః పరస్తా త్సమితి రవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : అపామ్=అబ్దేవతలకు, పూర్వా అషాఢాః=స్వకీయమైన పూర్వాషాఢ నక్షత్ర దేవత, మధ్యే, వర్తతే. వర్చః=పరసైన్యాభిభవ క్షమమైన బలము పరస్తాత్, సమితిః=యుద్ధ దేవత, అవస్తాత్, వర్తేతే.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది అష్టాదశ మంత్రము.

19. మంత్రము : విశ్వేషాం దేవానా ముత్తరాః । అభిజయ త్పరస్తా దభిజిత మవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : విశ్వేషాం దేవానామ్=విశ్వేదేవ దేవతలకు, ఉత్తరాః అషాఢాః=స్వకీయమైన ఉత్తరాషాఢ నక్షత్ర దేవత, మధ్యే, వర్తతే. అభిజయత్=అభిముఖమైన సైన్యము, పరస్తాత్, అభిజితమ్=లబ్ధజయము, అవస్తాత్, వర్తేతే. ఈ మంత్రమునందు పూర్వమంత్రమునుండి 'అషాఢాః' అను పదము అనువర్తించినది.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది ఏకోనవింశ మంత్రము.

20. మంత్రము : విష్ణోః శ్రోణా । పృచ్ఛమానాః పరస్తాత్పన్థా అవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : విష్ణోః=విష్ణువునకు, శ్రోణా=స్వకీయమైన శ్రవణ నక్షత్ర దేవత, మధ్యే, వర్తతే. పృచ్ఛమానాః=విష్ణులోక జిజ్ఞాసువులైన పురుషులు, పరస్తాత్, పన్థాః=విష్ణులోక ప్రాప్త్యుపాయము, అవస్తాత్, వర్తన్తే.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది వింశతి మంత్రము.

21. మంత్రము : వసూనాగ్ం శ్రవిష్ఠాః । భూతం పరస్తాద్భూతి రవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : వసూనామ్=వసువులకు, శ్రవిష్ఠాః=స్వకీయమైన ధనిష్ఠా నక్షత్ర దేవత, మధ్యే, వర్తతే. భూతమ్=పూర్వము అనుభూతమైన ఐశ్వర్యము, పరస్తాత్, భూతిః=అనుభవింపఁబడుచున్నదియు, అనుభవింపఁబడఁబోవునదియునగు ఐశ్వర్యము, అవస్తాత్, వర్తేతే.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది ఏకవింశతి మంత్రము.

22. మంత్రము : ఇన్ద్రస్య శతభిషక్ । విశ్వవ్యచాః పరస్తా ద్విశ్వక్షితి రవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : ఇన్ద్రస్య=పరమైశ్వర్య యుక్తుండైన వరుణునకు, శతభిషక్=స్వకీయమైన శతభిష నక్షత్ర దేవత, మధ్యే, వర్తతే. విశ్వవ్యచాః=విశ్వమును వ్యాపించునట్టి వృష్టి దేవత, పరస్తాత్ విశ్వక్షితిః=సర్వ సస్యముల కాధారమైన క్షేత్రవిశేష దేవత, అవస్తాత్, వర్తేతే.

తాత్పర్యము : పూర్వము చిత్రా నక్షత్ర స్వామిగాఁ త్వష్ట్ర దేవుఁడు ఇంద్రశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడినాఁడు. రోహిణీ నక్షత్ర స్వామిగాఁ జేర్కొనఁబడిన ఇంద్రుఁడు ప్రసిద్ధ దేవేంద్రుఁడే ఇంద్ర శబ్దముచేఁ జెప్పఁబడినాఁడు. ఇచట శతభిష నక్షత్ర స్వామియైన వరుణుఁడు ఇంద్రశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడినాఁడు. ''ఇది- పరమైశ్వర్యే'' అను ధాతువునుండి పుట్టిన ఇంద్ర శబ్దమునకు వ్యుత్పత్తి ననుసరించి ఆ యా అర్థములు ''త్వష్టా నక్షత్ర మభ్యేతి చిత్రామ్,'' ''ఇన్ద్రో జ్యేష్ఠా మను నక్షత్రమేతి,'' ''క్షత్రస్య రాజా వరుణో ఽధిరాజో నక్షత్రాణాగ్ం శతభిష గ్వసిష్ఠః'' అను శ్రుతుల ననుసరించి ప్రకరణానుసారముగఁ జెప్పఁబడినవి. శేషము స్పష్టము. ఇది ద్వావింశ మంత్రము.

23. మంత్రము : అజస్యైకపదః పూర్వే ప్రోష్ఠపదాః । వైశ్వానరం పరస్తా ద్వైశ్వావసవ మవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : అజస్య=పుట్టుక లేనివాఁడును, ఏకపదః=ఒక్కఁడుగానే సంచరించువాఁడునగు సూర్యునకు (పరబ్రహ్మమునకు), పూర్వే ప్రోష్ఠపదాః=స్వకీయమైన పూర్వాభాద్ర నక్షత్ర దేవత, పరస్తాత్, మధ్యే, వర్తతే. వైశ్వానరమ్=సమస్త నరులకు హితమైన జగత్ప్రకాశనము, పరస్తాత్, వైశ్వావసవమ్=సర్వులకు నివాస హేతుత్వము, అవస్తాత్, వర్తేతే.

తాత్పర్యము : ఇచట అజ శబ్దముచేతను, 'ఏకపాత్' శబ్దముచేతను సూర్యుఁడు చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. ''తగ్ం సూర్యం దేవ మజ మేకపాదమ్'' అను శ్రుతి వలన ఈ యర్థము వ్యక్త మగుచున్నది. జగత్తు ననుగ్రహించుటకై స్వేచ్ఛగా గ్రహింపఁబడిన శరీరమును విడిచి మనుష్యునకువలె కర్మపారతంత్ర్యముచే జన్మము లేదు కనుక సూర్యుఁడు అజ శబ్ద వాచ్యుఁ డగుచున్నాఁడు. ఏక ఏవ పద్యతే- సంచరతీతి ఏకపాత్ అని ఏకపాచ్ఛబ్దముయొక్క వ్యుత్పత్తి. ''సూర్య ఏకాకీ'' అను శ్రుతి ఇందుకు ప్రమాణము. విశ్వేషాం నరాణాం హితం జగత్ప్రకాశనం వైశ్వానరమ్. వృష్టిద్వారా విశ్వేషాం నివాస హేతుత్వం వైశ్వావసవమ్. ''ఆదిత్యాజ్జాయతే వృష్టిః'' అను స్మృతి ఈ యర్థమున ప్రమాణము. శేషము స్పష్టము. ఇది త్రయోవింశ మంత్రము.

24. మంత్రము : అహిర్బుధ్నియ స్యోత్తరే । అభిషిఞ్చన్తః పరస్తా దభిషుణ్వన్తో ఽవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : అహేః=అహింసకుండును, అహింసితుండును, బుధ్నియస్య=జగదాదియందు పుట్టినవాఁడునగు ఆవసథ్య నామక పంచమాగ్నికి, ఉత్తరే ప్రోష్ఠపదాః=స్వకీయమైన ఉత్తరాభాద్ర నక్షత్ర దేవత, మధ్యే, వర్తతే. అభిషిఞ్చన్తః=రాజసూయాది యాగ విశేషములందు అభిషేకము చేయునట్టి ఋత్విజులు, పరస్తాత్, అభిషుణ్వన్తః=సోమయాగములందు సోమము నభిషవము చేయునట్టి ఋత్విజులు, అవస్తాత్, వర్తన్తే.

తాత్పర్యము : ''అహి బుధ్నియ మన్త్రం మే గోపాయ'' అను శ్రుతి ననుసరించి ఇచట అహి బుధ్నియ శబ్దములకు ఆవసథ్య నామక పంచమాగ్నియని యర్థము. ఈ యగ్ని హింసకుండు కాఁడు, హింసించుటకై శక్యుఁడును కాఁడు కనుక అహి యని

చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. బుధ్నే- మూలే (జగదాదౌ) ఉత్పన్నః బుధ్నియః. 'ఉత్తరే' అనుచోట పూర్వ మంత్రమునుండి 'ప్రోష్ఠపదాః' అను పదము అనువృత్త మగును. శేషము స్పష్టము. ఇది చతుర్వింశ మంత్రము.

25. మంత్రము : పూష్ణో రేవతీ । గావః పరస్తా ద్వత్సా అవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : పూష్ణః=పూష దేవునకు, రేవతీ=స్వకీయమైన రేవతీ నక్షత్ర దేవత, మధ్యే, వర్తతే. గావః=గోవులు, పరస్తాత్, వత్సాః=పోషణీయములైన వత్సములు, అవస్తాత్, వర్తన్తే.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది పంచవింశ మంత్రము.

26. మంత్రము : అశ్వినో రశ్వయుజౌ । గ్రామః పరస్తాత్సేనా కవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : అశ్వినోః=అశ్వినీ దేవతలకు (దేవవైద్యులకు), అశ్వయుజౌ=స్వకీయమైన అశ్వినీ నక్షత్ర దేవత, మధ్యే, వర్తతే, గ్రామః=దేవ భిషక్కులైన అశ్వినీ దేవతలచే చికిత్సనీయము, ఏకస్థాన నివాసము కల జన సంఘము, పరస్తాత్, సేనా=పరరాష్ట్రమునందు పోవుచున్న జనసంఘము, అవస్తాత్, వర్తతే. ఇదియు అశ్వులచే చికిత్సనీయమే.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇది షడ్వింశ మంత్రము.

27. మంత్రము : యమస్యాపభరణీః । అపకర్షన్తః పరస్తా దపహన్తో కవస్తాత్, ఇతి ।

అర్థము : యమస్య=యమునకు, అపభరణీః=స్వకీయమైన భరణీ నక్షత్ర దేవత, మధ్యే, వర్తతే. అపకర్షన్తః=పాపులను హింసించుటకై తీసికొనువచ్చునట్టి యమదూతలు, పరస్తాత్, అపహన్తః=తీసికొనిరాఁబడిన పాపులకు యాతనను కలుగఁజేయునట్టి యమదూతలు, అవస్తాత్, వర్తన్తే.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఈ పూర్వోక్తములైన సర్వమంత్రములందును నక్షత్రాధిపతి దేవతకు రెండు పార్శ్వములందు అనుకూలురైన దేవతలు ఉంటున్నారని సమన్వయము చేసికొనవలెను.

28. మంత్రము : పూర్ణా పశ్చాద్యత్తే దేవా అదధుః (౫), ఇతి

అగ్ర్యా మవస్తా ద్వహమానా అవస్తా దభ్యారూఢ మవస్తాత్పన్థా అవస్తాద్వత్సా అవస్తాత్పఞ్చ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే పఞ్చమ ప్రపాఠకే ప్రథమోఽనువాకః ॥౧॥

వరణము : '' పూర్ణా పశ్చాత్'' అనునది '' పూర్ణా పశ్చాదుత పూర్ణా పురస్తాత్'' అను ఋక్కునకు ప్రతీకము. '' యత్తే దేవా అదధుః'' అనునది '' యత్తే దేవా అదధు ర్భాగధేయమ్'' అను ఋక్కునకు ప్రతీకము. ఈ రెండు ఋక్కులు (మంత్రములు) సంహితయందలి తృతీయ కాండమునందు వ్యాఖ్యానించబడినవి.

ప్రథమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే పఞ్చమః ప్రపాఠకే

ద్వితీయోఽనువాకః

1. మంత్రము : యత్పుణ్యం నక్షత్రమ్ । తద్బట్కుర్వీతోపవ్యుషమ్ । యదా వై సూర్య ఉదేతి । అథ నక్షత్రం నైతి । యావతి తత్ర సూర్యో గచ్ఛేత్ । యత్ర జఘన్యం పశ్యేత్ । తావతి కుర్వీత యత్కారీ స్యాత్ । పుణ్యాహ ఏవ కురుతే । ఏవగ్ం హ వై యజ్ఞేషుం చ శతద్యుమ్నం చ మాత్స్యో నిరవసాయయాం చకార (౧), ఇతి ।

అవతారిక: ప్రథమానువాకమునందు వైశ్రుతి నక్షత్రేష్టకా మంత్రములు చెప్పఁబడినవి. ఇక ద్వితీయ తృతీయానువాకములందు కర్మానుష్ఠానమునకై పుణ్యకాలము నిరూపించఁబడుచున్నది. ఆ పుణ్యకాలమునకు కర్మవిశేష సంబంధమును ప్రతిపాదించునట్టి వాక్యాదికము లేనందువలన పురుషార్థత్వమే కలదు కాని క్రత్వర్థత్వము లేదని గ్రహించదగినది.

అర్థము : పుణ్యం నక్షత్రం యత్=పుణ్య నక్షత్ర మేది కలదో, ఉపవ్యుషమ్=ఉషఃకాల సమీపమున, తత్=ఆ నక్షత్రము, వట్ కుర్వీత=సూర్యోదయ దేశమున కూర్ధ్వమున ఇంతమాత్రము దూరమున ఉన్నదని బుద్ధియందు దృఢ నిశ్చయమును చేయవలెను. యదా వై=ఎప్పుడైతే, సూర్యః=సూర్యుఁడు, ఉదేతి=ఉదయించుచున్నాఁడో, అథ=అప్పుడు, నక్షత్రమ్=నక్షత్రమును, నైతి=పురుషుఁడు పొందుటలేదు (తెలిసికొనలేఁడు). యత్ర=ఏ నక్షత్ర స్థానమందు, జఘన్యమ్=నక్షత్రాపేక్షచే జఘన్యముగా (వెనుకటిదిగా), పశ్యేత్=చూచునో, తత్ర=ఆ జఘన్య ప్రదేశమందు, యావతి=ఎంతకాలమునందు, సూర్యః=సూర్యుఁడు, గచ్ఛేత్=వెళ్లునో, యత్కారీ స్యాత్=ఏ కర్మను చేయ నిశ్చయించునో సః=ఆ కర్మను చేయ నిశ్చయించు నతఁడు, తావతి=ఆ కాలమున, కుర్వీత=కర్మను చేయవలెను. (తథా సతి=అట్లుకాఁగా, సః=ఆ సమయమున కర్మను చేయునట్టి ఆ పురుషుఁడు,) పుణ్యాహ ఏవ=పుణ్యమైన అహస్సునందే, కురుతే=చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. ఏవం హ వై=ఈ విధముగనే కదా!, మాత్స్యః=మాత్స్య నామకుఁడైన ఋషి, యజ్ఞేషుం చ=యజ్ఞేషు నామక పురుషుని, శతద్యుమ్నం చ=శతద్యుమ్న నామక పురుషుని, నిరవసాయయాం చకార=ఇటువంటి ముహూర్తమున చేయించి నిశ్శేషముగ శ్రేష్ఠత్వమును పొందించెను.

తాత్పర్యము : ఏదియేని ఒక పుణ్యకర్మను చేయఁగోరు పురుషుఁడు జ్యోతిశ్శాస్త్ర ప్రసిద్ధిచేతను, తాను చేయునట్టి కర్మకు అనుకూల మగువిధముగను ఉషఃకాల సమీపమునందలి నక్షత్రమును బాగుగ నిశ్చయించు కొనవలెను. ఆకాశమునందు సూర్యోదయ దేశమున అంత దూరమున ఆ నక్షత్రము ఉన్నదని బుద్ధియందు దృఢ నిశ్చయమును చేసికొనవలెను. సూర్యోదయ సమయమున సూర్య ప్రకాశముచే నక్షత్రము తిరోహిత మగుటచే అది కనఁబడదు కావున సూర్యోదయమునకు పూర్వమే నక్షత్ర దర్శన కాలమున ఆ నక్షత్రముయొక్క స్థానవిశేషమును నిశ్చయించుకొనవలెనని యర్థము. ఆ నక్షత్రము ఎంతకాలమువఱకు ప్రాగ్దిక్కునందు ఉదయించి పశ్చిమాభిముఖముగ వెళ్లుచున్నదో, అట్లుకాఁగా ఏ దేశమునందు నక్షత్ర స్థానమును తాను నిశ్చయించెనో, ఆ స్థానముకంటె ప్రాచీనమైన సమీప దేశము నక్షత్రాపేక్షచే జఘన్యమైనది.

ఆ జఘన్య ప్రదేశమునందు ఎంతకాలములో సూర్యుఁడు వెళ్లునో, ఆ కాలమునందు అతఁడు చేయవలసిన కర్మను చేయవలెను. ఆ విధముగ చేయఁదలచిన పురుషుఁడు ఆ కాలమున కర్మను ప్రారంభించవలెను. ఆ విధముగఁ జేయుటవలన శాస్త్రోక్తములైన కాలదోషము లున్నను, ఆ దోషములు ఉపశమించుటచే అతఁడు పుణ్యదినమునందే ఆ కర్మను చేసినవాఁ డగును. ఇది సాంప్రదాయికము. కనుకనే మాత్స్య డనెడి ఒకానొక ఋషి యజ్ఞేషువను పురుషునిచేతను, శతద్యుమ్నుఁడను పురుషునిచేతను ఇటువంటి ముహూర్తమునందు కర్మను చేయించి ఆ యుభయులకు నిశ్శేషముగ శ్రేష్ఠత్వమును సంపాదించెను. ఈ అనువాకమందు నక్షత్రాధారమున కాలవిశేషమును శ్రుతి విధించుచున్నది.

2. మంత్రము : యో వై నక్షత్రియం ప్రజాపతిం వేద । ఉభయోరేనం లోకయోర్విదుః । హస్త ఏవాస్య హస్తః । చిత్రా శిరః । నిష్ట్యా హృదయమ్ । ఊరూ విశాఖే । ప్రతిష్ఠా ఽనూరాధాః । ఏష వై నక్షత్రియః ప్రజాపతిః । య ఏవం వేద । ఉభయోరేనం లోక యోర్విదుః (౨) । అస్మిగ్ంశ్చాముష్మిగ్ంశ్చ, ఇతి ।

అర్థము : నక్షత్రియమ్=నక్షత్రములే శరీరముగాఁ గల, ప్రజాపతిమ్=ప్రజాపతిని, యో వై=ఏ పురుషుఁడైతే, వేద=ఉపాసించు చున్నాఁడో, ఏనమ్=ఈ పురుషుని, ఉభయోః లోకయోః=రెండు లోకములందు, విదుః=దేవతలు, మనుష్యులు తెలిసికొనుచున్నారు. అస్య=ఈ ప్రజాపతికి, హస్తః ఏవ=హస్త నక్షత్రమే, హస్తః=హస్త స్థానీయము. చిత్రా=చిత్రా నక్షత్రము, శిరః=శిరస్థానీయము. నిష్ట్యా=స్వాతీ నక్షత్రము, హృదయమ్=హృదయ స్థానీయము. విశాఖే=విశాఖా నక్షత్రము, ఊరూ=ఊరు స్థానీయము. అనూరాధాః=అనూరాధా నక్షత్రము, ప్రతిష్ఠా=పాదస్థానీయము. ఏష ప్రజాపతిః వై=ఈ విధముగ ఉపాసించఁబడుచున్న ఈ ప్రజాపతియే, నక్షత్రియః=నక్షత్రములే శరీరముగాఁ గలవాఁడు. యః, ఏవమ్, వేద. ఏనమ్, ఉభయోః లోకయోః, విదుః. (అర్థము పైని చెప్పఁబడినది.)

తాత్పర్యము : ఇచట ప్రసంగవశమున లోకద్వయమునందు శ్రేయస్సాధనమైన నక్షత్ర సమూహ ధ్యాన విశేషమును శ్రుతి విధించుచున్నది. నక్షత్రములే శరీరముగాఁ గల ప్రజాపతిని ఉపాసించిన (ధ్యానించిన) పురుషుని దేవ లోకమునందు దేవతలు, మనుష్య లోకమునందు మనుష్యులును తెలిసికొందురు. అటువంటి ఖ్యాతి యుక్తుఁ డగునని యర్థము. హస్త నక్షత్రమే ప్రజాపతికి హస్త స్థానీయము. చిత్రా నక్షత్రము శిరస్థానీయము. స్వాతీ నక్షత్రము హృదయ స్థానీయము. విశాఖా నక్షత్రము [illegible] స్థానీయము. అనూరాధా నక్షత్రము పాద స్థానీయము. ఈవిధముగ ఉపాసించఁబడు ప్రజాపతి నక్షత్రియుఁ [illegible] '' య ఏవం వేద '' ఇత్యాదికము ఉపసంహారమునకై పునరుక్తమైనది.

3. మంత్రము : యాం కామయేత దుహితరం ప్రియా స్యాదితి । తాం నిష్ట్యాయాం దద్యాత్ । ప్రియైవ భవతి । నైవతు పునరాగచ్ఛతి, ఇతి ।

అర్థము : యాం దుహితరమ్=ఏ కుమార్తెను, ప్రియా స్యాదితి=భర్తకు ప్రియ కావలెనని, కామయేత=కోరునో, తామ్=ఆ దుహితను, నిష్ట్యాయామ్=స్వాతీ నక్షత్రమునందు, దద్యాత్=ఈయవలెను. (తదా=అప్పుడు, సా=ఆ దుహిత, భర్తుః=భర్తకు) ప్రియైవ=ప్రియయే, భవతి=అగుచున్నది. తు=కాని, పునః=మఱల, నైవ ఆగచ్ఛతి=పితృగృహమునకు [illegible] రానే రాదు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ప్రసంగ వశమున ఒకానొక లౌకిక కామ్య కర్మను విధించుచున్నది. ఒక యజమానుఁడు తన కుమార్తె భర్తకు ప్రియయై ఉండవలెనని కాంక్షించినచో అతఁడు ఆ కుమార్తెను స్వాతీ నక్షత్రమునందు జామాతకు [illegible] అప్పు డా దుహిత భర్తకు ప్రియ యగును. అంతియ గాక ఆమె పితృగృహమునకు మఱల రానేరాదు. అనఁగా పితృగృహమునకు మఱల వచ్చుటకై ఇష్టపడదని యర్థము. ఇది నక్షత్ర నింద కాదు. ప్రీత్యతిశయమును కలుగఁజేయునట్టి నక్షత్ర స్తుతియే యగును.

4. మంత్రము : అభిజిన్నామ నక్షత్రమ్ । ఉపరిష్టా దషాఢానామ్ । అవస్తాచ్ఛ్రోణాయై । దేవాసురాః సంయత్తా ఆసన్ । తే దేవా స్తస్మిన్నక్షత్రే ఽభ్యజయన్ (౩) । యదభ్యజయన్ । తదభిజితో ఽభిజిత్త్వమ్ । యం కామయేతానపజయ్యం జయేదితి । తమేతస్మి న్నక్షత్రే పాతయేత్ । అనపజయ్యమేవ జయతి । పాపపరాజితమివ తు, ఇతి ।

అర్థము : ఉత్తరాషాఢాయామ్=ఉత్తరాషాఢయందు, ఉపరిష్టాత్=అంత్య భాగమునందు, శ్రోణాయై=శ్రవణ నక్షత్రముయొక్క, అవస్తాత్=ప్రథమ భాగమునందును, అభిజిత్ నామ నక్షత్రమ్=అభిజిత్ అను పేరు గల నక్షత్రము, అస్తి=కలదు. దేవాసురాః=దేవతలు, అసురులు, సంయత్తాః=యుద్ధసన్నద్ధులు, ఆసన్=అయిరి. దేవాః=దేవతలు, తస్మిన్ నక్షత్రే=ఆ అభిజి న్నక్షత్రమునందు, అభ్యజయన్=అంతటను జయించిరి. అభ్యజయన్ యత్=అంతటను జయించుట యేది కలదో, తత్=దానివలన, అభిజితః=అభిజిత్ అను నక్షత్రమునకు, అభిజిత్త్వమ్=అభిజిత్ అను పేరు, సంపన్నమ్=సిద్ధించినది.

అనపజయ్యమ్=జయింప సాధ్యము కానట్టి, యమ్=ఏ సైన్యమును, జయేత్ ఇతి=ఈ రాజు జయించవలెనని, కామయేత=అధ్వర్యుఁడు కోరునో, తమ్=ఆ రాజును తస్మిన్ నక్షత్రే=ఆ అభిజిన్నక్షత్రమునందు, పాతయేత్=ప్రయత్నింపఁజేయవలెను. అనపజయ్యమేవ=జయింప సాధ్యము కాని సైన్యమునే, జయతి=జయించును. తు=మఱేమనఁగా, పాప పరాజితమివ=శత్రువుయొక్క పాపముచేత అతని సైన్యము పరాభిజితమువలె నగును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి మఱియొక లౌకిక కర్మను విధించుచున్నది. ఉత్తరాషాఢా నక్షత్రముయొక్క చతుర్థ పాదము, శ్రవణ నక్షత్రముయొక్క ప్రథమ పాదము కలసి 'అభిజిత్' అను పేరు గల ఒక నక్షత్ర మగును. పూర్వము దేవతలు అసురులు యుద్ధ సన్నద్ధులైరి. దేవతలు 'అభిజిత్' నక్షత్రమునందు యుద్ధము చేసి రాక్షసుల నంతటను జయించిరి. అభిజి న్నక్షత్రమందు దేవతలు అంతటను జయించిరి కనుక ఆ నక్షత్రమునకు అభిజిత్ (అంతటను జయించునది) అను పేరు సిద్ధించినది. ఎవనిచేతను జయింప సాధ్యము కాని సైన్యమును ఈ రాజు జయించుఁగాక అని, అధ్వర్యుఁడు ఏ రాజుని కోరునో, ఆరాజును ఆ అభిజిన్నక్షత్రమందు యుద్ధప్రయత్నింపఁజేయవలెను. అప్పుడు ఆ రాజు జయింప శక్యము కాని సైన్యమునే జయించును. ఇంకను ఏమనఁగా - శత్రువు యొక్క పాపముచే శత్రు సైన్యము జయింపఁబడినదానివలె నగును. అనఁగా ఈ రాజునకు కొంచెమైనను ప్రయాసము ఉండదు. ఇది కూడ నక్షత్ర ప్రశంసయే.

5. మంత్రము : ప్రజాపతిః పశూనసృజత । తే నక్షత్రం నక్షత్ర ముపాతిష్ఠన్త । తే సమావన్త ఏవాభవన్ । తే రేవతీ ముపాతిష్ఠన్త (౪) । తే రేవత్యాం ప్రాభవన్ । తస్మాద్రేవత్యాం పశూనాం కుర్వీత । యత్కించార్వాచీనగ్ం సోమాత్ । ప్రైవ భవన్తి, ఇతి ।

అర్థము : ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, పశూన్=పశువులను, అసృజత=సృజించెను. తే=ఆ పశువులు, నక్షత్రం నక్షత్రమ్=రేవతీ వ్యతిరిక్తమైన నక్షత్రమును, ఉపాతిష్ఠన్త=సమీపించి యుండెను. తే=అవి, సమావన్తః ఏవ=సమానములుగానే, అభవన్=ఉండెను. తే=ఆ పశువులు, రేవతీమ్=రేవతీ నక్షత్రమును సమీపించి యుండెను. తే=అవి, రేవత్యామ్=రేవతీ నక్షత్రము నందు, ప్రాభవన్=వృద్ధి నొందినవి. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, రేవత్యామ్=రేవతీ నక్షత్రమునందు, పశూనామ్=పశువులకు సంబంధించినదియు, సోమాత్=సోమయాగము కంటె, అర్వాచీనమ్=అర్వాచీనమైనదియు నగు, యత్ కించ=ఏదియేని ఒక కర్మను, కుర్వీత=చేయవలెను. ప్ర భవన్త్యేవ=ప్రభూతములే యగును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి రేవతీ నక్షత్రమును శ్రౌత కర్మాంగముగ విధించుచున్నది. ప్రజాపతి సృష్టించిన పశువులు రేవతీ వ్యతిరిక్తమైన ఆ అభిజిన్నక్షత్రమునందు స్వకీయ స్వామిగృహమునందు సమాగతములై సమముగానే ఉండెను. ఎన్ని పశువులు వచ్చినవో, అన్ని పశువులే యుండెను. వృద్ధిని మాత్రము పొందలేదు. అనంతరము అవి రేవతీ నక్షత్రమునందు స్వ స్వామిగృహమును పొందినవై వృద్ధి నొందినవి. ఆ కారణమువలన పశువులకు సంబంధించిన నదియు, ''వాయవ్యగ్ం శ్వేత మాలభేత'' ఇత్యాదికమైనదియు, సోమయాగముకంటె అర్వాచీన మైనదియునగు కర్మను రేవతీ నక్షత్రమునందు చేయవలెను. దానిచే పశువులు వృద్ధి నొందును. సమ శబ్దమునకుఁ జేరిన 'అవతు' ప్రత్యయము స్వార్థకము.

6. మంత్రము : సలిలం వా ఇద మన్తరాసీత్ । యదతరన్ । తత్తారకాణాం తారకత్వమ్ । యో వా ఇహ యజతే । అముగ్ంస లోకం నక్షతే । తన్నక్షత్రాణాం నక్షత్రత్వమ్ (౫) । దేవగృహా వై నక్షత్రాణి । య ఏవం వేద । గృహ్యేవ భవతి, ఇతి ।

అర్థము : అన్తః=ద్యావాపృథువుల మధ్యమందు, ఇదమ్=ఈ కనఁబడుచున్న సర్వ జగత్తు, సలిలం వై=సలిలముగానే (ఉదకముగానే), ఆసీత్=ఉండెను. అతరన్ యత్=కృత్తికాది నక్షత్రములు ఆ సలిలమును తరించుట (దాఁటుట) యేది కలదో, తత్=ఆ తరించుటవలన, తారకాణామ్=నక్షత్రములకు, తారకత్వమ్='తారక' అను పేరు (తారకత్వము), సంపన్నమ్=సంపన్న మైనది. యః వై=ఏ యజమానుఁడైతే, ఇహ=ఈ నక్షత్ర యుక్త కాలమందు, యజతే=యాగమును చేయునో, సః=ఆ యజమానుఁడు, అముం లోకమ్=స్వర్గ లోకమును, నక్షతే=పొందును. తత్=ఆ కారణమువలన, నక్షత్రాణామ్=నక్షత్రములకు, నక్షత్రత్వమ్='నక్షత్రము' అను నామము, సంపన్నమ్=సంపన్న మైనది. నక్షత్రాణి=నక్షత్రములు, దేవగృహాః వై=దేవతా గృహ సదృశములే. యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏవమ్=ఈ విధముగ, వేద=తెలిసికొనునో, సః=అతఁడు, గృహీ భవతి=ప్రశస్త గృహము కలవాఁడే (లేదా - బహు గృహములు కలవాఁడే), భవతి=అగును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి నామ నిరుక్తిచేతను, దేవ సంబంధముచేతను నక్షత్రములను ప్రశంసించుచున్నది. పూర్వము ద్యావా భూముల మధ్యమునఁ గనఁబడుచున్న ఈ స్థావర జంగమాత్మక జగత్తు అంతయు ఉదకముగనే ఉండెను. అప్పుడు కృత్తికాదులు ఆ సలిలమును దాఁటి లోకాంతరములకు వెళ్లినవి. కావున 'తరన్తీతి తారకాః' అను వ్యుత్పత్తిచే తారకలకు (నక్షత్రములకు) 'తారక' అను పేరు సిద్ధించినది. ఈ నక్షత్ర యుక్త కాలమందు యాగమును చేయు యజమానుఁడు స్వర్గ లోకమును పొందును. "నక్ష-గతౌ" అను ధాతువునుండి నక్షత్ర శబ్దము ఉత్పన్న మైనది. గతి అనఁగా పొందుట. 'నక్షతే-పొందుచున్నాఁడు' అను వ్యుత్పత్తిచే నక్షత్రములకు 'నక్షత్రము' అను పేరు సిద్ధించినది. మనుష్యులు దీప ప్రకాశముచే గృహములందు వ్యవహరించుచున్నవిధముగనే దేవతలు నక్షత్ర ప్రకాశముచే వ్యవహరించుచుందురు. కనుక నక్షత్రములు దేవతా గృహ సదృశములు. ఈ విధముగ తెలిసికొనిన పురుషుఁడు ప్రశస్త గృహము కలవాఁడు కాని, బహు గృహములు కలవాఁడు కాని యగును.

7. మంత్రము : యాని వా ఇమాని పృథివ్యాః చిత్రాణి । తాని నక్షత్రాణి । తస్మాదశ్లీలనామగ్ంశ్చిత్రే । నావస్యేన్న యజేత । యథా పాపాహే కురుతే । తాదృగేవ తత్, ఇతి ।

అర్థము : పృథివ్యాః=పృథివీ సంబంధులైన, ఇమాని చిత్రాణి=ఈ గ్రామ నగరాది స్థానములు, యాని వై=ఏవి యైతే, సన్తి=కలవో, తాని=అవి, నక్షత్రాణి=నక్షత్ర సదృశములు. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, చిత్రే=భూ సంబంధియైన చిత్రరూప స్థానమునందలి, అశ్లీల నామమ్=అశ్లీల నామకమైన గ్రామాదికమును, న అవస్యేత్=అధిష్ఠించరాదు, న యజేత=యాగాద్యనుష్ఠానమును (ఆ స్థానమునందు) చేయరాదు. యథా=ఏ విధముగ, పాపాహే=నిషిద్ధ దినమునందు కురుతే=చేయుచున్నాఁడో, తత్=ఆ నిషిద్ధ దేశమునందు చేయఁబడినది కూడ, తాదృగేవ=అటువంటిదియే, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇక ఇచట ప్రసంగవశమున శ్రుతి లౌకికమైన ఒకానొక ధర్మమును విధించుచున్నది. పృథివీ సంబంధులైన వివిధములైన గ్రామ నగరాదులు నక్షత్ర సదృశములు. ద్యులోకమునందు ఉపకారకములైన వివిధ నక్షత్రములు కనఁబడుచున్నవిధముగ భూమియందు గ్రామ నగరాదులు కనఁబడుచున్నవి. అందువలన భూలోకమునందు చిత్రరూపమును, ప్రతికూల నక్షత్రమువలె నిందితమును, మ్లేచ్ఛ జన భూయిష్ఠమును అశ్లీల నామకమైన గ్రామమునందు నివసించరాదు. మఱియు యాగాద్యనుష్ఠానమును చేయరాదు. ఆ అశ్లీలగ్రామమునందు నివసించుట కాని, యాగాద్యనుష్ఠానము చేయుట కాని నిషిద్ధ దినమునందు చేయఁబడినదివలె నగును.

8. మంత్రము : దేవనక్షత్రాణి వా అన్యాని (౬) । యమనక్షత్రాణ్యన్యాని । కృత్తికాః ప్రథమమ్ । విశాఖే ఉత్తమమ్ । తాని దేవనక్షత్రాణి । అనూరాధాః ప్రథమమ్ । అపభరణీ రుత్తమమ్ । తాని యమనక్షత్రాణి । యాని దేవనక్షత్రాణి । తాని దక్షిణేన పరియన్తి । యాని యమనక్షత్రాణి (౭) । తాన్యుత్తరేణ, ఇతి ।

అర్థము : అన్యాని=యమ నక్షత్రములకంటె ఇతరములైనవి, దేవనక్షత్రాణి వై=దేవ నక్షత్రములే. అన్యాని=దేవ నక్షత్రములకంటె ఇతరములైనవి, యమనక్షత్రాణి=యమ నక్షత్రములు. కృత్తికాః=(అంబ, దుల ఇత్యాది కృత్తికల సమష్టి) కృత్తికా నక్షత్రము, ప్రథమమైనది. విశాఖే=విశాఖా నక్షత్రము, ఉత్తమమ్=అంతిమ మైనది. తాని=కృత్తికాదులు, విశాఖాంతములైన ఆ నక్షత్రములు, దేవ నక్షత్రాణి=దేవ నక్షత్రములు. అనూరాధాః=అనూరాధా నక్షత్రము, ప్రథమమ్=ప్రథమ మైనది. అపభరణీః=భరణీ నక్షత్రము, ఉత్తమమ్=అంతిమ మైనది. తాని=అనూరాధాదులు, భరణ్యంతములునైన ఆ నక్షత్రములు, యమ నక్షత్రాణి=యమ నక్షత్రములు.

దేవ నక్షత్రాణి యాని (సన్తి)=కృత్తికాదులు, విశాఖాంతములునైన ఏ దేవ నక్షత్రములు కలవో, తాని=ఆ దేవ నక్షత్రములు, దక్షిణేన=దేవలోకమునకు సమీపమైన దక్షిణ పార్శ్వమునందు, పరియన్తి=పరిభ్రమించుచున్నవి. యాని యమ నక్షత్రాణి సన్తి=అనూరాధాదులు, భరణ్యంతములునైన ఏ యమ నక్షత్రములు కలవో, తాని=ఆ యమ నక్షత్రములు, ఉత్తరేణ=యమ లోకమునకు సమీపమైన ఉత్తర పార్శ్వమునందు, పరియన్తి=పరిభ్రమించుచున్నవి.

తాత్పర్యము : నక్షత్రములలోని ఉత్తమాధమ విభాగమును చూపుటకై యిచట శ్రుతి నక్షత్రములను దేవ యమ సంబంధులుగా ఉపన్యసించి ఆ నక్షత్రముల సంచారమును తెలియఁజేయుచున్నది.

దేవ నక్షత్రములు, యమ నక్షత్రములునని నక్షత్రములు రెండు వర్గములుగా నున్నవి. కృత్తికనుండి విశాఖవఱకుఁ గల నక్షత్రములు దేవ నక్షత్రములు. అనూరాధనుండి భరణివఱకుఁ గల నక్షత్రములు యమ నక్షత్రములు. కృత్తికాదులైన దేవ నక్షత్రములు దేవ లోకమునకు సమీపమైన దక్షిణ పార్శ్వమునందు సంచరించుచున్నవి. అనూరాధాదులైన యమ నక్షత్రములు యమ లోకమునకు సమీపమైన ఉత్తర పార్శ్వమునందు సంచరించుచున్నవి. అశ్విన్యాదులు, రేవత్యంతములునని లోకమునందు నక్షత్ర పరిగణనము కలదు. వేదమునందు కృత్తికాదులు, భరణ్యంతములునని పరిగణనము చేయఁబడినది. 'దక్షిణేన,' 'ఉత్తరేణ' అను దక్షిణోత్తర శబ్దములమీఁది 'ఏనబ్ ప్రత్యయము" "ఏనబన్యతరస్యా మదూరేఽపఞ్చమ్యాః" అను సూత్రముచే విహిత మైనది. ఇది అదూరార్థకము. కనుక సమీప దక్షిణ పార్శ్వమునందు, సమీపోత్తర పార్శ్వమునందు అని అర్థము చెప్పఁబడినది.

9. మంత్రము : అన్వేషా మరాత్స్మేతి । తదనూరాధాః । జ్యేష్ఠమేషా మవధిష్మేతి । తజ్జ్యేష్ఠఘ్నీ । మూల మేషా మవృక్షామేతి । తన్మూలబర్హణీ । యన్నాసహన్త తదషాఢాః । యదశ్లోణత్ (౮) । తచ్ఛ్రోణా । యదశృణోత్ । తచ్ఛ్రవిష్ఠాః । యచ్ఛత మభిషజ్యన్ । తచ్ఛతభిషక్ ప్రోష్ఠపదేషూదపచ్ఛన్త । రేవత్యా మరవన్త । అశ్వయుజో రయుఞ్జత । అపభరణీష్వపావహన్ । తాని వా ఏతాని యమనక్షత్రాణి, ఇతి ।

అర్థము : ఏషామ్=ఈ అసురులయొక్క, (యుద్ధార్థే=యుద్ధము నిమిత్తము, వయమ్=మనము,) అను=అనుకూల, సామగ్రిచే, అరాత్స్మేతి=సమృద్ధుల మైతిమి, ఇతి=అని, (దేవాః=దేవతలు, యస్మిన్=ఏ నక్షత్రమునందు, అబ్రువన్=పలికిరో,) తత్=ఆ నక్షత్రమునకు, అనూరాధాః=అనూరాధ అనిపేరు, (సంపన్నమ్=సంపన్నమైనది). ఏషామ్=ఈ యసురులలో, జ్యేష్ఠమ్=ముఖ్యుని, అవధిష్మేతి=వధించితిమని, యస్మిన్=ఏ నక్షత్రమునందు, దేవాః=దేవతలు, అబ్రువన్=పలికిరో, తత్=ఆ నక్షత్రమునకు, జ్యేష్ఠఘ్నీ=జ్యేష్ఠఘ్ని అని పేరు, సంపన్నమ్. ఏషామ్=ఈ అసురులయొక్క, మూలమ్=నివాస స్థానమును, అవృక్షామేతి=విచ్ఛిన్నము చేసితిమని, యస్మిన్, దేవాః, అబ్రువన్=ఏ నక్షత్రమందు పలికిరో, తత్=ఆ నక్షత్రమునకు, మూలబర్హణీ=మూలబర్హణి యను పేరు, సంపన్నమ్. (యయోః నక్షత్రయోః=ఏ నక్షత్రములందు, దేవకృతమ్ ఉపద్రవమ్=దేవతలచేఁ జేయఁబడిన ఉపద్రవమును,) యత్=ఏ కారణమువలన, న అసహన్త=అసురులు సహింప నశక్తులైరో, తత్=ఆ కారణమువలన, అషాఢాః ఇతి=నక్షత్ర ద్వయమునకు అషాఢ అని, సంపన్నమ్=పేరు సిద్ధించినది.

అయుక్షాతేతి అశ్వినీ' అను వ్యుత్పత్తిచే ఈ నక్షత్రమునకు అశ్వయుక్ యను పేరు ఏర్పడినది. అశ్విని యని లౌకిక వ్యవహారము. అపభరణీ నక్షత్రమందు ప్రాణాపహారమును అసురులు వహించిరి కనుక 'అపభరణమ్- ప్రాణాపహారమ్, అవహన్' అను వ్యుత్పత్తిచే దీనికి అపభరణి అను పేరు ఏర్పడినది. భరణి యని లౌకిక వ్యవహారము. ఆ యీ అనూరాధాది నక్షత్రములు యమునివలె అసురులకు మరణ హేతువు లగుటవలన యమనక్షత్రము లనఁబడినవి.

10. మంత్రము : యాన్యేవ దేవ నక్షత్రాణి । తేషు కుర్వీత యత్కారీ స్యాత్ । పుణ్యాహ ఏవ కురుతే (౮), ఇతి ।

చక్రాదైవం వేదోభయోరేవం లోకయోర్విదు రజయ న్రేవతీ ముపాతిష్ఠన్త నక్షత్రత్య మన్యాని యాని యమనక్షత్రాణ్యశ్లేణ ద్యమనక్షత్రాణి త్రీణి చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే పఞ్చమ ప్రపాఠకే ద్వితీయోఽనువాకః ॥ ౨ ॥

అర్థము : దేవనక్షత్రాణ్యేవ=దేవనక్షత్రములే, యానిసన్తి=ఏవి కలవో, యః యత్కారీ స్యాత్=ఏ పురుషుఁడు కామ్యకర్మను చేయువాఁ డగునో, సః=ఆ పురుషుఁడు, తేషు=ఆ దేవ నక్షత్రములందు, కుర్వీత=కామ్యకర్మలను, కుర్వీత=చేయవలెను, సః=అతఁడు, పుణ్యాహే ఏవ=పుణ్యదినమునందే, కురుతే=చేసినవాఁ డగును.

తాత్పర్యము : అనూరాధాది యమనక్షత్రములు నామనిర్వచనమువలననే అధమములని స్పష్ట మగుటచే అవి విడువఁదగినవని స్ఫురించుటవలన ఇతరములైన కృత్తికాది దేవనక్షత్రములు ఉత్తమములని ధ్వనించుటవలనను, ఆ కృత్తికాది దేవనక్షత్రములందు లౌకిక, వైదిక కామ్యకర్మానుష్ఠానమును శ్రుతి యిచట విధించుచున్నది.

కామ్యకర్మను చేయునతఁడు కృత్తికాదులైన దేవనక్షత్రములందే కామ్యకర్మలను చేయవలెను. ఆ దేవనక్షత్రములందు చేయుటవలన ఇతరములైన కాలదోషములు ఉపశమించుటచే అతఁడు పుణ్యదినమునందే చేసినవాఁడగును.

ద్వితీయానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే పఞ్చమ ప్రపాఠకే
తృతీయోఽనువాకః

1. మంత్రము : దేవస్య సవితుః ప్రాతః ప్రసవః ప్రాణః । వరుణస్య సాయ మాసవోఽపానః, ఇతి ।

అవతారిక : ద్వితీయానువాకమునందు నక్షత్రాధారముగ శుభకాలము నిరూపింపఁబడినది. దివసభాగాధారముగ శుభకాలము ఈ తృతీయానువాకమునందు నిరూపింపఁబడుచున్నది. అహస్సునకు అయిదు విభాగములు కలవు. ప్రాతఃకాలము, సంగవ కాలము, మధ్యాహ్న కాలము, అపరాహ్ణ కాలము, సాయంకాలము అనునవి ఆ విభాగములు. వానిలో ఆద్యంతములైన ప్రాత స్సాయంకాలముల స్వభావమును ఈ మంత్రము తెలియఁజేయుచున్నది.

అర్థము : ప్రాతః=ప్రాతఃకాలము, సవితుః దేవస్య=ప్రేరకుఁడైన దేవునియొక్క, ప్రసవః=ప్రేరణ యుక్త మైనది. ప్రాణః=ప్రాణ రూపమైనది. సాయమ్=సాయంకాలము, వరుణస్య=వరుణ సంబంధి. ఆసవః=ప్రాణి ప్రేరణను ఉపరమింపఁజేయునది. అపానః=అపాన రూపము.

తాత్పర్యము : ఉదయానంతర భావియైన ముహూర్త త్రయాత్మక కాలము ప్రాతశ్శబ్ద వాచ్యము. అది ప్రేరకుఁడైన సూర్య దేవుని ప్రేరణతో కూడియుండునది. సూర్యుఁ డుదయించఁగానే అనుష్ఠాతలు, కర్షకులు, సేవకులు, వణిజులు తమ తమ కార్యములందు సూర్య ప్రకాశముచే ప్రేరణ చేయఁబడుచుందురు. ఆ కారణమువలన ప్రకర్షేణ అనితి- చేష్టతే సర్వో లోకః అత్రేతి ప్రాణః, అను వ్యుత్పత్తిచే ఆ ప్రాతఃకాలము ప్రాణరూపము. అహస్సునకు అంతిమమైన ముహూర్త త్రయాత్మక కాలము సాయం శబ్ద వాచ్యము. తదనంతరము తమస్సుచే జగత్తు ఆవరించఁబడుటవలన ఆ కాలము వరుణ సంబంధి యగుచున్నది. అస్తమయ కాలమున సర్వ ప్రాణులు తమ తమ వ్యాపారములనుండి ఉపరమించుటవలన ఆ కాలము ఆసవ మనఁబడుచున్నది. అపగత చేష్ట మగుటవలన అపాన రూపమని చెప్పఁబడుచున్నది.

2. మంత్రము : యత్ప్రతీచీనం ప్రాతస్తనాత్ । ప్రాచీనగ్ం సంగవాత్ । తతో దేవా అగ్నిష్టోమం నిరమిమత । తత్తదాత్తవీర్యం నిర్మార్గః, ఇతి ।

అర్థము : యత్=ఏది, ప్రాతస్తనాత్=ప్రాతస్తనముకంటె, ప్రతీచీనమ్=ప్రతీచీనమో, సంగవాత్=సంగవ కాలముకంటె, ప్రాచీనమ్=ప్రాచీనమో, తతః=ఆ సంధి రూప కాలమునుండి, అగ్నిష్టోమమ్=అగ్నిష్టోమ సంస్థా రూపమైన సోమ యాగమును, దేవాః=దేవతలు, నిరమిమత=నిర్మించిరి. తత్=ఆ కారణమువలన, తత్=అది, ఆత్తవీర్యమ్=దేవతలచే గ్రహించఁబడిన సారము కలది, నిర్మార్గః= నిర్గతమైన మార్గము (శుద్ధి) కలదియు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ప్రాతస్సంగవములలోని ప్రథమ ద్వితీయ భాగములయొక్క సంధిరూప కాలమును హేయముగా శ్రుతి ఇచట నిరూపించుచున్నది. ముహూర్త త్రయాత్మకమైన ప్రాతఃకాలమునందలి అంతిమ ముహూర్తమును వేఱుచేయఁగా నేర్పడిన స్వరూపము ప్రాతస్తన కాలముకంటె ప్రతీచీనమని చెప్పఁబడుచున్నది. ముహూర్త త్రయాత్మకమైన సంగవ మనెడి ద్వితీయ భాగముయొక్క ప్రథమ ముహూర్తమును వేఱుచేయఁగా నేర్పడిన స్వరూపము సంగవముకంటె ప్రాచీనమని వ్యపదేశించఁబడుచున్నది. ప్రాతఃకాలమునుండి ప్రతీచీనమును, సంగవమునుండి ప్రాచీనమునైన ముహూర్త ద్వయాత్మక సంధిరూపమైన కాలరూపమునుండి అగ్నిష్టోమ సంస్థారూపమైన సోమయాగమును దేవతలు నిర్మించిరి. ఆ విధముగ ఆ సంధిరూపముయొక్క సారమును దేవతలు గ్రహించుటవలన అది సార విహీన మైనది. అందువలన అది నిర్మార్గకాల మైనది. మార్గము- మార్జనము. అనఁగా శుద్ధి. ఆ శుద్ధినుండి నిర్గత మైనది నిర్మార్గమని యర్థము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే పఞ్చమ ప్రపాఠకే

తృతీయోఽనువాకః

1. మంత్రము : దేవస్య సవితుః ప్రాతః ప్రసవః ప్రాణః । వరుణస్య సాయ మాసవో ఽపానః, ఇతి ।

అవతారిక: ద్వితీయానువాకమునందు నక్షత్రాధారముగ శుభకాలము నిరూపించఁబడినది. దివసభాగాధారముగ శుభకాలము ఈ తృతీయానువాకమునందు నిరూపించఁబడుచున్నది. అహస్సునకు అయిదు విభాగములు కలవు. ప్రాతఃకాలము, సంగవ కాలము, మధ్యాహ్న కాలము, అపరాహ్ణ కాలము, సాయంకాలము అనునవి ఆ విభాగములు. వానిలో ఆద్యంతములైన ప్రాత స్సాయంకాలముల స్వభావమును ఈ మంత్రము తెలియఁజేయుచున్నది.

అర్థము : ప్రాతః=ప్రాతఃకాలము, సవితుః దేవస్య=ప్రేరకుఁడైన దేవునియొక్క, ప్రసవః=ప్రేరణ యుక్త మైనది. ప్రాణః=ప్రాణ రూపమైనది. సాయమ్=సాయంకాలము, వరుణస్య=వరుణ సంబంధి. ఆసవః=ప్రాణి ప్రేరణను ఉపరమింపఁజేయునది. అపానః=అపాన రూపము.

తాత్పర్యము : ఉదయానంతర భావియైన ముహూర్త త్రయాత్మక కాలము ప్రాతశ్శబ్ద వాచ్యము. అది ప్రేరకుఁడైన సూర్య దేవుని ప్రేరణతో కూడియుండునది. సూర్యుఁ డుదయించఁగానే అనుష్ఠాతలు, కర్షకులు, సేవకులు, వణిజులు తమ తమ కార్యములందు సూర్య ప్రకాశముచే ప్రేరణ చేయఁబడుచుందురు. ఆ కారణమువలన ప్రకర్షేణ అనితి - చేష్టతే సర్వో లోకః అనేతి ప్రాణః, అను వ్యుత్పత్తిచే ఆ ప్రాతఃకాలము ప్రాణరూపము. అహస్సునకు అంతిమమైన ముహూర్త త్రయాత్మక కాలము సాయం శబ్ద వాచ్యము. తదనంతరము తమస్సుచే జగత్తు ఆవరించఁబడుటవలన ఆ కాలము వరుణ సంబంధి యగుచున్నది. అస్తమయ కాలమున సర్వ ప్రాణులు తమ తమ వ్యాపారములనుండి ఉపరమించుటవలన ఆ కాలము ఆసవ మనఁబడుచున్నది. అపగత చేష్ట మగుటవలన అపాన రూపమని చెప్పఁబడుచున్నది.

2. మంత్రము : యత్ప్రతీచీనం ప్రాతస్తనాత్ । ప్రాచీనగ్ం సంగవాత్ । తతో దేవా అగ్నిష్టోమం నిరమిమత । తత్తదాత్తవీర్యం నిర్మార్గః, ఇతి ।

అర్థము : యత్=ఏది, ప్రాతస్తనాత్=ప్రాతస్తనముకంటె, ప్రతీచీనమ్=ప్రతీచీనమో, సంగవాత్=సంగవ కాలముకంటె, ప్రాచీనమ్=ప్రాచీనమో, తతః=ఆ సంధి రూప కాలమునుండి, అగ్నిష్టోమమ్=అగ్నిష్టోమ సంస్థా రూపమైన సోమ యాగమును, దేవాః=దేవతలు, నిరమిమత=నిర్మించిరి. తత్=ఆ కారణమువలన, తత్=అది, ఆత్తవీర్యమ్=దేవతలచే గ్రహించఁబడిన సారము కలది, నిర్మార్గః= నిర్గతమైన మార్గము (శుద్ధి) కలదియు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ప్రాతస్సంగవములలోని ప్రథమ ద్వితీయ భాగములయొక్క సంధిరూప కాలమును హేయముగా శ్రుతి ఇచట నిరూపించుచున్నది. ముహూర్త త్రయాత్మకమైన ప్రాతఃకాలమునందలి అంతిమ ముహూర్తమును వేఱుచేయఁగా నేర్పడిన స్వరూపము ప్రాతస్తన కాలముకంటె ప్రతీచీనమని చెప్పఁబడుచున్నది. ముహూర్త త్రయాత్మకమైన సంగవ మనెడి ద్వితీయ భాగముయొక్క ప్రథమ ముహూర్తమును వేఱుచేయఁగా నేర్పడిన స్వరూపము సంగవముకంటె ప్రాచీనమని వ్యపదేశించఁబడుచున్నది. ప్రాతఃకాలమునుండి ప్రతీచీనమును, సంగవమునుండి ప్రాచీనమునైన ముహూర్త ద్వయాత్మక సంధిరూపమైన కాలరూపమునుండి అగ్నిష్టోమ సంస్థారూపమైన సోమయాగమును దేవతలు నిర్మించిరి. ఆ విధముగ ఆ సంధిరూపముయొక్క సారమును దేవతలు గ్రహించుటవలన అది సార విహీన మైనది. అందువలన అది నిర్మార్గము మైనది. మార్గము- మార్జనము. అనఁగా శుద్ధి. ఆ శుద్ధినుండి నిర్గత మైనది నిర్మార్గమని యర్థము.

3. మంత్రము : మిత్రస్య సంగవః । తత్పుణ్యం తేజస్వ్యహః । తస్మాత్తర్హి పశవః సమాయన్తి, ఇతి ।

అర్థము : సంగవః=సంగవ మనెడి అహస్సుయొక్క ద్వితీయ భాగము, మిత్రస్య=మిత్రదేవ సంబంధి. తత్ అహః=ఆ మిత్ర దేవుని సంబంధియైన అహస్స్వరూపము, పుణ్యమ్=పుణ్య మైనది. తేజస్వి=తేజస్వంతము. తస్మాత్=ఆ అహస్స్వరూపము తేజస్వియగుటవలన, తర్హి= ఆ సంగమ కాలమందు, (అహస్స్వరూపమందు), పశవః=పశువులు, సమాయన్తి=అరణ్యములందు బాగుగ సంచరించుచున్నవి.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ప్రాతఃకాలమునువలెసంగవ కాలమును ప్రశంసించుచున్నది. అహస్సుయొక్క ద్వితీయ భాగమైన ముహూర్త త్రయాత్మక సంగమ కాలమునకు మిత్రదేవుఁడు స్వామి. మిత్రదేవుఁడు సర్వానుగ్రాహకుఁడు. ఆ అహస్స్వరూపము అధ్యయనాది పుణ్యకర్మోపేత మగుటవలన పుణ్యమైనది. కనుకనే తేజస్వంతము. తేజస్వి యగుటవలననే ఆ సంగవ కాలమునందు పశువులు అరణ్యములందు బాగుగ సంచరించుచున్నవి.

4. మంత్రము : యత్ప్రతీచీనగ్ం సంగవాత్ (౧) । ప్రాచీనం మధ్యందినాత్ । తతో దేవా ఉక్థ్యం నిరమిమత । తత్తదాత్తవీర్యం నిర్మార్గః, ఇతి ।

అర్థము : సంగవాత్=సంగవ కాలముకంటె, యత్=ఏది, ప్రతీచీనమ్=ప్రతీచీనమో, మధ్యందినాత్=మధ్యందినముకంటె, ప్రాచీనమ్=ప్రాచీనమో, తతః=ఆ సంధి రూప కాలమునుండి, దేవాః=దేవతలు, ఉక్థ్యమ్=ఉక్థ్య మనెడి కర్మను, నిరమిమీత=నిర్మించిరి. తత్=ఆ కారణమువలన, తత్=అది, ఆత్తవీర్యమ్=దేవతలచే గ్రహించఁబడిన సారము కలది. నిర్మార్గః=నిర్గతమైన శుద్ధి కలదియు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అహస్సుయొక్క ద్వితీయ తృతీయ భాగములయొక్క సంధిని పూర్వసంధినివలె నిందించుచున్నది. ముహూర్త త్రయాత్మక సంగవ కాలమందలి అంతిమ ముహూర్తమును వేఱుచేయగా నేర్పడిన స్వరూపము సంగవ కాలముకంటె ప్రతీచీన మగును. ముహూర్త త్రయాత్మక మధ్యాహ్నముయొక్క ప్రథమ ముహూర్తమును వేఱుచేయఁగా నేర్పడిన స్వరూపము మధ్యాహ్నముకంటె ప్రాచీన మగును. ఆ ముహూర్త ద్వయాత్మక సంధికాలమునుండి దేవతలు ఉక్థ్య క్రతువును నిర్మించిరి. ఆ కారణమువలన ఆ సంధిరూప కాలము దేవతలచే గ్రహించఁబడిన సారము కలదైనది. కనుకనే నిర్మార్గ శుద్ధి రహిత మైనది.

5. మంత్రము : బృహస్పతే ర్మధ్యందినః । తత్పుణ్యం తేజస్వ్యహః । తస్మాత్తర్హి తేఽక్లిష్టం తపతి, ఇతి ।

అర్థము : మధ్యందినః=మధ్యందిన కాలము, బృహస్పతేః=బృహస్పతి సంబంధి. తత్ అహః=ఆ అహస్స్వరూపము, పుణ్యమ్=పుణ్యమైనది. తేజస్వి=తేజస్వంతము. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, తర్హి=ఆ మధ్యాహ్న కాలమున, తే=ఆ పశువులు, అక్లిష్టం తపతి=ఉద్వేగ రహితముగ నాశరహితమైన అవస్థాన రూప తపస్సు నాచరించుచున్నవి.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అహస్సుయొక్క తృతీయ భాగమైన మధ్యాహ్న కాలమును ప్రశంసించుచున్నది. మధ్యాహ్న కాలమునకు బృహస్పతి స్వామి. బృహస్పతి అతిశయముగ బ్రహ్మవర్చసి యగుటవలన ఆ బృహస్పతి సంబంధియగు అహస్స్వరూపము పుణ్య మైనది. ఆ సమయమున పశువులు ఉద్వేగము లేకుండ నాశ రహితమైన అవస్థాన రూప తపస్సు నాచరించుచుండును. ఆ విధముగ అవస్థానమే (ఉండుటయే) పశువుల తపస్సు. ''గావో వా ఏతత్సత్ర మాసత'' అను చోట అటువంటి తపస్సే ప్రతిపాదించఁబడినది. పశువులు మధ్యాహ్న కాలమున ఒకచోట పరుండి నెమరువేయుచుండును. అనఁగా అవి సంగవ కాలమున అరణ్యములందు మేత మేసి మధ్యాహ్న కాలమున ఒకచోట పరుండి కొంచెము నమలి తిన్నదానిని నోటికి తెచ్చుకొని మరల చక్కఁగా నమలుచుండును. ఆ విధముగ నెమరువేయుచు ప్రశాంతముగ నుండుటయే పశువుల తపస్సని భావము.

6. మంత్రము : యత్తృతీయం మధ్యందినాత్ । ప్రాచీన మపరాహ్ణాత్ । తతో దేవాః షోడశినం నిరమిమత । తత్తదాత్తవీర్యం నిర్మార్గః (౨), ఇతి ।

అర్థము : మధ్యందినాత్ యత్ ప్రతీచీనమ్, అపరాహ్ణాత్, ప్రాచీనమ్, తతః, దేవాః షోడశినమ్=షోడశి క్రతువును, నిరమిమత, తత్, తత్, అత్తవీర్యమ్. నిర్మార్గః. అర్థమును ద్వితీయ చతుర్థ మంత్రములకువలెనే గ్రహించవలెను. ఇందలి పదము లన్నియు ఆ మంత్రముల వ్యాఖ్యానమున వివరించఁబడినవి.

తాత్పర్యము: ఇచట శ్రుతి అహస్సుయొక్క తృతీయ చతుర్థ భాగముల సంధిని నిందించుచున్నది. తాత్పర్యము పూర్వమువలెనే గ్రాహ్యము.

7. మంత్రము : భగస్యాపరాహ్ణః । తత్పుణ్యం తేజస్వ్యహః । తస్మాదపరాహ్ణే కుమార్యో భగమిచ్ఛమానా శ్చరన్తి, ఇతి ।

అర్థము : అపరాహ్ణః=ముహూర్త త్రయాత్మకమైన అహస్సుయొక్క చతుర్థ భాగము, భగస్య=సౌభాగ్య దేవతా సంబంధి. తత్ అహః=ఆ సౌభాగ్య దేవ సంబంధియైన అహస్స్వరూపము, పుణ్యమ్=పుణ్య మైనది. తేజస్వి=తేజస్వంతమైనది. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, అపరాహ్ణే=అపరాహ్ణ కాలమందు, కుమార్యః=కుమార్తెలు, భగమ్=సౌభాగ్యమును (శృంగార విశేషమును), ఇచ్ఛమానాః=కోరుచున్నవారై, చరన్తి=సంచరించుచున్నారు.

తాత్పర్యము : భగదేవుఁడు సౌభాగ్యాధిపతి. ఈ భగుఁడు ద్వాదశాదిత్యులలో నొకఁడు. అపరాహ్ణ కాలము భగదేవ సంబంధి. ఆ అపరాహ్ణాత్మకమైన అహస్స్వరూపము పుణ్యము, తేజస్వంతమునైనది. గృహమునందుఁ గల అందఱు లౌకిక వ్యాపారములను పూర్తిచేసిన పిమ్మట అపరాహ్ణ కాలమునందు తల్లులు తమ కుమార్తెలకు అంగప్రక్షాళన, ధమ్మిల్ల బంధన, నయనాంజనాదులచే శృంగారమును (సౌభాగ్యమును) చేయుచుందురు. సౌభాగ్య దేవత అపరాహ్ణమునకు స్వామి యగుటచే ఇది యుచితమే. ఇచట శ్రుతి చతుర్థ భాగమైన అపరాహ్ణమును ప్రశంసించినది.

8. మంత్రము : యత్తృతీయం మపరాహ్ణాత్ । ప్రాచీనగ్ం సాయాత్ । తతో దేవా అతిరాత్రం నిరమిమత । తత్త దాత్తవీర్యం నిర్మార్గః, ఇతి ।

అర్థము : అపరాహ్ణాత్, యత్, ప్రతీచీనమ్. సాయాత్=సాయాహ్నాముకంటె (ముహూర్త త్రయాత్మక సాయంకాలముకంటె), ప్రాచీనమ్. తతః, దేవాః, అతిరాత్రమ్=అతిరాత్ర క్రతువును, నిరమిమత, తత్, తత్, అత్తవీర్యమ్. నిర్మార్గః. అర్థము ద్వితీయ చతుర్థ మంత్రముల వ్యాఖ్యానం వివరించఁబడినది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అహస్సుయొక్క చతుర్థ పంచమ భాగముల యొక్క సంధిని నిందించుచున్నది. తాత్పర్యము పూర్వమువలెనే గ్రాహ్యము.

9. మంత్రము : వరుణస్య సాయమ్ । తత్పుణ్యం తేజస్వ్యహః । తస్మాత్తర్హి నానృతం వదేత్ (౩), ఇతి ।

అర్థము : సాయమ్=సాయంకాలము, వరుణస్య=వరుణ దేవ సంబంధి. తత్ అహః=ఆ అహస్స్వరూపము, పుణ్యమ్=పుణ్య మైనది. తేజస్వి=తేజస్వంత మైనది. తస్మాత్=ఆ కారణము వలన, తర్హి=ఆ సాయంకాలమందు, అనృతమ్=అసత్యమును, న వదేత్=చెప్పరాదు.

తాత్పర్యము : శ్రుతి ఇచట అహస్సుయొక్క పంచమ భాగమైన సాయంకాలమును ప్రశంసించుచున్నది. సాయంకాలమునకు వరుణ దేవుఁడు స్వామి. వరుణ సంబంధియైన ఆ సాయంకాలము పుణ్యమైనది. తేజస్వంతమైనది. వరుణుఁడు ఉగ్ర దేవత కనుక ఆ పుణ్యకాలమందు అనృతమును పలికినవానిని వరుణుఁడు బాధించును. కావున ఆ సాయంకాలమందు

అసత్యమును చెప్పరాదు. కనుకనే ''అనృతే ఖలు వై క్రియమాణే వరుణో గృహ్ణాతి'' 'అసత్యమును పలుకఁగా వరుణుఁడు గ్రహించును' అని శ్రుత్యంతరము చెప్పుచున్నది.

10. మంత్రము : బ్రాహ్మణో వా అష్టావిగ్ంశో నక్షత్రాణామ్ । సమానస్యాహ్నః పఞ్చ పుణ్యాని నక్షత్రాణి । చత్వార్యశ్లీలాని । తాని నవ । యచ్చ పరస్తా న్నక్షత్రాణాం యచ్చావస్తాత్ । తాన్యేకాదశ । బ్రాహ్మణో ద్వాదశః । య ఏవం విద్వాన్సంవత్సరం వ్రతం చరతి । సంవత్సరేణైవాస్య వ్రతం గుప్తం భవతి, ఇతి ।

అర్థము : బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు, నక్షత్రాణామ్=నక్షత్రములలో, అష్టావింశః వై=అష్టావింశ నక్షత్రము కదా! సమానస్య=సమానమైన, అహ్నః=అహస్సునకు, పుణ్యాని నక్షత్రాణి=అహర్భాగములతోఁ గూడిన నక్షత్రములు, పఞ్చ=అయిదు. అశ్లీలాని=నిందితములైన సంధి కాలములతోఁ గూడిన నక్షత్రములు, చత్వారి=నాలుగు. తాని=ఆ పుణ్యములు, అశ్లీలములును (కలసి), నవ=నవ సంఖ్యాకములు. నక్షత్రాణామ్=పూర్వోక్త నవసంఖ్యాకములైన నక్షత్రాంశ యుక్త ప్రాతఃకాలాదులకు, పరస్తాత్=ఉపరిభాగమున, యత్ చ=ఏ ప్రదోష కాల రూపమును, అవస్తాత్=పూర్వభాగమున, యత్ చ = ఏ ఉషఃకాల రూపమును, స్తః=కలవో, తాని=అవి యన్నియు, ఏకాదశ=పదునొకండు, భవన్తి = అగుచున్నవి. బ్రాహ్మణః = పుణ్యాహ వాచనముచే బ్రాహ్మణుఁడు, ద్వాదశః = పండ్రెండవ నక్షత్రము, భవతి = అగుచున్నాఁడు.

యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏవమ్= పూర్వోక్త విధముగ, విద్వాన్=తెలిసికొనినవాఁడై, సంవత్సరం వ్రతమ్=సంవత్సర కర్మ విశేషమును, చరతి=ఆచరించుచున్నాఁడో, అస్య=ఈ పురుషునియొక్క, సంవత్సరం వ్రతమ్=సంవత్సర వ్రతము, సంవత్సరేణైవ=ప్రసిద్ధమైన సంవత్సర క్రత్వనుష్ఠానముచేతనే, గుప్తమ్=రక్షితము, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఉత్తమాధమ కాల విభాగ జ్ఞానమును ప్రశంసించుచున్నది. కృత్తికాదులు, భరణ్యంతములు నైన నక్షత్రములు ఇరువదియేడు. తదపేక్షచే బ్రాహ్మణుఁడు ఇరువదియెనిమిదవ నక్షత్రము. నక్షత్ర యోగమువలన కాలమునకు కర్మయోగ్యత కలుగువిధముగ బ్రాహ్మణ వచనమువలనఁ గూడ కాలము కర్మయోగ్య మగుచున్నది. కనుకనే శిష్టులు కర్మారంభములందు పుణ్యాహమును చెప్పించుచున్నారు. ఒక అహస్సునకు ప్రాప్తములైన ప్రాతస్సంగవాదులు అయిదు భాగములు నక్షత్రాంశోపేతములగుటవలన అయిదు నక్షత్రము లనఁబడుచున్నవి. అవి పూర్వోక్త విధముగ ప్రశస్తము లగుటవలన పుణ్యములు. సంధిరూపములు నాలుగును అగ్నిష్టోమాద్యుత్పాదనముచే నిస్సారము లగుటవలన అశ్లీలములు నిందితములు ననఁబడినవి. ఈ విధముగ పుణ్యములు, అశ్లీలములును కలసి నవ సంఖ్యాకములైనవి.

నవ సంఖ్యాకములైన ఈ నక్షత్రములకు ఉపరిభాగమున ప్రదోష కాలరూపము, పూర్వమున ఉషఃకాల రూపమును కలసి మొత్తము పదునొకండు అగును. తదపేక్షచే పుణ్యాహ వచనముచేత పుణ్యాహత్వ సంపాదకుఁడైన బ్రాహ్మణుఁడు ద్వాదశ సంఖ్యాకుఁ డగుచున్నాఁడు. ఈ విధముగ ఈ కాల విశేషములు ద్వాదశ మాసములుగా భావితములై సంవత్సరత్వమును పొందుచున్నవి. ఈ ప్రకారముగ తెలిసికొనిన పురుషుఁడు సంవత్సర సంపాదనముచేత ఒక దినమునందు వ్రతమును (కర్మవిశేషమును) చేయుచున్నాఁడు. అట్టి అతని వ్రతము ప్రసిద్ధమైన సంవత్సరానుష్ఠానముచే రక్షితమగును. సంవత్సరానుష్ఠానముచే లభించు ఫలము ఈ ఒక దినమునందు అనుష్ఠించఁబడిన వ్రతమువలన లభించునని అర్థము. ఈ విధముగ ఒక ప్రకారమున ద్వాదశ భాగానుసంధానము చెప్పఁబడినది.

11. మంత్రము : సమానస్యాహ్నః పఞ్చ పుణ్యాని నక్షత్రాణి । చత్వార్యశ్లీలాని తాని నవ । ఆగ్నేయీ రాత్రిః । ఐన్ద్రమహః । తాన్యేకాదశ । ఆదిత్యో ద్వాదశః । య ఏవం విద్వాన్సంవత్సరం వ్రతం చరతి । సంవత్సరేణైవాస్య వ్రతం గుప్తం భవతి (౮), ఇతి । సఙ్క్షవా శ్వేడశిన విరమిమత తత్ర దాత్తవీర్యం నిర్మార్ష్టో వదేద్భవతి సమానస్యాహ్నః పఞ్చ పుణ్యాని నక్షత్రాణ్యష్టౌ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే పఞ్చమ ప్రపాఠకే తృతీయోఽనువాకః ॥ 3 ॥

అర్థ - తాత్పర్యములు : సమానస్య అహ్నః, పఞ్చ, పుణ్యాని, నక్షత్రాణి. చత్వారి, అశ్లీలాని, తాని, నవ. ఆగ్నేయీ =అగ్నిదేవతాకమైన, రాత్రి. ఐన్ద్రమ్= ఇంద్ర దేవతాకమైన, అహః= అహస్సు, తాని=అవి యన్నియు (కలసి), ఏకాదశ=ఏకాదశ సంఖ్యా కములు. ఆదిత్యః=సూర్యుఁడు, ద్వాదశః=పండ్రెండవ నక్షత్రము. యః, ఏవమ్, విద్వాన్, సంవత్సరం వ్రతమ్, చర తి, అస్య, వ్రతమ్, సంవత్సరేణైవ, గుప్తమ్, భవతి. ఈ మంత్రముయొక్క అర్థ తాత్పర్యములను 10 వ మంత్రముయొక్క అర్థ తాత్పర్యమువలెనే గ్రహించవలెను. పూర్వ మంత్రమునందు ప్రదోషకాలోషఃకాల, బ్రాహ్మణులచే ద్వాదశ సంఖ్య పూరించఁబడినది. ఇచట ఆ త్రయమును పరిత్యజించి అగ్ని దేవతాక రాత్రిని, ఇంద్ర దేవతాకమైన అహస్సును, ఆదిత్యుని ఆ త్రయముయొక్క స్థానమునందు ఉంచి ద్వాదశ భాగానుసంధానము చెప్పఁబడినది.

తృతీయానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే పఞ్చమ ప్రపాఠకే

చతుర్థోఽనువాకః

1. మంత్రము : బ్రహ్మవాదినో వదన్తి । కతి పాత్రాణి యజ్ఞం వహన్తీతి । త్రయోదశేతి బ్రూయాత్ । స యద్బ్రూయాత్ । కస్తాని నిరమిమీతేతి । ప్రజాపతిరితి బ్రూయాత్।స యద్బ్రూయాత్।కుతస్తాని నిరమిమీతేతి । ఆత్మన ఇతి । ప్రాణాపానాభ్యా మేవోపాగ్ంశ్వన్తర్యామౌ నిరమిమీత (౧) । వ్యానా దుపాంశుసవనమ్ । వాచ ఐన్ద్రవాయవమ్ । దక్షక్రతుభ్యాం మైత్రావరుణమ్। శ్రోత్రా దాశ్వినమ్। చక్షుష శుక్రామన్థినౌ । ఆత్మన ఆగ్రయణమ్ । అఙ్గేభ్య ఉక్థ్యమ్ । ఆయుషో ధ్రువమ్ । ప్రతిష్ఠాయా ఋతుపాత్రే, ఇతి ।

అవతారిక: తృతీయానువాకమునందు హేయోపాదేయ కాలవిభాగము నిరూపించఁబడినది. ఆ కాలవిశేషమునకు ఋతు విశేష సంబంధము లేదు కనుక అది పురుషార్థము. అందువలన అది సామాన్యముగ సర్వకర్మలందు సంబంధము కలిగియుండును. ఈ చతుర్థానువాకమునందు సోమవిషయమున విశేషము చెప్పఁబడుచున్నది. హేయము-విడువఁదగినది. ఉపాదేయము=స్వీకరింపఁదగినది.

అర్థము : కతి పాత్రాణి=ఎన్ని పాత్రములు, యజ్ఞమును, వహన్తీతి=నిర్వహించుచున్నవని, బ్రహ్మవాదినః=మంత్రజ్ఞులు, వదన్తి=చెప్పుచున్నారు (ప్రశ్నించుచున్నారు). త్రయోదశ ఇతి=త్రయోదశ పాత్రములని, బ్రూయాత్=సమాధానము చెప్పవలెను. సః=అతఁడు, యత్ బ్రూయాత్=దేనిని పలుకునో, కః=ఎవరు, తాని=ఆ పాత్రములను, నిరమిమీత ఇతి=నిర్మించెనని, బ్రహ్మవాదినః, వదన్తి. ప్రజాపతిః ఇతి=ప్రజాపతియని, బ్రూయాత్=పలుకవలెను. సః=అతఁడు, యత్ బ్రూయాత్=పలుకునో, కుతః=దేనినుండి, తాని=ఆ పాత్రములను, నిరమిమీత ఇతి=నిర్మించెనని, బ్రహ్మవాదినః, వదన్తి. ఆత్మనః=శరీరమునుండి, ఇతి=అని, బ్రూయాత్.

ప్రాణాపానాభ్యామేవ=ప్రాణాపానములనుండియే, ఉపాంశ్వన్తర్యామౌ=ఉపాంశు, అంతర్యామ పాత్రములను, నిరమిమీత=నిర్మించెను. వ్యానాత్=వ్యాన వాయువునుండి, ఉపాంశుసవనమ్=ఉపాంశుసవన మనెడి పాషాణమును, వాచః=వాక్కునుండి, ఐన్ద్రవాయవమ్=ఇంద్ర వాయువులు దేవతలుగాఁ గల పాత్రమును, దక్ష క్రతుభ్యామ్=ఉత్సాహ సంకల్పముల నుండి, మైత్రావరుణమ్=మిత్ర వరుణులు దేవతలుగాఁ గల పాత్రమును, శ్రోత్రాత్=శ్రోత్రమునుండి, ఆశ్వినమ్=అశ్వినీ దేవతలు దేవతలుగాఁ గల పాత్రమును, చక్షుషః=చక్షువునుండి, శుక్రామన్థినౌ= శుక్రామంథి గ్రహములను (పాత్రములను), ఆత్మనః=మధ్య శరీరమునుండి, ఆగ్రయణమ్=ఆగ్రయణ పాత్రమును, అఙ్గేభ్యః=హస్త పాదాదులనుండి, ఉక్థ్యమ్=ఉక్థ్య పాత్రమును, ఆయుషః=తన ఆయువునుండి, ధ్రువమ్=ధ్రువ పాత్రమును, ప్రతిష్ఠాయాః=ప్రతిష్ఠా హేతువులైన పాదములనుండి, ఋతుపాత్రే=ఋతుపాత్రములను, ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, నిరమిమీత=నిర్మించెను.

తాత్పర్యము : సోమగ్రహణ సాధనములుగ యజ్ఞనిర్వాహక పాత్రముల సంఖ్యా విశేషము, నిర్మాతృ విశేషము, నిర్మాణ సాధనము అను త్రయము బ్రహ్మవాదుల ప్రశ్నముచేతను, అభిజ్ఞ పురుషునియొక్క సమాధానముచేతను నిర్ణీత మైనది. అనఁగా యజ్ఞనిర్వాహకములైన పాత్రములు త్రయోదశ సంఖ్యాకములని, వానిని ప్రజాపతి తన శరీరమునుండి నిర్మించెనని స్పష్టమైనది. ప్రజాపతి స్వ శరీరమునుండి నిర్మించెనని సామాన్యముగఁ జెప్పఁబడినదానికి ప్రాణాపానాభ్యా

మిత్యాదికముచే విశేషము చెప్పఁబడినది. ప్రాణాపానాదులనుండి ఉపాంశు, అంతర్యామేత్యాది పాత్రములను ప్రజాపతి నిర్మించెనని యర్థము. (ఈ పాత్రములు సోమరసమును గ్రహించునవి. వాగాదులు ఇంద్రియములు. ఉపాంశుసవనమనెడి పేరు గల పాషాణముచే సోమలతను నలఁగఁగొట్టి రసమును తీయుదురు. దక్షః=ఉత్సాహము. క్రతుః=సంకల్పము.) ఇచట పాత్రముల ప్రశంస చేయఁబడినది.

2. మంత్రము : యజ్ఞం వావ తం ప్రజాపతి ర్నిరమిమీత । స నిర్మితో నాధ్రియత సమమ్లీయత । స ఏతా న్ప్రజాపతి రపివాపా నపశ్యత్। తాన్నిరవపత్ । తైర్వై స యజ్ఞ మప్యవపత్ । యదపివాపా భవన్తి । యజ్ఞస్య ధృత్యా అసంవ్లయాయ (౨), ఇతి ।

ఉపాగ్ం శ్వన్తర్యామౌ నిరమిమీతామిమీత షట్ చ ॥

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే పఞ్చమ ప్రపాఠకే చతుర్థోఽనువాకః ॥ ౪ ॥

అర్థము : ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, తం యజ్ఞమ్=ఆ సోమయజ్ఞమును, నిరమిమీత వావ=నిర్మించెను కదా!, నిర్మితః సః=నిర్మితమైన ఆ సోమయజ్ఞము, నాధ్రియత=దృఢము కాలేదు. సమమ్లీయతః=విశీర్ణ మైనది. సః ప్రజాపతిః=ఆ ప్రజాపతి, ఏతాన్ అపివాపాన్=ఈ సవనీయ పురోడాశములను, అపశ్యత్=చూచెను. తాన్=ఆ సవనీయ పురోడాశములను, నిరవపత్=నిర్వాపము చేసెను. సః=ఆ ప్రజాపతి, తైః వై=ఆ సవనీయ పురోడాశములచేతనే, యజ్ఞమ్=యజ్ఞమును, అప్యవపత్=దృఢము చేసెను. అపివాపాః=సవనీయ పురోడాశములు, భవన్తి యత్=నిరుప్తము లైనచో, సః=ఆ పురోడాశనిర్వాపము, యజ్ఞస్య=యజ్ఞముయొక్క, ధృత్యై=దార్ఢ్యముకొఱకు, అసంవ్లయాయ=అవిశీర్ణము కొఱకును, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి సవనీయ పురోడాశములను ప్రశంసించుచున్నది. పూర్వోక్త గ్రహపాత్ర సాధ్యమును, ప్రజాపతి నిర్మితమునైన సోమయజ్ఞము దృఢపడలేదు. విశీర్ణ మైనది. అందువలన ప్రజాపతి యజ్ఞ దార్ఢ్యహేతువులైన సవనీయ పురోడాశములను చూచి పురోడాశనిర్వాపముచే ఆ యజ్ఞమును దృఢముగాఁ జేసెను. కావున ఇతర యజ్ఞమునకుఁ గూడ ఆ పురోడాశనిర్వాపము యజ్ఞముయొక్క దార్ఢ్యముకొఱకు, యజ్ఞము విశీర్ణము కాకుండుటకొఱకును అగును. సోమప్రకరణమున షష్ఠకాండమునందలి '' ప్రాన్యాని పాత్రాణి '' అను అనువాకమునందు పాత్రస్తుతి, సవనీయ పురోడాశ నిర్వాపవిధియు అమ్నాతము లైనవి. కనుక ఈ యనువాకము తదనువాక శేషమని గ్రహించవలెను.

చతుర్థానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాణ్డే పఞ్చమ ప్రపాఠకే

పఞ్చమోఽనువాకః

1. మంత్రము : ఋతమేవ పరమేష్ఠి । ఋతం నాత్యేతి కించన । ఋతే సముద్ర ఆహితః । ఋతే భూమిరియగ్ం శ్రితా । అగ్నిస్తిగ్మేన శోచిషా । తప ఆక్రాన్త ముష్ణిహా । శిరస్తపస్యాహితమ్ । వైశ్వానరస్య తేజసా । ఋతేనాస్య నివర్తయే । సత్యేన పరివర్తయే (౧) । తపసా కస్యానువర్తయే । శివేనాస్యోపవర్తయే । శగ్మేనాస్యాభివర్తయే । తదృతం తత్సత్యమ్ । తద్వ్రతం తచ్ఛకేయమ్ । తేన శకేయం తేన రాధ్యాసమ్, ఇతి ॥

అవతారిక : చతుర్థానువాకమునందు సోమయాగ శేషమైన పాత్ర స్తుతి చెప్పఁబడినది. ఈ పంచమానువాకమునందు చాతుర్మాస్య శేషములైన మంత్రములు చెప్పఁబడుచున్నవి. ''ఋతమేవ పరమేష్ఠీ'' త్యాదికము, ''శగ్మేనాస్యాభివర్తయే'' ఇత్యంతమునైన మంత్రములు వపనకర్మయందు (కేశనివర్తనమందు) అధ్వర్యుఁడు పలుకవలసినవి. ''తదృతం తత్సత్యమ్'' ఇత్యాదికమును యజమానుఁడు పఠించవలెను (జపించవలెను).

అర్థము : ఋతమేవ=మానస సత్యవదనమే, పరమేష్ఠి=జగత్స్రష్టయైన పరమేష్ఠియొక్క స్వరూపము. కించన=ఒక వస్తువు కూడ, ఋతమ్=ఋతమును, నాత్యేతి=అతిక్రమించుట లేదు. ఋతే=ఋతమునందు, సముద్రః=అత్యున్నతమైన జలరాశి, ఆహితః=వ్యవస్థిత మైనది. ఋతే=ఋతమునందు, ఇయం భూమిః=ఈ భూమి, శ్రితా=ఆశ్రిత మైనది. అగ్నిః=అగ్ని, తిగ్మేన శోచిషా=తీక్ష్ణ రశ్మితో, యుక్తః=కూడినవాఁడై, వర్తతే=ఉంటున్నాఁడు. తపః=మహర్షులు ఆచరించునట్టి తపస్సు, ఉష్ణిహా=ఉష్ణిహాది ఛందో యుక్తమైన మంత్రముచే, ఆక్రాన్తమ్=ఆక్రమించఁబడినది. తపసి=శిరో ముండనాది లక్షణమైన తపస్సునందు, శిరః=శిరస్సు, ఆహితమ్=వ్యవస్థిత మైనది. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, వైశ్వానరస్య=స్వామియగు ప్రజాపతియొక్క, తేజసా ఋతేన=తేజో రూపమైన ఋతముచే, అస్య=ఈ యజమానునియొక్క, కేశాన్=కేశములను, నివర్తయే=తొలఁగింపఁజేయుచున్నాను. సత్యేన=ప్రజాపతియొక్క, సత్యవాక్యముచే, పరివర్తయే=యజమాన కేశముల నంతటను విడువఁబడినవిగాఁ జేయుచున్నాను. (ఋతము మానసము. సత్యము వాచికమని ఋత సత్యముల భేదము.)

అస్య=ఈ యజమానునియొక్క, తపసా=తపస్సుచే, అనువర్తయే=కేశముల ననుకూలములనుగాఁ జేయుచున్నాను. శివేన=శాంతమైన ప్రజాపతి యొక్క సత్యవాక్యముచే, అస్య కేశాన్=ఈ యజమానునియొక్క కేశములను, ఉపవర్తయే=సమీపమైన కేశమూలమందు క్షురవృత్తిని చేయుచున్నాను. శగ్మేన=సుఖమును కలిగించునట్టి ప్రజాపతియొక్క సత్యవాక్యముచే, అస్య=ఈ యజమానునియొక్క, కేశాన్ అభివర్తయే=కేశముల నంతటను క్షుర వ్యాపారము చేయుచున్నాను. (ఇది యంతయు అధ్వర్యుఁడు యజ్ఞకర్తయొక్క కేశములకు క్షురకర్మ చేయుచు పలుకవలసిన మంత్రభాగము. క్షురము=మంగలికత్తి.)

ఇక యజమానుఁడు జపించవలసిన మంత్రము - తదృతమ్=ఆ ప్రజాపతియొక్క మానస సత్యమును, తత్సత్యమ్=ఆ ప్రజాపతియొక్క వాచిక సత్యమును, తద్వ్రతమ్=ఆ ప్రజాపతియొక్క కర్మ లక్షణమైన, తత్=ఆ సర్వమును, శకేయమ్=సంపాదించుటకై శక్తుఁడ నగుదును గాక. తేన=ఆప్రజాపతియొక్క సత్యముచే శకేయమ్=శక్తుఁడ నగుదును గాక. తేన=ఆ వ్రతముచే (కర్మచే), రాధ్యాసమ్=సమృద్ధుఁడ నగుదును గాక.

తాత్పర్యము : ఋత మనఁగా మానసమైన యథార్థము. సత్య మనఁగా వాచికమైన యథార్థము. సత్యవదనమే జగత్స్రష్టయైన ప్రజాపతియొక్క స్వరూపము. ఆ కారణమువలన లోకమునందు ఒక వస్తుజాతము అతిక్రమించుట గుట లేదు. ఎట్లనఁగా - ఈ కనఁబడుచున్న అత్యున్నతమైన జలరాశి (సముద్రము) కూడ ఋతమునందు సమాహితమై యున్నది. ప్రజాపతి ఒక వేలను (హద్దును) చేసి ఈ హద్దు నతిక్రమించకుమని సముద్రునితోఁ జెప్పెను. ఆ సముద్రుఁడు ఆ సత్యవాక్యమందు ఆ విధముగనే వ్యవస్థితుఁడై యుండెను. సముద్రుఁడు ఎక్కువ ఉన్నతుఁడైనను ఆ వేలనతిక్రమించి భూమిని తన ప్రవాహమునందు ముంచుట లేదు. ఆ విధముగ భేదము లేకుండ సర్వ ప్రాణులను ధరింపుమని ప్రజాపతి చెప్పిన సత్యవాక్యమందు ఈ భూమి ఆశ్రితమై యున్నది. ఆ విధముగనే ప్రజాపతి సత్యవాక్యముచేత ఈ యగ్ని తీక్ష్ణరశ్మితో కూడి యుంటున్నాఁడు.

ఆ విధముగ ప్రజాపతియొక్క సత్యవాక్యముచే మహర్షులు చేయునట్టి తపస్సు ఉష్ణిహాది ఛ్ఛందోయుక్త మంత్రముచే ఆక్రాంత మైనది. అనఁగా తపస్సు చేయుచున్నవారు ఛందోయుక్తములైన మంత్రములను జపించుచుండిరి. అటులనే ప్రజాపతి సత్యవాక్యముచే యజ్ఞకర్తలు శిరోముండనాది లక్షణమైన తపస్సునందు వ్యవస్థితులై యుండిరి. అందువలన స్వామియగు ప్రజాపతియొక్క తేజోరూపమైన ఋతముచే ఈ యజమానునియొక్క కేశములను తొలఁగించుచున్నాను. అతని సత్యముచేతనే పరిత్యక్తములనుగాఁ జేయుచున్నాను. ఈ యజమానుని తపస్సుచే కేశముల ననుకూలములనుగాఁ జేయుచున్నాను. శాంతమైన ప్రజాపతియొక్క సత్యవాక్యముచే ఈ యజమానునియొక్క మూలమునందు క్షురమును ప్రవర్తింపఁజేయుచున్నాను. అధ్వర్యుఁడు యజ్ఞకర్తయొక్క కేశములను వపనము చేయుచు ఈ మంత్రమును పఠించవలెను.

ఇఁక యజమానుఁడు జపించవలసిన మంత్రము:- ఆ ప్రజాపతియొక్క ఋతమును, సత్యమును, ఆసత్యముచే అనుష్ఠించఁదగిన కర్మలక్షణమైన సర్వమును సంపాదించుటకై శక్తుఁడ నగుదును గాక. ఆ ప్రజాపతియొక్క సత్యముచేతనే శక్తుఁడ నగుదును గాక. కర్మచే సమృద్ధుఁడ నగుదును గాక.

2. మంత్రము : యద్ఘర్మః పర్యవర్తయత్ । అన్తాన్పృథివ్యా దివః । అగ్ని రీశాన ఓజసా । వరుణో ధీతిభిః సహ(౨) । ఇన్ద్రో మరుద్భిః సఖిభిః సహ, ఇతి ।

అర్థము : యద్ఘర్మః=దీప్యమానుఁడైన ఏ ఆదిత్యుఁడు, అస్తి=కలఁడో, సః=ఆ ఆదిత్యుఁడు, పృథివ్యాః=భూమియొక్క, దివః=దివియొక్కయు, అన్తాన్=అంతములను, పర్యవర్తయత్=ప్రజాపతియొక్క సత్యవాక్యముచేతనే ప్రకాశింపఁజేసెను. అగ్నిః=అగ్ని, ఓజసా=తేజోబలముచే, ఈశానః భవతి=సర్వమును దగ్ధము చేయుటకై ప్రభువగుచున్నాఁడు. వరుణః=వరుణుఁడు, ధీతిభిః సహ=బుద్ధి విశేషములతోఁ గూడ, స్వ వ్యాపారే=తన వ్యాపారమునందు, ప్రభవతి=సమర్థుఁ డగుచున్నాఁడు. ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, సఖిభిః=సఖులైన, మరుద్భిః సహ=మరుత్తులతోఁ గూడ, ప్రజాపతి సత్యవాక్యేన=ప్రజాపతియొక్క సత్యవాక్యముచే, స్వ వ్యాపారే ప్రభుః భవతి=తన వ్యాపారమునందు సమర్థుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట వరుణప్రఘాస పర్వానంతర భావి వపన మంత్రము లామ్నాతము లైనవి. ఈ మంత్రములు కూడ అధ్వర్యుఁడు వపన సమయమున పఠించవలసినవి. పూర్వమంత్రమునందలి 'అగ్నిస్తిగ్మేన' ఇత్యాదికము ఇచటఁగూడ పఠింపవలసినది. ప్రజాపతియొక్క సత్యవాక్యముచేతనే ఆదిత్యుఁడు, అగ్ని, వరుణుఁడు, ఇంద్రుఁడు తమ తమ వ్యాపారములందు సమర్థులైరి.

3. మంత్రము : అగ్ని స్తిగ్మేన శోచిషా । తప ఆక్రాన్త ముష్ణిహా । శిరస్తపస్యాహితమ్ । వైశ్వానరస్య తేజసా । ఋతేనాస్య నివర్తయే । సత్యేన పరివర్తయే । తపసా కస్యానువర్తయే । శివేనాస్యోపవర్తయే । శగ్మేనాస్యాభివర్తయే (౩) । తదృతం తత్సత్యమ్ తద్వ్రతం తచ్ఛకేయమ్ । తేన శకేయం తేన రాధ్యాసమ్, ఇతి ।

అవతరణము : ఇది పూర్వమంత్రముయొక్క అవశిష్ట భాగము. ఈ మంత్రభాగమంతయు ప్రథమ మంత్రవ్యాఖ్యానమున గతార్థమైనది. ఇచట పూర్వమువలె వైశ్వదేవాంతమందు శ్మశ్రువులకే (మీసములకే) వపనము, కేశములకు కర్తనము (కత్తిరించుట). ఇచట కేశములకు వపన కర్తనములు వికల్పితములు. వపనము-గొఱుగుట. కర్తనము-కత్తిరించుట.

4. మంత్రము : యో అస్యాః పృథివ్యాస్త్వచి । నివర్తయత్యోషధీః । అగ్ని రీశాన ఓజసా వరుణో ధీతిభిః సహ । ఇన్ద్రో మరుద్భిః సఖిభిః సహ, ఇతి ।

అర్థము : యః=ఏ ఆదిత్యుఁడు, అస్తి=కలఁడో, సః=ఆ ఆదిత్యుఁడు, ప్రజాపతి సత్యవాక్యేన=ప్రజాపతియొక్క సత్యవాక్యముచేత, అస్యాః=ఈ పృథివియొక్క, త్వచి=ఉపరిభాగమునందు, ఓషధీః=ఓషధులను, నివర్తయతి=మిక్కిలి వర్తింపఁజేయుచున్నాఁడు. అగ్నిః, ఓజసా, ఈశానః, భవతి. వరుణః, ధీతిభిః సహ, స్వవ్యాపారే ప్రభుః భవతి. ఇన్ద్రః, సఖిభిః మరుద్భిః సహ, స్వ వ్యాపారే, ప్రభుః భవతి.

తాత్పర్యము : ఇచట సాకమేధానంతర భావి వపన మంత్రము లామ్నాతము లైనవి. ఆదిత్యుఁడు భూమియొక్క ఉపరిభాగమున ఓషధుల నంతటను వర్తింపఁజేయుచున్నాఁడు. ''అగ్నిరీశానః'' ఇత్యాది మంత్రభాగమునకు అర్థ తాత్పర్యములు ద్వితీయ మంత్ర వ్యాఖ్యానమున వివరించఁబడినవి.

5. మంత్రము : అగ్ని స్తిగ్మేన శోచిషా । తప ఆక్రాన్త ముష్ణిహా (౪) । శిరస్తపస్యాహితమ్ । వైశ్వానరస్య తేజసా । ఋతేనాస్య నివర్తయే । సత్యేన పరివర్తయే । తపసా కస్యానువర్తయే । శివేనాస్యోపవర్తయే । శగ్మేనాస్యాభివర్తయే । తదృతం తత్సత్యమ్ । తద్వ్రతం తచ్ఛకేయమ్ । తేన శకేయం తేన రాధ్యాసమ్ (౫), ఇతి ।

అవతరణము : ఈ మంత్రభాగము చతుర్థ మంత్రముయొక్క అవశిష్టము. అర్థ తాత్పర్యాదులను ప్రథమ మంత్ర వ్యాఖ్యానమునఁ జూడవలెను.

6. మంత్రము : ఏకం మాసముదసృజత్ । పరమేష్ఠీ ప్రజాభ్యః । తేనాऽऽభ్యో మహ ఆవహత్ । అమృతం మర్త్యాభ్యః । ప్రజామను ప్రజాయసే తదు తే మర్త్యామృతమ్ । యేన మాసా అర్ధమాసాః ఋతవః పరివత్సరాః । యేన తే తే ప్రజాపతే । ఈజానస్య న్యవర్తయన్ (౬) । తేనాహ మస్య బ్రహ్మణా । నివర్తయామి జీవసే ।

అర్థము : పరమేష్ఠీ=ప్రజాపతి, ఏకం మాసమ్=మాసోపలక్షితమైన చాతుర్మాస్యానుష్ఠాన యోగ్యమైన ఒక కాలవిశేషమును, ఉదసృజత్=ఉత్కర్షముగ సృష్టించెను. ఆభ్యః మర్త్యాభ్యః ప్రజాభ్యః=ఈ జగత్తునందు కనఁబడుచున్న మనుష్యరూప ప్రజలకొఱకు, తేన=ఆ చాతుర్మాస్యానుష్ఠాన యోగ్య కాలముచేత, మహః=గొప్పదియైన, అమృతమ్=నశించని ప్రజామ్=పుత్ర పౌత్రాది రూప ఫలమును, ఆవహత్=సంపాదించెను. హే మర్త్య!=ఓ మనుష్య రూప యజమానుఁడా! ప్రజామ్=పుత్ర పౌత్రాది రూపమున ఉండుటయే, తే=నీకు, ప్రజను, అను ప్రజాయసే=అనుక్రమముగ పుట్టించుచున్నావు. తదు=ఆ పుత్ర పౌత్రాది రూపమున అమృతమ్=అవినాశియైన ఫలము. యేన=ఏ మంత్ర సామర్థ్యముచే, మాసాః=మాసములు, అర్ధమాసాః=అర్ధమాసములు, ఋతవః=ఋతువులు, పరివత్సరాః=సంవత్సర విశేషములు, స్వోచిత కార్యకారిణః ప్రవర్తన్తే=తమకు

ఉచితములైన కార్యములను చేయునవై ప్రవర్తించుచున్నవో, హే ప్రజాపతే! =పుత్ర పౌత్రాది రూప ప్రజలకు పాలకుండవైన ఓ యజమానుండా!, ఈజానస్య=యాగము చేయుచున్న, తే=నీయొక్క, తే=మాసాదికములైన ఆ కాలవిశేషములు, యేన=ఏ మంత్రముచే, న్యవర్తయన్=నిరంతరము సంపాదింపఁబడెనో, తేన బ్రహ్మణా=ఆ మంత్రముచే, అహమ్=అధ్వర్యుండనైననేను, అస్య=ఈ యజమానునియొక్క, జీవసే=జీవనముకొఱకు, నివర్తయామి=కృంతనముచే కేశములను నివృత్తములుగాఁ జేయుచున్నాను. కృంతనము=కత్తిరించుట, కోయుట.

తాత్పర్యము : శునాసీరీయ పర్వానంతర భావి వపన మంత్రములు ఇచట ఆమ్నాతము లైనవి. ప్రజాపతి మాసాదిరూపమైన చాతుర్మాస్యానుష్ఠాన యోగ్య కాలమును ఉత్కర్షముగ సృజించెను. ఈ జగత్తునందు కనఁబడుచున్న మనుష్య రూప ప్రజలకై ఆ చాతుర్మాస్యానుష్ఠాన యోగ్య కాలముచేత నశించని గొప్ప ఫలము నతఁడు సంపాదించెను. (ఆ ఫలము పూర్వ ప్రపాఠకమునందు చాతుర్మాస్యయాజియొక్క మరణ విచార ప్రకరణమున నిర్ణయించఁబడినది.) ఓ మనుష్య రూప యజమానుండా! పుత్ర పౌత్రాది రూప ప్రజను అనుక్రమముగ పుష్టించుచున్నావు. ఆ పుత్ర పౌత్రాది రూపమున ఉండుటయే నీకు నశించని ఫలము. మనుష్యుఁడు మర్త్యుఁడు కనుక శరీరము నశించినను పుత్ర పౌత్రాది సంతతి విచ్ఛిన్నము కాదు కనుక అది అవినాశి ఫల మగును.

మంత్రసామర్థ్యముచే మాస, అర్ధమాస, ఋతు, సంవత్సర విశేషములు స్వోచిత కార్యకారులై ప్రవర్తించుచున్నవి. పుత్ర పౌత్రాది ప్రజలను పాలించునట్టి ఓ యజమానుండా! యాగముచేయుచున్న నీకు ఆ మాసాది కాల విశేషములు మంత్రముచే నిరంతరము సంపాదితము లగుచున్నవి. అట్టి మంత్రముచే అధ్వర్యుండనైన నేను ఈ యజమానునియొక్క జీవనముకొఱకు కృంతనముచే కేశములను తొలఁగించుచున్నాను. ఇదియే ఇచట ఈ మంత్ర విశేషము. ''అగ్నిస్తిగ్మేన శోచిషా'' ఇత్యాదికమైన అవశిష్ట మంత్ర భాగము పూర్వమువలె నిచట అనుసంధేయము.

7. మంత్రము : అగ్నిస్తిగ్మేన శోచిషా । తప ఆక్రాన్త ముష్ణిహా । శిరస్తపస్యాహితమ్ । వైశ్వానరస్య తేజసా । ఋతేనాస్య నివర్తయే । సత్యేన

పరివర్తయే । తపసా కస్యానువర్తయే । శివేనాస్యోపవర్తయే । శగ్మేనాస్యాభివర్తయే । తదృతం తత్సత్యమ్ । తద్వ్రతం

తచ్ఛకేయమ్ । తేన శకేయం తేన రాధ్యాసమ్ (౭), ఇతి ।

పరివర్తయే సహాభివర్తయ ఉష్ణిహా రాధ్యాసం న్యవర్తయ న్నుపవర్తయే చత్వారి చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే పఞ్చమ ప్రపాఠకే పఞ్చమోఽనువాకః ॥ ౫ ॥

అవతరణము : ఈ మంత్రము 6 వ మంత్రమునకు అవశిష్ట భాగము. ఇది ప్రథమ మంత్ర వ్యాఖ్యానమున వ్యాఖ్యానించఁబడినది.

పంచమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే పఞ్చమ ప్రపాఠకే

షష్ఠోఽనువాకః

1. మంత్రము : దేవా వై యద్యజ్ఞేఽకుర్వత । తదసురా అకుర్వత । తేఽసురా ఊర్ధ్వం పృష్టేభ్యో నాపశ్యన్ । తే కేశానగ్రేఽవపన్త । అథ

శ్మశ్రూణి । అథోపపక్షౌ । తతస్తేఽవాఞ్చ ఆయన్ । పరాఽభవన్ । యస్యైవం వపన్తి । అవాఙేతి (౧) । అథో పరైవ భవతి ।

అథ దేవా ఊర్ధ్వం పృష్టేభ్యోఽపశ్యన్ । త ఉపపక్షావగ్రేఽవపన్త । అథ శ్మశ్రూణి । అథ కేశాన్ । తతస్తేఽభవన్ । సువర్గం

లోకమాయన్ । యస్యైవం వపన్తి । భవత్యాత్మనా । అథో సువర్గం లోకమేతి (౨), ఇతి ।

అవతారిక : పంచమానువాకమందు చాతుర్మాస్యయాజులకు వపన మంత్రములు చెప్పఁబడినవి. ఈ షష్ఠానువాకమందు వపన విధి చెప్పఁబడుచున్నది. అందు ప్రథమమున అన్వయ వ్యతిరేకములచే వపన క్రమమును శ్రుతి విధించుచున్నది.

అర్థము : దేవాః వై=దేవతలే, యజ్ఞే=యజ్ఞమునందు, యత్=ఏ అంగమును, అకుర్వత=అనుష్ఠించిరో, అసురాః=అసురులు, తత్=దానిని, అకుర్వత=చేసిరి. తే అసురాః=ఆ అసురులు, పృష్టేభ్యః ఊర్ధ్వమ్=చంకలకు పై భాగమున, వపనం కర్తవ్యమితి=వపనము చేయఁదగినదను శాస్త్రార్థమును, న అపశ్యన్=తెలిసికొనరైరి. తే=ఆ అసురులు, అగ్రే=ప్రథమమున, కేశాన్=కేశములను, అవపన్త=వపనము చేసిరి. అథ=అనంతరము, శ్మశ్రూణి=మీసములను, అవపన్త. అథ=అనంతరము, ఉపపక్షౌ=బాహుమూలములను, అవపన్త. తతః=ఆ కారణమువలన, తే=ఆ అసురులు, అవాఞ్చః ఆయన్=నీచులైరి. పరాభవన్=పరాభూతులైరి. యస్య=ఏ పురుషునకు, ఏవం వపన్తి=ఈ విధముగ వపనము చేయుచున్నారో, సః=అతఁడు, అవాఙ్ ఏతి=నీచుఁ డగుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, పరాభవత్యేవ=తప్పక పరాభూతుఁ డగుచున్నాఁడు.

అథ=ఇక, దేవాః=దేవతలు, పృష్టేభ్యః ఊర్ధ్వమ్=కక్షములనుండి ఊర్ధ్వక్రమమును, అపశ్యన్=చూచిరి (తెలిసికొనిరి). తే=ఆ దేవతలు, అగ్రే=ప్రథమమున, ఉపపక్షౌ=బాహుమూలములను, అవపన్త=వపనము చేసిరి. అథ=అనంతరము, శ్మశ్రూణి=మీసములను, అవపన్త. అథ=పిమ్మట, కేశాన్=కేశములను, అవపన్త. తతః=ఆ కారణమువలన, తే=ఆ దేవతలు, అభవన్=(ఈ లోకమునందు ఐశ్వర్యమును పొందినవారు)అయిరి. సువర్గం లోకమ్=స్వర్గ లోకమును, అయన్=పొందిరి. యస్య=ఏ పురుషునకు, ఏవమ్=ఈ విధముగ, వపన్తి=వపనము చేయుచున్నారో, సః=అతఁడు, ఆత్మనా=స్వయముగ, భవతి=ప్రభు వగుచున్నాఁడు. అథో=అనంతరము, సువర్గం లోకమ్=స్వర్గ లోకమును, ఏతి=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : దేవతలు యజ్ఞమునందు అనుష్ఠించిన అంగమునే అసురులు కూడ అనుష్ఠించిరి. యజ్ఞాంగములలో ఒకటియైన వపనకర్మ విషయమున మాత్రము తమ బుద్ధికి తోఁచినవిధముగ నాచరించిరి. ఆ అసురు లందఱు కక్షముల నారంభించి ఊర్ధ్వమునఁగల శ్మశ్రు కేశములను వరుసగా వపనము చేయవలెనని శాస్త్రార్థమును తెలిసికొనరైరి. ఆ శాస్త్రార్థమును తెలియక ప్రథమమున కేశములను, పిమ్మట మీసములను, అనంతరము కక్షములను వపనమును చేసికొని స్వయముగ నీచులై లోకమునందు వచ్చి పరాభూతు లైరి. దేవతలు మాత్రము కక్షములనుండి ఊర్ధ్వక్రమమును తెలిసికొని కక్ష శ్మశ్రు కేశ క్రమముతో వపనమును చేసుకొని ఈ లోకమునందు ఐశ్వర్యమును పొంది అనంతరము ఊర్ధ్వక్రమమున స్వర్గమును పొందిరి. ఇతరుఁడు కూడ ఈ విధముగఁ జేసికొని ఈ లోకమున స్వయముగ ప్రభు వగును. అనంతరము స్వర్గమును కూడ పొందును. కక్షము=చంక. శ్మశ్రువులు=మీసములు.

2. మంత్రము : అథైత న్మనుర్వప్త్రే మిథున మపశ్యత్ । స శ్మశ్రూణ్యగ్రే ఽవపత । అథోపపక్షౌ । అథ కేశాన్ । తతో వై స ప్రాజాయత ప్రజయా పశుభిః । యస్యైవం వపన్తి । ప్ర ప్రజయా పశుభి ర్మిథునై ర్జాయతే, ఇతి ।

అర్థము : అథ=మఱియు, మనుః=మనువు, వప్త్రే=అధ్వర్యునియొక్క అనుష్ఠానముకొఱకు, ఏతత్ మిథునమ్=ఊర్ధ్వము, అవాంచమునైన ఈ ద్వివిధ వపన ప్రకారమును, అపశ్యత్=చూచెను. సః=ఆ మనువు, అగ్రే=ప్రథమమున, శ్మశ్రూణి=మీసములను, అవపత=వపనము చేసెను. అథ=అనంతరము, ఉపపక్షౌ=కక్షములను, అవపత. అథ=అనంతరము, కేశాన్=కేశములను, అవపత. తతః వై=అటువంటి వపనమువలననే, సః=ఆ మనువు, ప్రజయా=సంతానముతోడను, పశుభిః=పశువులతోడను, ప్రాజాయత=ప్రకర్షముగ జనించెను. యస్య=ఏ పురుషునకు, ఏవమ్=ఈ విధముగ, వపన్తి=వపనము చేయుచున్నారో, సః=ఆ పురుషుఁడు, ప్రజయా మిథునైః=మనుష్య మిథునములతోడను, పశుభిః మిథునైః=పశు మిథునములతోడను, ప్రజాయతే=ప్రకర్షముగ జనించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట ఊర్ధ్వక్రమముతోఁ గూడ వికల్పార్థము క్రమాంతరమును శ్రుతి విధించుచున్నది. (క్రమాంతరము-మఱియొక క్రమము.) అధ్వర్యుఁడు అనుష్ఠించుటకై మనువు ఊర్ధ్వ క్రమము, అవాంచక్రమము అను ఈ ఉభయవిధ క్రమమును చూచెను. చూచి ప్రథమమున మధ్యమున ఉండునట్టి శ్మశ్రువులను, అనంతరము అధోభాగమున ఉండునట్టి కక్షములను, పిమ్మట ఊర్ధ్వమునఁ గల కేశములను వపనము చేసెను. అటువంటి వపనమువలననే ఆ మనువు సంతానముతోను, పశువులతోను ప్రభూతుఁడయ్యెను. ఈ విధముగ వపనము చేయించుకొనిన పురుషుఁడు మనుష్య మిథునములతోను, పశు మిథునములతోను ప్రభూతుఁ డగును.

3. మంత్రము : దేవాసురాః సంయత్తా ఆసన్ । తే సంవత్సరే వ్యాయచ్ఛన్త । తాన్దేవా శ్చాతుర్మాస్యై రేవాభిప్రాయుఞ్జత (౩) । వైశ్వదేవేన చతురో మాసో ఽవృఞ్జతేన్ద్రరాజానః । తాఞ్ఛీర్షం ని చావర్తయన్త । పరి చ । వరుణప్రఘాసై శ్చతురో మాసో ఽవృఞ్జత వరుణరాజానః । తాఞ్ఛీర్షం ని చావర్తయన్త పరి చ । సాకమేధై శ్చతురో మాసో ఽవృఞ్జత సోమరాజానః । తాఞ్ఛీర్షం ని చావర్తయన్త పరి చ । యా సంవత్సర ఉపజీవా ఽఽసీత్ । తామేషా మవృఞ్జత । తతో దేవా అభవన్ । పరా ఽసురాః (౪)। య ఏవం విద్వాగ్ంశ్చాతుర్మాస్యై ర్యజతే । భ్రాతృవ్యస్యైవ మాసో ఽవృక్త్వా । శీర్షన్ని చ వర్తయతే పరి చ । యైవాస్య సంవత్సర ఉపజీవా । వృఙ్క్తే తాం భ్రాతృవ్యస్య క్షుధా ఽస్య భ్రాతృవ్యః పరాభవతి, ఇతి ।

అర్థము : దేవాసురాః=దేవతలు, అసురులు, సంయత్తాః=యుద్ధ సన్నద్ధులు, ఆసన్=అయిరి. తే=ఆ దేవాసురులు, సంవత్సరే=సంవత్సరానుష్ఠాన సాధ్యమైన ఫలము విషయమున, వ్యాయచ్ఛన్త=విరోధము నారంభించిరి. తాన్ అభి=ఆ అసురుల నభిలక్షించి, దేవాః=దేవతలు, చాతుర్మాస్యైరేవ=చాతుర్మాస్యములచేతనే, ప్రాయుఞ్జత=అనుష్ఠానము చేసిరి. ఇన్ద్రరాజానః=ఇంద్రుఁడు స్వామిగాఁ గల దేవతలు, వైశ్వదేవేన=వైశ్వదేవ నామకమైన పర్వముచే, చతురః మాసః=అసుర సంబంధులైన నాలుగు మాసములను, అవృఞ్జత=నాశము చేసిరి. తాన్=ఆ నష్టములైన మాసముల నభిలక్షించి, శీర్షన్=తమ శిరస్సునందు, న్యవర్తయన్త చ=కేశములను నివర్తనమును చేసిరి. చ=మఱియు, పర్యవర్తయన్త=పరివర్తనమును చేసిరి.

వరుణ రాజానః=వరుణుఁడు స్వామిగాఁ గల దేవతలు, వరుణప్రఘాసైః=వరుణ ప్రఘాసములచే, చతురః మాసః=అసుర సంబంధులైన నాలుగు మాసములను, అవృఞ్జత=నాశము చేసిరి. తాన్ అభి, శీర్షన్, న్యవర్తయన్త చ. చ, పర్యవర్తయన్త. (అర్థము పూర్వోక్తము.) సోమరాజానః=సోముఁడు స్వామిగాఁ గల దేవతలు, సాకమేధైః=సాకమేధములచే, చతురః మాసః=అసుర సంబంధులైన నాలుగు మాసములను, అవృఞ్జత=నాశము చేసిరి. తాన్ అభి, శీర్షన్, న్యవర్తయన్త చ. చ, పర్యవర్తయన్త. సంవత్సరే=ఒక సంవత్సరమందు, యా ఉపజీవా=ఉపజీవనమునకైన యే సంపద, ఆసీత్=ఆ అసురులకు ఉండెనో, ఏషామ్=ఈ అసురులయొక్క, తామ్=ఆ సంపదను, అవృఞ్జత=నశింపఁజేసిరి.

యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏవమ్=ఈ విధముగ, విద్వాన్=తెలిసినవాఁడై, చాతుర్మాస్యైః యజతే=చాతుర్మాస్య యాగమును చేయునో, భ్రాతృవ్యస్యైవ=ఇతని శత్రువుయొక్కయే, మాసః=మాసములను, అవృక్త్వా=నాశము చేయును. (తద్ధర్మార్థమున లఙ్ ప్రయోగము ఛాందసము.) శీర్షన్=స్వ శిరస్సు నందు, నివర్తయతే చ=కేశములను నివర్తనము చేయువాఁ డగుచున్నాఁడు. చ=మఱియు, పరివర్తయతే=పరివర్తనము చేయు వాఁ డగును. సంవత్సరే=సంవత్సరమందు, యా ఏషా ఉపజీవా=ఉపజీవనమునకైన యే సంపద కలదో, భ్రాతృవ్యస్య=శత్రువుయొక్క, తామ్=ఆ సంపదను, వృఙ్క్తే=నశింపఁజేయును. అస్య=ఈ శత్రువుయొక్క, భ్రాతృవ్యః=శత్రువు, క్షుధా=ఆఁకలిచేత, పరాభవతి=పరాభూతుఁ డగుచున్నాఁడు. మాసః. ఇది సకారాంతమైన 'మాస్' శబ్దముయొక్క ద్వితీయా బహువచనాంత రూపము.

తాత్పర్యము : దేవతలు, అసురులును యుద్ధోద్యుక్తు లగుచు సంవత్సరానుష్ఠాన సాధ్యమైన ఫలము విషయమున ఈ ఫలము మాకే కలుగుఁగాక యని ఒండొరులు కలహించుకొనిరి. అప్పుడు ఆ అసురుల నభిలక్షించి వారి ఫలమును వారించుటకై దేవతలు చాతుర్మాస్య యాగము చేసిరి. ఆ దేవతలు మూడు వ్యూహములుగా (సమూహములుగా) ఏర్పడిరి. అందు ఇంద్ర స్వామికమైన దేవతా సమూహము ఒకటి. వరుణ స్వామిక దేవతా సమూహము ఇంకొకటి. సోమ స్వామిక దేవతా సమూహము మఱియొకటి. ఇంద్ర స్వామిక దేవతా వ్యూహము చాతుర్మాస్య యాగమునందలి వైశ్వదేవ పర్వము ననుష్ఠించి అసురుల సంబంధులైన నాలుగు మాసములను నశింపఁజేసెను. ఆ విధముగ వరుణ స్వామిక దేవతా వ్యూహము వరుణ ప్రఘాస పర్వము ననుష్ఠించి అసురుల నాలుగు మాసములను నశింపఁజేసెను. సోమ స్వామిక దేవతా వ్యూహము సాకమేధ పర్వము ననుష్ఠించి అసురుల నాలుగు మాసములను నశింపఁజేసెను.

ఆ మూఁడు వ్యూహములలోని దేవతలు తాము వైశ్వదేవాది పర్వానుష్ఠానముచే అసురుల ద్వాదశ మాసములను నశింపఁజేసి తమ శిరస్సులందు కేశములను నివర్తనమును పరివర్తనమును చేసిరి. ఈ విధముగ వివిధ మాస చతుష్టయానుష్ఠానముచే ఒక సంవత్సరమందు ఉపజీవనమునకై కలఁ అసురుల ధనాది సంపదను నశింపఁజేసిరి. దానివలన దేవతలు సంపన్ను లైరి. అసురులు పరాభూతులైరి. ఈ విధముగ తెలిసికొని చాతుర్మాస్య యాగము చేయు నతఁడు తదనుష్ఠానముచే శత్రువుల సంబంధములైన మాసములను నశింపఁజేసి, తద్వినాశమునకై తన శిరస్సునందు కేశముల నివర్తన పరివర్తనములను చేసి శత్రువునకు సంవత్సర కాలము ఉపజీవ్యమైన ధనాది సంపదను నశింపఁజేయును. ఆ శత్రువు అన్నము లేకుండుటచే క్షుత్పీడితుఁ డగును. నివర్తనము- వపనీయములైన కేశములను శిరస్సునందు ఉంచఁదగిన కేశములనుండి వేఱుచేయుట. పరివర్తనము-వేఱుచేయఁబడిన కేశముల వపనము. ఇచట పూర్వవిహిత వపనము ప్రశంసించఁబడినది.

4. మంత్రము : లోహితాయసేన నివర్తయతే । యద్వా ఇమా మగ్నిర్వృతా వాగతే నివర్తయతి । ఏతదేవైనాగ్ం రూపం కృత్వా నివర్తయతి । సా తతః శ్వః శ్వో భూయసీ భవన్త్యేతి (౫) । ప్రజాయతే । య ఏవం విద్వాల్లోహితాయసేన నివర్తయతే । ఏతదేవ రూపం కృత్వా నివర్తయతే । స తతః శ్వః శ్వో భూయా న్భవన్త్యేతి । ప్రైవ జాయతే, ఇతి ।

అర్థము : లోహితాయసేన=లోహితమైన అయో నిర్మితమైన కత్తిచే, నివర్తయతే=కేశములను నివర్తింపఁజేయవలెను. (వపనము చేయవలెను.) అగ్నిః=దావాగ్ని, ఋతౌ ఆగతే=గ్రీష్మర్తువు రాఁగానే, యత్ వై=ఏ ఉగ్రరూపమునే, (ధృత్వా=ధరించి,) ఇమామ్=ఈ భూమిని, నివర్తయతి=(జలాశయముల శుష్కింపఁజేసి, పలాశ వృక్షములను ఎండింపఁజేసి, ధాన్యములను రాల్చి) ముండితనుగాఁ జేయుచున్నాఁడో, తదానీమ్=అప్పుడు, ఏతదేవ రూపం కృత్వా=ఈ లోహిత క్షుర సమాన రూపమును చేసి, ఇమామ్=ఈ భూమిని, నివర్తయతి=నివృత్త జలాది యుక్తనుగా చేయుచున్నాఁడు. సా=దగ్ధతృణమైన ఆ భూమి, తతః=అనంతరము, శ్వః శ్వః=ఉత్తరోత్తర దినమునందు, భూయసీ భవన్తీ=వృద్ధి నొందుచున్న దగుచు, ఏతి=వర్తించుచున్నది. ప్రజాయతే=తృణాదికమును ఉత్పాదించుచున్నది.

యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏవమ్=ఈ విధముగ, విద్వాన్=తెలిసికొనినవాఁడై, లోహితాయసేన=లోహితమైన అయోనిర్మితమైన కత్తిచే, నివర్తయతే=కేశములను నివర్తింపఁజేయుచున్నాఁడో, సః=ఆ పురుషుఁడు, ఏతదేవ రూపం కృత్వా=ఆ కత్తికి ఈ అగ్ని సమాన రూపమునే చేసి, నివర్తయతే=వపనము చేయించుకొనినవాఁ డగుచున్నాఁడు, సః=అతఁడు, తతః=అనంతరము, శ్వః శ్వః=ఉత్తరోత్తర దినమునందు, భూయాన్ భవన్ ఏతి=ధనాదులచే సమృద్ధుఁ డగుచు లోకమునందు సంచరించును. ప్రజాయతే ఏవ=నిశ్చయముగ ప్రజలను పుట్టించును. అయసము=ఇనుముతో చేయఁబడినది. లోహితము=ఎఱుపు. క్షురము=కత్తి.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి వపన సాధనమును విధించుచున్నది. యాగకర్త లోహితాయసముతో వపనము చేయించుకొనవలెను. గ్రీష్మకాలమందు దావాగ్ని జలాశయములను శుష్కింపఁజేసియు, పలాశవృక్షములను నశింపఁజేసియు, ధాన్యములను రాల్చియు భూమిని ముండితనుగాఁ జేయును. అప్పుడు ఆ దావాగ్ని ఈ లోహిత క్షురసమాన రూపమును కలిగియుండి ఈ భూమిని నివృత్త జలాది యుక్తనుగాఁ జేయుచున్నది. ఆ భూమి దగ్ధతృణ యగుచు తదనంతరము ఉత్తరోత్తర దినమందు వృద్ధి నొందుచు తృణాదికమును పుట్టించుచున్నది. ఈ విధముగ తెలిసికొని ఇతరుఁడు కూడ లోహితాయసమైన కత్తిచే వపనమును పొందుచు ఆ కత్తికి అగ్నిసమాన రూపమును చేసి వపనమును పొందినవాఁ డగును. అతఁడు అనంతరము ధనాదులచే సమృద్ధుఁ డగుచు లోకమునందు సంచరించును. సంతానమును కూడ కలిగియుండును.

5. మంత్రము : త్రేణ్యా శలల్యా నివర్తయేత । త్రీణి త్రీణి వై దేవానామృద్ధాని । త్రీణి ఛన్దాఁసి । త్రీణి సవనాని । త్రయ ఇమే లోకాః(౬)।

ఋద్ధ్యామేవ తద్వీర్య ఏషు లోకేషు ప్రతితిష్ఠతి, ఇతి ।

అర్థము : త్రేణ్యా=మూఁడు తెల్లని వరుసలు కల, శలల్యా=ఏదుపంది ముల్లుచే, నివర్తయేత=వపనీయ కేశములను ఉండఁదగిన కేశములనుండి వేఱుచేయవలెను. దేవానామ్=దేవతలయొక్క, ఋద్ధాని=సమృద్ధ వస్తువులు, త్రీణి త్రీణి వై=ప్రత్యేకముగ త్రిసంఖ్యా యుక్తములే. ఛందాంసి=గాయత్రి, త్రిష్టుప్, జగతి ఛందస్సులు, త్రీణి=త్రిసంఖ్యాకములు. సవనాని=ప్రాతర్మాధ్యందిన సాయం సవనములు, త్రీణి=త్రిసంఖ్యాకములు. ఇమే లోకాః=ఈ పృథివ్యంతరిక్ష ద్యులోకములు, త్రయః=త్రిసంఖ్యాకములు. (అతః=ఈ కారణమువలన, రాజిత్రయ యోగే సతి=మూఁడు వరుసల సంబంధము కలుగుచుండఁగా, అయమ్=ఈ యజమానుఁడు,) ఋద్ధ్యామ్=దేవ సంబంధినియైన సమృద్ధియందు, తద్వీర్యే=ఆ దేవతల సంబంధియైన సామర్థ్యమునందు, ఏషు లోకేషు=ఈ పృథివ్యాది లోకములందును, ప్రతితిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి వపనీయములైన ఇతర కేశముల పృథక్కరణమునందు సాధనమును విధించుచున్నది. మూఁడు వరుసలు కల తెల్లని ఏదుపంది ముల్లుచే వపనీయ కేశములను ఉండఁదగిన కేశములనుండి వేఱుచేయవలెను. ఆ శ్వేతరాజి త్రయము ప్రశస్తమైనది. ఏలనన దేవతలకు సంబంధించిన సమృద్ధ వస్తువులు త్రిసంఖ్యాకములుగాఁ గనఁబడుచున్నవి. గాయత్ర్యాది ఛందస్సులు మూఁడు. ప్రాతరాది సవనములు మూఁడు. ఈ పృథివ్యాది లోకములు మూఁడు. కావున తెల్లని మూఁడు

వరుసలు కల ఏదుపంది ముల్లుచే వపనీయ కేశములను వేఱుచేయుటచే యజమానుఁడు దేవ సంబంధినియైన సమృద్ధియందు, వీర్యమునందు, లోక త్రయమునందును ప్రతిష్ఠితుఁ డగును. తిస్రః ఏణ్యః - శ్వేతరాజయః యస్యాః, శలల్యాః త్రేణీ-మూఁడు ఏణులు (శ్వేతరాజులు) కల శలలి త్రేణీ యని సమాసార్థము. శలలము అనెడి క్షుద్రమృగము (ఏదుపందియొక్క) తోఁకయందలి తీక్ష్ణాగ్ర లోహ సదృశ శలాకా సదృశమైన రోమవిశేషము శలలి యనఁబడును.

6. మంత్రము : యచ్చాతుర్మాస్యయాజ్యాత్మనో నావద్యేత్ । దేవేభ్య ఆవృశ్చ్యేత । చతుషు చతుషు మాసేషు నివర్తయేత । పరోక్షమేవ

తద్దేవేభ్య ఆత్మనో ఽవద్యత్యనావ్రస్కాయ, ఇతి ।

అర్థము : చాతుర్మాస్యయాజీ=చాతుర్మాస్యయాగకర్త, ఆత్మనః=తననుండి, నావద్యేత్ యత్=అవదానము చేయనిచో, దేవేభ్యః=దేవతలనుండి, ఆవృశ్చ్యేత=విచ్ఛిన్నుఁ డగును. అతః=ఈ కారణమువలన, చతుర్షు చతుర్షు మాసేషు=నాలుగు నాలుగు మాసములందు, నివర్తయేత=కేశములను నివర్తింపఁజేయవలెను. తత్=అప్పుడు, పరోక్షమ్=పరోక్షముగా, ఆత్మనః=తననుండి, దేవేభ్యః=దేవతలకొఱకు, అవద్యత్యేవ=అవదానమునే చేసినవాఁడగుచున్నాఁడు. తత్=అది, అనావ్రస్కాయ=అవిచ్ఛేదముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : శ్రుతి యింతవఱకు వపన క్రమమును, వపన సాధనమును విధించి, యిప్పుడు వపనమును విధించుచున్నది. చాతుర్మాస్య యాగ కర్త తన శరీరాంశమును దేవతలకై అవదానము చేయనిచో దేవతలనుండి విచ్ఛిన్నుఁ డగును. కావున విచ్ఛేదము లేకుండుటకై అప్పుడప్పుడు మాసచతుష్టయమునకు ఒకమాఱు వపనము చేయవలెను. అట్లు చేయుటవలన ఆ చాతుర్మాస్యయాజి వపన వ్యవధానముచే స్వ శరీరావదానమునే దేవతలకొఱకు చేసినవాఁ డగును. అది అవిచ్ఛేదము కొఱ కగును.

7. మంత్రము : దేవానాం వా ఏష ఆనీతః । యచ్చాతుర్మాస్యయాజీ । య ఏవం విద్వాన్ని చ వర్తయతే పరి చ । దేవతా ఏవాప్యేతి ।

నాస్య రుద్రః ప్రజాం పశూ నభిమన్యతే (౭), ఇతి ।

ఏత్యేత్యయుఙ్క్తాసుర ఏతి లోకా మన్యతే ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే పఞ్చమ ప్రపాఠకే షష్ఠోఽనువాకః ॥౬॥

అర్థము : చాతుర్మాస్యయాజీ=ఏ చాతుర్మాస్య యాగకర్త కలఁడో, ఏషః వై=ఇతఁడే, దేవానామ్=దేవతలకు స్వీయుఁ డగుచు, ఆనీతః=లోకమునందు తీసికొనిరాఁబడినవాఁడు. యః=ఏ చాతుర్మాస్యయాజి, ఏవమ్=ఈ విధముగ, విద్వాన్=తెలిసికొనినవాఁడై, నివర్తయతే చ=శలలిచే కేశములను నివర్తనము చేయుచున్నాఁడో, చ=మఱియు, పరివర్తయతే=లోహితాయసముచే వపనము చేయునో, సః=అతఁడు, దేవతాః ఏవ=దేవతలనే, అప్యేతి=పొందుచున్నాఁడు. అస్య=ఇతనియొక్క, ప్రజామ్=సంతానమును, పశూన్=పశువులను, రుద్రః=రుద్ర దేవుఁడు, నాభిమన్యతే=హింసించుట లేదు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి వపనమును ప్రశంసించుచున్నది. చాతుర్మాస్యయాజి దేవతలకు స్వీయుఁ డగుచు లోకమునందు తీసికొని రాఁబడినాఁడు. ఆ కారణమువలన ఈ విధముగ తెలిసికొనిన పురుషుఁడు శలలిచే కేశములను వేఱుచేసి వపనము చేసికొనవలెను. అప్పుడతఁడు దేవతలనే పొందును. రుద్ర దేవుఁడు ఇతని సంతానమును, పశువులను హింసించఁడు.

షష్ఠానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే పఞ్చమ ప్రపాఠకే

సప్తమోఽనువాకః

1. మంత్రము : అత్యుషః ప్రాణగ్ం సంతను । ప్రాణా దపానగ్ం సంతను । అపానాద్వ్యానగ్ం సంతను । వ్యానాచ్చక్షుః సంతను । చక్షుషః శ్రోత్రగ్ం సంతను । శ్రోత్రాన్మనః సంతను । మనసో వాచగ్ం సంతను । వాచ ఆత్మానగ్ం సంతను । ఆత్మనః పృథివీగ్ం సంతను । పృథివ్యా అన్తరిక్షగ్ం సంతను । అన్తరిక్షా ద్దివగ్ం సంతను । దివః సువః సంతను (౧), ఇతి । పృథివ్యా అన్తరిక్షగ్ం సంతను ద్వే చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే పఞ్చమ ప్రపాఠకే సప్తమోఽనువాకః ॥౭॥

అవతారిక : షష్ఠానువాకమునందు చాతుర్మాస్య శేషమైన వపన విధి చెప్పఁబడినది. ఈ సప్తమానువాకమునందు అగ్నిచయన శేషములైన ఇష్టకోపధాన మంత్రములు చెప్పఁబడుచున్నవి. ''ప్రాచీ దిశామ్'' ఇత్యాది మంత్రములచే అపానభృత్ అను ఇష్టకలు చెప్పఁబడినవి. ఆ యిష్టకల ఉపధానమున కనంతరము ఈ ''ఆయుషః'' ఇత్యాది మంత్రములచే పండ్రెండు 'సంతతి' నామకములైన ఇష్టకల నుపధానము చేయవలెను.

అర్థము : (హే ఇష్టకే! = ఓ యిష్టకా!, త్వమ్ = నీవు) ఆయుషః = ఆయువుతో కూడ, (తృతీయార్థే పంచమీ) ప్రాణమ్ = ప్రాణమును, సంతను = బాగుగ కలుపుము. ప్రాణాత్ = ప్రాణముతో కూడ, అపానమ్ = అపానమును, సంతను. అపానాత్ = అపానముతో కూడ, వ్యానమ్ = వ్యానమును, సంతను. వ్యానాత్ = వ్యానముతో కూడ, చక్షుః = చక్షువును, సంతను. చక్షుషః = చక్షువుతో కూడ, శ్రోత్రమ్ = శ్రోత్రమును, సంతను. శ్రోత్రాత్ = శ్రోత్రముతో కూడ, మనః = మనస్సును, సంతను. మనసః = మనస్సుతో కూడ, వాచమ్ = వాక్కును, సంతను. వాచః = వాక్కుతో కూడ, ఆత్మానమ్ = పరమాత్మను లేదా - జీవాత్మను, సంతను. ఆత్మనః = ఆత్మతో కూడ, పృథివీమ్ = పృథివిని, సంతను. పృథివ్యాః = పృథివితో కూడ, అన్తరిక్షమ్ = అంతరిక్షమును, సంతను. అన్తరిక్షాత్ = అంతరిక్షముతో కూడ, దివమ్ = దివిని, సంతను. దివః = దివితో కూడ, సువః = దివియందలి భోగస్థాన విశేషమును, సంతను.

తాత్పర్యము : ఓ యిష్టకా! ఆయుః ప్రాణములకు, ప్రాణాపానములకు, అపాన వ్యానములకు, వ్యాన చక్షువులకు, చక్షుశ్శ్రోత్రములకు, శ్రోత్ర మనస్సులకు, మనో వాక్కులకు, వాగాత్మలకు, ఆత్మ పృథువులకు, పృథివ్యంతరిక్షములకు, అంతరిక్ష ద్యులోకములకు, ద్యులోకస్వర్గములకును పరస్పరము సంతతమును (అవిచ్ఛేదమును) చేయుము. 'ఆయుషః, ప్రాణాత్' ఇత్యాది పంచమ్యంత పదము లన్నియు తృతీయార్థమున పంచమ్యంతములుగా ఆమ్నాతములైనవి. ప్రాణాపానవ్యానములు వాయువృత్తి విశేషములు. చక్షురాది పదములు తత్తదింద్రియ వాచకములు. పృథివ్యాది పదములు తత్తల్లోక వాచకములు. 'సువః' అను పదము ద్యులోకమునందలి భోగస్థాన విశేష వాచకము.

సప్తమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే పఞ్చమ ప్రపాఠకే

అష్టమోఽనువాకః

1. మంత్రము : ఇన్ద్రో దధీచో అస్థిభిః । వృత్రాణ్యప్రతిష్కుతః । జఘాన నవతీర్నవ, ఇతి ।

అవతారిక : సప్తమానువాకమునందు సంతతి నామకములైన ఇష్టకల ఉపధానమంత్రములు ఆమ్నాతము లైనవి. ఈ అష్టమానువాకమునందు అథర్వశిరో నామకములైన పది యిష్టకలకు మంత్రములు చెప్పఁబడుచున్నవి. ''ప్రాచ్యా త్వా దిశా సాదయామి'' అను మంత్రములచే ఉపధేయములైన ఇష్టకలకు పిమ్మట ఈ అథర్వశిరో నామకేష్టకలను పదింటిని పంచమ చితియందు ఉపధానము చేయవలయును. అందు ఇది ప్రథమ ఋక్కు.

అర్థము : అప్రతిష్కుతః = ప్రతికూల శత్రు రహితుడైన, ఇన్ద్రః = ఇంద్రుఁడు, దధీచః = అథర్వ పుత్రుఁడైన దధ్యఙ్ఋషియొక్క, అస్థిభిః = ఎముకలచే, నవ నవతీః = నవ సంఖ్యాక దశాధికాష్టశత సంఖ్యాకములైన, వృత్రాణి = పర బలములను, జఘాన = సంహరించెను.

తాత్పర్యము : ఇంద్రుఁడు అథర్వ కుమారుఁడైన దధ్యఙ్ఋషియొక్క వజ్ర సమానములైన యెముకలచే నవ సంఖ్యాక దశాధికాష్టశత సంఖ్యాకములైన పరసైన్యములను సంహరించెను.

2. మంత్రము : ఇచ్ఛన్నశ్వస్య యచ్ఛిరః । పర్వతేష్వపశ్రితమ్ । తద్విదచ్ఛర్యణావతి, ఇతి ।

అర్థము : ఇన్ద్రః = ఇంద్రుఁడు, అశ్వస్య = అశ్వముయొక్క, యత్ శిరః = ఏ శిరస్సును, ఇచ్ఛన్ = చూడ నిచ్ఛయించుచు, పర్వతేషు = పర్వతములందు, (చచార = సంచరించెనో,) పర్వతేషు = పర్వతములందు, అపశ్రితమ్ = ఆశ్రితమైన, తత్ = ఆ అశ్వ శిరమును, శర్యణావతి = 'శర్యణావత్' అను పర్వతమునందు, విదత్ = పొందినవాఁడు, అభూత్ = అయెను.

తాత్పర్యము : అగ్ని ఒకానొకప్పుడు అశ్వముగా అయి దేవతలనుండి తొలఁగిపోయి పర్వతములందు దాఁగియుండెను. అప్పుడు ఈ యింద్రుఁడు ఆ అశ్వ శిరమును చూడ నిచ్ఛయించుచు పర్వతములందు తిరుగుచుండఁగా అతఁడు ఆ శిరమును శర్యణావత్పర్వతమునందు పొందెను. ఇది ద్వితీయ ఋక్కు.

3. మంత్రము : అత్రాహ గోరమన్వత । నామ త్వష్టురపీచ్యమ్ । ఇత్థా చన్ద్రమసో గృహే, ఇతి ।

అర్థము : త్వష్టుః = సూర్యునియొక్క, అపీచ్యమ్ = మాటిమాటికి పోవునట్టి, గోః నామ = గో నామకమైన రశ్మి, అత్రాహ = ఈ యగ్నియందే ఉండెనని, అమన్వత = యజమానులు తలఁచిరి. ఇత్థా = ఈ విధముగనే, చన్ద్రమసః గృహే = చంద్రమండలము విషయమునను, అమన్వత = తలఁచిరి.

తాత్పర్యము : సూర్య రశ్ములలో గో నామక రశ్మి యొకటి కలదు. అది మాటిమాటికి పోవునది. ఆ సూర్యరశ్మి ఈ అగ్నియందే ఉన్నదని యజమానులు తలఁచిరి. అనఁగా బాగుగ దీపించుచున్న అగ్నిని చూచి దానిని సూర్యరశ్మియని యజమానులు భావించిరని అర్థము. ఈవిధముగనే చంద్రమండలమునందుఁ గల రశ్మి గూడ ఈ యగ్నియందు కలదని భావించిరి. సూర్య చంద్రుల రశ్ములు ఏవి కలవో, ఈ అగ్నిజ్వాల తదుభయరూపమని తాత్పర్యార్థము. ఓ యిష్టకా! నీవు అటువంటి అగ్నిరూప వగుచున్నావు. ఇది తృతీయ ఋక్కు.

4. మంత్రము : ఇన్ద్ర మిద్గాథినో బృహత్ (౧) । ఇన్ద్ర మర్కేభి రర్కిణః । ఇన్ద్రం వాణీ రనూషత, ఇతి ।

అర్థము : గాథినః = సామగాయకులు, ఇన్ద్రమిత్ = ఇంద్రునే, బృహత్ = గొప్పవానినిగా, గాయన్తి = గానము చేయుచున్నారు. అర్కిణః = శస్త్రము చేయు హోతలు, అర్కేభిః = శస్త్రములచే, ఇన్ద్రమ్ = ఇంద్రుని, శంసన్తి = ప్రశంసించుచున్నారు. వాణీః =

అధ్వర్యుని వాక్కులు, ఇన్ద్రమ్=ఇంద్రుని, అనూషత=స్తుతించుచున్నవి. (వర్తమానార్థమున భూతకాలిక లఙ్ ప్రయోగము.) వాణీః=వాక్యః.

తాత్పర్యము : సామగాయకులు ఇంద్రునే గొప్పవానినిగా గానము చేయుచున్నారు. శస్త్రములను పఠించునట్టి హోతలు శస్త్రములచే ఇంద్రుని ప్రశంసించుచున్నారు. అధ్వర్యుని వాక్కులు ఇంద్రుని స్తుతించుచున్నవి. ఓ యిష్టకా! నీవు అటువంటి ఇంద్ర రూప వగుచున్నావు. ఇది చతుర్థ ఋక్కు.

5. మంత్రము : ఇన్ద్ర ఇద్ధర్యోః సచా । సంమిశ్ల ఆ వచోయుజా । ఇన్ద్రో వజ్రీ హిరణ్యయః, ఇతి ।

అర్థము : హర్యోః = అశ్వములందు (హరి ద్వయ యుక్తమైన రథమునందు), ఇన్ద్రః ఇత్ = ఇంద్రుడే, సచా = సక్తుడు (ఉన్నవాఁడు). వచోయుజా=నానావిధ వాక్యసందర్భ యుక్తమైన స్తోత్రముతో, ఆ=అంతటను, సంమిశ్లః=సంయుక్తుఁడు. ఇన్ద్రః=ఆ యింద్రుఁడే, వజ్రీ=వజ్రహస్తుఁడు. హిరణ్యయః=సువర్ణాభరణ యుక్తుఁడు.

తాత్పర్యము : హరి (అశ్వ) ద్వయ యుక్తమైన రథమునందు ఇంద్రుఁడే ఉండెను. నానావిధ వాక్యసందర్భ యుక్తమైన స్తోత్రముతో అంతటను కూడియుండెను. ఆ యింద్రుఁడే వజ్రహస్తుఁడు. సువర్ణాభరణ యుక్తుఁడు. ఓ యిష్టకా! నీవు అటువంటి ఇంద్ర రూప వగుచున్నావు. ఇది పంచమ ఋక్కు.

6. మంత్రము : ఇన్ద్రో దీర్ఘాయ చక్షసే । ఆ సూర్యగ్ం రోహయద్దివి । వి గోభి రద్రి మైరయత్, ఇతి ।

అర్థము : ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, దీర్ఘాయ చక్షసే=దూరవర్తియైన వస్తువుయొక్క దర్శనముకొఱకు, దివి=ద్యులోకమునందు, సూర్యమ్=సూర్యుని, ఆరోహయత్=ఆరోహింపఁజేసెను. (సః=ఆ సూర్యుఁడు,) గోభిః=రశ్ములచేత, అద్రిమ్=పర్వాది యుక్తమైన భూమిని, వ్యైరయత్=విశేషముగ ప్రేరణ చేసెను (ప్రకాశింపఁజేసెను).

తాత్పర్యము : ఇంద్రుఁడు దూరవర్తియైన వస్తువుయొక్క దర్శనమునకై దివియందు సూర్యుని ఆరోహింపఁజేసెను. ఆ సూర్యుఁడు రశ్ములచే పర్వతాది యుక్తమైన భూమిని విశేషముగ ప్రకాశింపఁజేసెను. ఇది షష్ఠ ఋక్కు.

7. మంత్రము : ఇన్ద్ర వాజేషు నో అవ । సహస్రప్రధనేషు చ (౨) । ఉగ్ర ఉగ్రాభి రూతిభిః, ఇతి ।

అర్థము : హే ఇన్ద్ర!=ఓ ఇంద్రుఁడా!, (త్వమ్=నీవు,) ఉగ్రః=ప్రతికూల నివారణమందు ఉగ్రుఁడ వగుచు, వాజేషు=అన్నములందు, సహస్ర ప్రధనేషు చ=సహస్ర సంఖ్యాకములైన ప్రకృష్ట ధనములందును, ఉగ్రాభిః ఊతిభిః=ప్రతిబంధ నివారణమునకై తీవ్రములైన రక్షణములచే, నః=మమ్ము, అవ=రక్షింపుము.

తాత్పర్యము : ఓ యింద్రుఁడా! నీవు ప్రతికూల నివారణమునందు ఉగ్రుఁడ వగుచు, అన్నముల విషయమున, సహస్ర సంఖ్యాకములైన ప్రకృష్ట ధనముల విషయమునను ప్రతిబంధ నివారణమునకై ఉగ్రుఁడ వగుచును, మమ్ము రక్షింపుము. ఇది సప్తమ ఋక్కు.

8. మంత్రము : తమిన్ద్రం వాజయామసి । మహే వృత్రాయ హన్తవే । స వృషా వృషభో ऽభువత్, ఇతి ।

అర్థము : తమ్ ఇన్ద్రమ్=అటువంటి (పూర్వోక్త గుణ యుక్తుఁడైన) యింద్రుని, వయమ్=మేము, మహే వృత్రాయ హన్తవే=మహా పాప రూప వైరిని చంపుటకై, వాజయామసి=భక్తితో ప్రేరణ చేయుచున్నాము. సః=ఆ యింద్రుఁడును, వృషా=మా కోరికలను వర్షించువాఁ డగుచు, వృషభః=శ్రేష్ఠుఁడు, అభువత్ (అభవత్)=అయెను.

తాత్పర్యము : పూర్వము అభివర్ణించబడిన అటువంటి యింద్రుని మహా పాపరూప శత్రువును చంపుటకై మేము భక్తితో ప్రేరణ చేయుచున్నాము. ఆ యింద్రుఁడును మా కోరికల నొసఁగువాఁ డగుచు శ్రేష్ఠుఁ డాయెను. ఇది అష్టమ ఋక్కు.

9. మంత్రము : ఇన్ద్రః స దామనే కృతః । ఓజిష్ఠః స బలే హితః । ద్యుమ్నీ శ్లోకీ స సోమ్యః, ఇతి ।

అర్థము : సః ఇన్ద్రః=ఆ యింద్రుఁడు, దామనే కృతః=దామకృత్యమైన బంధనమందు చేయఁబడినవాఁడు. పాశములచే వశీకృతుఁడని యర్థము. సః=ఆ యింద్రుఁడు, ఓజిష్ఠః=అతి బలవంతుఁడు. (అతః ఏవ=కనుకనే,) బలే హితః=బలకృత్యమైన వైరి వినాశనమునందు (మాచే భక్తిచే) ప్రేరితుఁడు. సః=ఆ యింద్రుఁడు, ద్యుమ్నీ=ధనవంతుఁడు. శ్లోకీ=కీర్తిమంతుఁడు. సోమ్యః=రమణీయుఁడు. దామము=త్రాడు.

తాత్పర్యము : ఆ యింద్రుఁడు పాశములచే వశీకృతుఁడు. అతిబలవంతుఁడు. కనుకనే బలకృత్యమైన వైరి వినాశనమందు భక్తితో మాచే ప్రేరితుఁడు. ధనవంతుఁడు. కీర్తిమంతుఁడు. రమణీయుఁడు.

10. మంత్రము : గిరా వజ్రో న సంభృతః । సబలో అనపచ్యుతః । వవక్ష రుగ్రో అస్తృతః (౩), ఇతి । (బృహద్వాస్తృతః ।)

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే పఞ్చమ ప్రపాఠకే అష్టమోఽనువాకః ॥ ౮ ॥

అర్థము : (సః అయమ్=పూర్వోక్తుఁడైన ఈ యింద్రుఁడు,) గిరా=స్తుతిరూపమైన మా వాక్కుచే, వజ్రః న=వజ్రమువలె, సంభృతః=బాగుగ (మాచే) వశీకృతుఁడు. సబలః=సైన్యముతోఁ గూడినవాఁడు. అనపచ్యుతః=ఒకప్పుడును పాఱిపోనివాఁడు. వవక్షః=యుద్ధభారమును వహించుట కిచ్ఛయించువాఁడు. ఉగ్రః=శత్రువులకు భయంకరుఁడు. అస్తృతః=ఎవ్వనిచేతను హింసింపఁబడనివాఁడు. (హే ఇష్టకే!=ఓ యిష్టకా!, త్వమ్=నీవు, ఈదృగిన్ద్రరూపా=ఇటువంటి ఇంద్రరూపవు, అసి=అగుచున్నావు. ఈదృగిన్ద్రః=ఇటువంటి యింద్రుఁడు, త్వామ్=నిన్ను, ఉపదధాతు=ఉపధానము చేయుఁగాక. ఈ భాగమును అన్ని ఋక్కులందును అధ్యాహారము చేయవలెను.)

తాత్పర్యము : స్పష్టము.

అష్టమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే పఞ్చమ ప్రపాఠకే
నవమోఽనువాకః

1. మంత్రము : దేవాసురాః సంయత్తా ఆసన్ । స ప్రజాపతి రిన్ద్రం జ్యేష్ఠం పుత్ర మపన్యధత్త । నేదేన మసురా బలీయాగ్ంసో హనన్నితి । ప్రహ్లాదో హ వై కాయాధవః । విరోచనగ్ం స్వం పుత్ర మపన్యధత్త । నేదేనం దేవా అహనన్నితి । తే దేవాః ప్రజాపతి ముపసమేత్యోచుః । నారాజకస్య యుద్ధ మస్తి । ఇన్ద్ర మన్విచ్ఛామేతి । తం యజ్ఞక్రతుభి రన్వైచ్ఛన్ (౧) తం యజ్ఞక్రతుభి ర్నాన్వవిన్దన్ । తమిష్టిభి రన్వైచ్ఛన్ । తమిష్టిభి రన్వవిన్దన్ । తదిష్టీనా మిష్టిత్వమ్ । ఏష్టయో హ వై నామ । తా ఇష్టయ ఇత్యాచక్షతే పరోక్షేణ । పరోక్షప్రియా ఇవ హి దేవాః, ఇతి ।

అవతారిక : అష్టమానువాకమందు అథర్వశిరో నామకములైన ఇష్టకల మంత్రములు చెప్పఁబడినవి. ఈ నవమానువాకమునందు సోమశేషములైన ఇష్టులు విధింపఁబడుచున్నవి. అందు ప్రథమమున శబ్ద నిర్వచనముచే ఇష్టులు ప్రశంసింపఁబడు చున్నవి.

అర్థము : దేవాసురాః=దేవతలు, అసురులు, సంయత్తాః=యుద్ధ సన్నద్ధులు, ఆసన్=అయిరి. సః ప్రజాపతిః=ఆ ప్రజాపతి, జ్యేష్ఠం పుత్రమ్, ఇన్ద్రమ్=పెద్ద కుమారుఁడైన ఇంద్రుని, ఏనమ్=ఈ యింద్రుని, బలీయాంసః=బలవంతులైన, అసురాః=అసురులు, న అహనిత్ ఇతి=సంహరింపకుందురు గాక యని, అపన్యధత్త=యుద్ధభూమినుండి తొలఁగించి ఒక స్థానమునందు ఉంచెను (దాఁచెను). కాయాధవః=కయాధువు అను హిరణ్యకశిపు భార్యయొక్క కుమారుఁడైన, ప్రహ్లాదః హ వై=ప్రసిద్ధుఁడైన ప్రహ్లాదుఁడు కూడ, స్వం పుత్రం విరోచనమ్=తనకుమారుఁడైన విరోచనుని, 'దేవాః=దేవతలు, ఏనమ్=ఈ తన కుమారుని, న అహనిత్ ఇతి=చంపకుందురుఁగాక' యని, అపన్యధత్త=యుద్ధభూమినుండి తొలఁగించి ఒక స్థానమునందు ఉంచెను.

తే దేవాః=ఆ దేవతలు, ప్రజాపతిమ్=ప్రజాపతిని, ఉపసమేత్య=సమీపించి, అరాజకస్య=రాజ రహితమైన సైన్యమునకు, యుద్ధమ్=యుద్ధము, నాస్తి=లేదు. ఇన్ద్రమ్=ఇంద్రుని, అన్విచ్ఛామ=వెదకుదుము', ఇతి=అని; ఊచుః=పలికిరి. తమ్=ఆ యింద్రుని, యజ్ఞక్రతుభిః=జ్యోతిష్టోమాది రూప క్రతువులచే, అన్వైచ్ఛన్=వెదకిరి. తమ్=ఆ యింద్రుని, యజ్ఞక్రతుభిః=జ్యోతిష్టోమాది రూప క్రతువులచే, న అన్వవిన్దన్=వెదకి పొందలేకపోయిరి. తమ్=ఆ యింద్రుని, ఇష్టిభిః=క్రత్వంగములైన ఇష్టులచే, అన్వైచ్ఛన్=వెదకిరి. తమ్=ఆ యింద్రుని, ఇష్టిభిః=ఇష్టులచే, అన్వవిన్దన్=పొందిరి. తత్=అన్వేషణ సాధనము అగుటవలన, ఇష్టీనామ్=ఇష్టులకు, ఇష్టిత్వమ్='ఇష్టి' అను నామము, సిధ్యతి=సిద్ధించు చున్నది. ఏష్టయః వై నామ హ=ఏష్టులనియే ముఖ్య నామము. తాః=ఆ ఏష్టులను, పరోక్షేణ=పరోక్షముగ, ఇష్టయః ఇతి=ఇష్టులని, ఆచక్షతే=చెప్పుచున్నారు (వ్యవహరించుచున్నారు.) దేవాః=దేవతలు, పరోక్షప్రియాః ఇవ హి=పరోక్షనామ ప్రియులే కదా!

తాత్పర్యము : ఒకప్పుడు దేవతలు, అసురులు యుద్ధము చేయుటకై సన్నద్ధులైరి. అప్పుడు ప్రజాపతి తన జ్యేష్ఠకుమారుఁడైన యింద్రుని యుద్ధభూమినుండి తొలఁగించి ఒకానొక దృఢమైన స్థానమునందు ఉంచెను. బలవంతులైన అసురులు ఈ దుర్బలుఁడైన యింద్రుని చంపకుండ ఉండవలెనని ప్రజాపతి అభిప్రాయము. ఆ విధముగ కయాధువను హిరణ్యకశిపుని భార్య యొక్క కుమారుఁడైన ప్రహ్లాదుఁడు అసుర సైన్య స్వామియు, తన కుమారుఁడునైన విరోచనుని దేవతలు సంహరింప

కుండుటకై యుద్ధభూమినుండి తొలఁగించి ఒకానొకచోట ఉంచెను. ఈ విధముగ ఉభయ సేనలు రాజద్వయ రహితములై యుండఁగా దేవతలు ప్రజాపతి యొద్దకు వెళ్ళి 'రాజు లేని సైన్యమునకు ఒక్కచోటఁ గూడ యుద్ధము ఉండదు. యుయుత్సువులై యుండఁగా దేవతలు ... అందఱు రాజు లేకుండుటచే పారిపోవుచున్నారు. కావున రాజైన యింద్రుని అచ్చటచ్చట వెదకుదుమని' పలికి, ప్రజాపతిచే అనుజ్ఞాతులై ఆ యింద్రుని పొందుటకై జ్యోతిష్టోమము, ఉక్థ్యము మొదలగు క్రతువుల ననుష్ఠించిరి. అంగరహితములైన ఆ మహాక్రతువులచే ఇంద్రుని పొందలేక అందుకు కారణమును అంగవైకల్యమునుగా నిశ్చయించి దేవతలు ఆ యిష్టుల ననుష్ఠించి ఆ యిష్టులచే ఈ యింద్రుని పొందిరి. ఇట్లుండఁగా, అన్వేషణ సాధనము అగుటవలన వీనికి ఏష్టులని ముఖ్యమైన నామధేయము. అయినను ఆ ముఖ్యమైన పేరును గోపనము చేసి (దాఁచి) పరోక్షమైన (తిరోహితమైన) నామముతో వ్యవహరించుటకై ఇష్టులని చెప్పుచున్నారు. అన్వేషణ సాధనత్వము ఏష్టిత్వము. దేవతల యజన సాధనత్వము ఇష్టిత్వము. కనుక ఆ విధముగ వ్యవహారము ఉండఁగా ముఖ్య నామము పరోక్షమైనది. దేవతలకు పరోక్ష నామము ఇష్టము కదా! కనుకనే లోకమునందు కూడ దేవదత్తాది నామమును పరిత్యజించి ఆచార్యులు, ఉపాధ్యాయులు ఇత్యాది నామములచే పూజ్యులుగా సంతోషించుచున్నారు. పరిశీలించినచో, అన్వేషణార్థమును స్వీకరించినను, 'ఇష్యతి' ధాతువునకు 'క్తిన్' ప్రత్యయము చేయఁగా యజి ధాతువువలె 'ఇష్టి' అనియే రూప మేర్పడు చున్నది. అయినను ఏకారరహితమైన ఒకానొక ఔణాదిక ప్రత్యయమునుగా అభిప్రాయపడి శ్రుతి యిటువంటి రూపమును వివక్ష చేసినది.

2. మంత్రము : తస్మా ఏత మాగ్నావైష్ణవ మేకాదశకపాలం దీక్షణీయం నిరవపన్ । తదపద్రుత్యాతన్వత । తాన్పత్నీసంయాజాన్త ఉపానయన్ (౨) । తే తదన్తమేవ కృత్వోదద్రవన్, ఇతి ।

అర్థము : తస్మై=ఆ ఇంద్ర లాభమునకై, దేవాః=దేవతలు, ఏతమ్=ఈ, ఆగ్నావైష్ణవమ్=అగ్ని, విష్ణువు దేవతలుగాఁ గలదియు, ఏకాదశకపాలమ్=పదునొకండు కపాలములందు సంస్కృతమైన పురోడాశము కలదియునగు, దీక్షణీయమ్=దీక్షణీయ నామకమైన కర్మను (ఇష్టిని), నిరవపన్=అనుష్ఠించిరి. తత్=ఆ దీక్షణీయ కర్మను, అపద్రుత్య=ఋత్విగ్యజమాన రూపులైన కొందఱు దేవతలు, తొలఁగి, అతన్వత=విస్తరింపఁజేసిరి. పత్నీసంయాజాన్తే=పత్నీసంయాజ పర్యంతమైన కర్మ అనుష్ఠింపఁబడుచుండఁగా, తాన్=అనుష్ఠానము చేయుచున్న దేవతలను గూర్చి, ఉపానయన్=ఇతర దేవతలు సమీపమునందు ఇంద్రుని తెచ్చిరి. తే=ఆ ఋత్విగ్రూప దేవతలు, తదన్తమేవ=పత్నీసంయాజాంతమే అయిన కర్మను, కృత్వా=చేసి, ఉదద్రవన్=ఆ కర్మను పరిత్యజించి లేచిరి.

తాత్పర్యము : దేవతలు ఇంద్రుని దేవతలు ఏ యిష్టులచే ఇంద్రుని కోరిరో, ఆ యిష్టులలో ప్రథమేష్టిని శ్రుతి యిచట చూపుచున్నది. దేవతలు ఇంద్రుని పొందుటకై ఇంద్ర విష్ణు దేవతాకమును, ఏకాదశ కపాల పురోడాశ యుక్తమునగు దీక్షణీయ నామకమైన యిష్టిని అనుష్ఠించిరి. ఆ దేవతలలో ఎందఱు ఋత్విగ్రూపులును, యజమాన రూపులునైన దేవతలచే కర్మను అనుష్ఠింపఁబడుటకు సాధ్యమగునో, తావన్మాత్రపు దేవతలు ఆ దేవ సంఘమునుండి విడివడి ఒక దేవయజన ప్రదేశమునందు ఆ దీక్షణీయాఖ్య కర్మను విస్తరింపఁజేసిరి. ఆ సమయమున ఇతర దేవతలు ఇంద్రుని వెదకి ఆ ఋత్విగ్రూప దేవతలు పత్నీసంయాజాంతము వఱకు కర్మను చేయఁగానే ఆ అనుష్ఠాతృ దేవతల సమీపమునకు తీసికొని వచ్చిరి. ఆ ఋత్విగ్రూప దేవతలు స్వప్రయోజనము సిద్ధించినది కనుక అంతటితో ఆ కర్మను విడిచి అక్కడనుండి లేచిరి.

3. మంత్రము : తే ప్రాయణీయ మభి సమారోహన్ । తదపద్రుత్యాతన్వత । తాఞ్ఛంయ్వన్త ఉపాఽవనయన్ । తే తదన్తమేవ కృత్వోదద్రవన్, ఇతి ।

అర్థము : తే=ఆ దేవతలు, ప్రాయణీయమ్ అభి=ప్రాయణీయాఖ్య కర్మను అభిలక్షించి, సమారోహన్=దేవయజన ప్రదేశమును ప్రవేశించిరి. తత్ అపద్రుత్య అతన్వత=ఆ కర్మ ననుష్ఠించుటకు ఎందఱు ఋత్విగ్యజమాన రూప దేవతలు సరిపోవుదురో, తావన్మాత్ర పరిమితులైన దేవతలు ఆ దేవసంఘమునుండి విడివడి ఆ ప్రాయణీయేష్టిని విస్తరింపఁజేసిరి. శంయ్వన్తే=ఆ దేవతలు శంయ్వంతము వఱకు ప్రాయణీయేష్టిని చేయఁగా, తాన్=ఆ అనుష్ఠాతృ దేవతలను గూర్చి, ఉపాऽऽనయన్=సమీపమునకు ఇంద్రుని తెచ్చిరి. తే=అనుష్ఠాతలైన ఆ దేవతలు, తదన్తమేవ=ఆ శంయ్వంతము వఱకే ప్రాయణీయేష్టిని, కృత్వా=చేసి, ఉదద్రవన్=ఆ అనుష్ఠానమును విరమించి లేచిరి.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్తమైన దీక్షణీయేష్టిచేత ఇంద్రునకు స్థైర్యము కలుగకుండుటచే మఱల దేవతలు ప్రాయణీయేష్టిని అనుష్ఠించిరని శ్రుతి యిచటఁ దెలియఁజేయుచున్నది. పూర్వము దీక్షణీయేష్టిని చేసినవిధముగనే కొందఱు దేవతలు ప్రాయణీయేష్టి యనెడి మఱియొక యిష్టిని శంయ్వంతమువఱకు చేయఁగా ఇతర దేవతలు ఇంద్రుని తెచ్చిరి. అప్పుడు అనుష్ఠానము చేయుచున్న ఋత్విగ్రూప దేవతలు ఆ కర్మను అంతటితో విరమించి అచటనుండి లేచిరి.

4. మంత్రము : త ఆతిథ్య మభి సమారోహన్। తదపద్రుత్యాతన్వత । తానిడాన్త ఉపాऽऽనయన్ । తే తదన్తమేవ కృత్వోదద్రవన్ । తస్మాదేతా తదన్తా ఇష్టయః సంతిష్ఠన్తే (౩), ఇతి ।

అర్థము : తే, ఆతిథ్యమ్ అభి=ఆతిథ్య నామకమైన కర్మను (ఇష్టిని) అభిలక్షించి, సమారోహన్=దేవయజన ప్రదేశమును ఆరోహించిరి (ప్రవేశించిరి). తత్, అపద్రుత్య, అతన్వత. (అర్థము పూర్వవత్తు.) ఇడాన్తే=ఇడాంతము ఆతిథ్య కర్మను ఋత్విగ్రూప దేవతలు చేయఁగా, తే=ఆ ఇతర దేవతలు, ఉపానయన్=ఆ అనుష్ఠాతృ దేవతల సమీపమునకు ఇంద్రుని తెచ్చిరి. తే, తదన్తమేవ, కృత్వా, ఉదద్రవన్. (అర్థము పూర్వవత్తు.) తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, ఏతాః ఇష్టయః=ఈదీక్షణీయాదులైన ఇష్టులు, ఏతదన్తాః=పత్నీసంయాజ, శంయువాక, ఇడాంతములు కలవియై, సంతిష్ఠన్తే=బాగుగ ఉంటున్నవి.

తాత్పర్యము : మఱల ఇంద్రుని స్థైర్యమునకై ఆతిథ్య నామకమైన ఇష్టిని శ్రుతి యిచట చూపుచున్నది. దేవతలు ఆతిథ్యేష్టి నభిలక్షించి దేవయజన ప్రదేశమును ప్రవేశించిరి. ఆ దేవతలలో కొందఱు ఋత్విగ్యజమానులుగా ఉండి ఆ ఆతిథ్యేష్టిని విస్తరింపఁజేసిరి. ఇతర దేవతలు ఇంద్రుని తెచ్చుటకై వెళ్లిరి. ఆతిథ్యేష్టిని ఇడాంతమువఱకు చేయఁగా ఆ ఇతర దేవతలు అనుష్ఠాతృ దేవతల సమీపమునకు ఇంద్రుని తెచ్చిరి. వారు ఇడాంతము వఱకు ఆతిథ్యేష్టిని చేసి స్వ ప్రయోజనము సిద్ధించుటవలన అంతటితో అచటనుండి లేచిరి. పత్నీసంయాజములు ఒకవిధముగనే ఉండుటవలన ఆ విషయమున సందేహము లేదు. శంయ్వడలలో ద్వైవిధ్యము కలదు. పత్నీసంయాజములకు పూర్వము హోత శంయువాకమును పఠించుచుండఁగా ఆహవనీయమునందు పరిధులను పడవేయవలెను. ఇది యొకవిధము. పత్నీసంయాజములను చెప్పి తదనంతరము శంయువాక వికల్పమును అశ్వలాయనుఁడు "శంయువాకో భవేన్న వా" అని ఉదాహరించెను. ఇడ పురోడాశ రూపము, ఆజ్యరూపము అని రెండు విధములుగా నున్నది. అందు పూర్వమైన ఇడాంతత్వమును గ్రహించవలెను.

5. మంత్రము : ఏవగ్ం హి దేవా అకుర్వత । ఇతి దేవా అకుర్వత । ఇత్యు వై మనుష్యాః కుర్వతే, ఇతి ।

అర్థము : దేవాః=దేవతలు, ఏవమ్=ఈ ప్రకారముగ, అకుర్వత హి=చేసిరి కనుక, ఇతి దేవాః అకుర్వత=ఈ విధముగ దేవతలు చేసిరి. ఇతి ఉ వై=ఈ ప్రకారముగనే, మనుష్యాః=మనుష్యులు, కుర్వతే=చేయుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ఈ పూర్వోక్త విధముగ ఇష్టులను ప్రశంసించి శ్రుతి యిచట ఆ మూఁడు ఇష్టులను విధించుచున్నది. దేవతలు ఈ పూర్వోక్త విధముగ చేసిరి. మనుష్యులు కూడ ఈ విధముగనే ఈ మూఁడు ఇష్టులను అనుష్ఠించవలెను. కనుక మనుష్యులు ఈ

విధముగ చేయుచున్నారు. "ఇతి దేవా అకుర్వత" అను వాక్యము మనుష్య వక్తృకమైన అనువాదము. ఈ ప్రకారముగ దేవతలు చేసిరి అని అనువదించి మనుష్యులు దేవానుష్ఠితమైన ఆ ప్రకారమును సర్వమును మనస్సునందు ఉంచుకొని అనంతరము ఆ యిష్టులననుష్ఠించుచున్నారు.

6. మంత్రము : తే దేవా ఊచుః । యద్వా ఇదముచ్చై ర్యజ్ఞేన చరామ । తన్నోऽసురాః పాప్మాऽనువిన్దన్తి । ఉపాగ్ంశూపసదా చరామ । తథా నోऽసురాః పాప్మా నానువేత్స్యన్తీతి । త ఉపాగ్ంశూపసద మతన్వత । తిస్ర ఏవ సామిధేనీ రనూచ్య (౪) । స్రువేణాऽఽఘార మాఘార్య । తిస్రః పరాచీ రాహుతీ ర్హుత్వా । స్రువేణోపసదం జుహవాంచక్రుః । ఉగ్రం వచో అపావధీం త్వేషం వచో అపావధీగ్ం స్వాహేతి । అశనయాపిపాసే హ వా ఉగ్రం వచః । ఏనశ్చ వైరహత్యం చ త్వేషం వచః । ఏతగ్ం హ వావ తచ్చతుర్ధా విహితం పాప్మానం దేవా అపజఘ్నిరే, ఇతి ।

అర్థము : తే దేవాః=ఆ దేవతలు, ఊచుః=పరస్పరము ఈ విధముగ మాటలాడుకొనిరి. వయమ్=మనము, ఉచ్చైః=ఉచ్చధ్వనితో, ఇదం యజ్ఞేన చరామ యత్=ఈ యజ్ఞము ననుష్ఠించుచో, తత్=అప్పుడు, పాప్మా అసురాః=పాపిష్ఠులైన అసురులు, నః అను విన్దన్తి=మనల ననుసరించి తెలిసికొందురు. ఉపాంశు=ఉపాంశువుగా, ఉపసదా చరామ=ఉపసత్కర్మ ననుష్ఠించుదము. తథా సతి=అట్లు కాఁగా, పాప్మా అసురాః=పాపిష్ఠులైన అసురులు, నః=మనలను, అను=ప్రయోగము ననుసరించి, న వేత్స్యన్తి=తెలిసికొనలేరు. ఇతి=అని, ఊచుః=పరస్పరము మాటలాడుకొనిరి. తే=ఆ దేవతలు, ఉపాంశు=ఉపాంశువుగా, ఉపసదమ్=ఉపసత్కర్మను, అతన్వత=అనుష్ఠించిరి. తిస్రః ఏవ సామిధేనీః=మూఁడు సామిధేనీ ఋక్కులనే, అనూచ్య=పఠించి, స్రువేణ=స్రువముతో, ఆఘారమ్ ఆఘార్య=ఆఘార హోమమును చేసి, తిస్రః పరాచీః ఆహుతీః హుత్వా=మూఁడు ప్రధానములైన ఆహుతులను పరాచులుగా హోమము చేసి, స్రువేణ=స్రువముతో, ఉపసదమ్=ఉపసన్నామకమైన నాల్గవ ప్రధానాహుతిని, ("యా తే అగ్నే అయాశయా" ఇత్యాది మంత్రముల నుచ్చరించి,) జుహవాం చక్రుః=స్రువముతో హోమము చేసిరి.

(తస్య మన్త్రస్య="యా తే అగ్నే" ఇత్యాదికమైన ఆ మంత్రము యొక్క, ఉత్తరభాగే=ఉత్తర భాగమునందు,) ఉగ్రం వచః అపావధీమ్=ఉగ్రవాక్కును నశింపఁజేసితిని. త్వేషం వచః=త్వేష వాక్కును, అపావధీమ్=నశింపఁజేసితిని. స్వాహా=ఈ ఆహుతి హుత మగుఁగాక, ఇతి=అను వాక్యము, అస్తి=కలదు. అశనయా పిపాసే వై=ఆఁకలి దప్పికలే, ఉగ్రం వచః హ=ఉగ్ర వాక్కు కదా!. ఏనః చ= గో వధాది రూపమైన ఉపపాతకము, వైరహత్యం చ=వీరహత్యాది రూపమైన మహాపాతకమును, త్వేషం వచః=త్వేషవాక్కు. ఏతం హ వావ తత్ చతుర్ధా విహితం పాప్మానమ్=ఈ ఆఁకలి, దప్పిక, మహాపాతకము, ఉపపాతకము అని నాలుగు విధములుగా విహితమైన పాపమును, దేవాః=దేవతలు, అపజఘ్నిరే=ఉపసద్ధోమముచే నశింపఁజేసికొనిరి. ప్రకృతియందు ప్రతి ప్రధానమును గూర్చి వేఱుగా వేదియొక్క ఉత్తర భాగమునుండి దక్షిణ భాగమునకు వచ్చి హోమము చేయఁబడుచున్నది. ఇచట మాత్రము ఒక్కమాఱే వచ్చి హోమత్రయము చేయఁబడుచున్నది. ఈ పునరావృత్తి రాహిత్యము పరాచీ శబ్దముచే వివక్షితమైనది. ఉపాంశువు=ప్రక్కనున్నవారికి వినఁబడకుండునట్లు.

తాత్పర్యము : 'ఇక ఉపస దనుష్ఠాన ప్రకారమును విధించుటకై శ్రుతి యిచట ఆ ఉపసద్ధోమ ప్రకారమును స్తుతించుచున్నది. అసురులు అన్నిచోటులందును స్వయముగ ప్రయోగమును తెలియనివారై దేవతల సమీపమున ఒక గూఢపురుషుని ఉంచి అతని మూలమున తెలిసికొని స్వయముగఁ కూడ అనుష్ఠానము చేయుచుండిరని దేవతలు తెలిసికొని వారు పరస్పరము ఈ విధముగ మాటలాడుకొనిరి:-

మనము ఉచ్చధ్వనితో యజ్ఞము ననుష్ఠించుచున్నచో మనల ననుసరించి సర్వ ప్రయోగమును పాపిష్ఠులైన అసురులు తెలిసికొందురు. అందువలన వారు తెలిసికొనకుండుటకై ఉపాంశువుగా ఉపసత్కర్మ ననుష్ఠించుదము. అట్లైనచో పాపిష్ఠులైన అసురులు మనల ననుసరించి ప్రయోగమును తెలిసికొనలేరు' అని నిర్ణయించి దేవతలు ఉచ్చధ్వనిని పరిత్యజించి ఉపాంశువుగానే ఉపసత్కర్మ ననుష్ఠించిరి. ఆ అనుష్ఠాన ప్రకారము ఈ విధముగ నున్నది - చోదక ప్రాప్తములైన పదునేడు సామిధేనులను పరిత్యజించి మూఁడు సామిధేనీ ఋక్కు లనే వారు పఠించిరి. ఆ విధముగ స్రుక్కుతో ఆఘారమును విడిచి స్రువముతోనే ఆఘార హోమము ననుష్ఠించిరి. తదనంతరము మూఁడు ప్రధానాహుతులను అగ్నిని, సోముని, విష్ణువును ఉద్దేశించి పరాచులుగా హోమము చేసిరి. (పరాచీ శబ్దార్థము పైని వివరించఁబడినది.)

ఆ ఆహుతి త్రయమును హోమము చేసి నాల్గవదైన 'ఉపసత్' అను ప్రధానాహుతిని "యా తే అగ్నే అయాశయా" అని సంహితయందు ఆమ్నాతములైన మంత్రముల నుచ్చరించి స్రువముతో హోమము చేసిరి. ఆ మంత్రముయొక్క ఉత్తర భాగమునందు "ఉగ్రం వచో అపావధీం త్వేషం వచో అపావధీమ్" అను వాక్యము కలదు. ఆఁకలిదప్పికలే 'ఉగ్రం వచః' అను పదముల కర్థము. 'ఆఁకలి దప్పికలచే బాధపడుచున్నాము. మాకు అన్న పానములు లేవు' అనెడి ఈ ఘోరవాక్యమును కృపాళువులు విన సహించలేరు. కనుక ఇది ఉగ్రత్వము. గోవధాది రూపమైన ఉపపాతకము, వీరహత్యాది రూపమైన మహాపాతకమును "త్వేషం వచః" అను పదములచేఁ జెప్పఁబడుచున్నవి. ఉపపాతకము, "మహాపాతకము సంభవించినవి" అని వినినవానియొక్క మనస్సునందు మహాక్లేశము కలుగును. దీప్తివాచకమైన త్వేష శబ్దమునచే చిత్తక్లేశ రూపమైన జ్వాల ఉపలక్షణచే వ్యక్త మగుచున్నది. 'క్షుత్పిపాసలు, మహాపాతకోపపాతకములు' అని యీ విధముగ ఫల రూపమునను, తత్సాధన రూపమునను ఉన్నటువంటి చతుర్విధ పాపమును దేవతలు ఉపసద్ధోమముచే నశింపఁజేసిరి. ఈ దేవత లనుష్ఠించిన ప్రకార మంతయు సూత్రకారుఁడు "ధ్రువాదష్టౌ జుహ్వాం గృహ్ణాతి చతురుప భృతి" ఇత్యాది సూత్రముచే సంగ్రహముగఁ దెలియఁజేసెను.

7. మంత్రము : తథో ఏవైతదేవంవిద్యజమానః । తిస్ర ఏవ సామిధేనీ రనూచ్య । స్రువేణాఽఽఘార మాఘార్య (౫) । తిస్రః పరాచీ రాహుతీర్హుత్వా స్రువేణోపసదం జుహోతి । ఉగ్రం వచో అపావధీం త్వేషం వచో అపావధీగ్ం స్వాహేతి । అశనయా పిపాసే హ వా ఉగ్రం వచః । ఏనశ్చ వైరహత్యం చ త్వేషం వచః । ఏతమేవ తచ్చతుర్ధా విహితం పాప్మానం యజమానోఽపహతే, ఇతి ।

అర్థము : ఏవంవిత్=ఈ పూర్వోక్త ప్రకారమును తెలిసికొనిన, యజమానః=యజమానుఁడు, తథో ఏవ=ఆ దేవతలు అనుష్ఠించిన ప్రకారమునే, తిస్రః సామిధేనీః ఏవ=మూఁడు సామిధేనీ ఋక్కులనే, అనూచ్య=పఠించి, స్రువేణ=స్రువముతో, ఆఘారమ్ ఆఘార్య=ఆఘార హోమము చేసి, తిస్రః పరాచీః ఆహుతీః హుత్వా=మూఁడు పరాచులైన ఆహుతులను హోమము చేసి, 'ఉగ్రం వచో అపావధీం త్వేషం వచో అపావధీగ్ం స్వాహా' ఇతి='యజమానుఁడనైన నేను ఉగ్ర వాక్కును, త్వేష వాక్కును నశింపఁజేసితిని. ఈ ఆహుతి బాగుగ హుత మగుఁగాక' అని, జుహోతి=ప్రధానమైన ఉపసదాహుతిని యజమానుఁడు హోమము చేయవలెను. అశనయా పిపాసే హ వై=ఆఁకలి దప్పికలే, ఉగ్రం వచః=ఉగ్రవాక్కున కర్థములు. ఏనః చ=గో వధాది రూపమైన ఉపపాతకము, వైరహత్యం చ =వీరహత్యా రూప మహాపాతకమును, త్వేషం వచః=త్వేషవాక్కున కర్థములు. తత్ చతుర్ధా విహితమ్=ఆ క్షుత్పిపాసలు, మహాపాతకోపపాతకములని నాలుగు విధములుగా విహితమైన, ఏతం పాప్మానమేవ =ఈ పాపమునే, యజమానః=యజమానుఁడు, అపహతే=పోఁగొట్టుకొనుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఉపస దనుష్ఠాన ప్రకారమును విధించినది. పూర్వోక్తమైన దేవవాక్య తాత్పర్యమువలె ఈ యజమాన వాక్య తాత్పర్యమును గ్రహించవలెను. పరాచీః, ఉగ్రం వచః త్వేషం వచః ఇత్యాది పదములు పూర్వ మంత్ర వ్యాఖ్యానమునందు వివరించఁబడినవి.

8. మంత్రము : తే కభినీయైవాహః పశు మాలభన్త । అహ్న ఏవ తద్దేవా అవర్తిం పాప్మానం మృత్యు మపజఘ్నిరే । తేనాభినీయైవ రాత్రేః ప్రాచరన్ । రాత్రియా ఏవ తద్దేవా అవర్తిం పాప్మానం మృత్యు మపజఘ్నిరే (౬), ఇతి ।

అర్థము : తే=ఉపసదనుష్ఠానము చేసిన ఆ దేవతలు, అహః అభినీయైవ=అస్తమయమునకు పూర్వము అహస్సుయొక్క విశిష్ట కాలమును పొందియే, పశుమ్=అగ్నీషోమీయ పశువును, అలభన్త=ఆలంభము చేసిరి. తత్=ఆ పశ్వాలంభముచేత, దేవాః=దేవతలు, అవర్తిమ్=జీవనార్థ ప్రతిబంధకమైనదియు, మృత్యుమ్=మృత్యుసదృశమునైన, పాప్మానమ్=పాపమును, అహ్నః ఏవ=అహస్సునుండియే, అపజఘ్నిరే=తొలఁగించి, నశింపఁజేసిరి. అభినీయైవ=అహస్సునందు పశువును చేరియే, తేన=ఆ పశువుచే, రాత్రేః=రాత్రికి సంబంధించిన కాలభాగమునందు, ప్రాచరన్=అనుష్ఠించిరి. తత్=ఆ అనుష్ఠానముచే, దేవాః=దేవతలు, రాత్రియై ఏవ=రాత్రినుండియే, అవర్తిమ్=జీవనార్థ ప్రతిబంధకమైనదియు, మృత్యుమ్=మృత్యు సదృశ మైనదియునగు, పాప్మానమ్=ఆ పాపమును, అపజఘ్నిరే=తొలఁగించి నశింపఁజేసిరి.

తాత్పర్యము : ఇంతవఱకు ఉపసదనుష్ఠాన ప్రకారమును విధించి అనంతర మిచట శ్రుతి పశ్వనుష్ఠానమును విధించుటకై స్తుతించుచున్నది. ఉపసదనుష్ఠానము చేసిన ఆ దేవతలు అస్తమయమునకు పూర్వము అహస్సుయొక్క విశిష్టకాలమును పొందియే అగ్నీషోమీయ పశువు నాలంభము చేసిరి. దేవతలు ఆ పశ్వాలంభముచే జీవనార్థ ప్రతిబంధకమును, మృత్యు సదృశమునైన పాపమును అహస్సునుండి తొలఁగించి నశింపఁజేసిరి. అహస్సునందు పశువును చేరి ఆ పశువుచే రాత్రిసంబంధియైన కాలభాగమునందు అనుష్ఠించిరి. ఆ అనుష్ఠానముచే దేవతలు అట్టి పాపమును రాత్రినుండియు తొలఁగించి నశింపఁజేసిరి. అహస్సునందు ప్రయాజ పర్యంతము అనుష్ఠించవలెను. శేషమును రాత్రియందు అనుష్ఠించవలెనని యర్థము. ఈ విషయమునే సూత్రకారుఁడు "దివా ప్రయాజైః ప్రచర్య" అను సూత్రమునందు ఉదాహరించెను.

9. మంత్రము : తస్మాదభినీయైవాహః పశు మాలభేత । అహ్న ఏవ తద్యజమానోఽవర్తిం పాప్మానం భ్రాతృవ్యా నపనుదతే । తేనాభినీయైవ రాత్రేః ప్రచరేత్ । రాత్రియా ఏవ తద్యజమానోఽవర్తిం పాప్మానం భ్రాతృవ్యా నపనుదతే, ఇతి ।

అర్థము : తస్మాత్=దేవత లనుష్ఠించుటవలన, అహః అభినీయైవ, పశుమ్, ఆలభేత. తత్, యజమానః=యజమానుఁడు, అవర్తిమ్, భ్రాతృవ్యాన్=శత్రు సదృశమునైన, పాప్మానమ్, అహ్నః ఏవ, అపనుదతే=పోఁగొట్టినవాఁ డగుచున్నాఁడు. తేన, అభినీయైవ, రాత్రేః, ప్రచరేత్=అనుష్ఠించవలెను. తత్, యజమానః, అవర్తిమ్, భ్రాతృవ్యాన్=శత్రు సదృశమునైన, పాప్మానమ్, రాత్రియాః ఏవ, అపనుదతే. ఇందలి "అవర్తిమ్" ఇత్యాది పదము లన్నియు 8 వ మంత్ర వ్యాఖ్యానమునందు వ్యాఖ్యానించఁబడినవి.

తాత్పర్యము : 8 వ మంత్రమున చెప్పఁబడిన అనుష్ఠాన ప్రకారమును శ్రుతి యిచట విధించినది. పూర్వోక్తమైన దేవ వాక్యమునకువలెనే ఈ యజమాన వాక్యమునకు తాత్పర్యమును గ్రహించవలెను.

10. మంత్రము : స ఏష ఉపవసథీయేఽహ న్ద్విదేవత్యః పశు రాలభ్యతే । ద్వయం వా అస్మిల్లోకే యజమానః అస్థి చ మాగ్ంసం చ । అస్థి చైవ తేన మాగ్ంసం చ యజమానః సగ్ంస్కురుతే, ఇతి ।

అర్థము : సః ఏషః పశుః=పూర్వ మంత్రమున ఆలంభనీయముగా విధించఁబడిన ఆ యీ పశువు, ఉపవసథీయే అహన్=ఉపవసథీయ దినమునందు, ద్విదేవత్యః=ద్వి దేవతాకమై, ఆలభ్యతే=ఆలంభించఁబడవలెను. అస్మిన్ లోకే=ఈ మనుష్య లోకమునందు, యజమానః=యజమాన శరీరము, అస్థి చ మాంసం చ ద్వయం వై=అస్థి మాంస రూప ద్వయాత్మకము, తేన=ఆ ద్విదేవత్య పశువుచే, యజమానః=యజమానుండు, అస్థి చ మాంసం చైవ=స్వకీయములైన అస్థి మాంసములను, సంస్కురుతే=సంస్కరించుకొనుచున్నాఁడు. యజమాన సమీపమున దేవతలు ఉన్నదినము ఉపవసథీయ మనఁబడును. యాగము చేయుటకు పూర్వదినమున యజమాన గృహమున దేవతలు ఉందురు. కనుక ఆ దినము ఉపవసథీయ మనఁబడును.

తాత్పర్యము : ఏ దినమునందు పశువు ఆలంభము చేయఁబడునో ఆ పశువు ద్విదేవత్యము. అగ్ని, సోముఁడు ఆ దేవతలు. యజమాన శరీరము కూడ మనుష్య లోకమందు అస్థి మాంస ద్వయాత్మకము. ఆ కారణమువలన ద్విదేవత్య పశువుచే యజమానుఁడు తన అస్థిని, మాంసమును సంస్కరించుకొనుచున్నాఁడు. పూర్వ విహితమైన పశువునకు ఇచట [illegible] దేవతా సంబంధమును విధించినది.

11. మంత్రము : తా వా ఏతాః పఞ్చ దేవతాః । అగ్నీషోమా వగ్ని ర్మిత్రావరుణౌ । పఞ్చపఙ్క్తో వై యజమానః । త్వఙ్మాగ్ంసగ్ం స్నావాస్థి మజ్జా । ఏతమేవ తత్పఞ్చధా విహిత మాత్మానం వరుణపాశా న్ముఞ్చతి । భేషజతాయై నిర్వరుణత్వాయ, ఇతి ।

అర్థము : అగ్నీషోమౌ=అగ్నీషోములు, అగ్నిః=అగ్ని, మిత్రావరుణౌ=మిత్రావరుణులు అను, తాః ఏతాః దేవతాః వై=ఆ యీ దేవతలే, పఞ్చ=పంచసంఖ్యాకులు. యజమానః=యజమానుఁడు, పఞ్చ పఙ్క్తో వై=పంచసంఖ్యాకములైన పంక్తియే భవతి=అగుచున్నాఁడు. త్వక్=తోలు, మాంసమ్=మాంసము, స్నావాస్థి=సన్నని నరము, ఎముక, మజ్జా=ఎముక యందలి నేయి, పఞ్చ=పంచ సంఖ్యాకములు. తత్=ఆ కారణమువలన, పఞ్చధా=అయిదు అవయవములుగా, విహితమ్=విహితమైన, ఏతమ్ ఆత్మానమేవ=ఈ శరీరమునే, యజమానః=యజమానుఁడు, వరుణ పాశాత్=వరుణ పాశమునుండి, ముఞ్చతి=విడిపించుకొనుచున్నాఁడు. తత్=ఆ దేవతా సేవనము, భేషజతాయై=ఔషధ సిద్ధికొఱకు భవతి=అగుచున్నది. సా=ఆ ఔషధ సిద్ధి, నిర్వరుణత్వాయ=వరుణోపద్రవ పరిహారముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఈ పూర్వోక్త పశుదేవతా ప్రసంగముచే అగ్నిరూప సవనీయ పశుదేవతను, మిత్రావరుణ రూపమైన అనుబంధ్య పశుదేవతను కలిపి శ్రుతి యిచట ప్రశంసించుచున్నది. ఉపవసథీయాహస్సునందు ఆలభ్యమాన పశువునకు అగ్నీషోము లుభయులు దేవతలు. ఉపవసథీయాహస్సునకు మఱునటి దినమున సవనీయ పశువునకు అగ్ని దేవత. అంతమున అనూబంధాఖ్య పశువునకు మిత్రావరుణులు ఉభయులు దేవతలు. మొత్తము ఈ దేవతలు పంచసంఖ్యాకులు. యజమానుఁడు అవయవ పంచకము కలిగియుండుటవలన పంక్తి యగుచున్నాఁడు. కనుక పశుద్వయమందు పంచదేవతలు కల యజమానుఁడు పంచావయవోపేతమైన తనదేహమును వరుణ పాశమునుండి విడిపించుకొనును. కనుక ఆ దేవతా సేవ ఔషధ సిద్ధికొఱకగును. ఆ ఔషధ సిద్ధి వరుణోపద్రవ పరిహారమున కగును. కనుక ఈ దేవతలు సేవింపఁదగినవారు. యజమానదేహము త్వఙ్మాంసాస్థి స్నావాస్థి మజ్జలు అనెడి అయిదు అవయవములు కలిగియున్నది.

12. మంత్రము : తగ్ం సప్తభిశ్ఛన్దోభిః ప్రాతరహ్వయన్ । తస్మాత్సప్త చతురుత్తరాణి ఛన్దాగ్ంసి ప్రాతరనువాకే ऽనూచ్యన్తే, ఇతి ।

అర్థము : దేవాః=దేవతలు, తమ్=ఆ యింద్రుని, సప్తభిః ఛన్దోభిః=ఏడు ఛందస్సులచే (ఛందోయుక్త ఋక్కులచే) ప్రాతః=ప్రాతఃకాలమునందు, అహ్వయన్=ఆహ్వానించిరి. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, చతురుత్తరాణి ఛన్దాంసి సప్త=ఉత్తరములైన ఉష్ణిక్, అనుష్టుప్, బృహతీ, పంక్తిచ్ఛందస్సులతోఁ గూడిన గాయత్రీ, త్రిష్టుప్, జగతీ అను ముఖ్యములైన ఛందస్సు లనెడి సప్త సంఖ్యాకములైన ఛందస్సులను (ఛందో యుక్త ఋక్కులను), ప్రాతరనువాకే=ప్రాతరనువాకమునందు, అనూచ్యన్తే=పఠింపఁబడవలెను.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ప్రాతరనువాక మనెడి ఋక్సమూహమునందు ఛందోవిశేషములను విధించుచున్నది. దేవతలు ఇంద్రుని ప్రాతఃకాలమందు గాయత్ర్యాది సప్తచ్ఛందో యుక్తములైన ఋక్కులచే ఆహ్వానించిరి. కావున గాయత్ర్యాది సప్తచ్ఛందోయుక్తములైన ఋక్కులను ప్రాతఃకాలమునందు పఠించవలెను. ప్రాతఃకాలమున పఠించవలసిన ఋక్కుల సమూహము ప్రాతరనువాక మనఁబడును. ఆ ఋక్కులు గాయత్ర్యాది సప్తచ్ఛందోయుక్తములై యుండవలెను. అట్టి ఛందో విశేషయుక్తములైన ఋక్కులను ఐతరేయబ్రాహ్మణమునుండి గ్రహించవలెను.

13. మంత్రము : తమేతయోపసమేత్యోపాసీదన్ । ఉపాస్మై గాయతా నర ఇతి । తస్మాదేతయా బహిష్పవమాన ఉపసద్యః (౭), ఇతి ।

ఐచ్ఛన్నయగ్ం స్తిష్ఠన్తే ऽనమూచ్యానూచ్య స్రువేణా ऽసుఘార మాఘార్య రాత్రియా ఏవ తద్దేవా అవర్తిం పాప్మానం మృత్యు

మపజఘ్నిరే మిత్రావరుణౌ నవ చ ।

(జుహ్వామేతగ్ం హ దేవాథో జుహోత్యేతమేవ తద్యజమానస్తే ऽభినీయ దేవా యజమానో దేవా దేవా యజమానో

యజమానః ప్రాచర న్నచరే దాలభన్తాలభేత మృత్యు మపజఘ్నిరే మిత్రావరుణౌ భ్రాతృవ్యాన్ (౧) ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే పఞ్చమ ప్రపాఠకే నవమో ऽనువాకః ॥ ౯ ॥

అర్థము : (దేవాః=దేవతలు,) తమ్=ఆ యింద్రుని, ''ఉపాస్మై గాయతా నర'' ఇతి ఏతయా='ఉపాస్మై గాయతా నరః' అనెడి ఈ ఋక్కుచే, ఉపసమేత్య=సమీపమును పొంది, ఉపాసీదన్=సమీపమునందు కూర్చుండిరి. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, ఏతయా=ఈ ఋక్కుచే, బహిష్పవమానః=బహిష్పవమాన నామకమైన స్తోత్రవిశేషము, ఉపసద్యః=సామగులచే ఆరంభింపఁజేయవలసినది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి బహిష్పవమానాఖ్యమైన స్తోత్రముయొక్క ప్రథమ ఋక్కును విధించుచున్నది. దేవతలు 'ఉపాస్మై గాయతా నరః' అను ఋక్కుచే ఇంద్రుని సమీపమునకు చేరి ఆ సమీపమునందు కూర్చుండిరి కనుక, ఈ ఋక్కుచే బహిష్పవమాన స్తోత్రమును సామగాయకులు ఆరంభించవలెను.

నవమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే పఞ్చమ ప్రపాఠకే

దశమో௨నువాకః

1. మంత్రము : స సముద్ర ఉత్తరతః ప్రాజ్వల ద్భూమ్యన్తేన । ఏష వావ స సముద్రః । యచ్చాత్వాలః । ఏష ఉ వేవ స భూమ్యన్తః । యద్వేద్యన్తః । తదేత త్రిశలం త్రిపూరుషమ్ । తస్మాత్తం త్రివితస్తం ఖనన్తి, ఇతి ।

అవతారిక : నవమానువాకమునందు దీక్షణీయాదులును, బహిష్పవమానోపక్రమాంతములైన సోమాంగములు చెప్పఁబడినవి. ఈ దశమ్యానువాకమునందు త్రివృదాది స్తోమ రూపములైన సోమాంగములు చెప్పఁబడుచున్నవి. అందు ప్రథమమున చాత్వాల ఖననమును సప్రమాణముగ శ్రుతి విధించుచున్నది.

అర్థము : సః సముద్రః=ప్రసిద్ధమైన ఈ లవణ సముద్రము, ఉత్తరతః=ఉత్తర దిక్కునందు, భూమ్యన్తేన=భూమియొక్క అంతిమ భాగముతోఁగూడ, (కదాచిత్=ఒకానొకప్పుడు,) ప్రాజ్వలత్=ప్రకర్షముగ జ్వలించెను. చాత్వాలః యత్=చాత్వాలము ఏది కలదో, ఏషః వావ=ఈ చాత్వాలమే, సః సముద్రః=ప్రసిద్ధమైన ఆ లవణ సముద్రము. వేద్యన్తః యత్=వేదియొక్క అవసాన భాగము ఏది కలదో, ఏషః ఉ వేవ=ఈ వేదియొక్క అవసాన భాగమే, సః భూమ్యన్తః=ఆ భూమియొక్క అవసాన భాగము. త్రిపూరుషం యత్=సముద్రముయొక్క పురుషత్రయ పరిమాణమైన ఊర్ధ్వ ప్రజ్వలనము ఏది కలదో, తత్=అది, ఏతత్ త్రిశలమ్=ఈ చాత్వాలమందు శలలీ మృగ సంబంధి రోమత్రయ పరిమితము, భవతి=అగుచున్నది. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, తమ్=ఆ చాత్వాలమును, త్రివితస్తమ్=వితస్తి త్రయ పరిమితముగ, ఖనన్తి=తవ్వవలెను.

తాత్పర్యము : ఉత్తర దిశయందు ప్రసిద్ధమైన లవణ సముద్రము ఒకప్పుడు భూమియొక్క అంతిమ భాగముతోఁ గూడ ప్రజ్వలించెను. ఆ ప్రజ్వలనము ఈ దేవయజన భూమియందు సంపాదింపఁబడుచున్నది. ఈ దేవయజన భూమియందుఁ గల చాత్వాల నామకమైన గర్తము (గుంట) సముద్ర స్థానీయము. ఇచటఁ గల వేదియొక్క అవసాన భాగము భూమియొక్క అవసాన భాగము. ఈ విషయమునే ''ఏతావతీ వై పృథివీ'' అను శ్రుతి చెప్పుచున్నది. సముద్రముయొక్క పురుష త్రయ పరిమాణము కల ప్రజ్వలనము ఈ చాత్వాలమునందలి శలలీమృగ సంబంధి రోమత్రయ పరిమిత మగుచున్నది. ఆ రోమములయొక్క పరిమాణము, ఆ రోమత్రయము ఇచట పురుష త్రయ రూపమున ఉపచరింపఁబడుచున్నది. ఆ కారణమువలన ఆ చాత్వాలమును శలలీ మృగ సంబంధి రోమత్రయ పరిమాణము కలదానినిగా తవ్వవలెను. శలలీమృగము-ఏదుపంది. గర్తము- గుంట. ఇచట చాత్వాల ఖననము (గుంటను త్రవ్వుట) సప్రమాణముగ విధింపబడినది.

2. మంత్రము : స సువర్ణ రజతాభ్యాం కుశీభ్యాం పరిగృహీత ఆసీత్ । తం యదస్యా అధ్యజనయన్ । తస్మా దాదిత్యః (౧) । అథ యత్సువర్ణ రజతాభ్యాం కుశీభ్యాం పరిగృహీత ఆసీత్ । సా కస్య కౌశికతా, ఇతి ।

అర్థము : సః=ఆ చాత్వాలము, సువర్ణ రజతాభ్యామ్=సువర్ణ రజత నిర్మితములైన, కుశీభ్యామ్=శకలములచే, పరిగృహీతః=అంతటను గ్రహింపఁబడినది, ఆసీత్=ఆయెను. యత్=ఏ కారణమువలన, అస్యాః అధి=ఈ భూమియొక్క ఉపరిభాగమున, తమ్=ఆ చాత్వాలమును, అజనయన్=పుట్టించిరో, తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, అయమ్=ఈ చాత్వాలము, ఆదిత్యః=అదితి సంబంధిగా (ఆదిత్యుఁడుగా) ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది. అథ=మఱియు, యత్=ఏ కారణమువలన, సువర్ణ రజతాభ్యాం కుశీభ్యామ్=సువర్ణ రజత శకలములచే, పరిగృహీతః ఆసీత్=పరిగ్రహింపఁబడిన దాయెనో, సా=అది, అస్య=ఈ చాత్వాలమునకు, కౌశికతా=కౌశికమని పేరు.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్తమైన చాత్వాలమును శ్రుతి యిచట ఆదిత్య రూపమున ప్రశంసించుచున్నది. ఆ చాత్వాలము అంతటను సువర్ణ రజత శకలములచే గ్రహింపఁబడినది. అనఁగా - స్తోత్రమును చేయుచున్న సామగాయకులు స్తోత్రముయొక్క ఆవృత్తిని లెక్కించుటకై ప్రాదేశ మాత్ర పరిమితమైన కాష్ఠ శలాకను భూమియందు స్థాపించుదురు. అట్టి కాష్ఠ శలాక కుశి యనఁబడుచున్నది. అటువంటి సువర్ణ రజత నిర్మితమైన కుశీ ద్వయమును చాత్వాలముయొక్క సమీపమున స్థాపించి ఆ చాత్వాలమునకు అహోరాత్ర నిష్పాదకుఁడైన ఆదిత్యునితో సామ్యమును సంపాదించిరి. ఈ భూమికి (అదితికి) ఉపరి భాగమునందు చాత్వాలమును నిర్మించుటచే అదితి సంబంధి యగుటవలన చాత్వాలము ఆదిత్యుఁడని (ఆదిత్యమని) చెప్పఁబడుచున్నది. కుశీద్వయ పరిగృహీత మగుటవలన కౌశిక మనియు నామము ఏర్పడినది.

3. మంత్రము : తం త్రివృతాఽభిప్రాస్తువత । తం త్రివృతాఽఽదదత । తం త్రివృతాఽఽహరన్ । యావతీ త్రివృతో మాత్రా, ఇతి ।

అర్థము : దేవాః=దేవతలు, త్రివృతా=త్రివృత్స్తోమముచే, తమ్=ఆ ఆదిత్యుని, ప్రాస్తువత=ప్రకర్షముగ స్తుతించిరి. త్రివృతా=త్రివృత్స్తోమముచే, తమ్=ఆ ఆదిత్యుని, ఆదదత=స్వాధీనునిగా తీసికొనిరి. త్రివృతా=త్రివృత్స్తోమముచే, తమ్=ఆ ఆదిత్యుని, ఆహరన్=తాము అపేక్షించిన స్థానమునందు తెచ్చిరి. త్రివృతః=త్రివృత్స్తోమమునకు, యావతీ మాత్రా=ఎంత ధనసంపద, విద్యతే=ఉంటున్నదో, తావతీ=ఆ మాత్రము ధనాది సంపద, దేవైః=దేవతలచే, లబ్ధా=పొందఁబడినది. (ఇచట విద్యతే ఇత్యాదికము అధ్యాహారము చేయఁబడినది.)

తాత్పర్యము : ఈ పూర్వోక్తవిధముగ చాత్వాలమును విధించి శ్రుతి త్రివృదాది స్తోమములను విధించుటకై ప్రథమమున ఇచట త్రివృత్స్తోమమును ప్రశంసించుచున్నది. మూఁడు ఋక్కులు అవయవములుగాఁ గల స్తోమము త్రివృత్ అని యర్థము. తిస్రః వృతః-తృచరూపావయవాః యస్య స్తోమస్య సః స్తోమః త్రివృత్ అని సమాసార్థము. దేవతలు ఆ త్రివృత్స్తోమముచేత ఇంద్రుని స్తుతించి, అతనిని స్వాధీనునిఁజేసికొని తా మపేక్షించిన స్థానమందు తెచ్చిరి. ఆ త్రివృత్స్తోమ సంబంధినియైన ధనాది సంపద నంతటిని దేవతలు పొందిరి.

4. మంత్రము : తం పఞ్చదశే నాభిప్రాస్తువత । తం పఞ్చదశేనాఽఽదదత । తం పఞ్చదశేనాఽఽహరన్ । యావతీ పఞ్చదశస్య మాత్రా (౨) । తగ్ం సప్తదశేనాభిప్రాస్తువత । తగ్ం సప్తదశేనాఽఽదదత । తగ్ం సప్తదశేనాఽఽహరన్ । యావతీ సప్తదశస్య మాత్రా । తస్య సప్తదశేన హ్రియమాణస్య తేజో హరోఽపతత్ । తమేకవిగ్ంశేనాభిప్రాస్తువత । తమేకవిగ్ంశేనాఽఽదదత । తమేకవిగ్ంశేనాఽఽహరన్ । యావత్యేకవిగ్ంశస్య మాత్రా, ఇతి ।

అర్థము : తమ్=ఆదిత్యుని, దేవాః=దేవతలు, పఞ్చదశేన=పంచదశ స్తోమముచే, అభిప్రాస్తువత=అభిముఖముగ ప్రకర్షముగ స్తుతించిరి. తమ్=ఆ ఆదిత్యుని, పఞ్చదశేన=పంచదశ స్తోమముచే, ఆదదత=స్వాధీనునిగా తీసికొనిరి. తమ్, పఞ్చదశేన, ఆహరన్. పఞ్చదశస్య, యావతీ మాత్రా, విద్యతే, తావతీ, దేవైః, లబ్ధా. (అర్థము పూర్వోక్తము.) తమ్=ఆ ఆదిత్యుని, సప్తదశేన=సప్తదశ స్తోమముచే, అభిప్రాస్తువత. తమ్, సప్తదశేన, ఆదదత. తమ్, సప్తదశేన, ఆహరన్. తస్య, యావతీ, మాత్రా, విద్యతే, తావతీ, దేవైః, లబ్ధా. (అర్థము పూర్వోక్తము.) సప్తదశేన=సప్తదశ స్తోమముచే, హ్రియమాణస్య=తీసికొనిరాఁబడుచున్న, తస్య=ఆ ఆదిత్యునియొక్క, తేజః హరః=తేజోంశము, అపతత్=క్రింద పడెను. తమ్=ఆ ఆదిత్యుని, ఏకవింశేన=ఏకవింశ స్తోమముచే, అభిప్రాస్తువత. తమ్, ఏకవింశేన, ఆదదత. తమ్, ఏకవింశేన, ఆహరన్. ఏకవింశస్య, యావతీ మాత్రా, విద్యతే, తావతీ దేవైః, లబ్ధా (అర్థము పూర్వోక్తము.).

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఇతరములైన మూఁడు స్తోమములను ప్రశంసించుచున్నది. ఒక ఋక్సమూహమునందుఁ గల మూఁడు ఋక్కులను బ్రాహ్మణమునందుఁ జెప్పఁబడిన ఆవృత్తి విశేషముచే అయిదు ఋక్కులు అయిన స్తోమము పంచదశ స్తోమ మనఁబడును. ఈ విధముగనే సప్తదశ స్తోమము, ఏకవింశతి స్తోమము కూడ ఏర్పడును. దేవతలు పంచదశ స్తోమముచే ఆదిత్యుని ప్రకర్షముగ స్తుతించి, స్వాధీనుని చేసికొని, తాము అపేక్షించిన స్థానమునందు తెచ్చిరి. దానిచే ఆ పంచదశ స్తోమమునకు సంబంధించిన ధనాది సంపద నంతటిని దేవతలు పొందిరి. ఈ విధముగనే సప్తదశ స్తోమముచేతను, ఏకవింశతి స్తోమముచేతను ఆదిత్యుని స్తుతించి స్వాధీనుని చేసికొని తాము అపేక్షించిన స్థానమునందు తెచ్చిరి. దానిచే వారు ఆ సప్తదశైకవింశ స్తోమములకు సంబంధించిన సంపద నంతటిని ఆ దేవతలు పొందిరి. సప్తవింశ స్తోమముచే స్వాధీనుని చేసికొని తీసికొనిరాఁబడిన ఆదిత్యుని యొక్క తేజోంశము క్రింద పడినది. మీయతే-అవగమ్యతే ఇతి మాత్రా-సంపత్ అని వ్యుత్పత్త్యర్థము.

5. మంత్రము : తే యత్త్రివృతా స్తువతే (౩) । త్రివృతైవ తద్యజమాన మాదదతే । తం త్రివృతైవ హరన్తి । యావతీ త్రివృతో మాత్రా । అగ్నిర్వై త్రివృత్ । యావద్వా అగ్నేర్దహతో ధూమ ఉదేత్యానువ్యేతి । తావతీ త్రివృతో మాత్రా । అగ్నేరేవైనం తత్ । మాత్రాగ్ం సాయుజ్యగ్ం సలోకతాం గమయన్తి, ఇతి ।

అర్థము : తే=ఆ ఉద్గాతలు, త్రివృతా=త్రివృత్స్తోమముచే, స్తువతే యత్=స్తుతించుచో, త్రివృతైవ=త్రివృత్స్తోమముచేతనే, తత్=అప్పుడు, యజమానమ్=యజమానుని, ఆదదతే=ఉద్గాతలు గ్రహింతురు. తమ్=ఆ యజమానుని, త్రివృతైవ=త్రివృత్స్తోమ సామర్థ్యముచేతనే, హరన్తి=లోకవిశేషమునందు తీసికొనివత్తురు. త్రివృతః=త్రివృత్స్తోమ దేవతకు, యావతీ మాత్రా=ఎంత భోగ్య వస్తు సంపద, విద్యతే=కలదో, తావతీమ్=అంత సంపదను, అయమ్=ఈ యజమానుఁడు, ప్రాప్నోత్=పొందును. అగ్నిః వై=అగ్నియే, త్రివృత్=త్రివృత్స్తోమాని దేవత. దహతః అగ్నేః=అరణ్యమును దహించుచున్న అగ్నినుండి, యావత్ వై ధూమ ఉదేత్య అనువ్యేతి=దహన సమయమందు ధూమము పైకి వెడలి ఎంత ప్రదేశమును వివిధముగ పొందుచున్నదో, తావతీ త్రివృతః మాత్రా=త్రివృత్సంబంధినియైన భోగభూమి అంతమాత్రమైనది. తత్=ఆ కారణమువలన, ఉద్గాతారః=ఉద్గాతలు, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, అగ్నేరేవ మాత్రామ్= అగ్నిదేవతా సంబంధినియేయైన భోగ్యవస్తు సంపత్తిని, సాయుజ్యమ్=సహావస్థానమును, సలోకతామ్=ఏక లోకావస్థానమును, గమయన్తి=పొందించుదురు.

తాత్పర్యము : శ్రుతి పూర్వోక్త విధముగ స్తోమములను ప్రశంసించి అనంతరము ఇచట త్రివృత్స్తోమమును విధించుచున్నది. ఆ ఉద్గాతలు సోమయాగమునందు త్రివృత్స్తోమముచే స్తుతించుచో (స్తుతించవలెనని విధి.) వారు త్రివృత్స్తోమ సామర్థ్యముచేతనే యజమానుని గ్రహించి లోకవిశేషమునందు తీసికొని వత్తురు. అచట త్రివృత్స్తోమ దేవతకు ఎంత భోగ్యవస్తు సంపద కలదో, అంత సంపదను యజమానుఁడు పొందును. ఈ యర్థమే సంగ్రహముగ మఱల స్పష్టీకరించఁబడుచున్నది.

అగ్నియే త్రివృత్స్తోమాభిమానియైన దేవుఁడు. అరణ్యమును దహించుచున్న అగ్నినుండి దహన సమయమున ధూమము పైకి వెడలి అనుక్రమముగ ఎంత దేశమును వివిధముగ వ్యాపించునో, త్రివృత్స్తోమ సంబంధినియైన భోగభూమి ఆ మాత్రము కలది. అందువలన ఉద్గాతలు ఈ యజమానునకు అగ్ని దేవతా సంబంధినియైన అంతటి భోగ్యవస్తు సంపత్తిని కలుగఁజేయుదురు. ఆ విధముగ అగ్నితో సహావస్థానమును కలిగింతురు. అటులనే అగ్ని సంబంధియైన ఏకలోకావస్థానమును కల్పింతురు. అగ్ని సమాన భోగ్య వస్తు ప్రాప్తి ఉత్తమ ఫలము. అగ్ని సమీపమున అవస్థానము మధ్యమ ఫలము. అగ్నిలోకమున అవస్థానము అధమ ఫలము. ఇది అనుష్ఠాన శ్రద్ధా తారతమ్యముచే నిర్ణయించఁదగినది.

6. మంత్రము : అథ యత్పఞ్చదశేన స్తువతే । పఞ్చదశేనైవ తద్యజమాన మాదదతే (౪) । తం పఞ్చదశేనైవ హరన్తి । యావతీ పఞ్చదశస్య మాత్రా । చన్ద్రమా వై పఞ్చదశః । ఏష హి పఞ్చదశ్యా మపక్షీయతే । పఞ్చదశ్యా మాపూర్యతే । చన్ద్రమస ఏవైనం తత్ ।

మాత్రాగ్ం సాయుజ్యగ్ం సలోకతాం గమయన్తి । అథ యత్సప్తదశేన స్తువతే । సప్తదశేనైవ తద్యజమాన మాదదతే । తగ్ం సప్తదశేనైవ హరన్తి (౫) । యావతీ సప్తదశస్య మాత్రా । ప్రజాపతిర్వై సప్తదశః । ప్రజాపతేరేవైనం తత్ । మాత్రాగ్ం సాయుజ్యగ్ం సలోకతాం గమయన్తి । అథ యదేకవిగ్ంశేన స్తువతే । ఏకవిగ్ంశేనైవ తద్యజమాన మాదదతే । తమేకవిగ్ంశేనైవ హరన్తి । యావత్యేకవిగ్ంశస్య మాత్రా । అసౌ వా ఆదిత్య ఏకవిగ్ంశః । ఆదిత్యస్యైవైనం తత్ (౬) । మాత్రాగ్ం సాయుజ్యగ్ం సలోకతాం గమయన్తి, ఇతి ।

అర్థము : (ఈ మంత్రమునకు అర్థ తాత్పర్యములను పూర్వమంత్రమునకువలె గ్రహించవలెను. సమన్వయము, విశేషము మాత్రము ఇచట వివరించఁబడుచున్నవి. పూర్వమంత్రమున త్రివృత్స్తోమమును విధించి శ్రుతి యిచట తదుత్తరములైన మూఁడు స్తోమములను విధించుచున్నది.)

అథ=అనంతరము, తే, పఞ్చదశేన, స్తువతే యత్, తత్, యజమానమ్, ఉద్గాతారః, ఆదదతే, తమ్, పఞ్చదశేనైవ, హరన్తి. పఞ్చదశస్య, యావతీ మాత్రా, తావతీమ్, అయమ్, ప్రాప్నోతి. చన్ద్రమాః వై=చంద్రుఁడే, పఞ్చదశః= పంచదశ స్తోమాభిమానియైన దేవుఁడు. ఏషః=ఈ చంద్రుఁడు, పఞ్చదశ్యామ్=కృష్ణపక్ష పంచదశియైన అమావాస్యయందు, అపక్షీయతే హి=క్షీణించుచున్నాఁడు కదా! పఞ్చదశ్యామ్=శుక్లపక్ష పంచదశియైన పూర్ణిమయందు, ఆపూర్యతే=పూరింపఁబడుచున్నాఁడు. తత్, ఉద్గాతారః, ఏనమ్, చన్ద్రమసః ఏవ, మాత్రామ్, సాయుజ్యమ్, సలోకతామ్, గమయన్తి.

అథ, తే, సప్తదశేన, స్తువతే యత్, తత్, ఉద్గాతారః, సప్తదశేనైవ, యజమానమ్, ఆదదతే సప్తదశేనైవ, తమ్, హరన్తి. సప్తదశస్య, యావతీ మాత్రా, తావతీమ్, అయమ్, ప్రాప్నోతి. ప్రజాపతిః వై=ప్రజాపతియే, సప్తదశః=సప్తదశ స్తోమాభిమానియైన దేవుఁడు. తత్, ఉద్గాతారః, ఏనమ్, ప్రజాపతేరేవ, మాత్రామ్, సాయుజ్యమ్, సలోకతామ్, గమయన్తి.

అథ, తే, ఏకవింశేన, స్తువతే యత్, తత్, ఉద్గాతారః, ఏకవింశేనైవ, యజమానమ్, ఆదదతే. ఏకవింశేనైవ, తమ్, హరన్తి. ఏకవింశస్య, యావతీ మాత్రా, తావతీమ్, అయమ్, ప్రాప్నోతి. అసౌ వై ఆదిత్యః=ఈ ఆదిత్యుఁడే, ఏకవింశః= ఏకవింశ స్తోమాభిమానియైన దేవుఁడు. తత్, ఉద్గాతారః, ఏనమ్, ఆదిత్యస్యైవ, మాత్రామ్, సాయుజ్యమ్, సలోకతామ్, గమయన్తి.

విశేషములు: చంద్రుఁడు కృష్ణపక్ష పంచదశియైన అమావాస్యయందు క్షీణించుచున్నాఁడు. శుక్లపక్ష పంచదశియైన పూర్ణిమయందు సంపూర్ణముగ వృద్ధి నొందుచున్నాఁడు. కావున చంద్రుఁడు పంచదశ స్తోమాభిమానియైన దేవుఁ డగుచున్నాఁడు. ప్రజాపతిని ''ప్రజాపతే ఽనత్వదేతాన్యన్యో విశ్వా'' అను శ్రుతి సప్తదశాక్షరాత్మకునిగా వర్ణించుటవలన ప్రజాపతి సప్తదశ స్తోమ స్వామి యగుచున్నాఁడు. ''ద్వాదశ మాసాః పఞ్చర్తవ స్త్రయ ఇమే లోకా అసావాదిత్య ఏకవిగ్ంశః'' అను శ్రుతి ఆదిత్యుని ఏకవింశ స్తోమ పూరకునిగాఁ జెప్పుటవలన ఆదిత్యుఁడు ఏకవింశ స్తోమ స్వామి యగుచున్నాఁడు. శేష తాత్పర్యము పూర్వమువలె గ్రాహ్యము.

7. మంత్రము : తే కుశ్యౌ । వ్యఘ్నన్ । తే అహోరాత్రే అభవతామ్ । అహరేవ సువర్ణా ఽభవత్ । రజతా రాత్రిః । స యదాదిత్య ఉదేతి । ఏతామేవ తత్సువర్ణాం కుశీ మనుసమేతి । అథ యదస్తమేతి । ఏతామేవ తద్రజతాం కుశీ మను సంవిశతి, ఇతి ।

అర్థము : తే కుశ్యౌ=పూర్వోక్తములైన సువర్ణ రజత శకలములను, తే దేవాః=ఆ దేవతలు, వ్యఘ్నన్=వేఱుచేసి తీసిరి(పరిత్యజించిరి). తే=విడువఁబడిన ఆ సువర్ణ రజత శకలములు, అహోరాత్రే=అహోరాత్రములుగా, అభవతామ్=అయినవి. సువర్ణా=సువర్ణ కుశి, అహరేవ=అహస్సుగానే, అభవత్=అయెను. రజతా=రజత కుశి, రాత్రిః=రాత్రిగా, అభవత్. సః ఆదిత్యః=ఆ ఆదిత్యుఁడు, యత్=ఎప్పుడు, ఉదేతి=ఉదయించుచున్నాఁడో, తత్=అప్పుడు, ఏతాం సువర్ణాం కుశీమేవ=ఈ సువర్ణ శకలాత్మక కుశినే, అను సమేతి=అనుసరించి బాగుగ ప్రవర్తించుచున్నాఁడు. అథ=మఱియు, యత్=ఎప్పుడు, అస్తమ్ ఏతి=అస్తమించుచున్నాఁడో, తత్=అప్పుడు, ఏతాం రజతాం కుశీమేవ=ఈ రజత శకలాత్మక కుశినే, అను సంవిశతి=అనుసరించి బాగుగ ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పూర్వము దేవతలు కుశిద్వయముచే చాత్వాలమును గ్రహించిరి. ఇచట ఆ కుశిద్వయముయొక్క అపనయనము చూపఁబడుచున్నది. అనంతరము దేవతలు కుశి ద్వయమును వేఱుచేసి తీసివైచిరి. ఆ కుశిద్వయములో అహస్సు సువర్ణాత్మక కుశి. సువర్ణ కుశి అహోరూప మగుటవలన సూర్యుఁడు ఉదయించుచునే ఆ సువర్ణకుశిని అనుసరించి బాగుగ ప్రవర్తించుచున్నాఁడు. అస్తమించు సమయమున రాత్రిరూపమైన రజత కుశిని ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

8. మంత్రము : ప్రహ్లాదో హ వై కాయాధవః విరోచనగ్ం స్వం పుత్ర ముదాస్యత్ । స ప్రదరో ఽభవత్ । తస్మాత్ప్రదరా దుదకం నా ఽఽచామేత్ (౭), ఇతి ।

ఆదిత్యః పఞ్చదశస్య మాత్రాం స్తువతే పఞ్చదశేనైవ తద్యజమాన మాదధతే సప్తదశేనైవ హరన్త్యాదిత్యస్సైనైనం తద్వ్యశతి చత్వారి చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే పఞ్చమ ప్రపాఠకే దశమోఽనువాకః ॥౧౦॥

అర్థము : కాయాధవః=కయాధు నామక స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడైన, ప్రహ్లాదః=ప్రహ్లాదుఁడు, స్వం పుత్రమ్=తన పుత్రుఁడైన, విరోచనమ్=విరోచనుని, ఉదాస్యత్ హ వై=పడవైచెనఁట కదా! సః=ఆ విరోచనుఁడు పడిన భూ ప్రదేశము, ప్రదరః=బెజ్జము, అభవత్=అయెను. తస్మాత్=ఆ ప్రదరము ఆసుర మగుటవలన, ప్రదరాత్=ప్రదరమునుండి, ఉదకమ్=ఉదకమును, న ఆచామేత్=ఆచమించరాదు.

తాత్పర్యము : ఇంక చాత్వాల ప్రసంగవశమున ఇచట శ్రుతి బుద్ధిస్థమైన ప్రదరమందు ఒక యంశమును నిషేధించుటకై పురుషార్థమును చూపుచున్నది. కయాధువను పేరు గల స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడైన ప్రహ్లాదుఁడు ఒకానొక కారణముచే తనకుమారుఁడైన విరోచనుని చేతితో ఎత్తి ఒక భూ ప్రదేశమునందు పడవైచెను. ఆ భూప్రదేశము ప్రదర మాయెను. ప్రదరము ఆసుర మగుటవలన ప్రదరమునందు పడిన ఉదకమును ఆచమించరాదు. కనుకనే ఆపస్తంబ మహర్షి "న వర్షధారాస్వాచామేత్తథా, న ప్రదరోదకే" ప్రదరోదకాచమనమును నిషేధించిరి. ప్రదరము-ఛిద్రము, బెజ్జము.

దశమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాణ్డే పఞ్చమ ప్రపాఠకే

ఏకాదశోఽనువాకః

1. మంత్రము : యే వై చత్వారః స్తోమాః । కృతం తత్ । అథ యే పఞ్చ । కలిః సః । తస్మాచ్చతుష్టోమః । తచ్చతుష్టోమస్య చతుష్టోమత్వమ్, ఇతి ।

అవతారిక : దశమానువాకమునందు త్రివృదాది స్తోమములు విహితము లైనవి. ఈ ఏకాదశానువాకమునందు సవనీయ పశు పురోడాశములు చెప్పఁబడుచున్నవి. "తస్మాదనుసవనం పురోడాశా నిరూప్యన్తే" అని సంహితయొక్క షష్ఠకాండమునందు చెప్పఁబడినది. ఆ పురోడాశములు ఇచట వివరించఁబడుచున్నవి. అందు ప్రథమమున జ్యోతిష్టోమమునందు స్తోమముల ఇయత్తను (కొలఁదిని) శ్రుతి చూపించుచున్నది.

అర్థము : చత్వారః స్తోమాః యే వై=త్రివృత్పంచదశ సప్తదశైకవింశ స్తోమములు ఏవి కలవో, తత్ కృతమ్=ఆ స్తోమములు కృతయుగ స్వరూపములు. యే పఞ్చ=ఇతరమైన ఒక స్తోమముతో కలసి అయిదు స్తోమములు ఏవి కలవో, సః కలిః=ఆ అయిదు స్తోమములు కలియుగ స్వరూపములు. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, చతుష్టోమః=సోమయాగము చతుష్టోమముగా, కర్తవ్యః=చేయఁదగినది. తత్, చతుష్టోమస్య=చత్వారః స్తోమాః యత్ర సః=నాలుగు స్తోమములు కలది అను వ్యుత్పత్తిచే చతుష్టోమమైన సోమయాగమునకు, చతుష్టోమత్వమ్=చతుష్టోమ మనెడి పేరు, సంపన్నమ్=ఏర్పడినది.

తాత్పర్యము : త్రివృత్పంచదశ సప్తదశైకవింశ స్తోమములు నాలుగు కృతయుగ స్వరూపములు. కృతయుగమునందు ధర్మము నాలుగు పాదములు కలిగి యున్నది. మఱియొక స్తోమముతో కలసి అయిదు స్తోమములు కలియుగ స్వరూపములు. ఆ పంచస్తోమములలో నాలుగు స్తోమములను కృతయుగార్థములుగా విభాగము చేయఁగా కలికి అసాధారణ స్తోమము ఒకటియే మిగులును. ధర్మము కూడ కలియుగమున ఒక పాదమే కలిగియున్నది. అందువలన పంచస్తోమ పక్షము కలియుగ స్వరూప మగుటచే నిందిత మగుటవలన, చతుష్టోమ పక్షము కృతయుగ స్వరూప మగుటచే ప్రశస్త మగుటవలనను ఈ సోమయాగము చతుష్టోమముగానే చేయఁదగినది. చతుస్సంఖ్యాకములైన స్తోమములు కలదను వ్యుత్పత్తిచే 'చతుష్టోమము' అను పేరు సిద్ధించినది.

2. మంత్రము : తదాహుః । కతమాని తాని జ్యోతీగ్ంషి । య ఏతస్య స్తోమా ఇతి । త్రివృత్పఞ్చదశః సప్తదశ ఏకవిగ్ంశః (౧) । ఏతాని వావ తాని జ్యోతీగ్ంషి । య ఏతస్య స్తోమాః, ఇతి ।

అర్థము : ఏతస్య=ఈ జ్యోతిష్టోమ యాగమునకు, యే స్తోమాః=ఏ స్తోమములు, జ్యోతిష్ట్వార్హాః=జ్యోతిష్ట్వమున కర్హములో, తాని జ్యోతీంషి=ఆ జ్యోతిస్సులు, కతమాని=ఏవి? ఇతి=అని, తత్ ఆహుః=జిజ్ఞాసువులు అడిగిరి. త్రివృత్ పఞ్చదశః సప్తదశః ఏకవింశః=త్రివృత్పంచదశ సప్తదశైకవింశములు, ఏతస్య=ఈ జ్యోతిష్టోమ యాగమునకు, యే స్తోమాః సన్తి=ఏ స్తోమములు కలవో, తాని=అవి, ఏతాని జ్యోతీంషి వావ=ఈ జ్యోతిస్సులే.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ప్రశ్నోత్తర రూపమున స్తోమములకు జ్యోతిష్ట్వమును సంపాదించుచున్నది. ఈ జ్యోతిష్టోమ నామక యాగమునందు స్తోమములు, జ్యోతిస్సులును ఏవి ప్రతీయమానము లగుచున్నవో, సామానాధికరణ్యమువలన స్తోమములకే జ్యోతిష్ట్వ మవభాసించుచున్నది. ఆ స్తోమములలో కొన్ని పూర్వము ఉదాహరించఁబడినవి. వీనికనంతరము ఈ యాగమునకు ఏ స్తోమములు జ్యోతిష్ట్వార్హములో, ఆ స్తోమములలో ఏవి జ్యోతిస్సులు? అని

జిజ్ఞాసువు లడుగుచున్నారు. పూర్వము చెప్పఁబడిన త్రివృదాది స్తోమములే ఈ యాగమునకు జ్యోతిస్సులు. త్రివృదాది స్తోమములచే నిష్పన్న మగుటచేత జ్యోతిస్సులచేతనే యాగము అవభాసించుచున్నది. కనుకనే సప్తమ కాండమునందు "తస్మాత్రిజ్యోతి రుచ్యతే ద్వౌ స్తోమా ప్రాతస్సవనం వహతః" అని అమ్నాత మైనది.

3. మంత్రము : సోఽబ్రవీత్ । సప్తదశేన హ్రియమాణో వ్యలేశిషి । భిషజ్యతమేతి । తమశ్వినౌ ధానాభి రభిషజ్యతామ్ । పూషా కరమ్భేణ । భారతీ పరివాపేణ । మిత్రావరుణౌ పయస్యయా, ఇతి ।

అర్థము : సప్తదశేన=సప్తదశ స్తోమముచే, హ్రియమాణః=తీసికొనిరాఁబడిన నేను, వ్యలేశిషి=తేజో వియోగమువలన అల్పుఁడ నైతిని. మా=నన్ను, భిషజ్యత=చికిత్సితునిఁ జేయుఁడు. ఇతి=అని, సః=ఆ ఆదిత్యుఁడు, అబ్రవీత్=దేవతలతో అనెను. తమ్=ఆ ఆదిత్యుని, అశ్వినౌ=అశ్వినీ దేవతలు, ధానాభిః=భృష్టయవలచే తను (వేపుడు బియ్యముచేతను). పూషా=పూషదేవుఁడు కరమ్భేణ=ఆజ్యమిశ్రితమైన యవపిష్టముచేతను, భారతీ=సరస్వతీ దేవి, పరివాపేణ=లాజల (పేలాల) చేతను, మిత్రావరుణౌ=మిత్రావరుణ దేవతలు, పయస్యయా=అమిక్షచేతను, అభిషజ్యతామ్=చికిత్సితుని చేసిరి.

తాత్పర్యము : ఈ విధముగ శ్రుతి చతుస్తోమత్వమును, స్తోమములకు జ్యోతిష్టోమత్వమును చెప్పి యిచట ఆఖ్యాయికా రూపమున సవనీయ పురోడాశములను వివరించి చెప్పుచున్నది. దేవతలు ఆదిత్యుని సప్తదశ స్తోమముచే తీసికొనివచ్చుచుండఁగా అతని తేజోంశము భూమియందు పడినదని దశమానువాకమునందలి చతుర్థ మంత్రమునందు చెప్పఁబడినది. 'ఆ సప్తదశ స్తోమముచే తీసికొనిరాఁబడుచున్న నేను తేజోవిహీనుఁ డగుటవలన అల్పుఁడ నైతిని. నాకు చికిత్స చేయుఁడని' ఆదిత్యుఁడు దేవతల నడిగెను. అప్పుడు అశ్వినీ దేవతలు ధానలచేతను, పూష దేవుఁడు కరంభముచేతను, భారతీ దేవి పరివాపముచేతను, మిత్రావరుణ దేవతలు ఆమిక్షచేతను ఆదిత్యునకు చికిత్సచేసిరి. ఆమిక్ష=పాలవిఱుగుడు. లేదా దధి మిశ్రితమైన క్షీరము. ధానాదులు అర్థమునందు వివరించఁబడినవి.

4. మంత్రము : తదాహుః (౨) । యదశ్విభ్యాం ధానాః । పూష్ణః కరమ్భః । భారత్యై పరివాపః । మిత్రావరుణయోః పయస్యా కథ । కస్మాదేతేషాగ్ం హవిషా మిన్ద్రమేవ యజన్తీతి । ఏతాన్హ్యేనం దేవతా ఇతి బ్రూయాత్ । ఏతైర్హవిర్భి రభిషజ్యగ్ం స్తస్మాదితి, ఇతి ।

అర్థము : ధానాః=వేపుడు బియ్యము, అశ్విభ్యామ్=అశ్వినీ దేవతలవి, కరమ్భః=నేతితో కలిపిన యవపిష్టము, పూష్ణః=పూష దేవునిది, పరివాపః=పేలాలు, భారత్యై=భారతీ దేవివి, పయస్యా=ఆమిక్ష, మిత్రావరుణయోః=మిత్రావరుణ దేవులవి, అథాత్ యత్=అయినచో, అథ=అప్పుడు, కస్మాత్=ఏ కారణమువలన, ఏతేషాం హవిషామ్=ఈ ధానాది హవిస్సులకు, ఇన్ద్రమేవ=ఇంద్రునే, యజన్తీతి=స్వామినిగా యజించుచున్నారు? అని, తదాహుః=ఆ వేదవిదులు అడుగుచున్నారు, హి=ఏ కారణమువలన, ఏతాః దేవతాః=ఈ అశ్విన్యాది దేవతలు, ఏనమ్=ఈ యింద్రుని, ఉపజీవన్తి=ఆశ్రయించి జీవించుచున్నారో, తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, ఇన్ద్రస్యైవ=ఇంద్రునకే, ధానాది హవిస్స్వామిత్వమ్=ధానాది హవిస్సుల స్వామిత్వము, యుక్తమ్=తగినది, ఇతి=అని, అభిజ్ఞః=అభిజ్ఞుఁడు, బ్రూయాత్=(సమాధానము చెప్పవలెను) పలుకవలెను. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, అశ్విపూషాది దేవతాః=అశ్విపూషాది దేవతలు, ఏతైః హవిర్భిః=ఈ ధానాది హవిస్సులచే, అభిషజ్యన్=ఆదిత్యునకు చికిత్స చేసిరి. (ఇచట మంత్రములో లేని కొన్ని పదములు అధ్యాహరింపఁ చేయఁబడినవి.)

తాత్పర్యము : పూర్వమంత్రమునందు చెప్పఁబడిన విధముగ ధానాదులు అశ్విన్యాదులకు సంబంధించిన ద్రవ్యము లగుచున్నవి. అటులైనచో హోమకాలమునందు అశ్విన్యాది దేవతలను పరిత్యజించి ఏ కారణమువలన ఈ ధానాది హవిస్సులకు ఇంద్రుని స్వామినిగాఁ జేసి పూజించుచున్నారు? అని వేదవిదులు ప్రశ్నించుచున్నారు. ఈ అశ్వి పూషాది దేవతలు ఇంద్రు నాశ్రయించి జీవించుచున్నారు కనక ఈ ధానాది హవిస్సులకు ఇంద్రుని స్వామినిగాఁ జేసి యజించుచున్నారని అభిజ్ఞుఁడు సమాధానము చెప్పవలెను. ఆ కారణమువలన అశ్వి పూషాదులు ఈ ధానాదులచే ఆదిత్యునకు చికిత్స చేసిరి. ఇచట ప్రశ్నోత్తర రూపమున ధానాదులైన నాలుగు ద్రవ్యముల హవిస్సులకు ఇంద్రదేవతాకత్వమును శ్రుతి చూపించినది.

5. మంత్రము : తం వసవోఽష్టాకపాలేన ప్రాతఃసవనేఽభిషజ్యన్ । రుద్రా ఏకాదశకపాలేన మాధ్యందినే సవనే । విశ్వే దేవా ద్వాదశకపాలేన తృతీయసవనే (౩), ఇతి ।

అర్థము : వసవః=అష్టవసు దేవతలు, తమ్=ఆ ఆదిత్యుని, ప్రాతః సవనే=ప్రాతఃసవనమునందు, అష్టాకపాలేన=ఎనిమిది కపాలములందు సంస్కృతమైన పురోడాశముచే, అభిషజ్యన్=చికిత్సితుని చేసిరి. రుద్రాః=ఏకాదశ రుద్ర దేవతలు, మాధ్యందినే సవనే=మాధ్యందిన సవనమునందు, ఏకాదశకపాలేన=పదునొకండు కపాలములందు సంస్కరించఁబడిన పురోడాశముచే, అభిషజ్యన్. విశ్వే దేవాః=విశ్వేదేవ దేవతలు, ద్వాదశకపాలేన=పండ్రెండు కపాలములందు సంస్కరించఁబడిన పురోడాశముచే, తృతీయ సవనే=తృతీయ సవనమందు, అభిషజ్యన్.

తాత్పర్యము : శ్రుతి ధానాది హవిశ్చతుష్టయమును ప్రశంసించి యిచట పంచమమైన పురోడాఖ్య హవిస్సును ప్రశంసించుచున్నది. అష్ట వసువులు అష్టాకపాల పురోడాశముచేత ప్రాతఃసవనమునందును, ఏకాదశ రుద్రులు ఏకాదశ కపాల పురోడాశము చేత మాధ్యందిన సవనమందును, విశ్వేదేవ దేవతలు ద్వాదశ కపాల పురోడాశముచేత సాయంసవనమందును ఆ ఆదిత్యునకు చికిత్స చేసిరి. ఇచట ఇంద్రుఁడు స్తోతవ్యుఁ డగుచుండఁగా భైషజ్యముచే ఆదిత్య స్తుతి అయుక్తము కదా! అని అనరాదు. ఇంద్రునియొక్క మూర్త్యంతరమును స్వీకరించి ఆదిత్య రూపమున ఉండుటవలన ఆ విధముగ స్తుతించుట యుక్తమే యగును. లేదా- 'అదితేః పుత్రః, ఆదిత్యః' అను వ్యుత్పత్తిచే ఇంద్రుఁడు అదితియొక్క పుత్రుఁడు కావున ఆదిత్య శబ్దముచే ఇంద్రుఁడే వివక్షితుఁడని గమనించవలెను.

6. మంత్రము : స యదష్టాకపాలా న్ప్రాతఃసవనే కుర్యాత్ । ఏకాదశ కపాలాన్మాధ్యందినే సవనే । ద్వాదశ కపాలాగ్ం స్తృతీయసవనే । విలోమ తద్యజ్ఞస్య క్రియేత । ఏకాదశ కపాలానేవ ప్రాతఃసవనే కుర్యాత్ । ఏకాదశ కపాలా న్మాధ్యందినే సవనే । ఏకాదశ కపాలాగ్ం స్తృతీయ సవనే । యజ్ఞస్య సలోమత్వాయ, ఇతి ।

అర్థము : సః=ఆ యజ్ఞకర్త, అష్టాకపాలాన్=ఎనిమిది కపాలములను, ప్రాతఃసవనే=ప్రాతఃసవనమందు, కుర్యాత్ యత్=పురోడాశార్థములనుగా చేయుచో, మాధ్యందినే సవనే=మాధ్యందిన సవనమందు, ఏకాదశ కపాలాన్=పదునొకండు కపాలములను, తృతీయ సవనే=తృతీయ సవనమందు, ద్వాదశ కపాలాన్=పండ్రెండు కపాలములను, కుర్యాత్ యత్=పురోడాశార్థములనుగా చేయుచో, తత్=అప్పుడు, యజ్ఞస్య=యజ్ఞమునకు, విలోమ=వైలక్షణ్యమును, క్రియేత=చేయును. ప్రాతఃసవనే=ప్రాతఃసవనమందు, ఏకాదశ కపాలానేవ=పదునొకండు కపాలములనే, కుర్యాత్=పురోడాశార్థములనుగా, కుర్యాత్=చేయవలెను. మాధ్యందినే సవనే, ఏకాదశ కపాలేనేవ, కుర్యాత్. సాయంసవనే, ఏకాదశ కపాలానేవ, కుర్యాత్.

తాత్పర్యము : ఇచట చెప్పఁబడిన అర్థవాదము ననుసరించి సవన త్రయమునందు విలక్షణ పురోడాశము ప్రాప్తించఁగా శ్రుతి అన్వయ వ్యతిరేకములచే దానిని వారించుచున్నది. సవన త్రయమందు పురోడాశార్థములైన కపాలముల సంఖ్య విభిన్నముగ నున్నచో యజ్ఞమునకు వైలక్షణ్యము సంభవించును. సవనత్రయమునందు ఆ కపాలములు ఏకాదశ సంఖ్యాకములుగానే ఉండవలెను. అట్లు చేసినచో యజ్ఞమునకు ఏకవిధత్వరూప సమలోమత్వము కలుగును. సూత్రకారుడు ''అష్టౌ పురోడాశ కపాలాన్యేకాదశ'' ఇత్యాది సూత్రముచే 'విలోమత్వము, సలోమత్వము' అను పక్షద్వయమును చెప్పియుండెను.

7. మంత్రము : తదాహుః యద్వసూనాం ప్రాతఃసవనమ్ । రుద్రాణాం మాధ్యందినగ్ం సవనమ్ । విశ్వేషాం దేవానాం తృతీయ సవనమ్ । అథ కస్మా దేతేషాగ్ం హవిషా మిన్ద్రమేవ యజన్తీతి । ఏతా హ్యేనం దేవతా ఇతి బ్రూయాత్ । ఏతై ర్హవిర్భి రభిషజ్యాగ్ం

ప్తస్మాదితి (౮), ఇతి ।

ఏకవిగ్ంశ ఆహ తృతీయసవనే ప్రాతఃసవనం పఞ్చ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే పఞ్చమ ప్రపాఠకే ఏకాదశోనువాకః ॥౧౧ ॥

అర్థము : వసూనామ్=వసువులకు, ప్రాతఃసవనమ్=ప్రాతఃసవనము, రుద్రాణామ్=రుద్రులకు, మాధ్యందినం సవనమ్=మాధ్యందిన సవనము, విశ్వేషాం దేవానామ్=విశ్వేదేవ దేవతలకు, సాయంసవనమ్=సాయంసవనము, స్యా యత్=అగుచో, అథ=అప్పుడు, కస్మాత్=ఏ కారణమువలన, ఏతేషాం హవిషామ్=ఈ పురోడాశ హవిస్సులకు, ఇన్ద్రమేవ=ఇంద్రునే, యజన్తీతి=స్వామినిగా పూజించుచున్నారని, తత్ ఆహుః=వేదవిదులు అడుగుచున్నారు. హి ఏతాః, దేవతాః, ఏనమ్, ఉపజీవన్తి, తస్మాత్, ఇతి, అభిజ్ఞః, బ్రూయాత్. తస్మాత్, ఏతైః హవిర్భిః, అభిషజ్యన్. ఈ పదముల అర్థము నాల్గవ మంత్రమైన ధానాది వాక్య వ్యాఖ్యానమందు వ్రాయఁబడినది. అర్థ తాత్పర్యములు ఆ మంత్రమునకు వలెనే గ్రహించవలెను. ధానాదులు పురోడాశములు కాకున్నను, పురోడాశ సాహచర్యమువలన ఛత్రి న్యాయముచే పురోడాశములని వ్యవహారము. బహుజనులలో ఒకఁడు ఛత్రమును కలిగియున్నను 'ఛత్రిణో గచ్ఛన్తి' అని అందఱకు ఛత్రిత్వ వ్యవహారము ఏర్పడినది. ఇదియు అట్టిదియే.

ఏకాదశానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే పఞ్చమ ప్రపాఠకే
ద్వాదశోఽనువాకః

1. మంత్రము : తస్యా వాచోవపాదా దబిభయుః । తమేతేషు సప్తసు ఛన్దస్స్వశ్రయన్ । యదశ్రయన్ । తచ్ఛ్రాయన్తీయస్య శ్రాయన్తీయత్వమ్ । యదవారయన్ । తద్వారవన్తీయస్య వారవన్తీయత్వమ్, ఇతి ।

అవతారిక : ఏకాదశానువాకమునందు సవనీయ పురోడాశములు వివరించఁబడినవి. ఇఁక ఈ ద్వాదశానువాకమునందు సప్త చ్ఛందస్సులు వివరించఁబడుచున్నవి.

అర్థము : తస్యాః వాచః=ఆ ఋక్కుయొక్క, అవపాదాత్=అవపాదమువలన, దేవాః=దేవతలు, అబిభయుః=భయపడిరి. తమ్=ఆ ఆదిత్యుని, ఏతేషు సప్తసు ఛన్దస్సు=ఈ గాయత్ర్యాదులైన ఏడు ఛందస్సులందు, అశ్రయన్=ఆశ్రయింపఁజేసిరి. అశ్రయన్ యత్ తత్=ఆశ్రయ మగుటవలన, శ్రాయన్తీయస్య=శ్రాయన్తీయ సామమునకు, శ్రాయన్తీయత్వమ్=శ్రాయంతీయ మనెడి నామము, సంపన్నమ్=సంపన్నమైనది. అవారయన్ యత్ తత్=ఆదిత్యుఁడు అధఃపతితుఁడు కాకుండ వారించుటవలన వారవన్తీయస్య=వారవంతీయ సామమునకు, వారవన్తీయత్వమ్=వారవంతీయ నామము, సంపన్నమ్=ఏర్పడినది.

తాత్పర్యము : ఆకాశమున సంచరించుచున్న సూర్యుఁడు అధోభాగమున పడునేమోయని భయపడినవారై దేవతలు క్రింద పడకుండుటకై ఆ ఆదిత్యుని గాయత్ర్యాది చ్ఛందస్సులందు స్థాపించిరి. ఈ విధముగ దేవతలు ఛందస్సుల నాశ్రయించిరి కావున, ఆ ఛందస్సులందు గానము చేయఁబడుచున్న సామ విశేషమునకు శ్రాయంతీయ మనెడి నామ మేర్పడినది. ఛందస్సులందు ఆదిత్యుని స్థాపించి ఆ ఆదిత్యునియొక్క అధఃపాతమును నివారించిరి కనుక, ఆ ఛందస్సులందు గానము చేయఁబడవలసిన సామ విశేషమునకు వారవంతీయ మనెడి నామము సిద్ధించినది. ఛందస్సులు స్తోత్ర కర్మ సాధనములైన శ్రాయంతీయాది సామముల కాధారము అగుటవలన ప్రశస్తములని యర్థము.

2. మంత్రము : తస్యా వాచ ఏవావపాదా దబిభయుః । తస్మా ఏతాని సప్త చతురుత్తరాణి ఛన్దాగ్ంస్యుపాదధుః । తేషామతి త్రీణ్యత్యరిచ్యన్త । న త్రీణ్యుదభవన్ (౧) । స బృహతీ మేవాస్పృశత్ । ద్వాభ్యా మక్షరాభ్యామ్ । అహోరాత్రాభ్యామేవ, ఇతి ।

అర్థము : తస్యాః వాచః=ఆ ఋక్కుయొక్క, అవపాదాత్ ఏవ=అవపాదమువలనఁ గూడ, దేవాః=దేవతలు, అబిభయుః=భయపడిరి. చతురుత్తరాణి=నాలుగు ఛందస్సులు ఉత్తర భాగమునఁగల, ఏతాని సప్త ఛన్దాంసి=ఈ ఏడు ఛందస్సులను, ఉప=ఆదిత్యునియొక్క సమీపమునందు, అదధుః=స్థాపించిరి. తేషామ్=ఆ సప్త చ్ఛందస్సులలో, త్రీణి=పంక్తి, త్రిష్టుప్, జగతీ చ్ఛందస్సులు, అతిరిచ్యన్తే=గాయత్ర్యాది చ్ఛందస్సులకంటె అక్షరములచే అతిరిక్తములు (అధికములు) అగుచున్నవి. త్రీణి=గాయత్ర్యాది చ్ఛందస్సులు మూఁడు, న ఉదభవన్=బృహతిని పూరించుటకై సమర్థములు కాలేక పోయెను. సః=ఆ ఆదిత్యుఁడు, బృహతీమేవ=బృహతీ ఛందస్సునే, అస్పృశత్=స్పృశించెను. (సా=ఆ బృహతి,) అహోరాత్రాభ్యామ్=అహోరాత్ర రూపములైన, ద్వాభ్యామ్ అక్షరాభ్యామేవ=రెండు అక్షరములచేతనే, ఆదిత్యస్య=ఆదిత్యునకు, ఉపకరోతి=ఉపకరించుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఆ ఛందస్సులలో బృహతీ చ్ఛందస్సును విశేషముగ ప్రశంసించుచున్నది. ఛందస్సులందు ఆదిత్యుని స్థాపించియు, ఆ ఛందస్సులకు న్యూనాధిక భావముచే కార్యక్షమత్వము ఉండదని ఆశంకించినవారై దేవతలు మఱల ఆదిత్యుఁడు అధఃపతితుఁ డగునేమో యని భయపడుచు ఆ ఛందస్సులందే కార్యక్షమమైన ఒక ఛందస్సును అన్వేషించుచున్నవారై ఆ సప్త చ్ఛందస్సులను ఆదిత్యుని సమీపమున స్థాపించిరి. వానిలో గాయత్రీ, త్రిష్టుప్, జగతీ

ఛందస్సులు ప్రసిద్ధములు, ముఖ్యములును కూడ. ఉష్ణిక్, అనుష్టుప్, పంక్తి, బృహతీచ్ఛందస్సులు నాలుగు తదుత్తరములు. ఇవి మొత్తము ఏడు ఛందస్సులు.

బృహతి ఆధారముగాఁ జేసి సామగానము చేయునపుడు ఆ ఏడు ఛందస్సులలో పంక్తి, త్రిష్టుప్, జగతీచ్ఛందస్సులు అక్షరాధిక్యము కలవగుటచే గాయత్ర్యాది ఛందస్సులు మూఁడు బృహతిని పూరించుటకై సమర్థములు కాలేకపోయినవి. ఆ మూఁడు ఛందస్సులు అక్షర సంఖ్యలో న్యూనములైనవి. ఛందస్సుల అక్షరములలోని న్యూనాధికభావమును మున్ముందు శ్రుతి వివరించును. అప్పుడు ఆదిత్యుఁడు ఆ ఆఱు ఛందస్సులను పరిత్యజించి బృహతియే స్వకార్యక్షమమని తలఁచి ఆ బృహతిని స్వీకరించెను. ఆ బృహతియు స్వకార్యములైన ముప్పదియాఱు అక్షరములందు రెండేసి అక్షరములకు అహోరాత్ర రూపమును కల్పించి వానిచేత ఆదిత్యునకు ఉపకరించుచున్నది.

3. మంత్రము : తదాహుః । కతమా సా దేవాక్షరా బృహతీ । యస్యాం తత్ప్రత్యతిష్ఠత్ । ద్వాదశ పౌర్ణమాస్యః । ద్వాదశాష్టకాః । ద్వాదశామావాస్యాః । ఏషా వావ సా దేవాక్షరా బృహతీ (౨) । యస్యాం తత్ప్రత్యతిష్ఠదితి, ఇతి ।

అర్థము : యస్యామ్=ఏ బృహతియందు, తత్=ఆ ఆదిత్య మండలము, ప్రత్యతిష్ఠత్=ప్రతిష్ఠితమో, దేవాక్షరా=దేవతా రూపములైన అక్షరములు అవయవములుగాఁ గల, సా=ఆ బృహతీ=బృహతి, కతమా?=ఎటువంటిది? తదాహుః=అని ప్రశ్నించిరి. ద్వాదశ పౌర్ణమాస్యః=సంవత్సర గతములైన పండ్రెండు పూర్ణిమలు, ద్వాదశాష్టకాః=సంవత్సర గతములైన పండ్రెండు కృష్ణాష్టమములు, ద్వాదశ అమావాస్యాః=పండ్రెండు అమావాస్యలు, (సర్వాః మిలిత్వా=అన్నియు కలసి, దేవతా రూపాః=దేవతా రూపములైన, అక్షరావయవాః=అక్షరావయవములు. యస్యామ్=ఏ బృహతియందు, తత్=ఆ ఆదిత్య మండలము, ప్రత్యతిష్ఠత్=ప్రతిష్ఠితమో, ఏషా వావ=ఇదియే, దేవాక్షరా సా బృహతీ=ఆ దేవతాక్షర సంఘాతమైన బృహతి. ఇతి=అని, అభిజ్ఞః=అభిజ్ఞుఁడు, ఉత్తరమ్=సమాధానమును, బ్రూతే=చెప్పుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ప్రశ్నోత్తర రూపమున బృహతీ మహిమను తెలియఁజేయుచున్నది. శబ్దాత్మిక, దేవతాత్మిక అని బృహతి రెండు విధములుగ ఉన్నది. ఆ బృహతికి అవయవములైన అక్షరములు కూడ శబ్దాత్మకములు, దేవతాత్మకములు అను భేదముచే రెండు విధములుగ ఉన్నవి. న క్షరతి ఏభిః ద్వివిధైః అవయవైః ఇతి అక్షరః. 'క్షర-సంచలనే' అను ధాతువునుండి అక్షర శబ్దము ఏర్పడినది. రెండు విధములైన అవయవములచేతను చలింపనిది అని వ్యుత్పత్త్యర్థము. అందు శబ్దాత్మకములైన అక్షరావయవములు "పునానః సోమ" ఇత్యాది ఋక్కులందు ప్రసిద్ధములు. దేవతారూపములైన అక్షరావయవములతో కూడిన బృహతియందు ఆదిత్య మండలము ప్రతిష్ఠిత మైనది. అటువంటి బృహతి తదవయవములు ఎటువంటివి? అని కొందఱు ప్రశ్నించుచున్నారు.

అభిజ్ఞుఁడు ఆ ప్రశ్నకు ఈ విధముగ సమాధానము చెప్పుచున్నాఁడు.- సంవత్సరములోని పండ్రెండు పూర్ణిమలు, కృష్ణపక్షపు అష్టములు పండ్రెండును, అమావాస్యలు పండ్రెండును అన్నియు కలసి దేవతా రూపములైన అక్షరావయవములు, తత్సంఘాత రూపయైన బృహతీ దేవత ఆదిత్య మండలమునకు ఆధార అయినది. ఆ బృహతీదేవతచే ఆదిత్య మండలము అధఃపతనము చెందదని స్తోత్ర గానకాలమందు భావన కలుగుటకై ఈ దేవతా రూపము నిరూపించఁబడినది.

4. మంత్రము : యాని చ ఛన్దాగ్ంస్యత్యరిచ్యన్త । యాని చ నోదభవన్ । తాని నిర్వీర్యాణి హీనాన్యమన్యన్త । సాఽబ్రవీద్బృహతీ । మామేవ భూత్వా । మాముపసగ్ంశ్రయతేతి । చతుర్భి రక్షరై రనుష్టు బ్బృహతీం నోదభవత్ । చతుర్భి రక్షరైః పఙ్క్తి ర్బృహతీ మత్యరిచ్యత । తస్యా మేతాని చత్వార్యక్షరాణ్యపచ్ఛిద్యాఽదధాత్ (౩) । తే బృహతీ ఏవ భూత్వా బృహతీ ముపసమశ్రయతామ్, ఇతి ।

అర్థము : యాని ఛన్దాంసి=ఏ పంక్త్యాది చ్ఛందస్సులు, అత్యరిచ్యన్త=బృహతీ చ్ఛందస్సుకంటె అధికాక్షరములు కలవియో, యాని చ=ఏ అనుష్టుబాది ఛందస్సులును, నోదభవన్=బృహతిని పూరించుటకై సమర్థములు కాఁజాలనివియో, తాని=ఆ ద్వివిధ చ్ఛందస్సులు, (వయమ్=మేము,) నిర్వీర్యాణి=బృహతీ కార్యమును సంపాదించుటకై అసమర్థులము, హీనాని=కనుక అధములము, ఇతి=అని, అమన్యన్త=మనస్సునందు తలఁచినవి. 'హే ఛన్దాంసి!=ఓ ఛందస్సులారా!, మామేవ=నన్నే, భూత్వా=పొంది (నా అక్షర రూపమునే ధరించి), మామ్ ఉపసంశ్రయత=నన్ను సమీపించి సేవించుఁడు', ఇతి=అని, సా బృహతీ=ఆ బృహతి, అబ్రవీత్=పలికెను.

చతుర్భిః అక్షరైః=నాలుగు అక్షరములచే, (న్యూనా=తక్కువదియైన,) అనుష్టుప్=ముప్పదిరెండు అక్షరములు కల అనుష్టుప్ ఛందస్సు, బృహతీమ్=ముప్పదియాఱు అక్షరములు కల బృహతీ చ్ఛందస్సును, న ఉదభవత్=పూరించుటకు సమర్థము కాలేకపోయెను. చతుర్భిః అక్షరైః=నాలుగు అక్షరములచేత, పఙ్క్తిః=నలుబది అక్షరములు కల పంక్తి చ్ఛందస్సు, బృహతీమ్=బృహతిని, అత్యరిచ్యత=అధిగమించినది. తస్యామ్=ఆ పంక్తి చ్ఛందస్సునందలి, ఏతాని చత్వారి అక్షరాణి=అధికముగా ఉన్న ఈ నాలుగు అక్షరములను, అపచ్ఛిద్య=తీసివైచి, (సా=ఆ బృహతి, అనుష్టుభి=న్యూనయైన అనుష్టుప్పునందు,) అదధాత్=స్థాపించెను. (తతః=అందువలన,) తే=ఆ పంక్త్యనుష్టుప్ ఛందస్సులు, బృహతీ ఏవ భూత్వా=బృహతులుగానే అయి, బృహతీమ్=బృహతిని, ఉపసమశ్రయతామ్=చేరి సేవించినవి.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి దేవతా రూపములైన ఛందస్సులయొక్క సంవాద రూపమున అన్ని ఛందస్సులలో బృహతీ రూపత్వమును ప్రశస్తమునుగా సంపాదించుచున్నది. పంక్తి ఛందస్సునందు అయిదు పాదములు కలవు. ఒక్కొక్క పాదమునందు ఎనిమిదేసి అక్షరములు కలవు. కనుక పంక్తి చ్ఛందస్సునందు నలుబది అక్షరములున్నవి. బృహతీ ఛందస్సునందు ముప్పదియాఱు అక్షరములు, అనుష్టుప్ ఛందస్సునందు ముప్పదిరెండు అక్షరములును కలవు. అందువలన పంక్తి చ్ఛందస్సు బృహతికంటె నాలుగు అక్షరములచే అధిక మగుచున్నది. అనుష్టుప్ ఛందస్సు బృహతికంటె నాలుగు అక్షరములచే న్యూన మగుచున్నది. ఈ కారణముచే ఈ పంక్త్యనుష్టుప్ఛందస్సులు రెండును బృహతీ కార్యమును సంపాదించుట కసమర్థములై 'మేము బృహతీ కార్యమును సంపాదించుట కసమర్థులము, కనుక హీనులము' అని మనస్సునందు అనుకొనినవి.

ఆ పంక్త్యనుష్టుప్పుల ఖేదమును చూచి బృహతి తత్పరిహారోపాయమును ఈ విధముగ చెప్పినది.- ఓ ఛందస్సులారా! నా అక్షర సంఖ్యనే పొంది నన్ను చేరి సేవించుఁడు. బృహతికంటె నాలుగక్షరములచే అతిరిచ్యమానమైన పంక్తిచ్ఛందస్సు బృహతీ కార్యమును సంపాదింప నసమర్థ మైనది. బృహతికంటె నాలుగక్షరములచే హీనమైన అనుష్టుప్ఛందస్సు కూడ బృహతీ కార్యమును సంపాదింప నసమర్థమైనది. అప్పుడు బృహతి పంక్తిచ్ఛందస్సులో అధికముగ ఉన్న నాలుగక్షరములను తీసి అనుష్టుప్ఛందస్సునందు ఉంచినది. అందువలన ఆ పంక్త్యనుష్టుప్పులు రెండును బృహతులుగానే అయి ఆ బృహతిని చేరి సేవించినవి. ఇచట ఒక న్యూనాధిక యుగ్మమునకు బృహతీత్వము సంపాదించఁబడినది.

5. మంత్రము : అష్టాభి రక్షరై రుష్ణిగ్బృహతీం నోదభవత్ । అష్టాభి రక్షరై స్త్రిష్టుగ్బృహతీ మత్యరిచ్యత । తస్యా మేతాన్యష్టా వక్షరాణ్యపచ్ఛిద్యాఽదధాత్ । తే బృహతీ ఏవ భూత్వా । బృహతీ ముపసమశ్రయతామ్ । ద్వాదశభి రక్షరై ర్గాయత్రీ బృహతీం నోదభవత్ । ద్వాదశభి రక్షరై ర్జగతీ బృహతీ మత్యరిచ్యత । తస్యా మేతాని ద్వాదశాక్షరాణ్యపచ్ఛిద్యాఽదధాత్ (౪) । తే బృహతీ ఏవ భూత్వా । బృహతీ ముపసమశ్రయతామ్, ఇతి ।

అర్థము : అష్టాభిః అక్షరైః=ఎనిమిది అక్షరములచే, ఉష్ణిక్=(న్యూనమైన) ఉష్ణిక్ ఛందస్సు, బృహతీమ్=బృహతిని, న ఉదభవత్=పూరించుటకు సమర్థము కాలేదు. అష్టాభిః అక్షరైః=ఎనిమిది అక్షరములచే, త్రిష్టుప్=త్రిష్టుప్ఛందస్సు, బృహతీమ్=బృహతిని, అత్యరిచ్యత=అధిగమించెను. తస్యామ్=ఆ త్రిష్టుప్ఛందస్సునందలి, ఏతాని అష్టౌ అక్షరాణి=ఈ అధికములైన ఎనిమిది అక్షరములను, అపచ్ఛిద్య=తీసివైచి, అదధాత్=బృహతి ఉష్ణిక్ఛందస్సునందు స్థాపించెను. తే=ఆ త్రిష్టుబుష్ణిక్ఛందస్సులు రెండును, బృహతీ ఏవ=బృహతులుగా అయి, బృహతీమ్=బృహతిని, ఉపసమశ్రయతామ్=చేరి సేవించినవి.

ద్వాదశభిః అక్షరైః=పండ్రెండు అక్షరములచే (న్యూనమైన), గాయత్రీ=గాయత్రీ ఛ్ఛందస్సు, బృహతీమ్=బృహతిని, న ఉదభవత్=పూరించుటకు సమర్థము కాలేదు. ద్వాదశభిః అక్షరైః=పండ్రెండు అక్షరములచే, జగతీ=జగతీ ఛ్ఛందస్సు, బృహతీమ్=బృహతిని, అత్యరిచ్యత=అధిగమించెను. తస్యామ్=ఆ జగతీ ఛ్ఛందస్సునందలి, ఏతాని ద్వాదశాక్షరాణి=ఈ అధికములైన పండ్రెండు అక్షరములను, అపచ్ఛిద్య=తీసివైచి, అదధాత్=బృహతి గాయత్రీ ఛ్ఛందస్సునందు స్థాపించెను. తే= ఆ గాయత్రీ జగతీ ఛ్ఛందస్సులు రెండును, బృహతీ ఏవ=బృహతులుగానే, భూత్వా=అయి, బృహతీమ్=బృహతిని, ఉపసమశ్రయతామ్=చేరి సేవించినవి.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఇతరములైన రెండు న్యూనాధిక యుగ్మములకు బృహతీత్వమును సంపాదించుచున్నది. బృహతీ ఛ్ఛందస్సునందు ముప్పదియారు అక్షరములు, ఉష్ణిక్ఛందస్సునందు ఇరువదియెనిమిది అక్షరములు, త్రిష్టుప్ఛందస్సునందు నలుబదినాలుగు అక్షరములును గలవు. ఈ న్యూనాధికతాభావ కారణము వలన ఉష్ణిక్ఛందస్సు బృహతిని పూరింప సమర్థము కాలేదు. ఎనిమిది అక్షరములచే త్రిష్టుప్ఛందస్సు బృహతిని అధిగమించినది. అప్పుడు బృహతి త్రిష్టుప్ఛందస్సులో అధికముగా ఉన్న ఎనిమిది అక్షరములను తీసి ఉష్ణిక్ఛందస్సునందు స్థాపించినది. అందువలన ఆ ఉష్ణిక్ త్రిష్టుప్ ఛందస్సులు రెండును బృహతులుగా అయి ఆ బృహతిని చేరి సేవించినవి.

గాయత్రీ ఛ్ఛందస్సునందు ఇరువదినాలుగు అక్షరములు, జగతీ ఛ్ఛందస్సునందు నలుబదియెనిమిది అక్షరములును గలవు. ఆ కారణముచే గాయత్రీ ఛ్ఛందస్సు బృహతిని పూరింప సమర్థము కాలేదు. జగతీ ఛ్ఛందస్సు పండ్రెండు అక్షరములచే బృహతిని అధిగమించినది. అప్పుడు బృహతి జగతీ ఛ్ఛందస్సునందు అధికముగానున్న ఈ పండ్రెండు అక్షరములను తీసి గాయత్రీ ఛ్ఛందస్సు నందు స్థాపించినది. అందువలన ఆ గాయత్రీ జగతీ ఛ్ఛందస్సులు రెండును బృహతులై ఆ బృహతిని చేరి సేవించినవి. ఇచట రెండు న్యూనాధిక యుగ్మములకు బృహతీత్వము సంపాదించఁబడినది.

6. మంత్రము : సో ఽబ్రవీత్ప్రజాపతిః । ఛన్దాగ్ంసి రథో మే భవత । యుష్మాభి రహ మేత మధ్వాన మనుసంచరాణీతి । తస్య గాయత్రీ చ జగతీ చ పక్షా వభవతామ్ । ఉష్ణిక్చ త్రిష్టుప్చ ప్రష్ట్యౌ । అనుష్టుప్చ పఙ్క్తిశ్చ ధుర్యౌ । బృహత్యేవోద్ధి రభవత్ । స ఏతం ఛన్దోరథ మాస్థాయ । ఏత మధ్వాన మనుసమచరత్ । ఏతగ్ంహ వై ఛన్దోరథ మాస్థాయ । ఏత మధ్వాన మనుసంచరతి । యేనైష ఏతత్సంచరతి । య ఏవం విద్వాన్సోమేన యజతే । య ఉ చైన మేవం వేద (౫), ఇతి ।

అభవన్త్సావ సా దేవాక్షరా బృహత్యదధా ద్ద్వాదశాక్షరాణ్యపచ్ఛిద్యాదధా దాస్థాయ షట్ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే పఞ్చమ ప్రపాఠకే ద్వాదశో ఽనువాకః ॥౧౨॥

అగ్నేః కృత్తికా యత్పుణ్యం దేవస్య సవితు ర్బ్రహ్మవాదినః కత్యృత మేవ దేవా వా ఆయుష ఇన్ద్రో దధీచో దేవాసురాః స ప్రజాపతిః స సముద్రో యే వై చత్వార స్తస్యా వాచో ద్వాదశ అగ్నేః కృత్తికా దేవగృహా వా ఋత మేవర్ధ్యామేవ త్రిగ్ంశ పరాచీర్మే వై చత్వారో నవపఞ్చాశత్ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే పఞ్చమ ప్రపాఠకే ద్వాదశో ఽనువాకః ॥౧౨॥

అర్థము : హే ఛన్దాంసి!=ఓ గాయత్ర్యాది ఛ్ఛందస్సులారా!, యూయమ్=మీరు, మే=నాకొఱకు, రథః భవత=రథ మగుఁడు, యుష్మాభిః=రథాకారములైన మీచేత, అహమ్=నేను, ఏతమ్ అధ్వానమ్=ఈ ఆకాశ మార్గమును, అను=అనుదినము, సంచరామి=ఆదిత్య రూపమున సంచరింతును, ఇతి=అని, సః ప్రజాపతిః=ఆ ప్రజాపతి, అబ్రవీత్=పలికెను. తస్య=ఆ ప్రజాపతియొక్క, (గమనార్థమ్=గమనముకొఱకు,) గాయత్రీ చ జగతీ చ=గాయత్రియు, జగతియు, పక్షౌ=రథ చక్రములుగా, అభవతామ్=అయినవి. ఉష్ణిక్చ త్రిష్టుప్చ=ఉష్ణిక్కును, త్రిష్టుప్పును, ప్రష్ట్యౌ=ఈషా రూపములైన దీర్ఘ కాష్ఠముగా (నాగేటియేంటికోలగా) అభవతామ్=అయినవి. అనుష్టుప్ చ పఙ్క్తిః చ=అనుష్టుప్పును, పంక్తియు, ధుర్యౌ=బరువు మోసెడి అశ్వములుగా, అభవతామ్=అయినవి. బృహత్యేవ=బృహతియే, ఉద్ధిః=ఊర్ధ్వమున (పైని) స్థాపించఁదగిన పీఠ సమానమగు ఉపవేశన ఫలకరూప (పీట), అభవత్=అయినది.

సః=ఆ ప్రజాపతి, ఏతం ఛన్దోరథమ్=ఈ ఛందోరథమును, ఆస్థాయ=అధిష్ఠించి, ఏతమ్ అధ్వానమ్=ఈ ఆకాశ మార్గమును, అను సంచరతి=అనుదినము సంచరించుచున్నాఁడు. యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏవం విద్వాన్=ఈ విధముగ రథమును అనుసంధానము చేయుచున్నవాఁడగుచు, సోమేన యజతే=సోమయాగము చేయుచున్నాఁడో, చ=మఱియు, యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏనమ్=ఈ రథమును, ఏవమ్=ఈ విధముగ, వేద=ధ్యానించుచున్నాఁడో, సః=ఆ ఉభయవిధ పురుషుఁడు, యేన=ఏ మార్గముచేత, ఏషః=ఈ ప్రజాపతి, ఏతత్=ఈ కనఁబడుచున్న స్థానమును, సంచరతి= సంచరించుచున్నాఁడో, ఏతం వై=ఈ మార్గమునే, ఏతం ఛన్దోరథమ్ ఆస్థాయ=ఈ ఛందోరథము నధిరోహించి, అను సంచరతి హ=అనుదినము సంచరించును.

తాత్పర్యము : ఇక శ్రుతి అనుసంధానమునకై రథరూపకమును కల్పించుచున్నది. ఆ ప్రజాపతి ఆదిత్య రూపమున ఆకాశ మార్గమునందు సంచరించుటకై గాయత్ర్యాది ఛందస్సులతో 'ఓ ఛందస్సులారా! మీరు నాకొఱకు రథాకారమును పొందుఁడు. రథాకారములైన మీచేత నేను ఈ ఆకాశ మార్గమును అనుదినము సంచరింతునని' పలికెను. అనంతరము ప్రజాపతి గమనమునకై గాయత్రీ జగత్తులు రథచక్రములుగాను, ఉష్ణిక్ త్రిష్టుప్పులు నాగేటియేంటికోలగాను, అనుష్టుప్ పంక్తియు బరువు మోసెడి అశ్వములుగాను, బృహతియే రథమున ఉండెడి ఆసనముగాను అయినవి. ఆ ప్రజాపతి అట్టి ఛందోరథము నధిరోహించి అనుదినము ఆకాశ మార్గమున సంచరించుచున్నాఁడు.

ఈ విధముగ రథమును అనుసంధానము చేయుచు సోమయాగము చేసిన పురుషుఁడు, ఈ రథమును ఈ విధముగ ధ్యానము చేసిన పురుషుఁడును ప్రజాపతి ఏ మార్గముచేతనే వెళ్లి ఈ కనఁబడుచున్న స్థానమున సంచరించుచున్నాఁడో, ఆ మార్గమున ఛందోరథము నధిరోహించి సంచరింతురు. ''ఏవం విద్వాన్సోమేన యజతే'' అను వాక్యమునందలి 'ఏవం' శబ్దముచే 'దేవాసురాః' ఇత్యాద్యనువాక చతుష్టయమునందు చెప్పఁబడిన సాంగమైన సోమయాగ ప్రకారము పరామర్శించఁబడుచున్నది. ఈ కారణమువలన ఇది సోమయాగమునకు ప్రయోగవిధియని గ్రహించఁదగినది.

ద్వాదశానువాకము సమాప్తము.

తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమునందు ప్రథమ కాండమున పంచమ ప్రపాఠకము పరిసమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాణ్డే షష్ఠ ప్రపాఠకః

ప్రథమోఽనువాకః

1.మంత్రము : అనుమత్యై పురోడాశ మష్టాకపాలం నిర్వపతి । యే ప్రత్యఞ్చః శమ్యాయా అవశీయన్తే । నైర్ఋత మేకకపాలమ్।

ఇయం అనుమతిః । ఇయం నిర్ఋతిః॥

అవతారిక : సంహితయందుఁగల ప్రథమ కాండములోని అష్టమ ప్రపాఠకమునందు రాజసూయ యాగము విధింపఁబడినది. అందు అనేకములైన ప్రధాన కర్మలు విధింపఁబడినవి. ఆ కర్మలకు సంబంధించిన మంత్రములు, ఆ మంత్రములకు బ్రాహ్మణము కూడ అచట చెప్పఁబడినవి. అది ముఖ్యమైన బ్రాహ్మణము. ఆ మంత్రముల ననువదించుచు సార్థవాదకమైన బ్రాహ్మణము ఇచట చెప్పఁబడుచున్నది. కనుక ఈ బ్రాహ్మణమునకు అనుబ్రాహ్మణమని పేరు కలిగినది. ఈ షష్ఠ, సప్తమ, అష్టమ ప్రపాఠక రూపమైనది అనుబ్రాహ్మణము. ఈ అనువాకమునఁ గల ''అనుమత్యై పురోడాశ మష్టాకపాలమ్'' ఇత్యాది మంత్రము లన్నియు సంహితయందలి ప్రథమ కాండములోని అష్టమ ప్రపాఠకమునఁ గల ప్రథమానువాకమున వ్యాఖ్యానింపఁబడినవి. కనుక ఆ మంత్రములకు వ్యాఖ్యా[illegible] నచటనే చూడవలసినది. ఆ భాగము ప్రథమ సంపుటమునందు కలదు.

అర్థము : ''అనుమత్యై పురోడాశమ్........నైర్ఋత మేకకపాలమ్'' ఈ భాగము వ్యాఖ్యాతము. ఇయం వై=ఈ భూమియే, అనుమతిః=అనుమతి దేవత. ఇయమ్=ఈ భూమి, నిర్ఋతిః=నిర్ఋతి దేవత.

తాత్పర్యము : అనుమతిదేవతాకమైన కర్మ ఒకటియు, నిర్ఋతి దేవతాకమైన కర్మ మఱియొకటియుఁ ''అనుమత్యై'' ఇత్యాది బ్రాహ్మణముచే విధింపఁబడినవి. భూమి రెండు విధములుగా నున్నది. శాలి, గోధూమాది సర్వ సస్యములతో ఒప్పుచున్న భూమి మొదటిది. ఆ సర్వసస్యములకు యోగ్యము కాని భూమి రెండవది. అందు అనుమతి దేవత ప్రథమ భూమి రూప, నిర్ఋతి దేవత ద్వితీయ భూమిరూప.

2. మంత్రము : నైర్ఋతేన పూర్వేణ ప్రచరతి । పాప్మానమేవ నిర్ఋతిం పూర్వా నిరవదయతే ।

అర్థము : పూర్వేణ నైర్ఋతేన ప్రచరతి=ప్రథమమైన నిర్ఋతి దేవతాక కర్మను అనుష్ఠించవలెను. పాప్మానం నిర్ఋతిమేవ=ప్రతికూలమ్మైన నిర్ఋతి దేవతనే, పూర్వామ్=ప్రథమ మైనదానినిగా, నిరవదయతే=తొలఁగించుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : అనుమతి దేవతాక పురోడాశమునంటె అనంతరము నిరుప్తమైన నిర్ఋతి దేవతాక కర్మకు అనుమతి దేవతాక కర్మకంటె అనంతర కాలమందు న్యాయప్రాప్తమైన ప్రధాన యాగానుష్ఠానమును వారించుటకై యిచట నిర్ఋతి దేవతాక కర్మకు శ్రుతి పూర్వకాలమును విధించుచున్నది. లోకమునందు రోగగ్రస్తులైన పురుషులకు అనిష్టమైన రోగమును నివారించి అనంతరము అభిమతమైన శరీర పుష్టి సంపాదింపఁబడుచున్నది. ఆ విధముగనే ఇచట గూడ ప్రతికూలమైన నిర్ఋతి దేవతను పురోడాశ రూప భాగమును ప్రథమమున ఇచ్చి ఆ ప్రతికూల నిర్ఋతి దేవతను యజమానుఁడు నివారించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. కనుక యజ్ఞకర్త ప్రథమమున నిర్ఋతి దేవతాక కర్మను అనుష్ఠించవలెను. అట్లు చేయుటచే అతఁడు పాపరూపమైన (ప్రతికూలమైన) నిర్ఋతి దేవతను ప్రథమమున భాగదానముచే నివారించినవాఁ డగుచున్నాఁడు

3. మంత్రము : ఏకకపాలో భవతి । ఏకధైవ నిర్ఋతిం నిరవదయతే ।

అర్థము : ఏకకపాలః భవతి=నిర్ఋతి దేవతాక పురోడాశ ద్రవ్యము ఒక కపాలమునందు సంస్కృతమై ఉంచఁబడిన దగుచున్నది. (అతః=ఈ కారణమువలన,) ఏకధైవ=ఒక్క ప్రయత్నముచేతనే, నిర్ఋతిమ్=నిర్ఋతి దేవతను, నిరవదయతే=నివారించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : విధివాక్యగతమైన కపాలైక్యమును అనువదించి ప్రశంస చేయఁబడుచున్నది. కపాల బాహుళ్య మైనచో ప్రయత్న బాహుళ్యము సంభవించును కనుక ఏక కపాల సంస్కృత పురోడాశమునే నిర్ఋతి దేవతకు నిర్వాపము చేయుటవలన ఏక ప్రయత్నముచేతనే యజమానుఁడు నివారించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. ఈ అనుమతి దేవతాకము, నిర్ఋతి దేవతాకము మొదలగు కర్మజాత మంతయు అన్వారంభణీయ స్థానీయమును, పవిత్రాఖ్యమునునగు అగ్నిష్టోమమున కనంతరము అనుష్ఠింపఁదగినది.

4. మంత్రము : యదహుత్వా గార్హపత్య ఈయుః (౧) । రుద్రో భూత్వాఽగ్ని రనూత్థాయ । అధ్వర్యుం చ యజమానం చ హన్యాత్ । వీహి

స్వాహాఽఽహుతిం జుషాణ ఇత్యాహ। ఆహుత్యైవైనగ్ం శమయతి । నార్తి మార్ఛత్యధ్వర్యుర్న యజమానః ।

అర్థము : గార్హపత్యే=గార్హపత్యాగ్నియందు, అహుత్వా=హోమము చేయక, ఈయుః యత్=అధ్వర్యు యజమానులు పోవునెడల, అగ్నిః=అగ్ని, అను=వెంటనే, రుద్రః భూత్వా=రుద్రుఁడు అయి, ఉత్థాయ=లేచి, అధ్వర్యుం చ=అధ్వర్యుని, యజమానం చ=యజమానుని, హన్యాత్=సంహరించును. (తత్=ఆ కారణమువలన,) ''వీహి స్వాహాఽఽహుతిం జుషాణః'' ఇతి ఆహ=ఓ గార్హపత్యాగ్నీ! నీ కొసంగఁబడిన ఆహుతిని సేవించుచున్నవాఁడవై దక్షిణ దిక్కునకు పోఁబోవు మాతో విడిపోవుమని వీహీత్యాది మంత్రము చెప్పినది. (యజమానః=యజమానుఁడు,) ఆహుత్యైవ=ఆహుతిచేతనే, ఏనమ్=ఈ గార్హపత్యాగ్నిని, శమయతి=శాంతింపఁజేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. (తదా=అప్పుడు,) అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు, ఆర్తిమ్=మరణ రూపమైన ఆర్తిని, న ఆర్ఛతి=పొందఁడు. యజమానః=యజమానుఁడు, ఆర్తిమ్, న ఆర్ఛతి.

తాత్పర్యము : అధ్వర్యు యజమానులు గార్హపత్యాగ్నియందు హోమము చేయకుండ వెళ్లుచో రుద్రుఁడు క్రూర దేవుఁడని ''రుద్రో వై క్రూరః'' అను శ్రుతి చెప్పుటవలన గార్హపత్యాగ్ని రుద్రుఁడై అధ్వర్యు యజమానులను సంహరించును. కనుక అధ్వర్యు యజమానుల ఆర్తినివారణమునకై హోమము చేయవలెనని 'వీహి స్వాహా' అను శ్రుతి చెప్పినది. ఈ హోమముచే యజమానుఁడు గార్హపత్యాగ్నిని శాంతింపఁచేసినవాఁ డగును.

5. మంత్రము : ఏకోల్ముకేన యన్తి । తద్ధి నిర్ఋత్యై భాగధేయమ్ ।

అర్థము : ఏకోల్ముకేన యుక్తాః=ఒక కొఱవితోఁ గూడినవారై, యన్తి=వెళ్లవలెను. తత్=ఆ కొఱవి, నిర్ఋత్యై (త్యాః)=నిర్ఋతి దేవతకు, భాగధేయం హి=భాగము కదా!

తాత్పర్యము : అధ్వర్యు యజమానులు దక్షిణాగ్నినుండి ఒక కొఱవిని తీసికొనిపోవలెను. ఆ కొఱవి నిర్ఋతి దేవతకు ప్రియ మైనది కదా! నిర్ఋతి దేవతకు ఏకోల్ముక ప్రియత్వము అర్థవాదాంతరమున చెప్పఁబడినట్లు హి శబ్దమువలన సూచింపఁబడినది.

6. మంత్రము : ఇమాం దిశం నయతి । ఏషా వై నిర్ఋత్యై దిక్ । స్వాయామేవ దిశి నిర్ఋతిం నిరవదయతే (౨) ।

అర్థము : ఇమాం దిశమ్=ఈ దక్షిణ పశ్చిమముల మధ్యమునఁ గల దిక్కును గూర్చి, యన్తి=అధ్వర్యు యజమానాదులు కొఱవిని తీసికొనిపోవలెను. ఏషా వై=ఈ దక్షిణ పశ్చిమముల మధ్యమునఁ గల దిక్కే, నిర్ఋత్యై=నిర్ఋతి దేవతయొక్క, దిక్=దిశ. స్వాయాం దిశి ఏవ=తన దిక్కునందే, నిర్ఋతిమ్=నిర్ఋతి దేవతను, నిరవదయతే=ఉంచినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి దక్షిణ పశ్చిమముల అవాంతర దిశను అంగుళి 'ఇమాం దిశమ్' అంగుళి నిర్దేశముచే విధించుచున్నది. అధ్వర్యు యజమానాదులు ఈ దక్షిణ పశ్చిమముల అవాంతర దిశకు ఏకోల్ముకమును తీసికొనిపోవలెను. ఇదియే నిర్ఋతియొక్క దిక్కు. ఆ విధముగ తీసికొనుటవలన యజమానుఁడు నిర్ఋతిని నిర్ఋతిదిక్కునందే ఉంచినవాఁ డగును.

7. మంత్రము : స్వకృత ఇరిణే జుహోతి ప్రదరే వా । ఏతద్వై నిర్‌ృత్యా ఆయతనమ్ । స్వ ఏవాఽఽయతనే నిర్‌ృతిం నిరవదయతే ।

అర్థము : స్వకృతే ఇరిణే=స్వతస్సిద్ధమైన ఊషర క్షేత్రమునందు, వా=లేదా, స్వకృతే ప్రదరే=స్వతస్సిద్ధమైన భూచ్ఛిద్రమందు, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. ఏతత్ వై=ఇదియే, నిర్‌ృత్యాః=నిర్‌ృతి దేవతయొక్క, ఆయతనమ్=స్థానము. స్వే ఆయతనే ఏవ=స్వీయ స్థానమునందే, నిరవదయతే=ఉంచినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : తీసికొనిపోఁబడిన కొఱవిని ఉంచుటకై స్థానము ఇచట విధింపఁబడుచున్నది. తీసికొనిపోఁబడిన ఆ కొఱవిని స్వతస్సిద్ధమైన ఊషరక్షేత్రమునందుఁ గాని, స్వతస్సిద్ధమైన భూచ్ఛిద్రమునందుఁ గాని ఉంచవలెను. ఇదియే నిర్‌ృతియొక్క స్థానము. ఇట్లు చేయుటవలన యజమానుఁడు నిర్‌ృతిని నిర్‌ృతియొక్క స్థానమునందే ఉంచినవాఁ డగును.

8. మంత్రము : ఏష తే నిర్‌ృతే భాగ ఇత్యాహ । నిర్దిశత్యే వైనామ్ ।

అర్థము : "ఏషః తే నిర్‌ృతే భాగః" ఇతి ఆహ=ఓ నిర్‌ృతి దేవతా! ఇది నీయొక్క భాగమని శ్రుతి చెప్పుటచే, (యజమానః=యజమానుఁడు,) ఏనామేవ=ఈ నిర్‌ృతినే, నిర్దిశతి=నిర్దేశించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : నిర్‌ృతి దేవత నుద్దేశించి ప్రత్యక్షముగనే భాగమును సమర్పించుటకై ఏతచ్ఛబ్దము మంత్రము ప్రయుక్తమైనదని యీ బ్రాహ్మణము "ఏషతే నిర్‌ృతే భాగః" అను మంత్రమును వ్యాఖ్యానించుచున్నది. "ఓ నిర్‌ృతి దేవతా! ఇది నీ భాగము" అని మంత్రము చెప్పుటచే యజమానుఁడు ఈ నిర్‌ృతినే నిర్దేశించినవాఁ డగుచున్నాడు.

9. మంత్రము : భూతే హవిష్మత్యసీత్యాహ । భూతిమేవోపావర్తతే ।

అర్థము : 'భూతే హవిష్మతీ అసి' ఇతి ఆహ='అస్మదైశ్వర్య హేతువైన ఓ నిర్‌ృతి దేవతా! నీవు హవిస్సు కలదాన వగుచున్నావు' అని మంత్రము చెప్పుటచే, (ఈ యజమానుఁడు,) భూతిమ్=ఐశ్వర్యమును, ఉపావర్తతే ఏవ=తప్పక పొందును.

తాత్పర్యము : మంత్రమునందలి భూతి శబ్దముచే నిర్‌ృతి పరామర్శ చేయఁబడినదని ఈ బ్రాహ్మణము చెప్పినది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

10. మంత్రము : ముఞ్చేమ మగ్ంహస ఇత్యాహ అగ్ంహస ఏవైనం ముఞ్చతి ।

అర్థము : "ముఞ్చ ఇమమ్ అంహసః" ఇతి ఆహ=ఓ నిర్‌ృతి దేవతా! ఈ యజమానుని పాపమునుండి విడువుము అని మంత్రము చెప్పుటచే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, అంహసః=పాపమునుండి, ముఞ్చతి ఏవ=నిర్‌ృతి నిశ్చయముగ విడిపించును.

తాత్పర్యము : మంత్ర సామర్థ్యమువలన నిర్‌ృతి యజమానుని పాపమునుండి సర్వథా విడిపించునను అభిప్రాయమును ఈ బ్రాహ్మణము తెలియఁజేయుచున్నది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

11. మంత్రము : అఙ్గుష్ఠాభ్యాం జుహోతి (౩) । అన్తత ఏవ నిర్‌ృతిం నిరవదయతే ।

అర్థము : అఙ్గుష్ఠాభ్యామ్=వ్రేళ్లతో, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. అన్తతః ఏవ=హస్తాగ్రముచేతనే, నిర్‌ృతిమ్=నిర్‌ృతిని, నిరవదయతే=తొలఁగించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : జుహువుతో హోమము చేయవలెననెడి చోదక ప్రాప్త విధిని అపవదించుటకై ఈ బ్రాహ్మణము (శ్రుతి) వ్రేళ్లతో హోమము చేయవలెనని విధించుచున్నది. అంగుష్ఠములతో హోమము చేయుటవలన యజమానుఁడు నిర్‌ృతిని హస్తాగ్రముచేతనే తొలఁగించినవాఁ డగును.

12. మంత్రము : కృష్ణం వాసః కృష్ణతూషం దక్షిణా । ఏతద్వై నిర్‌ృత్యై రూపమ్ । రూపేణైవ నిర్‌ృతిం నిరవదయతే ।

అర్థము : కృష్ణ తూషమ్=నల్లని అంచు కల, కృష్ణం వాసః=నల్లని వస్త్రము, దక్షిణా=నిర్‌ృతి దేవతాక కర్మయందు దక్షిణ. ఏతత్ వై=ఈ నలుపే, నిర్‌ృత్యై=నిర్‌ృతియొక్క, రూపమ్=రూపము. రూపేణైవ=నిర్‌ృతి రూపముతోనే, నిర్‌ృతిమ్=నిర్‌ృతిని, నిరవదయతే=తొలఁగించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు విధింపఁబడిన దక్షిణ ఇచట ప్రశంసింపఁబడుచున్నది. నిర్‌ృతి దేవతాక కర్మయందు నల్లని అంచు కల వస్త్రమును దక్షిణగా నీయవలెనని ముఖ్యబ్రాహ్మణమందు విధింపఁబడినది. రాక్షస జాతికి చెందిన పాపరూప నిర్‌ృతి దేవతయొక్క దేహము నల్లని వర్ణము కలది. కనుక కృష్ణ వస్త్రమును దక్షిణగా ఇచ్చిన యజమానుఁడు నిర్‌ృతిని నిర్‌ృతి రూపముతోనే తొలఁగించినవాఁ డగును.

13. మంత్రము : అప్రతీక్ష మాయన్తి । నిర్‌ృత్యా అన్తర్హిత్యై ।

అర్థము : అప్రతీక్షమ్=పృష్ఠభాగ దర్శన రహితముగ, ఆయన్తి=అధ్వర్యు యజమానాదులు నిర్‌ృతి దేవతనుండి రావలెను. (ఏతత్=ఈ ఆగమనము,) నిర్‌ృత్యాః=నిర్‌ృతియొక్క, అన్తర్హిత్యై=అదర్శనముకొఱకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి పృష్ఠభాగ దర్శన రహితముగ యజమానాదులు నిర్‌ృతి దేవతనుండి తిరిగి రావలెను. ఇట్లు వచ్చుటవలన నిర్‌ృతి దేవతను దర్శింపకుండుట సిద్ధించును.

14. మంత్రము : స్వాహా నమో య ఇదం చకారేతి పునరేత్య గార్హపత్యే జుహోతి । ఆహుత్యైవ నమస్యన్తో గార్హపత్య ముపావర్తన్తే ।

అర్థము : "స్వాహా నమో య ఇదం చకార" ఇతి='ఏది' అను మంత్రముచే మేము ప్రార్థించిన అనుష్ఠానమును యథోక్తముగ ఆచరించిన గార్హపత్యానికి హవిస్సు ఈయఁబడినది. నమస్కారము కూడ చేయఁబడినది' అను మంత్రముచే, పునః=మరల, ఏత్య=వచ్చి, గార్హపత్యే=గార్హపత్యాగ్నియందు, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. ఆహుత్యైవ=ఆహుతిచేతనే, నమస్యన్తః=యజమానాదులు నమస్కరించుచున్నవారై, గార్హపత్యమ్=గార్హపత్యాగ్నిని, ఉపావర్తన్తే=చుట్టు తిరుగవలెను.

తాత్పర్యము : ఇచట గార్హపత్యాగ్నికి హవిర్దానము, నమస్కారము విధింపఁబడినవి. యజమానాదులు మరల గార్హపత్యాగ్ని యొద్దకు వచ్చి "స్వాహా నమో య ఇదం చకార" అను మంత్రమును పఠించుచు ఆ గార్హపత్యాగ్నియందు హోమము చేసి అగ్నికి చుట్టు తిరిగి నమస్కారము చేయవలెను.

15. మంత్రము : అనుమతేన ప్రచరతి । ఇయం వా అనుమతిః (౪) । ఇయమేవాస్మై రాజ్య మనుమన్యతే ।

అర్థము : అనుమతేన ప్రచరతి=నైర్‌ృత కర్మానుష్ఠానంతరము అనుమతి దేవతాకమైన కర్మను అనుష్ఠించవలెను. ఇయం వై=ఈ సర్వ సస్యాఢ్యమైన భూమియే, అనుమతిః=అనుమతి దేవతా రూపము. ఇయమేవ=సర్వ సస్యాఢ్య భూమి రూపమైన ఈ అనుమతి దేవతయే, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, రాజ్యమ్=రాజ్యమును, అనుమన్యతే=అనుమతించుచున్నది.

తాత్పర్యము : నైర్‌ృత ప్రచారానంతరము లబ్ధావసరమైన అనుమతి దేవతాక హవి రనుష్ఠానమును ఈ బ్రాహ్మణము విధించుచున్నది. తాత్పర్యము స్పష్టము. సర్వ సస్యాఢ్యమైన భూమియందు ఈ అనుమతి శబ్దము సార్థకమని అభిప్రాయము.

16. మంత్రము : ధేను ర్దక్షిణా । ఇమామేవ ధేనుం కురుతే ।

అర్థము : ధేనుః=నూతనముగ ఈనిన గోవు, దక్షిణా=అనుమతి దేవతాక కర్మయందు దక్షిణ. (అనేన=ఈ ధేను దానముచే, యజమానః=యజమానుఁడు,) ఇమామేవ=ఈ అనుమతి రూప భూమినే, ధేనుమ్=ధేనువునుగా, కురుతే=చేయుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ధేను దానమును ప్రశంసించుచున్నది. 'ధేట్-పానే' అను ధాతువునుండి ధేను శబ్దము ఉత్పన్న మైనది. లేగటి ఆవు అని ధేనుశబ్దార్థము. దూడ దీనిపాలు త్రాగునని వ్యుత్పత్త్యర్థము. యజమానుడు అనుమతి దేవతాక కర్మయందు ధేనువును దక్షిణగా ఇచ్చుటవలన ఈ అనుమతి రూప భూమినే ధేనువునుగా చేసినవా డగును. పాలనొసంగు ధేనువువలె సస్యాది ఫలముల నొసంగు భూమినిగా జేయునని తాత్పర్యార్థము.

17. మంత్రము : ఆదిత్యం చరుం నిర్వపతి । ఉభయీష్వేవ ప్రజాస్వభిషిచ్యతే । దైవీషు చ మానుషీషు చ ।

అర్థము : అదిత్యం చరుమ్=అదితి దేవతాకమైన చరు హవిస్సును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. దైవీషు చ మానుషీషు చ ఉభయీషు ప్రజాసు ఏవ=దైవ మానుష ప్రజలైన ఉభయులందును, అభిషిచ్యతే=ఈ అదితి దేవతాక హవిస్సును నిర్వాపము చేసిన యజమానుడు అభిషేకింపబడుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : ముఖ్యబ్రాహ్మణము రాజసూయమునందు ప్రథమ దినమున అనుమతము, నైర్ఋతము అను కర్మద్వయము విధించి, తదనంతర దినములందు ఆదిత్యాది కర్మలను 'అదిత్యం చరుం నిర్వపతి' ఇత్యాది రూపమున విధించినది. ఈ అనుబ్రాహ్మణము ఆ ఆదిత్యాది కర్మలలో మొదటిదైన అదితి దేవతాక కర్మను ప్రశంసించుచున్నది. రాజసూయ యాగ కర్త అదితి దేవతాక మైన చరు హవిస్సును నిర్వాపము చేయవలెను. అనుమతి అనగా మానుష భూమి. కనుకనే 'రాజ్య మనుమన్యతే' రాజ్యము ననుమతించుచున్నదని 15 వ మంత్రమునందు చెప్పబడినది. అదితి యనగా దేవభూమి యనెడి అభిప్రాయముతో దైవ ప్రజలందు అభిషేకమును ఈ బ్రాహ్మణము తెలియజేయుచున్నది. అనగా పూర్వరాజ్యముతో గూడ కలిపి ఉభయ ప్రజలందు ఈ యజమానుడు పట్టాభిషిక్తు డగునని యర్థము.

18. మంత్రము : వరో దక్షిణా । వరో హి రాజ్యగ్ం సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : వరః=శ్రేష్ఠమైన గోవు, దక్షిణా=దక్షిణ. వరః=శ్రేష్ఠమైన గోవు, రాజ్యం హి=రాజ్యము కదా!. సమృద్ధ్యై=సమృద్ధికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి శ్రేష్ఠ గో దానమును ప్రశంసించుచున్నది. అదితి దేవతాక కర్మయందు శ్రేష్ఠమైన గోవు దక్షిణ. శ్రేష్ఠగోవు రాజగృహమునందు ఉండుట కర్తము కావున రాజ్య స్వరూప మగుచున్నది. శ్రేష్ఠ గో దక్షిణ సమృద్ధి కొఱకు అగును.

19. మంత్రము : అగ్నావైష్ణవ మేకాదశకపాలం నిర్వపతి । అగ్నిః సర్వా దేవతాః (న) । విష్ణుర్యజ్ఞః । దేవతాశ్చైవ యజ్ఞం చావరున్ధే ।

అర్థము : అగ్నావైష్ణవమ్=అగ్నియు, విష్ణువును దేవతలుగా గల, ఏకాదశకపాలమ్=పదునొకండు కపాలములందు సంస్కృతమైన పురోడాశమును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. అగ్నిః=అగ్ని దేవుడు, సర్వాః దేవతాః=సర్వదేవతా స్వరూపుడు, విష్ణుః=విష్ణువు, యజ్ఞః=యజ్ఞస్వరూపుడు. (అయమ్=ఈ యజమానుడు,) దేవతాః చ=సర్వదేవతలను, యజ్ఞం చ=యజ్ఞమును, అవరున్ధే=పొందుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అగ్నిని, విష్ణువును వేఱు వేఱుగా ప్రశంసించుచున్నది. రాజసూయ యాగ కాలమున మఱియొక దినమునందు రాజసూయ యజ్ఞకర్త అగ్ని దేవతాకమును, విష్ణు దేవతాకమును అగు ఏకాదశ కపాల పురోడాశమును నిర్వాపము చేయవలెను. అగ్ని సర్వ దేవతా స్వరూపుడు. విష్ణువు యజ్ఞస్వరూపుడు. కనుక ఇట్టి హవిస్సును నిర్వాపము చేసిన యజ్ఞకర్త సర్వ దేవతలను, యజ్ఞమును పొందును. ఈ "అదిత్యం చరుం నిర్వపతి" ఇత్యాది బ్రాహ్మణ భాగము [illegible] అర్థవాదాత్మకమే విధాయకము కాదు. ఆదిత్య చరు నిర్వాపాదికము ముఖ్యబ్రాహ్మణమే. "తే దేవా అగ్నౌ [illegible] సన్యదధత । తస్మాదాహుః, అగ్నిః సర్వా దేవతాః," "తే దేవా బిభ్యతోఽగ్నిం ప్రావిశ న్తస్మాదాహురగ్నిః సర్వా దేవతాః" 'ఆ దేవతలు తన శరీరములను అగ్నియందు బాగుగ ఉంచిరి. అందువలన అగ్ని సర్వదేవతా స్వరూపుడని మంత్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు.' 'ఆ దేవతలు భయపడినవారై అగ్నియందు ప్రవేశించిరి. కనుక అగ్ని సర్వ దేవతా స్వరూపుడని వేదవిదులు చెప్పుచున్నారు.' ఇత్యాది శ్రుతులందు అగ్ని సర్వ దేవతా స్వరూపుడుగా చెప్పబడెను.

20. మంత్రము : వామనో వహీ దక్షిణా । యద్వహీ తేనాఽఽగ్నేయః । యద్వామనః తేన వైష్ణవః సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : వామనః=పొట్టిదియగు, వహీ=బరువు మోయునట్టి యెద్దు, దక్షిణా=దక్షిణ. వహీ యత్=వహీ యేది కలదో, తేన=ఆ వహిచేత, ఆగ్నేయః=అగ్ని దేవతాకము. భవతి=అగుచున్నది. వామనః యత్=పొట్టిది యేది కలదో, తేన=ఆ వామనముచేత, వైష్ణవః=విష్ణుదేవతాకము, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అగ్నికి, విష్ణువునకును ప్రీతికరమైన వహిత్వమును, వామనత్వమును చూపుచున్నది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

21. మంత్రము : అగ్నీషోమీయ మేకాదశకపాలం నిర్వపతి । అగ్నీషోమాభ్యాం వా ఇన్ద్రో వృత్ర మహన్నితి । యదగ్నీషోమీయ

మేకాదశకపాలం నిర్వపతి (౮) । వార్త్రఘ్నమేవ విజిత్యై ।

అర్థము : అగ్నీషోమీయమ్=అగ్నియు, సోముడును, దేవతలుగా గల ఏకాదశకపాలమ్=ఏకాదశ కపాల పురోడాశమును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. అగ్నీషోమాభ్యాం వై=అగ్ని సోమ దేవతలచేతనే, ఇన్ద్రః=ఇంద్రుడు, వృత్రమ్=వృత్రాసురుని, అహన్=సంహరించెను. ఇతి=కనుక, అగ్నీషోమీయమ్ ఏకాదశకపాలం నిర్వపతి యత్=అగ్ని సోములు దేవతలుగా గల ఏకాదశ కపాల పురోడాశమును నిర్వాపము చేసినచో, తత్=ఆ అగ్నీషోమీయ కర్మ, వార్త్రఘ్నమేవ=శత్రు సంహారకమే, భూత్వా=అయి, విజిత్యై=విశేష జయముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : అగ్నీషోమీయ కర్మకు వైరిఘాతిత్వము యాజమాన మంత్ర బ్రాహ్మణములందు, వృత్రవధ బ్రాహ్మణమునందు స్పష్టీకరింపబడినదను నభిప్రాయముతో ఆ విషయమునే ఈ అనుబ్రాహ్మణము చెప్పినది. రాజసూయయాగమున మఱియొక దినమునందు ఈ అగ్నీషోమీయ కర్మను చేయవలెను. తాత్పర్యము స్పష్టము.

22. మంత్రము : హిరణ్యం దక్షిణా సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : హిరణ్యం దక్షిణా=పూర్వోక్తమైన అగ్నీషోమీయ కర్మయందు, బంగారము దక్షిణ. (తత్=ఆ హిరణ్య దానము,) సమృద్ధ్యై=సమృద్ధికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : హిరణ్యమునకు సమృద్ధి హేతుత్వము లోకప్రసిద్ధమే యని యీ బ్రాహ్మణము తెలియజేయుచున్నది.

23. మంత్రము : ఇన్ద్రో వృత్రగ్ం హత్వా । దేవతాభిశ్చేన్ద్రియేణ చ వ్యార్ధ్యత । స ఏత మైన్ద్రాగ్న మేకాదశకపాల మపశ్యత్ । తం నిరవపత్ ।

తేన వై స దేవతా శ్చేన్ద్రియం చావారున్ధ ।

అర్థము : ఇన్ద్రః=ఇంద్రుడు, వృత్రమ్=వృత్రుని, హత్వా=సంహరించి, దేవతాభిః=దేవతలచేతను, ఇన్ద్రియేణ చ=ఇంద్రియ సామర్థ్యముచేతను. వ్యార్ధ్యత=వియుక్తు డయ్యెను. సః=ఆ యింద్రుడు, ఐన్ద్రాగ్నమ్=ఇంద్రాగ్నులు దేవతలుగా గల, ఏకాదశకపా[illegible] ఏకాదశకపాల పురోడాశమును, అపశ్యత్=చూచెను. తమ్=ఆ ఐన్ద్రాగ్నమగు ఏకాదశకపాల పురోడాశమును, నిరవపత్=[illegible]ర్వాపము చేసెను. తేన వై=ఆ పురోడాశ నిర్వాపముచేతనే, సః=ఆ యింద్రుడు, దేవతాః=దేవతలను, ఇన్ద్రియం చ=ఇంద్రియ సామర్థ్యమును, అవారున్ధ=పొందెను.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ముఖ్యబ్రాహ్మణోక్తుడైన ఇంద్రునితో గూడ వికల్పితమైన ఐంద్రాగ్న కర్మను ప్రస్తుతించుచున్నది. ఇంద్రుడు వృత్రుని చంపి ఆ పాపమువలన దేవతలను, ఇంద్రియ సామర్థ్యమును పోగొట్టుకొనెను. అనంతర మతడు ఐంద్రాగ్న కర్మను దేవతా ప్రాప్తికి, ఇంద్రియ సామర్థ్య ప్రాప్తికిని సాధనముగా కనుగొని ఆ ఐంద్రాగ్నమైన ఏకాదశ

కపాల పురోడాశమును నిర్వాపము చేసెను. దానిచేతనే ఆ యింద్రుండు మఱల దేవతలను, ఇంద్రియ సామర్థ్యమును పొందెను.

24. మంత్రము : యదైన్ద్రాగ్న మేకాదశకపాలం నిర్వపతి । దేవతాశ్చైవ తేనేన్ద్రియం చ యజమానో ऽవరున్ధే ।

అర్థము : ఐన్ద్రాగ్నమ్=ఇంద్రాగ్నులు దేవతలుగాఁ గల, ఏకాదశకపాలమ్=ఏకాదశ కపాల పురోడాశమును, నిర్వపతి యత్=నిర్వాపము చేసినచో, (నిర్వాపము చేయవలెనని విధి.) యజమానః=నిర్వాపము చేసిన యజమానుఁడు, తేన=అట్టి పురోడాశ నిర్వాపముచేత, దేవతాశ్చ=దేవతలను, ఇన్ద్రియం చ=ఇంద్రియ సామర్థ్యమును, అవరున్ధే ఏవ=నిశ్చయముగ పొందును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఐంద్రాగ్న కర్మను విధించినది. ఈ బ్రాహ్మణము ఐంద్రాగ్న కర్మ విధాయకము. తాత్పర్యము స్పష్టము.

25. మంత్రము : ఋషభో వహీ దక్షిణా (౭) । యద్వహీ । తేనా ऽऽగ్నేయః । యదృషభః । తేనైన్ద్రః సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : ఋషభః=ఇంద్రియ సేచన సమర్థము, అండ సహితమునగు, వహీ=బరువును మోయునట్టి యెద్దు, దక్షిణా=ఐంద్రాగ్న కర్మయందు దక్షిణ. వహీ యత్, తేన, ఆగ్నేయః. ఋషభః యత్, తేన, ఐన్ద్రః. సమృద్ధ్యై, భవతి (వీని యర్థము 20వ మంత్ర వ్యాఖ్యానమునందు చూడఁదగినది.)

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి దేవద్వయ ప్రీత్యై గుణ ద్వయమును చూపినది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

26. మంత్రము : ఆగ్నేయ మష్టాకపాలం నిర్వపతి । ఐన్ద్రం దధి । యదా ऽऽగ్నేయో భవతి । అగ్నిర్వై యజ్ఞముఖమ్ । యజ్ఞముఖమేవర్ధిం

పురస్తాద్ధత్తే । యదైన్ద్రం దధి (౮) । ఇన్ద్రియ మేవావరున్ధే ఋషభో వహీ దక్షిణా । యద్వహీ । తేనా ऽऽగ్నేయః । యదృషభః ।

తేనైన్ద్రః సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : ఆగ్నేయమ్=అగ్ని దేవతగాఁ గల, అష్టాకపాలమ్=ఎనిమిది కపాలములందు సంస్కృతమైన పురోడాశమును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. దధి=దధి, ఐన్ద్రమ్=ఇంద్ర దేవతాకముగా, నిర్వపతి. ఆగ్నేయః భవతి యత్=అగ్నిదేవతాక పురోడాశము నిర్వాపము అయినచో, అగ్నిః వై=అగ్నియే, యజ్ఞముఖమ్=యజ్ఞముఖము, పురస్తాత్=ప్రథమమున, యజ్ఞముఖమేవ=యజ్ఞ ప్రారంభముననే, ఋద్ధిమ్=సమృద్ధిని, ధత్తే=యజమానుఁడు ధరించు చున్నాఁడు (పొందుచున్నాఁడు). దధి=దధి, ఐన్ద్రం యత్=ఇంద్ర దేవతాకముగ నిరుప్తమైనచో, ఇన్ద్రియమేవ=ఇంద్రియ సామర్థ్యమునే, అవరున్ధే=యజమానుఁడు పొందుచున్నాఁడు. ఋషభః, వహీ, దక్షిణా. వహీ యత్, తేన, ఆగ్నేయః. ఋషభః యత్, తేన, ఐన్ద్రః. సమృద్ధ్యై, భవతి. (అర్థము పూర్వము చెప్పఁబడినది.)

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఒక యాగమునందు విహితమైన హవిర్ద్వయమును, గోగతమైన గుణద్వయమును వేఱు వేఱుగా ప్రశంసించినది. అగ్ని లేకుండ యజ్ఞము ప్రవృత్తము కాదు కనుక అగ్ని యజ్ఞముగఁ జెప్పఁబడెను. అటువంటి అగ్నికి ప్రథమమున హవిస్సు నొసఁగుటచే యాగకర్త ఆదియందే యాగమునకు సమృద్ధిని ధరించినవాఁ డగును. ఇచట అగ్నిదేవతాకము, ఇంద్రదేవతాకమును అగు రెండు కర్మలు చెప్పఁబడినవి. ఆగ్నేయ కర్మయందు అష్టాకపాల పురోడాశము ద్రవ్యము. ఐంద్రకర్మయందు దధి ద్రవ్యము. ఈ దధి హవిస్సు, పురోడాశ హవిస్సు అను హవిర్ద్వయము ప్రశంసించఁబడినది. ఇంద్రియసేచన సమర్థము, బరువు మోయునది యగు ఎద్దు దక్షిణగాఁ జెప్పఁబడినది. గోగతమైన ఇంద్రియ సేచన సామర్థ్యము, భారవాహిత్వము అను గుణద్వయము ప్రశంసించఁబడినవి.

27. మంత్రము : యావతీర్వై ప్రజా ఓషధీనా మహుతానా మాశ్నన్ । తాః పరాభవన్ ।

అర్థము : అహుతానామ్=హుతము కానట్టి, ఓషధీనామ్=ఓషధుల సంబంధములైన, యావతీః వై=ఎన్నింటినైతే, ప్రజాః=ప్రజలు, ఆశ్నన్=భుజించిరో, తాః=ఆ తినిన ప్రజలు, పరాభవన్=పరాభూతులైరి.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్తమైన కర్మయందు హవిర్ద్వయము, దక్షిణా ద్వయము వినఁబడుచున్నను, కర్మోత్కర్షము సిద్ధించుటకై సంఘరూపమైన ఆగ్రయణతను విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది. హుతము కాని ఓషధుల సంబంధములైన వానిని తినిన ప్రజలు పరాభూతులైరి.

28. మంత్రము : ఆగ్రయణం భవతి హుతాద్యాయ । యజమానస్యా పరాభావాయ (౯) ।

అర్థము : హుతాద్యాయ=హుతమును భుజించుటకై, ఆగ్రయణమ్=దేవతా సంఘరూపమైన ఆగ్రయణ కర్మ, భవతి=అనుష్ఠేయము కావలెను. ఏతత్=ఈ అనుష్ఠానము, యజమానస్య=యజమానునియొక్క, అపరాభావాయ=పరాభావము లేకుండుటకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : హుతమును భక్షించుటకై దేవతా సంఘ రూపమైన ఆగ్రయణ కర్మను అనుష్ఠించవలెను. ఈ అనుష్ఠానముచే యజమానునకు పరాభావము లేకుండుట సిద్ధించును. ఈ బ్రాహ్మణము ఆగ్రయణ కర్మ విధాయకము.

29. మంత్రము : దేవా వా ఓషధీష్వాజిమయుః । తా ఇన్ద్రాగ్నీ ఉదజయతామ్ । తావేత మైన్ద్రాగ్నం ద్వాదశకపాలం నిరవృణాతామ్ । యదైన్ద్రాగ్నో

భవత్యుజ్జిత్యై ।

అర్థము : దేవాః=దేవతలు, ఓషధీషు=ఓషధులందు, ఆజిమ్=ఆజిని, అయుః=పొందిరి. తాః=ఆ ఓషధులను, ఇన్ద్రాగ్నీ=ఇంద్రాగ్నులు, ఉదజయతామ్=జయించిరి. తౌ=ఆ యింద్రాగ్నులు, ఏతమ్ ఐన్ద్రాగ్నమ్=ఇంద్రాగ్నులు దేవతలుగాఁ గలదియు, ద్వాదశకపాలమ్=పండ్రెండు కపాలములందు సంస్కృతమైన పురోడాశమును, నిరవృణాతామ్=మిక్కిలిగ వరించిరి. ఐన్ద్రాగ్నః భవతి యత్=ఐంద్రాగ్న కర్మ అనుష్ఠింపఁబడినదైనచో, తత్=ఆ అనుష్ఠానము, ఉజ్జిత్యై=జయమునకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్త దేవతా సంఘమునందుఁ గల ఐంద్రాగ్న కర్మకు శ్రుతి ఇచట జయహేతుత్వమును చూపుచున్నది. దేవతలు ఓషధులందు ఆజిని పొందిరి. ఆ ఓషధులను ఇంద్రాగ్నులు జయించిరి. ఆ యింద్రాగ్నులు ఐంద్రాగ్నమగు ద్వాదశ కపాల పురోడాశమును వరించిరి. (కోరిరి). ఐంద్రాగ్న కర్మ జయ హేతు వగుచున్నది.

30. మంత్రము : ద్వాదశకపాలో భవతి । ద్వాదశ మాసాః సంవత్సరః । సంవత్సరేణైవాస్మా అన్న మవరున్ధే ।

అర్థము : ద్వాదశకపాలః భవతి=ఇంద్రాగ్నులు దేవతలుగాఁ గల పురోడాశము ద్వాదశ కపాల సంస్కృతము అగుచున్నది. ద్వాదశ మాసాః=పండ్రెండు మాసములు, సంవత్సరః=ఒక సంవత్సరము. సంవత్సరేణైవ=సంవత్సర కాల పర్యంతము, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, అన్నమ్=అన్నమును, అవరున్ధే=అధ్వర్యుఁడు పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : మాససామాన్యముచే కపాల సంఖ్య యిచట ప్రశంసించఁబడుచున్నది. ఐంద్రాగ్న కర్మ ద్వాదశ కపాల పురోడాశము కలదగుచున్నది. పండ్రెండు మాసములు ఒక సంవత్సరము. ఈ కర్మయందు ద్వాదశ కపాల పురోడాశమును నిర్వాపము చేసిన అధ్వర్యుఁడు ద్వాదశ మాస సామ్యముచే సంవత్సర పర్యంతము ఈ యజమానునికొఱకు అన్నమును పొందును.

31. మంత్రము : వైశ్వదేవ శ్చరు ర్భవతి । వైశ్వదేవం వా అన్నమ్ । అన్న మేవాస్మై స్వదయతి (౧౦) ।

అర్థము : వైశ్వదేవః=విశ్వేదేవ దేవతాకమైన, చరుః=చరు పురోడాశము, భవతి=నిర్వాపము చేయఁబడిన దగుచున్నది. అన్నమ్= అన్నము, వైశ్వదేవం వై=విశ్వేదేవ దేవతాక మైనదియే. అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, అన్నమేవ=అన్నమునే స్వదయతి=వైశ్వదేవ చరు హవిస్సు రుచిమంతముగాఁ జేయుచున్నది.

తాత్పర్యము : వైశ్వదేవమైన అన్నము రుచిహేతువని యిచట శ్రుతి చెప్పుచున్నది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

32. మంత్రము : ప్రథమజో వత్సో దక్షిణా సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : ప్రథమజః=ప్రథమమున పుట్టినదైన, వత్సః=దూడ, దక్షిణా=వైశ్వదేవ చరు హవిష్కర్మయందు దక్షిణ. ఏషః=ఈ వత్సము, సమృద్ధ్యై=సమృద్ధికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ప్రథమమున జన్మించిన వత్సము జనిష్యమాణ వత్సాపేక్షచే సమృద్ధి హేతువని యీ శ్రుతి చెప్పుచున్నది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

33. మంత్రము : సౌమ్యగ్ం శ్యామాకం చరుం నిర్వపతి । సోమో వా అకృష్టపచ్యస్య రాజా । అకృష్టపచ్య మేవాస్మై స్వదయతి ।

అర్థము : సౌమ్యమ్=సోమ దేవతాకమును, శ్యామాకమ్=శ్యామాక (చామ) ధాన్య సంబంధియునగు, చరుమ్=చరు హవిస్సును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయుచున్నాఁడు. సోమః వై=సోమ దేవుఁడే, అకృష్టపచ్యస్య=దున్నకయే పండిన ధాన్యమునకు, రాజా=రాజు. అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, అకృష్టపచ్యమేవ=దున్నకయే పండిన ధాన్యమును, స్వదయతి=రుచికర మగుచున్నది.

తాత్పర్యము : తృతీయ హవిస్సును సోమదేవుఁడు స్వీకరించుటకు కారణమును ఈ శ్రుతి చెప్పుచున్నది. చామ (శ్యామాక) అకృష్టపచ్యము. దానికి సోముఁడు రాజు. కనుక ఆ శ్యామాక చరుహవిస్సు సోమదేవున కర్పింపఁబడినది. ఆ విధముగ సోమునకు శ్యామాక చరు హవిస్సు నొసఁగిన యజమానునికొఱకు ఆ అకృష్టపచ్యము ఈ యజమానునకు రుచికర మగుచున్నది. 31, 32, 33 మంత్రములలో వరుసగా ద్వాదశ కపాల పురోడాశము, వైశ్వదేవ చరువు, సౌమ్య చరువు అను మూఁడు హవిస్సులు చెప్పఁబడినవి. ఐంద్రాగ్న, వైశ్వదేవ, సౌమ్యములగు మూఁడు హవిస్సులతోఁ గూడిన ఆగ్రయణ రూప యాగ మంతయు నొక్కటియే.

34. మంత్రము : వాసో దక్షిణా । సౌమ్యగ్ం హి దేవతయా వాసః సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : వాసః=వస్త్రము, దక్షిణా=సౌమ్య చరు హవిష్కర్మయందు దక్షిణ. దేవతయా=దేవతచే, సౌమ్యం వాసః=సోమ సంబంధియగు వస్త్రము, సమృద్ధ్యై=సమృద్ధికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ప్రతిగ్రహ మంత్రమునందు "సోమాయ వాసః" అను శ్రుతిని అభిసంధానము చేసి దక్షిణ యిచట ప్రశంసింపఁబడినది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

35. మంత్రము : సరస్వత్యై చరుం నిర్వపతి । సరస్వతే చరుమ్ । మిథున మేవావరున్ధే । మిథునౌ గావౌ దక్షిణా సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : సరస్వత్యై=సరస్వతీ దేవతకొఱకు, చరుమ్=చరు హవిస్సును, నిర్వపతి=యజమానుఁడు నిర్వాపము చేయుచున్నాఁడు. సరస్వతే=సరస్వద్దేవతకొఱకు, చరుమ్, నిర్వపతి. మిథునమేవ=మిథునమునే, అవరున్ధే=యజమానుఁడు పొందుచున్నాఁడు. మిథునౌ గావౌ దక్షిణా=మిథునములైన గోవుల దక్షిణ, సమృద్ధ్యై=సమృద్ధికొఱకు, భవతి= అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి సరస్వతీ సరస్వద్దేవతలను, చరు హవిస్సును, మిథున దక్షిణను సమృద్ధి హేతువులుగా ప్రశంసించినది. యజమానుఁడు సరస్వతీ సరస్వద్దేవతలకు చరు హవిస్సు నొసఁగి గోమిథునమును దక్షిణగా నిచ్చుటవలన మిథునమును పొందుచున్నాఁడు సమృద్ధిమంతుఁడు నగుచున్నాఁడు.

36. మంత్రము : ఏతి వా ఏష యజ్ఞముఖాదృద్ధ్యాః । యో ऽగ్నేర్దేవతాయా ఏతి ।

అర్థము : యః=ఏ పురుషుఁడు, అగ్నేః దేవతాయాః=అగ్నిదేవతనుండి, ఏతి=వేఱు అగుచున్నాఁడో, ఏషః=అట్టి యీ పురుషుఁడు, యజ్ఞముఖాత్ వై=యజ్ఞప్రారంభమునుండియే, ఋద్ధ్యాః=యజ్ఞసమాప్తినుండియే, ఏతి=వేఱు అగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : అగ్నిదేవతనుండి తొలఁగిన పురుషుఁడు యజ్ఞప్రారంభమునుండి, యజ్ఞసమాప్తినుండియు తొలఁగును. అగ్ని అష్టత్వ సంఖ్య కలవాఁడని ఇఁకముందు చెప్పఁబడును. ఆ అష్టత్వ సంఖ్యనుండి తొలఁగుటయే అగ్ని సమీపమునుండి తొలఁగుటయని యర్థము. పూర్వోక్త ద్రవ్య దేవతా సంబంధములు ఎనిమిదికంటె అధికముగా నుండుటవలన, ఈ చెప్పఁబడిన యాగములు కూడ అధికము లనెడి భ్రమను నివారించుటకై అష్టసంఖ్యను విధించుటకై ఇచట ప్రస్తుతి చేయఁబడినది.

37. మంత్రము : అష్టావేతాని హవీగ్ంషి భవన్తి । అష్టాక్షరా గాయత్రీ । గాయత్రో ऽగ్నిః । తేనైవ యజ్ఞముఖాదృద్ధ్యాః అగ్నేర్దేవతాయై నైతి

(౧౧), ఇతి ।

ఈయుర్నిరవదయతే ऽక్షుష్యాభ్యాం జుహోత్యనుమతి ర్దేవతా నిర్వపతి వహా దక్షిణా యద్వైశ్వం దధ్యపరాభావాయ

స్వదయతి గావౌ దక్షిణా సమృద్ధ్యై షట్ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే షష్ఠ ప్రపాఠకే ప్రథమో ऽనువాకః ॥౧॥

అర్థము : ఏతాని హవీంషి=ఈ పూర్వోక్తములైన హవిశ్శబ్ద వాచ్యములైన కర్మలు, అష్టౌ భవన్తి=ఎనిమిది కావలెను. గాయత్రీ= గాయత్రి, అష్టాక్షరా=(ఒక్కొక్క పాదమునందు) ఎనిమిది అక్షరములు కలది. అగ్నిః=అగ్ని, గాయత్రః=గాయత్రి సంబంధి. తేనైవ=ఆ హవిశ్శబ్ద వాచ్యములైన కర్మలయొక్క అష్టత్వ సంఖ్యచేతనే, యజమానః=యజమానుఁడు, యజ్ఞముఖాత్=యజ్ఞప్రారంభమునుండి, ఋద్ధ్యాః=యజ్ఞసమాప్తినుండి, అగ్నేః దేవతాయై (యాః)=అగ్ని దేవతనుండియు, నైతి=తొలఁగి పోవుట లేదు.

తాత్పర్యము : ఇచట పూర్వోక్త హవిశ్శబ్ద వాచ్య కర్మలకు అష్టత్వ సంఖ్య విధింపఁబడుచున్నది. ఈ పూర్వోక్తములైన అనుమత వైశ్వాది కర్మలు ఎనిమిది కావలెను. గాయత్రి ఎనిమిది అక్షరములు కలది. అగ్ని గాయత్రి సంబంధి. గాయత్రి అగ్నియు ప్రజాపతి నుండి పుట్టుటచే ఈ యుభయుల సంబంధము సహోత్పన్నత్వ లక్షణ మైనది. ఆ అష్టత్వ సంఖ్యచేతనే యజమానుఁడు యజ్ఞప్రారంభమునుండి, యజ్ఞ సమాప్తినుండి, అగ్నినుండియు తొలఁగి పోఁడు. అనఁగా కర్మల సంఖ్య ఎనిమిది. గాయత్రీ సంబంధము కల అగ్ని అష్టత్వ సంఖ్యాత్మకుఁడు యజమానుఁడు యజ్ఞముఖాదులనుండి తొలఁగి పోఁడని యర్థము.

రాజసూయ యాగము చేయుటకు ముందుగా ఒక దినమున అనుమతి, దేవతాకము, నైర్రృతి దేవతాకమునైన ఒక యాగమును చేయవలెనని చెప్పఁబడినది. ఆ ఆదిత్యాదులైన ఏడు యాగములందు ఏ యే దేవతల నుద్దేశించి యెంతెంత పురోడాశము నీయవలెనో, దేనిని దక్షిణగా నొసంగవలెనో ఈ ముఖ్యబ్రాహ్మణమందు, ఈ అనుబ్రహ్మాణ ప్రథమానువాకమునందును స్పష్టీకరించఁబడినది. వీనిలో ఆగ్నేయైంద్ర దేవతాకములైన హవిస్సులతోఁ గూడిన ఒకే యాగము. ఇట్లే ఐంద్రాగ్న వైశ్వదేవ సౌమ్యములగు హవిస్సుల మూఁడింటితోఁ గూడిన యాగమొక్కటియే. ఇట్లు విభజించినచో ఇందు పేర్కొనఁబడిన అనుమత నైర్రృత యాగములతో కలసి ఆదిత్యాది యాగములు ఎనిమిదియేయని స్పష్ట మగుచున్నది. కనుకనే "సహైవాఽఽనుమతే నాష్టౌ యాగాః ప్రథమ ఈరితాః" అని సాయణాచార్యులు వినియోగసంగ్రహమందు పేర్కొనిరి.

ప్రథమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే షష్ఠ ప్రపాఠకే

ద్వితీయోఽనువాకః

1\. మంత్రము : వైశ్వదేవేన వై ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజత । తాః సృష్టా న ప్రాజాయన్త । సోఽగ్ని రకామయత । అహమిమాః ప్రజనయేయ మితి । స ప్రజాపతయే శుచ మదధాత్ । సోఽశోచత్ప్రజా మిచ్ఛమానః । తస్మాద్యం చ ప్రజా భునక్తి యం చ న । తావుభౌ శోచతః ప్రజా మిచ్ఛమానౌ । తాస్వగ్ని మప్యసృజత్ । తా అగ్ని రధ్యైత్ (౧) । సోమో రేతోఽదధాత్ । సవితా ప్రాజనయత్ । సరస్వతీ వాచ మదధాత్ । పూషాఽపోషయత్ । తే వా ఏతే త్రిః సంవత్సరస్య ప్రయుజ్యన్తే । యే దేవాః పుష్టిపతయః । సంవత్సరో వై ప్రజాపతిః । సంవత్సరేణైవాస్మై ప్రజాః ప్రాజనయత్ ।

అవతారిక : ప్రథమానువాకమునందు ప్రాయణీయాహస్సునకు అనంతర కర్తవ్యములైన అనుమతాది యాగములు చెప్పఁబడినవి. ఈ ద్వితీయానువాకమందు చాతుర్మాస్యములందు ప్రథమ పర్వరూపమైన హవిర్గణము సంహితలోని ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు విధించఁబడినది. ఆ హవిర్గణము ఈ అనుబ్రాహ్మణమునందు ప్రశంసించఁబడుచున్నది.

అర్థము : వైశ్వదేవేన వై=వైశ్వదేవ కర్మచేతనే, ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, ప్రజాః=ప్రజలను, అసృజత=సృజించెను. సృష్టాః=సృజించఁబడిన, తాః=ఆ ప్రజలు, న ప్రాజాయన్త=సంతానమును పుట్టించుకొనలేకపోయిరి. 'అహమ్=నేను, ఇమాః=ఈ సంతాన రూప ప్రజలను, ప్రజనయేయమ్=పుట్టింతునని', సః అగ్నిః=ఆ అగ్ని, అకామయత=కోరుకొనెను. సః=ఆ అగ్ని, ప్రజాపతయే=ప్రజాపతికొఱకు, శుచమ్=శోకమును, అదధాత్=పుట్టించెను. సః=ఆ ప్రజాపతి, ప్రజామ్=పౌత్రరూప ప్రజను, ఇచ్ఛమానః=కోరుచున్నవాఁడై, అశోచత్=శోకించెను. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, యం చ=ఏ తండ్రిని, ప్రజా=పుత్రరూప ప్రజ, భునక్తి=పాలించుచున్నదో, యం చ=అపత్యరహితుఁడైన ఏ తండ్రిని, న భునక్తి=పుట్టని పుత్ర రూప ప్రజ పాలించుట లేదో, తౌ ఉభౌ=ఆ ఉభయులు, ప్రజామ్=పుత్ర రూపమును పౌత్ర రూపమునైన ప్రజను, ఇచ్ఛమానౌ=కోరుచున్నవారై, శోచతః=శోకించుచున్నారు.

తాసు=ప్రజాపతిచే సృజించఁబడిన ఆ ప్రజలలో, అగ్నిమపి=అగ్నిని కూడ, అసృజత్=సంతానమును పుట్టించుటకై ప్రజాపతి అనుమతించెను. అగ్నిః=అనుజ్ఞాతుఁడైన అగ్ని, తాః=ఆ ప్రజలను, అధ్యైత్=మిథునభావముచే కలసికొనెను. సోమః=సోమ దేవుఁడు, రేతః=ఆగ్నేయ రేతస్సును, అదధాత్=ఆ ప్రజలందు గర్భభావమున ధరింపఁజేసెను. సవితా=సవిత, ప్రాజనయత్=సంతానమును పుట్టించెను. సరస్వతీ=సరస్వతి, వాచమ్=వాక్కును, అదధాత్=స్థాపించెను. పూషా=పూష దేవుఁడు, అపోషయత్=వృద్ధిపఱచెను. యే దేవాః=అగ్ని సోమాదులైన దేవతలు, పుష్టిపతయః=అపత్య పోషులు, అపత్యపాలకులును, భవన్తి=అగుచున్నారో, తే వా ఏతే వై= ఆ యీ అగ్న్యాదులు, పూషాంతులునైన అయిదుగురు దేవతలు, సంవత్సరస్య=సంవత్సరముయొక్క, మధ్యే=మధ్యమున, త్రిః=మూఁడు పర్యాయములు, ప్రయుజ్యన్తే=ప్రయోగించఁబడుచున్నారు. సంవత్సరః వై=ప్రయోగత్రయ కాలమైన సంవత్సరమే, ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి స్వరూపము. (అతః=ఈ కారణమువలన, అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు,) సంవత్సరేణైవ=ప్రజాపతి రూపమును, ప్రయోగత్రయ యుక్తమునైన సంవత్సరముచేతనే, అస్మై=ఈ అనుష్ఠాతకొఱకు, ప్రజాః=ప్రజలను, ప్రాజనయత్=ఉత్పాదింపఁజేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఆ వైశ్వదేవ కర్మయందు ప్రథమమున అనుష్ఠేయములైన ఆగ్నేయాదులగు పంచ హవిస్సులను శ్రుతి యిచట ఉపాఖ్యాన రూపమున ప్రశంసించుచున్నది. పూర్వము ప్రజాపతి ప్రజాకాముఁడై వైశ్వదేవ మనెడి కర్మ ననుష్ఠించి తత్ప్రభావముచేత ప్రజలను సృష్టించెను. సృష్టింపఁబడిన ఆ ప్రజలు తాము సంతానమును పుట్టించుకొనలేకపోయిరి. అప్పుడు ప్రజాపతి సృష్టియందుఁ గల అగ్ని 'ఈ సంతాన రహితులైన ప్రజలు ఏమిటి? నేను ఈ ప్రజలను సంతానోత్పాదకులనుగా చేయఁగలను.' అని మనమునందు కోరుకొనినవాఁడై ప్రజలను సృష్టించిన ప్రజాపతికి శోకమును పుట్టించెను. ప్రజాపతి సృష్టులైన ప్రజలయొక్క అపత్యాభావమును అపత్యోత్పాదన కామియైన అగ్ని స్మరింపఁజేయుటవలన ప్రజాపతియందు వహ్ని శోకోత్పాదకుఁడని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. ఆ యగ్ని ప్రజాపతికి శోకమును కలిగించి తనకు సంతానము లేకుండుటచే సంతాన రూప ప్రజను కోరుచున్నవాఁడై శోకించెను. పుత్రవంతుఁడైన ప్రజాపతి పౌత్రులను కోరుచు శోకించుటవలనను, పుత్రాభావమువలన అగ్ని శోకించుటవలనను, లోకమునందు కూడ ఏ తండ్రిని పుట్టిన పుత్రరూప ప్రజలు పోషించుచున్నారో, సంతానము లేని ఎవనిని పుట్టని ప్రజలు పోషించుట లేదో, ఆ ఉభయులును పౌత్రరూపులును, పుత్రరూపులును ప్రజలను కోరుచున్నవారై తదభావమువలన శోకించుచున్నారు.

ప్రజాపతి ఆ ప్రజలయందు సంతానమును పుట్టింపఁజేయుటకై అగ్నిని అనుమతించెను. అనుజ్ఞాతుఁడైన ఆ యగ్ని ఆ ప్రజలను మిథునభావముచే కలసికొనెను. అనంతరము సోముఁడు ఆగ్నేయమైన రేతస్సును ఆ ప్రజలయందు గర్భభావమున ధరింపఁజేసెను. పిమ్మట సవితృ దేవుఁడు ప్రసవ కాలమున ప్రజలను పుట్టింపఁజేసెను. తదుపరి పుట్టిన ఆ సంతానమునందు సరస్వతి మాటలాడుటకు అభ్యాసము చేయించెను. అటు పిమ్మట సంభాషించుచున్న బాలురను పూష దేవుఁడు వృద్ధి నొందించెను. వైశ్వదేవ వరుణప్రఘాస, సాకమేధములనెడి పర్వములందు సంచారితులగుటవలన అపత్య పోషులు, అపత్య పాలకులునైన ఈ అగ్న్యాది దేవతలు ఐదుగురు సంవత్సర మధ్యమున చాతుర్మాస్యములందు మూఁడు మారులు ప్రయోగింపఁబడుచున్నారు. ఆ యీ ప్రయోగ త్రయ కాలమైన సంవత్సరమే ప్రజాపతి స్వరూపము. ఈ కారణమువలన అధ్వర్యుఁడు ప్రజాపతి రూపమును, ప్రయోగ త్రయ యుక్తమునగు సంవత్సరముచేతనే అనుష్ఠాతయై ప్రజలను పుట్టించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

2. మంత్రము : తాః ప్రజా జాతా మరుతో ఽఘ్నన్ । అస్మానపి ప్రాయుక్షతేతి (౨) । స ఏతం ప్రజాపతి ర్మారుతగ్ం సప్తకపాల మపశ్యత్ । తం నిరవపత్ । తతో వై ప్రజాభ్యో ఽకల్పత । యన్మారుతో నిరుప్యతే । యజ్ఞస్య క్లృప్త్యై । ప్రజానా మఘాతాయ ।

అర్థము : జాతాః=పుట్టిన, తాః ప్రజాః=ఆ ప్రజలను, మరుతః=మరుద్దేవతలు, 'అస్మానపి=మమ్ముఁగూడ, న ప్రాయుక్షత ఇతి=ప్రయోగించరైరి' అని, అఘ్నన్=సంహరించిరి. సః ప్రజాపతిః=ఆ ప్రజాపతి, ఏతమ్=ఈ, మారుతమ్=మరుద్దేవతాకమును, సప్తకపాలమ్=ఏడు కపాలములందు సంస్కృతమునైన పురోడాశమును, అపశ్యత్=యజ్ఞసమాప్తి సాధనముగ చూచెను. తమ్=ఆ పురోడాశమును, నిరవపత్=నిర్వాపముచేసెను. తతః వై=ఆ పురోడాశ నిర్వాపమువలననే, ప్రజాభ్యః=ప్రజల (రక్షణము) కొఱకు, అకల్పత=సమర్థుఁడాయెను. మారుతః=మరుద్దేవతాక పురోడాశము, నిరుప్యతే యత్=నిర్వాపము చేయఁబడుచున్నచో, (సః=ఆ పురోడాశ నిర్వాపము,) యజ్ఞస్య=యజ్ఞముయొక్క, క్లృప్త్యై=సంపూర్తికొఱకు, ప్రజానామ్=ప్రజలయొక్క, అఘాతాయ=నాశము లేకుండుటకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : శ్రుతి ఇంతవఱకు అయిదు యాగములను ప్రశంసించి, యిచట షష్ఠ యాగమును ప్రశంసించుచున్నది. మరుద్దేవతలు తమ్ము ఈ వైశ్వదేవ కర్మయందు ప్రజలు ప్రయోగించలేదనెడి అభిప్రాయముతో ఆ పుట్టిన ప్రజలను సంహరించిరి. అప్పుడు ఆ ప్రజాపతి మరుద్దేవతాకమును, సప్తకపాలమునైన పురోడాశమును ప్రజారక్షణ సాధనముగా కనుఁగొని ఆ పురోడాశమును నిర్వాపము చేసెను. ఆ పురోడాశ నిర్వాపమువలననే ప్రజాపతి ప్రజల రక్షణమునకై సమర్థుఁ డాయెను. కనుక మరుద్దేవతాక పురోడాశ నిర్వాపము యజ్ఞసమాప్తికి, ప్రజల రక్షణమునకు సమర్థ మగును.

3. మంత్రము : సప్తకపాలో భవతి । సప్తగణా వై మరుతః । గణశ ఏవాస్మై విశం కల్పయతి ।

అర్థము : సప్తకపాలః భవతి=మరుద్దేవతాక పురోడాశము సప్తకపాల సంస్కృత మగుచున్నది. మరుతః=మరుద్దేవతలు, సప్తగణాః వై=సప్తగణములే. గణశః ఏవ=సప్తగణములవలననే, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, విశమ్=ప్రజను, కల్పయతి=సంపాదించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : శ్రుతి యిచట కపాల సంఖ్యను ప్రశంసించుచున్నది. ఏడుగురి సమూహము ఒక్కొక్క మరుద్గణము. అట్టి మరుద్గణములు సప్తసంఖ్యాకములు. అందువలన ఈ ప్రజాపతి ఆ విధముగ సప్తసంఖ్యచేతనే ఈ యజమానునకు బహుగణ రూప ప్రజను సంపాదించును.

4. మంత్రము : స ప్రజాపతి రశోచత్ (౩) । యాః పూర్వాః ప్రజా అసృక్షి । మరుతస్తా అవధిషుః । కథ మపరాః సృజేయేతి । తస్య శుష్మ అణ్డం భూతం నిరవర్తత । తద్వ్యుదహరత్ । తదపోషయత్ । తత్ప్రాజాయత । అణ్డస్య వా ఏతద్రూపమ్ । యదామిక్షా । యద్వ్యుద్ధరతి (౪) । ప్రజా ఏవ తద్యజమానః పోషయతి ।

అర్థము : సః ప్రజాపతిః=ఆ ప్రజాపతి, యాః పూర్వాః ప్రజాః=ఏ పూర్వ ప్రజలను, అసృక్షి=సృజించెనో, మరుతః=మరుద్దేవతలు, తాః=ఆ ప్రజలను, అవధిషుః=చంపిరి. అపరాః=ఇతరులను, కథం సృజేయ?=ఎట్లు సృజింతును?, ఇతి=అని, అశోచత్=శోకించెను. తస్య=ఆ ప్రజాపతియొక్క, శుష్మః=బలము, అణ్డం భూతమ్=పిండాకారమై, నిరవర్తత=నిర్గతమైనది. తత్=దానిని, వ్యుదహరత్=విభజించి యెత్తెను. తత్=దానిని, అపోషయత్=పోషించెను. తత్=దానిని, ప్రాజాయత=ప్రజా రూపమున పుట్టించెను. ఆమిక్షా యత్=క్షీరపిండ రూపమైన ఆమిక్ష యేది కలదో, ఏతత్=ఇది, అణ్డస్య రూపం వై=అండ రూపమే. వ్యుద్ధరతి యత్=దానిని ఉద్ధరించినచో, యజమానుఁడు, తత్=అప్పుడు, ప్రజాః ఏవ=ప్రజలనే, పోషయతి=పోషించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : శ్రుతి యిచట సప్తమ యాగమునందలి ఆమిక్షా రూప ద్రవ్యమును ప్రశంసించుచున్నది. 'నేను సృష్టించిన ప్రజలను మరుద్దేవతలు చంపిరి. ఇఁక ఇతర ప్రజల నెట్లు సృజింతును?' అని ప్రజాపతి శోకించెను. అప్పు డా ప్రజాపతియొక్క బలము పిండాకారమును పొంది అతనినుండి బయలువెడలెను. ప్రజాపతి ఆ పిండమును విభజించి ఉద్ధరించెను. ఉద్ధరించియు, పోషించి ప్రజారూపమున పుట్టించెను. క్షీరపిండ రూపమైన ఆమిక్ష అండ రూప మగుటవలన ఆ ఆమిక్షను ఉద్ధరించుటచే ప్రజాపతివలె యజమానుఁడు ప్రజలను పోషించినవాఁ డగును. ఈ అర్థవాదముచేత అపూర్వార్థ మగుటవలన 'ఆమిక్షను ఉద్ధరింపవలెను' అను విధి ఊహింపఁ దగిన దగుచున్నది.

5. మంత్రము : వైశ్వదేవ్యామిక్షా భవతి । వైశ్వదేవ్యో వై ప్రజాః । ప్రజా ఏవాస్మై ప్రజనయతి ।

అర్థము : ఆమిక్షా=ఆమిక్ష, వైశ్వదేవీ=అనేక దేవతలు దేవతలుగాఁ గలది, భవతి=అగుచున్నది. ప్రజాః=ప్రజలు, వైశ్వదేవ్యః వై=అగ్న్యాద్యనేక దేవతల సంబంధులే. (ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, అతః=ఈ వైశ్వ దేవమువలన,) అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, ప్రజాః ఏవ=ప్రజలనే, ప్రజనయతి=ప్రకర్షముగ పుట్టించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : శ్రుతి యిచట సప్తమ యాగీయ దేవతను ప్రశంసించుచున్నది. ఆమిక్ష అను హవిర్ద్రవ్యము అనేక దేవతలు దేవతలుగాఁ గలది. ప్రజలును అగ్న్యాది బహుదేవతలచే పూర్వోక్త ప్రకారమున పుట్టింపఁబడినవారే. కనుక ప్రజాపతి ఈ విశ్వేదేవ దేవతాక యాగమువలన ఈ యజమానునకు ప్రజలను ఉత్కర్షముగ పుట్టించును.

6. మంత్రము : వాజిన మానయతి । ప్రజాస్వేవ ప్రజాతాసు రేతో దధాతి ।

అర్థము : వాజినమ్=క్షీరమునందలి నీరమును (నీటిని) ఆనయతి=విభజించి ఉద్ధరించఁబడిన ఆమిక్షా భాగములందు ఉంచవలెను. (అనేన=ఈ నీర సేచనముచే, యజమానః=యజమానుఁడు.) ప్రజాతాసు=ఉత్పన్నులైన, ప్రజాస్వేవ=ప్రజలయందే, రేతః=రేతస్సును, దధాతి=ధరింపఁజేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి విభజించి ఉద్ధరించఁబడిన ఆమిక్షా భాగములందు వాజిన సేచనమును విధించుచున్నది. వాజిన మనఁగా - క్షీరములోని నీరు. క్షీరమందు దధి నుంచుటచే ఘనీభూత మైన పదార్థము (క్షీరపిండము) ఆమిక్ష యనఁబడుచున్నది. అట్టి క్షీరపిండముయొక్క ఆవిర్భావము పూర్వార్థవాదమునందు నిరూపించఁబడినది. అందువలన ఆ క్షీరపిండమందు వాజిన మనెడి క్షీరగతమైన ఉదకమును చల్లవలెను. ఆ సేచనముచే ప్రత్యక్షముగ ఉద్భవించిన ప్రజలందు రేతస్సు ధారిత మగుచున్నది.

7. మంత్రము : ద్యావాపృథివ్య ఏకకపాలో భవతి । ప్రజా ఏవ ప్రజాతా ద్యావాపృథివీభ్యా ముభయతః । పరిగృహ్ణాతి ।

అర్థము : ద్యావాపృథివ్యః=ద్యావాపృథివీ దేవతలు దేవతలుగాఁ గలదియు, ఏకకపాలః=ఏకకపాల సంస్కృత పురోడాశము కలదియు, భవతి=అష్టమ యాగము అగుచున్నది. (అతః=ఈ కారణమువలన, అయమ్=ఈ యజమానుఁడు.) ప్రజాతాః=ప్రత్యక్షముగ ఉత్పన్నులైన, ప్రజాః=ప్రజలను, ద్యావాపృథివీభ్యామ్ ఉభయతః ఏవ=ద్యావాపృథివీ దేవతలైన ఉభయులనుండియే, పరిగృహ్ణాతి=అంతటను గ్రహించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : శ్రుతి యిచట అష్టమ యాగ దేవతను ప్రశంసించుచున్నది. అష్టమ యాగమునందు ద్యావా పృథివీ దేవతలు దేవతలుగా నున్నారు. ద్రవ్యము ఏకకపాల సంస్కృతపురోడాశము. కనుక యజమానుఁడు ప్రత్యక్షముగ ఉత్పన్నులైన ప్రజలను ద్యావాపృథివీ దేవతలనుండియే గ్రహించినవాఁ డగును.

8. మంత్రము : దేవాసురాః సంయత్తా ఆసన్ । సో ఽగ్ని రబ్రవీత్ (౫) । మామగ్రే ఽయజత । మయా ముఖేనాసురా ఞ్జేష్యథేతి । మాం ద్వితీయమితి సోమో ఽబ్రవీత్ । మయా రాజ్ఞా జేష్యథేతి । మాం తృతీయమితి సవితా । మయా ప్రసూతా జేష్యథేతి । మాం చతుర్థీమితి సరస్వతీ । ఇన్ద్రియం వో ఽహం ధాస్యామీతి । మాం పఞ్చమమితి పూషా । మయా ప్రతిష్ఠయా జేష్యథేతి (౬) । తే ఽగ్నినా ముఖేనాసురా నజయన్ । సోమేన రాజ్ఞా । సవిత్రా ప్రసూతాః । సరస్వతీన్ద్రియ మదధాత్ । పూషా ప్రతిష్ఠా ఽఽసీత్ । తతో వై దేవా వ్యజయన్త । యదేతాని హవీꣳషి నిరుప్యన్తే విజిత్యై । నోత్తరవేది ముపవపతి । పశవో వా ఉత్తరవేదిః । అజాతా ఇవ హ్యేతర్హి పశవః (౭) ।

ఐదిత్యోచ ద్వ్యోర్ధరత్యబ్రవీ త్ప్రతిష్ఠయా జేష్యథేత్యేతర్హి పశవః ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే షష్ఠ ప్రపాఠకే ద్వితీయోఽనువాకః ॥ ౨ ॥

అర్థము : దేవాసురాః=దేవతలు, అసురులు, సంయత్తాః=యుద్ధసన్నద్ధులు, ఆసన్=అయిరి. 'మామ్=నన్ను, అగ్రే=ప్రథమమున, యజత=యజించుఁడు. మయా ముఖేన= నా ముఖమున (నన్ను ముందుంచుకొని), అసురాన్=అసురులను, జేష్యథ=జయించఁగలరు,' ఇతి=అని, సః అగ్నిః=ఆ యగ్ని, అబ్రవీత్=పలికెను. 'మామ్=నన్ను, ద్వితీయమ్ ఇతి=రెండవ వానినిగా, యజత=యజించుఁడు. మయా రాజ్ఞా=రాజైన నాచేత, జేష్యథేతి=అసురులను జయించఁ గలరని' సోమః=సోముఁడు, అబ్రవీత్=పలికెను. 'మామ్=నన్ను, తృతీయమ్=మూఁడవవానినిగా, యజత=యజించుఁడు. మయా=నాచే, ప్రసూతాః=ప్రోత్సహింపఁబడినవారై, జేష్యథేతి=అసురులను జయించఁ గలరని', సవితా=ప్రేరకుఁడైన సవితృ దేవుఁడు, అబ్రవీత్=పలికెను. 'మామ్=నన్ను, చతుర్థీమ్=నాల్గవదాననుగా, యజత=యజించుఁడు. అహమ్=నేను, వః=మీకు, ఇన్ద్రియమ్=ఇంద్రియ సామర్థ్యమును, ధాస్యామీతి=ధరింపఁజేయఁగలనని', సరస్వతీ=సరస్వతీ దేవి, అబ్రవీత్=పలికెను. 'మామ్=నన్ను, పఞ్చమమ్=అయిదవవానినిగా, యజత. మయా ప్రతిష్ఠయా=నా చేతనైన ప్రతిష్ఠచే, జేష్యథేతి', పూషా=పూషదేవుఁడు, అబ్రవీత్.

తే=ఆ దేవతలు, అగ్నినా ముఖేన=అగ్నిముఖమున (అగ్నిని ముందుంచుకొని), సోమేన రాజ్ఞా=సోముఁడు స్వామిగా, సవిత్రా=సవితచే, ప్రసూతాః=ప్రేరితులై, అసురాన్=అసురులను, అజయన్=జయించిరి. సరస్వతీ=సరస్వతీ దేవి, ఇన్ద్రియమ్=ఇంద్రియ సామర్థ్యమును, అదధాత్=ఆ దేవతలందు స్థాపించెను. పూషా=పూష దేవుఁడు, ప్రతిష్ఠా=ప్రతిష్ఠగా, ఆసీత్=ఉండెను. తతః వై=ఆ కారణమువలననే, దేవాః=దేవతలు, వ్యజయన్త=విశేషముగ జయించిరి. ఏతాని హవీꣳషి=అగ్న్యాది దేవతాకములైన ఈ అయిదు హవిస్సులు, నిరుప్యన్తే యత్=నిర్వాపము చేయఁబడిన వైనచో, ఏషః=ఈ హవిర్నిర్వాపము, విజిత్యై=విశేష జయమునకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఈ యనువాకమందలి ప్రథమ మంత్రమున చెప్పఁబడిన అగ్న్యాది పంచ దేవతల పాఠమున ప్రాప్తమైన క్రమమును శ్రుతి యిచట ప్రశంసించుచున్నది. లోకమునందు యుద్ధమునకై సన్నద్ధమైన సేనయందు కొందఱు శూరులైన భటులు పురోభాగమున యుద్ధము చేయుటకై పోవుచుందురు. ఇచట అగ్ని అటువంటివాఁడు. వారి యుద్ధమును చూచుటకై ఒకానొక రాజు స్వామిగా ఆ సమీపమున ఉండును. ఇచట సోముఁడు అట్టివాఁడు. కొందఱు దండహస్తులు వెనుక వైపున ఉండి ఆ యోద్ధలను తిరిగి రాకుండుటకై ప్రోత్సహించుచుందురు. ఆ స్థానమున ఇచట సవిత యుండెను. ఇతరులు కొందఱు దుందుభ్యాది జయ ఘోషముచే యోద్ధలకు ఉత్సాహమును కలుగఁజేయుచుందురు. ఇచట సరస్వతి అటువంటిది. మఱికొంత సేన యుద్ధము చేయుచున్న సేనకు వెనుక సహాయముగ నుండును. ఇచట పూష దేవుఁడు అటువంటివాఁడు. ఈ విధముగ ఆ పంచవిధ వ్యాపారములను అగ్న్యాదులు క్రమముగ స్వీకరించిరి కనుక దేవతలకు జయము కలిగినది. అందువలన ఇచటఁ గూడ పంచవిధ హవిస్సుల నిర్వాపము చేసినచో జయము కలుగును.

అర్థము : ఉత్తరవేదిం న ఉపవపతి=ఉత్తరవేది ఉపవపనీయము కారాదు. ఉత్తరవేదిః=ఉత్తరవేది. పశు స్వరూపమే. ఏతర్హి=ఈ సమయమున, పశవః=పశువులు, అజాతాః ఇవ హి=ఉత్పన్నములు కానివంటివే కదా!

తాత్పర్యము : శాఖాంతరమున 'ఉపవపన్తి' అను వాక్యము కలదు. ఆ వాక్యముచే వైశ్వదేవాది చాతుర్మాస్య పర్వముల నాల్గింటియందు సాధారణముగ ఉత్తరవేద్యుపవాపము ప్రాప్తమైనది. వైశ్వదేవపర్వమునందు ఆ ఉపవాపమును ఈ అనుబ్రాహ్మణ మంత్రము నిషేధించుచున్నది. ఉత్తరవేది సమీపమున తదభిముఖముగ పశువులను కట్టుటవలన ఉత్తరవేది పశు స్వరూపముగ చెప్పఁబడినది. పూర్వము చెప్పఁబడినవిధముగ వైశ్వదేవము ప్రజాపతి సృష్టి సాధన మగుటవలన సృష్టింపవలసిన ప్రజలలో అంతర్భూతములైన పశువులకు ఉత్పత్తికాలము వైశ్వదేవానుష్ఠానానంతరమే కాని ఇప్పుడు కాదు. కనుక పశురూపమైన ఉత్తరవేది ఇచట ఉపవపనీయము కారాదు.

ద్వితీయానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే షష్ఠ ప్రపాఠకే

తృతీయోఽనువాకః

1\. మంత్రము : త్రివృద్బర్హిర్భవతి । మాతా పితా పుత్రః । తదేవ తన్మిథునమ్ । ఉల్బం గర్భో జరాయు । తదేవ తన్మిథునమ్ ।

అవతారిక: ఈ అనుబ్రాహ్మణమందలి "వైశ్వదేవేన వై ప్రజాపతిః" అను ద్వితీయానువాకముచేత ఆగ్నేయాదులైన ఎనిమిది హవిస్సులు ప్రశంసించబడినవి. ఇక ఈ తృతీయానువాకముచేత వైశ్వపర్వమునందలి విశేషాంగములు విధించబడుచున్నవి. అందు చోదక ప్రాప్తమైన బర్హిస్సునకు త్రైగుణ్యమును శ్రుతి ప్రథమమున విధించుచున్నది.

అర్థము : బర్హిః=బర్హిస్సు, త్రివృత్=మూడు వరుసలు కలది, భవతి=కావలెను. మాతా=తల్లి, పితా=తండ్రి, పుత్రః=పుత్రుడు, తదేవ=ఆ త్రయమే, తన్మిథునమ్=సార్థకమైన మిథునము. ఉల్బమ్=ఉల్బము, గర్భః=గర్భము, జరాయు=జరాయువు, తదేవ=ఆ త్రయమే, తన్మిథునమ్=సఫలమైన మిథునము.

తాత్పర్యము : వైశ్వదేవ పర్వమునందలి బర్హిస్సు మూడు వరుసలు కలదిగా ఉండవలెను. మాతా పితృ పుత్రుల త్రయము పుత్రునితో కూడియుండుటవలన ఆ మిథునము సార్థక మైనది. ఉల్బ గర్భ జరాయువుల త్రయము సారభూత గర్భముతో కూడియుండుటవలన ఆ త్రయము సఫల మైనది. ఉల్బ జరాయువులకు ద్విత్వ సామాన్యముచే మిథునత్వము సంపన్న మగుచున్నది. బర్హిస్సునకు త్రైగుణ్యము ఉండగా యథోక్త మిథున ద్వయ సామ్యము సంపన్న మగుచున్నది. ఉల్బము=గర్భపిండమును చుట్టుకొని క్రిందనుండు మావి. జరాయువు=గర్భపిండమును చుట్టుకొని పైని ఉండు మావి.

2\. మంత్రము : త్రేధా బర్హిః సంనద్ధం భవతి । త్రయ ఇమే లోకాః । ఏష్వేవ లోకేషు ప్రతితిష్ఠతి ।

అర్థము : త్రేధా=మూడు వరుసలుగ, బర్హిః=బర్హిస్సు, సంనద్ధమ్=బాగుగ కట్టబడినదై ఉండవలెను. ఇమే లోకాః=ఈ భూరాది లోకములు, త్రయః=మూడు. ఏషు లోకేష్వేవ=ఈ భూరాది లోకములందే, ప్రతితిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుం డగుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : పూర్వము మూడు వరుసలుగా కూర్చబడిన దర్భముష్టులను మూడుగా బాగుగ కట్టవలెను. ఈ భూరాది లోకములు మూడు. ఈ విధముగ చేసిన యజమానుడు ఈ భూరాది ముల్లోకములందు ప్రతిష్ఠితుండగును.

3\. మంత్రము : ఏకధా పునః సంనద్ధం భవతి । ఏక ఇవ హ్యయం లోకః (౧) । అస్మిన్నేవ తేన లోకే ప్రతితిష్ఠతి ।

అర్థము : పునః=మరల, ఏకధా=ఒకటిగా, సంనద్ధం భవతి=బాగుగ కట్టబడినది కావలెను. అయం లోకః=ఈ భూలోకము, ఏకః ఇవ హి=ఒకటివలె నున్నది కదా! అస్మిన్నేవ లోకే=ఈ భూలోకమునందే, ప్రతితిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుం డగుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : పూర్వము మూడుగా వేరు వేరుగా కట్టబడిన దర్భముష్టులను మరల కలిపి ఒకటిగా కట్టవలెను. ఈ భూలోకము ఒకటిగానే ఉన్నది కదా! కనుక ఈ విధముగ జేసిన యజమానుడు ఈ భూలోకమునందే ప్రతిష్ఠితుండగును. చోదక ప్రాప్తమైన బంధనమునకు పృథగ్బంధనముచే బాధ ప్రాప్తము కాగా ఇచట ప్రతిప్రసవ రూప విధి చేయబడినది.

4\. మంత్రము : ప్రసువో భవన్తి । ప్రథమజామేవ పుష్టి మవరున్ధే ।

అర్థము : ప్రసువః భవన్తి=పూర్వోక్తములైన దర్భలు పుష్పములతో కూడినవై ఉండవలెను. (యజమానః=యజమానుడు,) ప్రథమజాం పుష్టిమేవ=ప్రథమమున కలిగిన పుష్టినే అవరున్ధే=పొందుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : చోదకముచే సామాన్యముగ ప్రాప్తములైన దర్భలకు పుష్పితత్వ రూప విశేషము ఇచట విధించబడుచున్నది. పైన చెప్పబడిన దర్భలు (బర్హిస్సు) పుష్పములు కలిగినవై ఉండవలెను. ఈ విధముగ యజమానుడు ప్రథమమున కలిగిన పుష్టిని పొందును.

5\. మంత్రము : ప్రథమజో వత్సో దక్షిణా సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : ప్రథమజః=ప్రథమమున పుట్టిన, వత్సః=దూడ, దక్షిణా=దక్షిణ, భవేత్=కావలెను. (ఇయమ్=ఈ దక్షిణ,) సమృద్ధ్యై=సమృద్ధికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ప్రథమమున పుట్టిన దూడను ఈ కర్మయందు దక్షిణగా ఈయవలెను. ఇట్టి దక్షిణ సమృద్ధికొఱ కగును.

6\. మంత్రము : పృషదాజ్యం గృహ్ణాతి । పశవో వై పృషదాజ్యమ్ । పశూనేవావరున్ధే ।

అర్థము : పృషదాజ్యమ్=దధిమిశ్రమైన ఆజ్యమును, గృహ్ణాతి=అనూయాజార్థము తీసికొనవలెను. పృషదాజ్యమ్=పృషదాజ్యము, పశవః వై=పశు స్వరూపమే. (యజమానః=యజమానుడు,) పశూనేవ=పశువులనే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అనుయాజ కర్మకొఱకు ద్రవ్యగ్రహణమును విధించుచున్నది. అనూయాజ కర్మకొఱకు దధిమిశ్రమైన ఆజ్యమును తీసికొనవలెను. పృషదాజ్యము పశుస్వరూపమే. కనుక పృషదాజ్యమును గ్రహించిన యజమానుడు పశువులనే పొందును.

7\. మంత్రము : పఞ్చగృహీతం భవతి । పాఙ్క్తా హి పశవః ।

అర్థము : పఞ్చగృహీతం భవతి=పృషదాజ్యము ఐదు మారులు గ్రహించబడినది కావలెను. పశవః=పశువులు, పాఙ్క్తాః హి=పుచ్ఛ పాదములచే పంచత్వ సంఖ్య కలవి కదా!

తాత్పర్యము : పృషదాజ్య గ్రహణమందు సంఖ్య విధించబడుచున్నది. పూర్వవిహితమైన పృషదాజ్యమును అయిదు మారులు గ్రహించవలెను. పశువులు ఒక తోకను, నాలుగు పాదములను కలిగియుండుటచే పంచత్వ సంఖ్య కలవగుటవలన పంక్తిచ్ఛందస్సాధ్య మగుటచే వానికి పాఙ్క్తత్వము (పంచత్వము) ఏర్పడుచున్నది.

8\. మంత్రము : బహురూపం భవతి (౨) । బహురూపా హి పశవః సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : బహురూపం భవతి=పృషదాజ్యము బహురూప మగుచున్నది. పశవః బహురూపాః హి=పశువులు గో మహిషాది రూపమున బహురూపములు కలవి కదా! బహురూపం పృషదాజ్యమ్=బహురూపమైన పృషదాజ్యము, సమృద్ధ్యై=సమృద్ధికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి దధ్యాజ్య మిశ్రణమును ప్రశంసించుచున్నది. పృషదాజ్యమునందలి దధి బిందువులు, ఆజ్య బిందువులును అనేక రూపము లగుటవలన పృషదాజ్యము బహురూప మగుచున్నది. పశువులు గో మహిషాది రూపమున బహురూపములు. ఈ బహురూపత్వమైన దధ్యాజ్య మిశ్రణము సమృద్ధికొఱ కగును.

9\. మంత్రము : అగ్నిం మన్థన్తి అగ్నిముఖా వై ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజత । యదగ్నిం మన్థన్తి । అగ్నిముఖా ఏవ తత్ప్రజా యజమానః సృజతే ।

అర్థము : అగ్నిమ్=అగ్నిని, మన్థన్తి=మథించవలెను. ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, అగ్నిముఖాః ప్రజాః వై=అగ్ని ప్రథముడుగా గల ప్రజలనే అసృజత=సృజించెను. అగ్నిం మన్థన్తి యత్=అగ్నిని మథించినచో, తత్=అప్పుడు, యజమానః=యజమానుడు, అగ్నిముఖాః ప్రజాః ఏవ=అగ్ని ప్రథముడుగా గల ప్రజలనే. సృజతే=సృజించుకొనుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి హవిరాసాదనానంతరము, సామిధేనులకు పూర్వము మంథనమును విధించుచున్నది. హవిరాసాదనానంతరము అగ్నిమంథనము చేయవలెను. ప్రజాపతి ప్రథమమున అగ్నిని సృష్టించి, అనంతరము ప్రజలను సృజించెను. కనుక ఇట్టి యజమానుడు అగ్నిని పుట్టించి అనంతరము సంతాన రూప ప్రజలను పుట్టించుకొనినవాడగును.

10. మంత్రము : నవ ప్రయాజా ఇజ్యన్తే । నవానూయాజాః । అష్టౌ హవీగ్ంషి । ద్వావాఘారౌ । ద్వావాజ్యభాగౌ (౩) । త్రిగ్ంశత్సంపద్యన్తే । త్రిగ్ంశదక్షరా విరాట్ । అన్నం విరాట్ । విరాజైవాన్నాద్య మవరున్ధే ।

అర్థము : నవ ప్రయాజాః ఇజ్యన్తే=తొమ్మిది ప్రయాజ యాగములు చేయఁబడుచున్నవి. నవ అనూయాజాః ఇజ్యన్తే=తొమ్మిది అనూయాజ యాగములు చేయఁబడుచున్నవి. అష్టౌ హవీంషి=ఎనిమిది హవిస్సులు, ద్వౌ ఆఘారౌ=రెండు ఆఘారములు, ద్వౌ ఆజ్యభాగౌ=రెండు ఆజ్యభాగములు, హూయన్తే=హోమము చేయఁబడుచున్నవి. త్రింశత్ సంపద్యన్తే=మొత్తము ముప్పది సంపన్నము లగుచున్నవి. విరాట్=విరాట్ఛందస్సు, త్రింశదక్షరా=ముప్పది అక్షరములు కలది. అన్నమ్=అన్నము, విరాట్=విరాట్స్వరూపము. విరాజైవ=విరాట్టుచేతనే, అన్నమ్=అన్నమును, అవరున్ధే=(యజమానుడు) పొందుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : శ్రుతి శాఖాంతరమున అభిహితమైన ప్రయాజానూయాజ సంఖ్యను మనమున నుంచుకొని, సాంగమైన కర్మను ప్రశంసించుచున్నది. తొమ్మిది ప్రయాజ యాగములు, తొమ్మిది అనూయాజ యాగములు, ఎనిమిది హవిస్సులు, రెండు ఆఘార హోమములు, రెండు ఆజ్యభాగ హోమములు చేయఁబడుచున్నవి. ఇవి యన్నియు కలసి ముప్పది యగుచున్నవి. పదేసి అక్షరములు కల మూఁడు పాదములు కల విరాట్ ఛందస్సు ముప్పది అక్షరములు కలది. అన్నము విరాట్స్వరూపము. కనుక ఇట్టి సాంగమైన కర్మను చేసిన యజమానుడు విరాట్టుచేతనే అన్నమును పొందును.

11. మంత్రము : యజమానో వా ఏకకపాలః । తేజ ఆజ్యమ్ । యద్యేకకపాల ఆజ్య మానయతి । యజమానమేవ తేజసా సమర్ధయతి యజమానో వా ఏకకపాలః । పశవ ఆజ్యమ్ (౪) । యదేకకపాల ఆజ్య మానయతి । యజమానమేవ పశుభిః సమర్ధయతి ।

అర్థము : ఏకకపాలః=ఏక కపాలము, యజమానః వై=యజమాన స్వరూపమే. ఆజ్యమ్=ఆజ్యము, తేజః=తేజస్స్వరూపము. ఏకకపాలే=ఒక కపాలమందు, ఆజ్యమ్=ఆజ్యమును, ఆనయతి యత్=పూరించి తెచ్చినచో, యజమానమేవ=యజమానునే, తేజసా=తేజస్సుచే, సమర్ధయతి=సమృద్ధునిగాఁ జేసినవాఁడగుచున్నాఁడు. ఏకకపాలః, యజమానః వై. ఆజ్యమ్=ఆజ్యము, పశవః=పశు స్వరూపము. ఏకకపాలే, ఆజ్యమ్, ఆనయతి యత్, యజమానమేవ=యజమానునే, పశుభిః=పశువులచే, సమర్ధయతి=సమృద్ధునిగాఁ జేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : అలంకరణ కాలమందు ఆజ్యముచే ఏకకపాలమును పూరించవలెనని ఆపస్తంబ మహర్షి చెప్పినదానిని శ్రుతి రెండుగా ప్రశంసించి విధించుచున్నది. ఏకకపాలము యజమాన స్వరూపమే. ఆజ్యము తేజస్స్వరూపము. అధ్వర్యుఁడు ఏకకపాలమందు ఆజ్యమును పూరించి తెచ్చినచో, (పూరించి తీసికొనవలెనని విధి.) అధ్వర్యుఁడు యజమానుని తేజస్సుచే సమృద్ధునిగాఁ జేసినవాఁ డగును. ఏకకపాలము యజమాన స్వరూపమే. ఆజ్యము పశు స్వరూపము. అధ్వర్యుఁడు ఏకకపాలమందు ఆజ్యమును నింపినచో, (ఆజ్యమును నింపవలెనని విధి.) ఆ అధ్వర్యుఁడు యజమానుని పశువులచే సమృద్ధునిగాఁ జేసినవాఁ డగును.

12. మంత్రము : యదల్ప మానయేత్ । అల్పా ఏనం పశవో భుఞ్జన్త ఉపతిష్ఠేరన్ । యద్బహ్వానయేత్ । బహవ ఏనం పశవో భుఞ్జన్త ఉపతిష్ఠేరన్ ।

అర్థము : అల్పమ్=ఆజ్యమును అల్పముగ, ఆనయేత్ యత్=తెచ్చినచో, అల్పాః పశవః=అల్పములైన పశువులు, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, అభుఞ్జన్తః=క్షీర దానాదికముచే పాలించనివై, ఉపతిష్ఠేరన్=లేచును. బహు ఆనయేత్=ఆజ్యము నధికముగ తెచ్చినచో, బహవః పశవః=బహుసంఖ్యాకములైన పశువులు, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, భుఞ్జన్తః=క్షీర దానాదికముచే పాలించుచున్నవై, ఉపతిష్ఠేరన్=లేచును.

తాత్పర్యము : ఆజ్యము నల్పముగ తెచ్చినచో అల్ప సంఖ్యాకములైన పశువులు ఈ యజమానుని క్షీర దానాదికముచే పాలించవు. ఆజ్యము నధికముగ తెచ్చినచో బహు సంఖ్యాకములైన పశువులు ఈ యజమానుని క్షీర దానాదికముచే పాలించుచు సమృద్ధునిఁ జేయును. ఇచట పశువుల అల్పత్వము, అపాలయితృత్వము అను రెండును దోషములు. బహుత్వము, పాలయితృత్వము అను రెండును గుణములు.

13. మంత్రము : బహ్వానీయా ऽ వివిస్పష్టం కుర్యాత్ । బహవ ఏవైనం పశవో భుఞ్జన్త ఉపతిష్ఠన్తే ।

అర్థము : బహు ఆనీయ=అధికముగ ఆజ్యమును తెచ్చి, అవిస్పష్టమ్=పురోడాశ పృష్ఠభాగమును అవిఖ్యాతముగా, కుర్యాత్=చేయవలెను. (తదా=అప్పుడు,) బహవః పశవః ఏవ=బహు పశువులే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, భుఞ్జన్తః=క్షీర దానాదికముచే పాలించుచున్నవై, ఉపతిష్ఠన్తే=లేచును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి గుణ సంపాదనముచే ప్రశంసించుచు ఆ గుణమును విధించుచున్నది. అధికమైన ఆజ్యమునందు పురోడాశ పృష్ఠభాగము మునుగని విధముగ బహ్వాజ్యమును తేవలెను. అట్లు చేయుటవలన ఆజ్యముయొక్క బహుత్వమువలన పశువుల అల్పత్వ దోషము ఉండదు. పురోడాశ పృష్ఠభాగము అవిఖ్యాత మగుటవలన అపాలయితృత్వ దోషము కూడ ఉండదు.

14. మంత్రము : యజమానో వా ఏకకపాలః । యదేకకపాలస్యావద్యేత్ (౬) । యజమానస్యావద్యేత్ । ఉద్వా మాద్యేద్యజమానః । ప్ర వా మీయేత ।

అర్థము : ఏకకపాలః, యజమానః వై=ఏకకపాలము యజమాన స్వరూపమే. ఏకకపాలస్య అవద్యేత్ యత్=ఏకకపాలమునకు (నుండి) అవదానము చేయుచో, యజమానస్య అవద్యేత్=యజమానునకు అవదానము చేయువాఁ డగును. (తదా=అప్పుడు,) యజమానః=యజమానుడు, ఉన్మాద్యేత్ వా=ఉన్మత్తుడు కావచ్చును. వా=లేదా, ప్రమీయేత=మరణించును.

తాత్పర్యము : కృత్స్న పురోడాశముయొక్క హోమమును విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది. అధ్వర్యుఁడు ఏకకపాలము యజమాన స్వరూపమే. ఏకకపాలమునుండి ఆజ్యమును అవదానము చేసినచో (అనఁగా కొంతభాగమును మాత్రము హోమము చేయుటకై తీసినచో) యజమానునినుండి అవదానము చేసినవాఁ డగును. అప్పుడు యజమానుఁడు ఉన్మత్తుఁడు కాని, మృతుఁడు కాని యగును. ఇతర పురోడాశములందు భక్షణాదికమునకై కొంతభాగమును మిగిల్చి కొంచెమే అవదానము చేయఁబడుచుండును. ఆ విధముగ ఇచట అవదానము చేసినచో ఏకకపాలము యజమాన స్వరూపము కనుక యజమానునియొక్క అవయవము ఛిన్న మగును. లేదా - అతఁడు ఉన్మత్తుఁ డగును. లేదా, మరణించునని యర్థము. కృత్స్నము=సమస్తము.

15. మంత్రము : సకృదేవ హోతవ్యః । సకృదివ హి సువర్గో లోకః ।

అర్థము : సకృదేవ హోతవ్యః=పురోడాశ మంతయు హోమము చేయఁదగినది. సువర్గః లోకః=స్వర్గ లోకము, సకృదివ హి=అఖండితమే కదా!

తాత్పర్యము : శ్రుతి యిచట కృత్స్న హోమమును విధించుచున్నది. సమస్త పురోడాశమును హోమము చేయవలెను. స్వర్గలోకము అఖండితమే కదా!

16. మంత్రము : హుత్వాఽభిజుహోతి । యజమానమేవ సువర్గం లోకం గమయిత్వా । తేజసా సమర్ధయతి ।

అర్థము : హుత్వా=పురోడాశమును హోమము చేసి, అభిజుహోతి=అంతటను ఆజ్యమును హోమము చేయవలెను. (అయమ్=ఈ హోమము చేసిన అధ్వర్యుఁడు,) యజమానమేవ=యజమానునే, సువర్గం లోకం గమయిత్వా=స్వర్గ లోకమును పొందించి, తేజసా=తేజస్సుచే, సమర్ధయతి=సమృద్ధుని చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఏకకపాలములోనిది పూర్వము తీసికొనిరాఁబడిన అభిహోమాజ్యముయొక్క హోమమును శ్రుతి విధించుచున్నది. అధ్వర్యుఁడు ప్రథమమున పురోడాశమును హోమము చేసి, అనంతరము ఆ పురోడాశముపైని ఆజ్యమును హోమము చేయవలెను. ఇట్లు హోమము చేసిన అధ్వర్యుఁడు యజమానునే స్వర్గ లోకమునకు పంపి సమృద్ధుని చేసినవాఁ డగును.

17. మంత్రము : యజమానో వా ఏకకపాలః । సువర్గో లోక ఆహవనీయః (౬) । యదేకకపాల మాహవనీయే జుహోతి । యజమానమేవ సువర్గం లోకం గమయతి ।

అర్థము : ఏకకపాలః యజమానః వై=ఏకకపాలము యజమాన స్వరూపమే. ఆహవనీయః=ఆహవనీయము, సువర్గః లోకః=స్వర్గ లోకస్వరూపము. ఏకకపాలమ్=ఆజ్య పూరితమైన ఏకకపాలమును, ఆహవనీయే=ఆహవనీయాగ్నియందు, జుహోతి యత్ =హోమము చేయుచున్నచో. (అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు,) యజమానమేవ=యజమానునే, సువర్గం లోకం గమయతి=స్వర్గలోకమునే పొందించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : చోదక ప్రాప్తమైన ఆహవనీయ హోమముచేత, శ్రుతి ఏకకపాలమును ప్రశంసించుచున్నది. ఏకకపాలము యజమాన స్వరూపమే. ఆహవనీయము స్వర్గ లోక స్వరూపము. అధ్వర్యుఁడు ఏకకపాలమును ఆహవనీయమందు హోమము చేసినచో యజమానునే స్వర్గలోకమునకు పంపినవాఁ డగును.

18. మంత్రము : యద్ధస్తేన జుహుయాత్ । సువర్గా ల్లోకా ద్యజమాన మవవిధ్యేత్ । స్రుచా జుహోతి । సువర్గస్య లోకస్య సమష్ట్యై ।

అర్థము : హస్తేన=హస్తముతో, జుహుయాత్ యత్=హోమము చేయుచో, సువర్గాత్ లోకాత్=స్వర్గలోకమునుండి, యజమానుని, అవవిధ్యేత్=జార్చినవాఁ డగును. స్రుచా=స్రుక్కుతో, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. (అయమ్=స్రుక్కుతో జేసిన ఈ హోమము,) సువర్గస్య లోకస్య=స్వర్గ లోకముయొక్క, సమష్ట్యై=ప్రాప్తికై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఒకానొక ఉపపత్తిచే చోదక ప్రాప్తమైన స్రుక్కుతోడి హోమమును అపవదించి, హస్తముతో హోమము ప్రసక్తమైనచో, దానిని వారించుటకై శ్రుతి స్రుక్కుచే హోమమునకు ప్రతి ప్రసవమును విధించుచున్నది. అధ్వర్యుఁడు హస్తముతో హోమము చేయుచో యజమానుని స్వర్గ లోకమునుండి జార్చినవాఁ డగును. ఆ అనర్థము కలుగకుండుటకై స్రుక్కుతో హోమము చేయవలెను. ఈ స్రుక్కుచే చేయు హోమము స్వర్గప్రాప్తికి సాధన మగును. (పురోడాశము పాత్రమందు ఏ సన్నివేశముతో ఉన్నదో ఆ సన్నివేశముతోడనే ఆ పురోడాశము అగ్నియందు ఉండవలెనని శాఖాంతరమందు

విహితమైనది. స్రుక్కుచే హోమము చేయఁబడిన పురోడాశము మాత్రము అగ్నియందు అవాఙ్ముఖమై పడును. తద్విధి విరోధమును పరిహరించుటకై హస్తముతో హోమము చేయవలెనని మందులు ఉపపత్తిని కల్పించుచున్నారు.)

19. మంత్రము : యత్ప్రాఙ్పద్యేత । దేవలోక మభిజయేత్ । యద్దక్షిణా పితృలోకమ్ । యత్ప్రత్యక్ (౭) । రక్షాగ్ంసి యజ్ఞగ్ం హన్యుః । యదుదఙ్ । మనుష్యలోక మభిజయేత్ ।

అర్థము : ప్రాక్ పద్యేత యత్=హోమము చేయఁబడిన పురోడాశము అగ్నియందు తూర్పువైపున పడినచో, (యజమానః=యజమానుఁడు,) దేవలోకమ్=దేవలోకమును, అభిజయేత్=అంతటను జయించును. దక్షిణా=దక్షిణపు వైపున, పద్యేత యత్=పడినచో, పితృలోకమ్=పితృలోకమును, అభిజయేత్. ప్రత్యక్=పశ్చిమమున, పద్యేత యత్, రక్షాంసి=రాక్షసులు, యజ్ఞమ్=యజ్ఞమును, హన్యుః=నాశము చేయుదురు. ఉదక్=ఉత్తరమున, పద్యేత యత్ మనుష్యలోకమ్, అభిజయేత్.

తాత్పర్యము : హుతమైన పురోడాశమునకు నిశ్చలత్వమును విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది. హోమము చేయఁబడిన పురోడాశము అగ్నియందు ప్రాగ్దిశయందు పడినచో యజమానుఁడు దేవ లోకమును జయించును. దక్షిణమున పడినచో పితృ లోకమును జయించును. పశ్చిమమున పడినచో రాక్షసులు ఆ యజ్ఞమును నాశము చేయుదురు. ఉత్తరమున పడినచో మనుష్య లోకమును జయించును. లోకాది జయము సహజముగ దోషము కాకున్నను, అధికఫల భావన కలుగఁగా ఆ మాత్రము కూడ దోషమే యగును.

20. మంత్రము : ప్రతిష్ఠితో హోతవ్యః । ఏకకపాలం వై ప్రతితిష్ఠన్తం ద్యావాపృథివీ అనుప్రతితిష్ఠతః । ద్యావాపృథివీ ఋతవః । ఋతూన్యజ్ఞః । యజ్ఞం యజమానః । యజమానం ప్రజాః । తస్మాత్ప్రతిష్ఠితో హోతవ్యః (౮) ।

అర్థము : ప్రతిష్ఠితః=ప్రతిష్ఠితమై, హోతవ్యః=హోమము చేయఁదగినది. ప్రతిష్ఠితమ్ ఏకకపాలమ్ అను వై=ప్రతిష్ఠితమైన ఏక కపాలము ననుసరించియే, ద్యావాపృథివీ= ద్యావాభూములు, ప్రతితిష్ఠతః=ప్రతిష్ఠితము లగుచున్నవి. ద్యావాపృథివీ అను=ద్యావాభూముల ననుసరించి, ఋతవః=ఋతువులు, ప్రతితిష్ఠన్తి=ప్రతిష్ఠితము లగుచున్నవి. ఋతూన్ అను=ఋతువుల ననుసరించి, యజమానః=యజమానుఁడు, ప్రతితిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుఁ డగుచున్నాఁడు. యజమానమ్ అను=యజమాను ననుసరించి, ప్రజాః=ప్రజలు, ప్రతితిష్ఠన్తి=ప్రతిష్ఠితు లగుచున్నారు. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, ప్రతిష్ఠితః, హోతవ్యః.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి హుతమైన పురోడాశమునకు నిశ్చలత్వమును విధించుచున్నది. ప్రాగాది దిక్కు లందు పతనము కలుగకుండ హోమస్థానమునందే నిశ్చలమై యుండునట్లుగా పురోడాశమును అగ్నియందు హోమము చేయవలెను. ప్రతిష్ఠితమై యున్న పురోడాశము ననుసరించి ద్యావాభూములు ప్రతిష్ఠితములగును. ద్యావాభూముల ననుసరించి ఋతువులు, ఋతువుల ననుసరించి యజమానుఁడు, యజమాను ననుసరించి ప్రజలు ప్రతిష్ఠితులగుదురు. 'తస్మాత్' అనునది పూర్వవిధికి ఉపసంహారము.

21. మంత్రము : వాజినో యజతి । అగ్నిర్వాయుః సూర్యః । తే వై వాజినః । తానేవ తద్యజతి । అథో ఖల్వాహుః । ఛన్దాగ్ంసి వై వాజిన ఇతి । తాన్యేవ తద్యజతి ।

అర్థము : వాజినః=వాజి సంజ్ఞకులైన దేవతల నుద్దేశించి, యజతి=యాగము చేయవలెను. అగ్నిః=అగ్ని, వాయుః=వాయువు, సూర్యః=సూర్యుఁడు, తే వై=వారే, వాజినః=వాజిన్ శబ్దవాచ్యులు. తత్=ఆ కారణమువలన, తానేవ=ఆ అగ్ని వాయు

సూర్యులనే, యజతి=యజించిన (పూజించిన) వాఁడగుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, ఆహుః ఖలు=అభిజ్ఞులు చెప్పు చున్నారు కదా! -ఛందాంసి వై=ఛందస్సులే (ఛందో దేవతలే), వాజినః=వాజిన్ శబ్ద వాచ్యములు. తత్=ఆ కారణము వలన, తాన్యేవ=ఆ ఛందస్సులనే, యజతి=యజించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : వైశ్వదేవ్యామిక్షనుండి కారిన నీరు వాజిన శబ్దాభిధేయము. ఆ వాజినమునకు వాజిన్ శబ్దాభిధేయులైన దేవతల నుద్దేశించి యాగమును శ్రుతి విధించుచున్నది. వాజిన్ శబ్దాభిధేయులైన దేవతల నుద్దేశించి యాగము చేయవలెను. అగ్ని వాయు సూర్యులు వాజిన్ శబ్దాభిధేయులు. వారి నుద్దేశించియే యజమానుఁడు యాగము చేసినవాఁ డగును. అభిజ్ఞులు కొందఱు ఛందస్సులు వాజిన్ శబ్ద వాచ్యములని చెప్పుచున్నారు. అప్పుడు ఛందస్సులే వాజిన్ శబ్ద వాచ్యము లగును. ఆ కారణము వలన యజమానుఁడు ఛందస్సుల నుద్దేశించియే యాగము చేసినవాఁ డగును.

22. మంత్రము : ఋక్సామే వా ఇన్ద్రస్య హరీ సోమపానౌ । తయోః పరిధయ ఆధానమ్ । వాజినం భాగధేయమ్ (౯) । యదప్రహృత్య పరిధీ జ్ఞుహుయాత్ । అన్తరాధానాభ్యాం ఘాసం ప్రయచ్ఛేత్ ।

అర్థము : ఋక్సామే వై=ఋక్సామములే, ఇన్ద్రస్య=ఇంద్రునకు, సోమపానౌ=సోమ పానము చేయునట్టి, హరీ=అశ్వములు. తయోః=ఆ ఋక్సామము లనెడి అశ్వములకు, పరిధయః=పరిధులు, ఆధానమ్=ఆధానము. వాజినమ్=ఆమిక్షయందలి నీరు, భాగధేయమ్=యాగ దేవతల కర్పించఁబడు ద్రవ్యము. పరిధీన్=పరిధులను, అప్రహృత్య=అగ్నియందు పడవేయక, జుహుయాత్ యత్=హోమము చేయుచో, అన్తరాధానాభ్యామ్=అంతర్ముఖమధ్యమున ఆధానము కలిగియున్న అశ్వములకొఱకు, ఘాసమ్=ఆజ్య సహిత శర్కర ముద్దాది పిండమును, లేదా - తృణపోషమును, ప్రయచ్ఛేత్=ఇచ్చినవాఁ డగును. పరిధులు=హోమాగ్నికి చుట్టు ఉంచిన మోదుగు పుల్లలు. ఆధానము=వశీకరణమునకై అశ్వ ముఖమున ఉంచఁబడిన లోహవిశేషము=కళ్లెము.

తాత్పర్యము : పూర్వ మంత్రమున చెప్పఁబడిన యాగమునకు కాలమును విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది. ఋక్సామములే సోమపానము చేయు నశ్వములు ఇంద్రునియొద్ద ఉన్నవి. ఆ ఋక్సామము లనెడి అశ్వములకు పరిధులు కళ్లెము. ఆమిక్షయందలి నీరము వాజియాగ దేవతలకు సమర్పించు ద్రవ్యము (భాగధేయము). యజమానుఁడు పరిధులను అగ్నియందు పడవేయ కుండ వాజినమును హోమము చేయుచో కళ్లెము తీయకుండ అశ్వములకు ఆజ్య సహిత శర్కర ముద్దాది పిండమును, లేదా - తృణ పోషమును ఒసఁగినట్లగును. నోటియందు కళ్లెము ఉండఁగా అశ్వము తృణమును భక్షించలేదు కదా!

23. మంత్రము : ప్రహృత్య పరిధీ జ్ఞుహోతి । నిరాధానాభ్యామేవ ఘాసం ప్రయచ్ఛతి ।

అర్థము : పరిధీన్=పరిధులను, ప్రహృత్య=అగ్నియందు పడవైచి, జుహోతి=వాజినమును హోమము చేయవలెను. నిరాధానాభ్యామేవ = ఆధాన రహితములైన ఋక్సామము లనెడి అశ్వములకొఱకు, ఘాసమ్=ఆజ్యసహిత శర్కరముద్దాది పిండమును (ముద్దను) లేదా - తృణ పోషమును ప్రయచ్ఛేత్=ఒసఁగినవాఁ డగును.

తాత్పర్యము : పరిధులను అగ్నియందు పడవైచి వాజిన ద్రవ్యమును హోమము చేయవలెను. అప్పుడు యజమానుఁడు కళ్లెము లేని అశ్వముల ముఖములందు ఘాసము పెట్టినవాఁ డగును. పరిధులను అగ్నియందు పడవేయుటవలన ఆధానము తొలఁగించఁబడిన ట్లగును. అప్పుడు ఘాసము భక్షించుటకు సాధ్యమగును. ఇచట పరిధి ప్రహరణానంతరము వాజిన హోమము విధించఁబడినది.

24. మంత్రము : బర్హిషి విషిఞ్చ న్వాజిన మానయతి । ప్రజా వై బర్హిః । రేతో వాజినమ్ । ప్రజాస్వేవ రేతో దధాతి ।

అర్థము : బర్హిషి=వాజిన పాత్రమున కథోభాగమున ఉన్నట్టి బర్హిస్సునందు, విషిఞ్చన్=విశేషముగ సేచనము చేయుచు వాజినమ్=వాజినమును, ఆనయతి=పాత్రములోనికి తీసికొనవలెను. ప్రజా వై=ప్రజయే, బర్హిః=బర్హిస్సు. వాజినమ్=వాజినము, రేతః వై=రేతస్సే, ప్రజాస్వేవ=ప్రజలయందే, రేతః=రేతస్సును, దధాతి=ఉంచినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పాత్రములోనికి వాజినమును తీసికొనునప్పుడు వాజినముచే పాత్రమును నిండించుటచే పాత్రమునకు క్రిందనున్న బర్హిస్సునందు వాజిన సేచనమును శ్రుతి విధించుచున్నది. బర్హిస్సునందు వాజినమును సేచనము చేయుచు (చల్లుచు) పాత్రములోనికి తీసికొనవలెను. బర్హిస్సు ప్రజా స్వరూపము. వాజినము రేత స్స్వరూపము. కనుక సేచనము చేసిన యజమానుఁడు ప్రజలయందే రేతస్సు నుంచినవాఁ డగును.

25. మంత్రము : సముపహూయ భక్షయన్తి । ఏతత్సోమపీథా హ్యేతే । అథో ఆత్మన్నేవ రేతో దధతే ।

అర్థము : సముపహూయ=ఋత్విజులు, పరస్పరము ఆహ్వానించుకొని, భక్షయన్తి=హోమ శేషమైన వాజినమును భక్షించవలెను. ఏతే=ఈ ఋత్విజులు, ఏతత్సోమపీథాః హి=ఈ వాజిన భక్షణమే సోమపానముగాఁ గలవారు కదా! అథో=మఱియు, ఆత్మన్నేవ=తమయందే, రేతః=రేతస్సును, దధతే=ధరించినవా రగుచున్నారు.

తాత్పర్యము : సోమమువలె పరస్పరాహ్వాన పూర్వకముగ భక్షణము చోదక ప్రాప్తము కాలేదు కనుక శ్రుతి యిచట వాజిన భక్షణమును విధించుచున్నది. ఋత్విజులు ఒండొరులను పిలుచుకొని వాజిన భక్షణము చేయవలెను. ఈ వాజిన యాగము సాంనాయ్య యాగమునకు వికృతి యైనను సాంనాయ్యమువలె ఇడా భక్షణము చేయరాదు. ఇంక సోమమువలె భక్షించవలెను. ఈ ఋత్విజులు వాజిన భక్షణము సోమ పానముగాఁ గలవారు కదా! మఱియు వీరు వాజిన భక్షణమువలన తమయందు రేతస్సును ధరించినవా రగుదురు.

26. మంత్రము : యజమాన ఉత్తమో భక్షయతి । పశవో వై వాజినమ్ । యజమాన ఏవ పశూన్ప్రతిష్ఠాపయన్తి (౧౦) ।

లోకో బహురూపం భవత్యాజ్యభాగౌ పశవ ఆజ్య మవద్యే దాహవనీయః ప్రత్యక్రమ్య ప్రతిష్ఠితో హోతవ్యే భాగధేయ మేతే చత్వారి చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే షష్ఠ ప్రపాఠకే తృతీయోఽనువాకః ॥ 3 ॥

అర్థము : యజమానః=యజమానుఁడు, ఉత్తమః=చరముఁడై, భక్షయతి=వాజినమును భక్షించవలెను. వాజినమ్=వాజినము, పశవః వై=పశు స్వరూపమే. (తత్=ఆ కారణమువలన, ఋత్విజః=ఋత్విజులు,) యజమానే ఏవ=యజమానునియందే, పశూన్=పశువులను, ప్రతిష్ఠాపయన్తి=ప్రతిష్ఠింపఁ జేసినవా రగుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ఇచట వాజిన భక్షణమందు యజమానునకు చరమ భక్షణమును విధించుచున్నది. ఋత్విజులు వాజిన భక్షణము చేసిన పిమ్మట అవసానమున యజమానుఁడు వాజినమును భక్షించవలెను. వాజినము పశు స్వరూపమే కనుక ఋత్విజులు యజమానునియందు పశువులను ప్రతిష్ఠింపఁ జేసినవా రగుదురు.

తృతీయానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే షష్ఠ ప్రపాఠకః

చతుర్థోఽనువాకః

1. మంత్రము : ప్రజాపతిః సవితా భూత్వా ప్రజా అసృజత । తా ఏన మత్యమన్యన్త । తా అస్మా దపాక్రామన్ । తా వరుణో భూత్వా ప్రజా వరుణేనాగ్రాహయత్ । తాః ప్రజా వరుణగృహీతాః । ప్రజాపతిం పునరుపాధావ న్నాథ మిచ్ఛమానాః । స ఏతాన్ప్రజాపతి ర్వరుణప్రఘాసా నపశ్యత్ । తాం నిరవపత్ । తైర్వై స ప్రజా వరుణపాశా దముఞ్చత్ ।

అవతారిక : చాతుర్మాస్య యాగములలోని వైశ్వదేవ మనెడి ప్రథమ పర్వమునకు సంబంధించిన విశేషాంశములు తృతీయానువాకమునందు చెప్పఁబడినవి. ఈ చతుర్థానువాకమునందు వరుణప్రఘాస నామకమైన ద్వితీయపర్వమునందలి వరుణప్రఘాస యాగములను విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది.

అర్థము : ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, సవితా భూత్వా=ఉత్పాదకుఁడు అయి, ప్రజాః=ప్రజలను, అసృజత=సృజించెను. తాః=ఆ ప్రజలు, ఏనమ్=ఈ ప్రజాపతిని, అత్యమన్యన్త=తిరస్కరించిరి. తాః=ఆ ప్రజలు, అస్మాత్=ఈ ప్రజాపతినుండి, అపాక్రామన్=తొలఁగి పోయిరి. వరుణః భూత్వా=వరుణుఁడు అయి, తాః ప్రజాః=ఆ ప్రజలను, వరుణేన=వరుణపాశరూప జలోదర రోగముచే, అగ్రాహయత్=గ్రహింపఁజేసెను. తాః ప్రజాః=ఆ ప్రజలు, వరుణగృహీతాః=జలోదర రోగ గ్రస్తులైరి. నాథమ్=స్వామిని, ఇచ్ఛమానాః=కోరుచున్నవారై, తాః=ఆ ప్రజలు, పునః=మరల, ప్రజాపతిమ్ ఉపాధావన్=ప్రజాపతి సమీపమునకు పరుగిడిరి. సః ప్రజాపతిః=ఆ ప్రజాపతి, ఏతాన్ వరుణప్రఘాసాన్=వరుణప్రఘాసములనెడి ఈ యాగవిశేషములను, అపశ్యత్=కనుఁగొనెను. తామ్=ఆ వరుణ ప్రఘాసములను, నిరవపత్=నిర్వాపము చేసెను. తైః వై=ఆ వరుణప్రఘాసములచేతనే, సః=ఆ ప్రజాపతి, ప్రజాః=ప్రజలను, వరుణపాశాత్=వరుణపాశ రూప జలోదర రోగమునుండి, అముఞ్చత్=విడిపించెను.

తాత్పర్యము : ప్రజాపతి ఉత్పాదకుఁడై ప్రజలను సృజించెను. ఆ ప్రజలు ఈ ప్రజాపతిని అవజ్ఞఁజేసి ప్రజాపతినుండి తొలఁగిపోయిరి. అప్పుడు ఆ ప్రజాపతి వరుణుఁడై ఆ ప్రజలను వరుణపాశ రూప జలోదర రోగమునకు గురిచేసెను. జలోదర రోగ గ్రస్తులైన ఆ ప్రజలు మరల ప్రజాపతిని చేరి రోగ శాంతికై తమకు స్వామి కావలెనని కోరిరి. ప్రజాపతి వరుణప్రఘాసములను వరుణపాశ విమోచకములనుగా కనుఁగొని వానిని నిర్వాపము చేసి ఆ వరుణప్రఘాసములచేతనే ఆ ప్రజాపతి ప్రజలను వరుణప్రఘాస రూప జలోదర రోగమునుండి విడిపించెను. ఇచట వరుణప్రఘాసములు ప్రశంసించఁబడినవి.

2. మంత్రము : యద్వరుణప్రఘాసా నిరుప్యన్తే (౧) । ప్రజానా మవరుణగ్రాహాయ ।

అర్థము : వరుణప్రఘాసాః=వరుణప్రఘాసములు, నిరుప్యన్తే యత్=వరుణప్రఘాసములు నిర్వాపము చేయఁబడినచో, (నిర్వాపము చేయవలెనని విధి.) ఏషః=ఈ నిర్వాపము, ప్రజానామ్=ప్రజలకు, అవరుణగ్రాహాయ=వరుణపాశ రూప జలోదర రోగము లేకుండుటకై, భవతి=అగుచున్నది. ఇచట వరుణప్రఘాస నిర్వాప మనఁగా -వరుణప్రఘాసానుష్ఠానమని యర్థము.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ''తతశ్చతుర్షు మాసేష్వాషాఢ్యాం శ్రావణ్యాం వోదవసాయ వరుణప్రఘాసై ర్యజేత''=నాలుగు మాసములలో ఆషాఢ పూర్ణిమయందుఁ గాని, శ్రావణ పూర్ణిమయందుఁ గాని వరుణప్రఘాస యాగముల ననుష్ఠించవలెనని ఆపస్తంబ మహర్షి ఈ వరుణప్రఘాస పర్వమునకు కాలమును చెప్పియుండెను.

3. మంత్రము : తాసాం దక్షిణో బాహు ర్న్యక్న ఆసీత్ । సవ్యః ప్రసృతః । స ఏతాం ద్వితీయాం దక్షిణతో వేది ముదహన్ । తతో వై స ప్రజానాం దక్షిణబాహుం ప్రాసారయత్ ।

అర్థము : తాసామ్=ఆ ప్రజలయొక్క, దక్షిణః బాహుః=దక్షిణ బాహువు, న్యక్నః=శీతవాత రోగముచే మిక్కిలి సంకుచితము, ఆసీత్=ఆయెను. సవ్యః=ఎడమచేయి, ప్రసృతః=చాచఁబడినది. సః=ఆ ప్రజాపతి, దక్షిణతః=చోదక ప్రాప్తమైన వేదికి దక్షిణ భాగమునందు, ద్వితీయాం వేదిమ్=రెండవ వేదిని, ఉదహన్=పైకి త్రవ్వెను. తతః వై=ఆ ద్వితీయ వేదియొక్క ఉద్ధననమువలననే, సః=ఆ ప్రజాపతి, ప్రజానామ్=ప్రజలయొక్క, దక్షిణం బాహుమ్=దక్షిణ బాహువును, ప్రాసారయత్=ప్రసరింపఁజేసెను (చాఁగఁజేసెను).

తాత్పర్యము : రెండవదైన ఈ వరుణప్రఘాస పర్వమునందు ద్వితీయ వేదిని విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది. ప్రజాపతి సృష్టించిన ప్రజలకు కుడిచేయి శీతవాత రోగముచే ముడుచుకొనిపోయెను. ఎడమచేయి చాచఁబడెను. అప్పుడు ప్రజాపతి చోదక ప్రాప్తమైన వేదికి దక్షిణ భాగమునందు రెండవ వేదిని నిర్మించెను. దానివలననే ప్రజాపతి ఆ ప్రజల కుడిచేతిని చాఁగఁజేసెను. ఇచట ద్వితీయ వేది ప్రస్తుతించఁబడినది.

4. మంత్రము : యద్ద్వితీయాం దక్షిణతో వేది ముద్ధన్తి । ప్రజానామేవ తద్యజమానో దక్షిణం బాహుం ప్రసారయతి । తస్మాచ్చాతుర్మాస్య యాజ్యముష్మిల్లోక ఉభయాబాహుః । యజ్ఞాభిజితగ్ం హ్యస్య ।

అర్థము : దక్షిణతః=చోదక ప్రాప్తమైన వేదికి దక్షిణ భాగమునందు, ద్వితీయాం వేదిమ్=రెండవ వేదిని, ఉద్ధన్తి యత్=పైకి త్రవ్వినచో, తత్=ఆ ద్వితీయ వేద్యుద్ధననము వలన, యజమానః=యజమానుఁడు, ప్రజానామ్=ప్రజలయొక్క దక్షిణం బాహుమేవ=కుడిచేతినే, ప్రసారయతి=ప్రసరింపఁజేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, చాతుర్మాస్యయాజీ=చాతుర్మాస్యయాగము చేసిన యజ్వ, అముష్మిన్=స్వర్గలోకమునందు, ఉభయాబాహుః=బాహుద్వయోపేతుఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు. ఏతత్=ఇది, అస్య=ఈ యజమానునకు, యజ్ఞాభిజితం హి=యజ్ఞముచే సంపాదించఁబడినది కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ద్వితీయ వేద్యుద్ధననమును విధించుచున్నది. చోదక ప్రాప్తమైన వేదికి దక్షిణ భాగమున యజమానుఁడు ద్వితీయ వేదిని త్రవ్వవలెను. అప్పు డతఁడు ప్రజల దక్షిణ బాహువునే ప్రసరింపఁజేసినవాఁ డగును. చాతుర్మాస్య యాగములందు వేది ద్వయము ఉండుటవలన చాతుర్మాస్యయాజి స్వర్గమునందు బాహుద్వయము కలవాఁడై యుండును. బాహుద్వయము ఉండుట సర్వ ప్రజలకు సాధారణమే కాని ఈ యజ్వయొక్క బాహుద్వయము కూడ అత్యంత సామర్థ్యము కలిగియుండుట విశేషము. ఈ విశేషము ఈ చాతుర్మాస్యయాజికి యజ్ఞముచే సంపాదించఁబడినది.

5. మంత్రము : పృథమాత్రాద్వేదీ అసంభిన్నే భవతః (౨) । తస్మాత్పృథమాత్రం వ్యగ్ంసౌ ।

అర్థము : వేదీ=రెండు వేదులు, పృథమాత్రాత్=త్రయోదశాంగుళపరిమాణమువలన, అసంభిన్నే భవతః=వ్యవధానము కలవియై ఉండవలెను. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, లోకే=లోకమునందు, అంసౌ=వామ దక్షిణాంసములు, పృథమాత్రం వి=పృథమాత్రపు వ్యవధానము కలవి. పృథ=పదుమూఁడు అంగుళముల పరిమాణము. అంసము=మూఁపు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఉభయ వేదుల మధ్యమున త్రయోదశాంగుళుల పరిమితమైన వ్యవధానమును విధించినది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

6. మంత్రము : ఉత్తరస్యాం వేద్యా ముత్తరవేది ముపవపతి । పశవో వా ఉత్తరవేదిః । పశూనేవావరున్ధే । అథో యజ్ఞపరుషో ऽనన్తరిత్యై ।

అర్థము : ఉత్తరస్యాం వేద్యామ్=ఉత్తర వేదియందు, ఉత్తర వేదిమ్=ఉత్తర వేదిని, ఉపవపతి=సమీపమున నిర్మించవలెను. పశవః వై=పశువులే, ఉత్తరవేదిః=ఉత్తర వేది. పశూనేవ=పశువులనే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, యజ్ఞపరుషః=యజ్ఞావయవముయొక్క, అనన్తరిత్యై=అంతరాయము లేకుండుటకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఉత్తరవేదిని విధించుచున్నది. ఉత్తరవేదియందు ఉత్తరమున సమీపమున వేదిని నిర్మించవలెను. ఉత్తరవేది పశు స్వరూపమే. కనుక ఉత్తరవేది నిర్మాణమువలన యజమానుఁడు పశువులను నిశ్చయముగ పొందును. మఱియు ఈ ఉత్తరవేద్యుపవాపమువలన యజ్ఞావయవము అంతరితము కాదు.

7. మంత్రము : ఏతద్బ్రాహ్మణాన్యేవ పఞ్చ హవీꣳషి ।

అర్థము : పఞ్చ హవీంషి=వైశ్వదేవ పర్వమునందు బ్రాహ్మణము విధించిన అయిదు హవిస్సులు, ఏతద్బ్రాహ్మణాన్యేవ=ఈ వరుణప్రఘాస పర్వ బ్రాహ్మణ విహితములు కూడ.

తాత్పర్యము : వైశ్వదేవ పర్వమునందు చెప్పఁబడిన ''ఆగ్నేయ మష్టాకపాలమ్'' ఇత్యాదులైన పంచ హవిస్సులయొక్క ముఖ్యబ్రాహ్మణమును, అనుబ్రాహ్మణమును కూడ శ్రుతి యిచట అతిదేశించుచున్నది. అనఁగా ఆ బ్రాహ్మణములే ఈ వరుణప్రఘాస పర్వమునందలి పంచహవిస్సులకు విధాయకములని యర్థము. ఆ అయిదు హవిస్సులనే ఇచట గూడ ఆదియందు అనుష్ఠించవలెనని తాత్పర్యార్థము.

8. మంత్రము : అథైష ఐన్ద్రాగ్నో భవతి ।

అర్థము : అథ=ఆ అతిదిష్ట పంచ హవిస్సుల అనంతరము, ఐన్ద్రాగ్నః=ఇంద్రాగ్నులు దేవతలుగాఁ గల యాగము, భవతి=అనుష్ఠేయము కావలెను.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు విహితమైన అతిదిష్టపంచహవిరానంతర్యమును విధించుచున్నది. పై మంత్రములో అతిదిష్టములైన పంచహవిస్సుల అనుష్ఠానానంతరము ఐంద్రాగ్న యాగము ననుష్ఠించవలెను.

9. మంత్రము : ప్రాణాపానౌ వా ఏతౌ దేవానామ్ । యదిన్ద్రాగ్నీ । యదైన్ద్రాగ్నో భవతి (౩) । ప్రాణాపానావేవావరున్ధే । ఓజో బలం వా ఏతౌ దేవానాం । యదిన్ద్రాగ్నీ । యదైన్ద్రాగ్నో భవతి । ఓజో బలమేవావరున్ధే ।

అర్థము : ఇన్ద్రాగ్నీ యత్=ఇంద్రాగ్నులు ఎవరు కలరో, ఏతౌ=ఈ ఇంద్రాగ్నులు, దేవానామ్=దేవతలకు, ప్రాణాపానౌ వై=ప్రాణాపానములే. ఐన్ద్రాగ్నః భవతి యత్=ఐంద్రాగ్న యాగము అనుష్ఠింపఁబడిన దైనచో, (యజమానః=యజమానుఁడు,) ప్రాణాపానావేవ=ప్రాణాపానములనే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు. ఇన్ద్రాగ్నీ యత్=ఇంద్రాగ్ను లెవరు కలరో, ఏతౌ వై=ఈ ఇంద్రాగ్నులే, ఓజః=మానసమైన ఉత్సాహము, బలమ్=శారీరమైన బలము, భవతః=అగుచున్నారు. ఐన్ద్రాగ్నః భవతి యత్=ఐంద్రాగ్నయాగము ననుష్ఠించినచో, ఓజః బలమేవ=ఓజో బలములనే, అవరున్ధే=పొందును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఆ ఐంద్రాగ్నయాగమునందుఁ గల దేవతలను ప్రశంసించుచున్నది. ఇంద్రాగ్నులు దేవతలకు ప్రాణాపాన స్వరూపులే. కనుక అట్టి ఐంద్రాగ్న యాగము ననుష్ఠించిన యజమానుఁడు ప్రాణాపానములనే పొందును. ఈ ఇంద్రాగ్నులు దేవతలకు ఓజస్సు, బలము అగుచున్నారు. కనుక ఐంద్రాగ్న యాగము ననుష్ఠించిన యజమానుఁడు ఓజో బలములనే పొందును.

10. మంత్రము : మారుత్యామిక్షా భవతి । వారుణ్యామిక్షా । మేషీ చ మేషశ్చ భవతః । మిథునా ఏవ ప్రజా వరుణపాశాన్ముఞ్చతి ।

అర్థము : మారుతీ=మరుద్దేవతాకము, ఆమిక్షా=ఆమిక్షా ద్రవ్యకమునైన యాగము, మేషీ చ=యవమయమైన మేషి కలదిగా, భవతి=కావలెను. వారుణీ=వరుణ దేవతాకము, ఆమిక్షా=ఆమిక్షా ద్రవ్యకమునైన యాగము, మేషః=యవమయమైన మేషము కలదిగా, భవతి=కావలెను. అయమ్=ఈ యాగకర్త, మిథునాః ప్రజాః ఏవ=మిథునాత్మక ప్రజలనే, వరుణ పాశాత్= వరుణపాశమునుండి, ముఞ్చతి=విడిపించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ముఖ్యబ్రాహ్మణ విహితమైన ఆమిక్షా యాగము ననువదించి తద్దేవతాకములే అయిన యవమయములైన మేషీ మేషములను విధించుచున్నది. మరుద్దేవతాకమును, ఆమిక్షా ద్రవ్యకమునైన యాగమును యవమయమైన మేషిని కలదిగాను, వరుణ దేవతాకమును, ఆమిక్షా ద్రవ్యకమును అయిన యాగమును యవమయమైన మేషము కలదిగాను యజమానుఁ డనుష్ఠించవలెను. స్త్రీ పురుష రూపములైన మేషీ మేషముల ననుష్ఠించుటచే ఈ యాగకర్త మిథునములైన ప్రజలను వరుణ పాశమునుండి విడిపించినవాఁ డగును.

11. మంత్రము : లోమశౌ భవతో మేధ్యత్వాయ (౪) ।

అర్థము : మేధ్యత్వాయ=పవిత్రతకొఱకు, లోమశౌ=పూర్వోక్తములైన మేషీ మేషములు రోమములు కలవిగా, భవతః=ఉండవలెను.

తాత్పర్యము : పై మంత్రమున చెప్పఁబడిన మేషీ మేషములు రోమములు కలవిగా నుండవలెను. ఆ విధముగ ఉండుటవలన పవిత్రత యేర్పడును.

12. మంత్రము : శమీపర్ణాన్యుపవపతి । ఘాసమేవాభ్యా మపియచ్ఛతి ।

అర్థము : శమీపర్ణాని=జమ్మి ఆకులను, ఉపవపతి=ఉంచవలెను. ఘాసమ్ ఏవ=ఘాసమును (తృణవిశేషమును) కూడ, ఆభ్యామ్=ఈ మేషీ మేషములకై, (యజమానః=యజమానుఁడు,) అపియచ్ఛతి=ఒసఁగినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఆ మేషీ మేషముల యెదుట శమీపర్ణ స్థాపనమును శ్రుతి యిచట విధించుచున్నది. యజమానుఁడు పూర్వోక్తములైన మేషీ మేషముల యెదుట శమీపర్ణములను ఉంచవలెను. ఈ విధముగ చేసిన యజమానుఁడు ఈ మేషీ మేషములకై లేఁతపచ్చికను కూడ ఇచ్చినవాఁ డగును.

13. మంత్రము : ప్రజాపతి మన్నాద్యం నోపానమత్ । స ఏతేన శతేధ్మేన హవిషా ऽన్నాద్య మవారున్ధ । యత్పరఃశతాని శమీపర్ణాని భవన్తి । అన్నాద్యస్యావరుద్ధ్యై ।

అర్థము : ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, అన్నాద్యమ్=శ్రేష్ఠమైన అన్నమును, నోపానమత్=పొందలేదు. సః=ఆ ప్రజాపతి, ఏతేన శతేధ్మేన హవిషా=ఈ శత సంఖ్యాక శమీకాష్ఠ సమూహముచే జ్వలింపఁజేయఁబడిన అగ్నియందు హుతమైన హవిస్సుచే, అన్నాద్యమ్=శ్రేష్ఠమైన అన్నమును, అవారున్ధ=పొందెను. పరఃశతాని శమీపర్ణాని=శతాధిక సంఖ్యాకములైన శమీపర్ణములు, భవన్తి యత్=ఉంచఁబడిన వైనచో, తత్=ఆ శతాధిక శమీపర్ణ స్థాపనము, అన్నాద్యస్య=శ్రేష్ఠమైన అన్నముయొక్క, అవరుద్ధ్యై= ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : శమీపర్ణములయొక్క శతాధిక సంఖ్యను విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది. ప్రజాపతి అన్నాద్యమును పొందలేదు. (అన్నాద్య మనఁగా - తినుటకు యోగ్యమైన శాల్యాది జన్యమైన అన్నము. అత్తుం యోగ్యం శాల్యాది జన్యమ్ అన్నమ్, అన్నాద్యమ్ అని వ్యుత్పత్తి.) అప్పుడా ప్రజాపతి శతాధిక సంఖ్యాకములైన జమ్మి చెట్టుకు సంబంధించిన ఇధ్మములచే

(కాష్ఠములచే) అగ్నిని దీపింపఁజేసి ఆ అగ్నియందు హవిస్సును హోమము చేసి తన్మహిమవలన అన్నాద్యమును పొందినట్లే శతాధికముగ శమీపర్ణములను మేషీ మేషముల యెదుట ఉంచినచో దానివలన అన్నాద్యము లభించును.

14. మంత్రము : సౌమ్యాని వై కరీరాణి । సౌమ్యా ఖలు వా ఆహుతి ర్దివో వృష్టిం చ్యావయతి ।

అర్థము : కరీరాణి=వెదురు మొలకలు, సౌమ్యాని వై=సోమవల్లీ సదృశములే. సౌమ్యా ఆహుతిః=సోమ సంబంధినియైన ఆహుతి, దివః=దివినుండి, వృష్టిమ్=వర్షమును, చ్యావయతి ఖలు వై=స్రవింపజేయుచున్నదియే కదా!

తాత్పర్యము : కరీరోద్వాపమును విధించుటకై శ్రుతి యిచట ప్రస్తుతించుచున్నది. వెదురు మొలకలు సోమవల్లీ సదృశములే. సోమ సంబంధినియైన ఆహుతి దివినుండి వర్షమును నిశ్చయముగ కురియించుచున్నది కదా!

15. మంత్రము : యత్కరీరాణి భవన్తి । సౌమ్యయైవాऽऽహుత్యా దివో వృష్టి మవరున్ధే ।

అర్థము : కరీరాణి=వెదురు మొలకలు, భవన్తి యత్=మేషీ మేషముల యెదుట ఉంచఁబడిన వగుచున్నచో, (ఉంచవలెనని [illegible]) సౌమ్యయా ఆహుత్యైవ=సోమవల్లీ సంబంధినియైన ఆహుతిచేతనే, (యజమానః=యజమానుడు,) దివః=దివినుండి, వృష్టిమ్=వర్షమును, అవరున్ధే=పొందును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి కరీరోద్వాపమును విధించుచున్నది. యజమానుడు మేషీ మేషముల యెదుట వెదురు మొలకలను ఉంచవలెను. ఇట్లే యజమానుడు సోమ సంబంధినియైన ఆహుతిచేతనే దివినుండి వర్షమును పొందినవాఁ డగును. [illegible] శబ్దముచే ఖర్జురీ ఫలములు చెప్పఁబడుచున్నవని కొంద అనుచున్నారు. ఆ ఫలములను శమీ పర్ణములవలె [illegible] చారముచే ఆ మేషీ మేషముల యెదుట నుంచవలెను. "అథాऽऽభ్యాం శమీపర్ణ కరీరాణ్యుపవపతి [illegible] స్రాణి చ" అని సూత్రకారుడు చెప్పుచున్నాడు.

16. మంత్రము : కాయ ఏకకపాలో భవతి । ప్రజానాం కన్త్వాయ ।

అర్థము : కాయః=ప్రజాపతి దేవతాకము, ఏకకపాలః=ఏక కపాల సంస్కృత పురోడాశము కలదియునగు యాగము, [illegible] అనుష్ఠేయ మగుచున్నది. అయమ్=ఈ యాగము, ప్రజానామ్=ప్రజలయొక్క, కన్త్వాయ=సుఖిత్వము ([illegible]) కొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి నవమ యాగమును ప్రశంసించుచున్నది. ప్రజాపతి దేవతాకము, ఏకకపాల సంస్కృత పురోడాశము కలది యునగు యాగము అనుష్ఠేయ మగుచున్నది. ఈ యాగము ననుష్ఠించుటవలన ప్రజలకు సుఖము కలుగును.

17. మంత్రము : ప్రతిపూరుషం కరమ్భపాత్రాణి భవన్తి । జాతా ఏవ ప్రజా వరుణపాశాన్ముఞ్చతి । ఏక మతిరిక్తమ్ । జనిష్యమాణా ఏవ ప్రజా వరుణపాశా న్ముఞ్చతి (౫) । (నిరుప్యన్తే భవతో భవతి మేధ్యత్వాయ రున్ధే షట్చ ।)

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే షష్ఠ ప్రపాఠకే చతుర్థోऽనువాకః ॥ ౪ ॥

అర్థము : ప్రతిపూరుషమ్=ప్రతిపురుషునకు సమానముగా, కరమ్భపాత్రాణి=కరంభ పాత్రములు, భవన్తి=ఉండవలెను. (అనగా ఈ యాగము,) జాతాః ప్రజాః ఏవ=పుట్టిన ప్రజలనే, వరుణపాశాత్=వరుణ పాశమునుండి, ముఞ్చతి=విడిపించు చున్నది. ఏకమ్=ఒక పాత్రము, అతిరిక్త=అధికము, భవేత్=కావలెను. ఇదమ్=ఈ అధికపాత్రము, జనిష్యమాణాః ప్రజాః ఏవ=పుట్టఁబోవు ప్రజలనే, వరుణపాశాత్=వరుణ పాశమునుండి, ముఞ్చతి=విడిపించుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి దీపపాత్ర సదృశములు, యవపిష్ట నిర్మితములునైన పాత్రములను విధించుచున్నది. పెరుగుతో కలిపిన యవలపిండి కరంభ మనఁబడును. యాగకర్త యింటియందు ఎందఱు పురుషులు కలరో, అన్ని కరంభపాత్రములను ఈ ప్రజాపతి దేవతాక యాగమందు ఉపయోగించవలెను. అప్పుడు ఈ యజమానుడు పుట్టిన ప్రజలనే వరుణపాశము నుండి (రోగపాశమునుండి) విడిపించినవాఁ డగును. అంతకంటె ఒక పాత్రము నధికముగ ఉపయోగించినచో పుట్టఁ బోవు ప్రజలను వరుణ పాశమునుండి విడిపించినవాఁ డగును. అనఁగా ఆ ప్రజలకు రోగమే రాదని యర్థము. కరంభ పాత్రములను హోమము చేయవలెనని భావము.

చతుర్థానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే షష్ఠ ప్రపాఠకే

పఞ్చమోఽనువాకః

1. మంత్రము : ఉత్తరస్యాం వేద్యా మన్యాని హవీగ్ంషి సాదయతి । దక్షిణాయాం మారుతీమ్ । అపథుర మేవైనాం యునక్తి । అథో ఓజ ఏవా ఽఽసా మవహరతి । తస్మాద్బ్రహ్మణశ్చ క్షత్రాచ్చ విశో ఽన్యతో ఽపక్రమిణీః ।

అవతారిక : ఈ విధముగ అనుబ్రాహ్మణమునందలి చతుర్థానువాకముచేత వరుణప్రఘాసాది విధులు దేవతా ప్రశంసలును చెప్పఁబడినవి. ఇఁక పంచమానువాకముచేత హవిరాసాదనాది ప్రయోగములు చెప్పఁబడుచున్నవి. అందు వేదిద్వయమందు హవిస్సాదన వ్యవస్థను శ్రుతి విధించుచున్నది.

అర్థము : ఉత్తరస్యాం వేద్యామ్ = ఉత్తరవేదియందు, అన్యాని హవీంషి=మారుత్యామిక్షకంటె ఇతరములైన ఆగ్నేయాద్యష్ట హవిస్సులను, సాదయతి=ఉంచవలెను. దక్షిణాయామ్=దక్షిణ వేదియందు, మారుతీమ్=మారుతియైన ఆమిక్షా రూప హవిస్సును, సాదయతి. ఏనాః=ఈ మరుత్తులను, అపథురమేవ=బహువిధ హవిర్వహన యోగ్య భూమియైన ఉత్తర వేది నుండి అపగమన మగునట్లుగా వేద్యంతరమునందే, యునక్తి=ఈ యజమానుఁడు సమకూర్చినవాఁడగును. అథో=మఱియు, అసామ్=ఈ మరుత్ప్రజలయొక్క, ఓజః=బలమును, అవహరత్యేవ=తిరస్కరించినవాఁడే యగుచున్నాఁడు. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, బ్రహ్మణశ్చ=బ్రాహ్మణునినుండియు, క్షత్రాచ్చ=క్షత్రియునినుండియు, అన్యతః=గ్రామాంతరమునందు, ఇమాః=ఈ మరుత్ప్రజలు, అపక్రమిణీః=అపక్రమించుచున్నారు (పాఱిపోవుచున్నారు).

తాత్పర్యము : మారుత్యామిక్షకంటె అన్యములైన ఆగ్నేయాది హవిస్సులు అష్ట హవిస్సులను ఉత్తరవేదియందు ఉంచవలెను. దేవతలలో మరుత్తులు దేవలోకములో కోమటులుగా నున్నారు. మారుత్యామిక్షను దక్షిణవేదియందు ఉంచవలెను. ఇట్లు చేయుటవలన యజమానుఁడు బహువిధ హవిర్వహన యోగ్యమైన ఉత్తరవేదినుండి మరుద్రూప ప్రజలను తొలఁగిపోవునట్లు చేసినవాఁడగును. అనఁగా ఇట్టి ప్రజలను వేద్యంతరమందు చేర్చినవాఁడగును. మఱియు ఈ మరుత్తులయొక్క బలమును నిశ్చయముగ తిరస్కరించినవాఁ డగును. మరుద్రూప ప్రజలను తిరస్కరించుటవలన బ్రాహ్మణ జాతి నుండి, క్షత్రియజాతి నుండియు ఈ విడ్రూప ప్రజలు గ్రామాంతరమందు, వాటికాంతరమందును వెళ్లి యుంటున్నారు. విశః=కోమటులు. ప్రజలు. వాటిక=ఇండ్లవరుస. వాటికాంతరము= మఱియొక ఇండ్లవరుస. ఇట్లు వేది ద్వయమందు హవిస్సాదన వ్యవస్థ విధింపఁబడినది.

2. మంత్రము : మారుత్యా పూర్వయా ప్రచరతి । అన్నృత మేవావయజతే । వారుణ్యోత్తరయా । అన్తత ఏవ వరుణ మవయజతే ।

అర్థము : మారుత్యా పూర్వయా ప్రచరతి=మారుత్యామిక్ష ప్రథమమున అనుష్ఠింపఁబడుచున్నది. అన్నృతమేవ=దోషమునే, అవయజతే=నశింపఁజేయుచున్నాఁడు. వారుణ్యా ఉత్తరయా ప్రచరతి=ఉత్తరకాలీనమైన వారుణ్యామిక్షచే అనుష్ఠించుచున్నాఁడు. (తేన=ఆ ఉత్తరకాలీనానుష్ఠానముచే.) అన్తతః ఏవ=సర్వవిధములచేత, వరుణమ్=వరుణపాశ రూప జలోదర రోగమును, అవయజతే=నశింపఁజేయుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పాఠముచేతనే ప్రాప్తమైన అనుష్ఠాన (ప్రచార) పౌర్వాపర్యమును శ్రుతి యిచట ప్రశంసించుచున్నది. యజమానుఁడు మరుద్దేవతాకమైన ఆమిక్షను ప్రథమమున అనుష్ఠించుటచే దోషమును పోఁగొట్టుచున్నాఁడు. తదనంతరము వరుణదేవతాకమైన ఆమిక్షను అనుష్ఠించుటచే వరుణపాశ రూప జలోదర రోగమును సర్వథైవ నశింపఁజేయుచున్నాఁడు.

3. మంత్రము : యదేవాధ్వర్యుః కరోతి (౧) । తత్ప్రతిప్రస్థాతా కరోతి । తస్మాద్యచ్ఛ్రేయా న్కరోతి । తత్పాపీయా న్కరోతి ।

అర్థము : అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు, యదేవ=ఏ యంగమునే, కరోతి=చేయుచున్నాఁడో, తత్=ఆ యంగమును, ప్రతిప్రస్థాతా=ప్రతిప్రస్థాత, కరోతి=చేయవలెను. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, శ్రేయాన్=శ్రేష్ఠుఁడైన పురుషుఁడు, యత్=దేనిని, కరోతి=చేయుచున్నాఁడో, పాపీయాన్=అల్పుఁడు, తత్=దానిని, కరోతి=చేయుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పూర్వ మంత్రమున చెప్పఁబడిన అనుష్ఠానముకంటె ప్రాచీనములైన యజ్ఞాంగముల అనుష్ఠాన విషయమున పూర్వోక్త పౌర్వాపర్య వైపరీత్యమును శ్రుతి యిచట విధించుచున్నది. అధ్వర్యుఁడు ఉత్తర వేదియందలి వారుణియైన ఆమిక్షను అనుష్ఠించుచుండును. ప్రతిప్రస్థాత దక్షిణ వేదియందు మారుతియైన ఆమిక్షను అనుష్ఠించుచుండును. ఆ ఉత్తరవేదియందు ఏ యే అన్వాధానాదికమైన ఒక్కొక్క అంగమును అధ్వర్యుఁ డనుష్ఠించునో, ఆ యా అంగమును ప్రతిప్రస్థాత అనుష్ఠించవలెను. అందువలననే లోకమునందు కూడ సందిగ్ధములైన లౌకిక వైదిక వ్యవహారములందు ప్రామాణికుఁడుగా సంప్రతిపత్తి గల పురుషుఁడు దేనిని చేయునో, దానినే మూఢుఁడు కూడ చేయుచున్నాఁడు.

4. మంత్రము : పత్నీం వాచయతి । మేధ్యా మేవైనాం కరోతి । అథో తప ఏవైనాముప నయతి ।

అర్థము : పత్నీం వాచయతి=విద్యమాన జారు నుద్దేశించి యజమాన భార్యను ప్రతిప్రస్థాత చెప్పించవలెను. (తేన=ఆ చెప్పించుటచే,) ఏనామ్=ఈ యజమాన పత్నిని, మేధ్యామేవ=యాగ యోగ్యురాలినిగానే, కరోతి=చేయుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, తపః ఏవ=సభామధ్యమున మానహాని సహిష్ణుత్వ రూపమైన తపస్సును, ఏనామ్=ఈ యజమాన పత్నిని, ఉపనయతి=ప్రతిప్రస్థాత పొందించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పాపీయని పాపమును ప్రఖ్యాపనము చేయవలెనని స్మృతికారులు చెప్పియున్నారు కావున, ప్రతి ప్రస్థాత యజమానపత్నికిఁ గల జారుని గుఱించి ఆమెచే చెప్పించవలెను. అట్లు చెప్పించుటచే ఆమెను యాగయోగ్యురాలినిగాఁ జేసినవాఁ డగును. మఱియు సభామధ్యమందు మానహాని సహిష్ణుత్వ రూపమైన తపస్సును ఆమెకు పొందించినవాఁ డగును. జారుఁడు=వ్యభిచరించెడు పురుషుఁడు.

5. మంత్రము : యజ్జారగ్ం సన్తం న ప్రబ్రూయాత్ । ప్రియం జ్ఞాతిగ్ం రున్ధ్యాత్ । అసౌ మే జార ఇతి నిర్దిశేత్ । నిర్దిశ్యైవైనం వరుణపాశేన గ్రాహయతి (౨) ।

అర్థము : సన్తం జారమ్=ఉంటున్న జారుని గూర్చి, న ప్రబ్రూయాత్ యత్=స్పష్టముగ చెప్పనియెడల, ప్రియం జ్ఞాతిమ్=ప్రియుఁడైన జ్ఞాతిని, రున్ధ్యాత్=నిరోధించిన దగును. 'అసౌ=ఇతఁడు, మే=నాకు, జారః ఇతి=జారుఁడని నిర్దిశేత్=యజమాన పత్ని నిర్దేశించవలెను.' నిర్దిశ్యైవ=నిర్దేశించియే, ఏనమ్=ఈ జారుని, వరుణపాశేన=వరుణపాశ రూప జలోదర రోగముచే, గ్రాహయతి=గ్రహింపఁజేసిన దగును.

తాత్పర్యము : ఆ యజమాన పత్నికి సిగ్గును విడిచి జారనిర్దేశమును శ్రుతి యిచట విధించుచున్నది. యజమాన పత్ని ఉన్న జారుని గుఱించి స్పష్టముగ పలుకనిచో, ప్రియుఁడైన జ్ఞాతిని నిరోధించిన దగును. 'ఇతఁడు నాకు జారుఁడు' అని యజమానపత్ని నిర్దేశించవలెను. అప్పుడు ఆమె నిర్దేశించియే ఈ జారునకు వరుణపాశ రూపమైన జలోదర రోగమును కలుగఁజేసిన దగును.

6. మంత్రము : ప్రఘాస్యా న్హవామహ ఇతి పత్నీ ముదానయతి । అహ్వతైవైనామ్ ।

అర్థము : ''ప్రఘాస్యాన్హవామహే'' ఇతి=''ప్రఘాస్యాన్హవామహే మరుతో యజ్ఞవాహసః కరమ్భేణ సజోషసః'' అను మంత్రముచే, పత్నీమ్=యజమాన పత్నిని, ఉదానయతి=ప్రతిప్రస్థాత ఆహ్వానించవలెను. అనేన=ఈ మంత్రపాఠముచే, ఏనామ్=ఈ యజమాన పత్నిని, అహ్వతైవ=ఆహ్వానించినవాఁడే యగును.

తాత్పర్యము : వరుణ పాశ రూప కర్మను నశింపఁజేయునవి వరుణప్రఘాసములు. ఆ వరుణప్రఘాసములను గూర్చి అర్థము వరుణప్రఘాస్యులు. అనఁగా మరుద్గణములు. అట్టి మరుద్గణముల నాహ్వానించుచున్నాము అని చెప్పునట్టి 'ప్రఘాస్యా హవామహే' ఇత్యాది మంత్రమును పఠించుచు ప్రతిప్రస్థాత యజమాన పత్నిని ఆహ్వానించవలెను. ఈ మంత్రపాఠముచే ప్రతిప్రస్థాత యజమాన పత్నిని ఆహ్వానించినవాఁడే యగును.

7\. మంత్రము : యత్పత్నీ పురోనువాక్యా మనుబ్రూయాత్ । నిర్వీర్యో యజమానః స్యాత్ । యజమానో ఽన్వాహ । ఆత్మన్నేవ వీర్యం ధత్తే । ఉభౌ యాజ్యాగ్ం సవీర్యత్వాయ ।

అర్థము : పత్నీ=యజమానపత్ని, పురోనువాక్యామ్="మో షూ ణ ఇన్ద్ర పృత్సు" ఇత్యాది పురోనువాక్యను (మంత్ర విశేషమును), అనుబ్రూయాత్ యత్=పఠించుచో, యజమానః=యజమానుఁడు, నిర్వీర్యః=సామర్థ్య శూన్యుఁడు, స్యాత్=అగును, యజమానః=యజమానుఁడు, అన్వాహ=పఠించవలెను. ఆత్మన్నేవ=తనయందే, వీర్యమ్=సామర్థ్యమును, ధత్తే=ధరించును. ఉభౌ=యజమానుఁడు, యజమాన పత్నియు, యాజ్యామ్="యద్గ్రామే యదరణ్యే" ఇత్యాది యాజ్యను (మంత్రవిశేషమును), అన్వాహతుః=పఠించవలెను. ఏతత్=ఇది, సవీర్యత్వాయ=సామర్థ్యము కలిగియుండుటకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : "మో షూ ణ ఇన్ద్ర", "యద్గ్రామే యదరణ్యే" అను ఈ రెండు యాజ్యా పురోనువాక్యలకు హౌత్రత్వము నుపపదించుటకై పురోనువాక్యను యజమానుఁడు పఠించవలెననియు, యాజ్యను ఉభయులు పఠించవలెననియు శ్రుతి యిచట విధించినది. పురోనువాక్యను యజమాన పత్ని పఠించుచో యజమానుఁడు నిర్వీర్యుఁ డగును. కనుక యజమానుఁడు పురోనువాక్యను పఠించవలెను. దీనివలన యజమానుఁడు తనయందు వీర్యమును ధరించును. ఉభయులు యాజ్యను పఠించవలెను. దీనివలన ఉభయులకు సామర్థ్యము కలుగును. యాజ్యా దృష్టాంతముచే పురోనువాక్యయందుఁ గూడ ప్రాప్తమైన పత్నిని ఈ అర్థవాదముచే శ్రుతి వారించినది.

8\. మంత్రము : యద్గ్రామే యదరణ్య ఇత్యాహ । యథోదితమేవ వరుణ మవయజతే ।

అర్థము : "యద్గ్రామే యదరణ్యే" ఇతి ఆహ=మేము గ్రామ విషయమునఁగాని, అరణ్య విషయమునఁ గాని, ఏ పాపము చేసితిమో, అని 'యద్గ్రామే యదరణ్యే' ఇత్యాది యాజ్య చెప్పినది. యథోదితం వరుణమ్=పుట్టిన పాపమునే, అవయజతే=యజమానుఁడు కరంభ హోమముచే పోఁగొట్టుకొనుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : వరుణుఁడు పాపరూపమున ప్రవేశించి యజ్ఞఘాతి అయెనను అభిప్రాయముచే 'యద్గ్రామే' ఇత్యాది యాజ్యయందలి వీనశ్శబ్దముచే వరుణుఁడు వివక్ష చేయఁబడెనని ఈ బ్రాహ్మణమునందు చూపఁబడినది. తాత్పర్యము స్పష్టము. (ఈ యాజ్యాపురోనువాక్యాది మంత్రములు నాలుగు కలవు. ఆ నాలుగు మంత్రములను పఠించుచు కరంభపాత్ర జాతమును యజమానుఁడు హోమము చేయవలెనని ప్రథమకాండమునందలి ఆ ప్రకరణమునందు చెప్పఁబడినది. తద్విషయము వివరణమును అచటనే చూడవలెను.)

9\. మంత్రము : యజమాన దేవత్యో వా ఆహవనీయః (౩) । భ్రాతృవ్యదేవత్యో దక్షిణః । యదాహవనీయే జుహుయాత్ । యజమానం వరుణపాశేన గ్రాహయేత్ ।

అర్థము : ఆహవనీయః=ఆహవనీయాగ్ని, యజమాన దేవత్యః వై=యజమానదేవత్యుఁడే, దక్షిణః=దక్షిణాగ్ని, భ్రాతృవ్య దేవత్యః=శత్రు దేవత్యుఁడు. ఆహవనీయే= ఆహవనీయాగ్నియందు, జుహుయాత్ యత్=హోమము చేయుచో, యజమానమ్=యజమానుని, వరుణపాశేన= వరుణపాశమున, గ్రాహయేత్=గ్రహింపఁజేసినవాఁ డగును.

తాత్పర్యము : దక్షిణవేదియందలి అగ్నియందు హోమమును విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది. ఉత్తర దిశయందలి వేదియందు స్థాపనమునే నిష్పన్నమైనది ఆహవనీయము. ఇతర వేదియందలి అగ్ని దక్షిణాగ్ని. ఆహవనీయము యజమాన దేవత్యమే. దక్షిణాగ్ని భ్రాతృవ్య దేవత్యము ఆహవనీయాగ్నియందు అధ్వర్యుఁడు హోమము చేయుచో యజమానుని వరుణపాశముచే గ్రహింపఁజేయువాఁ డగును.

10\. మంత్రము : దక్షిణే ఽగ్నౌ జుహోతి । భ్రాతృవ్యమేవ వరుణపాశేన గ్రాహయతి ।

అర్థము : దక్షిణే అగ్నౌ=దక్షిణాగ్నియందు, (అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు,) జుహోతి=హోమము చేయవలెను. (తదా=అప్పుడు,) భ్రాతృవ్యమేవ=శత్రువునే, వరుణపాశేన=వరుణపాశముచే, గ్రాహయతి=గ్రహింపఁజేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి దక్షిణాగ్నియందు హోమమును విధించుచున్నది. అధ్వర్యుఁడు దక్షిణాగ్నియందు కరంభపాత్ర జాతమును హోమము చేయవలెను. అప్పుడతఁడు శత్రువునే వరుణపాశముచే గ్రహింపఁజేసినవాఁ డగును.

11\. మంత్రము : శూర్పేణ జుహోతి । అన్నమేవ వరుణ మవయజతే ।

అర్థము : శూర్పేణ=చేటతో, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. అన్నమ్=అన్నసాధనమైన శూర్పమందు ఏర్పడిన భోజ్యద్రవ్యమును, వరుణమేవ=నాశము చేయువానినే, అవయజతే=నశింపఁజేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి హోమసాధనముగా జుహువును అపవదించుటకై శూర్పమును విధించుచున్నది. అధ్వర్యుఁడు కరంభ పాత్ర సమూహమును శూర్పముతో హోమము చేయవలెను. అప్పు డతఁడు భోజ్యద్రవ్య వినాశినే నశింపఁజేసినవాఁ డగును. అన్నసాధనే=శూర్పే, భవమ్ అన్నమ్=భోజ్యద్రవ్యము.

12\. మంత్రము : శీర్షన్నధినిధాయ జుహోతి । శీర్షత ఏవ వరుణ మవయజతే । ప్రత్యఙ్తిష్ఠ ఞ్జుహోతి (౪) । ప్రత్యఙ్ఙేవ వరుణపాశా న్నిర్ముచ్యతే ।

అర్థము : శీర్షన్ అధినిధాయ=కరంభ పాత్ర పూర్ణమైన శూర్పమును శిరమునందు ఉంచుకొని, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. శీర్షతః ఏవ=శిరమునుండియే, వరుణమ్=రోగ సమూహమును, అవయజతే=నశింపఁజేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. ప్రత్యఙ్ తిష్ఠన్=పశ్చిమాభిముఖుఁడై నిలుచుండుచు, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. ప్రత్యఙ్ ఏవ=పశ్చిమమునసే వరుణుఁడు ప్రతికూలుఁ డగుటచే ప్రబలుఁ డగుచుసే, వరుణపాశాత్=వరుణ పాశమునుండి, నిర్ముచ్యతే=నిష్కృష్టుఁడై విడిపింపఁబడుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి హోమమునందు గుణద్వయమును క్రమముగ విధించుచున్నది. అధ్వర్యుఁడు కరంభపాత్ర పూర్ణమైన శూర్పమును ఒకమాఱు శిరస్సుపైని ఉంచుకొని పిమ్మట హోమము చేయవలెను. ఆ హోమముచే శిరోరోగాదికము శమించును. పశ్చిమాభిముఖముగ నిలుచుండి హోమము చేయవలెను. ఆ పశ్చిమాభిముఖ హోమముచే వరుణుఁడు పశ్చిమమునసే ప్రతికూలుఁ డగుటచే హోమకర్త ప్రబలుఁడే అగుచు వరుణపాశమునుండి నిష్కృష్టుఁడై విడిపించఁబడును.

13\. మంత్రము : అక్రన్కర్మ కర్మకృత ఇత్యాహ । దేవాన్ఋణం నిరవదాయ । అనృణా గృహానుపప్రేతేతి వావైతదాహ ।

అర్థము : "అక్రన్కర్మ కర్మకృతః" ఇతి ఆహ='కర్మను జేయునట్టి అధ్వర్యు ప్రభృతి యజమానపర్యంతము గల సర్వులు కరంభ పాత్ర హోమాంతమైన కర్మను చేసిరి'. అని ఆ మంత్రభాగము చెప్పినది. దేవాన్ఋణం=దేవతలకు ప్రత్యర్పణీయమైన ఋణమును, నిరవదాయ=నిశ్శేషముగ ప్రత్యర్పణము చేసి, అనృణాః=ఋణ రహితులై, గృహాన్ ఉపప్రేత ఇతి వావ ఏతత్ ఆహ=గృహములకు పొందు అనియే ఈ 'అక్రన్కర్మే'త్యాది మంత్రము చెప్పినది.

తాత్పర్యము : ''అక్రన్కర్మ కర్మకృతః'' ఇత్యాది మంత్రముయొక్క తాత్పర్యమును ఈ బ్రాహ్మణము వివరించుచున్నది. అధ్వర్యు ప్రభృతు లందఱు కరంభపాత్ర హోమాంతము వఱకుఁ గల కర్మను చేసినారు. ఓ అధ్వర్యు ప్రభృతులారా! దేవతలకు ప్రత్యర్పణీయమైన ఋణమును నిశ్శేషముగ ప్రత్యర్పణము చేసి ఋణ రహితులై స్వగృహమునకు పొందు అనియే పై మంత్రముయొక్క తాత్పర్యము.

14. మంత్రము : వరుణగృహీతం వా ఏతద్యజ్ఞస్య । యద్యజుషా గృహీతస్యాతిరిచ్యతే । తుషాశ్చ నిష్కాసశ్చ ।

అర్థము : యజుషా=మంత్రముచే, గృహీతస్య=గ్రహింపఁబడిన ద్రవ్యమునకు, తుషాః చ=పొట్టు (ఊక), నిష్కాసః చ=పాత్రమందు లగ్నమైన ఆమిక్షా లేపమును, యత్=ఏది కలదో, యజ్ఞస్య ఏతత్=యజ్ఞసంబద్ధమైన ఇది, వరుణ గృహీతం వై=వరుణ గృహీతమే.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అవభృథ ద్రవ్యమును విధించుటకై ప్రస్తుతించుచున్నది. వారుణ యాగమునందు యవలయందలి పొట్టు, (ఊక), పాత్రమున లగ్నమైన ఆమిక్షా లేపమును పూర్వము మంత్రముచే గ్రహింపఁబడిన ద్రవ్యమునకు అతిరిక్తమైన అంశము. కనుక యజ్ఞసంబద్ధమైన యీ అంశము వరుణ గృహీత మైనదే.

15. మంత్రము : తుషైశ్చ నిష్కాసేన చావభృథ మవైతి । వరుణగృహీతేనైవ వరుణ మవయజతే ।

అర్థము : తుషైశ్చ=పొట్టుతోడను, నిష్కాసేన చ=పాత్రలగ్నమైన ఆమిక్షా లేపముతోడను, అవభృథమ్=అవభృథ కర్మను, అవైతి=పొందవలెను. వరుణగృహీతేనైవ=వరుణ గృహీతమైన పదార్థముచేతనే, వరుణమ్=వరుణుని, అవయజతే=నశింపఁజేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అవభృథ ద్రవ్యమును విధించుచున్నది. యజమానుఁడు అధ్వర్యు ప్రభృతులతోఁ గూడ యవల పొట్టుతోను, నిష్కాసముతోను అవభృథ కర్మ ననుష్ఠించవలెను. అప్పుడు వరుణ గృహీత ద్రవ్యముచేతనే వరుణుని నశింపఁజేసి నట్లగును.

16. మంత్రము : అపో ఽవభృథ మవైతి (౫)। అప్సు వై వరుణః । సాక్షాదేవ వరుణ మవయజతే । ప్రతియుతో వరుణస్య పాశ ఇత్యాహ ।

వరుణపాశాదేవ నిర్ముచ్యతే । అప్రతీక్ష మాయన్తి । వరుణస్యాన్తర్హిత్యై । ఏధో ఽస్యేధిషీమహీత్యాహ । సమిధైవాగ్నిం నమ

స్యన్త ఉపాయన్తి । తేజో ఽసి తేజో మయి ధేహీత్యాహ । తేజ ఏవా ఽఽత్మన్ధత్తే (౬) ।

కరోతి గ్రాహయత్యాహవనీయ ప్రతిష్ఠాహోత్యాపో ఽవభృథ మవైతి ధత్తే ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే షష్ఠ ప్రపాఠకే పఞ్చమో ఽనువాకః ॥౫॥

అర్థము : అపః అవభృథమ్ అవైతి=ఉదకములను గూర్చి అవభృథమును అనుష్ఠించవలెను. (ఉదకములందు చేయవలెనని యర్థము.) వరుణః=వరుణుఁడు, అప్సు వై=ఉదకములందే, (తిష్ఠతి=ఉంటున్నాఁడు.) సాక్షాదేవ=వ్యవధానము లేకుండనే, వరుణమ్=వరుణుని, అవయజతే=(ఉదకములందు హోమము చేయుటచే) నశింపఁజేయుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు. ''ప్రతియుతో వరుణస్య పాశః'' ఇతి ఆహ=వరుణునియొక్క పాశము పరిత్యక్తమని మంత్రము చెప్పినది. (అనేన=ఈ వరుణపాశపరిత్యాగముచే,) వరుణపాశాదేవ=వరుణపాశమునుండియే, నిర్ముచ్యతే=విడువఁబడుచున్నాఁడు.

అప్రతీక్షమ్ ఆయన్తి=పృష్ఠభాగమును చూడకుండ తిరిగిరావలెను. (ఏతత్=ఈ ఆగమనము.) వరుణస్య=వరుణునియొక్క, అన్తర్హిత్యై=అంతర్ధానము (అదర్శనము) కొఱకు, భవతి=అగుచున్నది. ''ఏధో ఽస్యేధిషీమహి'' ఇతి ఆహ='ఓ అగ్నీ! ఈ సమిధచే నీవు అభివృద్ధుఁడ వగుచున్నావు. కనుక నీ యనుగ్రహమువలన మేము కూడ సమృద్ధుల మగుదుము' అను మంత్రముచే, సమిధైవ=సమిధచేతనే, అగ్నిమ్=అగ్నిని, నమస్యన్తః=నమస్కరించుచున్నవారై, ఉపాయన్తి=అగ్ని సమీపమును గూర్చి రావలెను. ''తేజో ఽసి తేజో మయి ధేహి'' ఇతి ఆహ=ఓ అగ్నీ! నీవు తేజస్స్వరూపుఁడగుచున్నావు. కనుక నాయందు తేజస్సును స్థాపించుము అని మంత్రము చెప్పినది. అనేన=దీనిచే, తేజ ఏవ=తేజస్సునే, ఆత్మన్=తనయందు, ధత్తే=ధరించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : సౌమికావభృథ కర్మను స్మరింపఁజేయుటకై అచటఁగల అర్థవాదసహిత విధులను శ్రుతి యిచట అనువదించుచున్నది. అవభృథ కర్మను ఉదకములందు అనుష్ఠించవలెను. వరుణుఁడు ఉదకములకధిపతి కావున ఉదకములందు ఉంటున్నాఁడు. అచట హోమము చేయుటచే యజమానుఁడు వ్యవధానము లేకుండనే వరుణుని నశింపజేసినవాఁ డగును. కర్మానుష్ఠానానంతరము ''ప్రతియుతః'' అను మంత్రముచేత ఉదక సమీపమును పరిత్యజించవలెను. ఉదకములందు గల వరుణపాశము పరిత్యజింపఁబడినదని అర్థము. పరిత్యజించి పృష్ఠ దేశమును చూడకయే యజమానాదులు తిరిగి రావలెను. వచ్చి ''ఏధో ఽసి,'' ''తేజో ఽసి'' అను రెండు మంత్రములచే ఆహవనీయాగ్నియందు సమిధ నుంచవలెను. ఓ అగ్నీ! నీవు ఈ సమిధచే అభివృద్ధుడగుచున్నావు. నీ యనుగ్రహమువలన మేము కూడ సమృద్ధుల మగుదుము. సమిధవలన పుట్టిన జ్వాలచే నీవు తేజస్స్వరూపుఁడవగుచున్నావు. కనుక నాయందు తేజస్సును స్థాపించుము అని యజమానుఁడు ప్రార్థించుటచే తనయందు తేజస్సునే స్థాపించుకొనినవాఁ డగును.

పంచమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే షష్ఠ ప్రపాఠకే

షష్ఠోఽనువాకః

1. మంత్రము : దేవాసురాః సంయత్తా ఆసన్ । సోఽగ్నిరబ్రవీత్ । మమేయ మనీకవతీ తనూః । తాం ప్రీణీత । అథాసురా నభిభవిష్యథేతి । తే దేవా అగ్నయే ఽనీకవతే పురోడాశ మష్టాకపాలం నిరవపన్ । సోఽగ్ని రనీకవాన్త్స్వేన భాగధేయేన ప్రీతః । చతుర్ధా ఽనీకాన్యజనయత । తతో దేవా అభవన్ । పరాఽసురాః (౧) । యదగ్నయే ఽనీకవతే పురోడాశ మష్టాకపాలం నిర్వపతి । అగ్నిమేవానీక వన్తగ్ం స్వేన భాగధేయేన ప్రీణాతి । సోఽగ్ని రనీకవాన్త్స్వేన భాగధేయేన ప్రీతః । చతుర్ధా ఽనీకాని జనయతే ।

అవతారిక: పంచమానువాకమునందు హవిరాసాదనాది ప్రయోగములు చెప్పఁబడినవి. అనుబ్రాహ్మణమందలి ఈ షష్ఠానువాకమునందు చాతుర్మాస్య యాగమునందు సాకమేధ మనెడి తృతీయ పర్వమునందు అనుష్ఠేయములును, ముఖ్యబ్రాహ్మణ విహితములునైన మూఁడు ఇష్టులు వ్యాఖ్యానింపఁబడుచున్నవి.

అర్థము : దేవాసురాః=దేవతలు, అసురులు, సంయత్తాః=యుద్ధసన్నద్ధులైరి. సః అగ్నిః=ఆ అగ్ని, అబ్రవీత్=పలికెను. మమ=నాయొక్క, ఇయం తనూః=ఈ శరీరము, అనీకవతీ=అనీకవతి (సైన్యవతి) నామకము. తామ్=ఆ అనీకవతి శరీరమును, ప్రీణీత=సంతోషపఱచుఁడు. అథ=అనంతరము, అసురాన్=అసురులను, అభిభవిష్యథ=పరిభవించుఁడు. (ఇతి అబ్రవీత్=అని పలికెను.) తే దేవాః=ఆ దేవతలు, అనీకవతే అగ్నయే=అనీకవంతుఁడైన అగ్నికొఱకు, అష్టాకపాలమ్=ఎనిమిది కపాలములందు సంస్కరించఁబడిన, పురోడాశమ్=పురోడాశమును, నిరవపన్=నిర్వాపము చేసిరి. అనీకవాన్=అనీకవంతుఁడైన, సః అగ్నిః=ఆ యగ్ని, స్వేన భాగధేయేన=తనకర్పించఁబడిన పురోడాశ భాగముచే, ప్రీతః=సంతోషించినవాఁడై, అనీకాని=సేనలను, చతుర్ధా=నాలుగు విధములుగ, అజనయత=పుట్టించెను. తతః=ఆ చతుర్విధ సైన్యమువలన, దేవాః=దేవతలు, అభవన్=విజయులైరి. అసురాః=అసురులు, పరాః అభవన్=పరాభూతులైరి. అనీకవతే=సైన్యవంతుఁడైన, అగ్నయే=అగ్నికొఱకు, అష్టాకపాలమ్=అష్టాకపాల సంస్కృతమైన, పురోడాశమ్=పురోడాశమును, నిర్వపతి యత్=నిర్వాపము చేయుచున్నచో, అనీకవన్తమ్=సైన్యవంతుఁడైన, అగ్నిమేవ=అగ్నినే, స్వేన భాగధేయేన=స్వీయ పురోడాశ భాగముచే, ప్రీణాతి=సంతోషపఱచుచున్నాఁడు. అనీకవాన్=సైన్యవంతుఁడైన, సః అగ్నిః=ఆ అగ్ని, స్వేన భాగధేయేన=స్వీయపురోడాశ భాగముచే, ప్రీతః=సంతుష్టుఁడై, చతుర్ధా=నాలుగు విధములుగా, అనీకాని=సైన్యములను, జనయతే=పుట్టించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పూర్వము దేవాసురులు యుద్ధసన్నద్ధులు కాఁగా, అగ్ని తనయొక్క అనీకవత్తైన శరీరమును సంతోషపఱచి, అనంతరము అసురులను పరిభవించుడని దేవతలతో పలికెను. అప్పుడు దేవతలు అనీకవంతుఁడైన అగ్నికై అష్టాకపాల పురోడాశము నర్పించిరి. అనీకవంతుఁడైన అగ్ని తన కర్పించిన పురోడాశ భాగముచే తృప్తుఁడై నాలుగు దిక్కులందును గల అసురుల నవరోధించుటకై నాలుగు విధములుగ సైన్యములను కల్పించెను. ఆ చతుర్విధ సైన్యముచేత దేవతలు విజయులైరి, అసురులు పరాభూతులైరి. కనుక అనీకవంతుఁడైన అగ్నికి అష్టాకపాల పురోడాశము నర్పించినచో ఆ పురోడాశ భాగముచే అగ్ని తృప్తుఁడగును. తన పురోడాశ భాగముచే తృప్తుఁడైన అగ్ని నాలుగువిధములుగ సైన్యములను పుట్టించును.

మూఁడవదియైన సాకమేధ పర్వమునందు ముఖ్యబ్రాహ్మణముచే విధించఁబడిన ఇష్టులలో ప్రథమేష్టి దేవతా గుణమును శ్రుతి యిచట ప్రశంసించినది. అనీకము-సైన్యము.

2. మంత్రము : అసౌ వా ఆదిత్యో ఽగ్ని రనీకవాన్ । తస్య రశ్మయో ఽనీకాని । సాకగ్ం సూర్యేణోద్యతా నిర్వపతి । సాక్షాదేవాస్మా అనీకాని జనయతి ।

అర్థము : అనీకవాన్ అగ్నిః=అనీకవంతుఁడైన అగ్ని, అసౌ ఆదిత్యః వై=ఈ కనఁబడుచున్న ఆదిత్యుఁడే, తస్య=ఆ ఆదిత్యుని యొక్క, రశ్మయః=కిరణములు, అనీకాని=అనీకములు, భవన్తి=అగుచున్నవి. ఉద్యతా సూర్యేణ సాకమ్=ఉదయించుచున్న సూర్యునితోఁగూడ, (సూర్యోదయ కాలమందని యర్థము.) నిర్వపతి=పూర్వోక్తమైన అష్టాదశ కపాల పురోడాశమును నిర్వాపము చేయవలెను. సాక్షాదేవ=వెంటనే, అస్మై=పురోడాశ నిర్వాపము చేసిన ఈ యజమానునికొఱకు, (అగ్నిః=అగ్ని.) అనీకాని=సైన్యములను, జనయతి=పుట్టించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి సూర్యోదయకాలమును ప్రశంసించుచున్నది. అనీకవంతుఁడైన అగ్ని ఈ కనఁబడుచున్న ఆదిత్యుఁడే. ఆ ఆదిత్యుని రశ్ములు సైన్యము అగును. ఆదిత్యుఁడు ఉష్ణుఁ డగుటవలన అగ్నిగా వర్ణించఁబడెను. ఆ విధముగనే ఉత్సాహవంతులైన యోద్ధలవలె అంతటను ప్రసరించుటవలన రశ్ములు అనీకములుగా వర్ణించఁబడినవి. కనుక సూర్యుఁడు ఉదయించుచుండఁగా పురోడాశ నిర్వాపము చేయవలెను. అందువలన వ్యవధానము లేకుండనే అగ్ని సైన్యములను పుట్టించును.

3. మంత్రము : తే ఽసురాః పరాజితా యన్తః । ద్యావాపృథివీ ఉపాశ్రయన్ (౨) । తే దేవా మరుద్భ్యః సాంతపనేభ్యశ్చరుం నిరవపన్ । తాన్ద్యావాపృథివీభ్యా మేవోభయతః సమతపన్ । యన్మరుద్భ్యః సాంతపనేభ్యశ్చరుం నిర్వపతి । ద్యావాపృథివీభ్యామేవ తదుభయతో యజమానో భ్రాతృవ్యాన్త్సంతపతి ।

అర్థము : తే అసురాః=ఆ అసురులు, పరాజితాః=పరాజితులై, యన్తః=పోవుచు, ద్యావాపృథివీ=ద్యావాభూములను, ఉపాశ్రయన్=ఆశ్రయించిరి. తే దేవాః=ఆ దేవతలు, సాంతపనేభ్యః=సంతాపమును కలుగఁజేయునట్టి, మరుద్భ్యః=మరుద్దేవతలకొఱకు, చరుమ్=చరు హవిస్సును, నిరవపన్=నిర్వాపము చేసిరి. తాన్=ఆ అసురులను, ద్యావాపృథివీభ్యామేవ ఉభయతః=ద్యావా భూముల ఉభయ పార్శ్వములందు, సమతపన్=బాగుగ తపింపఁజేసిరి. సాంతపనేభ్యః మరుద్భ్యః=సంతాపమును కలుగఁజేయునట్టి మరుద్దేవతలకొఱకు, చరుమ్=చరు హవిస్సును, నిర్వపతి యత్=నిర్వాపము చేయుచున్నచో, తత్=ఆ చరు నిర్వాపమువలన, యజమానః=చరు నిర్వాపము చేసిన యజ్ఞకర్త, ద్యావాపృథివీభ్యామేవ=ద్యావాభూములయొక్కయే, (షష్ఠ్యర్థే పంచమీ.) ఉభయతః=ఉభయ భాగములందును, భ్రాతృవ్యాన్=శత్రువులను, సంతపతి=బాగుగ తపింపఁజేసినవాఁ డగును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ద్వితీయేష్టి దేవతా గుణమును ప్రశంసించుచున్నది. ఆ అసురులు పరాజితులై పోయి ద్యావాభూముల నాశ్రయించిరి. అప్పుడా దేవతలు సంతాపమును కలుగఁజేయునట్టి మరుద్దేవతలకై చరు హవిస్సు నొసఁగి తన్మహిమచే ఆ అసురులను ఊర్ధ్వాధో భాగములందు ప్రహారాద్యుపద్రవముచే బాగుగ తపింపఁజేసిరి.

4. మంత్రము : మధ్యందినే నిర్వపతి । తర్హి హి తేక్షిష్ఠం తపతి ।

అర్థము : మధ్యందినే నిర్వపతి=మరుత్తులకు మధ్యాహ్న సమయమున చరు హవిస్సును నిర్వాపము చేయవలెను. తర్హి=ఆ మధ్యాహ్న కాలమందు, తేజిష్ఠమ్=తీక్ష్ణముగా, తపతి హి=సూర్యుఁడు తాపము కలుగఁజేయుచున్నాఁడు కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి కాలమును ప్రశంసించుచున్నది. సూర్యుఁడు మధ్యాహ్న కాలమందు తాపమును కలుగఁజేయుచుండును కనుక చరు హవిస్సును మధ్యాహ్న కాలమునందు నిర్వాపము చేయవలెను.

5. మంత్రము : చరుర్భవతి । సర్వత ఏవైనా న్త్సంతపతి ।

అర్థము : చరుః=చరు హవిస్సు, భవతి=బాగుగ తప్పమాన మగుచున్నది. (అతః=ఈ కారణమువలన, నిరుప్త హవిః=నిర్వాపము చేయఁబడిన చరు హవిస్సు.) ఏనాన్=ఈ శత్రువులను, సర్వతః=అంతటను, సంతపత్యేవ=నిశ్చయముగ బాగుగ తపింపఁజేయుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి చరు హవిస్సును ప్రశంసించుచున్నది. చరు పాక భాండము అంతటను తపింపఁబడిన దగుటవలన అట్టి చరు హవి ర్నిర్వాపమువలన శత్రువులకుఁ గూడ అంతటను తాపము కలుగును.

6. మంత్రము : తే దేవా శ్వో విజయినః సన్తః । సర్వాసాం దుగ్ధే గృహమేధీయం చరుం నిరవపన్ (౩) అశితా ఏవాద్యోపవసామ । కస్య వా హేదమ్ । కస్య వా శ్వో భవితేతి । స శృతో ఽభవత్ । తస్యాహుతస్య నా ఽఽశ్నన్ । న హి దేవా అహుతస్యాశ్నన్తి । తే ఽబ్రువన్ । కస్మా ఇమగ్ం హోష్యామ ఇతి । మరుద్భ్యః గృహమేధిభ్య ఇత్యబ్రువన్ । తం మరుద్భ్యః గృహమేధిభ్యో ఽజుహవుః (౪) తతో దేవా అభవన్ । పరా ఽసురాః । యస్యైవం విదుషో మరుద్భ్యః గృహమేధిభ్యో గృహే జుహ్వతి । భవత్యాత్మనా । పరా ఽస్య భ్రాతృవ్యో భవతి ।

అర్థము : తే దేవాః=ఆ దేవతలు, శ్వః=రేపు, విజయినః సన్తః=విజయుల మయ్యెదమని, సర్వాసాం దుగ్ధే=సర్వ గోవుల దోహన కాలమందు, గృహమేధీయం చరుమ్=గృహమేధులగు మరుత్తులకు సంబంధించిన చరు హవిస్సును, నిరవపన్=నిర్వాపము చేసిరి. 'ఇదమ్=ఈ హవిస్సు, అద్య=ఇప్పుడు, కస్య వై భవతి హ=ఎవనికి అగుచున్నది? శ్వః=రేపు, కస్య వై భవితా?=ఎవనికి కాఁగలదు? (న జ్ఞాయతే=తెలియఁబడుట లేదు. తత్=ఆ కారణమువలన, వయమ్=మనము,) అశితాః ఏవ=అందఱము భుజించినవారమే అయి, ఉపవసామ=అగ్ని సమీపమున వసించుదము, ఇతి=అని, తే=ఆ దేవతలు, (విచారితవన్తః=ఆలోచించినవారైరి). సః=ఆ చరువు, శృతః అభవత్=పక్వ మాయెను. అహుతస్య=హుతముకాని తస్య=ఆ చరు హవిస్సును, (కర్మణి షష్ఠీ.) దేవాః=దేవతలు, నా ఽఽశ్నన్=భుజించలేదు. దేవాః=దేవతలు, అహుతస్య=హుతము కానిదానిని, న అశ్నన్తి హి=భుజించుచుండుట లేదు కదా!

కస్మై=ఎవనికొఱకు, ఇమమ్=ఈ చరువును, హోష్యామః?=హోమము చేయఁగలము?, ఇతి=అని, తే=ఆ దేవతలు, అబ్రువన్=పలికిరి (అనుకొనిరి). గృహమేధిభ్యః=గృహమేధులైన, మరుద్భ్యః=మరుద్దేవతలకొఱకు, ఇతి=అని, తే అబ్రువన్=ఆ దేవతలు అనిరి (నిశ్చయించుకొనిరి). తమ్=ఆ చరువును, గృహమేధిభ్యః=గృహమేధులైన, మరుద్భ్యః=మరుద్దేవతలకొఱకు, అజుహవుః=హోమము చేసిరి. తతః=ఆ చరు హోమమువలన, దేవాః=దేవతలు, అభవన్=విజయులైరి. అసురాః=అసురులు, పరాభవన్=పరాభూతులైరి. ఏవం విదుషః= ఈ విధముగ తెలిసికొనిన, యస్య=ఎవనియొక్క, గృహే=గృహమునందు, గృహమేధిభ్యః మరుద్భ్యః=గృహమేధులైన మరుద్దేవతలకొఱకు,

జుహ్వతి=హోమము చేయుచుందురో, సః=అతఁడు, ఆత్మనా=స్వయముగ, భవతి=విజయుఁడగుచున్నాఁడు. అస్య=ఇతనియొక్క, భ్రాతృవ్యః=శత్రువు, పరా భవతి=పరాభూతుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి సాకమేధ పర్వమునందలి తృతీయేష్టిలోని 'గృహమేధిభ్యః' అను దేవతా విశేషణమును ప్రశంసించుచున్నది. మేధః=యజ్ఞము. గృహం చ మేధశ్చ తదుభయవన్తః గృహమేధినః=ఉభయపాలకా ఇత్యర్థః - గృహమును, మేధమును పాలించువారని అర్థము. ఈ పదము దేవతలను తెలుపునట్టి మరుద్భ్యః అను పదమునకు విశేషణము.

ఆ దేవతలు ఈ దినమున ప్రథమేష్టివే సైన్యములను సంపాదించి, ద్వితీయేష్టివే విరోధులైన అసురులను అంతటను తపింపఁజేసి, మఱల మఱునాఁడు జయించఁగలమని తలఁచి, గృహమేధీయ హవిస్సును నిర్వాపము చేసి యీ విధముగ ఆలోచించిరి. 'ఈ హవిస్సు ఇప్పుడు ఎవరికి అగునో, ఎవనికి రేపు అగునో, తెలియుట లేదు. అందువలన మనము ఒక్కసారిగా భుజించినవారమై అగ్నిసమీపమున వసించెదము.' ఈ విచార సమయమందు చరువు పక్వ మైనది. అప్పుడు హవిస్సు హుతము కాలేదు కనుక దేవతలు ఆ హవిస్సును భుజించలేదు. దేవతలు ఎప్పటను హుతము కాని హవిస్సును భుజింపరు కనుక ఇది యుక్తమే. అప్పుడు వారు ఏ దేవునకై ఈ హవిస్సును హోమము చేయఁగలమని ఆలోచించి, పిమ్మట నిశ్చయించుకొని, గృహమేధులైన మరుత్తులకై హోమము చేసి విజయమును పొందిరి. అసురులు పరాజయమును పొందిరి.

7. మంత్రము : యద్వై యజ్ఞస్య పాకత్రా క్రియతే । పశవ్యం తత్ । పాకత్రా వా ఏతత్క్రియతే । యన్నేధ్మా బర్హిర్భవతి । న సామిధేనీ రన్వాహ(౫) । న ప్రయాజా ఇజ్యన్తే । నానూయాజాః । య ఏవం వేద । పశుమాన్భవతి ।

అర్థము : యజ్ఞస్య=యజ్ఞసంబంధియైన, యత్ వై=ఏ యనుష్ఠానమైతే, పాకత్రా=పాకములందు (పాకయజ్ఞమువలె), క్రియతే=చేయఁబడుచున్నదో, తత్=అది, పశవ్యమ్=పశు సంబంధి. యత్=ఏ కారణమువలన, ఇధ్మాబర్హిః= ఇధ్మాబర్హిస్సు, న భవతి=లేదో, సామిధేనీః=సామిధేనీ ఋక్కులను, న అన్వాహ=పఠించుట లేదో, తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, ఏతత్=ఈ పశుకర్మ, పాకత్రా వై=పాకయజ్ఞమువలెనే, క్రియతే=చేయఁబడుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఈ చాతుర్మాస్య కర్మయందు '' ఆజ్యభాగౌ యజతి'' ఇత్యాదికముచే కొన్ని అంగములు విధించఁబడుచున్నవి. తత్సర్వాంగోపేతమైన యీ కర్మ అపూర్వ మైనదే కాని, దర్శపూర్ణమాస వికృతి కాదని జైమిని మహర్షి విచారించి యుండెను. అందువలన సామిధేన్యాద్యభావము అర్థప్రాప్త మైనది. ఆ విషయమును విశేషముగ స్పష్టము చేయుటకై శ్రుతి అనువదించుచున్నది. యజ్ఞమునకు సంబంధించిన అనుష్ఠానము పాకయజ్ఞమువంటిది. దానికి పశవ్యత్వము యుక్తము. కనుకనే ''పాకయజ్ఞం వా అన్వాహితాగ్నేః పశవ ఉపతిష్ఠన్తే'' అని శ్రుతియందు వినఁబడుచున్నది. ఈ కర్మయందు ఇధ్మాబర్హిరాదులు లేవు కనుక ఇది పాకయజ్ఞమువలెనే చేయఁబడుచున్నది.

8. మంత్రము : ఆజ్యభాగౌ యజతి । యజ్ఞస్యైవ చక్షుషీ నాన్తరేతి ।

అర్థము : ఆజ్యభాగౌ యజతి=ఆజ్యభాగ కర్మను అనుష్ఠించవలెను. యజ్ఞస్యైవ=యజ్ఞమునకే, చక్షుషీ=ఈ ఆజ్యభాగములు అంగములు చక్షుస్సులు.న అన్తరేతి=వ్యవహితము అగుట లేదు.

తాత్పర్యము : ఇచట ప్రాచ్యమైన అంగము విధించఁబడుచున్నది. చాతుర్మాస్య యజ్ఞమునందు ఆజ్యభాగముల ననుష్ఠించవలెను. ఈ యంగములు యజ్ఞమునకు చక్షుస్థానీయములు.

9. మంత్రము : మరుతో గృహమేధినో యజతి । భాగధేయేనైవైనా న్త్సమర్ధయతి ।

అర్థము : గృహమేధినః=గృహమేధులైన, మరుతః=మరుద్దేవతల నుద్దేశించి, యజతి=యజమానుండు యాగము చేయుచున్నాండు. (తత్=ఆ కారణమువలన, అసౌ=ఈ యజమానుండు,) భాగధేయేనైవ= మరుద్దేవతల హవిర్భాగముచేతనే, ఏనాన్=ఈ మరుత్తులను, సమర్ధయతి=సమృద్ధులనుగాఁ జేయుచున్నాండు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి యాగసమయమున ఉద్దేశించఁబడిన దేవతను ప్రశంసించుచున్నది. ఈ యాగకర్త గృహమేధులైన మరుద్దేవతల నుద్దేశించి యాగము చేయుచున్నాండు కనుక ఆ మరుద్దేవతల హవిర్భాగము చేతనే ఆ మరుత్తులను సమృద్ధులనుగాఁ జేయును.

10. మంత్రము : అగ్నిగ్ం స్విష్టకృతం యజతి ప్రతిష్ఠిత్యై ।

అర్థము : స్విష్టకృతమ్ అగ్నిమ్=స్విష్టకృదగ్నిని, యజతి=యజించవలెను. ఏతత్=ఈ యజనము, ప్రతిష్ఠిత్యై=ప్రతిష్ఠకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట ఉదీచ్యమైన అంగము విధించఁబడుచున్నది. స్విష్టకృదగ్నిని ఉదీచ్యాంగముగా యజించవలెను. ఈ యనుష్ఠానమువే ప్రతిష్ఠ యేర్పడును.

11. మంత్రము : ఇడాన్తో భవతి । పశవో వా ఇడా । పశుష్వేవోపరిష్టా త్ప్రతితిష్ఠతి (౬) । అసురా అత్రయ న్గృహమేధీయం చరుం నిరవప న్ప్రజుహవు రన్వాహేడాన్తో భవతి ద్వే చ ।

ఇతి కృష్ణ యజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే షష్ఠ ప్రపాఠకే షష్ఠోఽనువాకః ॥ ౬ ॥

అర్థము : ఇడాన్తః భవతి=ఈ యజ్ఞము ఇడా యాగము అంతమున కలదిగా నుండవలెను. పశవః వై=పశువులే, ఇడా=ఇడ, ఉపరిష్టాత్=చివఱకు, పశుష్వేవ=పశువులందే, ప్రతితిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుఁ డగుచున్నాండు.

తాత్పర్యము : ఇచట అంగాంతరము విధించఁబడుచున్నది. ఈ యజ్ఞము ఇడాయాగముతో అంతము కావలెను. పశువులే ఇడా శబ్దార్థము. కనుక చాతుర్మాస్య యజ్ఞమును ఇడాయాగ మనెడి అంగాంతరముతో సమాప్తము చేసిన యజమానుండు చివఱకు పశువులందే ప్రతిష్ఠితుఁ డగును. పశుసంపద కలవాఁడగునని అర్థము.

షష్ఠానువాకము సమాప్తము.

F:\IXth Volume\SKYV11A.p65

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే షష్ఠః ప్రపాఠకే
సప్తమోఽనువాకః

1. మంత్రము : యత్పత్నీ గృహమేధీయస్యాశ్నీయాత్ । గృహమేధ్యేవ స్యాత్ । వి త్వస్య యజ్ఞ ఋధ్యేత । యన్నాశ్నీయాత్ । అగృహమేధీ స్యాత్ । నాస్య యజ్ఞో వ్యృధ్యేత ।

అవతారిక : ఈ పూర్వోక్తవిధముగ అనుబ్రాహ్మణ గతమైన షష్ఠానువాకమునే ఒక దినమునందు అనుష్ఠేయములైన ముఖ్యబ్రాహ్మణ విహితములైన మూఁడు ఇష్టులు వ్యాఖ్యానించఁబడినవి. ఈ సప్తమానువాకమునే ద్వితీయ దినమున అనుష్ఠేయములుగా విహితములైన ఇష్టులు వ్యాఖ్యానింపవలసినవై యున్నవి. అందు ప్రథమమున గృహమేధీయ శేషమైన ఒక అంగమును విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది.

అర్థము : పత్నీ=యజమాన పత్ని, గృహమేధీయస్య అశ్నీయాత్ యత్=గృహమేధీయమైన చరు హవిస్సుయొక్క భాగమును భుజించుచో, (యజమానః=యజమానుండు,) గృహమేధ్యేవ=గృహముతోను, యజ్ఞముతోను కూడినవాఁడే, స్యాత్=అగును. తు=కాని, అస్య=ఈ యజమానునియొక్క, యజ్ఞః=యజ్ఞము, వ్యృధ్యేత=సమృద్ధి రహిత మగును. న అశ్నీయాత్ యత్=గృహమేధీయ చరు హవిర్భాగమును యజమాన పత్ని భుజించనిచో, అగృహమేధీ స్యాత్=యజమానుండు గృహమేధిత్వ రహితుఁ డగును. అస్య=ఈ యజమానునియొక్క, న వ్యృధ్యేత=సమృద్ధి రహితము కాదు.

తాత్పర్యము : గృహమేధీయ చరు హవిర్భాగమును యజమాన పత్ని భుజించుచో యజమానుండు గృహమేధియే యగును. కాని, ఇతని యజ్ఞము సమృద్ధి రహిత మగును. భుజించనిచో యజమానుండు గృహమేధి కానేరఁడు. ఈ అభోజన పక్షమున యజ్ఞము సమృద్ధి హీనము కాదు. (గృహమేధులైన మరుద్దేవతలకై చరు హవిస్సును హోమము చేయవలెనని పూర్వము చెప్పఁబడినది. ఆ హోమము చేయఁగా మిగిలిన భాగము ఇచట గృహమేధీయ శేషముగాఁ బేర్కొనఁబడినది.)

2. మంత్రము : ప్రతివేశం పచేయుః । తస్యాశ్నీయాత్ । గృహమేధ్యేవ భవతి । నాస్య యజ్ఞో వ్యృధ్యతే (౧) ।

అర్థము : ప్రతివేశమ్=పత్న్యర్థమైన ఓదనమును, పచేయుః=దక్షిణాగ్నియందు పక్తలు వండవలెను. తస్య=ఆ అన్నమును, (కర్మణి షష్ఠీ). అశ్నీయాత్=పత్ని భుజించవలెను. (తదా=అప్పుడు, అసౌ=ఈ యజమానుండు,) గృహమేధీ=గృహమేధి, స్యాత్=అగును. అస్య=ఈ యజమానునియొక్క, యజ్ఞః=యజ్ఞము, న వ్యృధ్యతే=సమృద్ధి హీనము కాదు.

తాత్పర్యము : పక్తలు ప్రత్యేకముగ యజమానపత్నికై దక్షిణాగ్నియందు అన్నమును వండవలెను. ఆ అన్నమును ఆమె భుజించవలెను. అప్పుడు యజమానుండు గృహమేధి యగును. యజమానుని యజ్ఞము సమృద్ధి హీనము కాదు. ఇచట శ్రుతి యజమాన పత్నికై ప్రత్యేకముగ యజమాన పత్నికై ఓదన పచనమును, తద్భోజనమును విధించినది. అందువలన పూర్వోక్త దోషద్వయము లేదు.

3. మంత్రము : తే దేవా గృహమేధీయేనేష్ట్వా । ఆశితా అభవన్ । ఆఞ్జతాభ్యఞ్జత । అనువత్సానవాసయన్ । తేభ్యోఽసురాః క్షుధం ప్రాహిణ్వన్ । సా దేవేషు లోక మవిత్త్వా । అసురా న్పునరగచ్ఛత్ ।

అర్థము : తే దేవాః=ఆ దేవతలు, గృహమేధీయేన ఇష్ట్వా=గృహమేధీయేష్టిని చేసి, ఆశితాః అభవన్=ఆ అన్నమును భుజించినవారైరి. అక్షత=నేత్రములందు అంజనమును ఉంచుకొనిరి. అభ్యక్షత=అభ్యంగమును చేసికొనిరి. అను=ధేనువుల ననుసరించి, వత్సాన్=దూడలను, అవాసయన్=విడిచిరి. తేభ్యః=ఆ దేవతలకొఱకు, అసురాః=అసురులు, క్షుధమ్=ఆఁకలిని, ప్రాహిణ్వన్=ప్రేరణ చేసిరి. సా=ఆ ఆఁకలి (కుత్తు), దేవేషు=దేవతలందు, లోకమ్=స్థానమును, అవిత్త్వా=పొందక, పునః=మఱల, అసురాన్=అసురులను, అగచ్ఛత్=పొందెను.

తాత్పర్యము : భోజనాదులను విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది. ఆ దేవతలు గృహమేధీయేష్టి ననుష్ఠించి ఆ హవిశ్శేషమును భుజించిరి. మఱియు నేత్రములందు అంజనము నుంచుకొని అభ్యంగము చేసికొనిరి. స్తనపానమునకై దూడలను ధేనువుల సమీపమున విడిచిరి. అప్పుడు అసురులు దేవతల సమీపమున ఆఁకలిని ప్రేరణ చేయఁగా ఆ కుత్తు తృప్తులైన దేవతలందు స్థానమును పొందక మఱల అసురులనే పొందెను.

4. మంత్రము : గృహమేధీయేనేష్ట్వా । ఆశితా భవన్తి । అక్షతే౽భ్యఞ్జతే (౨) । అనువత్సాన్వాసయన్తి । భ్రాతృవ్యాయైవ తద్యజమానః క్షుధం ప్రహిణోతి ।

అర్థము : గృహమేధీయేన ఇష్ట్వా=గృహమేధీయేష్టి ననుష్ఠించి, ఆశితాః భవన్తి=అన్నమును భుజించవలెను. అక్షతే=కన్నులందు అంజనము నుంచుకొనవలెను. అభ్యఞ్జతే=అభ్యంగము చేసికొనవలెను. అను=ధేనువుల ననుసరించి, వత్సాన్=దూడలను, వాసయన్తి=విడువవలెను. తత్=అప్పుడు, యజమానః=యజమానుఁడు, భ్రాతృవ్యాయైవ=శత్రువుకొఱకే, క్షుధమ్=ఆఁకలిని, ప్రహిణోతి=ప్రేరణ చేయును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి గృహమేధీయేష్టిని, భోజనాదులను విధించుచున్నది. చాతుర్మాస్య యాగ కర్తలు గృహమేధీయేష్టి ననుష్ఠించవలెను. భోజనము చేయవలెను. కన్నులందు అంజనము నుంచుకొనవలెను. అభ్యంగము చేసికొనవలెను. స్తనపానమునకై దూడలను ధేనువుల సమీపమున విడువవలెను. అప్పుడు ఆ యజమానుఁడు శత్రువుకొఱకే ఆఁకలిని ప్రేరణ చేయును.

5. మంత్రము : తే దేవా గృహమేధీయేనేష్ట్వా । ఇన్ద్రాయ నిష్కాసం న్యదధుః । అస్మానేవ శ్వ ఇన్ద్రో నిహితభాగ ఉపావర్తితేతి । తానిన్ద్రో నిహితభాగ ఉపావర్తత ।

అర్థము : తే దేవాః=ఆ దేవతలు, గృహమేధీయేన ఇష్ట్వా=గృహమేధీయేష్టి ననుష్ఠించి, 'నిహితభాగః=ఉంచఁబడిన భాగము కల, ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, శ్వః=ఱేపు, అస్మానేవ ఉపావర్తితా ఇతి=మన సమీపమునకు రాఁగలఁడని', ఇన్ద్రాయ=ఇంద్రునికొఱకు, నిష్కాసమ్=పాత్రలగ్నమైన ఆమిక్షా లేశమును, న్యదధుః=ఉంచిరి. నిహితభాగః ఇన్ద్రః=ఉంచఁబడిన భాగము కల ఇంద్రుఁడు, తాన్ ఉపావర్తత=ఆ దేవతల సమీపమునకు వచ్చెను.

తాత్పర్యము : పూర్వము చెప్పఁబడినవిధముగ నిష్కాస హోమమును విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది. ఆ దేవతలు గృహమేధీయేష్టి ననుష్ఠించి నిహిత భాగుఁడైన ఇంద్రుఁడు ఱేపు మన సమీపమునకే రాఁగలఁడని ఆ యింద్రునకు నిష్కాసము నుంచిరి. అప్పుడు నిహితభాగుఁడైన ఇంద్రుఁడు ఆ దేవతల సమీపమునకు వచ్చెను.

6. మంత్రము : గృహమేధీయేనేష్ట్వా । ఇన్ద్రాయ నిష్కాసం నిదధ్యాత్ । ఇన్ద్ర ఏవైనం నిహితభాగ ఉపావర్తతే ।

అర్థము : గృహమేధీయేన ఇష్ట్వా=గృహమేధీయేష్టి ననుష్ఠించి, ఇన్ద్రాయ=ఇంద్రునికొఱకు, నిష్కాసమ్=పాత్రలగ్నమైన ఆమిక్షాభాగమును, నిదధ్యాత్=ఉంచవలెను. నిహితభాగః=నిహితభాగుఁడైన, ఇన్ద్రః ఏవ=ఇంద్రుఁడే, ఏనమ్ ఉపావర్తతే=ఈ యజమాన సమీపమునకు వచ్చును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి నిష్కాస హోమమును విధించుచున్నది. గృహమేధీయేష్టి ననుష్ఠించి ఇంద్రునకు పాత్ర లగ్నమైన ఆమిక్షా లేశమును ఉంచవలెను. అప్పుడు నిహితభాగుఁడైన ఇంద్రుఁడే ఈ యజమాన సమీపమునకు వచ్చును.

7. మంత్రము : గార్హపత్యే జుహోతి (౩) । భాగధేయేనైవైనగ్ం సమర్ధయతి ।

అర్థము : గార్హపత్యే=గార్హపత్యాగ్నియందు, జుహోతి=ఇంద్రునికై నిష్కాసమును హోమము చేయవలెను. (తేన=ఆ హోమముచేత, అసౌ=ఈ యజమానుఁడు,) ఏనమ్=ఈ యింద్రుని, భాగధేయేనైవ=ఇంద్రుని భాగముచేతనే, సమర్ధయతి=సమృద్ధునిగాఁ జేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి హోమమునకై ప్రాప్తమైన ఆహవనీయమును వారించుటకై గార్హపత్యమును హోమమునకై విధించుచున్నది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

8. మంత్రము : ఋషభ మాహ్వయతి । వషట్కార ఏవాస్య సః । అథో ఇన్ద్రియమేవ తద్వీర్యం యజమానో భ్రాతృవ్యస్య వృఙ్క్తే ।

అర్థము : ఋషభమ్=ఎద్దును, ఆహ్వయతి=ఆహ్వానించవలెను (పిలువవలెను). సః=ఆ ఎద్దు, అస్య=ఈ యాగమునకు, వషట్కారః ఏవ=వషట్కారమే. అథో=మఱియు, యజమానః=యజమానుఁడు, తత్=అందువలన, భ్రాతృవ్యస్య=శత్రువుయొక్క, ఇన్ద్రియం వీర్యమేవ=ఇంద్రియ సామర్థ్యమునే, వృఙ్క్తే=నశింపఁజేయుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : యాగకాలమందు ధ్వనిచేయుటకై శ్రుతి ఋషభాహ్వానమును విధించుచున్నది. ఈ యాగకాలమందు ఋషభమును తీసికొనిరావలెను. ఆ ఋషభము ఈ యజ్ఞమునకు వషట్కారమువంటిదే. మఱియు అందువలన యజమానుఁడు శత్రువుయొక్క ఇంద్రియ సామర్థ్యమునే నశింపఁజేసినవాఁడగును.

9. మంత్రము : ఇన్ద్రో వృత్రగ్ం హత్వా । పరాం పరావత మగచ్ఛత్ । అపారాధమితి మన్యమానః । సో౽బ్రవీత్ । క ఇదం వేదిష్యతీతి ।

తే౽బ్రువన్మరుతో వరం వృణామహై (౪) । అథ వయం వేదామ । అస్మభ్యమేవ ప్రథమగ్ం హవి ర్నిరుప్యాతా ఇతి । త

ఏన మధ్యక్రీడన్ । తత్క్రీడినాం క్రీడిత్వమ్ । యన్మరుద్భ్యః క్రీడిభ్యః ప్రథమగ్ం హవి ర్నిరుప్యతే విజిత్యై ।

అర్థము : ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, వృత్రమ్=వృత్రుని, హత్వా=సంహరించి, అపారాధమ్ ఇతి=ద్రోహము చేసితినని, మన్యమానః=తలఁచుచున్నవాఁడై, పరాం పరావతమ్ అగచ్ఛత్=చాల దూరము వెళ్లెను. కః=ఎవఁడు, ఇదమ్=ఈ వృత్రమరణమును, వేదిష్యతి ఇతి=తెలిసికొనగలఁడని, సః=ఆ ఇంద్రుఁడు, అబ్రవీత్=పలికెను. 'అస్మభ్యమేవ=మాకొఱకే, ప్రథమమ్=ప్రథమమున, హవిః=హవిస్సును, నిరుప్యాతా=నిర్వాపము చేయవలెను, ఇతి=అని, వరం వృణామహై=వరమును కోరుకొందుము. అథ=పిమ్మట, వయమ్=మేము, వేదామ=తెలిసికొందుము, ఇతి=అని, తే మరుతః=ఆ మరుత్తులు, అబ్రువన్=పలికిరి. తే=ఆ మరుత్తులు, ఏనమ్ అధ్యక్రీడన్=భూమియందు పడిన ఈ వృత్రుని అధిరోహించి క్రీడించిరి(నాట్యము చేసిరి). తత్=ఆ కారణమువలన, క్రీడినామ్=క్రీడించిన మరుత్తులకు, క్రీడిత్వమ్=క్రీడిత్వ విశేషణము సంపన్నమైనది. క్రీడిభ్యః మరుద్భ్యః=క్రీడించు మరుత్తులకొఱకు, ప్రథమమ్=ప్రథమమున, హవిః=హవిస్సు, నిరుప్యతే యత్=నిర్వాపము చేయఁబడుచున్నదో, సః=ఆ ప్రథమ హవిర్నిర్వాపము, విజిత్యై=విశేష జయమునకై, భవతి=అగుచున్నది.'

తాత్పర్యము : ద్వితీయ దినమునందు అనుష్ఠేయములైన మారుతాగ్నేయాది హవిస్సులు ముఖ్యబ్రాహ్మణమున విధింపఁబడినవి. ''మరుద్భ్యః క్రీడిభ్యః పురోడాశగ్ం సప్తకపాలమ్'' ఇత్యాది శ్రుతి పాఠముచే ప్రాప్తమైన మారుత హవిస్సుయొక్క

ప్రాథమ్యమును శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. ఇంద్రుఁడు వృత్రుని సంహరించి 'ద్రోహము చేసితినని' తలఁచినవాఁడై భయముచే చాల దూరము పాఱిపోయి, మరుత్తుల సమీపమున ఈ విధముగ పలికెను.- ''వృత్రుఁడు మరణించెనా? లేదా? అను విషయమును వృత్ర సమీపమునకు వెళ్లి ఎవరు తెలిసికొనఁగలరు?.'' అప్పుడు మరుత్తులు 'వరము నొసఁగినచో తెలిసికొనఁగలమని' పలికిరి. ఇతరులైన అగ్న్యాదులకంటె ప్రథమమున మరుత్తులకు హవిర్నిర్వాపము చేయవలెనని ఆ వరమును వివరించిరి. అనంతరము ఆ మరుత్తులు భూమిపై పడియున్న వృత్రు నధిరోహించి బహువిధమైన నృత్యముచే విహరించి వృత్రుఁడు మరణించెనని తెలిసికొనిరి. అందువలన వీరికి ''మరుద్భ్యః క్రీడిభ్యః'' అను శ్రుతియందు క్రీడిత్వ విశేషణము సంపన్న మైనది.

10. మంత్రము : సాకగ్ం సూర్యేణోద్యతా నిర్వపతి । ఏతస్మిన్వై లోక ఇన్ద్రో వృత్ర మహన్త్సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : ఉద్యతా సూర్యేణ సాకమ్=సూర్యుఁడు ఉదయించుచుండగా, నిర్వపతి=మరుత్తులకు హవిర్నిర్వాపము చేయవలెను. ఏతస్మిన్ లోకే వై = సూర్యోదయముచే అవలోకింపఁబడుచున్న భూప్రదేశమందే, ఇన్ద్రః =ఇంద్రుఁడు, వృత్రమ్ = వృత్రుని, అహన్=సంహరించెను. ఏషః=సూర్యోదయ కాలమున చేసిన హవిర్నిర్వాపము, సమృద్ధ్యై=సమృద్ధి కొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : శ్రుతి నిర్వాప కాలమును ప్రశంసించుచున్నది. సూర్యుఁడు ఉదయించుచుండఁగనే హవిర్నిర్వాపము చేయవలెను. ఇంద్రుఁడు సూర్యోదయముచే అవలోకింపఁబడుచున్న భూప్రదేశమందే వృత్రుని సంహరించెను. కనుక ఈ హవిర్నిర్వాపము సమృద్ధి కగును.

11. మంత్రము : ఏతద్బ్రాహ్మణాన్యేవ పఞ్చ హవీగ్ంషి । ఏతద్బ్రాహ్మణ ఐన్ద్రాగ్నః ।

అర్థము : పఞ్చ హవీంషి=ఈ సాకమేధ పర్వమందలి అయిదు హవిస్సులు, ఏతద్బ్రాహ్మణాన్యేవ=వైశ్వదేవ పర్వమునందు ఉక్తమైన ఆగ్నేయాది పంచక ప్రశంసకమును, వరుణప్రఘాస పర్వమునందు ఉక్తమైన ఐంద్రాగ్న ప్రశంసకమునైన బ్రాహ్మణములచే విధింపఁబడినవే. ఏతద్బ్రాహ్మణః=ఈ బ్రాహ్మణము, ఐన్ద్రాగ్నః=ఇంద్రాగ్ని ప్రతిపాదకము.

తాత్పర్యము : ఈ సాకమేధ పర్వమందలి అయిదు హవిస్సులు వైశ్వదేవ, వరుణ ప్రఘాస పర్వములందు బ్రాహ్మణములు విధించినవే. ఈ బ్రాహ్మణము ఇంద్రాగ్ని ప్రతిపాదకము.

12. మంత్రము : అథైష ఐన్ద్ర శ్చరు ర్భవతి । ఉద్ధారం వా ఏతమిన్ద్ర ఉదహరత । వృత్రగ్ం హత్వా । అన్యాసు దేవతాస్వధి । యదేష ఐన్ద్రశ్చరు ర్భవతి । ఉద్ధారమేవ తం యజమాన ఉద్ధరతే । అన్యాసు ప్రజాస్వధి ।

అర్థము : అథ=ఇక, ఏషః చరుః=ఈ చరుహవిస్సు, ఐన్ద్రః=ఇంద్ర దేవతాకము, భవతి=అగుచున్నది. ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, ఏతమ్=ఈ చరువును, ఉద్ధారం వై=అగ్న్యాది దేవతాక హవిస్సుకంటె ఉత్కర్షాభిమానముగ, ఉదహరత=ఉత్పాదించెను. వృత్రమ్ హత్వా=సంహరించి, అన్యాసు దేవతాసు=ఇతరులైన అగ్న్యాది దేవతలలో, అయమ్=ఈ యింద్రుఁడు, అధి=అధికుఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు. ఏషః చరుః=ఈ చరు హవిస్సు, ఐన్ద్రః భవతి యత్=ఇంద్ర దేవతాక మైనచో, యజమానః=యజమానుఁడు, తమ్=ఆ చరువును, ఉద్ధారమేవ=ఉత్కర్షాభిమానముగనే, ఉద్ధరతే=సంపాదించుచున్నాఁడు. అన్యాసు ప్రజాసు=ఇతర ప్రజలయందు, అధి భవతి=అధికుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట చరువుయొక్క ఐంద్రత్వమును ప్రశంసించుచున్నది. ఇంద్రుఁడు ఈ చరు హవిస్సును ఉత్కర్షాభిమానముతో ఉత్పాదించెను. వృత్రుని సంహరించి ఇతరులైన అగ్న్యాది దేవతలలో అధికుఁ డాయెను. ఈ చరువు ఇంద్రదేవతాకముగ

హోమము చేయఁబడినచో ఆ హోమకర్తయైన యజమానుఁడు ఆ చరువును ఉత్కర్షాభిమానముతోనే సంపాదించును. అతఁడు ఇతర ప్రజలలో అధికుఁ డగును.

13. మంత్రము : వైశ్వకర్మణ ఏకకపాలో భవతి । విశ్వాన్యేవ తేన కర్మాణి యజమానో ఽవరున్ధే (౫) ।

ఋధ్యతే ఽభ్యుక్షతే జుహోతి వృణామహై భవత్యష్టౌ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే షష్ఠ ప్రపాఠకే సప్తమోఽనువాకః ॥౭॥

అర్థము : వైశ్వకర్మణః=విశ్వకర్మ రూప దేవతాకమైన చరువు, ఏకకపాలః=ఏకకపాల సంస్కృతము, భవతి=అగుచున్నది. తేన=ఆ విశ్వకర్మ దేవతాకమైన ఏకకపాల పురోడాశ హోమముచే, యజమానః=యజమానుఁడు, విశ్వాని కర్మాణ్యేవ=సర్వకర్మలనే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : మారుతాది హవిస్సులలో అంత్యమైన హవిస్సుయొక్క విశ్వకర్మ రూప దేవతను శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. విశ్వకర్మ రూప దేవతాక చరు హవిస్సు ఏకకపాల సంస్కృత మగుచున్నది. అట్టి విశ్వకర్మ దేవతాకము, ఏకకపాల సంస్కృతమునైన చరు హవిర్హోమముచే యజమానుఁడు అనేక కర్మలను పొందును.

సప్తమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే షష్ఠ ప్రపాఠకే

అష్టమో ఽనువాకః

1. మంత్రము : వైశ్వదేవేన వై ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజత । తా వరుణప్రఘాసై ర్వరుణపాశా దముఞ్చత్ । సాకమేధైః ప్రత్యస్థాపయత్। త్ర్యమ్బకై రుద్రం నిరవాదయత। పితృయజ్ఞేన సువర్గం లోక మగమయత్ । యద్వైశ్వదేవేన యజతే । ప్రజా ఏవ తద్యజమానః సృజతే । తా వరుణప్రఘాసై ర్వరుణపాశా న్ముఞ్చతి । సాకమేధైః ప్రతిష్ఠాపయతి । త్ర్యమ్బకై రుద్రం నిరవదయతే (౧) । పితృయజ్ఞేన సువర్గం లోకం గమయతి ।

అవతారిక : సప్తమానువాకమందు తృతీయ పర్వమైన సాకమేధమందలి ప్రధాన హవిస్సులు వివరింపఁబడినవి. ఈ అష్టమానువాకమందు తదీయ శేషమైన మహాపితృయజ్ఞము చెప్పఁబడుచున్నది. ప్రథమమున మూఁడు హవిస్సులు ముఖ్య బ్రాహ్మణమున విధింపఁబడినవి. ఆ పితృయజ్ఞముయొక్క విధిని ఈ అనుబ్రాహ్మణమునందలి ప్రథమ మంత్రము అర్థవాదముచే తెలియ జేయుచున్నది.

అర్థము : ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, వైశ్వదేవేన వై=వైశ్వదేవ మనెడి ప్రథమ పర్వముచేతనే, ప్రజాః=ప్రజలను, అసృజత=సృజించెను. తాః=ఆ ప్రజలను, వరుణప్రఘాసైః=వరుణప్రఘాసము అనెడి ద్వితీయ పర్వముచే, వరుణపాశాత్=వరుణపాశమనెడి జలోదర రోగమునుండి, అముఞ్చత్=విడిపించెను. సాకమేధైః=సాకమేధ మనెడి తృతీయ పర్వముచే, ప్రత్యస్థాపయత్=ఆ ప్రజలను ప్రతిష్ఠింపఁజేసెను. త్ర్యమ్బకైః=త్ర్యంబక యాగములచే, రుద్రమ్=క్రూరుఁడైన రుద్ర దేవుని, నిరవాదయత=తొలఁగించెను. పితృయజ్ఞేన=పితృయజ్ఞముచే, సువర్గం లోకమ్=స్వర్గలోకమును, అగమయత్=పొందించెను.

వైశ్వదేవేన యజతే యత్=చాతుర్మాస్య యాగమందు ప్రథమ పర్వమైన వైశ్వదేవ కర్మ ననుష్ఠించుచున్నచో, తద్యజమానః=ఆ వైశ్వదేవకర్మ ననుష్ఠించిన యజమానుఁడు, ప్రజాః=ప్రజలను, సృజతే ఏవ=తప్పక సృజించును. తాః=ఆ ప్రజలను (సంతానమును), వరుణప్రఘాసైః=వరుణ ప్రఘాస కర్మచే, వరుణపాశాత్=వరుణపాశ మనెడి జలోదర రోగమునుండి, ముఞ్చతి=విడిపించుచున్నాఁడు. సాకమేధైః=సాకమేధ కర్మచే, ప్రతిష్ఠాపయతి=ప్రతిష్ఠింపఁజేయుచున్నాఁడు. త్ర్యమ్బకైః=త్ర్యంబక యాగములచే, రుద్రమ్=క్రూరదేవుని, నిరవదయతే=తొలఁగించుచున్నాఁడు. పితృయజ్ఞేన=పితృయజ్ఞముచే, సువర్గం లోకమ్=స్వర్గ లోకమును, గమయతి=పొందించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : శ్రుతి ఈ అర్థవాదముచే "పితృయజ్ఞః కర్తవ్యః" 'పితృయజ్ఞమును చేయవలెను' అను విధిని ఊహింపఁజేయుచున్నది. వైశ్వదేవము, వరుణప్రఘాసములు, సాకమేధము అను మూఁడును చాతుర్మాస్య యాగమునందలి పర్వములు. అవి చాతుర్మాస్య యాగమునకు అంగములు. ప్రజాపతి వైశ్వదేవము ననుష్ఠించి తత్ప్రభావముచేతనే ప్రజలను సృష్టించెను. వరుణప్రఘాసానుష్ఠానము చేసి ఆ ప్రజలను వరుణపాశమునుండి (జలోదర రోగమునుండి) విడిపించెను. సాకమేధానుష్ఠానము చేసి ఆ ప్రజలను ప్రతిష్ఠింపఁజేసెను.

"ప్రతిపూరుష మేకకపాలా న్నిర్వపతి" (కా.1, ప్ర.8, అను.6,) ఇత్యాదికముచే విధింపఁబడిన మూఁడు యాగములు త్ర్యంబకము లనఁబడును. ఆ త్ర్యంబక యాగముల ననుష్ఠించి ప్రజాపతి క్రూరుఁడైన రుద్ర దేవుని తొలఁగించెను. పితృయజ్ఞానుష్ఠానముచే ఆ ప్రజలను స్వర్గమునకు పంపెను. కనుక వైశ్వదేవ కర్మ ననుష్ఠించిన యజమానుఁడు ప్రజలను (సంతానమును) సృజించును. వరుణప్రఘాస కర్మ ననుష్ఠించినచో ఆ సంతానమును వరుణపాశమునుండి (జలోదర

రోగమునుండి) విడిపించును. సాకమేధము ననుష్ఠించినచో వారిని ప్రతిష్ఠింపఁజేయును. త్ర్యంబక యాగముల ననుష్ఠించినచో క్రూర దేవుని తొలఁగించును. పితృయజ్ఞము ననుష్ఠించినచో వారికి స్వర్గప్రాప్తిని కలుగఁజేయును. పితృయజ్ఞము స్వర్గాది లోక హేతు వగుటచే అత్యంత ప్రశస్త మగుటవలన పితృయజ్ఞమును చేయవలెను అను విధి సిద్ధించుచున్నది.

2. మంత్రము : దక్షిణతః ప్రాచీనావీతీ నిర్వపతి । దక్షిణావృద్ధి పితృణామ్ ।

అర్థము : పితృణామ్=పితృదేవతల సంబంధియగు కర్మ, దక్షిణావృత్ హి=తఱచుగా దక్షిణదిశయందు జరుగునట్టిది కనుక, దక్షిణతః=గార్హపత్యమునకు దక్షిణ దేశమునందు, (యజమానః=యజమానుఁడు,) ప్రాచీనావీతీ=ప్రాచీనావీతియై, నిర్వపతి="సోమాయ పితృమతే పురోడాశగ్ం షట్కపాలం నిర్వపతి" ఇత్యాదికముచే ముఖ్య బ్రాహ్మణమున విహితములైన హవిస్త్రయమును నిర్వాపము చేయవలెను.

తాత్పర్యము : ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు 'సోమాయ పితృమతే' ఇత్యాదికముచే మూఁడు హవిస్సులు విధింపఁబడినవి. పితృకర్మ తఱచుగా దక్షిణ దిశయందు చేయఁబడుచుండును కనుక యజమానుఁడు పైని పేర్కొనఁబడిన హవిస్త్రయమును గార్హపత్యమునకు దక్షిణదేశమందు ప్రాచీనావీతియై నిర్వాపము చేయవలెను. ఇది పూర్వపక్షము.

3. మంత్రము : అనాదృత్య తత్ । ఉత్తరత ఏవోపవీయ నిర్వపేత్ । ఉభయే హి దేవాశ్చ పితరశ్చేజ్యన్తే ।

అర్థము : తత్=ఆ పక్షమును, అనాదృత్య=తిరస్కరించి, ఉత్తరతః ఏవ=గార్హపత్యమునకు ఉత్తర దేశమునందే, ఉపవీయ=యజ్ఞోపవీతమును ఉపవీతముగాఁ జేసికొని, నిర్వపేత్=పూర్వోక్త హవిస్త్రయమును నిర్వాపము చేయవలెను. దేవాశ్చ=ఆజ్యభాగాది దేవతలును, పితరశ్చ=అగ్నిష్వాత్తాది పితృదేవతలును, ఉభయే=ఉభయులు, ఇజ్యన్తే హి=యజింపఁబడుచున్నారు కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి పూర్వపక్షమును దూషించి, సిద్ధాంతమును విధించుచున్నది. ఏకోద్దిష్ట శ్రాద్ధాదికమునందు పితృదేవతలు పూజింపఁబడుచున్నారు కావున, అచట దక్షిణావృత్త్వము ఉండుఁగాక. ఇచట అయినచో, ఆజ్యభాగాది దేవతలు, అగ్నిష్వాత్తాది పితరులును పూజింపఁబడుచున్నారు. కనుక దేవతల ప్రీతికై ఉత్తర దిశయందు అవస్థానము, ఉపవీతమును కర్తవ్యములు.

4. మంత్రము : అథో యదేవ దక్షిణార్ధే ఽధిశ్రయతి । తేన దక్షిణావృత్ ।

అర్థము : అథో=మఱియు, యదేవ=ఏ హవిస్సునే, దక్షిణార్ధే=గార్హపత్యమున దక్షిణార్ధ భాగమునందు, అధిశ్రయతి=పాకము చేయుచున్నాఁడో, తేన=ఆ హవిష్పాకముచే, దక్షిణావృత్=దక్షిణ దేశవర్తిత్వము, భవిష్యతి=కాఁగలదు.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్త సిద్ధాంత పక్షమున పితృదేవతలకు ప్రీతి కలుగకపోవునని ఆశంకించి శ్రుతి విధ్యంతరముచే దక్షిణావృత్త్వమును సంపాదించుచున్నది. యజమానుఁడు హవిస్సును పాకమునకై గార్హపత్యముయొక్క దక్షిణార్ధమున వండవలెను. దానిచే దక్షిణావృత్త్వము కూడ కాఁగలదు.

5. మంత్రము : సోమాయ పితృమతే పురోడాశగ్ం షట్కపాలం నిర్వపతి । సంవత్సరో వై సోమః పితృమాన్ (౨) । సంవత్సర మేవ ప్రీణాతి । పితృభ్యో బర్హిషద్భ్యో ధానాః । మాసా వై పితరో బర్హిషదః । మాసానేవ ప్రీణాతి । యస్మిన్వా ఋతౌ పురుషః ప్రమీయతే । సో ఽస్యాముష్మిల్లోకే భవతి ।

అర్థము : ''సోమాయ పితృమతే పురోడాశగ్ం షట్కపాలం నిర్వపతి''=పితృస్వామియగు సోమదేవతకొఱకు ఆఱు కపాలములందు సంస్కృతమైన పురోడాశమును నిర్వాపము చేయవలెను. పితృమాన్ సోమః=పితృస్వామియగు సోమదేవుఁడు, సంవత్సరః వై=సంవత్సర స్వరూపుఁడే. అయమ్=ఈ సోమదేవతాక పురోడాశమును నిర్వాపము చేసిన యజమానుఁడు, సంవత్సరమేవ=సంవత్సరమునే, ప్రీణాతి=సంతోషపఱచినవాఁ డగుచున్నాఁడు. బర్హిషద్భ్యః=యజ్ఞమునందుండునట్టి, పితృభ్యః=పితృదేవతలకొఱకు, ధానాః వేయించిన యవలను, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. బర్హిషదః=యజ్ఞనిష్ఠులైన, పితరః=పితృదేవతలు, మాసాః వై=మాసస్వరూపులే. అయమ్=ఈ పితృదేవతాక ధానహవిస్సును నిర్వాపము చేసిన యజమానుఁడు, మాసానేవ=మాసములనే, ప్రీణాతి=సంతోషపఱచినవాఁ డగుచున్నాఁడు. యస్మిన్ ఋతౌ వై=ఏ ఋతువునందే, పురుషః=పురుషుఁడు, ప్రమీయతే=మరణించుచున్నాఁడో, సః=ఆ ఋతువు, అస్య=ఈ పురుషునకు, అముష్మిన్ లోకే=స్వర్గలోకమునందు, భవతి=అగుచున్నది. ధానములు=వేఁపుడుబియ్యము.

తాత్పర్యము : ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు 'సోమాయ పితృమతే' ఇత్యాదికముచే విధించఁబడిన హవిత్రయమును శ్రుతి ఋతు కాలరూపమున ప్రశంసించుచున్నది. ''వసన్తే జ్యోతిషా యజేత'' 'వసంత ఋతువునందు జ్యోతిష్టోమ యాగము చేయవలెను' అని శ్రుతి విధించుటవలన సోమదేవతకు సంవత్సరత్వము సంపన్న మగుచున్నది. ''మాసి పితృభ్యః క్రియతే'' ప్రతిమాసమునందు అమావాస్యా శ్రాద్ధమును పితృదేవతలకొఱకు చేయవలెనని చెప్పుటవలన పితృదేవతలకు మాసత్వము ఉపపన్న మగుచున్నది. ''యది వసన్తా ప్రమీయతే, వసన్తో భవతి, యది గ్రీష్మే గ్రీష్మః'' వసంత ఋతువునందు మరణించినచో వసంత స్వరూపుఁడును, గ్రీష్మర్తువునందు మరణించినచో గ్రీష్మ స్వరూపుఁడును అగుచున్నాఁడని శ్రుతి చెప్పుటవలన ఆ యా ఋతుదేవతల ప్రీతియే ఇతనికి స్వర్గలోకమునఁ గల ఋతు సంబంధము.

6. మంత్రము : బహురూపా ధానా భవన్తి । అహోరాత్రాణా మభిజిత్యై ।

అర్థము : ధానాః=వేఁపుడుబియ్యము (ధానములు), బహురూపాః=అనేక రూపములు కలవై, భవన్తి=ఉండవలెను. ఏతత్=ఈ ధానముల బహురూపత్వము, అహోరాత్రాణామ్=అహోరాత్రములయొక్క, అభిజిత్యై=అభిజయమునకై, భవతి= అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : పితృదేవతలు మాసస్వరూపులుగా పూర్వ మంత్రమున వర్ణించఁబడినారు. వారికి ఒసఁగఁబడు హవీరూప ధానములు బహురూపములుగా నుండవలెనని యీ శ్రుతి విధించినది. ధానము లనఁగా వేఁపుడుబియ్యము. బియ్యమును వేయించుటచేత కొన్ని బియ్యములో కొంతభాగము కొంచెము నల్లగాను, కొంతభాగము నల్లగాను, కొంతభాగము నలుపు లేకుండగను ఉండుటవలన ధానములకు వైవిధ్య మేర్పడుచున్నది. అహస్సులు అత్యష్టములుగాను, అమావాస్యారాత్రి నల్లగాను, ఇతర రాత్రులు కొంచెము నల్లఁగాను ఉండును. కనుక అహోరాత్రములకు కూడ వైవిధ్యము ఉన్నది. కనుక ఈ సాదృశ్యమువలన ధాన హవిస్సు నొసఁగుటవలన అహోరాత్రముల విజయము కలుగునని యర్థము.

7. మంత్రము : పితృభ్యోఽగ్నిష్వాత్తేభ్యో మన్థమ్ । అర్ధమాసా వై పితరోఽగ్నిష్వాత్తాః (3) । అర్ధమాసానేవ ప్రీణాతి ।

అర్థము : ''పితృభ్యోఽగ్నిష్వాత్తేభ్యో మన్థమ్''='యజ్ఞనిష్ఠులు కానట్టి పితృదేవతలకొఱకు మంథ హవిస్సును నిర్వాపము చేయవలెను.' అగ్నిష్వాత్తాః=యజ్ఞనిష్ఠులు కానట్టి, పితరః=పితృదేవతలు, అర్ధమాసాః వై=అర్ధమాస (పక్ష) స్వరూపులే. అతః=ఇందువలన, అయమ్=అగ్నిష్వాత్తులైన పితరులకు మంథ హవిస్సు నొసఁగిన ఈ యజమానుఁడు, అర్ధమాసానేవ=అర్ధమాసములనే, ప్రీణాతి=సంతోషపఱచుచున్నాఁడు. మంథము=పాలయందు యవల పిండిని కలిపి మిశ్రమము చేసిన ద్రవ్యము.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి తృతీయయాగదేవతను ప్రశంసించుచున్నది. బర్హిషదులు యాగము ననుష్ఠించినవారు కనుక వారికి మాసత్వము. అగ్నిష్వాత్తులకు యాగము లేదు కావున వారికి అర్ధమాసత్వము అని యర్థము. శేషము సుగ్రాహ్యము. ఈ విషయము ''యే వై యజ్వానః, తే పితరో బర్హిషదః'' ఇత్యాది శ్రుతియందు చెప్పఁబడినది.

8. మంత్రము : అభివాన్యాయై దుగ్ధే భవతి । సా హి పితృదేవత్యం దుహే ।

అర్థము : అభివాన్యాయై (యాః)=మృతవత్సయగు ధేనువుయొక్క, దుగ్ధే=పాలయందలి, మన్థమ్=మంథము, భవతి=హవిస్సుగా ఉండవలెను. సా=ఆ మృతవత్సయగు ధేనువు, పితృదేవత్యమ్=పితృదేవతలకొఱకు హితమును, దుహే హి=పితుఁకు (కలుగఁజేయు) చున్నది కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి మృతవత్సయగు ధేనువును ప్రశంసించుచున్నది. అగ్నిష్వాత్తులైన పితృదేవతలకు మంథహవిస్సు నొసఁగవలెనని పూర్వము చెప్పఁబడినది. ఆ మంథ హవిస్సు మృతవత్సయగు ధేనువుయొక్క పాలయందలిదై యుండవలెను. మృతవత్సయగు ధేనువు పితృదేవతలకు హితమును కలుగఁజేయును. కావున ఆ మంథము ప్రశస్తము. మృతులైన పురుషులు పితృదేవత లగుదురు. అభివాన్య యనఁగా మృతవత్స కనుక ఆ పితృదేవతలకు మృతవత్సయైన ధేనువునందు ప్రీతి యుండునని భావము.

9. మంత్రము : యత్పూర్ణమ్ । తన్మనుష్యాణామ్ । ఉపర్యర్ధో దేవానామ్ । అర్ధః పితృణామ్ । అర్ధ ఉపమన్థతి । అర్ధో హి పితృణామ్ ।

అర్థము : పూర్ణం యత్=పాత్రమునందు సంపూర్ణముగ నున్న ఆజ్యమేది కలదో, తత్=అది, మనుష్యాణామ్=మనుష్యులకు, (ప్రియమ్=ఇష్ట మైనది.) ఉపరి అర్ధః=పైని గల అర్ధ భాగము, దేవానామ్=దేవతలకు, ప్రియమ్=ఇష్ట మైనది. పితృణామ్=పితృదేవతలకు, అర్ధమ్=మిగిలిన అర్ధ భాగము, ప్రియమ్=ఇష్ట మైనది. అర్ధే=అర్ధ భాగమునందు, ఉపమన్థతి=మథించవలెను (త్రచ్చవలెను). పితృణామ్=పితృదేవతలకు, అర్ధః హి=అర్ధభాగము కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అర్ధశరావమునందు మంథనమును విధించుచున్నది. భోజనము చేయుచున్న మనుష్యులు పాత్రములో నిండియున్న ఘృతమును కోరుచుందురు. ప్రయాజదేవతలు జుహువునందు ఉపరిభాగమునఁ గల ఆజ్యభాగముతో తృప్తిపడుచున్నారు. పితృదేవతలు అర్ధభాగముచే తృప్తిపడుచున్నారు. కనుక యవల పిండిని మృతవత్సయగు ధేనువుయొక్క పాలయందు మిశ్రణము చేసి ఇకుశలాకచేతఁగాని, ఇకుకాండముచేఁగాని మథించవలెను (త్రచ్చవలెను).

10. మంత్రము : ఏకయోపమన్థతి (4) । ఏకా హి పితృణామ్ ।

అర్థము : ఏకయా=ఒక ఇకుశలాకచే, ఉపమన్థతి=శరావమందలి మృతవత్స క్షీరమందు యవలపిండిని మథించవలెను. పితృణామ్=పితృదేవతలకు, ఏకా=ఏకత్వ సంఖ్య, హి=ప్రీతి హేతువు కదా!

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇచట ఇకుశలాక విధించఁబడినది.

11. మంత్రము : దక్షిణోపమన్థతి । దక్షిణావృద్ధి పితృణామ్ ।

అర్థము : దక్షిణా=దక్షిణాభిముఖముగ ఉపమన్థతి=మథించవలెను. పితృణామ్=పితృదేవతలకు, దక్షిణావృత్ హి= దక్షిణాభిముఖత్వము ఇష్టము కదా!

తాత్పర్యము : దక్షిణాభిముఖముగ మంథనము చేయవలెను. పితృదేవతలకు దక్షిణావృత్త్వము ఇష్టము కదా! ''ప్రాచీం దేవా దక్షిణా పితరః'' ఇత్యాదియందు పితృదేవతలకు దక్షిణ దిక్ప్రీతి ప్రసిద్ధమైనది.

12. మంత్రము : అనారభ్యోపమన్థతి । తద్ధి పితృణాన్గచ్ఛతి ।

అర్థము : అనారభ్య=కవ్వమును స్తంభమునందు కట్టకుండ, ఉపమన్థతి=హస్తకములచే మథించవలెను. తత్=అది, పితౄన్=పితృ దేవతలను, గచ్ఛతి హి=పొందుచున్నది కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి హస్తములచే మథించుటను విధించుచున్నది. కవ్వమును స్తంభమునందు కట్టి దానితో మథించుట దేవతలకు ప్రియము. కవ్వమును కట్టకుండ హస్తములచేతనే మథించుట పితృదేవతలకు ఇష్టము. ఇది దేవవైలక్షణ్యమువలన పితృదేవతలకు ప్రియము.

13. మంత్రము : ఇమాం దిశం వేది ముద్ధన్తి । ఉభయే హి దేవాశ్చ పితరశ్చేజ్యన్తే ।

అర్థము : ఇమాం దిశమ్=ఈ ఆగ్నేయి దిశను (దిశయందు), వేదిమ్=వేదిని, ఉద్ధన్తి=నిర్మించవలెను. దేవాశ్చ=దేవతలును, పితరశ్చ=పితృదేవతలును, ఉభయే=ఉభయులు, ఇజ్యన్తే హి=యజింపః (పూజింపః) బడుచున్నారు కదా!

తాత్పర్యము : దేవతలకు తూర్పు దిక్కు, పితృదేవతలకు దక్షిణ దిక్కును ఇష్టము లైనవి. కనుకనే దేవయజ్ఞమునకు వేదిని తూర్పు దిక్కునందును, పితృయజ్ఞమునకు దేవతలకు వేదిని దక్షిణ దిక్కునందును నిర్మింతురు. ఈ యజ్ఞము దేవతలకు, పితృదేవతలకును, ఉభయులకు సంబంధించినది కనుక, ప్రాగ్దక్షిణ దిక్కులుకాక, ఆ రెండు దిక్కుల మధ్యమునందు గల ఆగ్నేయి దిశయందు వేదిని నిర్మాణము చేయవలెనని 'ఇమామ్' అని ఇదం శబ్దముచే హస్తనిర్దేశముగా శ్రుతి విధించినది.

14. మంత్రము : చతుస్రక్తి ర్భవతి । సర్వా హ్యను దిశః పితరః । అఖాతా భవతి (౫) । ఖాతా హి దేవానామ్ । మధ్యతో ఽగ్ని రాధీయతే ।

అన్తతో హి దేవానా మాధీయతే । వర్షీయానిధ్మ ఇధ్మాద్భవతి వ్యావృత్త్యై ।

అర్థము : చతుస్స్రక్తిః భవతి=వేది చతురస్రమమై ఉండవలెను. పితరః=పితృదేవతలు, సర్వాః దిశః అను=సర్వదిక్కుల ననుసరించి, హి=ఉంటున్నారు కదా! అఖాతా భవతి=వేది త్రవ్వఃబడనిదై ఉండవలెను. దేవానామ్=దేవతలకు, ఖాతా హి=త్రవ్వఃబడిన వేది కదా! పితృణామ్=పితృదేవతలకు, అగ్నిః=అగ్ని, మధ్యతః=మధ్యమందు, ఆధీయతే=ఆధానము చేయఃబడవలెను. అన్తతః=అంత్యమున, దేవానామ్=దేవతలకు, ఆధీయతే హి=అగ్ని ఆధానము చేయఃబడుచున్నాఁడు కదా! ఇధ్మాత్=దేవయజ్ఞసంబంధియైన ఇధ్మముకంటె, వర్షీయాన్=వర్షీయమైన, ఇధ్మః=ఇధ్మము, భవతి=ఉండవలెను. ఏతత్=ఇది వ్యావృత్త్యై=వైలక్షణ్యముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఆ వేదికి నాలుగు విధములైన దైవిక వైలక్షణ్యమును విధించుచున్నది. పితృదేవతలు సర్వదిక్కుల ననుసరించి ఉందురు కనుక, వేది సమచతురస్రాకారమై ఉండవలెను. వేది త్రవ్వఃబడనిదియై ఉండవలెను. దేవతలకు వేది త్రవ్వఃబడినదై యుండును. పితరులకు వేది మధ్యమునుండి అగ్నిని ఆధానము చేయవలెను. దేవతలకు వేదియొక్క అంతమున అగ్ని ఆధానము చేయఃబడును. దేవతల ఇధ్మముకంటె పితరుల ఇధ్మము వర్షీయమై యుండవలెను. ఇట్లు చేయుట దైవిక వైలక్షణ్యము కొఱకు అగును. ఈ విధముగ నాలుగు విధములైన దైవిక వైలక్షణ్యము విధింపఃబడినది.

15. మంత్రము : పరిశ్రయతి అన్తర్హితో హి పితృలోకో మనుష్యలోకాత్ ।

అర్థము : పరిశ్రయతి=వేదిని కటాదులచే అచ్ఛాదనము చేయవలెను. పితృలోకః=పితృలోకము, మనుష్యలోకాత్=మనుష్య లోకముకంటె, అన్తర్హితః హి=అంతర్హిత మైనది కదా!

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఇచట శ్రుతి వేదికి అంతటను కటాదులచే అచ్ఛాదనము విధింపఃబడినది.

16. మంత్రము : యత్పరుషి దినమ్ । తద్దేవానామ్ । యదన్తరా । తన్మనుష్యాణామ్ (౬) । యత్సమూలమ్ । తత్పితృణామ్ । సమూలం

బర్హిర్భవతి వ్యావృత్త్యై ।

అర్థము : పరుషి=పర్వ సంధియందు, దినమ్=ఛిన్నమైన, యత్=ఏ బర్హిస్సు, అస్తి=కలదో, తత్=అది, దేవానామ్=దేవతలకు, ప్రియమ్=ఇష్ట మైనది. అన్తరా=పర్వ మధ్యమున, దినం యత్=ఛిన్నమైన బర్హిస్సు, ఏది కలదో, తత్=ఆ బర్హిస్సు, మనుష్యాణామ్=మనుష్యులకు, ప్రియమ్=ఇష్టమైనది. సమూలం యత్=వేరుతో (మొదలుతోఁ) గూడిన బర్హిస్సు ఏది కలదో, తత్=అది, పితృణామ్=పితృదేవతలకు, ప్రియమ్ =ఇష్టమైనది. సమూలం బర్హిః=వేరుతోఁ గూడిన, బర్హిః= బర్హిస్సు, భవతి=ఉపయోగించఃబడినదై ఉండవలెను. ఏతత్=ఇది, వ్యావృత్త్యై=దైవిక వైలక్షణ్యముకొఱకు, భవతి= అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : పర్వసంధియందు తెగిన బర్హిస్సు హింసితము కాదు కనుక దేవతలకు ప్రియము. పర్వసంధి విశేషము మనుష్యులకు తెలియదు కనుక పర్వమధ్యమున తెగిన బర్హిస్సు మనుష్యులకు ప్రియము. పరిశేష న్యాయముచే మూలముతో కూడియున్న బర్హిస్సు పితృదేవతలకు ప్రియమైనదని వ్యక్త మగుచున్నది. కనుక మూల సహితమైన బర్హిస్సును ఉపయోగించవలెను. అనఁగా బర్హిస్సును భూమినుండి పెల్లగించి (ఉన్మూలించి) తేవలయునని అర్థము. ఇది దైవిక వైలక్షణ్యమునకై అగును. ఇచట శ్రుతి బర్హిస్సుయొక్క ఉన్మూలనమును విధించినది.

17. మంత్రము : దక్షిణా స్తృణాతి । దక్షిణావృద్ధి పితృణామ్ ।

అర్థము : దక్షిణా స్తృణాతి=బర్హిస్సును దక్షిణాగ్రములనుగా ఛేదించవలెను. పితృణామ్=పితృదేవతలకు, దక్షిణావృత్ హి=దక్షిణావర్తనము ప్రియము కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి బర్హిస్సునకు దక్షిణాగ్రత్వమును విధించినది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

18. మంత్రము : త్రిః పర్యేతి । తృతీయే వా ఇతో లోకే పితరః । తానేవ ప్రీణాతి । త్రిః పునః పర్యేతి । షట్సంపద్యన్తే (౭) । షడ్వా ఋతవః ।

ఋతూనేవ ప్రీణాతి ।

అర్థము : త్రిః పర్యేతి=బర్హిస్సులను మూఁడింటిని ప్రదక్షిణముగ ఉంచవలెను. పితరః=పితృదేవతలు, ఇతః=ఈ భూ లోకమునుండి, తృతీయే లోకే వై=మూఁడవ లోకమునందే, సన్తి=ఉంటున్నారు. తానేవ=ఆ పితృదేవతలనే, ప్రీణాతి=సంతోషపఱచు చున్నాఁడు. పునః=మఱల, త్రిః=మూఁడు బర్హిస్సులను, పర్యేతి=వేదికి అప్రదక్షిణముగ ఉంచవలెను. షట్ సంపద్యన్తే=మొత్తము ఆఱు అగుచున్నవి. ఋతవః=ఋతువులు, షట్ వై=ఆఱే. ఋతూనేవ=ఋతువులనే, ప్రీణాతి=సంతోష పఱచినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఆఱు బర్హిస్సుల ఆవర్తనమును (ప్రస్తరముగా చేయుటను) విధించుచున్నది. ప్రథమమున మూఁడు బర్హిస్సులను ప్రదక్షిణముగ చుట్టవలెను. ఈ భూలోకమునుండి మూఁడవ లోకమునందు పితృదేవతలు ఉంటున్నారు. కనుక, ఈ విధముగ చేసిన యజమానుఁడు పితృదేవతలనే సంతోషపఱచినవాఁ డగుచున్నాఁడు. మఱల మూఁడు బర్హిస్సులను అప్రదక్షిణముగ చుట్టవలెను. మొత్తము ఆఱు బర్హిస్సు లగును. ఋతువులు ఆఱు కనుక ఈ విధముగ చేసిన యజమానుఁడు ఆఱు ఋతువులను తప్పక సంతోషపఱచినవాఁ డగును. ప్రస్తరము=దర్భలకట్ట.

19\. మంత్రము : యత్ప్రస్తరం యజుషా గృహ్ణీయాత్ । ప్రమాయుకో యజమానః స్యాత్ । యన్న గృహ్ణీయాత్ । అనాయతనః స్యాత్ ।

తూష్ణీమేవ న్యస్యేత్ । న ప్రమాయుకో భవతి । నానాయతనః ।

అర్థము : ప్రస్తరమ్=ప్రస్తరమును, యజుషా=మంత్రముతో (మంత్రోచ్చారణము చేయుచు) గృహ్ణీయాత్ యత్=వేదియొద్ద ఉంచినచో, యజమానః=యజమానుడు, ప్రమాయుకః=మరణించువాడు, స్యాత్=అగును. న గృహ్ణీయాత్ యత్=ఉంచనిచో, అనాయతనః స్యాత్=స్థాన రహితుఁ డగును. తూష్ణీమేవ=మంత్రరహితముగనే, న్యస్యేత్=ప్రస్తరము నుంచవలెను. ప్రమాయుకః న భవతి=యజమానుడు మరణించఁడు, అనాయతనః న భవతి=స్థాన రహితుండు కాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ప్రస్తరమునకు అమంత్రకాసాదనమును విధించుచున్నది. వేది దగ్గర ప్రస్తరమును మంత్రోచ్చారణపూర్వకముగ ఉంచినచో, యజమానుడు మరణించువాఁ డగును. ప్రస్తరమును ఆసాదనము చేయనిచో స్థానము లేనివాఁ డగును. కనుక ప్రస్తరమును మంత్ర రహితముగ ఉంచవలెను. అట్లు చేయుటవలన యజమానుడు ప్రమాయుకుండు కాఁడు, స్థానరహితుండును కాఁడు.

20\. మంత్రము : యత్త్రీన్పరిధీ న్పరిదధ్యాత్ (౮) । మృత్యునా యజమానం పరిగృహ్ణీయాత్ । యన్న పరిదధ్యాత్ । రక్షాగ్ంసి యజ్ఞగ్ం హన్యుః । ద్వౌ పరిధీ పరిదధాతి । రక్షసా మపహత్యై । అథో మృత్యోరేవ యజమాన ముత్సృజతి ।

అర్థము : త్రీన్ పరిధీన్=మూఁడు పరిధులను, పరిదధ్యాత్ యత్=వేదికి మూఁడు దిక్కులందు (అధ్వర్యుఁడు) ఉంచినచో, సః= ఆ అధ్వర్యుఁడు, యజమానమ్=యజమానుని, మృత్యునా=మృత్యువుచే, పరిగృహ్ణీయాత్=గ్రహింపఁజేసినవాఁ డగును. న పరిదధ్యాత్ యత్=పరిధులను ఉంచనిచో, రక్షాంసి=రాక్షసులు, యజ్ఞమ్=యజ్ఞమును, హన్యుః=నశింపఁ జేయుదురు. ద్వౌ పరిధీ=రెండు పరిధులను, పరిదధాతి=ఉంచవలెను. ఏతత్=ద్వి పరిధి పరిధానము, రక్షసామ్=రాక్షసులయొక్క, అపహత్యై=నాశముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది. అథో=మఱియు, మృత్యోః ఏవ=మృత్యువునుండియే, యజమానమ్=యజమానుని, ఉత్సృజతి=విడిపించినవాఁ డగును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి దక్షిణ పరిధి వర్జనము నభిప్రాయపడి పరిధి పరిధానమును విధించినది. తాత్పర్యము స్పష్టము. పరితః దధాతి=పుష్ణాతీతి పరిధిః=యజ్ఞార్హమైన మేడిచెట్టునకు సంబంధించిన పుల్ల. హోమాగ్నికి రక్షణముగా వేదికి నాల్గువైపులందు ఉంచఁబడి ఉండును.

21\. మంత్రము : యత్త్రీణి త్రీణి హవీగ్ంష్యుదాహరేయుః । త్రయస్త్రయ ఏషాగ్ం సాకం ప్రమీయేరన్ । ఏకైక మనూచీనాన్యుదాహరన్తి । ఏకైక ఏవైషా మన్వఞ్చః ప్రమీయతే ।

అర్థము : త్రీణి త్రీణి హవీంషి=మూఁడు మూఁడు హవిస్సులను, ఉదాహరేయుః యత్=ఆసాదనము చేయుచో (ఉంచుచో), ఏషామ్=ఈ యజమానుని బంధువులలో, సాకమ్=కూడ (ఒక్కసారిగా), త్రయః త్రయః=ముగ్గురు, ముగ్గురు, ప్రమీయేరన్=మరణింతురు. ఏకైకమ్=ఒక్కటొక్కటిగా, అనూచీనాని=అనుక్రమాగతములైన హవిస్సులను, ఉదాహరన్తి=ఆసాదనము చేయవలెను. (తేన=ఆ ఆసాదనముచేత.) ఏషామ్=ఈ యజమాన బంధువులలో, ఏకైక ఏవ=ఒక్కొక్కఁడే, అన్వఞ్చః=వృద్ధ బాలానుక్రమ గతులైన వారు, ప్రమీయతే=మరణింతురు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి హవిస్సులకు అనుక్రమమున సాదనమును విధించుచున్నది. మూఁడు మూఁడు హవిస్సులను ఒక్కసారి ఆసాదనము చేయుచో, ఈ ఆసాదనము చేసిన యజమానునియొక్క బంధువులలో ముగ్గురు ముగ్గురు చొప్పున ఒక్కసారి

మరణింతురు. అందువలన ఒక్కొక్క హవిస్సు చొప్పున అనుక్రమాగతములైన హవిస్సుల నాసాదనము చేయవలెను. ఇట్టి ఆసాదనము చేయుటచే ఈ యజమాన బంధువులలో వృద్ధ బాలానుక్రమమున ఒక్కొక్కఁడు మరణించును.

22\. మంత్రము : కశిపు కశిపవ్యాయ । ఉపబర్హణ ముపబర్హణ్యాయ । ఆఞ్జన మాఞ్జన్యాయ । అభ్యఞ్జన మభ్యఞ్జన్యాయ । యథాభాగ మేవైనా న్ప్రీణాతి (౯) ।

నిరవదయతే పితృమా నగ్నిస్వాత్తా ఏకయోపమన్థత్యభాతా భవతి మనుష్యాణాం పద్యన్తే పరిదధ్యా న్నీయతే పఞ్చ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమాష్టకే షష్ఠాధ్యాయేఽష్టమోఽనువాకః ॥ ౮ ॥

అర్థము : కశిపవ్యాయ=కశిపు ప్రియుండైన పితకు, కశిపు=తూలపూరిత శయ్యాదికమును, ఉపబర్హణ్యాయ=ఉపబర్హణ ప్రియుండైన పితకు, ఉపబర్హణమ్=ఉపబర్హణమును, ఆఞ్జన్యాయ=అంజన ప్రియుండైన పితకు, ఆఞ్జనమ్=అంజనమును అభ్యఞ్జన్యాయ=అభ్యంజన ప్రియుండైన పితకు, అభ్యంజనమ్=అభ్యంజనమును, ఉదాహరన్తి=ఆసాదనము చేయవలెను. అనేన=ఈ కశిప్వాద్యాసాదనముచే, అయమ్=ఈ యజమానుఁడు, యథాభాగమేవ=స్వ స్వ భాగము నతిక్రమింపకయే, ఏనాన్=ఈ పితృదేవతలను, ప్రీణాతి=సంతోషపఱచినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ''దక్షిణతః కశిపూపబర్హణ మాఞ్జన మభ్యఞ్జన ముదకుమ్భ మిత్యేకైకశ ఆసాద్య'' = "వేదికి దక్షిణమున కశిప్వాదులను ఒక్కొక్కటిగా ఆసాదనము చేయవలెనని కల్పసూత్రమునందు చెప్పినవిధముగ ఇచట శ్రుతి కశిప్వాదికమును విధించినది. తాత్పర్యము స్పష్టము. కశిపు=దూదిపఱుపు. ఉపబర్హణము=తలగడ. పిత=పితృదేవత."

అష్టమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే షష్ఠ ప్రపాఠకే

నవమోఽనువాకః

1. మంత్రము : అగ్నయే దేవేభ్యః పితృభ్యః సమిధ్యమానాయానుబ్రూహీత్యాహ। ఉభయే హి దేవాశ్చ పితరశ్చేజ్యన్తే।

అవతారిక : ఈ అనుబ్రాహ్మణమునందలి అష్టమానువాకముచే పితృయజ్ఞమందలి హవిరాసాదన పర్యంతమైన పూర్వప్రయోగ మభిహితమైనది. ఈ నవమానువాకముచే సామిధేన్యాదికమైన ఉత్తరభాగము చెప్పఁబడుచున్నది. శ్రుతి అందు అధ్వర్యునకు ప్రైషము నుత్పాదించి మంత్రమును వ్యాఖ్యానించుచున్నది.

అర్థము : దేవేభ్యః=దేవతలకొఱకు, పితృభ్యః=పితృదేవతలకొఱకును, సమిధ్యమానాయ=బాగుగ జ్వలింపఁజేయఁబడుచున్న, అగ్నయే=అగ్నికొఱకు, అనుబ్రూహి=చెప్పుము. ఇతి=అని, ఆహ=అధ్వర్యుఁడు ప్రైష మంత్రమును చెప్పవలెను. దేవాశ్చ=దేవతలును, పితరశ్చ=పితృదేవతలును, ఇజ్యన్తే హి=యజింపఁ (పూజింపఁ) బడుచున్నారు కదా!

తాత్పర్యము : ఈ బ్రాహ్మణము అధ్వర్యుఁడు చెప్పవలసిన ప్రైష మంత్రమును ఉత్పాదించి ఆ ప్రైష మంత్రమును వ్యాఖ్యానించుచున్నది. ఓ హోతా! దేవతలు, పితృదేవతలును ఈ పితృయజ్ఞమందు యజింపఁబడుచున్నారు. కనుక దేవతలకును, పితృదేవతలకు ఉపకారియైన అగ్నికొఱకు పలుకుమని అధ్వర్యుఁడు ప్రైషమును పలుకవలెను.

2. మంత్రము : ఏకా మన్వాహ। ఏకా హి పితృణామ్।

అర్థము : ఏకామ్= ''ఉశన్తస్త్వా'' అను ఋక్కు నొకదానిని, అన్వాహ=పఠించవలెను. పితృణామ్=పితృదేవతలకు, ఏకా=ఏకత్వ సంఖ్య, హి=ప్రియమైనది కదా!

తాత్పర్యము : ''ఉశన్తస్త్వా'' అను ఋక్కు నొకదానిని సామిధేనీ ఋక్కుగా పఠించవలెను. పితృదేవతలకు ఏకత్వ సంఖ్య ప్రియమైనది కదా!. ఇచట శ్రుతి ''ఉశన్తస్త్వా'' అను ఋక్కును సామిధేనిగా విధించినది.

3. మంత్రము : త్రిరన్వాహ। త్రిర్హి దేవానామ్।

అర్థము : త్రిః అన్వాహ=పూర్వోక్త ఋక్కును మూఁడు మారులు పఠించవలెను. దేవానామ్=దేవతలకు, త్రిః=త్రిత్వ సంఖ్య, హి=ప్రియమైనది కదా!

తాత్పర్యము : దేవతలకు త్రిత్వ సంఖ్య ప్రియమైనది కనుక పూర్వోక్త ఋక్కును మూఁడు మారులు పలుకవలెను.

4. మంత్రము : ఆఘారావాఘారయతి। యజ్ఞపరుషో రనన్తరిత్యై।

అర్థము : ఆఘారౌ ఆఘారయతి=ఆఘార హోమములను చేయవలెను. అయమ్=ఈ ఆఘార హోమము, యజ్ఞపరుషోః=యజ్ఞాంశములకు, అనన్తరిత్యై=అంతరాయము కలుగకుండుటకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి చోదక ప్రాప్తములైన ఆఘారములను ప్రశంసించుచున్నది. ఆఘార హోమము యజ్ఞాంశములకు అంతరాయము కలుగకుండుటకై యగును.

5. మంత్రము : నాఽఽర్షేయం వృణీతే। న హోతారమ్ (౧)। యదార్షేయం వృణీతే। యద్ధోతారమ్। ప్రమాయుకో యజమానః స్యాత్। ప్రమాయుకో హోతా। తస్మాన్న వృణీతే। యజమానస్య హోతు ర్గోపీథాయ।

అర్థము : ఆర్షేయం న వృణీతే=''అగ్నిర్దేవో హోతా దేవాన్యక్షత్'' అని ఆర్షేయ వరణమును చేయరాదు. వృణీతే యది=వరించినచో, యజమానః=యజమానుఁడు, ప్రమాయుకః=మరణించువాఁడు, స్యాత్=అగును. హోతారమ్=హోతను, న వృణీతే=వరించరాదు. వృణీతే యది=వరించినచో, హోతా=హోత, ప్రమాయుకః=మరణించువాఁడు, స్యాత్=అగును. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, న వృణీతే=వరించరాదు. ఏతత్=ఈ వరించకుండుట, యజమానస్య=యజమానునియొక్క, హోతుః=హోతయొక్క, గోపీథాయ=రక్షణముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి వరణమును నిషేధించినది. ''అగ్నిర్దేవో హోతా దేవాన్యక్షత్'' అను నిగదపాఠము ఆర్షేయవరణము. నిగదావసానమున 'విష్ణుశర్మా', 'మానుషః' ఇత్యాది నామోచ్చారణము హోతృవరణము. తాత్పర్యము స్పష్టము.

6. మంత్రము : అపబర్హిషః ప్రయాజా న్యజతి। ప్రజా వై బర్హిః। ప్రజా ఏవ మృత్యో రుత్సృజతి।

అర్థము : అపబర్హిషః=బర్హిర్నామక దేవతను విడిచి, ప్రయాజాన్=ప్రయాజ దేవతలను, యజతి=యజించవలెను. బర్హిః=బర్హి దేవత, ప్రజా వై=ప్రజయే. ప్రజాః ఏవ=ప్రజలనే, మృత్యోః=మృత్యు దేవతకు, ఉత్సృజతి=విడిచినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి బర్హిర్నామక చతుర్థ ప్రయాజమును నిషేధించుచున్నది. బర్హిర్నామక ప్రయాజమును విడిచి మిగిలిన ప్రయాజ దేవతలను యజించవలెను. ప్రజయే బర్హిర్నామక ప్రయాజము కనుక, బర్హిర్నామక ప్రయాజ దేవతను యజించినచో ప్రజలనే మృత్యువునకు విడినవాఁ డగును.

7. మంత్రము : ఆజ్యభాగౌ యజతి (౨)। యజ్ఞస్యైవ చక్షుషీ నాన్తరేతి।

అర్థము : ఆజ్యభాగౌ=ఆజ్యభాగ దేవతలను, యజతి=యజించవలెను. యజ్ఞస్య=యజ్ఞముయొక్క, చక్షుషీ ఏవ=చక్షుస్సులనే, న అన్తరేతి=అంతర్హితములను చేసినవాఁ డగుటలేదు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి చోదక ప్రాప్తములైన ఆజ్యభాగములను ప్రశంసించుచున్నది. ఆజ్యభాగ దేవతలను యజించవలెను. ఆజ్యభాగములు యజ్ఞమునకు చక్షుస్సులవంటివి కావున ఆజ్యభాగ దేవతా యజనము చేయుటచే యజమానుఁడు యజ్ఞముయొక్క చక్షుస్సుల నంతర్హితములను చేసినవాఁడు కాఁడు.

8. మంత్రము : ప్రాచీనావీతీ సోమం యజతి। పితృదేవత్యా హి ఏషాఽఽహుతిః।

అర్థము : ప్రాచీనావీతీ=ప్రాచీనావీతియై, సోమం యజతి=సోమదేవతను యజించవలెను. ఏషా ఆహుతిః=ఈ ఆహుతి, పితృదేవత్యా హి=పితృదేవత దేవతగాఁ గలది కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి హవిస్సును హోమము చేయునప్పుడు ప్రాచీనావీతమును విధించుచున్నది. ఈ ఆహుతి పితృదేవత్యము కనుక యజమానుఁడు ప్రాచీనావీతియై సోమదేవతను యజించవలెను. అనఁగా సోమదేవత నుద్దేశించి హోమము చేయునపుడు యజమానుఁడు ప్రాచీనావీతిగా నుండవలెను.

9. మంత్రము : పఞ్చకృత్వోఽవద్యతి। పఞ్చ హ్యేతా దేవతాః। ద్వే పురోనువాక్యే। యాజ్యా దేవతా వషట్కారః తా ఏవ ప్రీణాతి।

అర్థము : పఞ్చకృత్వః=ఐదు మారులు, అవద్యతి=హవిస్సును పాత్రమునుండి జుహువులోనికి తీసికొనవలెను. ఏతాః దేవతాః=ఈ యాగోద్దిష్టులైన దేవతలు, పఞ్చ హి=పంచ సంఖ్యాకులు కదా! ద్వే పురోనువాక్యే=పురోనువాక్య దేవతలు ఇద్దఱు. యాజ్యా=యాజ్య. ఏకా=ఒక దేవత. దేవతా=పితృస్వామియైన సోముఁడు ఒక దేవత. వషట్కారః=వషట్కారము ఒక దేవత. తాః ఏవ=ఆ దేవతలనే, ప్రీణాతి=సంతోషపఱచినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట చతురవదానమును అపవదించుటకై ప్రత్యేకముగ అవదానమును విధించుచున్నది. ''త్వగ్ం సోమ ప్రచికితో త్వయా హి నః పితరః'', అను రెండును పురోనువాక్యలు. ''త్వగ్ం సోమ పితృభిః సంవిదానః'' అనునది ఒక యాజ్య. పితృ స్వామియైన సోముఁడు దేవత. వషట్కారము. ఈ అయిదును పంచ దేవతలు హవిస్సును హోమము చేయుటకు ముందు పాత్రమునుండి జుహువులోనికి అయిదు మారులు తీసికొనుటచే (అవదానము చేయుటచే) ఈ అయిదుగురు దేవతలను సంతోషపఱచినవాఁ డగును.

10. మంత్రము : సంతత మవద్యతి (౩) । ఋతూనాగ్ం సంతత్యై ।

అర్థము : సంతతమ్=అవిచ్ఛిన్నముగ, అవద్యతి=హవిస్సు నవదానము చేయవలెను. ఏతత్=ఈ సంతతావదానము, ఋతూనామ్=ఋతువులయొక్క, సంతత్యై=అవిచ్ఛేదముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఒక్కొక్క దేవతకొఱకు మూఁడు హవిస్సులందు అవిచ్ఛిన్నావదానము విధింపఁబడుచున్నది. అవిచ్ఛిన్నముగ హవిస్సును జుహువులోనికి అవదానము చేయవలెను. దీనిచే ఋతువుల ప్రచారము అంతరాయము లేకుండ జరుగుచుండును.

11. మంత్రము : ప్రైవైభ్యః పూర్వయా పురోనువాక్యయా౽౽హ । ప్రణయతి ద్వితీయయా । గమయతి యాజ్యయా । తృతీయే వా ఇతో లోకే పితరః । అహ్న ఏవైనాం పూర్వయా పురోనువాక్యయా౽౽నయతి । రాత్రియై ద్వితీయయా । ఏవైనా న్యాజ్యయా గమయతి ।

అర్థము : పూర్వయా పురోనువాక్యయా=''త్వగ్ం సోమ ప్రచికితః'' అను ప్రథమ పురోనువాక్యచేత, ఏభ్యః=ఈ పితృ దేవతలకొఱకు, ప్రైవ భవతి=ప్రకర్షముగ హవిస్సును చెప్పినవాఁ డగుచున్నాఁడు. ద్వితీయయా=''త్వయా హి నః పితరః'' అను ద్వితీయ పురోనువాక్యచే, ప్రణయతి=హవిస్సును పితృదేవతలకు పొందించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. యాజ్యయా=''త్వగ్ం సోమ పితృభిః సంవిదానః'' అను యాజ్యచే, గమయతి=హవిస్సును పితృదేవతలకు పొందించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. పితరః= పితృదేవతలు, ఇతః=ఈ భూ లోకమునుండి, తృతీయే లోకే వై=మూఁడవదియైన లోకమునందే, వర్తన్తే=ఉంటున్నారు. పూర్వయా పురోనువాక్యయా=ప్రథమ పురోనువాక్యచే, ఏనామ్=ఈ పితృదేవతను, అహ్నః ఏవ =అహస్సునకే, ఆనయతి=తెచ్చుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు. ద్వితీయయా=ద్వితీయ పురోనువాక్యచే, రాత్రియై=రాత్రికి, ఆనయతి=తెచ్చుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు. యాజ్యయా=యాజ్యచే, ఏనాన్=ఈ పితరులను, గమయత్యేవ=హవిస్సును గూర్చి పొందించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి రెండు పురోనువాక్యలయొక్కయు, ఒక యాజ్యయొక్కయు విధిని మనస్సునందు నిశ్చయించుకొని పురోనువాక్యా యాజ్యానువాక్యలను ప్రశంసించుచున్నది. యజమానుఁడు ప్రథమ పురోనువాక్యచే ఈ పితృదేవతలకు హవిస్సును ప్రకర్షముగ చెప్పినవాఁ డగుచున్నాఁడు. ద్వితీయ పురోనువాక్యచే ఈ పితృదేవతలను అహస్సునకు, రాత్రికిని తెచ్చినవాఁ డగుచున్నాఁడు. యాజ్యచేత హవిస్సును ఈ పితృదేవతలకు పొందించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. పితృదేవతలు తృతీయ లోకమునందు ఉండుటచే ఇచట మంత్ర త్రిత్వము యుక్తము. మఱియు ఈ మూఁడు మంత్రములచే క్రమముగ అహస్సునకు, రాత్రికిని పితృదేవతలను తెచ్చి వారిని హవిస్సు దగ్గఱకు చేర్చినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

12. మంత్రము : దక్షిణతో౽వదాయ । ఉదఙ్ఙతిక్రామతి వ్యావృత్త్యై (౪) ।

అర్థము : దక్షిణతః=దక్షిణ దిశనుండి, అవదాయ=హవిస్సును జుహువులోనికి తీసికొని, ఉదఙ్=ఉత్తర దిశగా, అతిక్రామతి=అతిక్రామతి=అతిక్రమించవలెను. ఏతత్=ఇది, వ్యావృత్త్యై=ఇతర వ్యావృత్తికై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : యజమానుఁడు దైవయజ్ఞములందు వేదికి ఉత్తర దిశయందు కూర్చుండి హవిస్సును తీసికొని, దక్షిణాముఖుఁడై వేది నతిక్రమించి, ఉత్తర దిఙ్ముఖుఁడై నిలుచుండి హోమము చేయవలెను. ఈ బ్రాహ్మణము తద్వైపరీత్యమును విధించుచున్నది. యజమానుఁడు హవిస్సును దక్షిణ దిశనుండి తీసికొని, ఉత్తర దిశకు అతిక్రమించవలెను (జరుగవలెను). ఇట్లు చేయుటవలన పైని చెప్పిన దైవయజ్ఞ పద్ధతికి వైపరీత్యము సిద్ధించుచున్నది.

13. మంత్రము : ఆ స్వధేత్యాశ్రావయతి । అస్తు స్వధేతి ప్రత్యాశ్రావయతి । స్వధా నమ ఇతి వషట్కరోతి । స్వధాకారో హి పితృణామ్ ।

అర్థము : ఆ స్వధా ఇతి=ఓ ఆగ్నీధ్రుఁడా! యక్ష్యమాణ పితృదేవతను గూర్చి నీ కిది కఱయఁబడుచున్నదని, ఆశ్రావయ=ఆ పితృదేవతకు అధ్వర్యుఁడు ఆగ్నీధ్రునిచే వినిపింపఁజేయవలెను. అస్తు స్వధా ఇతి=ఆగ్నీధ్రుఁడు అగుఁగాక (సరే) అని అంగీకరించి, ఓ పితృదేవతలారా! కవ్యము నొసఁగుచున్నామని, ప్రత్యాశ్రావయతి=పితృదేవతలకు వినిపించవలెను. స్వధా నమః ఇతి వషట్కరోతి=కవ్యము కఱయఁబడినది. నమస్కారము అని వషట్ అని పలుకవలెను. పితృణామ్=పితృ దేవతలకు, స్వధాకారః=స్వధా వాచక శబ్దము, హి=ప్రియమైనది కదా!

తాత్పర్యము : దేవ యజ్ఞములందు వినియోగింపఁబడెడి 'ఆశ్రావయాస్తు శ్రౌషడ్వౌషట్' అను మంత్ర త్రయము నపవదించుటకై శ్రుతి ఆస్వధేత్యాది మంత్ర త్రయమును విధించుచున్నది. పితృదేవతలకు స్వధాకారము ప్రియమైనది కనుక పితృయజ్ఞమునందు ఆశ్రావయేత్యాది శబ్దములను పలుకరాదు. ఆస్వధేత్యాదికమునకు తాత్పర్యము అర్థమునందే వివరింపఁబడినది. పితృ దేవతలను గుఱించి చెప్పఁదగిన సర్వమునకు స్వధాకారము వాచకము.

14. మంత్రము : సోమమగ్రే యజతి । సోమప్రయాజా హి పితరః । సోమం పితృమన్తం యజతి । సంవత్సరో వై సోమః పితృమాన్ । సంవత్సరమేవ తద్యజతి । పితృాన్బర్హిషదో యజతి (౫) । యే వై యజ్వానః । తే పితరో బర్హిషదః । తానేవ తద్యజతి । పితృానగ్నిష్వాత్తా న్యజతి । యే వా అయజ్వానో గృహమేధినః । తే పితరో౽గ్నిష్వాత్తాః । తానేవ తద్యజతి ।

అర్థము : సోమమ్=సోమ నామక పితృదేవతను, అగ్రే=ప్రథమమున, యజతి=యజించవలెను. పితరః=పితృదేవతలు, సోమప్రయాజాః హి=సోముఁడు ప్రథమమున యష్టవ్యుఁడుగాఁ గలవారు కదా! సోమమ్=సోముని, పితృమన్తమ్=పితృ దేవతా స్వామినిగా, యజతి=యజించవలెను. పితృమాన్=పితృదేవతా స్వామియైన, సోమః=సోముఁడు, సంవత్సరః వై =సంవత్సర స్వరూపుఁడే. తత్=ఆ కారణమువలన, సంవత్సరమేవ =సంవత్సరమునే, యజతి=పూజించినవాఁడగుచున్నాఁడు. (అథ=అనంతరము,) బర్హిషదః=బర్హిషదులైన, పితృాన్=పితృదేవతలను, యజతి=యజించవలెను. యే వై=ఏ ఏ పితరులే, యజ్వానః=భూ లోకమందు యజ్ఞము ననుష్ఠించినవారో, తే పితరః=ఆ పితృదేవతలు, బర్హిషదః=బర్హిషత్ శబ్ద వాచ్యులు. తత్=ఆ కారణమువలన, తానేవ=ఆ యజ్వలైన పితృదేవతలనే, యజతి=యజించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. తతః=అనంతరము, అగ్నిష్వాత్తాన్ పితృాన్=అగ్నిష్వాత్తులైన పితృదేవతలను, యజతి=యజించవలెను. యే వై=ఏ పితరులే, అయజ్వానః=యజ్ఞము ననుష్ఠించనివారై, గృహమేధినః=గృహస్థులుగా, అవర్తన్త=ఉండిరో, తే పితరః=ఆ పితృదేవతలు, అగ్నిష్వాత్తాః=అగ్నిష్వాత్తులు, తత్=ఆ కారణమువలన, తానేవ=యజ్వలు కాని ఆ పితృదేవతలనే, యజతి=యజించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : విధివాక్యమునందు పాఠమువలననే ప్రాప్తమైన ప్రచారక్రమమును శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. పితృదేవతలు సోముఁడు ప్రథమమున యజింపఁదగినవాఁడుగాఁ గలవారు కనుక పితృదేవతా స్వామియైన సోమదేవతను ప్రథమమున యజించవలెను. (ప్రథమమున సోమదేవతకు కవ్యము నొసంగవలెనని యర్థము.) పితృస్వామియైన సోముఁడు సంవత్సర రూపుఁడే కనుక ప్రథమమున సోముని యజించిన యజమానుఁడు సంవత్సరమునే పూజించినవాఁ డగును. అనంతరము బర్హిషదులైన పితృదేవతలను యజించవలెను. ఈ భూ లోకమున యజ్ఞమును చేసి పితృలోకమునకు చేరినవారు బర్హిషదులనఁబడుచున్నారు. కనుక యజమానుఁడు అట్టి బర్హిషదులైన పితృదేవతలనే యజించినవాఁ డగును. పిమ్మట అగ్నిష్వాత్తులైన పితృదేవతలను యజించవలెను. ఈ లోకమున యజ్ఞరహితులైన గృహస్థులు పితృలోకమునకు చేరి అగ్నిష్వాత్తులని వ్యవహరించఁబడుచున్నారు. కనుక యజమానుఁడు వారినే పూజించినవాఁ డగును.

15. మంత్రము : అగ్నిం కవ్యవాహనం యజతి । య ఏవ పితృణామగ్నిః । తమేవ తద్యజతి (౮) । అథో యథా ऽగ్నిగ్ం స్విష్టకృతం యజతి । తాదృగేవ తత్ ।

అర్థము : కవ్యవాహనమ్=పిత్ర్యమైన హవిస్సును వహించునట్టి, అగ్నిమ్=అగ్నిని, యజతి=యజించవలెను. పితృణామ్=పితృదేవతలకు, యః ఏవ అగ్నిః అస్తి=ఏ అగ్నియే కలఁడో, తత్=ఆ కారణమువలన, తమేవ=ఆ యగ్నినే, యజతి=యజించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, యథా=ఏవిధముగ, స్విష్టకృతమ్ అగ్నిమ్=స్విష్టకృదగ్నిని, యజతి=యజించుచున్నాఁడో, తత్=ఆ కవ్యవాహనాగ్నిని పూజించుట, తాదృగేవ=అటువంటిదియే.

తాత్పర్యము : స్విష్టకృత్సంజ్ఞక దేవతను అపవదించుటకై శ్రుతి కవ్యవాహనాగ్ని యజనమును విధించుచున్నది. యజమానుఁడు కవ్యవాహనాగ్నిని యజించవలెను. పిత్ర్యమైన హవిస్సు కవ్య మనఁబడును. ఆ కవ్యమును వహించువాఁడు కవ్యవాహనుఁడు. మఱియు ఈ కవ్యవాహనాగ్ని యజనము స్విష్టకృదగ్ని యజనమువంటిదే యగును.

16. మంత్రము : ఏతత్తే తత యే చ త్వామన్వితి తిస్రుషు స్రక్తీషు నిదధాతి । తస్మాదా తృతీయా త్పురుషాన్నామ నిగృహ్ణన్తి । ఏతావన్తో హి పితరః ।

అర్థము : ''ఏతత్తే తత యే చ త్వామను''ఇతి='ఓ పితృ, పితామహ, ప్రపితామహులారా! పిండములుగాఁ జేయఁబడిన యీ అన్నము మీకు, మిమ్మనుసరించియున్న యితరులకును ఈయఁబడినది' అను మంత్రముచే, తిస్రుషు స్రక్తీషు=మూఁడు స్రక్తులందు, నిదధాతి=పిండముల నుంచవలెను. తస్మాత్=ఆ పితృ, పితామహ, ప్రపితామహులకు ముగ్గురికి మాత్రమే పిండముల నుంచుటవలన, ఆ తృతీయాత్ పురుషాత్=తనకు పూర్వము కల మూఁడవ పురుషుని వఱకు, నామ=ఆ పితృ పితామహ ప్రపితామహుల నామమును, నిగృహ్ణన్తి=పార్వణ శ్రాద్ధములందు నిర్దేశించుచున్నారు. ఏతావన్తః=ఈ ముప్పురు మాత్రమే, ఇజ్యన్తే హి=పూజింపఁబడుచున్నారు కదా!

తాత్పర్యము : ముఖ్యబ్రాహ్మణమందు పైతృకములైన మూఁడు హవిస్సులను విధించి ''ఏతత్తే తత'' ఇత్యాదులైన ఏకాదశ మంత్రములు ఆమ్నాతములైనవి. మంత్రములందు తత, పితామహ, ప్రపితామహ అని మాత్రమే సాధారణ శబ్ద నిర్దేశము చేయఁబడినది కనుక లోకమునందు కూడ ప్రపితామహ పర్యంతము సంబంధ విశేషముచేతనే వ్యవహరించుచున్నారు. పార్వణ శ్రాద్ధములందు పిత్రాదులు ముప్పురు మాత్రమే పూజించఁబడుచున్నారు కనుక ఇచట ముప్పురియొక్క నిర్దేశము యుక్తము. ఓ పితృ, పితామహ, ప్రపితామహులారా! పిండములుగాఁ జేయఁబడిన యీ అన్నము మీకు, మిమ్మనుసరించియున్న యితరులకును ఈయఁబడినది అను నర్థము గల 'ఏతత్తే' ఇత్యాది మంత్రములను పఠించుచు హోమము చేయఁగా మిగిలిన పైతృక హవిస్సులను మూఁడింటిని మర్దనము చేసి పిమ్మట పిండములుగాఁ జేసి ఆ పిండములను పితృ పితామహాదుల నుద్దేశించి మూఁడు స్రక్తులందు ఉంచవలెను.

17. మంత్రము : అత్ర పితరో యథాభాగం మన్దధ్వ మిత్యాహ । హ్రీకా హి పితరః ।

అర్థము : అత్ర పితరో యథాభాగం మన్దధ్వమ్ ఇతి ఆహ='ఓ పితృ పితామహ ప్రపితామహాదులారా! మీ కీయఁబడిన యీ పిండములలో మీ మీ భాగముల ననుసరించి సంతుష్టులు కండు' అని ''అత్ర పితరః'' ఇత్యాది మంత్రము చెప్పినది. పితరః=పితృదేవతలు, హ్రీకాః హి=లజ్జాస్వభావులు కదా!

తాత్పర్యము : మంత్రమునందలి 'మన్దధ్వమ్' అను పదముయొక్క అభిప్రాయమును శ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఓ పితృదేవతలారా! ఈ స్రక్తిగత పిండములందు స్వ స్వ భాగము నతిక్రమించక హృష్టులు కండు. పితృదేవతలు లజ్జాశీలులు కనుక స్వ స్వ భాగానంతరము లజ్జను వారించుటకై స్వేచ్ఛగా సంతుష్టు లగుఁడని (మన్దధ్వమ్ అని) చెప్పఁబడినది.

18. మంత్రము : ఉదఞ్చో నిష్క్రామన్తి । ఏషా వై మనుష్యాణాం దిక్ । స్వామేవ తద్దిశమను నిష్క్రామన్తి (౯) ।

అర్థము : ఉదఞ్చః=ఉత్తర దిగభిముఖులై నిష్క్రామన్తి=తొలఁగిపోవలెను. ఏషా వై=ఈ ఉత్తర దిక్కే, మనుష్యాణాం దిక్=మనుష్యులయొక్క దిక్కు. తత్=ఆ కారణమువలన, స్వామేవ దిశమ్ అను=తమ దిక్కునే అనుసరించి, నిష్క్రామన్తి=తొలఁగిపోవలెను.

తాత్పర్యము : యజమానాదులు పితృ పితామహాదులకు పిండములను దక్షిణ దిగభిముఖులై యిచ్చి, అనంతరము ఉత్తర దిగభిముఖులై నిష్క్రమించవలెను. ఈ ఉత్తర దిక్కే మనుష్యుల దిక్కు కనుక ఉత్తర దిగభిముఖులై నిష్క్రమించవలెను. పితృత్వ దశయందు దక్షిణ దిక్కు ప్రాప్తమైనది. అంతకంటె పూర్వము మనుష్యతా దశయందు ఉత్తరదిక్కే ఉంటున్నది.

19. మంత్రము : ఆహవనీయ ముపతిష్ఠన్తే । న్యేవాస్మై తద్ధ్నువతే । యత్పరాఙ్ఆహవనీయే । అథాన్యత్ర చరన్తి ।

అర్థము : ఆహవనీయమ్=ఆహవనీయాగ్నిని, ఉపతిష్ఠన్తే=సేవించవలెను. ఆహవనీయే సతి=ఆహవనీయాగ్ని ఉండఁగా, అథ=అప్పుడు, అన్యత్ర=ఇతరమైన పైతృక వేది మధ్యస్థమగు అగ్నియందు, చరన్తి యత్=సంచరించుచున్నారనుట యేది కలదో, తత్=దానిచే, అస్మై=ఈ యగ్నికొఱకు, నిహ్నువతే=అపహ్నవము చేయుచున్నారు.

తాత్పర్యము : యజమానాదులు గార్హపత్యాగ్నిని సేవించవలెను. ఎదుట ఆహవనీయాగ్ని ఉండఁగా యజమానాదులు ఆహవనీయ భిన్నమైన పైతృక వేదిమధ్యస్థాగ్ని విషయమున సంచరించుటచే ఈ ఆహవనీయమును అపహ్నవము చేసినవా రగుచున్నారు. అందువలన శ్రుతి ఆహవనీయోపస్థానమును విధించినది. అపహ్నవము=మఱుగుపఱచుట.

20. మంత్రము : ఆ తమితో రుపతిష్ఠన్తే । అగ్నిమేవోపద్రష్టారం కృత్వా । పితౄన్నిరవదయన్తే ।

అర్థము : ఆ తమితోః=గ్లాని (కలుగు) వఱకు, ఉపతిష్ఠన్తే=ఆహవనీయాగ్నిని సేవించవలెను. అగ్నిమేవ=అగ్నినే, ఉపద్రష్టారం కృత్వా=సాక్షినిగాఁ జేసికొని, పితౄన్=పితృదేవతలను, నిరవదయన్తే=స్వభాగ ప్రదానముచేత విడిచినవా రగుచున్నారు.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్తమైన ఆహవనీయోపస్థానమునకు అవధిని శ్రుతి విధించుచున్నది. ఉచ్ఛ్వాసరహితముగ మంత్రము నుచ్చరించుచుండఁగా ఎంతకాలము నిరోధ రూపమైన గ్లాని యేర్పడునో, అంతకాలము యజమానాదులు పిండప్రదానానంతరము ఆహవనీయాగ్నిని సేవించవలెను. అప్పుడు యజమానాదులు ఆ ఉపస్థానముచే అగ్నినే సాక్షినిగాఁ జేసికొని పితృదేవతలను స్వ భాగ ప్రదానముచే విడిచినవా రగుదురు.

21. మంత్రము : అన్తం వా ఏతే ప్రాణానాం గచ్ఛన్తి । య ఆ తమితో రుపతిష్ఠన్తే । సుసన్దృశం త్వా వయమిత్యాహ (౧౦) । ప్రాణో వై సుసన్దృక్ । ప్రాణమేవా ऽऽత్మ న్దధతే ।

అర్థము : యే=ఏ యజమానాదులు, ఆ తమితోః=శ్వాస నిరోధ రూప గ్లానివఱకు, ఉపతిష్ఠన్తే=ఆహవనీయమును సేవించుచున్నారో, ఏతే=అట్టి ఈ యజమానాదులు, ప్రాణానామ్=ప్రాణములయొక్క, అన్తం వై=అంతమునే, గచ్ఛన్తి=పొందుచున్నారు. ''సుసంద్యశం త్వా వయమ్'' ఇతి ఆహ='ఓ యింద్రా! మంచి కటాక్ష వీక్షణముచే మమ్ము జూచుచున్న నిన్ను తృప్తిపఱచుచున్నాము' అని ''సుసంద్యశమ్'' అను మంత్రము చెప్పినది. ప్రాణః వై=ప్రాణమే, సుసంద్యక్=కటాక్ష నిరీక్షణము. ప్రాణమేవ=ప్రాణమునే, ఆత్మన్=తనయందు, ధత్తే=ధరించుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : మంత్రగతమైన 'సుసంద్యశమ్' అను పదమున కభిప్రాయమును శ్రుతి వివరించుచున్నది. శ్వాసనిరోధ రూపమైన గ్లాని యేర్పడువఱకు యజమానాదులు ఉపస్థానము చేయుటవలన వీరు ప్రాణ నాశమునే పొందుదురు. అందువలన 'సుసంద్యశమ్' అని శ్రుతి చెప్పినది. శ్వాసనిరోధముచే గ్లానిని పొందినవారియందు కటాక్షనిరీక్షణ మనఁగా ప్రాణ నిరోధపరిహారము ప్రాణనిరోధము పరిహరింపఁబడునని యర్థము. అప్పుడు వారు ఆత్మయందు ప్రాణమును ధరింతురు.

22. మంత్రము : **యోజా న్విన్ద్ర తే హరీ ఇత్యాహ। ప్రాణమేవ పునరయుక్త ।**

అర్థము : ''యోజా న్విన్ద్ర తే హరీ'' ఇతి ఆహ='ఓ యింద్రా! నీయొక్క అశ్వములు రథమునందు నియుక్తము లైనవి (పూన్పఁబడినవి) కదా!' అని యోజా న్విన్ద్రేత్యాది మంత్రము చెప్పినది. ప్రాణమేవ=ప్రాణమునే, పునః=మఱల, అయుక్త=ఆత్మయందు సమకూర్చెను.

తాత్పర్యము : మంత్రమందలి 'యోజా' అను పదముయొక్క అభిప్రాయమును శ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఓ యింద్రా! నీ యశ్వములను రథమునందు సమకూర్చిన (పూన్చిన) విధముగనే మాయందు ప్రాణమును సమకూర్చుమని అభిప్రాయము.

23. మంత్రము : **అక్షన్నమీమదన్త హీతి గార్హపత్య ముపతిష్ఠన్తే।**

అర్థము : ''అక్ష న్నమీమదన్త హీతి''='పితృదేవతలు హవిస్సును భుజించినవారై మిక్కిలి సంతోషించిరి' అను మంత్రమునే, గార్హపత్యమ్=గార్హపత్యాగ్నిని, ఉపతిష్ఠన్తే=సేవించవలెను.

తాత్పర్యము : శ్రుతి గార్హపత్యోపస్థానమును విధించుచున్నది. ''అక్షన్నమీమదన్త'' అను మంత్రమును పఠించుచు యజమానాదులు గార్హపత్యాగ్నిని సేవించవలెను (ప్రార్థించవలెను).

24. మంత్రము : **అక్షన్నమీమదన్తాథ త్వోపతిష్ఠామహ ఇతి వావైతదాహ।**

అర్థము : ''అక్షన్నమీమదన్తాథ త్వోపతిష్ఠామహ'' ఇతి వావైతత్ ఆహ='పితృదేవతలు భుజించినవారై సంతుష్టులైరి అప్పుడు సాక్షినిగా నిన్ను ప్రార్థించుచున్నాము' అని మాత్రమే ఆ మంత్రవాక్యము చెప్పినది.

తాత్పర్యము : అక్షన్నిత్యాది మంత్రము పితృదేవతా ప్రతిపాదకము. ఉపస్థేయుఁడు (సేవింపఁదగినవాఁడు) గార్హపత్యాగ్ని. ఈ వైయధికరణ్యమే కాని, సామానాధికరణ్యము లేదు అను ఆక్షేపణము రాఁగా, ఆ ఆక్షేపణమును శ్రుతి నివారించుచున్నది. మంత్రమునందలి 'మఘవన్', 'ఇన్ద్ర' అను రెండు శబ్దములు అగ్ని పరములుగా వ్యాఖ్యానించి ఆ ఆక్షేపణమును తొలఁగించవలెను. 'పితృదేవతలు భుజించినవారై సంతుష్టులైరి. ఓ అగ్నీ! అప్పుడు నిన్ను సాక్షినిగా సేవించుచున్నాము' అని చెప్పుటచే ఆ ఆక్షేపణము తొలఁగిపోయినది.

25. మంత్రము : **అమీమదన్త పితరః సోమ్యా ఇత్యభిప్రపద్యన్తే। అమీమదన్త పితరో యథ త్వా ఽభిప్రపద్యామహ ఇతి వావైతదాహ।**

అర్థము : ''అమీమదన్త పితరః సోమ్యాః'' ఇతి అభిప్రపద్యన్తే=సౌమ్యమనస్కులైన పితృదేవతలు సంతృప్తులైరి అను మంత్రమునే గార్హపత్యాగ్నిని సేవించవలెను. ''అమీమదన్త పితరో ఽథ త్వా ఽభిప్రపద్యామహే'' ఇతి వావైతత్ ఆహ= పితృదేవతలు సంతృప్తులైరి. 'ఓ అగ్నీ! అప్పుడు నిన్ను పొందుచున్నాము' అని మాత్రమే 'అమీమదన్త' ఇత్యాది మంత్రము చెప్పినది.

తాత్పర్యము : ''అమీమదన్త పితరః సోమ్యా ఇత్యాతమితో రుపతిష్ఠన్తే'' 'సౌమ్యమనస్కులైన పితరులు సంతృప్తులైరి' అను మంత్రముచే గ్లాని యేర్పడువఱకు యజమానాదులు గార్హపత్యాగ్నిని సేవించవలెనని సూత్రకారుఁడు శాఖాంతర మంత్రమునకు కూడ వినియోగమును చెప్పియుండెను. ఆ గార్హపత్యోపస్థానమును విధించుచు శ్రుతి 24 వ మంత్రమునందువలె వైయధికరణ్యమును పరిహరించినది. శేషము 24 వ మంత్ర తాత్పర్యమువలెనే గ్రహించవలెను.

26. మంత్రము : **అపః పరిషిఞ్చతి। మార్జయత్యేవైనాన్ (౮)। అథో తర్పయత్యేవ।**

అర్థము : అపః పరిషిఞ్చతి=ఉదకములను పరిషేచనము చేయవలెను. (అనేన=ఈ పరిషేచనముచే, అసౌ=ఈ యజమానుఁడు,) ఏనాన్=ఈ పితృదేవతలను, మార్జయతి=మార్జనము చేసినవాఁడగుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, తర్పయత్యేవ=తృప్తులను చేసినవాఁడే యగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఉదక పాత్రమును తీసికొని యజమానుఁడు 'శున్ధన్తాం పితరః'='పితృదేవతలారా! శుద్ధులు కండు' అని మూఁడు మారులు సవ్యముగా వేదిని పరిషేచనము చేయుచు వెదికి చుట్టు తిరుగవలెనని కల్పసూత్రము చెప్పినదానిని ఈ శ్రుతి విధించుచున్నది. తాత్పర్యము స్పష్టము. పరిషేచనము=అంతటను చల్లుట (తడుపుట). మార్జనము=శుద్ధిచేయుట.

27. మంత్రము : **తృప్యతి ప్రజయా పశుభిః। య ఏవం వేద।**

అర్థము : యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏవమ్=ఈ పూర్వోక్త విధముగ, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః=అతఁడు, ప్రజయా=సంతానముచేతను, పశుభిః=పశువులచేతను, తృప్యతి=తృప్తుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్త విధానమును తెలిసికొనుటను శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. ఈ పూర్వోక్త విధముగ తెలిసికొనిన పురుషుఁడు సంతానముచేతను, పశువులచేతను తృప్తుఁ డగును.

28. మంత్రము : **అపబర్హిషా వనూయాజౌ యజతి। ప్రజా వై బర్హిః। ప్రజా ఏవ మృత్యో రుత్సృజతి।**

అర్థము : అపబర్హిషౌ=బర్హిర్నామకానూయాజ దేవతా భిన్నులైన, అనూయాజౌ యజతి=అనూయాజ దేవతలను యజించవలెను. ప్రజా వై=ప్రజయే, బర్హిః=బర్హిర్నామక దేవత. ప్రజాః ఏవ=ప్రజలనే, మృత్యోః=మృత్యువునుండి, ఉత్సృజతి=విడిపించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : చతుర్థ ప్రయాజమువలె బర్హిర్నామకమైన ప్రథమానూయాజమును శ్రుతి నిషేధించుచున్నది. బర్హిర్నామక ప్రథమానూయాజ దేవతను విడిచి మిగిలిన అనూయాజ దేవతలను యజించవలెను. ప్రజయే బర్హిర్నామకమైన అనూయాజ దేవత కావున ఈ విధముగ అనూయాజ యాగము ననుష్ఠించిన యజమానుఁడు నిశ్చయముగ ప్రజను మృత్యువునుండి విడిపించినవాఁ డగును.

29. మంత్రము : **చతురః ప్రయాజా న్యజతి। ద్వావనూయాజౌ। షట్సంపద్యన్తే। షడ్వా ఋతవః। ఋతూనేవ ప్రీణాతి।**

అర్థము : చతురః ప్రయాజాన్=రాజసూయ యాగకర్త నాలుగు ప్రయాజ యాగములను, ద్వౌ అనూయాజౌ=రెండు అనూయాజ యాగములను, యజతి=అనుష్ఠించవలెను. షట్ సంపద్యన్తే=మొత్తము ఆఱు యాగములు సంపన్నము లగుచున్నవి. షట్ వై ఋతవః=ఋతువులు ఆఱే. ఋతూనేవ=ఋతువులనే, ప్రీణాతి=సంతోషపఱచినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : శ్రుతి ప్రయాజానూయాజములను ప్రశంసించుచున్నది. రాజసూయ యాగకర్త ప్రయాజములను నాల్గింటిని, అనూయాజములను రెండింటిని అనుష్ఠించవలెను. మొత్తము ఆఱు యాగము లగుచున్నవి. ఋతువులు ఆఱే. కనుక ఈ యజమానుఁడు షట్సంఖ్యా సామ్యముచే నిశ్చయముగ ఋతువులను సంతోషపఱచినవాఁ డగును.

30\. మంత్రము : న పత్న్యన్వాస్తే । న సంయాజయన్తి । యత్పత్న్యన్వాసీత । యత్సంయాజయేయుః । ప్రమాయుకా స్యాత్ । తస్మాన్నాన్వాస్తే ।

న సంయాజయన్తి । పత్నియై గోపీథాయ (౧౦) ।

హోతార మాజ్యభాగౌ యజతి సంతత మవద్యతి వ్యావృత్త్యై బర్హిషదో యజతి తమేవ తద్యజత్యనువిష్యామన్త్స్వైవ

న్వృతవో నవ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే షష్ఠ ప్రపాఠకే నవమోஉనువాకః ॥౯॥

అర్థము : పత్నీ=యజమాన పత్ని, న అన్వాస్తే=గార్హపత్య సమీపమున పూర్ణపాత్రానయన పర్యంతము కూర్చుండరాదు. న సంయాజయన్తి=సంయాజముల ననుష్ఠించరాదు. పత్నీ=యాజమానపత్ని, అన్వాసీత యది=కూర్చుండినచో, సంయాజయేయుః యత్=సంయాజముల ననుష్ఠించు నెడలను, పత్నీ=యజమానపత్ని, ప్రమాయుకా=మరణించునదిగా స్యాత్=అగును. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, న అన్వాసీత=పైని చెప్పినవిధముగ కూర్చుండరాదు. న సంయాజయన్తి=సంయాజముల ననుష్ఠించరాదు. ఏతత్=ఇది, పత్నియై (త్స్యాః)=పత్నియొక్క, గోపీథాయ=రక్షణముకొఱకు, విహితము అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ''యుక్తా మే యజ్ఞమన్వాసాతా ఇతి యజమానః సంప్రేష్యతి'' అను ప్రైషము ననుసరించి గార్హపత్య సమీపమున కూర్చుండిన యజమానపత్ని పూర్ణపాత్రానయన పర్యంతము కూర్చుండవలెనని సంప్రాప్తమైన పత్న్యన్వాసనమును ఈ బ్రాహ్మణము నిషేధించుచున్నది. ఆ విధముగనే చోదకప్రాప్తమైన పత్నీసంయాజానుష్ఠానమును కూడ ఈ బ్రాహ్మణము నిషేధించుచున్నది. యజమానపత్ని పూర్ణపాత్రానయన పర్యంతము గార్హపత్య సమీపమున ఉండరాదు. పత్నీసంయాజముల ననుష్ఠించరాదు. యజమానపతి అంతపర్యంతము గార్హపత్య సమీపమున కూర్చుండినను, పత్నీసంయాజముల ననుష్ఠించినను మరణించును. ఈ నిషేధమువలన యజమానపత్నికి రక్షణము కలుగును.

నవమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే షష్ఠ ప్రపాఠకే

దశమోஉనువాకః

1\. మంత్రము : ప్రతిపూరుష మేకకపాలా న్నిర్వపతి । జాతా ఏవ ప్రజా రుద్రాన్నిరవదయతే । ఏక మతిరిక్తమ్ । జనిష్యమాణా ఏవ ప్రజా

రుద్రా న్నిరవదయతే । ఏకకపాలా భవన్తి । ఏకధైవ రుద్రం నిరవదయతే ।

అవతారిక : సాకమేధ శేషములైన త్ర్యంబక పురోడాశములు ఈ దశమానువాకమునందు చెప్పబడుచున్నవి.

అర్థము : ప్రతిపూరుషమ్=ప్రతిపురుషు ననుసరించి, ఏకకపాలాన్=ఒక్కొక్క కపాలమునందు సంస్కృతములైన పురోడాశములను, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. అనేన=ఈ పురోడాశ నిర్వాపముచేత, యజమానః=యజమానుడు, జాతాః ప్రజాః ఏవ=పుట్టియున్న ప్రజలనే (సంతానమునే), రుద్రాత్=రుద్ర (క్రూర) దేవునినుండి, నిరవదయతే=తొలగించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. ఏకమ్ అతిరిక్తమ్ నిర్వపతి=యజమాన గృహమునందుఁగల పురుషుల సంఖ్యకంటె అధికముగ ఒక కపాలమునందు సంస్కృతమైన పురోడాశమును నిర్వాపము చేయవలెను. అనేన=ఈ అధిక పురోడాశ నిర్వాపముచేత, జనిష్యమాణాః ప్రజాః ఏవ=పుట్టఁబోవు ప్రజలనే (సంతానమునే), రుద్రాత్=క్రూర దేవునినుండి, నిరవదయతే=తొలఁగించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. ఏకకపాలాః భవన్తి=ఒక్కొక్క కపాలమునందు సంస్కృతమైన పురోడాశములు నిరుప్తములు కావలెను. ఏకధైవ=సంపూర్ణముగానే, రుద్రమ్=క్రూరదేవుని, నిరవదయతే=తొలఁగించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : యజమాన గృహమందు ఎందఱు మనుష్యులు కలరో, అన్ని కపాలములందు సంస్కృతములైన పురోడాశములను నిర్వాపము చేయవలెను. ఈ నిర్వాపముచే యజమానుడు అప్పటికి పుట్టియున్న సంతానమును క్రూర దేవునినుండి రక్షించినవాఁడగును. అంతకంటె అధికముగ ఒక్క కపాలమునందు సంస్కృతమైన పురోడాశమును నిర్వాపము చేయవలెను. ఈ అధిక పురోడాశ నిర్వాపముచే పుట్టఁబోవు సంతానమును రుద్ర దేవునినుండి రక్షించినవాఁ డగును. ఒక్కొక్క కపాలమునందు సంస్కృతమైన పురోడాశములను నిర్వాపము చేయుటవలన రుద్రదేవుని సంపూర్ణముగ తొలగించినవాఁ డగును.

2\. మంత్రము : నాభిఘారయతి । యదభిఘారయేత్ । అన్తరవచారిణగ్ం రుద్రం కుర్యాత్ ।

అర్థము : న అభిఘారయతి=పక్వములైన పురోడాశములందు అభిఘారణము చేయరాదు. అభిఘారయేత్ యత్=అభిఘారణము చేయుచో, రుద్రమ్=అనిష్టకారియైన క్రూరదేవుని, అన్తరవచారిణమ్=గృహమధ్యమున సంచరించువానినిగా, కుర్యాత్=చేయువాఁ డగును.

తాత్పర్యము : పక్వములైన పురోడాశములందు చోదక ప్రాప్తమైన అభిఘారణమును ఈ బ్రాహ్మణము (శ్రుతి) నిషేధించుచున్నది. పక్వములైన పురోడాశములందు అభిఘారణము చేయరాదు. అభిఘారణము చేయుచో, ఆ యజమానుడు అనిష్టకారియైన క్రూరదేవుని గృహమధ్యమున మమ్ము అవరోధించుటకు సంచరించువానినిగాఁ చేయువాఁ డగును.

3\. మంత్రము : ఏకోల్ముకేన యన్తి (౧) । తద్ధి రుద్రస్య భాగధేయమ్ । ఇమాం దిశం యన్తి । ఏషా వై రుద్రస్య దిక్ । స్వాయామేవ దిశి

రుద్రం నిరవదయతే ।

అర్థము : ఏకోల్ముకేన యన్తి=అధ్వర్యు యజమానాదులు ఒక కొఱవితో ఆహవనీయాదుల అవాంతర దేశమునకు వెళ్లవలెను. తత్=ఆ ఉల్ముకము, రుద్రస్య=క్రూరదేవునకు, భాగధేయం హి=భాగము కదా! ఇమాం దిశం యన్తి=ఈ ఉత్తర దిక్కును గూర్చి వెళ్లవలెను. ఏషా వై=ఇదియే, రుద్రస్య=రుద్రునియొక్క, దిక్=దిక్కు. స్వాయాం దిశ్యేవ=రుద్రునకు స్వీయమైన దిక్కునందే, రుద్రమ్=క్రూరదేవుని, నిరవదయతే=విడిచినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : రుద్రదేవునకు ధూపమునకై దక్షిణాగ్నినుండి ఒక కొఱవిని తీసికొని వెళ్లు మను ఈ శ్రుతి విధించుచున్నది. క్రూరదేవునకు ధూపమునకై అధ్వర్యు యజమానాదులు దక్షిణాగ్నినుండి ఒక కొఱవిని తీసికొని దానితో దక్షిణాగ్ని ఆహవనీయాగ్నుల అవాంతర దేశమును గూర్చి వెళ్లవలెను. ఆ కొఱవి క్రూరదేవునకు భాగధేయము కదా! ఈ ఉత్తర దిక్కును గూర్చి వెళ్లవలెను. ఇదియే రుద్రునియొక్క దిక్కు. ఇట్లు చేయుటవలన యజమానుఁడు రుద్రునకు స్వీయమైన దిక్కునందే రుద్రదేవుని విడిచినవాఁ డగును.

4. మంత్రము : రుద్రో వా అపశుకామా ఆహుత్యై నాతిష్ఠత । అసౌ తే పశురితి నిర్దిశేద్యం ద్విష్యాత్ । యమేవ ద్వేష్టి । తమస్మై పశుం నిర్దిశతి । యది న ద్విష్యాత్ । ఆఖుస్తే పశురితి బ్రూయాత్ (౨) । న గ్రామ్యాన్పశూన్హినస్తి । నాఽఽరణ్యాన్ ।

అర్థము : రుద్రః=రుద్రదేవుఁడు, అపశుకాయై ఆహుత్యై=పశు రహితమైన ఆహుతికై న అతిష్ఠత=ఉండఁడు. యం ద్విష్యాత్=యజమానుఁడు ఎవనిని ద్వేషించునో, హే రుద్ర!=ఓ రుద్రదేవా!, అసౌ పశుః=ఈ పశువు నీకొఱకు, ఇతి=అని, నిర్దిశేత్=నిర్దేశించవలెను. యమేవ=ఎవనినే, ద్వేష్టి=యజమానుఁడు ద్వేషించుచున్నాఁడో, తమ్=అతనిని, అస్మై=ఈ క్రూరదేవునికొఱకు, పశుమ్=పశువునుగా, నిర్దిశతి=నిర్దేశించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. న ద్విష్యాత్ యది=ఎవనిని ద్వేషించనిచో, హే రుద్ర!=ఓ రుద్రదేవా!, ఆఖుః=మూషికము, తే=నీకొఱకు, పశుః ఇతి=పశువని, బ్రూయాత్=పలుకవలెను. గ్రామ్యాన్ పశూన్=గ్రామ్య పశువులను, న హినస్తి=హింసించరాదు. ఆరణ్యాన్=ఆరణ్య పశువులను, న హినస్తి=హింసించరాదు.

తాత్పర్యము : రుద్రదేవుఁడు పశు రహితమైన ఆహుతి నంగీకరించఁడు. కనుక యజమానుఁడు, తాను ద్వేషించుచున్న పురుషుని రుద్రదేవునకై పశువునుగా నిర్దేశించవలెను. అప్పుడు ఆ యజమానుఁడు, తాను ద్వేషించుచున్న పురుషునే ఈ రుద్రునకు పశువునుగా నిర్దేశించినవాఁ డగును. యజమానుఁడు ఏ ఒకనిని గూడ ద్వేషించనిచో, అప్పుడు ఓ రుద్ర దేవా! ఈ మూషికము నీకు పశువని పలుకవలెను. గ్రామ్య పశువులను, అరణ్య పశువులను హింసించరాదు.

5. మంత్రము : చతుష్పథే జుహోతి । ఏష వా అగ్నీనాం పడ్బీశో నామ । అగ్నివత్యేవ జుహోతి । మధ్యమేన పర్ణేన జుహోతి । స్రుగ్ఘ్యేషా । అథో ఖలు । అన్తమేనైవ హోతవ్యమ్ । అన్తత ఏవ రుద్రం నిరవదయతే (౩) ।

అర్థము : చతుష్పథే=నాలుగు వీధుల కూడలియందు హోమము చేయవలెను. ఏషః వై=ఇదియే, అగ్నీనామ్=అగ్నులయొక్క, పడ్బీశః=పాద ప్రదేశ స్థానము. అగ్నివత్యేవ=అగ్నికల ప్రదేశమునందే, జుహోతి=హోమము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. మధ్యమేన పర్ణేన=మధ్యమమైన పలాశపర్ణముతో, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. ఏషా=ఈ పలాశపర్ణ మధ్యభాగము, స్రుక్ హి=స్రుగ్రూపము కదా! అథో ఖలు=లేదా, అన్తమేనైవ=అన్తిమమైన పలాశ పర్ణముతో, హోతవ్యమ్=హోమము చేయవలెను. అన్తతః ఏవ=అంతమునందే, రుద్రమ్=ఈ క్రూరదేవుని, నిరవదయతే=విడిచినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ''ఏష తే రుద్ర భాగః'' ఇత్యాది మంత్రముచే చేయఁదగిన హోమమును ఈ బ్రాహ్మణము విధించుచున్నది. రుద్రదేవునకై పురోడాశముల అంశమును చతుష్పథమునందు హోమము చేయవలెను. ఈ చతుష్పథము నందు అగ్నులు మాటికి సంచరించుచుండును కనుక ఇది అగ్నులయొక్క పాద ప్రదేశ స్థానము. ఈ చతుష్పథమందు హోమము చేయుటవలన యజమానుఁడు అగ్నియున్న ప్రదేశమునందే హోమము చేసినవాఁ డగును. మోదుగు కొమ్మయందుఁ గల మూఁడు ఆకులలో మధ్యమ పర్ణము ప్రశస్త మగుటచే స్రుగ్రూప మగుటవలన ఆ మధ్యమ పర్ణముతో హోమము చేయవలెను. లేదా, అంతిమ పర్ణముతో హోమము చేయవలెను. ఆ హోమముచే రుద్రుఁడు యాగభూమియొక్క అంతమునుండి తొలఁగించఁబడినవాఁ డగును. చతుష్పథము=నాలుగు మార్గములు కలయు దారి.

6. మంత్రము : ఏష తే రుద్ర భాగః సహ స్వస్రాఽమ్బికయేత్యాహ । శరద్వా అస్యామ్బికా స్వసా । తయా వా ఏష హినస్తి । యగ్ం హినస్తి । తయైవైనగ్ం సహ శమయతి ।

అర్థము : ''ఏష తే రుద్ర భాగః స్వస్రాఽమ్బికయా'' ఇతి ఆహ='ఓ రుద్రదేవా! పలాశ పర్ణములోనికి తీసికొనఁబడిన ఈ పురోడాంశము నీవు గ్రహింపఁదగిన భాగము. ఈ భాగమును భగినివలె హితకారిణియగు పార్వతితోఁ గూడ సేవించుము' అని ''ఏషతే రుద్ర'' అను మంత్రము చెప్పినది. శరత్ వై=శరత్తే (శరత్కాలమే), అమ్బికా స్వస్రా=భగినివంటి పార్వతి. తయా వై=శరత్తువంటి ఆ అంబికతోడనే, ఏషః=ఈ రుద్రుఁడు, హినస్తి=హింసించుచున్నాఁడు. యమ్=ఏ ప్రాణిని, హినస్తి= హింసించుచున్నాఁడో, ఏనమ్=ఈ రుద్రుని, తయైవ సహ=పురోడాశ భాగ సేవచే తుష్టయైన ఆ అంబికతో కూడనే, శమయతి=హింసా రహితునిగాఁ జేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ''సహ స్వస్రాఽమ్బికయా'' అను మంత్ర భాగముయొక్క తాత్పర్యమును ఈ బ్రాహ్మణము వివరించుచున్నది. శరత్కాలము పీనస, జ్వరాదులను కలిగించుటచే హింసక మగుచుండుట ప్రసిద్ధము. ఆ విధముగ అంబిక కూడ హింసిక యగుచున్నది. అందువలన అంబిక శరత్కాలముగ వర్ణించఁబడినది. ఈ రుద్రుఁడు ఆ అంబికా సహాయముచే ప్రాణిని హింసించుచున్నాఁడు. ఇందువలన పురోడాశ భాగమును సేవించుటచే తృప్తి నొందిన ఆ పార్వతితోఁ గూడ ఈ రుద్రుని యజమానుఁడు హింసా రహితునిగాఁ జేసినవాఁ డగును.

7. మంత్రము : భేషజం గవ ఇత్యాహ । యావన్త ఏవ గ్రామ్యాః పశవః । తేభ్యో భేషజం కరోతి ।

అర్థము : ''భేషజం గవే'' ఇతి ఆహ='ఓ రుద్రదేవా! మా గోజాతికొఱకు ఆరోగ్యమును చేయుము' అని 'భేషజం గవే' అను మంత్ర భాగము చెప్పినది. యావన్తః ఏవ గ్రామ్యాః పశవః (సన్తి) ఎన్ని గ్రామ్యపశువులు కలవో, తేభ్యః=ఆ సర్వ గ్రామ్య పశువులకొఱకు, భేషజమ్=ఆరోగ్యమును, కరోతి=యజమానుఁడు చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : 'భేషజం గవేఽశ్వాయ' ఇత్యాది మంత్రమునందలి గవాశ్వాది శబ్దములచే సర్వ పశువులును ఉపలక్షింపఁబడుచున్నవని ఈ బ్రాహ్మణము చెప్పుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

8. మంత్రము : అవామ్బ రుద్రమదిమహీత్యాహ । ఆశిష మేవైతా మాశాస్తే (౪) ।

అర్థము : ''అవామ్బ రుద్ర మదిమహి'' ఇతి ఆహ='ఓ పార్వతీ దేవీ! రుద్రు నుద్దేశించి పురోడాశావదానమును చేసితిమి' అని 'అవామ్బ' అను మంత్రభాగము చెప్పినది. ఏతామ్ ఆశిషమేవ ఆశాస్తే=ఓ పార్వతీ దేవీ! ఈ రుద్రుఁడు మమ్ము అధ్యయనాదులచే మమ్ము శ్రేష్ఠులనుగాను, అత్యంత ధనవంతులనుగాను, గవాశ్వాది పశుమంతులనుగాను, శాస్త్రార్థ నిశ్చయజ్ఞాన యుక్తులనుగాను చేయుటకై త్రినేత్రుఁడగు రుద్రు నుద్దేశించి పురోడాశావదానము చేసితి మనెడి ఈ ప్రార్థనను, రుద్రునియొక్క ఆశీస్సునుగానే యజమానుఁ డాశించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : స్పష్టము.

9. మంత్రము : త్ర్యమ్బకం యజామహ ఇత్యాహ। మృత్యోర్ముక్షీయ మా ఽమృతాదితి వావైతదాహ।

అర్థము : ''త్ర్యమ్బకం యజామహే'' ఇతి ఆహ = 'త్ర్యంబకుండగు ఈశ్వరుని పూజించుచున్నాము' అని 'త్ర్యమ్బకమ్' ఇత్యాది మంత్రము చెప్పినది. ''మృత్యోర్ముక్షీయ ముక్షీయ మా ఽమృతాదితి'' వావ ఏతత్ ఆహ = 'త్ర్యమ్బకం యజామహే' అను ఈ వాక్యము 'మృత్యువునుండి విముక్తుండ నగుదును గాక. మరణ రాహిత్య రూప చిరజీవితమునుండి కాని, స్వర్గాదికమునుండి కాని విముక్తుండను కాకుందును గాక' అనియే చెప్పినది.

తాత్పర్యము : చతుర్థ పాదార్థమునందు మంత్రముయొక్క తాత్పర్యాతిశయమును ఈ బ్రాహ్మణము తెలియఁజేయుచున్నది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

10. మంత్రము : ఉత్కిరన్తి। భగస్య లీప్సన్తే।

అర్థము : ఉత్కిరన్తి=సర్వపురుషుల హస్తములందుఁ గల పురోడాశమును పైకి ఎగురవేయవలెను. భగస్య=భగ నామక దేవునియొక్క, (సకాశాత్=సమీపమునుండి, సౌభాగ్యాభిమానినః=సౌభాగ్యమును అభిమానించువారు, లీప్సన్తే=పొందఁగోరుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ఇచట పురోడాశముయొక్క ఉత్క్షేపణము విధింపఁబడుచున్నది. సర్వపురుషుల హస్తములందుఁ గల పురోడాశ పిండములను పైకి ఎగురవేయవలెను. ఆ ఉత్క్షేపణముచేత సౌభాగ్యాభిమానులు భగ దేవునినుండి పొందఁగోరుచుందురు.

11. మంత్రము : మూతే కృత్వా సజన్తి। యథా జనం యతేఽవసం కరోతి। తాదృగేవ తత్।

అర్థము : మూతే=మూతమునందు, (గంపవంటి వస్తువునందు), కృత్వా=చేసి ఉంచి, సజన్తి=వృక్షాగ్రమునందు కట్టవలెను, యథా=ఏ విధముగ, జనమ్=బంధుజనమును గూర్చి, యతే=వెళ్లుచున్నవానికొఱకు, అవసమ్=దారిభత్యమైన పాథేయమును, కరోతి=చేయుచున్నాఁడో, తత్=వృక్షాగ్రమునందు ఆ పురోడాశ సంజనము, తాదృగేవ=అటువంటిదే.

తాత్పర్యము : ఇచట వృక్షాగ్రమునందు పురోడాశ సంజనము విధింపఁబడుచున్నది. పురోడాశమును ఒక గంపవంటి వస్తువునందుంచి దానిని వృక్షాగ్రమునందు తగిలించవలెను. దూరదేశమునఁ గల బంధు జనమును గూర్చి పోవువానికై దారిబత్తెముగా నొసంగఁబడిన ఆహార పోషము ఎటువంటిదో, వృక్షాదియందు పురోడాశ సంజనము కూడ అటువంటిదే.

12. మంత్రము : ఏష తే రుద్ర భాగ ఇత్యాహ నిరవత్త్యై।

అర్థము : ''ఏష తే రుద్ర భాగః'' ఇతి ఆహ = 'ఓ రుద్రదేవా! వృక్షాదియందు పెట్టి యుంచిన ఈ పురోడాశ సముదాయము నీకు భాగము' అని 'ఏష తే' అను మంత్రము చెప్పినది. (ఏషః=ఇది.) నిరవత్త్యై=రుద్రదేవుని నిశ్శేషముగ విసర్జించుటకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ''ఏష తే రుద్ర భాగః'' అను మంత్రమునందలి భాగ నిర్దేశము నిశ్శేషముగ రుద్ర విసర్జనార్థమని ఈ బ్రాహ్మణము తెలియఁజేయుచున్నది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

13. మంత్రము : అప్రతీక్ష మాయన్తి। అపః పరిషిఞ్చతి। రుద్రస్యాన్తర్హిత్యై। ప్ర వా ఏతేఽస్మా ల్లోకాచ్చ్యవన్తే। యే త్ర్యమ్బకై శ్చరన్తి।

ఆదిత్యం చరుం పునరేత్య నిర్వపతి। ఇయం వా అదితిః। అస్యామేవ ప్రతితిష్ఠన్తి।

యన్తి బ్రూయా న్నిరవదయతే శాస్తే నిఞ్చతి షట్ చ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే షష్ఠ ప్రపాఠకే దశమోఽనువాకః ॥౧౦॥

అనుమత్యై వైశ్వదేవేన తాః స్వస్త్యాత్రీన్ప్ర ప్రజాపతిః సవితోత్తరస్యాం దేవాసురాః సోఽగ్నిర్యమ యత్పత్నీ వైశ్వదేవేన తా

వరుణప్రఘాసై రగ్నయే దేవేభ్యః ప్రతిపూరుషం దశ ॥౧౦॥

అనుమత్యై ప్రథమజో వత్సో బహురూపా హి పశవ స్తస్మాత్ప్రథమాత్రం యదగ్నయేఽనీకవత ఉద్ధారం వా ఏతమగ్నయే

దేవేభ్యః ప్రతిపూరుషం పఞ్చసప్తతిః ॥౭౫॥

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే షష్ఠ ప్రపాఠకః ॥౬॥

అర్థము : అప్రతీక్షమ్=తిరిగి చూడకుండ, ఆయన్తి=అధ్వర్యు యజమానాదులు చతుష్పథమునకు రావలెను. అపః=ఉదకములను, పరిషిఞ్చన్తి=పరిషేచనము చేయవలెను. (ఏతత్=ఈ ఉదక పరిషేచనము,) రుద్రస్య=రుద్రదేవునియొక్క, అన్తర్హిత్యై=అంతర్ధానముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది. యే=ఎవరు, త్ర్యమ్బకైః చరన్తి=ప్రతిపూరుష మేకకపాలానిత్యాది త్ర్యంబక యాగముల ననుష్ఠించుచున్నారో, ఏతే=వీరు, అస్మాత్ లోకాత్=ఈ భూ లోకమునుండి, ప్రచ్యవన్తే వై=ప్రకర్షముగ నిశ్చయముగ జారిపోవుచున్నారు. పునః=మఱల, ఏత్య=వచ్చి, ఆదిత్యం చరుమ్=అదితి దేవతాకమైన చరు పురోడాశమును, నిర్వపతి=యజమానుఁడు నిర్వాపము చేయవలెను. ఇయం వై=ఈ భూమియే, అదితిః=అదితి శబ్దార్థము. అస్యామేవ=ఈ భూమియందే, ప్రతితిష్ఠన్తి=ప్రతిష్ఠితు లగుచున్నారు.

తాత్పర్యము : అధ్వర్యు యజమానాదులు తిరిగి చూడకుండ చతుష్పథమునకు రావలెను. వచ్చి రుద్రుని అంతర్ధానమునకై అచట ఉదకముల నంతటను చల్లవలెను. త్ర్యంబక యాగముల ననుష్ఠించినవారు ఈ భూ లోకమునుండి భ్రష్టులగుదురు కనుక, మఱల వచ్చి అదితి దేవతాక చరు పురోడాశమును నిర్వాపము చేయవలెను. ఈ భూమియే అదితి శబ్దార్థము. అదితి దేవతాక చరు నిర్వాపము చేయుటవలన వారు ఈ భూమియందు ప్రతిష్ఠితు లగుదురు.

దశమానువాకము సమాప్తము.

తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమున ప్రథమ కాండమందు షష్ఠ ప్రపాఠకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే సప్తమ ప్రపాఠకే

ప్రథమో ఽనువాకః

1\. మంత్రము : ఏతద్బ్రాహ్మణాన్యేవ పఞ్చ హవీగ్ంషి ।

అవతారిక : పూర్వప్రపాఠకమున సాకమేధ పర్వము సమాప్త మైనది. ఈ సప్తమ ప్రపాఠకమున శునాసీర్యము, ఇంద్రతూర్యము (తురీయము) అను కర్మద్వయమునకు సంబంధించిన మంత్రములకు అయిదు ఆర్థిక్య మంత్రములకు, అపామార్గ హోమ మంత్రములకును బ్రాహ్మణము చెప్పఁబడుచున్నది.

అర్థము : పఞ్చ హవీంషి='ఆగ్నేయ మష్టాకపాలమ్' ఇత్యాది పంచహవిస్సులు, ఏతద్బ్రాహ్మణాన్యేవ=పూర్వ పర్వమునందు విధాయకములైన బ్రాహ్మణము కలవియే.

తాత్పర్యము : ఆగ్నేయాదులైన పంచహవిస్సులకు పూర్వపర్వమునందు ఏ బ్రాహ్మణము విధాయకమో, ఈ పర్వమునందు కూడ ఈ బ్రాహ్మణమే విధాయకమని భావము. ఏతదేవ అస్మిన్ పర్వణి బ్రాహ్మణం విధాయకం యేషాం పఞ్చానాం హవిషాం, తాని ఏతద్బ్రాహ్మణాని అని సమాసార్థము.

2\. మంత్రము : అథేన్ద్రాయ శునాసీరాయ పురోడాశం ద్వాదశకపాలం నిర్వపతి । సంవత్సరో వా ఇన్ద్రశ్శునాసీరః । సంవత్సరేణైవాస్మా అన్న మవరున్ధే । వాయవ్యం పయో భవతి । వాయుర్వై వృష్ట్యై ప్రదాపయితా । స ఏవాస్మై వృష్టిం ప్రదాపయతి । సౌర్య ఏకకపాలో భవతి । సూర్యేణ వా అముష్మిల్లోకే వృష్టిర్ధృతా । స ఏవాస్మై వృష్టిం నియచ్ఛతి (౧) । ద్వాదశగవగ్ం సీరం దక్షిణా సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : అథ=అనంతరము, శునాసీరాయ=వాయ్వాదిత్యులతో కూడియున్న, ఇన్ద్రాయ=ఇంద్రునికొఱకు, ద్వాదశకపాలమ్=పండ్రెండు కపాలములందు సంస్కృతమైన, పురోడాశమ్=పురోడాశమును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. ఇన్ద్రః శునాసీరః=వాయ్వాదిత్యులతోఁ గూడిన ఇంద్రుఁడు, సంవత్సరః వై=సంవత్సర స్వరూపుఁడే. సంవత్సరేణైవ=సంవత్సరముచేతనే, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, అన్నమ్=అన్నమును, అవరున్ధే=యాగకర్తకు ప్రతినిధిగా పురోడాశ నిర్వాపము చేసిన అధ్వర్యుఁడు పొందుచున్నాఁడు. వాయవ్యమ్=వాయు దేవతాకమైన, పయః=క్షీరము, భవతి=నిరుప్తమగుచున్నది. వాయుః వై=వాయువే, వృష్ట్యై (ష్ట్యాః) ప్రదాపయితా=వృష్టి నిప్పించువాఁడు. సః ఏవ=ఆ వాయువే, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, వృష్టిమ్=వర్షమును, ప్రదాపయతి=ప్రకర్షముగ ఇప్పించుచున్నాఁడు.

సౌర్యః=సూర్య దేవతాకమైన, ఏకకపాలః=ఏక కపాల సంస్కృత పురోడాశము, భవతి=నిరుప్త మగుచున్నది. సూర్యేణ వై=సూర్యునిచేతనే, అముష్మిన్ లోకే=ద్యులోకమునందు, వృష్టిః=వర్షము, ధృతా=ధరింపఁబడుచున్నది. సః ఏవ=ఆ సూర్యుఁడే, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, వృష్టిమ్=వర్షమును, నియచ్ఛతి=అతిశయముగ ఇచ్చుచున్నాఁడు. ద్వాదశగవమ్=పండ్రెండు గోవులచే (ఎద్దులచే) వహింపఁబడుచున్న సీరమ్=నాగలి, దక్షిణా=దక్షిణ, సమృద్ధ్యై=సమృద్ధికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : వైశ్వదేవ, వరుణప్రఘాస, సాకమేధ పర్వముల అనంతరము వాయ్వాదిత్యులతోఁ గూడిన ఇంద్రునికొఱకు ద్వాదశకపాల పురోడాశమును నిర్వాపము చేయవలెను. వైశ్వదేవ, వరుణప్రఘాస, సాకమేధ పర్వముల మూఁడింటికి అనంతరము

నాలుగు మాసములను గడపి ఆ సంవత్సరమునకు పిమ్మట ఈ శునాసీర్య కర్మ అనుష్ఠింపఁబడుచున్నది. కనుక శునాసీరుఁడైన ఇంద్రుఁడు సంవత్సర స్వరూపుఁడు. సంవత్సరము సమాప్తము కాఁగానే వాయు సూర్యులతోఁ గూడిన ఇంద్రుఁడు ప్రాప్తుఁడగుటవలన సంవత్సర స్వరూపుఁడని చెప్పఁబడెను.

వాయుదేవతాకమైన క్షీరము ఉండవలెను. వాయువు పురోవాత రూపమున వృష్టిప్రదాపయిత యగుచున్నాఁడు. సూర్యదేవతాకమైన ఏకకపాల సంస్కృత పురోడాశము నిరుప్త మగుచున్నది. సూర్యుఁడు స్వర్గమునందు వృష్టి ధారకుఁ డగుచున్నాఁడు. "అగ్నౌ ప్రాస్తాఽఽహుతిః సమ్యగాదిత్య ముపతిష్ఠతే, ఆదిత్యాజ్జాయతే వృష్టిః" 'అగ్నియందు వేల్వఁబడిన ఆహుతి బాగుగ ఆదిత్యుని పొందుచున్నది, ఆదిత్యునినుండి వర్షము పుట్టుచున్నది' అను స్మృతి ఇందుకు నిదర్శనము. వాయువు పురోవాత రూపమున వర్షమును ప్రేరణ చేయఁగా, సూర్యుఁడు ఆ వర్షము నతిశయముగ నిచ్చుచున్నాఁడని యర్థము. ఈ కర్మయందు పండ్రెండు ఎద్దులచే వహింపఁబడు లాంగలము (నాఁగలి) దక్షిణగా నొసంగఁబడుటవలన సమృద్ధి కలుగును.

3\. మంత్రము : దేవాసురాః సంయత్తా ఆసన్ । తే దేవా అగ్ని మబ్రువన్ । త్వయా వీరేణాసురా నభిభవామేతి । సోఽబ్రవీత్ । త్రేధా ఽహ మాత్మానం వికరిష్య ఇతి । స త్రేధాఽఽత్మానం వ్యకురుత । అగ్నిం తృతీయమ్ । రుద్రం తృతీయమ్ । వరుణం తృతీయమ్ (౨) । సోఽబ్రవీత్ । క ఇదం తురీయమితి । అహమితీన్ద్రోఽబ్రవీత్ । సం తు సృజావహా ఇతి । తౌ సమసృజేతామ్ । స ఇన్ద్ర స్తురీయ మభవత్ । యదిన్ద్ర స్తురీయ మభవత్ । తదిన్ద్రతురీయస్యేన్ద్రతురీయత్వమ్ । తతో వై దేవా వ్యజయన్త ।

అర్థము : దేవాసురాః=దేవతలు, అసురులు, సంయత్తాః=యుద్ధ సన్నద్ధులు, ఆసన్=అయిరి. తే దేవాః=ఆ దేవతలు, అగ్నిమ్=అగ్నినిఁ గూర్చి, అబ్రువన్=పలికిరి. 'వీరేణ=వీరుఁడవైన, త్వయా=నీచేత, అసురాన్=అసురులను, అభిభవామ ఇతి=తిరస్కరింతుము (జయింతుము)' అని. సః=ఆ అగ్ని, అబ్రవీత్=దేవతలతో పలికెను. 'అహమ్=నేను, ఆత్మానమ్=శరీరమును, త్రేధా=మూఁడు విధములుగా, వికరిష్యే ఇతి=వేఱుగా చేయఁగలనని, సః=ఆ అగ్ని ఆత్మానమ్=శరీరమును, త్రేధా=మూఁడు విధములుగ, వ్యకురుత=వేఱుగఁ జేసెను. తృతీయమ్ = ఒక మూఁడవ భాగమును, అగ్నిమ్ = అగ్నినిగాను, తృతీయమ్=ఒక మూఁడవ భాగమును, రుద్రమ్=రుద్రునిగాను, తృతీయమ్=ఒక మూఁడవ భాగమును, వరుణమ్=వరుణునిగాను, వ్యకురుత=వేఱుగాఁ జేసెను. కః=ఎవఁడు, ఇదం తురీయమ్=ఈ నాల్గవ రూపమును, కరిష్యతీతి=విజయ సమర్థమునుగాఁ జేయఁగలఁడని, సః=ఆ అగ్ని, అబ్రవీత్=ఇంద్రునిఁ గూర్చి పలికెను.'

అహమ్ ఇతి=నేను అని, ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, అబ్రవీత్=పలికెను. కిం తు=మఱేమనఁగా, ఆవాం సంసృజావహై=మనము యుద్ధ విజయ క్షములముగా కలసినవార మగుదుము. ఇతి=అని, ఇన్ద్రః అబ్రవీత్=ఇంద్రుఁడు పలికెను. తత్=ఆ కారణమువలన, ఇన్ద్ర తురీయస్య=ఇంద్రుఁడు తురీయుఁడు (చతుర్థుఁడు)గాఁ గల కర్మకు, ఇన్ద్రతురీయత్వమ్ = ఇంద్రతురీయ మనెడి నామము, అభవత్=అయెను. తతః వై=దానివలననే, దేవాః=దేవతలు, వ్యజయన్త=విజయులైరి.

తాత్పర్యము : ఇంద్రతురీయ కర్మను విధించుటకై ఇచట శ్రుతి ఆ కర్మను ప్రస్తుతించుచున్నది. దేవతలు, అసురులును యుద్ధము చేయుటకై ఆయత్తులైరి. ఓ అగ్నీ! వీరుఁడవైన నీచే మేము అసురులను జయించెదమని ఇంద్రుఁడు అగ్నితో పలికెను. అప్పుడు అగ్ని ఇంద్రునితో ఈ విధముగ పలికెను. వీరత్వ సిద్ధికై నా శరీరమును మూఁడు రూపములనుగాఁ జేయుదును. అందు ఒక మూఁడవ భాగము అగ్ని రూపము, ఇంకొక మూఁడవ భాగము రుద్ర రూపము. మఱియొక మూఁడవ భాగము వరుణ రూపము. ఇక ఈ చతుర్థ రూపమును విజయ సమర్థమునుగా ఎవఁడు చేయఁగలఁడని అని అగ్ని పలికెను. నేనే చేయఁగలనని ఇంద్రుఁడు పలికెను. మఱేమనఁగా, నీవు ఆ విధముగాఁ జేయుము. మనము ఉభయులము యుద్ధవిజయ

క్షములముగా కలసినవారమై యుండెదమనియు ఇంద్రుఁడు పలికెను. ఇంద్రుఁడు తురీయుఁడుగాఁ గల కర్మ కనుక ఈ కర్మకు ఇంద్రతురీయ మనెడి పేరు ఏర్పడినది. ఆ విధముగఁ జేయుటవలననే దేవతలు విజయులైరి.

4. మంత్రము : యదిన్ద్ర తురీయం నిరుప్యతే విజిత్యై (౩)।

అర్థము : ఇన్ద్రతురీయమ్=ఇంద్రతురీయ హవిస్సు, నిరుప్యతే యత్=నిర్వాపము చేయఁబడుచున్నదో. (నిర్వాపము చేయవలెనని విధి.) తత్=ఆ ఇంద్ర తురీయము, విజిత్యై=విజయముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇంద్రతురీయ హవిస్సును నిర్వాపము చేయవలెను. అట్టి ఇంద్రతురీయము విజయ హేతు వగును. ఇచట ఇంద్రతురీయ హవిస్సు విధించఁబడినది.

5. మంత్రము : వహినీ ధేను ర్దక్షిణా । యద్వహినీ । తేనాఽఽగ్నేయీ । యద్గౌః । తేన రౌద్రీ యద్ధేనుః । తేనైన్ద్రీ । యత్స్త్రీ సతీ దాన్తా । తేన వారుణీ సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : వహినీ=వృషభమును భారమున వహించునట్టి, ధేనుః=ఆవు, దక్షిణా=దక్షిణగా, దేయా=ఈయఁదగినది. వహినీ యత్=వహన సామర్థ్యము ఏది కలదో, తేన=ఆ అంశముచే, ఆగ్నేయీ=అగ్నికి ప్రియమగుచున్నది. గౌః యత్=గవాంశము ఏది కలదో, తేన=దానిచే, రౌద్రీ=రుద్రునకు ప్రియ మగుచున్నది. ధేనుః యత్=ధేనుత్వాంశము ఏది కలదో, తేన=దానిచే,ఐన్ద్రీ=ఇంద్రునకు ప్రియ మగుచున్నది. స్త్రీ సతీ దాన్తా యత్=స్త్రీ యగుచు దాంత యగుట ఏది కలదో, తేన=దానిచే, వారుణీ=వరుణునకు ప్రియ మగుచున్నది. సమృద్ధ్యై=ఇది సమృద్ధికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఈ ఇంద్రతురీయ కర్మయందు చెప్పఁబడిన దక్షిణను నలుగురు దేవతలకు ప్రియములైన అంశములు కలదిగా శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. ఇంద్రతురీయ కర్మయందు వహినియైన ధేనువు దక్షిణగా విధించఁబడినది. దక్షిణగా నొసంగఁబడు ఈ వహినీ ధేనువునందు భారవాహత్వము, గోత్వము (జాతి), నవప్రసవత్వ రూప ధేనుత్వము, స్త్రీత్వము అను నాలుగు అంశములు వరుసఁగా అగ్ని, రుద్ర, ఇంద్ర, వరుణ దేవులకు ప్రియములైనవి. ధేనుః- లేఁగటియావు. ''ధేనుస్స్యా న్నవప్రసూతికా'' అని అమరనిఘంటువు.

6. మంత్రము : ప్రజాపతిర్యజ్ఞ మసృజత (౪) । తగ్ం సృష్టగ్ం రక్షాగ్ంస్యజిఘాగ్ంసన్ । స ఏతాః ప్రజాపతి రాత్మనో దేవతా నిరమిమీత। తాభిర్వై స దిగ్భ్యో రక్షాగ్ంసి ప్రాణుదత।

అర్థము : ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, యజ్ఞమ్=యజ్ఞమును, అసృజత=సృజించెను. సృష్టమ్=సృజించఁబడిన, తమ్=ఆ యజ్ఞమును, రక్షాంసి=రాక్షసులు, అజిఘాంసన్=నశింపఁజేసిరి. సః ప్రజాపతిః=ఆ ప్రజాపతి, ఆత్మనః=తననుండి, ఏతాః దేవతాః= ప్రాచ్యాది దిక్కులందుఁ గల అగ్ని, యమ, సవితృ, వరుణ, బృహస్పతి ప్రముఖులైన దేవతలను, నిరమిమీత=నిర్మించెను. తాభిః వై=ఆ దేవతలచేతనే, సః=ఆ ప్రజాపతి, దిగ్భ్యః=ప్రాచ్యాది దిక్కులనుండి, రక్షాంసి=రాక్షసులను, ప్రాణుదత=పోఁదోలెను.

తాత్పర్యము : పంచేధ్మీయమును విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది. ప్రజాపతి యజ్ఞమును సృజించెను. సృష్టమైన ఆ యజ్ఞమును రాక్షసులు నశింపఁజేసిరి. అప్పుడు ఆ ప్రజాపతి తన నుండి ప్రాచ్యాది దిక్కులందుఁగల అగ్ని, యమ, సవితృ, వరుణ, బృహస్పతి ప్రముఖులైన దేవతలను నిర్మించి ఆ దేవతలచేతనే ప్రజాపతి దిక్కులనుండి రాక్షసులను పాఱఁదోలెను.

7. మంత్రము : యత్పఞ్చావత్తీయం జుహోతి । దిగ్భ్య ఏవ తద్యజమానో రక్షాగ్ంసి ప్రణుదతే ।

అర్థము : పఞ్చావత్తీయమ్=అయిదు మారులు జుహువులోనికి అవదానము చేయఁబడిన (తీసికొనఁబడిన) ఆజ్యమును, జుహోతి యత్=హోమము చేయుచో, (చేయవలెనని విధి.) తద్యజమానః=పంచావత్తీయమును హోమము చేసిన ఆ యజమానుఁడు, దిగ్భ్యః ఏవ=దిక్కులనుండియే, రక్షాంసి=రాక్షసులను, ప్రణుదతే=ప్రకర్షముగ పాఱఁదోలినవాఁడగు(ను)చున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పఞ్చకృత్వః అవదాయ సంపాదితమ్ ఆజ్యం పఞ్చావత్తీయమ్=అయిదు మారులు జుహువులోనికి అవదానము చేయఁబడిన ఆజ్యము పంచావత్తీయమని సమాసార్థము. ఆ పంచావత్తీయ మిచట విధించఁబడినది. పంచావత్తీయమును హోమము చేయవలెను. పంచావత్తీయమును హోమము చేసిన ఆ యజమానుఁడు దిక్కులనుండియే రాక్షసులను పాఱఁదోలును.

8. మంత్రము : సమూఢగ్ం రక్షః సందగ్ధగ్ం రక్ష ఇత్యాహ। రక్షాగ్ంస్యేవ సందహతి ।

అర్థము : ''సమూఢగ్ం రక్షః సందగ్ధగ్ం రక్షః'' ఇతి ఆహ=మాకు ప్రతికూలమైన రాక్షస సమూహము నశింపఁజేయుటకు ఏకీకృతమై బాగుగ దగ్ధము చేయఁబడినదని చెప్పుటచే, రక్షాంస్యేవ=రాక్షసులనే, దహతి=దహింపఁజేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : మాకు ప్రతికూలమైన రాక్షస సమూహము నశింపఁజేయుటకు ఏకీకృతమై బాగుగ దగ్ధము చేయఁబడినదని ''సమూఢమ్'' ఇత్యాది మంత్రము చెప్పుటచే యజమానుఁడు రాక్షసులనే దహింపఁజేసినవాఁడగుచున్నాఁడు. ''సమూఢ'' మిత్యాది మంత్రపాఠముచే రాక్షసనాశ సిద్ధి యగునని యీ బ్రాహ్మణము తెలియఁజేయుచున్నది.

9. మంత్రము : అగ్నయే రక్షోఘ్నే స్వాహేత్యాహ। దేవతాభ్య ఏవ విజిగ్యానాభ్యో భాగధేయం కరోతి ।

అర్థము : ''అగ్నయే రక్షోఘ్నే స్వాహా'' ఇతి ఆహ=రాక్షస సంహర్తయగు అగ్నికొఱకు ఈ హవిస్సు హుత మగుఁగాక అని 'అగ్నయే రక్షోఘ్నే' అను మంత్రము చెప్పుటచే, విజిగ్యానేభ్యః=విశేషముగ విజయవంతులైన దేవతాభ్యః ఏవ=దేవతలకొఱకే, భాగధేయం కరోతి=యజమానుఁడు హవిర్భాగమును చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : అగ్ని యమాదులు విజయవంతులు కనుక వారికి హోమము చేయుట యుక్తమని యీ బ్రాహ్మణము తెలియఁజేయుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

10. మంత్రము : ప్రష్టివాహీ రథో దక్షిణా సమృద్ధ్యై (౫) ।

అర్థము : ప్రష్టివాహీ=అశ్వత్రయముచే వహింపఁబడుచున్న, రథః=రథము, దక్షిణా=దక్షిణగా, దేయా=ఈయవలెను. ఇయమ్=ఈ దక్షిణ, సమృద్ధ్యై=సమృద్ధికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇంద్రతురీయ కర్మయందు అశ్వత్రయముచే వహింపఁబడుచున్న రథమును దక్షిణగా ''ప్రష్టివాహీ రథో దక్షిణా'' అను ముఖ్యబ్రాహ్మణము విధించినది. ఆ దక్షిణసమృద్ధి హేతువని యీ అనుబ్రాహ్మణము ప్రశంసించినది.

11. మంత్రము : ఇన్ద్రో వృత్రగ్ం హత్వా । అసురా న్పరాభావ్య । నముచి మాసురం నాలభత । తగ్ం శచ్యాఽగృహ్ణాత్ । తౌ సమలభేతామ్। సోఽస్మాదభిశునతరోఽభవత్। సోఽబ్రవీత్। సంధాగ్ం సంధధావహై। అథ త్వాఽవస్రక్ష్యామి। న మా శుష్కేణ నాఽఽర్ద్రేణ హనః (౬) । న దివా న నక్తమితి స ఏతమపాం ఫేన మసిఞ్చత్ । న వా ఏష శుష్కో నాఽఽర్ద్రో వ్యుష్టాఽఽసీత్ । అనుదితః

సూర్యః । న వా ఏతద్దివా న నక్తమ్ । తస్మిన్నేతస్మిఁల్లోకే । అపాం ఫేనేన శిర ఉదవర్తయత్ । తదేన మన్వవర్తత । మిత్రద్రుగితి

(౬) । స ఏతా నపామార్గా నజనయత్ । తానజుహోత్ । తైర్వై స రక్షాగ్ంస్యపాహత ।

అర్థము : ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, వృత్రమ్=వృత్రాసురుని, హత్వా=సంహరించి, అసురాన్=ఇతరులైన అసురులను, పరాభావ్య=పరిభవించి, నముచిమ్ ఆసురమ్=నముచి యను అసురుని, నాలభత=పరిభవించలేకపోయెను. తమ్=ఆ నముచిని, శచ్యా=స్వ శక్తిచే, అగృహ్ణాత్=గ్రహించెను. తౌ=ఆ యింద్ర నముచులు, సమలభేతామ్=పరస్పరము మర్దించుకొనువారైరి. సః=ఆ నముచి, అస్మాత్=ఈ యింద్రునికంటె, అభిశునతరః=అంతటను హస్తములందును, పాదములందును బలవత్తరుఁడు, అభవత్=అయెను. సః=ఆ నముచి, అబ్రవీత్=ఈ విధముగ పలికెను. 'సంధాం సందధావహై=పరస్పరాంగీకారముతో సంధిని చేసికొందము. అథ=అనంతరము, త్వా=నిన్ను, అవసృక్ష్యామి=విడుచుదును. మా=నన్ను, శుష్కేణ=ఎండిన కాష్ఠాది సాధనముచే, న హనః=చంపరాదు. ఆర్ద్రేణ=తడిసిన కాష్ఠాది సాధనముచే, న హనః=చంపరాదు. దివా=పగలు, న హనః=చంపరాదు. నక్తమ్=రాత్రియందు, న హనః=చంపరాదు, ఇతి=అని, అబ్రవీత్=పలికెను.'

సః=ఆ యింద్రుఁడు, ఏతమ్=ఈ నముచిని గూర్చి అపాం ఫేనమ్=ఉదకముల నురుఁగును, అసిఞ్చత్=ప్రయోగించెను. ఏషః=ఈ ఫేనము, న శుష్కః వై=ఎండినదియే కాదు. న ఆర్ద్రః=తడిసిన కాష్ఠాది సాధనము కాదు. వ్యుష్టా ఆసీత్=రాత్రి సమాప్త మాయెను. సూర్యః=సూర్యుఁడు, అనుదితః=ఉదయించినవాఁడు కాఁడు. ఏతత్=ఇది, న దివా వై=పగలే కాదు. న నక్తమ్=రాత్రి కాదు. తస్య శిరః=ఆ నముచి శిరమును, ఏతస్మిన్ లోకే=ఈ రాత్ర్యహముల సంధికాలమందు, అపాం ఫేనేన=ఉదకముల నురుఁగుచే, ఉదవర్తయత్=ఛేదించెను. మిత్రద్రుక్ ఇతి=ఓ మిత్రద్రోహీ! అని, తత్=ఆ నముచి శిరము, ఏనమ్=ఈ యింద్రుని, అన్వవర్తత=వెంటాడెను. సః=ఆ యింద్రుఁడు, అపామార్గాన్=ఉత్తరేనువులను, అజనయత్=పుట్టించెను. తాన్=ఆ ఉత్తరేనువులను, అజుహోత్=హోమము చేసెను. తైః వై=హుతములైన ఆ ఉత్తరేనువుల చేతనే, సః=ఆ యింద్రుఁడు, రక్షాంసి=నముచి శిరస్సహిత రాక్షసులను, అపాహత=సంహరించెను.

తాత్పర్యము : అపామార్గ హోమమును విధించుటకై శ్రుతి ఆ అపామార్గ హోమమును ప్రస్తుతించుచున్నది. ఇంద్రుఁడు వృత్రుని వధించి, అనంతరము ఇతర రాక్షసులను పరాభూతులనుఁ జేసి నముచి నామకుఁడైన అసురుని పరాభవించలేకపోయెను. పరాభూతుఁడు కాని ఆ నముచిని ఇంద్రుఁడు స్వ శక్తిచే పట్టుకొనెను. మల్లయుద్ధము చేయుచున్న ఒక మల్లుఁడు ఒకమారు అశక్తుడైనను ధైర్యముతో శక్తిని పొంది హస్తములతో ప్రతిమల్లుని అలింగనముచే పట్టుకొను విధముగ ఇంద్రుడు నముచిని పట్టుకొనెను. అనంతరము ఆ ఇంద్ర నముచులు పరస్పరము ఉపమర్దనములచే సంరంభించినవారై (అలోసము కలవారై) హస్తములచేతను, పాదములచేతను అన్యోన్యము గట్టిగా పట్టుకొని మల్లద్వయమువలె భూమియందు పడిరి. అప్పుడా నముచి యింద్రునికంటె హస్తములందు, పాదములందును అంతటను బలవత్తరుఁడై మూర్ఛనొందనున్న యింద్రునిఁ జూచి కృపాలుఁడై ఇంద్రునితో ఈ విధముగ పలికెను.

ఓ యింద్రా! ఒకరి నొకరు పట్టుకొనిన రాజద్వయమువలె మనము పరస్పరము అంగీకారముతో సంధిని చేసికొందము. అప్పుడు ముమూర్షువైన నిన్ను విడుచుదునని నముచి పలికెను. మఱియు ప్రహార సాధనము విషయమునను, కాల విషయమునను ఈ విధముగ ఒడంబడిక చేసెను.- ఓ యింద్రా! ఎండినది కాని, తడిసినది కాని అయిన కాష్ఠాది సాధనముచే నన్ను వధించరాదు. పగటియందు, రాత్రియందును వధించరాదు అనియు పలికెను. ఇంద్రుఁడును ఆ ఒడంబడికను అంగీకరించి నముచిచే విడిపింపఁబడినవాఁడై ధైర్యముతో స్వస్థుఁడై సమయానుసారముగ (ఒడంబడిక ననుసరించి)ఆ నముచిని సంహరించుటకై నీటినురుగును ఆయుధమునుగా భావనచేసి ఆ నముచియందు నురుఁగును ప్రయోగించెను.

ఇట్లు చేయుటవలన ఇంద్రుఁడు ఒడంబడికను అతిక్రమించినవాఁడు కాదా? అని శంకించరాదు. ఫేన స్పర్శము కలిగినపుడు కాఠిన్యము కనఁబడుటలేదు కనుక ఆ ఫేనము ఎండినది కాదు. నురుఁగుచే వస్త్రాదికము తడియుటలేదు కనుక అది ఆర్ద్రమును కాదు. ఆ సమయమున రాత్రి సమాప్త మైనది కనుక ఆ సమయము రాత్రి కాదు. అప్పటికి సూర్యుఁడు ఉదయించలేదు కావున ఆ సమయము పగలును కాదు. ఆ విధముగ కాలమును కూడ ఒడంబడిక ప్రకారము ఇంద్రుఁడు సంపాదించుకొనెను. ఈ విధముగ ఇంద్రుఁడు రాత్ర్యహముల సంధికాలమున నముచి శిరమును ఉదకముల నురుఁగుచే ఛేదించెను. ఆ ఉచ్ఛిన్నమైన శిరము మిత్రద్రోహివైన ఓ యింద్రా! అనుచు సర్వదా ఇంద్రుని వెంటాడుచుండెను. ఆ శిరస్సును వారించుటకై ఆ యింద్రుఁడు ఈ లోకమునందు ప్రసిద్ధములైన ఉత్తరేను మొక్కలను పుట్టించి, ఆ ఉత్తరేనువులను హోమముచేసి, హుతములైన ఆ ఉత్తరేనువులచేతనే (అపామార్గములచేతనే) నముచి శిరస్సహితములైన సర్వ రాక్షసులను వధించెను.

12. మంత్రము : యదపామార్గహోమో భవతి । రక్షసా మపహత్యై ।

అర్థము : అపామార్గహోమః=అపామార్గ హోమము, భవతి యది అగుచున్నచో, (అపామార్గ హోమము చేయవలెనని విధి.) ఏషః=ఈ హోమము, రక్షసామ్=రాక్షసులయొక్క, అపహత్యై=నాశముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అపామార్గహోమమును విధించుచున్నది. అపామార్గ హోమమును చేయవలెను. ఆ హోమము రాక్షస నాశ హేతు వగును.

13. మంత్రము : ఏకోల్ముకేన యన్తి । తద్ధి రక్షసాం భాగధేయమ్ । ఇమాం దిశం యన్తి । ఏషా వై రక్షసాం దిక్ । స్వాయామేవ దిశి రక్షాగ్ంసి హన్తి (౮) । స్వకృత ఇరిణే జుహోతి ప్రదరే వా । ఏతద్వై రక్షసా మాయతనమ్ । స్వ ఏవాఽఽయతనే రక్షాగ్ంసి హన్తి ।
పర్ణమయేన స్రువేణ జుహోతి । బ్రహ్మ వై పర్ణః । బ్రహ్మణైవ రక్షాగ్ంసి హన్తి । దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవ ఇత్యాహ । సవితృప్రసూత ఏవ రక్షాగ్ంసి హన్తి । హతగ్ం రక్షో ఽవధిష్మ రక్ష ఇత్యాహ । రక్షసాగ్ం స్తృత్యై । యద్వస్తే తద్దక్షిణా
నిరవత్త్యై । అప్రతీక్ష మాయన్తి । రక్షసా మన్తర్హిత్యై (౯) ।
యచ్ఛృతి వరుణం తృతీయం విజిత్యా అస్యజత సమృద్ధ్యై హతో మిత్రద్రుగితి హన్తి స్తృత్యై త్రీణి చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే సప్తమ ప్రపాఠకే ప్రథమోఽనువాకః ॥ ౧ ॥

అర్థము : ఏకోల్ముకేన=ఒక కొఱవితో, యన్తి=అధ్వర్యు యజమానాదులు వెళ్లవలెను. తత్=ఆ కొఱవి, రక్షసామ్=రాక్షసులయొక్క, భాగధేయం హి=భాగము కదా! ఇమాం దిశమ్=ఈ వాయవ్య దిశను గూర్చి, యన్తి=వెళ్లవలెను. ఏషా వై=ఇదియే, రక్షసామ్=రాక్షసులయొక్క, దిక్=దిక్కు, (ఏవం కృతే సతి=ఇట్లు చేయఁ బడఁగా, యజమానః=యజమానుఁడు,) స్వాయాం దిశ్యేవ=రాక్షసులకు స్వీయమైన దిక్కునందే, రక్షాంసి=రాక్షసులను, హన్తి=సంహరించినవాఁడగుచున్నాఁడు. స్వకృతే=స్వకృతమైన, ఇరిణే=చవుటినేలయందు, ప్రదరే వా=ప్రదరమునందు కాని, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. ఏతత్ వై=ఇదియే, రక్షసామ్=రాక్షసులయొక్క, ఆయతనమ్=స్థానము. తథా

సతి=అట్లు కాఁగా, స్వే ఆయతనే ఏవ=రాక్షసులకు స్వీయమైన స్థానమునందే, (యజమానః=యజమానుఁడు,) రక్షాంసి=రాక్షసులను, హన్తి=సంహరించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

పర్షమయేన=మోదుగాకుతో చేయఁబడిన, స్రువేణ=స్రువముతో, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. పర్ణః=మోదుగాకు, బ్రహ్మ వై=బ్రహ్మ స్వరూపమే. (తేన=ఆ కారణముచే,) బ్రహ్మణైవ=బ్రహ్మచేతనే, రక్షాంసి=రాక్షసులను, హన్తి=చంపినవాఁ డగుచున్నాఁడు. "దేవస్య సవితుః ప్రసవే" ఇతి ఆహ='ప్రేరకుఁడైన దేవునియొక్క ప్రేరణ ఉండఁగా' అని మంత్రము చెప్పినది. సవితృప్రసూతే ఏవ=సవితృ ప్రేరణ ఉండఁగానే, రక్షాంసి=రాక్షసులను, హన్తి=యజమానుఁడు సంహరించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. "హతగ్ం రక్షోవధిష్మ రక్షః" ఇతి ఆహ='రాక్షస జాతి హతమైనది. రాక్షస జాతిని వధించితిమి' అని మంత్రము చెప్పినది. ఏతత్=ఈ కథనము, రక్షసామ్=రాక్షసులయొక్క, స్తృత్యై=హననముకొఱకు భవతి=అగుచున్నది. యత్=ఏ వస్త్రము, వస్తే=హోమకాలమందు అచ్ఛాదించుచున్నదో, తత్=ఆ వస్త్రము, దక్షిణా=దక్షిణ. ఏషా=ఈ వస్త్ర దక్షిణ, నిరవత్త్యై=భాగప్రదానముచే రాక్షసులను తొలఁగించుటకై, భవతి=అగుచున్నది. అప్రతీక్షమ్=వెనుదిరిగి చూడకుండ, ఆయన్తి=అధ్వర్యు యజమానాదులు తిరిగి రావలెను. ఏతత్=ఈ ఆగమనము, రక్షసామ్=రాక్షసులయొక్క, అన్తర్హిత్యై=అంతర్ధానముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఇంద్రతురీయ కర్మయొక్క అంగవిధులను, ఆ మంత్రముల వ్యాఖ్యానమును తెలియఁజేసినది. తాత్పర్యము స్పష్టము. ప్రదరము=భూమి చీలిన (పగిలిన) చోటు. శునాసీర్యేంద్రతురీయ పంచేధ్మీయాపామార్గ హోమములు నాలుగును కర్మభేదమున్నను, ఒక దినమునందు చేయవలసినవి కనుక ఒక అనువాకముచే ఉపసంగ్రహము చేయఁబడినది.

ప్రథమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే సప్తమ ప్రపాఠకే

ద్వితీయో<s>ఽ</s>నువాకః

1. మంత్రము : ధాత్రే పురోడాశం ద్వాదశకపాలం నిర్వపతి । సంవత్సరో వై ధాతా । సంవత్సరేణైవాస్మై ప్రజాః ప్రజనయతి ।

అన్వేవాస్మా అనుమతి ర్మన్యతే । రాతే రాకా । ప్ర సినీవాలీ జనయతి । ప్రజాస్వేవ ప్రజాతాసు కుహ్వా వాచం దధాతి ।

మిథునౌ గావౌ దక్షిణా సమృద్ధ్యై ।

వేదార్థదీపిక

అవతారిక : ప్రథమానువాకమునందు ఒక దినమునందు చేయఁదగిన శునాసీర్యాది కర్మచతుష్టయము చెప్పఁబడినది. ఈ ద్వితీయానువాకమునందు ఒక దినమందు అనుష్ఠించఁదగిన దేవికాది కర్మషట్కము అభిహిత మగుచున్నది.

అర్థము : ధాత్రే=ధాతృదేవతకొఱకు, ద్వాదశకపాలం పురోడాశమ్=ద్వాదశ కపాల సంస్కృత పురోడాశమును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. ధాతా=ధాత, సంవత్సరః వై=సంవత్సర స్వరూపుఁడే (సంవత్సరస్వామి). సః=ఆ ధాత, సంవత్సరేణైవ=సంవత్సరముచేతనే, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, ప్రజాః=ప్రజలను (సంతానమును), ప్రజనయతి=ప్రకర్షముగ పుట్టించుచున్నాఁడు. అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, అనుమతిః=అనుమతి దేవత, అనుమన్యతే ఏవ=నిశ్చయముగ అంగీకరించుచున్నది. రాకా=రాకాదేవత, రాతే=పుత్రపుష్ట్యాదికము నొసఁగుచున్నది. సినీవాలీ=సినీవాలీ దేవత, ప్రజనయతి=పుత్రాదిరూప గర్భమును వెలుపలకు తెప్పించుచున్నది. ప్రజాతాసు=పుట్టిన, ప్రజాస్వేవ=ప్రజలయందే, కుహ్వాం=కుహూదేవతచే, (అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు,) వాచమ్=వాక్కును, దధాతి=స్థాపించుచున్నాఁడు. మిథునౌ గావౌ=మిథున గోవులు, దక్షిణా=దక్షిణ. ఇయమ్=ఈ దక్షిణ, సమృద్ధ్యై=సమృద్ధికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : దేవికా నామకములైన పంచహవిస్సుల నందుకొనునట్టి పంచ దేవతలవలన కలుగునట్టి ఫలమును ఈ అనుబ్రాహ్మణము ఇచట వివరించుచున్నది. ఆ పంచ దేవికా నామక హవిస్సులను ముఖ్యబ్రాహ్మణము విధించినది. సంవత్సరకాల స్వామియగు ధాత గర్భధారణము మొదలుకొని, సంవత్సరమునకు ముందుగానే ప్రజోత్పత్తిని చేయించుచున్నాఁడు. ఎట్లనఁగా - అనుమతి దేవత ఈ యజ్ఞకర్తకొఱకు ప్రజోత్పత్తిని అంగీకరించుచున్నది. రాకాదేవత పుత్రపుష్ట్యాది రూపమును ఇచ్చుచున్నది. సినీవాలీ దేవత తద్రూపమైన గర్భమును వెలుపలకు రప్పించుచున్నది. అధ్వర్యుఁడు పుట్టిన ఆ ప్రజలందు వాక్కును ఉచ్చరింపఁజేయుటకై సామర్థ్యమును కుహూదేవతచేత కలిగింపఁజేయుచున్నాఁడు. ఈ కర్మయందు మిథున గోవులు దక్షిణ. ఈ దక్షిణ సామర్థ్య హేతు వగును. అనుమత్యాది పదముల వివరణమును ప్రథమ సంపుటములోని **423** వ పేజీలో చూడుఁడు.

2. మంత్రము : ఆగ్నావైష్ణవ మేకాదశకపాలం నిర్వపతి । ఐన్ద్రావైష్ణవ మేకాదశకపాలమ్ (౧) । వైష్ణవం త్రికపాలమ్ । వీర్యం వా అగ్నిః ।

వీర్యమిన్ద్రః । వీర్యం విష్ణుః । ప్రజా ఏవ ప్రజాతా వీర్యే ప్రతిష్ఠాపయతి । తస్మాత్ప్రజా వీర్యావతీః । వామన ఋషభో వహీ

దక్షిణా । యద్వహీ । తేనా ఽఽగ్నేయః । యదృషభః (౨) । తేనైన్ద్రః । యద్వామనః । తేన వైష్ణవః సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : ఆగ్నావైష్ణవమ్=అగ్ని విష్ణువులు దేవతలుగాఁ గలదియు, ఏకాదశకపాలమ్=ఏకాదశ కపాల సంస్కృతమునగు పురోడాశమును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. ఐన్ద్రావైష్ణవమ్=ఇంద్ర విష్ణువులు దేవతలుగాఁ గలదియు, ఏకాదశ కపాలమ్=ఏకాదశ కపాల సంస్కృతమునగు పురోడాశమును, నిర్వపతి. వైష్ణవమ్=విష్ణుదేవతాకమును, త్రికపాలమ్=మూఁడు కపాలములందు సంస్కృతమునగు పురోడాశమును, నిర్వపతి. అగ్నిః=అగ్ని, వీర్యం వై=వీర్య స్వరూపుఁడే. ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, వీర్యమ్=వీర్య స్వరూపుఁడు. విష్ణుః=విష్ణువు, వీర్యమ్=వీర్య స్వరూపుఁడు. ఏషః=ఈ త్రిహవిష్క హోమము చేసిన యజమానుఁడు, ప్రజాతాః=ప్రకర్షముగ పుట్టిన, ప్రజాః ఏవ=ప్రజలనే (సంతానమునే), వీర్యే=సామర్థ్యమునందు, ప్రతిష్ఠాపయతి=ప్రతిష్ఠింపఁజేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, ప్రజాః=ప్రజలు, వీర్యావతీః=వీర్యవంతులు. వామనః=పొట్టిదియైన, వహీ=భారవాహియైన, ఋషభః=ఎద్దు, దక్షిణా=ఈ ప్రథమ త్రిహవిష్క కర్మయందు దక్షిణ. వహీ యత్=ఋషభమునందలి భారవాహాంశము ఏది కలదో, తేన=ఆ అంశముచేత, ఆగ్నేయః=ఋషభము అగ్నికి ప్రియమైనది. ఋషభః యత్=ఋషభత్వము ఏది కలదో, తేన=దానిచేత, ఐన్ద్రః=ఆ ఎద్దు ఇంద్రునకు ప్రియమైనది. వామనః యత్=వామనత్వము ఏది కలదో, తేన=దానిచేత, వైష్ణవః=ఆ యెద్దు విష్ణువునకు ప్రియమైనది. ఇయమ్=ఈ దక్షిణ, సమృద్ధ్యై=సమృద్ధికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : త్రిహవిష్కములైన మూఁడు కర్మలను, ఏకైక హవిష్కములైన రెండు కర్మలను ముఖ్యబ్రాహ్మణము విధించినది. అందు ప్రథమ త్రిహవిష్కముయొక్క దేవతలను, దక్షిణను ఈ అనుబ్రాహ్మణము ప్రశంసించినది. అగ్నీంద్ర విష్ణువులు వీర్యప్రదులు కనుక వీర్యరూపులుగా వర్ణింపఁబడిరి. వీర్యమనఁగా ప్రజలకుఁ గల స్వ స్వ వ్యాపార సామర్థ్యము. వహిత్వాదులు అగ్న్యాదులకు ప్రియము లగుటవలన ఆగ్నేయాదులుగాఁ జెప్పఁబడినవి. శేషము స్పష్టము.

3. మంత్రము : అగ్నీషోమీయ మేకాదశకపాలం నిర్వపతి । ఇన్ద్రాసోమీయ మేకాదశ కపాలమ్ । సౌమ్యం చరుమ్ । సోమో వై రేతోధాః । అగ్నిః ప్రజానాం ప్రజనయితా । వృద్ధానా మిన్ద్రః ప్రదాపయితా । సోమ ఏవాస్మై రేతో దధాతి (౩) । అగ్నిః ప్రజాం ప్రజనయతి । వృద్ధా మిన్ద్రః ప్రయచ్ఛతి । బభ్రుర్దక్షిణా సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : అగ్నీషోమీయమ్=అగ్ని సోములు దేవతలుగాఁ గలదియు, ఏకాదశకపాలమ్=ఏకాదశ కపాల సంస్కృతమునగు పురోడాశమును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. ఇన్ద్రాసోమీయమ్=ఇంద్ర సోములు దేవతలుగాఁ గలదియు, ఏకాదశకపాలమ్=ఏకాదశ కపాల సంస్కృతమునగు పురోడాశమును, నిర్వపతి. సౌమ్యమ్=సోమదేవతాకమైన, చరుమ్=చరు హవిస్సును, నిర్వపతి. సోమః వై=సోముఁడే, రేతోధాః=రేతస్సును, ధరింపఁజేయువాఁడు. అగ్నిః=అగ్ని, ప్రజానామ్=ప్రజలను, ప్రజనయితా=ప్రకర్షముగ జనింపఁజేయువాఁడు. ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, వృద్ధానాం ప్రదాపయితా=ఉత్పన్నులైన ప్రజలు స్వ స్వోచిత గుణములచే అభివృద్ధి అగునట్లుగా సామర్థ్యము నొసఁగువాఁడు. సోమః ఏవ=సోముఁడే, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, రేతః=రేతస్సును, దధాతి=ధరింపఁజేయుచున్నాఁడు. అగ్నిః=అగ్ని, ప్రజామ్=సంతానమును, ప్రజనయతి=ప్రకర్షముగ పుట్టించుచున్నాఁడు. ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, వృద్ధామ్ (ద్ధిమ్)=అభివృద్ధిని, ప్రయచ్ఛతి=ప్రకర్షముగ నిచ్చుచున్నాఁడు. బభ్రుః=కపిలగోవు, దక్షిణా=దక్షిణ. (ఇయమ్=ఈ దక్షిణ,) సమృద్ధ్యై=సమృద్ధి కొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : మధ్యమమైన త్రిహవిష్క కర్మయందలి దేవతలను, దక్షిణను ఈ శ్రుతి (అనుబ్రాహ్మణము) ప్రశంసించుచున్నది. గర్భాశయమునందు నిక్షిప్తమైన రేతస్సును వెలుపలకు రాని విధముగను, దుర్గంధయుక్తము కానివిధముగను ధారణ సామర్థ్యమును సోముఁడిచ్చుచున్నాఁడు. ధరింపఁబడిన గర్భమునకు పతనాది విఘ్నమును పరిహరించి, అగ్ని ప్రజలను ఉత్పాదింపఁజేయుచున్నాఁడు. ఇంద్రుఁ డైనచో ప్రజలను తమకు ఉచితములైన గుణములచే అభివృద్ధి అగువిధముగ సామర్థ్యము నొసఁగుచున్నాఁడు. కపిల గో దక్షిణ సామర్థ్య హేతు వగుచున్నది.

4. మంత్రము : సోమాపౌష్ణం చరుం నిర్వపతి । ఐన్ద్రాపౌష్ణం చరుమ్ । సోమో వై రేతోధాః । పూషా పశూనాం ప్రజనయితా । వృద్ధానా మిన్ద్రః ప్రదాపయితా । సోమ ఏవాస్మై రేతో దధాతి । పూషా పశూన్ప్రజనయతి (౪) । వృద్ధానిన్ద్రః ప్రయచ్ఛతి । పౌష్ణశ్చరు ర్భవతి । ఇయం వై పూషా । అస్యామేవ ప్రతితిష్ఠతి । శ్యామో దక్షిణా సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : సోమాపౌష్ణమ్=సోమ పూష దేవతాకమైన, చరుమ్=చరు హవిస్సును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. ఐన్ద్రాపౌష్ణమ్=ఇంద్ర పూష దేవతాకమైన, చరుమ్=చరుహవిస్సును, నిర్వపతి. సోమః వై=సోముఁడే, రేతోధాః=రేతస్సును ధరింపఁజేయువాఁడు. పూషా,=పూష దేవుఁడు, పశూనాం ప్రజనయితా=పశువులను ప్రకర్షముగ జనింపఁజేయువాఁడు. ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, వృద్ధానాం ప్రదాపయితా=పశువు లభివృద్ధము లగువిధముగ సామర్థ్యము నొసఁగువాఁడు. సోమః ఏవ=సోముఁడే, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, రేతః=రేతస్సును, దధాతి=ధరింపఁజేయుచున్నాఁడు. పూషా=పూష దేవుఁడు, పశూన్=పశువులను, ప్రజనయతి=ప్రకర్షముగ పుట్టింపఁజేయుచున్నాఁడు. ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, వృద్ధాన్=అభివృద్ధములైన పశువులను, ప్రయచ్ఛతి=ఇచ్చుచున్నాఁడు. పౌష్ణః=పూషదేవతాకమైన, చరుః=చరు హవిస్సు, భవతి=నిరుప్తము కావలెను. ఇయం వై=ఈ భూమియే, పూషా=పూషన్ శబ్దార్థము. అస్యామేవ=ఈ భూమియందే, ప్రతితిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుఁ డగుచున్నాఁడు. శ్యామః=శ్యామ వర్ణము కల గోవు, దక్షిణా=దక్షిణ. ఇయమ్=ఈ దక్షిణ, సమృద్ధ్యై=సమృద్ధికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : అంత్యమైన త్రిహవిష్క కర్మకు సంబంధించిన దేవతలను, దక్షిణను ఈ అనుబ్రాహ్మణము (శ్రుతి) ప్రశంసించుచున్నది. ఈ కర్మయందు సోమాపౌష్ణ చరువు, ఐంద్రాపౌష్ణ చరువు, పౌష్ణ చరువు అను మూఁడు హవిస్సులు విధింపఁబడినవి. సోమేంద్రుల ప్రశంస మూఁడవ మంత్రమునందువలెనే ఇచటఁ గూడ చేయఁబడినది. ఆద్యమైన త్రిహవిష్కమందు వ్యాసక్త దేవతాంతఃపాతియైన విష్ణువే ఏకాకిగా 'వైష్ణవం త్రికపాలమ్' అని అచ్చట చెప్పఁబడెను. ఇచట 'సోమాపౌష్ణమ్' అని వ్యాసక్త దేవతాంతఃపాతియైన పూష యనఁగా ఒకానొక పోషకుఁడైన పురుషవిశేషము. 'పౌష్ణం చరుమ్' అను పౌష్ణచరు హవిస్సునందు మాత్రము భూమి పూష. కనుక దేవతాభేదమువలన పృథక్ వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది. శేషము స్పష్టము.

5. మంత్రము : బహు వై పురుషో ఽమేధ్య ముపగచ్ఛతి । వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపతి । సంవత్సరో వా అగ్నిర్వైశ్వానరః । సంవత్సరేణైవైనగ్ం స్వదయతి । హిరణ్యం దక్షిణా (౫) । పవిత్రం వై హిరణ్యమ్ । పునాత్యేవైనమ్ ।

అర్థము : పురుషః=పురుషుఁడు, బహు అమేధ్యం వై=బహువిధములైన అశుచిత్వమునే, ఉపగచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు. వైశ్వానరమ్=వైశ్వానరాగ్ని దేవతాకమును, ద్వాదశకపాలమ్=ద్వాదశ కపాల సంస్కృతమునగు పురోడాశమును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. వైశ్వానరః అగ్నిః=వైశ్వానరాగ్ని, సంవత్సరః వై=సంవత్సర స్వరూపుఁడే. సః=సంవత్సరస్వామియైన ఆ వైశ్వానరాగ్ని, సంవత్సరేణైవ=సంవత్సర కాలముచేతనే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, స్వదయతి=పవిత్రునిగాఁ జేయుచున్నాఁడు. హిరణ్యం దక్షిణా=ఈ పంచమ కర్మయందు హిరణ్యము దక్షిణ. హిరణ్యమ్=హిరణ్యము, పవిత్రం వై=పవిత్ర మైనదే. తత్=ఆ హిరణ్యము, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, పునాత్యేవ=నిశ్చయముగ పవిత్రుని చేయుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఏకహవిష్కమైన పంచమ కర్మయందలి దేవతను, దక్షిణను ఈ అనుబ్రాహ్మణము ప్రశంసించుచున్నది. ముఖ్యబ్రాహ్మణము 'ఆగ్నావైష్ణవ మేకాదశకపాలం నిర్వపతి' ఇత్యాదికముచే త్రిహవిష్కములైన కర్మలను మూఁడింటిని, ఏకైకహవిష్కములైన కర్మలను రెండింటిని విధించినది. ఇది ఏక హవిష్కమైన పంచమ కర్మ. అమేధ్యత్వ మనఁగా అశుచిత్వము. పురుషుఁడు

భో జనాది కాలములందు మఱల మఱల ప్రవృత్తుఁ డగుటవలన ఆ అనుచితత్వము అనేక విధములుగా నుండును. యజ్ఞకర్త వైశ్వానరాగ్ని దేవతాకమైన ద్వాదశకపాల పురోడాశమును నిర్వాపము చేయుటవలన, సంవత్సర స్వామియగు వైశ్వానరాగ్ని ఈ యజ్ఞకర్తను పవిత్రునిఁ జేయును. ఈ కర్మయందు హిరణ్యము దక్షిణ. హిరణ్యము పవిత్రమైనదే కావున దక్షిణగా నీయఁబడిన హిరణ్యము ఈ యజ్ఞకర్తను నిశ్చయముగ పవిత్రునిఁ జేయును.

6. మంత్రము : బహు వై రాజన్యో ఽనృతం కరోతి । ఉప జామ్యై హరతే । జినాతి బ్రాహ్మణమ్ । వదత్యనృతమ్ । అనృతే ఖలు వై క్రియమాణే వరుణో గృహ్ణాతి । వారుణం యవమయం చరుం నిర్వపతి । వరుణపాశాదేవైనం ముఞ్చతి । అశ్వో దక్షిణా । వారుణో హి దేవతయా ఽశ్వః సమృద్ధ్యై (౬) ।

ఐన్ద్రావైష్ణవ మేకాదశకపాలం యద్వృషభో దధాతి పూషా పశూన్ప్రజనయతి హిరణ్యం దక్షిణా దక్షిణైకం చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే సప్తమ ప్రపాఠకే ద్వితీయో ఽనువాకః ॥ ౨ ॥

అర్థము : రాజన్యః=క్షత్రియుఁడు, బహు వై అనృతమ్=అనేకవిధములుగ అశాస్త్రీయమునే, కరోతి=చేయుచున్నాఁడు, జామ్యై=జాయాత్వమును సంపాదించుటకై, ఉపహరతే=ఏ ఒకని గృహమునకో వెళ్లి స్త్రీని హరించుచున్నాఁడు, బ్రాహ్మణమ్=బ్రాహ్మణుని, జినాతి=విద్యాప్రసంగాదికముచే జయించు (తిరస్కరించు) చున్నాఁడు. అనృతే క్రియమాణే ఖలు వై=అశాస్త్రీయము చేయఁబడినప్పుడే కదా!, వరుణః=వరుణుఁడు, గృహ్ణాతి=గ్రహించుచున్నాఁడు. వారుణమ్=వరుణ దేవతాకమును, యవమయమ్=యవమయమునైన, చరుమ్=చరు హవిస్సును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. (తదా=అప్పుడు, అధ్వర్యుః=యజమాన ప్రతినిధిగా వారుణ యవమయ చరు నిర్వాపము చేసిన అధ్వర్యుఁడు,) ఏనమ్=ఈ యజమానుని, వరుణపాశాత్=వరుణ పాశమునుండి, ముఞ్చతి=విడిపించుచున్నాఁడు. అశ్వః=అశ్వము, దక్షిణా=ఈ కర్మయందు దక్షిణ. అశ్వః=అశ్వము, దేవతయా=దేవతచే, వారుణః హి=వరుణ సంబంధి కదా!. ఏషా=ఈ అశ్వ దక్షిణ, సమృద్ధ్యై=సమృద్ధికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఏత హవిష్కమైన షష్ఠ కర్మయందలి దేవతను, దక్షిణను ఈ అనుబ్రాహ్మణము ప్రశంసించుచున్నది. క్షత్రియుఁడు బహువిధములుగ అశాస్త్రీయమును చేయుచుండును. జాయాత్వమును సంపాదించుటకై ఏ ఒకనియొక్కయో గృహమునకు వెళ్లి స్త్రీని అపహరించును. బ్రాహ్మణుని విద్యాప్రసంగాదికముచే జయించును (ధిక్కరించును). అప్పుడు అశాస్త్రీయ కరణ దోషమునకై వరుణుఁడు ఈ క్షత్రియుని తన పాశముచే బంధించును. కనుక ఆ అశాస్త్రీయ కర్మ కరణజన్య దోష నివారణమునకై ఈ యజ్ఞకర్త వరుణ దేవునుద్దేశించి యవమయ చరు హవిస్సును నిర్వాపము చేయవలెను. అప్పుడు యజమాన ప్రతినిధిగా చరుహవి ర్నిర్వాపముచేసిన అధ్వర్యుఁడు ఈ యజమానుని వరుణ పాశమునుండి విడిపించును. అశ్వము ఈ కర్మయందు దక్షిణ. 'వరుణాయాశ్వమ్' అని ప్రతిగ్రహ మంత్రమునందు ఆమ్నాత మగుటవలన అశ్వము వరుణ దేవతాకము. కనుక అట్టి అశ్వదక్షిణ సమృద్ధి హేతు వగును.

ద్వితీయానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే సప్తమ ప్రపాఠకే

తృతీయో ఽనువాకః

1. మంత్రము : రత్నినా మేతాని హవీగ్ంషి భవన్తి । ఏతే వై రాష్ట్రస్య ప్రదాతారః । ఏతే ఽపాదాతారః । య ఏవ రాష్ట్రస్య ప్రదాతారః । యే ఽపాదాతారః । త ఏవాస్మై రాష్ట్రం ప్రయచ్ఛన్తి । రాష్ట్రమేవ భవతి ।

అవతారిక : ద్వితీయానువాకమునందు ఒక దినమున అనుష్ఠించవలసిన దేవికాది కర్మషట్క మభిహిత మైనది. ఈ తృతీయానువాకమునందు అనుదినము అనుష్ఠించవలసిన రత్నిహవిస్సులు చెప్పఁబడుచున్నవి. ఇవి రాజసూయ యాగమునకు సంబంధించినవి.

అర్థము : ఏతాని హవీంషి=ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు (కా.1.ప్ర.8.అను.9.) చెప్పఁబడిన హవిస్సులు, రత్నినామ్=బ్రాహ్మణ, రాజన్య మహిష్యాల అభిమాని దేవతలకు సంబంధించినవి. భవన్తి=అగుచున్నవి. ఏతే వై=ఈ రత్న్యభిమాని దేవతలే, రాష్ట్రస్య ప్రదాతారః=రాష్ట్రము నొసఁగువారు. ఏతే=వీరు, అపాదాతారః=రాష్ట్రమును తొలఁగించువారు (కూడ). యే ఏవ=ఏ దేవతలే, రాష్ట్రస్య ప్రదాతారః=రాష్ట్రము నొసఁగువారో, యే=ఏ దేవతలు, అపాదాతారః=రాష్ట్రమును తొలఁగించువారో, తే ఏవ=వారే, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, రాష్ట్రమ్=రాష్ట్రమును, ప్రయచ్ఛన్తి=ప్రకర్షముగ నొసఁగుచున్నారు. రాష్ట్రమ్=రాష్ట్రము, భవత్యేవ=ఈ యజమానునకు నిశ్చయముగ సిద్ధ మగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు చెప్పఁబడిన ఈ రత్నిహవిస్సులను అన్నింటిని సమష్టిగా శ్రుతి యిచట ప్రశంసించుచున్నది. రత్నాని ఏషాం సన్తీతి రత్నినః=రత్నములు కలవారు కనుక బ్రాహ్మణ రాజన్య మహిష్యాదులు రత్నిన్ అనఁబడుచున్నారు. తదభిమాని దేవతలకు ఈ హవిస్సులు ప్రియములైనవి. ఇందువలన యజకర్త ఆ బ్రాహ్మణ రాజన్య మహిష్యాదుల గృహములకు వెళ్లి అచట ఈ హవిస్సులను నిర్వాపము చేయవలెను. ఈ బ్రాహ్మణ రాజన్య మహిష్యాద్యభిమాని దేవతలే రాష్ట్రము నొసఁగుటకు, తొలఁగించుటకును సమర్థులు. కనుక స్వకీయ బ్రాహ్మణాది గృహములందు నిర్వాపము చేయుటచే తుష్టులై ఆ దేవతలు ఈ యజమానునకు రాష్ట్రము నిత్తురు. అప్పుడు యజమానునకు రాష్ట్రము సిద్ధించును.

2. మంత్రము : యత్సమాహృత్య నిర్వపేత్ । అరత్నినః స్యుః । యథాయథం నిర్వపతి రత్నిత్వాయ (౧) ।

అర్థము : సమాహృత్య=అన్ని హవిస్సులను కలిపి, నిర్వపేత్ యత్=నిర్వాపము చేయుచో, అరత్నినః=రత్న హీనులు (దరిద్రులు), స్యుః=అగుదురు. రత్నిత్వాయ=రత్నములు కలిగియుండుటకై, యథాయథమ్=ఉన్నవి ఉన్నవిధముగనే, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను.

తాత్పర్యము : 'రత్ని' ఒక నామముచే ప్రసక్తమైన ప్రయోగైక్యమును అపవారించి, దేశభేద ప్రాప్తమైన ప్రయోగ భేదమును శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. అన్ని హవిస్సులను ఒకటిగాఁ జేసి నిర్వాపము చేసినవారు దరిద్రు లగుదురు. రత్నవత్త్వము కలుగుటకై యథాయథముగానే (విడి విడిగానే) నిర్వాపము చేయవలెను.

3. మంత్రము : యత్పద్యో నిర్వపేత్ । యావతీ మేకేన హవిషా ఽఽశిష మవరున్ధే । తావతీ మవరున్ధీత । అన్వహం నిర్వపతి । భూయసీమేవా ఽఽశిష మవరున్ధే । భూయసో యజ్ఞక్రతూ నుపైతి ।

అర్థము : సద్యః నిర్వపేత్ యత్=ఒక దినమునందు హవిస్సులను నిర్వాపము చేయుచో, ఏకేన హవిషా=ఒక హవిస్సుచే, యావతీమ్ ఆశిషమ్=ఎంత ఫలమును, అవరున్ధే=పొందుచున్నాడో, తావతీమ్=అంత ఫలమును, అవరున్ధీత=పొందును. అన్వహమ్=ప్రతిదినము, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. భూయసీమ్ ఆశిషమేవ=గొప్ప (ఎక్కువ) ఫలమునే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాడు. భూయసః యజ్ఞక్రతూన్=ఎక్కువ యజ్ఞక్రతువులను, ఉపైతి=పొందుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : పూర్వానువాకమున చెప్పఁబడిన దేవికాది హవిస్సులవలె ఒక అనువాకమునందే విహితము లగుటచే ప్రసక్తమైన దినైక్యము నపవదించుటకై యిచట శ్రుతి దినభేదమును విధించుచున్నది. రత్న హవిస్సులను ఒక దినమున అనుష్ఠించినచో ఆ యజ్ఞకర్త ఒక హవిస్సుచే పొందునట్టి ఫలమునే పొందును. కనుక ప్రతిదినము రత్నహవిస్సులను నిర్వాపము చేయవలెను. అప్పుడు అధిక ఫలమును పొందును. బహుదినానుష్ఠానము చేయుటవలన జనులకు క్రతుబాహుళ్యము లభించుచున్నది.

4. మంత్రము : బార్హస్పత్యం చరుం నిర్వపతి బ్రహ్మణో గృహే। ముఖత ఏవాస్మై బ్రహ్మ సగ్ంశ్యతి । అథో బ్రహ్మన్నేవ క్షత్ర మన్వారమ్భయతి। శితిపృష్ఠో దక్షిణా సమృద్ధ్యై (౨) ।

అర్థము : బార్హస్పత్యమ్=బృహస్పతి దేవతాకమైన, చరుమ్=చరు హవిస్సును, బ్రహ్మణః=బ్రాహ్మణునియొక్క, గృహే=గృహమునందు, నిర్వపతి=యజ్ఞకర్త నిర్వాపము చేయవలెను. ముఖతః ఏవ=యజ్ఞోపక్రమమునందే, అస్మై=ఈ యజమానుని కొఱకు, బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణ జాతిని, సంశ్యతి=బృహస్పతి బాగుగ తీక్ష్ణముగా (ఉత్కృష్టముగా) చేయును. అథో=మఱియు, బ్రహ్మన్నేవ=బ్రాహ్మణ జాతియందే, క్షత్రమ్=క్షత్రియ జాతిని, అన్వారమ్భయతి=క్రమముగ ఆరంభము చేయించిన వాఁడగుచున్నాఁడు. శితిపృష్ఠ=తెల్లని పృష్ఠభాగము కల గోవు, దక్షిణా=ఈ కర్మయందు దక్షిణ. సమృద్ధ్యై=ఈ దక్షిణ సమృద్ధికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి బ్రాహ్మణాభిమానియగు బృహస్పతిని ప్రశంసించుచున్నది. బృహస్పతి దేవతాక చరు హవిస్సును బ్రాహ్మణ గృహమందు నిర్వాపము చేయవలెను. అప్పుడు బృహస్పతి యజ్ఞోపక్రమమందే ఈ యజమానునికొఱకు బ్రాహ్మణ జాతిని ఉత్కృష్టముగఁ జేయును. మఱియు ప్రథమమున బ్రాహ్మణ గృహము, అనంతరము రాజన్య గృహము అనువిధముగ బ్రాహ్మణ జాతి ననుసరించి క్షత్రియ జాత్యారంభము చేయఁబడిన దగుచున్నది.

5. మంత్రము : ఐన్ద్ర మేకాదశకపాలగ్ం రాజన్యస్య గృహే। ఇన్ద్రియ మేవావరున్ధే । ఋషభో దక్షిణా సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : ఐన్ద్రమ్=ఇంద్ర దేవతాకమైన, ఏకాదశకపాలమ్=ఏకాదశ కపాల సంస్కృతమైన చరు హవిస్సును, రాజన్యస్య=క్షత్రియునియొక్క, గృహే=గృహమునందు, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. అయమ్=ఈ హవిర్నిర్వాపము చేసిన యజమానుఁడు, ఇన్ద్రియమేవ=ఇంద్రియ సామర్థ్యమునే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు, ఋషభః=ఎద్దు, దక్షిణా=ఈ కర్మయందు దక్షిణ. ఇయమ్=ఈ దక్షిణ, సమృద్ధ్యై=సమృద్ధికొఱకు భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఇంద్రుని ప్రశంసించుచున్నది. ఇంద్రదేవతాకమైన ఏకాదశ కపాల సంస్కృత పురోడాశమును నిర్వాపము చేసిన యజమానుఁడు ఇంద్రియ సామర్థ్యమును పొందును. ఈ కర్మయందు ఈయఁబడిన ఋషభ దక్షిణ సామృద్ధ్య హేతు వగును.

6. మంత్రము : ఆదిత్యం చరుం మహిష్యై గృహే। ఇయం వా అదితిః । అస్యామేవ ప్రతితిష్ఠతి । ధేనుర్దక్షిణా సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : ఆదిత్యం చరుమ్=అదితి దేవతాకమైన చరు హవిస్సును, మహిష్యై=పట్టపురాణియొక్క, గృహే=గృహమునందు, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. ఇయం వై=ఈ భూమియే, అదితిః=అదితి శబ్దార్థము. అస్యామేవ=ఈ భూమియందే, ప్రతితిష్ఠతి=యజమానుఁడు ప్రతిష్ఠితుఁ డగుచున్నాఁడు. ధేనుః=నవప్రసూతయైన ఆవు, దక్షిణా=ఈ కర్మయందు, దక్షిణా=దక్షిణ. ఇయమ్, సమృద్ధ్యై, భవతి.

తాత్పర్యము : ఇచట అదితి ప్రశంస చేయఁబడుచున్నది. రాజసూయ యాగ కర్త అదితి దేవతాకమైన చరు హవిస్సును పట్టపురాణియొక్క గృహమునందు నిర్వాపము చేయవలెను. ఈ భూమియే అదితి కనుక అదితి దేవతాక చరు హవిస్సును నిర్వాపము చేసిన యజ్ఞకర్త భూమియందే ప్రతిష్ఠితుఁ డగును. ఇందు ఈయఁబడిన ధేను దక్షిణ సమృద్ధి హేతు వగును.

7. మంత్రము : భగాయ చరుం వావాతాయై గృహే। భగమేవాస్మి న్దధాతి । విచిత్తగర్భా పష్ఠౌహీ దక్షిణా సమృద్ధ్యై (౩) ।

అర్థము : భగాయ=ద్వాదశాదిత్యులలో నొకఁడైన భగునికొఱకు, చరుమ్=చరు హవిస్సును, వావాతాయై=వావాత యను స్త్రీ యొక్క, గృహే=గృహమునందు, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. అస్మిన్=ఈ యజ్ఞకర్తయందు, భగమేవ=ఐశ్వర్యమునే, భగః=భగ నామకుఁడైన ఆదిత్యుఁడు, దధాతి=స్థాపించుచున్నాఁడు. విచిత్తగర్భా=అభివ్యక్త గర్భము కల, పష్ఠౌహీ=బాలగర్భిణియైన గోవు, దక్షిణా=ఈ కర్మయందు దక్షిణ. ఇయమ్, సమృద్ధ్యై భవతి.

తాత్పర్యము : పూర్వము ప్రశంసించఁబడిన బార్హస్పత్యాది హవిస్సు లన్నియు ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు విహితములే. ముఖ్య బ్రాహ్మణమందు ఉపేక్షించఁబడిన ఈ హవిర్విశేషమును ఈ అనుబ్రాహ్మణము విధించినది. వావాత యనఁగా పట్టపుదేవికంటె అర్వాచీనయు, పరివృక్తి యను ప్రీతి రహిత స్త్రీకంటె ఉత్తమయు, రాజునకుఁగల ఉత్తమ మధ్యమాధమ భార్యలలో మధ్యమయైన స్త్రీ. రాజసూయ యాగ కర్త ద్వాదశాదిత్యులలో నొకఁడైన భగునికొఱకు వావాతయొక్క గృహమునందు చరు హవిస్సును నిర్వాపము చేయవలెను. ఈ హవిర్నిర్వాపము చేసిన యజమానునకు భగదేవుఁడు ఐశ్వర్యము నొసఁగును. ఇందలి పష్ఠౌహీ దక్షిణ సమృద్ధి హేతు వగును.

8. మంత్రము : నైర్‌ఋతం చరుం పరివృక్త్యై గృహే కృష్ణానాం వ్రీహీణాం నఖనిర్భిన్నమ్ । పాప్మానమేవ నిర్‌ఋతిం నిరవదయతే । కృష్ణా కూటా దక్షిణా సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : కృష్ణానాం వ్రీహీణామ్=నల్లని వ్రీహుల (వడ్ల) సంబంధియు, నఖనిర్భిన్నమ్=గోళ్లచే చీల్పఁబడి నిష్పన్న మైనదియు, నైర్‌ఋతమ్=నిర్‌ఋతి దేవతాకమునగు, చరుమ్=చరు హవిస్సును, పరివృక్త్యై=పరివృక్తియను స్త్రీయొక్క, గృహే=గృహము నందు, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. పాప్మానమ్=పాపరూపమైన, నిర్‌ఋతిమేవ=నిర్‌ఋతినే, నిరవదయతే=తొలఁగించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. కృష్ణా=నల్లనిదైన, కూటా=కొమ్ములు విఱిగిన గోవు, దక్షిణా=దక్షిణ. ఇయమ్, సమృద్ధ్యై, భవతి.

తాత్పర్యము : రాజసూయ యాగ కర్త నల్లని వడ్లను గోళ్లతో పొట్టుతీసి చేయఁబడిన చరు హవిస్సును నిర్‌ఋతి దేవతకొఱకు పరివృక్తి గృహమందు నిర్వాపము చేయవలెను. ఈ హవిర్నిర్వాపము చేసిన యజ్ఞకర్త పాపరూప నిర్‌ఋతినే తొలఁగించినవాఁ డగును. ఇందలి భగ్నశృంగ గో దక్షిణ సమృద్ధి హేతు వగును. పరివృక్తి రాజపత్నులలో ఉత్తమ మధ్యమాధమ భేదముచే ముగ్గురు కలరు. వారిలో అధమ ప్రీతి రహితయై యుండును. అట్టి అధమ పరివృక్తి యనఁబడును. పాపము నిర్‌ఋతి శరీర మగుటవలన అట్టి నిర్‌ఋతిని గూర్చి యిది ప్రశంసయే యగును.

9. మంత్రము : ఆగ్నేయ మష్టాకపాలగ్ం సేనాన్యో గృహే। సేనామేవాస్య సగ్ంశ్యతి । హిరణ్యం దక్షిణా సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : ఆగ్నేయమ్=అగ్ని దేవతాకమైన, అష్టాకపాలమ్=అష్టాకపాల సంస్కృత పురోడాశమును, సేనాన్యః=సేనానియొక్క, గృహే=గృహమునందు, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. అస్య=ఈ అగ్ని యొక్క, సేనామ్ ఏవ=సేననే, సంశ్యతి=ప్రశంసించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. హిరణ్యమ్, దక్షిణా. ఇయమ్, సమృద్ధ్యై, భవతి. (అర్థము స్పష్టము).

తాత్పర్యము : శ్రుతి యిచట అగ్నిని, గృహస్వామిని ప్రశంసించుచున్నది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

10. మంత్రము : వారుణం దశకపాలగ్ం సూతస్య గృహే। వరుణసవ మేవావరున్ధే । మహానిరష్టో దక్షిణా సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : వారుణమ్=వరుణ దేవతాకమైన, దశకపాలమ్=దశ కపాల సంస్కృత పురోడాశమును, సూతస్య=తేరుగడపువానియొక్క, గృహే=గృహమునందు, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. వరుణసవమేవ=వరుణునియొక్క అనుజ్ఞనే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాడు. మహాన్ అరిష్టః=పీడిత వృషణమైన గొప్ప యెద్దు, దక్షిణా. ఇయమ్, సమృద్ధ్యై, భవతి.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి వరుణుని ప్రశంసించుచున్నది. రాజసూయ యాగ కర్త వరుణునకై దశకపాల పురోడాశమును సారథియొక్క గృహమునందు నిర్వాపము చేయవలెను. ఇట్టి యజమానుడు వరుణుని అనుజ్ఞను పొందును. ఇందు పీడిత వృషణమైన ఎద్దును దక్షిణగా నిచ్చుటచే సమృద్ధి కలుగును.

11. మంత్రము : మారుతగ్ం సప్తకపాలం గ్రామణ్యో గృహే (౪) । అన్నం వై మరుతః । అన్నమేవావరున్ధే । పృశ్నిర్దక్షిణా సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : మారుతమ్=మరుద్దేవతాకమైన, సప్తకపాలమ్=సప్త కపాల సంస్కృత పురోడాశమును, గ్రామణ్యః=గ్రామాధిపతియొక్క, గృహే=గృహమునందు, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. అన్నం వై=అన్నమే, మరుతః=మరుత్తులు, అన్నమేవ=అన్నమునే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాడు. పృశ్నిః=శుక్ల వర్ణము గల గోవు, లేదా-అల్పతనువైన గోవు, దక్షిణా=దక్షిణ. ఇయమ్, సమృద్ధ్యై, భవతి.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి మరుత్తులను ప్రశంసించుచున్నది. రాజసూయ యాగ కర్త మరుత్తులకై సప్తకపాల పురోడాశమును గ్రామాధిపతియొక్క గృహమునందు నిర్వాపము చేయవలెను. మరుత్తులు అన్నసంపాదకులు కనుక అన్న స్వరూపులుగా వర్ణించఁబడిరి. ఇట్టి యజమానుడు అన్నమునే పొందును. ఈ కర్మయందు ఈయఁబడిన పృశ్ని గో దక్షిణ సమృద్ధి హేతు వగును.

12. మంత్రము : సావిత్రం ద్వాదశకపాలం క్షత్తుర్గృహే సూత్యై । ఉపధ్వస్తో దక్షిణా సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : సావిత్రమ్=సవితృ దేవతాకమైన, ద్వాదశకపాలమ్=ద్వాదశ కపాల సంస్కృత పురోడాశమును, క్షత్తుః గృహే=చేతి యందు కఱ్ఱను కలిగియుండు అంతఃపురాధ్యక్షునియొక్క గృహమునందు, ప్రసూత్యైసవితృ ప్రేరణకొఱకు, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. ఉపధ్వస్తః=సంకీర్ణ వర్ణము గల గోవు, దక్షిణా=దక్షిణ. ఇయమ్, సమృద్ధ్యై, భవతి.

తాత్పర్యము : శ్రుతి సవితను ప్రశంసించుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

13. మంత్రము : ఆశ్వినం ద్వికపాలగ్ం సంగ్రహీతుర్గృహే। అశ్వినౌ వై దేవానాం భిషజౌ । తాభ్యామేవాస్మై భేషజం కరోతి । సవాత్యౌ దక్షిణా సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : ఆశ్వినమ్=అశ్వినీదేవ దేవతాకమైన, ద్వికపాలమ్ =ద్వి కపాల సంస్కృత పురోడాశమును, సంగ్రహీతుః=కోశాధ్యక్షుని యొక్క, గృహే=గృహమునందు, నిర్వపతి. అశ్వినౌ=అశ్వినీదేవతలు, దేవానామ్=దేవతలకు, భిషజౌ వై=చికిత్సకులే (వైద్యులే). (అధ్వర్యుః=యజ్ఞకర్తకు ప్రతినిధిగా హవిర్నిర్వాపము చేసిన అధ్వర్యుఁడు,) తాభ్యామేవ=ఆ అశ్వినీ దేవతల చేతనే, అస్మై=ఈ యజ్ఞకర్తకొఱకు, భేషజమ్=వైద్యమును (చికిత్సను), కరోతి=చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. సవాత్యౌ=సహోదరములైన (ఒక తల్లి బిడ్డలైన) గో వత్సములు, దక్షిణా=దక్షిణ. ఇయమ్, సమృద్ధ్యై, భవతి.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అశ్వినీ దేవతలను ప్రశంసించినది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

14. మంత్రము : పౌష్ణం చరుం భాగదుఘస్య గృహే (౫) । అన్నం వై పూషా । అన్నమేవావరున్ధే । శ్యామో దక్షిణా సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : పౌష్ణమ్=పూష దేవతాకమైన, చరుమ్=చరు హవిస్సును, భాగదుఘస్య=భాగదుఘునియొక్క, గృహే=గృహమునందు, నిర్వపతి. పూషా=పూష దేవుఁడు, అన్నం వై=అన్నపోషకుఁ డగుటవలన అన్న స్వరూపుడే, శ్యామః=నల్లని గోవు, దక్షిణా=దక్షిణ. ఇయమ్, సమృద్ధ్యై, భవతి.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి పూషుని ప్రశంసించుచున్నది. పూష దేవుఁడు అన్న పోషకుఁ డగుటవలన అన్న స్వరూపుఁడుగా వర్ణించఁబడెను. శేషము స్పష్టము. భాగదుఘః=రాజునకు రాదగిన షష్ఠభాగమును ప్రజలనుండి తీసికొనువాడు.

15. మంత్రము : రౌద్రం గావీధుకం చరు మక్షావాపస్య గృహే। అన్తత ఏవ రుద్రం నిరవదయతే । శబల ఉద్వారో దక్షిణా సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : రౌద్రమ్=రుద్ర దేవతాకమును, గావీధుకమ్=అరణ్య గోధూమ నిష్పన్నమునగు, చరుమ్=చరు హవిస్సును, అక్షావాపస్య=ద్యూతకారునియొక్క, గృహే=గృహమునందు, నిర్వపతి. అన్తతః ఏవ=పురోభాగమునుండియే, రుద్రమ్=క్రూరదేవుని, నిరవదయతే=హవిర్నిర్వాపకర్త తొలఁగించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. శబలః=చిత్రవర్ణము కలదియు, ఉద్వారః=దీర్ఘపుచ్ఛము కలదియునగు గోవు, దక్షిణా. ఇయమ్, సమృద్ధ్యై, భవతి.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి క్రూరదేవుఁడైన రుద్రుని ప్రశంసించినది. భాగ ప్రదాన పూర్వకముగ పురోభాగమునుండి రుద్రుని తొలఁగించుట కూడ ప్రశంసయే. శేషము స్పష్టము.

16. మంత్రము : ద్వాదశైతాని హవీగ్ంషి భవన్తి। ద్వాదశ మాసాః సంవత్సరః। సంవత్సరేణైవాస్మై రాష్ట్ర మవరున్ధే। రాష్ట్రమేవ భవతి (౬)।

అర్థము : ఏతాని హవీంషి=ఈ పూర్వోక్త హవిస్సులు, ద్వాదశ భవన్తి=ద్వాదశ సంఖ్యాకము లగుచున్నవి. ద్వాదశ మాసాః=పండ్రెండు మాసములు, సంవత్సరః=సంవత్సరము, భవతి=అగుచున్నది. అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, రాష్ట్రమేవ=రాష్ట్రమునే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు. అస్య=ఈ యజమానునకు, రాష్ట్రమ్=రాష్ట్రము, భవత్యేవ=నిశ్చయము సిద్ధ మగుచున్నది.

తాత్పర్యము : పాఠముచే అవగతమైన హవిస్సంఖ్యను శ్రుతి ఇచట ప్రశంసించినది. శేషము స్పష్టము. ఈ పూర్వోక్త హవిస్సులు ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు విహితము లైనవి. ఆ యా దేవతలు ఈ అనుబ్రాహ్మణమునందు ప్రశంసించఁబడిరి.

17. మంత్రము : యన్న ప్రతినిర్వపేత్ । రత్నిన ఆశిషో కవరున్ధీరన్ । ప్రతినిర్వపతి । ఇన్ద్రాయ సుత్రామ్ణే పురోడాశ మేకాదశకపాలమ్ । ఇన్ద్రాయా కగ్ంహోముచే । ఆశిష ఏవావరున్ధే ।

అర్థము : న ప్రతినిర్వపేత్ యత్=ముఖ్య బ్రాహ్మణము విధించిన హవిర్ద్రవ్య నిర్వాపము చేయనిచో, రత్నినః=బ్రాహ్మణ రాజన్యాదులు, ఆశిషః=తద్విహిత ఫలములను, అవరున్ధీరన్=పొందుదురు. సుత్రామ్ణే=బాగుగ పాలించువాఁడగు, ఇన్ద్రాయ=ఇంద్రునికొఱకు, ఏకాదశకపాలమ్=ఏకాదశ కపాల సంస్కృత పురోడాశమును, అంహోముచే=పాపమునుండి విడిపించువాఁడగు, ఇన్ద్రాయ=ఇంద్రునికొఱకు, ప్రతినిర్వపతి=ప్రతినిర్వాపము చేయవలెను. ఏషః=ప్రతినిర్వాపము చేసిన ఈ యజమానుఁడు, ఆశిషః=ఆశిస్సులను (తద్విహిత ఫలములను), అవరున్ధే ఏవ=నిశ్చయముగ పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ముఖ్యబ్రాహ్మణము విధించిన పండ్రెండు హవిస్సులను అనుబ్రాహ్మణము (16 వ మంత్రము) ప్రశంసించినది. పిమ్మట "ఇన్ద్రాయ సుత్రామ్ణే" ఇత్యాది ముఖ్యబ్రాహ్మణము ఆ ద్వాదశ హవిస్సుల కనంతరము యజ్ఞకర్త స్వగృహమునందు సుత్రాముడైన ఇంద్రునకు, అంహోముక్ అయిన ఇంద్రునకును ఏకాదశ కపాల పురోడాశ రూపమైన హవిర్ద్రవ్యమును నిర్వాపము చేయవలెనని చెప్పినది. ఆ ప్రతి నిర్వాపమును ఈ అనుబ్రాహ్మణము ప్రశంసించుచున్నది. రత్నులనగా బ్రాహ్మణ రాజన్య మహిష్యాదులు. హవిర్ద్రవ్యమును ప్రతినిర్వాపము చేయనిచో తద్విహిత ఫలములను బ్రాహ్మణ రాజన్యాదులు పొందుదురు. కనుక ముఖ్యబ్రాహ్మణోక్త విధముగ హవిర్ద్రవ్యమును సుత్రామ విశేషణ విశిష్టుడును, అంహోముగ్విశేషణ విశిష్టుడునగు ఇంద్రుని కొఱకు ప్రతినిర్వాపము చేయవలెను. అప్పుడు యజమానుడు తత్ఫలములను తప్పక పొందును.

18. మంత్రము : అయం నో రాజా వృత్రహా రాజా భూత్వా వృత్రం వధ్యాదిత్యాహ। ఆశిష మేవైతా మాశాస్తే।

అర్థము : "అయం నో రాజా వృత్రహా రాజా భూత్వా వృత్రం వధ్యాత్" ఇతి ఆహ='రాజసూయకర్తయగు ఈ మా రాజు శత్రువధ కముడగు రాజు అయి శత్రువును వధించుగాక' అని ముఖ్య బ్రాహ్మణము (శ్రుతి) చెప్పినది. ఏతామ్=దీనిని, ఆశిషమేవ=ఆశీస్సునుగానే, ఆశాస్తే=యజమానుడు తలంచుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందలి 'వధ్యాత్' అను పదము ఆశీరర్థకమని యీ అనుబ్రాహ్మణము తెలియఁజేయుచున్నది.తాత్పర్యము స్పష్టము.

19. మంత్రము : మైత్రాబార్హస్పత్యం భవతి। శ్వేతాయై శ్వేతవత్సాయై దుగ్ధే (౭)। బార్హస్పత్యే మైత్రమపి దధాతి। బ్రహ్మ చైవాస్మై క్షత్రం చ సమీచీ దధాతి। అథో బ్రహ్మన్నేవ క్షత్రం ప్రతిష్ఠాపయతి।

అర్థము : శ్వేతవత్సాయై=తెల్లని దూడ గల, శ్వేతాయై=తెల్లని ఆవుయొక్క, దుగ్ధే=పాలయందు, మైత్రాబార్హస్పత్యం=మిత్రదేవతాకమును, బృహస్పతి దేవతాకమునైన చరు హవిస్సు, భవతి=అగుచున్నది. బార్హస్పత్యే=బృహస్పతి దేవతాక చరు హవిష్పాత్రమునందు, మైత్రమ్=మిత్ర దేవతాక చరు హవిష్పాత్రమును, అపిదధాతి=కప్పవలెను (తిరోధానము చేయవలెను.) తదా=అప్పుడు, అస్మై=ఈ యజమానుని కొఱకు, బ్రహ్మ చ=బృహస్పతి రూపమైన బ్రాహ్మణ జాతియు, క్షత్రం చ=మిత్ర రూపమైన క్షత్రియ జాతియు, సమీచీ భవతి=బాగుగ సంపాదింపఁబడిన దగుచున్నది. అథో=మఱియు, బ్రహ్మన్నేవ=ఆధార భూత బ్రాహ్మణునియందు, క్షత్రమ్=క్షత్రియ జాతిని, ప్రతిష్ఠాపయతి=ఆధేయముగ ప్రతిష్ఠింపఁజేసినవాఁ డగుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : అభిషేచనీయ నామక సోమయాగమునకు అంగమైన దీక్షణీయేష్టిని ముఖ్యబ్రాహ్మణము "మైత్రాబార్హస్పత్యం భవతి" ఇత్యాదికముచే విధించినది. ఈ అనుబ్రాహ్మణము ఆ విధిని అనువదించుచు రెండు హవిష్పాత్రములకు సంసర్గమును (కలయికను) విధించుచున్నది. తెల్లని దూడ గల తెల్లని ఆవుయొక్క పాలయందు మిత్ర దేవతాకము, బృహస్పతి దేవతాకమునైన చరు హవిస్సు కావలెనని ముఖ్యబ్రాహ్మణము చెప్పినది. అనఁగా బృహస్పతి దేవతాకమైన చరు హవిష్పాత్రము ఒకటియు, మిత్ర దేవతాకమైన చరు హవిష్పాత్రము మఱొకటియుఁ గలవు. అగ్నియందు బృహస్పతి చరు హవిష్పాత్రమును ఆధారముగ ఉంచి దానిపైని మిత్ర దేవతాక చరు హవిష్పాత్రమును ఆధేయముగ నుంచవలెనని యీ శ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఇట్లు చేయుటవలన బృహస్పతి రూప బ్రాహ్మణ జాతియు, మిత్ర రూప క్షత్రియ జాతియు ఈ రాజసూయ యాగకర్తకై బాగుగ సంపాదింపఁబడిన వగును. మఱియు అధ్వర్యుడు ఆధారభూత బ్రాహ్మణునియందు క్షత్రియ జాతిని ఆధేయముగ ప్రతిష్ఠింపఁజేసినవాఁ డగును.

20. మంత్రము : బార్హస్పత్యేన పూర్వేణ ప్రచరతి। ముఖత ఏవాస్మై బ్రహ్మ సగ్ంశ్యతి। అథో బ్రహ్మన్నేవ క్షత్ర మన్వారమ్భయతి।

అర్థము : పూర్వేణ=ప్రథమమైన (ప్రథమమున), బార్హస్పత్యేన ప్రచరతి=బృహస్పతి దేవతాక చరు హవిస్సుతో అనుష్ఠించవలెను. అస్మై=ఈ యాగకర్త కొఱకు, ముఖతః ఏవ=ముఖమునందే, బ్రహ్మ=బ్రహ్మ తేజము, సంశ్యతి=బాగుగ నెలకొనిన దగుచున్నది. అథో=మఱియు, బ్రహ్మన్నేవ=బ్రాహ్మణునియందే, క్షత్రమ్=క్షత్రియ ధర్మమును, అన్వారమ్భయతి=అన్వారంభము చేసినవాఁ డగుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : పాఠక్రమముచే అనంతర ప్రాప్తమైన బార్హస్పత్య చరుహవి రనుష్ఠానమును అపవదించుటకై ఈ అనుబ్రాహ్మణము బార్హస్పత్య హవిస్సునకు పూర్వానుష్ఠేయమును విధించుచున్నది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

21. మంత్రము : స్వయంకృతా వేదిర్భవతి। స్వయందినం బర్హిః। స్వయంకృత ఇధ్మః। అనభిజితస్యాభిజిత్యై। తస్మాద్రాజ్ఞా మరణ్య మభిజితమ్।

అర్థము : వేదిః=వేది, స్వయంకృతా=స్వయంసిద్ధము, భవతి=అగుచున్నది. బర్హిః=బర్హిస్సు, స్వయందినమ్=స్వయందినము, భవతి=అగుచున్నది. ఇధ్మః=ఇధ్మము, స్వయంకృతః=స్వయంకృతము, భవతి. ఏతత్=ఇది, అనభిజితస్య=జయింపఁబడనిదానియొక్క, అభిజిత్యై=సర్వతో జయమునకై, భవతి. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, రాజ్ఞామ్=రాజులకు, అరణ్యమ్=అరణ్యము, అభిజితమ్=యుద్ధప్రయాసము లేకుండ స్వాధీనము (జయింపఁబడినది), భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి స్వయం శబ్దముల తాత్పర్యమును చెప్పుచున్నది. రాజసూయ యాగమందలి దీక్షణీయేష్టియందు వేది స్వయంకృతమై అనఁగా శాస్త్రీయోద్ధననాది రహితమై యుండవలెను. బర్హిస్సు సమంత్రక శాస్త్రీయ ఛేదనము లేకుండనే ఖండితమై (స్వయందినము) యుండవలెను. ఇధ్మము శాస్త్రీయ సంపాదనము లేకుండనే నిష్పన్నమై (స్వయంకృతమై)యుండవలెను. పూర్వము యుద్ధప్రయాసముచేత జయింపఁబడని దేశ మంతయు ఈ స్వయంకృతాదులైన వేద్యాదులచే అభిజిత మగును. కావున లోకమునందు కూడ అరణ్యము యుద్ధప్రయాసము లేకుండనే రాజులకు అభిజితముగాఁ (స్వాధీన మైనదిగాఁ) గనఁబడుచున్నది.

22. మంత్రము : సైవ శ్వేతా శ్వేతవత్సా దక్షిణా సమృద్ధ్యై (౮)।

రత్నిత్వాయ సమృద్ధ్యై పష్ఠౌహీ దక్షిణా సమృద్ధ్యై గ్రామణ్యో గృహే భాగదుఘస్య గృహే భవతి దుగ్ధేఽభిజిత్యై ద్వే చ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే సప్తమ ప్రపాఠకే తృతీయోఽనువాకః ॥3॥

అర్థము : శ్వేతవత్సా=తెల్లని దూడ కలిగిన, సైవ శ్వేతా=ఆ తెల్లని ఆవే, దక్షిణా=పూర్వోక్త దీక్షణీయేష్టియందు దక్షిణగా ఈయఁదగినది. ఇయమ్=ఈ దక్షిణ, సమృద్ధ్యై=సమృద్ధి కొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ముఖ్యబ్రాహ్మణము దీక్షణీయేష్టియందు విధించిన దక్షిణను ఈ అనుబ్రాహ్మణము ప్రశంసించుచున్నది. దీక్షణీయేష్టియందు తెల్లని దూడ గల తెల్లని ఆవుయొక్క పాలయందు నిష్పన్నమైన చరుహవిస్సును ప్రయోగించవలెనని ముఖ్య బ్రాహ్మణము చెప్పుచు, అట్టి తెల్లని దూడ గల తెల్లని గోవునే దక్షిణగా నీయవలెనని చెప్పినది. అట్టి శ్వేత గో దక్షిణ సమృద్ధి హేతు వగునని ఈ అనుబ్రాహ్మణము ప్రశంసించినది.

తృతీయానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే సప్తమ ప్రపాఠకే

చతుర్థోఽనువాకః

1. మంత్రము : దేవసువా మేతాని హవీగ్ంషి భవన్తి । ఏతావన్తో వై దేవానాగ్ం సవాః । త ఏవాస్మై సవాన్ప్రయచ్ఛన్తి । త ఏనగ్ం సువన్తే । అగ్నిరేవైనం గృహపతీనాగ్ం సువతే । సోమో వనస్పతీనామ్ । రుద్రః పశూనామ్ । బృహస్పతిర్వాచామ్ । ఇన్ద్రో జ్యేష్ఠానామ్ । మిత్రః సత్యానామ్ (౧) । వరుణో ధర్మపతీనామ్ । ఏతదేవ సర్వం భవతి ।

వేదార్థదీపిక

అవతారిక : తృతీయానువాకమునందు రత్నిహవిస్సులు చెప్పఁబడినవి. అభిషేచనీయ నామక సోమయాగ గతమైన అగ్నీషోమీయ పశుపురోడాశమున కనంతరము నిర్వాప్యములైన దేవసూ హవిస్సులు ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు ''అగ్నయే గృహపతయే పురోడాశమ్'' ఇత్యాదికముచే విధింపఁబడినవి. ఆ విధులందు శ్రూయమాణ దేవతల ప్రశంసాదులు ఈ చతుర్థానువాకమునందు వివరింపఁబడుచున్నవి. ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందుగల ''సవితా త్వా ప్రసవానామ్'' అను మంత్రమునందు యజమానుని 'రాజా' అను సంజ్ఞచే గుర్తించునట్టి అగ్న్యాదు దేవతలు దేవసూ లనఁబడుదురు.

అర్థము : ఏతాని హవీంషి=''అగ్నయే గృహపతయే పురోడాశమష్టాకపాలం నిర్వపతి'' ఇత్యాదికముచే విధింపఁబడిన హవిస్సులు, దేవానామ్=దేవతలకు సంబంధించినవి, భవన్తి=అగుచున్నవి. దేవానామ్=దేవతలలో, సవాః=అభ్యనుజ్ఞాతలు, ఏతావన్తః వై=ఈ మాత్రపువారే. తే ఏవ=అభ్యనుజ్ఞాతలైన ఆ అగ్న్యాదులే, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, సవాన్=అభ్యనుజ్ఞలను, ప్రయచ్ఛన్తి=ప్రకర్షముగ నిచ్చుచున్నారు. తే=ఆ అగ్న్యాదులు, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, సువన్తే=ఈశ్వరుఁ డగువిధముగ గుర్తించుచున్నారు. తత్ర=ఆ దేవతలలో, అగ్నిరేవ=అగ్నియే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, గృహపతీనామ్=గృహపతులకు, సువతే=ఈశ్వరునిగా గుర్తించుచున్నాఁడు. వనస్పతీనామ్=వనస్పతులకు, సోమః=సోముఁడు, సువతే. పశూనామ్=పశువులకు, రుద్రః=రుద్రుఁడు, సువతే. వాచామ్=వాక్కులకు, బృహస్పతిః=బృహస్పతి, సువతే. జ్యేష్ఠానామ్=జ్యేష్ఠులకు, ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, సువతే. సత్యానామ్=సత్యములకు, మిత్రః= మిత్రదేవుఁడు, సువతే. ధర్మపతీనామ్=ధర్మపతులకు, వరుణః=వరుణుఁడు, సువతే. ఏతదేవ=గృహపత్యాది ధర్మపత్యంతములకు అపేక్షితమైన ఈ స్వామిత్వమే, సర్వమ్=సర్వైశ్వర్యము, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్త హవిర్విధులందు శ్రూయమాణు లగుచున్న దేవతలను ఆ శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. దేవః-భావిన్యా రాజేతి సంజ్ఞయా యజమానః. తం దేవం సువన్తే=అనుజానన్తీతి అగ్న్యాదయః దేవసువః ఇత్యర్థః. ఇచట దేవశబ్దము చెప్పఁబడఁబోవు రాజ సంజ్ఞచే యజమానార్థకము. ఆ దేవుని (యజమానుని) గుర్తించుచున్నారు (అనుజానన్తి) కనుక దేవసూ లనఁగా ''సవితా త్వా ప్రసవానాగ్ం సువతా మగ్ని ర్గృహపతీనామ్'' అనుమంత్రమునందు చెప్పఁబడిన అగ్న్యాది దేవతలని యర్థము. ''అగ్నయే గృహపతయే'' ఇత్యాదులైన ఉత్పత్తివిధులచే విహితములైన ఎనిమిది హవిస్సులు దేవతలకు సంబంధించినవి.

హవిరుత్పత్తి విధివాక్యములందు ఎంతమంది అగ్న్యాది దేవతలు శ్రూయమాణు లగుచున్నారో, వీరే దేవతలే యజమానునకు అభ్యనుజ్ఞ నిచ్చువారు. కనుక ఆ అగ్న్యాది దేవతలే ఈ యజమానునకు స్వోచితములైన ఐశ్వర్య విశేషములు నొసఁగుచున్నారు. ఆ అగ్న్యాదులు ఈ యజమానుని స్వామి యగువిధముగ అనుజ్ఞ నొసఁగుచున్నారు.

ఆ దేవతలలో అగ్ని ఈ యజమానుని గృహపతులకు స్వామినిగా గుర్తించుచున్నాఁడు (అనుజ్ఞ నిచ్చుచున్నాఁడు). వనస్పతులకు స్వామినిగా సోముఁడును, పశువులకు స్వామినిగా రుద్రుఁడును, సత్యప్రసవములకు సవితయు, వాక్కులకు స్వామినిగా బృహస్పతియు, జ్యేష్ఠులకు స్వామినిగా ఇంద్రుఁడును, సత్యములకు స్వామినిగా మిత్రదేవుఁడును, ధర్మపతులకు స్వామినిగా వరుణుడును యజమానునకు అనుజ్ఞ నిచ్చుచున్నారు. లోకమునందు సర్వులును అపేక్షించునట్టి యీ స్వామిత్వమే సర్వైశ్వర్యము.

2. మంత్రము : సవితా త్వా ప్రసవానాగ్ం సువతామితి హస్తం గృహ్ణాతి ప్రసూత్యై ।

అర్థము : 'సవితా త్వా ప్రసవానాగ్ం సువతామ్' ఇతి = 'ఓ యజమానుఁడా! సవిత్రాది దేవతలు సత్యప్రసవాదులకు నిన్ను స్వామినిగా గుర్తింతురు గాక' అను మంత్రముచే, ప్రసూత్యై=ప్రేరణముకొఱకు, (బ్రహ్మా=బ్రహ్మ యను ఋత్విజుఁడు, యజమానస్య=యజమానునియొక్క.) హస్తమ్=హస్తమును, గృహ్ణాతి=పట్టుకొనవలెను.

తాత్పర్యము : సవితా అను పదము అగ్న్యాదులకు ఉపలక్షకము. స్వ భృత్యులను గూర్చి ఐశ్వర్యము నిమిత్తము ఇచ్చునట్టి అభ్యనుజ్ఞలు ప్రసవములు అమోఘములైన ఆ ప్రసవములు సత్యప్రసవములని యర్థము. ముఖ్యబ్రాహ్మణములోని ''సవితా ప్రసవానాగ్ం సువతామ్'' అను మంత్రమును పఠించుచు బ్రహ్మ యనుఋత్విజుఁడు యజమాన హస్తమును పట్టుకొనవలెను. ఈ ప్రక్రియ ప్రేరణకొఱ కగును.

3. మంత్రము : యే దేవా దేవసువః స్థేత్యాహ । యథా యజురేవైతత్ । మహతే క్షత్త్రాయ మహత ఆధిపత్యాయ మహతే జానరాజ్యాయేత్యాహ ఆశిష మేవైతా మాశాస్తే ।

అర్థము : ''యే దేవాః దేవసువః స్థ'' ఇతి ఆహ='ఓ అగ్న్యాది దేవతలారా! ఏ మీరు యజమాన ప్రేరకులుగా ఉంటున్నారో', అని ''సవితా త్వా ప్రసవానామ్'' అను మంత్రముయొక్క మధ్యభాగము చెప్పినది. ఏతత్=ఇది, యథాయజురేవ=స్పష్టార్థకమే. ''మహతే క్షత్త్రాయ మహత ఆధిపత్యాయ మహతే జానరాజ్యాయ'' ఇతి ఆహ='ప్రేరకులైన ఏ అగ్న్యాది దేవతలారా! ఈ యజమానుని, ఇతని కుమారుని, ఇతని పౌత్రుని సాటిలేని క్షత్త్రియ కులముకొఱకు, అప్రతిహత నియమన సామర్థ్యముకొఱకు, మహాసార్వభౌమత్వముకొఱకును గుర్తింతురు గాక' అని ''సవితా త్వా ప్రసవానామ్'' అను మంత్రముయొక్క చరమ భాగము చెప్పినది. ఏతామ్=దీనిని, ఆశిషమేవ ఆశిస్సునుగానే, ఆశాస్తే=యజమానుఁడు కోరుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఈ శ్రుతి పై మంత్రములోని మధ్యమ భాగము స్పష్టార్థకమని, చరమ భాగము ఆశీః పరమని తెలియఁజేసినది. శేషము స్పష్టము.

4. మంత్రము : ఏష వో భరతా రాజా సోమోఽస్మాకం బ్రాహ్మణానాగ్ం రాజేత్యాహ । తస్మాత్సోమరాజానో బ్రాహ్మణాః ।

అర్థము : ''ఏష వో భరతా రాజా సోమోఽస్మాకం బ్రాహ్మణానాం రాజా'' ఇతి ఆహ='ఓ రాజన్య వైశ్యాది ధనికులారా! ఈ యజమానుఁడు మీకు రాజు. బ్రాహ్మణులమైన మాకు ఉత్తమ దేవుఁడు రాజు' అని ముఖ్యబ్రాహ్మణము చెప్పినది. తస్మాత్=బ్రహ్మయైన ఋత్విజుఁడు స్వకీయ రాజును విభజించి నిర్దేశించుటవలన, బ్రాహ్మణాః=బ్రాహ్మణులు, సోమరాజానః=ఉత్తమ దేవుఁడు రాజుగాఁ గలవారుగా, భవన్తి=అగుచున్నారు.

తాత్పర్యము : రాజన్య వైశ్యాది ధనికులకు ఈ రాజసూయయాగ కర్తయగు యజమానుఁడు రాజని, బ్రాహ్మణులకు ఉత్తమ దేవుఁడు రాజనియు బ్రహ్మయైన ఋత్విజుఁడు విభజించుటవలన బ్రాహ్మణులు ఉత్తమ దేవుఁడు రాజుగాఁ గలిగియున్నారు. అనఁగా లోకమునందుఁ గూడ అగ్నిష్టోమాది యాగములందు సోమునే రాజశబ్దోపేతములైన ''సోమ రాజన్నేహ్యవరోహ'' ఇత్యాది మంత్రములచే ఉపచరించుచున్నారు.

5. మంత్రము : ప్రతి త్యన్నామ రాజ్య మధాయీత్యాహ(౨) । రాజ్యమేవాస్మి న్ప్రతిదధాతి । స్వాం తనువం వరుణో అశిశ్రే దిత్యాహ।

వరుణసవ మేవావరున్ధే । శుచే ర్మిత్రస్య వ్రత్యా అభూమేత్యాహ। శుచిమేవైనం వ్రత్యం కరోతి । అమన్మహి మహత

ఋతస్య నామేత్యాహ। మనుత ఏవైనమ్ । సర్వే వ్రాతా వరుణస్యాభూవన్నిత్యాహ సర్వవ్రాత మేవైనం కరోతి । వి మిత్ర

ఏవైరరాతి మతారీ దిత్యాహ(౩) । అరాతిమేవైనం తారయతి । అసూషుదన్త యజ్ఞియా ఋతేనేత్యాహ। స్వదయత్యేవైనమ్।

వ్యు త్రితో జరిమాణం న ఆనడిత్యాహ। ఆయురేవాస్మి న్దధాతి ।

అర్థము : ''ప్రతి త్యన్నామ రాజ్య మధాయి'' ఇతి ఆహ='పూర్వము చెప్పఁబడిన సార్వభౌమత్వాధికారముతోఁ గూడిన ఆ జానరాజ్యము యజమానున కనువరముగు విధముగ వరుణునిచే ప్రతిష్ఠింపఁబడినది' అని ముఖ్యబ్రాహ్మణము చెప్పినది. (అనేన=ఈ చెప్పుటచే,) రాజ్యమేవ=రాజ్యమునే, అస్మిన్=ఈ యజమానునియందు, ప్రతిదధాతి=వరుణుడు ప్రతిష్ఠించుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు. ''స్వాం తనువం వరుణో అశిశ్రేత్'' ఇతి ఆహ='వరుణుఁడు యజమానునకు ఆ యా విషయములలో స్వామిత్వమునకై అభ్యనుజ్ఞ నిచ్చిన శరీరము నాశ్రయించెను' అని ముఖ్యబ్రాహ్మణము చెప్పినది. (అనేన=దీనిచే, యజమానః=యజమానుఁడు,) వరుణసవమేవ=వరుణునియొక్క అజ్ఞనే, అవరున్ధే=పొందినవాఁ డగుచున్నాఁడు. (వరుణునివలె అగ్న్యాదులు కూడ యజమానునకు తత్తద్విషయములలో అభ్యనుజ్ఞనిచ్చిన తమ తమ శరీరముల నాశ్రయించిరని దీనిచే ఉపలక్షిత మగుచున్నది.)

''శుచేర్మిత్రస్య వ్రత్యా అభూమ'' ఇతి ఆహ='మేము కూడ పరిశుద్ధుఁడగు మిత్రదేవుని (సూర్యుని) అనుజ్ఞచే కర్మయోగ్యుల మైతిమి' అని ముఖ్యబ్రాహ్మణము చెప్పినది. (ఇచటఁ గూడ మిత్ర శబ్దము అగ్న్యాదులకు ఉపలక్షకము.) అనేన=దీనిచే, శుచిమ్ ఏవ=శుచియే అయిన, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, వ్రత్యమ్=వ్రతయోగ్యునిగా, కరోతి=మిత్రదేవుఁడు చేయుచున్నవాఁ డగుచున్నాడు. ''అమన్మహి మహత ఋతస్య నామ'' ఇతి ఆహ='కనుకనే అగ్న్యాదుల అనుజ్ఞను పొందిన మేము రాజసూయ కర్మను చేసితి మనెడి గొప్ప యజ్ఞముయొక్క పేరును సర్వదా తలఁచుచున్నాము' అని ముఖ్యబ్రాహ్మణము చెప్పుటచే, ఏనమ్=ఈ రాజసూయమును, మనుతే ఏవ=మఱల మఱల చేయుటకై యజమానుఁడు ఇచ్ఛయించుచున్నవాఁడే యగుచున్నాఁడు.

''సర్వే వ్రాతా వరుణస్యాభూవన్'' ఇతి ఆహ='ఋత్విజు లందఱు వరుణుని యనుజ్ఞచే కర్మయోగ్యులైరి' అని ముఖ్య బ్రాహ్మణము చెప్పుటచే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, (వరుణః=వరుణుఁడు,) సర్వవ్రాతమ్=వ్రతయోగ్యులైన అధ్వర్యు ప్రభృతు లందఱు కలవానినిగాఁ జేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. ''వి మిత్ర ఏవైరరాతి మతారీత్'' ఇతి ఆహ='మిత్రదేవుఁడును తన యాగమనములచే మేము శత్రువు నతిక్రమించిన విధముగఁ జేసెను' అని ముఖ్యబ్రాహ్మణము చెప్పుటచే, మిత్రః=మిత్రదేవుఁడు, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, అరాతిం తారయత్యేవ=వైర్యతిక్రమమును చేయించినవాఁడే యగుచున్నాఁడు. ''అసూషుదన్త యజ్ఞియా ఋతేన'' ఇతి ఆహ='ఋత్విజులు కూడ యజ్ఞముచే మమ్ము రక్షించిరి' అని ముఖ్యబ్రాహ్మణము చెప్పుటచే, (మిత్రః=మిత్రదేవుఁడు,) ఏనమ్=ఈ యజ్ఞమును, స్వదయత్యేవ=స్వాదువుగానే చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. (నిర్విఘ్నముగ పాలించుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు.) ''వ్యు త్రితో జరిమాణం న ఆనట్'' ఇతి ఆహ='బ్రాహ్మణాది వర్ణత్రయముచే విస్తరింపఁజేయఁబడిన అగ్ని మా ముసలితనముచేనైన శరీరశైథిల్యము (శరీర సంధులు సడలుట)ను విశేషముగ పోఁగొట్టి అయువును కల్పించినాఁడు' అని ముఖ్య బ్రాహ్మణము చెప్పుటచే, అగ్నిః=అగ్ని, అస్మిన్=ఈ యజమానునియందు, ఆయురేవ=ఆయువునే, దధాతి=స్థాపించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఈ అనుబ్రాహ్మణము ''ప్రతి త్యన్నామ రాజ్యమ్'' ఇత్యాది మంత్రములోని ప్రతి పాదమును వ్యాఖ్యానించినది. తాత్పర్యము అర్థమునందే వివరించఁబడినది.

6. మంత్రము : ద్వాభ్యాం విమృష్టే । ద్విపాద్యజమానః ప్రతిష్ఠిత్యై ।

అర్థము : ద్వాభ్యామ్=''ప్రతి త్యన్నామ రాజ్య మధాయి'' అను వరుణ దేవతాకములైన రెండు ఋక్కులచే, (ఋక్కులను పఠించుచు), విమృష్టే=యజమానుఁడు ముఖమును కడుగుకొనవలెను. యజమానః=యజమానుఁడు, ద్విపాద్=రెండు పాదములు కలవాఁడు. ఏతత్=ద్విపాదుఁడైన యజమానుఁడు రెండు ఋక్కులను పఠించుచు ముఖమును కడుగుకొనుట అను ఇది, ప్రతిష్ఠిత్యై=ప్రతిష్ఠకొఱకు (బాగుగ నిలబడుటకై) భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి యజమానునకు ముఖమార్జనమును విధించినది. శేషము స్పష్టము.

7. మంత్రము : అగ్నీషోమీయస్య చైకాదశకపాలస్య దేవసువాం చ హవిషా మగ్నయే స్విష్టకృతే సమవద్యతి । దేవతాభి రేవైన ముభయతః

పరిగృహ్ణాతి ।

అర్థము : ఏకాదశకపాలస్య=ఏకాదశ కపాల సంస్కృత పురోడాశముకల, అగ్నీషోమీయస్య చ=అగ్నీషోములు దేవతలుగాఁగల అగ్నీషోమీయ క్రతువుయొక్కయు, దేవసువాం చ=యజమానుని రాజుగా గుర్తించిన అగ్న్యాది దేవతలయొక్కయు, హవిషామ్=హవిస్సులను, స్విష్టకృతే అగ్నయే=స్విష్టకృదగ్నికొఱకు, సమవద్యతి=బాగుగ అవదానము చేయవలెను. ఏషః=ఈ అవదానము చేసిన యజమానుఁడు, దేవతాభిః ఏవ=అగ్నీషోములు, అగ్న్యాదులనైన దేవతలచేతనే, ఏనమ్=ఈ యజ్ఞమును, ఉభయతః=రెండు చోటులందు, పరిగృహ్ణాతి=పరిగ్రహించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి పురోభాగమున నిర్వాప్యమైన హవిస్సునకు అనునిర్వాప్య హవిస్సులతో కూడనే స్విష్టకృదవదానమును విధించుచున్నది. ఒకచోట అగ్నీషోములు దేవతలు. మఱియొకచోట అగ్న్యాది దేవతలు కలరు. కనుక రెండు చోటులందును దేవతలచేతనే యజ్ఞపరిగ్రహమని యర్థము.

8. మంత్రము : విష్ణుక్రమా న్క్రమతే । విష్ణురేవ భూత్వేమాల్లోకా నభిజయతి (౪) ।

సత్యానా మధాయీత్యాహ తారీదిత్యాహ క్రమత ఏకం చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే సప్తమ ప్రపాఠకే చతుర్థోఽనువాకః ॥౪॥

అర్థము : విష్ణుక్రమాన్ క్రమతే=యజమానుఁడు విష్ణు పాదవిన్యాసములవంటి పాద విన్యాసములను వేయవలెను (మూఁడు అడుగులు వేయవలెను=నడవవలెనని యర్థము). (ఏభిః=ఈ పాదవిన్యాసములచేత, యజమానః=యజమానుఁడు,) విష్ణురేవ = విష్ణువే, భూత్వా=అయి, ఇమాన్ లోకాన్=ఈ భూరాది లోకములను, అభిజయతి=అంతటను జయించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : యజమానుఁడు ''విష్ణోః క్రమోఽసి'' అను ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందలి మంత్రమును పఠించుచు మూఁడు విష్ణు పాద విన్యాసములవంటి పాద విన్యాసములను వేయుచు ప్రాఙ్ముఖముగ నడవవలెను. నడచునపుడు వేయు నడుగులు విష్ణుపాద విన్యాసములుగా వర్ణించఁబడినవి. ఈ విధముగ మూఁడు అడుగులు నడచిన యజమానుఁడు ముల్లోకములను జయించును.

చతుర్థానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే సప్తమ ప్రపాఠకే

పఞ్చమోఽనువాకః

1. మంత్రము : అర్థేతః స్థేతి జుహోతి । ఆహుత్యైవైనా నిష్క్రీయ గృహ్ణాతి । అథో హవిష్కృతానా మేవాభిఘృతానాం గృహ్ణాతి ।

వేదార్థదీపిక

అవతారిక : చతుర్థానువాకమునందు ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు ఆమ్నాతములైన దేవసూ హవిర్మంత్రములకు బ్రాహ్మణము చెప్పఁబడినది. ఈ పంచమానువాకమునందు ముఖ్యబ్రాహ్మణామ్నాతములైన రాజసూయ విషయాభిషేకార్థ జల విషయ మంత్రములకు బ్రాహ్మణము చెప్పఁబడుచున్నది.

అర్థము : ''అర్థేతః స్థ'' ఇతి='అర్థేతః స్థ' ఇత్యాది మంత్రముచే, జుహోతి=రాజసూయ యాగకర్త సరస్వత్యాది నదుల జలము లందు ఆజ్యముతో హోమము చేయవలెను. ఆహుత్యైవ=ఈ ఆజ్యాహుతిచేతనే, ఏనాః=ఈ సరస్వత్యాది నదీగతములైన జలములను, నిష్క్రీయ=నిశ్శేషముగ క్రయము చేసి (కొని), గృహ్ణాతి=ఈ సరస్వత్యాది నదీ జలములను యజమానుఁడు గ్రహించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, హవిష్కృతానామేవ=హవీరూపములుగాఁ జేయఁబడినవే యైనవియు, అభిఘృతానామ్=అభిఘారము చేయఁబడినవియునగు జలములను, గృహ్ణాతి=గ్రహించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : రాజసూయ యాగకర్త పట్టాభిషేకమునకు అవసరములైన జలములను సరస్వత్యాది నదులనుండి కొని తీసికొనిరావలెను. అందుకై ఆ సరస్వత్యాది నదులందు ఆజ్యముతో యజమానుఁడు హోమము చేయవలెను. ఈ ఆజ్యాహుతిచేతనే యాగకర్త నదీజలములను నిశ్శేషముగ క్రయము చేసినవాఁ డగును. మఱియు ఆ నదీజలములు ఆహుతిచేతనే హవీరూపత్వమును పొందించఁబడిన వగుటయే గాక, ఆజ్యహోమము అభిఘారణ రూప మగుటవలన ఆ హవిష్కృతములైన ఉదకములు అభిఘారము చేయఁబడినవి కూడ నగుచున్నవి. ఇచట హోమము విధించఁబడినది. అర్థేతః స్థేత్యాది మంత్రములు పదునైదును సంహితలోని ప్రథమకాండముయొక్క అష్టమ ప్రపాఠకములోని ఏకాదశానువాకములో ఆమ్నాతము లైనవి.

2. మంత్రము : వహన్తీనాం గృహ్ణాతి ఏతా వా అపాగం రాష్ట్రమ్ । రాష్ట్రమేవాస్మై గృహ్ణాతి । అథో శ్రియమేవైన మభివహన్తి ।

అర్థము : వహన్తీనామ్=ప్రవహించుచున్న నదీ జలములను, గృహ్ణాతి=అధ్వర్యుఁడు గ్రహించవలెను. ఏతా వై=ఈ ప్రవహించుచున్న ఉదకములే, అపాం రాష్ట్రమ్=ఉదకముల రాష్ట్రము. అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, రాష్ట్రమేవ=రాష్ట్రమునే, గృహ్ణాతి=గ్రహించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. అథో=మఱియు, శ్రియమేవ=సంపదనే, ఏనమ్=ఈ యజమానునిఁ గూర్చి, వహన్తి=నదులు ప్రవహించుచున్న వగుచున్నవి.

తాత్పర్యము : రాజసూయ యాగకర్తకై అధ్వర్యవమును వహించుచున్న అధ్వర్యుఁడు సరస్వతి నదియందుఁగాని ఇతర నదియందుఁగాని ప్రవహించుచున్న జలములనుండి ఉదకములను గ్రహించవలెను. ఈ ప్రవహించుచున్న జలముచే కుల్యా (కాలువ) రూపమున బహువిధ సస్యోపకారకము లగుటవలన ఉదకములకు రాష్ట్రము. అట్టి ఉదకములను గ్రహించుటచే యజమానునిమిత్తము రాష్ట్రము చేయఁబడిన దగుచున్నది. మఱియు ఈ యజమానునిఁ గూర్చి నదులు సంపదనే వహించుచున్న వగుచున్నవి. హోమానంతరము ఈ మంత్రముచే ఉదక గ్రహణమును విధించినది.

3. మంత్రము : అపాం పతిరసీత్యాహ । మిథునమేవాకః ।

అర్థము : 'అపాం పతిరసి' ఇతి ఆహ='ఓ సముద్రుఁడా! నీవు ఉదకములకు పతి వగుచున్నా'వని ముఖ్యబ్రాహ్మణము చెప్పినది. మిథునమేవ=స్త్రీ పురుషుల జంటనే, అకః=చేసిన ట్లాయెను.

తాత్పర్యము : మంత్రమునందు స్త్రీలింగ పులింగముల అభిప్రాయమును ఈ శ్రుతి చూపించుచున్నది. ''అపాం పతిః'' అని మంత్రము స్త్రీలింగ పులింగములను నిర్దేశించుటచే మిథునమును చేసినట్లైనది.

4. మంత్రము : వృషా కస్యూర్మి రిత్యాహ(ం) । ఊర్మిమన్తమేవైనం కరోతి ।

అర్థము : ''వృషా కస్యూర్మిః'' ఇతి ఆహ='వక్రముగా యుద్ధము చేయుచున్న ఓ జల తరంగమా! నీవు సేచక మగుచున్నా'వని ముఖ్యబ్రాహ్మణము చెప్పినది. ఏనమ్=ఈ యజమానుని, ఊర్మిమన్తమేవ=జలసమృద్ధి కలవానినిగానే, కరోతి=శ్రుతి చేయుచున్న దగుచున్నది. లేదా, 'వృషా కస్యూర్మిః' అని చెప్పిన అధ్వర్యుఁడు ఈ యజమానుని ఊర్మిమంతుని చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. వక్ష్యమాణ మంత్రములందుఁగూడ అధ్వర్యుఁడనియే గ్రహించవలెను. ఈ అనుబ్రాహ్మణము యజమానునకు సస్యాభివృద్ధికై జల సంపత్తిని చూపించినది.

తాత్పర్యము : స్పష్టము.

5. మంత్రము : వృషసేనో కసీత్యాహ । సేనామేవాస్య సగంశ్యతి ।

అర్థము : ''వృషసేనో కసీతి'' ఆహ=అనుకూలముగా శీఘ్రముగఁ బోవుచు యుద్ధము చేయుచున్న ఓ జలతరంగమా! నీవు సేచన క్షమమైన జలరాశి రూప సేన వగుచున్నావని ముఖ్యబ్రాహ్మణమున అధ్వర్యుఁడనెను. అస్య=ఈ యజమానునకు, సేనామేవ=సేననే, సంశ్యతి=బాగుగ చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి యజమానునకు స్వాధీన సేనాయుక్తత్వమును చూపించుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

6. మంత్రము : వ్రజక్షితః స్థేత్యాహ । ఏతా వా అపాం విశః । విశమేవాస్మై పర్యూహతి ।

అర్థము : ''వ్రజక్షితః స్థ'' ఇతి ఆహ='ఓ నూతి యుదకములారా! మీరు గోష్ఠమువలె పశ్వాలకు నివాస యోగ్యమైన కూపస్థానమునందు నివసించుచున్నవా రగుచున్నారని ముఖ్యబ్రాహ్మణమున అధ్వర్యుఁడు చెప్పెను. ఏతాః=ఈ కూపోదకములే, అపామ్=ఉదకములకు విశః=వైశ్యాది ప్రజలు. విశమేవ=వైశ్యాది ప్రజా సంపదనే, అస్మై=యజమానునకై, పర్యూహతి=సమకూర్చినవాఁ డగుచున్నాఁడు.'

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి వైశ్యాది ప్రజాసంపత్తిని చూపించుచున్నది. నగరమునందలి వైశ్యులవలె సర్వదా ఉండుటవలన కూపోదకములకు వైశ్యత్వము చెప్పఁబడినది. శేషము స్పష్టము.

7. మంత్రము : మరుతామోజః స్థేత్యాహ । అన్నం వై మరుతః । అన్నమేవావరున్ధే ।

అర్థము : ''మరుతామోజః స్థ'' ఇతి ఆహ='ఓ వక్రముగఁ బోవు నుదకములారా! మీరు వాయువులకు బలరూపము లగుచున్నారని' ముఖ్యబ్రాహ్మణమున అధ్వర్యుఁ డనెను. (నీళ్లసుడులందు వాయువుచే ప్రతిహతములై ఉదకములు వక్రముగఁ బోవునని భావము.) అన్నం వై=అన్నమే, మరుతః=వాయువులు. అన్నమేవ=అన్నమునే, అవరున్ధే=అధ్వర్యుఁడు యజమానునికై పొందుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అన్నప్రాప్తిని చూపించుచున్నది. వాయువులు అన్నప్రదము లగుటచే అన్నముగా వర్ణించఁబడినవి. శేషము స్పష్టము.

8. మంత్రము : సూర్యవర్చసః స్థేత్యాహ(౨) ।రాష్ట్రమేవ వర్చస్వ్యకః ।

అర్థము : ''సూర్యవర్చసః స్థ'' ఇతి ఆహ='ఎండతోఁ గూడిన వానకు సంబంధించిన ఓ ఉదకములారా! మీరు సూర్యునివలె తేజస్సు కలవా రగుచున్నారని' ముఖ్యబ్రాహ్మణమున అధ్వర్యుఁడనెను. రాష్ట్రమేవ=రాష్ట్రమునే, వర్చస్వి=తేజస్వంతమునుగ, అకః=చేసినవాఁ డాయెను.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి రాష్ట్రమునకు వైర్యనభిభవ రూప తేజస్సును చూపించుచున్నది. ఇచట తేజస్సనఁగా శత్రువులచే తిరస్కరింపఁబడకుండుట. ఈ విధముగ చెప్పిన అధ్వర్యుఁడు రాష్ట్రమునే తేజస్వంతముగ చేసినవాఁ డగును.

9. మంత్రము : సూర్యత్వచసః స్థేత్యాహ। సత్యం వా ఏతత్ । యద్వర్షతి । అనృతం యదా తపతి వర్షతి । సత్యానృతే ఏవావరున్ధే ।

అర్థము : ''సూర్యత్వచసః స్థ'' ఇతి ఆహ='సూర్యాదుల ప్రతిబింబమును గ్రహించునట్టి ఓ యుదకములారా! మీరు సూర్యుని శరీరము ప్రతిబింబముగఁ గలవారని' ముఖ్యబ్రాహ్మణమున అధ్వర్యుఁడు పలికెను. వర్షతి యత్=వర్షము కురియుచుండుట యేది కలదో, ఏతత్=ఇది, సత్యం వై=సత్యమే. ఆతపతి వర్షతి యత్=ఎండ కాయుచుండుట, వర్షించుచుండుట అనునది ఏది కలదో, ఏతత్=ఇది, అనృతమ్=అసత్యము. అతః=ఇందువలన, సత్యానృతే ఏవ=సత్యానృతములనే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి సత్యానృత ప్రయుక్తమైన స్వాతంత్ర్యమును చూపుచున్నది. ఆతప రహిత వృష్టి ప్రభూతము కనుక అది ఫలపర్యంతము ఉండుటవలన, ఆతప యుక్త వృష్టి తద్విపరీత మైనది. అనఁగా మొదటిది సత్యము (నిత్యము). రెండవది అనృతము(అనిత్యము). అంతటను సత్యమును చెప్పుటకు, అనృతమును త్యజించుటకును క్షమత్వమే ఆ సత్యానృతముల అవరోధము (పొందుట) అని యర్థము.

10. మంత్రము : నైనగ్ం సత్యానృతే ఉదితే హిగ్ంస్తః । య ఏవం వేద ।

అర్థము : యః=ఏ యజమానుఁడు, ఏవమ్=ఈ పూర్వోక్త విధముగ, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, ఉదితే=ఉత్పన్నములైన, సత్యానృతే=సత్యానృతములు, న హింస్తః=హింసించవు.

తాత్పర్యము : ఇచట వేదనమును శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. పూర్వోక్త విధముగ తెలిసికొనిన పురుషుని సత్యానృతములు హింసించవు.

11. మంత్రము : మాన్దాః స్థేత్యాహ। రాష్ట్రమేవ బ్రహ్మవర్చస్యకః (౩) ।

అర్థము : ''మాన్దాః స్థ'' ఇతి ఆహ='కదలికలేని ఓ యుదకములారా! మీరు (గమనము లేకపోవుటచే) మందరూపు లగుచున్నారని' ముఖ్యబ్రాహ్మణమున అధ్వర్యుఁడు పలికెను. రాష్ట్రమేవ=రాష్ట్రమునే, బ్రహ్మవర్చసి=బ్రహ్మవర్చసము కలదానినిగా అకః=చేసినవాఁ డాయెను.'

తాత్పర్యము : స్థిరములైన ఉదకములందు ఘర్షణాదికమును చేయుటకు శక్యమగుటవలన రాష్ట్రగత బ్రాహ్మణ వర్గమునకు బ్రహ్మవర్చసమును శ్రుతి యిచట చూపించినది. శేషము స్పష్టము.

12. మంత్రము : వాశాః స్థేత్యాహ। రాష్ట్రమేవ వశ్యకః ।

అర్థము : ''వాశాః స్థ'' ఇతి ఆహ=మంచునందలి ఓ ఉదకములారా! మీరు వశ్యు లగుచున్నారని ముఖ్యబ్రాహ్మణమున అధ్వర్యుఁడు పలికెను. నదీప్రవాహమువలె మంచు మనుష్యుని నడకను ప్రతిబంధించదు కావున వశ్యత్వమని భావము.

తాత్పర్యము : నీహారము (మంచు) నందు వశ్యత్వము చూపఁబడుటవలన రాష్ట్రమునకుఁ గూడ వశ్యత్వమును శ్రుతి యిచట చూపినది. శేషము స్పష్టము.

13. మంత్రము : శక్వరీః స్థేత్యాహ। పశవో వై శక్వరీః । పశూనేవావరున్ధే ।

అర్థము : ''శక్వరీః స్థ'' ఇతి ఆహ=గోవుయొక్క గర్భాశయమందలి గర్భపిండమునందు ఉండునట్టి ఓ యుదకములారా! మీరు గర్భ రక్షణమునందు శక్త లగుచున్నారని ముఖ్యబ్రాహ్మణమున అధ్వర్యుఁడు పలికెను. పశవః=పశువులు, శక్వరీః వై=గర్భరక్షణమునందు శక్తములే. అతః=ఈ కారణమువలన, పశూనేవ=పశువులనే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఉల్బములోని ఉదకములకు పశు సంబంధ ముండుటవలన శ్రుతి యిచట పశుప్రాప్తిని తెలియఁజేయుచున్నది. ఉల్బము-గర్భాశయము, లేక గర్భపిండము. శేషము స్పష్టము.

14. మంత్రము : విశ్వభృతః స్థేత్యాహ। రాష్ట్రమేవ పయస్వ్యకః ।

అర్థము : ''విశ్వభృతః స్థ'' ఇతి ఆహ=ఓ క్షీరమునందలి ఉదకములారా! మీరు విశ్వమును పోషించుచున్నవా రగుచున్నారని ముఖ్యబ్రాహ్మణమున అధ్వర్యుఁడు పలికెను. రాష్ట్రమేవ=రాష్ట్రమునే, పయస్వి=క్షీరవంతముగ, అకః=చేసినవాఁ డాయెను.

తాత్పర్యము : ఇచట క్షీరస్థ జలముచే క్షీరసమృద్ధిని చూపించుచున్నది. శేషము స్పష్టము. (ప్రాణిజాతము క్షీరముచే పోషింపఁబడుచుండుట ప్రసిద్ధము.)

15. మంత్రము : జనభృతః స్థేత్యాహ। రాష్ట్రమేవేన్ద్రియావ్యకః ।

అర్థము : ''జనభృతః స్థ'' ఇతి ఆహ='దధియందుండునట్టి ఓ యుదకములారా! మీరు జనులను పోషించుచున్నవాఁ రగుచున్నారని' ముఖ్యబ్రాహ్మణమున అధ్వర్యుఁడు పలికెను. రాష్ట్రమేవ=రాష్ట్రమునే, ఇన్ద్రియావి=ఇంద్రియ సామర్థ్య వంతముగా, అకః=చేసినవాఁడాయెను.

తాత్పర్యము : దధి ఇంద్రియ ప్రదము కావున శ్రుతి దధిస్థ జలముచే ఇంద్రియ సంపత్తిని చూపించుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

16. మంత్రము : అగ్నే స్తేజస్యాః స్థేత్యాహ(౪) । రాష్ట్రమేవ తేజస్వ్యకః ।

అర్థము : ''అగ్నేస్తేజస్యాః స్థ'' ఇతి ఆహ='ఓ ఆజ్య ద్రవ రూపములైన ఉదకములారా! మీరు అగ్ని తేజస్సునుండి పుట్టినవారగుచున్నారని' ముఖ్యబ్రాహ్మణమున అధ్వర్యుఁడు పలికెను. రాష్ట్రమేవ=రాష్ట్రమునే, తేజస్వి=తేజస్వంతముగ, అకః=చేసినవాఁ డాయెను.

తాత్పర్యము : ఘృతము తేజోరూప మగుటవలన శ్రుతి తేజస్సమృద్ధిని చూపుచున్నది. శేషము స్పష్టము. అగ్ని జ్వాలా రూపము కావున ఘృతము అగ్నితేజస్సని భావము.

17. మంత్రము : అపా మోషధీనాగ్ం రసః స్థేత్యాహ। రాష్ట్రమేవ మధవ్యమకః ।

అర్థము : ''అపామోషధీనాగ్ం రసః స్థ'' ఇతి ఆహ='మధుద్రవ రూపములైన ఓ యుదకములారా! మీరు ఉదకములయొక్కయు, ఓషధులయొక్కయు రస స్వరూపము లగుచున్నారని' ముఖ్యబ్రాహ్మణమున అధ్వర్యుండు పలికెను. రాష్ట్రమేవ=రాష్ట్రమునే, మధవ్యమ్=మధుసంపన్నముగ, అకః=చేసినవాఁ డాయెను.

తాత్పర్యము : ఓషధి రసము మధువు (తేనె) కావున శ్రుతి మధు సంపత్తిని చూపుచున్నది. శేషము స్పష్టము. మధుద్రవము పుష్పరస జన్య మగుటవలన ఉభయ సారత్వము ప్రసిద్ధము.

18. మంత్రము : సారస్వతం గ్రహం గృహ్ణాతి । ఏషా వా అపాం పృష్ఠమ్ । యత్సరస్వతీ । పృష్ఠమేవైనగ్ం సమానానాం కరోతి ।

అర్థము : సారస్వతం గ్రహమ్=సరస్వతీ నదీ ప్రవాహమునుండి తీసికొనిరాఁబడుచున్న గ్రహమును (పాత్రమును), గృహ్ణాతి=గ్రహించవలెను. సరస్వతీ యత్=సరస్వతీ నది యేది కలదో, ఏషా వై=ఈ సరస్వతీ నదియే, అపాం పృష్ఠమ్=ఉదకములకు పృష్ఠమువలె ఉపరి వర్తిని (ప్రశస్తమైనది). (అతః=ఈ కారణమువలన, ఏషః=ఈ గ్రహించఁబడిన సారస్వత గ్రహము,) ఏనమ్=ఈ యజమానుని, సమానానామ్=సమానులలో (సజాతీయులలో), పృష్ఠమేవ=ఉత్కృష్టునిగానే, కరోతి=చేయుచున్నది.

తాత్పర్యము : 'వహన్తీనాం గృహ్ణాతి' అను మంత్రముచే నదీమాత్ర ప్రవాహమునందు జలగ్రహణము చెప్పఁబడినది. దానికి అనుకల్పత్వమును సూచించుచు ఈ శ్రుతి ముఖ్యకల్పమును విధించుచున్నది. సరస్వతీ నదీప్రవాహమునుండి తీసికొనిరాఁబడుచున్న పాత్రమును యజమానుఁడు గ్రహించవలెను. సరస్వతీ నదియే ఉదకములకు ప్రశస్తమైనది. కనుక గ్రహించఁబడిన సారస్వత గ్రహము ఈ యజమానుని సజాతీయులలో ఉత్కృష్టునిగాఁ జేయును.

19. మంత్రము : షోడశిభి ర్గృహ్ణాతి । షోడశకలో వై పురుషః । యావానేవ పురుషః । తస్మిన్వీర్యం దధాతి ।

అర్థము : షోడశిభిః=''అర్థేతః స్థ'' ఇత్యాదులైన పదునాఱు మంత్రములచేత, గృహ్ణాతి=పూర్వోక్త గ్రహమును, గృహ్ణాతి=గ్రహించవలెను. పురుషః=పురుషుఁడు, షోడశకలః వై=పదునాఱు అవయవములు కలవాఁడే. యావానేవ పురుషః=పురుషుఁడు ఎంత పరిమాణమే కలవాఁడో, తస్మిన్=అంతటి పరిమాణము కల పురుషునియందు, వీర్యమ్=సామర్థ్యమును, దధాతి=షోడశ మంత్రములచే గ్రహించఁబడిన గ్రహము స్థాపించుచున్న దగుచున్నది.

తాత్పర్యము : శాఖాంతర గతమైన ఒక మంత్రముతోఁ గూడ శ్రుతి షోడశ సంఖ్యను విధించుచున్నది. ''అర్థేతః స్థ'' ఇత్యాది పంచదశ మంత్రములను, శాఖాంతరీయమైన ఒక మంత్రమును కలసి మొత్తము పదునాఱు మంత్రములను పఠించుచు యజమానుఁడు పూర్వోక్త గ్రహమును గ్రహించవలెను. పురుషుని శరీరము పదునొకండు ఇంద్రియములతోను పంచభూతములతోను ఉత్పాదిత మైనది. అంతటి శరీరమునందును పైని చెప్పఁబడినవిధముగ గ్రహించఁబడిన గ్రహము సామర్థ్యమును స్థాపించును. కల యనఁగా అవయవము.

20. మంత్రము : షోడశిభి ర్జుహోతి షోడశిభి ర్గృహ్ణాతి । ద్వాత్రిగ్ంశత్సంపద్యన్తే । ద్వాత్రిగ్ంశ దక్షరా ఽనుష్టుక్ । వాగనుష్టుప్సర్వాణి ఛన్దాగ్ంసి । వాచైవైనగ్ం సర్వేభి శ్ఛన్దోభి రభిషిఞ్చతి (౫) ।

ఊర్మిరిత్యాహ సూర్యవర్చసః స్థేత్యాహ బ్రహ్మవర్చస్యకస్తేజస్యాః స్థేత్యాహైవ పురుషః షట్ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే సప్తమ ప్రపాఠకే పఞ్చమోఽనువాకః ॥౫॥

అర్థము : షోడశిభిః=పూర్వోక్తములైన ''అర్థేతః స్థ'' ఇత్యాది షోడశ మంత్రములచేత, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. షోడశిభిః గృహ్ణాతి=ఆ పదునాఱు మంత్రములచే సారస్వత గ్రహమును (పాత్రమును) గ్రహించవలెను. ద్వాత్రింశత్=మొత్తము ముప్పదిరెండు, సంపద్యన్తే=సంపన్నము లగుచున్నవి. అనుష్టుక్=అనుష్టుప్ఛందస్సు, ద్వాత్రింశదక్షరా=ముప్పదిరెండు అక్షరములు కలది. అనుష్టుప్ వాక్=అనుష్టుప్ఛందోయుక్తమైన వాక్కు, సర్వాణి ఛన్దాంసి=సర్వచ్ఛందో రూపము. ఏనమ్=ఈ రాజసూయ యాగకర్తను, సర్వేభిః ఛన్దోభిః వాచైవ=సర్వచ్ఛందో రూపమైన వాక్కుచేతనే, అభిషిఞ్చతి=అభిషిక్తుని చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ''అర్థేతః స్థేతి జుహోతి,'' ''వహన్తీనాం గృహ్ణాతి'' అని అభిహిత మగుటవలన ''అర్థేతః స్థ'' ఇత్యాది మంత్రములకు హోమ శేషత్వము, గ్రహణ శేషత్వమును పూర్వము విహితము లైనవి. అవకు రెండు స్థలములందుఁగల షోడశ సంఖ్యను ఈ శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. ''అర్థేతః స్థ'' ఇత్యాది షోడశ మంత్రములను పఠించుచు హోమము చేయుటచేతను, ఆ షోడశ మంత్రములను పఠించుచు సారస్వత గ్రహమును గ్రహించుటచేతను మొత్తము మంత్రముల సంఖ్య ముప్పదిరెండు అగుచున్నది. అనుష్టుప్ఛందస్సు ముప్పదిరెండు అక్షరములు కలది. ఆ ఛందస్సు అక్షరసంఘాతమును పొందియుండుటచే వాగ్రూప మగుచున్నది. ''అనుష్టుభో వా ఇమాని జాయన్తే'' 'ఈ ఛందస్సు లన్నియు అనుష్టుప్పునుండి పుట్టుచున్నవని' తాపనీయోపనిషత్తునందు అభిహిత మగుటవలన అనుష్టుప్పు సర్వ ఛందస్స్వరూప మగుచున్నది. రాజసూయ యాగకర్తకు ప్రతినిధిగా హోమ గ్రహణముల ననుష్ఠించిన అధ్వర్యుఁడు సంఖ్యా సామ్యము ననుసరించి ఈ రాజసూయ యాగకర్తను సర్వచ్ఛందోరూపమైన వాక్కుచేతనే అభిషిక్తుని చేసినవాఁ డగును.

పంచమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే సప్తమ ప్రపాఠకే

షష్ఠోఽనువాకః

1. మంత్రము : **దేవీరాపః సం మధుమతీ ర్మధుమతీభిః సృజ్యధ్వ మిత్యాహ। బ్రహ్మణైవైనాః సగ్ంసృజతి।**

అవతారిక : పంచమానువాకమునందు రాజసూయ విషయాభిషేకార్థ జల విషయ మంత్రములకు బ్రాహ్మణము చెప్పఁబడినది. ఈ షష్ఠానువాకమునందు ముఖ్యబ్రాహ్మణమునం దామ్నాతములైన ఆ అభిషేకజల మంత్రములకు అనుబ్రాహ్మణము చెప్పఁబడుచున్నది.

అర్థము : ''దేవీరాపః సం మధుమతీ ర్మధుమతీభిః సృజ్యధ్వమ్'' ఇతి ఆహ='ఓ ఉదకదేవతలారా! నానాపాత్రములందు గ్రహింపఁబడిన మధురములైన మీరు రాజునకు గొప్పవర్చస్సును కలుగఁజేయుచు మధురోదకములతో కలసికొనుఁడు'ముఖ్యబ్రాహ్మణము (శ్రుతి) చెప్పినది. బ్రహ్మణైవ=మంత్ర (సామర్థ్య)ముచేతనే, ఏనాః=ఈ నానాపాత్ర గతములైన ఉదకములను, సంసృజతి=(అధ్వర్యుఁడు) కలిపినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఓ ఉదకదేవతలారా! నానాపాత్రములందు గ్రహింపఁబడిన మధురములైన మీరు రాజసూయ యాగకర్తయైన రాజునకు గొప్పవర్చస్సును కలుగఁజేయుచు మధురోదకములతో కలసికొనుఁడని అధ్వర్యుఁడు 'దేవీరాపః' అను మంత్రము నుచ్చరించుచు ప్రార్థించెను. మంత్రసామర్థ్యముచేతనే అధ్వర్యుఁడు ఈ ఉదకములను పరస్పరము కలుపుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు. మంత్రము సామర్థ్యముచేతనే పరస్పరము సంసర్గము సంపన్న మగుచున్నదని ఈ అనుబ్రాహ్మణము చెప్పినది.

2. మంత్రము : **అనాధృష్టాః సీదతేత్యాహ। బ్రహ్మణైవైనాః సాదయతి।**

అర్థము : ''అనాధృష్టాః సీదత'' ఇతి ఆహ='ఓ ఉదకదేవతలారా! మీరు ఎవ్వరిచేతను తిరస్కృతులు కాకుండఁగ బలము కలవారై రాజునకు గొప్ప బలమును చేకూర్చుచు ఉండుఁడు' అని అధ్వర్యుఁడు ఉదక దేవతలను ముఖ్యబ్రాహ్మణమున ప్రార్థించెను. బ్రహ్మణైవ=మంత్రము (సామర్థ్యము) చేతనే, ఏనాః=ఈ ఉదక దేవతలను, సాదయతి=ఆసాదింపఁజేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : స్పష్టము.

3. మంత్రము : **అన్తరా హోతుశ్చ ధిష్ణియం బ్రాహ్మణాచ్ఛంసినశ్చ సాదయతి। ఆగ్నేయో వై హోతా। ఐన్ద్రో బ్రాహ్మణాచ్ఛగ్ంసీ। తేజసా చైవేన్ద్రియేణ చోభయతో రాష్ట్రం పరిగృహ్ణాతి।**

అర్థము : హోతుః చ=హోతయొక్కయు, బ్రాహ్మణాచ్ఛంసినః చ=బ్రాహ్మణాచ్ఛంసియొక్కయు, ధిష్ణియమ్ అన్తరా=స్థానముల మధ్యమున, సాదయతి=ఆసాదనము చేయవలెను. హోతా=హోత, ఆగ్నేయః వై=అగ్ని దేవతగాఁ గలవాఁడే, బ్రాహ్మణాచ్ఛంసీ=బ్రాహ్మణాచ్ఛంసి, ఐన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు దేవతగాఁ గలవాఁడు. తేజసా చ=తేజస్సుచేతను, ఇన్ద్రియేణ చ=ఇంద్రియ సామర్థ్యముచేతను, ఉభయతః=ఉభయమునుండి, రాష్ట్రమ్=రాష్ట్రమును, పరిగృహ్ణాతి=యజమానుఁడు అంతటను గ్రహించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : యజమానుఁడు ఈ ఉదకదేవతలను హోత, బ్రాహ్మణాచ్ఛంసి అను ఋత్విజులయొక్క స్థానముల మధ్యమున ఆసాదింపఁజేయవలెను (ఉంచవలెను). ''ప్ర వో దేవాయాగ్నయే'' ఇత్యాద్యాగ్నేయ శస్త్రమును పఠించుటవలన హోత ఆగ్నేయుఁ డగుచున్నాఁడు. ''ఇన్ద్ర త్వా వృషభం వయమ్'' ఇత్యాద్యైంద్ర శస్త్రమును పఠించుటవలన బ్రాహ్మణాచ్ఛంసి ఇంద్రుఁడు దేవతగాఁగలవాఁ డగుచున్నాఁడు. ఈ కారణమువలన యజమానుఁడు (రాజసూయ యాగకర్త,) తేజస్సుతోను, ఇంద్రియ సామర్థ్యముతోను ఉభయమునుండి రాష్ట్రమునంతటను గ్రహించినవాఁ డగును.

4. మంత్రము : **హిరణ్యేనోత్పునాతి। ఆహుత్యై హి పవిత్రాభ్యా ముత్పునన్తి వ్యావృత్త్యై (౧)।**

అర్థము : హిరణ్యేన=బంగారముచేత, ఉత్పునాతి=పాత్రమునందలి ఆ అభిషేక జలములను ఉత్పవనము చేయవలెను. ఆహుత్యై=ఆహుతికొఱకు, పవిత్రాభ్యామ్=దర్భపవిత్రములచే, ఉత్పునన్తి హి=ఉత్పవనము చేయుచున్నారు కదా! ఏతత్=ఈ హిరణ్యముచే ఉత్పవనము, వ్యావృత్త్యై=ఆహుతి వ్యావృత్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది. ఉత్పవనము=దర్భలచేఁ గాని, హిరణ్యముచేఁ గాని పాత్రమునందలి ఉదకములను గాని, ఆజ్యమును గాని ముందు వెనుకలకు కదలించుట యని యర్థము.

తాత్పర్యము : పాత్రమునందు ఉంచఁబడిన హిరణ్యమును దర్భచేఁ గాని, పొడవైన దారముచేఁ గాని ముడివైచి ఆ దారమును చేతులతో పట్టుకొని ఉత్పవనము చేయవలెను. ఆజ్యమైనచో ఆహుతి నిమిత్తము దర్భపవిత్రములచేతనే ఉత్పవనము చేయఁబడుచున్నది. ఉదకములు అభిషేచనార్థములు కనుక ఆ ఉదకములను హిరణ్యముచే ఉత్పవనము చేయవలెను.

5. మంత్రము : **శతమానం భవతి। శతాయుః పురుషః శతేన్ద్రియః। ఆయుష్యేవేన్ద్రియే ప్రతితిష్ఠతి।**

అర్థము : శతమానమ్=ఉదక పాత్రమునందు ఉంచునట్టి బంగారము నూఱు మానముల పరిమాణము కలదియై, భవతి=ఉండవలెను. పురుషః=పురుషుఁడు, శతాయుః=నూఱు సంవత్సరముల ఆయువు కలవాఁడు. శతేన్ద్రియః=నూఱు ఇంద్రియములు కలవాఁడు. (అతః=ఈ కారణమువలన, అయమ్=ఈ శతమాన హిరణ్యము నుంచిన యజమానుఁడు,) ఆయుషి=శతాయువునందు, శతేన్ద్రియే=నూఱు ఇంద్రియముల సముదాయమునందును, ప్రతితిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఉత్పవనమునకై ఉదకపాత్రమునందు ఉంచునట్టి హిరణ్యముయొక్క పరిమాణమును ఈ శ్రుతి విధించుచున్నది. అభిషేచన జల పాత్రమునందు ఉంచునట్టి హిరణ్యము శతమాన పరిమాణము కలదిగా నుండవలెను. పురుషుఁడు నూఱు సంవత్సరముల ఆయువు కలవాఁడు. మఱియు శతేంద్రియుఁడు. కనుక శత సంఖ్యా సాదృశ్యముచే శతమాన హిరణ్యమును అభిషేచన జల పాత్రమునం దుంచిన యజమానుఁడు నూఱు సంవత్సరముల ఆయువును, శతేంద్రియములను కలిగియుండును. మాన మనఁగా పణములో (గద్యాణములో) ఇరువదవ భాగము. పది జ్ఞానేంద్రియములలో ఒక్కొక్క ఇంద్రియము పదినాడులలో సంచరించుటవలన (10 X 10) పురుషుఁడు నూఱు ఇంద్రియములు కలవాఁడని యర్థము.

6. మంత్రము : **అనిభృష్టమసీత్యాహ। అనిభృష్టగ్ం హ్యేతత్। వాచో బన్ధు రిత్యాహ। వాచో హ్యేష బన్ధుః। తపోజా ఇత్యాహ। తపోజా హ్యేతత్। సోమస్య దాత్రమసీత్యాహ (౨)। సోమస్య హ్యేతద్దాత్రమ్। శుక్రా వః శుక్రేణోత్పునామీత్యాహ। శుక్రా హ్యాపః। శుక్రగ్ం హిరణ్యమ్। చన్ద్రాశ్చన్ద్రేణేత్యాహ। చన్ద్రా హ్యాపః చన్ద్రగ్ం హిరణ్యమ్। అమృతా అమృతేనేత్యాహ। అమృతా హ్యాపః। అమృతగ్ం హిరణ్యమ్ (౩)। స్వాహా రాజసూయాయేత్యాహ। రాజసూయాయ హ్యేనా ఉత్పునాతి।**

అర్థము : ''అనిభృష్టమసి'' ఇతి ఆహ='ఓ హిరణ్యమా! నీవు భృష్టయువలవలె పేచఁబడినదానవు కావు' అని శ్రుతి చెప్పినది. ఏతత్=ఈ హిరణ్యము, అనిభృష్టం హి=పేచఁబడినది కాదు కదా! ''వాచో బన్ధుః'' ఇతి ఆహ=ఓ హిరణ్యమా! నీవు వాక్కునకు బంధువ వగుచున్నావని శ్రుతి చెప్పినది. ఏషః=ఈ హిరణ్యము (విధేయ ప్రాధాన్యమువలన ఏషః అని పుంలింగము ప్రయుక్త మైనది.) వాచః బన్ధుః హి=వాక్కునకు బంధువు కదా! (హిరణ్యవంతులైన రాజామాత్యాదుల వాక్కు ఆదరించఁబడుచున్నదని యర్థము.) ''తపోజాః'' ఇతి ఆహ=ఓ హిరణ్యమా! నీవు సంతాపవంతుఁడైన అగ్నినుండి పుట్టినదానవని శ్రుతి చెప్పినది. ఏతత్=ఈ బంగారము, తపోజాః హి=(హిరణ్యము అగ్నిరేతస్సగుటచే) వేఁడిమి కల అగ్నినుండి పుట్టినది కదా! ''సోమస్య దాత్రమ్ అసి'' ఇతి ఆహ=సోమక్రయమునకై ఈయఁబడినదాన వగుచున్నావని శ్రుతి చెప్పినది. ఏతత్=ఈ హిరణ్యము, సోమస్య దాత్రం హి=(సోమయాగమునందు హిరణ్యము నిచ్చి సోమలతను క్రయము చేయుదురు కావున) సోమక్రయమునకై ఈయఁబడినది కదా!.

''శుక్రా వః శుక్రేణోత్పునామి'' ఇతి ఆహ=ఓ ఉదకములారా! కాంతిమంతములైన మిమ్ము దీప్తిమంతమైన హిరణ్యముచే ఉత్పవనము (పవిత్రము) చేయుచున్నానని శ్రుతి చెప్పినది. ఆపః=ఉదకములు, శుక్రాః హి=కాంతిమంతములు కదా! హిరణ్యమ్=బంగారము, శుక్రమ్=దీప్తిమంతము. ''చన్ద్రాశ్చన్ద్రేణ'' ఇతి ఆహ='ఓ ఉదకములారా! మీరు చంద్రునివలె ఆహ్లాదకరములని' శ్రుతి చెప్పినది. ఆపః=ఉదకములు, చన్ద్రాః హి=ఆహ్లాదకరములు కదా! హిరణ్యమ్=బంగారము, చన్ద్రమ్=ఆహ్లాదకరము. (''చది=ఆహ్లాదనే'' అను ధాతువునుండి చన్ద్ర శబ్దము ఉత్పన్న మైనది.) ''అమృతా అమృతేన'' ఇతి ఆహ='ఓ ఉదకములారా! మీరు అమృతముచే (స్వాదువులు) అమృతములని' శ్రుతి చెప్పినది. ఆపః=ఉదకములు, అమృతాః హి=స్వాదువులు కదా! హిరణ్యమ్=బంగారము, అమృతమ్=అమృతమైనది (నాశము లేనిది). ''స్వాహా రాజసూయాయ'' ఇతి ఆహ='ఓ ఉదకములారా! మీరు స్వాహాకార సంపాదిత హోమముతోఁ గూడిన రాజసూయ యాగముకొఱకు సంపాదితములని' శ్రుతి చెప్పినది. రాజసూయాయ=రాజసూయ యాగముకొఱకు, ఏనాః=ఈ ఉదకములను, ఉత్పునాతి హి=యజమానుఁడు ఉత్పవనము చేయుచున్నాఁడు కదా! 'రాజసూయాయ' అనఁగా - రాజసూయాంతర్గత రాజాభిషేకముకొఱకని అర్థము.

తాత్పర్యము : ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు ఆమ్నాతములైన అభిషేకార్థ జల సంస్కార మంత్రముల యర్థము లోకప్రసిద్ధమని యీ అనుబ్రాహ్మణము వివరించినది. తాత్పర్యము అర్థమునందే తెలియఁబడినది.

7. మంత్రము : సధమాదో ద్యుమ్నినీరూర్జ ఏతా ఇతి వారుణ్యర్చా గృహ్ణాతి। వరుణసవ మేవావరున్ధే।

అర్థము : ''సధమాదో ద్యుమ్నినీరూర్జ ఏతాః'' ఇతి వారుణ్యర్చా=సధమాదః ఇత్యాదికమైన వరుణ సంబంధినియైన ఋక్కుచే, గృహ్ణాతి=ఉదకపాత్రమును గ్రహించవలెను. (అనేన=ఈ గ్రహణముచే,) వరుణసవమేవ=వరుణుని అనుజ్ఞనమునే, అవరున్ధే=పొందినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : వరుణ సంబంధియైన 'సధమాదః' ఇత్యాది మంత్రమును పఠించుచు అధ్వర్యుఁడు ఉత్పూతములైన ఉదకములను గ్రహించవలెను. ఈ విధముగ గ్రహించిన అధ్వర్యుఁడు వరుణుని అనుజ్ఞనమునే పొందినవాఁ డగును. ఇచట ఉదక గ్రహణము విధించఁబడినది.

8. మంత్రము : ఏకయా గృహ్ణాతి। ఏకధైవ యజమానే వీర్యం దధాతి।

అర్థము : ఏకయా=ఒక ఋక్కు (మంత్రము)చే, గృహ్ణాతి=ఉదకములను గ్రహించవలెను. (తథా సతి=అట్లు కాఁగా, అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు,) ఏకధైవ=ఒక్క మాఱే, యజమానే=యజమానునియందు, వీర్యమ్=సామర్థ్యమును, దధాతి=స్థాపించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఒకఋక్కుతో గ్రహించుటచే అధ్వర్యుఁడు ఒక్కమాఱే యజమానునియందు సామర్థ్యమును స్థాపించినవాఁ డగును. ఇచట ఋక్కుయొక్క ఏకత్వము ప్రశంసించఁబడినది.

9. మంత్రము : క్షత్రస్యోల్బమసి క్షత్రస్య యోనిరసీతి తార్ప్యం చోష్ణీషం చ ప్రయచ్ఛతి సయోనిత్వాయ।

అర్థము : ''క్షత్రస్యోల్బమసి'', ''క్షత్రస్య యోనిరసీతి''=[1]సితితో తడుపఁబడిన ఓ వస్త్రమా! నీవు రాజస్థానీయుఁడగు యజమానునకు ఆవరణ మగుచున్నావు. [2]శ్వేత మయమైన ఓ వస్త్రమా! నీవు యజమాన శిరమునకు శీతనివారణ కారణ మగుచున్నావు అను ఈ మంత్రములచే (ఈ మంత్రములను పఠించుచు), తార్ప్యం చ=యజమానునకు ఘృతాక్త వస్త్రమును, ఉష్ణీషం చ=తెల్లని తలపాగను, ప్రయచ్ఛతి=ఈయవలెను. ఏతత్=ఈ ఉభయము, సయోనిత్వాయ=సమాన జాతిత్వముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : యజమానుఁడు రాజు కనుక క్షత్రియుఁడు. తార్ప్యము, ఉష్ణీషములు కూడ క్షత్రియ సంబంధులు కనుక సమాన జాతిత్వము సిద్ధించుచున్నది. పై మంత్రములలో ప్రథమ మంత్రము నుచ్చరించుచు యజమానునకు ఘృతాక్త వస్త్రమును, రెండవ మంత్రము నుచ్చరించుచు ఉష్ణీషము నొసఁగవలెను. ఇచట తార్ప్యోష్ణీషముల ప్రదానము విధించఁబడినది.

10. మంత్రము : ఏకశతేన దర్భపుఞ్జీలైః పవయతి। శతాయుర్వై పురుషః శతవీర్యః। ఆత్మైకశతః (౧)। యావానేవ పురుషః తస్మిన్వీర్యం దధాతి।

అర్థము : ఏకశతేన=ఏకాధిక శతసంఖ్యాకములైన, దర్భపుఞ్జీలైః=దర్భపుంజీలములచే, పవయతి=యజమానుని శోధించవలెను. పురుషః=పురుషుఁడు, శతాయుః వై=శతసంవత్సరముల ఆయువు కలవాఁడే. శతవీర్యః=శతేంద్రియుఁడు. ఆత్మా=యజమాన జీవుఁడు, ఏకశతః=శతాధికమైన ఏకత్వ సంఖ్యను పూరించువాఁడు. పురుషః=పురుషుఁడు, యావానేవ=ఎంతపరిమాణము కలవాఁడో, తస్మిన్=ఆ యజమానునియందు, వీర్యమ్=సామర్థ్యమును, దధాతి=ఏకశత దర్భపుంజీలముచే శోధించిన అధ్వర్యుఁడు స్థాపించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి యజమానునకు ఏకశత దర్భపుంజీలముచే శోధనమును విధించుచున్నది. బహుదర్భ నాడులతో కూడిన కాండము దర్భపుంజీల మనఁబడును. అట్టి ఏకశత దర్భపుంజీలములచే అధ్వర్యుఁడు రాజసూయ యాగకర్తను శోధించవలెను. పురుషుఁడు శతాయువు, శతేంద్రియుఁడు నగుచున్నాఁడు. (ఈ విషయము 5 వ మంత్రమునందు వివరించఁబడినది.) నూట ఒక్కటవవాఁడు యజమాన జీవుఁడు. అనఁగా పురుషుని శరీరమునందు నూఱు ఇంద్రియములు ఉండఁగా జీవుఁడు నూట ఒక్కటవవాఁడని యర్థము. కనుక జీవుఁడు శతాధికమైన ఏకత్వ సంఖ్యను పూరించువాఁడని పైని చెప్పఁబడినది.

11. మంత్రము : దధ్యాశయతి। ఇన్ద్రియ మేవావరున్ధే। ఉదుమ్బర మాశయతి। అన్నాద్యస్యావరుద్ధ్యై। శష్పాణ్యాశయతి। సురాబలి మేవైనం కరోతి।

అర్థము : దధి ఆశయతి=అధ్వర్యుఁడు యజమానునిచే దధిని భక్షింపఁజేయవలెను. (తేన=ఆ దధి భక్షణముచే, యజమానః=యజమానుఁడు,) ఇన్ద్రియమేవ=ఇంద్రియ సామర్థ్యమునే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు. ఉదుమ్బరమ్=అత్తిపండును, ఆశయతి=భక్షింపఁజేయవలెను. (ఏతత్=ఈ ఉదుంబర ఫల భక్షణము,) అన్నాద్యస్య=శ్రేష్ఠమైన అన్నముయొక్క, అవరుద్ధ్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది. శష్పాణి=బాలతృణములను

మృదువు నగుటవలన అది తినుటకు యోగ్యమైనది. బాలతృణములు సురాజనకము లగుటవలన సురాత్వము సిద్ధించుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

12. మంత్రము : అవిద ఏతా భవన్తి । అవిద మేవైనం గమయన్తి (౫) ।

అర్థము : "ఏతాః అవిదః=అవిన్నో అగ్నిర్గృహపతిః" ఇత్యాదులైన అవిత్సంజ్ఞక మంత్రములు (సప్తసంఖ్యాకములు), భవన్తి=యజమానునిచే పఠింపజేయబడినవి (వాచనీయములు) కావలెను. ఏతాః=యజమానుచే పఠింపజేయబడిన ఈ అవిత్సంజ్ఞక మంత్రములు, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, అవిదమేవ=గృహపతిత్వాది లాభమునే, గమయన్తి=పొందింపజేయుచున్న వగుచున్నవి.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి యజమానునకు అవిన్మంత్ర వాచనమును విధించినది. శేషము స్పష్టము.

13. మంత్రము : అగ్నిరేవైనం గార్హపత్యేనావతి । ఇన్ద్ర ఇన్ద్రియేణ । పూషా పశుభిః । మిత్రావరుణౌ ప్రాణాపానాభ్యామ్ ।

అర్థము : అగ్నిః=అగ్ని, ఏనమ్=అవిత్సంజ్ఞకములైన "అవిన్నో అగ్ని ర్గృహపతిః" ఇత్యాది మంత్రములను పఠించిన ఈ యజమానుని, గార్హపత్యేనైవ=గృహపతిత్వముచేతనే, అవతి=రక్షించుచున్నాడు. ఇన్ద్రః=ఇంద్రుడు, ఇన్ద్రియేణ=ఇంద్రియ సామర్థ్యముచే, అవతి=రక్షించుచున్నాడు. పూషా=పూష దేవుడు, పశుభిః=పశువులచే, అవతి, మిత్రావరుణౌ=మిత్రావరుణ దేవతలు, ప్రాణాపానాభ్యామ్=ప్రాణాపానములచే, అవతి.

తాత్పర్యము : "అవిన్నో అగ్నిర్గృహపతిః" ఇత్యాదులైన అవిత్సంజ్ఞక మంత్రములు ఏడు ముఖ్యబ్రాహ్మణమున ఆమ్నాతము లైనవి. ఆ మంత్రములను అధ్వర్యుడు యజమానునిచే పఠింపజేయవలెనని పూర్వము చెప్పబడినది. వానిలో ఆద్య మంత్ర చతుష్టయ పాఠమును ఈ శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. ఆ ఆద్య మంత్ర చతుష్టయమందు అగ్నీంద్ర పూష మిత్రావరుణ దేవతలు పేర్కొనబడినారు. ఆ మంత్ర చతుష్టయ పాఠముచే ఈ యజమానుని అగ్నీంద్ర పూష మిత్రావరుణ దేవతలు వరుసంగా గృహపతిత్వ, ఇంద్రియ సామర్థ్య, పశు, ప్రాణాపానములచే రక్షింతురని యర్థము.

14. మంత్రము : ఇన్ద్రో వృత్రాయ వజ్ర ముదయచ్ఛత్। స దివ మలిఖత్ । సో ఽర్యమ్ణః పన్థా అభవత్ । స అవిన్నే ద్యావాపృథివీ ధృతవ్రతే

ఇతి ద్యావాపృథివీ ఉపాధావత్ । స ఆభ్యామేవ ప్రసూత ఇన్ద్రో వృత్రాయ వజ్రం ప్రాహరత్ । అవిన్నే ద్యావాపృథివీ ధృ

తవ్రతే ఇతి యదాహ (౮) । ఆభ్యామేవ ప్రసూతో యజమానో వజ్రం భ్రాతృవ్యాయ ప్రహరతి ।

అర్థము : ఇన్ద్రః=ఇంద్రుడు, వృత్రాయ=వృత్రునికొఱకు, వజ్రమ్=వజ్రాయుధమును, ఉదయచ్ఛత్=పైకి ఎత్తెను. సః=ఆ వజ్రాయుధము, దివమ్=ద్యులోకమును, అలిఖత్=తాకెను. (ద్యులోకమునందు రేఖ ఏర్పడెను.) సః=అది, అర్యమ్ణః=సూర్యునకు, పన్థాః=మార్గము, అభవత్=ఆయెను. సః=ఆ యింద్రుడు, "అవిన్నే ద్యావాపృథివీ ధృతవ్రతే" ఇతి='ద్యావాపృథువులు ఈ కర్మచేతనే వ్రతధారణమును పొందినవి' అను మంత్రముచే, ద్యావాపృథివీ=ద్యావాపృథువులను, ఉపాధావత్=సేవించెను. సః ఇన్ద్రః=ఆ యింద్రుడు, ఆభ్యామేవ=ఈ ద్యావాభూములచేతనే, ప్రసూతః=అనుజ్ఞాతుడై, వృత్రాయ=వృత్రునికొఱకు, వజ్రమ్=వజ్రాయుధము, ప్రాహరత్=ప్రయోగించెను. (యజమానః=యజమానుడు, "అవిన్నే ద్యావాపృథివీ ధృతవ్రతే" ఇతి='అవిన్నే ద్యావాపృథివీ ధృతవ్రతే' అను మంత్రమును, ఆహ యత్=పఠించినచో, ఆభ్యామేవ=ఈ ద్యావాభూములచేతనే, యజమానః=యజమానుడు, ప్రసూతః=అనుజ్ఞాతుడై, భ్రాతృవ్యాయ=శత్రువుకొఱకు, వజ్రమ్=వజ్రాయుధమును, ప్రహరతి=ప్రయోగించును.

థువులను, ఉపాధావత్=సేవించెను. సః ఇన్ద్రః=ఆ యింద్రుడు, ఆభ్యామేవ=ఈ ద్యావాభూములచేతనే, ప్రసూతః=అనుజ్ఞాతుడై, వృత్రాయ=వృత్రునికొఱకు, వజ్రమ్=వజ్రాయుధము, ప్రాహరత్=ప్రయోగించెను. (యజమానః=యజమానుడు, "అవిన్నే ద్యావాపృథివీ ధృతవ్రతే" ఇతి='అవిన్నే ద్యావాపృథివీ ధృతవ్రతే' అను మంత్రమును, ఆహ యత్=పఠించినచో, ఆభ్యామేవ=ఈ ద్యావాభూములచేతనే, యజమానః=యజమానుడు, ప్రసూతః=అనుజ్ఞాతుడై, భ్రాతృవ్యాయ=శత్రువుకొఱకు, వజ్రమ్=వజ్రాయుధమును, ప్రహరతి=ప్రయోగించును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అవిన్మంత్రములలోని "అవిన్నే ద్యావాపృథివీ ధృతవ్రతే" అను పంచమ మంత్రమును ప్రశంసించుచున్నది. ఇంద్రుడు వృత్రునిపైకి వజ్రాయుధమును ఎక్కుపెట్టెను. వజ్రాయుధము తీక్ష్ణ మగుటచే ద్యులోకమునందు రేఖ యేర్పడెను. ఆ రేఖ సూర్యునకు మార్గ మాయెను. అప్పుడు దివి ఉత్పాటనముచే క్షోభించినదై వజ్రప్రహారమునకై అనుజ్ఞ నొసంగగా ఆ యింద్రుడు "అవిన్నే ద్యావాపృథివీ ధృతవ్రతే" అను మంత్రముచే ద్యావాభూములను సేవించి ఆ ద్యావాపృథువులచే అనుజ్ఞాతుడై వృత్రునిపైకి వజ్రాయుధము ప్రయోగించెను. ఈ విధముగ యజమానుడు కూడ ఈ మంత్రముచే ద్యావాభూములను సేవించి తదనుజ్ఞాతుడై శత్రువుపైకి వజ్రాయుధమును ప్రయోగించును.

15. మంత్రము : అవిన్నా దేవ్యదితి ర్విశ్వరూపీత్యాహ। ఇయం వై దేవ్యదితి ర్విశ్వరూపీ । అస్యామేవ ప్రతితిష్ఠతి ।

అర్థము : "అవిన్నా దేవ్యదితి ర్విశ్వరూపీ" ఇతి ఆహ='దేవమాతయగు అదితి దేవి సర్వదేవ శరీర యుక్తత్వమును పొందినది'. (దేవరూప బహుపుత్రుల నుత్పాదనము చేసినది.) అని ముఖ్యబ్రాహ్మణము చెప్పినది. ఇయం వై=ఈ భూమియే, అదితిః దేవీ=అదితి దేవియై, విశ్వరూపీ=సర్వదేవ శరీర యుక్త యైనది. (అనేన=ఈ మంత్ర పాఠముచే, యజమానః=యజమానుడు,) అస్యామేవ=ఈ భూమియందే, ప్రతితిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితు డగుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : ఇచట అవిన్నా దేవ్యదితి ర్విశ్వరూపీ" అను షష్ఠ మంత్రమును శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. భూమియే ఒకానొక మూర్తిని (ఆకృతిని) ధరించి దేవమాతయైన అదితిగా చెప్పబడుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

16. మంత్రము : అవిన్నో ఽయ మసావాముష్యాయణో ఽస్యాం విశ్యస్మిన్రాష్ట్ర ఇత్యాహ। విశైవైనగ్ం రాష్ట్రేణ సమర్ధయతి ।

అర్థము : "అవిన్నో ఽయమసా వాముష్యాయణో ఽస్యాం విశ్వస్మిన్రాష్ట్రే" ఇతి ఆహ='ఈ ఎదుటనున్న నరసింహవర్మ, ఈ రాజేంద్రునియొక్క పుత్రుడు కాని, పౌత్రుడు కాని, (అటువంటి యజమానుడు,) ఈ ప్రజయందు, ఈ రాష్ట్రమందు ఆ పూర్వోక్త గుణములను పొందినవాడు' అని ముఖ్యబ్రాహ్మణము సప్తమ మంత్రముయొక్క పూర్వభాగమునం జెప్పినది. విశా=పన్ను చెల్లించునట్టి ప్రజచేతను, రాష్ట్రేణ=సర్వసస్య యుక్తమైన భూమిపోషముచేతను, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, సమర్ధయత్యేవ ఏతత్=ఈ మంత్ర పఠనము, తప్పక సమృద్ధునిగాం జేయుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి సప్తమ మంత్రముయొక్క పూర్వభాగమును ప్రశంసించుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

17. మంత్రము : మహతే క్షత్రాయ మహత ఆధిపత్యాయ మహతే జానరాజ్యాయేత్యాహ। ఆశిష మేవైతా మాశాస్తే । ఏష వో భరతా రాజా

సోమో ఽస్మాకం బ్రాహ్మణానాగ్ం రాజేత్యాహ । తస్మాత్సోమరాజానో బ్రాహ్మణాః (౯) ।

అర్థము : "మహతే క్షత్రాయ మహత ఆధిపత్యాయ మహతే జానరాజ్యాయ" ఇతి ఆహ='గొప్ప క్షత్రియ కులముకొఱకు, గొప్ప యధికారముకొఱకు, గొప్ప సార్వభౌమత్వాధికారము కల జానరాజ్యముకొఱకు' పర్యాప్తుం డగుచు పూర్వోక్త యజమానుడు ఆ పూర్వోక్త గుణములను పొందినవాడని ముఖ్యబ్రాహ్మణము సప్తమ మంత్రముయొక్క ఉత్తర

భాగమునఁ జెప్పినది. ఏతాన్=దీనిని ఆశిషమేవ=ఆశీస్సునంగానే, యజమానః=యజమానుఁడు, ఆశాస్తే=తలఁచుచున్నాఁడు. ''ఏష వో భరతా రాజా'', ''సోమోఽస్మాకం బ్రాహ్మణానాం రాజా'' ఇతి ఆహ='ఓ రాజన్య వైశ్యాది ధనికులారా! ఈ యజమానుఁడు మీకు రాజు', 'బ్రాహ్మణులమైన మాకు ఉత్తమ దేవుఁడు రాజు' అని ఈ రెండు మంత్రములు అధ్వర్యుఁడు చెప్పినవి. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, బ్రాహ్మణాః=బ్రాహ్మణులు, సోమరాజానః=ఉత్తమ దేవుఁడు రాజుగాఁ గలవారు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి సప్తమ మంత్రముయొక్క ఉత్తర భాగమును, తదనంతర మంత్రములను వ్యాఖ్యానించినది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

18. మంత్రము : ఇన్ద్రస్య వజ్రో౽సి వార్త్రఘ్న ఇతి ధనుః ప్రయచ్ఛతి విజిత్యై ।

అర్థము : ''ఇన్ద్రస్య వజ్రో౽సి వార్త్రఘ్నః'' ఇతి='ఓ ధనువా! నీవు ఇంద్రునకు వజ్రాయుధమువలె ప్రహార సాధన మగుచున్నావు' అను మంత్రముచే, ధనుః=ధనువును, ప్రయచ్ఛతి=అధ్వర్యుఁడు యజమానున కీయవలెను. ఏతత్=ఈ ధనుఃప్రదానము, విజిత్యై=విజయముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి యజమానునకు ధనుఃప్రదానమును విధించినది. శేషము స్పష్టము.

19. మంత్రము : శత్రుబాధనాః స్థేతీషూన్ । శత్రూనేవాస్య బాధన్తే ।

అర్థము : ''శత్రుబాధనాః స్థ'' ఇతి ఇషూన్ ప్రయచ్ఛతి='ఓ బాణములారా! మీరు శత్రుబాధకము లగుచున్నారు' అను మంత్రముచే అధ్వర్యుఁడు యజమానునకు బాణముల నొసఁగవలెను. ఏతే=యజమానున కొసఁగఁబడిన యీ బాణములు, అస్య=ఈ యజమానునియొక్క, శత్రూన్=శత్రువులను, బాధన్తే ఏవ=తప్పక బాధించు(చున్నవి)ను.

తాత్పర్యము : ఇచట యజమానునకు బాణప్రదానమును శ్రుతి విధించినది. శేషము స్పష్టము.

20. మంత్రము : పాత మా ప్రత్యఞ్చం పాత మా తిర్యఞ్చ మన్వఞ్చం మా పాతేత్యాహ। త్రిస్రో వై శరవ్యాః । ప్రతీచీ తిరశ్చ్యనూచీ । తాభ్య ఏవైనం పాన్తి ।

అర్థము : ''పాత మాం ప్రత్యఞ్చం పాత మా తిర్యఞ్చ మన్వఞ్చం మా పాత'' ఇతి ఆహ='ఓ మదీయ బాణములారా! శత్రుబాణము ఎదుటికి వచ్చునపుడు ప్రత్యఙ్ముఖుఁడనై పోవునట్టియు, పార్శ్వములనుండి వచ్చునట్టి శత్రుబాణమునకు అడ్డముగాఁ బోవునట్టియు, వెనుకనుండి వచ్చుచున్న శత్రుబాణమునకు వెనుకగాఁ బోవునట్టియు నన్ను రక్షింపుఁడు' అని యజమానుఁడు అనెను. శరవ్యాః=హింసకములైన పరకీయ బాణములు, ప్రతీచీ, తిరశ్చీ, అనూచీ=పశ్చిమము, అడ్డము, అనుసరణము అని, తిస్రః వై=మూఁడు భేదములు కలవియే అయి ఉన్నవి. తాభ్యః ఏవ=ఆ మూఁడు విధములైన శత్రుబాణములనుండియే, ఇషవః=యజమానునకొసఁగఁబడిన బాణములు, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, పాన్తి=రక్షించు(చున్నవి)ను.

తాత్పర్యము : ఈ శ్రుతి మంత్రముయొక్క పూర్వ భాగమును వ్యాఖ్యానించినది. శేషము స్పష్టము.

21. మంత్రము : దిగ్భ్యో మా పాతేత్యాహ। దిగ్భ్య ఏవైనం పాన్తి ।

అర్థము : ''దిగ్భ్యో మా పాత'' ఇతి ఆహ='ఓ మదీయ బాణములారా! దిక్కులనుండి నన్ను రక్షించుము' అని ముఖ్య బ్రాహ్మణము చెప్పినది. (యజమానుఁడు బాణములను ప్రార్థించెను.) ఇషవః=బాణములు, దిగ్భ్యః ఏవ=దిక్కులనుండియే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, పాన్తి=రక్షించు(చున్నవి)ను.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి మంత్రముయొక్క మధ్యమ భాగమును వ్యాఖ్యానించినది. శేషము స్పష్టము.

22. మంత్రము : విశ్వాభ్యో మా నాష్ట్రాభ్యః పాతేత్యాహ। అపరిమితాదేవైనం పాన్తి ।

అర్థము : ''విశ్వాభ్యో మా నాష్ట్రాభ్యః పాత'' ఇతి ఆహ='ఓ మదీయ బాణములారా! నాశ హేతువులైన శత్రుకృత సర్వబాధలనుండియు నన్ను రక్షింపుఁడు' అని ముఖ్యబ్రాహ్మణము చెప్పినది. (యజమానుఁడు ప్రార్థించెను.) అపరిమితాదేవ=బహువిధమైన గ్రామాపహారాది రూప బాధనుండియే, ఏతే ఇషవః=ఈ బాణములు, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, పాన్తి=రక్షించు(చున్నవి)ను.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి మంత్ర తృతీయ భాగమును వ్యాఖ్యానించినది. శేషము స్పష్టము.

23. మంత్రము : హిరణ్యవర్ణా వుషసాం విరోక ఇతి త్రిష్టుభా బాహూ ఉద్గృహ్ణాతి । ఇన్ద్రియం వై వీర్యం త్రిష్టుక్। ఇన్ద్రియమేవ వీర్య ముపరిష్టా దాత్మన్ధత్తే (౮) ।

వ్యావృత్త్యై దాత్రమసీత్యాహామృతగ్ం హిరణ్య మేకశతే గమయన్త్యాహ బ్రాహ్మణా నాష్ట్రాభ్యః పాతేత్యాహ చత్వారి చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే సప్తమ ప్రపాఠకే షష్ఠో౽నువాకః ॥౬॥

అర్థము : ''హిరణ్యవర్ణా వుషసాం విరోకే'' ఇతి='శత్రు నివారకమైన ఓ వామహస్తమా!, శత్రు మారకమైన ఓ దక్షిణ హస్తమా! సువర్ణ ఖచిత కవచమును ధరించుటచే బంగారమువలె భాసించుచున్న మీరు ఉషోదయ కాలమునందును, సూర్యోదయ కాలమునందును రథోపరిభాగము నధిష్ఠించుఁడు' అను త్రిష్టుభా=త్రిష్టుప్ఛందస్కమైన మంత్రముచే, బాహూ ఉద్గృహ్ణాతి=బాణములను విడుచుటకై బాహువులను పైకి ఎత్తవలెను. లేదా, పైకెత్తిన బాహువుల నభిమంత్రించవలెను. త్రిష్టుక్=త్రిష్టుప్ఛందస్సు, ఇన్ద్రియం వీర్యం వై=హస్త పాదాది సామర్థ్య ప్రద మగుటవలన తత్సామర్థ్య రూపమే, భవతి=అగుచున్నది. తతః=త్రిష్టుప్ఛందస్సుచే అభిమంత్రించుటవలన, ఇన్ద్రియం వీర్యమేవ=హస్తపాదాది సామర్థ్యమునే, యజమానః=యజమానుఁడు, ఆత్మన్ ఉపరిష్టాత్=ఆత్మయందు, ఉపరిభాగమునను, ధత్తే=ధరించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి బాహువులకు అభిమంత్రణము, లేదా, ఉద్గ్రహణము విధించఁబడుచున్నది. బౌధాయన పక్షమున బ్రాహ్మణము ననుసరించి బాహూద్గ్రహణమే విధించఁబడుచున్నదని చెప్పవలెను. పక్షాంతరమున ఉద్యతములైన బాహువులకు అభిమంత్రణము విధించఁబడుచున్నదని గ్రహించవలెను. యజమానుఁడు ''హిరణ్యవర్ణా వుషసాం విరోకే'' అను త్రిష్టుప్ఛందస్కమైన మంత్రము నుచ్చరించుచు బాణములను విడుచుటకై బాహువులను పైకెత్తవలెను. లేదా-ఎత్తిన బాహువుల నభిమంత్రించవలెను. ఇంద్రియ ప్రద మగుటవలన త్రిష్టుప్పు ఇంద్రియ సామర్థ్య రూపముగా వర్ణించఁబడినది. శేషము స్పష్టము.

షష్ఠానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే సప్తమ ప్రపాఠకే

సప్తమోఽనువాకః

1. మంత్రము : దిశో వ్యాస్థాపయతి । దిశా మభిజిత్యై ।

వేదార్థదీపిక

అవతారిక: ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు ఆమ్నాతములైన రాజసూయ విషయాభిషేకార్థ జల విషయ మంత్రములకు అనుబ్రాహ్మణము షష్ఠానువాకమునందు చెప్పఁబడినది. ముఖ్యబ్రాహ్మణమునం దామ్నాతములైన రాజసూయ విషయ దిగ్వ్యాస్థాపన మంత్రములకు అనుబ్రాహ్మణము ఈ సప్తమానువాకమునందు చెప్పఁబడుచున్నది.

అర్థము : దిశః=ప్రాగాది దిక్కులను గూర్చి, వ్యాస్థాపయతి=రాజసూయ యాగ కర్తను వివిధ దిక్కుల కభిముఖునిగా పయనింపఁజేయవలెను. ఏతత్=ఈ వ్యాస్థాపనము, దిశామ్=దిక్కులయొక్క, అభిజిత్యై=అంతటను జయముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : అధ్వర్యుఁడు రాజసూయ యాగకర్తను వివిధ దిగభిముఖునిగా పయనింపఁజేయవలెను. ఈ పయనింపఁజేయుట సర్వదిగ్విజయమున కగును. ఇచట శ్రుతి యజమానునకు దిగ్వ్యాస్థాపనమును విధించినది.

2. మంత్రము : యదను ప్రక్రామేత్ । అభి దిశో జయేత్ । ఉత్తు మాద్యేత్ ।

అర్థము : అను ప్రక్రామేత్ యత్=అధ్వర్యుఁడు యజమాన మనుసరించి పాదముచే పయనించునో, దిశః=దిక్కులను, అభిజయేత్ =అంతటను జయించును. తు=కాని, ఉన్మాద్యేత్=బుద్ధిభ్రమను పొందును.

తాత్పర్యము : యజమానుని దిక్కులందు పయనింపఁజేసిన అధ్వర్యునకు మానసమైన అనుక్రమణమును విధించుటకై శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది.అధ్వర్యుఁడు యజమానుతోఁ గూడ పాదముతో పయనము చేయుచో దిక్కుల అభిజయము కలుగును కాని, అతఁడు బుద్ధిభ్రాంతిని పొందును.

3. మంత్రము : మనసాఽను ప్రక్రామతి । అభి దిశో జయతి । నోన్మాద్యతి ।

అర్థము : మనసా=మనస్సుచే, అను=యజమాను ననుసరించి, ప్రక్రామతి=పయనించవలెను. దిశః అభిజయతి=దిక్కుల నంతటను జయించును. న ఉన్మాద్యతి=బుద్ధి భ్రమము నొందఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అధ్వర్యునకు మానసమైన అనుక్రమణమును విధించుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

4. మంత్రము : సమిధమా తిష్ఠేత్యాహ। తేజ ఏవావరున్ధే (౧) । ఉగ్రామా తిష్ఠేత్యాహ। ఇన్ద్రియ మేవావరున్ధే । విరాజమా తిష్ఠేత్యాహ। అన్నాద్య మేవావరున్ధే। ఉదీచీమా తిష్ఠేత్యాహ।పశూనేవావరున్ధే। ఊర్ధ్వామా తిష్ఠేత్యాహ। సువర్గమేవ లోక మభిజయతి।

అర్థము : ''సమిధమా తిష్ఠ'' ఇతి ఆహ='ఓ యజమానుఁడా! నీవు తూర్పు దిక్కు నాక్రమించి యుండుము' అని అధ్వర్యుఁడు ముఖ్యబ్రాహ్మణమున చెప్పెను. యజమానః=యజమానుఁడు, తేజః=తేజస్సును, అవరున్ధే ఏవ=నిశ్చయముగా తేజస్సును

పొందును. (సమిధ్వృద్ధము దీప్తి ప్రతిపాదకమగుటచే తేజఃప్రాప్తి కలుగును.) ''ఉగ్రామా తిష్ఠ'' ఇతి ఆహ='ఓ యజమానుఁడా! నీవు దక్షిణ దిక్కు నాక్రమించియుండుమని అధ్వర్యుఁడు ముఖ్యబ్రాహ్మణమున చెప్పెను. ఇన్ద్రియమ్ ఏవ=ఇంద్రియ సామర్థ్యమునే, అవరున్ధే=యజమానుఁడు పొందును. (ఉగ్ర శబ్దము ఇంద్రియబలోపేతత్వమును చెప్పును కనుక ఇంద్రియ ప్రాప్తి కలుగును.) ''విరాజమా తిష్ఠ'' ఇతి ఆహ=ఓ యజమానుఁడా! నీవు పశ్చిమ దిక్కు నాక్రమించి యుండుమని అధ్వర్యుఁడు (శ్రుతి) చెప్పెను. అన్నాద్యమేవ=శ్రేష్ఠమైన అన్నమునే, అవరున్ధే=యజమానుఁడు పొందును. ('అన్నం వై విరాట్' అను శ్రుతి ననుసరించి అన్నప్రాప్తి కలుగును.) ''ఉదీచీమా తిష్ఠ'' ఇతి ఆహ='ఓ యజమానుఁడా! ఉత్తర దిక్కు నాక్రమించియుండుము' అని అధ్వర్యుఁడు (శ్రుతి) చెప్పెను. పశూన్ ఏవ=పశువులనే, అవరున్ధే=యజమానుఁడు పొందును. ('యుక్తి పశుమాక్రీత ముదఞ్చం నయన్తి' అను శ్రుతి పశువునకు ఉత్తర దిక్సంబంధమును చెప్పుటవలన పశుప్రాప్తి కలుగును.) ''ఊర్ధ్వామా తిష్ఠ'' ఇతి ఆహ='ఓ యజమానుఁడా! నీవు ఊర్ధ్వ దిక్కు నాక్రమించియుండుము' అని అధ్వర్యుఁడు (శ్రుతి) చెప్పెను. సువర్గం లోకమేవ=స్వర్గలోకమునే, అభిజయతి=యజమానుఁడు అంతటను జయించును. (స్వర్గలోకము ఊర్ధ్వభాగమున నుండుటవలన అభిజయము కలుగును.)

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి సమిదాదులైన దిక్కుల నామములను ప్రశంసించినది. తాత్పర్యము అర్థమునందే వివరింపఁబడినది.

5. మంత్రము : అనూజ్ఞీహితే । సువర్గస్య లోకస్య సమష్ట్యై (౨) ।

అర్థము : ఏతత్=ఇది, సువర్గస్య లోకస్య=స్వర్గలోకముయొక్క, సమష్ట్యై=ప్రాప్తికై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి విహితమైన మానసమైన అనుక్రమణమును ప్రశంసించినది. శేషము స్పష్టము.

6. మంత్రము : మారుత ఏష భవతి । అన్నం వై మరుతః । అన్న మేవావరున్ధే ।

అర్థము : ఏషః=ఈ పురోడాశము, మారుతః=మరుద్దేవతాకము, భవతి=కావలెను. అన్నం వై=అన్నమే, మరుతః=మరుత్తులు. అతః=ఈ కారణమువలన, అయమ్=మరుద్దేవతాక పురోడాశమును నిర్వాపము చేసిన ఈ యజమానుఁడు, అన్నమ్=అన్నమును, అవరున్ధే ఏవ=నిశ్చయముగ పొందును.

తాత్పర్యము : యజమానుని దిగ్వ్యాస్థాపనానంతరము మరుద్దేవతలకై 'మారుత మేకవిగ్ంశతి కపాలం నిర్వపతి' అను కల్పసూత్రము పురోడాశ నిర్వాపమును విధించినది. ఈ అనుబ్రాహ్మణము చెప్పిన మరుద్దేవతాక పురోడాశ విధినే ఆ కల్పసూత్రము చెప్పినది.శేషము స్పష్టము.

7. మంత్రము : ఏకవిగ్ంశతికపాలో భవతి ప్రతిష్ఠిత్యై ।

అర్థము : ఏకవిగ్ంశతి కపాలః భవతి=పూర్వోక్త మారుత పురోడాశము ఏకవింశతి కపాల సంస్కృతము కావలెను. ఏతత్=ఈ ఏకవింశతిత్వము, ప్రతిష్ఠిత్యై=ప్రతిష్ఠ (దృఢస్థితి) కొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి పూర్వోక్త పురోడాశమందు ఏకవింశతిత్వ రూప గుణవిశేషమును విధించినది. 'ఏకవిగ్ంశః స్తోమానాం ప్రతిష్ఠా' అని చెప్పఁబడుటవలన ఏకవింశతిత్వమునకు ప్రతిష్ఠా హేతుత్వము ఏర్పడుచున్నది.

8. మంత్రము : యోఽరణ్యేఽనువాక్యో గణః తం మధ్యత ఉపదధాతి । గ్రామ్యైరేవ పశుభి రారణ్యా న్పశూ న్పరిగృహ్ణాతి । తస్మాద్గ్రామ్యైః పశుభి రారణ్యాః పశవః పరిగృహీతాః ।

అర్థము : అరణ్యే=అరణ్యమునందు, అనువాక్యః గణః=అధ్యయనము చేయందగిన అనువాకమునందు ఆమ్నాతమైన మరుద్గణము, యః=ఏది, అస్తి=కలదో, తమ్=ఆ మరుద్గణమును, మధ్యతః=ఈదృఙ్చేత్యాది మంత్రమునందు (కా.1, ప్ర.8, అను.13) చెప్పఁబడిన 'ఈదృఙ్' ఇత్యాది మరుద్గణములు రెండింటియొక్క మధ్యమునందు, ఉపదధాతి=ఉంచవలెను. గ్రామ్యైః పశుభిః ఏవ=గ్రామ్య పశువులచేతనే, ఆరణ్యాన్ పశూన్=అరణ్య పశువులను, పరిగృహ్ణాతి=పరిగ్రహించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, గ్రామ్యైః పశుభిః=గ్రామ్య పశువులచే, ఆరణ్యాః పశవః=అరణ్యపశువులు, పరిగృహీతాః=పరిగ్రహించఁబడినవి.

తాత్పర్యము : కపాలోపధాన మంత్రముల శేషమును పూరించుటకై యిచట శ్రుతి గణాంతరమును విధించుచున్నది. ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు ''ఈదృఙ్చాన్యాదృఙ్'' అను మంత్రమునందు ఏడుగురేసి మరుత్తులు కల రెండు మరుద్గణములు చెప్పఁబడినవి. ఈదృఙ్ ఇత్యాదికములు ఆ యా మరుద్దేవతల నామధేయములు. మరుద్రూపమున భావన చేయఁబడిన ఉపధేయములైన కపాలములు కూడ ఆ 'ఈదృఙ్' ఇత్యాది నామధేయములు కలవిగా పేర్కొనఁబడినవి. ఆ మరుద్గణములలో 'ఈదృఙ్' ఇత్యాదికము సప్తసంఖ్యా యుక్తము ఒకటియు, 'శుక్రజ్యోతిః' ఇత్యాది సప్తసంఖ్యా యుక్తమైన ఇంకొక గణము ఒకటియుఁ గలవు. అరణ్యమునకు వెళ్లి అచట అధ్యయనము చేయఁదగిన అనువాకమునందు 'ధునిశ్చ ధ్వాన్తశ్చ' అను సప్తసంఖ్యా యుక్తమైన మఱియొక గణము పేర్కొనఁబడినది. ఆ అనువాక్య గణమును 'ఈదృఙ్' ఇత్యాది గణద్వయ మధ్యమున ఉంచవలెను. ధుని, ధ్వాంత, ధ్వన, ధ్వనయన్, నిలింప, విలింప, విక్షిప నామధేయములు గల మరుత్తులు ఆ అనువాక్య గణమునందు పేర్కొనఁబడినారు.

ఈ అనువాక్యగణమును గణద్వయ మధ్యమమున ఉపధానము చేయఁగా, ఇరు వైపులందు ఉన్నటువంటి గ్రామ్య పశువులచే నంతటను అవరోధము చేసి అరణ్య పశువులను పరిగ్రహించినవాఁ డగును. అరణ్య గణము మధ్యమందు ప్రతిష్ఠ మైనది కనుకనే లోకమునందుఁ గూడ అరణ్యమునందు సంచరించునట్టి హరిణాదులను తెచ్చి అవి పాఱిపోకుండుటకై గ్రామమందు పరిచయము కలిగియున్న హరిణాదులతో రెండు వైపులను ఒక త్రాటిచే బంధించి తీసికొనుచున్నారు.

9. మంత్రము : పృథీర్వైన్యః । అభ్యషిచ్యత (౩) । స రాష్ట్రం నాభవత్ । స ఏతాని పార్థాన్యపశ్యత్ । తాన్యజుహోత్ । తైర్వై స రాష్ట్రమభవత్ ।

అర్థము : వైన్యః=వేనుని కుమారుఁడైన, పృథీః=పృథి అను రాజు, అభ్యషిచ్యత=రాజ్యమునందు అభిషిక్తుఁడయ్యెను. సః=ఆ పృథిరాజు, రాష్ట్రమ్=రాష్ట్రమును, నాభవత్=పొందలేదు. సః=ఆ పృథిరాజు, ఏతాని పార్థాని=ఈ ''అగ్నయే స్వాహా'' ఇత్యాది పార్థసంజ్ఞక మంత్రవాక్యములను, అపశ్యత్=రాష్ట్ర ప్రాప్తి సాధనములనుగా, చూచెను (తెలిసికొనెను). తాని=ఆ మంత్రవాక్య సాధ్యములైన హవిస్సులను, అజుహోత్=హోమము చేసెను. తైః వై=ఆ హోమములచేతనే, సః=ఆ పృథి రాజు, రాష్ట్రమ్=రాష్ట్రమును, అభవత్ (ప్రాప్నోత్)=పొందెను.

తాత్పర్యము : పార్థహోమములను విధించుటకై ఇచట శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది. వేనుని కుమారుఁడైన పృథి యను ఒక రాజు రాజసూయమునందు పార్థహోమమును చేయకుండ అభిషేకింపఁబడెను. అందువలన అతఁడు రాజ్యమును పొందలేదు. ఇందువలన రాష్ట్ర ప్రాప్తికై ఆ పృథిరాజు పార్థసంజ్ఞకములైన ''అగ్నయే స్వాహా'' ఇత్యాది మంత్రవాక్యములను చూచి (తెలిసికొని) ఆ మంత్రములచే హవిస్సులను హోమము చేసి రాష్ట్రమును పొందెను.

10. మంత్రము : యత్పార్థాని జుహోతి । రాష్ట్రమేవ భవతి ।

అర్థము : పార్థాని=పార్థహవిస్సులను, జుహోతి యత్=హోమము చేయుచున్నచో, రాష్ట్రమ్=రాష్ట్రమును, భవత్యేవ=నిశ్చయముగ పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి పార్థహోమములను విధించుచున్నది. రాజసూయ యాగకర్త పార్థహోమముల ననుష్ఠించవలెను. అప్పు డతఁడు రాష్ట్రమును తప్పక పొందును.

11. మంత్రము : బార్హస్పత్యం పూర్వేషా ముత్తమం భవతి । ఐన్ద్ర ముత్తరేషాం ప్రథమమ్ । బ్రహ్మ చైవాస్మై క్షత్త్రం చ సమీచీ దధాతి । అథో బ్రహ్మన్నేవ । క్షత్త్రం ప్రతిష్ఠాపయతి (౪) ।

అర్థము : బార్హస్పత్యమ్=''బృహస్పతయే స్వాహా'' అను మంత్రవాక్యము, పూర్వేషామ్=''అగ్నయే స్వాహా'' ఇత్యాదులైన మొదటి ఆఱు మంత్రములలో, ఉత్తమం భవతి=చరమ మగుచున్నది. ఐన్ద్రమ్=''ఇన్ద్రాయ స్వాహా'' అను మంత్ర వాక్యము, ఉత్తరేషామ్=తదనంతర మంత్రవాక్యములలో, ప్రథమమ్=మొదటిది, భవతి=అగుచున్నది. బ్రహ్మ చ=బ్రాహ్మణ జాతిని, క్షత్త్రం చ=క్షత్త్రియ జాతిని, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, సమీచీ=పరస్పర స్నేహయుక్తముగా, దధాతి=ఆ మంత్ర వాక్యముల ద్వయము పూర్వోత్తర భావముచే చేయుచున్నది. అథో=మఱియు, బ్రహ్మన్నేవ=బ్రాహ్మణునియందే, క్షత్త్రమ్=క్షత్త్రియుని, ప్రతిష్ఠాపయతి=ప్రతిష్ఠితుని చేయుచున్నది.

తాత్పర్యము : పార్థహోమ మంత్రములలోని షష్ఠ సప్తమ మంత్రములను శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. ''బృహస్పతయే స్వాహా'' అను మంత్రవాక్యము ''అగ్నయే స్వాహా'' ఇత్యాది మంత్రవాక్యములలో చివఱిది. ''ఇన్ద్రాయ స్వాహా'' అను మంత్రవాక్యము తదుత్తర మంత్రవాక్యములకు మొదటిది. అనఁగా ఆ రెండు మంత్రవాక్యములు వరుసఁగా నున్నవి. బృహస్పతి యింద్రుఁడును వరుసఁగా బ్రాహ్మణ క్షత్త్రియాభిమాను లగుటవలన ఈ మంత్ర వాక్యద్వయము ఈ యజమానునికొఱకు ఆ జాతిద్వయమును పరస్పర స్నేహ యుక్తమునుగాఁ జేయును. మఱియు ఆ మంత్రము పూర్వోత్తర భావముచే బ్రాహ్మణునియందే క్షత్త్రియుని ప్రతిష్ఠింపజేయును. క్షత్త్రియుని బ్రాహ్మణానుకూలునిగాఁ జేయునని యర్థము.

12. మంత్రము : షట్పురస్తా దభిషేకస్య జుహోతి । షడుపరిష్టాత్ । ద్వాదశ సంపద్యన్తే । ద్వాదశ మాసాః సంవత్సరః । సంవత్సరః ఖలు వై దేవానాం పూః । దేవానామేవ పురం మధ్యతో వ్యవసర్పతి । తస్య న కుతశ్చనోపావ్యాధో భవతి ।

అర్థము : షట్=మొదటి హవిష్షట్కమును, అభిషేకస్య=అభిషేకమునకు, పురస్తాత్=పూర్వము (ముందు), జుహోతి=హోమము చేయవలెను. షట్=ద్వితీయ హవిష్షట్కమును, ఉపరిష్టాత్=అభిషేకమున కనంతరము, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. ద్వాదశ సంపద్యన్తే=మొత్తము పండ్రెండు హోమము లగుచున్నవి. ద్వాదశ మాసాః=పండ్రెండు మాసములు, సంవత్సరః=సంవత్సరము, భవతి=అగుచున్నది. సంవత్సరః=సంవత్సరము, దేవానామ్=దేవతలకు, పూః ఖలు వై=పురమే యగుచున్నది కదా! అయమ్=ఈ విధముగ హోమము చేసిన యజమానుఁడు, మధ్యతః=మధ్యమమున, వ్యవసర్పతి=ప్రవేశించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. తస్య=ఆ యజమానునకు, కుతశ్చన=ఏ ఒక్కనినుండియు, ఉపావ్యాధో భవతి=బాధ కలుగుట లేదు.

తాత్పర్యము : రాజసూయ యాగకర్త రాజసూయమునందు పార్థహోమములలో ప్రథమ షట్కమునకు అభిషేకమునకు పూర్వము, ద్వితీయ షట్కమును అభిషేకమున కనంతరము చేయవలెను. ప్రతి వసంతమందు దేవతలు సోమమును త్రాగుచుండుటవలన భోగస్థాన మగుటచే సంవత్సరము దేవతలకు పురమువంటి దగుచున్నది. పురమునందు పణ్యవీధి (అంగడివీధి) ఉభయ పార్శ్వములందు వ్యవస్థితములైన రెండు వాటికలతో కూడియుండును. అందు పోవుచున్న పురుషుఁడు చోరులచే బాధింపఁబడఁడు. ఆ విధముగనే పార్థములైన రెండు హోమషట్కముల మధ్యమున

అభిషేకముగొనుచు యజమానుడు దేవపుర మధ్యమునందు ప్రవేశించుచున్నాడు. ఆ యజమానునకు ఏ యితరునినుండియు బాధ కలుగదని యర్థము. ఇచట శ్రుతి అభిషేకమునకు పూర్వోత్తర సమయములందు హోమ షట్కమును విధించినది.

13. మంత్రము : భూతానా మవేష్టీ ర్జుహోతి । అత్రాత్ర వై మృత్యు ర్జాయతే । యత్ర యత్రైవ మృత్యు ర్జాయతే । తత ఏవైన మవయజతే । తస్మా ద్రాజసూయేనేజానః సర్వమాయురేతి । సర్వే హ్యస్య మృత్యవో కవేష్టాః । తస్మా ద్రాజసూయేనేజానో నాభిచరితవై । ప్రత్యగేన మభిచారః స్తృణుతే (౫) ।

రున్ధే సమష్ట్యై అనిచ్యత స్థాపయతి జాయతే పశ్చా చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే సప్తమ ప్రపాఠకే సప్తమోఽనువాకః ॥౭॥

అర్థము : భూతానామ్=యక్ష రాక్షస పిశాచాదులయొక్క అవేష్టీః=వినాశమునకు హేతువులైన ఆహుతులను, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. అత్రాత్ర వై=సంధ్యాకాలమునందు, మధ్యరాత్రమునందు, నిర్జనదేశమునందు, ఉచ్ఛిష్టప్రదేశమునందు, బాల్యాద్యవస్థయందును, మృత్యుః=భూతోపద్రవరూప మృత్యువు, జాయతే=పుట్టుచున్నది. యత్ర యత్రైవ=ఎచ్చటెచ్చటైతే, మృత్యుః జాయతే=మృత్యువు ఉత్పన్న మగుచున్నదో, తతః ఏవ=ఆ దేశ కాలములనుండి, అవస్థావిశేషమునుండియు, ఏనమ్=ఈ మృత్యువును, అవయజతే=అవేష్టి హోమకర్త ఈ అవేష్టి హవిర్హోమముచే నశింపజేయుచున్నాడు. తస్మాత్=ఆ మృత్యు నాశమువలన, రాజసూయేన ఈజానః=రాజసూయ యాగము చేయుచున్న యజమానుడు, సర్వమ్ ఆయుః=సంపూర్ణమైన ఆయువును, ఏతి=పొందుచున్నాడు.

సర్వే అవేష్టాః=సమస్తములైన అవేష్టిహోమములు, అస్య=ఈ యజమానునియొక్క, మృత్యవః=మృత్యు నాశకములు, భవన్తి. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, రాజసూయేన ఈజానః=రాజసూయ యాగము చేయుచున్న యజమానుడు, నాభిచరితవై=అభిచారహోమము చేయరాదు. అభిచారః=పరులచే చేయఁబడిన అభిచారహోమము, ప్రత్యక్=అభిచార కర్త కభిముఖమై, ఏనమ్=ఈ అభిచారకర్తను, స్తృణుతే=నశింపఁజేయుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అవేష్టాహుతి హోమమును విధించుచున్నది. ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు "అగ్నయే స్వాహా" ఇత్యాది మంత్రజాతమందు ఇరువదినాలుగు ఆహుతులు ఆమ్నాతము లైనవి. వానిలో మొదటి పండ్రెండు ఆహుతులు హోళ్ల సంజ్ఞకములు. "పృథివ్యై స్వాహా" ఇత్యాది ద్వాదశ మంత్ర సాధ్యములైన పండ్రెండు ఆహుతులు అవేష్టులనఁబడును. ఈ ఆహుతులు యక్ష రాక్షస పిశాచాదుల మృత్యువునకు హేతువులు. కనుక రాజసూయ యాగ కర్త ఈ ఆహుతులను హోమము చేయవలెను. సంధ్యాకాలమందు, మధ్యరాత్రమందు, నిర్జన దేశమునందు, ఉచ్ఛిష్ట ప్రదేశమందు, బాల్యాద్యవస్థయందును భూతోపద్రవ రూపమైన మృత్యువు ఉత్పన్న మగుచుండును. రాజసూయ యాగకర్త ఈ అవేష్టి హోమముచే ఆ దేశమునుండియు, కాలమునుండియు, అవస్థా విశేషమునుండియు ఈ భూతోపద్రవ రూప మృత్యువును నశింపఁజేయును. ఆ మృత్యు నాశమువలన రాజసూయయాజి సంపూర్ణాయువును పొందును. శత్రువులచే ఆపాదింపఁబడిన భూతాద్యుపద్రవము రాజసూయ యాగకర్తను పొందదు కనుక, రాజసూయయాజి అభిచార హోమమును చేయరాదు. శత్రువులచేఁ జేయఁబడిన అభిచారము తత్కర్తకే అభిముఖమై ఆ అభిచారకర్తను నశింపఁజేయును.

సప్తమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే సప్తమ ప్రపాఠకే

అష్టమోఽనువాకః

1. మంత్రము : సోమస్య త్విషిరసి తవేవ మే త్విషి ర్భూయాదితి శార్దూలచర్మోపస్తృణాతి । యైవ సోమే త్విషిః । యా శార్దూలే । తామేవావరున్ధే ।

అవతారిక: సప్తమానువాకమునందు దిగ్వ్యాస్థాపన మంత్రములకు బ్రాహ్మణము చెప్పఁబడినది. ఈ అష్టమానువాకమునందు రాజసూయ యాగకర్తకు రాజ్యాభిషేక మంత్రములకు బ్రాహ్మణము చెప్పఁబడుచున్నది.

అర్థము : "సోమస్య త్విషిరసి తవేవ మే త్విషిర్భూయాత్" ఇతి='ఓ శార్దూలచర్మమా! నీవు సోముని దీప్తి వగుచున్నావు. నీకువలె నాకును దీప్తి యగుఁగాక' అను మంత్రముచే, శార్దూలచర్మ=పులితోలును, ఉపస్తృణాతి=పఱచవలెను. సోమే=సోమునియందు, యా త్విషిః=ఏ కాంతి కలదో, శార్దూలే=శార్దూలమందు, యా=ఏ కాంతి కలదో, తామేవ=ఆ కాంతినే, అవరున్ధే=యజమానుడు పొందుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : ప్రశాస్త యను ఋత్విజుని స్థానమున కగ్రభాగమున ఖాదిరమైన ఆసందిని కాని, ఔదుంబరమైన ఆసందిని కాని ప్రతిష్ఠించి ఈ మంత్రమును పఠించుచు ఆ ఆసందియందు పులితోలును ప్రాచీనగ్రీవముగాను, ఉత్తరలోమముగాను పఱచవలెను. శార్దూల చర్మ గతమైన దీప్తిని చూచి సోమదీప్తిగా భావన చేయుటవలన ఉభయప్రాప్తి కలుగును. ఖాదిరము=చంద్రచెట్టునకు సంబంధించినది. ఔదుంబరము=మేడిచెట్టునకు సంబంధించినది. ఆసంది=పీట లేక - చిన్న కుర్చీ. ప్రాచీనగ్రీవము=మెడ తూర్పుగా నుండునది. ఉత్తరలోమము=రోమములు ఉపరిభాగమున ఉండునది. (ఈ వివరణము కల్పసూత్రము ననుసరించి చేయఁబడినది. ఇచట శార్దూల చర్మాస్తరము విధింపఁబడినది.)

2. మంత్రము : మృత్యోర్వా ఏష వర్ణః । యచ్ఛార్దూలః । అమృతగ్ం హిరణ్యమ్ । అమృతమసి మృత్యోర్మా పాహీతి హిరణ్య ముపాస్యతి । అమృతమేవ మృత్యోరన్తర్ధత్తే । శతమానం భవతి (౧) । శతాయుః పురుషః శతేన్ద్రియః । ఆయుష్యేవేన్ద్రియే ప్రతితిష్ఠతి ।

అర్థము : శార్దూలః యత్ = శార్దూలము ఏది కలదో, ఏషః=ఇది, మృత్యోః=మృత్యువుయొక్క, వర్ణః ఏవ=దేహమే. హిరణ్యమ్=బంగారము, అమృతమ్=అమృత స్వరూపము. (నాశము లేనిది.) "అమృతమసి మృత్యోర్మా పాహి" ఇతి='ఓ హిరణ్యమా! నీవు అమృత స్వరూపము (మరణము లేనిదానవు.) అగుచున్నావు. కావున మృత్యువునుండి నన్ను రక్షింపుము' అను మంత్రముచే, హిరణ్యమ్=బంగారమును, ఉపాస్యతి=పూర్వోక్తమైన శార్దూల చర్మముపైని ఉంచవలెను. తేన=ఆ హిరణ్యము నుంచుటచే, మృత్యోః అన్తః=మృత్యువుయొక్క లోపల, అమృతమేవ=అమృతమునే, ధత్తే=అధ్వర్యుడు ఉంచినవాఁడగుచున్నాడు. శతమానం భవతి=ఆ హిరణ్యము శతమానమై యుండవలెను. శతాయుః, పురుషః, శతేన్ద్రియః. ఆయుష్యేవ, ఇన్ద్రియే, ప్రతితిష్ఠతి. (శతమానమ్ ఇత్యాది మంత్రమునకు వివరణమును సప్తమానువాకమునందలి పంచమ మంత్ర వ్యాఖ్యానమున చూడవలెను.)

తాత్పర్యము : శార్దూలము మృత్యువుయొక్క దేహమే. బంగారము అమృత స్వరూపము (మరణము లేనిది). అధ్వర్యుడు శార్దూల చర్మముపైని అమృతమసీత్యాది మంత్రమును పఠించుచు బంగారము నుంచవలెను. అప్పుడు అధ్వర్యుడు మృత్యువులోపల అమృతమునే ఉంచినవాఁడగును. ఆ బంగారము శతమానమై యుండవలెను. శేషము స్పష్టము. ఇచట హిరణ్య స్థాపనము, తత్ప్రమాణమును క్రమముగ విధించఁబడినది.

3. మంత్రము : దివ్యోన్మా పాహీత్యుపరిష్టా దధినిదధాతి । ఉభయత ఏవాస్మై శర్మ దధాతి ।

అర్థము : ''దివ్యోన్మా పాహి'' ఇతి='ప్రకాశాత్మకమైన ఓ సువర్ణపాత్రమా! నీవు నన్ను రక్షింపుము' అను మంత్రముచే, ఉపరిష్టాత్=యజమానుని శిరముపైని, అధినిదధాతి=సువర్ణ పాత్రము నుంచవలెను. ఉభయతః ఏవ=ఊర్ధ్వాధో భాగములు రెండింటినుండియే, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, శర్మ=సుఖమును, దధాతి=ఉంచినవాఁడగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : అధ్వర్యుఁడు ''దివ్యోన్మా పాహి'' అను మంత్రమును పఠించుచు యజమానుని శిరస్సుపై నభిషేక జలసేచన నిమిత్తము శతచ్ఛిద్రములు గల సువర్ణపాత్రము నుంచవలెను. అధోభాగమైన శార్దూలచర్మమందు సువర్ణము నుంచవలెనని పూర్వమంత్రమున చెప్పఁబడినది. యజమానునకు ఊర్ధ్వాధో భాగములందు అమృత రూపమైన సువర్ణము స్థాపిత మగుటవలన అధ్వర్యుఁడు యజమానునకు ఉభయ భాగములనుండియు సుఖమును కలుగఁజేయుచున్నాఁడు. ఇచట శిరోభాగమున సువర్ణ స్థాపనము విధింపఁబడినది.

4. మంత్రము : అవేష్టా దందశూకా ఇతి క్లీబం సీసేన విధ్యతి । దందశూకానేవావయజతే । తస్మాత్క్లీబం దందశూకా దగ్ంశుకాః ।

అర్థము : ''అవేష్టా దందశూకాః'' ఇతి='సర్పములు నశింపఁజేయఁబడినవి' అను మంత్రముచే, క్లీబమ్=నపుంసకుని, సీసేన=సీసముచే, విధ్యతి=గ్రుచ్చవలెను. దన్దశూకానేవ=సర్పములనే, అవయజతే=తొలఁగించిన వాఁడగుచున్నాఁడు. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, క్లీబమ్=నపుంసకుని, దన్దశూకాః=సర్పములు, దంశుకాః=కఱచునవి, భవన్తి=అగుచున్నవి.

తాత్పర్యము : అధ్వర్యుఁడు ''అవేష్టా దన్దశూకాః'' అను మంత్రమును పఠించుచు యజమానునకు దక్షిణ భాగమున ఆసీనుఁడై యున్న నపుంసకుని సీసముచే గ్రుచ్చవలెను. అప్పుడు అధ్వర్యుఁడు సర్పములనే తొలఁగించినవాఁడగును. సర్పముగా భావన చేయఁబడిన సీసమును క్లీబునిపైని పడవేయుటవలన లోకమునందుఁ గూడ వల్మీకోపేతమైన (పుట్టలతోఁ గూడియున్న) అరణ్యమునందు వెళ్లుచున్న నపుంసకుని సర్పములు కఱచునవి యగుచున్నవి. ఇచట క్లీబునకు సీస వేధ విధింపఁబడినది.

5. మంత్రము : నిరస్తం నముచేః శిర ఇతి లోహితాయసం నిరస్యతి పాప్మానమేవ నముచిం నిరవదయతే ।

అర్థము : ''నిరస్తం నముచేః శిరః'' ఇతి='నముచి రాక్షసుని శిరము తొలఁగింపఁబడినది' అను మంత్రముచే, లోహితాయసమ్=రాగివస్తువును, నిరస్యతి=వేది బహిర్భాగమున పడవేయవలెను. అనేన=దీనిచే, పాప్మానమ్=పాపరూపుఁడైన, నముచిమేవ=నముచినే, నిరవదయతే=తొలఁగించినవాఁడగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ''నిరస్తం నముచేః శిరః'' అను మంత్రమును పఠించుచు యజమానుఁడు ఎడమ పాదముచే రాగివస్తువును వేది బహిర్భాగమునకు త్రోయవలెను. ఇట్లు చేయుటవలన పాపరూపుఁడైన నముచినే తొలఁగించినట్లగును. యజమానుఁడు ఆసంది నెక్కుచు ''అవేష్టా దన్దశూకాః'' అను మంత్రమును చదువుచు కుడిపాదముచే సీసమును నపుంసకుని పైని ''నిరస్తం నముచేః శిరః'' అను మంత్రమును పఠించుచు నాపితుని (మంగలి) పైని ఎడమ పాదముచే రాగివస్తువును ఉంచవలెనని, ఆ ఉభయములను వేది బహిర్భాగమునందు తొలఁగించవలెననియు ''తామారోహన్యజమానః'' అను ఆపస్తంబ సూత్రము చెప్పుచున్నది. ఇచట లోహితాయస నిరసనము విధింపఁబడినది. పూర్వము ఫేనము (సముద్రపు నురుఁగు) చే పడవేయఁబడిన నముచి శిరము ఈ తామ్రరూపముగా పరిణమించినదని, ఈ తామ్రమును నాపితునిపైని ఉంచవలెననియు విద్యారణ్యమున స్పష్టీకరింపఁబడినది.

6. మంత్రము : ప్రాణా ఆత్మనః పూర్వేఽభిషిచ్యా ఇత్యాహుః (౨) । సోమో రాజా వరుణః । దేవా ధర్మసువశ్చ యే । తే తే వాచగ్ం సువన్తాం తే తే ప్రాణగ్ం సువన్తా మిత్యాహ । ప్రాణానేవాత్మనః పూర్వా నభిషిఞ్చతి ।

అర్థము : ప్రాణాః=వాక్ప్రభృతురాదులు, ఆత్మనః=యజమానునికంటె, పూర్వే=పూర్వములై (పూర్వమందు), అభిషిచ్యాః=అభిషేకింపఁబడినవి, ఇతి=అని, ఆహుః=అభిజ్ఞులు చెప్పిరి. ''సోమో రాజా వరుణః, దేవా ధర్మసువశ్చ యే, తే తే వాచగ్ం సువన్తాం తే తే ప్రాణగ్ం సువన్తామ్'' ఇతి ఆహ='ఓ యజ్ఞకర్తా! సోమరాజు, వరుణరాజు, అగ్న్యాది దేవతలు, ఎవరెవరు ధర్మమును తెలిసినవారైయున్నారో, వా రందఱు నీయొక్క వాగాదులైన ఇంద్రియములను తెలిసికొందురు గాక' అని ముఖ్యబ్రాహ్మణమున అధ్వర్యుఁడు పలికెను. ప్రాణానేవ=వాగాదులనే, ఆత్మనః=యజమానునికంటె, పూర్వాన్=ప్రథమములనుగా, అభిషిఞ్చతి=అధ్వర్యుఁడు అభిషేకము చేసినవాఁడగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ''సోమో రాజా వరుణో దేవాః'' అనునది అభిమంత్రణ మంత్రపాఠము. యజమానుని అభిషేకముకంటె పూర్వము యజమానుని వాగాదులను సోమ వరుణాది దేవతలు తెలిసికొందురు (గుర్తింతురు) గాక యని ఆ అభిమంత్రణ పాఠమునందు చెప్పఁబడుటవలన యజమానుని వాగాదులు యజమానుని అభిషేకముకంటె పూర్వమే అభిషేకింపఁబడినవని అభిజ్ఞులు చెప్పినారు. అమూర్తములైన ఆ వాగాదులకు ''సోమో రాజా'' ఇత్యాది మంత్రపాఠ మాత్రముచే అభిషేకము యుక్తము కదా! సోమాది దేవతలు అభిషిక్తములైన వాగాదులను తెలిసికొందురనియే అవగత మగుచున్నది. ఆ పాఠము ప్రథమమున చేయఁబడినది కనుక ఇది పూర్వాభిషేకమని గ్రహించవలెను.

7. మంత్రము : యద్బ్రూయాత్ । అగ్నేస్త్వా తేజసాఽభిషిఞ్చామీతి । తేజస్వ్యేవ స్యాత్ । దుశ్చర్మా తు భవేత్ । సోమస్య త్వా ద్యుమ్నేనాభిషిఞ్చామీత్యాహ । సౌమ్యో వై దేవతయా పురుషః (౩) । స్వయైవైనం దేవతయాఽభిషిఞ్చతి

అర్థము : ''అగ్నేస్త్వా తేజసాఽభిషిఞ్చామి'' ఇతి='ఓ యజమానుఁడా! నిన్ను అగ్నియొక్క తేజస్సుచే అభిషేకించుచున్నాన'ని బ్రూయాత్ యత్=చెప్పినట్టి పక్షమున, తేజస్వ్యేవ స్యాత్=యజమానుఁడు తేజస్వంతుఁడే యగును. తు=కాని, దుశ్చర్మా=యజమానుఁడు దుష్టచర్మము కలవాఁడు, స్యాత్=అగును. అతః=ఈ కారణమువలన, ''సోమస్య త్వా ద్యుమ్నేనాభిషిఞ్చామి'' ఇతి ఆహ='ఓ యజమానుఁడా! సోమునియొక్క దీప్తిచే నిన్ను అభిషేకించుచున్నాన'ని ముఖ్యబ్రాహ్మణమున అధ్వర్యుఁడు పలికెను. పురుషః=పురుషుఁడు, దేవతయా=దేవతచే, సౌమ్యో వై=సోముఁడు కలవాఁడే. (తదా=అప్పుడు, అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు,) స్వయా దేవతయైవ=స్వీయ దేవతచేతనే అభిషేకము చేసినవాఁడగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ''సోమస్య త్వా ద్యుమ్నేనాభిషిఞ్చామి'' అను ఈ అభిషేక మంత్రమునందలి ప్రథమ భాగమునకు, ''అగ్నేస్త్వా తేజసాఽభిషిఞ్చామి'' అను శాఖాంతర పాఠమును నిరాకరించి ఇచటఁ గల పాఠమును శ్రుతి విధించుచున్నది. రాజసూయ యాగమునందు యజమానుని అభిషేకము చేయునపుడు ''అగ్నేస్త్వా తేజసాఽభిషిఞ్చామి'' అని అధ్వర్యుఁడు పఠించినచో, యజమానుఁడు తేజస్వియే యగును. కాని దుశ్చర్ముఁడగును. అందువలన ''సోమస్య త్వా ద్యుమ్నేనాభిషిఞ్చామి'' అని పఠించవలెను. ''సోమో వై రేతోధాః'' ఇత్యాది శ్రుతియందు రేతోధారియగు పురుషునకు సోమత్వము నిరూపింపఁబడుటవలన పురుషుఁడు సోమదేవత్యుఁడని స్పష్టమైనది. సోమదేవతచే అభిషేకము జరుగుచో లావణ్యము లభించుటవలన యజమానునకు దుశ్చర్మత్వము సంభవించదు.

8. మంత్రము : అగ్నేస్తేజసేత్యాహ । తేజ ఏవాస్మిన్దధాతి । సూర్యస్య వర్చసేత్యాహ । వర్చ ఏవాస్మిన్దధాతి । ఇన్ద్రస్యేన్ద్రియేణేత్యాహ । ఇన్ద్రియ మేవాస్మిన్దధాతి । మిత్రావరుణయో ర్వీర్యేణేత్యాహ । వీర్యమేవాస్మిన్దధాతి । మరుతా మోజసేత్యాహ (౪) । ఓజ ఏవాస్మిన్దధాతి ।

అర్థము : 'అగ్నేస్తేజసా' ఇతి ఆహ='ఓ యజమానుఁడా! నిన్ను అగ్నియొక్క తేజస్సుచే అభిషేకించుచున్నానని' అధ్వర్యుఁడు యజమానుని అభిషేకించుచు పలికెను. అనేన=ఈ అగ్నితేజోఽభిషేకముచే, తేజః ఏవ=తేజస్సునే, అస్మిన్=ఈ యజమానునియందు, దధాతి=స్థాపించుచున్నాఁడు. 'సూర్యస్య వర్చసా' ఇతి ఆహ=' సూర్యునియొక్క తేజస్సుచే అభిషేకించుచున్నానని' పలికెను. వర్చః ఏవ=తేజస్సునే, అస్మిన్, దధాతి. 'ఇన్ద్రస్యేన్ద్రియేణ' ఇతి ఆహ='ఇంద్రునియొక్క వీర్యముచే అభిషేకించుచున్నానని' చెప్పెను. ఇన్ద్రియమేవ=వీర్యమునే, అస్మిన్, దధాతి. 'మిత్రావరుణయో ర్వీర్యేణ' ఇతి ఆహ='మిత్రావరుణ దేవతల బలముచేత అభిషేకించుచున్నానని' పలికెను. వీర్యమేవ, అస్మిన్, దధాతి. 'మరుతామోజసా' ఇతి ఆహ='మిత్రావరుణుల తేజస్సుచేత అభిషేకించుచున్నానని' పలికెను. ఓజః ఏవ=తేజస్సునే, అస్మిన్, దధాతి.

తాత్పర్యము : ''సోమస్య త్వా ద్యుమ్నేనాభి షిఞ్చామి'' అను అభిషేక మంత్ర పాఠములో గల 'అగ్నేస్తేజసా' ఇత్యాది మంత్రభాగములను ఆ యా భాగములందు చెప్పఁబడిన తేజ ఆదులను యజమానుఁడు పొందుటచే ఈ శ్రుతి ఆ యా భాగములను ప్రశంసించినది. శేషము స్పష్టము.

9. మంత్రము : క్షత్రాణాం క్షత్రపతి రసీత్యాహ। క్షత్రాణామేవైనం క్షత్రపతిం కరోతి।

అర్థము : ''క్షత్రాణాం క్షత్రపతిరసి'' ఇతి ఆహ='ఓ యజమానుఁడా! నీవు సర్వక్షత్రియులకు నాయకుఁడ వగుచున్నావని' అభిషేకానంతరము అధ్వర్యుఁడు యజమానునితో అనెను. అనేన=ఈ పలుకుటచే, అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, క్షత్రాణామేవ=సర్వక్షత్రియులకే, క్షత్రపతిమ్=నాయకునిగా, కరోతి=చేయువాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఈ మంత్రముచే అధ్వర్యుఁడు యజమానుని అభిమంత్రించవలెను.

10. మంత్రము : అతి దివస్పాహీత్యాహ। అత్యన్యాన్పాహీతి వావైతదాహ।

అర్థము : ''అతి దివస్పాహి'' ఇతి ఆహ='ఓ యజమానుఁడా! ప్రకాశించుచున్న యితర రాజుల నతిక్రమించి నీవే సర్వ భూమిని పాలింపుము' అని అధ్వర్యుఁడు అభిషిక్తుఁడైన యజమానునితో పలికెను. అన్యాన్=ఇతర రాజులను, అతి=అతిక్రమించి, పాహీతి వావ=పరిపాలింపుమనియే, ఏతత్=ఈ అధ్వర్యు (మంత్ర) వాక్యము, ఆహ=చెప్పెను.

తాత్పర్యము : స్పష్టము. ఈ మంత్రము చెప్పుచు అభిషేక కాలమందు లేపలిప్తములైన వస్త్రములను మాత్రము అధ్వర్యుఁడు విడువవలెను.

11. మంత్రము : సమావవృత్రన్నధరాగుదీచీ రిత్యాహ। రాష్ట్రమేవాస్మి న్ధ్రువమకః।

అర్థము : ''సమావవృత్ర న్నధరాగుదీచీః'' ఇతి ఆహ='యజమానుని శరీరమున లేపరూపముననున్న ఉదకములు అభిషేక కాలమందు అభిషేక జలముచే కడుగఁబడినవై క్రిందికి పైకిని చింది పడుచు శిరస్సునుండి పాదాగ్రమువరకు స్రవించుచున్నవి' అని శ్రుతి చెప్పెను. అనేన=దీనిచే, రాష్ట్రమేవ=రాష్ట్రమునే, అస్మిన్=ఈ యజమానునియందు, ధ్రువమ్=నిశ్చయముగ (చలించనదిగ), అకః=చేసినట్లగుచున్నది.

తాత్పర్యము : లేపోదకములు ఊర్ధ్వాధో భాగములందు బాగుగ ఆవరించి ఉండుటచే శ్రుతి రాష్ట్ర స్థిరత్వ (ధ్రౌవ్య) సంపత్తిని తెలియఁజేయుచున్నది. శేషము స్పష్టము. (ఈ మంత్రములకన్నింటికి ముఖ్యబ్రాహ్మణ వ్యాఖ్యానమునందు వినియోగము చెప్పఁబడినది.)

12. మంత్రము : ఉచ్ఛేషణేన జుహోతి। ఉచ్ఛేషణభాగో వై రుద్రః। భాగధేయేనైవ రుద్రం నిరవదయతే (౫)।

అర్థము : ఉచ్ఛేషణేన=అభిషేకము చేయఁగా పాత్రమందు శేషించియున్న జలముచే, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. రుద్రః=రుద్రుఁడు, ఉచ్ఛేషణ భాగః వై=శేషించిన భాగ స్వరూపుఁడే. భాగధేయేనైవ=రుద్ర భాగముచేతనే, రుద్రమ్=రుద్రుని (క్రూరదేవుని), నిరవదయతే=తొలఁగించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ''రుద్ర యత్తే క్రయీ పరం నామ'' అను ఉచ్ఛేషణ భాగ హోమ మంత్రము ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందామ్నాతమైనది. ఆ మంత్రమును పఠించుచు చేయవలసిన ఉచ్ఛేషణ భాగహోమమును ఇచట ఈ అనుబ్రాహ్మణము (శ్రుతి) విధించినది. ''యదగ్నయే స్విష్టకృతేఽవద్యతి భాగధేయేనైవ తద్రుద్రగ్ం సమర్ధయతి'' అను శ్రుతియందు రుద్రుఁడు ఉచ్ఛేషణ భాగ స్వరూపుఁడని చెప్పఁబడినది. శేషము స్పష్టము.

13. మంత్రము : ఉదఙ్పరేత్యాఽఽగ్నీధ్రే జుహోతి। ఏషా వై రుద్రస్య దిక్। స్వాయామేవ దిశి రుద్రం నిరవదయతే।

అర్థము : ఉదఙ్=ఉత్తర దిశయందు, పరేత్య=వెళ్లి, ఆగ్నీధ్రే=ఆగ్నీధ్ర స్థానమునందు, జుహోతి=పూర్వోక్తమైన ఉచ్ఛేషణ జలభాగమును హోమము చేయవలెను. ఏషా వై=ఇదియే, రుద్రస్య=రుద్రునియొక్క, దిక్=దిక్కు. స్వాయాం దిశ్యేవ=రుద్రునకు స్వీయమైన దిక్కునందే, రుద్రమ్=రుద్రుని, నిరవదయతే=తొలఁగించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఆ హోమమునందే ఒక విశేషమును ఈ శ్రుతి విధించుచున్నది. అధ్వర్యుఁడు ఉత్తరపువైపున వెళ్లి ఆగ్నీధ్రస్థానమునందు ఉచ్ఛేషణ జలమును హోమము చేయవలెను. ఈ ఉత్తరమే రుద్రుని దిక్కు. కనుక ఈ విధముగ చేయుటవలన అధ్వర్యుఁడు రుద్రుని (క్రూరదేవుని) రుద్రునకు స్వకీయమైన దిక్కునందే విడిచినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

14. మంత్రము : రుద్ర యత్తే క్రయీ పరం నామేత్యాహ। యద్వా అస్య క్రయీ పరం నామ। తేన వా ఏష హినస్తి। యగ్ం హినస్తి।

తేనైవైనగ్ం సహ శమయతి।

అర్థము : ''రుద్ర యత్తే క్రయీ పరం నామ'' ఇతి ఆహ='ఓ యీశ్వరా! నీకు శ్రేష్ఠమైన శర్వాది నామధేయము నీ నామమును జపించుచున్నవారిని ఫలము నిచ్చుటచే వశము చేసికొనినదై ఏది యున్నదో' అని ముఖ్యబ్రాహ్మణము చెప్పినది. అస్య=ఈ యీశ్వరునియొక్క, క్రయీ పరం నామ యత్ వై=శ్రేష్ఠమైన శర్వాది నామధేయము (ఈశ్వర నామమును జపించుచున్నవారిని ఫలప్రదానముచే) వశము చేసికొనినదై యేది కలదో, తేన వై=ఆ శర్వాది నామముచేతనే, ఏషః=ఈ రుద్రుఁడు, హినస్తి=తన క్రోధమున విషయుఁడైన పురుషుని హినస్తి=హింసించుచున్నాఁడు. యమ్=ఏ పురుషుని, హినస్తి=హింసించుచున్నాఁడో, తేనైవ సహ=ఘాతకమైన ఆ నామముతో కూడనే, శమయతి=ఆహుతి నిచ్చుటచే, శమయతి=శాంతింపఁజేయుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఈ రుద్రుఁడు ఆ శర్వాది నామముచేతనే స్వ క్రోధవిషయీభూత పురుషుని హింసించుచున్నాఁడు. అట్లు కాఁగా, వధ్యుఁడైన పురుషుని ఆ ఘాతక నామముతోడనే శమింపఁజేయుచున్నాఁడు. ఆహుతి దానముచే ఘాతకమైన నామము శమించుచున్నది. అప్పుడే వధ్యుఁడు కూడ శాంతుఁ డగుచున్నాఁడు. వధ్యత్వము నివృత్త మగుచున్నదని యర్థము. 'రుద్ర యత్తే క్రయీ పరం నామ' అను మంత్రమును పఠించుచు పరమేశ్వరునియొక్క శ్రేష్ఠమైన నామమునకు ఆహుతి ఈయఁబడినదని పూర్వము చెప్పఁబడినది. నామమునకు ఆహుతి ప్రదానముచే కలుగునట్టి ప్రయోజనమును ఈ శ్రుతి తెలియఁజేసినది.

15. మంత్రము : తస్మై హుతమసి యమేష్టమసీత్యాహ। యమాదేవాస్య మృత్యు మవయజతే (౬)।

అర్థము : ''తస్మై హుతమసి, యమేష్టమసి'' ఇతి ఆహ='ఆ నామమునకొఱకు పాత్రస్థమైన అభిషేక జలము హుత మగుఁగాక. అది యమునకు ఇష్ట మగుఁగాక' అని ముఖ్యబ్రాహ్మణమున అధ్వర్యుఁడు పలికెను. యమాదేవ=యమునినుండియే, అస్య=ఈ యజమానునియొక్క, మృత్యుమ్=అపమృత్యువును, అవయజతే=నశింపఁజేయుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి 'యమేష్టమ్'అను పదముయొక్క తాత్పర్యమును తెలియఁజేయుచున్నది. యమునకు ఇష్టసిద్ధి కలిగిన దగుచుండఁగా అధ్వర్యుఁడు యజమానునియొక్క అమృతత్వమును నశింపఁజేసినవాఁ డగును.

16. మంత్రము : ప్రజాపతే న త్వదేతాన్యన్య ఇతి తస్యై గృహే జుహుయాత్ । యాం కామయేత రాష్ట్రమస్యై ప్రజా స్యాదితి । రాష్ట్రమేవాస్యై ప్రజా భవతి ।

అర్థము : ''ప్రజాపతే న త్వదేతాన్యన్యః'' ఇతి='ఓ ప్రజాపతీ! నీకంటె ఇతరుఁడెవ్వఁడు కూడ జాతములైన యీ విశ్వములను పరిభవింప సమర్థుఁడు కాలేడు' అను మంత్రముచే, అస్యై=ఇతని మహిషి (పట్టపుదేవి) యొక్క, ప్రజా=పుత్రుఁడు, రాష్ట్రమ్=రాష్ట్రమును, స్యాత్=పాలింప సమర్థుఁ డగుఁగాక, ఇతి=అని, యామ్=ఏ యజమానుని భార్య నుద్దేశించి కోరునో, అస్యై=ఈ ప్రియభార్యయొక్క, ప్రజా=పుత్రుఁడు, రాష్ట్రమ్=రాష్ట్రమును, భవత్యేవ=నిశ్చయముగ పాలింప సమర్థుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ''ప్రజాపతే న త్వదేతాన్యన్యః'' అను మంత్రమును పఠించుచు ఆ యజమానునియొక్క ప్రియభార్యయొక్క గృహమునందు అధ్వర్యుఁడు హోమము చేయవలెను. అధ్వర్యుఁడు ఏ యజమానుని భార్యయొక్క పుత్రుఁడు రాష్ట్రమును పాలింప సమర్థుఁ డగుఁగాక యని ఏ ప్రియభార్య నుద్దేశించి కోరునో, ఆ ప్రియభార్యయొక్క పుత్రుఁడు రాష్ట్రమును పాలింప సమర్థుఁ డగును. ఇచట శ్రుతి యజమానుని భార్యయొక్క గృహమందు హోమము చేయవలెనని విధించినది.

17. మంత్రము : పర్ణమయేనాధ్వర్యు రభిషిఞ్చతి । బ్రహ్మవర్చస మేవాస్మిన్త్విషిం దధాతి । ఔదుమ్బరేణ రాజన్యః । ఊర్జమేవాస్మి న్నన్నాద్యం దధాతి । అశ్వత్థేన వైశ్యః । విశ మేవాస్మిన్పుష్టిం దధాతి । నైయగ్రోధేన జన్యః । మిత్రాణ్యేవాస్మై కల్పయతి । అథో ప్రతిష్ఠిత్యై (౭) ।

భవత్యాహుః పురుష ఓజసేత్యాహ నిరవదయతే యజతే జన్యై ద్వే చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే సప్తమ ప్రపాఠకే అష్టమోఽనువాకః ॥౮॥

అర్థము : పర్ణమయేన=మోదుగు ఆకుతో, అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు, అభిషిఞ్చతి=రాజసూయ యాగకర్తను అభిషేక జలముచే అభిషేకము చేయవలెను. అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు, అనేన=ఈ అభిషేకముచే, అస్మిన్=ఈ యజమానునియందు, బ్రహ్మవర్చసం త్విషిమేవ=అధ్యయనాదికృతమైన ఉత్కర్షమునే, దధాతి=స్థాపించును. ఔదుమ్బరేణ=మేడిచెట్టుయొక్క ఆకుచేత, రాజన్యః=క్షత్రియుఁడు, అభిషిఞ్చతి. ఊర్జమ్ అన్నాద్యమేవ=బలప్రదమును, ప్రియమును అయిన అన్నమునే, అస్మిన్=ఈ యజమానునియందు, దధాతి. అశ్వత్థేన=రావియాకుచేత, వైశ్యః=వైశ్యుఁడు, అభిషిఞ్చతి. విశమేవ పుష్టిమ్=కరప్రదాతృ ప్రజాసంపత్తినే, అస్మిన్, దధాతి. నైయగ్రోధేన=మఱ్ఱియాకుచే, జన్యః=సఖుఁడు, అభిషిఞ్చతి. మిత్రాణ్యేవ=మిత్రులనే, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, కల్పయతి=వైశ్యుఁడు మిత్రులనే సమకూర్చును. అథో=మఱియు, ప్రతిష్ఠిత్యై=ప్రతిష్ఠకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : రాజసూయ యాగకర్తను అధ్వర్యుఁడు, క్షత్రియుఁడు, వైశ్యుఁడు, సఖుఁడు వరుసఁగా పర్ణమయాదులతో అభిషేక జలముచే అభిషేకించవలెను. ఈ అభిషేకముచే అధ్వర్యు క్షత్రియాదులు ఈ యజమానునియందు బ్రహ్మవర్చసాదులను స్థాపింతురు. మఱియు ఈ అభిషేకము రాజసూయ కర్తకు ప్రతిష్ఠావహ మగును.

అష్టమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే సప్తమ ప్రపాఠకే

నవమోఽనువాకః

1. మంత్రము : ఇన్ద్రస్య వజ్రోఽసి వార్త్రఘ్న ఇతి రథ ముపావహరతి విజిత్యై ।

వేదార్థదీపిక

అవతారిక : ముఖ్యబ్రాహ్మణమునం దామ్నాతములైన అభిషేక మంత్రములకు అనుబ్రాహ్మణము అష్టమానువాకమునం దభిహితమైనది. ఈ నవమానువాకమునందు రథవిజయ మంత్రములకు అనుబ్రాహ్మణము చెప్పఁబడుచున్నది.

అర్థము : ''ఇన్ద్రస్య వజ్రోఽసి వార్త్రఘ్నః'' ఇతి='ఓ రథమా! నీవు శత్రుఘాతియగు ఇంద్రునియొక్క వజ్రాయుధ మగుచున్నావు' అను మంత్రముచే, రథమ్=రథమును, ఉపావహరతి=యజమానుని సమీపమునకు తీసికొనిరావలెను. ఏతత్=ఈ ఉపావహరణము, విజిత్యై=విజయమునకై, భవతి=అగుచున్నది. రథోపావహరణము నీ శ్రుతి విధించినది. 'ఇన్ద్రస్య వజ్రోఽసి' ఇత్యాది మంత్రములు ముఖ్యబ్రాహ్మణమునం దామ్నాతములైనవి.

2. మంత్రము : మిత్రావరుణయోస్త్వా ప్రశాస్త్రోః ప్రశిషా యునజ్మీత్యాహ । బ్రహ్మణైవైనం దేవతాభ్యాం యునక్తి ।

అర్థము : ''మిత్రావరుణయోస్త్వా ప్రశాస్త్రోః ప్రశిషా యునజ్మి'' ఇతి ఆహ='ఓ దక్షిణాశ్వమా! ఆజ్ఞాపకులైన మిత్రావరుణుల యాజ్ఞచేత యజ్ఞనిమిత్తము నిన్ను రథమునకు కట్టివేయుచున్నాను' అని అధ్వర్యుఁడు చెప్పెను. బ్రహ్మణైవ=మంత్రముచేతనే, ఏనమ్=దక్షిణాశ్వమును, దేవతాభ్యామ్=మిత్రావరుణ దేవతలచే, యునక్తి=కట్టివేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట మంత్రమునందలి మిత్రావరుణ పదముయొక్క అభిప్రాయమును శ్రుతి తెలియఁజేసినది. మంత్రముచే ప్రతిపాదితులైన మిత్రావరుణ దేవతలచే ప్రశాసితుఁడై అధ్వర్యుఁడు దక్షిణాశ్వమును రథమునకు కట్టివేయుచున్నాఁడు.

3. మంత్రము : ప్రష్టివాహినం యునక్తి । ప్రష్టివాహీ వై దేవరథః । దేవరథ మేవాస్మై యునక్తి ।

అర్థము : ప్రష్టివాహినమ్=అశ్వత్రయోపేతమైన రథమును, యునజ్మి=అధ్వర్యుఁడు సిద్ధము చేయవలెను. ప్రష్టివాహీ=అశ్వత్రయోపేతమైన రథము, దేవరథః వై=దేవరథమే. దేవరథమేవ=దేవరథమునే, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, యునక్తి=సమకూర్చినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి రథమునకు అశ్వత్రయోపేతత్వమును విధించుచున్నది. అధ్వర్యుఁడు అశ్వత్రయోపేతమైన రథమును సమకూర్చవలెను. అశ్వత్రయోపేతమైన రథము దేవరథమే. కనుక అధ్వర్యుఁడు ఈ యజమానునకై దేవరథమునే సమకూర్చినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

4. మంత్రము : త్రయోఽశ్వా భవన్తి । రథశ్చతుర్థః । ద్వౌ సవ్యేష్ఠసారథీ । షట్సంపద్యన్తే (౧) । షడ్వా ఋతవః । ఋతుభిరేవైనం యునక్తి ।

అర్థము : త్రయః అశ్వాః=మూడు గుఱ్ఱములు, భవన్తి=ఈ రథమునకు కట్టఁబడినవై ఉంటున్నవి. రథః=రథము, చతుర్థః=నాల్గవది. ద్వౌ సవ్యేష్ఠసారథీ (సవ్యేష్ఠ దక్షిణస్థ సారథీ)=సవ్య దక్షిణ పార్శ్వములందున్న సారథులు ఇద్దఱు. షట్ సంపద్యన్తే=మొత్తము ఆఱుగురు ఏర్పడుచున్నారు. ఋతవః=ఋతువులు, షట్ వై=ఆఱే. ఋతుభిరేవ=ఋతువులచేతనే, ఏనమ్=ఈ రథమును, యునక్తి=సమకూర్చినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్తమైన రథము ఇచట ప్రకారాంతరమున ప్రశంసించఁబడినది. మంత్రమునందలి 'సవ్యేష్ఠ' అను చోట 'దక్షిణస్థ' అను పదమును అధ్యాహారము చేయవలెను. అందువలన పార్శ్వద్వయ వర్తులగు ఇద్దఱు సారథులు ఏర్పడుచున్నారు. శేషము స్పష్టము.

5. మంత్రము : విష్ణుక్రమాన్క్రమతే । విష్ణురేవ భూత్వేమాల్లోకా నభిజయతి ।

అర్థము : విష్ణుక్రమాన్=త్రివిక్రముఁడైన విష్ణువుయొక్క పాదవిన్యాసములవంటి పాదవిన్యాసములను, క్రమతే=యజమానుఁడు దాఁటవలెను (అట్టి అడుగులను వేయవలెను). విష్ణురేవ భూత్వా=విష్ణువే అయి, ఇమాన్ లోకాన్=ఈ భూరాది లోకములను, అభిజయతి=అంతటను జయించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : 'విష్ణోః క్రమోఽసి' అను మంత్రమునందు త్రివిక్రమావతారమున విష్ణువు వేసిన మూఁడడుగులు వర్ణించఁబడినవి. ఇచట రాజసూయ యాగకర్త రథము నధిరోహించుటకై ముందుకు అటువంటి మూఁడడుగులు వేయవలెనని యీ శ్రుతి విధించినది . ఆ విధముగ మూఁడడుగులు నడచిన యజమానుఁడు విష్ణువే యై ఈ భూరాది లోకముల నంతటను జయించును.

6. మంత్రము : యః క్షత్రియః ప్రతిహితః । సోఽన్వారభతే । రాష్ట్రమేవ భవతి ।

అర్థము : యః క్షత్రియః=ఏ క్షత్రియుఁడు, ప్రతిహితః=ప్రియపుత్రుఁడో, సః=ఆ ప్రియపుత్రుఁడు, అన్వారభతే=అన్వారంభణము చేయవలెను. రాష్ట్రమేవ=ఆ ప్రియపుత్రుఁడు రాష్ట్రమునే, భవతి=పొందినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ప్రియపుత్రునకు అన్వారంభమును విధించినది. క్షత్రియుఁడైన ప్రియపుత్రుఁడు అన్వారంభమును చేయవలెను. ఆ అన్వారంభము చేసిన యతఁడు నిశ్చయముగ రాష్ట్రమును పొందును.

7. మంత్రము : త్రిష్టుభాఽన్వారభతే । ఇన్ద్రియం వై త్రిష్టుక్ । ఇన్ద్రియమేవ యజమానే దధాతి (౨) ।

అర్థము : త్రిష్టుభా=త్రిష్టుప్ఛందస్కమైన ''ప్ర ససాహిషే'' అను ఋక్కుచే, అన్వారభతే=అన్వారంభము చేయవలెను. త్రిష్టుక్=త్రిష్టుప్ఛందస్సు, ఇన్ద్రియం వై=ఇంద్రియ సామర్థ్య రూపమే. అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు, ఇన్ద్రియమేవ=ఇంద్రియ సామర్థ్యమునే, యజమానే=అన్వారంభకర్తయగు యజమానునియందు, దధాతి=స్థాపించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ''ప్ర ససాహిషే'' అను ఋక్కును విధించుచున్నది. అది త్రిష్టుప్ఛందో యుక్తము. అది సంహితలోని తృతీయకాండమునందలి చతుర్థ ప్రపాఠకాంతమున 'త్వమగ్నే బృహద్వయః' అను అనువాకమునందు అమ్నాతమైనది. అది అచటనే వ్యాఖ్యానించఁబడినది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

8. మంత్రము : మరుతాం ప్రసవే జేషమిత్యాహ । మరుద్భిరేవ ప్రసూత ఉజ్జయతి ।

అర్థము : ''మరుతాం ప్రసవే జేషమ్'' ఇతి ఆహ='మరుద్దేవతల యనుజ్ఞచే నేను ఈ జైత్రయాత్రయందు జయమును పొందఁగలను' అని యజమానుఁడు పలికెను. మరుద్భిః ఏవ=మరుద్దేవతలచేతనే, ప్రసూతః=అజ్ఞాపితుఁడై, ఉజ్జయతి=యజమానుఁడు ఉత్కర్షముగ జయించును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి మరుద్దేవతల అనుజ్ఞయందు జయహేతుత్వమును చూపుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

9. మంత్రము : ఆప్తం మన ఇత్యాహ । యదేవ మనసైప్సీత్ । తదాపత్ ।

అర్థము : ''ఆప్తం మనః'' ఇతి ఆహ='మనస్సు అభిలషించినది ప్రాప్తమైనది.' అని యజమానుఁడు పలికెను. యదేవ=ఏ ఫలమునే, మనసా=మనస్సుచే, ఐప్సీత్=పొందుటకై యజమాను డిచ్ఛయించెనో, తత్=ఆ ఫలమును, ఆపత్=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ''ఆప్తం మనః'' అను మంత్రమునందు చెప్పఁబడిన యర్థమునే యీ శ్రుతి చూపించినది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

10. మంత్రము : రాజన్యం జినాతి । అనాక్రాన్త ఏవాఽఽక్రమతే ।

అర్థము : రాజన్యం జినాతి=ఈ రాజసూయ యాగకర్త జైత్రయాత్రకై వెడలి శత్రు రాజును జయించవలెను. అనాక్రాన్తః ఏవ=శత్రురాజుచే ఆక్రమించఁబడనివాఁడేయై, ఆక్రమతే=శత్రురాజు నాక్రమించుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి యజమానునియొక్క శత్రుజయమును విధించుచున్నది. జైత్రయాత్ర చేయు రాజసూయ యాగకర్త శత్రురాజును జయించవలెను. ఈ యజమానుఁడు బాణమును విడుచుటచే శత్రురాజు జితుఁడుకాఁగా ఇతఁడు స్వయముగ శత్రువుచే ఆక్రమించఁ బడనివాఁడేయై శత్రువు నాక్రమించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

11. మంత్రము : వి వా ఏష ఇన్ద్రియేణ వీర్యేణర్ధ్యతే । యో రాజన్యం జినాతి । సమహ మిన్ద్రియేణ వీర్యేణేత్యాహ (౩) । ఇన్ద్రియమేవ వీర్య మాత్మన్ధత్తే ।

అర్థము : యః=ఏ రాజసూయ యాగకర్త, రాజన్యమ్=శత్రు రాజును, జినాతి=జయించుచున్నాఁడో, ఏషః=ఇతఁడు, ఇన్ద్రియేణ వీర్యేణ=ఇంద్రియ గత సామర్థ్యముచే, వ్యృధ్యతే వై=నిశ్చయముగ విశేషముగ సమర్థుఁ డగుచున్నాఁడు. ''సమహ మిన్ద్రియేణ వీర్యేణ'' ఇతి ఆహ='నేను ఇంద్రియ గత సామర్థ్యముతోఁ కూడినవాఁడ నైతిని' అని యజమానుఁడు పలికెను. (అనేన=ఈ మంత్రపాఠముచే, యజమానః=యజమానుఁడు,) ఇన్ద్రియం వీర్యమ్=ఇంద్రియ సామర్థ్యమును ఆత్మన్ధత్తే ఏవ=నిశ్చయముగ ఆత్మయందు ధరించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి సమహ మిన్ద్రియేణేత్యాది మంత్రపాఠముచేత యజమానునకు వీర్యసంగతిని చూపుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

12. మంత్రము : పశూనాం మన్యురసి తవేవ మే మన్యు ర్భూయాదితి వారాహీ ఉపానహా వుపముఞ్చతే । పశూనాం వా ఏష మన్యుః । యద్వరాహః । తేనైవ పశూనాం మన్యు మాత్మన్ధత్తే ।

అర్థము : ''పశూనాం మన్యురసి తవేవ మే మన్యుర్భూయాత్'' ఇతి='ఓ వరాహ చర్మ నిర్మిత పాదుకా! నీవు పశువులయొక్క కోప స్వరూప మగుచున్నావు. నేనుఁ గూడ నీకువలె వైరుల విషయమున కోపమును కలిగియుండును గాక' అను మంత్రముచే, వారాహీ ఉపానహా ఉపముఞ్చతే=వరాహచర్మ నిర్మిత పాదుకలను యజమానుని దగ్గఱ ఉంచవలెను. వరాహః యత్=వరాహ మేది కలదో, ఏషః=ఈ వరాహము, పశూనామ్=పశువులయొక్క, మన్యుః వై=కోప స్వరూపమే. తేనైవ=దానిచేతనే, పశూనామ్=పశువులయొక్క, మన్యుమ్=కోపమును, ఆత్మన్=తనయందు, ధత్తే=యజమానుఁడు ధరించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి యజమానునకు వారాహ పాదుకా విమోకమును విధించినది. వరాహమునకుఁగల అభినివేశాధిక్యము మన్యురూపత్వము. తాత్పర్యము స్పష్టము. ఇచట వారాహత్వము ప్రశంసించఁబడినది.

13. మంత్రము : అభి వా ఇయగ్ం సుషువాణం కామయతే । తస్యేశ్వరేన్ద్రియం వీర్యమాదాతోః । వారాహీ ఉపానహా వుపముఞ్చతే ।

అస్యా ఏవాన్తర్ధత్తే । ఇన్ద్రియస్య వీర్యస్యానాప్త్యై (౮) ।

అర్థము : ఇయం వై=ఈ భూమియే, సుషువాణమ్ అభి=అభిషిక్తుడైన యజమాను నభిలక్షించి, కామయతే=ఆ యజమానుని యింద్రియ సామర్థ్యమును తీసికొనుటకు కోరుచున్నది. తస్య=ఆ యజమానునియొక్క, ఇన్ద్రియం వీర్యమ్=ఇంద్రియ సామర్థ్యమును ఆదాతోః=తీసికొనుటకు, ఈశ్వరా=సమర్థమైనది. యజమానః=యజమానుండు, వారాహీ=వరాహ చర్మ సంబంధములైన, ఉపానహౌ=పాదుకలను, ఉపముఞ్చతే=సమీపమున ఉంచవలెను. అనేన=ఈ ఉపమోకముచే, అస్యాః ఏవ=ఈ భూమి సమీపమునుండియే, అన్తః ధత్తే=అంతర్ధానము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు. ఏతత్=ఈ అంతర్ధానము, ఇన్ద్రియస్య వీర్యస్య=ఇంద్రియ సామర్థ్యము యొక్క, అనాప్త్యై=స్వీకరించకుండుటకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఈ భూమి రాజసూయమున అభిషిక్తుడైన యజమాను నభిలక్షించి అతని ఇంద్రియ సామర్థ్యమును తీసికొనుటకై యిచ్ఛయించుచుండును. ఇచ్ఛయించియు అతని యింద్రియ సామర్థ్యమును తీసికొనుటకై సమర్థ మగుచున్నది. అందువలన యజమాన సమీపమున వరాహ చర్మముతో నిర్మింపఁబడిన పాదుకల నుంచవలెను. ఈ పాదుకల ఉపమోకముచే ఈ భూమి సమీపమునుండి అంతర్ధానము చేసినవాఁ డగును. అతని అంతర్ధానము భూమి అతని సామర్థ్యమును గ్రహింపకుండుటకై యగును. ఇచట పాదుకల ఉపమోకము ప్రశంసింపఁబడినది.

14. మంత్రము : నమో మాత్రే పృథివ్యా ఇత్యాహ హిగ్ంసాయై ।

అర్థము : "నమో మాత్రే పృథివ్యై" ఇతి ఆహ='మాతృ రూపిణియగు భూదేవికి నమస్కారము' అని యజమానుండు పలికెను. ఇయమ్=ఈ ప్రార్థన, అహింసాయై=అన్యోన్య హింసాభావముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : యజమానుండు రథమునుండి భూమిపైకి దిగఁబోవుచు మాతృరూపిణియగు పృథివికి నమస్కార మనెను. ఈ ప్రార్థన అన్యోన్యాహింసకొఱ కగును.

15. మంత్రము : ఇయదస్యాయు రస్యాయుర్మే ధేహీత్యాహ । ఆయురేవాఽఽత్మన్ధత్తే । ఊర్గస్యూర్జం మే ధేహీత్యాహ । ఊర్జమేవాఽఽత్మన్ధత్తే ।

యుఙ్ఙసి వర్చోఽసి వర్చో మయి ధేహీత్యాహ । వర్చ ఏవాఽఽత్మన్ధత్తే ।

అర్థము : "ఇయదస్యాయురస్యాయుర్మే ధేహి" ఇతి ఆహ='ఓ రాజతమణీ! నీవు ఈ మాత్రము పరిమాణము కలదానవు. పరిమిత మగుటచే ఆయుస్స్వరూప మగుచున్నావు. కావున నాకు ఆయువును కలుగఁజేయుము' అని యజమానుండు తాను ధరించియున్న రజత నిర్మిత మణి నుద్దేశించి యనెను. అనేన=దీనిచే, అయమ్=ఈ యజమానుండు, ఆయురేవ=ఆయువునే, ఆత్మన్=తనయందు, ధత్తే=స్థాపించుకొనుచున్నాఁడు. "ఊర్గస్యూర్జం మే ధేహి ఇతి ఆహ"='ఓ తామ్రమణీ! నీవు బలస్వరూప మగుచున్నావు. కావున నాకు బలమును కలుగఁజేయుమని యజమానుండు తామ్రమణి నుద్దేశించి పలికెను. (తామ్రము=రాగి) అనేన=దీనిచే, ఊర్జమేవ=బలమునే, ఆత్మన్=తనయందు, ధత్తే=స్థాపించుకొనుచున్నాఁడు. 'యుఙ్ఙసి వర్చోఽసి వర్చో మయి ధేహి' ఇతి ఆహ='ఓ సౌవర్ణమణీ! నీవు ధారణ యోగ్యమైన దానవు. నీవు ధరింపఁబడినపుడు తేజస్వి వగుచున్నావు' కావున నాయందు తేజస్సు నుంచుము అని యజమానుండు సువర్ణ ఖచిత మణి నుద్దేశించి పలికెను. అనేన=దీనిచే, వర్చః ఏవ=తేజస్సునే, ఆత్మన్=తనయందు, ధత్తే=ధరించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : "ఇయదస్యాయురస్యాది" మంత్రముల పాఠముచేతనే తదుక్త ఫలము సిద్ధించునని ఈ శ్రుతి చెప్పినది. శేషము స్పష్టము.

16. మంత్రము : ఏకధా బ్రహ్మణ ఉపహరతి । ఏకధైవ యజమాన ఆయురూర్జం వర్చో దధాతి ।

అర్థము : ఏకధా=ఒక్కమారు, బ్రహ్మణే=బ్రహ్మ యను ఋత్విజునికొఱకు, ఉపహరతి=పూర్వోక్త రాజతాది మణులను ఈయవలెను. ఏకధైవ=ఒక్కమారే, యజమానః=యజమానుండు, ఆయుః=ఆయువును, ఊర్జమ్=బలమును, వర్చః=తేజస్సును, దధాతి=ధరించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట రాజతాది మణిదానమును శ్రుతి విధించుచున్నది. రాజసూయ యాగకర్త ఒక్కమారు రాజతాది మణులను బ్రహ్మకొసంగవలెను. ఆ విధముగ ఇచ్చిన యజమానుండు ఒక్కమారే ఆయురాదులను ధరించును.

17. మంత్రము : రథవిమోచనీయా జుహోతి ప్రతిష్ఠిత్యై (౫) ।

అర్థము : రథవిమోచనీయాః=యజమానుండు రథమునుండి దిగునప్పుడు రథవిమోచనమునకు సంబంధించిన ఆహుతులను, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. (అయం హోమః=ఈ హోమము,) ప్రతిష్ఠిత్యై=ప్రతిష్ఠకొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : రాజసూయ కర్త రథమునుండి దిగునప్పుడు రథ విమోచనమునకు సంబంధించిన ఆహుతులను ఈ శ్రుతి విధించినది. ఈ హోమము ప్రతిష్ఠా దాయక మగును. ప్రతిష్ఠ=దృఢముగ నుండుట. "అగ్నయే గృహపతయే స్వాహా" ఇత్యాదులు రథ విమోచనీయ హోమ మంత్రములు. ఆ మంత్రములు ముఖ్య బ్రాహ్మణమున వ్యాఖ్యానింపఁబడినవి.

18. మంత్రము : త్రయోఽశ్వా భవన్తి । రథశ్చతుర్థః । తస్మాచ్చతు ర్జుహోతి ।

అర్థము : త్రయః అశ్వాః భవన్తి=రథమునకు పూన్పఁబడిన అశ్వములు మూఁడు ఉంటున్నవి. రథః=రథము, చతుర్థః=నాల్గవది. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, చతుః జుహోతి=నాలుగు ఆహుతులను హోమము చేయవలెను.

తాత్పర్యము : రాజసూయకర్త దిగిన రథమునకు పూన్పఁబడిన అశ్వములు మూఁడు కలవు. రథము నాల్గవది. ఈ చతుష్ట్వ సంఖ్యా సామ్యమువలన నాలుగు హోమములను చేయవలెను. కనుకనే రథవిమోచనీయ మంత్రములందు హోమోద్దిష్టులైన అగ్న్యాది దేవతలు కూడ నలుగురే పేర్కొనఁబడినారు. ఇచట ఆహుతి సంఖ్య ప్రశంసింపఁబడినది.

19. మంత్రము : యదుభౌ సహావతిష్ఠేతామ్ । సమానం లోక మియాతామ్ । సహ సంగ్రహీత్రా రథవాహనే రథ మాదధాతి । సువర్గా

దేవైనం లోకా దన్తర్దధాతి ।

అర్థము : ఉభౌ=యజమానుండు (రథ) సారథియు, సహ అవతిష్ఠేతాం యత్=స్వర్గరూప వేదియందు కలసి యుండునో, సమానం లోకమ్=సదృశమైన లోకమును పొందుదురు. (తత్ న యుక్తమ్=అది యుక్తము కాదు. తత్=ఆ కారణమువలన,) సంగ్రహీత్రా సహ=గుఱ్ఱముయొక్క పగ్గములను పట్టు కొనియుండు సారథితో కూడ, రథమ్=రథమును, రథవాహనే=రథమును వహించియుండు కాష్ఠమునందు, ఆదధాతి=ఉంచవలెను. (తదా=అప్పుడు యజమానః=యజమానుండు,) ఏనమ్=ఈ సారథిని, రథాదేవ=రథమునుండియే, అన్తర్దధాతి=అంతర్హితుని చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : గుఱ్ఱముల పగ్గములను పట్టుకొను రథ సారథియు, రథమునుండి దిగిన యజమానుండును ఉభయులు కలసి స్వర్గరూప వేదియందు ఉండునో, అప్పుడు యజ్వయు, ఇతరుడును సదృశ (సమాన) లోకమును పొందుదురు. అది యుక్తము

కాదు. కనుక రథమునందే కూర్చుండిన సారథితో కూడ ఆ రథమును రథ వాహనమైన కాష్ఠమునందు ఉంచవలెను. అట్లు చేయుటవలన సంగ్రహీత (సారథి) వేది రూప స్వర్గమునుండి అంతర్హితుఁ డగును. ఇచట శ్రుతి సారథి సహిత రథ స్థాపనమును విధించినది. అశ్వస్య ప్రగ్రహం సమ్యక్ గృహ్ణాతీతి సంగ్రహీతా=గుఱ్ఱముయొక్క పగ్గమును బాగుగ గ్రహించువాఁని వ్యుత్పత్తి.

20. మంత్రము : హగ్ంస శ్శుచిషదిత్యాదధాతి । బ్రహ్మణైవైన ముపావహరతి । బ్రహ్మణా దధాతి ।

అర్థము : ''హగ్ంసః శుచిషత్'' ఇతి అదధాతి=ముఖ్యబ్రాహ్మణమున అమ్నాతమైన ''హగ్ంసః శుచిషత్'' అను మంత్రమును పఠించుచు రథమును రథవాహనమునందు ఉంచవలెను. మంత్రేణైవ=''ఇన్ద్రస్య వజ్రోఽసి'' అను మంత్రముచేతనే, ఏనమ్=ఈ రథమును, ఉపావహరతి=తీసికొనివచ్చుచున్నాఁడు (పూర్వము తెచ్చెనని యర్థము) బ్రహ్మణా=''హగ్ంసః శుచిషత్'' అను మంత్రముచే, దధాతి=రథవాహనమందు స్థాపించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ''హగ్ంసః శుచిషత్'' అను మంత్రముయొక్క వినియోగమును ఇచట శ్రుతి చెప్పినది. రథము మంత్ర పఠనముతోనే తీసికొని రాఁబడినది కనుక, మంత్ర పఠనముతో రథమును స్థాపించుట యుక్తమని భావము.

21. మంత్రము : అతిచ్ఛన్దసా దధాతి । అతిచ్ఛన్దా వై సర్వాణి ఛన్దాగ్ంసి । సర్వేభిరేవైనం ఛన్దోభి రాదధాతి । వర్ష్మ వా ఏషా ఛన్దసామ్ ।

యదతిచ్ఛన్దాః । యదతిచ్ఛన్దసా దధాతి । వర్ష్మైవైనగ్ం సమానానాం కరోతి (౬) ।

పద్యన్తే దధాతి వీర్యేణ త్యాహనాత్యై ప్రతిష్ఠిత్యై బ్రహ్మణా దధాతి సప్త చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే సప్తమ ప్రపాఠకే నవమోఽనువాకః ॥౯॥

అర్థము : అతిచ్ఛన్దసా=''హగ్ంసః శుచిషత్'' అను అతిచ్ఛందోయుక్తమైన మంత్రముచే, దధాతి=పైని చెప్పినవిధముగ అధ్వర్యుఁడు రథమును రథవాహనమందు ఉంచవలెను. సర్వాణి ఛన్దాంసి=సర్వ చ్ఛందస్సులు, అతిచ్ఛన్దాః వై=అతిచ్ఛందో రూపములే. అతః=ఈ కారణమువలన, సర్వేభిః ఛన్దోభిః ఏవ=సర్వచ్ఛందస్సులచేతనే, అదధాతి=రథమును ఉంచినవాఁ డగుచున్నాఁడు. అతిచ్ఛన్దాః యత్=అతిచ్ఛందస్సు ఏది కలదో, ఏషా=అతిచ్ఛందో రూపమైన ఈ అతి జగతీ చ్ఛందస్సు, ఛన్దసాం వర్ష్మ వై=సర్వ ఛందస్సులకు శరీరమే. భవతి=అగుచున్నది. అతిచ్ఛన్దసా=అతిచ్ఛందస్సుచే, దధాతి యత్=రథమును ఉంచినచో, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, సమానానామ్=సజాతీయులకు, వర్ష్మైవ=శరీరముగానే, కరోతి=అధ్వర్యుఁడు చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ''హగ్ంసః శుచిషత్'' అను మంత్రముయొక్క ఛందస్సు అతిజగతి. అది గాయత్ర్యాదులైన అల్పచ్ఛందస్సుల నతిక్రమించి ఉంటున్నది కనుక దానికి అతిచ్ఛందస్త్వము ఏర్పడినది. కనుకనే ఛందస్సులు ఆ అతిజగతియందు అంతర్భూతము లగుటచే దానికి సర్వచ్ఛందో రూపత్వము సిద్ధించినది. అట్లు కాఁగా, ఈ అతిజగతీ చ్ఛందస్సుచే ఉంచఁబడిన రథము సర్వ చ్ఛందస్సులచేతను ఉంచఁబడిన దగును. మఱియు ఇందలి అక్షరములలో కొన్నింటిచే ఒకానొకచోట ఒకానొక ఛందస్సును సంపాదించుటకు వీలగుచున్నది. కనుక ఈ అతిజగతి సర్వచ్ఛందస్సులకు శరీరమగుచున్నది. అట్లగుటవలన ఈ అతిజగతిచే రథాధానము జరుగఁగా యజమానుఁడు సమానులైన అందఱకు శరీర స్థానీయుఁ డగును.

నవమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే సప్తమ ప్రపాఠకే

దశమోఽనువాకః

1. మంత్రము : మిత్రోఽసి వరుణోఽసీత్యాహ । మైత్రం వా అహః । వారుణీ రాత్రిః అహోరాత్రాభ్యామేవైన ముపావహరతి ।

వేదార్థదీపిక

అవతారిక : ముఖ్యబ్రాహ్మణమున ఆమ్నాతములైన రాజసూయ విషయ రథవిజయ మంత్రములకు నవమానువాకమునందు అనుబ్రాహ్మణము చెప్పఁబడినది. విజయానంతరము సింహాసనాధీశుఁడైన రాజసూయ యాగకర్తకు సర్వసేవ్యత్వ విషయ మంత్రములకు ఈ దశమానువాకమునందు అనుబ్రాహ్మణము చెప్పఁబడుచున్నది.

అర్థము : ''మిత్రోఽసి వరుణోఽసి'' ఇతి ఆహ='ఓ దక్షిణ బాహూ! నీవు మిత్రస్వరూప మగుచున్నావు. ఓ వామ బాహూ! నీవు వరుణ స్వరూప మగుచున్నావు' అని ముఖ్యబ్రాహ్మణము చెప్పినది. అహః=అహస్సు, మైత్రం వై=మిత్ర సంబంధియే. రాత్రిః=రాత్రి, వారుణీ=వరుణ సంబంధిని. అతః=ఈ కారణమువలన, మిత్రావరుణాభ్యామేవ= అహోరాత్రులచేతనే, ఏనమ్=ఈ హవిర్భాగమును, ఉపావహరతి=యజమానుఁడు తీసికొనివచ్చినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : మిత్ర శబ్దము సూర్యవాచి యగుటవలన మిత్ర నామముతో వ్యవహరించఁబడిన దక్షిణ బాహువునకు అహోరూపత్వము, వరుణ శబ్దము అంధకారమువలె ఆవరకవాచి యగుటవలన ఆ వరుణ నామముతో వ్యవహరించఁబడిన సవ్యబాహువునకు రాత్రిరూపత్వమును యుక్తమని యీ శ్రుతి తెలియఁజేయుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

2. మంత్రము : మిత్రోఽసి వరుణోఽసీత్యాహ । మైత్రో వై దక్షిణః । వారుణః సవ్యః । వైశ్వదేవ్యామిక్షా । స్వమేవైనౌ భాగధేయ ముపావ

హరతి ।

అర్థము : ''మిత్రోఽసి వరుణోఽసి'' ఇతి ఆహ='దక్షిణ బాహువు మిత్ర రూపమును, సవ్యబాహువు వరుణ రూపమునని' శ్రుతి చెప్పినది. దక్షిణః=దక్షిణ బాహువు, మిత్రః వై=మిత్ర స్వరూపమే. సవ్యః=సవ్య బాహువు, వరుణః=వరుణ స్వరూపము. ఆమిక్షా=ఆమిక్షయను హవిస్సు, వైశ్వదేవీ=సర్వదేవ సంబంధిని. (యజమానః=యజమానుఁడు,) ఏనౌ=ఈ మిత్రా వరుణ దేవతలను గూర్చి, స్వం భాగధేయమేవ=ఆ మిత్రావరుణులకు స్వీయమైన ఆమిక్షా హవిర్భాగమునే, ఉపావహరతి= తీసికొనివచ్చినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : మిత్రావరుణు లనేక దేవరూపు లగుటవలన సర్వదేవ సంబంధినియైన ఆమిక్ష మిత్రావరుణాత్మకముగ నిరూపించఁబడిన హస్తములకు ఉపావహరణత్వమును ఈ శ్రుతి తెలియఁజేయుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

3. మంత్రము : సమహం విశ్వైర్దేవై రిత్యాహ(౧) । వైశ్వదేవ్యో వై ప్రజాః । తా ఏవాఽఽద్యాః కురుతే ।

అర్థము : ''సమహం విశ్వైర్దేవైః'' ఇతి ఆహ='నేను సర్వదేవతలతోడను కలసికొందును గాక' అని శ్రుతి చెప్పినది. ప్రజాః=ప్రజలు, వైశ్వదేవ్యః వై=సర్వదేవ సంబంధులే. తాః ఏవ=ఆ ప్రజలనే, అద్యాః=భోగ్యులనుగా, యజమానః=యజమానుఁడు, కురుతే=చేయుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : శ్రుతియందలి ''వైశ్వదేవైః'' అను పదముల నుచ్చరించుటచే ఆ సర్వదేవతలకు సంబంధించిన ప్రజలకు యజమాన భోగ్యత్వము సంపన్న మగుచున్నదని యీ శ్రుతి తెలియఁజేసినది. శేషము స్పష్టము.

4. మంత్రము : క్షత్రస్య నాభిరసి క్షత్రస్య యోనిరసీత్యధీవాస మాస్తృణాతి సయోనిత్వాయ ।

అర్థము : ''క్షత్రస్య నాభిరసి క్షత్రస్య యోనిరసి'' ఇతి='ఓ కృత్త్యధీవాసమా! నీవు క్షత్రియ జాతియునకు కూర్చుండుటకై నాభివలె మధ్యస్థానము, కారణము నగుచున్నావు' అను మంత్రముచే, అధీవాసమ్=అధీవాసమును, ఆస్తృణాతి=ఆసందియందు పఱచవలెను. ఏతత్=ఈ చర్మవస్త్రాస్తరణము, సయోనిత్వాయ=సమాన యోనిత్వమునకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : శ్రుతియందు 'యోనిరసి' అనియుండుటచే చర్మవస్త్రము క్షత్రియునకు కారణముగా భావన చేయఁబడినది. కనుక క్షత్రియునకు సకారణత్వము సంపన్న మగుచున్నది. కృత్త్యధీవాసము=శరీరము నంతను కప్పుతోలు చొక్కా, ఆసంది=చంద్రకొయ్యతో చేయఁబడిన పీట.

5. మంత్రము : స్యోనామా సీద ।సుషదామా సీదేత్యాహ। యథాయజురేవైతత్ ।మా త్వా హిగ్ం సీన్మా మా హిగ్ంసీ దిత్యాహాహిగ్ంసాయై।

అర్థము : ''స్యోనామా సీద సుషదామా సీద'' ఇతి ఆహ='ఓ నాయొక్క శరీరమా! సుఖకరమైన యీ చంద్రపీఁటను సమీపించుము. సుఖముగా కూర్చుండుటకు యోగ్యమైన యీ చంద్రపీఁటను సమీపించుము' అని శ్రుతి (యజమానుఁడు) చెప్పెను. ఏతత్=ఇది, యథాయజురేవ=మంత్రోక్తవిధముగనే యున్నది. ''మా త్వా హిగ్ంసీన్మా మా హిగ్ంసీత్'' ఇతి ఆహ='ఓ నా శరీరమా! ఈ చంద్రపీఁట నిన్ను, శరీర స్వామినైన నన్నుఁగూడ హింసించకుండుఁగాక' అని యజమానుఁడు (శ్రుతి) చెప్పెను. ఏతత్=ఈ కథనము, అహింసాయై=హింస లేకుండుటకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : మంత్రద్వయముయొక్క అర్థము విస్పష్టమని యీ శ్రుతి తెలియఁజేసినది. శేషము స్పష్టము.

6. మంత్రము : నిషసాద ధృతవ్రతో వరుణః పస్త్యాస్వా సామ్రాజ్యాయ సుక్రతురిత్యాహ।సామ్రాజ్య మేవైనగ్ం సుక్రతుం కరోతి ।

అర్థము : ''నిషసాద ధృతవ్రతో వరుణః పస్త్యాస్వా సామ్రాజ్యాయ సుక్రతుః'' ఇతి ఆహ='ఈ యజమానుఁడు యజ్ఞమును స్వీకరించినవాఁడు, అనిష్ట నివారకుఁడునై యీ ఆసనమునందు కూర్చునియున్నాఁడు. ఇతఁడనేక వైరిగృహములకు వచ్చి సామ్రాజ్యము చేయుటకు సుసంకల్పుఁ డగుఁ గాక' అని శ్రుతి చెప్పెను. సామ్రాజ్యమేవ=సామ్రాజ్యమే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, సుక్రతుమ్=సుసంకల్పుని, కరోతి=చేయుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఈ శ్రుతి సామ్రాజ్యము నుద్దేశించి సమ్యక్సంకల్పసిద్ధినే తెలియఁజేయుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

7. మంత్రము : బ్రహ్మాన్త్వగ్ం రాజన్బ్రహ్మాసి సవితాసి సత్యసవ ఇత్యాహ।సవితారమేవైనగ్ం సత్యసవం కరోతి (౨) । బ్రహ్మాన్త్వగ్ం రాజన్బ్రహ్మాసీన్ద్రోసి సత్యౌజా ఇత్యాహ। ఇన్ద్రమేవైనగ్ం సత్యౌజసం కరోతి । బ్రహ్మాన్త్వగ్ం రాజన్బ్రహ్మాసి మిత్రోసి సుశేవ ఇత్యాహ ।మిత్రమేవైనగ్ం సుశేవం కరోతి ।బ్రహ్మాన్త్వగ్ం రాజన్బ్రహ్మాసి వరుణోసి సత్యధర్మేత్యాహ వరుణ మేవైనగ్ం సత్యధర్మాణం కరోతి।

అర్థము : [2] ''బ్రహ్మాన్త్వగ్ం రాజన్బ్రహ్మాసి సవితాసి సత్యసవః'' ఇతి ఆహ='ఓ రాజా! నీవు బ్రాహ్మణ ధర్మములను పాలించుచు అస్మత్కర్మానుష్ఠానమునకు అనుజ్ఞ నిచ్చువాఁడవు. అమోఘానుజ్ఞ కలవాఁడవును కావున నీవే బ్రాహ్మణుఁడ వగుచున్నావు' అని శ్రుతిపురోహితాదుల ఆశీర్వాద రూపమున చెప్పినది. ఏషః=ఈ ఆశీర్వాదము, ఏనమ్=ఈ రాజసూయ యాగకర్తను సవితారమ్=కర్మానుష్ఠానమునకై అనుజ్ఞ నొసంగువానినిగాను, సత్యసవమ్= అమోఘానుజ్ఞ కలవానినిగాను, కరోత్యేవ= నిశ్చయముగ చేయుచున్నది.[3] ''బ్రహ్మాన్త్వగ్ం రాజన్బ్రహ్మాసీన్ద్రోసి సత్యౌజాః'' ఇతి ఆహ='ఓ రాజా! నీవు పరమైశ్వర్యము కలవాఁడవు, అమోఘ వీర్యుఁడవు కావున నీవే బ్రాహ్మణుఁడ వగుచున్నావు' అని శ్రుతి పురోహితాదుల ఆశీర్వాద రూపమున చెప్పినది. ఏషః=ఈ ఆశీర్వాదము, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, ఇన్ద్రమ్=పరమైశ్వర్యవంతునిగాను, సత్యౌజసమ్=అమోఘ సామర్థ్యము కలవానినిగాను, కరోత్యేవ=తప్పక చేయు(చున్నది)ను.

[4] ''బ్రహ్మాన్త్వగ్ం రాజన్బ్రహ్మాసి మిత్రోసి సుశేవః'' ఇతి ఆహ='ఓ రాజా! నీవు శిష్టపరిపాలనకై దేవమిత్రుఁడవు, బాగుగ సేవింపఁదగినవాఁడవు నగుచున్నావు' అని శ్రుతి పురోహితాదుల ఆశీర్వాద రూపమున చెప్పినది. ఏషః=ఈ ఆశీర్వాదము, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, మిత్రమ్=శిష్టపాలనకై దేవమిత్రునిగాను, సుశేవమ్=బాగుగ సేవింపఁదగినవానినిగాను, కరోత్యేవ=తప్పక చేయు(చున్నది)ను.[5] ''బ్రహ్మాన్త్వగ్ం రాజన్బ్రహ్మాసి వరుణోసి సత్యధర్మా'' ఇతి ఆహ='ఓ రాజా! నీవు అనిష్ట నివారకుఁడవు, శాస్త్రీయ ధర్మయుక్తుఁడవు కావున నీవే బ్రాహ్మణుఁడ వగుచున్నావు' అని శ్రుతి పురోహితాదుల ఆశీర్వాద రూపమున చెప్పినది. ఏషః=ఈ ఆశీర్వాదము, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, వరుణమ్=అనిష్ట నివారకునిగాను, సత్యధర్మాణమ్=శాస్త్రీయ ధర్మయుక్తునిగాను, కరోత్యేవ=నిశ్చయముగ చేయు(చున్నది)ను.

తాత్పర్యము : ఈ అనుబ్రాహ్మణము (శ్రుతి) ''బ్రహ్మాన్త్వగ్ం రాజన్'' ఇత్యాది మంత్రములను యథోక్తార్థ పరములనుగా వ్యాఖ్యానించినది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

8. మంత్రము : సవితాసి సత్యసవ ఇత్యాహ। గాయత్రీ మేవైతేనాభివ్యాహరతి। ఇన్ద్రోసి సత్యౌజా ఇత్యాహ। త్రిష్టుభ మేవైతేనాభివ్యాహరతి(౩)। మిత్రోసి సుశేవ ఇత్యాహ। జగతీ మేవైతేనాభివ్యాహరతి । సత్యమేతా దేవతాః । సత్యమేతాని ఛన్దాగ్ంసి । సత్యమేవావరున్ధే।

అర్థము : ''సవితాసి సత్యసవః'' ఇతి ఆహ='ఓ రాజా! నీవు సవితవు, సత్యసవుఁడవు' అని (శ్రుతి) అధ్వర్యుఁడు చెప్పెను. ఏతేన=ఈ సవితృ పదోచ్చారణముచే, గాయత్రీమేవ=గాయత్రీ ఛన్దస్సునే, అభివ్యాహరతి=అంతటను ఉచ్చరించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. ''ఇన్ద్రోసి సత్యౌజాః'' ఇతి ఆహ='ఓ రాజా! నీవు ఇంద్రుఁడవు, సత్యౌజుఁడవు' అని (శ్రుతి) అధ్వర్యుఁడు పలికెను. ఏతేన=ఈ ఇంద్రపదోచ్చారణముచే, త్రిష్టుభమేవ=త్రిష్టుప్ఛన్దస్సునే, అభివ్యాహరతి=అంతటను ఉచ్చరించినవాఁడగుచున్నాఁడు. ''మిత్రోసి సుశేవః'' ఇతి ఆహ='ఓ రాజా! నీవు దేవమిత్రుఁడవు, సుశేవుఁడవు' అని శ్రుతి అధ్వర్యుఁడు పలికెను. ఏతేన=ఈ మిత్ర శబ్దోచ్చారణముచే, జగతీమేవ=జగతీ ఛన్దస్సునే, అభివ్యాహరతి=అంతటను ఉచ్చరించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

ఏతాః దేవతాః=ఈ ఇంద్రాది దేవతలు, సత్యమ్=సత్యమును, పాలయన్తి=పాలించుచున్నారు. ఏతాని ఛన్దాంసి=ఈ గాయత్ర్యాది ఛన్దస్సులు, సత్యమ్=అమోఘమైన ఫలమును, ప్రయచ్ఛన్తి=ప్రకర్షముగ ఇచ్చుచున్నవి. (అతః=ఈ కారణమువలన, యజమానః=యజమానుఁడు,) సత్యమేవ=సత్యవాదిత్వమునే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : 'సవితా, ఇన్ద్రః, మిత్రః' అను దేవతా పదముల ఉచ్చారణముచేత ఆ దేవతలకు ప్రియములైన ఛందస్సుల ఉచ్చారణము సంపన్న మగుచున్నదని యీ శ్రుతి చెప్పుచున్నది. ఈ యింద్రాది దేవతలు సత్యమును పాలించుచున్నారు. ఈ గాయత్ర్యాది ఛ్ఛందస్సులు అమోఘ (సత్య) ఫలము నొసంగుచున్నవి. కనుక ఉభయులు సత్యరూపు లగుటవలన ఇంద్రాది పదోచ్చారణముచేత గాయత్ర్యాద్యుచ్చారణ సిద్ధి కలుగుచున్నది. దానిచే యజమానుడు సత్యవాదిత్వమునే అంతటను సంపాదించుచున్నాడు.

9. మంత్రము : వరుణోఽసి సత్యధర్మేత్యాహ । అనుష్టుభ మేవైతేనాభివ్యాహరతి । సత్యానృతే వా అనుష్టుప్ । సత్యానృతే వరుణః । సత్యానృతే ఏవావరున్ధే (౮) ।

అర్థము : ''వరుణోఽసి సత్యధర్మా'' ఇతి ఆహ='ఓ రాజా! నీవు అనిష్ట నివారకుడవు, శాస్త్రీయ ధర్మయుక్తుడవు నగుచున్నావు' అని శ్రుతి చెప్పినది. ఏతేన=ఈ వరుణ శబ్దోచ్చారణవుచే, అనుష్టుభమేవ=అనుష్టుప్ఛందస్సునే, అభివ్యాహరతి=అంతటను ఉచ్చరించినవాడగుచున్నాడు. సత్యానృతే ఏవ=సత్యానృతములే, అనుష్టుప్=అనుష్టుప్పు. సత్యానృతే=సత్యానృతవములు, వరుణః=వరుణ స్వరూపవములు. అతః=ఈ కారణమువలన, యజమానః=యజమానుడు, సత్యానృతే ఏవ=సత్యానృతములనే, అవరున్ధే=పొందు(చున్నాడు)ను.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి వరుణ పదోచ్చారణముచే అనుష్టు బుచ్చారణ సిద్ధి కలుగునని తెలియజేయుచున్నది. ''యోఽ దేవస్య నేతుః'' అను అనుష్టుప్పునందు ప్రథమ పాదము సప్తాక్షరములు కలది కనుక అది అనృత స్వరూపము. మిగిలిన మూడు పాదములు అష్టాక్షరములు కలవి కనుక అది సత్య స్వరూపము. వరుణుడు కూడ కొన్నిచోట్ల అనిష్టకారి కావున అనృత రూపుడు. కొన్నిచోట్ల అనిష్ట నివారకుడు కావున సత్యరూపుడు. ఈ విషయము ''వరుణో వా ఏతం గృహ్ణాతి'' ఇత్యాది బ్రాహ్మణములందు స్పష్టముగా దెలియుచున్నది. ఇందువలన ఉభయ రూపత్వ సామ్యము ననుసరించి వరుణ పదోచ్చారణముచే అనుష్టుప్పు ఉచ్చారిత మగుచున్నది. దానిచే యజమానుడు అనృతమును విడుచుటకును, సత్యమును పలుకుటకును సమర్థు డగుటవలన అతడు సత్యానృతములను స్వాధీనములనుగా చేసికొనుచున్నాడు.

10. మంత్రము : నైనగ్ం సత్యానృతే ఉదితే హిగ్ంస్తః । య ఏవం వేద ।

అర్థము : యః=ఏ పురుషుడు, ఏవమ్=ఈ పూర్వోక్త విధముగ, వేద=తెలిసికొనుచున్నాడో, ఏనమ్=ఈ తెలిసికొనినవానిని, ఉదితే=ఉదితములైన, సత్యానృతే=సత్యానృతములు, న హింస్తః=హింసించుటలేదు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి వేదనమును ప్రశంసించుచున్నది. ఈ పూర్వోక్త విధముగ తెలిసికొనిన పురుషుని ఉదితములైన సత్యానృతములు హింసించవు.

11. మంత్రము : ఇన్ద్రస్య వజ్రోఽసి వార్త్రఘ్న ఇతి । స్ఫ్యం ప్రయచ్ఛతి । వజ్రో వై స్ఫ్యః । వజ్రేణైవాస్మా అవరపరగ్ం రన్ధయతి । ఏవగ్ం హి తచ్ఛ్రేయః । యదస్మా ఏతే రధ్యేయుః ।

అర్థము : ''ఇన్ద్రస్య వజ్రోఽసి వార్త్రఘ్నః'' ఇతి='ఓ 'స్ఫ్య' మను ఖడ్గవిశేషమా! నీవు వజ్ర స్వరూపమవు, శత్రుఘాతివియు నగుచున్నావు' అను మంత్రము (పఠించుచు)చే, స్ఫ్యమ్='స్ఫ్య' మను ఖడ్గవిశేషమును, ప్రయచ్ఛతి=రాజసూయ యాగ కర్తకు ఈయవలెను. స్ఫ్యః=స్ఫ్యము, వజ్రః వై=వజ్రాయుధ స్వరూపమే. వజ్రేణైవ=వజ్రాయుధముచేతనే, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, అవరపరమ్=అపేక్షితమైన సర్వ కార్యమును, రన్ధయతి=సాధించుచున్నాడు. అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, ఏతే రధ్యేయుః యత్=ఈ కార్యవిశేషములు సిద్ధించునో, ఏవమ్=ఇట్లు కాగా, తత్ శ్రేయః హి=అది ప్రశస్తతరము కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట స్ఫ్య ప్రదానము విధింపబడుచున్నది. ''ఇన్ద్రస్య వజ్రోఽసి'' అను మంత్రమును పఠించుచు అధ్వర్యుడు రాజసూయ యాగకర్తకు 'స్ఫ్య' మను నాయుధ విశేషము నొసంగవలెను. ''స్ఫ్యస్తృతీయమ్'' అను శ్రుతి చెప్పిన విధముగ స్ఫ్యము వజ్రాయుధ స్వరూపమే. ఈ వజ్రాయుధముచేతనే అధ్వర్యుడు ఈ యజమానునకై అపేక్షితమైన సర్వకార్యమును సాధించుచున్నాడు. యజమానునకై ఈ కార్యవిశేషములు సిద్ధించునో అది ప్రశస్తతరము కదా!

12. మంత్రము : దిశోఽభ్యయగ్ం రాజాఽభూదితి పఞ్చాక్షా న్ప్రయచ్ఛతి । ఏతే వై సర్వేఽయాః । అపరాజాయిన మేవైనం కరోతి (౫) ।

అర్థము : ''దిశోఽభ్యయగ్ం రాజాఽభూత్'' ఇతి='ఈ యజమానుడు ప్రాగాదులు, దిగ్వ్యాంతములున్నైన సర్వ దిక్కులకు రాజు అయెను' అను మంత్రమును చదువుచు, పఞ్చ అక్షాన్=అయిదు పాచికలను, ప్రయచ్ఛతి=ఈయవలెను. ఏతే వై=ఇవియే, సర్వే అయాః=సమస్తములైన పాచికలు. ఏతేన=ఈ అక్షప్రదానముచే, అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుడు, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, అపరాజాయినమేవ=పరాజయ రహితునిగానే, కరోతి=చేయుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అక్ష ప్రదానమును విధించుచున్నది. ఇచట అక్షములనగా సువర్ణ నిర్మితములైన పాచికలు. లేదా-గవ్వలు. ఆ అక్షములను శత సంఖ్యాకములుగాను, సహస్ర సంఖ్యాకములుగాను ద్యూత స్థానమందు పోసి ఆ రాశినుండి అయిదు పాచికలను తీసికొని ''దిశోఽభ్యయగ్ం రాజా'' అను మంత్రమును చదువుచు 'ఈ రాజు జయించెను' అను నభిప్రాయముతో అధ్వర్యుడు ఈ రాజసూయ యాగకర్త సౌవర్ణములైన విభీతక ఫలములని కొందఱి మతము. కీయవలెను. ఇవియే పంచాక్షము లన్నియు. 'పంచదిక్కులందు ఉండునట్టి అక్షములు' అను నభిప్రాయముతో పంచాక్షముల నొసంగుటవలన రాశియందలి అన్ని అక్షములు ఈయబడిన వగుచున్నవి. అట్లు చేయుటవలన అధ్వర్యుడు ఈ యజమానుని సర్వదా పరాజయ రహితునిగానే చేసినవాడగుచున్నాడు.

13. మంత్రము : ఓదన ముద్బ్రువతే । పరమేష్ఠీ వా ఏషః । యదోదనః । పరమా మేవైనగ్ం శ్రియం గమయతి ।

అర్థము : ఓదనమ్ ఉద్బ్రువతే=జూదమాడు సమయమున అందఱును అన్నమును పణముగా చెప్పవలెను. ఓదనః యత్=అన్నమనునది ఏది కలదో, ఏషః=ఈ ఓదనము, పరమేష్ఠీ వై=బ్రహ్మస్వరూపమే. ఏతేన=దీనిచే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, పరమేష్ఠీ=పరమేష్ఠి, పరమాం శ్రియమేవ=గొప్ప సంపదనే పొందించును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఓదన పణమును విధించుచున్నది. జూదమాడు సమయమున అన్నమును పణముగా అందఱు పరస్పరము పలుకవలెను. ఈ అన్నము పరమేష్ఠిస్వరూపమే. కనుక ఓదన పణ ప్రతిజ్ఞచే ఉత్కృష్టమైన శ్రీని యజమానుడు పొందును.

14. మంత్రము : సుశ్లోకా సుమఙ్గలా ౩ సత్యరాజా ౩ నిత్యాహ । ఆశిష మేవైతా మాశాస్తే ।

అర్థము : ''సుశ్లోకా౩ సుమఙ్గలా౩ సత్యరాజా౩న్'' ఆహ='శోభన స్తుతి కలవారగు సంగ్రహీతలను (గుఱ్ఱము పగ్గములను పట్టుకొనువారిని, లేదా-కోశాధ్యక్షులు), కరాదాన రూప మంగళ కర్మ కలవారగు భాగదుఘులను (ప్రజలనుండి కప్పము తీసికొనువారిని), సత్యమైన అంతఃపుర రక్షణమునకు స్వాములగు కంచుకులను ఆహ్వానించుచున్నాను' అని యజమానుడు అనెను. ఏతామ్ ఆశిషమేవ ఆశాస్తే =దీనిని తన సంగ్రహీత్రాదులు సుశ్లోకాదు లగుదురు గాక యనునట్టి ఆశిస్సుగానే యజమానుడు కోరుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : ''సుశ్లోకా ౩ సుమఙ్గలా౩ సత్యరాజా౩న్'' అను మంత్రమును ఆశీరర్థకముగా ఈ శ్రుతి వ్యాఖ్యానించినది. శేషము స్పష్టము.

15. మంత్రము : శౌనఃశేప మాఖ్యాపయతే । వరుణపాశా దేవైనం ముఞ్చతి ।

అర్థము : శౌనఃశేపమ్=శునఃశేపునిచే దృష్టమైన శస్త్రమును (స్తుత్యర్థకమైన ఋక్సముదాయమును), ఆఖ్యాపయతే=అధ్వర్యుఁడు హోతచే పఠింపఁజేయవలెను. ఏతేన=ఈ శస్త్ర పఠనముచే, హోతా=హోత, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, వరుణ పాశాత్=వరుణ పాశమునుండి, ముఞ్చతి=విడిపించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి శస్త్రాఖ్యాపనమును విధించినది. శునఃశేపుఁడు కనుఁగొనిన శస్త్రమును అధ్వర్యుఁడు హోతచే పఠింపఁజేయవలెను. ఈ శస్త్ర పఠనముచే హోత (లేదా-ఈ అఖ్యాపనముచే అధ్వర్యుఁడు) ఈ యజమానుని వరుణ పాశమునుండి విడిపించినవాఁ డగును.

16. మంత్రము : పరఃశతం భవతి । శతాయుః పురుషః శతేన్ద్రియః । ఆయుష్యేవేన్ద్రియే ప్రతితిష్ఠతి ।

అర్థము : పరఃశతం భవతి=హోత పఠించునట్టి శౌనఃశేప శస్త్రమునందలి ఋక్కుల సంఖ్య శతముకంటె అధికమై ఉండవలెను. శతాయుః పురుష శతేన్ద్రియః । ఆయుష్యేవేన్ద్రియే ప్రతితిష్ఠతి । (ఈ మంత్రభాగము పలుమారులు వ్యాఖ్యానింపఁబడినది.)

తాత్పర్యము : ఇచట ఋక్సంఖ్య విధింపఁబడినది. శేషము స్పష్టము.

17. మంత్రము : మారుతస్య చైకవిగ్ంశతికపాలస్య వైశ్వదేవ్యై చాఽఽమిక్షాయా అగ్నయే స్విష్టకృతే సమవద్యతి । దేవతాభి రేవైన ముభయతః

పరిగృహ్ణాతి ।

అర్థము : మారుతస్య=మరుద్దేవతాకమైన, ఏకవింశతి కపాలస్య చ=ఏకవింశతి కపాల సంస్కృత పురోడాశమును, (కర్మణి షష్ఠి) వైశ్వదేవ్యై=విశ్వేదేవ దేవతాకమైన, ఆమిక్షాయై చ=ఆమిక్షను, (ద్వితీయార్థమున షష్ఠి.) స్విష్టకృతే అగ్నయే=స్విష్టకృ దగ్నికొఱకు, సమవద్యతి=ఒకటిగాఁ జేసి అవదానము చేయవలెను. ఏతేన=ఈ అవదానముచే, అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు, ఉభయతః=ఉభయ కర్మలందుఁ గల, దేవతాభిరేవ=దేవతలచేతనే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, పరి గృహ్ణాతి=అంతటను గ్రహించినవాఁ డగుచున్నాఁడు (పాలించినవాఁ డగుచున్నాఁడు).

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఆమిక్షా పురోడాశములకు ఏకీకరణ పూర్వకమైన అవదానమును విధించుచున్నది. మరుద్దేవతాకమును, ఇరువది యొక్క కపాలములందు సంస్కృతమునైన పురోడాశమును, విశ్వేదేవ దేవతాకమైన అమిక్షను ఒకటిగాఁ జేసి ఆ సమష్టినుండి స్విష్టకృదగ్నికై అవదానము చేయవలెను.

18. మంత్రము : అపాం నప్త్రే స్వాహోర్జో నప్త్రే స్వాహాఽగ్నయే గృహపతయే స్వాహేతి తిస్ర ఆహుతీ ర్జుహోతి । త్రయ ఇమే లోకాః।

ఏష్వేవ లోకేషు ప్రతితిష్ఠతి (౬) ।

దేవైరిత్యాహ సత్యసవం కరోతి । త్రిష్టుభ మేవైతేనాభివ్యాహరతి సత్యానృతే ఏవావరున్ధే కరోతి శతేన్ద్రియః షట్ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే సప్తమ ప్రపాఠకే దశమోఽనువాకః ॥౧౦ ॥

ఏతద్బ్రాహ్మణాని ధాత్రే రత్నినాం దేవసువామర్థే కతో దేవిర్ధిశః సోమస్యేన్ద్రస్య మిత్రో దశ ॥౭ ॥

ఏతద్బ్రాహ్మణాని వైష్ణవం త్రికపాలమన్నం వై పూషా వాఽఽశాస్యేత్యాహ దిశ ఉదఞ్చరేత్యబ్రహ్మా త్వగ్ంరాజఞ్చాతుః

షష్ఠిః ॥ 64 ॥

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే సప్తమ ప్రపాఠకః ॥౭॥

అర్థము : ''అపాం నప్త్రే స్వాహోర్జో నప్త్రే స్వాహాఽగ్నయే గృహపతయే స్వాహా'' ఇతి='ఉదకములను నశింపఁజేయనట్టి అగ్నికొఱకు ఈ హవిస్సు హుతమగుఁగాక, బలమును నశింపఁజేయని అగ్నికొఱకు ఈ హవిస్సు హుతమగుఁగాక గృహపతియగు అగ్నికొఱకు ఈ హవిస్సు హుతమగుఁగాక' అను ఈ మంత్రములచే, తిస్రః ఆహుతీః=మూఁడు ఆహుతులను, జుహోతి=హోమము చేయవలెను. ఇమే లోకాః=ఈ భూరాది లోకములు, త్రయః=మూఁడు. అనేన=ఈ మూఁడు ఆహుతుల హోమముచే, యజమానః=యజమానుఁడు, ఏషు లోకేషు=ఈ మూఁడు లోకములందు, ప్రతి తిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి హోమమును విధించినది. రాజసూయావభృథము ననుష్ఠించి ''అపాం నప్త్రే స్వాహా'' అను మంత్రమును పఠించు ఉదకములందు ప్రథమాహుతిని హోమము చేయవలెను. ''ఊర్జో నప్త్రే స్వాహా'' అను మంత్రమును పఠించుచు దర్భస్తంబమునందుఁగాని, స్థాణువునందుఁగాని, వల్మీకవపయందుఁగాని హోమము చేయవలెను. ''అగ్నయే గృహపతయే స్వాహా'' అను మంత్రమును పఠించుచు గార్హపత్యాగ్నియందు హోమము చేయవలెను. ''అగ్నేరాపః'' అను శ్రుతి అగ్నినుండి ఉదకములు పుట్టినవని చెప్పుటచే అగ్ని ఉదకములకు నాశకుఁడు కాఁడు. జఠరాగ్ని తినిన ఆహారమును జీర్ణము చేయుటచే అగ్ని బలము నిచ్చువాఁడే, కాని, బలమును నశింపజేయువాఁడు కాఁడు. గార్హపత్యాగ్ని గృహపతిగా బహుస్థలములందు వర్ణింపఁబడెను.

దశమానువాకము సమాప్తము.

తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమున ప్రథమ కాండమందు సప్తమ ప్రపాఠకము సమాప్తము.

F:\IXth Volume\SKYV13A.p65

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే అష్టమ ప్రపాఠకే

ప్రథమోఽనువాకః

1. మంత్రము : వరుణస్య సుషువాణస్య దశధేన్ద్రియం వీర్యం పరాపతత్ । తత్సగ్ం సృద్భిరను సమసర్పత్ । తత్సగ్ంసృపాగ్ం సగ్ంసృప్త్వమ్ । అగ్నినా దేవేన ప్రథమే ఽహన్నను ప్రాయుఙ్క్త । సరస్వత్యా వాచా ద్వితీయే । సవిత్రా ప్రసవేన తృతీయే । పూష్ణా పశుభి శ్చతుర్థే । బృహస్పతినా బ్రహ్మణా పఞ్చమే । ఇన్ద్రేణ దేవేన షష్ఠే । వరుణేన స్వయా దేవతయా సప్తమే (౧) । సోమేన రాజ్ఞా ఽష్టమే త్వష్ట్రా రూపేణ నవమే । విష్ణునా యజ్ఞేనా ఽఽప్నోత్ । యత్సగ్ంసృపో భవన్తి । ఇన్ద్రియమేవ తద్వీర్యం యజమాన ఆప్నోతి ।

వేదార్థదీపిక

అవతారిక : సప్తమ ప్రపాఠకమునందు శునాసీర్యము, ఇంద్రతూర్యము (తురీయము) అను కర్మద్వయమునకు సంబంధించిన మంత్రములకు, అయిదు ఇధ్మీయ మంత్రములకు, అపామార్గహోమ మంత్రములకును బ్రాహ్మణము చెప్పఁబడినది. ఈ అష్టమ ప్రపాఠకమందు సంసృప హవిర్మంత్రములకు, దశపేయము మొదలగువాని మంత్రములకును బ్రాహ్మణము చెప్పఁబడుచున్నది. ఈ ప్రథమానువాకమునందు దశ సంఖ్యాకములైన సంసృప హవిర్మంత్రములకు అనుబ్రాహ్మణము చెప్పఁబడుచున్నది.

అర్థము : సుషువాణస్య=సోమమును అభిషవము చేయుచున్న, వరుణస్య=వరుణునియొక్క, ఇన్ద్రియం వీర్యమ్=ఇంద్రియ సామర్థ్యము, దశధా=పది విధములుగ అయి, పరాపతత్=వినష్ట మాయెను. సః=ఆ వరుణుఁడు, తత్=ఆ ఇంద్రియ సామర్థ్యమును, సంసృద్భిః=సంసృప్ శబ్దముచే అభిహితములైన హవిస్సులచే, అను=అనుక్రమముగ, సమసర్పత్=బాగుగ పొందెను. తత్=ఆ హవిస్సులచే ఇంద్రియ సామర్థ్యము పొందఁబడుటవలన, సంసృపామ్=సంసృప్ శబ్దాభిధేయములైన హవిస్సులకు, సంసృప్త్వమ్=సంసృప నామము నిష్పన్న మైనది. సమ్యక్ సృప్యతే=ప్రాప్యతే వీర్యమ్ ఆభిః అగ్న్యాదిభిః దేవతాభిరితి - సంసృపః=అగ్న్యాది దేవతాః. తాసాం హవీంష్యపి తన్నామకాని (సంసృప్ నామకాని) అని వ్యుత్పత్త్యర్థము.

సః=ఆ వరుణుఁడు, ప్రథమే అహన్=ప్రథమాహస్సునందు, దేవేన అగ్నినా సహ=ద్యోతనాత్మకుఁడైన అగ్నితో కూడ, అను=అనుక్రమముగ, ప్రాయుఙ్క్త=ఆగ్నేయమైన అష్టాకపాల పురోడాశమును నిర్వాపము చేసెను. (ఆగ్నేయ మష్టాకపాలం నిర్వపతి అని విధి) ద్వితీయే=ద్వితీయాహస్సునందు, వాచా=వాగ్రూపిణియైన, సరస్వత్యా సహ=సరస్వతితో కూడ, ప్రాయుఙ్క్త=సారస్వత చరువును (సారస్వతం చరుః నిర్వపతి అని విధి) నిర్వాపము చేసెను. తృతీయే=తృతీయాహస్సు నందు, ప్రసవేన=ప్రేరణ కారణమైన, సవిత్రా సహ=సవితతో కూడ, (సావిత్రం ద్వాదశకపాలమ్) ద్వాదశకపాల పురోడాశమును, ప్రాయుఙ్క్త. చతుర్థే=నాల్గవ అహస్సునందు, పశుభిః=పశూపలక్షితుఁడైన, పూష్ణా సహ=పూష దేవునితో కూడ, చరుమ్=చరు హవిస్సును, (పౌష్ణం చరుమ్ అని విధి) ప్రాయుఙ్క్త=నిర్వాపము చేసెను.

పఞ్చమే=పంచమాహస్సునందు, బ్రహ్మణా=బ్రాహ్మణాభిమానియైన, బృహస్పతినా సహ=బృహస్పతితో కూడ, చరుమ్=('బార్హస్పత్యం చరుమ్' అని విధి) చరు హవిస్సును, ప్రాయుఙ్క్త=(నిరవపత్)నిర్వాపము చేసెను.

షష్ఠే=షష్ఠాహస్సునందు, దేవేన=ద్యోతనాత్మకుఁడైన, ఇన్ద్రేణ సహ=ఇంద్రునితో కూడ, ఏకాదశకపాలమ్=ఏకాదశకపాల పురోడాశమును, ('ఐన్ద్ర మేకాదశకపాలమ్' అని విధి.) నిరవపత్. సప్తమే=సప్తమాహస్సునందు, స్వయా దేవతయా=స్వకీయ దేవతా రూపుఁడైన, వరుణేన సహ=అతీత కల్పగత వరుణునితో కూడ, దశకపాలమ్=('వారుణం దశకపాలమ్' అని విధి.) దశకపాల పురోడాశమును, నిరవపత్. అష్టమే=అష్టమాహస్సునందు, రాజ్ఞా=యజమానుఁడైన, సోమేన సహ=సోమునితో కూడ, చరుమ్=('సౌమ్యం చరుమ్' అని విధి.) చరు హవిస్సును, నిరవపత్. నవమే=నవమాహస్సునందు, రూపేణ=రూపవంతుఁడైన (గర్భస్థ పిండమునకు రూపమును కల్పించువాఁడని యర్థము.) త్వష్ట్రా సహ=త్వష్టతో కూడ, అష్టాకపాలమ్=('త్వాష్ట్ర మష్టాకపాలమ్' అని విధి.) అష్టాకపాల పురోడాశమును, నిరవపత్. దశమే=దశమాహస్సునందు, యజ్ఞేన=యజ్ఞ రూపుఁడైన, విష్ణునా సహ=('వైష్ణవం త్రికపాలమ్'అని విధి.) విష్ణువుతో కూడ, త్రికపాలమ్=త్రికపాల హవిస్సును, నిరుప్య=నిర్వాపము చేసి, తత్=ఆ ఇంద్రియ సామర్థ్యమును, ఆప్నోత్=పొందెను.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు విహితములైన దశ సంసృప హవిస్సులను ప్రశంసించినది. అభిషవనీయ కర్మయందు సోమము నభిషవము చేయుచున్న వరుణునియొక్క ఇంద్రియ సామర్థ్యము పదివిధములుగా అయి నష్ట మాయెను. అప్పుడు ఆ వరుణుఁడు ఆ ఇంద్రియ సామర్థ్యమును ఒక్కొక్క సంసృప హవిస్సును అగ్న్యాది దేవతలలో వరుసగా ఒక్కొక్క రితో కూడ నిర్వాపము చేసి బాగుగ పొందెను. యజమానునకు కూడ సంసృప యాగములు ఉన్నచో అప్పు డీ యజమానుఁడు ఇంద్రియ సామర్థ్యమును పొందును. ఉత్పత్తి విధులచే విహితములైన సంసృప హవిస్సులకు ఈ యర్థవాదముచే భిన్నదినానుష్ఠాన విధి ఊహింపఁదగినది.

2. మంత్రము : పూర్వా పూర్వా వేదిర్భవతి । ఇన్ద్రియస్య వీర్యస్యావరుద్ధ్యై ।

అర్థము : పూర్వా పూర్వా వేదిః=పూర్వదిగ్గతమైన వేది, భవతి=ఉండవలెను. ఇయమ్=ఈ పూర్వదిగ్గత వేది, ఇన్ద్రియస్య వీర్యస్య=ఇంద్రియ సామర్థ్యముయొక్క, అవరుద్ధ్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట మఱియొక ప్రకార విశేషము విధింపఁబడినది. దశ దినములందు వరుసగా దశహవిస్సులను నిర్వాపము చేయునపుడు ఎచట పూర్వ హవిస్సునకు ఆహవనీయము ఉండునో, అచట ఉత్తర హవిస్సునకు గార్హపత్యము ఉండవలెను. చివరిదైన వేదికి ప్రాగ్వంశమునందు ఆహవనీయము, వెలుపల గార్హపత్యము ఉండవలెనని ఆపస్తంబ మహర్షి విశదీకరించెను. బహువేదిత్వ ద్యోతనార్థము 'పూర్వా పూర్వా' అని వీప్స చేయఁబడినది.

3. మంత్రము : పురస్తా దుపసదాగ్ం సౌమ్యేన ప్రచరతి । సోమో వై రేతోధాః । రేత ఏవ తద్దధాతి । అన్తరా త్వాష్ట్రేణ । రేత ఏవ హితం త్వష్టా రూపాణి వికరోతి । ఉపరిష్టా ద్వైష్ణవేన । యజ్ఞో వై విష్ణుః । యజ్ఞ ఏవాన్తతః ప్రతితిష్ఠతి (౨) । సప్తమే దధాతి పఞ్చ చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే అష్టమ ప్రపాఠకే ప్రథమోఽనువాకః ॥ ౧ ॥

అర్థము : ఉపసదాం పురస్తాత్=ఉపసత్తులకు ముందు, సౌమ్యేన ప్రచరతి=సౌమ్య మనెడి అష్టమ సంసృప హవిస్సును నిర్వాపము చేయవలెను. సోమః=సోముఁడు, రేతోధాః వై=రేతస్సును ధరింపఁజేయువాఁడు కదా! తత్=అప్పుడు, యజమానః=యజమానుఁడు, రేతః ఏవ=రేతస్సునే, దధాతి=ధరించుచున్నాఁడు. అన్తరా=పూర్వాహ్ణమునందలి ఉపసత్తునకు, అపరాహ్ణమునందలి ఉపసత్తునకు మధ్యమున, త్వాష్ట్రేణ=త్వష్టృ సంబంధియగు నవమ సంసృప హవిస్సుచే, ప్రచరతి=అనుష్ఠానము చేయవలెను. హితమ్=గర్భాశయమందు ఉంచఁబడిన, రేతః ఏవ=రేతస్సునే, త్వష్టా=త్వష్టృదేవుఁడు, రూపాణి=రూపవంతములనుగా, వికరోతి=వివిధములనుగాఁ జేయుచున్నాఁడు.

ఉపరిష్టాత్=అంత్యమున, వైష్ణవేన ప్రచరతి=వైష్ణవమైన దశమ సంసృప హవిస్సుచే అనుష్ఠానము చేయవలెను. విష్ణుః=విష్ణువు, యజ్ఞః వై=యజ్ఞస్వరూపుఁడే. తథా సతి=అట్లు కాఁగా, యజమానః=యజమానుఁడు, అన్తతః=అంతమున, యజ్ఞే ఏవ=యజ్ఞానుష్ఠానమునందే, ప్రతితిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుఁడగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అష్టమ, నవమ, దశమ సంసృప హవిస్సులకు ఆ హవిస్సుల ననుష్ఠించు దినములందు ఒకానొక కాలవిశేషమును విధించుచున్నది. ఉపసత్తులనఁగా - ఒక్కొక్క ఆహుతిని ఒక్కొక్క దినము చొప్పున మూఁడు దినములందు హోమము చేయఁబడు మూఁడు ఆహుతులు. (తై.సం.కా. 1. ప్ర.2. అను.11. చూడుఁడు.) అభిషేచనీయ సోమయాగమున కనంతరము దశపేయ సోమయాగము ననుష్ఠించవలెను. ఆ దశపేయ సోమయాగమునకు సంసృద్భాగ సంబంధియగు సప్తమాహస్సునందు ఒక దీక్షను వహించవలెను. తదనంతరము మూఁడు దినములందు ఉపసత్తు లనెడి ఆహుతులను హోమము చేయవలెను. అందలి ప్రథమోపసద్దినమునందు ఉపసద్యాగమునకు పూర్వము సౌమ్య మనెడి అష్టమ సంసృప హవి రనుష్ఠానము చేయవలెను. మధ్యమోపసద్దినమందు పూర్వాహ్ణాపరాహ్ణముల ఉపసత్తుల మధ్యమున త్వాష్ట్రమైన నవమ సంసృప హవి రనుష్ఠానము చేయవలెను. తృతీయోపసద్దినమునందు పూర్వాహ్ణాపరాహ్ణము లందు ఉపసత్తుల ననుష్ఠించి అనంతరము వైష్ణవమైన దశమ సంసృప హవి రనుష్ఠానము చేయవలెను.

సోముఁడు రేతో ధారణ హేతు వగుటవలన, ప్రథమమున సౌమ్య హవిఃప్రయోగము చేయఁగా యజమానుఁడు రేతస్సును ధరించును. అనంతరము త్వాష్ట్ర హవిఃప్రయోగము చేయఁగా ధృతమైన రేతస్సు నవలంబించి త్వష్ట వివిధ రూపములను చేయును. విష్ణువు యజ్ఞరూపుఁ డగుటవలన అంతమున వైష్ణవ హవిఃప్రయోగము చేయఁగా యజమానుఁడు రాజసూయానంతరము కూడ యజ్ఞానుష్ఠానమునందే ప్రతిష్ఠితుఁ డగును. దశపేయ సోమయాగ తంత్ర మధ్యమున మూఁడు హవిస్సుల యనుష్ఠానమును ఆపస్తంబ మహర్షి స్పష్టీకరించియుండెను. అపరాహ్ణమందు దశపేయము యొక్క తంత్రమును ప్రారంభించవలెనని చెప్పి "ఏకా దీక్షా తిస్ర ఉపసదః పురస్తా దుపసదాగ్ం సౌమ్యం చరుం నిర్వపతి అన్తరా త్వాష్ట్ర మష్టాకపాల ముపరిష్టా ద్వైష్ణవం త్రికపాలమ్" అని విశదీకరించెను. ఈ సూత్రార్థము ప్రకారమే ఇచట చెప్పఁబడినది.

ప్రథమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే అష్టమ ప్రపాఠకే

ద్వితీయోఽనువాకః

1. మంత్రము : జామి వా ఏతత్కుర్వన్తి । యత్సద్యో దీక్షయన్తి సద్యః సోమం క్రీణన్తి । పుణ్డరిస్రజాం ప్ర యచ్ఛత్యజామిత్వాయ । అఙ్గిరసః సువర్గం లోకం యన్తః । అప్సు దీక్షాతపసీ ప్రావేశయన్ । తత్పుణ్డరీక మభవత్ । యత్పుణ్డరిస్రజాం ప్రయచ్ఛతి । సాక్షాదేవ దీక్షాతపసీ అవరున్ధే ।

వేదార్థదీపిక

అవతారిక : ప్రథమానువాకమునందు సంసృపహవిస్సులు ప్రశంసించఁబడినవి. ఈ ద్వితీయానువాకమునందు ముఖ్య బ్రాహ్మణమునం దామ్నాతములైన దశపేయ మంత్రములకు అనుబ్రాహ్మణము చెప్పఁబడుచున్నది.

అర్థము : సద్యః=వెంటనే, దీక్షయన్తి యత్=రాజసూయ యాగకర్తలు దీక్షను వహించుచున్నచో, సద్యః=వెంటనే, సోమమ్=సోమమును, క్రీణన్తి యత్=క్రయము చేయుచున్నచో, ఏతత్=ఈ కర్మను, జామి వై=ఆలస్యము లేకుండగానే, కుర్వన్తి=చేయుచున్నవా రగుచున్నారు. అజామిత్వాయ=ఆలస్య రాహిత్యమునకై, పుణ్డరీకస్రజామ్=పద్మములమాలను, ప్రయచ్ఛతి=యజ్ఞకర్తకు ఈయవలెను. అఙ్గిరసః=అంగిరోమునులు, సువర్గం లోకమ్=స్వర్గలోకమును గూర్చి, యన్తః=పోవుచున్నవారై, అప్సు=ఉదకములందు, దీక్షాతపసీ=దీక్షా తపస్సులను, ప్రావేశయన్=ప్రవేశపెట్టిరి. తత్ పుణ్డరీకమ్ అభవత్=ఆ దీక్షాతపస్సులు పుండరీక మైనవి. పుణ్డరిస్రజామ్=పుండరీకముల మాలను, ప్రయచ్ఛతి యత్=యజమానునకు ఇచ్చినచో, సాక్షాదేవ=సాక్షాత్తుగానే, యజమానః=యజమానుఁడు, దీక్షాతపసీ=దీక్షాతపస్సులను, అవరున్ధే=పొందును.

తాత్పర్యము : ప్రకృతియాగమునందు దీక్షా సోమక్రయములు విభిన్న దినములందు ఆచరించబడును. ఈ రాజసూయ మందు దీక్షాసోమక్రయములు ఒక దినమందే చేయవలెను. అట్లు చేసినచో ఆలస్యము జరుగకుండును. ప్రకృతియాగమునందు దీక్షారంభమున ఉదకములందు స్నానము, ఉదక భక్షణము యజమానునకు విహితము లైనవి. అందుకు మాఱుగా ఈ దశపేయ సోమయాగ దీక్షాసమయమున పండ్రెండు పుండరీకములు గల మాలను యజమానున కీయవలెను. అనఁగా యజమానుఁడు ఆ పద్మమాలను ధరించవలెను. అట్లు చేసినచో ఆలస్యము కాదు. పూర్వము అంగిరసులు స్వర్గమునకుఁ బోవుచు దీక్షా తపస్సుల నుదకములందు ప్రవేశపెట్టినారు. ఆ దీక్షాతపస్సులు పుండరీక మైనవి. రాజసూయ యాగకర్త దీక్షాస్థానమున పుండరీకస్రజమును ధరించినచో పుండరీకము దీక్షాతపస్సుల రూపమే కావున దీక్షాతపస్సులనే ధరించినవాఁ డగును.

2. మంత్రము : దశభి ర్వత్సతరైః సోమం క్రీణాతి । దశాక్షరా విరాట్ (౧) । అన్నం విరాట్ । విరాజైవాన్నాద్య మవరున్ధే ।

అర్థము : దశభిః వత్సతరైః=స్తనపానము మానిన పది వత్సములచే, సోమమ్=సోమమును, క్రీణాతి=కొనవలెను. విరాట్=విరాట్ఛందస్సు, దశాక్షరా=పది అక్షరములు కలది. అన్నమ్=అన్నము, విరాట్=విరాట్ స్వరూపము. విరాజైవ=విరాట్టుచేతనే, అన్నాద్యమ్=శ్రేష్ఠమైన అన్నమును, అవరున్ధే=పొందును.

తాత్పర్యము : రాజసూయాంతర్భాగమైన దశపేయ మనెడి సోమయాగమందు యజమానుఁడు పది వత్సతరముల నిచ్చి సోమమును కొనవలెను. తల్లినుండి పాలు తాగుట మానిన దూడలు వత్సతరములు. విరాట్ఛందస్సు పది అక్షరములు కలది. అన్నము

విరాట్స్వరూపము. కనుక దశసంఖ్యాక వత్సతరములచే సోమమును కొనిన యజమానుఁడు విరాట్టుచేతనే అన్నాద్యమును పొందును. అన్నాద్యము=రాజామాత్యాదులు భుజింప నర్హమైన శ్రేష్ఠమైన అన్నము. ఇచట దశ సంఖ్య ప్రశంసింపఁబడినది.

3. మంత్రము : ముష్కరా భవన్తి సేన్ద్రత్వాయ ।

అర్థము : ముష్కరాః భవన్తి=క్రయ సాధనములైన వత్సతరములు (అండములు) వృషణములు కలవిగా ఉండవలెను. ఏతత్=ఇది, సేన్ద్రత్వాయ=ఇంద్రియ సామర్థ్యముతో కూడియుండుటకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి సాండత్వమును విధించి ప్రశంసించుచున్నది. సోమ క్రయ సాధనములైన వత్సరములు వృషణోపేతములై ఉండవలెను. అట్లుండుటవలన యజమానుఁడు ఇంద్రియ సామర్థ్య సహితుఁ డగును.

4. మంత్రము : దశపేయో భవతి । అన్నాద్యస్యావరుద్ధ్యై ।

అర్థము : దశపేయః భవతి=రాజసూయాంతర్భూతమైన క్రతువు దశపేయము కావలెను. ఏషః=ఈ దశపేయము, అన్నాద్యస్య అవరుద్ధ్యై=అన్నాద్యమును పొందుట కగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి దశపేయ కర్మను ప్రశంసించుచున్నది. ఈ రాజసూయమునందలి సోమయాగము దశపేయమై ఉండవలెను. దశసు వైకృత చమసేషు, పేయః=పాతవ్యః సోమరసః యస్మిన్ క్రతౌ సః క్రతుః - దశపేయః=పది వైకృత చమస పాత్రములందు త్రాగఁదగిన సోమరసము కల క్రతువు దశపేయమని వ్యుత్పత్త్యర్థము. లేదా-ఏకైకస్మిన్ పాత్రే, దశభిః బ్రాహ్మణైః, పేయః=పాతవ్యః సోమః, యస్మిన్ సః - దశపేయః=ఒక్కొక్క పాత్రమందు పదిమంది బ్రాహ్మణులచే త్రాగఁదగిన సోమము కల క్రతువు దశపేయమని వ్యుత్పత్త్యర్థము. ఈ దశపేయ క్రతువు ననుష్ఠించిన యజమానుఁడు శ్రేష్ఠమైన అన్నమును పొందును.

5. మంత్రము : శతం బ్రాహ్మణాః పిబన్తి । శతాయుః పురుషః శతేన్ద్రియః । ఆయుష్యేవేన్ద్రియే ప్రతితిష్ఠతి ।

అర్థము : శతం బ్రాహ్మణాః=నూఱుగురు బ్రాహ్మణులు, పిబన్తి=సోమరసమును త్రాగుచున్నారు. శతాయుః పురుషః శతేన్ద్రియః. ఆయుష్యేవ, ఇన్ద్రియే, ప్రతితిష్ఠతి. (ఈ మంత్రభాగము పలు మారులు వ్యాఖ్యానింపఁబడినది.)

తాత్పర్యము : ఇచట 'శతం బ్రాహ్మణాః పిబన్తి' అను ముఖ్యబ్రాహ్మణోక్తము ప్రశంసింపఁబడుచున్నది. దశపేయ కర్మయందు నూఱుగురు బ్రాహ్మణులు సోమరసమును త్రాగవలెనని ముఖ్యబ్రాహ్మణమున చెప్పఁబడినది. ఒక్కొక్క పాత్రమందు పదిమంది బ్రాహ్మణుల చొప్పున పదేసి బ్రాహ్మణులు కలసి సోమరసమును త్రాగినచో నూఱుగురు బ్రాహ్మణులు త్రాగినట్లగును. దీనిచే యజమానుఁడు 'శతాయుః పురుషః' ఇత్యాదికముచే చెప్పఁబడిన శతాయువు కలవాఁ డగును.

6. మంత్రము : సప్తదశగ్ం స్తోత్రం భవతి । సప్తదశః ప్రజాపతిః (౨) । ప్రజాపతేరాప్త్యై ।

అర్థము : సప్తదశం స్తోత్రం భవతి=ఈ క్రతువునందు స్తోత్రము సప్తదశస్తోమమై ఉండవలెను. ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, సప్తదశః=సప్తదశ సంఖ్యాకుఁడు. ఏతత్=ఈ సప్తదశ స్తోమము, ప్రజాపతేః ఆప్త్యై =ప్రజాపతిని పొందుటకై, భవతి=సాధన మగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ముఖ్యబ్రాహ్మణము విధించిన సప్తదశ స్తోమమును ఈ శ్రుతి ప్రశంసించినది. (ప్రజాపతి సప్తదశ సంఖ్యాకుఁడను విషయము పూర్వము పలు మారులు వివరింపఁబడినది.) శేషము స్పష్టము.

7. మంత్రము : ప్రాకాశా వధ్వర్యవే దదాతి । ప్రకాశ మేవైనం గమయతి ।

అర్థము : ప్రాకాశౌ అధ్వర్యవే దదాతి=రెండు సువర్ణ దర్పణములను (అద్దములను) ఈయవలెను. (అని ముఖ్యబ్రాహ్మణము విధించినది.) ఏతత్=ఈ సువర్ణ దర్పణ దానము, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, ప్రకాశమేవ=ప్రకాశమునే, గమయతి=పొందించుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట సువర్ణ దర్పణ దానము ప్రశంసింపఁబడినది. శేషము స్పష్టము.

8. మంత్రము : స్రజ ముద్గాత్రే । వ్యేవాస్మై వాసయతి ।

అర్థము : స్రజమ్ ఉద్గాత్రే దదాతి=బంగారపు మాలను ఉద్గాత యను ఋత్విజునికొఱకు ఈయవలెను. ఏతత్=ఈ సువర్ణమాలాదానము, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, వివాసయత్యేవ=విశిష్టముగనే దుకూలాదికమును ఉత్తరీయముగ అచ్ఛాదింపఁజేయును.

తాత్పర్యము : ఇచట సువర్ణ స్రగ్దానము ప్రశంసింపఁబడినది. (దుకూలము=తెల్లని వస్త్రము, సన్నని వస్త్రము.) శేషము స్పష్టము.

9. మంత్రము : రుక్మగ్ం హోత్రే । ఆదిత్య మేవాస్మా ఉన్నయతి ।

అర్థము : రుక్మమ్=వర్తులమైన సువర్ణాభరణమును, హోత్రే=హోతకొఱకు, దదాతి. ఏతత్=ఈ రుక్మదానము, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, అదిత్యమేవ=సూర్యునే, ఉన్నయతి=ఉదయమును పొందింపఁజేయుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి రుక్మదానమును ప్రశంసించుచున్నది. యజమానుఁడు హోతకు వర్తుల సువర్ణాభరణమును దానము చేయుటవలన ఈ యజమానునకై ఆదిత్యుఁడు ఉదయించునని తాత్పర్యము.

10. మంత్రము : అశ్వం ప్రస్తోతృప్రతిహర్తృభ్యామ్ । ప్రాజాపత్యో వా అశ్వః । ప్రజాపతేరాప్త్యై ।

అర్థము : అశ్వమ్=అశ్వమును, ప్రస్తోతృ ప్రతిహర్తృభ్యామ్=ప్రస్తోత, ప్రతిహర్త అను ఋత్విజులకొఱకు, దదాతి=ఈయవలెను. (అని ముఖ్యబ్రాహ్మణము విధించినది.) అశ్వః=అశ్వము, ప్రాజాపత్యః వై=ప్రజాపతి సంబంధియే. అతః=ఈ కారణమువలన, ఏతత్=ఈ అశ్వదానము, ప్రజాపతేః=ప్రజాపతియొక్క, ఆప్త్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=సాధన మగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అశ్వదానమును ప్రశంసించుచున్నది. అశ్వమేధ ప్రకరణమందు ''ప్రజాపతే రక్ష్యశ్వయ త్తత్పరాపతత్''అని శ్రుతి చెప్పుటవలన అశ్వము ప్రాజాపత్య మగుచున్నది. కనుక ఈ యశ్వదానము ప్రజాపతి ప్రాప్తికి సాధన మగును.

11. మంత్రము : ద్వాదశ పష్ఠౌహీ ర్బ్రహ్మణే । ఆయురేవావరున్ధే ।

అర్థము : ద్వాదశ పష్ఠౌహీః=పండ్రెండు బాలగర్భిణులైన గోవులను, బ్రహ్మణే=బ్రహ్మయను ఋత్విజునికొఱకు, దదాతి=ఈయవలెను. (అని ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు విధింపఁబడినది.) (అనేన=ఈ ద్వాదశ పష్ఠౌహీ దానముచేత, అయమ్=ఈ యజమానుఁడు,) ఆయురేవ=ఆయువునే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి వత్సద్వారా అభివృద్ధి సూచనమువలన ఆయుష్యాభివృద్ధినే ద్వాదశ పష్ఠౌహీ దానమును ప్రశంసించినది. శేషము స్పష్టము.

12. మంత్రము : వశాం మైత్రావరుణాయ । రాష్ట్రమేవ వశ్యకః ।

అర్థము : వశామ్=వంధ్య గోవును, మైత్రావరుణాయ=మైత్రావరుణునికొఱకు, దదాతి=ఈయవలెను. (అని ముఖ్యబ్రాహ్మణము విధించినది.) (అనేన=ఈ వశా దానముచే, అయమ్=ఈ యజమానుఁడు,) రాష్ట్రమేవ=రాష్ట్రమునే, వశి=స్వాధీనముగా, అకః=చేసికొనినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి వశా శబ్దముచే బుద్ధిస్థమైన వశిత్వము నభిప్రాయపడి ప్రశంసించుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

13. మంత్రము : ఋషభం బ్రాహ్మణాచ్ఛగ్ంసినే । రాష్ట్రమేవేన్ద్రియావ్యకః ।

అర్థము : ఋషభమ్=రేతస్సేచన సమర్థమైన గోవును, బ్రాహ్మణాచ్ఛంసినే=బ్రాహ్మణాచ్ఛంసి యను ఋత్విజునికొఱకు, దదాతి=ఈయవలెను. (ఇతి ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు విధింపఁబడినది.) అనేన=ఈ దానముచే, అయమ్=ఈ యజమానుఁడు, రాష్ట్రమేవ=రాష్ట్రమునే, ఇన్ద్రియావి=సామర్థ్యవంతముగ, అకః=చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఋషభ శబ్దముచే బుద్ధిస్థమైన ఇంద్రియము నభిప్రాయపడి ప్రశంసించుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

14. మంత్రము : వాససీ నేష్టా పోతృభ్యామ్ । పవిత్రే ఏవాస్యైతే ।

అర్థము : వాససీ=రెండు తెల్లని వస్త్రములను, నేష్టాపోతృభ్యామ్=నేష్ట, పోత అను ఋత్విజులకొఱకు, దదాతి=ఈయవలెను. ఏతే=ఈ వస్త్రములు, అస్య=ఈ యజమానునకు, పవిత్రే ఏవ=శుద్ధిహేతువులే, భవతః=అగుచున్నవి.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ముఖ్యబ్రాహ్మణోక్త విధి ననువదించి ధౌతవస్త్రములకు శుద్ధిహేతుత్వము నభిప్రాయపడి ప్రశంసించుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

15. మంత్రము : స్థూరి యవాచిత మచ్ఛావాకాయ । అన్తత ఏవ వరుణ మవయజతే (౪) ।

అర్థము : స్థూరి=స్థూలమైన, యవాచితమ్=యవపూర్ణ శకటమును, అచ్ఛావాకాయ=అచ్ఛావాకుఁడను ఋత్విజునికొఱకు, దదాతి=ఈయవలెను. అనేన=ఈ దానముచే, అయమ్=ఈ యజమానుఁడు, వరుణమ్=వరుణుని, అన్తతః ఏవ=స్వకీయ దేశమునుండి వెలుపలనే, అవయజతే=తొలఁగించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : "వారుణం యవమయం చరుమ్" అను శ్రుతి యుండుటవలన యవప్రియుఁడైన వరుణుని స్వకీయ భాగప్రదానముచే స్వకీయ దేశాంతమునుండి వెలుపలకు తొలఁగించినవాఁ డగుచున్నాఁడను అభిప్రాయముతో ఈ శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. ముఖ్య బ్రాహ్మణోక్తవిధి ననువదించి యీ ప్రశంస చేయఁబడినది. శేషము స్పష్టము.

16. మంత్రము : అనడ్వాహ మగ్నీధే । వహ్నిర్వా అనడ్వాన్ । వహ్నిరగ్నీత్ । వహ్నినైవ వహ్ని యజ్ఞస్యావరున్ధే ।

అర్థము : అనడ్వాహమ్=ఎద్దును, అగ్నీధే=అగ్నీధ్రుఁడను ఋత్విజునికొఱకు, దదాతి=ఈయవలెను, అనడ్వాన్=ఎద్దు, వహ్నిః వై=ఆగ్నేయ హవిర్యుక్తమైన శకటమును వహించుటవలన వహ్ని స్వరూపమే. అగ్నీత్=అగ్నీధ్రుఁడు, వహ్నిః=వహ్నిని ప్రజ్వలింపఁజేయువాఁడు కనుక వహ్ని స్వరూపుఁడు. (ఉభయోః సంబంధే సతి=ఉభయ సంబంధము ఉండఁగా, యజమానః=యజమానుఁడు,) వహ్నినైవ=వహ్నిరూపమేయైన ఎద్దుచే, యజ్ఞస్య వహ్నిం=యజ్ఞవాహకమైన అగ్నీధ్రాదికమైన ఋత్విగ్జాతమును, అవరున్ధే=పొందుచున్నాఁడు (స్వాధీనము చేసికొనుచున్నాఁడు).

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి వహ్నిద్వారకమైన ఆగ్నీధ్రానడ్వాహముల సంబంధముచే ఈ అనడ్వాహ దానమును ప్రశంసించినది. శేషము స్పష్టము.

17. మంత్రము : ఇన్ద్రస్య సుషువాణస్య త్రేధేన్ద్రియం వీర్యం పరాపతత్ । భృగుస్తృతీయ మభవత్ । శ్రాయన్తీయం తృతీయమ్ । సరస్వతీ తృతీయమ్ । భార్గవో హోతా భవతి । శ్రాయన్తీయం బ్రహ్మసామం భవతి । వారవన్తీయ మగ్నిష్టోమసామమ్ । సారస్వతీ రపో గృహ్ణాతి । ఇన్ద్రియస్య వీర్యస్యావరుద్ధ్యై ।

అర్థము : సుషువాణస్య=సోమమును అభిషవము చేయుచున్న, ఇన్ద్రస్య=ఇంద్రునియొక్క, ఇన్ద్రియం వీర్యమ్=ఇంద్రియ సామర్థ్యము, త్రేధా=మూఁడు విధములై, పరాపతత్=వినష్ట మాయెను. తృతీయమ్=వినష్టమైన ఆ ఇంద్రియ వీర్యముయొక్క మూఁడవ భాగము, భృగుః=భృగువు, అభవత్=అయెను. తృతీయమ్=ఇంకొక మూఁడవ భాగము, శ్రాయన్తీయమ్=శ్రాయంతీయ నామక సామము, అభవత్=అయెను. తృతీయమ్=మఱియొక తృతీయ భాగము, సరస్వతీ=సరస్వతి, అభవత్=అయెను. భార్గవః=భృగు గోత్రీయుఁడు, హోతా=హోత, భవతి=కావలెను. శ్రాయన్తీయమ్="శ్రాయన్త ఇవ సూర్యమ్" అను ఋక్కునందు ఉత్పన్నమైన శ్రాయంతీయ సామము, బ్రహ్మసామం భవతి=బ్రహ్మసామము కావలెను. వారవన్తీయమ్="అశ్వం న త్వా వారవన్తమ్" అను ఋక్కునందు ఉత్పన్నమైన వారవంతీయ సామము, అగ్నిష్టోమ సామం భవతి=అగ్నిష్టోమ సామము కావలెను. సారస్వతీః అపః=సరస్వతి నదీ సంబంధములైన ఉదకములను, గృహ్ణాతి=యజమానుఁడు గ్రహించవలెను. ఏతత్=ఇది, ఇన్ద్రియస్య వీర్యస్య=ఇంద్రియ సామర్థ్యముయొక్క, అవరుద్ధ్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ముఖ్యబ్రాహ్మణము "భార్గవో హోతా భవతి శ్రాయన్తీయం బ్రహ్మసామం భవతి" ఇత్యాదికముచే భార్గవ హోతను, శ్రాయన్తీయ బ్రహ్మసామమును, సరస్వత్యుదకములను విధించినది. ఆ త్రయమును ఇంద్రవీర్యమునుగా ఈ శ్రుతి ప్రశంసించినది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

18. మంత్రము : శ్రాయన్తీయం బ్రహ్మసామం భవతి । ఇన్ద్రియ మేవాస్మిన్వీర్యగ్ం శ్రయతి । వారవన్తీయ మగ్నిష్టోమసామమ్ । ఇన్ద్రియ మేవాస్మిన్వీర్యం వారయతి (౫) ।

విరాట్ ప్రజాపతిరశ్వః ప్రజాపతే రాష్ట్రై యజతే బ్రహ్మసామం భవతి సప్త చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే అష్టమ ప్రపాఠకే ద్వితీయోఽనువాకః ॥ ౨ ॥

అర్థము : శ్రాయన్తీయం బ్రహ్మసామమ్=శ్రాయంతీయము బ్రహ్మసామముగా, భవతి=గానము చేయఁదగిన దగుచున్నది. అనేన=ఈ సామముచే, అస్మిన్=ఈ యజమానునియందు, ఇన్ద్రియం వీర్యమ్=ఇంద్రియ సామర్థ్యము, శ్రయతి=ఆశ్రితమై యుంటున్నది. వారవన్తీయమ్=వారవంతీయము, అగ్నిష్టోమసామమ్=అగ్నిష్టోమ సామముగా, భవతి=గానము చేయఁదగిన దగుచున్నది. అనేన=ఈ వారవంతీయ సామముచే, అస్మిన్=ఈ యజమానునియందు, ప్రయుక్తమ్=ప్రయుక్తమైన, ఇన్ద్రియం వీర్యమ్=వైరియొక్క ఇంద్రియ సామర్థ్యము, వారయతి=నివారిత మగుచున్నది.

తాత్పర్యము : వారవంతీయ సామము ఇంద్ర వీర్యముగా పూర్వమంత్రమున ప్రశంసింపఁబడలేదు కనుక ఆ వారవంతీయ సామముతోఁ గూడ స్తుతించుటకై శ్రాయంతీయ సామమును గూడ శ్రుతి యిచట స్వీకరించుచున్నది. శ్రాయంతీయ సామ నామమునందు శ్రయతి ధాతువు ప్రతీయమాన మగుటవలన యజమానునిచే వీర్యము ఆశ్రయింపఁబడుచున్నది. ద్వితీయమైన వారవంతీయ సామ నామమందు వారయితృత్వము ప్రతీయమాన మగుటవలన ఈ యజమానునియందు ప్రయుక్తమైన వైరి వీర్యము (వైరి సామర్థ్యము) నివారితమగుచున్నది.

ద్వితీయానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే అష్టమ ప్రపాఠకే

తృతీయోఽనువాకః

1. మంత్రము : ఈశ్వరో వా ఏష దిశో ఽనూన్మదితోః । యం దిశో ఽను వ్యాస్థాపయన్తి । దిశామవేష్టయో భవన్తి । దిక్ష్వేవ ప్రతి తిష్ఠత్యనూన్మాదాయ ।

వేదార్థదీపిక

అవతారిక: ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు విహితమైన దశపేయ యాగము ద్వితీయానువాకమునందు ప్రస్తుతించఁబడినది. ఇఁక ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు విహితములైన అవేష్టి హవిరాదులు ఈ తృతీయానువాకమునందు ప్రస్తుతించఁబడుచున్నవి.

అర్థము : యమ్=ఏ యజమానుని, దిశః అను=దిక్కుల ననుసరించి, వ్యాస్థాపయన్తి=విశేషముగ పయనింపఁజేయుచున్నారో, ఏషః=ఈ యజమానుఁడు, దిశః అను (ప్రాప్య)=దిక్కులను అనుక్రమముగ పొంది, ఉన్మదితోః=ఉన్మత్తుఁ డగుటకు, ఈశ్వరః వై=సమర్థుఁడే, భవతి=అగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : రాజసూయ యాగకర్తను దిగ్విజయమునకై అధ్వర్యుఁడు అయిదు దిక్కులకు పంపఁగా నతఁడు ఆ అయిదు దిక్కులందు తిరుగుటచే ఉన్మత్తుఁడు కావచ్చును. తదున్మాద పరిహారమునకై ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు "ఆగ్నేయ మష్టాకపాలం నిర్వపతి హిరణ్యం దక్షిణా" ఇత్యాదికముచే అయిదు హవిస్సులు విధించఁబడినవి. ఆ హవిస్సులకు అవేష్టులని పేరు. ఆ అవేష్టివిధిని ఈ శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది. ఏ రాజసూయ యాగకర్తను దిగ్విజయమునకై అధ్వర్యుఁడు పయనింపఁజేయుచున్నాఁడో, ఆ రాజసూయ యాగకర్త దిక్కులందు పరిభ్రమించుటచే ఉన్మత్తుఁ డగుటకై సమర్థుఁ డగును.

2. మంత్రము : పఞ్చ దేవతా యజతి । పఞ్చ దిశః । దిక్ష్వేవ ప్రతి తిష్ఠతి ।

అర్థము : పఞ్చ దేవతాః=అగ్న్యాది దేవతల నైదుగురిని, యజతి=దిగ్విజయము గావించి వచ్చిన రాజసూయ యాగకర్త యజించవలెను. దిశః=దిక్కులు, పఞ్చ=అయిదు. దిక్ష్వేవ=అయిదు దిక్కులందే, ప్రతితిష్ఠతి=యజించిన యజమానుఁడు ప్రతిష్ఠితుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : "ఆగ్నేయ మష్టాకపాలమ్" ఇత్యాది విధివాక్యగత దేవతా పంచకమును ఈ శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది. ఆ విధివాక్యము నందు అగ్నీంద్రాదు లైదుగురు దేవతలు పేర్కొనఁబడినారు. ఆ అయిదుగురు దేవతలను యజమానుఁడు పూజింపవలెను. దిక్కులు అయిదు. కనుక యజమానుఁడు అయిదు దిక్కులందే ప్రతిష్ఠితుఁ డగును.

3. మంత్రము : హవిషో హవిష ఇష్ట్వా బార్హస్పత్య మభిఘారయతి । యజమానదేవత్యో వై బృహస్పతిః । యజమానమేవ తేజసా సమర్ధయతి (౧) ।

అర్థము : హవిషః హవిషః ఇష్ట్వా=ఆగ్నేయాది హవిస్సులను నాల్గింటిని, ఇష్ట్వా=హోమము చేసి, బార్హస్పత్యమ్=చివరిదైన బృహస్పతి దేవతాకమైన చరు హవిస్సును, అభిఘారయతి=అభిఘారణము చేయవలెను. బృహస్పతిః=బృహస్పతి, యజమానదేవత్యః వై=యజమానునకు దేవతలైన అగ్న్యాదులకు హితుఁడు కదా! (తతః=అందువలన, అధ్వర్యుః= అభిఘారణము చేసిన అధ్వర్యుఁడు,) యజమానమేవ=యజమానునే, తేజసా=తేజస్సుచే, సమర్ధయతి=సమృద్ధునిగాఁ జేయుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఆగ్నేయాదులైన నాల్గింటిలో ఒక్కొక్క యాగమున కనంతరము పంచమమైన బార్హస్పత్య హవిస్సునందు అభిఘారణమును ఈ శ్రుతి విధించుచున్నది. ఆగ్నేయాదులైన నాలుగు హవిస్సులలో ఒక్కొక్క హవిస్సును హోమము చేసిన పిమ్మట పంచమమైన బృహస్పతి దేవతాక చరు హవిస్సునందు ఆజ్యము నభిఘరించవలెను. బృహస్పతి యజమానునకు దేవతలుగా చెప్పఁబడిన అగ్న్యాదులకు హితుఁడు కనుక ఆ విధముగ అభిఘారణము చేయవలెను. ఆజ్యము తేజోరూపము కనుక బార్హస్పత్య హవిస్సునందు తేజోరూపమైన ఆజ్యము నభిఘరించిన అధ్వర్యుఁడు యజమానునే తేజస్సుచే సమృద్ధునిగాఁ జేసినవాఁ డగును.

4. మంత్రము : ఆదిత్యాం మల్హాం గర్భిణీ మాలభతే । మారుతీం పృశ్నిం పష్ఠౌహీమ్ । విశం చైవాస్మై రాష్ట్రం చ సమీచీ దధాతి ।

అర్థము : (అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు,) ఆదిత్యామ్=అదితి (భూమి) దేవతాకమును, మల్హామ్=గళమునందు స్తనము కలదియు, గర్భిణీమ్=చూలు కలదియునగు గోవును, ఆలభతే=ఆలంభనము చేయవలెను. మారుతీమ్=మరుద్దేవతాకమును, పృశ్నిమ్=తెల్లనిదియు, (లేదా-అల్పతనువు కలదియు,) పష్ఠౌహీమ్=బాలగర్భిణియునగు గోవును, ఆలభతే=ఆలంభనము చేయవలెను. (ముఖ్యబ్రాహ్మణోక్తమైన ఈ విధిద్వయము ఇచట అనువదించఁబడినది.) ఏషః=ఆలంభనము చేసిన ఈ అధ్వర్యుఁడు, అస్మై=ఈ రాజసూయ యాగకర్తకై, విశం చ=వైశ్యుని, రాష్ట్రం చ=రాష్ట్రమును, సమీచీ=సమీచీనములుగా, దధాతి=స్థాపించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : అదితికి భూమి యగుటచే రాష్ట్రత్వము, మరుత్తులకు వైశ్యత్వము వేదమునందు పలుమారులు చెప్పఁబడినవి. ఆ అభిప్రాయముతో ఈ శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. అధ్వర్యుఁడు రాజసూయ యాగకర్తకు ప్రతినిధిగ అదితి దేవతాకమును, గళస్తన యుక్తయు, గర్భిణియునగు గోవును, మరుద్దేవతాకమును, తెల్లనిదియు, బాలగర్భిణియునగు గోవును ఆలంభనము చేయవలెనని ముఖ్యబ్రాహ్మణము విధించినది. ఈ విధముగ ఆలంభనము చేసిన అధ్వర్యుఁడు ఈ రాజసూయ యాగకర్తకై కరప్రదానముచే వైశ్యుని, సస్యనిష్పాదకముగా రాష్ట్రమును బాగుగ స్థాపించినవాఁ డగును. కరప్రదానము=కప్పము చెల్లించుట. పష్ఠౌహి=బాల్యమందే తొలిచూలుగల పెయ్య లేదా - పంచవర్షయైన గోవు.

5. మంత్రము : ఆదిత్యయా పూర్వయా ప్రచరతి । మారుత్యోత్తరయా । రాష్ట్ర ఏవ విశ మనుబధ్నాతి ।

అర్థము : పూర్వయా ఆదిత్యయా ప్రచరతి=ప్రథమమైన అదితి దేవతాక యథోక్త గర్భిణీగోవుచే అనుష్ఠించవలెను. ఉత్తరయా మారుత్యా ప్రచరతి=ఉత్తరపుదైన మరుద్దేవతాక యథోక్త బాలగర్భిణీ గోవుచే అనుష్ఠించవలెను. (దీనిని ముఖ్యబ్రాహ్మణము విధించినది. అనేన=దీనిచే, అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు,) రాష్ట్రే ఏవ=రాష్ట్రమునందే, విశమ్=వైశ్యుని, అనుబధ్నాతి=అనుబంధము కలవానినిగాఁ జేయుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : "ఆదిత్యాం మల్హాం గర్భిణీమా లభతే మారుతీమ్" అను మంత్రపాఠమునందు ఆదిత్యపశ్వాలంభనము ప్రథమమునను, మారుతీపశ్వాలంభము పిమ్మటను ఉన్నది. ఆ పాఠప్రాప్త క్రమమును ఈ శ్రుతి యిచట ప్రశంసించుచున్నది. అదితికి భూమియగుటచే రాష్ట్రత్వము, మరుత్తులకు వైశ్యత్వము పూర్వము చెప్పఁబడినది. కనుక ఈ పాఠక్రమము ననుసరించి ప్రథమమున రాష్ట్రము, అనంతరము వైశ్యులు అని అర్థమగుచున్నది. అందువలన రాష్ట్రమునందు వైశ్యులను అనుబంధము కలవారినిగాఁ జేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

6. మంత్రము : ఉచ్చైరాదిత్యాయా ఆ శ్రావయతి । ఉపాగ్ంశు మారుత్యై । తస్మాద్రాష్ట్రం విశ మతివదతి ।

అర్థము : ఆదిత్యాయై=ఆదిత్యపశ్వై, ఉచ్చైః=ఉచ్చైస్స్వరముతో, ఆశ్రావయతి=ఆశ్రావణము చేయవలెను. మారుత్యై= మారుతీపశ్వై, ఉపాంశు=ఉపాంశు స్వరముతో, ఆశ్రావయతి=ఆశ్రావణము చేయవలెను. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, (రాజా=రాజు,) రాష్ట్రమ్=రాష్ట్రమును, (ఉజ్జిత్య=బలాత్కారముగ జయించి,) విశమ్=ప్రజను, అతివదతి= అదలించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : అశ్రావణమునకు చోదకప్రాప్తమైన ఉచ్చధ్వనిత్వమును ఆదిత్యయాగమునందు అనువదించి అపవదించుటకై శ్రుతి విధించుచున్నది. రాష్ట్రరూపమైన ఆదిత్యేష్టియందు ఉచ్చధ్వనియు, విడ్రూప (వైశ్యరూప) మారుతీష్టియందు ఉపాంశుధ్వనియు విహితము అగుటవలన లోకమునందు కూడ రాష్ట్రమును బలాత్కారముగ జయించి తత్పాలకుడైన రాజు సహస్రకరదానమునకై ప్రజను ఆదరించుచున్నాడు. కరము=కప్పము. ఉపాంశువు=రహస్యము.

7. మంత్రము : గర్భిణ్యాదిత్యా భవతి (౨) । ఇన్ద్రియం వై గర్భః । రాష్ట్ర మేవేన్ద్రియావ్యకః । అగర్భా మారుతీ । విడ్వై మరుతః । విశమేవ నిరిన్ద్రియామకః ।

అర్థము : ఆదిత్యా=అదితి దేవతాకమైన గోవు, గర్భిణీ భవతి=చూలు కలదియై ఉండవలెను. గర్భః=గర్భము, ఇన్ద్రియం వై=ఇంద్రియమే. అతః=ఈ కారణమువలన, అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుడు, రాష్ట్రమేవ=రాష్ట్రమునే, ఇన్ద్రియావి=ఇంద్రియ సామర్థ్య యుక్తముగ, అకః=చేసినవాడగుచున్నాడు. మారుతీ=మరుద్దేవతాకమైన గోవు, అగర్భా=గర్భరహితమై, భవతి=ఉండవలెను. మరుతః=మరుత్తులు, విట్ వై=వైశ్యులే. అతః=ఈ కారణమువలన, విశమేవ=వైశ్యునే, నిరిన్ద్రియామ్=ఇంద్రియ సామర్థ్య రహితముగా, అకః=చేసినవాడగుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్తమైన పశువిశేషమును ఈ శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. గర్భము ఇంద్రియ కార్య మగుటవలన ఇంద్రియముగా వర్ణించబడినది. ఆ గర్భముచే రాష్ట్రమునందలి బ్రాహ్మణ క్షత్రియ ప్రజలు ఇంద్రియ సామర్థ్య యుక్తులగుచున్నారు. మారుతి పశువు గర్భ రహిత మగుటచే వైశ్యులు ఇతరులకంటె క్షీణసామర్థ్యు లగుచున్నారు. మారుతి గోవు పష్ఠౌహి (బాలగర్భిణి) అని చెప్పబడినది కదా! అన్నచో, పష్ఠౌహి శబ్దమునకు అయిదు సంవత్సరముల వయస్సు కల గోవు అని అర్థము చెప్పవచ్చును కనుక దోషము లేదు.

8. మంత్రము : దేవాసురాః సంయత్తా ఆసన్ । తే దేవా అశ్వినోః పూషన్వాచః సత్యగ్ం సంనిధాయ । అనృతేనాసురా నభ్యభవన్ । తే కశ్విభ్యాం పూష్ణే పురోడాశం ద్వాదశకపాలం నిరవపన్ । తతో వై తే వాచః సత్యమవారున్ధత (౩) । యదశ్విభ్యాం పూష్ణే పురోడాశం ద్వాదశకపాలం నిర్వపతి । అనృతేనైవ భ్రాతృవ్యా నభిభూయ । వాచః సత్య మవరున్ధే ।

అర్థము : దేవాసురాః=దేవతలు, అసురులు, సంయత్తాః=యుద్ధసన్నాహము కలవారై, ఆసన్=ఉండిరి. తే దేవాః=ఆ దేవతలు, అశ్వినోః=అశ్వినీ దేవతలందు, పూషన్=పూష దేవునియందును, వాచః సత్యమ్=వాక్సంబంధియగు సత్యమును (అనృతరహితముగపలుకుటను) సంనిధాయ=నిక్షేపరూపమున ఉంచి, అనృతేన=అనృతముచే, అసురాన్=అసురులను, అభ్యభవన్=తిరస్కరించిరి (సంహరించిరి). తే=ఆ దేవతలు, అశ్విభ్యామ్=అశ్వినీదేవతలకొఱకు, పూష్ణే=పూష దేవునికొఱకును, ద్వాదశకపాలమ్=ద్వాదశ కపాల సంస్కృత పురోడాశమును, నిరవపన్=నిర్వాపము చేసిరి. తతః వై=ఆ ఉత్కోచ రూప పురోడాశ నిర్వాపమువలననే, తే=ఆ దేవతలు, వాచః సత్యమ్=వాక్సంబంధి సత్యమును, అవారున్ధత=పొందిరి. అశ్విభ్యామ్=అశ్వినులకొఱకు, పూష్ణే=పూషదేవునికొఱకును, ద్వాదశకపాలం పురోడాశమ్=ద్వాదశ కపాల సంస్కృత పురోడాశమును, నిర్వపతి యత్=నిర్వాపము చేయుచో, సః=ఆ నిర్వాపము చేసిన యజమానుడు, అనృతేనైవ=అనృతముచేతనే, భ్రాతృవ్యాన్=శత్రువులను, అభిభూయ=పరాభవించి, వాచః సత్యమ్=వాక్సంబంధి సత్యమును, అవరున్ధే=పొందు(చున్నాడు)ను. నిక్షేపము=తాకట్టు.

తాత్పర్యము : పశుబంధ కర్మను విధించిన యనంతరము ముఖ్యబ్రాహ్మణము "అశ్విభ్యాం పూష్ణే పురోడాశం ద్వాదశకపాలం నిర్వపతి" ఇత్యాదికముచే సాత్యదూతల హవిస్సులను మూడింటిని విధించినది. ఆ మూడు హవిస్సులలో ప్రథమ

హవిస్సును అశ్వినీ దేవతలకు, పూషదేవునకు నిర్వాపము చేయవలెనని చెప్పబడినది. ఆ ప్రథమ హవిస్సును ఈ శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది.

దేవతలు, అసురులును యుద్ధసన్నద్ధులైరి. ఆ దేవతలు తమయొక్క వాక్సంబంధియగు సత్యమును (అనృతమును త్యజించి పలుకుటను) అశ్వినులయందు, పూషునియందును నిక్షేప (తాకట్టు) రూపమున ఉంచి, 'మిమ్ము సంహరించము' అని అసురుల యెదుట అనృతమును పలికి ఆ విశ్వాసముచే యుద్ధ సన్నాహమును పరిత్యజించి ఒకానొకచోట నిద్రించుచున్న అసురులను సంహరించిరి. అనంతరము దేవతలు అనృతదోష పరిహార క్షమమైన పూర్వ నిక్షిప్త వాక్సంబంధి సత్యమును గ్రహించుటకై అశ్వినులకు, పూషునకును సోత్కోచరూపమైన పురోడాశమును నిర్వాపము చేసి ఆ సత్యమును స్వాధీనము చేసికొనిరి. ఆ విధముగ యజమానుడు (రాజసూయ యాగకర్త) కూడ అశ్వినీ దేవతలకు, పూష దేవతకును ద్వాదశ కపాల సంస్కృత పురోడాశమును నిర్వాపము చేసినచో అనృతముచేతనే శత్రువులను సంహరించి వాక్సత్యమును పొందును. ఉత్కోచము=లంచము.

9. మంత్రము : సరస్వతే సత్యవాచే చరుమ్ । పూర్వమేవోదితమ్ । ఉత్తరేణాభిగృణాతి ।

అర్థము : సత్యవాచే=సత్యమును పలుకునట్టి, సరస్వతే=సరస్వన్నామక దేవుని కొఱకు, చరుమ్=చరు హవిస్సును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. పూర్వమ్ ఉదితమేవ=పూర్వము ప్రథమ హవిఃప్రశంసకై వాక్సంబంధి సత్యమును పొందెనని చెప్పబడినదానినే, ఉత్తరేణ=తరువాతదియైన సత్యవాచే అను విశేషణముచే, అభిగృణాతి=విధివాక్య విశేషము ఉచ్చరింపజేయుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి సాత్యదూత హవిస్సులలోని ద్వితీయ హవిస్సును ప్రశంసించుచున్నది. ఈ ద్వితీయ హవిర్యాగము చేతం గూడ సత్యస్వీకారమే దృఢ మగుచున్నదని అభిప్రాయము.

10. మంత్రము : సవిత్రే సత్యప్రసవాయ పురోడాశం ద్వాదశకపాలం ప్రసూత్యై ।

అర్థము : సత్యప్రసవాయ=అమోఘానుజ్ఞ కల, సవిత్రే=సవితృ దేవునికొఱకు, ద్వాదశకపాలం పురోడాశమ్=ద్వాదశ కపాల సంస్కృత పురోడాశమును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. (అని ముఖ్యబ్రాహ్మణము విధించినది.) ఏషః= ఈ పురోడాశ హవిర్నిర్వాపము, ప్రసూత్యై=అనుజ్ఞకొఱకు (ప్రేరణకొఱకు), భవతి=సాధన మగుచున్నది.

తాత్పర్యము : సాత్యదూత హవిస్సులలోని తృతీయ హవిర్విధాయక వాక్యమునందలి 'సత్యప్రసవాయ' అను విశేషణమును ఈ శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. అమోఘానుజ్ఞ అను నర్థము కల 'సత్యప్రసవాయ' అను విశేషణము సత్యానుజ్ఞ హేతు వగుచున్నదని యర్థము.

11. మంత్రము : దూతాన్ప్రహిణోతి । ఆవిద ఏతా భవన్తి । ఆవిదమేవైనం గమయన్తి । అథో దూతేభ్య ఏవ న ఛిద్యతే ।

అర్థము : దూతాన్ ప్రహిణోతి=రాజసూయ యాగకర్త దిగ్విజయానంతరము దూతలను ఇతర రాజులయొద్దకు పంపవలెను. ఏతాః ఆవిదః భవన్తి=ఈ దూతలు ఆవిదులు (ఈ రాజసూయకర్తయొక్క ఆజ్ఞను అంతటను ప్రకటించుచున్నారు) అగుచున్నారు. తేన =ఆ దూత ప్రేషణముచేత , ఏనమ్=ఈ రాజసూయకర్తను, ఆవిదమేవ =కీర్తినే, గమయన్తి=పొందించినవా రగుచున్నారు. అథో=మఱియు, అయమ్=ఈ రాజసూయకర్త, దూతేభ్యః=దూతలనుండి, న ఛిద్యతే ఏవ=ఛిన్నుడే అగుట లేదు.

తాత్పర్యము : రాజసూయ యాగకర్త దిగ్భ్రమణము చేసి వచ్చిన తరువాత ప్రతి రాజులయొద్దకు దూతలను పంపవలెను. ఈ దూతలు తదీయ శాసనమును అంతటను ప్రకటించువా రగుదురు. ఆ దూతప్రేషణముచేత ఆ దూతలు ఈ రాజుయొక్క కీర్తిని

అంతటను స్థాపింతురు. మరియు, 'అంతటను పంపుటకై ఒకానొకప్పుడు దూతలు లభ్యులగుట అను' అను విచ్ఛేదము లేదు. ఇతనియొద్ద సర్వకాలములందు దూతలు సన్నిహితులై యుందురు. ఇచట దూతప్రేషణము విధింపఁబడినది. దూతప్రేషణ ప్రకారమును సూత్రకారుఁడు ఈ విధముగ స్పష్టీకరించినాఁడు-

''తాన్యభ్యవస్నాయ ప్రతిరాజభ్యః ప్రహిణో త్యభ్యషిక్తి రాజాఽభూవ మిత్యావేదయతే''=దక్షిణా ద్రవ్యములైన ఆ తిస్రధన్వాదుల నంతటను అతిక్రమించి స్నానము చేసి ప్రతిరాజులకు చూపుటకై దూతహస్తమునందు ఉంచి పంపవలెను. ఆ దూత 'మీ కందఱకు రాజు నైతిని' అను రాజవచనమును ఆ ప్రతిరాజుల యెదుట చెప్పవలెను.

12. మంత్రము : తిస్రధన్వగ్ం శుష్కదృతి ర్దక్షిణా సమృద్ధ్యై (౪) ।

అర్ధయతి భవత్యరున్ధత గమయన్తి ద్వే చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే అష్టమ ప్రపాఠకే తృతీయోఽనువాకః ॥ 3 ॥

అర్థము : తిస్రధన్వమ్=మూఁడు బాణములతో కూడియున్న ధనువు, శుష్కదృతిః=ఆ ధనువు నుంచుటకై ఉపయోగించునట్టి ఎండిన తోలుసంచి, దక్షిణా=ఈ కర్మయందు దక్షిణ. ఇయమ్=ఈ దక్షిణ, సమృద్ధ్యై=సమృద్ధికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఈ సాత్యదూత హవిర్యాగమందు తిస్రధన్వము, శుష్కదృతి అనునవి దక్షిణగా విధింపఁబడినవి. ఆ దక్షిణను ఈ శ్రుతి యిచట ప్రశంసించినది. అనఁగా- ఈ దక్షిణ సమృద్ధి హేతువగునని ప్రశంస చేయఁబడినది.

తృతీయానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే అష్టమ ప్రపాఠకే

చతుర్థోఽనువాకః

1. మంత్రము : ఆగ్నేయ మష్టాకపాలం నిర్వపతి । తస్మాచ్ఛిశిరే కురుపఞ్చాలాః ప్రాఞ్చో యాన్తి ।

వేదార్థదీపిక

అవతారిక : ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు విహితములైన అవేష్ట్యాది హవిస్సుల ప్రశంస తృతీయానువాకమునందు చేయఁబడినది. ఆ ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందే విహితములైన ప్రయుక్కుల హవిస్సులు ఈ చతుర్థానువాకమునందు ప్రస్తుతింపఁబడుచున్నవి.

అర్థము : ఆగ్నేయమ్ అష్టాకపాలం నిర్వపతి=అగ్ని దేవతాకమును, అష్టాకపాల సంస్కృతమునగు పురోడాశమును నిర్వాపము చేయవలెను. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, శిశిరే=శిశిర ఋతువునందు కురు, పాంచాల దేశవర్తులైన రాజులు, ప్రాఞ్చః=ప్రాగ్దిగభిముఖులై, యాన్తి=దిగ్విజయమునకై పోవుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ''ఆగ్నేయ మష్టాకపాలం నిర్వపతి'' ఇత్యాది మంత్రమునందు పండ్రెండు హవిస్సులు చెప్పఁబడినవి. ఈ అనువాకమున ''మాసి మాస్యేతాని హవీంషి నిరూప్యాణీత్యాహుః''అని నవమ మంత్రమునందు పరకీయ పక్షములు ఉపన్యసింపఁబడును. ఆ పక్షము ననుసరించి ఫాల్గున మాసము నారంభించి క్రమముగ ఒక్కొక్క మాసమునందు ఒక్కొక్క హవిస్సును నిర్వాపము చేయవలెను. ఎట్లనఁగా-

ఫాల్గునమాసమునందలి పూర్ణిమకు పూర్వమే రాజసూయము నుపక్రమించి పవిత్ర నామకమైన అగ్నిష్టోమమును, అనుమత్యాదులను అనుష్ఠించి ఫాల్గున పూర్ణిమయందు ఆరంభించి వైశ్వదేవ, వరుణప్రఘాస, సాకమేధ పర్వములను నాలుగు నాలుగు మాసములందు నిష్పన్నము చేసి, రెండవ ఫాల్గున పూర్ణిమయందు శునాసీర, ఇంద్రతురీయాదికము ననుష్ఠించి, ఉత్తర దినములందు దేవికాది హవిస్సులను, యథోక్త క్రమమున రత్ని హవిస్సులను అనుష్ఠించి ఫాల్గునామావాస్యనాడు అభిషేచనీయ కర్మకై దీక్ష వహించి ఆ దీక్షలను ఆ సంవత్సరమున పది రాత్రులు (దశరాత్రము) అవశిష్టములై యుండఁగా దశపేయ నామక సోమయాగము ననుష్ఠింపవలెను. ఆ దశపేయమును పంచమియందు ప్రారంభించి నవమియందు సమాప్తము చేయవలెను.

దశమియందు ప్రాతఃకాలమున సాత్యదూత హవిస్సులను నిర్వాపము చేసి, అపరాహ్ణమందు ప్రయుక్కుల హవిస్సుల నుపక్రమింపవలెను. ఆ విధముగఁ జేయఁగా ఆగ్నేయమునకు ఫాల్గున రూపమైన ద్వితీయ శిశిరమాసము వచ్చును. ఆ శిశిరమందు ఆ ప్రయుక్కుల హవిస్సుల నిర్వాపమువలన శిశిరముద్వారా ఆ హవిస్సు స్తుతింపఁబడుచున్నది. కురు, పాంచాల దేశవర్తులైన రాజులు ప్రాచ్యదేశములందు సస్యాభివృద్ధిని పొంది దిగ్విజయమునకై ప్రాగ్దిగభిముఖులై పోవుచుందురు. ఆగ్నేయ యాగ కాలమైన శిశిరము సస్యాభివృద్ధి హేతువు కావున 'ప్రాఞ్చో యాన్తి' అని స్తుతి చేయఁబడినది. ఈ పండ్రెండు హవిస్సులలోను పూర్వషట్కమును, అపరాహ్ణమందు హోమము చేయవలెను. ఆ పూర్వషట్కములోని ప్రథమ హవిస్సును ఈ శ్రుతి ప్రస్తుతించినది.

2. మంత్రము : సౌమ్యం చరుమ్ । తస్మాద్వసన్తం వ్యవసాయాఽఽదయన్తి ।

అర్థము : సౌమ్యం చరుమ్=సోమదేవతాకమైన చరు హవిస్సును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. తస్మాత్=ఆ సౌమ్య చరు నిర్వాపమువలన, కురుపఞ్చాలాః=కురు, పాంచాల దేశపు రాజులు, వసన్తం వ్యవసాయ=ప్రథమ వసంతమాసము వచ్చినదని నిశ్చయించి, ఆదయన్తి=అచటగల ధాన్యము తీసికొని బాగుగపక్వమైన అన్నమును స్వేచ్ఛగా భుజింపుఁడని చెప్పుచు, హస్తముచే తమ సేనను ప్రేరణ చేయుచున్నారు.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్త ప్రకారముగ వసంత మాసములలోని ప్రథమ మాసమందు రెండవదియైన సోమదేవతాక చరు హవిస్సును నిర్వాపము చేయవలెను. అన్నమునకు దేవతగా సోముండు చెప్పఁబడుటవలన ప్రథమ వసంత మాసము వచ్చినదని నిశ్చయించి, ప్రాగ్దేశమును జయించుటకై వెళ్లిన రాజులు అచటఁగల ధాన్యమును సర్వమును ఉపహరించి, 'వసంతము వచ్చినది. బాగుగ పక్వమును, సమృద్ధమునైన యథేచ్ఛగా భుజింపుఁడని' చెప్పుచున్నవారై హస్తముచే సర్వ సేనను ప్రేరణ చేయు(దురు)మన్నారు. ఇచట ఈ శ్రుతి పూర్వషట్కమందలి ద్వితీయ హవిస్సును ప్రశంసించినది.

3. మంత్రము : సావిత్రం ద్వాదశకపాలమ్ । తస్మాత్పురస్తా ద్యవానాగ్ం సవిత్రా విరున్ధతే ।

అర్థము : సావిత్రం ద్వాదశకపాలమ్=సవితృ దేవతాకమైన ద్వాదశ కపాల పురోడాశమును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. తస్మాత్=ఆ సావిత్ర పురోడాశ నిర్వాపమువలన, పురస్తాత్=తూర్పుదిక్కునందు, (గతాః రాజానః=వెళ్లిన రాజులు,) సవిత్రా అనుజ్ఞాతాః సన్తః=అనుజ్ఞాతు లగుచు, యవానాం విరున్ధతే=పరకీయములైన యవధాన్యముల నన్నిటిని, కృషీవలులు గ్రహించలేని విధముగ విశేషముగ అవరోధించుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి పూర్వషట్కములోని తృతీయ హవిస్సును ప్రశంసించుచున్నది. ద్వితీయ వసంత మాసమునందు సావిత్ర యాగము (సవితృ దేవతాక పురోడాశ నిర్వాపము) చేయఁబడుటవలన, తూర్పు దిక్కునందు వెళ్లిన రాజులు సవితచే అనుజ్ఞాతు లగుచు పరకీయములైన యవధాన్యముల నన్నిటిని కృషీవలులు గ్రహించలేని విధముగ అవరోధమును చేయు(దురు)మన్నారు.

4. మంత్రము : బార్హస్పత్యం చరుమ్ । సవిత్రైవ విరుధ్య । బ్రహ్మణా యవానాదధతే ।

అర్థము : బార్హస్పత్యం చరుం నిర్వపతి=బృహస్పతి దేవతాకమైన చరు హవిస్సును నిర్వాపము చేయవలెను. సవిత్రైవ=సవితచేతనే విరుధ్య=యవధాన్యములను అవరోధించి, బ్రహ్మణా=బృహస్పతిచే, ఆదధతే=తీసికొని స్వగృహములందు స్థాపించుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి పూర్వషట్కములోని చతుర్థ హవిస్సును ప్రశంసించుచున్నది. ప్రథమమైన గ్రీష్మమాసమందు బార్హస్పత్య యాగము (బృహస్పతి దేవతాక చరు నిర్వాపము) చేయుటవలన రాజులు బృహస్పతిచే అనుజ్ఞాతు లగుచు పూర్వము సవితృ దేవుని యనుగ్రహమువలన పరదేశవర్తులైన కృషీవలులనుండి అవరోధించఁబడిన యవధాన్యముల నన్నిటిని తీసికొని స్వగృహములందు స్థాపించుకొనుచున్నారు.

5. మంత్రము : త్వాష్ట్ర మష్టాకపాలమ్ (౧) । రూపాణ్యేవ తేన కుర్వతే ।

అర్థము : త్వాష్ట్రమ్ అష్టాకపాలం నిర్వపతి=త్వష్ట్ర దేవతాకమైన అష్టాకపాల సంస్కృత పురోడాశమును నిర్వాపము చేయవలెను. తేన=ఆ త్వాష్ట్ర పురోడాశ నిర్వాపము చేసిన కారణముచేత, రూపాణ్యేవ కుర్వతే=రూప నిర్మాతయైన త్వష్టచే అనుజ్ఞాతు లగుచు ప్రాచ్యదేశములకు విజయమునకై వెళ్లిన రాజులు పరకీయ ధాన్యములను యథేష్టముగ అనుభవించుటచే తమ శరీరములను పుష్టిమంతములుగానే చేయు(దురు)మన్నారు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి పూర్వషట్కములోని పంచమ హవిస్సును ప్రశంసించినది. ద్వితీయ గ్రీష్మమాసమందు త్వాష్ట్రయాగము చేయుటచే పూర్వోక్తులైన రాజులు "త్వష్టా రూపాణి వి కురుతే" అను శ్రుతి ననుసరించి రూపనిర్మాతయైన త్వష్టచే అనుజ్ఞాతులై పరకీయ ధాన్యములను యథేష్టముగ అనుభవించుటచే తమ శరీరములను పుష్టిమంతములుగానే చేయుచున్నారు.

6. మంత్రము : వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలమ్ । తస్మాజ్జఘన్యే నైదాఘే ప్రత్యఞ్చః కురుపఞ్చాలా యాన్తి ।

అర్థము : వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలమ్=వైశ్వానరాగ్ని దేవతాకమైన ద్వాదశకపాల సంస్కృత పురోడాశమును, నిర్వపతి=నిర్వాపము చేయవలెను. తస్మాత్=ఆ వైశ్వానర దేవతాక పురోడాశ నిర్వాపమువలన, జఘన్యే నైదాఘే గతే సతి=ద్వితీయ గ్రీష్మమాసము గతించఁగా, కురు పఞ్చాలాః=కురు పాంచాల దేశ రాజులు, ప్రత్యఞ్చః=స్వదేశమును గూర్చి ప్రత్యఙ్ముఖులై, యాన్తి=వెళ్లుచున్నారు.

తాత్పర్యము : పూర్వషట్కములోని షష్ఠ హవిస్సును ఈ శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. వైశ్వానరాగ్ని దేవతాకమైన ద్వాదశ కపాల సంస్కృత పురోడాశమును నిర్వాపము చేయవలెను. వర్షర్తు సంబంధియైన ప్రథమ మాసమునందు వైశ్వానర యాగమును (వైశ్వానర పురోడాశ నిర్వాపమును) చేయుటవలన వైశ్వానరాగ్నిచే అనుజ్ఞాతు లగుచు కురుపాంచాల రాజులు (సర్వరాజులకు ఇది ఉపలక్షణము) ద్వితీయ గ్రీష్మమాసము తొలఁగిపోఁగా పరకీయ రాష్ట్రమును సంపూర్ణముగ నశింపఁజేసి స్వదేశమునకు తిరిగి వెళ్లుచున్నారు.

7. మంత్రము : సారస్వతం చరుం నిర్వపతి । తస్మాత్ప్రావృషి సర్వా వాచో వదన్తి ।

అర్థము : సారస్వతం చరుం నిర్వపతి=సరస్వతీ దేవతాకమైన చరు హవిస్సును నిర్వాపము చేయవలెను. తస్మాత్=ఆ సారస్వత చరుహవిర్నిర్వాపమువలన ప్రావృషి=వర్షర్తువుయొక్క ద్వితీయ మాసమందు, సర్వాః వాచః వదన్తి=సర్వవిధములైన వాక్కులను మాట్లాడుకొనుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ఉత్తర షట్కముయొక్క ప్రథమ హవిస్సును ఈ స్తుతి ప్రస్తుతించుచున్నది. సారస్వత యాగమును (సారస్వత చరు నిర్వాపమును) ద్వితీయ వార్షిక మాసమునందు చేయుటవలన వర్షర్తువునందు వృష్టిచే సంతుష్టులైన కృషీవలులు "ఓయీ! నీవును, నేనును కృషికార్యమును చేసినాము. విత్తనములు సిద్ధముగా నున్నవి. ఎద్దులు ఏవి?" ఇత్యాదికములైన సర్వవిధ సంభాషణములు పరస్పరము జరుపుకొనుచున్నారు.

8. మంత్రము : పౌష్ణేన వ్యవస్యన్తి । మైత్రేణ కృషన్తే । వారుణేన విధృతా ఆసతే । క్షైత్రపత్యేన పాచయన్తే । ఆదిత్యేనాఽఽదధతే (౨) ।

అర్థము : పౌష్ణేన వ్యవస్యన్తి=పూషదేవతయొక్క అనుగ్రహముచే, (కృషీవలవారై) వ్యవస్యన్తి=ఈ మాత్రము భూమిని వ్యవసాయము చేయుచున్నాను (సాగుచేయుచున్నాను), ఇత్యాది నిశ్చయము చేయుచున్నారు. మైత్రేణ కృషన్తే=శరదృతువుయొక్క ద్వితీయ మాసమునందు మైత్రయాగమును (మిత్ర దేవతాక చరు నిర్వాపమును) చేయుటవలన మిత్ర దేవుని అనుగ్రహముచే విఘ్నము లేనివారై వ్యవసాయము చేయుచున్నారు. వారుణేన విధృతాః ఆసతే=హేమంతర్తువుయొక్క ప్రథమ మాసమందు వారుణ యాగమును (వరుణ దేవతాక చరు నిర్వాపమును) చేయుటవలన వరుణ దేవుని యనుగ్రహముచే గోమయాదికమును ఉంచి నీటితో నిండిన క్షేత్రమును విశేషముగ పోషించుచు ఉంటున్నారు. క్షైత్రపత్యేన పాచయన్తే=హేమంతర్తువుయొక్క ద్వితీయ మాసమందు క్షైత్రపత్య యాగమును (క్షేత్రపతి దేవతాక చరు నిర్వాపమును) చేయుటవలన క్షేత్రపతియొక్క అనుగ్రహముచే సస్యమధ్యమున యథేష్టముగ ఉత్పన్నమైన నిరర్థక తృణాదికమును పెకలించి ఫలపాకమును సంపాదించుచున్నారు. ఆదిత్యేన ఆదధతే=శిశిరర్తు ప్రథమ మాసమందు ఆదిత్యయాగమును (అదితి దేవతాక చరు నిర్వాపమును) చేయుటవలన అదితి దేవతయొక్క అనుగ్రహముచే పండిన ధాన్యములను స్వగృహములందు తెచ్చి స్థాపించుకొనుచున్నారు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఉత్తర హవిష్షట్కమును ప్రశంసించినది. తాత్పర్యము అర్థమునందే వివరించఁబడినది.

9. మంత్రము : మాసి మాస్యేతాని హవీగ్ంషి నిరుప్యాణీత్యాహుః । తేనైవర్తూన్ప్రయుఙ్క్త ఇతి ।

అర్థము : మాసి మాసి=ప్రతిమాసమందు, ఏతాని హవీంషి=ఈ పూర్వోక్త హవిస్సులు పండ్రెండు, నిరుప్యాణి ఇతి ఆహుః=నిర్వాపము చేయఁదగినవని ఇతర పక్షమునకు చెందిన అభిజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. తేనైవ=ప్రతిమాసమునందు ప్రత్యేకముగ

హవిస్సులను నిర్వాపము చేయుటచేతనే, ఋతూన్=ఋతుధర్మములను, ప్రయుజ్క్తే ఇతి=యథాయథముగ ప్రయోగించినవాఁ డగుచున్నాఁడు కనుక, (ఏతాని ప్రయుజాం హవింషీత్యభిప్రాయః=ఇవి ప్రయుక్కుల హవిస్సులని అభిప్రాయము.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్తమైన ప్రతిమాస నిర్వాపమును పరమకముగ ఈ శ్రుతి ఉపన్యసించినది. శేషము స్పష్టము.

10. మంత్రము : అథో ఖల్వాహుః । కః సంవత్సరం జీవిష్యతీతి । షడేవ పూర్వేద్యు ర్నిరుప్యాణి । షడుత్తరేద్యుః । తేనైవర్తూ న్ప్రయుజ్క్తే ।

అర్థము : అథో=మఱియు, కః=ఎవఁడు, సంవత్సరం జీవిష్యతీతి=సంవత్సర కాలము జీవింపఁగలఁడు? కనుక, షడేవ=ఆఱు హవిస్సులనే, పూర్వేద్యుః నిరుప్యాణి=పూర్వదినమున నిర్వాపము చేయఁదగినవి. షట్=మిగిలిన ఆఱు హవిస్సులు, ఉత్తరేద్యుః=పరదినమున, నిరుప్యాణి=నిర్వాపము చేయఁదగినవి. తేనైవ=ఆ విధమైన నిర్వాపముచేతనే, ఋతూన్=ఋతుధర్మములను, ప్రయుజ్క్తే=ప్రయోగించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్త పక్షమును నిరాకరించి శ్రుతి యిచట పక్షాంతరమును విధించుచున్నది. ఆయుష్పరిమాణమును తెలిసికొనుట శక్యము కనుక, 'ధర్మస్య త్వరితా గతిః' అను న్యాయముచే పూర్వోక్తములైన హవిస్సులు దినద్వయమందు నిర్వాపము చేయఁదగినవి. ఆ విధముగ చేయుటవలన షట్సంఖ్య ''షడ్వా ఋతవః'' అను శ్రుతి ననుసరించి ఋతుప్రయోగసిద్ధి కలుగుచున్నది. ఋతుప్రయోగములకు హవిష్ట్వమని అభిప్రాయము.

11. మంత్రము : దక్షిణో రథవాహనవాహః పూర్వేషాం దక్షిణా । ఉత్తర ఉత్తరేషామ్ । సంవత్సరస్యైవాన్తౌ యునక్తి । సువర్గస్య లోకస్య

సమష్ట్యై (౩) ।

త్వాష్ట్ర మష్టాకపాలం యునక్త్యేకం చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే అష్టమ ప్రపాఠకే చతుర్థోఽనువాకః ॥ ౪ ॥

అర్థము : దక్షిణః=దక్షిణపుదైన, రథవాహనవాహః=శకటమును మోయునట్టి యెద్దు, పూర్వేషామ్=పూర్వ హవిష్టక్కమునకు, దక్షిణా=దక్షిణ. ఉత్తరేషామ్=ఉత్తర హవిష్టక్కమునకు ఉత్తరః=ఉత్తరపుదైన, రథవాహనవాహః=శకటమును మోయునట్టి యెద్దు, దక్షిణా=దక్షిణ. అనేన=శకటముయొక్క కాడికి రెండు చివరలందు కట్టఁబడిన ఎద్దులను ఈ కర్మయందు దక్షిణగా నిచ్చుటచేత, సంవత్సరస్యైవ అన్తౌ=సంవత్సరముయొక్క ఉభయ మాస షట్కముల అంతములను, యునక్తి=యజమానుఁడు సంపాదించినవాఁ డగుచున్నాఁడు. ఏతత్=ఇది, సువర్గస్య లోకస్య=స్వర్గలోకముయొక్క, సమష్ట్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : పూర్వోక్త హవిర్నిర్వాపకర్మయందు విధింపఁబడిన దక్షిణాద్వయమును శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. శకటయుగముయొక్క రెండు అంతములందు బద్ధములైన యెద్దులను దానము చేయుటచే యజమానుఁడు సంవత్సరముయొక్క రెండు మాసషట్కముల అంతములను సంపాదించినవాఁ డగును. దానిచే స్వర్గము లభ్య మగుచున్నది.

చతుర్థానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే అష్టమ ప్రపాఠకే

పఞ్చమోఽనువాకః

1. మంత్రము : ఇన్ద్రస్య సుషువాణస్య దశధేన్ద్రియం వీర్యం పరాఽపతత్ । స యత్ప్రథమం నిరష్ఠీవత్ । తత్క్వల మభవత్ । యద్ద్వితీయమ్ । తద్బదరమ్ యత్తృతీయమ్ । తత్కర్కన్ధు । యన్నస్తః । స సిగ్ంహః । యదక్ష్యోః (౧) । స శార్దూలః । యత్కర్ణయోః । స వృకః । య ఊర్ధ్వః । స సోమః । యాఽవాచీ । సా సురా ।

వేదార్థదీపిక

అవతారిక: ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు సౌత్రామణీ మంత్రములు, పశువులు, హవిస్సులు చెప్పఁబడినవి. ఈ అనుబ్రాహ్మణము తత్సంబంధమైన ప్రశంస చేయుచున్నది.

అర్థము : సుషువాణస్య=సోమమును అభిషవము చేయుచున్న, ఇన్ద్రస్య=ఇంద్రునియొక్క, ఇన్ద్రియం వీర్యమ్=ఇంద్రియ సామర్థ్యము, దశధా=పదివిధములుగా భిన్న మగుచు, పరాఽపతత్=అంతటను పడిన దాయెను. సః=ఆ యింద్రుఁడు, ప్రథమమ్=ప్రథమమున, యత్ నిరష్ఠీవత్=దేనిని ఉమ్మివేసెనో, తత్=అది, క్వలమ్=బాలఖర్జూరము, అభవత్=ఆయెను. ద్వితీయమ్=రెండవమాఱు, యత్=దేనిని, నిరష్ఠీవత్ తత్=అది, బదరమ్=క్రమశ పరిమితము సూక్ష్మమునైన రేగుపండు, అభవత్. తృతీయమ్= మూఁడవమాఱు, యత్=దేనిని, నిరష్ఠీవత్, తత్=అది, కర్కన్ధు=కరక్కాయయొక్క పరిమాణము గల స్థూలమైన రేగుపండు, అభవత్. యత్=ఏది, నస్తః=నాసికనుండి, నిస్సృతమ్=వెలువడెనో, సః=అది, సింహః=సింహము, అభవత్. అక్ష్యోః=కన్నులనుండి, యత్, నిస్సృతమ్, సః=అది, శార్దూలః=పులి, అభవత్. కర్ణయోః=చెవులనుండి, యత్, నిస్సృతమ్, సః=అది, వృకః=తోఁడేలు, అభవత్. యః=వీర్యభాగము, ఊర్ధ్వః=ముఖచ్ఛిద్రమునుండి ఊర్ధ్వముగ వెలువడెనో, సః=అది, సోమః=సోమము, అభవత్. యా అవాచీ=ఏ వీర్యకళ పాయు గుహ్యములనుండి అధోముఖముగ వెలువడెనో, సా=అది, సురా=మద్యము, అభవత్.

తాత్పర్యము : సక్తు ప్రభృతిక ద్రవ్యములను విధించుటకై ఈ శ్రుతి ప్రస్తుతించుచున్నది. ఇంద్రుఁడు సోమమును అభిషవము చేయుచుండఁగా అతని సామర్థ్యము దశ విధములుగ భిన్నమై పడెను. ''ఘ్నన్తి వా ఏతత్సోమం యదభిషుణ్వన్తి'' అను శ్రుతి అభిషవమును వధగా వర్ణించుటచే అభిషవము చేయుచున్న యింద్రుని సామర్థ్యము దశ విధములుగ భిన్నమై పడిపోవుట యుక్తమే. అప్పుడు ఇంద్రుఁడు నోటితో మూఁడు మాఱులు ఉమ్మివేసెను. ఆ ఉమ్మి వేయఁబడినది మూఁడు ద్రవ్యములుగా అయినది. అందు మొదటిది బాలఖర్జూరము అయినది. రెండవది క్రమశ (పోఁక) పరిమితమైన సూక్ష్మమైన రేగుపండు అయినది. మూఁడవది కరక్కాయయొక్క పరిమాణమున స్థూలమైన రేగుపండు అయినది. ఈ త్రయము ముఖచ్ఛిద్రమునుండి వెలువడినది. నాసికా ఛిద్రమునుండి వెలువడిన సామర్థ్యము సింహమైనది. ఈ విధముగనే అక్ష్యాదులనుండి వెలువడిన సామర్థ్యము శార్దూలాదిరూప మైనది. ఇచట చెప్పఁబడిన క్వలాదులు ఎనిమిది ద్రవ్యములే. అయినను ఛిద్రదశకమునుండి వెలువడుటచే దశధా వీర్యపాతము అభిహిత మైనది.

2. మంత్రము : త్రయాః సక్తవో భవన్తి । ఇన్ద్రియస్యావరుద్ధ్యై । త్రయాణి లోమాని (౨) । త్విషిమేవావరున్ధే । త్రయో గ్రహాః । వీర్యమేవావరున్ధే ।

అర్థము : త్రయాః సక్తవః=మూఁడు విధములైన సక్తువులు, భవన్తి=చేయఁదగినవి కావలెను. ఇమే=ఈ సక్తువులు, ఇన్ద్రియస్య=ఇంద్రియ సామర్థ్యముయొక్క, అవరుద్ధ్యై=ప్రాప్తికొఱకు, భవన్తి=అగుచున్నవి. త్రయాణి లోమాని

సంపాద్యాని=మూఁడు విధములైన సింహ శార్దూల వృకముల లోమములు సంపాదించఁదగినవి. త్విషిమేవ అవరున్ధే=లోమములచే దీప్తిని పొందుచున్నాఁడు. త్రయః గ్రహాః గ్రహీతవ్యాః=అశ్వి, సరస్వతీ, సుత్రామ దేవతాకములగు గ్రహములు (పాత్రములు) గ్రహింపఁదగినవి. వీర్యమేవ అవరున్ధే=గ్రహములచే సామర్థ్యమును పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ద్రవ్యములను విధించుచున్నది. ఒకటవ మంత్రమునఁ జెప్పఁబడిన కువల, బదర, కర్కంధువులచే నిష్పాద్యములైన మూఁడు విధములైన సక్తువులను చేయవలెను. సింహ, శార్దూల, వృకములకు సంబంధించిన మూఁడు విధములైన లోమములను సంపాదించవలెను. అశ్వి, సరస్వతీ, సుత్రామ దేవతాకములైన మూఁడు గ్రహములను గ్రహించవలెను. ఈ విధముగఁ జేసిన యజమానుఁడు సక్తువులచే ఇంద్రియాభివృద్ధిని, లోమములచే దీప్తిని, గ్రహములచే వీర్యమును పొందును. సక్తువు - పిండి.

3\. మంత్రము : నామ్నా దశమీ । నవ వై పురుషే ప్రాణాః । నాభిర్దశమీ । ప్రాణా ఇన్ద్రియం వీర్యమ్ । ప్రాణానేవేన్ద్రియం వీర్యం యజమాన ఆత్మన్ధత్తే ।

అర్థము : నామ్నా దశమీ=సౌత్రామణీ నామరూపముచే దశమీత్వ సంఖ్య. పురుషే=పురుషునియందు, ప్రాణాః=ప్రాణములు, నవ వై=తొమ్మిదియే. నాభిః=నాభి, దశమీ=పదవది. ప్రాణాః=నవచ్ఛిద్ర గత ప్రాణములు, ఇన్ద్రియం వీర్యమ్=ఇంద్రియ శబ్దముచేతను, వీర్యశబ్దముచేతను, (ఉచ్యన్తే=చెప్పఁబడుచున్నవి. అతః=ఈ కారణమువలన,) యజమానః=యజమానుఁడు, ప్రాణాన్=ప్రాణములను, ఇన్ద్రియమ్=ఇంద్రియ వృద్ధిని, వీర్యమ్=సామర్థ్యమును, ఆత్మన్=తనయందు, ధత్తే=సంపాదించుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : సౌత్రామణికి ద్రవ్యాంతరత్వ శంకను వారించుచు సక్తుత్రయాదులైన ద్రవ్యములను ఈ శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. సక్తుత్రయ, లోమత్రయ, గ్రహత్రయములచే నవసంఖ్య నిష్పన్నమైనది. అందు సౌత్రామణీ దశమీత్వము నామరూపముచేతనే కాని, ద్రవ్యరూపమునఁ గాదు. సౌత్రామణి అనునది యథోక్త ద్రవ్యనిష్పాద్య కర్మ సంఘ నామము. పురుషునియందుఁ గూడ శిరస్సున ఏడు, అధోభాగమున రెండు అను భేదముచే ముఖ్యచ్ఛిద్రములు తొమ్మిదియు ప్రాణాధారము అగుటవలన ప్రాణములని చెప్పఁబడుచున్నవి. నాభి పదవది. ఈ నాభి ఛిద్రాభాస రూపమే కాని, ముఖ్యచ్ఛిద్రము కాదు. సౌత్రామణియు ద్రవ్యాంతరము కాదు. నవచ్ఛిద్ర గతములైన ప్రాణములు ఇంద్రియ శబ్దముచేతను, వీర్య శబ్దముచేతను చెప్పఁబడుచున్నవి. కనుక ద్రవ్యగత నవ సంఖ్యచే ప్రాణములను, ఇంద్రియమును, వీర్యమును ఈ సౌత్రామణి కర్మ యజమానునియందు సంపాదింపఁజేయుచున్నది.

4\. మంత్రము : సీసేన క్లీబాచ్ఛష్పాణి క్రీణాతి । న వా ఏతదయో న హిరణ్యమ్ (3) । యత్సీసమ్ । న స్త్రీ న పుమాన్ । యత్క్లీబః । న సోమో న సురా । యత్సౌత్రామణీ సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : సీసేన=సీసముచే, క్లీబాత్=నపుంసకునినుండి, శష్పాణి=బాలతృణములను (లేత పచ్చికను), క్రీణాతి=సౌత్రామణి కర్త కొనవలెను. సీసం యత్=సీసమేది కలదో, ఏతత్=ఈ సీసము, అయః=ఇనుము కాదు. వా=లేదా, హిరణ్యమ్=బంగారము, న=కాదు. క్లీబః యత్=క్లీబుఁడు ఎవఁడు కలఁడో, ఏషః=ఇతఁడు, స్త్రీ న=స్త్రీ కాదు. పుమాన్ న=పురుషుఁడు కాఁడు. సౌత్రామణీ యత్=సౌత్రామణి యనునది ఏది కలదో, ఏషా=ఈ సౌత్రామణి, సోమః న=సోమము కాదు. సురా న=మద్యము కాదు. సమృద్ధ్యై భవతి=ఈ సౌత్రామణి సమృద్ధి హేతు వగుచున్నది.

తాత్పర్యము : సౌత్రామణి యాగ కర్త సీసముచే క్లీబునినుండి బాలతృణములను కొనవలెను. సీస క్లీబ శష్పములకు (బాలతృణములకు) అంతరాళ వర్తిత్వము సామ్యము. సీసము అయస్సుకంటె అధికమైనది కనుక అయస్సు (ఇనుము) కాదు. హిరణ్యముకంటె

న్యూనము కనుక హిరణ్యము కాదు. అందువలన అయో హిరణ్యముల మధ్యమమున స్థానము కలది. క్లీబుఁడు స్త్రీకంటె అధికుఁ డగుటచే స్త్రీ కాఁడు. పురుషునికంటె తక్కువవాఁడు కనుక పురుషుఁడు కాఁడు. అందువలన క్లీబుఁడు స్త్రీ పురుషుల మధ్యమమున స్థానము కలవాఁడు. బాలతృణములు కూడ మద్యజనకము అగుటవలన సురకంటె అధికములు. సోమమువలె పవిత్రములు కావు కనుక సోమముకంటె న్యూనములు. అందువలన బాలతృణములు సురా సోమముల (అంతరాళమున) మధ్యమమున స్థానము కలవి. ఇచట శ్రుతి బాలతృణ క్రయమును విధించినది.

5\. మంత్రము : స్వాద్వీం త్వా స్వాదునేత్యాహ । సోమమేవైనాం కరోతి ।

అర్థము : "స్వాద్వీం త్వా స్వాదునా" ఇతి ఆహ='ఓ సుర యనెడి మద్యవిశేషమా! స్వాదువైన నిన్ను స్వాదువైన సోమాత్మక బాల తృణముతో కలుపుచున్నాను' అని ముఖ్యబ్రాహ్మణమున అధ్వర్యుఁడనెను. అనేన=ఈ పలుకుటచే, ఏనామ్=ఈ సురను, సోమమేవ=సోమముగానే, కరోతి=చేయుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ముఖ్యబ్రాహ్మణమందలి 'సోమేన సంసృజామి' అను వాక్యముయొక్క అభిప్రాయమును తెలియఁజేయుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

6\. మంత్రము : సోమో కస్యశ్విభ్యాం పచ్యస్వ సరస్వత్యై పచ్యస్వేన్ద్రాయ సుత్రామ్ణే పచ్యస్వేత్యాహ । ఏతాభ్యో హ్యేషా దేవతాభ్యః పచ్యతే ।

అర్థము : "సోమో కస్యశ్విభ్యాం పచ్యస్వ సరస్వత్యై పచ్యస్వేన్ద్రాయ సుత్రామ్ణే పచ్యస్వ" ఇతి ఆహ='ఓ సురా విశేషమా! నిన్ను సోమముతో కలుపుచున్నాను కనుక నీవు అశ్వినీ, సరస్వతీ, సుత్రామ దేవతలకొఱకు పక్వ మగుము' అని అధ్వర్యుఁ డనెను. ఏషా=ఈ సుర, ఏతాభ్యః దేవతాభ్యః=ఈ అశ్విన్యాది దేవతలకొఱకు, పచ్యతే హి=పక్వము చేయఁబడుచున్నది కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి దేవతార్థ పాక ప్రసిద్ధిని తెలియఁజేయుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

7\. మంత్రము : తిస్రః సగ్ంసృష్టా వసతి (౪) । తిస్రో హి రాత్రీః క్రీతః సోమో వసతి ।

అర్థము : తిస్రః=మూఁడు రాత్రులు, సురా=సుర, సంసృష్టా=సోమాత్మక బాలతృణములతో కలుపఁబడినదై, వసతి=ఉండవలెను. తిస్రః రాత్రీః=మూఁడు రాఁత్రులు, వసతి క్రీతః సోమః=క్రయము చేయఁబడిన (కొనఁబడిన) సోమము, హి=ఉంటున్నది కదా!

తాత్పర్యము : బాలతృణములతో కలుపఁబడిన సురకు మూఁడు దినములందు ఆ విధముగనే ఉండుటను ఈ శ్రుతి విధించుచున్నది. క్రయము చేయఁబడిన సోమము వినియోగ రహితముగ మూఁడు దినములందు ఆ విధముగనే ఉంటున్నది కనుక బాల తృణములతో కలుపఁబడిన సుర మూఁడు దినములందు ఆ విధముగనే ఉండవలెను.

8\. మంత్రము : పునాతు తే పరిస్రుతమితి యజుషా పునాతి వ్యావృత్త్యై ।

అర్థము : "పునాతు తే పరిస్రుతమ్" ఇతి='ఓ యింద్రా! నీకొఱకు సూర్యునియొక్క దుహిత స్థానీయమైన దీప్తి పవిత్రముచే ద్రవీభూతమును, సోమీకృతమునైన సురాద్రవ్యమును శోధించుఁగాక' అను, యజుషా=మంత్రముచే, పునాతి=సురాద్రవ్యమును శోధించవలెను. ఏతత్=ఈ మంత్రపూర్వక శోధనము, వ్యావృత్త్యై=మంత్రరహితమైన లౌకిక శోధనముయొక్క వ్యావృత్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి మంత్రపూర్వక శోధనమును విధించుచున్నది. లౌకిక కార్యములందు మంత్ర పఠనము లేకుండనే శోధనము చేయఁబడుచుండును. అట్టి శోధనమునుండి వ్యావృత్తమై ఇచట 'పునాతు తే పరిస్రుతమ్' అను మంత్రమును పఠించుచు సురాద్రవ్యమును పవిత్రముచే శోధించవలెనని చెప్పఁబడినది.

9. మంత్రము : పవిత్రేణ పునాతి । పవిత్రేణ హి సోమం పునన్తి ।

అర్థము : పవిత్రేణ పునాతి=పవిత్రముచే సురను శోధించవలెను. పవిత్రేణ=దశాపవిత్రముచే, సోమమ్=సోమమును, పునన్తి హి=శోధించుచున్నారు కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి శోధన సాధనమును విధించుచున్నది. పవిత్రముచే సోమమును శోధించుచున్నారు కనుక సోమముగాఁ జేయఁబడుచున్న సురను పవిత్రముచే శోధించవలెను. దశాపవిత్రముచే సోమమును శోధించుట ప్రసిద్ధము.

10. మంత్రము : వారేణ శశ్వతా తనేత్యాహ । వారేణ హి సోమం పునన్తి ।

అర్థము : ''వారేణ శశ్వతా తనా'' ఇతి ఆహ='శాశ్వతము, విస్తృతమునైన వాలజన్య పవిత్రముచే శోధించవలెనని' ముఖ్యబ్రాహ్మణము చెప్పినది. వారేణ=వాలజన్య పవిత్రముచే, సోమమ్=సోమమును, పునన్తి హి=శోధించుచున్నారు కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి సోమసామ్యమునకై వాలస్వీకారమని తెలియఁజేయుచున్నది. గొఱ్ఱెయొక్క తోఁకయందలి లోమములతో నిష్పన్నమును, శాశ్వతమును, విస్తృతమునైన దశాపవిత్రముచే సురను శోధించవలెనని ముఖ్యబ్రాహ్మణము చెప్పినది. వాలజన్య పవిత్రముచే సోమశోధనమును సోమప్రకరణమున సూత్రకారుఁడు ఈ విధముగ వివరించెను. ''శుక్లామూర్ణాస్తుకాం యజమానః ప్రయచ్ఛతి తాం స కాలే దశాపవిత్రస్య నాభిం కురుతే'' 'తెల్లని ఊర్ణాస్తుకను యజమానుఁడు అధ్వర్యున కీయవలెను. ఆ అధ్వర్యుఁడు ఆ ఊర్ణాస్తుకను దశాపవిత్రమునకు నాభిగా చేయవలెను.' కనుకనే వాలముచే సోమమును శోధించుచున్నారు కదా! అని యీ శ్రుతి చెప్పినది.

11. మంత్రము : వాయుః పూతః పవిత్రేణేతి నైతయా పునీయాత్ । వ్యృద్ధా హ్యేషా । అతిపవితస్యైతయా పునీయాత్ ।

అర్థము : ''వాయుః పూతః పవిత్రేణ ప్రత్యఙ్ సోమో అతిద్రుతః'' ఇతి ఏతయా న పునీయాత్='ఓ యింద్రా! ఈ పవిత్రముచే పునీతమైన సోమము వాయువువలె శీఘ్రగామియు, అధోవర్తియునై పాత్రాభిముఖ మగుచు అంతటను శీఘ్రముగ ద్రుతమైనది' అను ఈ ఋక్కుచే శోధించరాదు. ఏషా=ఈ ఋక్కు వ్యృద్ధా హి=సమృద్ధి హీన మైనది కదా! అతిపవితస్య=జీర్ణసోముఁడైన సోమపీథికి, ఏతయా=ఈ ''వాయుః పూతః'' అను ఋక్కుచే, పునీయాత్=శోధించవలెను.

తాత్పర్యము : ''వాయుః పూతః పవిత్రేణ'' అను ఋక్కు యొక్క ప్రయోగమును పురుష భేదముచే ఈ శ్రుతి వ్యవస్థ చేయుచున్నది. సోమవామి, జీర్ణసోముఁడు (అతిపవితుఁడు) అను భేదముచే సోమపీథి (యజ్ఞమునందు సోమపానము చేయువాఁడు) రెండు విధములుగ ఉన్నాఁడు. సోమవామికి సోమము బహిర్భాగమున నిర్గత మగును కనుక ''వాయుః పూతః పవిత్రేణ ప్రాఙ్ సోమో అతిద్రుతః'' అనునట్టి మంత్రపాఠమునందు ప్రత్యఙ్ అను పదముయొక్క అర్థము లేదు కనుక ఆ మంత్రపాఠము సోమవామియందు యుక్తమైనది. ఇక అతిపవితుఁడైన (జీర్ణసోముఁడైన) సోమపీథిని గూర్చి ప్రత్యఙ్ అను పదముయొక్క అర్థము కలదు కనుక ప్రత్యఙ్ పదఘటితమైన ఈ ''వాయుః పూతః పవిత్రేణ ప్రత్యఙ్ సోమో అతిద్రుతః'' అను మంత్రపాఠముచే సురను శోధించవలెనని భావము.

12. మంత్రము : కువిదఙ్గేత్యనిరుక్తయా ప్రాజాపత్యయా గృహ్ణాతి (౫) । అనిరుక్తః ప్రజాపతిః । ప్రజాపతేరాప్త్యై ।

అర్థము : కువిదఙ్గేతి అనిరుక్తయా ప్రాజాపత్యయా='కువిదఙ్గ' ఇత్యాదికమైన దేవతా విశేషనామమును పేర్కొనునట్టి ప్రజాపతి సంబంధినియైన ఋక్కుచే, గృహ్ణాతి=అశ్వి, సరస్వతీ, సుత్రామ దేవతాక గ్రహములను గ్రహించవలెను. ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి (జగదీశ్వరుఁడు), అనిరుక్తః=మూర్తి రహితుఁడగుటవలన అనిరుక్తుఁడు. ఏతత్=ఈ అశ్విన్యాది దేవతాక గ్రహ గ్రహణము, ప్రజాపతేః=ప్రజాపతియొక్క, ఆప్త్యై =ప్రాప్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అశ్విన్యాది దేవతాక గ్రహ గ్రహణమును విధించుచున్నది. ''కువిదఙ్గ యవమన్తో యవమ్'' అను ఋక్కును పఠించుచు పైని చెప్పఁబడిన గ్రహములను (పాత్రములను) గ్రహించవలెను. ఈ ఋక్కునందు ప్రస్తుతములైన అశ్వి సరస్వత్యాది నామములు వినిపించుట లేదు. 'అఙ్గ' అను సాధారణ శబ్దము శ్రుతమైనది. అందువలన 'ఈ దేవత' అని విశేష నిరుక్త వర్జితమైనది. ప్రజాపతి (జగదీశ్వరుఁడు) కూడ మూర్తి రహితుఁ డగుటవలన అనిరుక్తుఁడు. కనుక నిరుక్త రాహిత్య సామ్యమువలన ఈ ఋక్కు ప్రాజాపత్య మగుచున్నది. ఇట్టి ప్రాజాపత్య ఋక్కును పఠించుచు అశ్విసరస్వత్యాది దేవతాక గ్రహములను గ్రహించుటవలన యజమానునకు ప్రజాపతి ప్రాప్తి కలుగును.

13. మంత్రము : ఏకయర్చా గృహ్ణాతి । ఏకధైవ యజమానే వీర్యం దధాతి ।

అర్థము : ఏకయా ఋచా=ఒక ఋక్కుచే, గృహ్ణాతి=గ్రహములను గ్రహించవలెను. ఏకధైవ=ఒకటిగానే, యజమానే=యజమానునియందు, వీర్యమ్=సామర్థ్యమును, దధాతి=గ్రహ గ్రహణము చేసిన అధ్వర్యుఁడు స్థాపించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట గ్రహములు భిన్నములు కనుక ప్రాప్తమైన మంత్రాంతర ప్రసక్తిని వారించుటకై ఈ ఒక ఋక్కుచేతనే గ్రహములను గ్రహించవలెనని యీ శ్రుతి విధించుచున్నది. శేషము స్పష్టము.

14. మంత్రము : ఆశ్వినం ధూమ్రమాలభతే । అశ్వినౌ వై దేవానాం భిషజౌ । తాభ్యామేవాస్మై । భేషజం కరోతి । సారస్వతం మేషమ్ ।

వాగ్వై సరస్వతీ । వాచైవైనం భిషజ్యతి । ఐన్ద్రమృషభగ్ం సేన్ద్రత్వాయ (౬) ।

అశ్విర్లోమాని హిరణ్యం వసతి గృహ్ణాతి భిషజ్యత్యేకం చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే అష్టమ ప్రపాఠే పఞ్చమోఽనువాకః ॥ ౫ ॥

అర్థము : ఆశ్వినం ధూమ్రమా లభతే=అశ్వి దేవతాకమైన మలినమైన తెల్లని వర్ణము (ధూమ్ర వర్ణము) కల పశువును ఆలంభనము చేయవలెను. (అని ముఖ్య బ్రాహ్మణము విధించినది.) అశ్వినౌ వై=అశ్వినీ దేవతలే, దేవానామ్=దేవతలకు, భిషజౌ=వైద్యులు. అతః=ఈ కారణమువలన, అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు, తాభ్యామేవ=ఆ అశ్వి దేవతలచేతనే, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, భేషజమ్=వైద్యమును, కరోతి=చేయుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు. సారస్వతం మేషమ్=సరస్వతీ దేవతాకమైన గొఱ్ఱెను, ఆలభతే. వాక్ వై =వాక్కే, సరస్వతీ=సరస్వతి. వాచైవ=వాక్కుచేతనే, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, భిషజ్యతి=చికిత్సితుని చేయుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడు. ఐన్ద్రమ్ ఋషభమ్ ఆలభతే=ఇంద్ర దేవతాకమైన ఎద్దును ఆలంభనము చేయవలెను. ఏతత్=ఈ ఋషభాలంభనము, సేన్ద్రత్వాయ=ఇంద్రత్వముతో కూడియుండుటకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ముఖ్యబ్రాహ్మణము అశ్వి సరస్వత్యాది దేవతాక పశ్వాలంభనము విధించినది. ఈ శ్రుతి ఆ అశ్వి సరస్వత్యాది దేవతలను ప్రశంసించినది. యజ్ఞకర్తకు ప్రతినిధిగా అధ్వర్యుఁడు పశ్వాలంభనము చేయును కనుక అధ్వర్యుఁడు యజమానునకు భేషజాదులను చేయుచున్నవాఁ డగుచున్నాఁడని వ్రాయఁబడినది.

పంచమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే అష్టమ ప్రపాఠకే

షష్ఠోఽనువాకః

1. మంత్రము : యత్త్రిషు యూపేష్వాలభేత । బహిర్ధాఽస్మాదిన్ద్రియం వీర్యం దధ్యాత్ । భ్రాతృవ్యమస్మై జనయేత్ । ఏకయూప ఆలభేత ।
ఏకధైవాస్మిన్నిన్ద్రియం వీర్యం దధాతి । నాస్మై భ్రాతృవ్యం జనయతి ।

వేదార్థదీపిక

అవతారిక: ముఖ్యబ్రాహ్మణోక్తములైన సౌత్రామణీ మంత్రములందు విహితములైన పశు హవిరాదులకు సంబంధించిన ప్రశంస పంచమానువాకమునందు చేయఁబడినది. మఱికొన్ని విధులు కూడ చెప్పఁబడినవి. ఈ షష్ఠానువాకమునందు తత్సంబంధమైన ప్రశంస మఱికొన్నివిధులును చెప్పఁబడుచున్నవి.

అర్థము : త్రిషు యూపేషు=మూఁడు యూపములందు, ఆలభేత యత్=పూర్వోక్తములైన ధూమ్రమేష ఋషభముల నాలంభనము చేయుచో, అస్మాత్=ఈ యజమాన శరీరమునుండి, బహిర్ధా=బహిర్దేశమందు (వెలుపల), ఇన్ద్రియం వీర్యమ్=ఇంద్రియ సామర్థ్యమును, దధ్యాత్=ఉంచినవాఁ డగును. అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, భ్రాతృవ్యమ్=శత్రువును, జనయేత్=పుట్టించును. ఏకయూపే=ఒక యూపమునందు, ఆలభేత=ఆ పశుత్రయమును ఆలంభనము చేయవలెను. ఏకధైవ=సంపూర్ణముగానే, అస్మిన్=ఈ యజమానునియందు, ఇన్ద్రియం వీర్యమ్=ఇంద్రియ సామర్థ్యమును, దధాతి=స్థాపించినవాఁ డగును. అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, భ్రాతృవ్యమ్=శత్రువును, న జనయతి=పుట్టించఁడు.

తాత్పర్యము : పశుభేదముచే ప్రసక్తమైన యూపభేదమును తొలఁగించి యూపైక్యమును ఈ శ్రుతి విధించుచున్నది. పూర్వము విహితమైన ధూమ్రాది పశుత్రయాలంభనమును అధ్వర్యుఁడు మూఁడు యూపములందు చేయుచో అతఁడు ఈ యజమాన శరీరమునుండి బహిర్దేశమునందు ఇంద్రియ సామర్థ్యమును ఉంచిన (స్థాపించిన) వాఁ డగును. మఱియు ఈ యజమానునకు శత్రువును పుట్టించును. కనుక ఒకయూపమునందు పశుత్రయము నాలంభనము చేయవలెను. ఆ విధముగ ఆలంభనము చేసిన అధ్వర్యుఁడు ఈ యజమాన శరీరమునుండి బహిర్దేశమందు ఇంద్రియ సామర్థ్యమును స్థాపించువాఁడు కాఁడు (స్థాపించఁడు). ఈ యజమానునకై శత్రువును పుట్టించఁడు.

2. మంత్రము : నైతేషాం పశూనాం పురోడాశా భవన్తి । గ్రహపురోడాశా హ్యేతే ।

అర్థము : పురోడాశాః=పురోడాశములు, ఏతేషాం పశూనామ్=ఈ పశువులకు సంబంధించినవి, న=కావు. ఏతే=ఇవి, గ్రహపురోడాశాః హి=గ్రహపురోడాశములు కదా!

తాత్పర్యము : ప్రకృతియందు 'యద్దేవత్యః పశుస్తద్దేవత్యః పురోడాశః' అని చెప్పఁబడుటవలన ఇచట గూడ అది ప్రాప్తించుచుండఁగా ఈ శ్రుతి నిషేధించుచున్నది. గ్రహములే యిచట పురోడాశ స్థానీయములు. శేషము స్పష్టము.

3. మంత్రము : యువగ్ం సురామ మశ్వినేతి సర్వదేవత్యే యాజ్యానువాక్యే భవతః । సర్వా ఏవ దేవతాః ప్రీణాతి (౧) ।

అర్థము : ''యువగ్ం సురామ మశ్వినా'' ఇతి=(1)'యువగ్ం సురామ మశ్వినా', (2)''పుత్రమివ పితరా వశ్వినోభా । ఇన్ద్రావతం కర్మణా'' అనునట్టి, సర్వదేవత్యే=సర్వదేవత్యములైన, యాజ్యానువాక్యే=యాజ్యా పురోనువాక్యలు, భవతః=పూర్వోక్తములైన మూఁడు గ్రహములకు కావలెను. తదా=అప్పుడు, యజమానః=యజమానుఁడు, సర్వాః దేవతాః ఏవ=సర్వదేవతలనే, ప్రీణాతి=సంతోషపఱచినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి పూర్వోక్తములైన సర్వగ్రహములకు యాజ్యా పురోనువాక్యలను విధించుచున్నది. ''యువగ్ం సురామమశ్వినా'' ఇత్యాది ఋక్కు పురోనువాక్య. ''పుత్రమివ పితరా వశ్వినోభా, ఇన్ద్రావతం కర్మణా'' ఇత్యాది ఋక్కు యాజ్య. ఇందు మొదటి ఋక్కునందు అశ్వి శబ్దము శ్రుత మైనది. ఆవిధముగ రెండవ ఋక్కునందు ఇంద్ర శబ్దము కూడ శ్రుత మైనది. ఈ ద్వితీయ ఋక్కునందలి అంత్యపాదమున ''సరస్వతీ త్వా'' అని సరస్వతీ శబ్దము కూడ శ్రుత మైనది. ఈ ఋక్కులందు (యాజ్యానువాక్యలందు) ప్రకృత సర్వదేవతలు ప్రతీయమాను లగుటవలన ఈ యాజ్యానువాక్యలు సర్వదేవత్యము లగుచున్నవి. పూర్వోక్తములైన మూఁడు గ్రహములకు ఈ సర్వదేవత్యములైన యాజ్యానువాక్యలు ఉండవలెను. అప్పుడు యజమానుఁడు ప్రకృతస్థులైన సర్వదేవతలను సంతోషపఱచినవాఁ డగుచున్నాఁడు. (ఈ రెండు ఋక్కులు తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమునందలి ప్రథమకాండములోని చతుర్థ ప్రపాఠక గత ద్వితీయానువాకమునందు వ్యాఖ్యానించఁబడినవి.)

4. మంత్రము : బ్రాహ్మణం పరిక్రీణీయా దుచ్ఛేషణస్య పాతారమ్ । బ్రాహ్మణో హ్యాహుత్యా ఉచ్ఛేషణస్య పాతా ।

అర్థము : ఉచ్ఛేషణస్య=హుతమైన సురయొక్క శేషమును, (కర్మణి షష్ఠీ.) పాతారమ్=త్రాగునట్టి, బ్రాహ్మణమ్=బ్రాహ్మణుని, పరిక్రీణీయాత్=అంత టను క్రయమును చేయవలెను. బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు, ఆహుత్యాః ఉచ్ఛేషణస్య=ఆహుతియొక్క శేషభాగమును, పాతా హి=త్రాగువాఁడు కదా!

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి బ్రాహ్మణ క్రయమును విధించినది. శేషము స్పష్టము.

5. మంత్రము : యది బ్రాహ్మణం న విన్దేత్ । వల్మీకవపాయా మవనయేత్ । సైవ తతః ప్రాయశ్చిత్తిః ।

అర్థము : బ్రాహ్మణమ్=బ్రాహ్మణుని, న విన్దేత్ యది=పొందనిచో, వల్మీకవపాయామ్=పుట్టయొక్క రంధ్రమునందు, అవనయేత్=పూర్వోక్తమైన సురాహుతి శేషమును పడఁద్రోయవలెను (పోయవలెను). సైవ=ఆ అవనయన క్రియయే, తతః=ఆ బ్రాహ్మణ పానాభావ వైకల్యమునందు, ప్రాయశ్చిత్తిః=ప్రాయశ్చిత్తి.

తాత్పర్యము : పూర్వవిధియందే అనుకల్పమును ఈ శ్రుతి విధించుచున్నది. సురాహుతిశేషమును త్రాగునట్టి బ్రాహ్మణుఁడు లభించనిచో ఆ ఆహుతి (సురా) శేషమును పుట్టయొక్క రంధ్రమునందు పోయవలెను. ఆ బ్రాహ్మణ పానాభావ వైకల్యమునందు ఆ అవనయన క్రియయే ప్రాయశ్చిత్తి.

6. మంత్రము : యద్వై సౌత్రామణ్యై వ్యృద్ధమ్ । తదస్యై సమృద్ధమ్ । నానా దేవత్యాః పశవశ్చ పురోడాశాశ్చ భవన్తి సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : యదేవ=ఏ భిన్నదేవత్యత్వమే, వ్యృద్ధమ్=కర్మాంతరమందు సమృద్ధి హీనము, భవతి=అగుచున్నదో, తత్=ఆ భిన్నదేవత్యత్వము, అస్యై సౌత్రామణ్యై=ఈ సౌత్రామణియందు, (సప్తమ్యర్థే చతుర్థీ) సమృద్ధమ్=సమృద్ధముగ, సంపద్యతే=సంపన్న మగుచున్నది. (తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, అత్ర=ఈ సౌత్రామణియందు, సమృద్ధ్యై=సమృద్ధి కొఱకు, పశవశ్చ=పశువులును, పురోడాశాశ్చ=పురోడాశములును, నానాదేవత్యాః=అనేక దేవత్యములు, భవన్తి=అగుచున్నవి.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి సౌత్రామణియందలి పశువులకును, పురోడాశములకును గల విలక్షణ దేవత్యత్వమును ప్రశంసించుచున్నది. కర్మాంతరమునందు పశువునకు, పురోడాశమునకును ఏకదేవత్యత్వ విధానమువలన భిన్నదేవత్యత్వము సమృద్ధి హీన మగుచున్నది. కర్మాంతరమందు సమృద్ధిహీనమైన ఏ భిన్నదేవత్యత్వము సౌత్రామణియందు చేయఁబడుచున్నదో, ఆ భిన్నదేవత్యత్వము ఈ సౌత్రామణియందు వాచనిక మగుటవలన సమృద్ధముగ సంపన్న మగుచున్నది. అందువలన ఇచట సమృద్ధికై పశువులు, పురోడాశములును భిన్నదేవత్యము లగుచున్నవి.

7. మంత్రము : ఐన్ద్రః పశూనా ముత్తమో భవతి । ఐన్ద్రః పురోడాశానాం ప్రథమః (౨) । ఇన్ద్రియే ఏవాస్మై సమీచీ దధాతి ।

అర్థము : ఐన్ద్రః=ఇంద్ర దేవతాక పశువు, పశూనామ్=పశువిధులలో, ఉత్తమః=చివరిది. ఐన్ద్రః=ఇంద్ర దేవతాక పురోడాశము, పురోడాశానామ్=పురోడాశ విధులలో, ప్రథమః=మొదటిది. అతః=ఈ కారణమువలన, ఏతత్=ఈ పశుపురోడాశముల నైరంతర్యము, అస్మై=ఈ యజమానుని యొక్క. (షష్ఠ్యర్థే చతుర్థీ.) ఇన్ద్రియే ఏవ=దక్షిణ వామ భాగస్థములైన రెండు ఇంద్రియములను కూడ, సమీచీ=సమీచీనములనుగా, దధాతి=వ్యవస్థాపించిన దగుచున్నది.

తాత్పర్యము : శ్రుతి పాఠమునందు ఉపాత్తములైన పశు పురోడాశములయొక్క నైరంతర్యమును ఈ శ్రుతి ప్రశంసించుచున్నది. ''ఆశ్వినం ధూమ్రమమా లభతే సారస్వతం మేషమైన్ద్రమ్వృషభమ్'' అనునది పశువిధాయక మంత్రము. ఈ మంత్రాంతరమున ''ఐన్ద్ర వృషభమ్'' అని ఇంద్ర దేవతాకమైన ఋషభము ఉపాత్త మైనది. ఏతదనంతరము ''ఐన్ద్ర మేకాదశకపాలం నిర్వపతి సావిత్రం ద్వాదశకపాలం వారుణం దశకపాలమ్'' అను పురోడాశ విధాయక మంత్రపాఠముయొక్క ఆదియందు ఇంద్ర దేవతాక పురోడాశము ప్రథమమున ఉపాత్త మైనది. కనుక ఈ పశు పురోడాశముల నైరంతర్యమువలన ఈ యజమానునియొక్క దక్షిణ వామ భాగస్థములైన రెండు ఇంద్రియములు కూడ బాగుగ వ్యవస్థాపితము లగుచున్నవి.

8. మంత్రము : పురస్తా దనూయాజానాం పురోడాశైః ప్రచరతి । పశవో వై పురోడాశాః । పశూనేవావరున్ధే ।

అర్థము : అనూయాజానామ్=అనూయాజములకు, పురస్తాత్=ముందు (పూర్వము) పురోడాశైః ప్రచరతి=పురోడాశానుష్ఠానము చేయవలెను. పశవః వై=పశువులే, పురోడాశాః=పురోడాశములు. అనేన=ఈ యనుష్ఠానముచేత, అసౌ=ఈ యజమానుడు, పశూనేవ=పశువులనే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : ప్రకృతి యాగమందు అంగయాగము కంటె పూర్వము పశు పురోడాశానుష్ఠానము విహిత మైనది. ఇచట అంగయాగానంతరము తదీయములైన అనూయాజములకంటె పూర్వము పశు పురోడాశానుష్ఠానమును ఈ శ్రుతి విధించుచున్నది. తాత్పర్యము స్పష్టము.

9. మంత్రము : ఐన్ద్ర మేకాదశకపాలం నిర్వపతి । ఇన్ద్రియ మేవావరున్ధే । సావిత్రం ద్వాదశ కపాలం ప్రసూత్యై । వారుణం దశకపాలమ్।
అన్తత ఏవ వరుణ మవయజతే ।

అర్థము : ఐన్ద్రమ్ ఏకాదశకపాలం నిర్వపతి=ఇంద్ర దేవతాకమైన ఏకాదశకపాల సంస్కృత పురోడాశమును నిర్వాపము చేయవలెను. (అనేన=ఈ ఇంద్ర దేవతాక పురోడాశ నిర్వాపముచే, యజమానః=యజమానుడు,) ఇన్ద్రియమేవ=ఇంద్రియ సామర్థ్యమునే, అవరున్ధే=పొందుచున్నాడు. సావిత్రం ద్వాదశకపాలం నిర్వపతి=సవితృ దేవతాకమైన ద్వాదశ కపాల సంస్కృత పురోడాశమును నిర్వాపము చేయవలెను. అయమ్=ఈ సవితృదేవతాక పురోడాశ నిర్వాపము, ప్రసూత్యై=సవితృ ప్రేరణకై, భవతి=అగుచున్నది. వారుణం దశకపాలం నిర్వపతి=వరుణ దేవతాకమైన దశకపాల సంస్కృత పురోడాశమును నిర్వాపము చేయవలెను. అనేన=ఈ పురోడాశ నిర్వాపముచే, యజమానః=యజమానుడు, వరుణమ్=వరుణుని, అన్తతః ఏవ=బహిఃప్రదేశమునందే, అవయజతే=తొలగించినవా డగుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : ముఖ్యబ్రాహ్మణమునందు చెప్పబడిన ఇంద్రాది దేవతాక పురోడాశ నిర్వాప విధులను అనువదించుచు ఈ శ్రుతి ఆ పురోడాశ దేవతలను ప్రశంసించినది. శేషము స్పష్టము.

10. మంత్రము : వడవా దక్షిణా (౩)। ఉత వా ఏషా ఽశ్వగ్ం సూతే । ఉతాశ్వతరమ్ । ఉత సోమ ఉత సురా। యత్సౌత్రామణీ సమృద్ధ్యై ।

అర్థము : వడవా=ఆడు గుఱ్ఱము, దక్షిణా=సౌత్రామణీ యాగమునందు దక్షిణ. ఏషా=ఈ ఆడుగుఱ్ఱము, అశ్వం వా, ఉత అశ్వతరం వా సూతే=అశ్వమును కాని, అశ్వతరమును కాని, ఉభయమును కాని ప్రసవించుచున్నది. సౌత్రామణీ

యత్=సౌత్రామణీ యేది కలదో, ఏషా=ఇది, ఉత సోమః ఉత సురా=సోమము, సురయు అని ఉభయరూపము, భవతి=అగుచున్నది. సమృద్ధ్యై భవతి=ఈ వడవా దక్షిణ సమృద్ధికొఱకు అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఈ శ్రుతి వడవకు, సౌత్రామణికిని సామ్యముచే దక్షిణను ప్రశంసించుచున్నది. వడవ అశ్వమును, అశ్వతరమును ఉభయమును ప్రసవించుచున్నది. సౌత్రామణి కూడ ఆ వడవవలె సోమము, సుర అని ఉభయ రూప యగుచున్నది. ''స్వాద్వీం త్వా స్వాదునా'' ఇత్యాది మంత్రముచే సురను సోమముతో మిశ్రణము చేయవలెనని చెప్పుటచే సౌత్రామణి ఉభయాత్మక మగుచున్నది. అశ్వతరము=అశ్వ గర్దభ జాతిద్వయ సంగమమువలన పుట్టిన పశువు.

11. మంత్రము : బార్హస్పత్యం పశుం చతుర్థ మతిపవితస్యా ఽఽలభతే। బ్రహ్మ వై దేవానాం బృహస్పతిః । బ్రహ్మణైవ యజ్ఞస్య వ్యృద్ధమపివపతి।

అర్థము : అతిపవితస్య=అతిపవితుడను సోమపీథికి, బార్హస్పత్యమ్=బృహస్పతి దేవతాకమైన, చతుర్థం పశుమ్=నాల్గవ పశువును, ఆలభతే=ఆలంభనము చేయవలెను. బృహస్పతిః=బృహస్పతి, దేవానామ్=దేవతలలో, బ్రహ్మ వై=బ్రహ్మయే. అయమ్=ఈ అధ్వర్యుడు, బ్రహ్మణైవ=బ్రహ్మచేతనే, యజ్ఞస్య=యజ్ఞముయొక్క, వ్యృద్ధమ్=వికలాంగమును, అపివపతి=సమృద్ధమునుగా జేయుచున్నాడు.

తాత్పర్యము : రెండు విధములుగా ఉన్న సోమపీథులలో సోమవామికి చెప్పబడిన పశువులు మూడే. అతిపవితుడను సోమపీథికి మాత్రము విశేషమును ఈ శ్రుతి విధించుచున్నది. అతిపవితుడను సోమపీథికి బృహస్పతి దేవతాకమైన నాల్గవ పశువు నాలంభనము చేయవలెను. బృహస్పతి దేవతలలో బ్రహ్మయే. కనుక ఈ బార్హస్పత్యమైన చతుర్థ పశువు నాలంభనము చేసిన అధ్వర్యుడు యజ్ఞముయొక్క వికలాంగమును బ్రహ్మచేతనే సమృద్ధముగా జేసినవా డగును.

12. మంత్రము : పురోడాశవానేష పశుర్భవతి । న హ్యేతస్య గ్రహం గృహ్ణన్తి ।

అర్థము : ఏషః పశుః=చతుర్థమైన ఈ బార్హస్పత్య పశువు, పురోడాశవాన్=పురోడాశము కలది, భవతి=అగుచున్నది. ఏతస్య=ఈ చతుర్థ పశువునకు, గ్రహమ్=గ్రహమును, న గృహ్ణన్తి హి=గ్రహించుట లేదు కదా!

తాత్పర్యము : పూర్వపశువువలె సమాన దేవత్య పురోడాశాభావ ప్రసక్తి రాగా, ప్రకృతివలె అటువంటి పురోడాశమునకు ప్రతిప్రసవమును ఈ శ్రుతి విధించుచున్నది. పూర్వపశువులకు సమాన దేవత్యములైన గ్రహములే పురోడాశ స్థానీయములని పూర్వము రెండవ మంత్రమున చెప్పబడినది. ఇచట మాత్రము గ్రహము లేదు కనుక పురోడాశము చేయదగినది.

13. మంత్రము : సోమప్రతీకాః । పితరస్తృప్ణుతేతి శతాతృణ్ణాయాగ్ం సమవనయతి (౪) । శతాయుః పురుషః శతేన్ద్రియః ।
ఆయుష్యేవేన్ద్రియే ప్రతితిష్ఠతి ।

అర్థము : ''సోమప్రతీకాః పితరస్తృప్ణుత'' ఇతి='సోమప్రభృతి పితృదేవతలు తృప్తి నొందుదురు గాక' అను మంత్రముచే, శతాతృణ్ణాయామ్=శతచ్ఛిద్రములు కల స్థాలియందు, సమవనయతి=హుతమైన సురయొక్క శేషమును ఉంచవలెను. పురుషః=పురుషుడు, శతాయుః=నూఱు సంవత్సరముల ఆయువు కలవాడు, శతేన్ద్రియః=శతేంద్రియుడు. ఆయుష్యేవ, శతేన్ద్రియే, ప్రతితిష్ఠతి. (ఇది వ్యాఖ్యాతము.)

తాత్పర్యము : ''సోమప్రతీకాః పితరస్తృప్ణుత'' అను మంత్రమును పఠించుచు హుతము కాగా మిగిలిన సురను నూఱు ఛిద్రములు కల స్థాలియందు ఉంచవలెను. పురుషుడు శతాయువు, శతేంద్రియుడును. శతాతృణ్ణ యైన స్థాలి నూఱు ఛిద్రములు కలది. కనుక శతసంఖ్యా సామ్యమువలన యజమానుడు శతాయువునందు ప్రతిష్ఠితు డగును.

14. మంత్రము : దక్షిణేఽగ్నౌ జుహోతి । పాపవస్యసస్య వ్యావృత్త్యై ।

అర్థము : దక్షిణే అగ్నౌ జుహోతి=పూర్వోక్త సురను దక్షిణాగ్నియందు హోమము చేయవలెను. ఏషః=దక్షిణాగ్నియందు చేయఁబడిన హోమము, పాపవస్యసస్య=పాపముచే లభించిన ధనవత్తరత్వముయొక్క, వ్యావృత్త్యై=వ్యావృత్తికొఱకు, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : దక్షిణాగ్నికి ఉపరిభాగమున శతాతృణ్ణను బంధించవలెనని సూత్రకారుఁడు చెప్పియుండెను. ఈ శ్రుతి ఆ బంధనమును విధించుచున్నది. పాపవస్యస మనఁగా పాపముచే ధనవత్తరత్వము. నిషిద్ధమైన సురను స్వకీయ ద్రవ్యముగా సంపాదించుచున్న పురుషుఁడు పాపాచరణముచే ధనవత్తరుఁ డగును. అట్టి ధనవత్తరత్వముయొక్క నివృత్తి చేయవలెను. సోమాజ్యాదికమువలె ఆహవనీయమందే ఆ సురాహోమము జరుగుచో వ్యావృత్తి కలుగదు. అందువలన దక్షిణాగ్నియందు హోమము చేయవలెను.

15. మంత్రము : హిరణ్య మన్తరా ధారయతి । పూతామేవైనాం జుహోతి ।

అర్థము : అన్తరా=దక్షిణాగ్ని సురలకు మధ్యమున, హిరణ్యమ్=బంగారమును, ధారయతి=స్థాపింపఁజేయవలెను. ఏనామ్=ఈ సురను, పూతామేవ=పవిత్రీకరింపఁబడినదానినిగానే, జుహోతి=హోమము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి శతాతృణ్ణయందు హిరణ్య స్థాపనమును విధించుచున్నది. శతాతృణ్ణయందు దక్షిణాగ్ని సురలకు మధ్యమున హిరణ్యము నుంచవలెను. ఆ సుర హిరణ్య స్పర్శచే పవిత్ర మగును. కనుక యజమానుఁడు పవిత్రము చేయఁబడినదానినే హోమము చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

16. మంత్రము : శతమానం భవతి । శతాయుః పురుషః శతేన్ద్రియః అయుష్యేవేన్ద్రియే ప్రతితిష్ఠతి ।

అర్థము : శతమానం భవతి । శతాయుః పురుషః శతేన్ద్రియః । అయుష్యేవేన్ద్రియే ప్రతితిష్ఠతి. ఈ మంత్రము పూర్వము వ్యాఖ్యాతము. ఇచట హిరణ్యముయొక్క పరిమాణము విధింపఁబడినది. (బ్రా.కా.1. ప్ర.7. అను.6. 5వ మంత్రవ్యాఖ్యానమును చూడుఁడు)

17. మంత్రము : యత్రైవ శతాతృణ్ణాం ధారయతి (౫) । తన్నిదధాతి ప్రతిష్ఠిత్యై ।

అర్థము : యత్రైవ=ఏ దక్షిణాగ్నియందే, శతతృణ్ణామ్=శతచ్ఛిద్రయగు స్థాలిని, ధారయతి=ధరింపఁజేయుచున్నాఁడో, తత్=ఆ దక్షిణాగ్నియందు, నిదధాతి=శతతృణ్ణను ఉంచవలెను. ఏతత్=ఈ స్థాపనము, ప్రతిష్ఠిత్యై భవతి=ప్రతిష్ఠకొఱకు అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : సురాహోమ సమయమును శతతృణ్ణను ఏ దక్షిణాగ్నియందు ధరింపఁజేసెనో, ఆ దక్షిణాగ్నియందే శతతృణ్ణను స్థాపించవలెను. ఈ స్థాపనము ప్రతిష్ఠకొఱ కగుచున్నది. ఇచట శ్రుతి దక్షిణాగ్నియందు శతతృణ్ణా స్థాపనమును విధించినది.

18. మంత్రము : పితౄన్వా ఏతస్యేన్ద్రియం వీర్యం గచ్ఛతి । యగ్ం సోమోఽతిపవతే । పితృణాం యాజ్యానువాక్యాభి రుపతిష్ఠతే ।

యదేవాస్య పితౄనిన్ద్రియం వీర్యం గచ్ఛతి । తదేవావరున్ధే ।

అర్థము : యమ్=ఏ యజమానుని, సోమః=సోమము, అతిపవతే=అతిశయముగ శోధించుచున్నదో, ఏతస్య=ఈ యజమానునియొక్క, ఇన్ద్రియం వీర్యమ్=ఇంద్రియ సామర్థ్యము, పితౄన్ వై=పితృదేవతలనే, గచ్ఛతి=పొందుచున్నది.

పితృణామ్=పితృదేవతలను, (కర్మణిషష్ఠీ) యాజ్యానువాక్యాభిః=యాజ్యాపురోనువాక్యలచేత, ఉపతిష్ఠతే=సేవించవలెను (ప్రార్థించవలెను). అస్య=ఈ యజమానునియొక్క, యత్ ఇన్ద్రియం వీర్యమేవ=ఏ ఇంద్రియ సామర్థ్యమే, పితౄన్=పితృదేవతలను, గచ్ఛతి=పొందుచున్నదో, తదేవ=ఆ ఇంద్రియ సామర్థ్యమునే, అయమ్=ఈ యజమానుఁడు, గచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ''త్వగ్ం సోమ ప్రచికితః'' ఇత్యాదులచే ఉపస్థానమును విధించుచున్నది. సోమము అతిశయముగ శోధనము చేసిన యజమానునియొక్క ఇంద్రియ సామర్థ్యము అతనియొక్క పితృదేవతలను పొందును. అందువలన యజమానుఁడు యాజ్యాపురోనువాక్యలచే సేవించవలెను. పితృదేవతలను పొందిన ఆ ఇంద్రియ సామర్థ్యమునే యాజ్యాపురోనువాక్యలచే పితృదేవతలను సేవించిన యజమానుఁడు మఱల పొందును.

19. మంత్రము : తిసృభి రుపతిష్ఠతే । తృతీయే వా ఇతో లోకే పితరః । తానేవ ప్రీణాతి ।

అర్థము : తిసృభిః=మూఁడు యాజ్యా పురోనువాక్య ఋక్కులచే, ఉపతిష్ఠతే=పితృదేవతలను సేవించవలెను. ఇతః=ఈ భూలోకమునుండి, తృతీయే లోకే వై=మూఁడవ లోకమునందే, పితరః=పితృదేవతలు, సన్తి=ఉంటున్నారు. తానేవ=ఆ పితృదేవతలనే, ప్రీణాతి=సంతోషపఱచినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి యాజ్యాపురోనువాక్య ఋక్కుల సంఖ్యను విధించుచున్నది. మూఁడు యాజ్యాపురోనువాక్య ఋక్కులచే సేవించవలెను. ఈ లోకమునుండి వరుసలో మూఁడవదియైన లోకమునందే పితృదేవతలు ఉంటున్నారు. కనుక ఆ పితృదేవతలనే సంతోషపఱచినవాఁ డగును.

20. మంత్రము : అథో త్రీణి వై యజ్ఞస్యేన్ద్రియాణి । అధ్వర్యు ర్హోతా బ్రహ్మా । త ఉపతిష్ఠన్తే । యాన్యేవ యజ్ఞస్యేన్ద్రియాణి । తైరేవాస్మై

భేషజం కరోతి (౬) ।

ప్రీణాతి ప్రథమో దక్షిణా సమవనయతి ధారయతీన్ద్రియాణి చత్వారి చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే అష్టమ ప్రపాఠకే షష్ఠోఽనువాకః ॥౬॥

అర్థము : అథో=మఱియు, యజ్ఞస్య=యజ్ఞమునకు, త్రీణి వై=మూఁడే, ఇన్ద్రియాణి=ఇంద్రియములు. అధ్వర్యుః, హోతా, బ్రహ్మా=అధ్వర్యుఁడు, హోత, బ్రహ్మ అనువారు, తాని భవన్తి=ఆ ఇంద్రియము లగుచున్నారు. తే=ఆ అధ్వర్యు హోతృ బ్రహ్మలు, ఉపతిష్ఠన్తే=సేవించవలెను. యజ్ఞస్య=యజ్ఞమునకు, యాన్యేవ=ఏ అధ్వర్యు హోతృ బ్రహ్మలే, ఇన్ద్రియాణి=ఇంద్రియ స్థానీయములో, తైరేవ=ఆ అధ్వర్య్వాదులచేతనే, అస్మై=ఈ యజ్ఞముకొఱకు, యజమానుఁడు, భేషజమ్=చికిత్సను, కరోతి=చేయుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఉపస్థాతలను విధించుచున్నది. యజ్ఞమునకు అధ్వర్యు, హోతృ, బ్రహ్మలు ఇంద్రియములవలె వ్యవహార నిర్వాహకులగుటవలన ఇంద్రియ స్థానీయులు. యజమానునకు ప్రతినిధులుగా ఆ అధ్వర్యు హోతృబ్రహ్మలు ఉపస్థానము చేయవలెను. వారు యజ్ఞములకు ఇంద్రియ స్థానీయులు కనుక వారిచేతనే యజమానుఁడు ఈ యజ్ఞమునకు భేషజమును చేయుచున్నాఁడు.

షష్ఠానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే అష్టమ ప్రపాఠకే
సప్తమోఽనువాకః

1. మంత్రము : అగ్నిష్టోమమగ్ర ఆహరతి। యజ్ఞముఖం వా అగ్నిష్టోమః। యజ్ఞముఖమేవాఽఽరభ్య సవమాక్రమతే।

వేదార్థదీపిక

అవతారిక: ఇంతవఱకు అనుబ్రాహ్మణముచే మంత్రకాండోక్తములైన ప్రధానకర్మవిధులు, తన్మంత్రములును వ్యాఖ్యానించఁబడినవి. ఇఁక అనుబ్రాహ్మణశేషముచేత వ్యాఖ్యానింపదగిన మంత్రకాండ నిరపేక్షమైన రాజసూయ ప్రయోగము చెప్పఁబడు చున్నది.

అర్థము : అగ్రే=ప్రథమమున, అగ్నిష్టోమమ్=అగ్నిష్టోమ యాగమును, ఆహరతి=అనుష్ఠింపవలెను (ఆరంభించవలెను). అగ్నిష్టోమః=అగ్నిష్టోమము, యజ్ఞముఖం వై=యజ్ఞముఖమే. యజ్ఞముఖమేవ=యజ్ఞముఖమైన అగ్నిష్టోమమునే, ఆరభ్య=ఆరంభించి, సవమ్=అభిషేక యుక్తమైన రాజసూయమును, ఆక్రమతే=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఈ శ్రుతి ఆరంభకాలమున చేయఁదగిన పవిత్ర నామకమైన సోమయాగమును విధించుచున్నది. సర్వ సోమయాగములకు ప్రకృతి యగుటచే అగ్నిష్టోమము యజ్ఞముఖ మగుచున్నది. కనుక రాజసూయ కర్త ప్రథమమున అగ్నిష్టోమమును ఆరంభించవలెను. అగ్నిష్టోమము యజ్ఞముఖమే కావున ఆ రాజసూయకర్త యజ్ఞముఖమునే ఆరంభించి అభిషేక యుక్తమైన రాజసూయమును పొందును.

2. మంత్రము : అథైషోఽభిషేచనీయ శ్చతుస్త్రింశపవమానో భవతి। త్రయస్త్రిగ్ంశద్వై దేవతాః। తా ఏవాఽఽప్నోతి। ప్రజాపతి శ్చతుస్త్రిగ్ంశః। తమేవాఽఽప్నోతి।

అర్థము : అథ=అగ్నిష్టోమమునకు ఊర్ధ్వమున, అభిషేచనీయః=అభిషేక యుక్తమైన రాజసూయము (సవము), చతుస్త్రింశపవమానః=చతుస్త్రింశ స్తోమ యుక్త పవమానము కలదియై, భవతి=ఉండవలెను. దేవతాః=దేవతలు, త్రయస్త్రింశత్ వై=ముప్పదిముగ్గురే. తాః ఏవ=ఆ త్రయస్త్రింశద్దేవతలనే, ఆప్నోతి=రాజసూయ కర్త పొందుచున్నాఁడు. ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, చతుస్త్రింశః=ముప్పదినాల్గవవాఁడు. తమేవ=ఆ ప్రజాపతినే, ఆప్నోతి=పొందుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఈ శ్రుతి అభిషేచనీయమందు చతుస్త్రింశ స్తోమమును విధించుచున్నది. అథ అనఁగా అగ్నిష్టోమమునకుఊర్ధ్వమున అని యర్థము. అగ్నిష్టోమమునకు అభిషేచనీయమునకు మధ్యమున అనుమతాదులును, రత్నహవిఃపర్యంతములునైన యాగములు ఉండుటవలన అగ్నిష్టోమానంతరము అని అర్థము చెప్పరాదు. ప్రకృతియందు బహిష్పవమాన, మాధ్యందిన పవమానార్భవ పవమానములకు క్రమముగ త్రివృత్, పంచదశ, సప్తదశ స్తోమములు విహితము లైనవి. ఇచట మాత్రము త్రయస్త్రింశస్తోమ విధాయకమైన బ్రాహ్మణము ఉదాహృత మైనది. అచటనే అవస్థితి విశేషముచే స్తోత్రసంబంధినియైన ఒక ఋక్కును అధికముగ సంపాదించి చతుస్త్రింశస్తోమమును చేయవలెను. ఋక్కుల ఆవృత్తి విశేషముచే స్తోమము ఏర్పడును. ఆ ఆవృత్తి విశేషము సామసూత్రమునందు చూడఁదగినది.

''యే దేవా దివ్యేకాదశ స్థ'' అను మంత్రమునందు త్రయస్త్రింశద్దేవతలు చెప్పఁబడిరి. ఆ త్రయస్త్రింశద్దేవతలు శాకల్యబ్రాహ్మణమునందు ఈ విధముగ పేర్కొనఁబడిరి. అష్టవసువులు, ఏకాదశరుద్రులు, ద్వాదశాదిత్యులు కలసి ఏకత్రింశద్దేవత లగుచున్నారు. ఇంద్రుఁడును, ప్రజాపతియుఁ జేరి ముప్పదిముగ్గురు దేవత లగుచున్నారు. వీరు కర్మభుక్కులైన దేవతలు. ప్రజారూపులైన యీ ముప్పదిముగ్గురు దేవతలకు పాలకుఁడైన ప్రజాపతి ముప్పదినాల్గవవాఁడు

(చతుస్త్రింశుఁడు). అభిషేచనీయ కర్మయందు చతుస్త్రింశస్తోమము ననుష్ఠించిన యజమానుఁడు సర్వదేవతలను పొందును.

3. మంత్రము : సగ్ంశర ఏష స్తోమానా మయథాపూర్వమ్। యద్విషమాః స్తోమాః (౧)। ఏతావాన్వై యజ్ఞః। యావాన్పవమానాః। అన్తఃశ్లేషణం త్వా అన్యత్। యత్సమాః పవమానాః। తేనాసగ్ంశరః। తేన యథాపూర్వమ్।

అర్థము : స్తోమాః విషమాః యత్=స్తోమములు విషమము లగుట యేది కలదో, ఏషః=ఈ వైషమ్యము, స్తోమానామ్=స్తోమములకు, సంశరః భవతి=బాగుగ హింసన మగుచున్నది. అయథాపూర్వమ్=అయథాపూర్వత్వ మనెడి దోషము కూడ, భవతి=అగుచున్నది. పవమానాః యావాన్=ఈ మూఁడు పవమానము లనునది యెంతయో, ఏతావాన్ వై=ఇదియే, యజ్ఞః=ముఖ్య యజ్ఞము. ఆ అన్యత్ తు=ఇతరము సర్వము మాత్రము, అన్తశ్లేషణమ్=యజ్ఞమునకు దార్ఢ్యమును కలుగఁజేయుటకై, ప్రక్షిప్త మైనది. పవమానాః సమాః యత్=పవమానములు సమము లగుచో, తేన=దానిచే, అసంశరః=హింసన దోషాభావము, భవతి=అగుచున్నది. తేన=దానిచే, యథాపూర్వమ్=యథాపూర్వత్వము, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : రెండవ మంత్రమునందలి పవమాన శబ్దముచేత ప్రథమమైన బహిష్పవమానమే శీఘ్రముగ బుద్ధిగోచర మగుటవలన ఆ బహిష్పవమానమందే ఈ చతుస్త్రింశస్తోమ మనెడి భ్రమను తొలఁగించుటకై యీ శ్రుతి మూఁడు పవమానములందును ఈ చతుస్త్రింశస్తోమమును విధించుచున్నది. ఈ ప్రథమమైన బహిష్పవమానమందే చతుస్త్రింశస్తోమమును చేసి మాధ్యందినార్భవ పవమానములందు చతుస్త్రింశ స్తోమమును చేయనిచో వైషమ్య మేర్పడును. ఈ వైషమ్యము స్తోమములకు బాగుగ హింసన మగును. ద్వితీయ తృతీయ పవమానములందు చోదక ప్రాప్తములైన పంచదశ సప్తదశ స్తోమములు ప్రథమ పవమాన ప్రయుక్త చతుస్త్రింశ స్తోమముకంటె న్యూనము లగుటచే హింసయే యగును. మఱియు అయథాపూర్వత్వ మనెడి మఱియొక దోషము కూడ సంభవించును.

స్తోమములు దుష్టము లగుచో, యజ్ఞమునకు నష్టమేమి? అని శంకించరాదు. పవమాన స్తోమ దోషము యజ్ఞభ్రంశమునందు పర్యవసన్న మగును. బహిష్పవమానాదులైన ఈ మూఁడు పవమానములే ముఖ్యయజ్ఞము. మిగిలిన అంగజాత మంతయు గోడయొక్క దార్ఢ్యమునకై ఉంచఁబడు దృఢకాష్ఠమువంటిది కాని, పాషాణమువంటిది కాని యగును. ఆ అంగజాతము యజ్ఞసంపూర్తికొఱకు చేయఁబడుచున్నది కాని, ముఖ్యస్వరూపము కాదు. ఈ మూఁడు పవమానములకు కూడ చతుస్త్రింశస్తోమమును చేయునెడల పూర్వోక్త దోష ద్వయము సంభవించదు.

4. మంత్రము : ఆత్మనైవాగ్నిష్టోమేనర్ధ్నోతి। ఆత్మనా పుణ్యో భవతి। ప్రజా వా ఉక్థాని। పశవ ఉక్థాని। యదుక్థ్యో భవత్యనుసంతత్యై (౨)।

స్తోమాః పశవ ఉక్థాన్యేకం చ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే అష్టమ ప్రపాఠకే సప్తమోఽనువాకః ॥౭॥

అర్థము : అగ్నిష్టోమేన=ద్వాదశ శస్త్ర యుక్తమైన అగ్నిష్టోమభాగముచేత, యజమానః=యజమానుఁడు, ఆత్మనైవ=స్వయముగనే, ఋధ్నోతి=ధనాదులచే సమృద్ధుఁ డగుచున్నాఁడు. ఆత్మనా=స్వయముగ, పుణ్యః భవతి=పవిత్రుఁ డగుచున్నాఁడు.

ఉక్థ్యాని=శస్త్రములు, ప్రజాః వై=ప్రజా రూపములే. ఉక్థ్యాని=శస్త్రములు, పశవః=పశు రూపములు. ఉక్థ్యః భవతి యత్=పఞ్చదశ స్తోత్రయుక్తమైన ఉక్థ్య రూపమైనచో, అనుసంతత్యై భవతి=ప్రజలందు, పశువులందును సమృద్ధి అనుసంతత మగును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి అభిషేచనీయ యాగమునకు ఉక్థ్యసంస్థా రూపత్వమును విధించుచున్నది. అగ్నిష్టోమమునందు ద్వాదశ శస్త్రములే కలవు. ఉక్థ్య క్రతువునందు ఆ ద్వాదశ శస్త్రములకు ఊర్ధ్వము మూఁడు శస్త్రములు కలవు. అట్లు కాఁగా ద్వాదశ శస్త్రయుక్తమైన అగ్నిష్టోమముచే యజమానుఁడు స్వయముగనే ధనాదులచే సమృద్ధుఁ డగుచున్నాఁడు. స్వర్గహేతు పుష్టితో కూడినవాఁడు కూడ అగుచున్నాఁడు. అంతకంటె ఉత్తర భావులైన మూఁడు శస్త్రములు ప్రజా పశు రూపము లగుటవలన పంచదశ స్తోత్రయుక్తమైన ఉక్థ్య రూపత్వము కలిగినచో ప్రజలయందు పశువులందును సమృద్ధి అనుసంతత మగును.

సప్తమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే అష్టమ ప్రపాఠకే

అష్టమోఽనువాకః

1\. మంత్రము : ఉప త్వా జామయో గిర ఇతి ప్రతిపద్భవతి । వాగ్వై వాయుః । వాచ ఏవైష ఽభిషేకః । సర్వాసామేవ ప్రజానాగ్ం సూయతే । సర్వా ఏనం ప్రజా రాజేతి వదన్తి ।

అవతారిక: ఈ అష్టమానువాకమునందు రాజసూయ ప్రయోగము వివరించఁబడుచున్నది. అనఁగా కొన్నింటిని ప్రశంసించుట, కొన్నింటిని విధించుట ఈ అనుబ్రాహ్మణమునఁ జేయఁబడుచున్నవి.

అర్థము : "ఉప త్వా జామయో గిరః" ఇతి='ఉప త్వా జామయో గిరః' అను ఋక్కు, ప్రతిపత్=బహిష్పవమాన స్తోత్ర ప్రారంభమున పఠించఁదగినది. భవతి=అగుచున్నది. వాయుః=వాయువు, వాక్ వై=వాగ్రూపమే. ఏషః అభిషేకః= అభిషేచనీయ కర్మయందలి ఈ అభిషేకము, వాచః ఏవ=వాక్కునకే, భవతి=అగుచున్నది. అయమ్=ఈ రాజసూయ కర్త, సర్వాసాం ప్రజానామేవ (మధ్యే)=సర్వప్రజలయొక్క మధ్యమందే, సూయతే=అభిషేకింపఁబడుచున్నాఁడు. సర్వాః ప్రజాః=సర్వ ప్రజలు. ఏనమ్=ఈ రాజసూయ కర్తను, రాజా ఇతి=రాజని, వదన్తి=చెప్పుచున్నారు (చెప్పుదురు).

తాత్పర్యము : బహిష్పవమాన స్తోత్రముయొక్క ప్రారంభమందు చోదక ప్రాప్తమైన "ఉపాస్మై గాయతా నరః" అను ఋక్కును బాధించుటకై ఈ శ్రుతి ఋగంతరమును విధించుచున్నది. బహిష్పవమాన స్తోత్ర ప్రారంభమునందు "ఉప త్వా జామయో గిరః" అను ఋక్కును పఠించవలెను. ఈ ఋక్కునందు "వాయోరనీకే అస్థిరన్" అని వాయు సమీపమున వాక్కుల స్థితి పఠించఁబడుచున్నది. కోష్ఠాగ్ని ప్రేరితమైన వాయువునకు కంఠ తాల్వాద్యభిఘాతముచే అక్షర ఘోష ముత్పన్న మగుటవలన ఆ వాయువు వాక్స్వరూప మగుచున్నది. అభిషేచనీయకర్మయందు చేయఁబడుచున్న అభిషేకము వాక్కుయొక్క అభిషేకమే. ఎట్లనఁగా సర్వప్రజల మధ్యమందే ఈ రాజసూయ కర్త అభిషేకింపఁబడుచున్నాఁడు. సర్వప్రజలును ఇతనిని 'రాజా' అని చెప్పుచున్నారు (చెప్పుచుందురు).

2\. మంత్రము : ఏతము త్యం దశక్షిప ఇత్యాహ ఆదిత్యా వై ప్రజాః । ప్రజానా మేవైతేన సూయతే ।

అర్థము : "ఏతము త్యం దశక్షిపః" ఇతి ఆహ='ఏతము త్యం దశక్షిపః' అను మఱియొక ఋక్కును పఠించవలెను. ప్రజాః=ప్రజలు, ఆదిత్యాః వై=అదితినుండి పుట్టుటచే ఆదిత్యులే. ఏతేన=ఈ మంత్రపాఠముచే, ప్రజానామేవ=ప్రజలయొక్క మధ్యమందే, సూయతే=అభిషేకింపఁబడుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి మఱియొక ఋక్కును విధించుచున్నది. "ఏతము త్యం దశక్షిపః" అను ఋక్కును బహిష్పవమాన స్తోత్ర పాఠ ప్రారంభమున పఠించవలెను. ఈ ఋక్కునందు ప్రజలు అదితినుండి పుట్టుటవలన ఆదిత్యులే యని వినఁబడుచున్నారు. ఆ మంత్రపాఠముచేత ప్రజల మధ్యమున రాజు అభిషేకించఁబడుచున్నాఁడు.

3\. మంత్రము : యన్తి వా ఏతే యజ్ఞముఖాత్ । యే సంభార్యా అక్రన్ (౧) । యదాహ పవస్వ వాచో అగ్రియ ఇతి । తేనైవ యజ్ఞముఖా న్నయన్తి ।

అర్థము : యే=ఏ ఉద్గాతలు, సంభార్యాః=తృచములయొక్క ఆద్య ఋక్కులను, అక్రన్=చేయుచున్నారో (పఠించుచున్నారో లేక - పఠించిరో), ఏతే=ఈ యుద్గాతలు, యజ్ఞముఖాత్=యజ్ఞముఖమునుండి, యన్తి వై=తప్పక తొలఁగిపోవుచున్నారు. "పవస్వ వాచో అగ్రియః" ఇతి ఆహ యత్="పవస్వ వాచో అగ్రియః" అను ఋక్కును పఠించినచో, తేనైవ=ఆ ఋక్పాఠము చేతనే, యజ్ఞముఖాత్=యజ్ఞముఖమునుండి, న యన్తి=తొలగిపోవుట లేదు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఋగంతర పాఠమును విధించుచున్నది. ఉద్గాతలు తృచములయొక్క ఆద్య ఋక్కులను పఠించినచో వారు యజ్ఞముఖమునుండి తొలఁగిపోవుదురు. కనుక "పవస్వ వాచో అగ్రియః" అను ఋక్కును పఠించవలెను. ఈ ఋక్కునందు 'ఓ సోముఁడా! నీవు అద్యుఁడ వగుచు వాక్కులను శోధించుము' అని చెప్పఁబడుటవలన యజ్ఞముఖమునుండి అపగమనము కలుగదు.

4. మంత్రము : అనుష్టు ప్ప్రథమా భవతి । అనుష్టుగుత్తమా । వాగ్వా అనుష్టుక్ । వాచైవ ప్రయన్తి । వాచోద్యన్తి । ఉద్వతీ ర్భవన్తి । ఉద్వద్వా

అనుష్టుభో రూపమ్ । అనుష్టుభో రాజన్యః (౨) । తస్మాదుద్వతీ ర్భవన్తి ।

అర్థము : అనుష్టుక్=అనుష్టుప్ ఛందో యుక్తమైన ఋక్కు, ప్రథమా భవతి=బహిష్పవమాన స్తోత్రపాఠ ప్రారంభమున పఠించఁదగినదై యుండవలెను. అనుష్టుక్=అనుష్టుప్ ఛందో యుక్తమైన ఋక్కు, ఉత్తమా భవతి=బహిష్పవమాన స్తోత్ర పాఠాంతమున పఠించఁదగినదియై ఉండవలెను. అనుష్టుక్=అనుష్టుప్ ఛందస్సు, వాక్ వై=వాక్స్వరూపమే. తథా సతి=అట్లు కాఁగా, వాచైవ ప్రయన్తి=వాక్కుచేతనే ప్రారంభించినవా రగుచున్నారు. వాచా ఉద్యన్తి=వాక్కుచేత సమాప్తి చేసినవా రగుచున్నారు. ఉద్వతీః భవన్తి=ఉచ్ఛబ్ద యుక్తములైన ఋక్కులు చేయఁదగినవి (పఠించఁదగినవి) కావలెను. ఉద్వత్ వై=ఉచ్ఛబ్దముతో కూడినదియే, అనుష్టుభః రూపమ్=అనుష్టుక్కు యొక్క రూపము. రాజన్యః=క్షత్రియుఁడు, అనుష్టుభః=అనుష్టుక్సంబంధి. తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, ఉద్వతీః భవన్తి=ఉచ్ఛబ్ద యుక్తములైన ఋక్కులు పఠించఁదగినవి కావలెను.

తాత్పర్యము : ఈ శ్రుతి ఉచ్ఛబ్ద యుక్తములైన కొన్ని ఋక్కులను విధించుచున్నది. స్తోత్రముయొక్క ఆదియందు,అంతమునందును అనుష్టుప్ఛందస్కములైన ఋక్కులు ఉండవలెను. అట్లు కాఁగా, అనుష్టుప్ఛందస్సు వాగ్విశేష మగుటచే వాగ్రూప మగుటవలన వాక్కుచేతనే ప్రారంభ సమాప్తులు చేయఁబడిన వగుచున్నవి. అనుష్టుప్పుయొక్క స్వరూపము ఉత్కృష్ట మగుటవలన ఉచ్ఛబ్దయుక్త మైనది. లేదా- అనుష్టుప్ఛందస్కములైన "ఉద్యన్నద్య మిత్ర" ఇత్యాది ఋక్కులందు ఉచ్ఛబ్దము కనఁబడుటవలన అనుష్టుబ్రూపము ఉచ్ఛబ్దముతో కూడియున్నది. "అనుష్టుభః సంబన్ధీ రాజన్యోఽనుష్టుప్ఛన్దసాం ప్రతిష్ఠా" అను శ్రుతి కలదు. ఛందస్సులలో అనుష్టుప్పునకు ఉత్తమత్వము ఉన్నవిధముగ సర్వపాలకుఁ డగుటచే రాజునకు ఉత్తమత్వము కలదు. ఆ కారణమువలన ప్రశస్త మగుటవలన ఉచ్ఛబ్ద యుక్తములైన ఋక్కులను పఠించవలెను. ఉత్+శబ్దః=ఉచ్ఛబ్దః.

5. మంత్రము : సౌర్యనుష్టుగుత్తమా భవతి । సువర్గస్య లోకస్య సంతత్యై ।

అర్థము : సౌరీ అనుష్టుక్ ఉత్తమా భవతి=సూర్య సంబంధినియైన ఋక్కును స్తోత్ర సమాప్తియందు పఠించఁదగినది కావలెను. ఇయమ్=ఈ సౌరి ఋక్కు, సువర్గస్య లోకస్య సంతత్యై భవతి=అవిచ్ఛిన్నముగ స్వర్గ ప్రాప్తి కలుగుటకై అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి స్తోత్రసమాపక మైన ఋక్కును విధించుచున్నది. స్తోత్ర సమాప్తియందు సూర్యసంబంధినియైన ఋక్కును పఠించవలెను. ఈ సౌరి ఋక్కు నిరంతరము స్వర్గప్రాప్తి కలుగుటకై సాధన మగుచున్నది.

6. మంత్రము : యో వై సవాదేతి । నైనగ్ం సవ ఉపనమతి । యః సామభ్య ఏతి । పాపీయా న్త్సుసువాణో భవతి । ఏతాని ఖలు వై

సామాని । యత్పృష్ఠాని । యత్పృష్ఠాని భవన్తి (౩) । తైరేవ సవాన్నైతి ।

అర్థము : యః వై=ఏ యజమానుఁడే, సవాత్=ప్రస్తుత సోమాభిషవమునుండి, ఏతి=పోవుచున్నాఁడో, ఏనమ్=ఈ యజమానుని, సవః=భావి సోమాభిషవము, నోపనమతి=పొందుట లేదు. యః=ఏ యజమానుఁడు, సామభ్యః=సామములనుండి, ఏతి=పోవుచున్నాఁడో, సుషువాణః=సోమాభిషవము చేయుచున్న ఆ యజమానుఁడు, పాపీయాన్=పాపి, భవతి=అగుచున్నాఁడు. పృష్ఠాని యత్=పృష్ఠ స్తోత్ర గత సామములు ఏవి కలవో, ఏతాని వై=ఈ సామములే, సామాని ఖలు=ముఖ్య సామములు కదా! పృష్ఠాని భవన్తి యత్=పృష్ఠస్తోత్ర గత సామములు గానము చేయఁబడిన వైనచో, తైరేవ=ఆ సామములచేతనే, సవాత్=సోమాభిషవమునుండి, నైతి=పోవుట లేదు.

తాత్పర్యము : ఈ శ్రుతి ప్రకృతియందలి పృష్ఠస్తోత్రముల ననువదించుటకై ఇతర పృష్ఠస్తోత్రములను విధించుచున్నది. ప్రస్తుతమైన సోమాభిషవమునుండి తొలఁగిపోయిన యజమానుని భావి సోమాభిషవము పొందదు. అనఁగా ఇప్పుడు అభిషేచనీయ యాగమునందు సోమాభిషవముచేయుచున్న యజమానుఁడు పృష్ఠస్తోత్ర గతములైన సామములను అనుష్ఠింపనిచో పాపాత్ముఁ డగును. అతఁడు భవిష్యత్తునందు సోమాభిషవమున కర్హుఁడు కాఁడని యర్థము. ఏవియేని ఇతర సామములను గానము చేయవచ్చును గదా! అని యనరాదు. పృష్ఠస్తోత్ర గతములైన సామములే ముఖ్యసామములు కాని యితరములు ముఖ్యములు కావు. కనుక ప్రయుజ్యమాన పృష్ఠస్తోత్రములచేతనే యజమానుఁడు సోమాభిషవమునుండి తొలఁగడు. పృష్ఠ విశేష స్వరూపమును శ్రుత్యంతరమునుండి తెలిసికొనవలెను.

7. మంత్రము : యాని దేవరాజానాగ్ం సామాని । తైరముష్మిల్లోక ఋధ్నోతి । యాని మనుష్యరాజానాగ్ం సామాని । తైరస్మిల్లోక ఋధ్నోతి ।

ఉభయోరేవ లోకయోర్ఋధ్నోతి । దేవలోకే చ మనుష్యలోకే చ ।

అర్థము : దేవరాజానామ్=దేవరాజులకు, యాని సామాని=ఏ సామములు, సన్తి=కలవో, తైః=ఆ దేవరాజ సామములచేత, అముష్మిన్ లోకే=దేవలోకమునందు, ఋధ్నోతి=సమృద్ధుఁ డగుచున్నాఁడు. మనుష్యరాజానామ్=మనుష్యరాజులకు, యాని సామాని=ఏ సామములు, సన్తి=కలవో, తైః=ఆ మనుష్యరాజ సామములచే, అస్మిన్ లోకే=ఈ భూలోకమునందు, ఋధ్నోతి=సమృద్ధుఁ డగుచున్నాఁడు. ఉభయేషాం సామభిః=దేవరాజ, మనుష్యరాజుల సామములచే, దేవలోకే చ=దేవ లోకమునందును, మనుష్యలోకే చ=మనుష్య లోకమందును, ఉభయోః లోకయోః ఏవ=ఉభయ లోకములందే, ఋధ్నోతి=సమృద్ధుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : పృష్ఠస్తోత్రములందలి ఉభయవిధ సామములను ఈ శ్రుతి ప్రశంసించినది. తాత్పర్యము స్పష్టము. ఈ సామ ద్వైవిధ్యము మఱియొకచోట చూడఁదగినది.

8. మంత్రము : ఏకవిగ్ంశో౽భిషేచనీయస్యోత్తమో భవతి । ఏకవిగ్ంశః కేశవపనీయస్య ప్రథమః । సప్తదశో దశపేయః (౪) । విడ్వా

ఏకవిగ్ంశః । రాష్ట్రగ్ం సప్తదశః । విశ ఏవైతన్మధ్యతో౽భిషిచ్యతే । తస్మాద్వా ఏష విశాం ప్రియః । విశో హి మధ్యతో౽భిషిచ్యతే ।

అర్థము : ఏకవింశః=ఏకవింశ స్తోమము, అభిషేచనీయస్య=అభిషేచనీయ యాగమునకు, ఉత్తమః=అంత్యము, భవతి=అగుచున్నది. ఏకవింశః=ఏకవింశ స్తోమము, కేశవపనీయస్య=కేశవపనీయ యాగమునకు, ప్రథమః=ప్రథమ మైనది. దశపేయః=దశపేయ యాగము, సప్తదశః=సప్తదశ స్తోమము వాచనికముగాఁ గలది. ఏకవింశః=ఏకవింశ స్తోమము, విట్ వై=ప్రజారూపమే. సప్తదశః=సప్తదశ స్తోమము, రాష్ట్రమ్=రాష్ట్ర స్వరూపము. అతః=ఈ కారణమువలన, విశః ఏవ=ప్రజారూపమైన రాష్ట్రమే, ఏతన్మధ్యతః=ప్రజారూపములైన ఆ రెండు ఏకవింశ స్తోమముల మధ్యమున, అభిషిచ్యతే=అభిషేకించఁబడుచున్నది. హి=ఏ కారణమువలన విశః మధ్యతః=ప్రజల మధ్యమందు, అభిషిచ్యతే=అభిషేకించఁబడుచున్నాఁడో, తస్మాత్ వై=ఆ కారణమువలననే, ఏషః=ఈ రాజు, విశామ్=ప్రజలకు, ప్రియః=ఇష్టుఁడు.

తాత్పర్యము : ఈ శ్రుతి ఈ యాగములందు ప్రాప్తములైన స్తోమములనే ప్రశంసించుచున్నది. అభిషేచనీయము, దశపేయము, కేశవపనీయము అని ఈ రాజసూయమునఁ గల మూఁడు సోమయాగములయొక్క అనుక్రమము. వానిలో అభిషేచనీయ

యాగము ఉక్థ్యక్రతువునకు వికృతి కనుకను, ఉక్థ్యము ఉత్తమ స్తోమమైన ఏకవింశ స్తోమ యుక్త మగుటవలనను, అభిషేచనీయమునకు కూడ ఏకవింశ స్తోమము అంత్య మైనది. దశపేయమునందు సర్వస్తోత్రములలో సప్తదశ స్తోమము వాచనికము. కేశవపనీయ యాగమునందుఁ గూడ అగ్నిష్టోమ గతములైన స్తోమములు విపర్యయముగ ప్రయుక్తము లగుచున్నవి. అగ్నిష్టోమమందు త్రివృత్, పఞ్చదశ, సప్తదశ, ఏకవింశ అనెడి ఈ క్రమము కలదు. కేశవపనీయమందు ఏకవింశ, సప్తదశ, పఞ్చదశ, త్రివృత్ అనునట్టి క్రమము ఉన్నది.

అభిషేచనీయమందు ఏకవింశ స్తోమము అంత్యము. కేశవపనీయమునందు ఏకవింశ స్తోమము ప్రథమము. ప్రజారూపములైన యీ రెండు స్తోమములయొక్క మధ్యమున దశపేయ గతమైన సప్తవింశ స్తోత్ర రూపము ఉండుటవలన సప్తదశ స్తోమ రూపమైన రాష్ట్రము అంత్యమును, ఆద్యమును అయిన ఆ ఏకవింశ రూప ప్రజల మధ్యమున అభిషిక్త మగుచున్నది. సప్తదశ స్తోమ రూపమైన రాష్ట్రమునకు పాలకుఁడైన యీ రాజు యథోక్తరీతిగ ప్రజల మధ్యమున అభిషేకింపఁ బడుటవలననే ప్రజలకు ఇష్టుఁ డగుచున్నాఁడు.

9. మంత్రము : యద్వా ఏనమదో దిశో కను వ్యాస్థాపయన్తి । తత్సువర్గం లోకమభ్యారోహతి । యదిమం లోకం న ప్రత్యవరోహేత్ । అతి జనం వేయాత్ । ఉద్వా మాద్యేత్ । యదేష ప్రతీచీనః స్తోమో భవతి । ఇమమేవ తేన లోకం ప్రత్యవరోహతి । అథో అస్మిన్నేవ లోకే ప్రతితిష్ఠత్యనున్మాదాయ (౫) ।

అత్రన్రాజన్యే భవన్తి దశపేయో మాద్యేత్రీణి చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే అష్టమ ప్రపాఠకే అష్టమోఽనువాకః ॥౮॥

అర్థము : యత్=ఎప్పుడు, ఏనమ్=ఈ రాజసూయకర్తను, అదః వై=ప్రత్యక్షముగనే, దిశః అను=దిక్కుల ననుసరించి, వ్యాస్థాపయన్తి="సమిధమా తిష్ఠ" ఇత్యాది మంత్రములచే పయనింపఁజేయుచున్నారో, తత్=అప్పుడు, సువర్గం లోకమ్=స్వర్గలోకమును, అభ్యారోహతి=అంతటను అధిష్ఠించుచున్నాఁడు. ఇమం లోకం ప్రతి=ఈ భూ లోకమును గూర్చి, నావరోహేత్ యత్=దిగిరానిచో, జనమ్ అతి వా ఇయాత్=బంధుజనము నతిక్రమించి యైనను వెళ్లును. వా=లేదా, ఉన్మాద్యేత్=ఉన్మత్తుఁ డగును. ఏషః ప్రతీచీనః స్తోమః భవతి యత్=ఈ కేశవపనీయ యాగము అగ్నిష్టోమము కంటె విపర్యయముగ ప్రత్యావృత్తములైన స్తోమములు కలదియై అనుష్ఠిత మగుచున్నచో, తేన=ఆ కేశవపనీయ యాగముచే, ఇమం లోకమేవ=ఈ భూ లోకమును గూర్చియే, ప్రత్యవరోహతి=తిరిగి దిగి వచ్చును. అథో=మఱియు, అస్మిన్ లోకే ఏవ=ఈ భూ లోకమునందే, ప్రతితిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుఁ డగును. ఏతత్=ఈ కేశవపనీయానుష్ఠానము, అనున్మాదాయ=ఉన్మాదము లేకుండుటకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : అవరోహక్రమానుష్ఠిత స్తోమయుక్తమైన కేశవపనీయ యాగమును ఈ శ్రుతి విధించుచున్నది. అదః అను పదముచే ప్రత్యక్షత్వమును హస్తముచే అభినయించి ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. ఎప్పుడు "సమిధమాతిష్ఠ" ఇత్యాది మంత్రములచే మనయొక్క దృష్టిపథమందే ఈ రాజసూయ కర్తయగు రాజును దిక్కులఁగూర్చి పయనింపఁజేయుచున్నారో, అప్పుడే ఈ రాజు స్వర్గలోకము నధిరోహించుచున్నాఁడు. అధిరోహించి మఱల ఈ లోకమునకు తిరిగి రానిచో, అప్పుడు ఇచటఁ గల బంధుజనము నతిక్రమించి యెచటికైనను పోవును. లేదా, ఉన్మత్తుఁడు కావచ్చును. అగ్నిష్టోమముకంటె విపర్యయముగ ప్రత్యావృత్తములైన స్తోమములు కల కేశవపనీయము ఈ రాజసూయమందు అనుష్ఠిత మగుచున్నచో, (అనుష్ఠింపవలెనని విధి.) అప్పుడు ఆ కేశవపనీయముచేతనే ఈ రాజు ఈ లోకమునకు తిరిగివచ్చును. మఱియు ఉన్మాదము లేకుండుటకై ఈ లోకమునందే ప్రతిష్ఠితుఁ డగును.

అష్టమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే అష్టమ ప్రపాఠకే

నవమోఽనువాకః

1. మంత్రము : ఇయం వై రజతా । అసౌ హరిణీ । యద్రుక్మౌ భవతః । ఆభ్యామేవైన ముభయతః పరిగృహ్ణాతి ।

వేదార్థదీపిక

అవతారిక: ఈ నవమానువాకమందలి అనుబ్రాహ్మణము రాజసూయ ప్రయోగ విశేషములను ప్రశంసించుచున్నది.

అర్థము : ఇయమ్=అభిషేక కాలమందు రాజసూయ కర్తయొక్క అధో భాగమున స్థాపితమైన హిరణ్యము, రజతా వై=రాజతమైన భూమిస్వరూపమే. అసౌ హరిణీ=శిరో భాగమున స్థాపితమైన హిరణ్యము హిరణ్మయమైన ద్యులోకము. ఆభ్యామేవ=ఈ ద్యావా పృథివీ రూపములచేతనే, ఉభయతః=అధో భాగమునందు, ఉపరిభాగమునందును, పరిగృహ్ణాతి=అధ్వర్యుఁడు యజమానుని పరిగ్రహించినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : రాజసూయకర్తను అభిషేకించు సమయమున అతనికి అధో భాగమున ఒక హిరణ్యమును, ఉపరిభాగమున శిరస్సునందు ఒక హిరణ్యమును అధ్వర్యుఁడు ఉంచును. ఆ హిరణ్యములు రెండును ఇచట ప్రశంసింపఁబడుచున్నవి. అధో భాగమునందలి హిరణ్యము రాజత భూమి స్వరూపము. శిరో భాగమందలి హిరణ్యము ద్యులోక స్వరూపము. కనుక అధ్వర్యుఁడు ఈ రాజసూయ కర్తను ద్యావాపృథివీ రూపములచేతనే అధో భాగమున, ఉపరిభాగముననను పరిగ్రహించినవాఁ డగును. రజతము=వెండి, రాజతము=రజతముతో నిర్మితమైనది.

2. మంత్రము : వరుణస్య వా అభిషిచ్యమానస్యాపః । ఇన్ద్రియం వీర్యం నిరఘ్నన్ । తత్సువర్ణగ్ం హిరణ్య మభవత్ । యద్రుక్మ మన్తర్దధాతి । ఇన్ద్రియస్య వీర్యస్యానిర్ఘాతాయ ।

అర్థము : అభిషిచ్యమానస్య=అభిషేకింపఁబడుచున్న, వరుణస్య=వరుణునియొక్క, ఇన్ద్రియం వీర్యం వై=ఇంద్రియ సామర్థ్యమునే, ఆపః=ఉదకములు, నిరఘ్నన్=వెలుపలకు పోఁగొట్టినవి. తత్=ఆ సామర్థ్యము, సువర్ణం హిరణ్యమ్=మంచి వర్ణము కల హిరణ్యము, అభవత్=అయినది. రుక్మమ్=హిరణ్యమును, అన్తః దధాతి యత్=లోపల స్థాపించినచో (ఉంచినచో), ఏతత్=ఈ హిరణ్యముయొక్క అంతస్థాపనము; ఇన్ద్రియస్య వీర్యస్య=ఇంద్రియ సామర్థ్యమునకు, అనిర్ఘాతాయ=బహిర్గమనము లేకుండుటకై, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఈ శ్రుతి ఉపరితన హిరణ్యమును ప్రశంసించుచున్నది. వరుణుఁడు అభిషేకము చేయఁబడుచున్న సమయమున ఉదకములు అతని యింద్రియ సామర్థ్యమును వెలుపలకు పోఁగొట్టినవి. వెలుపలకు పోఁగొట్టఁబడిన ఆ ఇంద్రియ సామర్థ్యము హిరణ్య మైనది. రాజసూయకర్త అభిషేక సమయమున హిరణ్యమును లోపల ధరించినచో అతని ఇంద్రియ సామర్థ్యము వెలుపలకు పోదు.

3. మంత్రము : శతమానో భవతి శతాక్షరః । శతాయుః పురుషః శతేన్ద్రియః । ఆయుష్యేవేన్ద్రియే ప్రతితిష్ఠతి ।

అర్థము : శతమానః=రాజసూయ కర్త అభిషేక సమయమున ధరించునట్టి రుక్మము శతమాన పరిమాణము కలదియు, శతాక్షరః=నూఱు రంధ్రములు కలదియు, భవతి=కావలెను. శతాయుః పురుషః శతేన్ద్రియః । ఆయుష్యేవ ఇన్ద్రియే ప్రతితిష్ఠతి. (ఈ భాగము బ్రా. కాం.1. ప్ర.7. అను.6. న వ్యాఖ్యానింపఁబడినది.)

తాత్పర్యము : ఇచట రుక్మపరిమాణమును, ఛిద్రములను ఈ శ్రుతి విధించినది. శేషము స్పష్టము.

4. మంత్రము : ఆయుర్వై హిరణ్యమ్ । ఆయుష్మా ఏవైన మభ్యతిక్షరన్తి । తేజో వై హిరణ్యమ్ । తేజస్వా ఏవైన మభ్యతిక్షరన్తి । వర్చో వై హిరణ్యమ్ । వర్చస్వా ఏవైన మభ్యతిక్షరన్తి (౧) । శతక్షరో కష్టా చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే అష్టమ ప్రపాఠకే నవమో౽నువాకః ॥౮॥

అర్థము : హిరణ్యమ్=హిరణ్యము, ఆయుః వై=ఆయుస్స్వరూపము. ఆయుష్మాః ఏవ=ఆయుర్హితములైన ఉదకములే, ఏనమ్=ఈ అభిషిచ్యమాన యజమానుని, అభ్యతిక్షరన్తి=అంతటను స్రవించును. హిరణ్యమ్=హిరణ్యము, తేజః వై=తేజోరూపము. తేజస్వాః ఏవ=తేజస్యములైన ఉదకములే, ఏనమ్=ఈ అభిషిచ్యమాన యజమానుని, అభ్యతిక్షరన్తి. హిరణ్యమ్=హిరణ్యము, వర్చః వై=వర్చోరూపములే. వర్చస్వాః ఏవ=వర్చస్యములైన ఉదకములే, ఏనమ్, అభ్యతిక్షరన్తి.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి హిరణ్యద్రవ్యమును ప్రశంసించుచున్నది. హిరణ్య దానముచే అపమృత్యువును పరిహరించుటకు శక్యమగును కనుక హిరణ్యమునకు ఆయుష్ట్వము సంపన్నమగుచున్నది. ఆ హిరణ్యముయొక్క సంబంధమువలన ఆయుర్హితములైన ఉదకములే అభిషేకింపఁబడుచున్న రాజసూయకర్తను అంతటను స్రవించును. సువర్ణము దీప్తిమంత మగుటవలన దానికి తేజస్త్వము సంపన్న మగుచున్నది. ఆ హిరణ్యముయొక్క సంబంధమువలన ఉదకములు తేజస్యము లగును. వర్చస్సనఁగా శరీర శోభ. ఆ శరీర శోభ హిరణ్యాభరణములవలన కలుగును కనుక ఆ హిరణ్యమునకు వర్చస్త్వము సంపన్న మగుచున్నది. తత్సంబంధమువలన ఉదకములు వర్చస్యము లగును. శేషము స్పష్టము.

నవమానువాకము సమాప్తము.

అథ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమకాణ్డే అష్టమ ప్రపాఠకే

దశమో౽నువాకః

1. మంత్రము : అప్రతిష్ఠితో వా ఏష ఇత్యాహుః । యో రాజసూయేన యజత ఇతి । యదా వా ఏష ఏతేన ద్విరాత్రేణ యజతే । అథ ప్రతిష్ఠా । అథ సంవత్సర మాప్నోతి । యావన్తి సంవత్సరస్యాహోరాత్రాణి । తావతీ రేతస్య స్తోత్రీయాః అహోరాత్రేష్వేవ ప్రతితిష్ఠతి ।

వేదార్థదీపిక

అవతారిక: ఈ దశమానువాకమునందు కూడ కొన్ని ప్రశంసలు, కొన్ని విధులు చెప్పఁబడుచున్నవి.

అర్థము : యః=ఏ పురుషుఁడు, రాజసూయేన యజతే=రాజసూయ యాగము చేయుచున్నాఁడో, ఏషః=ఇతఁడు, అప్రతిష్ఠితః వై=అప్రతిష్ఠితుఁడే, భవతి=అగుచున్నాఁడు, ఇతి=అని, ఆహుః=అభిజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. యదా వై=ఎప్పుడైతే, ఏషః=ఈ రాజసూయ కర్త, ఏతేన ద్విరాత్రేణ యజతే=ఈ ద్విరాత్ర యాగము చేయుచున్నాఁడో, అథ=అప్పుడు, ప్రతిష్ఠా=ప్రతిష్ఠ, భవతి=అగుచున్నది. అథ=మఱియు, సంవత్సరమ్=సంవత్సరమును, ఆప్నోతి=పొందుచున్నాఁడు. సంవత్సరస్య=సంవత్సరమునకు, యావన్తి అహోరాత్రాణి=ఎన్ని అహోరాత్రములు, సన్తి=కలవో, ఏతస్య=ఈ ద్విరాత్ర యాగమునకు, తావతీః స్తోత్రియాః=అన్ని స్తోత్రీయములైన ఋక్కులు, సన్తి=కలవు. (అతః=ఈ కారణమువలన, అయమ్=ద్విరాత్రానుష్ఠానము చేసిన యీ యజమానుఁడు,) అహోరాత్రేష్వేవ=అహోరాత్రములందే, ప్రతితిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి వ్యుష్టి ద్విరాత్రమును విధించుచున్నది. ద్విరాత్రానుష్ఠానము చేయకుండ, రాజసూయ యాగము చేసినను ఆ రాజసూయము పూర్తికాదు. అందువలన రాజసూయకర్త ద్విరాత్రకర్మానుష్ఠానము చేయవలెను. సంవత్సరమున ఎన్ని అహోరాత్రములు కలవో, ఈ ద్విరాత్రమందుఁగల స్తోమములందు ఆవృత్తిచేయఁబడుచున్న స్తోత్రీయ ఋక్కులు అన్ని కలవు. అనఁగా ఏడువందల యిరువది ఋక్కులు కలవు. అట్లగుటవలన సంవత్సరములోని అహోరాత్రముల యొక్క సంఖ్యాసామ్యమువలన యజమానునకు ప్రతిష్ఠితత్వము, సంవత్సరప్రాప్తియు కలుగును.

2. మంత్రము : అగ్నిష్టోమః పూర్వమహర్భవతి । అతిరాత్ర ఉత్తరమ్ (౧) । నానైవాహోరాత్రయోః ప్రతితిష్ఠతి ।

అర్థము : అగ్నిష్టోమః=అగ్నిష్టోమము, పూర్వమ్ అహః భవతి=ద్విరాత్రములలోని పూర్వాహస్సు కావలెను. అతిరాత్రః=అతిరాత్రము, ఉత్తరమ్=ఉత్తరాహస్సు, భవతి=కావలెను. అహోరాత్రయోః=అహోరాత్రములందు, అస్య=ఈ యజమానునకు, నానైవ ప్రతితిష్ఠతి=వివిధ ప్రతిష్ఠ ఉపపన్న మగును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ద్విరాత్రావయవములైన అహర్విశేషములను విధించుచున్నది. రాజసూయ యాగకర్త ద్విరాత్రావయవములైన పూర్వాహస్సునందు అగ్నిష్టోమమును, ఉత్తరాహస్సునందు అతిరాత్రమును అనుష్ఠించవలెను. విలక్షణములైన అహస్సుల ననుష్ఠించుటవలన ఈ రాజసూయకర్తకు అహోరాత్రములందు వివిధ ప్రతిష్ఠ ఉపపన్న మగును.

3. మంత్రము : పౌర్ణమాస్యాం పూర్వమహర్భవతి । వ్యష్టకాయా ముత్తరమ్ । నానైవార్ధమాసయోః ప్రతితిష్ఠతి ।

అర్థము : పౌర్ణమాస్యామ్=పూర్ణిమయందు, పూర్వమ్ అహః=పూర్వాహస్సు భవతి=కావలెను. వ్యష్టకాయామ్=వ్యష్టకయందు, ఉత్తరమ్=ఉత్తరాహస్సు, భవతి. అస్య=ఈ యాగకర్తకు, అర్ధమాసయోః=అర్ధమాసములందు, నానైవ ప్రతితిష్ఠతి=వివిధ ప్రతిష్ఠ ఉపపన్న మగును.

తాత్పర్యము : పూర్వోత్తరాహస్సుల ననుష్ఠించుటకై యిచట శ్రుతి శుక్లకృష్ణపక్షములను విధించుచున్నది. పూర్ణిమయందు పూర్వాహః కర్మను, వ్యష్టకయందు ఉత్తరాహఃకర్మను అనుష్ఠించవలెను. ఈ విధముగ అనుష్ఠించిన యజమానునకు అర్ధమాసములందు వివిధ ప్రతిష్ఠ ఉపపన్న మగును.

4. మంత్రము : అమావాస్యాయాం పూర్వమహర్భవతి । ఉద్దృష్ట ఉత్తరమ్ । నానైవ మాసయోః ప్రతితిష్ఠతి ।

అర్థము : అమావాస్యాయామ్=అమావాస్యయందు, పూర్వమ్ అహః=పూర్వాహస్సు, భవతి=కావలెను. ఉద్దృష్టః=శుక్ల ప్రతిపత్తు, ఉత్తరమ్=ఉత్తరాహస్సు, భవతి=కావలెను. మాసయోః=మాసములందు, నానైవ ప్రతితిష్ఠతి=ఈ యజమానుఁడు వివిధముగ ప్రతిష్ఠితుఁ డగును.

తాత్పర్యము : పక్షాంతరముగ విలక్షణములైన మాసములందు ఆ అహర్ద్వయానుష్ఠానమును ఈ శ్రుతి విధించుచున్నది. ఒక అహస్సుచే నిష్పాద్యమైన సోమ యాగము అహశ్శబ్దముచే ఉపలక్షింపఁబడుచున్నది. అటువంటి అగ్నిష్టోమము పూర్వాహస్సు. అట్టి పూర్వాహస్సును అమావాస్యయందు చేయవలెను. ఉద్దృష్ట మనగా - శుక్లప్రతిపత్తు. ఉత్కృష్టముగ దర్శనమునకు ఆ నాడు ఉపక్రమము జరుగును కావున శుక్లప్రతిపత్తునకు ఉద్దృష్టమను పేరు సార్థక మైనది.ఆ ఉద్దృష్టమందు అతిరాత్ర మనెడి ద్వితీయాహస్సును (యాగమును) చేయవలెను. ఆ విధముగ చేయుటవలన విలక్షణములైన మాసములందు చేయఁబడుటవలన యజమానునకు వివిధ ప్రతిష్ఠ కలుగును.

5. మంత్రము : అథో ఖలు । యే ఏవ సమానపక్షే పుణ్యాహే స్యాతామ్ । తయోః కార్యం ప్రతిష్ఠిత్యై (౨) ।

అర్థము : అథో ఖలు (అథవా)=లేదా, సమానపక్షే=సమాన పక్షమందు, యే పుణ్యాహే ఏవ=పవిత్రములైన యే అహస్సులే, స్యాతామ్=ఉండునో, ప్రతిష్ఠిత్యై=ప్రతిష్ఠకొఱకు, తయోః=ఆ శుభావహములైన అహస్సులందు, కార్యమ్=ద్విరాత్ర కర్మ చేయఁదగినది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ప్రకారాంతరమును విధించుచున్నది. పూర్వము చెప్పఁబడిన పద్ధతి కానిచో, ఒక పక్షమందు శుభావహములైన అహస్సులందే ఆ ద్విరాత్ర కర్మానుష్ఠానమును చేయవలెను. ఆ పుణ్యాహస్సులందు చేయఁబడిన ద్విరాత్ర కర్మ ప్రతిష్ఠాకర మగును. సమానశ్చాసౌ పక్షశ్చ - సమానపక్షః. పుణ్యాహస్సు అనఁగా - జ్యోతిశ్శాస్త్ర ప్రసిద్ధములైన శుభావహములైన దినములు. ఆ దినములందు ఈ ద్విరాత్ర కర్మ కర్తవ్యము. ఇచట పక్షభేదమును వివక్షించరాదు. మాసభేదము దూరాపేత మైనది.

6. మంత్రము : అపశవ్యో ద్విరాత్ర ఇత్యాహుః । ద్వే హ్యేతే ఛన్దసీ । గాయత్రం చ త్రైష్టుభం చ । జగతీ మన్తర్యన్తి । న తేన జగతీ కృతే త్యాహుః । యదేనాం తృతీయసవనే కుర్వన్తీతి । యదా వా ఏషా హీనస్యాహర్భజతే । సాహ్నస్య వా సవనమ్ । అథైవ జగతీ కృతా । అథ పశవ్యః ।

అర్థము : ద్విరాత్రః=ద్విరాత్ర యాగము, అపశవ్యః ఇతి=పశవ్యము (పశుసహితము)కాదని, ఆహుః=కొందఱు చెప్పిరి. గాయత్రం చ=గాయత్రమును, త్రైష్టుభం చ=త్రైష్టుభమును అగు, ఏతే ఛన్దసీ=ఈ ఛందస్సులు, ద్వే హి=రెండు కదా! జగతీమ్=జగతీ ఛ్ఛందస్సును, అన్తర్యన్తి=అంతరితము (రహితము) చేయుచున్నారు. ఏనామ్=ఈ జగ (తీచ్ఛందస్సును)తిని, తృతీయ సవనే=తృతీయ సవనమందు, కుర్వన్తీతి యత్=చేయుచున్నారనుట యేది కలదో, తేన=దానిచే, జగతీ=జగతీచ్ఛందస్సు, న కృతా ఇతి ఆహుః=చేయఁబడుట లేదని ఆక్షేపవాదులు చెప్పుచున్నారు. ఏషా=ఈ జగతి, అహీనస్య=సంపూర్ణమైన ద్విరాత్రముయొక్క, అహః=అహస్సును, భజతే=పొందుచున్నది. సవనమ్=తృతీయ సవనము, సాహ్నస్య వా=ఏకాహమునకు సంబంధించినది కదా! అథైవ=ఆ సంబంధ మాత్రముచేతనే, జగతీ కృతా=జగతి చేయఁబడినదై, భవతి=అగుచున్నది. అథ=అందువలన, ఏషః=ఈ ద్విరాత్ర యాగము, పశవ్యః=పశు సహితము, భవతి=అగుచున్నది.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ఈ ద్విరాత్రమునందు దోషమును కనుపింపఁజేసి, ఆ దోషమును పరిహరించుచు ప్రశంసించుచున్నది. "జాగతాః పశవః" అను శ్రుత్యంతరమునందు పశువులకు జగతి సంబంధము వినఁబడుటవలనను, ద్విరాత్రమందు జగతి అంతరిత మగుటవలనను, ద్విరాత్రము అపశవ్యము (పశు సంబంధము లేనిది) అగుచున్నదని ఆక్షేపవాదు లనుచున్నారు. "జాగతం తృతీయసవనమ్" అను శ్రుతివలన తృతీయ సవనమందు జగతి అనుష్ఠింపఁబడిన దగుటచే ద్విరాత్రమందు జగతి ఉన్నది కదా! అని యనరాదు. అహీనమునందు (ద్విరాత్రమందు) ఆ మాత్రముచే జగత్యనుష్ఠానము సంపూర్ణము కాదు. మఱేమనఁగా - ద్విరాత్రమైన ఈ అహీన యాగముయొక్క ఒక అహస్సును సర్వమును జగతి వ్యాపించినచో జగత్యనుష్ఠానము సంపూర్ణమగును. ఇచట కృత్స్నాహస్సునకు జగతీ వ్యాప్తి లేదు కనుక ద్విరాత్రమునకు అపశవ్యత్వ దోషము యథాపూర్వము ఉన్నదే కదా! అనినచో ఆ దోషమును ఈ విధముగ పరిహరించవచ్చును.

మంత్రమునందు యదా అను శబ్దమును పరిత్యజించి దోష పరిహారమును యోజన చేయవలెను. ఈ జగతి ప్రఖ్యాతమైన ద్విరాత్రమైన సర్వాహీన యాగము యొక్క అహస్సును పొందుచున్నది. తృతీయ సవనము ఏకాహ సంబంధి కదా! కనుక ఇచట జగతి చేయఁబడిన దగుచున్నది. అందువలన ద్విరాత్రము పశవ్యమని దోష పరిహారము.

7. మంత్రము : వ్యుష్టిర్వా ఏష ద్విరాత్రః । య ఏవం విద్వాన్ద్విరాత్రేణ యజతే । వ్యేవాస్మా ఉచ్ఛతి । అథో తమ ఏవాపహతే ।

అర్థము : ఏషః ద్విరాత్రః=ఈ ద్విరాత్రము, వ్యుష్టి వై=విశిష్టమైన ఉషఃకాలము కలదియే. యః=ఏ పురుషుఁడు, ఏవమ్=ఈ విధముగ, విద్వాన్=తెలిసికొనినవాఁడై, యజతే=యాగము చేయుచున్నాఁడో, అస్మై=ఈ యజమానునికొఱకు, వ్యుచ్ఛత్యేవ= సమస్తమైన కర్తవ్య జాతము, బుద్ధియందు నిశ్చయముగ ప్రకాశించుచునే ఉండును. అథో=మఱియు, అయమ్=ఈ యజమానుఁడు, తమః=బుద్ధిమాంద్యమును, అపహతే=నశింపఁజేసికొనును.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ద్విరాత్రమునకుఁ గల వ్యుష్టినామమును ప్రశంసించుచున్నది. ద్విరాత్రము విశిష్టమైన ఉషఃకాలము కలదియే (వ్యుష్టియే). ఈ వ్యుష్టినామమును తెలిసికొని ద్విరాత్రము ననుష్ఠించిన యజమానునకు సమస్త కర్తవ్య జాతము బుద్ధియందు గోచరించుచుండును. మఱియు ఆ యజమానుఁడు బుద్ధిమాంద్యమును నశింపఁజేసికొనును.

8. మంత్రము : అగ్నిష్టోమ మన్తత ఆహరతి । అగ్నిః సర్వా దేవతాః । దేవతాస్వేవ ప్రతితిష్ఠతి (౩) । ఉత్తరం ప్రతిష్ఠిత్యై పశవ్యః సప్త చ ।

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే అష్టమ ప్రపాఠకే దశమోఽనువాకః ॥ ౧౦ ॥

వరుణస్య జామీశ్వర ఆగ్నేయ మిత్రస్య యత్రిష్వగ్నిష్టోమముప త్యేయం వై రజతాఽ ప్రతిష్ఠితో దశ ॥ ౧౦ ॥

వరుణస్య యదశ్విభ్యాం యత్రిష తస్మాదుద్వతీః సప్తవిగ్ంశత్ ॥౩౨ ॥

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండే అష్టమ ప్రపాఠకః ॥ ౮ ॥

ఇతి కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణే ప్రథమ కాండః సమాప్తి మగమత్ ॥

అర్థము : అగ్నిష్టోమమ్=అగ్నివిషయ స్తోమము గల కర్మ విశేషమును, అన్తతః=క్రతువుయొక్క అంతమునందు, ఆహరతి=గ్రహించవలెను (అనుష్ఠించవలెను). అగ్నిః=అగ్ని, సర్వాః దేవతాః=సర్వదేవతా స్వరూపుఁడు. (తేన=ఆ అనుష్ఠానముచేత, యజమానః=యజమానుఁడు,) దేవతాస్వేవ=దేవతలయందే, ప్రతితిష్ఠతి=ప్రతిష్ఠితుఁ డగుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము : ఇచట శ్రుతి ''క్షత్త్రాణాం ధృతిః'' అను కర్మవిశేషమును విధించుచున్నది. అగ్ని విషయ స్తోమము గల ఈ కర్మవిశేషమును రాజసూయ సమాప్త్యవసరమునందు అనుష్ఠించవలెను. అగ్ని సర్వదేవతా స్వరూపుఁడు కనుక రాజసూయ సమాప్త్యవసరమున అనుష్ఠితమైన అగ్నిష్టోమముచే యజమానుఁడు దేవతలయందే ప్రతిష్ఠితుఁ డగును. ''యజ్ఞాయజ్ఞా వో అగ్నయః'' అను ఋక్కునందు స్తోత్రకాలమున ఆవృత్తిచే యజమానుఁడు స్తోమమును సంపాదించుచున్నాఁడు. దానిచే క్రతువు సంస్థిత మగును. ఆ కారణమువలన ఇది అగ్నిష్టోమ మైనది.

దశమానువాకము సమాప్తము.

కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమున ప్రథమకాండనందు అష్టమ ప్రపాఠకము పరిసమాప్తము.